

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKAYESİ

1

KUTSAL SİYAN

**MİLLÎ KURTULUŞ SAVAŞININ
GERÇEK HİKAYESİ**

I

HASAN ZZETT N D NAMO

KUTSAL SYAN

M LLÎ KURTULU SAVA I'NIN
GERÇEK H KÂYES
I

TEK N YAYINEV

<http://genclikcephesi.blogspot.com>

SONSUZ KAÇI

*Denizde bulunan kimse,
rüzgârın keyfine tâbidir.*

Danimarka Atasözü

iri yarı Talât Pa a ila ince uzun boylu hsan Namık bey, kar idan rüzgârın yüzlerine çarptı ı so uk Kasım ya - murunun etkisiyle sırtları kamburla arak iri adımlarla yürüyorlardı. Talât Pa anın sırtında kül rengi bir pardösü vardı; alaca karanlıkta daha koyu görünen bu pardösü nün içinde kocaman gövdenin attı ı adımlar pek kararlı ve umutlu de ildi.

Bebek yolunun sa ında bo azın suları, co kun bir ır- mak gibi Marmara'ya do ru akıyordu.

Bebek, uyuyordu. Konu an, kimıldayan, yalnız tabia- tın vah i güçleriydi.

1918 yılı Kasımının Cumayı Cumartesiye ba layan bu sıkıntılı gecesinde saat yirmi üç sularında Talât Pa a, son- suz kaç ının henüz ba langıcında bulunuyordu. Bir ara durdu, gözleriyle çevresini ara tırdı, gerek deniz kıyısın- da, gerekse duvar diplerinde hiç kimse görünmüyordu. İs- siz korularda rüzgârın ve güz ya murunun gürültü ve hı- iltısından ba ka bir ey duyulmuyordu, ihsan Namık bey'e:

— Hani, burada bulu mayacak mıydık? diye sordu, acaba Enver nerede kaldı?

Sonra apkasından yüzüne süzülerek kalın, kara ve dü ük bıyıklarının ucundan akan ya mur sularını kocaman elinin iri parmaklarıyla silme e çalı tı.

Arkada ı:

— Daha ileride bulu acaktık, pa aml u burnu dönelim, dedi.

Yeniden yürüme e ba ladılar. Sa yanlarından büyük bir gürültü ile akıp giden deniz, büsbütün hırçınla mı tı. Bo az ya muru bu iki umutsuz yüzü daha insafsızca do uyordu. En sonra burnu döndüler. Burada bo az rüzgârından birisi fesini, öbürü de apkasını kurtarabilmek için her iki yolcu da ellerini ba larına götürmek zorunda kaldı. Talât Pa a, apkalıydı.

Talât Pa a :

— Ne de berbat güne rastladı, dedi, insan bir kere dü meye görsün, artık, ona tabiat da acımaz olur.

Biraz ilerde güzel bir yalı yükseliyordu. ahni ini hırçın suların üzerine do ru uzanmı tı.

hsan Namık bey :

— te, oradalar)

Dedi. Gerçekten de yalının geni saça ı altında iki gölge seçiliyordu. Yakla tıklarında bunlardan birinin Enver Pa a, öbürünün de kız karde i Mediha hanım oldu unu gördüler. mparatorlu un Ba kumandan vekilini son yolculu unclı u urlayan biricik kara gün dostu bu idi.

Dört ki i birbirine sokulmu tu. Hepsinin de gözleri denizin uzaklarında idi. Ya mur bo azın iki yakası arasında koyu kül rengi bir perde gerdi inden Anadolu yakası büsbütün yitip gitmi gibiydi.

stanbul'dan Karadeniz'e, Karadeniz'den stanbul'a geçen vapur ve takaların fenerleri bu perde arasında daha çok kızarıyor ve eriyordu.

Bunlar arasında bekledikleri ık yoktu. En sonra karıdan bir projektör parladı, ıkları gittikçe büyüyüp güçlenerek yakla tı, biraz sonra da yalının rıhtımına yana tı. Bu, torpidodan gelen bekledikleri motordu. Motor homurtularla rıhtıma yana ınca içinden iki sarı ın Alman denizcisi karaya atladı; motoru karaya yana tırdılar: Herein bitte! dediler.

Enver Pa a, kız karde i Mediha ile sarılmı öpü üyordu :

— Yolun açık olsun. İn Allah, yine alnın açık dönersin, a abey!

— Hiç merak etme, Mediha, yine dönece im, dönece iz; beni bekleyin. Size her zaman haber gönderece im. Alman denizcilerden biri :

— Schnell, bitte! Diye ba ırdı. Ve bu anda kolundan tuttu u Talât Pa a'yı motora bindirdi. Enver Pa a da kız karde inden ayrılarak denizcilerin yardımına aidırı etmeden motora atladı, ve küçük kamaraya girdi.

Motor hemen yola çıktı. Rıhtım üzerinde, iki hareketsiz gölge, Mediha hanımla hsan Namık bey dikilmi duruyor ve manyetize olmu gibi uzakla an motora bakıyorlardı.

Motor, ya murun karanlık perdesi altında gözden uzakla ınca Mediha hanımın bir hıçkırı ı denizin gürültüsü arasında yitip gitti. Bo azın altın, gümü ve masmavi yakamozlar yapan koyu lâcivert suları, Akdeniz'e do ru akıp gidiyordu.

Motorun aydınlık kamarasında yolcular ilk kez birbirlerinin yüzlerini iyice gördüler.

Talât Pa a, ilkin Enver Pa a'nın yüzüne baktı. Bu yüzde büyük bir üzüntü ile büyük bir hırçınlı ın ve kararlılı ın izlerini de gördü. Onda, yemekte oldu u güzel bir yeme in ba ından zorla kaldırılmı bir adam hali vardı.

Wilhelm benzeri küçük, uçları kalkık ve dik bıyıkları, sinirli, enerjik ve iradeli görünü ünden bir ey yitirmemi ti. Ya murla ıslanmı uzun kirpikleri onu a lamı a benzetiyordu. ri elâ gözlerinin bakı ları bilinmeze atılan n-sanların ne denli kararlı da olsa huzursuz, tedirgin ruh halini gösteriyordu, yanakları yine pespembe, yüzü yine bir erkek güzelininkinin tıpkısıydı. Artık üzerinde Ba kumandanlık üniformasından eser yoktu. Rastgele bir Avrupalı kılı ına bürünmü , ba ına da Talât Pa a gibi bir apka geçirmi ti. Ruhundaki enerji denizi henüz tükenmemi ti; hiç de partiyi yitirmiş e benzemiyordu.

Fakat Talât Pa a, iç dünyası daha derin bir adamdı. Osmanlı mparatorlu u'nun korkunç çöküntüsünü hem iri gövdesinin üzerindeki geni omuzlarında, hem de ruhun

da duyuyordu, içinde, ömründe hiç duymadı ı bir acı ka bariyordu. Bu acıyı hiç bir eye benzetemiyordu. Enver Pa ada gördü ü yeni bir serüvene atılan insan hali ve kararlılı ı, onda yoktu. Enver, en sonra bir idealist ve askerd i. Fakat, Talat Pa a daha realistti ve omuzlarında duydu u sorumluluk yükü, hiç bir idealin kanatlarının kaldı ramıyaca ı a ırlıktaydı. Çok sevdi i aziz yurdundan hesap vermeden bir cânlı gibi kaçıyordu. Yarın payitahtta bir bomba gibi patlayacak olan kaç ı haberinin korkunç gü rültüsünü imdiden kulaklarında duyuyor gibiydi: «Ne bah-tiyar çocuk u Enver!» diye dü ündü: «O, u anda Kafkas ordularının ba ina geçip u ters talihin üzerine yürüye-ce ini ve dört yıldır en güçlü Alman ve Türk ordularıyla birlikte yenemedi i dünya ordularını bu bir avuç Kafkas ordusu ile yenece ini sanıyor, fakat zarar yok, varsın öy-le sansın.»

tthiat ve Terakki'nln son sadrazamı, Enver Pa a'nın da kendisini süzmekte oldu unu sezdi: Sakalları uzamı tı, bu, yüz on be kiloluk adamdaki çöküntü ve zayıflama, kendisini tanıyanların gözlerinden kaçmayacak gibi di. Avurtları çökmü , esmer yüzü daha çok gölgelenmi ve kararımı gibiydi. Gözlerinin altı mosmordu. Ya murun iyice ıslattı ı apkasından yüzüne sular sızıyordu. Palabıyıklarının hafifçe kalkık uçları dü mü tü. ri siyah gözlerinin bakı ları ruhundaki uçuruma do ru derinle erek kararı yordu.

Motor bo azın kuytu bir yerinde koyu kül rengi silu-eti le kararan bir torpidoya yakla mı tı. Bu torpido. Birinci Dünya Sava ı içinde Ruslardan alınan birbirinin benzeri üç torpidodan biriydi. Sava kabinesinin dü ece i gün-lerde Kasımpa a'daki öbür iki torpidonun yanından alınarak Alman denizcilerinin emrine verilmi ti. Vahidettin'in bir kahpeli i kar ısında, henüz Alman ordusunun i galinde bulunan Ukrayna'nın büyük kıyı ehri Odesa'ya do ru yola çıkacaklardı. te imdi, o gün gelip çatmı tı. Eski esir Rus torpidosu fele in bu yeni esirlerini almı Rusya'nın esir bir ehri ne götürecekti. Talât Pa a ile Enver Pa a, Alman deniz erlerinin yardımıyla torpidoya bindiler;

ya mur hâlâ sisle karı ık ya ıyordu; yüzlerinden, üstlerinden ba larından sular süzülerek kamaraya indiler, içeri- nin sıcak havası birdenbire yüzlerine çarptı. Ve uzun gün- lerdir ık kez kendilerini güven içinde buldular. Artık son- suz yolculu un ilk basama ına adımlarını atmı lardı. Ar- kalarında kocaman dev gibi dü man ve sevgili bir ehir yükseliyordu; her yenilenin ardında dosttan çok dü man bulunurdu. Elirkaç kara gün dostu devede kulak kalırdı. Artık, yarından tezi yok, herkes, omuzların kaldıramıyaca ı a ırkıktaki yenilme yükünü yükleyecek güçlü omuzlar aramaya ba layacaktı. Bu omuzlar da olsa olsa Sadrazam Talât Pa a ile Ba kumandan Vekili Enver Pa a'nın omuz- ları olabilirdi.

Alman denizcileri Osmanlı mparatorlu unun bu en büyük iki adamına garip duygular içinde a kın a kın bakıyorlardı; ne dü ündüklerini söylemek biraz zordu, fa- kat, yine de bu iki yenilmi adamda kendi büyüklerinin ve kendilerinin de sonlarını görüyorlardı.

Biraz sonra bo azın ba ka bir yanından sakalından ya mur suları süzülen Bahriye nazırı Cemâl Pa a ile bir- kaç ttihat ve Terakki büyü ü daha gelmi ti. Bunlar Ce- mâl Pa a, Doktor Nazım ve Bahaettin âkir beylerdi ve hepsi de apkalydı.

Torpidonun makineleri çalı ma a ba lamı tı. Gemi ahenkli bir biçimde titriyor ve sarsılıyordu. Geminin kap- tanı bu büyük kaçakları:

Gute Nacht! Diye selâmlıyarak çekildi.

Biraz sonra kaçak sava gemisi bo azın karanlık su- larını yarararak yol alma a ba ladı. Bütün hızı ile Karade- niz'e do ru ilerliyordu, çünkü, yarın gün do unca bir teh- like çanı çalabilir, zzet Pa a'nın bütün iyi niyetleri bir ya- na atılarak Vahidettin'in gönderece i süratli bir harp ge- misini onları yakalayıp geri getirebilirdi. Artık kaderin ka- ranlık güçleriyle bir ölüm dirim sava ı ba lıyordu.

Gemi, bo azdan çıkarken sarsılma a ba lamı tı, ar- tık Karadeniz'i görmeyen yolcular, onun çalkantılı ve hir- çin varlı ını duyuyorlardı.

Talât Pa a, Enver Pa a'ya:

— Odesa'ya ne kadar zamanda varabiliriz acaba?

Diye sordu.

Denizin dalgalı, oynak ve tehlikeli uzaklıklarını sanki sıçrayarak, uçarak a mak isteyen Enver Pa a :

— ki koca günden önce varamayız oraya!

Diye kestirip attı.

Talât Pa a, bunu yalnız bir can kaygusu ile sormu tu. Padi ah, gerçekten kendilerini yakalatmak için harekete geçebilirdi. Vahidettin, hiçbir vakit sevmedi i, seve medi i bu ttihatçı kodamanların, elinden kurtulup gitmi olmasına pek yanaca a benziyordu.

Enver Pa a'ya gelince: O. bir an önce Odesa'ya varma a can atıyordu, çünkü, birkaç zamandır kurdu u ma verayı Kafkas ordusunun ba ına geçecek, sırtını bol evik lere dayayarak yine eski dü manlarına kafa tutacak ve hiç olmazsa Anadolu Türklerini kurtarmak için ölünceye dek sava acaktı.

Gerek Enver Pa a, gerekse Talât Pa a, dün gece gözünü kırpmamı tı, çok yorgun, bitkin ve sinir çindeydiler, fakat ranzalarına uzanmı hâlâ dertle iyorlardı.

Enver Pa a, Talât Pa a'ya :

— Pa am. dedi. Hiçbir ey kaybetmi de iliz. te yüz kere söyledim, yine de söylüyorum, ben bu ingilizlerle Fransızları en sonra yola getirece im. Amcam Halil Pa a'ya yolladı im 260 bin altın, ordularımın lk adımlarında i e yarayacaktır. Bol eviklerle harp halinde olmayı ımız arkamızı bir tehlikeli bölge olmaktan çıkarmı tır; Bol eviklerle el ele vererek Emperyalist batı devletlerine kar ı çarpı - mak imkânı do mu tur. Bütün Kafkas müslüman ve Türkleri, bütün Orta Asya Türkleri, bütün Afgan, ran ve Hindistan müslümanları, hâlâ elimizin altında bakir, taze bir malzeme olarak bulunmaktadır. Bol evik orduları, her yanda eski dü manlarımız olan emperyalistlerin kı kırtmı oldu u yeril, yabancı ordularla çarpı maktadır. Biz de elimizin altındaki bir müslüman dünyasını Rusların da azılı dü manı olan ngilizlere kar ı kı kırtabilir, sava tirabiliriz. Biz bu i i yapt ımız müddetçe bol eviklerden dostluktan 'ba ka bir ey beklememeliyiz.

u anda Batum. Kars ve Beyazıt'ta ki kuvvetli grupumuz vardır; 9 Haziran 1918'de kurmuş olduklarımız bu ordularını çekirdek olarak kullanacağız ve Lloyd George'un bütün tahını kursağında bırakacağız.

Enver Paşa'nın anlattığı bu orduların her tümeninde on bin insan vardı ve Rusların çekilirken cephaneliklerde, bıraktıkları sayısız silâhla silahlandırılmışlardı. Bu ordular Ermeni tümenlerini yenmiş, İngilizlerin Enzeli yolu ile Irak'tan acele olarak gönderdiği bir müfrezeyi de aynı kabzeye uşatmışlardı.

Enver Paşa, savaşın kötü bir sonuca doğru gittiğini görünce Kafkas eteklerindeki bu dayanma yuvalarını meydana getirmişti.

Enver Paşa, Turancı olmakla beraber şimdi daha realist düşünüyor, Kafkaslarda kuracağı bir hükümeti, yenisinden kurmak istediği bir dünyanın temel taşı olarak kullanmayı tasarlıyordu.

Bunun için de bütün umudu, kardeşi Nuri Paşayla amcası Halil Paşa'da ve Çerkes Yusuf Zühtü Paşa'da idi. O, oraya yetmiş incedek yerlerinde sapa sapa lam durmaları gerekiyordu. Onca, zaman bütün ömrünce bu denli değerli olmamıştı; olayların son kerte hızla geliştirdiği bu zamanda yalnız günlerin değil, saatların ve dakikaların bile değeri vardı. Her çalının, her duvarın, her toprak yığınının, her deniz dalgasının ardında pusuya yatmış sayısız dümanlar ve dümanlıklar gizliydi. İşte bunun içindir ki, kuş olup Halil Paşa'nın yanına, maverayı Kafkas ordusunun dost safları arasına uçmak istiyordu!

O, ancak bu ordunun başına geçtiği gün, tilâf devletleriyle erefli bir barış yapmak imkânını sağlayacak, böylece toptan bir yıkımın önüne geçmiş olacaktı.

Sovyetlerin de, güneyden gelecek emperyalist ordularına karşı duracak böyle dost bir savaşçı devlete çok ihtiyaçları vardı. Onlardan gelecek maddî manevî yardımla Anadolu'nun bu dağınık bölgelerinde, batılı dümanlarını bozgundan bozguna uşatmak her zaman olacandı.

Gün doğunca torpido daha hızlı yol alması başlıyordu. Torpidonun kaptaniyle beraber hepsi de arkalarından

padi ahın gönderece i bir sava gemisinin ansızın ufukta belirivermesinden korkuyordu. Vahidettin, onların böyle çabuk kaçacaklarını sanmıyor, hepsini birden yakalayaca ı günü ve saati bir örümcek sabrı ile bekliyordu.

İk önce Polis Müdürü Cemâl Azmi bekle Bedri beyi tevkif ettirmi , bu tehlikeli arı yuvasını vakitsiz tedirgin etmemek için yine salıvermi ti.

Vahidettin, Enver Pa a ile Talât Pa a'yt, bütün o Ba haettin âkir ve Doktor Nazım'larla birlikte »aktiyle onların Yakup Cemil'e yaptıkları gibi Bekira a Bölü ünün so- uk ta ko u larına tiktirmayı candan istiyordu. İmdi ise bu sinsi dü manın avları elinden kaçmı tı. Kimbilir, onların kaç ı onu nasıl küplere bindirmi ti.

Bunun için yolcular, Odesa'ya kaç mil ve kaç saat kald ını soruyorlar ve tehlikeli bölgeden bir an önce uzak- la mak için dua ediyorlardı.

Talât Pa a'nın istifasından sonra kurulan ilk kabine yine yurtsever insanlarla doluydu; ttihat ve Terakki bü- yüklerine memleketi bırakıp gitmelerini gizlice salık veren zzet Pa a ile arkadaşları da bunu böyle biliyorlardı, öyle sanıyorlardı ki, kendilerinin çekilip gitmesiyle dü man, Türkiye'ye daha insanca davranacaktı. Talât Pa a, zzet Pa a'nın dü ünmesini o denli do ru buluyordu ki, Enver Pa a'nın memleketten gitmemek için bir çingar çıkarmasından bile korkuyor ve bu i in kolaylıkla olmasını istiyordu. Bunun için de Cemâl Pa a ile konu mu ve Enver Pa a'yı yola getirmek gerekti ini anlatmı tı:

— Bu çocuk, İmdi binbir dereden su getirir, vuru - madan, kar ı koymadan bahseder. Dedikleri ve diyece i belki do rudur. Allah bir insana memleketini felâkete gö- türmü olmak töhmetiyle vatandan ayrı dü mek cezasını nasip etmesin. Zaten dirimiz de il, ölümüz gidecek. Fa- kat, u anda bizim yurdu terketmemiz gerek. Bunu Enver'e lâyıkiyle anlatacak birisini sen bul.

Talât Pa a'nın hakkı vardı. Enver Pa a, gerek Vahl dettin'in emriyle, gerekse dü manlarca tutuklanmak teh- lilesine kar ı Kuruçe me'deki yalısını bir k:ale gibi güç- lendirip ölünceyedek kar ı koymak ve onların eline sa

geçmemek istiyordu. Ölümünü pahalıya satmak için elinden geleni yapaca a benziyordu.

Bu konu madan sonra zmir Valisi Rahmi bey, bu ödevi üzerine almı ve Enver Pa a'nın dü üncesini buna ya tırabilmi ti.

zzet Pa a, onların memleketten çıkıp gitmeleri için Fethi beyle (Okyar) öyle bir haber göndermi ti:

a— Memleketi terketmelerinde zaruret vardır. Mütarekede ngilizler harp suçlularının kendilerine teslimini isteyeceklerdir. Bu takdirde, kendilerinin harp kararı veren ve bunu devam ettiren kabine mensup ve reisi olarak bu talebe muhatap olacakları tabiidir. Bu takdirde hükümet, böyle bir talebe muvafakat etmeyecek olursa, memleketi tamamen i gal için fırsat arayan dü mana bu imkânı vermi olaca ız. Bunun için çok rica ederim, yanlarına sureti kafiyede Enver ve Cemâl Pa a hazeratı ile di er rüesayı alıp muvakkat bir zaman için memleketi terketsinler ve müttefiklerimizden birisinin yanına, hiç olmazsa sviçre veya ispanya gibi bitaraf diyarı te rif etsinler.»

Ahmet zzet Pa a bundan sonra Ali Fethi beye u sözleri söylemi ti: «Lütfen, kendilerine sureti katiyede bildiriniz ki, bu talebimi kabul etmedikleri takdirde istifa ederim.»

Muhaliflerin kula ına giden bu haber üzerine her kadan bir ses çıkma a ve harp suçlularının mutlaka tutuklanması gerekti i yaygaraları ayyuka çıkma a ba lamı tı. Ne var ki, Ahmet zzet Pa a'nın kabinesi, bu i i yapamayacak kadar yurtseverdi. Bunun için Padi ah Vahidettin de pusuya yatmı , bu eski ve azılı dü manlarının üzerine atılaca ı o mutlu günü hatta saati sabırsızlıkla bekliyordu.

Kaçı gününün sabahında, haber, bomba gibi patlayınca Vahidettin'in ilk i i kaçak torpidoyu yakalamak için süratli bir torpido göndermek oldu.

Onları, biraz sonra istanbul'a zafer mar ları le giren ngilizlere kendi elleri le teslim ederek himayelerine sı ıracak ve gözlerine girme e çalı acaktı.

Yeni Sadrazam Ahmet zzet Pa a'nın, kendi eliyle ve

büyük bir gizlilik içinde tertiplendi i bu kaçtı tan 6 ay sonra Bandırma vapuru ile Karadeniz Bo azından Samsun'oda ru Talât Pa a'nın «Sarı Pa a» dedi i pek de erli bir yolcu daha yola çıkacak, onu da stanbul'a yerle mi olan İngilizler bir harp gemisi ile kovalayarak yakalamak isteyecek, bunu ba aramayacaklardır. Nitekim, ilk kaçanların ardından Vahidettin'in gönderdi i torpido da avlarını ya kalayamadan geri dönmek zorunda kalmı ve torpido, yolcularını Ukrayna'nın Odesa limanına ba arı ile çıkarabil ml ti.

ANCAZBAP'TAK HANET

*Yüreklilik, bütün zorluklar ile
her biçimde sava maktır.*

Clömtncumu

Torpido, be yolcusunu sonsuz yolculuklarının ilk dura ı olan Odesa'ya sa salim çıkarmı tı. Bir otelin geni bir odasında battaniyelerinin üzerine oturan bu yolcular, a kınlık içindeydiler; ne var ki hepsi de yine kendine hâkim görünüyordu. Talât Pa a'nın iri ve babacan gözlerindeki dalgınlık ve duruluk kadere boyun e di ini ve bundan böyle kaderin oyunca ı oldu unu pek derinden sezen ve duyan bir insanın iç dünyasını yansıtıyordu. Cemâl Pa a, Bahaettin âkir ile Doktor Nazım'ın halleri de a a ı yukarı onunki gibiydi. Enver Pa a ise, büyük bir sinirlilik içinde, küçük, dik bıyıklarını beyaz ve biçimli parmakla riyle burup duruyor ve hâlâ eski ordularına emir veren ba - kumandan gibi enerji ve inanç dolu bir sesle konu uyordu.

Talât Pa a, üzgün ve babacan sesiyle :

— Enver, kaderin u anlarda yeni bir maceraya göz yumaca ı üphelidir. Gel, birlikte Almanya'ya gidip bir zaman orda hâdiseleri kollayalım. Ondan sonra daha kolay bir yol çizebiliriz, diyordu, bu korkunç karı ıklık içinde hayatın da, namın da, erefin de tehlikeye girebilir. Biraz sabredelim, siyaset ufuklarının afa ı bir söksün he

le; yeni bir çöküntü altında kalmaktansa bir zaman daha kadere rıza gösterip bir kuytuda bekleyelim. u anda memlekette zzet Pa a'nın kabinesi yurtseverli ine inandı imız insanlarla dolu; sonra zzet Pa a, hepimizin. de bildi imiz gibi bize ba lı bir zat. «Te kilâtı Mahsusamızı. «mesture»den besleyece ini vaadetti. Te kilâtımız dipdiri içeride ya ayacak. Senin Hüsamet'in'e verdi in direktilerin hiç de bo a gidece ini sanmıyorum.

imdi, seni Kafkas ordularının ba nda gören tilâf devletleri, bu son dayanak yuvalarını yok etmek için Anadolu'ya girip ilerlemeye ve bütün memleketi çi nemeye ba iayacaklardır. Biraz da bırakalım, mutedillerimiz idare etsin memleketi; belki bu su almaya ba lamı gemiyi bairtırmadan karaya ula tırirlar.

Enver Pa a bıyıklarını çeki tirerek :

— Pa am, dedi, zaman geçirme e gelmez; mâverây» Kafkas ordusunun ilerde tarihin gidi atını nasıl de i tir di ini göreceksiniz. Ben, Anadolu'nun da lık bölgelerinde tilâf devletlerini dize getirece im. n allah, hep ya arsak bunu görece iz. Yoksa bize çok korkunç ve alçakça bir barı kabul ettirmeye çalı acaklardır. Bundan ba ka Anadolu'yu da parçalayıp lokma lokma yutacaklardır. Her eyden önce bunu önlemeye çalı mak zorundayız: Bu memleket bir kere parçalandı mı artık kolay kolay toparlanamaz. Türk ço unlu onun bulundu u Anadolu, Türklü ün biricik ümit kayna ıdır. Bunun için ilk i im Anadolu'yu dü manlara kaptırmamak olacaktır.

Hava so uktu. Odada soba yanmıyordu. Kırık camlardan giren so uk ve ya mur serpintileri zaten ruhları ü üyüp duran bu adamları büsbütün ü ütüyordu. Ne var ki, Enver Pa a, dü ünmenin ve konu manın iddetinden terlemi ti, apkasını elinin bir davranı ıyla arkaya atınca alınıdaki pırl pırl ter damlaları meydana çıktı.

Talât Pa a, Enver Pa a'yı daha çok zorlamadı; onun nuh deyip peygamber demedi ini bilenlerdendi. Böylece uzun uzun gelecek için tasarladı ı bütün plânları ve projeleri a kınlık, üzüntü içinde dinlediler. Onu ancak yarı dinliyor, daha çok kendi iç sorunları ve ç dünya

lan ile u ra ır görünüyorlardı. Gemisini kurtaranın kap-
tan olaca ı günler gelip çatmı tı. Ama, Enver Pa a, böyle
de ildi, o hem kendi gemisini, hem de milyonlarca insanın
gemisini kurtarma a çalı mak kararında idi.

Hava bozuktu. Hemen Kafkasya'ya do ru yola çık-
maması, birkaç gün daha beklemesi için yalvardılar; aldı-
rı etmedi; bol para ile tuttu u bir yelkenliye atlamadan
önce Talât ve Cemâl Pa a ve öbür arkada ları ile sarıla-
rak uzun uzun helâlla tı:

— Merak etmeyin, ben devletimi kurayım, hepinizi
yakında oraya ça ıraca ım, dedi. Ve yerleri döven çevik
ve enerji dolu Prusyalı asker adımları ile otelin kapısın-
dan çıktı, rüzgârın iddetle sa a sola savurdu u so uk
ya murun içine daldı.

Talât Pa a, dalgın gözleri ile arkada larına bakarak:

— Tıpkı Napolyon gibi bir general, bu Enver, dedi.

Napolyon da bozguna u rayıp adadan adaya sürül-
dükçe yenme hırsı daha çok kabarır, dünyayı yeniden fet-
hetmek için içinde sonsuz bir güç, bir hırs ve ümit duyar-
dı. Evet, Demirba arl'ın bozgundan bozguna u rattı ı
Petro gibi her bozgunu, her ba arısızlı ı ba ariya giden
bir yol olarak kullanmak gerekti. Fakat, gerçeklerin çiz-
gisinden sık sık adımımızı dı arı atmakla bu ba arısızlık-
lar zinciri ancak yeni bir halka kazanır; fakat, ben yine bu
çocu un ba ariya ula masını bütün kalbimle istiyorum.
Enver'i u anda dimdik, taptaze delikanlı gibi ayakta tu-
tan nedir biliyor musunuz? dealistli i! Yoksa bizim gibi
realist bir devlet adamı olsaydı çoktan yelkenleri suya n-
dirirdi. te, idealistli in gerçek gücü burda. Bütün dünya
Türklerini ve müslümanlarını bir bayrak altında toplamak
hülyası, az ey mi? Napolyon da imparatorlu unu ilân
edinceye kadar idealistli in kayna ından besleniyordu. Bü-
tün dünyaya hürriyet götürdü üne inanıyordu. Enver de
Panturanizm ile Pan islâmizm arasında bocalıyor. Fakat,
bunlar her eye ra men ona cesaret ve ümit veriyor; bu
da bir gerçek. Biz de yollanalım Berlin'e, bakalım bundan
sonra ba ımıza daha neler gelecek?

Enver Pa a, hepsiyle kucakla ıp helâlla tıktan sonra

.rıhtımda bekleyen yelkenliye do ru ilerledi. Bu, Odesa ile Kırım arasında i leyen bir yelkenli idi ve tatar denizcilerince idare ediliyordu.

Sırtına sivil bir kat elbise geçirmi , eski üniformasını bir bavula tıkmı tı. Artık, ço u zaman böyle «mütenekki ren» yolculuk etmek zorunda kalacağını anlıyordu. Rıhtım üzerinden uzaklara, denizin çok uzaklarına baktı. Türk yurdu i te o kur un renkli çizginin ötesindeydi ve klmbilir orada kaçığı üzerinde ne yenilmez, yutulmaz lâflar ediliyordu. Evet, ordan hesap vermeden ayrılmak zorunda kalmı tı, ne var ki, pek uzak olmayan bir gelecekte yine oraya varacak ve bütün yurtta larına alını açık olarak hesap verecekti. Bu milletin haksız bir kuru unu bile kursa ına indirmedini onlara ispat edecekti. te. o günün, golocek o büyük günün ate i ile kalbi tutu up duruyordu. Bunun için de rüzgârın ve ya murun so uklu unu duymuyordu.. Bu ara kendisini Elbe ya da Saint Elen adasının kıyısında durup dalgın dalgın uzaklarda kalmı Fransa'nın ufuklarını gözetleyen Napolyon Bonapart'a benzetti. «Fakat diye dü ündü, Napolyon bu adalara sürüldü ü zaman pek çok zaferler kazanımı ve adını tarihe çelik kalemlerle kazdırmı bir kumandan, bir imparatordu. Ben yalnızca yonimli bir Ba kumandanandan ba ka bir ey de ilim, fakat, henüz önümde kazanılacak zaferler sıra da lar gibi duruyor.»

Türkiye'nin ufuklarına do ru bakarken uzun kirpikleri, sıcak ya larla a ırla tı ve bu ya lar ya murla karı tı için denizciler bunun gözya ı oldu unu anlamadılar.

Yelkenlinin küçük kamarasına girdikten sonra bir süre tayfalarla konu tu, Ukrayna, Kırım, Kafkasya üzerine bilgi edinmeye çalı tı. Sonra yine kendi hülyalarına ve dü üncelerine gömüldü.

Karadeniz, pek dalgalı, rüzgâr pek sertti. Kuzeyden güneye hiç durmadan karanlık bulut yı ınları geçiyor, yelkenler kamçı gibi saklayıp duruyordu. Hava gerçekten öyle kötüydü ki. cesur denizciler bununla ba a çıkamayacaklarını anladıklarından rotalarını Kırım'a çevirmilerdi. Böyle havalarda Karadeniz'in mavi uçurumları

üzerinde bir fındık kabu u gibi oynayan küçük gemiler, takalar ve yelkenliler, sık sık ölümle kucakla ırdı.

Dakika yitirmek istemeyen Enver Pa a, oradan da aynı yelkenli ile yola çıktı. Karadeniz kimi zaman öyle ku dururdu ki, sanki bütün öfkesi, bu realiteye meydan okuma a çalı an genç generali yola getirmek içindi. Kur un renkli da gibi dalgalar, yelkenliyi kapıp havalanıyor ve içindekiler o an ölümün artık gelmi oldu unu sanıyorlardı. Ölüm gelmiyordu; direkler kırılıp denize sürüklenmi , yelkenler parçalanmı tı. Gerek denizciler, gerekse Enver Pa a, liklerine dek ıslanmı olarak tayfalarla birlikte denizin korkunç öfkesine kar ı dö ü üyordu. Kaç kez ya amaktan umudunu keser gibi oldu. Kaç kez bu küçük yelkenli ile yola çıktı ina, Talât Pa a'yı dinlemedi ine pi man oldu, hava biraz düzelince yine yaptı ı i in do rulu una inandı.

Elindeki sırsıklam bavulu, sırsıklam giynekleleriyle Ana pa'da karaya ayak bastı ında bu yaptı ı i in gerçek bir serüven oldu unu anladı.

Gövdesi ate gibi yanıyordu. Bir rahat yata a dü üp günlerce uyumak istiyordu. Dokuz gün süren bu korkunç yolculuk gerçekten onun iflahını kesmi ti. Gündüzün dü görüyor gibiydi. Ne varki yine de nereye gidece ini biliyordu. Bir arabayla yola çıktı. Bütün varlı ını kavuran hastal ın saldırı ını gö üsliyerek varaca ı yere bir an önce eri mekten ba ka hiçbir ey dü ünmüyordu. Kafkasya'nın yumu ak, tatlı havası onu sanki bir dü iklimine sokmu gibiydi. Ak am karanlı ı bastı ında bir köyde mola vermek zorunda kaldı. Bir yer yata ının içine kendini attı ında ilk kez adamakıllı hasta oldu unu anladı. Her yanı ate gibi yanıyor, hızlı hızlı soluyordu. Bu yabancı da köyünde tam on be gün ölümle pençe le erek hasta yattı; kendini kaybetti i anlar oldu. Ate onu yiyip bitirmi ti. Sakalları uzamı , avurtları çökmü , yanaklarının pembe rengi uçup gitmi ti. Zaten denizde iyice ü üttü ünü anlamı tı, bunun ba ina bir i açaca ını biliyordu, kendisini böyle yata a mıhlayıp en de erli zamanlarını kaybettirece ini hiç de aklına getirmemi ti.

Hastalığını yenerek nekahet günlerine ilk adımını atar atmaz içine bir acı çökmü tü: Acaba kardeşi Nuri Pa a ile amcası Halil Pa a maverayı Kafkas ordusunun başında mıydı? Acaba Yusuf zzet Pa a, Abaza çerkesleri te kilâtlandırmı , bu orduya yardımcı olarak hazırlamı mıydı? Onlara kaç kurye göndermi ti. Emirlerini tutmamı , yerine getirmemi olamazlardı. Ya bütün i ler ters gitmi se! te, bu belkiyi yenmek için son kalan gücünü kullanarak yata ından do ruldu ve randevu yerine do ru inleye oflaya yola dü tü. Enver Pa a, bitkin, çten ve dı tan tedirgin, yine de, içinde sonsuz bir umudun defetme e çalı tı ı belirsiz, gizli bir acı ile Ancazbab'a vardı. Bu acının yalnız ve yalnız geç kalmı olmak korkusundan do du unu da sezmiyor de ildi. u anda ruh tahlilleri yapacak zamanı yoktu. Ancazbab'a girer girmez de içinde kabarıp duran korkulu acının neden ileri geldi ini hemen anladı. Sokaklarda ngiliz askerleri dola ıyordu. Demek ki Ancazbab ngilizlerce i gal edilmi ti. Demek ki bütün direktiflerine ve göndermi oldu u kuryelere kar ın Mondros bırakı ması yapaca ı oyunu yapmı tı. Kı lalar ngiliz askerleri ile doluydu. Herkes evine çekilmi , kapılar, tehlikeli zamanlarda oldu u gibi sıkıca kapanmı ve arkasından sürgülenml ti. Sokaklarda aç köpekler dola ıyor, tek tük gelip geçenlerden medet umarak arkalarına takılıyorlardı.

Önceden tanıdı ı bir Abaza dostunun kapısını çaldı. Uzun duraklamalar ve fısıltılardan sonra kapı açıldı ve ürkek bir erkek ba ı:

— Kim o? diye sordu.

— Benim, Enver!

— Hangi Enver?

— Canım, taniyamadın mı? Enver Pa a!

O zaman adam, kapıyı ardına kadar açarak konu u nu çabucak içeri aldı. Sonra hafif hafif ya an kar altındaki apak sokakları gözleriyle iyice ara tırdı ve o da hızla içeri daldı.

Bu kale gibi büyük bir evdi.

Enver Pa a, ev sahibinin arkasından merdivenleri

tırmanarak yukarı çıktı ve soba yanan sıcak ve rahat bir odaya alındı.

İşte te, burda korkunç gerçeği bütün çıplaklığıyla ö - rendi. Halil Pa a. İstanbul'a gitmi , Abaza milislerini hazırlaması gereken Yusuf İzzet Pa a. Trabzon'a geçmi , kardeşi Nuri Pa a ise İngilizlerce tutuklanarak eski bir kuleye hapsedilmi ti.

Enver Pa a, bunları dinledikten sonra öka benzer bir sarsıntı geçirdi, yalnız :

— Eyvahl diyebildi.

Hırsından ve acizinden a layacak gibi oldu. Gözle - rinin içinde ya lar yüzüyordu. Yapılacak bir ey yoktu. Kader, vuraca ı darbelerin en korkuncunu vurmu tu. Ta - rihini akı nı de i tirecek olanak bir ku gibi uçup git - mi ti. Demek ki. onun gecikmesi, orda kendisini bekle - yenleri umutsuzlu a dü ürmü tü. Zaten onun da bütün korkusu bu de il miydi?

Artık Anadolu'nun yalçın ve sarp da larında ilerle - yecek dü manlara kur un atacak bir tek askeri bile yok - tu. Tarihin bu ihaneti gerçekten çok korkunçtu! 260 bin Türk altını ile amcası Halil Pa a'nın İstanbul'a geçip git - mesi ise yürekler acısı dı. Bu para olmadan hiçbir ey yapılamazdı. Bu altınlar belki çoktan Vahıdettin'in eline bile geçmi ti!

Artık, merkezi Baku olrak üzere Kafkasya'da kur - mayı dü ündü ü devlet de suya dü mü tü. Klmbiiir han - gi hain eller, elveri siz ko ullar ile birle erek onun umut - larını ve ordularını darmada ın etmi ti.

Bu öyle önemli bir darbeydi ki, imdi bütün bundan sonraki ya ayı na ve mücadelesine yeni bir akı vermek gerekiyordu.

O, bu ordularla devletini kuracak, bu orduların yar - dımı ile sırtını Bol evik Rusya'ya dayamak ansını sa - layacak, yine bu ordularla, Anadolu'ya yürümek yürekli - li ine gösterecek dü manı kar ılayıp yenecek ve erefli, insanca bir barı yapılmasına yardım edecekti. Ruslar, güney sınırlarını garanti eden böyle sava kan bir Türk devletine elbette ellerinden gelen yardımı esirgemeyecek

lerdi. Çünkü, Sovyetler dört cephede hâlâ Çarlık ordularının kalıntılarını yöneten generallerle ve Polonya'da Pilsudski ordularıyla çarpıyorlardı.

Enver Paşa, yatağa girdiğinde ancak yorgunluktan uyuyabildi. Bu bir umutsuzluk uykusuydu. Bu korkunç darbenin sarsıntısı, onun ruhunda çok daha uzun zaman sürüp gidecekti. Ruhundaki enerjiye yeni bir akı yönü verinceye dek dünyanın umutsuzları arasında bir umutsuzdan başka bir şey sayılmıyacaktı. Realist bir aksiyon adamı olmaması için gereken bütün malzeme elinden alınmıştı. Kaderin arkadan vurduğu bu hançer yaralarının kurları, herhalde, bütün ömrü boyunca akıp duracaktı.

Bunlar gerçekten uzak şeylerdi. Gerek İstanbul'da, gerekse Anadolu'da Albay Hüsameddin emrindeki «tekilâtı mahsusa» bir koz olarak umut vericiydi. Sonra kendisi Sultan Reşat'ın damadı sayılıyordu. Onun erkek kardeşinin kızı Naciye Sultan'la evliydi, Türkçesi, Halifenin damadıydı. Bu da doğunun Türk ve müslüman milletlerine benimsenebilmek için bir başka kozdu. Sonra, Türkistan'a gönderdiği Kuçubaşoğlu Eref beyin kardeşi Hacı Sami ve arkadaşları, orada Türkleri arasında bir çok propagandalar ve hareketler yapmışlardı; turancılık da böylece adının çevresinde bir altın hâle gibi parlıyordu; daha başka olanaklar da düşünülebilirdi: Bol eviklerin müsaadesi ve yardımı ile yeni bir ordu kurarak Anadolu'yu istilâya kalkacak dümanlara karşı çarpışmak. Ne var ki bütün bunlar elle tutulacak türden gerçek şeyler değildi; üzerinde uzun uzadıya düşünülecek, çalılabilecek sorunlardı bunlar!

Kafası çatlayacak gibiydi. İlkisi, Almanya'ya Talât Paşa'nın yanına gitmek olacaktı, çünkü, şimdi burarda da dağ dümanla doluydu. Bir avuç dost bir yana, düman Gürcüler, düman Ruslar, düman Taneler, hele bu korkunç ve tehlikeli Ermeni komitacıları, burularını barınılmaz bir cehennem haline getirmişti.

Lenin'le ve öbür bol evik liderleriyle görüşüp konuşacak ve onlarla iyice anlaşılabilir bir adam oldu. Uzun anlattıktan sonra Rusya'da ve Kafkaslarda daha ser

bestçe çalı abilecekti. Elbette bütün elinin altındaki malzemeyi İngiliz dü manlı ı u runa harcamak üzere. Yoksa. Bol evikler bu eski Pan turaniste hiç bir vakit kendi ülkelerinde ve buralara yakın yerlerde soluk aldırılmazlardı.

Artık, her eye yeniden ba lamanın gerekti ine inanıyordu. Hemen Almanya'ya gidip ilk hareket olanaklarını orada hazırlamalıydı.

istanbul'dan ilk haberler de gelmişti: Amcası Halı/ Pa a, elindeki 260 bin altın hükümetçe alındıktan sonra tutuklanıp Bekira a bölü ü cezaevine tıkılmıştı.

Oysa zavallı adam, maverayı Kafkas ordusunun bir ihanete u raması sonucunda güç belâ kapa ı istanbul'a atmıştı. Sözde olan biteni Enver Pa a'ya anlatacaktı: Fiu ihanet sonucunda karde i tfuri Pa a esir edilerek bir kulede hapsedilmi ve bütün personel ve te kilât da ılıp gitmişti.

Artık tehlike kapıda çan çalıyordu. İlk i olarak bama dost Abaza ve Gürcülerden bir grup toplayarak karde i Nuri Pa a'yı kurtarmalıydı.

Bu i de kolay oldu. Bu elindeki küçük kuvvetle hapişane olarak kullanılan kuleye cüretli bir baskın yaptı ve karde ini kurtarıp da köylerine çekildi. Ordan da kılık kıyafetini ve adını de i tirerek yine geldi i gibi adısız olarak gizlice Almanya'ya kaçtı.

Bu baskını yapanın Enver Pa a oldu u anlaşıldı in da o çoktan bu tehlikeli bölgeden uzakla mıştı bile.

DÖNÜ YOLU

*Servi yıkılınca herkes
ondan bir dal koparır.*

Aristófanes

Yıldırım orduları grubu kumandanı Mustafa Kemal, grup karargâhı olan «Adana Oteli»nin antresinde otur

mu , dü ünceli dü ünceli sigara içiyordu. Açık kapıdan sokaklara, damlara aralıksız ya an Adana'nın bu sinsiyaya muruna dalmı olan yorgun mavi bakı ları, alındaki dü ünçe kırık lıkla bu zayıf ve sarı ın yüze üzgün ve umutsuz bir anlam veriyordu.

İmdiki halde gerçi «Yıldırım orduları grubu» kumandanı bulunuyordu. Ne varki Mondros bırakı masının tırpanı, Türk ordularının bu bölümüne de yeti mi , burasını da darmada ın etmi ti; ordunun yalnız adı kalmı tı. Ana fartalar mucizesini yaratan bu genç kumandan, biraz da a kın, bekliyor ve dü ünüyordu.

Dört yıl akıntıya kürek çekilmi ve bu dört yıl sonunda akıntı kayı ı alıp götürmü tü.

Masanın üzerindeki kül tablası izmaritlerle dolmu , sabahdan beri içti i kahvelerin sayısı unutulmu tu.

Bu ara, yaveri Cevat Abbas'ın kar ısına dikildi ini gördü :

— Pa am, sadrazam zzet Pa a sizi hemen imdi makina basında bekliyor.

Cansıkıntısından patlayıp duran kumandan, bütün gövdesine yayılan umutsuzluktan' silkinir gibi oldu; gözlerinin mavisinde bir kıvılcımlanma görüldü; bir ık parladı: «Hımm! diye söylendi, zzet Pa a'nın en sonra aklı ba ina gelmi olacak; herhalde bizim Harbiye Nazırlı ı için yaptı ımız teklifin gereklili ini anladı...»

Makina ba ina gitti inde kar ısında gerçi Ahmet zzet Pa a'yı buldu, ne varki o, artık sadrazamı de ildi; bir «izzeti nefis» i inden dolayı çekilmi ti. Bu haber onu bir kez daha hayâl kırıklı ina u rattı. Bir fırsat daha kaçırılmı tı. Bundan sonra artık devlet mekanizması her an biraz daha gerileyecek, gittikçe daha az lâylık olan ellere dü ecekti. Bu kabinedeki nazırların bir ço unu daha önce padi aha kendisi empoze etmi gibiydi; zzet Pa a'nın sadrazam olmasını da isteyen oydu. Vahidettin, onun bu iste ine uymu a benziyordu. u ara stanbul'da i ler yine sarpa sarmı a benziyordu. zzet Pa a, kendisinin de stanbul'da bulunmasının gerekti ini söylüyordu. stanbul'un ve ordularını yitirmi Osmanlı devletinin en kritik

günlerini ya adını anlıyordu, izzet Paşa, telin öbüt ucundan :

— Ben istifa ettim, senin de İstanbul'da bulunmak lı in uygun olur, diyordu.

Mustafa Kemal: «İktidarda iken bizim gücümüzden yararlanmasını oilmedi, imdi dü tükten sonra bizden medet umuyor!» diye dü ünerek makina ba ından ayrıldı. Hemen İstanbul'a yollanmaktan ba ka çare yoktu.

Sadrazamın: «İstanbul'da bulunmanız uygun olur!» demesi ne demektir? Demek ki İstanbul bir ana baba gününü ya ıyordu. Kıyıda kö ede kalmı aklı ba ında ki ilerinin paytahtta bulunması gereken günler gelip çatmı tı. Talât Pa a'nın harp kabinesi dü eli beri en önemli ikinci olay zzet Pa a kabinesinin dü ü ydü. Bundan sonra iktidar, karanlıkta nöbet bekleyen karanlık zümrelerin, hırsların, belki de gerçek yurt dü manlarının eline geçecekti. zzet Pa a, son namuslu sadrazam sayılabilirdi, Fauf bey. Fethi bey gibi kaliteli hürriyetçi ve yurtsever arkada lariyle birlikte büyük bir iyi niyetle de kabinesini güçlendirmi ti. Mondros mütarekesinin ilânından beri içini dolduran huzursuzluk ve umutsuzluk, imdi yerini bir amaç u runda varlığını feda edecek bir direnç ve ideal adamına bırakmak üzereydi.

Bu çöküntü, Osmanlı mparatorlu u'nun çökmesi, öyle korkunçtu ki, bir yurttta ne kerte güçlü ve iradeli olursa olsun enkaz altında kalıp ezilebilirdi. u anda atılacak her yanlı adım, yapılacak en küçük ihanet, bu zavallı milleti daha içinden çıkılmaz felâketlere sürükleyebilirdi. Kurtarılabilecek ne varsa çabucak onu kurtarmak ve ilerisini de buna göre dü ünme gereki. lk i , İstanbul'a kapa ı atmak olmalıydı. Orda asıl bundan sonra korkunç bir bo u madır ba layacaktı. Herkes, bu yaralı arslandan bir parça koparma a çalı acaktı. hanetler, zulümler, fedakârlıklar, alçaklıklar, yurtseverlikler hep bir birine karı acaktı.

Makina ba ından ayrıldıktan sonra kafası bir cehennem gibi çalı ma a ba lamı tı. Sigara üstüne sigara ya kıyor, oturup kalkarken, yürüyüp dururken maddole mi

bir dü ünceye benziyordu. Dü ünceleri kabarıyor, kabarıyor, sanki bütün evreni dolduruyordu; bu yüzden «Adana Oteli» onu bir kaç saatlik konukluk için bile sıkma a ba lamı tı.

Zaten stim üzerindeydi, emir bekliyordu, çünkü, Li-man Von Sanders Pa a'nın gözya ları içinde kendisine teslim etti i «Yıldırım orduları grubu» çoktan la vedilmi , ortada sadece bir kuru kumandanlıktan ba ka bir ey kalmamı tı. Mondros mütarekesi, Türk milletini bütün bütün ordusuz ve silâhsız bırakmak üzere çok eytanca, çok alçakça hazırlanmı ve kabul ettirilmi ti.

stifasını vermi olan izzet Pa a birkaç gün içinde koltu undan ayrılıp gidebilirdi. stifasının kabul edilece i üzerinde Mustafa Kemal'in hiç ku kusu yoktu. Günkü, bu zorlamanın nereden geldi ini biliyordu. «Kara Kuvvet»in bütün zümreleriyle beslenmi olan Hürriyet ve itilâf Partisi, kıvılda ma a ba lamı tı. Enver, Talat ve Cemâl Pa a gibi ttihat ve Terâkki'nin en büyük ba ları yurttan kaçıp gittikten sonra bunların i tihası kabarmı tı. Artık geçici zzet Pa a kabinesinden sonra iktidar «kayıtsız, artsız» onlarındı.

Gerçekten de zzet Pa a kabinesi. Halifeye çarpan bu karanlık dalganın etkisiyle sarsılma a ba lamı tı; Va hidettin, kabinedeki Cavit bey, Fethi bey gibi ittihatçıların atılması için zzet Pa a'yı sıkı tırıyordu. Kabine bir Sûre buna kar ı koymu sa da en sonra bunu bir «izzeti nefis» i i sayıp çekilme e karar vermi ti.

Mustafa Kemal'in hazırlanması uzun sürmedi. Bir kaç bavulu ile ordu kumandanlı ı otomobilini sabahleyin trene yükledi i gibi kendisi de yaveri Cevat Abbas'la beraber yataklı vagondaki yerine yerle ti ve kafasında s tanbul olayları, geçmi sava yıllarının anıları ve gelece in karanlık dü ünceleri kayna ırken penceresinden bu portakal, limon, muz ve pamuk cennetini seyrederek s tanbul'a do ru yola çıktı.

Ruhunu kaplayan sonsuz umutsuzluk dumanının arasından tek tük uzak umut yıldızlarının parladı ını görüyor, içi ısınıyordu. «Dayanmak, dayanmak, bütün mem

leketin üzerine yürüyen karanlık felâket dalgalarına kar ı dayanmak gerek, her eyi yitirmedik daha! Her ey yit medi. Hele bir stanbul'a gidip iskandil edelim. Bakalım, bu enkaz altından neler kurtarabilece iz? Dikkat, Mustafa! Sen de sürüklenip gitmeyesin ha! Dayanmak, dayanmak gerek! Artık hükümet mükümet hak getire! Artık, kendi gücümüze, dayanmamız gerek! Artık, millet kendi gücüne güvenmeli, ba ını do rultup direnmelidir!*

Durmadan içinden bunları tekrarlıyordu. 7 nci ordu kumandanı ve eski arkada ı Ali Fuat Pa a'yı Adana'yu ça ırtarak onunla ba ba a dertle ti i saatları ve memleketin kaderi üzerinde yaptı ı umutlu ve iyimser konu maları bir kez daha ya adı. nsan tek ba ına her zaman umutsuzlu a dü üyor, kendi dü üncelerine uygun bir arkada la konu ma a ba layınca dünyaları fethedecekmi gibi enerji ve inanla doluyordu. Bu konu malarda kesin bir kaniya varmı lardı: Evet, gerek ngilizler, gerekse öbür itilâf devletleri mütareke hükümlerini hiçe sayacaklar, «emri vaki >> ler yaratarak Türkiye'yi yava yava parçalayıp payla acaktardı. Türk ordusunun sınır boylarındaki parçalarını esir etme e çalı acaklar, ya da bunları memleket içine do ru tip sıkı tırarak terhis olma a zorlayacaklardı. Böylece bütün savunma gücünden yoksun kalacak olan memleket olgun bir yemi gibi avuçlarına dü ecekti.

Mondros mütarekesi korkunç bir paçavraydı, üstelik itilâf devletleri bunu bile çi nemekte sanki birbirleriyle yarı a çıkmı lardı. Mütarekenin 25 inci maddesine göre Osmanlı devletiyle itilâf devletleri arasındaki çarpı malar 31 Ekim 1918 ö le üzeri duracaktı. Bu emir gerek itilâf devletleri ordularına, gerekse Osmanlı ordularına bildirilmisti. Yne de ngilizlerin birinci ordusuna ba lı bir süvari tümeninin kumandanı olan general Kassel 4 Kasım 1918 de Musul petrol bölgesini i gale ba lamı tı.

Bir Fransız deniz subayı ile bir ngiliz binba ısını taşıyan iki destroyer skenderun limanına girerek demir atmı ve bir konu ma memuru istemi lerdı.

itilâf orduları ba kumandanı general Milne bize mü

tarekenin ikinci maddes) gere ince limandaki torpillerin taranmasını emretmi ti. Bunun bir oyalama takti i oldu-
unu anlayan Ali Fuat Pa a, hemen kar ı tedbirler al-
mı ti. Onların asıl amaçları skenderun limanını i gal et-
mekti. Ali Fuat Pa a bu cüretkâr torpidoları limandan
uzakla tırmakta gecikmemi ti.

Musul'un i gali ve skenderun olayı, itilâf devletleri-
nin bütün kötû niyetlerini aç ı a vurmu tu. Mustafa Ke-
mal, Ali Fuat'la dertle irken artık kesinle meye ba layan
görü ünü sloganlar atarak ortaya atabiliyordu :

— Fuat, artık millet, kendi haklarını kendi araya-
caktır; biz, yalnız ona yol göstermeli ve elinden tutarak
ona yardım etmeliyiz; tamamiyle kendi ba ına da bıraka-
mayız onu.

Bir süre durmu , sonra keskin mavi ve ehla bak ı -
larını Ali Fuat Pa a'nın sarı ın, güzel ve iyi niyetlerle do-
lu yüzünde ve a ırba lı bir cesaretin yüzdü ü iri mavi
gözlerinde gezdirmi ve öyle sormu tu :

— Dü üncelerimiz tamamiyle birbirine uygun, de li
mi, Fuat?

Ali Fuat Pa a hiç duraksamadan ona u cevabı ver-
mi ti :

— Aramızda tam bir anla ma var, pa am!

Mustafa Kemal, bu korkunç kaos ortasında tutuna-
ca ı ilk kayayı bulan bir yolcu gibi sevinmi ve gözleri-
nin mavi çeli inde ipek gibi yumu ak ve güvenilir bir dost
ı ık belirmi ti.

Ali Fuat Pa a, hep onun kumandası altında çalı mı
ve onun emirlerine, dü üncelerinin güçlü karakterine bo-
yun e mekte her zaman gerçek bir tat ve güven bulmu -
tu.

u anda bile onun «Yıldırım Orduları Grubu»ndan
7 nci orduya kumanda ediyor ve ona ba lı bulunuyordu.

Mustafa Kemal, bu arkada ına çok de er verirdi. Çün-
kü, onun ba ımsız davranabilecek bir zekâs ı ve iradesi
olmakla beraber haklı dâvalarda her zaman boyun e -
mesini bilirdi; hür yaradılı lı oldu u halde Mustafa Ke

mal'in dü üncelerine ortak olmakta gecikmezdi. Bunun için de Mustafa Kemal onu çok severdi.

Mustafa Kemal, Ali Fuat Pa a'ya öyle eleme ti:

— Fuat, dikkat et, bugünlerde sana çok i dü ecek, çünkü yıldırım orduları grubu ile 7 nci ordu karargâhının la vedilmesi arifesinde bulunuyoruz; bu da ngilizlerin baskssıyla olacak; böyle olunca sen 20 nci Kolordu'da ka lacuksın; ilk savunma tedbirlerini de böylece sen almak zorunda kalucaKsın. Aklında otsun, ilk mukavemet merkezi Kilikya'da kurulacaktır.

Bu konu madan biraz sonra, yâni 7 Kasım 1918 de yıldırım crduhrı grubu la vedilmi , Mustafa Kemal Pa a da istanbul'a ça rılmı tı.

Mustria Kemal, Adana'dan stanbul'a yollanmadan önce Ali Fua; Pa a ile mektupla mayı kararla tırmı tı.

Trenler yı in yı in asker ve subay ta ıyordu. Bunlar arasında gülen ya da gülümseyen bir yüz görünmüyordu; bunların hepsi yıkılmı bir dünyanın çocukları idi; sönmü zafer umutları, en yakın dostların, karde lerin ölüm haberleri, açlık tehlikesinin do urdu u korkular, inançsızlık, her ey bu yüzlerin sonsuz konukları gibiydi. Bunların hepsi dalından koparılmı bir yapra ın sularda sürükleni ini andırıyordu. Hemen hepsi anılarının korkunç dünyasına kapanmı , realiteye bakmaktan ürken gözlerle çevrelerine bakıyorlardı.

Mustafa Kemal bu, inancı yeniden yaratmanın hatta vuru mak azmini yitirmi e benzeyen yurтта yı nlarını yeniden kalkındırmak, yepyeni bir inançla bir heyulayı andıran realitenin üzerine yürütmenin ancak bir mucize ile olabilece ini dü ünüyordu. Bu da ılan orduları, bu yıkılan inançları, yeniden meydana getirmedikçe de bir kurtulu yolu dü ünülemezdi.

Kara tren, kara dumanlar savurarak Adana ovasında ilerliyor, bu solmaz ye illiklerle örtülü bereketli toprakları artık arkada bırakıyordu. Kı ortası oldu u halde her yan yemye ildi. Yol kenarları çayırarla örtülüydü ve kuytu larda çiçekler açmı tı. Her yaz pembe çiçeklerle örtülü yabanî zakkum fidanları, küçük dere kenarlarında ve sel

yarıntılarının kırmızı topraklarında solmayan ye illikleri le keyifli keyifli ya ıyordu, istasyonlarda üstleri ba ları parça parça, avurtları çökmü iskelet gibi ihtiyarlar, çocuklar ve kadınlar görünüyordu. Her yerde kör, topal, çolak binlerce genç insan, el açmı dileniyor ve gelip geçen trenlerden medet umuyor, asker tayını istiyorlardı.

Bunları gördükçe Mustafa Kemal'in bütün umutları kırılır gibi oluyor, bu umutsuzluktan, açlıktan iskelet haline gelmi insan yı ınlarını nasıl yeni bir sava a zorlayacağını anlayamıyordu.

ren, artık, Toroslar'ın rampasına dayanmı , soluya soluya ve daha yava bir tempo ile ilerliyordu. Toros da larının yemye il çamlarla ve pırnallarla süslü yalçın yamaçlarında dola an bakı larında yeniden umut ıkları yanma a ba lamı tı. te Anadolu'nun bu da ları, Anadolu insanının son ba ımsızlık ve hürriyet yuvaları olabilirdi. Bu. memleketin hemen her erke inde bir Köro lu, bir Çakırcalı ruhu ya ardı. Anadolu'nun böyle da ları çoktu. Hemen hepsini de yakından görmü tü. Bütün bu da lar, hürriyet sembolleri gibi Anadolu'nun ba rında yükselmekteydi. Dü man çizmesi altında çi neneceklerin son erefli ve umutlu sı ına ı bu da lardı. Baktı, Toroslar'ın tepesinde kar vardı. Pozantı'yı geçip de Konya Ere lisi'ne do ru lerledikçe hava so umu tu. Orta Anadolu'nun karakı ı bütün topra ı eski ak örtüsü ile örtmü tü. Tren yolunun sol a a ısında uzayan dere buz tutmu tu. Dört yıllık umutsuz bir sava ın bütün kaynaklarını kuruttu u memleketin üstüne «Zemheri» bütün iddeti ile çökmü -tü. Her yanda küskün asker yüzleri, hiçbir eye inanmayan aynı insan yüzleri göze çarpıyordu. Tuzlu ve bereketsiz Konya ovası, nsana usanç veren karla örtülü beyaz monotonlu u ile uzuyordu. Ufuklarda bembeyaz bir da zinciri bu ovayı bir çana ın kenarı ile çevreliyordu.

Geceleri uyuma a çalı an ya da tanımadı ı subaylarla dertle en Mustafa Kemal, gündüzleyin hep bu kavruk memleketin seyretmekten bir türlü bıkip usanmadı ı manzaralarını seyrediyor ve hiç bir nsan gölgesi görünmeyen bu toprakların ne gizli hazinelerle dolu oldu unu

dü ünerek avunuyordu. Artık, kafası bir askerden çok sosyal dertleri yakından bilen bir insanın kafası gibi i liyor/, bu topraklarda ya ayan bahtsız insan yı inlarının da mutlu olma a hakkı oldu unu dü ünüyordu. Henüz kırkına gelmemi bu asker, çok eyler görmü , her türlü mücadelenin ve sava ın dalgaları arasında zaten vaktinden önce geli mi , olgunla mı tı.

Dünya sava ına girilmemesini can ve gönülden istemi ti; bir kez girdikten sonra da onda bir görev almaktan geri durmamı tı. Trablus, Anafartalar, Kafkas cephele ri. Arabistan cephele ri, dört yıl kulaklarını sa ır eden top, tüfek, makinalı tüfek gürültüleri birdenbire hep birer zavallı anı olmu tu. Tıpkı de irmenin gürültüsü kesilince uyanıveren de irmenciye benziyordu. Birden uyanmı giydi: Gözlerinin önünde kocaman umutsuz bir memleket ve açlı a, esarete mahkûm milyonlarca insan, milyonlarca aziz yurttta vardı. imdi bu panoramayı görmekten sanki korkuyor gibiydi. Bu yıkılmı , çökmü gerçe i hangi omuzla yüklenip kaldırabilecekti?

Dü ünüyor, dü ünüyor, sonra kafası yorulunca, tatlı bir uyu ukluk, onu bu korkunç realite dünyasından alıp uykunun umutsuzları avutan ucuz cennetine götürüyordu.

Arkasında da ılımlı orduların enkazını ba ıbo bırarak istanbul'a gitmek ona bir kaç ı , bir korkulu rüyadan, bakma a cesaret edilemeyen bir aziz yitikten kaç ı gibi geliyordu. Kendisine verdikleri «Yıldırım Orduları Grubu»nu bile henüz düzenleme e, vurucu bir güç haline getirme e vakit kalmadan Mondros mütarekesi patlak vermi , kolunu, kanadını kırmı tı. Yıldırım orduları grubu olarak emrine verilmi olan askerî birlikler, unlardan ibaretti: Nihat Pa a'nın kumandasındaki ikinci Ordu kl, kargâhı Adana'da bulunuyordu, bu onun eski ordusuydu. Yedinci Ordu ki, onun ordusuydu ve ba ında «vekâleten» Ali Fuat Pa a bulunuyordu. Muhittin Pa a'nın emrindeki Hicaz «seferi kuvveti» ki bir vakitler onun kumandanlı ına atanan Mustafa Kemal, kabul etmemi ve am'a dönmü tü. Maan'da bulunan bir yakım birlikler de bu toplamın içindeydi.

imdi, bütün bu birlikler, büyük bir tehlike içinde bulunuyordu, hepsi esarete, da ılma a mahkûmdu.

Bu da inik ve peri an birlikleri artık hiç bir gücün bozgunundan kurtarmayacağını dü ündükçe içi kan a lıyordu. Oralarda da yapabilece i bir i kalmamı tı. stanbul'a, suyun gözüne cesaretle gidi inin bir tek gerçek anlamı vardı: Her e/3, her eye kar in bu korkunç çatırdılarla çökmekte olan aziz varlı ı kurtarma a çalı mak.

te, ancak bu dü ünce, onun bir kaçı olarak duy du u yolculu un üzüntüsünü azaltıyordu.

Hicaz ve Maan'daki birliklerin esarete mahkûm oldu unu iki yıl önce Enver Pa a ile Cemâl Pa a'ya söyle mi , dinletememi ti. Zaten Enver Pa a'nın umudu, güneyden çok yukarda, Anadolu'nun kuzey bölgelerindeydi. Hele bol evik ihtilâli olup da Ruslarla mütareke yapıldıktan sonra Enver Pa a, Arabistan'daki ordu gruplarını bir setr görevi görmek üzere gözden çıkarmı , yani feda etmi ve Kafkas ceptesine yı inak yapma a ba lamı t. Bu birlikleri ileride kullanmak istiyordu. Bunda da felek ona yâr olmayacaktı.

Tren, apak kardan bir halı ile örtülü Konya ovasını da puflayarak geçmi , daha da lık ve de i ik manzaralar içinden ilerliyordu. Memleket ne kadar insansız görünüyordu! Sanki bu korkunç dört sava yılı, erkekleri cephe, ihtiyarları ve çocukları da cephe gerisinde yiyip bitirmi ti. nsansız bir memleket gözlerinin önünde alabilirdi ine uzuyordu. Bütün her yan, da ta tı; sanki bu topraklara hiç insan eli de memi ti. Da ların güney sırt; larında tek tük ormanlık bölgeler görünüyor, öbür yanda, ye illiksiz, kıraç bir ıssızlık, insanın içini ürküterek, uzayıp gidiyorcu. Bu sahipsiz gibi görünen toprakların bahtı için kim bilir ne acıklı plânlar hazırlanıyor, ne korkunç dolaplar dönüyordu. Karınca yuvalarına benzeyen tek tük köylerin üzerinden so uk kı gö üne do ru yükselen mor dumanlar, oralarda insanların ya adı nı gösteriyordu. Mustafa Kemal, istanbul'a yakla tıkça daha çok dalgınlı mı , kafası memleket dâvalarından uzakla arak Be ikta 'ta Akaretler'deki 26 numaralı evde oturan ve

tıpkı kendisini andıran biri kendinden çok daha ya lı bi-
risi de kendisinden gene iki kadını dü ünmeye ba lamı tı;
bunlardan ya lısı annesi Zübeyde, öbürü de kız karde i
Makbule idi. Dünyada varı yo u onlardı; onların da varı
yo u kendisi idi. Annesinin dizi dibindeki mindere ba da
kurarak kendisini sevdirmesini, ok atmasını ne kadar is-
tiyordu. Hayatta daima bir amaç pe inde ko tu u için
evlenememi ti. Evlenen erkeklerin bir deal pe inde ko-
amayacaklarına inanıyordu; ya hep, ya hiç formülünü uy-
gulama a çalı maktan ba ka hiçbir ey dü ünemiyordu.
Kadın efkatini öyle gereksemi ti ki! Nedir ki, ya ayı
nda tanıdı ı kadınlardan hiç biri ona bu efkatin zerresini
verememi ti. Ona bu efkati verebilen bir tak kadın vardı:
Annesi! Ona da babasının ölümünden sonra evlendi i için
uzun üaman küsmü tü. Zübeyde hanımın o luna kar ı duy-
du u derin sevgi ve efkat, bu buzları eritmekte gecik-
memi ti. Tren zmit'e vardı nda durdu. Mustafa Kemal,
zeki yüzlü, zayıf, kendi ya nda eski bir arkada iyle yüz
yüze geldi. Bu, zmit Mutasarrıfı Süreyya (Yi it) beydi.
Ta Trablus'ta italyan emperyalistleriyle çarpı tı ı gün-
denberi candan bir arkada ıydı. Sonra, Çanakkale sa-
va ları sırasında, Mustafa Kemal, bu yakın arkada iyle
sık sık görü ür, konu urdu. Süreyya bey, o civarda görev-
liydi. Memleket sorunlarında hep ileri dü ünceler çevre-
sinde birle mekteydiler. Bu genç ve idealist mülkiye yö-
neticisi, günün birinde her eyi arkada bırakıp yine ih-
tilâlcı Mustafa Kemal'in arkasına dü ecek ve onunla, kel-
le isteyen en tehlikeli sıralarda da ta birlikte gezecek-
ti. ki eski arkada , sarma dola oldular. Tren kalkınca-
ya dek Süreyya bey de Mustafa Kemal'in kar ısına ku-
ruldu ve korkunç bir yergi ya muru altında, en tehlikeli
ne ter darbeleriyle iç ve dı dü manları, ngilizleri, Enver,
Cemâl Pa aları ve ttihat ve Terâkki'yi hatırdılar.

Tren zmit'i geçtikten sonra, pa a tra oldu, yıkandı,
hazırlandı. u sırada dinlenece i bir tek huzur cenneti
vardı: Annesinin üzerine dikilecek mavi gözleri. /

Yalnız eve yakla tıkça sevinciyle beraber yorgunlu-
u da artıyordu. öyle sere serpe yan gelip dinlenerek

enerji ve hız almak, sonra yine «mücadele»ye atılmak.
Artık tren stanbul'un kö klerle, gül bahçeleriyle, göz-
leri dinlendiren huzur yuvalarıyla dolu banliyö bölgesin-
de ilerliyordu. Mustafa Kemal, artık hiçbir ey duymadan
ve dü ünmeden bakıyordu. Duyacak, dü ünecek tümen
tümen ey vardı, hiç biri ötekine sıra vermedi inden bun-
ların sahibi de stanbul'u trenin penceresinden bir oto-
mat gibi seyrediyordu.

Tren Haydarpa a'da durunca Mustafa Kemal, yaveri
Cevat Abbas ve kendisini garda kar ilamd a gelen eni
.tesi Mecdi beyle e yalarını bir beylik motora yüklettiler,
motor aksırıp öksürerek ilerliyordu. Dalga Kıran'ın içinden
geçerek Kızkulesi önlerine vardılar. Bu ara Mustafa Ke-
mal'in gözlerine çarpan bir faciayı yaveri Cevat Abbu*
dile getirdi:

— Pa am, bakınız, itilâf donanması geliyor!

Gerçekten de itilâf devletlerinin ir ili u fok lı donanma-
ları Marmara da ilerliyor ve ilk golenler belirli noktalarda
demir atıyordu.

Mustafa Kemal kur un renkli korkunç ejderhalar gi-
bi ilerleyen ve gürültüyle demir atan dritnotları ve zırlı-
ları tiksinti ile bir süre seyrettikten sonra yaverine ;

— Merak etme. geldikleri gibi giderler! dedi.

Arıburnu'nda ve Anafartalar'da ancak dürbünle sey-
retti i kül renkli sayısız deniz ejderleri, bo azın koyu ma-
vi sularını örtmü tü; itilâf devletlerinin en azılı sava ge-
milerinin çelik gövdeleri Vahidettin'in sarayı önünde. top-
larının namlularını padi ahın gözlerine sokmak isterce-
sine Dolmabahçe'ye çevirmi yatıyorlardı.

Caddeden kar ıya geçecekleri sırada durmak zorun-
da kaldılar: skoç gaydalarının çaldı ı co kun bir mar-
ile caddeyi boydan boya doldurarak bir ngiliz deniz as-
kerî birli i geçiyordu. Mu tala Kemal, ne yapaca ını a-
ırmı tı. Pa a üniformasıyla, Anafartalar'da yendi i bu
dü manı uracıkta böyle yakından seyretmek ne acıydı
Uzun ve güzel parmaklarının arasında yanmakta olan si-
garasını hırsından yere atarak çi nedı. Sonra, bütün o
reti sevinci ve mutlulu u ruhunu bo altıp kaçarken.

Akaretler'e do ru yürüme e ba ladı: «Bütün bunların so- nu gelecek!» diye mırıldandı.

76 numaralı evin önünde durdu unda kız karde i Makbule hanımın bir sevgi ve heyecan çı lı ı atarak boy- nuna atılmasıyla kar ıla tı; çünkü onu bekliyordardı. Kız karde ini gerçek bir karde özlemi ve içtenli iyle kucak- ladı :

— Nasıl, Makbu , annem iyi mi? diye sordu.

Yukarıdan Zübeyde hanımın sesi geldi:

— Ho geldin, Mustafacı ım!

Mustafa Kemal, merdivenleri sanki ko arcasına tır- mandı, annesi merdiven ba nda kollarını açmı , onu bek- liyordu. Mustafa Kemal'i bir sevinç hıçkırı ı ile kucak- layıp bir süre öylece ba rına bastı, kokladı, sonra, o lu- nun yanaklarını gözya lariyle ıslatarak birçok kereler öp- tü :

— Ne kötü zamandayız, Mustafacık! Seni Allah bir kere daha sa salım gönderdi bana! Seni hiç bir yana bırakmayaca ım, artık!

' Bu çift sevgi, Mustafa Kemal'e bütün yorgunlu unu unutturmu tu. Üniformasını de i tirdi, günlerce süren tren yolculu unda yüzünün rengini de i tiren ve sarı ın güzel derisini sanki esmerle tiren odun dumanının izlerini sil- mek için banyosunu yaptı, sonra, anneci inin dizî dibî- ne, minderin üzerine uzandı :

— Oh! dedi, ana evi de ne rahat yermi ! Fakat ne yazık ki ana, vatanın rahatı kaçtı.

LK KOÇBA I

Rauf bey, Bahriye Erkânı Harbiye Reisli i süresin- de Bol eviklerle Brest Litovsk barı andla masını imza- layan heyette bulunmu , sonra yurda dönünce bu göre- vinden çekilmi ti. O da, Mustafa Kemal gibi Almanların kilit noktalarımızda bulunmalarına kar ıttı. Brest Litovsk andla masiyle Ruslarla olan sava a son verilmi ti. Artık

Karadeniz'de Rus Türk donanmalarının çarpması durumu. Rauf bey, i te bu yüzden Osmanlı Bahriyesinin başına getirilmi olan Alman Amirali von Souchon'un artık görevinin son bulduğunu kanısındaydı. Bunun için de Bahriye Nâzırı Cemâl Paşa ile didi ip duruyordu. Cemâl Paşa tıpkı Enver Paşa gibi, hâlâ Almanları gücendirmekten korkuyordu. Rauf beyin zoru ile, Cemâl Paşa bir çün bu sorunu «Vükelâ»ya «arzetti », ne var ki, onlar bu öneriye yana mamı lardı. Rauf bey. Cemâl Paşa'nın bu teklifi ciddî olarak yapmadığını, biliyordu, yoksa bu kabul edilebilirdi. te, o da 5 Haziran 1918 de istifasını basıp çekilmi ve küskünler kafilesine katılmı tı. Cemâl Paşa, pek çok direndi i halde istifasını geri almamı ve dört ay süren bu süre içinde daireye bir kez bile gitmedi i halde Cemâl Paşa bunu idare etme e çalı mı tı.

te, bu kritik anlardaydı ki, bir gün Ferik Ahmet Zet Paşa onu görü mek üzere ça ırtmı tı. Paşa ile Galata'da Seyri Sefain acentesi idarehanesinde bulumı lardı.

Sultan Vahidettin o günlerde yeni taht'a çıkmı tı. 'Bunu tarafsız devletlere bildirmek üzere de bir heyet seçilmi ti. Ahmet Zet Paşa bu heyetin başkanı, Rauf bey de bir üyesiydi.

Seyri Sefain acentesinde buldukları Zet Paşa ona «sır» namıyla birçok şeyler anlattı. Bunlar arasında Makedonya'da Bulgarların itilâf ordularıyla mütareke yaptığını, Talât Paşa harp kabinesinin dü tü ü ve Vahidettin'in sadareti Tefik Paşa'ya teklif etmi oldu u haberleri de vardı. Padişah erkânı harbiye reisliğini de Zet Paşa'ya teklif etmi ti. Zet Paşa, bu çok güç zamanda sadarete geçen Tefik Paşa'nın ve kendisinin insanüstü çabalar harcaması gerektiğini anlattı, Rauf beyin de kendilerine yardımcı olmasını istedi.

Tefik Paşa'nın kabineyi kuracağını iten Rauf bey. Çok fena olmu tu: Evet, Tefik Paşa devlet adamlarımız arasında yurtseverli iyle tanınmı bir kişiydi. Gerek Ha

mit, gerekse Me rutiyet döneminde bulundu u görevleri hak ve adalet dairesinde yerine getirmi ti. Her türlü insana nsanca davranmı tı. Türk yurdunda sevgiye ve saygıya kavu an devlet adamlarından biri olmu tu. Ne var ki, ya ı çok ilerlemi , «piri fâni» denecek duruma gelmi ti. Rauf bey, Birinci Dünya Sava 'ndan önce «Sultan Osman» zırhlısı süvarisi olarak Londra'da bulundu undu Tefik Pa a, Londra elçisi olarak bulunuyordu. Adamcaızın, orada, bu elçilik görevini bile lâyıkiyle yapamadı ını yakından görüp anlamı tı. Yâni normal artlar altında bir elçilik görevini bile yürütecek güçte de ildi, artık. Elçilik memurları onun imzasını taklit ederek, ho una gitmeyen birçok resmî i leri haberi olmadan yürütüp durmu - lardı.

Rauf bey, bütün bunları zzet Pa a'ya anlattıktan sonra son olarak da unları söyledi:

— İmdi buyurdu unuz gibi, devletin maruz bulundu u hayatî tehlikeler çinde hükümeti Tefik Pa a kularsa, o hükümette ben, bir Ganbot kumandanlı ını bilo üstüme almak cesaretini kendimde göremem. Siz ki milletin ve ordunun güvenini kazanmı , vatan ve milleti çok tehlikeli durumdan kurtarmak için gereken bütün hasletleri nefsinizde toplamı bulunuyorsunuz. Tefik Pa a kabinesinin kurulu undan pek az sonra kendini göstereceğinden üphe etmedi im idaresizlik ve ba arısızlıklar karşısında hayâl kırıklı ına u rayacak ve hizmet imkânını bulamayacaksınız. Onun çin teklif edilen mevkii kabul bu yurmamanızı rica ederim.

İzzet Pa a, Rauf beyin bu sözlerinden çok duygulandı ve ona öyle dedi:

— Padi ah beni davet ederek bu vazifeyi kabul etmekli imi ısrarla rica etti. Ben de söz vermi bulundum. İmdi sözümü geri almayı namusumla kabili telif göremem.

Ahmet zzet Pa a, Ekim ayının sonunda Rauf beyi yeniden ça ırdı. Yine Galata'da Seyri Sefaln acentesi yapısında bulu tular.

İzzet Pa a, ona ılımlı bir sesle unları söyledi:

— Rauf bey. dedi in oldu. Tevfik Pa a birkaç gün denberl, benim de yardım ve müzaheretimle çalı tı ı halde kabineyi kurmaya muvaffak olamadı ve istifa etti. Pa- di ah da vükelâ heyetinin te kilini bana havale etti.

Ne kabul, ne de reddettim. Durumu tetkik çin müsa- ade istedim.

Fırkalı veya fırkasız olmalarına ehemmiyet vermeye- ce im kimselerle bir kabine kurmayı dü ünüyorum. Poli- tikamızın esası iç çeki melere yer vermeyecek, millet ara- sında birli i sa lamak ve Birle ik Amerika Cumhurreisi nin sulh konusunda yayımladı ı beyannamenin bize temas eden kısmındaki prensipler dahilinde sulh yapma a çalı mak olacaktır.

Bulgarlar, on gündenberi mütareke yaparak harpten çıktılar. Bu yüzden Trakya hudutlarımız. Makedonya'da artık serbest bulunan büyük itilâf kuvvetlerine kar ı açık, müdafaasız kalmı tır. Filistin cephesindeki üstün* dü man orduları kar ısında mühim kısımlarını kaybeden kuvvet- lerimiz esir olmamak için peri an bir vaziyette ricat edi- yorlar. Irak cephesinin durumu da a a ı yukarı bu halde.

Bu vaziyette idare mes'uliyetini üstüne almakta ah- sî emel ve menfaatlerin, hattâ kbal ve eref ümitlerinin yeri yoktur. Bencil dü ünceleri, fikir ayrılıklarını bir tarafa bırakarak her eyln üstünde olan vatanın elde kalan kı- sımlarını ve milletin siyasî stikbâlini kurtarmak yolunda gerekirse nefsimi de feda etmeyi bilecek çalı ma arkada - ları bulursam ne âlâ. hükümeti kurmakta tereddüt etme- yece im. Aksi halde ben de sadareti kabulden çekinece- im.

Bu sözler Rauf beyi iyice sarmı tı. Tam anlamıyla yurtseverce konu malardı bunlar. Bu ko ullar altında ge- rek kendisinin, gerekse ba ka yurtsever arkadaşlarının kabinesine girerek kendisini destekleyeceklerini açık yü- reklilikle anlattı.

zzet Pa a. eski valilerden Re it Akif Pa a'yı Dahi- liye Nezaretine, Berlin Elçisi Rıfat Pa a'yı da Hariciye Nezaretine getirmek istiyordu. Re it Akif Pa a, ya ının çok lerlemi olması dolayısıyla bu görevi yüklenmek ls

temiyordu. Rifat Pa a da henüz zzet Pa a'nın telgrafına kar ılık vermeme ti. Oysa bu Nezarete çabucak bir Nazır bulmak gerekiyordu. Rauf beye bu makama kimin getirilebilece ini sorunca o da Talât Pa a kabinesinde Du hiliye Nazırı iken istifa eden smail Canbolat beyin getirilmesinin pek yerinde olaca ını söyledi.

Rauf bey, smail Canbolat beyi, me rutiyetin ilâni sırasında tanıdı tı. Bir süre sonra ordudan çekilerek Mülkiye hizmetine geçen Canbolat bey, kaymakamlıklarda, emniyeti umumiye müdürlü ünde, ehreminli inde bulun mu tu. En son görevi Dahiliye Nazırlı ıydı. dare maki na ının iç yüzü üzerinde derin bilgisi ve sa lam görü leri vardı. Dürüsttü, kanuna kılı kırk yararcasına saygısı vardı. Böyle bir adam yabana anlamazdı. zzet Pa a da onu yabana atmayaarak kabinesinde Dahiliye Nazırı yap tı.

zzet Pa a, Nafia Nezaretine de Ali Fethi beyi getirmeyi dü ünüyordu. Ali Fethi bey. son günlerde ttihat ve Terâkî'den ayrılıcı , muhalif bir parti kurmu tu. zzet Pa a, barı üzerindeki dü üncelerini de anlatarak Fethi beyin fikrini yoklamasını Rauf beye havale etti. Bu ana dek Rauf beyin kendisine ne kabinede, ne do kabine dı ında bir görev teklif etmemi ti. Zaten o da böyle bir görev bekliyor de ildi. O, vatan ve millet u runda her türlü fedakârlı ı makamsız, mevkisiz de yapmayı göze almı tı. Bu yurtsever kabineyi bütün varlı ıyla desteklemek kararındaydı.

Rauf bey. Harbiye Nezaretiyle, Erkânı Harbiye i Umu miye Riyasetini kimlere verebilece ini zzet Pa a'dan sor du; o da, bu hususta henüz bir karara varmadı ını söyledi. Yalnız, imdilik her iki görevi de kendisi yüklenmek istiyordu. Rauf bey, bunun üzerine bu görevlerden birini Mustafa Kemal'e vermenin çok yerinde olaca ını söyledi. Böylece zzet Pa a'nın yüklendi i pek a ır yük. gene pa anın güçlü elleriyle büyük ölçüde hafifletilebilecekti.

izzet Pa a bu teklif üzerinde epeyce dü ündü, sonra da Mustafa Kemal'in bu görevleri çok iyi ba arabilece ini, fakat u sıradaki harp durumu dolayısıyla onu

bu türlü bir memuriyet vermenin do ru olamayacağını anlattı. Çünkü Mustafa Kemal'i, Suriye cephesini idare eden Von Sanders'le de i tirmek gerekiyordu ;

— Alman generali Von Sanders'i hizmetinden affetmek zaruri olacaktır, bu takdirde bo alacak kumanda mevkiini mevcutlar içinde yalnız Mustafa Kemal Pa a'nın i gal edebilece ini siz de takdir edersiniz. Vaziyet sulha do ru geli ir ve cephenin bugün arzetti i tehlike ortadan kalkarsa Harbiye Nazırlı nı Mustafa Kemal Pa a'ya devir ve tevdi etmeyi dü ünüyorum. O zamana kadar Suriye cephesinde kolordu kumandanı bulunan Miralay s-met beyi Erkânı Harbiye ikinci reisli ine, Kafkas cephesinde di er bir kolorduya kumanda eden Kczım Karabekir Pa a'yı da Harbiye Müste arlı na münasip görüyorum.

Yalnız Ahmet zzet Pa a'nın içini bir kurt kemiriyordu. Harp kabinesinin istifasını verip kuzu kuzu kenara çekilen o eski kurt, eski komiteci ittihatçı kodamanlar, yeniden iktidarı ele geçirmek için bir kuvvet denemesi yapamaz mıydılar? Bir hükümet darbesi yaparak memlekette sert bir diktatörlük kuramazlar mıydı? Dev gibi Nazım Pa a'yı kanlar içinde yere sererek ihtiyar Kâmil Pa a'nın elinden sadareti zorla çekip alan bu gözü pek adamlar, hâlâ ortalardaydılar. Gerçi biraz yorgun, biraz umutsuz görünüyorlardı, ama, görünüş e hiç aldanma a gelmezdi. Enver'den de, Talât'dan da öbür ikinci sıradaki kodamanlardan da korkulurdu.

zzet Pa a, en sonra bu kurdu da meydana çıkardı: Acaba Rauf bey bu yolda bir tehlike görmüyor muydu?

Rauf bey, bütün bu ttihatçı kodamanların son günlerdeki ruh hallerini pek yakından izleyen bir kimse olarak bu yolda hiç bir tehlike olamayacağını söyledi. zzet Pa a isterse Talât Pa a'yı gidip görebilece ini ve sorunu daha yakından sezinleyebilece im de söyledi.

zzet Pa a, Talât Pa a ile görüş me i ini Rauf beye verdi. Rauf bey, hemen bir lândoya atlayarak Galata köprüsü, Eminönü, Sirkeci yolu ile Ayasofya'ya gitti. Aya sofya camisinin kar ısındaki eski ve gösteri siz bir evin

kapısı önünde arabadan indi. Ortalarda eski hareketli ve hararetli günlerden bir z yoktu. Ev, üzgün bir sessizlik içindeydi. Rauf bey, arabadan iner inmez kapı açıldı tı. Çünkü, artık bu ev halkı için ku kulu günler ba lamı tı. Dosttan çok dü man bekler bir hali vardı bu evin. Talât Pa a gibi koskoca bir sadrazamın, böyle bir evde oturma una inanabilmek hayli güçtü.

Kapıyı açan, Talât Pa a'nın ta kendisiydi. Üzerinde ba da kurmu oturma a benzeyen, kırımı bir pantolon ve ceket vardı. Rauf beyin lândodan indi ini görür görmez önemli bir ey için geldi ini anlamı ve kapıyı kendi eliyle açmakta acele etmi ti. Rauf beyin Talât Pa a'yla tanı ması epeyce eskiydi, hemen hemen 10 yıl olmu tu. Onu Me rutiyetin ilk haftasında, Selanik'ten stambul'a geli inin ertesi günü tanıdı tı. Bu babacan, içten görünü lü devlet adamı ile arası her zaman eker bal olmamı tı. Her ikisinin arasında bir çok önemli dü ünçe ayrılıkları meydana gelmi , gizliden gizliye baya ı savaşıp durmu lardı.

Rauf beyin dik ba lı, karakterli ve atak gençli ini kıramayan Talât Pa a bu genç kahramana, masal kahramanlıkları yaratan Hamldiye'nin bu ölmez kahramanına kar ı her zaman yumu ak, babacan, içten, aydınlık davranmı tı. Bu yüzden Rauf beyin de ona kar ı pek içten bir saygısı vardı. Prensipleri dı nda hiç bir dü manlık ve katılık göstermemi lerdı birbirlerine. Talât Pa a bu sefer de her zaman oldu u gibi Rauf beyi büyük bir içtenlikle kabul etti, orta halli ailelerinkine benzeyen mobilyalarla dö enmi küçük bir salona götürdü.

Rauf bey, ilk bakı ta pa anın, zayıflamı oldu unu anladı. Çünkü, sadrazamlık zamanında giydi i sivil elbiseleri üzerinden sarkıyor gibi geldi ona. Bu yüzyırlı kıloluk, iri yarı adam a a ı yukarı yirmi otuz kilo vermi e benziyordu. Geni , ablak ve zeki yüzünün ortasındaki kara gözleri üzgün bir ate le için çin yanıyordu. Hattâ kocaman etil ve yumu ak elini sıkı tı zaman bu elin garip bir ate le yandı nı duydu.

Neden geldin der gibi büyük bir merakla Rauf beyin

gözlerine bakıyordu. Kahveleri getirdi inde onun karısını da aynı büyük üzgünlük içinde acı acı gülümser gördü.

Rauf bey, kahvesini hüpürdetirken baklayı a zından çıkardı ve Ahmet zzet Pa a'nın korkusunu anlattı. Talât Pa a, yüzünü kaplayan derin bir içtenlikle :

— Rauf bey, dedi. Sadaroddin Ahmet zzet Pa a gibi evsafılı bir devlet adamına teklif olunmasına son derece sevindim. Tevfik Pa a'nın kabine te kiline çalı tı nı biliyordum ve bir an önce muvaffak olacak diye de mü kü anlar geçiriyordum.

Biz, memleketi ecnebi müdahalesinden, Rus tahakkümünden ve istilâ vo izmihlalden korumak azim ve ümidiyle Rusya'ya muhalif olan Almanya ve Avusturya Macaristan zümresinde harbe girdik, muvaffak olmadık. Bu tarzda hareketimiz ve harp müddetince vuku bulan bazı idaresizlikler, yolsuzluklar ve ihtikârlar dolayısıyla mes'ul görülmemiz tabiidir ve kanunun emretti i muameleye tâbi olca ımız da üphesizdir. Mes'uliyetimiz tahakkuk ederse, derecesine göre elbette ceza görece iz. Uzun müddet iktidarda bulunduk. Dost ve birçok da dü - man edindik. Fakat, ma lûbiyetimizin do urdu u vaziyet ve fırsattan dü manlarımızın istifadeye kalkıp namusumuzla oynamalarına asla razı olmayaca ımızı takdir edersin.

zzet Pa a'nın sadarete geçmesini bu bakımdan da muvafık görür, memnun ve müsterih olurum. Ona zorluk çıkarmak öyle dursun, faydalı olabilece imiz her hususta müzaheret etmeyi de borç bilirim.

Meselâ istifa eden sadrazamların haiz oldukları salâhiyete dayanarak Padi aha, zzet Pa a'ya kar ı olan to veccühlerindeki isabeti kuvvetlendirecek maruzatta bulunabilirim.

Talât Pa a, elini alnından geçirip bir süre dü ündükten sonra sözünü öylece sürdürdü :

— Rauf bey, zzet Pa a askerî vaziyetimizi ve vaha metini görür, takdir eder ama, maliyemizin haline lâı kiyle vakıf bulundu unu zannetmiyorum. Halbuki mail

yemizin hali, askerî vaziyet kadar ve belki daha perian ve berbattır. Maliye Nazırı bulabildi mi? Henüz bulamg diyse en münasip zatın Cavit bey olacağını tarafımdan pa aya söyleyiniz.

Cavit bey de tıpkı zzzet Pa a gibi Birinci Dünya Sava l'nu girmemizi istemeyenlerdendi. Sava a bir olup bit ti halinde girilmesi üzerine kimi arkada lariyle sözle e rek Nazır bulundu u kabineden çekilmi ti.

ttihat ve Terâkkiciler bu çekili e çok öfkolsnmi ler di. Ona vatansız, hain, milliyetsiz diyenler bile olmu tu.

Hele kimi partililerin onu dü man tarafılsı olmakla damgaladıkları bile görülmü tü.

Rauf bey, te, bütün bu olanları yakından bildi inden Talât Pa a'nın Cavit beyi öven ve salık veren sözleri kar ısında a ırıp kalmı tı. Ne diyece ini bilememi ti.

O zaman Talât Pa a ona öyle söyledi :

— Ne dü ündü ünü biliyorum. Cavit bey lehinde ve aleyhinde çok eyler söylendi, fakat, harbin devamı müd detince birkaç defa Maliye Nazırlı nı üstüne almı ol mak itibariyle kanaatim udur ki, bizim zamanımızda ol du u gibi zzzet Pa a'nın da maruz kalaca ı mü kül zamanlar memleketin Maliyesini idareye kudretli bir zat var ise o da Cavit beydir. Teklifimi ahsı ve fırka duyguların dan sıyrılmı olarak sadece vatanın menfaati dü ün ce siyle yapıyorum.

Talât Pa a, konu masının ba ındanberi belki biraz üzgün görünüyordu, ama, yine de kendine, üzüntüsüne gem vurma a çalı ıyordu. imdi, bu üzüntüsü co up ta mı ve bütün benli ini kaplamı gibiydi. Onun bu öldü rücü acısı, Rauf beye de dokunmu tu. Kar ısındaki bu eski sadrazama ve politikacıya kar ı içinde büyük bir sevgi vardı.

Onu avutmak için bir kaç söz kekelemek istedi. Ta lât Pa a hemen onun sözünü keserek unları söyledi :

— Rauf bey, olan olmu tur, artık, ne dense fayda sızdır. Biz, harbe, ancak vatani dü tü ü inkiraz uçuru mundun kurtarabiliriz kanaatıyla girdik. Bu kanaatimizin leh ve aleyhinde ileri sürülmü mütalâalar çoktur. Bu arada

dü manlarımızın ve dostlarımızın bizi iddetle tenkit ve itham eyledikleri ermeni tehciri meslesi de vardır. Fakat, bizim yerimizde kim olsaydı memleketin selâmeti namına bunu yapma a mecburdu. Dü ünün bir kere; ordularımız, sayıca ve teçhizatça kat kat üstün dü man kuvvetleri kar ısında adeta di i ile, tırna ı ile bir ölüm kalım mücadelesi yaparken, vatanda bildi imiz Ermeniler, bütün menzil yolları boyunca silâhlanıp ayaklanarak bizi arkadan vurmak maksadiyle dü manla i birli i yaptıkları zaman bu unsuru harp bölgeleri dı ına sevketmekten ba - ka bir çare tasavvur edilebilir miydi? Yoktu, hiç bir çare yoktu. Ve bu elbette kolay yapılabilir bir i de de ildi. Bundan dolayıdır ki tatbiki esnasında bazı idaresizlikler ve fenalıklar olmu tur. Bu ciheti itiraf etmekle beraber unu da söyleyeyim ki, o hengâmede uzaklarda olup biten dairesizliklerin ve fenalıkların günahını, bunlardan benim gibi habersiz olan hükümet erkânına yüklemek de insaf ile kabili telif de ildir. Emin olunuz ki isyan ile fiilen münasebeti olmayan bazı Ermenilere kıyılmasına mani olamay ımız ve bu arada kıymetli arkada larımızdan ikisini ehit veri imiz beni dilhun etmi tir.

Bize tecrübesizlik ve hatta cehalet isnad edilebilirdi. Fakat, kimse hırsız diyememeliydi. Tekrar edeyim, isyan bölgesi dı ında ve isyan ile fiilen alâkaları olmayan bazılarına yapılan mezalime mâni olamadı ım için derin bir elem ve ıstırap duymaktayım.

Bir türlü müteselli olamadı ım di er bir hatamız da me rutiyet ismini verdi imiz bir devirde bizimle aynı fikirde olmayan vatanperverlerin ayrı bir fırka kurmalarına mani olu umuzdur. Bu hatamızı imdi gözlerimizle görüyoruz. Bu yüzden bu buhranlı zamanda memleket idaresi, vatansızlar eline geçerse kabahat elbet bizim olacak de il midir?

Bu konu ma sürdü ü sürece hem söyleyen, hem de dinleyen üzgündü. Bu sözler koca bir iktidar devrinin fatihası gibiydi. Rauf Bey artık buna kar ılıklı söyleyecek bir söz bulamadı ından, küçük, gösteri siz salon sesizli e gömülmü tü. Talât Pa a'nın palabıyıklı agrandisman bir

resmi, eski kudretli devrin tek tanısı gibi kılıcına dayanımı, duvardan onlara bakıyordu.

Rauf bey, Talât Pa'nın evinden ayrılınca hemen ilkin Ali Fethi beyin, sonra da Smail Canbolat beyin evine u radı. Onlarla ayrı ayrı ba ba a gör ü tü. Kisine de Ahmet Zet Pa'nın dediklerini anlattı. Her kişi de Zet Pa'nın dü üncelerini do ru ve yerinde bulurak kuraca ı kabinede görev alma a hazır olduklarını belirttiler.

Rauf bey, onların dediklerini, ak amüstü Ayana giderek Zet Pa'a anlattı.

Ahmet Zet Pa a, İstanbul'da yiyecek sıkıntısının çok arttı ndan ve bunun sonunun çok kötü olacudun söz açtı.

Harp kabinesine, sava ın son yıllarına do ru bir ia e Nazırlı ı katılmı tı. Ayda dört buçuk milyon lira yutan bu besleme i i, en sonra hazineyi tamtakır bir hale getirmişti. Artık, bu i için para bulmak imkânsız bir hal almı tı, izzet Pa a, a e nezaretine herkesçe sevilen Dr. Celâl Muhtar beyi getirme e karar vermişti. Celâl Muhtar bey, askerlerin yardımı oldu u takdirde bu görevi kabul edeceğini bildirmişti. Bu adam sava süresince. Hilâli Ahmer eliyle pek çok dertlere deva olmu, pek çok yaraların bu arada ktisadî de sarılması imkânını sağlamı tı. Partiler üstü tarafsız bir siyaset gütmesi de herkesin ayrı ayrı ona saygı duymasına yol açmıştı.

Rauf bey, ayanda bulutuklarının ertesigünü izzet Pa'a yine u radı. Bu sefer ondan can sıkıcı haberler aldı. Birçok ayan üyesiyle kimi mebuslar, Smail Canbolat beyin Dahiliye Nezaretine getirilmesi dü üncesini ho kar ılamamı lar, buna kar ı direnmişlerdi. Zet Pa a, bu direni i Canbolat beye anlatması görevini Rauf beye yüklemek istiyordu. Bu, Rauf bey için çok a ır bir görevdi. Ahmet Zet Pa a Dahiliye Nezaretini bu sefer Ali Fethi beye vermek stedi. Yine bunu bildirme görevini de Rauf beye verdi.

Rauf bey, İsmail Canbolat beyi evinde görerek durumu oldu u gibi anlattı. Canbolat bey, ittihat ve Terak

kl'nln ilk adımlarından beri. onun her türlü çalı malarında birinci derecede rol sahibi olanlardan biriydi. Sonra, Talât Pa a'nın da en yakın ve teklifsiz parti arkadaş larından ve dostlarından biriydi. Elbette ki. imdi sava suç lularından biri olarak kar ılanacak ve hakkında güvensizlik gösterilecekti.

Rauf beyi dinledikten sonra :

— Fakat, dedi, zzet Pa a'nın da bunları dü ünüp hesapladıktan sonra bana Dahiliye Nezaretini teklif etti ini farzederek vatanın tehlikeli bir zamanında davet etti i vazifeyi bir takım özürler ileri sürerek kabulden kaçınmayı do ru bulmamı tım. Pa a'nın tatbikini dü ündü ü siyaset in aallah memleket için hayırlı olur. Çalı ma larında benim yüzümden en ufak bir zorlu a bile u ramalarını arzu etmeyece imi söyleme e hacet yoktur.

Maliye Nezareti için birkaç namzet üzerinde u ra ldıktan sonra yine Cavit beye ba vurulmu tu. Rauf boy, Büyükkada'daki evine giderek i i ona açınca Cavit bey. unları söyledi :

— stemem, artık, usandım. Aleyhimde söylenmedik lâf kalmadı. Yapılan dedikoduların haddi hesabı yok. Bu artlar altında Maliye Nazırlı ı yapamam.

Çokça direni üzerine bu görevi üstüne almak zorunda kaldı.

En sonra, Ahmet izzet Pa a kabinesi kuruldu. Rauf bey de en son dakikada Bahriye Nazırlı na getirildi. zzet Pa a kabinesinin yurtsever Nazırları en güç ko ul larla her Allah'ın günü pençe pençeye gelmekteydiler. Bütün azınlıklar, bütün ttihat ve Terakki dü manları, cın küçüK fırsatta di lerini, tırnaklarını gösteriyorlardı.

Talât, Enver ve Cemâl Pa alarla öbür ittihatçı koda manlardan birkaçının bir gece bir torpido muhribine binerek memleketten kaçmaları korkunç yaygaraların kopmasına sebep oldu. Artık, bütün ittihatçılarla onların yarıdakçılarına azınlık ve muhalefet gazeteleri ate püskü rüyordu. Bu yüzden Cavit beyle Hayrl efendiye de sata ma a ba ladılar.

Kabine gerçekten güç bir duruma dü tü. Kabinenin

daha çok hırpalanmasına yol açmamak için Cavit beyle Hayri efendi istifa etmekte gecikmediler.

zzet Pa a'nın da yi itli i tutmu tu. Bu istifaları kabule bir türlü yana mıyordu. Bu sırada sadrazam hastalanmı tı. Kona ndan çıkmayarak devlet i lerini ordan idare etme e çalı ıyordu.

Rauf bey, sadaret kona ına gitti inde orda Cavit beyle, Hayri efendiye rastladı. Birer koltu a gömülmü , üzgün yüzleriyle istifalarının kabul edilmesi için bekliyorlardı.

zzet Pa a, istifalarından söz açarak Rauf beyin onları istifadan vaz geçirme e çalı masını istedi.

Rauf bey, her iki nazıra istifa etmemeleri üzerinde kandırıcı bir konu ma yaptıysa da sonucu de i tiremedi. Onların anlattı ına göre, istifaları ki isel kaygulardan ileri gelmiyordu. Onlar, dü manların kendilerini bahane ederek yurtsever sadrazamı dü ürme e çalı acaklarından korkuyordu. Bu kritik anda ondan daha uygun bir sadrazam bulunamazdı. Memleketin menfaatleri onun iktidarda kalmasını gerektiriyordu.

Gazetelerin saldırıları, alabildi ine sürüp gidiyordu. Tam kodamanların kaçığı gerek halkı, gerekse onların dü manlarını ve padi ahı çileden çıkarmı ken bir gün sonra Levazimat ı Umumiye Müdürü smail Hakkı Pa a'nın da kayıplara karı ması, barda ı ta ırmı tı. Bu sefer herkes hükümete çullanma a ba ladı. Kaçanların, hükümetin yardımıyla kaçtıkları üstüne rivayetler aldı yürüdü. En çok Dahiliye Nazırı Fethi beye saldırılıyor. Onun görevini yapmadığı, belki de kaçakların onun eliyle kaçırıldığı ı belkileri üzerinde duruluyordu.

O gün, zzet Pa a'nın ça rısı üzerine sadaret kona ına giden Rauf Bey, onun öfkeden küplere bindi ini gördü. Bu belâlı kaçığı ların memleketi karga alı a sürükleyece ini söyleyip duruyordu :

— smail Hakkı Pa a, Avusturya Sefareti mensupları ile, Avusturya zabitlerini alıp bir gün ewel hareket eden Alman vapuru ile kaçırımı . Hariciye Nezaretinin te ebbüsü üzerine Avusturyalılar pa ayı Odesa'dan geri gönder

me e razı olup bunun için gerekenlere telgrafla talimat vermişler, diyen zzzet Pa a, Rauf beye pa ayı Odesa'dan geri getirmek üzere hemen süratli bir gemi göndermesini söyledi. Rauf bey de hemen o ak am Odesa'ya do ru yola bir ganbot çıkardı. Ganbot üç gün sonra bombo geri döndü.

Ganbot Odesa'ya varmadan önce Pa a, bir otomobile atlayarak bilinmeyen bir yere do ru uzakla mı tı.

Rauf bey, o gün sadaret kona ında sadrazamdan direktif alırken Cevat Pa a üzgün olurak sadaret kona ına gelmişti. Elinde Adana'dan Yıldırım Orduları Grup Komandanı Mustafa Kemal'den gelen bir mektup tutuyordu. zzzet Pa a, iki gün önce sadrazamca Genel Kurmay Başkanlığı na atanmıştı. Cevat Pa a'nın elindeki telgraf, adamca ızın elini ate gibi yakıyor gibiydi. Sanki elinde tehlikeli bir ey tutuyormuş gibiydi. Bundan bir an önce kurtulmak ister gibî görünüyordu.

Cevat Pa a'nın, zzzet Pa a'ya uzattığı telgrafta Mustafa Kemal Pa a, onun Genel Kurmay Başkanlığı na itiraz ediyor ve bu memuriyeti ona lâıyk görmediğini, daha kötüsü onun kendisine yollayacağı bildirimlere boyun eğmeyeceğini söylüyordu.

Sadrazam da çaresiz kalmış insanlara özgü bir yüzle Cevat Pa a'nın gözlerine bakarak şöyle dedi :

— Ben Mu tala Kemal Pa a ile muhabere ediyorum. Lâzım gelen eyleri yazacağım. Rica ederim, siz, vazifenize devam ediniz.

skenderun'da meydana gelen bir olay yüzünden Rauf Bey, yine izzet Pa a ile kar ıla mak zorunda kaldı. skenderun limanındaki mayınları müsaade almaksızın talyan bir Fransız gemisi, bir mayın patlaması ile «zayı ut»a u ramıştı. Bu davranışlarıyla Fransızlar, Mondros mütarekesi hükümlerini açıkça zorlamaya başlamışlardı. Mayın taranacağı yolunda hiç bir bildiri hükümetin kapısını çalmış de ildi.

Rauf bey, bilgi edinmek üzere sadaret kona ına girdince zzzet Pa a ona Mustafa Kemal Pa a ile bu konu üzerinde yapmış oldu u haberle meleri gösterdi.

ngilizler. Halep ehrini mütarekeden önce almı lar-
dı. Mustafa Kemal Pa a. çekilirken bütün köprüleri attir-
mı ve demir yollarını bozdurtup kullanılmayacak balo
getirmi ti.

Bu yüzden ingilizler büyük güçlü e u ramı lar, ya-
ralı ve hastalarını nakledemeyecek duruma gelmi lerdı.
Bunun için de bunları Halep skenderun osesi ve sken-
derun limanı yolu ile gönderebilmek için buraları tutun
Türk tümeninin kumandanına ba vurmu lardı. Turnen
kumandanı da bunu Mustafa Kemal Pa a'dun sormu tu.

Mustafa Kemal, böyle bir eyin olamayaca nı söy-
lemi , bunu sadrazama da tellemi ti. zzet Pa a. ngiliz
lerin do ru davrandıklarını hasta ve yaralıların adı ge-
çen ose ve limandan geçirilmeleri için Mustafa Kemal'e
emir vermi ti.

Mustafa Kemal Pa a bu emre de boyun e mek iste-
memi ti. Verdi i kar ılı a göre bu osenin batısında vo
skenderun yakınlarında Türk müfrezeleri bulunmaktaydı.
E er ngilizler, bu oseden geçme e ba larsa bu müfre-
zelerin çekili yolları kesilecekti. Bunun için de bu yol-
dan yaralı ya da sa lam hiç bir ngiliz askeri geçemezdi.
E er geçme e kalkı ırlarsa ate le kar ıla acaklardı.

izzet Pa a'nın kanısına göre ise Antakya, Halop vi-
lâyetine ba lıydı. Suriye sınırları içinde bulunuyordu; er
geç dü manların eline geçecekti. Mondros mütarakesi
hükümleri açıktı. Mustafa Kemal bunu bilmemezlik ede-
mezdi. Bu zorlu u neden çıkartıyor ve hükümeti noden zor
durumda bırakıyordu?

i te, zzet Pa a'nın anlayamadı ı da buydu.

Rauf boy, öyle bir dü ünçe ileri sürdü :

— Mütareke icaplarını durumun nezaket vo zarure-
tini anlatarak, Mustafa Kemal Pa a'ya emirlerinizi tekrar
etti iniz takdirde anla mazlı ın ortadan kalkaca nı tah-
min ediyorum.

Sadrazam, bunun üzerine Rauf beye biraz daha açıl-
mak gerekti ini anladı.

— Mütareke yapıncaya kadar her eyin mahvoldu
una inanarak vazife almaktan bile çekinen bazı dostlar,

bu karı ik durumda olsun yardım edecek yerde, aksine, mütareke yapımı , her tehlike ortadan kalkmı tır, zehably le yardım yerine zorluklar gösterme e ba ladılar. Hatta zat ı âhâne bile! Evet padi ah bile. Son günlerde kabinede de i iklik yapılmasını teklif etti. **Ayan** reisi Ahmet Rıza beyi bana göndererek Cavit beyle Hayri efen dinin kabineden çıkarılmaları hakkındaki radesini tebli ettirdi.

Kabinenin her zamandan fazla kuvvetli görünmesi gerekti i bir sırada yapılan böyle bir teklife elbette razı olamazdım.

Fakat, hastalı imdan dolayı kendim gidemedi imden durumun nezaketini anlatıp isteklerinden vazgeçmelerini sa lamak üzere Abdurrahman eref beyi padi aha gönderdim.

Sadrazam, umutsuzdu. 7 Kasım günü sadrazamca yeniden ça rılan Rauf bey, sadaret kona ına gitti. Sadrazam nekahet devresine girmi ti. Doktorlar henüz dı arı çıkmasına müsaade etmiyorlardı. Bu sefer Rauf beye un ları anlattı :

— Padi ahın kabinede de i iklik yapılmasını stedi ini, benim de razı olmadı mı ve bunu kendisine anla tıp iyile inceye kadar bu tekliften vazgeçilmesini arzet mek üzere Abdurrahman eref beyi göndermi oldu umu biliyorsunuz. Abdurrahman eref bey, biraz ewel geldi. Sultanı ziyaretle ricamı arzetmi . Fakat, padi ah fikrinden vazgeçmemi . Ahmet Rıza bey de bir gün sonra ikinci defa olarak geldi. Padi ahın, kabinede tasfiye yapılmasını bekledi ini, Levazımat ı Umumiye Reisi s mail Hakkı Pa a'nın kaçması münasebetiyle gazeteler Fethi beye kar ı da iddetli yayınlarda bulundu undan, onun da kabineden çıkarılması gerekti ini, e er bu de i ikliklere razı olmuyorsam istifa etmemi ve o takdirde isimleri geçen üç nazır dı arıda bırakılmak sortiyle kabineyi te kil vazifesinin yine bana bırakılaca ını söyledi. Ben de bu suretle hareket do ru olmaz, bir iki güne kadar ta mamıyla iyile erek saraya gidece imi umuyorum. O zaman zat ı **ahaneyi** kendim ziyaret le meseleyi netlco

lendiririm, dedimse de o «padi ah de i iklik ste inde ısrar le bunun tatbik mevkiine konulmasını bekliyor, aksi takdirde Kanun u Esasî ile haiz oldu u selâhiyeti kullanarak hükümeti azletmek zorunda kalacaktır,» diye ısrar etti. Ben de kendisine dedim ki: «Padi ahı bizzat görüp vaziyeti arzedece im. Siz, rica ederim, bunu kendilerine arzediniz. Zat ı âhâne bunu bildikleri halde arzularında ısrar ederlerse bana telefonla haber veriniz.»

Ahmet Rıza bey, gitti. Fakat, çok geçmeden telefon etti: «Zat ı âhâne isteklerinde ısrar ediyorlar,» diye haber verdi. imdi, sizi bu i i görü mek için ça ırdım.

zzet Pa a biraz durup bu sözlerin etkilerini kar ısındakinin yüzünde aradıktan sonra :

— Kanun u Esasî gere ince padi ahın hükümeti azle selâhiyeti var mıdır? diye sordu. Rauf bey :

— Kanun u Esasî maddeleri tamamıyla hatırımda de ildir, fakat padi ahın istedi i anda hükümeti azletmek hakkı kabul olunursa me rutiyet ve millet meclisine kar ı sorumlu hükümet mefhumunun mânâsı kalmaz. En iyisi bir Kanun u Esasî bulup okumalı, diye kar ılık verdi.

Konakta bir Kanun u Esasi nüshası bulunamadı. O zaman hem mebus, hem de Dahiliye Nazırı olan Fethi beyi .ça ırmayı aklettiler. Gelirken bir de Kanunu Esasî getirmesini söylediler.

Fethi bey gelince, sadrazam ona bu hükümeti azil sorununu sordu. Fethi bey de :

— Padi ahın böyle bir hakkı olamaz. Kanun u Esa sî'nln hükümdar görev ve yetkisine dair olan maddesine (adına sikke bastırmak, usûlü dairesinde kabineyi azil ve nasbetmek fıkrası varsa da, bu fıkradaki (usûlü dairesi) tâbiri, iktidarda bulunan hükümet, millet meclisinde ço unlu u kaybederek istifa zorunda kalınca, padi ahın di er bir kimseyi kabine kurma a memur etmek yetkisi oldu unu gösteriyor. te, Kanun u Esasî'de bahis konusu olan (usûl) budur. Ve padi ah ancak bu usûle uyarak yeni kabine kuracak kimseyi seçebilir. Yoksa, hükümdarın sorumlulu u, hükümet ve millet vekil'lerine kar ı sorumlulu u mânâsı kalmaz. Bu cihetle Ahmet Rıza beyin iddiası katiyen do ru de ildir. ?

Bundan biraz cesaret alan sadrazam, ertesi gün vükelâ heyetini toplayarak kesin bir sonuç alma a çalı a caktı.

Gerek sadrazam, gerekse Rauf ve Ali Fethi beyler Ahmet Rıza beyin tutumuna a ıp kalmı lardı. Nasıl olmu tu da eski jöntürklerin ve hürriyetçilerin bu saygı de er bayraktarı, bunca gerilemi ti? Hürriyeti bo ma a çalı an bir padi ahı nasıl destekleyebilir? Onun sözcülü ü nü nasıl yapabilirdi?

Rauf beyle Fethi bey, bunu anlayabilmek için tutu up yanıyorlardı. Vakit geç oldu u halde kalkıp âyân da iresine gittiler Ahmet Rıza beyin orda oldu unu ö ren mi lardı.

Ahmet Rıza beyi sıcacık yata ndan kaldırdılar. Bu Avrupalıvari kesimli ak sakallı, düzgün yüzlü, tatlı ba bı lı adamı giyinmi olarak kar ılarında buldular.

Rauf beyin onunla bu ilk kar ıla ması idi. Yalnız herkes gibi onu çok önceleri Abdülhamit'in zulmüne kar ı Avrupa'da bayrak açtı ı günlerden beri tanıyordu. Ona kar ı giyabi bir saygısı da vardı. Onun Avrupa'da çıkarıp Türkiye'ye soktu u «Me veret» gazetesi, nice hürriyetçi gençlerin kanını ate lemi ti. imdi istibdadın yanıba ın da yer alan bu adam, o aynı adam mıydı? Buna imkân var mıydı?

Vahidettin, onu âyân ba kanlı ına seçti i için mi idi bu gerileme? Oysa vaktiyle böyle yüksek memuriyetleri ona Abdülhamit de çok vaad etmi , fakat, onu yolundan döndürememi ti.

Üçünün arasında ufak bir hal hatır sorulusundan sonra Kanun u Esasî'nin hukuk u âhâne bölümüne geçtiler. Ahmet Rıza bey, Kanun u Esasî'yi getirip onların önüne açarak maddeye parma ını bastı ve padi ahın tutumunu savunur biçimde konu ma a ba ladı. Söylediklerinin do - rulu u üzerinde bütün gücü ile direniyordu. «Padi ahın usûlü dairesinde kabineyi azil ve nasıp» maddesi üzeri ne beyaz parma ını bastı ında gerek Rauf, gerekse Fethi beyler bu maddenin altının kırmızı kalemle çizilmi oldu - unu gördüler: «Demek ki, diye dü ündüler, padi aha bur

da yol gösteren ki i. Ahmet Rıza beyden ba kası de ildi.» Tartı ma hiç bir ilerleme göstermeden sürüp gidiyordu. En sonunda Rauf beyin sabrı tükenmi ti:

— Peki, beyefendi, hükümet görü ünde ısrar ile hükümdarın iste ini reddedip istifa etmezse hasıl olacak durumu dü ündünüz mü? diye sordu. Ahmet Rıza bey, birdenbire kuyru una basılmı bir yılan gibi irkildi:

— Aman Rıf beyefendi, ne diyorsunuz? Pek vahim olur, diyerek aya a fırladı.

Yne de Nuh deyip peygamber demiyordu :

— Böyle bir harekete ihtimal veremem. Gayet nazik olan durumumuzla bunu ba da tıramam. Esasen kanun u Esasînin tatbikatından anla mazlık çıkarsa Âyân Meclisinin tefsir salâhiyeti vardır. Bu sebeple mesele bu e- kilde hallolunat ilir. Kendileri ile görü tü üm âyân azaları da benim fikrimdedirler. Görü ecek ba ka bir eyleri kalmamı tı. ki kafadar, Ahmet Rıza beyden müsaade isteyerek ayrıldılar.

Âyân dairesinden çıktıklarında ikisi de acı acı düşünüyordardı. Bu memleket, nasıl bir memleketti ki, en tanınmı hürriyetçi liderleri bile zamanla bu hale getiriyordu? Fethi bey, bu kaygusunu açmaktan kendini alamadı :

— Ahmet Rıza beyle aramız, ta Me rutiyetin ilânından beri açıktır, dedi. Bu adam padi aha benim aleyhimde de lâzım gelen söyleyi söylemi tir. Padi ah, ısrarında inat etti i takdirde hükümet istifa etmek zorunda kalırsa bunun yerine esasen çekilmek iste inde bulunan Cavit beyle, Hayri efendi ve benim istifa etmemiz daha do ru olur. Bu suretle zzet Pa a kabinesi küçük bir de i iklikle yerinde kalır ki, bunu memleketin menfaati bakımından elzem saymaktayım. Ben, imdi istifamı verme e hazırım. Rica ederim, bunu sadrazama söyleyin.

Fakat, Rauf bey bu dü üncede de ildi:

— Ben, bu meseleyi ahıslar üzerinde durarak halletmek taraftarı de ilim. Vükelâ meclisi, yarın toplanarak bu meseleyi konu acak. Sonunda padi ahın iradesine uygun bir ekilde halli istenirse ben de istifadan ba ka bir

ey yapamam, o takdirde; (devleti padi ahın istedi i gibi idare etmeyi memleketin menfaatine uygun görecek) bir zat i ba ina gelir.

Fakat, bu durumun olmamasına çalı mak gerekiyordu. Vükelâ heyetinin toplantısında padi ah hükümet çatı masının çıkar yol olmadı ina ve toptan istifaya karar verildi. zzet Pa a da bunun gerekçesini u sözlerle açıkladı :

— istifadan ba ka çare yoktur. Zira padi ah ile çeki menin ne gibi sonuçlar do urabilece i kestirilemez. Sonra, padi ahi bugünkü isteklerinden vazgeçirmek mümkün olsa bile benzeri hâdiselerin tekrar kendini göstere-meyece ini kimse iddia edemez. Böyle olunca da bu artlar altında mes'uliyet kabul olunamaz.

stifayı yazmak için Re it Akif Pa a, Abdurrahman eref bey ve Cavit bey ba ba a verdiler. Yalnız istifanın duyulması bir karııklı a sebep olur korkusu ile gizli kalması için de bir karara varılmı tı. Fethi beyin Minber Gazetesi bu haberi sütunlarına geçirmi ti bile. Ne var ki Fethi bey, gazetesi basıldı ı halde satı nı durdurmak suretiyle zzet Pa a'nın ricasından dı arı çıkmadı.

10 Kasım günü Tefik Pa a, Vahidettin ve onun akıl hocalariyle ba ba a vererek yeni kabineyi kurdu.

Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlı ından ayrılıp stanbul'a dönmü , annesinin Be ikta 'ta Akaretler'deki evinde pek az dinlendikten sonra hemen telefona sarılıp Fethi ve Rauf beyleri aramı tı. Çünkü stanbul'da güvенеbilece i sadece bu iki yi it arkada ı vardı. Sonra Enver Pa a onu 7. Ordu Kumandanlı ı ile ve Vahidettin'in emri ile yeniden Arabistan çölleri-ne sürerken o bu iki aziz dostuna: «Aman, geçmekte olan siyasî hâdiseleri çok yakından takip ediniz. Bir ey kaçırmayınız» diye salık verdi ti. Günün birinde bu olaylarla kar ıla ıp bo u ulaca im pek iyi biliyordu. Bu memleketi yeniden yo urup yapmak çin verdi i karar, varlı nın her zerresinde her saniye seslenip durmaktaydı.

Mustafa Kemâl, Fethi beyle görüş üp gerekli bilgile

ri aldıktan sonra Rauf beyle de ba ba a uzun uzun konu tu ve bütün olan biteni son sözcü üne dek dinledi. Rauf bey son olaylar içinde daha yakından ve daha derinden yuvarlanmı tı. Hatta son olayların yürümesine yardım eden gerekli çarklardan biri haline gelmi ti. En önemli çorbalarda da tuzu vardı. Mustafa Kemal bu yüzden onu bütün dikkatiyle ve usanmadan dinlemi ve olayların iç yüzünü anlar gibi olmu tu. Demek ki imdi ilk siyasî sava ba layacaktı. Artık cephe sava ı bitmi ti.

Rauf bey, Mustafa Kemal ile ilk tanış tı ı günü hatırlıyordu.

1909 Nisaniydi. 31 Mart olayının bastırıldı ı günlerden sonraydı. Makriköy (Bakırköy) telgrafhanesine u ramı tı. Telgraf müdürünün koltu unda Mahmut evket Pa a oturuyordu. Onun çevresinde topçu feriki Hur it ve Sinan ve Ba datlı Hasan Rıza Pa alar vardı. Kar ısında kolordu kumandanlarına emirlerini telgrafla yazan bir Erkân ı Harp Kola ası duruyordu.

Omuzunda kur unî pelerini, yorgun ve solgun yüzü, sakin davranı ile dikkati çeken bu zat, Mustafa Kemal beydi. Sonraları pa a ve Bahriye Nazırı olan Cemal bey, o gün oracıkta onları birbirleriyle tanış tırmı tı.

Hareket ordusunun, kar ı ihtilâli bastırdı ı günlerden sonra Mahmut evket Pa a'nın karargâhında kar ı la ıp görü ürlendi. Rauf beyin iyice hatırladı na göre Mustafa Kemal bey, o zaman bu 31 Mart kar ı ihtilâlini öyle yorumluyordu: «ttihat ve Terakki reislerinin hükümet kuvvet ve kudretini me rutiyet esaslarına aykırı olarak ahıslarında toplamalarından ve serbest seçim ile vücut bulmu bir Millet Meclisi yerine asker kuvvetine dayanmalarından ve cebir ve iddet kullanmalarından ileri gelmi ti» diyordu. Bu dü üncesini ttihat ve Terakki elebalarına da söylemi , fakat anlatamamı tı. Bu do ru sözler tersine onun üstünde ku kular uyandırmı ve onu ku kulanılan bir adam durumuna sokmu tu.

Rauf bey, ordunun siyasete kar ıtılmaması dü üncesinde de Mustafa Kemal'le eskiden beri beraberdi. Ne var ki artık mütareke olmu , ordu darmada ın bir hale

gelmi ti. Artık subaylar da siyasete karı makta serbestiler. Onlar da artık tek ba larına birer bireydiler. Yurdu ve milleti kurtarmanın pratik yollarını da ancak onlar biliyorlardı. Onlar, ya itı oldukları siyaset adamlarının becererneyecekleri bir eyin ustası idiler. Dü manın kalbine atılacak silâhı kullanabilmek! imdi de biricik gereken ey buydu.

Anafartalar kahramanı ile Hamidiye kahramanı dirseklerini bir masaya dayayarak böyle konu up dertle tiler. En sonra Mustafa Kemal ona kendi dü üncesini açtı.

— Ke ke istifa edip çekilmeseydiniz! .diye hayıflandı.

Rauf bey, padi ahın bu istifayı nasıl kaçınılmaz bir i haline getirdi ini anlattı. Mustafa Kemal'in gür, sarı ve erkek ka ları, bir süre mavi gözlerinin üzerine bir fırtına bulutu gibi sarktı. Sonra kalın ve iradeli sesiyle tane tane unları dedi:

— Artık, ya inı ba inı almı olan bu vezirden ba ka türlü bir hareket beklenemeyece ini de benden iyi bilirsiniz. Bilhassa, bu derece mühim ve nazik bir zamanda i ba ında bulunması memlekete zarardan ba ka bir ey temin edemez. Fakat ne yapmalı? Benim bu hususta bir fikrim var, fakat, bu ancak zzet Pa a'nın alaca ı tavrı harekete ba lıdır. Bunun için de Fethi, sen, smail Canbolat ve ben, Ahmet zzet Pa a'yı ziyaret edelim ve derince konu alım.

Ahmet zzet Pa a henüz Fuat Pa a türbesinin kar ısında sadaret kona ından ta inmamı tı. Onu hep birlikte oruda ziyarete karar verdiler.

Dört arkada toplanarak Mustafa Kemal Pa a'nın Ordu Kumandanlı ı arabasına bu eski, üstü açık bir mersedesti doldular. Araba, ufak yoku u indi, haberli olarak kendilerini bekleyen zzet Pa a solgun yüzüyle onları kar ıladı. Hastalıktan yeni kalkmı tı. Son günlerin üzüntüsü onu hâlâ hasta gösteriyordu.

zzet Pa a, ya lanmı oldu u halde hâlâ iri yarı, kc caman ba lı ve yüzlü, iri çeneli, yi it görünü lüydü. Salonun kapısında bekliyordu. Mustafa Kemal, omuzlarına atı ı kur unî kurmay pelerininin altındaki güzel dikilmi

pa a elbisesi içindeydi. Rauf, AH Fethi ve Canbolat beyler sivildiler. Hepsi de uzun boylu, hareketli kimselerdi. Rauf bey ile Fethi bey, boy bo ça ötekilerden daha yüksek duruyorlardı. zzet Pa a, bunların kar ısında, kalın ve kuvvetli gövdesini örten basit bir elbise içindeydi. Ikin Mustafa Kemal'e elini uzatarak :

— Ho geldiniz, pa al dedi. Ho geldiniz arkadaşlar! Mustafa Kemal, çabucak ilerliyerek onun elini sıktı ve gözleri bir süre sadrazamın yüzünde takılı kaldı: Fiu yüz, namuslu, do ru insanlara özgü bir yüzdü. Oldukça ya lıydı, onun da Birinci Dünya Sava l'nda moda oldu u gibi Kayzer Wilhelm ve Hİndenburg gibi uçları yukarı kalkık ak bıyıkları vardı. Kayzer'in ve Hindenburg'un çelik mi ferleri altında uçları yukarı burulmuş bıyıkları dünyaya kafa tutan bir enerjinin sembolü gibiydi. Ve pek çok Türk pa aları da bıyıklarının onlara benzemesinde bir büyüklük buluyorlardı. Gerçi bu türlü bıyık biçimi ger, çekten eski bir Türk bıyık biçimiydi. Ne var ki Almanlar bunu tekelleri altına alır gibi göründüklerinden bu pa alar içinde bir tek Mustafa Kemal bu biçime yama mamı ve Enver Pa a'ya benzememi olmak için bıyıklarının ucunu kırtırmı ve bunlara dudaklarının ucundan öteye geçmeyen bir sınır çizmi ti. En eski ve en güçlü rakibi Enver Pa a'nın her yaptı nın tersini yapmakta bir haz duyardı.

Pırıl pırıl astragan kalpa ı altında a armı saçları ve bıyıklarıyla kar ısında güven veren bir devlet adamı dikiyordu. Gerçi bu adam ona kabinesinde, çok istedi i halde, Harbiye Nazırlı nı vermeme ti. Ne de olsa realist olması gerekiyordu. Olaylar insanların isteklerini hiçe sayan korkunç gümbürtüleriyle sıralanmaya ba lamı tı.

Sadrazamın ak ve biçimli eliyle gösterdi i kocaman maroken koltu a gömüldü. imdi, ttihat ve Terakki'nin «mutedil» lerinden olan ve kar ısında oturup kendisini dikkat ve sempati le süzen bu ya lı ve zeki adamla iyi bir pazarlık yapmayı dü ünüyordu:

«Ahmet zzet Pa a dürüst, temiz, faziletli bir insan ve mert, cesur, kabiliyetli ve vatansever bir kumandan

olarak orduca oldu u gibi, herkesçe takdir edilip sevilen müstesna bir ahsiyetti.»

Ahmet izzet Pa a, Me rutiyet devrinde kendi seçti i bir askeri heyetle Yemen'e gitmi ve orada birçok islâhat ve ba arılı i ler yaptı tı; bütün o yerleri bırakmamızı emreden Mondros mütarekesini imzalarken gözya ları içinde unları söylemi ti: « u tecelliye bakın; Hicaz, Yemen ve Trablus'taki kuvvetlerimizin silâhlarını terk ile dü mana teslim olmaları emrini de tarih bana imzalattırıyor.»

Ahmet zzet Pa a, Enver Pa a'dan önce Harbiye Nazırı idi. Alman taraflısı olan Enver Pa a'yı onun yerine geçirmek için Talât Pa a'nın oynadı ı oyun süresinde izzet Pa a çok kesin dü ünceleri ileri sürmü ve öyle demi ti:

— E er benim yerime Enver beyi getirmek fikrindey seniz, bu gerek ordu, gerekse memleket için hiç de hayırlı olmayacaktır. Enver, atak, emrivakici, genç ve çok heyecanlı bir arkada tır. Devletin ve ordunun ba nda da bilâkis tecrübeli, duredi adamlara ihtiyaç vardır. Hafa. zanallah, bir emrivaki yapılır, memleket bir badireye soku- lur, sonra bunu hepimiz çalı sak düzeltemeyiz, demi ti.

Evet, Ahmet izzet Pa a, namuslu, temiz ve tecrübe- li bir devlet adamı ve ordu kumandanıydı; Enver beyin, «Drang nach Osten» sloganı ile davranan Kayzer Wilhelm siyasetinin elinde oyuncak oldu unu çok yi biliyordu.

Büyük adımlarla yakla an korkunç dünya sava nda bir olup bittiye sürüklenip kurban edilmek ihtimalimizi ak- lından çıkaramıyor ve genç Enver'in bu sakat i i yapaca- ndan korkuyordu. Türkiye'nin kaderini Almanya'ya ba - lamasını istemiyordu.

Mustafa Kemal de tıpkı onun gibi dü ünüyordu. Birin- ci Dünya Sava ı ba layınca Mü ir Ahmet izzet Pa a ikinc- i ordu kumandanı olarak Ruslara kar ı dö ü rken Mus- tafa Kemal de onun kuvvetleri arasında ve emrinde sa- va ıyordu. Ahmet izzet Pa a hastalı ı yüzünden görevin- den geçici olarak ayrılınca yerine ikinci ordu kumandan vekili olarak Mustafa Kemal Pa a atanmı tı, i te, Must- fa Kemal'in izzet Pa a ile esaslı tanı ması buradan geli- yordu.

Tarihin ne garip cilvesiydi ki, bir zamanlar bir oyunla aya nı kaydırıp Harbiye Nazırlı nı elinden alan Enver Pa a, Talât Pa a'nın harp kabinesinin çekilmesiyle yine yârini Mü ir zzet Pa a'ya bırakmı tı.

zzet Pa a, gerek Mustafa Kemal'in, gerekse öbür arkadaşlarının hatırını sorduktan sonra Mustafa Kemal'e döndü: Yıldırım Orduları Grupundan, Suriye cephesinin 60n durumundan bilgi edinmek istedi. Rauf beyin daha önce kendisine anlatmı oldu u istifa olayı üzerine genç pa a'ya bilgi verdi. Mustafa Kemal:

— Pa a hazretleri, dedi. Makina ba nda verdi in iz haber ve yaptı nız kısa konu ma beni derin derin dü ün dü rdü. Ba nda bulundu unuz kabinenin çekilmesi ben ce, memleketin ve dare mekanizmasının kapılarını sonuna kadar saldırmak için sıra bekleyen bir yı n aç cana vara açmak demektir.

Sadaretin Tefvik Pa a'ya verilmi olması, çok büyük mâna ta ıtmaktadır. Bir kere Tefvik Pa a'nın o lu Vahidet tin'in büyük kızı ile evlidir. Yani «damadı ehriyeri»dir.

Türkçesi, padi ah artık devletin idaresini kendi akrabalarına devretmekte güven aramaktadır. Tefvik Pa a ile birlikte Hürriyet ve İtilâfçılar devlet idaresine el atacaktı ve oraya kene gibi yapı acaktıdır. Bundan sonra artık memleket meseleleri tamamiyle ikinci plâna atılacak ve memlekette sonsuz bir insan avı ba lıyacaktı ki hiçbiri mizin bundan kurtulamıyaca ımız meydandadır. Rauf, Fethi ve Hayri beyler gibi namuslu ve erefli ki ilerin kabine neden atılmaları için size yapılan baskının bir tek gayesi vardı: Ba nda bulundu unuz yurtsever kabineyi dü ür mek. Bunda da ba arıları tamdır.

Her eye ra men sizin kabineniz dü memeliydi, dü mesi do ru de ildi.

Mustafa Kemal bu sözleri büyük bir hatiplik gücü ile söylüyor, zzet Pa a da elindeki kalemle oyalanarak sabırla onu dinliyordu.

— Ben padi ahın bu isteklerinin arkasındaki mâna yı sezmemi de ildim, bu sadece bir ttihatçılık dü manlı ı de ildi, padi ahın arkasında gizli sabırsız ellerin çırpın

dı nı seziyordum. Böylece bunu bir «izzeti nefis» meselesi yaparak sadaretten ayrılmamı bekledikleri meydandı. Farzedin ki, Fethi ve Hayri beyleri feda ederek kabineye daha mutedil elemanlar aldık; onların istekleri bunula kalacak mıydı? Elbette kalmayacaktı. Bu sefer ba ka nazırların kabineden çıkarılıp yerlerine filân ya da falanın konumasını isteyeceklerdi. Böyle yava yava kemirilerek yenip bitirilmektense toptan bastık istifayı.

Mustafa Kemal'in tabakasına elini attı nı gören z-zet Pa a masanın kristali üzerinde parlayan altın tabakasını açarak aya a kalktı ve bunu ona ve öteki konuklara uzatarak:

— Buyrun! dedi. Mustafa Kemal, z-zet Pa a'nın çaktı ı mumlu kibritten sigarasını yakarak tekkür etti ve yerine oturdu.

Sigara dumanları altın yaldızlı yüksek tavana do ru halka halka yükselirken Mustafa Kemal, maroken koltunun ucuna dek geldi ve biraz öne e ilip rahatlayarak:

— Pa a hazretleri, diye, gür ate li ve güvenli bir sesle, söyledi, pa a hazretleri, siz sadaretten çekilmeyeceksiniz, çekilmemelisiniz, son ümit sizde ve sizin büyük kilili iniz çevresinde toplanacak olan kabinededir. ba ı na yine sizin gelmeniz zarureti vardır, pa am. Memleketin bugün maruz bulundu u mü kilât bunu icap ettirmektedir. Sizin yeni bir kabine kurmanızdan ba ka çare yoktur. Bunun için Tefvik Pa a kabinesini mecliste itimatsızlı a u - ratmak lâzımdır.

— Peki ne yapalım, pa a?

— Yapılacak bir tek ey var! «Meclisi Mebusan»da Tefvik Pa a'nın isteyece i «itimat reyi» ni verdirmeme e çalı arak yine eski kabinenin gelmesini sa lamak.

Bugünden tezi yok, hemen bütün nüfuzunuz altındaki mebuslarla temas arayacaksınız, ben de arkadaşlarımla elimden geldi i kadar aynı biçimde çalı aca ım, itimat reyi verilecek güne kadar fikirleri çelmi olaca ız ve o gün Tefvik Pa a, arkasında sürükleyip getirece i bütün o «ha eratla» beraber kös kös ardına bakarak çekilip gidecek; siz ve kabineniz yeniden iktidara gelince hiç ol

mazsa kurtariabilecek ne varsa onları kurtarınca **dek** kalırsınız.

zzet Pa a'nın iri, babacan gözleri minnetten ya ara cak hale gelmi ti. Mustafa Kemal ne güzel konu uyordu. Kendisi hakkında bunca güven besledi ini ölse kestiremezdi. Yalnız bu ate li pa anın söyledikleri, kolay uygulanacak eyler de ildi. Gerçek, bamba kaydı. Mustafa Kemal'e kendisine gösterdi i güven için çok te ekkür etti ve sonra, bunları uygulamanın güçlüklerini bir bir açıkladı: Arkada lariyle birlikte kendisini çekilmeye zorlayan nedenler imdi de oldu u gibi duruyordu. Bunun için yeni bir kabine kurmaya çalı mak, hayalden ba ka bir ey olamazdı. Sonra, padi ah da Kanun u Esas'ıyı çi neme e karar vermi görünüyordu. Hükümdarla kabinenin çeki mesi de memleke i daha büyük bir karı ıklı a, hattâ felâkete sürükleyebilirdi. Bu yüzden de artık iktidara gelme e niyeti olmadı ını, tok sesiyle uzun uzun anlattı.

Mustafa Kemal Pa a, dedi inde direniyordu:

— Her eyin üstünde tutulması lâzım gelen memleket menfaatlerinin gerektirdi i i yapmak için fedakârlıktan çekinilmemesi lâzımdır. Bu takdirde yenilmeyecek zorluk yoktur. Tefvik Pa a kabinesini Meclis reyiyile dü ürme e ve yerine ikinci zzet Pa a kabinesini kurma a çalı malıyız. Bana da bu kabinede Harbiye Nazırlı ını vereceksiniz, yegâne kurtulu çaresi bundadır.

zzet Pa a, Mustafa Kemal'in bamba ka bir insan oldu unu yeni yeni anlıyordu. Ona Harbiye Nazırlı ını vermedi ine pi manlık duyuyor gibiydi. Vahidettih: «Benim arslan yeledi pa am» dedi i Mustafa Kemal'e Harbiye Nazırlı ının verilmesi için zzet Pa a'yı çok sıkı tırdı ı halde o buna bir türlü yana mamı tı. Çünkü Mustafa Kemal, Mondros mütarekesinin ko ullarına kar ı durma a kalkı mı , gerek kendisine, gerekse tilâf devletlerinin ordularına meydan okumu tu. Bunun için «Harbiye Nazırlı ı» nı alınca daha büyük çingarlar çıkaraca ndan korkmu ve onu kabineye almamak için padi aha kar ı bile direnmi ti. zzet Pa a, yumu aklık, akıl, «feraset» ve kurnazlıkla her eyin yoluna konaca ını sanıyor ve u tehlikeli anda

memleketi kurtarmak için ba ka herhangi bir çarenin, he-
le sertli in tamamiyle ters sonuçlar verece ine inanıyor-
du. Oysa olaylar korkunç paletleri üzerinde dönerek ilerle-
yen ve her türlü «itidal»! ç i neyen muazzam tanklar gibi
yenilenlerin üzerine do ru yuvarlanarak gelmekteydi.

Mustafa Kemal:

— Kurtarılması gereken son eyi kurtaraca ız, diye
bir çıkı daha yaptı. Ne yazık ki, ben çok önce Halep'ten
padi aha çekti im telgrafla sizin kabinenizin kurulmasını
stemi tim; harp kabinesi erkânı daha o zamandan her e-
yi yitirdiklerini bildikleri halde, bir kurtarıcı mucize bekler
gibi bo una direniyorlardı. O zaman Vahidettin'den sizin
sadrizam, benim de Osmanlı ordularının ba kumandanı
ve aynı zamanda Harbiye Nazırı olmaklı ımı istemi tim; fa-
kat, «zât ı âhâne» bu hal çaresine her nedense yana -
mamı lardı. Ancak yıkıntidan, harp kabinesi âzası kaçıp
gittikten ve her ey kaybedildikten sonra sizi i ba ına
getirdiler. Ne de erli zamanlar kaybetmi iz me er. Belki
o zaman kaybetmi oldu umuz partiyi tamamiyle yerine
koyamazdık, fakat bugünkünden daha çok eyler kurta-
rabilirdik. Yalnız sizin kabineniz kurulunca benim nazır-
lık için padi aha salık verdi im yurtsever ki iler arasın-
dan birkaçının burda yer almı olması beni pek sevindir-
mi ti. Fakat, sonradan «zat ı âhâne»nin aynı zatlar kabi-
neden uzakla manız çin sizi sıkı tırmı ofması da hayli
üzücü bir ey do rusu.

Mustafa Kemal, zzet Pa a'nın, sadrizam oldu u za-
man kendisine, Harbiye Nazırlı ını vermesi iste ine öyle
bir telgrafla kar ılık verdi ini yeniden dü ündü: «Bados
sulh refakatimiz eltaf ı süphaniyeden memuldur!» Yani
Mustafa Kemal'e demek stemi ti ki: «Hele bir barı ı ba-
aralım da ondan sonra senin için de bir eyler dü ünü-
rüz.»

Mustafa Kemal ise barı ın hiç bir vakit çabuk gelme-
yece ini iyice biliyordu. Onun hizmet etmek istedi i an,
bu tehlikeli andı. Yoksa barı çinde herkes Harbiye Na-
zırlı ı yapabilirdi.

zzet Pa a, sa elinin sigara dumanından sararmı

ahadet ve orta parmakları arasında tuttu u sigarayı içmeyi unutmuştu. Sigara boğuna tütüp duruyordu. Pa o kendisini tamamiyle Mustafa Kemal'in büyümesine kapılmış gibiydi.

«Evet, bu iş olabilir, diye düşünüyordu, mebusların büyük çoğunluğu u Tefvik Pa a kabinesine rey vermeyecek olursa ve eski kabineyi isterse, padişah ister istemez buna boyun eğecektir. Çünkü, Vahidettin kurnaz olmakla beraber korkak bir adamdır da.»

Mustafa Kemal:

— Sanırım, bugün «Meclisi mebusan»da hatırı sayılır bir yurtsever mebus çoğunluğu u vardır. Tanıdığımız yakın arkadaş mebuslar vasıtasıyla bunlar üzerinde ilerlese hepimizi yola getirmek mümkün olabilir; Tefvik Pa a, «itimat rey» istedikçe meclis «ademi itibat» reyini verir, onun prestijini kırar, ki ilini indirip hiçe indirir. O da en son yerini size bırakmak zorunda kalır. O zaman, tamamiyle ileri fikirli, yurtsever arkadaşlardan sağlam bir kabine kurarsınız, olur biter; ümitsiz bu da geçici olacaktır, fakat, yine de bir şeyler başarılabılır sanıyorum.

İzzet Pa a a armı kalın bıyıklarını okuyarak:

— Evet, bu mümkündür, dedi. Tefvik Pa a kabinesi dediğiniz gibi Hürriyet ve tilâfçılar için yeni bir köprü başını sayılır; zâten âhâne imdi elinde hamur gibi yoğurabileceğiniz bir sadrazama muhtaç. Onun vasıtasıyla «dün»ü tamamiyle tasfiye edecek, belki de «meclisi mebusan»ı dağıtacaktır. Çünkü Hürriyet ve tilâfçılar dizginleri tamamiyle ele almak için hâlâ yurtsever insanların bir çoğunun başından bu topluluğun dağıtılması için alabildiğine propaganda yapıyorlar. Demek ki ortada «zımnî» bir anlaşma var. Sarayın o yana doğru kayma başladığını meydanda. Bence, İstanbul, artık kötü, bundan hayır yok, fakat, ölümlü bir insanın kolunu, bacalarını oynatması «kabilinden» biz de böyle bir hareket daha yapmaya çalışalım.

İzzet Pa a konu derken, Mustafa Kemal, onun arkasındaki duvardan kendisini dikkatle süzdüğü sanılan Vahidettin'in kocaman kalpaklı ve burnundan tutturmuş göz-
lüklü resmine bakıyordu. Vahidettin, göz-
lüklerinin altın

dan sinsi bakı lariyle onları dikiz ediyor gibiydi: Sanki onlara bu sinsi bakı ları ile: «Üzmeyin kendinizi bo una, artık ipeleriniz benim elimdedir!» demek istiyordu.

zzet Pa a ile Mustafa Kemal ve arkada ları biraz ilerde kurulabilecek yeni zzet Pa a kabinesine alınacak arkada lar üzerinde konu tular. Böylece Mustafa Kemal, zzet Pa a'yı dü tü ü umutsuzluk çukurundan kurtarmı - tı, yalnız kendisi için bu ufak bir denemeydi, çünkü, onun karakterinde yerim tedbirlerle i görmek diye bir eyin künyesi okunmazdı; bu bir deneme, bir yoklamaydı, nasıl olsa Vahidettin «Meclisi mebusan»ı da itacak ve memleketi tek elden «irade»lerle idare etme e çalı acaktı; bir bataklı a benzeyen zavallı memlekette de ancak böyle bir idare geçerdi; ama ne de olsa biraz daha zaman kazanılır ve bu aradc bir eyler dü ünülebilir, bir eyler yapılabilirdi.

Ahmet zzet Pa a, iri gövdesiyle aya a kalktı, Mustafa Kemal'i ve arkada larını kapıdan u urlarken :

— Biraz daha gayret edelim, pa a dedi. Bu batan gemiyi kurtaraca imiz üpheli, fakat, hiç olmazsa bizi de sürükleyip götürmesine razı olmayalım.

— Batmakta olan gemiyi kurtaraca ız, pa am.

Mustafa Kemal kandırıcı mantı iyle en sonra izzet Pa a'nın çokça tecrübeden, bir o denli d ya lılıktan gelen duraksamalarını, ku kularını yenmi ti. imdi, artık, hepsi de Mustafa Kemal gibi dü ünüyordu. Ayrı ayrı yönlerden kendilerine yakın mebus gruplarını i leyecekler, yurtseverlik, hürriyetçilik damarlarını ate leyecekler ve Tevfik Pa a ile Vahidettin'e, Ferit Pa a ve Ahmet Rıza beye beklemedikleri bir amar atacaklardı, t

Mustafa Kemal hemen o gün Ali Fethi, Rauf, Canbolat ve Halil Mente beylerle toplanarak bu «ademi itimat rey» i ini yeniden konu tular. «Böyle bir ey mümkündür, çünkü mebusların ço unlu u yurtsevdi» diyorlardı. Zaman dardı, bir kaç gün içinde Tevfik Pa a «itimat rey» isteyecekti. Bunun için az zamanda çok i görmek, bu dü ünceyi elden geldi ince bütün mebuslara duyurmak gerekti.

Az zaman çinde, gerçekten de çok i gördüler. «Mec-lisi mebusan»da bir partinin de lideri olan AH Fethi bey. bütün parti arkada larına bu dü ünceyi kabul ettirir gibi oldu. Bu sefer de kimi mebuslar sözde akıllıca lâf ettik-lerini sanarak böylece kem küm etme e ba ladılar:

«E er «ademi itimat» reyi verecek olursak meclis da-ıtılır. Tevfik Pa a'ya «itimat reyi» vererek biraz daha zaman kazanılabilir, bu süre içinde de belki bir kaç fay-dalı i görülebilir.»

Mustafa Kemal, bütün irili ufaklı mebus grupları ile görüşüyor ve meclisin mutlaka da ıtılacağını ve da ıtacak olanın da Tevfik Pa a'nın ta kendisi olacağını ba ırarak söylüyor, konu maktan ve ba ırmaktan sesi kısılı-yordu. Ne var ki, insanları «tereddüt» lerinden ve sahip oldukları dü üncelerden ayırmanın ne denli gü? oldu unu burda bir daha görüyordu.

Mustafa Kemal Pa a ile Rauf, Fethi ve smail Can bolat beyler, Mebuslar arasında Tevfik Pa a kabinesi aley-hindeki kampanyalarını sürdürürken «Minber» gazetesi de bu yaylım ate e katılıyordu.

«Kuvvetli hükümet isteriz» ba lı ı altında öyle bir yazı göze çarpıyordu: «Böyle kuvvetli bir hükümete en çok muhtaç oldu umuz bir zamanda Tevfik Pa a kabinesi âde-ta bir cenini sakıt oldu unu ispata ba ladı. Zaten millet, pa anın ahsından daha fazla bir kuvvet de bekleyemez-di. Çünkü, umumî efkâra istinat etmedi inden emindi. Evet nihayet zafıyla mümtaz olup kalan bir hükümet, hiç-bir surette millete istinat etmiyor, çünkü, millet, onun na-sıl bir hüviyete malik oldu unu bilmiyor. Tevfik Pa a, si-yasî ahsiyeti renksiz, haricî meselelerdeki mevcudiyeti de belirsiz bir diplomat sıfatıyla bütün meziyeti i te, böy-le hiç bir ey yapamamı ve yapamayan olmaktan ibaret bulunan vükelâ heyeti reisi kaç yıldır devam eden âyanlı ı itibariyle de sahne i vatanda tevali eden faciaların ses-siz bir seyircisi mahiyetinden ba ka bir hüviyete malik de ildir.»

Minber, Ali Fethi beyin gazetesiydi. Dahiliye Nazırı olunca onu bir arkada ına emanet etmi ti. imdiyse, gö

revlnden ayrılmı tı. Serbestçe hedefleri bombardıman ediyordu. Gazete çok satmıyor, batmak tehlikesi ile karşı karşıya bulunuyordu.

Sermayesinin büyük bir bölümünü Mustafa Kemal koymu tu. Cavit bey de gazetenin kalkınması için u r a p duruyordu. Karasu Efendi'den paranın büyük bir bölümünü bulmasını istemi lerdı.

Bir parçasını da Cavit bey bulmu tu. Gazetenin ba - yazarlı ını smail Mü tak beye vermi lerdı.

Cavit bey. ayrıca Kara Kemal beyden de yardım s - temi ti. Tacirler, irkete ortak olmak suretiyle Kara Kemal beye bu parayı sa lama a çalı yıyorlardı.

Tevfik Pa a. bir kez güven oyu alsın bu güven oyuna güvenerek ve bundan kuvvet alarak meclisi da itma yetkisini kendinde görebilecek ve bu i i hiç bir sızıntıya meydan vermeden yapacaktı. Evet, bu da bir politika oyunuydu. «Sokaktaki adam»ın bahtı hep bu çe it politika oyunlarının elindeydi. Ne yazık ki, bu i ten, onun temsilcisi olan u mebus denen sözde seçkin insanların da bir ey anladı ı yoktu.

Mecliste güven oyu verilece i günden bir iki gün önce, kalabalıkça bir mebus grubu Mustafa Kemal'in bu meseleyi kendilerine açıklaması için meclisin küçük salonunda toplandılar.

Mustafa Kemal, içinde buldukları ko ullanların güçlünü, korkunçlu unu anlamaya ba layan bu aydın, yalnız beceriksiz ve ba sız kalabalı ın tutunacak bir dal aradıklarını seziyordu. Onlara bu yardımı yapabilmek için güçlü, realist ve tok mantı ı ile elinden geldi ince onlara kullanılacak takti i açıkladı; a a ı yukarı hepsi ona hak verdi. Tevfik Pa a kabinesi mutlaka daha ilk adımında, melanetini yapma a vakit kalmadan devrilmeliydi. Hepsi, güvensizlik oyu vermeye söz verdiler. Bütün bu mebusların yüzlerinde ve gözlerinde bir umut ı ı ı parıltısı, bir irade kımıldanı ı görür gibi olan Mustafa Kemal, yi bir i yapımı bir insan sevinci ve ferahlı ı ile bütün mebuslara ba arılar diledi ve çekildi. Osmanlı devletinin kaderi üzerinde o da artık rol sahibi olma a ba lıyordu. Vaktiyle, Anu

fartalar'da dü manı yenerek payitahtı kurtarmı olan bu genç kumandan, imdi de batmakta olan devlet gemisini kurtaracaktı; a ırımı olan kaptanlara akıl hocalı ı ediyordu.

imdi, Meclisin büyük salonunda güven oyu verilmek üzereydi. Onun yanından ayrılan mebuslar oraya geçtiler. O da koridordan ilerliyerek öndeki dinleyici localarından birine girdi ve oturdu. Meclise sivil giyne ini giyerek geldi inden öbür dinleyiciler arasında baya ı bir dinleyici gibi kayboluyordu.

Bütün mebuslar yerlerini almı lardı. Tıs yoktu. Mustafa Kemal, oynadı ı oyunun verece i sonucu dü ünerek içinden kıs kıs gülüyor, gerek Vahidettin'in, gerekse Tefik Pa a'nın i tahasını kursa ında bırakaca ına inanıyordu.

Alttaki sıraları gözden geçirince, Ahmet zzet Pa a'yı sol yanda, çevresini Ali Fethi, Rauf, Canbolat ve Hayri bey ve onların arkadaş larından bir grup sarmı oldu u halde kürsünün yanında görünen Tefik Pa a'yı süzer buldu. Tefik Pa a, kara resmi elbisesi çinde a armı sakalı, sarkık bıyıkları, sert bakı ları ve hiç de sempatik olmayan hali ile mebus sıralarını gözden geçirir görünüyordu. yi kalıplı fesi, dik yakalıklı sert kolalı ak gömle i ve iri beyaz papyonu ile orada dikilip duran Tefik Pa a, Mustafa Kemal'e pek antipatik geldi. Bu adama oynadı ı oyna bu yüzden çocuk gibi seviniyordu.

Biraz sonra oylar sorulmaya ba lanmı tı: Birer birer mebusların adları okunuyor, kalkıp «Evet, Hayır» diyorlardı. Mustafa Kemal'in sevinci gittikçe yerini bir umutsuzlu a ve daha sonra korkunç bir öfkeye bırakmaya ba lamı tı. « arı» oy usulü kullanan Tefik Pa a, kurnazca bütün mebusları hasır gibi yere sermi ti. Sayım olup bittikten sonra bütün o babayi itlerin ço unlukla Tefik Pa a'yı «Sadrazam»lıkta tuttukları anla ıldı. Bütün Meclis kendi varlı mını ortadan kaldıracak olan bir ek i suratlı adama kuzu gibi oylarını verivermi lerdı. Tefik Pa a, soy sopca Kırım'lıdır; Bahçesaraylı Mirza Mustafa efendinin torunudur, Tuna bölgesi kumandanı Ferik smail Pa

a'nın da o ludur. Babaannesi Kırım Hanı Ahmet Giray'ın kızıdır.

Tevfik Pa a Üsküdar'da do du. E itimini stanbul'da yaptı. Harbiye Okulu'ndan süvari te meni olarak çıktı. Askerli i bırakarak siyasetle u ra mayı daha uygun buldu. Berlin, Viyana. Atina elçilikleri ba kâtipli i, Petersburg maslahatgüzarlı ı yaptı.

Birçok elçiliklerde bulunduktan sonra da ikinci Me - rutiyet günlerinde sadrazamlı a getirildi. Vahidettin'in saltanatından önce Sultan Re at zamanında da bir kez daha sadrazam olmu tu.

Mustafa Kemal, bu beyinsiz sürüyü bir daha görme - mek için çabucak locasından kalkıp çıkarken :

— Pes, vallahi pes! diye söylendi.

Bu son deneme, yeterdi. Demek ki, Vahidettin ve eni - tesi damat Ferit Pa a, imdi i i sa lam kazı a ba lamı oluyorlardı. Tevfik Pa a da en sonra bu ikisinin oyunca ı idi. Artık bundan sonra Hürriyet ve tilâf Partisi'nin müf - ritlerinden bir kabinenin iktidara gelece i günler uzak sa - yılmazdı. Tevfik Pa a'ya yolları düzeltmek için merdane lik görevi verilmi ti. O da bu i i can ve gönülden yapacak - tı. Çünkü, Vahidettin'in kızlarından biri onun gelini idi.

Mustafa Kemal, Fındıklı'daki Meclis yapısından çıkar çıkmaz kimseye görünmeden orada bekleyen otomobilene atladı:

— Çek, Akaretler'e! dedi.

Otomobilin içinde bo ulacak gibi oluyordu. çinde bir ey daha çökmü tü, yalnız bu çöken eyin iddetinden ba ka bir ey yükselmi ti ki, bu korkunç bir sava azmiydi.

Evet, artık, bundan böyle siyasî oyunlarla, kombine - zonlarla hiçbir ey olamayaca nı kesin olarak anlamı tı. Kıyasıya bir sava ba layacaktı bundan sonra; yalnız bu sava alanını kendisi seçecek, orda rakiplerini, yurt dü - manlarını, kokmu politika adamlarını birer birer dize ge - tirecekti. Parlâmentoları meydana getiren adamların bö - yle kaypak, böyle karakersiz, böyle uçucu yaratıklar ola - ca nı imdiye dek gerçekten bilmiyordu. Yarım saat ön - ce tükürdükleri tükürü ü yalayıp yutmu lardı. Ne denllebi

lirdi? Bu bir gerçektir. Verilen sözden nasıl cayılırdı? Bir asker böyle bir şey yapamazdı, demek ki bir politika adamı için bundan daha kolay bir şey yoktu!

Eve varınca biraz yukarıda oturan Diyarbakırlı Kâzım Pa alara ko tu. Hemen telefonu açıp sarayı aradı: Vahl dettin'le kar ı kar ıya yurt ve memleket i leri üzerinde apaçık konu acaktı. Arkada ları ile dü ünümü oldu u tedbirlerin padi ahça kabul edilece ine kuvvetle inanıyordu:

Saraydan Yaver Naci bey (pa a) ile konu tu. Naci bey, Mustafa Kemal'in eski hocasıydı, o günlerde padi ahla bir randevu koparabilece ini vaat etti. Vahidettin'in bir iki gün sonraki cuma selâmlı nda Mustafa Kemal ile konu abilece ini bildirdi. Bu pek kurnazca verilmi bir randevu idi, çünkü cuma selâmlı ı çok kalabalık olur, orda birçok pa alar bulunurdu. Padi ahla ba ba a bir iki lâf edilemezdi. Ba ka çare de yoktu. Cuma selâmlı nda da, olsa Vahidettin'i görme e gidecekti.

Sahte sava çılarla siyaset kalesinin demir kapısına «havale» etti i bir koçba ı, ho una gitmi ti. Tokmakçılar, tam kapiya yüklenecek ve toslayacak yere gelince, koçba ını bırakıp birer yana savu mu lardı. Tarih de gösterecektir ki Mustafa Kemal'in daha birçok koçba ı saldırıları olacak ve toslanan kale kapılarında korkunç gedikler açılacaktır.

«ARSLAN YELEL PA AM»
«NAMAGLÛP KUMANDANIM!»

Bir eyi yapmak isteyen insan umutsuzlu a kapılmamalıdır. Amacına ve idealine inançla sarılmalıdır.

Goethe

Mustafa Kemal, cuma selâmlı nda padi ah'la yapacağı görüşme saatini iple çekmi ti. Gerçi, kararını vermi ti. Yalnız, bir kez daha eski ahbabını yakından dinleme, dü üncelerini öğrenmek ve yapılabilecek bir şey varsa yapmak istiyordu.

Sabahleyin erkenden kalktı, tra oldu, yıkandı, ve en yeni ordu kumandanlı ı giyneklerini giydi, kılıcını taktı. Sa-va larda aldı ı madalya ve ni anlar gö sünde parlıyordu. Bunları çok seviyordu. Çünkü hepsini kılıcının hakkı ola-rak almı tı.

Konsolon üzerindeki kocaman aynada kılık kıyafetini süzerken annesi Zübeyde hanımla kız karde i Makbule hanım içeri girmi , bir ey söylemeden durmu ona bakı-yorlardı. Mustafa Kemal'in birbirinden uzakça mavi, ehlâ ve güzel gözleri aynanın derinli inden onların sempatik ve biraz korkulu bakı larını yakaladı:

— Korkmayın, dedi, bir ey de il, Vahidettin'le gö-rü meye gidiyorum; bir kaç gün önce randevula mı tık.

— Ama.ı Mustafam, dikkatli ol, bütün büyük adamları toplayacaklarını diyorlar. Elin etlisine sütlüsüne karı-ayım, deme; ba ina bir ey gelmesin, o lum.

— Korkma, anne, bugün için henüz beni dü man sa-yan kimse yok. Ben ttihatçı de ilim ki, korkayım. Ben, her zaman onların ahlara meydan okumu um. Enver, Talât, Cemâl Pa aların kaçıp gitmesi, imdi bütün belâyı öbür ittihatçıların üzerine yıktı. ehirde bir ittihatçı avidir gidi-yor. Gerçi hürriyet ve ltilâfçılar bana da eski bir ittihatçı ve üpheli bir adam gözüyle bakıyorlarsa da, padi ah, pek onların fikrinde de il. Almanya'ya beraberce yapmı ol-du umuz yolculukta bana kar ı sempati besleme e ba -ladı. Kimbilir belki de u anda beni kendine gerekecek adamları arasında hesaplamaktadır. Beni: «Arslan yeleli pa am!», «Nama lûp kumandanım!» diye ça ırıyor. Ben de onun bu sempatisinden faydalanarak onunla birkaç memleket meseleleri konu mak istiyorum.

— Kendine mukat ol, Mustafam, kendine mukat ol, zamanlar çok kötü. Mustafa Kemal annesine güven ver-mek için güldü. Gerçekten de imdilik onun için korkacak bir ey yoktu.

— Anne, korkma, diyorum sana, ben ya tahtaya ba-sacak adam mıyım?

Mustafa Kemal, bunu söylerken annesini sa kolu ile

sararak aynanın önüne getirdi ve e ilip ba ını onunkine yakla tırdı:

— Bak. anne. dedi. ne kadar sana benziyorum: Keskin dudak çizgileri, büyükçe, kuvvetli insanlara has burun, gözler, gözlerin birbirinden uzaklı ı, alın, ba te ek külâti; akak kemiklerinin çıkıklı ı, hepsi mi hepsi aynı. E er sen kadın olmasaymı sın, bir Mustafa Kemal, bir Anafartalar kahramanı do mazdı, ama, sen de mutlaka kalbur üstü bir kimse olur çıkardın. Fakat, imdi, yalnız hem bir kadın, hem de bir annesin, bunun içinde haklı olarak korkuyorsun.

Bu korku, Zübeyde hanımın yeni korkusu de ildi ki; bu korku ta Rumeli'nden ba lıyor ve durmadan sürüp gidiyordu. Çünkü, Mustafa Kemal, bütün öbür subaylar gibi uslu bir asker de ildi. syan doluydu; haksızlık dü manıydı; milleti dü ünen yalnız ve yalnız kendisi oldu una inanıyordu. Bunun için de ba ı belâdan kurtulmuyordu.

Zübeyde hanım, o lunun «erkânı harp» subayı çıktık» tan sonra bile rahat durmayarak, kendisine ne heyecanlı, ne korkulu günler ve geceler geçirtti ini dü ünüyor ve onun kolay kolay uslanmayaca ina inanıyordu; onu yaklarından öperek:

— Mustafacık, dedi, sen belki hatırlamazsın, ama, ben iyi hatırlarım o günleri. Hani, yeni erkânı harp çıkmı Selâni e tayin edilmis tin. Orda her Allanın günü subay arkadaşlarınla padi ahımız Abdülhamid'i devirmek için toplanıyor yapıyordunuz.

Bir gece yine bizim evde toplanmı tınız. Bizim ahi retlik sizin yukarı odada gizli i ler çevirdi inizi anlamı , usulca gelip bana anlatmı tı.

Ben hasta yata ımda yatıyordum; zor belâ kalktı, odanın kapısına vardün, dinlediklerim, tüylerimi diken diken etmi ti. Çünkü, siz yedi evliya kudretindeki padi aha dil uzatıyor, onu devirme e kalkıyordunuz. Sen beni uyur sanıyordun, arkadaşların çekilip gittikten sonra sana bir güzel ö üt vermi tim, ama, bir türlü kandıramamı tım seni.

— Evet, yedi evliya kudretinde padi aha çatılmaz, in

sanın dili tutulur, elleri kurur, demi tin. Halbuki pek az zaman sonra bizler yıktık o padi ahı, tahtını ba ina geçirdik. Kendisini de Selöni e götürüp hapsettik.

— Mustafam. sakın yeni padi ahımıza da kafa tutayım demeyesin, bak Enver'le Niyazi iflah oldu mu? Birisi körpe ça ında vuruldu, i te öbürü de anlı erefli günlerden sonra vatandan kaçtı gitti. Artık o da iflah olmaz, o - lum, aman sen sen ol, yeni padi ahımıza olsun kafa tutma. Zaten sever seni, o, fahri yaveri de il misin zaten onun?

Mustafa Kemal annesinin söylediklerine bıyık altından tatlı tatlı gülüyordu.

Eski dindar bir müslüman terbiyesiyle büyümü olan annesinden zaten ba ka bir ey bekleyemezdi. Onun kendisini o büyük sevgi ve efkatiyle sevmesi yeterdi. Nitekim, o zaman, annesi, onun Nuh deyip Peygamber demeyen türden bir insan oldu unu anladı ından ona öyle demi ti:

— Evlâdım, siz acemisiniz, madem ki böyle i lere burunuzu sokuyorsunuz, bari beni yaptığınız i lerden haberdar edin ve gizli eylerinizi bana verin. Çok dikkat edin, muvaffak olmak zordur. Mahvolmak her zaman daha kolaydır. Ne yapayım, bir tek e/kek evlâdımısın. Senin mahvolmanı stemiyorum.

O lu da o zaman ona öyle demi ti:

— Anne, bu i ler almı yürümü tür. Ben namuslu bir adam olarak bu i lere katılmak zorundayım. Beni bundan meneder misin?

— Hayır evlâdım, bir gün bu i ler olup bittikten sonra seni namus ve haysiyet sahibi olanlarla beraber görmezsem i te o zaman üzülürüm. Ben, senin kadar okumadım; senin kadar bilmem, seni gördü ün, anladı ın eyleri yapmaktan alıkoymak istemem. Yalnız bir ana kalbi ta ıyorum, onun için dikkat et, esas olan bir i i ba araktır. Muvaffak olmaya çalı ın.

Mustafa Kemal o günleri andıkça tarihin maskaralıklarına sö esi geliyordu. Dünya olayları bu elde edilmi hürriyetleri yeniden zorbalara eline dü ürmü , u anlar

da se büsbütün tehlikeye atmı , hattâ uçuruma sürüklemi ti. Enver'le Niyazi'nin da lara çıkı ı, genç kurmayların onların izinden inanla yürüyü ü, kinci Me rutiyetin ilânı. Hareket orduları, Balkan sava ları, Trablus ve Bingazi kahramanlıkları, koca dört yıl süren ve on binlerce kahramanlıkla dolu dünya sava ı, hepsi, i te, bo unaydı. imdi, u anda kendisi de, annesi de, kız karde i de, padi ah du, bütün istanbul ve Türkiye halkı da esir durumdaydı. En basit hürriyetlerini bile kullanacak halde de ildiler. Bo az çinden namlularım stanbul'a çevirmi dritnotlar artık hürriyetlerin, hür ya amanın duman oldu unu gösteriyordu.

Olayların olumsuz ve ho a gitmeyen akı na stenen yönü verdirebilmek için bu görü me son koz olacaktı. Ondan sonra, artık, yine tarih bir kez daha yenilenecek o, bir kez daha ba kaldıracak; bir kez daha bütün yurtseverlerle el ele verecek «Ferman padi ahın, da lar bizimdir» deyip ipleri koparacaktı. Artık, ondan sonra Anadolu da larına çekilip bütün dünyaya meydan okumaktan, kafa tutmaktan ba ka çare kalmayacaktı. Zaten bu görü meden de çok bir ey bekledi i yoktu. Yalnız olaylar geli ip dururken o da, bu arada hiç olmazsa olumlu bir rol oynamak istiyordu. Yoksa padi ahla görü ülerek varılacak bütün kararlar geçici olacaktı... Bunların temelli kurtarıcı bir etkileri olamayaca ını seziyordu. Ne de olsa bir alı kanlık dolayısıyla bu son legal kozları da bir kez denemekten kendini alamıyordu.

Amaç bu olduktan sonra annesinin çokça korkması gerekmezdi. Anneci inin gerçekten korkaca ı günlerin çok yakın oldu unu da seziyordu, çünkü hem olaylar hızla ve kahpece geli yor, hem de ba rındaki gizli yanarda yufka kabu unu sık sık yokluyordu. Bu volkan patladı ı gün bütün zayıf kulaklılar, kulaklarını tıkayacak, bütün ı ktan ürken zayıf gözlüler gözlerini kapayacaklardı.

Evet, Mustafa Kemal'e çinden bir ses. kulakla duyulmayan gizli bir ses, böyle diyordu. Vâhfdettin'le görü -mek için apansız verdi i karar da bu volkanın yoklayı ın dan ba ka bir ey de ildi. Evet, yokluyordu; Mustafa Kemal pek yakın bir gelecekte kar ı koyaca ı, kafa tutaca

ı, sahneden silece i türlü güçleri yokluyor, dayanma derecelerini anlamaya çalı ıyordu. Bu tehlikeli kaos güçleri, bir gün gelecek onun üzerinde de duracaklar, onu da zarsız hale getirmek için davranacaklardı. Böyle önemli ve güçlü bir adamı salt ttihat ve Terakki dü manıdır aye sonuna dek elini kolunu sallayarak serbestçe stanbul'da gezme e bırakmayacaklardı. Bütün dü ünceleri, bütün nabızları yokluyor, kendi üzerinde surda burdu fısıldananları can kula ile dinliyordu. imdi, kendisini, Lolta girmemi bir ormanın bütün baskıncı tehlikeleriyle çevrili duyuyordu; onun için de çok atikti, çok tetikteydi, en viak kı mıldamadan, en hafif rüzgârdan anlam çıkarma a, tehli ke sezinleme e çalı ıyordu. Köro lu'nun «esen rüzgârdan hiyle sezmek» sözü ne kadar do ru, ne kadar da güzelai. Korkmuyor de ildi. Korkuyordu: Bo una tutuklanıp harcanmaktan korkuyordu. Bu zamanda insan kim vurduya giderdi. Kafasının içindeki idealin emretti i yolda kelleyi vermek, normal bir i ti. Yalnız, küçük kinlerin garazların ve öç alma hırslarının kurbanı o'mak da bir o kadar kötü ve korkunçtu. Anafartalar'da kaç kez ölümü hiçe sayarak ona kar ı yürümü , ya da ölüm kaç kez bilmeden yan ı ba ından sıyrarak geçip gitmi ti. Anafartalar'da, Ce hennemdere'de gö sünü delmek üzere gelen bir kur un nasıl küçük cebindeki omega saate çarpmı ve ancak saatin canını alabilmi ti. ngiliz siperlerine kar ı askerini «süngü tak» saldırttı ında en önde ko an ve askerlerine örnek olan o de il miydi? Hem nasıl bir cehennemdi bu saldırdıkları yer? Bunun hayali bile insanın tüylerini diken diken ederdi. Onun böyle bir çok ölümü hiçe sayı ları vardı, yalnız, yerinde ve milletin yararına olarak. Onun biricik korkusu pisipisine harcanmaktı. Bunun için de çok dikkatli konu uyor, pek yakın ideal arkadaş larından, can yolda larından ba kasına açılmıyordu.

Annesi ile kız karde i Makbule'ye:

— Haydi, imdilik ho ça kalın, merak etmeyin, ben akıllıca konu uruml dedi ve merdivenlerden a ır a ır indi. Emirlerinin ça ırdı ı bir iandoya bindi ve sa lı sollu

• aynı tipte sıralanmı bu Akaret evlerinin arasından a a ı, Be ikta 'a do ru inme e ba ladi.

Mustafa Kemal, tranvayların yanı sıra, Yıldız Sarayı' na do ru yava yava ilerleyen arabadan sokaktaki halkı seyrediyor, padi ahla yapaca ı bu görü meye çok önem verdi i için ister istemez heyecanlanıyordu. Velihtlı in da ahbaplık kurdu u padi ah. Sultan Re at'ın ölümünden sonra tahta çıkınca içten pazarlıklı haliyle herkesi ürküt me e ba lamı tı.

Onunla ilk tanı tı ı günü öyle bir hatırlama a çalı arak onun yanına hazırlıklı gitmek istiyordu. Siyaset bakımından onunla konu manın son derece tehlikeli oldu unu biliyordu, çünkü, onun bu kaos ortasında zayıf beyni ile daha çok sarsıntılar geçirece ini, belki de tam bir kararsızlık içinde bulunaca ını dü ünüyordu. te onu bu kararsızlık içinde yakalayıp kimi i ler yaptıraca ı üzerinde ufak, belirsiz bir umudu vardı.

Sonra padi ahın, kendisini, selâmlık gibi, pek çok pa saların ve devlet adamlarının bulunaca ı bir toplulu a çağ ırması çok tuhaftı. Neden böyle yapmı tı, kendisiyle yalnız ba ına, konu up görü mekten neden çekiniyordu?

Bunları zihninde evirip çeviriyor, doyurucu bir kar ılık bulamıyordu. Hiç olmazsa onun kar ısında psikoloji yanlı ı yapmamalıydı:

Daha pek uzak olmayan bir geçmi te, orduların «sevk ve idaresinde» Alman generallerinin ve mare allerinin diktatörce davranı larından ve hükümetin ba ında bulunanların «dü üncesiz» yönetiminden bıkmı , usanmı olan Mustafa Kemal, istifayı basarak gelmi stanbul'daki Pera palas otelinin bir dairesine yerle mi ti. O zaman gayesiz, üzgün, umutsuz bir insandı, yalnız kızıyor, imkânsızlıklara di bileyip duruyordu. Yoksa, bütün bu yanlı bir yön tutmu i ler, zor da olsa bir hale yola konulabilirdi. Ne var ki, bütün kö eba ları tutulmu ve herkes yerine kene gibi yapı mı tı; sökebilirsen sökl!

te o, böyle arpacı kumrusu gibi dü üne dursun bir gün Sultan Re at'ın vekili olarak ona bir adam gönderilmi ti, gelen adam ona .

— Alman imparatoru Wilhelm, zâtı âhâne'yi karar-gâhına davet etti. Fakat Sultan Re at böyle bir seyahati yapamayacak kadar ya lıdır. Veliâht Vahidettin efendinin onun namına bu seyahati yapmasını uygun bulduk.

Nasıl bu yolculukta onunla beraber gitmek ister mi-siniz? diye sormu tu.

Mustafa Kemal, bir kokmu bataklı a benzeyen s-tanbul'un bo ucu havasından ve hiç bir i yapmamanın verdi i can sıkıntısından kurtulmak için hemen bu soru-ya «evet» cevabını verdi ti. Sonra Vahidettin gibi bir adam-la, yani, ya nın padi ahiyle imdiden tanı mı olmanın pek avantajlı bir ey oldu unu da dü ünmü ve bu fırsatı, geçici bir kurtulu çaresi olarak kaçırmamak iste-mi ti.

Enver Pa a, Mustafa Kemal'in bu yolculu u kabul et-ti inin bildirilmesi üzerine kendisi de onu Harbiye Neza-retine ça irtarak onunla yine bu öneri üzerinde konu -mu ve bunu kabul etti ini kendi a zından da i ittikten sonra hazırlık için gereken emirleri verdi ti. Seyahat «ter:tibatı» alınmı , «tebligat» yapılmı tı. Seyahate çıkılmadan önce Mustafa Kemal'in Vahidettin ile tanı tırılması isten-mi ti. Bu yolculukta da Harbiye'den Mustafa Kemal'in hocası olan Albay Naci Bey de bulunacaktı.

Yolcular, yola çıkmadan bir kaç gün önce Vahidettin'in Çengelköy tepelerindeki sarayında bulu mu lardı. Mus-tafa Kemal yanında yaveri Cevat Abbas oldu u halde bir polis motoru ile Be ikta 'tan Çengelköy'e geçmi , veliâht ile a açıklar içindeki kö künde bulu mu tu. O gün Arap hasırlarıyla örtülmü bir kapıdan içeri alınmı lardı, büyük bir salondan da küçük bir odaya geçmi lardı. Odada red-ingotlu bir yı in adam ayakta dikiliyordu. Odanın e ya-sı yaldızlı bir kanape ile bunun her iki yanına yerle tiril-mi iki koltuktan ibaretti. Mustafa Kemal ve Naci bey, odaya girdiklerinde umursamaz, **laubali** halleri ile ortada dikilip duran bu Penguen ku larına benzeyen budala n-san tipleri arasında ne yapacaklarını a ırımı bir halde bekleme e ba lamı lardı.

Biraz sonra bu redingotlu adamlar içinden ba ka bir

redingotlu adam daha meydana çıkıvermi ti. Bu adamın kim oldu unu ne Mustafa Kemal, ne de Naci bey biliyordu. çeri girince hemen Mustafa Kemal ile Naci beye doğru ilerleme e ba lamı tı; gelmi , kanapenin sa kö esine oturuvermi ti. Mustafa Kemal, onun kar ısındaki koltu a, Naci bey de ona paralel koltu a oturmu tu.

Redingo'lu adam, kanapeye oturunca gözlerini kapamı , vecde dalmı gibi bir hal almı tı. Burnundan ili tirilmi altın çerçevesi gözlüklerinin ardına sı inarak ekerleme kestirme e ba lamı gibiydi. Güzel kalıplı fesinin yanlarından a armı saçları dı arı ta ıyor, kır pos bıyıkları a a ı sarkıyordu. Solgun, zayıf hastalıklı gibi görünen bu yüzdeki uyku alâmetleri, yalnız gözlerini yeniden aç ı ile silinmi ti. Ürkek ve çekingen bir sesle iki konuya :

— Sizinle mü erref oldum, memnunum! diye Itifat ta bulunmu , sonra yine gözlerini kapamı tı. Oysa bu arada Mustafa Kemal, onun bu nazik sözlerine kar ılık 'güzel bir iki söz söylemek için kafasının içini karı tırıp duruyordu.

Adamda bir deli hali vardı. Mustafa Kemal bunu sezince hazırladı ı güzel ve nazik sözleri söylemekten vazgeçmi ti; bu arada bir duraksama anı da geçirmi , Naci beyin yüzüne bakmı , onun da durgunlu unu görerek hiç bir ey söylememenin yerinde oldu unda karar kılmı tı.

Veliaht Vahidettin'den ba kası olmayan bu adam. biraz sonra yeniden gözlerini açmı tı. A zından dirhemle söz çıkıyordu.

— Seyahat edece iz, de il mi?

Pek çok sıkılmı olan Mustafa Kemal, yarım a ızla veliahta u kar ılı ı vermi ti:

— Evet, seyahat edece iz!

Sempatik olmayan ve biraz da yukarıdan bir tonla söylemekten kendini alamamı tı.

Mustafa Kemal kar ısındaki veliahtın büsbütün deli oldu una inanmı gibiydi. Bunun için de onunla normal bir nsanla konu ur gibi konu maktan vazgeçerek aya a kalkmı ve unları demi ti:

— Efendi hazretleri, beraber seyahat edece iz; seyahat iki gün sonra ba layacaktır. Per embe ak amı garda hazır bulunacaksınız; oradan hareket edece iz.

Bu sözlerle veliahda veda edip saraydan çıkmı lardı. Vahidettin, onların emrine muhte em bir saray arabası vermi ti. Besililikten tüyleri pırıl pırıl yanan bir çift at kolmu bu araba onları iskeleye götürürken Mustafa Kemal Naci beye öyle fısıldamı tı:

— Zavallı, bedbaht, acınma a lâyı. Bunlarla ne olabilir?

— öyledir.

— Bu zavallı yarın padi ah olacaktır, kendisinden ne beklenebilir?

— Hiçi

— Biz ki, aklımız, mantı ımız vardır. Biz kl memleketin mukadderatını, halini ve gelece ini dü ünen insanlarız, ne yapabiliriz?

Naci bey:

— Güç! demi ti.

Mustafa Kemal, Per embe günü Sirkeci garına gitmeden önce veliahdın çevresindeki adamlara bu gezinin askerî bir yolculuk olaca nı anlatmı ve Vahidettin'in askerî üniformasını giymesi için haber göndermi ti. Gar'a gittiğinde onun sivil giyne iyle geldi ini görmü tü. Veliiahtın te rifatçıba ısı hsan beye:

— Veliiahd hazretlerinin üniforma giymesi çin haber göndermi tim, söylemediniz mi? diye sormu tu.

hsan bey, saray geleneklerinin verdi i bo bir çalım-la Mustafa Kemal'e:

— Siz kim oluyorsunuz? diye diklenmi ti.

— Ben sana kim oldu umu açıklayacak durumda de- ilim, yalnız soruyorum: Ben sana veliaht hazretlerinin üniforma giymesi gerekti ini söyletmi tim. Bunu kendisi- ne söyledin mi, söylemedin mi?

Bu sözler biraz sertçe ve âmirce söylenmi ti. O za- man te rifatçıba ı <na cevap vermek gerekti ini anla- mı tı :

— Ben söyledim, fakat, yapmadı.

— Neden?

— Müsaade ederseniz anlatayım. Te rifatçıba ınıh anlattı ına göre Vahidettin'e feriklik (tümgenerallik) rütbesi verdiklerini bildirmiler, sonra da bu rütbenin Mirli valık (tu generallik) oldu unu, kendisine yanlı bildirildi ini söylemiler. O da buna kızarak «İle de ilk rütbeyi isterim, ötekine tenezzül etmem!» diye tutturmu ve bu ikinci rütbeyi takmamak için de sivil giyne ini giyip gelmi ti.

Bir askerî birlik saf düzeninde veliahdı a ırlama a hazır dı. Özel tren de istim üzerinde bekliyordu. Ba kumandan vekili Enver Pa a da veliahdı u urlama a gelmi ti.

Enver Pa a'nın gözleri, eski rakibi Mustafa Kemal'in üzerindeydi. Mustafa Kemal, bunu duyuyor, aldırı etmez görünüyordu.

Mustafa Kemal, veliaht Vahidettin'e yakla arak:

— Bu asker sizi «te yi» için hazırdır, kendilerini selâmlayınız! demi ti.

Vahidettin, bundan bir ey anlamıyarak «Nasıl?» diye onun yüzüne bakmı tı. Mustafa Kemal.

— Siz yürüyünüz, arkanızdan biz gelece iz! diyerek aret etmi ti. Vahidettin askerinin önünden, iki elini de havaya kaldırmı oldu u halde bir otomat gibi yürüyordu.

Enver Pa a, yakla arak gerek Vahidettin'in, gerekse «Sarı Pa asnın elini sıkı mı tı. Alman generalleri ile bir türlü geçinemeyen Mustafa Kemal'i bir yandan bir kaç gün için olsun stanbul'dan uzakla tırmak, bir yandan da ona Alman gücünün ne muazzam ve muhte em bir mekanizma gibi i ledi ini göstererek tutumunda bir de i iklik meydana gelmesini istiyordu.

Mustafa Kemal'in bombo ve i siz güçsüz olarak stanbul'da oturmasının kendileri için ne büyük tehlik'j oldu unu yakından biliyordu; Mustafa Kemal'in propagandası çok tehlikeliydi.

Veliaht, Enver Pa a ve Mustafa Kemal Pa a kıtayı selâmlayarak trenin yanına gelmi lerdı.

Enver Pa a :

— Güzel yolculuklar efendimiz! dedi. Vahidettin, Mustafa Kemal, Naci bey tnsne bindiler, arkalarından da bir

sürü saray u a ı, binip tren hareket edince pencerenin önünde yanyana duran Veliâht'la Mustafa Kemal'e kalabalık bir halk yı nı merakla bakma a ba lamı tı. Bu ara Mustafa Kemal, Vahidettin'in kula ına :

— Bu pencereden askeri ve ahaliyi selâmlayınız! deyince Vahidettin :

— Niçin lâzımdır? diye sormu tu.

— Evet, lâzımdır.

Vahidettin Mustafa Kemal'in korkusuzca yaptı ı ih-tara boyun e erek onun dedi ini yapmı tı.

Tren kalkmı , Yedikule'den geçmi Trakya ovasına do ru pufliyerek, düdükleriyle ıssızlı ı çın çın öttürerek ilerliyordu.

Vahidettin, önceden Mustafa Kemal'le beraber bulun-du u bir salonun gerisindeki ba ka bir salona girmi ti, onun için hazırlanan kompartıman buydu. Mustafa Ke-mal'i bıraktı ı salon da ona aitti. Orda yatacaktı.

Yalnız u akların getirdi i bavullarla burası tıklım tıklım dolu bulunuyordu.

Daha önce Vahidettin'in süt karde i ve çok yakım olan Refik bey adlı bir adama Mustafa Kemal:

— stiyorum, Vahidettin'in yakınında yatayım, onun-la beraber bulunayım ve kendisini mütalâa edeyim! de-mi ti.

Bu adam, daha önce ona söz verdi i halde sonradan i leri öyle bir düzenlemi ti ki Vahidettin'in yakın adam-ları her yanı doldurmu , Mustafa Kemal'e de i te bu salon kalmı tı.

Refik beye :

— Niçin böyle yaptınız? diye sorunca ba te rifatçı ona u kar ılı ı vermi ti:

— Efendimiz, bendegânı ile hemkarîn olmak isler. Za-tı âliniz efendimizi ve o da sizi rahatsız edebilir. Bu yüz-den sizi onun vagonuna bitik bir yerde bulundurmayı do ru buldum.

Mustafa Kemal, içinden: «Çok mâkul konu uyor, diye dü ünmü tü. Evet Vahidettin'in yanında yalnız u aklar ve oniarın ba ında da Refik bey bulunmalıdır.»

Tren. stanbul'dan oldukça uzakla mı , düzlükler ve ufak çıplak lepelerle monoton olarak uzayıp giden Trakya topraklarında ilerliyordu. Gökyüzü kapalıydı, kuzeyden poyrazın sürüp götürdü ü kara ve kül rengi bulut yı nları pek de sevinçli olmayan bu yolculu un tedirgin edici havasını büsbütün karartıyordu. Bu asık suratlı do ayı bezginlikle seyreden Mustafa Kemal'i Vahidettin'in adamlarından biri Veliaht'ın salonuna ça ır mı tı:

— Efendimiz sizi salona ça ırıyor!

Bu ça rı, zamanında yapılmı tı., Mustafa Kemal, sıkıntidan nerdeyse patlayacaktı; buna çok sevinmi ti; yarının padi ahını pek yakından inceleyebilmek ansını elde ediyordu. Bu, elbette sevinilecek bir eydi.

Vahidettin'in vagonuna girdi inde Veiiahtı kendisini ayakta bekler bulmu tu: Uzun zoylu, çelimsiz zayıf, kamburca gövdesi, a armı saçları, çökük avurtları, uzun boyunu ve burnundan ili tirilmi altın gözlüklerinin altından bakan zevksiz fakat sempatik ı ıklarla dolma a çalı an gözleri ile Mustafa Kemal'in kar ısında duruyordu. Sırtındaki borijur, ona hiç de yakı mıyordu. lemeli sedire i retli bir biçimde oturarak Mustafa Kemal'e de oturmak çin yer göstermi ti.

a ilacak ey de il mi? Mustafa Kemal'in gözlerine inanamayaca ı geliyordu. Vahidettin o her zaman kapanma a alı ık gözlerini bütün gücü ile açmı tı. Mustafa Kemal'e bakıyordu. Gözlüklerin arkasından Mustafa Kemal'in gözlerinin içine bakan bu gözlerde zekâ kıvılcımları parlıyordu. Vahidettin, artık, gizlenmenin gereksizli ini anlayan saklanmı bir hayvan gibi bütün iç dünyası ile meydana çıkmı tı.

stanbul'un korkunç havası tam altmı yıl bu prens üzerine öyle bir baskı yapmı tı ki, adamca ız çok ustalıklarla kendini kamufle edebilmi ve Osmanlı sarayında veP ahtlardan biri olarak hayatını görünür görünmez birçc: tehlikelerden ancak böylece koruyabilmi ti. Vahidettin, bütün ömrünce a abeysi Sultan Abdülhamld'in yanında yaşamı tı. Abdülhamid, kendisi için bir tehlike haline gelmeyece ine tam anlamıyla inandıktan sonra ona de er

vermi , onu koruyup yeti tirme e karar vermi ti. Ne var ki, adamca ızın çevresinde insan olarak bulunan bütün yaratıklar, sultanın hafiyelerinden ba kası de ildi. Vahi dettin. bu yüzden bütün ömrünce en büyük tehlike içinde ya amak zorunda kalmı ve zamanla içini göstermek için kapalı bir kutu haline gelmi ; renksiz, silik, aptal bir görünü e bürünmü tü. Aslında bamba ka bir insandı, zekiydi, hem de Abdülhamit gibi son derece tehlikeli, zeki ve kurnaz bir padi ahı aldatacak, atlatacak kadar. Abdülhamit, onda tahtından indirilinceye dek, kendisine boyun e mekten ba ka bir ey bilmeyen zavallı, alıkça bir adam görmü tü. Sultan Hamlt, gitmi , yerine ttihat ve Terakki, Enver, Talât ve Cemâl Pa alar gelmi ti. Onlar da Vahidettin'i baskı altına almı , çevresini bir polis kordonu ile sarmı lardı.

Biricik gayesi Osmanlı tahtına geçip sultan olmak olan Vahidettin, bu kez de onların baskısı altında, zekâsını, gücünü ve varlı mın derinliklerini gizleyip sabırla beklemeyi uygun bulmu tu.

Sultan Abdülhamit, onca, en sonra, bir padi ahtı. Sultan Osman'ın torunu ve hak sahibi idi. Talât ve Enver Pa alarsa halktan, «avam tabakasından» dı; boylarına bo larına bakmayarak ye eni Mecit efendiye onun **yerine** tahta geçirmek istiyorlardı ve bu arada bir eye yeltenmesi için de tıpkı Sultan Hamid'in yaptı ı gibi onu göz hapsinde bulunduruyorlardı. O da bu yüzden onlardan tiksiniyor ve ruhunun derinliklerinde bütün ttihat ve Terakkicilere kar ı büyük bir kin besliyordu; Enver'le Talât'a kar ı, tıpkı Abdülhamid'e yaptı ı gibi davranıyor ve onların suyuna gider gibi görünerek öç gününü sabırsızlıkla bekliyordu.

te, stanbul'un, kendisini afyonlayan bu havasından kurtuluncaya dek kamufla|ını bozmamı tı. stanbul'dayken, Mustafa Kemal'i de aynı uyu uk ve tasasız hava içinde kabul etmi , aldatmı tı. Onun elinde de ildi; bu artık kendini koruma içgüdüğü haline gelmi bir huydu, bir kalkandı, dirimini ancak bununla koruyabilece ine inanıyordu.

Mustafa Kemal, bunun için onu anlamakta güçlük

çekmi ve hükümlerinde yanılmı tı; onu vecde dalmı der-
vi lere benzetmi ti; sonra, memleket sözcü ünü de «mol
meket biçiminde, yani Anadolu köylüsü gibi kullanıyordu.
Bu kırk dakikalık konu ma elbette ki, aldatici olmu tu;
Vahidettin, kafası i lemiyormu da dü üncelerini kafasın-
dan keserle bir çivi sökermi gibi söker görünüyordu. Böy-
le cahil ve konu masını bilmez, dervi tabiatlı bir adamın
Avrupa'da Türkiye'yi rezil edece inden korkuyor ve bu i e
girdi ine bin pi man oluyordu. Yne de i i sonuna dek
götürmenin borç oldu unu duyuyordu.

te, Mustafa Kemal'in, Vahidettin'i maskesiz haliy-
le görü üdü ki, bu a kınlı ı meydana getirmi ti.

lemeli kanapesinde imdi rahat, kendine güvenir
ve iradeli bir insan gibi oturan Vahidettin, sesinde ve ba-
kı larında büyük bir nezaket, tatlılık ve içtenlikle Musta-
fa Kemal'le konu ma a ba lamı tı, yalnız bu konu ma
biraz hazırlanmı a benziyordu ve nutuk kokuyordu:

— Affedersiniz pa a hazretleri, bir kaç dakika önce-
sine kadar kiminle seyahat etmekte oldu umu bana izah
etmemi lerdı. Ancak, trenin hareketinden sonra aldı m
malûmat üzerine giyaben çok iyi tanıdı m ve takdir etti-
im bir kumandanımızla beraber bulundu umu anladım.
Ben sizi çok iyi bilirim. Arıburnu'nda ve Anafartalar'da
yaptı ınız bütün icraat, kazandı ınız bütün muvaffakiyet-
ler, tamamen malûmumdur. Siz, stanbul'u ve her eyi
kurtarmı bir kumandansınız; beraber seyahat etmekte
oldu um için çok memnun ve müftehirim.

Vahidettin, bu sözleri hiç kekelemeden tekrara kaç-
madan, düzgünce söylüyordu. Mustafa Kemal'in a kınlı ı
büsbütün artmı tı; o da ona gereken cevapları verdi. Va-
hidettin'in iltifatları henüz bitmemi ti, Anafartalar'ı anlat-
mak isteyerek ba langıç nutkunu u sözleri ile bitirmi ti:

— Ecdadı izamımdan Fatih Sultan Mehmet hazret-
lerinden sonra stanbul'un ikinci fatihi'nin zatı devletleri
oldu unu bilirim ve,zatı devletlerinizi çok takdir edenler-
den biriyim.

Bu sözlerden sonra Mustafa Kemal, i in sırrını biraz
olsun ke feder gibi olmu tu. Vahidettin, onun ki ili inde

bir Talât Enver dü manlı ı gördü ünden onda bir destek arama a kararlı görünüyordu. Vahidettin, kar ısındaki ordu kumandanı üzerinde yeterli bilgiye sahipti. Bunun için de ileride ittifakına alaca ı önemli ki ilerden biri olarak onu hazır ama a çalı tı ı da meydandaydı. Mustafa Kemal'e sigara ikram ediyor ve mumlu kibriti çakıp onun sigarasını yakacak kadar da ileri gidiyordu. Mustafa Kemal de kendi yönünden seviniyordu; çünkü bu kendisinden çok ya lı padi ahlık adayının ileride çok i ine yarayacağını dü ünüyor ve bunun üzerine sayısız hesaplar kuruyordu

Sultan Re at hastaydı, günden güne çöküyor ve bunaklı ı artıyordu. Yirmi be yıl, Sultan Hamid'in hapisli e benzeyen sıkı göz hapsinde ve kontrolünde ya amak zorunda kalan bu iyi huylu ve bahtsız adamca ız ruhça da, gövdece de artık çürümü , i e yaramaz olmu tu. Onun tahtının üzerinde üç azgın küheylân gibi tepinip duran Talât, Enver, Cemâl Pa alar tryumvirası vardı.

Vahidettin ileride padi ahlık tahtına oturunca Mustafa Kemal gibi güçlü pa alara dayanarak bu «sacaya ını» bir kenara atabilece i gibi Mustafa Kemal de sultanı destekleyip akıl hocalı ı yaparak yine bu tryumvirayı devirebilir ve Türkiye'nin uçuruma do ru gitmekte olan kaderine el koyabilirdi. Yoksa, onun gibi güçlü bir ki inin Vahidettin gibi cılız bir « ahsiyetsin «bende» liginin kabullenmeyi dü ünmesi, akla gelemezdi. Sonra, Vahidettin'in memleket i lerini yakından bilmedi i de meydandaydı. Talât'la Enver'in hafiyelerince sıkıca ko u turuldu undan çok ki i ile konu up görü mek olana ından yoksundu; sivil polisler, Çengelköy'deki veliahtlık kö künün çevresinde vızır vızır dola ıyor ve her gitti i yerde çevresini bir sa lık kordonu ile çeviriyor, onu kimseyle görü türmeme e çalı ıyorlardı.

Ço u zaman, «Menkûp» Sadrazam ve ngiliz taraftarlı ı ile tanınmı Kâmil Pa a'nın Saraçhane'deki kona ina gider ve orda saatlerce kalırdı, tabii ne görü üp konu - tu unu da hiç kimse bilmezdi; kimi zaman da halka görünmek ve popüler olabilmek kaygusu ile yangınlarda ka

labalık arasına karı yor ve böylece memleketin dertli rine ortak oldu unu anlatmak istiyordu. Gerek Vahidettin, gerekse Mustafa Kemal, geç vakit birbirlerinden ayrıldıklarında her ikisi de kendi hesaplarına ho nuttular. Her ikisi de akıllarına getiremedikleri bir dostluk havasının hâ 1 le ine bürünmü olarak ayrılımlardı. Mustafa Kemal'in. Naci beyle ilk edindi i izlenim bütün silinmi , gitmi ti. s-tanbul'dan uzaklaınca nasıl olup ta bu uyu uk derviten böyle konu kan, içten ve canlı bir adamın çıktığına artık a mıyordu. 60 yıl bir siyasî cendere içerisinde ya atılan bir adamın hürriyete do ru açık bir pencere bulunca elbette burdan aldı ı temiz ve güne li hava ile canlanabilece im ve gerçek ki ilinin üzerindeki sahte örtüyü .kaldırıp atabilece ini hesaplamak gerekti. Demek, Vahidettin, bir kez bu mükemmel kamuflajı yapacak kadar zeki, sabırlı, hesaplı ve kurnaz bir adamdı.

«Sizin kim oldu unuzu bir kaç dakika önce bana bildirdiler» derken açıkça yalan söyledi i anlaşıyordu. Yanına verilmi mü avirin kim oldu unu u ana dek bilmesi ola an olabilir miydi?

En a a ı elli yıl süren korkunç bir terör ve baskı altında padi ahlık hülyası kurmuş olan bu adamın yarınki saltanatının desteklerini, dayanaklarını uzun uzadıya hesaplamaması, arayıp bulmaması dü ünülebilir miydi? Mustafa Kemal'e u saatta gösterdi i dostluk, yakınlık ve içtenlik, onun güzel sarı nın yüzü, arslan yelesi sarı saçları, parlak, güzel, büyüleyici mavi gözleri için miydi?

Mustafa Kemal'in konu malarından iyice anlamı tı ki, zeki ve ttihat ve Terakki dü manı genç pa a, otomatik olarak onun yarınki yardımcıları arasına girecektir.

Mustafa Kemal, bu ilk yolculuk konu masından Isonra kendi vagonuna çekilmi ; saatlerce uyuyamayarak konu ulanları yeniden dü ünmele ve gelecek için yapılacak tasarıların çekirdeklerini evirip çevirmekle vakit geçirmi ti. Baya ı, çocuk gibi seviniyordu. Veliahd'a adamakıllı açılmış tı, ona güven vermi , böylece her kisi de kar ılıklı güven havası içinde devri keskin ne terleri altında delik de ik etmi lerdı. Vahidettin imdiyedek ancak eni tesi

damat Ferit'le Kâmil pa aların kona ında böyle cesaretle Konu abilmi ti; stanbul'un ikinci fatih'i sayılan bu genç ve güçlü pa a ile böyle dolu dizgin konu up bo almak, onun için umutlu bir eydi. Onun için Vahidettin'in de, Mustafa Kemal'in kalkmasına müsaade ettikten sonra, sevincinden gözleri parlıyordu. Böyle anlayı lı bir pa a ile yola çıktı ından dolayı çok seviniyordu.

Mustafa Kemal, yolculuk süresince Vahidettin'le daha bir çok görü meler yapmı ve gelece in padi ahını memleket i leri üzerinde iyice hazırlamanın görev oldu u dü üncesi ile büyük çabalarda bulunmu tu. Yalnız, Mustafa Kemal'in veliahd üstüne son kanısı, onun son kerte kurnaz, hesaplı ve bu yüzden de çok tehlikeli bir adam oldu u idi. Abdülhamid'in yeti tirmesi ojan bu adam, ondan pek çok eyler ö renmi ti. Yarın, padi ah olunca Abdülhamid'i taklide kalkı abilirdi. Onu yine de birçok memleket ve devlet i leri üzerinde aydınlatma a, yeti tirme e çalı mak, bir yurtseverlik ödeviydi.

•
Veliahd ile Mustafa Kemal Almanya'ya varmı tı. Küçük bir kasabada kurulmu olan Alman mparatoru Kayzer Wilhelm'in karargâhında onları tepeden tırna a silâh- lı ve tam anlamıyla modern bir ordunun bir parçası olan bir Alman kıtası kar ılamı tı. Kayzer Wilhelm, karargâhın giri yerinde ve onları selâmlayan saygı kıtasının ba ında beklemekteydi. Askerî kıtayı ve Wilhelm'i selâmladıktan sonra giri yerinden büyük bir hole geçmi lerdı: Burda ba ta imparator olmak üzere, Hindenburg, Ludendorff ve bütün karargâh erkânı hazır bulunuyordu; bunlar veliahdla onun maiyetindekileri kabul ediyorlardı. Kayzer'le Vahidettin el sıkı mı lar, sıra onun maiyetindekileri mparatora tanı tırma a gelmi ti. Naci bey, Vahidettin'e maiyetindekileri tanı tırmasını söyledi, veliahdla ilk olarak Mustafa Kemal'i Wilhelm'e takdim etti. mparator, sol eli gö - sündeki dü melerin arasına sokulmu olarak Mustafa Kemal'in elini sa eliyle tutmu ve bu eli adamakıllı sıkarken askerce ve çok yüksek bir sesle Almanca ba ırmı tı:

— On altıncı kolordu.. Anafarta!

Bütün orda bulunanlar, Wilhelm'in bu sözü üzerine gözlerini Mustafa Kemal'e çevirmişlerdi. Mustafa Kemal, Almanca'yı pek iyi bilmediğinden imparatorun ne demek istediğini pek iyi anlamayarak önüne bakmıştı; sıkılmıştı; onun ne dediğini anlamadığından ne türlü karşılık vereceğini de bilemiyordu.

Wilhelm, bu kez kuşanmıştı. Acaba yanlı kapı mı çalmıştı? Gözleri, mavi gözlerinde ve kıpkırmızı yüzünde güç duruma düşmüş bir insan hali vardı. Mustafa Kemal'in bu utangaç, sıkılgan ve alçak gönüllü hali onda bu haklı kuşku uyandırmıştı; bunun için ona bu soruyu sormak zorunda kalmıştı:

— Siz on altıncı kolordu kumandanı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal de il misiniz?

Mustafa Kemal diye bir başka kişiye hitap ettiğini sanmıştı; onun yeniden ve Almanca olarak sorduğu bu soruya Mustafa Kemal Fransızca olarak karşılık vermişti:

— Evet, ekşelânsi

Ne var ki, Mustafa Kemal a zından çıkan bu sözlerden sonra gerçek ve büyük bir «mahcubiyet» duyma başlamıştı, büyük bir yanlılık yapmıştı anlamıştı. Bir imparatora ya Kayzer, ya da «Sör» demesi gerekiyordu. Bu çok büyük bir yanlılık olmamakla beraber Mustafa Kemal gerçekten utanmıştı.

Bu yanlılık yapar yapmaz, bunun birinci de il ikinci kez yinelenmiş bir yanlılık oldu u aklına gelmişti: Sofya'da Fethi beyin eçiliği zamanında o da orda ata emiliter olarak bulunurken Bulgar kralı Ferdinand'a da «Sör» yerine «Ekselâns!» diye hitap etmişti.

Karargâhta çok güzel yerle tirilmişlerdi. Veliâhdın sırası ile günün en önemli kişilerini yerlerinde ziyareti gerekiyordu: Örneğin başkumandan Hindenburg, Genelkurmay Başkanı Ludendorff da bu aradaydı. Ziyaret edecekler de, Vahidettin, Mustafa Kemal ve Naci beydi.

İkinci Hindenburg'u ziyaret etmişlerdi. Küçük bürosunda Hindenburg'la karşı karşıya bulunuyorlardı. Maresal masasının başında, onun solu ilerisindeki koltukta Va

hiddetli, onun yanında da dili demek olan (söylenenleri Naci bey tercüme ediyordu) Naci bey oturuyordu. Mustafa Kemal de. Hindenburg'un saındaki sandalyeye çökmüdü.

Veliaht ile Hindenburg, bir törende yapılması gereken resmî, kısa bir konu mayalamalarıydı. Hindenburg, babacan davranışları, aır ve tok konuması ile Türk milletini avutucu bir yol tutturmuştu. Ortada önemli bir şey konuldu u yoktu; yani Mustafa Kemal'e göre konulanlar fasa fisoydu, incir çekirdeğini doldurmaz şeylerdi.

Hindenburg'un söylediği avutucu ve güzel sözlerle vlahd da nazikçe ve durmadan tekkür ediyordu. Bütün Türk milletine iletilmesi için söylenen bu sözlerde ne cephelerde ölüme göüs veren Türk askeri, ne de cephe gerisinde açıklıktan, tifüsten sinek gibi kırılan Türk milleti için bir zerrecik avutucu tat vardı.

Mustafa Kemal, hayâl kırıklığına u ramı gibiydi, somurtmak üzereydi, bu lâfların ancak bir «nezaket eseri» olarak söylendiğini kendini nandırma açalıyordu. En sonra, yavuz bir ev sahibi konuklarına karşı bir konukseverlik ödevi yapıyor gibiydi.

Mustafa Kemal'in ehlâ mavi gözleri, Hindenburg'un kılı kıpırdamayan kocaman dik ve heybetli bıyıklarla süslü yüzünde ucuz «teselli» lerden itan bir resmî memur izleniminden başka bir şey görmüyordu.

Onun söyledikleri, Mustafa Kemal'in beklediği sözler de ildi; bunun için de bu konu mayaya katılmak için hiç bir istek duymamış ve bunun bir an önce bitmesi için de içinden dua etme emelini taşıdı.

Artık, buradan kalkıp dışarı çıktıklarında Mustafa Kemal, Hindenburg'u yitirilmiş bir davanın bir zoraki figüranı olarak görüyordu.

Genelkurmay Başkanı ve Alman strateji dâhisi Ludendorff da onları büyük bir nezaketle kabul etmiş ve tıpkı Hindenburg'un avutucu konularını andıran konular yapmıştı. Kuzey batı cephesi üzerinde tilâf ordularını çökerterek ezecek çok parlak ve başarılı taarruzlarını sürdürmekte olduklarını anlatmış, bunun ne gibi so-

nuçlar do urabilece i üzerinde bir tek söz söylememi ti; i te, Mustafa Kemal, asıl bu sonucu Ludendorff'un a zından i itmek istiyordu.

Ludendorff, Alman ordularının hâlâ parlak taarruzlar yapabilecek güçte ve takatta oldu unu müttefiklerine göstermek kaygusu ile bu taarruza ba lamı tı; böylece bütün müttefiklerinin, hattâ Alman milletinin çökmekte olan moralini düzeltme e çalı yorlardı. Mustafa Kemal'in kafasında bu ku ku engere i kıvrılıp durmaktaydı. O, bu savanın bitti ine inanma a bile ba lamı tı. olsun diye General Ludendorff'a öyle bir soru sormu tu:

— En sonra taarruz kuvvetleri hangi hatta kadar gideceklerdir?

Ludendorff, en sonra bir veliahdın maiyetinde ta idı ı rastgele bir subayın böyle çok önemli ve kar ılıklı verilmesine hemen hemen imkân olmayan bir soru sormasıyla, a ırımı , afallamı tı. Bir kez bunu nezaket kaideleri ne uygun bulmadı ı gibi güven bakımından da tehlikeli bir soruydu bu. Yalnız, nazik ve tecrübeli Genelkurmay Başkanı, bu rastgele soruldu unu sandı ı soru kar ısında biraz durakladıktan sonra yine de taktik bir kar ılıklı vermenin gerekti ini anlıyarak ve onun yüzüne dikkatle bakarak ;

— Biz taarruz ediyoruz, sonucunu olaylar gösterecektir; diye kaçamak bir cevap vererek bu tehlikeli alandan uzakla ma a çalı mı tı:

— Yapılmakta olan taarruz neticesinin ne olabileceğini anlamak için hadisat ve talihin tecellisine intizar etmeye lüzum olmadığını zannediyorum, çünkü, yapılan taarruz, en nihayet «Parsiyal» bir taarruzdur.

Ludendorff, yeniden dikkatle Mustafa Kemal'in yüzüne bakmı tı; çünkü, onun ne demek istedi ini pek yi anlamı tı. Olumlu olumsuz hiç bir kar ılıklı vermeyerek susmu tu.

Böylece konu ma kesilmi ve ziyaret de bitmi ti.

Vahidettin, Mustafa Kemal ve Naci bey oturmu , kar ılıklı konu uyorlardı. Mustafa Kemal, fırsat dü tükçe, bir an durup dinlenmeden olayların can alacak noktaları üze

rinde Vahidettin'in kafasını i letme e çalı yordu. Bugünkü Almanya'nın bu durumuyla daha çok dayanamıyaca ını. çökece ini ve çökerken Osmanlı mparatorlu unu do sürükleyece ini anlatıyordu. Veliiaht, Ludendorff'u nasıl sıkı tırıp susturdu unu görmü tü. Alman büyüklerinin kendilerine tıpkı tıpkısına benzeyen bu genç generalden ho lanmayı larının nedenini Vanidettin, anlama a ba lamı tı; çünkü, o, gerçekleri ayna gibi görüp yansıtan bir zekâya sahipti.

Mustafa Kemal hiç bir vakit bir Alman dü manı deildi, yalnız Türk ordularının ba ina yüksek rütbeli Alman general ve mare allerinin getirilmi olmasını bir türlü anlayamıyor ve bunun Türk askerlik dehasını küçümsemenin, hiçe indirmenin ta kendisi oldu unu rastgele söyleyip duruyordu. E er Almanlar yerine ngilizlerle «ittifak» edilseydi de Türk ordusunun ba ina ngiliz eksper ve kumandanları getirilmi olsaydı, onlara da aynı iddetle saldıracaktı. Mare al Falkenhain ile arasında büyük bir geçimsizlik, hatta tiksintiye benzer bir ey vardı. General Liman Von Sanders ile aralarının iyi olmasının biricik nedeni, Alman generalinin daha taktik sahibi, daha suplesle davranabilen bir asker olmasındandı. Mustafa Kemal'in Türk, Alman bütün bu mare al ve generaller üstünde bir tek dü üncesi vardı: Hepsi el ele vermi , Türkiye'yi uçuruma sürüklüyordu. Suriye'deki bo ve mânâsız taarruzlar, kuzeydeki insafsızca ve beceriksizce taarruz taslaqları, hep aynı kategorinin içindeydi. Bunun için Mustafa Kemal'in zekâsı korkunç bir «tenkit» makinası gibi i liyor, olayları püf noktalarından yakalayıp ne terliyor ve Veliiahtın gözleri önüne bütün içyüzü ile ve büyük kandırı gücü ile seriyordu. Vanidettin, bu muazzam dünya sava ının ne oldu unu, nasıl oldu unu, ne olaca ını ancak imdi anlayabilmi ti. imdi, artık tıpkı Mustafa Kemal gibi dü ünüyor, onlara onun gözleri ile bakıyordu. Artık, onun kar ısında bütün dünyayı korkutmu , yıldırımı bir mparator Wilhelm, bir dâhi kumandan Hindenburg, bütün dünya ordularınca büyük bir asker ve strateji olarak tanınmı Lun

derdorff yok, salt Osmanlı imparatorluğunu uçuruma sürüklemekte olan insanlar vardı.

Mustafa Kemal'in bu kendisinden ya lı, ak saçlı örencisi, tıpkı Mustafa Kemal gibi, içinden güç çıkılır a ır sorular soruyor, Alman erkânını kızdırıyordu. Bunak, akılsız ve zavallı bir veliahtla kar ıla acakları üstüne rapor almı olan Alman erkânı, onda «Alman dümanı» Mustafa Kemal'in serpintisini görerek a ırıyorlardı.

Bu konu tuklarını böylece bir kez daha hınçla yineleyip durdukları sırada dı arıda büyük gürültüler, ba ır ır ı lar ı i tererek yerlerinden do rulmu lardı.

Her a ızdan:

— Kayzer! Kayzer! sözleri i itiliyordu. Kapı vurulmu , içeri bir subay girmi ve Almanca, imparatorun veliahtı ziyarete geldi ini söylemi ti.

Hemen veliaht, Mustafa Kemal ve Naci bey ko arcasına imparatoru kar ılama a çıkmı lardı. Kayzer'le oracıkta burun buruna gelmi ler ve onu salonda kabul etmi lerdı.

Hep beraber oturduktan sonra konu ma a ba lamı lardı. Wilhelm, Osmanlı devletinin çok de erli bir müttefik oldu unu, hele ba kumandan vekili Enver Pa a'nın bu ittifakı çok büyük anlayı la de erlendirme e çalı tı ını. Alman ba kumandanlık ve erkânı harbiyesinin bu seçkin zata kar ı çok derin bir güven besledi ini anlatıyordu. Çok nazikti, yüzü, büyük bir ho nutluk ve dostlukla parlamaktaydı.

Kar ılarında gerçekten, centilmen bir imparator bulunuyordu.

mparator, Vahidettin'in solunda, Mustafa Kemal, yanında Naci Bey ise kar ılarında oturmu tu.

Vahidettin, Naci beyin tercümanlı ı ile mparatora öyle bir soru soruvermi ti:

— Türkiye'nin Almanya'ya kar ı sadakat ve vefasından, yakın bir gelecekte Alman müttefiklerinin mutlulu a kavu acaklarından bahseden «beyanatı ahaneleri» Osmanlı devletinin yarınını dü ünme k durumunda bulunan âcizlerinde büyük bir ferahlık ve avunma uyandırdı. An

cc k, genel durumu bir yana bırakırsak, bir noktayı daha açıkça anlamak istiyorum. Türkiye'nin ta kalbine yöneltilen darbeler durdurulmaksızın ilerlemektedir. E er bu darbeler muvaffak olacak olursa Türkiye mahvolacaktır. Bu darbeleri durdurmak için yeteri kadar beyanatınızı dinle yemedim. Lütfen bu hususta beni biraz aydınlatabilir misiniz?

Bu soruyu i iten mparator, hı ımla yerinden fırladı ve resmî bir nutuk söyler gibi öyle dedi:

— Türkiye'nin muhterem veliahdı, anlıyorum ki, sizin zihninizi karı tiranlar vardır. Ben, Almanya mparatoru, size gelecekten, gelecek ba arılardan bahsettikten sonra üpheniz kalır mı, kalmaz mı?

Veliaht cnun bu sözlerini hiç de kabul etmi ve kan mı a benzem yordu.

mparator da, Ludendorff gibi bir kez huylanmı tı. Kalktı ı sandalyeye bir kez daha oturmayarak gitmek istedi ini böylece onlara anlatmı tı.

Demek ki. Alman dü manı görünen Mustafa Kemal burda da yola gelmemi , üstelik veliahdı da yoldan çıkar mı tı. Wilhelm'in öfkeye benzeyen halinden bu kolayca sezilebilirdi.

mparator, yine de büyük bir nezakete salonun kapısına do ru yürümü tü. Onun arkasından Vahidettin, Mustafa Kemal ve Naci bey gidiyordu. Kayzer, sola kıvrılan bir koridordan yürüyüp gidecekti. Mustafa Kemal, mparatorun kendisinden ho lanmadı ını sezdi inden ters yandaki koridorda ve biraz uzakça durmu tu. mparator, veliahdın, sonra onun yanında bulunan Naci beyin ellerini sıkı ve uzakta dikilerek ciddi bir yüzle kendisini süzen Mustafa Kemal'e bakmı ve sonra yöneldi i koridor boyunca yürüme e ba lamı tı.

Mustafa Kemal'in elini sıkmadan uzakla ıyordu, bunda da haksız de ildi. Bir imparator hiç bir vakit bir generalin elini sıkmak için onun aya ına gitmezdi. Bu generalin imparatorla el sıkı mak için elbette ilerlemesi do ru bir davranı olurdu. Mustafa Kemal, giden mparatorun iri gövdesine dalgın dalgın bakarak orada duraklamı tı.

Ne dü ünümü se dü ünümü , imparator, bir kaç adım attıktan sonra geri dönmü ve Mustafa Kemal'e yaklaarak :

— Affedersiniz, sizin elinizi sıkmadım) demi ti.

Mustafa Kemal, elini imparatorun yumu ak ve babacan ovucunda bulmu ve bu elde dostça bir sıcaklık duyumu tu. mparator, Mustafa Kemal'in gönlünü almak için ona bir kaç tatlı ve âlicenapça söz söylemekten de kendini alamamı tı.

mparatorun sofrasına ak am yeme ine ça rılmı lar dı. Kayzer'in kar ısında bir prens, sa ında Vahidettin, solunda Berlin elçisi Hakkı Pa a, prensin solunda ise Mustafa Kemal Oturuyordu. Mustafa Kemal'in solunda da Ludendorff vardı. Ludendorff, Mustafa Kemal'le Fransızca konu uyordu. Mustafa Kemal, Almanca'ya epey çalı mı , öyle böyle anlayacak duruma gelmi ti. Ne var ki bu dille konu amıyordu. mparator Ludendorff'a Almanca :

— Sa ındaki adamla konu ! demi ti. Ludendorff'un sa ındaki adam da Mustafa Kemal'den ba kası de ildi. Onun Almanca ne dedi ini anlamı tı. mparator Alman dü manı olarak i itti i bu genç generalin «mukavemetini» kırmak için bu gün yolundan geri dönmü ve onun ayaına kadar giderek elini sıkma nezaketini ve babacanlığını göstermi ti. Sonra Wilhelm'in gözünden kaçmayan bir ey daha vardı ki, o da Vahidettin'in bu genç generalin etkisi ve büyüü altına girdi iyi.

Ludendorff mparatorun ihtarına:

— Ben de o i i yapıyorum! diye kar ılık vermi ti.

mparator Ludendorff'a bu uyarıyı yaparken elbette Mustafa Kemal'in bu sözleri anlayacak kadar Almanca bildi ini bilmiyordu.

Gerçi, Ludendorff Mustafa Kemal'le sözlerine özel bir önem vererek konu ma a ba lamı tı; nedir ki, bütün kaynayan cephelerin bin bir türlü yükü altında ezilmi , hırpalanmı ve tam anlamıyla yorulmu bir kafa ile ne bulup konu abilirdi ki!

Sonra, Ludendorff kar ısındaki genç generalin onun idare etti i muazzam harp makinasının gelece ine, ve bu

nun vadetti I zafer yemi lerine inanmayan bir septik oldu unu çoktan anlamı tı.

Bunun için de Ludendorff, Mustafa Kemal'in belleğinde, bu imparator sofrası ihti amına kar ın anı sayılabilecek bir izlenim bırakamamı tı.

Yemek bitince, tıpkı bu salona benzeyen, onun biraz daha büyüce i olan biti ik salona geçmi lerdı.

Vllhelm, Hindenburg. Ludendorff, Ba vekil, Vahidettin, Mustafa Kemal ve Naci bey, Hakkı Pa a, bir grup olarak bu salonda toplanmı lardı.

mparator Vahidettin'i, onlardan uzakça bir kö eye çekmi ti, orda yüzlerinde gülümsemeler, tatlı tatlı konuşuyorlardı.

Mustafa Kemal ise. sırtını her iki salonu birbirinden ayıran duvarın kavsine dayamı tı. «Kar ısında çok heybetli ve canlı, asıl bakı larında gerçe i anladı ı görülen, fakat anladıklarını her muhataba söylemekten çekinen, yüksek bir ahsiyet» bulunuyordu: Bu, Hindenburg'tul

Mustafa Kemal, onunla derin derin konu ma a, onu de me e can atıyor ve Veliht'la birlikte üzerinde durdukları konulara onu yeniden sürüklemek için çok kurnazca konu ma kapıları açıyordu.

Mare al Hindenburg, ilk konu malarında, Suriye cephesindeki durumun düzeltildi ini ve orada da «yeni ve taze bir süvari tümeni»nin sava meydanına sürüldü ünü söylemi ti. Mustafa Kemal ise bunun ne oldu unu pek iyi bHiyordu. Hindenburg, bunları, oradaki Alman kumandanlarının verdikleri rapora dayanarak söylüyordu. Gerçekte ise bu süvari tümeni, Mustafa Kemal «henüz ikinci ordu kumandanı iken, Yıldırım grupunu «taviye» için bu gruba gönderilmesi istenen «tümen» den ba kası de ildi. Daha Mustafa Kemal 7 nci ordu kumandanlı na gelmeden önce bu süvari tümenin te kiline çok çalı mı tı. Ancak, toplanabilen bu «kuvvet» o denli bitkin, takatsizdi ki, ilkin Lagar atlarını Re'sülayn civarındaki otlaklarda otlatıp beslemek, ondan sonra da bir i e yarayıp yaralayacaklarını yeniden gözden geçirmek gerekiyordu. Mustafa Kemal, yedi ay sonra 7 nci ordu kumandanlı na geldi inde bu sü

vari tümeninden yararlanıp yararlanamayacağını uzun uzun incelemi ve aldığı raporlar sonucunda bunun savaşa sokulabilecek durumda bir birlik olmadığını kanısına varmıştı.

Hindenburg'un, Mustafa Kemal'e anlattığına göre de, bu işe yaramaz tümen savaşa sürülmesi ve yararlılıkları bile görülme idi.

Mustafa Kemal, Alman karargâhında bu macerayı anlatabilmek için sabırsızlıktan çatlayacak duruma gelmişti. En sonra onun a zından koca Hindenburg bütün hikâyeyi dinlemi, itiraz da edememişti. Olayın en yakın kahramanı, onun karışısında idi ve gerçeği santimi santimine anlatıyordu:

— Benim söyleyeceğim sözler sizin aldığınız raporlar muhteviyatına uymayabilir, fakat, emniyet edebilirsiniz ki, hakikattir. Suriye vaziyeti Islâh edilmedi de ildir. Bunu kabul ediniz. Sonra, mesele, siz mühim bir taarruz yapıyorsunuz ve zannetmem ki, buna çok bel belami olursunuz, yalnız, bana söyley misiniz, emniyetle ümit ettiğiniz hedef ve maksat nedir?

«Büyük ve ihtiyatlı asker» onun bu sorusuna elbette cevap veremezdi. Zaten, Mustafa Kemal, ondan bunun karışılığını da bekliyor de ildi. Yalnız, bu güç soruları sormaktan amacı, doğulu generallerin de, yularından sürüklenecek emekler olmadığını onlara anlatmaktı. Varsın cevap vermesinler, büyük askerlik ve cephe sırrıdır diye susunlar, bu soruların ne demek istediğini anlamaktan da kendilerini alıkoyamazlardı yalnız.

Küçük bir Türk generalinin bu «laubali» ve «cüretkâr» durumu Hindenburg'u hiç de çok a ırtmış de ildi. O da imparatorun sofrasındaki nefis ampanyadan bol bol içmiş ve her türlü merasimin daraltıcı çemberinden dışarı çıkmış, içtenliğin ılık havası içine girmiş bulunuyordu. Zaten kendisi ile Fransızca konu an ve Alman sarışınınlığını taayan bu genç generalde bir demir leblebi bulunmuş gibiydi. Hindenburg, onun kendi üzerindeki hayran bakışlarını da sezdi inden onu elden geldi ince içten karışılmasına karar vermiş bulunuyordu. Yalnız, her eyden önce gerek imparator, gerekse Ludendorff ve Hindenburg, bu

iki ziyaretçiden elden geldi ince psikolojik bilgiler sızdırma a çalı ıyorlardı. Çünkü, Alman ordusunun çelik yı nları, artık bir teneke sesi vererek tın tın ötme e ba lamı - tı, Artık, müttefiklerin nabzını yoklamak zamanı gelip çat - mı tı.

Büyük asker Hindenburg, her eye kar ın Mustafa Kemal'e bir kar ılık vermenin kolayını bulmu tu. Salonun ortasında, üzerinde sigaralar bulunan küçük bir masayı gös - tererek :

— Ekselans, demi ti, size bir sigara takdim edebi - lir miyim?

Böylece koca Hindenburg, her eye kar ılık bulmu oluyordu. Mustafa Kemal küçümsendi ini anlamı tı.

Ortakdaki masaya do ru yürümü ler ve Hindenburg iri ve babacan elleriyle Mustafa Kemal'e bir sigara takdim etmi ti.

Bu süre içinde, Vahidettin ile konu an imparator bir yandan da Hindenburg ile Mustafa Kemal'in konu mala - rını dikizliyordu.

Mare ale Almanca :

— Ne diyor? diye sormu , Mare al de :

— Bir eyler! diye ba tan savma bir karı ıklıkla impa - ratorun a zını kapayıvermi ti.

Mustafa Kemal, sigarasını yaktıktan sonra Hinden - burg'un yanından ayrılarak imparatorla konu an Vahidet - tin'in yanına gitmi ti; ona •

— Nasıl, hakikati anlıyor musunuz? demi ti. Kar ı - nızdaki Almanya imparatorudur. Benim size arzetti im en - di eleri izah edecek bir tek kelime söyledi mi?

— Hayır!

— Konu maya devam ediniz ve ciddi konu unuz, bü - tün endi eleri söylemekte tereddüt etmeyiniz, ben eminim ki o, sizden memnun olmayacaktır. Fakat hiç olmazsa Türkiye'de hakikati görmü olanların varlı na inanacak - tır.

Veliht masum bir davranı takınımı :

— Öyle yapıyorum!, demi , konu ma da buracıktı sona ermi ti.

Almanya'nın bu itibarlı konukları, bundan sonra batı cephesine götürülmü tü. Orada onlara Alman sava ma- kinesinin ezici ve harikulade gücünü göstereceklerdi. Bu küçük kafile tam cephede bir karargâha varmı tı: Olduk- ça büyük bir karargâhtı bu. Bu Fransız cephesinin en yük- sek kumandanı bir harita üzerinde onlara parlak sözlerle yeni cephe durumunu açıklama a ba lamı tı. Kumandan öyle inandırıcı ve kandırıcı bir tonla konu uyor, olayları öyle istedi i biçime sokuyordu ki yan gözle Vahidettin'i sızmakta olan Mustafa Kemal, onun sarsılır gibi oldu u- nu görmü tü. Mustafa Kemal'in yanı ba nda bulundu- undan e ilerek onun kula ina :

— Ya buna ne dersin? demi ti.

Mustafa Kemal, ona hemen u cevabı vermi ti:

— Haritada gösterilen bu durumu mahallinde görmek arzusunu gösteriniz.

Vahidettin'in bu istekte bulunması üzerine muharebe cephesine götürülmü lerdı. Orda onları büyük küçük bir çok subay kar ılamı tı. Onların nerelerini ve neleri gör- meleri gerekti i üzerinde de çabucak bir plân hazırlan- mı tı. Mustafa Kemal, bu plânı gördükten sonra Alman subaylarına öyle demi ti:

— Cephenin büyük kumandanı, bize genel durumu açıkladı. çinde bulundu umuz «muharebe cephesi» bize o açıklamanın ö retti i cephedir. Müsaade edilir mi biz sizin yaptı ınız plânı bırakalım ve benim gösterece im ye- re gidelim.

O anda bir karga a olmu ve Vahidettin hazırlanmı olan plân gere ince gezmek üzere o yana do ru yürümü - tü. Mustafa Kemal, zaten ba kasının iradesine boyun e - meyi hiç bir vakit becerememi bir insandı. Bu kez de on- da bir «asker inadı» uyanmı tı. Velihtla mihmandarları- nın arkasından gitmiyerek kendilerine verilmi olan hari- taya güvenerek rastgele ate hattının bir noktasına do - ru yürüyüvermi ti; ate hattı gerisinde bir a acın altında durmu tu. Onun yanında da mihmandar Alman subayla- rı vardı. A acın üzerinde dürbünü ile Fransız cephesini gö- zetleyen bir genç Alman subayı, âmirlerini görünce hey-

canla a a ı nmi , merakla Mustafa Kemal'i süzme e ba - lamı tı. Bu ba ı kalpaklı subay olsa olsa yüksek rütbeli bir Türk subayı olabilirdi.

Gözcülük yapan subay a acın üzerinden gördüklerini anlatıyordu.

Mustafa Kemal:

— Müsaade eder misiniz ben de a aca çıkayım, deyince :

— Hayhay! demi ler, Mustafa Kemal, hemen boyundaki dürbünle çevikçe a aca tırmanmı , genç subayın gördüklerini aynıyle görmü tü.

Asıl bahis konusu olması gereken nokta, bu görül- mekte olan duruma kar ı olan durumdu. Bunun için de öyle bir soru sormu tu:

— Bu dü man durumu kar ısındaki kuvvetiniz, terti- batınız, ihtiyacınız nedir, lütfen bana söyler misiniz?

Ate hattındaki subaylar, bütün örnekleri gibi saf ve temizdiler; askerlik bilgileri, siyasî durumun elinde esir de ildi; ofılar bütün tok varlıklarıyla tepeden tırna a tek- nik askerdiler; bunun için de Mustafa Kemal, onların a - zından gerçe i bütün çıplaklı ı ile çekip alabilmi ti. Ger- çek öyleydi: Piyade birlikleri, hemen hemen yetmeye- cek kadar erimi tükenmi ti. Süvarilikten bozma bir pi- yade birli inden bahsetmi lerd ki, o da birinci hattın «ih- tiyat» larından sonra ihtiyat denecek nitelikten çıkmı bulunuyordu.

Bu bilgileri alan Mustafa Kemal, a kına dönmü tü. Bu a kınlı in verdi i korkusuzlukla ba ına toplanmı olan bir yı in Alman subayına heyecanlı bir sesle öyle demi ti:

— O halde tehlikesesiniz!

Onların da hemen bir a ızdan verdikleri kar ılık u idi:

— öylel

Ate hattı karargâhından ayrılmı lardı. mparatorun, Vahidettin'in arkada lı na vermi oldu u bir kolordu ku- mandanı, Mustafa Kemal'in arkasını bırakmıyordu.

Günlerdir Mustafa Kemal'in yanı ba ında gezip do- la an bu general, ilk kez onunla ilgilenir görünmü tü.

Otomobille gidecekleri yere atla gidiyorlardı.

Alman generali atını onun yanına sürerek:

— Siz veliahtın yaveri misiniz? diye sormu tu.

— Hayırl

— Peki ne münasebetle refakatte bulunuyorsunuz?

— Böyle bir vazife aldı im için.

— Askerî vaziyetlerden çok iyi anlıyorsunuz, Türkiye'de herhangi bir birli e kumanda ettiniz mi?

— Evetl

— Mutlaka alaya kadar kumanda etmi olacaksınız?

— Alaya daha önce kumanda etmi tim.

Alman generali gittikçe meraklanıyordu:

— Peki tümene de kumanda ettiniz mi?

— Evetl

— öyleyse beni mazur görünüz. Ben kolordu kumandanıyım ve sizin babanız ya ındayım. Lütfen en son kumanda etti iniz «kuvveti» söyler misiniz?

Mustafa Kemal bu temiz yürekli adamı meraktan kurtarmak için:

— Muhatabınız, tümen ve kolorduya kumanda ettikten sonra, birçok ordulara kumanda etmi bir arkadaşınızda, deyince Alman kolordu kumandanı afallımı ti; no var ki duyguları sempatiden öteye geçemiyordu :

— Affedersiniz, biz, imdiye dek size yanlı hitap ediyormu uz. Demek siz, Ekselanssınız)

Alman ordusunda kolordudan büyük birliklere kumanda edenlere «Ekselans» deniyordu.

yi kalpli ve babacan kolordu kumandanı, Mustafa Kemal'e, konuklu un sonuna dek, aradaki ya ayırımını' Unutmu görünerek çok saygılı davranmı tı.

Bir gece Alsas'ta valinin kona ına ça rılmı lardı. Geni bir salonda bulunuyorlardı. Epeyce kalabalık vardı. Her yan bol ı ıkla yıkanıyordu. Osmanlı veliahdını a ırlamak için her ey yapılmı tı. Vahidettin, vali ile surdan burdan konu uyordu. Mustafa Kemal de geni salonda bir a a ı bir yukarı dola ıyor, kendi dü üncelerine gömülmü bulunuyor, ara sıra gözünün ucu ile de vali ile Vahidettin'e bakıyordu.

Bir aralık, Vahidettin, Mustafa Kemal'i masasına çağırır mı tı; bu çağırma, valinin ona sorduğu bir soru üzerine oldu. Vahidettin, gerçeği valinin sorduklarına elinden gelen kadar dürüstçe verdi. Bu var ki bunların Mustafa Kemal'ce de perçinlenmesini istiyordu. Valiye :

— Cephelelerde bulunmuş bir kumandan yanımdadır. İsterseniz onu da dinleyiniz, demişti.

Mustafa Kemal, masaya gidip de bahis konusu sorunun ne olduğunu sorunca veliaht:

— Ermeniler! deyişmişti.

Alsas valisi safça, bir Osmanlı veliahdına Ermenilere karşı yapılmış olduğunu ittiği korkunç zulümlerden ve Ermenilerin bu gibi zulümlere müstahak olmadıklarından dem vurmuştu.

Mustafa Kemal, valinin bu biçim konu masından hiç hoşlanmamıştı; bir kez, karıştırdığı Almanya'nın yüksesek bir vahiydi, ikincisi de onlar Almanya'nın pek itibarlı konuklarıydılar: Valinin karıştırdığı böyle **laubalice** soru sorduğu kimse Türkiye'nin gelecekteki padişahı idi.

Mustafa Kemal, masadaki yerine yerleşirken Naci bey Vahidettin'in sözlerini valiye öylece tercüme ediyordu :

— Bu kumandan bahsettiğiniz meseleyi iyi bilir, sizi aydınlatacak cevaplar verecektir.

Bunun üzerine biraz da içerlemi olan Mustafa Kemal, valiye öyle tok bir çıkış yaptı :

— Türkiye'nin veliahdı ile Almanya'nın mutena bir mülkünde, kıymetli olduğunu üphe etmediğim bir valisinin bulabildiği konuma konusu beni aşırttı. İlk önce sizden bunu anlamak istiyorum: Müttefikiniz olan ve ittifakınızda maddî ve manevî tekmil mevcudiyetini mahveden Türkiye'ye karşı, tarihin bilmem hangi devrinde mevcut olduğunu iddia eden ve bu mevcudiyeti ihya etmek için dünyayı iğfal eden Ermeniler lehine konumak fikri size nereden geliyor?

Mustafa Kemal, kıt birkaç bilgisiyle uluorta konuşan bu vahiy ile alay etmekten kendini alamamıştı. Almanya için ve onun hesabına Türkiye'nin yaptığı bu paha bil

çilmez fedakârlıklardan sonra demek ki bu Alman valisi hâlâ Türk toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurula-
bileceğini ünebiliyordu. Demek ki, Almanya için akıtılan
bunca kanlar, yapılan bunca fedakârlıklar boşunaydı.

AİSGS VOMS, Mustafa Kemal'in bu yarı alaylı, yarı
ciddi konu masından ya tahtaya bastırın anlamı ve
bu husustaki bilgisinin yarım yamalak ve temelsiz oldu-
ğunu anlatacak özür diler bir hal almı tı. Mustafa Kemal'in
dü ündü üne göre, bu, düpedüz baltayı ta a vurmaktı.
Bu üzücü <onu mayı kısa kesmek için valiye:

— Vali hazretleri, demi ti, biz cephele dola an bir
heyetiz, buraya Ermeni meselesi konu mak için de il, fa-
kat, müttefikimiz olan ve kendisine itimat etmekte ol-
du umuz Alman ordusunun gerçek durumunu anlamaya
geldik, onu anladık, kâfi bir vukuf ile memleketimize dö-
nüyoruz.

Vali, bundan sonra Vahidettin'i sofraya buyur etmi-
ti.

Bu de erli konuklar, bundan sonra mehur silâh fab-
rikaları sahibi Krupp'un atosunda konuk edilmi lerdı.
Krupp fabrikaları sahibinin atosunu göz kama tıran dev gibi
fabrikalarla kaplanmı geni bir alanın yakınındaydı. Al-
man sava makinasını ve sava gücünü besleyen bu kor-
kunç kaynak da Mustafa Kemal'in gözünde artık oyuncak
toplar ve tanklar yapan bir fabrikadan farksızdı. Çünkü, o,
cephedeki gerçek durumu yakından görmü , öreneceğini
örenmi ti. Artık, Krupp'un atosunun muhte em gü-
zellikleri ve ve illikleri içinde umutsuzlu unu serinletecek
gölgeler arama a baladını pek iyi seziyordu. Orda
muhte em ve zengin bir yemek salonunda, seçkin davet-
lilerin huzurunda güzel bir akşam yeme i yedikten son-
ra, geceleyin trene binmi ve Berlin'e yollanmı lardı.

Berlin'de, imparator, onları Adlon otelinde konuk et-
mi ti. Hepsini ayrı ayrı ve güzelce yerle tirmiler ve cep-
henin yoksul manzarasını onlara unutturmak ve çökmek-
te olan Alman enerji, ekonomi ve takatini onlardan gizle-
mek için ellerinden geleni yapmı lardı. imparator, bo-
şuna çabalamamı ti: Vahidettin'in bu güzel kabulden dolayı kol

tuklarının kabardı ı belli oluyordu; çabucak avlanıvermi ti. Keyfine son yoktu artık; de erinin anla ılı mı oldu u nu sanarak büyük bir canlılık ve güven içinde dünya gazetecileri ile röportajlar yapıyor, onlara beyanat üstüne beyanat veriyordu. Denebilir ki, Vahidettin bütün bu yolculuk süresince en çok ho una giden yeri ve ortamı bulmu gibiydi. Bütün ömrünce bu denil serbest ve hür konu mamı ve dedikleri bu denli önemle kar ılanmamı tı. Gazeteciler, ellerinde foto raf makinaları, kalem, kâ it, onun çevresinde fır dönüyor ve onun a zından yakalayabildikleri mücevherleri süratle not ediyor, telgrafla gazetelerine bildiriyorlardı. Vahidettin, Abdülhamid'in errinden kurtulunca hürriyete kavu aca nı ne kadar ummu tu. Ne var ki ondan sonra da ba nda Talât ve Enver Pa aların polis te kilâtı ek imi ti.

Vahidettin, Adlon oteline Alman imparatoru Wilholm' den sonra gelen ikinci büyük «ki iydi!» Burada ilerideki padi ahlı nın ilk yemi lerini tadıyor gibiydi.

Mustafa Kemal, onun bu halini bir psikolog dikkati ile dikizliyor ve yarının padi ahını en iyi biçimde anlayabilmek için hiç bir fırsatı kaçırmıyordu. Zaten burda Vahidettin bir padi ah gibi davranıyor, bir padi aha özgü bütün özellikleri benimsemi e ve gösterme e çalı ıyordu. Artık, hasta ve bunak Sultan Re at'ın bir an önce ölmesini beklemekten ba ka yapacak bir ey kalmıyordu.

Bir gün otelde Naci bey Mustafa Kemal'i yalnız bularak :

— Vahidettin beni yaver almak stiyor, demi ti, oysa bilirsiniz ki ben saray hizmetinde bulunmaktan ho lana- cak bir adam de ilim.

Mustafa kemal, ona u kar ılı ı vermi ti:

— E er Vahidettin size bunu teklif etmi se derhal kabul etmekli lni z lâzımdır. Bu adam yarının padi ahıdır. Siz temiz bir adamsınız. Lâzımdır ki, onun yanında kendisine hakikatleri korkusuzca söyleyecek biri bulunsun; vaka, saray hizmetinde bulunmak güçtür, fakat, memleket için her ey yapılır.

Naci beyin, veliahdın yaverli ini kabul etmesi Mu ta

fa Kemal'in çok ho una gitmi ti. Onun ileriye yönelmi projeleri arasında saray, binek ta ı cfarak büyük bir yer tutuyordu. Naci bey gibi, hem hocası, hem de kendisini anlamı namuslu bir memleket çocu unun orada bir kop rüba ı tutması, ilerde çok yararlı olabilirdi.

Yine bir gün Adlon otelindelerken birkaç gazete muhabiri gelmi , Vahidettin'den «mülakat» istemi lerdı. Vahidettin, zaten canına minnet bildi inden hemen buna razı olmu , Mustafa Kemal de bu «mülâkat»ta hazır bulunmu tu.

Vahidettin, stanbul'dan bu yana Mustafa Kemal'in a ılamı oldu u dü üncelerle dopdolu bulunuyordu; kiminle görüşe hep aynı dü ünceleri savunuyordu. O günkü yabancı gazetecilere de hep Mustafa Kemal'in ırına etti i dü ünceleri kotarıp da ıtmı tı. Mustafa Kemal'in sevinci, elbette, sonsuzdu. yi bir çömez yeti tirdi ine inıyor, bunun daha da iyi olaca ını sanmakla ayrı bir haz duyuyordu.

Gazeteciler, onun a zından Mustafa Kemal'in dü üncelerini not ederek çekilip gittikten sonra her ikisi ba ba a kalmı tı.

Vahidettin ona :

— Ne yapmalıyım? diye sormu tu.

Mustafa Kemal son öldürücü darbeyi vurma a hazırlanır gibi sesinin, yüz ifadesinin, kafa olgunlu unun bütün gücüyle ve ehlâ, mavi gözlerinin keskin ve büyüleyici bakı larıyla onun direncini yıkıp geçme e çalı arak:

— Osmanlı tarihini biliriz, demi ti, bu tarihin bir takım safhaları vardır ki sizi korku ve endi eye sevkeder ve bunda haklısınız. Ben, size bir ey söyleyece im, o nispette hayatımı size te rik edece im, memnun olur musunuz?

— Söyleyiniz

— Henüz padi ah de ilsiniz, fakat Almanya'da gördünüz ki, imparator, veliaht ve prensler hep bir i üzerindedir. Neden siz bütün i lerden uzak kalasınız?

— Ne yapabilirim?

— stanbul'a gider gitmez bir ordu kumandanlı ı isteyiniz, ben **6izin** erkânı harbiye reisiniz olurum.

— Hangi ordunun kumandanlı ını?

— Be inci ordunun kumandanlı ını.

Bu ordu, Liman Von Sanders'in emrindeydi; Bo azların savunmasında bulunan ordunun ta kendisiydi.

Vahidettin :

— Bu kumandanlı ı bana vermezler ki, demi ti.

— Siz isteyiniz.

— stanbul'a gitti im zaman dü ünürüm.

Vahideuh'in bu son kar ılı ı, Mustafa Kemal'e hiç bir umut kapısı açmıyordu. Demek ki bu i te Vahidettin'e güvenilemezdi.

Talât Pa a ile Enver Pa a'dan be inci ordunun kumandanlı ını koparmak, deveye hendek atlatmaktan güçtü. O hino lu hinler hiç ellerindeki silâhı dü manlarına verir de «Haydi, vur bizi» derler miydi? Mustafa Kemal, onun gözlüklerinin altında bir anda sönmü gibi görünen bakı larında Enver'le Talât'ın korkularını görür gibi oluyordu. Bu iki pa a, bu adamca ızı son kerte yıldırma lardı.

Mustafa Kemal'in Vahidettin'le en yakın, en içten, en a ırba lı konu ması ve önerisi, bu olmu tu. Ondan sonra imparatora, Hindenburg'a ve Ludendorff'd veda ederek trene binmi ler ve stanbul'a do ru yola çıkmı lardı.

Kader Mustafa Kemal'i Vahdettin'in kaderi üzerinde oynama a çalı maktan hâlâ alıkoymamı tı, alıkoymak niyetinde olmadı ı da anla ılıyordu.

stanbul'a varmı lar, birbirinden ayrılmı lardı. Ne var ki Vahidettin, bu son derece zeki, yakı ıklı pa ayla artık içli dı lı olmu tu. Onu «Arslan yeleli pa am», «Nama lûp kumandanım!» diye ça ırma a ba lamı tı; bu dostluk çok ilerleyerek ve derinle erek yürüyebilirdi. Birbirleriyle sık sık görü mek için sözle mi lerdı. Vahidettin, belki de bu «ilâh gibi güzel ve zeki pa adan nasıl bir damat çıkarabilirim?» diye de dü ünüyordu. Tam bir arslan yapılı pa aya lâyük çok güzel bir kızı da vardı; gerçi bu kızın arkasında Mecit efendinin o lu Faruk efendi de dola mıyor

de ildi, yalnız, o, rakibi gibi kar ısına çıkardıkları Mecit efendiden tiksiniyordu.

Ne yazık ki felek, bu dostlu u en gerekli ve en kritik zamanında çok görmü tü: Mustafa Kemal, stanbul'a dönünce böbreklerinde dayanılmaz sancılar duyma a ve Kıvrınma a ba lamı tı. Doktorların muayenesinden sonra yalnız sol böbre inin rahatsız oldu u anla ılmı tı. «Pa a içkisi», bu arslan gibi gövdede ilk olarak böbreklere saldırma a ba lamı tı. Bir ay Perapalas'taki odasında yata a mıhlanıp kalmı tı; Vahidettin'den de temelli bir söz alamadı ndan üzülüyordu. «Ah diyordu, veliaht biraz daha genç, biraz daha tedbirsiz olsaydı, onunla ne güzel bir Türkiye yaratabilirdik!» bo unaydı, Vahidettinde i yoktu. Abdülhamit ne yazık ki bu adamca ızı bir ihtiyat ve tedbir kumkuması haline getirmi ti. Doktorların biri gelip biri gidiyordu. Bıçak gibi gövdesini ne terleyen keskin sancı ların önü bir türlü alınamıyordu. Bir aralık, iyile me e yüz tutmu , sonra yine fenala mı tı. En sonra, doktorlar, kesin tedavi için Viyana'yı salık vermi ti; oraya gitmekten ba ka çare yoktu.

Mustafa Kemal, Viyana'ya varınca büyük ve tanınmı bir otele yerle mi ti. Muayenesi için de bir yandan en bilgili doktorların muayenehanelerini a indırıyordu. Oturdu u otel, yabancı general ve diplomatlarla doluydu.

Onlar arasında kendisini çok tedirgin duyuyordu. O Osmanlı mparatorlu unun genç generallerinden biriydi. Batıda general olabilmek içinse saçı sakalı a artmak gerekiyordu. Bu kalabalık otel mü terileri arasında en çok sinirine dokunan da bir Avusturyalı general ailesiydi. Ailenin bütün ki ileri, ona küçümseyen gözlerle bakıyorlardı. Onlara bir ders vermek istiyordu. Bunun uzaktan uza a olamayaca ını da biliyordu. Bir kolayını bulup bir gün onlarla tanı mı tı.

Avusturyalı general, hemen ilk tanı mada askerlik üzerine bir konu ma açmı tı. Bu mesle in ilkin bilgi, sonra da uzun yılların tecrübelerini gerektirdi i üzerinde uzun uzadıya fikirler yürütmü tü. Bütün aile generalin bu üs

tünlük ve küçümseme tohumları yüklü konu masını hazla ve böbürlenmeyle dinliyordu. Bir ba ka general en sonra:

— Türk ordusunda sizin gibi genç generaller çok mudur? diye sormu tu.

Bu son soru, barda ı ta ırımı tı. Mustafa Kemal, onlara verilecek dersin sırası geldi ini anlamı tı. Ne var ki, daha ilk tanı mada verilecek dersin, baya ı nezaketsizlik olaca nını dü ünerek biraz geciktirmeye karar vermi , bir iki gün sonra da ta ı gedi ine koymu tu.

İkin Avusturya ile Napolyon arasında geçmi olan Olm meydan sava nını anlatmı ve sonunu öyle getirmi ti:

— Evet, muhterem baylar, Fransız ordularını sevk ve idare eden Napolyon da Olm meydan muharebesini kazandı ı zaman çok genç bir generaldi.

Avusturyalı general ailesi, bu dersten sonra artık Mustafa Kemal'le yemek yemez olmu lardı.

Viyana'da ba vurdu u profesör onun sanatoryumda yatmasını gerekli bulmu tu. Viyana yakınlarındaki ye illiklerle süslü temiz havali Kotaj sanatoryumunda bir ay kadar kalarak bu profesörce tedavi gördükten sonra yine onun salı ı ile Karlsbad'a gitmi ti. Rahatsızlı ı iyili e yüz tutmakla beraber hâlâ rahatsız sayılabilirdi, ve çok zayıflamı , bilkinle mi ti. Perhiz rejimi içinde banyolara giiyor ve sancılıların kökünü kazımak için büyük bir direnç gücü harcıyordu. Akıllı fikri hep memlekette, stanbul'da dı, çünkü, sava , sonuna yakla ıyordu ve o cephelerin çöküntüsünden meydana gelen çatırtıyı bu sakat ve hasta insanlarla dolup ta an yerde ruhunun kulaklariyle iyiden iyiye i itiyor gibiydi. 1918 yılının Temmuz ayının be inci cuma günü zmir'den tanıdı ı bir adam, bir arkada iyle onu ziyaret etmi ti. Konuklar Sultan Re ad'ın öldü ünü ve yerine Vahidettin'in geçti ini söyleyince Mustafa Kemal'de bir sarsıntı olmu tu. te, bekledi i önemli günlerden biri gelip çatmı tı, ne yazık ki, o, bu süre içinde böbrek sancılılariyle kıvranıp durmu ve stanbul'da olan olmu tu. Mecit Efendi'nin padi ah olmasını isteyen ttihat Ve Terakkiciler, Vahidettin'in hakkını çi nemekten vazgeçmi lerdı. Onlar, mutlaka Vahidettin'i sa lam kazı a

ba ladıktan sonra padi ah yapmı lardı. Buna yedi i ek-
mek gibi inanıyordu.

Mustafa Kemal, Vahidettin'in padi ahlı ı haberi ile gerçek bir a kınlı a u ramı tı. Avurtları çökmü , zayıflamı yüzü, renkten renge giriyor, mavisı solma a yüz tut mu iri gözlerinin derinliklerinde mavi kıvılcımlar çakıyor-
du. Hemen tabakasını açmı sigara üstüne sigara içme e ba lamı tı. çinden bo ulur gibi oluyor, gö sünün daral-
dı inı duyuyordu, ömründe hiç böyle oldu unu bilmiyor-
du. Kendisinde meydana gelen bu heyecanlı, sarsıcı de-
i ikli in gizli gibi duran nedenlerini öyle böyle seziyor-
du. Yalnız bunları tahlil edecek zaman olmadı ndan hiç o yana aldırı etmiyor, salt midesinden yükselen baygın-
lı in üstesinden gelebilmek için bütün direncini kullanı yordu.

zmirli tanı ları, onun bu krize benzeyen durumunu., büyük bir ilgi ve sempati ile gözetliyor, buna anlam vere miyorlardı. Kim bilir o, belki de Sultan Re ad'ın ölümüne yanmı tı ve bu da henüz yarı hasta bulunan genç ve duy gulu pa a'yı büsbütün sarsmı tı. Adamca ızlar, haberi getirdiklerine bile pi man olmu gibiydiler.

Oysa Mustafa Kemal'in, Sultan Re ad'ın ölümüne zer rece aldırđı ı yoktu, o zaten onun gözünde do madan ölmü tü; Enver'in bu bunak akrabası temizlenmekle belki de daha iyi olmu tu. Hiç olmazsa Enver'in de biraz bur- nu kırılırdı. Yalnız i in asıl önemli yanı u idi ki Türkiye ve dünya yeni olaylara gebeydi. Mustafa Kemal de mu- kaddes rolünü oynamak için fırsatları büyük bir sabır ve zekâ ile kolluyordu.

Acaba en büyük fırsatlardan birini daha kaçırmak üzere miydi? Enver'i yere vurmaya vaadeden bu en büyük kozu da acaba elinden kaçırmı mıydı? te, ruhunun derinliklerinde gizlenen en önemli dü ünçe, bu olmalıydı:

Konukları bu belâlı haberi verip gittikten bir kaç gün sonraya dek Mustafa Kemal, hem gövdesindeki. hem de ruhundaki bu sıtma ile kavruldu durdu. stanbul'dan bek- ledi i bütünleyici haber en sonra gelmi ti. Artık kesin olarak Vahidettin Padi ahtı; bu bir gerçektir.

Bir gün, Cemal Pa a'nın karısı Seniha hanımın Karlsbad'a geldi ini ö renmi , hemen ziyaretine ko mu tu. Ondan, üç pa anın durumu ve psikolojisi üzerinde bir eyler ö renebilece ini umuyordu. Artık sava ertortuna yaklaşıyor ve korkmuş mütareke günleri, dolu dizgin geliyordu. Otelde Seniha hanımın kar ısında bir koltu a kurulan Mustafa Kemal, öyle demi ti:

— Muharebe kaybedilmi tir. Memleket batıyor. te, sizin pa alarınızın uZak görürlülü ü. (Bu pa alar elbette, Enver ve Cemâl Pa alardı) Mamafih ben orada idareyi elimelime alacağ ım ve bu pa aları mahkemeye verece im.

Seniha hanım buna kar ı:

— yi edersiniz, bizim pa a da beraat eder, diye karlılık vermi ti.

Mü ir Ahmet zzet Pa a, padi ahın yaveri ekremi olmu tu. Mustafa Kemal bu i i çok anlamlı bulmu tu: zzet Pa a, Vahidettin'in yaveri olmaktan çok onun askerî müaviri i kurmay ba kanı gibi bir eydi. Bu, Mustafa Kemal'in Almanyadan önce i günlerde Vahidettin'den kendisine verilmesini istedi i görevdi. Padi aha bir kutlama telgrafı çekmi , Vahidettin de hemen bunun kar ılı ını göndermi ti.

Yalnız Vahidettin'de bir cephe de i ikli i vardı. Mustafa Kemal'in üzüntüsü, kaygusu, tasası derindi! Bir kaç gün sonra stanbul'da bulunan yaveri Cevat Abbas beyden kendisini stanbul'a ça ıran bir telgraf almı tı. Henüz hastalı ı geçmemi ti, bunun için de çok zorlayıcı nedenler olmadıkça stanbul'a dönmeme e kararlıydı. Cevat Abbas'a bu kararını bildirir bir telgraf çekmi ti.

Cevat Abbas'tan gelen ikinci telgrafta ise çabucak stanbul'a dönmesi istendi i yazıyordu. Mustafa Kemal, bunun üzerine kendisini kimin istedi ini ve böylece stanbul'a dönmenin gerekti ini anlamı tı. Bunu ara tırıp sormayı bile gerekmeden 1918 Temmuz'unun 27 cumartesi günü Karlsbad'dan stanbul'a yollanmı tı. Kendisini el altından ça ıranın yeni padi ah oldu unu iyice biliyordu.

Yalnız bir talihsizlik Viyana'da onu yeniden yata a mıhlamı , zaten adamakıllı zayıflamı olan gövdesini da

ha çok hırpalamı tı. Birinci Dünya Sava ının Avrupa üz rinden buzlu bir rüzgâr gibi geçen korkunç, öldürücü hastalı ı spanyol nezlesi, bu hasta yolcuğu Viyana'da kıstırı vermi ve anayurttan bir zaman daha uzakta kalmasına sebep olmu tu. Her eye ra men sırim gibi güçlü gövdesi ve ruhunun gücü ile bu pis ve bula ık hastalı ı da yenererek kapa ı stanbul'a atmı , böylece gurbetlerde ölüp gitmenin gizli korkusundan temelli kurtulmu tu.

Onu Sirkeci istasyonunda kar ılayan yaveri Cevat Ab bas'tan bütün gerekli bilgiyi almakta gecikmemi ti. Onu telgrafla stanbul'a ça ırtan mü ir zzet Pa a'ydı; onun da kula ını büken elbette yeni padi ah Vahidettin'in ta kendisiydi.

Mustafa Kemal, hemen geldi ini zzet Pa a'ya bildirmi ti. Yalnız hâlâ hasta oldu undan Perapalas'ta Halic'in mavi sularına ve bu sulara kayna an binlerce çe itli deniz araçlarına bakan «mükellef» dairesinde kalıyor ve e i dostu orada kabul ediyordu.

te, mü ir zzet Pa a'yı da bu dairede kabul etmi ve ondan heyecanla padi ahın kendisiyle neden görü mek istedi ini sormu tu. Ortada önemli bir ey yoktu. Padi ah veliahtlı ı sırasında Almanya gezisi dolayısıyla onunla çok içli dı lı oldu undan bu yakınlı ı ve içtenli i bundan sonra da sürdürmek istiyordu.

Mustafa Kemal, kendisini dü ündü ünden dolayı Pa di ah'a çok sselâm göndermi ve mü ir zzet Pa a'ya öyle demi ti:

— Herhalde umumî durumun fenalı ını yok etmek için yeni padi ahı yeni bir istikamete sevk etmek gerektir. Bu bakımdan kendisiyle görü mekli imi uygun bulur musunuz?

Mustafa Kemal, bu sorusu ile kehdisi için bugün karanlık olan pek çok eyi ö renmek istiyordu. zzet Pa a, onun padi aha bu biçimde konu masını uygun bulmu tu. Bunun üzerine Mustafa Kemal, hemen Naci bey aracılı iyle padi ahtan bir randevu istemi ve belli bir saatte bulu ulabılacağı ini bildiren kar ılık gelmi ti.

Mustafa Kemal, bir kaç ay önce veliaht olarak bırak

tı ı Vahidettin'ie bu kez Yıldız Sarayı'nda padi ah olarak kar ıla mı tı; Vahidettin'in salonuna Naci beyin kılavuzlu u ile girmi ti.

Mustafa Kemal'in kar ısında yine görünürde uzun boylu, uzun boyunlu, ümü ü çıkık, altın gözlüklü, kalpaklı, o ak saçlı adam, kendisinin her sözüne mal bulmu ma ribi gibi sarılan ve her dedi ini gerçe in anası olarak kabullenen adam vardı; yine aya a kalkmı , kendisine pencerenin önündeki koltukta yer göstermi ti. Yalnız acaba bu adam, imdi de o adam mıydı? Yeni gerçekleri'görmekte kendisini kılavuzlu a seve seve kabul eden o eski veliaht mıydı? Bu' kadar kısa zamanda, hemen bir kaç ay içinde bu padi ah b veliaht olamayacak kadar de i ebilir miydi? Yne kendisini aynı kılavuz zekâ olarak kabul edecek miydi? Yoksa padi ah olunca yeni kaygular pe inde eski dostluklara toptan paydos mu demi ti? Peki, öyle olsa kendisini ta Viyanalardan buraya ça ırır mıydı?

te, Mustafa Kemal, Padi ah Vahidettin'in huzuruna bu kararsız ve karma karı ık soru yı inı kafasında irili ufaklı engerekler gibi kıvranıp dururken girmi ti.

Eski yolculuk arkada ı Vahidettin, Mustafa Kemal'e ilk anda öyle derin bir içtenlikle, yapmacıktan uzak bir nezaket göstermi ti ki, henüz hastalı ın kuruntulara yol açacak ikliminden kurtulamayan «arşlan yeledi pa a» nın bütün kararsızlı ı da ılıvermi ve iri gözlerinin içinde ate - li bir mavilik ve umut gülümseme e ba lamı tı.

Demek ki, padi ahlık onun arkada lı ını baltalama mı tı. İlk basamak sa lamdı, imdi bakalım öbür basamaklara!

Mustafa Kemal, Vahidettin'in kar ısındaki bir koltu - a oturduktan sonra Vahidettin her ikisinin arasında du - ran taburenin üzerindeki sigaralıktan bir sigara alıp ona vermi , bir de kendisi almı ve yaktı ı mumlu kibriti sigarasını yakması için ona uzatmı tı.

Bu davranı , çok iyi bir ba langıçtı. Mustafa Kemal'in kalbindeki umutlar, birden kiraz çiçekleri gibi açıvermi ti. Onu padi ah oldu undan dolayı dostça, askerce, yurtse - verce ve diplomatça «tebrik» etmekte acele ettikten son

ra yine eski yol arkadaşları arasında ele almı oldukları konulara gelmi ti:

•— Seyahatimiz esnasında bütün fikirlerimi çok açık bir lisanla söylemi tim. Bu dakikada aynı tarzda görüşmekli ime müsaade buyurulur mu?

Vahidettin, boynunu ileri uzatıp sigarasından bir soluk çekerek:

— Hay hay! demi ve yüzünde bir karara varmış insanların aydınlığı ile onu dinlemeye hazırlanmıştı.

Mustafa Kemal, hiç itirazsız dinleyen padişaha tıpkı yolculukta yaptığı gibi bu kritik anda onun yapması gereken ve yapabileceği her şeyi uzun uzun sayıp dökmü ve en son olarak da sözlerini onlarla perçinlemi ti:

— Derakap başkumandanlığı bizzat uhdenize alınız, kendinize vekil de il, bir erkânı harbiye reisi tâyin ediniz.. Her şeyden evvel orduya sahip ve hâkim olmak lâzımdır, ancak ondan sonra düşünülecek münasip kararlar tatbik olunabilir.

Vahidettin, bu çok önemli öneriden çok hoşlandı, onun istediği de bundan başkası de ildi. Osmanlı tahatını rakipsiz olarak, tıpkı dedeleri, Fatih, Yavuz, Kanunî gibi yönetmek biricik düşünöncesi, idealiydi. Ne var ki, henüz güçsüzdü. Ortamsızdı, örgütsüzdü. Talât'la Enver'in üzerine bindikleri ttihat ve Terakki ejderhası, onu bir lokmada yutabilirdi. Enver'i başkumandan vekilli inden kaldırıp atmak, bütün ordunun dizginini eline almak, çok anlamlı bir dâvaydı, yalnız, bunun kurmay başkanı Mustafa Kemal'i getirmek de aynı tehlike ile başbaşa kalmak, burun buruna gelmekten başka neydi ki? Mustafa Kemal, askerlik bilgisi ve görüşüyle, yüksek zekâsı ve seçkin kişiliğiyle onun silik varlığını ezecek, meydana düşecek ve yerine o geçecekti. Bu biricik tehlikeyi düşünür durmasa Mustafa Kemal onun için çok sağlam payanda direklerinden biri sayılırdı. Ne yazık ki, Mustafa Kemal'in derin ve sonsuz uçurumlar saklayan varlığı, hâlâ onun için bir bilmededen ileri geçememi ti.

Bu yüzden Mustafa Kemal'in bütün konularını çok yararlı buluyor, onları dinlemekten hoşlanıyor, yalnız bu

dü ünceleri uygulamaktan çekiniyordu. Enver Pa a, Mustafa Kemal'in ki ili i çevresinde yükselmek hevesinden ba ka bir ey tanımayan bir adamın ihtirasından meydana gelen bir efsane yaratmı tı; Enver Pa a'nın kendisi de Osmanlı devlet mekanizmasında en yüksek mevkilere tırmandı ı halde her zaman Mustafa Kemal'den çekinmi , onun rekabetinden korkmu tu; bu korkudur ki, ileri mevkilerde pusu kurmu lar için sürekli bir ürküntü kayna ı olmu ve herkes Mustafa Kemal'i daha çok uzaktan derlendirmekle yetinmi ti. Mustafa Kemal'in bir gerçekler deposu olarak ortada dola ıp durması herkesi gerçekten ürkütmü tü. te, Vahidettin de onunla konu urken, daha do rusu, onu dinlerken son kerte tetikte bulunuyor, bir tongaya bastırılmamak için Abdülhamid'in sarayında edindi i bütün «tedbir» stokunu büyük bir beceriklilikle kullanma a çalı ıyordu.

te, Vahidettin, Mustafa Kemal'in kendisine yapmı oldu u bu çok güzel ve çok dostça öneriyi kılı kıpırdaman dinlemi ve eski gelene i üzere yine gözlerini kapayiver mi ti.

Biraz sonra gözlerini açınca durgun bir sesle :

— Sizin gibi dü ünen ba ka rüesayı askeriye var mıdır? diye sormu tu.

— Vardır.

— Dü ünelim.

Mustafa Kemal, bu son söz üzerine umutsuzlu a, öfkeye benzer bir duygu içinde kalmı , yalnız, hiç belli etmemi ti. imdiye dek hep taarruz etmi ve en iyi savunmanın taarruz oldu unu ö renmi ti. Umutsuz dü memeye çalı mı , gücünü toplayıp bir kaç gün sonra yeniden taarruza geçme e karar vermi ti. Bu konu madan da anlamı tı ki, Vahidettin'in iradesi üzerinde oynayanlar vardı, ve onlar onun iradesini bir umut kayasına zincirlemi lerdı.

Kendisine sa ır bir duvar gibi kapanan Vahidettin'in arkasındaki «Enver domuzu»ndan ba kası olamazdı. Tehlikeyi sezdikleri için kendisinden önce davrandıkları meydandaydı. Mustafa Kemal'in Alman ordusunun büyükleri-

ne gerek Vahidettin'in a zindan, gerek kendisinin do ru dan do ruya yapmı oldu u saldırılar, elbette ki, bu go cunan büyüklerce Talât ve Enver Pa alara yeti tirilmi ve bu «Alman dü manı»nın neden veliaht'la Almanya'ya gön derildi i üzerine sorular sormu olacaktı. Türk padi a hının Alman partizanı olması her zaman için Almanya'nın yararınaydı. Türkiye üzerinden Marko Polo'nun yolundan giderek Do u'nun zengin ülkelerine sızmak, hiç, bir vakit yabana atılamayacak bir dü ünçe ve bir Alman siyasetiy di. Mustafa Kemal, bu serüven i tihası kar ısında ufa cık da olsa, bir engel gibi belirme e ve direnme e ba lamı tı. E er, felek ona kimi olanaklarla biraz daha önce davranmak ansını ba ı lasaydı, Türk ordusunu eline ge çirerek bütü ı Alman general ve personelini kapı dı arı edecek ve tilâf devletleri ile ayrı bir barı yaparak Türki ye'yi daha çok zarar görmeden kurtaracaktı. Bunlar bir sır de ildi, biliniyordu. ttihat ve Terakki içinde az da ol sa kimi dü üneler Mustafa Kemal'in ba kumandan vekil li ine getirilerek Enver'in uzakla tırılmasını istiyorlardı. Bunların ba lıca temsilcisi de «Nâzım Pa a'yı kabinesinde vurarak Enver Pa a'ya imdiki mevkiini sa layan yi it Yakup Cemil'di. Ne var ki dü ünçesini çevresine ve bütün ttihat ve Terakki Partisine yayarak Kâ ithane sırtlarında kur una dizilmi ti. Enver Pa a, biraz da bu yüzden Mus tafa Kemal'in çevresinde bir «sıhî kordon» meydana ge tirme e ve onun saçtı ı «toksinlerin» etkisini hiçe indir me e çalı yordu. Bu kadarla yetinmesinin ba lıca nede ni Mustafa Kemal'in çok güçlü bir asker ve kumandan olu u ve Anafartalar'da kazandı ı zaferle stanbul'u kur tarı ıydı. Çok popüler olmamı tı, çünkü, buna meydan ve rilmemi ti. Yne de onu tanıyanlar sevenler azımsanamaz dı. Enver Pa a, ona kar ı komitacı ruhu ile davranıp da herhangi bir zarar getirme e çalı saydı belki ba arırdı. Yalnız, bu, Mustafa Kemal'in seçkin ki ili inin büsbütün meydana çıkmasına ve onun birdenbire büyük bir kahra man olarak boy vermesine yarardı. te, bunun içindir ki, zekice kombinezonlarla onu huduttan hududa sürgün gibi uzakla tırıyor ve zaman kazanma a çalı yordu. Mus

tafa Kemal, bunu çok iyi bildi inden yine kimi dolapların dönmü oldu unu ve Vahidettin'in baskı altına alındı nı anlamakta gecikmemi ti.

Bu görü melerden birkaç gün sonraydı. Naci bey Mustafa Kemal'e, Vahidettin'in mü ir Ahmet zzet Pa a ile kendisini kabul etmek istedi ini bildirmi ti. Mustafa Kemal, bir kez daha padi ahın huzurundaydı. Ne var ki bu kez yalnız de ildi, yanında zzet Pa a da vara. Mustafa Kemal, bu ça rıya öyle bir anlam veriyordu: Herhalde, Vahidettin, kendisine geçen gün yapılan çok önemli öneri üzerine he' ikisi ile birden konu mak, bir karara varmak istiyordu. Mustafa Kemal, bu konu manın da genel konular üzerinde yürütölmek istendi ini görmü ve birçok kez bunu kendi dü ünceleri yönüne çevirme e çalı mı - sa da yapamamı ti. Vahidettin, kapalı bir kutuya dönmü tü; a zından tehlikeli bir söz kaçırılmamak için çok sakınarak konu uyor, bu tehlikeyi önlemek için de daha çok dinleme e çalı yordu. «Ah, u nama lûp kumandanın, u arslan yeleli pa anın arkasında bir de kendisini destekleyen te kilâtı olsaydı!» Vahidettin, onun dediklerini hemen yapaca a benziyordu. Ne yazık ki. herkesin gerçekleri görmekten kaçındı ı bir dönemde ya yıyorlardı. Onun için de Mustafa Kemal, münzevi ya ayı ı içinde ömür çürütüyordu. Kendisini anlayan bir tek adam vardı, onu da padi ah yapmak için zincirlemi ler, kendisinden uzakla tırmalardı. Vahidettin'in bu yoklayı ları bo una de ildi; bir destek arıyordu. Yalnız, eni tesi Ferit Pa a, gölgede ona bir kuvvet oluyor. Hürriyet ve tilâf Partisinin kodamanları ona yine gölgeden gün yüzü görmemi umut menek e - leri uzatıyorlardı. Elbette, bu da yetmezdi. Bunun için padi ah, bu görü mede de yararsız bir kaç gevelemeden ba ka türlü, temelli, umutlu, bir konu ma yapamamı , içilen bir kaç sigara, çakılan bir kaç kibrit ve hüpürdetilen bir kaç kahveden sonra Mustafa Kemal'le zzet Pa a'ya kalkıp kös kös gitmek dü mü tü.

Yalnız Mustafa Kemal, yılmamı tı; hastal ının yava yava iyile me e yüz tutmasıyla gövdesi ve iradesi de güçlenme e ba lamı ti. Korkunç zamanlar dev adımla

riyle yakla ıyordu. İ, sıkı tutmak gerekti. Bir kez daha taarruza geçme e, Vahidettin'in çevresinde Enver Pa a' nın kurmu oldu u kale duvarını bir kez daha zorlama a karar vermi ti. Bu adama yapılan büyüü çözmek ve onu Türk milleti için yararlı bir hale getirmek istiyordu. Bu adam, güdölmek isterdi, yoksa kendi haline bırakılırsa pis bir «müstebit» olur çıkardı.

te, bunun için padi ahı bir kez daha görmek ve yalnız olarak huzura kabulünü istemi ti. Gözleri artık bir ey görmüyordu. Daha ilk anda bir kaç konu mada a zına tıklan eski dü üncelerini büyük bir inanç ve co kunlukla anlatma a ba lamı tı; artık, sonucu alma a kararlı görünüyordu. Bu adamın sahte iradesini bir iskambil atosunu gibi yıkacak, yerlere serecekti. Ne var ki, Vahidettin, ondan önce davranımı ve bu tehlikeli konu ma kapısını u sözlerle apansız kapayıvermi ti:

— Pa a, ben her eyden önce stanbul halkını doyurmak zorundayım; stanbul halkı, açtır, bunu yapmadıkça alınacak her tedbir isabetsiz olur.

Vahidettin, bu sözleri söyleyip bitirince yine gözlerini kapayıvermi ti.

Mustafa Kemal, henüz oldukça gençti, yalnız, hayatta o kadar çok ey görmü tü ki, yetesiye tecrübeli sayılabilirdi. Kar ısında tilki gibi kurnaz bir adamın bulundu unu artık anlamı tı. Nazik, içten, saf ve do ru gibi görünen bütün bu davranı ların arkasında do u saraylarının yeti tirmesi tam bir insan tilki bulunuyordu. Mustafa Kemal: «lk önce stanbul halkını doyurup onu kazanmak, ilerideki yapacakları için burasını bir dayanak noktası olarak kullanmak istiyor!» diye dü ünüyordu. «Umumî artlar düzelmedikçe, onun bu dü üncesi politika bakımından do ru olsa bile bu iste in yerine getirilmesi mümkün olabilir miydi?»

Böylece dü ünen Mustafa Kemal açtıktan :

— Çok do ru dü ünüyorsunuz, fakat stanbul halkını doyurmak için alınması lâzım gelen tedbir ve te ebbüsler, zât ı ahanenizi bütün memleketi kurtarmak için alınması lâzım gelen mübrem ve müstacel tedbirlere teves

6Üİ etmekten alıkoyamaz. Heyeti umumiyenln selâmetini temin edecek mesai, ancak makinanın heyeti umumiycsinin lemesiyle mümkün olur ve heyeti umumiye ile mehdikçe bu makinadan bir kısım muhassala dahi almak kaabil olamaz. Söyledi imin isabetine kaniim, belki zatı âhânelerince fazla telâkki buyrulur, lâkin bildirmeye mecburum ki, yeni padi ahın mebdei hareketi evvelâ kuvvete tesahup etmek olmalıdır. Devleti, milleti ve bütün menfaatleri müdafau eden kuvvet ba kasının elinde buldukça sizin padi ahlınız dahi lâfzî olmaktan kurtulamaz. Biraz tedbirsizce oldu una kaniim.

Padi ah, Mustafa Kemal'in bu her eyi göze almıyalın konu ması karısında savunmaya geçmi ve u umul ve hayâl kırıcı sözleri söylemek zorunda kalmı tı:

— Ben icap eden eyleri Talât ve Enver Pa alar hazeratı ile görü tüm.

Evet, Vahidettin en sonra baklayı a zından çıkarmı tı. Mustafa Kemal'in bütün tahminleri doru çıkmı tı.

Vahidettin, Mustafa Kemal'in gözünden birdenbire düüvermi ti. Demek ki bu adamın karakterine hiç güvenilemezdi. Daha bir kaç ay önce Talât'la Enver'i elindon gelserdi leri ile parçalamak isteyen veliaht, bu adamın ta kendisi de il miydi?

imdi hem yüz milyonlarca müslümanın halifesi, hem de Osmanlı ülkesinin padi ahı olan bu adam, veliaht Vahidettin'i hiç mi hiç tanımayacak hale gelmi ti. Mustafa Kemal'in bu sözden çıkardı ı anlam uydu: «Siz vazife ve salâhiyetiniz fevkinde benimle lâubalilik mi etmek istiyorsunuz?»

te, bunu da anlayınca, Mustafa Kemal, artık Vahidettin'e kar ı duymakta oldu u vicdan sorumluluğunun sona ermi oldu unu duymu tu. Vahidettin müsaade eder görünmedi i halde aya a kalkmı tı.

Vahidettin ise Mustafa Kemal'e bir daha bakmaktan korkuyormu gibi gözlerini yummu ve böylece elini uzatıvermi ti. Bir tek söz söylememi ti. Gözleri kapalı, zayıf ve kuru parmaklı eli, uzanmı duruyordu. Mustafa Kemal, e ilip bu eli sıktı, güçlü parmaklarının arasındaki bu ke

mikli elde artık bir dostluk sıcaklığı olmadığını duymuştu.

Vahidettin'in yanından çıkarken Mustafa Kemal'in gözlerini büyük bir üzüntü bu ulumuttu. Yüzünün iudoli çizgileri kararsız bir hal almıştı, kaşları düğümlettü. Onunla birlikte dışarı çıkan eski hocası Naci bey onun gözlerindeki bu bulanık havayı ve yüzündeki umutsuzluğu iyice görmüştü. ki eski dost hiç bir şey söylemeden birbirlerinden ayrılmıştı.

Muhtemelen bir saltanat faytonu. Mustafa Kemal'i atların çıkardığı ritmik tıkırtılarla Perapalası'na kadar götürmüştü.

Perapalası'na vardı. İnda bir kez daha acı acı düğün celere dalan Mustafa Kemal, kendisini yeniden hasta duymaya başlamıştı; bu ne biçimiydi? Her tuttuğudul, kopup elinde kalıyordu.. «Çok hacıların çıktı haçı zlrı Legalde» mısra'ını mırıldanıp duruyor ve Vahidettin'in elinde Kur'an ve koltuğunun altında bir haç taşıyan iki yüzlü hacılardan hiçbir ayrımı olmadığını dehetle görüyordu. «Artık başka bir şey aramalı» diye düğünüyordu. Bu kale duvarında da gedik açamamıştı. Saray ya ayı zaten bütün entrikaydı. Orada ya ayan insanların varlığı da bu entrikalarla yorulmuştu. Kendisi gibi temiz bir cephe kumandanı elbette bu entrika yuvasında aldatılacaktı.

Aradan bir kaç gün daha geçmişti. Ya ayı İnda her an bir sürpriz bekliyordu. Serüveni sevmeyi halde böyle sürprizlerin kendisini kapıp sürükleyeceğine inanıyordu. Normal, sağlam toprağa oturmuş bir dönemde, hiç kuşku yok ki, böyle sürprizler beklenemezdi, yalnız, bu dönem civcivli bir dönemdi, uzaktan uzağa devrilen dağlar gibi patlayan gök gürültülerini andıran bir dehetle göçecek imparatorlukların üzerine çökecek felâketler, dolu dizgin geliyor ve her an biraz daha yaklaşıyordu. İn felâketi uydu kş, herkes büyük küçük, kadere boyun eğmiş, büyük bir tevekkül ve miskinlik içinde tufanın kendilerini sürükleyip götürmesini bekliyordu. Bu azgın tufan sellerinin önüne, hiç olmazsa bir kaç şeyimizi kurtarabilmek için

yapılacak barajları hiç kimsenin dü ündü ü yoktu, dü ünenleri de dinleyen yoktu.

Bu i i suyun gözüne giderek çözümlene e çulı an Mustafa Kemal, bu su ba ını kesen ejderhalarco püskürtülmü , yine olanaksızlıklar bataklı ının i renç ve çürük kokular fı kıran korkunç dünyasına dönmü tü.

Bo u bo una kimseyi ürkütmemek ve durumunu zayıflatmamak çin kendi içine kppanıyor, yalnızca dü ünüyor ve ikinci üçüncü derecede eski siyasiler ve de eisiz kimi askerlerle konu up görü erek bu bataklık günlerinin sonunu bekliyordu. Bir ordu kumandanı oldu u çin padi ahın selâmlı ina gidip geliyor, Vahidettin'i yalnız eski bir tanıdık gibi selâmlayarak Perapalas'a dönüyordu. Anlamıyordu, neden bütün bu çe itli siyasal parti ve grupların adamları, bu türlü türlü pa a tipleri ona hep iltifatla yakla tıkları halde tuhaf bir ürküntü duygusu ile uzaklaşıyorlardı. Onun gözlerindeki mavi ate ten, sesindeki inançtan, tok tenkitlerinden ve pek çok i ler yapabilecek bir adam gibi görünmesinden mi korkuyorlardı? O da, bundan ho nuttu. «yi olan münzevi olur» vecizesinin derinini biliyordu.

Yıldız Sarayının yanı ba ındaki Abdülhamit'ço yaptırılan Hamidiye camiinde her cuma selâmlı ında görmü oldu u yüzler arasında mumyalardan ayırtebilir hiç kimse yoktu. te, Vahidettin'in bütün ortamı bunlardı. O, ancak bunların dilinden, bunların ak sakalları, ni anlarla dolu gö üsleri ve öbür dünyaya çevrilmi bakı larından anlar ve bunlar kar ısında huzur duyabilirdi. Bunların hepsi, kadere boyun e mi , kısa görü lü « ark» siyaset softalarıydı.. Vahidettin, Abdülhamid'in sarayında hep bunlarla «har ır ne ir» olmu tu. Mustafa Kemâl'in enerjisinden ürküp titreyen Vahidettin, bu pamuk gibi beyaz sakal yı nları arasında dolu dizgin gelmekte olan karanlık felâket bulutlarının korkunçlu unu daha kolay unutuyordu.

Hem Talât ve Enver Pa alarla tahtının gelece ini perçinledikten sonra yeni bir serüvene .atılmanın anlamı var mıydı? Onun istedi i padi ah olmaktı, çok ükür olmu -tu da; artık bundan ötede belâsını mı arıyordu? Bekle

yecekti, sabrın sonu selâmetti. te, ancak, bu bekleyi sayesinde ki, en sonra otuzaltıncı padişahın tahtına oturmuştu. İmdi de beklemek ve zamanla her fırsatta devlet mekanizmasındaki dümanlarını birer birer ayıklayacak ve Abdülhamid gibi «akıllıca» bir saltanat kuracaktı.

Mustafa Kemal, bir cuma günü yine namazdan önce Hamidiye camisinin tören salonunda başkumandan vekili Enver Paşa, mürettebat Paşa, Vehap Paşa ve Balkan savaşlarını idare etmiş bütün büyük kumandanlar namaz vaktini bekliyordu. Namazdan sonra, Naci bey, padişahın kendisiyle görüşmek istediğini bildirmişti:

— Yalnız mıdır?

— Hayır, yanında iki Alman generali var!

— Rica ederim, onlar çıktıktan sonra zâten âhâne ile ben yalnız görüşeyim.

— Ben de bu noktayı takdir ettim, bir kaç defa vuku bulan iradelerine münasip cevaplar verdim. Fakat, anlıyorum ki, sizi bu generallerin yanında kabul etmekte musirdir.

— Mümkünse bir daha tebbüs ediniz.

Naci bey, bir kez daha elinden geleni yapmış ve padişahın kulağına :

— Generaller gittikten sonra kabul etmeniz münaşiptir, demiş de padişah da direnmiş, onlar da salondaki iken onu görmek istediğini kesin olarak irade etmişti.

Naci bey bu işten bir şeyler sezinleyerek bunu oldu gibi Mustafa Kemal'e anlattıktan sonra Mustafa Kemal ister istemez bu halde padişahın huzuruna çıkmıştı.

Vahidettin, henüz ayakta larken Alman generalleri karşısında kısa bir nutuk çektikten sonra, gözleri bu sefer açık olarak :

— Çok takdir ve emniyet ettiğim bir kumandan! diyerek onu Alman generalleri ile tanıştırmıştı.

Oturduklarında Vahidettin :

— Sizi Suriye'ye kumandan tayin ettim, diye irade buyurmuştu. Oradaki vaziyetler ehemmiyet kesbetmiş. Oraya gitmek için lâzımdır. Sizden talebim şudur: O tu

tarafı dı man eline geçirmeyeceksnız. Verdi im vazifeyi muvaffakiyetle ifa edece inizden eminim, derhal o hatta hareket etmelisiniz.

Bundan sonra Alman generallerine bakarak .

— Bu kumandan dediklerimi yapabilir, demi ti.

Bu, görünü te büyük bir «teveccühtü», Mustafa Kemal'in yerinde kim olsa sevinirdi. Ne var ki Mustafa Kemal'in üzüntüsü sonsuzdu, çünkü, kar ısındaki padi ah, düpe düz bir entrikacı, bir düzenbazdı. Padi aha öyle diyebilirdi:

«Padi ah hazretleri, bana öyle bir vazife veriyorsunuz ki, o vazifeyHfaya memur kumandanlar mevkilerindedir. Beni onların fevkinde bir ba kumandanlı a mı memur ediyorsunuz? E er böyleyse çok iftiharla iradenizi kabul edece im; fakat, üphe ediyorum ki, bunun farkında bile de ilsiniz. Vaktiyle ifa ederek haklı sebeplerle bıraktı im bir orduya ki, o ordu bugün ma lüp olmu tur. Orada bulunan bütün ordular gibi... Beni onun ba ina gönderiyorsunuz; o halde bütün bu irade buyurulan vazifeleri yapmaya nasıl muktedir olurum?»

Bunları söylemek neye yarardı, sanki? Kar ısındaki adamın bu konu üzerinde konu up tartı ma a hiç bir vakt gücü yetmezdi ki.

Mustafa Kemal'in gözlerinde mavi im ekler çakıyordu; yüzü bir karı asılmı tı. Vahidettin bile onun bu halinden ürkmü , Alman generalleri ise hiç bir ey anlayamamı lardı; zavallılar, nereden bilsinler ki i in içinde i vardı!

Mustafa Kemal, padi ahtan müsaade alarak eski bıraktı ı salona döndü ünde orada Enver Pa a'nın uçları kıvrık küçük ve ma rur bıyıklarının süsledi i canlı, güleç ve içten içe alaycı yüzü ile kar ıla mı ve tepesi atmı tı. Ona çıkı ırcasına :

— Bravo, tebrik ederim, Enver! Muvaffak oldunuz! diye ba ırmı ve sonra sözlerine unu katmı tı:

— Azizim, hiç olmazsa biraz esaslı tedbirler üzerinde konu alım. Benim bildi im ve anladı ıma göre artık Suriye'de ordu, kuvvet, vaziyet isimden ibarettir. Beni oraya göndertmekle güzel bir intikam almı oluyorsunuz.

Sonra teamül harici bir ey yaptınız, bizzat padi aha benim için emir verdirttiniz.

Enver Pa a, beyaz, biçimli di lerini göstererek keyifli keyifli gülüyordu. Yakasının kırmızılı ı ile, kalpa mın tepesindeki enli kırmızı erit yanaklarının pembeli ini arttırıyor ve bu ufak tefek enerji ile kaynayan ba kumandan vekiline sempatik bir görünü veriyordu. Uzun kirpikli ri ve güzel gözlerinin içindeki ok ayıcı elâlık, zafer ı ıkları saçıyordu. Onun yanıba nda bulunan ordu kumandanlarından Vehip Pa a da aynı biçimde gülüyordu. Gizlice indirdikleri darbenin bu «sarı pa aya» verdi i sersemli i hazla seyrettikleri görölüyordu. Salondaki öbür kalabalık i i ayırt edebilecek durumda de ildi. Hepsi birbirleri ile fısıldayarak görü üyor, havadan sudan konu uyorlardı. Salonun bir kö esinden bir grup halinde toplanan Balkan sava ı pa aları, hararetili bir konu maya dalmı lardı.

Bunların arasında büyük bir kumandanın öyle dedi i Mustafa Kemal'in kula ına çalınmı tı:

— Efendim, bu Türk neferlerinde hayır yoktur; bunlar hayvan sürü üdür. Yalnız kaçmayı bilirler. Allah muhafaza etsin, böyle hissiz bir sürüye kimseyi kumandan etmesin.

Mustafa Kemal, Ba kumandan vekilini ha lamaktan vazgeçerek bunu söyleyen pa aya dönmü tü:

— Pa am, biz de askeriz, biz de bu orduya kumanda etmi adamız. Türk neferi kaçmaz, kaçmak nedir bilmez... E er Türk neferinin kaçtı ını görmü seniz, derhal kabul etmelisiniz ki, onun ba nda bulunan en büyük kumandan kaçmı tır. E er siz kaç ınınızın zilletini Türk askerine yüklemek istiyorsanız insafsızlık ediyorsunuz.

Herkes, salonda, kulak kesilmi ti, Enver ve Vehip Pa aların gülü leri yüzlerinde donmu kalmı tı. Mustafa Kemal'in yüzü kıpkırmızı kesilmi ti. Gözleri im ek çakıyordu. Sesindeki derin inanç ve telkin gücü bütün salonda kileri etkilemi ti.

Mustafa Kemal'in çıkı tı ı bu pa a, onu yüzce tanımyordu; ya da tanımazlıktan geliyordu. Sa nda solunda bulunanlara :

— Bu kimdir? diye sormu , onlar da fısıltı halinde onu aydınlatmı lardı. Bu büyük gafa verilen iddetli kar ılık-tan sonra salonda çı t çıkmaz olmu tu.

Alman generalleri de, Türk pa aları da bu sarı n pa-anın öfkesinde içten ve asil bir ey sezdikleri çin bir zaman susmu lardı. Mustafa Kemal, Enver Pa a'yı selamlamayı bile gerekmeden mahmuzlarını akırdatarak salondan çıkıp gitmi ti.

Mustafa Kemal, bir kez daha stanbul'dan uzakla tırılmı ve böylece tehlikeli bir adam olmak rolüne son verilmek istenmi ti. Böbreklerindeki silik sancılara aldırı etmeme e çalı arak trenin uzun, yorucu yolculu una bir kez daha katlanmı ve A ustos'un son günlerinde Suriye'deki karargâhına varmı tı. Karargâh Nablus'taydı ve ikinci kez olarak 7 nci ordu kumandanlı na getirilmi oluyordu. A ustos'un bu günlerinde Arabistan, cehennem gibi kaynıyordu. Çok uzun olan cephe çizgisini türlü araçlarla dolaıp görmek, hurdala mı , ya ı, istimi bitmi sava makinasını yenilemek, i ler bir hale getirmek gerekiyordu. Zahle rakısının pek yakınlarına geldiyse de böbreklerinin verdi i,sinyaller, kendisini büsbütün perhize zorluyordu.

Burda, zincirleme felâketlerin birbiri ardınca patlak vermesi, gün meselesiydi. Olayların derinli ine l leyebllen bir gözün görece i realite, her eyin bitmi oldu unu gösteriyordu. Onu tam bir yangın yerine göndermi lardı. Çölün korkunç sıca ı yanında umutsuzlu un kızgın çölü de uzuyordu. Tek tük muz ve hurma a açlarının sert, ye li ve enli yaprakları ne gövdesini, ne de ruhunu gölgeliyordu. Burda, artık, Türk çocukları için do a da, yerliler de, ngilizler de dü mandı. Müslümanlı nın bu eski koruyucularına kar ı Lavrence'in altınlariyle hırsla gelmi halklar arkadan e ri cenbiyelerinl savuruyor, onların yurt ve sıla özleminden ba ka artık hiç bir ey barınmayan asil yüreklerini de ip ölülerini çölün sırtlanlarına, çakallarına ve ak tüylü akbabalarına yem olarak pe ke çekiyorlardı. Mustafa Kemal'in içi kan a lıyordu.

Madem ki ba a dü mü tü. Yıne bir eyler yapa

çak, yoktan var etme e çalı acaktı. Bundan ba ka çare de yoktu.

Yüzlerce kilometre tutan cepheyi yarı hasta olarak dolaıyor, olanı görüyor, dertleri dinliyor, yapılabilecekleri not ediyordu. Bu cephe üzerine üç ordu sıkı mı bulunuyordu. Ne var ki, bunlarda adlarından ba ka orduluktan iz yoktu. Bunlar, eski örgütlerin iskeletleriydi. Bunlar bugünkü durumlarıyla kullanılamaz, yararlı bir i göremezlerdi.

Bunlardan ancak vurucu bir güç olarak u biçimde yararlanılabilirdi; üç orduyu sıkıp, derleyip, toplayıp bir ordu haline getirmekle, istanbul'dan yola çıkmadan önce bunları dü ünen Mustafa Kemal, bütün bu birliklerin toptan kendi emrine verilmesini gerekenlere bildirmi se de onun bu güzel önerisiyle ilgililer ancak alay etmi ti.

Mustafa Kemal, Karlsbad'dan hasta olarak dönmü ve bu hasta haliyle durmadan olayların içinde boy vermek zorunda kalmı tı. stanbul'da çekti i iç üzüntülerine imdi buradaki sıkı tefti ler için harcadı ı takat ve enerjinin eklenmesi dolayısıyla varlı ı adamakıllı hırpalanmı - tı. Suriye çölünün soluk kur un renkli gö ünde, insanında ve gidi atında artık avunmaya benzer hiçbir ey bulamıyordu. Bozgun çanlarının, uzak kervan çanları gibi gittikçe yakla tı ını duyuyor, harareten yanan dudaklarını kumların vefasız sıcak suyu serinletmiyordu.

Henüz Nablus'a geleli onbe gün olmamı tı ki; sıkı çalı mak onu yere sermi , yata a dü ürmü tü. Bütün ordu ya ayı ında kendisinden de bir ya küçük olan Enver Pa a'nın oyunca ı olmu , onun iradesi altında ezilme e yüz tutmu , ancak, istifa edip çekilmelerle bu irade darbelerini bo a çıkarmı tı.

Yata ında bitkin ve umutsuz yatıyor, havanın ve hastalığın iddetinden terleyip duruyordu.

Kurmay ba kanı bir gün ona, her gün oldu u gibi, günlük raporunu getirmi ti. Okumu , önemli hiçbir ey görmemi ti. Her günkü baya ı raporlardan biriydi bu. Yalnız, dur hele, bu bombo gibi görünen raporlar içinde enteresan bir nokta ı ıldıyordu: Bir ngiliz esiri sezilir gibi bir eyler söylemi ti. Mustafa Kemal'in her zaman uya

nık bulunan kafasında bir im ek çakımı tı: Bir iki güne dek bütün cephe üzerinde ngilizler a ır saldırılara girebileceklerdi.

Hemen emir vermi ti :

— Biraz sonra Erkânı Harbiyemi toplu olarak görece im.

Hemen yataktan kalkımı , giyinmi , i odasına giderek bir muharebe emri yazdırmı tı. Bu emirde unlar vardı: «Dü man 19 Eylül günü ak amı umumi taarruz yapacaktır.»

Emirde bütün alınacak tedbirler birer birer bildiriliyordu.

Bu emii, haberi olsun diye, grup kumandanı Liman Von Sanders Pa a'ya da göndermi ti. Mustafa Kemal, bu Alman generalini Anafartalar'dan beri tanır, çok sayar ve severdi. Alman generalleri arasında Mustafa Kemal'in değerini anlamı olan biricik kumandan oydu. Mustafa Kemal'in sert karakterine kar ı yumu ak bir anlayı la davranan Liman Von Sanders, burda da Mustafa Kemal'in âmiri bulunmaktaydı. Bu kez, Mustafa Kemal'in raporlarından çıkardı ı sonucu garip ve anlamsız bulmu , bu basitli e gülmü tü bile!. Yalnız, Mustafa Kemal'in karakterini iyi bildi inden, zekâsından da ku kulanmamak gerekti inden sonucu ilgiyle beklerken ona da herhangi bir ey söylememi ti.

Mustafa Kemal verdi i emrin kötü niyetlilerce hiçe sayılabilece ini dü ünerek bütün dikkatiyle tetikte bekliyordu. Bunun için 19 20 Eylül gecesi kolordu kumandanları smet beyle, Ali Fuat Pa a'yı telefon ba ına ça ırmı tı :

— Verdi im emri ve ona göre icap eden terbirleri aldınız mı?

— Emriniz yapılmı tır.

Henüz bu telefon konusu yapılmaktayken ngiliz topçusu, Türk cephesini dö me e ba lamı tı. Bütün gece cephede sava sürmü tü. Mustafa Kemal'in ordusunun sa kanadındaki Ordu yarılımı ve esir edilmi ti. Aç

lan bu gedikten geçen ingiliz süvarileri Liman Von Sanders'in karargâhını gafil avlayarak basıvermişti.

Mustafa Kemal'in askerî dehası, bir kez daha anlaşılmıştı. Ne yazık ki bu gerçeğin meydana çıkması artık yarırsızdı. Gerçek anlamına dek inisiyatiften geçmişti.

Mustafa Kemal, bir dev iradesi ve bir tanrı zekâsı kullanarak ordusunu sağlam am'a getirmişti. Irmaklardan, çölleiden, dağlardan aşıp oraya dek ulaştırılan orduyu, bu güzel şehrin yakınlarında derleyip toplama amına, ona çeki düzen verme emriyle günlerden tir gün yanındaki mayeyle am'a gitmek üzere yola çıkmıştı.

am'ın ilk mahallelerine girdiğinde bütün halkın yüzünü dönük ve asık bulmuştu. Herkes, ona ve maiyetine karanlık bakışlarla bakıyordu. Bu bakışlarda dostluğun, eski ainalıkların zerresi yoktu. Eski Türk ordusu geçerken gülümseyen, çiçekler atan genç kızlar yoksun kadınlar, onları görünce ya evlerin karanlık kapılarında gözden uzaklaşıyor, ya da kara ipek çarşaflarının sarı örtüsüne bürünüyorlardı. Erkeklerin pek çoğu ise onları hiç görmelikten geliyor, kahvelerin önünde nargile tokurdatan yaşılar, onlara uzak ve silik bakışlarıyla bir düme bakar gibi bakıyordu.

Yalnız, bütün bunların üstünde, Mustafa Kemal'in anladığı şeydi ki, böyle kaygusuzluk perdesi arkasına çekilmiş gibi görünen am'ın Arap halkı, tersine, onlarla derinden derine ilgileniyordu. Ancak bu ilgi bütün dümancaydı.

Güzel am şehri, Mustafa Kemal'in tanımadığı bir yer de idi. Selanik'ten buralara sürüldüğü ve Abdülhamit'e karşı Hittâl Cemiyetini kurduğu günlerden beri bu şehirden çok gelip geçmişti. Burası onun ilk sürgün yeri idi. Hürriyet mücadelesinde elebağlardan olduğu için kaldırılıp bu sarı köşeye atılmış, bir kolayını bulup yine hürriyet fikirlerinin bol bol ve renk renk çiçeklerinin açtığı Balkanlar Türkiye'sine kaçıp gitmişti. Bu şehirde onun çok tatlı acı anıları vardı. Sonraki kumandanlıklarında da buralarda bir hayli ömür tüketmişti. Onun yerinde « am'ı ilk kez gören bir paşaya olsaydı, bu deşerikli kö-

tayca anlayamazdı. Mustafa Kemal'in tecrübeli gözleri, halkın yüzündeki dü manca anlamı ilk bakı ta kavrayiver mi ti.

Grup kumandanı Liman Von Sanders Pa a'yı um'da bulaca ını umarken bulamamı tı. O. am'dan ayrılıp gitmi ve Mustafa Kemal'in kurmay ba kanı Sedat beye haber bırakmı tı. Sedat beyden ö rendi i emir uydu: am savunulacaktı ve savunmayı dördüncü ordu kumandanı Cemal Pa a yapaca ından o kendi ordusunu da Cemal Pa a'nın emrine verecek ve kendisi Rayak yakınlarındaki kumandansız birlikleri teslim alacaktı.

am'ın göbe indeki güzel Viktorya oteline gitti inde Cemal Pa a'yı orda bulmu tu. Kendi aldı ı emri Cemal Pa a da almı tı.

Mustafa Kemal, bütün yedinci ordu birliklerini kol ordu kumandanlarından smet beyin (Pa a) emrine vererek Cemal Pa a'ya teslim etmi ve hemen o ak am trenle Rayak'a yollanmı tı. Yalnız yola çıkmadan önce öbür kolordu kumandanı Ali Fuat Pa a'nın kendisiyle birlikte yola çıkmasını da emretmi ti. Rayak'ta Liman Von Sanders'i bularak görü mü , o da ordaki birlikleri Mustafa Kemal'e teslim etmek istemi ti. Bu arada «Asya kolu» adını almı olan ve bir Alman Albayının emrinde bulunan Alman birli inin karargâhına varmı lardı.. Bu karargâh Rayak yakınında (Tegnabel) ziraat okulunda bulunuyordu.. Yapı, güzel ve moderndi. Alman Albayı onlara so uk biralar ikram etmi ve Liman Von Sanders'e de bu Alman kolunun her eye kar ın bir birlik oldu unu göstermek için harita üzerinde bazı cambazlıklar yapma a ba lamı tı.

Mustafa Kemal, Almanca söylenen bu sözleri ve yapılan açıklamayı öyle öyle bildi i Almanca siyle hiç kaçırmadan dinlemi ve Albay susunca öyle sormu tu :

- Bu zat, benim emrime verildi mi?
- Evet!
- O halde, Miralay bey, bana cevap veriniz; nerede, ne kadar kuvvetiniz kalmı tır ve ne vaziyettedir?

Bu soru kar ısında Albay a alımı ve duralamı tı; biraz dü ündükten sonra da u kar ılı ı vermi ti:

— Henüz müspet cevap veremem. Çünkü, harekât icabı vaziyet biraz üphelidir.

O zaman Mustafa Kemal, bütün nezaket kurallarını ve konukluk haklarını bir yana bırakarak hı ımla öyle konu mu tu :

— Miralay bey! Bu vatan elden gitmektedir. Bunun mes'uliyetini üzerlerine almı olanlar, me kûkiyet üzerine binayı mütalâa edemezler. Ben imdi karar vermek mec-buriyetindeyim. Sizin nenize istinat edebilirim? Buna söy-ler misiniz?

Albay, akıllı bir adamdı. Mustafa Kemal'in ciddi su rusu üzerine biraz dü ündükten sonra i in do rusunu söy-lemekten çekinmemi ti:

— Efendim, binayı mütalâa edilecek bir kuvvet al-madını kabul etmek muvafıktır.

— Yâni kar ımda yalnız Miralay beyi ve maiyetini görüyorum o kadar.

— Do rusu da budur.

Mustafa Kemal, bir tek Türk askerinin yitirilmemesi yak'taki kendi karargâhına gitmi ti. Rayak yakınlarında askerî birlik namına kimi insan döküntülerinden ba ka bir ey yoktu. Bu zavallı Anadolu ve stanbul çocukları, moralleri sıfıra inmi , aç, zayıflıktan kemikleri çıkmı , ya-rı hasta bir yı ın insandı. Yedikleri tayın macun gibi çek-tikçe uzayan yemye il bir nesneydi. çtikleri darı çorba-sına ara sıra biraz pamuk ya ı, ay çiçe i ya ı ya da ba-kımsızlıktan ve sefaletten sümük haline gelmi sı ır et-leri atılıyordu. Arabistan çöllerinin alı madıkları güne iy-le kavrulmu bu yüzlerde umuttan ba ka her ey vardı.

Mustafa Kemal, bir tek Türk askerinin yitirilmemesi için elinden geleni yapıyordu. Onca, bir asker bir külçe altından yüz kez daha de erliydi. Yarın, altının, gümü ün yapamayaca ını yine bu Türk çocukları yapacaktı. On-larla her zaman bir mucize yaratılabilece ine inanıyordu.

Bunun için, orduların döküntülerini büyük bir çabayla Anadolu topraklarına do ru kaçırma a, ingiliz kur unlu

rından koruma a çalı yordu. Bir gün yine Kuzey'e do - ru yollanan peri an ve eksik ordu kadrolarını incelerken kimi kumandanlar:

— Ne oluyor?., diye sormu lar, o da onlara öyle demi ti :

— Fczla kayıp vermemek için çekiliyoruz, evet. bo yere insan kaybetme e lüzum yok. bir gün onlar bana lâzım olacak!

Mustafa Kemal, bu insan enkazlarını, güvendi i su bay kadroları eliyle derleyip toplayıp bir düzene sokarken Rayak imendifer istasyonunun da yakılmasını emretmi ti. O, Rayak istasyonunu ate e verdirdi i sırada kimi ordu kumandanlarının atlarına atlayarak Kuzeye geçtikle rini haber almı ti. O zaman üzüntüsü çok büyük olmu tu: Çünkü, am ehrinin savunmasını kendisine bıraktı i kumandanların am'dan ayrılı mı olduklarını anlamı ti. Sonra, dü mana teslim olmak zorunda kalan bir kolor dunun kumandanının da Rayak'a geldi ini ona haber ver mi lerci. Tepesi atan Mustafa Kemal, bu kolordu kuman danını yanına ça irtarak ona u sert sözleri söylemi ti :

— Siz kolordunuzu bırakıp Beyrut'a gittiniz, oradan da benim yolladı m trenle buraya geliyorsunuz. Kolor du denilen cüzütam, kuvvet ve kudret itibariyle en bü yük cüzütamdır. Bunun kumandanı bir tek neferini da hi kurtarmaksızın, bilâkis, heyeti umumiyesini dü man elinde bırakarak, ahsını kurtardı i vakit, esbap ve era it ne olursa olsun, kolordu kumandanının aleyhindedir. imdi, ben size bir iyilikte bulunmak istiyorum. Fakat, bir artla: Henüz kumanda etmek için kuvvei maneviye niz yerinde midir?

Kaçak kumandan biraz dü ünmü ve:

— Evet, yerindedir! demi ti.

— O halde, Baalbek'te bekleyen arkada ımız Ali Fu at Pa a'nın yanına gidiniz, yarın size tekrar bir kuvvetin kumandanlı nı tevdi edece im.

Bu kaçak kumandan, ne yazık ki Mustafa Kemal'in yanından ayrılınca Baalbek'e gidece i yerde trene atla dı i gibi stanbul'u boylamı ti.

te, o zaman Mustafa Kemal, korkunç gerçeği yice görmüştü: Bütün cephelerde bir şey kalmamıştı. Mustafa Kemal, cephelerde bir bozgun havasının esme e bala dı nı anlıyordu.

Tepesinin attığı böyle bir zamanda güçlü bir rade- nin yurt, görev ve insan sevgisinin meydana getirdiği çilginca bir karar vermişti. Bu karar ona öylece özetlenen yi itçe bir emir verme e götürmüştü: « am'da bulunan bütün kuvvetler, benim orada bıraktığım smet beyin emri altında, Rayak havalisindeki kuvvetler Ali Fuat Pa a kumandasında imale hareket edeceklerdir.»

Bu emrin bir suretini de bütün kuvvetlerin kumandanı olan Liman Von Sanders Pa a'ya göndermişti.

O zaman, Mustafa Kemal'in aleyhinde bir kayna madır balamıştı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Daha büyük kumandanları hiçe sayarak böyle bir emir verebilen adam da kim oluyordu? Böyle şey görülmü müydü? Askerlik ölmü müydü, artık?

Mustafa Kemal'in beklediği de zaten buydu. Artık, bu isyana karşı patlayabilirdi. Sorumsuzluklar yüzünden bütün ordu, bütün vatan, parça parça esir olup bütünden ayrılıyordu. Mustafa Kemal, yaptığı işin hesabını verecek ve bu işi istediği gibi yürütecek güçte olduğunu biliyordu. Rayak istasyonunu baltan baltatmış ve verdikten sonra grup kumandanı Liman Von Sanders'in karar-gâhının bulunduğu Baalbek'e yollandı. Yolda yerli halk sa dan soldan kafileye ate ediyordu. Demek ki, buradaki yerli isyan, onun sandığından da iddetliydi. Baal bek'te Ali Fuat Pa a'yı bulmuş ve ona emrin iddetle uygulanmasını tekrarlıyarak Humus e hrine do ru ilerlemi - ti. Çünkü, Liman Von Sanders ordaydı.

Humus'ta trenden indi inde geçeydi. Hemen Liman Von Sanders'li bularak çok içten ve çok kandırıcı mantığı ile ona bu emrin verilmesinin gerekliliğini anlatmıştı.

Liman Von Sanders, kendisi lerine ve yeteneğine karşı an bu eski ele avuca sı maz dostuna anlayışlı, sempatik mavi gözleri ile bakmış ve onun bütün dediklerini anlar ve bunlara inanır görünmüştü. Mustafa Kemal'i dinledikten sonra :

— Evet, verilecek karar bundan başka türlü olamazdı! demi ti. Mustafa Kemal, bunun üzerine:

— O halde bu karar uygulanacaktır! diye son basıyı yapmı ti.

— Yalnız, rica ederim, benim Erkânı Harbiye Reisini de ikna eder misiniz?

Liman Von Sanders'in kurmay başkanı Diyarbakırlı Kâzım Pa'a'ydı. Bu, Mustafa Kemal'in iyi tanıdığı bir askerdi. Hasta yatıyordu. Liman Von Sanders'le birlikte onun yattığı odaya gitmişlerdi. Mustafa Kemal bütün durumu anlatınca onun da aklı bu işe yatıvermişti.

Mustafa Kemal, bu karara göre 7 nci ordu döküntülerini Suriye'nin Kuzey ucunda, yani Halep'de toplayacak, ondan sonra yeni kararlar alacaktı.

Bu işi yapacak olan da yalnız Mustafa Kemal'di. Liman Von Sanders'in işi rahatlatması ve onun bu önerisini benimsemek için uzun uzadıya çene çalmayı gerekli bulmamıştı.

Mustafa Kemal, yenilen birlikleri Halep'de toplamıştı. En ileride bıraktığı kumandan Kâzım beydi (Pa'a). Bu ordunun kolordu kumandanları da Smet ve Ali Fuat pa'alardı.

Mustafa Kemal, bu sürekli yorgunluklar, umutsuzluklar, öfkeler, isyanlar, patlamalar sonunda yine hastalanmıştı. İstanbul'dan geldiğinden beri didiniyor, bin türlü saçmalıklar, ihanetler, akılsızlıklar, anlayışsızlıklar, uzak ve yakın dümanlar ve dümanlıklarla durup dinlenmeksizin boşa boşa çalışını yine tehlikeye döürmüştü. Böbrek sancıları, bu eski düman, yine yakasına yapışmış, soluk aldırılmıyordu. tahsızdı; doğrudürüst gıda alamıyor, gövdesi, her gün biraz daha takatten düüyordu. Yeniden yatağı düümüştü. Kaderin bu oyunu ona pek acı geliyordu. Böyle civcivli tehlikeli, devgücü, dev, iradesi isteyen bir zamanda hasta olmak kadar isyan ettirici bir şey olur muydu? Birkaç askerî hastanede tedavi olduktan sonra, yine zayıf, yarı hasta ve takatsiz olarak kalmış, karargâhı olan Baron oteline gitmişti. Otelde yanında Suriye Valisi Fahri Binbaşı, ve Tahsin bey

le oturmu , dertle iyordu. Bu sırada Halep ehrinin dousunun i gal edilm i oldu u haberi gelmi ti. Demek, tehlike burunlarının dibine dek gelmi ti. Olaylar, dü ün-celerden daha hızlı yürüyordu. Mustafa Kemal, her zaman oldu u gibi yine tehlikenin gözüne giderek ne olup bitti ini ö renme e karar vermi , otomobiline Tahsin be-yi, vefalı arkada ı ve yaveri Cevat Abbas'ı da alarak tehlikeli noktaya do ru hemen yola çıkmı tı.

ehrin do u giri yerinde büyük bir insan kalabalı-ı kayna iyordu. Bunlar, tam çöl kılı indaki Bedeviler ve Araplardı. Otomobil, bunların arasında sıkı mı kalmı tı. Gözleri fıldır fıldır dönen silâhlı Bedeviler otomobile yük-lenmi ler, kımıldamasına bile engel oluyorlardı. Otomo-bilin çevresi gittikçe kalabalıkla yor, bo u malar, ça -rı malar, silâh ıkırtıları gırla gidiyor, güne te sıyrılmı i ri kılıçlar parlıyordu. Mustafa Kemal, buraya dek gel-menin büyük bir dü üncesizlik oldu unu anlamı tı. Bu gözleri dönmü 'sürünün içinden parçalanmadan kurtul-mak için de bir so ukkanlılık örne i göstermenin gerek-ti ini im ek gibi kavramı tı.

oför, her yandan arabaya asılan ve yüklenen bu a ırlı in altında otomobili yürütmek ve kurtulmak için bo-una çabalıyor, otomobil bo una homurdanıp, hırıldıyor-du.

Mustafa Kemal, açık arabanın içinde birdenbire aya-a kalkarak kumandaya çok iyi giden tok ve derin se-siyle :

— Dur! diye ba ırmı tı. Hemen Tahsin beyin elinde-ki kırbaçı çekip almı , aynı âmirce sesle kalabalı a :

• Reisiniz nerededir? diye sormu tu.

Bir u ultu halinde ona u kar ılık gelmi ti :

— Hepimiz reisiz!

Bu tehlikenin çemberini yarıp kurtulabilmek için ger-çekten im ek gibi karar vermek gerekiyordu. Mustufu Kemal de bunu yapmı tı; elindeki kamçı ile rasigeleno alabildi ine vurma a ba lamı tı:

— Çekilin! diye ba ırınca kalabalık birdenbire du

raklamı ve otomobili kavrayan kara zayıf eller bir anda çözüvermi ti.

Mustafu Kemal'in sesi soluk aldırmadan gürledi:

— Çabuk reisiniz kar ıma gelsin!

Reisleri oldu u anla ılan ma lahtı, ağıllı, bir bedevi elinde bir Osmanlı mavzeri, gö sünde çapraz fi ekliklerle süklüm pükiüm Mustafa Kemal'in yanına sokulmu tu. Ne var ki arkasındakilerden cesaret almak ve onların kaçıp kaçmadı ını görmek için de iki de bir dönüp dönüp arkasına bakıyordu.

— Ben sizin meydana getirdi iniz bu karga ayı ön ledim. Herkes ma lûptur. Fakat, sizin bu i e karı manızı da affediyorum. Bu ak am yanına geliniz, sizinle görü eceklerim var.

Mustafa Kemal'in bu emrine herif:

— Emredersiniz! diye boyun e mekten ba ka bir karılık veremedi.

Hemen oföre de :

— Geriye! emrini vermi ve karargâha dönmü lerdı.

Biraz sonra, eyh, Baron otelindeki karargâhta Mustafa Kemal'i bulmu ve onunla konu ma a hazır olduğunu göstermi ti. Mustafa Kemal, onu halin gerçeklerine göre kabul ederek :

— Benden rre istiyorsunuz, bakayım? diye sormu tu.

— imdilik bin altın, silâh ve cephane.

Mustafa Kemal, hemen o ak am bin altını bu kara avuçlara saymı , silâh ve cephane için de vaatte bulunmu tu.

Bu yeni heyecan ve enerji sarfı da Mustafa Kemal'i yine yata a sermi ti. Hemen ertesi gün, hastalı ı nüksetmi ti. Hasta durumda bu çıkmazdan nasıl kurtulacağını dü ünüp duruyor, Enver'e, Talât'a ve onların oyuncası olan Vahidettin'e içinden bir kez daha lanet ediyordu. Vaktiyle tam zamanında vermedikleri bu önemli askeri görevi dananın kuyru u koparken vermi ler, onu korkunç ve insafsız bir bozgunun felâketli sahneleri içine atmı lar, ona bunca «maddî ve manevî» acıları çektirmişler ve çektirmekte idiler. Bu kumanda makamlarını zama

nında ona bırakmı olsalardı, felâket denen eyi Türkiye'nin kapısına yana tırmamak için ne ola anüstü i ler yapaca nı, neler yarataca nı o bilirdi. imdi, i i ten geçmi ti, ar;ık. imdi, akıntıya kürek çekiliyordu. O, böyle dü üncelerle kafası karmakarı ık dertlenip dururken Halep'in içinden silâh sesleri gelme e ba lamı tı. Bir ça tırtıdır kopmu tu. Hemen çok önemli dakikalar ya anmakta oldu unu anlamı , pijamasiyle balkona fırlamı tı. Sokaklardan oluk gibi insan akıyordu. Bir ko u ma, bir heyecan, bk tedirginlik ve uzaktaki silâh sesleri ile Halep ehri çalkalanıyordu. Bundan ba ka kudurgan bir insan yı nı, otele saldırma a ba lamı tı. Hemen üniformasını yarı giyinmi olarak eline kılıcını almı , odanın kapısından dı arı fırlamı , merdivenleri ko arak inme e ba lamı tı.

Durum açıktı, bu gelenler sorumsuz, heyecana kapılmı ba ibozuk kalabalı ıydı. Bunlara kar ı nasıl davranılaca nı biliyordu. Rastgeldi inin yüzünde ve sırtında kırbacını akladma a ve bu biçimsiz sürüyü otelden dı arı sürme e ba lamı tı.

Sel gibi akan insan yı nları otelin dı ina sürülmü tü. Alt kat taraçasında Halep kumandanının heyecandan titreyen gövdesi ve sesi ile kar ıla mı ve onun elinde tuttu u bir raporu kendisine okumak istedi ini anlamı tı; adamca ızın elindeki kâ it, fırtınadaki bir a acın yaprakları gibi titriyordu. Mustafa Kemal, hemen onun bir türlü okuyamadı ı raporu çekip elinden almı ve okuma a ba lamı tı. Raporu durgunca okuyan Mustafa Kemal, Halep ehrinin saldırıya u radı nı anlamı tı. ngiliz birlikleri Arap a iretleriyle el ele ve yan yana Türk ordusunu Halep'ten atmak için taarruza geçmi lerdı. Olayların mantar gibi yeniden bitti i bu sıralarda yine öyle çabuk alınan kararlarla felâketler önlenebilirdi.

Baron otelinden çıkılıp da sa a sapılınca bir dört yol a zına varılır; Mustafa Kemal elindeki kırbaçla otelden çıkmı buraya dek yürümü tü. Dünyayı yüreklili in, yi itli in ve so ukkanlılı in yönetti ini, bunca tecrübeden

sonra pek iyi biliyordu. O da kırbacından sonra bu ikisine dayanarak oraya dek gitmişti.

Yalnız buraya gitmeden önce emir vermişti, karargâha gelecek bütün yolları tutturmuştu. Oralardan imdilik bütün gelecek tehlikeler önlenebilirdi, yalnız, ngiliz uçaklarının attığı bombalar korkunç gürültülerle caddelerde ve damların üzerinde patlıyor, kalabalığın çılginca, barınları çalıyor ve çalıklarla hasır gibi yerlere serildiği görülüyordu. Bu da yetmiyormuş gibi damlardan da üstüsten atılan el bombaları caddelerde büyük gürültülerle patlıyor ve demir parçalarını yiyen halk çoluk çocuk alabilirdi.

Mustafa Kemal, gözlerinin mavisinde ve avutları çökük, sakalı uzamış yüzünün sarı inli inda sıtmalı bir gülümsemeye opera komik sahnelere benzettiği bu görünümü bakıyordu. Ölüm, her an beyninde ve kalbinin üzerinde bir bomba gibi patlayabilir ve onun sıtmalı bakınları, iki damlacık mavi buğulu gibi çölün kızgın havasına uçabilirdi. O, Çanakkale'de, Arıburnu'nda, Anafartalar'da unuttuğu gibi ölümü burda da unutmuştu. Güne batması, çölün tozlu havası, bir yangın gibi kıpkızıl kesilmişti. Caddelerin tozları içine yuvarlanan kanlı gövdeler, ak amin bu toz pembe havası içinde daha çok kırarıyordu. Gürültüden ürken kerkenesler, eabil kırılacağıları, güvercinler ve kumrular tüneme e baladıkları çınar a açlarından çalıklarla havalanıyor ve onlar da ayrıca gökyüzünde bir ana baba günü yaratıyorlardı. Gelen dümanın meramı sadece panik yaratmaktı ve bir kaç bin mermi, bir kaç uçak bombasıyla Mustafa Kemal'in yedinci ordu döküntülerini Halep'ten Kuzey'e, Anadolu'da do ru kaçırarak istiyorlardı.

Mustafa Kemal, bunun imdilik bir kuru gürültüden ba ka bir ey olmadığını biliyordu. Kuru gürültüydü, .Ancak, arkası gelebilirdi; ngilizler, artık ucuz zaferler peindeydi; yalnız a açları silkeliyor ve olmu yemi leri dökerek topluyor, anavatan çocuklarının, halis ngilizlerin elinden geldi ince burunlarının kanamaması için çalıyor ; lardı. Araplar ne güne duruyordu? in do rusu uydu kl.

altın ve ba ımsızlık pe inde ko ma a ba layan Araplar-
dan ba ka herkes, sava tan bıkmı , usanmı tı. Halep'i
alma a her kim gelirse gelsin Mustafa Kemal, vermemek
kararındaydı. Mustafa Kemal, kendisini yalnız sanarak
saldıran zavallıların, kö e ba larını tutmu Mehmetçikle-
rin mermileriyle taranmasını oldu u yerden seyrederek
böyle yalnızca dikilip durmuyor, im ek gibi çabuk ve et-
kili emirler veriyor, tek askeri bir manga gibi kullanarak
sokaklardan akıp gelen ya macı sürülerini oldukları ye-
re mıhlıyor ve arkadan gelme e heveslenenleri de gerisin
geri kaçıyordu. Böylece alaca karanlık basıncaya dek,
Mustafa Kemal, ba arılı bir sokak sava ını pek yakımdan
yönetmi ve duruma tam hâkim olmu tu. Böylece bu al-
tına ve ya maya hevesli sürüler, sürülüp ehrin sokakla-
rından çıkarılmı ve arkası bırakılmayarak kovalanmı
lardı. Son ya macı ve son ngiliz de ehirnden dı arı atıl-
mı ve Halep yine yedinci ordunun elinde kalmı tı.

Silâh sesleri kesilmi , dü man uçakları uzakla mı -
tı. Korkudan ı ıklarını söndürmü olan Halep ehrinin üze-
rinde imdi çölün yakın ve iri yıldızları parlıyordu. Bü-
tün halk evlerine sı ınmı tı ve sokaklarda yalnız süngü-
leri parlayan yırtık postallı, cılız Mehmetçikler dola ıyor-
du.

Karanlık basarken Mustafa Kemal, sokak sava ını
yönetti i yerin yakınında bekleyen oförüne i aret etmi ,
o da otomobili oraya yana tırmı tı. Otomobiline binme-
den önce Halep kumandanına u emri yermi ti.

— Bu ak am, Halep ilerisindeki kuvvetleri geri çe-
kece im, yarın Halep'in Kuzey Batısında ngiliz ve Arap-
larla muharebe edece im. Buna göre hareketinizi tanzim
ediniz.

Olay tıpkı Mustafa Kemal'in dü ündü ü ve dedi i gi-
bi çıkmı tı. Yedinci ordu birliklerinin çekildiklerini sanan
ngilizler sevinçle saldırıya geçmi lerdı. Ne var ki Mus-
tafa Kemal'in geceleyin aldırımı oldu u kurnazca «ter-
tibatın» ate ten duvarına çarpmı lar ve pek çok ölü ve-
rerek ters yüz etmi lerdı. Son zamanlarda, zaferleri, el-
ma gibi kolayca dev iren ngilizler, sersemleyerek çekil

misler ve **bu** netameli bölgeden uzakla makta acele etmi lerd i.

i te, Mustafa Kemal. Türk ordularının uvuçlarından kum gibi akarak giden vatan topraklarına burda ilk kez Türk süngüsünden bir sınır çekmi ti. Dü man bu nota meli yere bir daha u ramaktan sakınmı ve daha kolay cephelerde macera aramı tı.

«Türk süngülerinin tespit etti i bu hattı» Mustafa Kemal gerçek sınır olarak kabul etmekten ba ka yapacak bir ey olmadı nı pek iyi anlamı tı.

i te, Mustafa Kemal Halep'te bulundu u bu günlerdeydi ki, sava kabinesinin artık memleketi felâketo sü rüklemekte oldu unu daha yakından görüp anlamı tı. Uu kabinenin dü ürülerek daha iyi i görebilir bir kabinenin i ba na getirilmesini ve ordunun bütünüyle kendi emrine verilmesi gerekti ini dü ünme e ve buna inanmaya ba lamı tı. Böylece en kesin çarelere ba vurabilir ve memleket dü mek üzere oldu u uçu rumdan kurtarılabilirdi. te, bu dü ünçe sonundadır ki, Vahidettin'e o mehur telgrafı çekmi ve ba ta sadrazam mü ir Ahmet z-zet Pa a olarak bütün kabineye girecek arkadaş ların listesini de bildirmi ti, bu kabinede kendisi için Harbiye Nazırlı nı istemi ti. Gerçi bundan bir süre sonra Talât Pa a kabinesi dü mü , yerine kendi istedi i gibi sadrazam olarak z-zet Pa a getirilmi ve kabineye kendi istedi i bir kaç yurtsever arkadaş ı da alınmı tı, yalnız Harbiye Nazırlı nı ona vermekten çekinmi lerd i.

Mustafa Kemal'in enerjisi ile Halep'teki durum dondurulmu ve 1918 yılının son ayları da gelip çatmı tı. -te, bu sıralardaydı ki, Mustafa Kemal, kendisinin Yıldırım Orduları grup kumandanlı na atandı nı bildiren telgrafı almı tı. Bunun üzerine 7. Ordu Kumandan Vekilli ine Ali Fuat Pa a'yı atayarak grup garargâhının bulundu u Adana'ya yollanmı tı. Grup karargâhı Adana ehrinin göbeindeki «Adana Oteli»nde bulunuyordu.

Katma'dan Adana'ya dek do ru dürüst bir yol yoktu. Yorgun ve hasta bir insan **için** bu yol öldürücüydü. Ancak Mustafa Kemal, Adana'ya **bir** an önce yeti meye

can atıyordu. Orda kötüye giden kaderinin bir kez daha dizgininden yakalayabileceği bir olanın kendisini beklediğini sanıyordu. Çinde bu sürükleyici duygu vardı.

te, bunun içindir ki, masal iklimlerinin sihirli halısına binerek bir hızda oraya erişebilmekten başka bir düşünce yoktu. Otomobil, asker kaçaklarının, emekçi gruplarının ve bin türlü tehlikenin kestiği yollardan tangır tungur ilerliyordu; oför hem emeklerle kestiriyor, hem de direksiyon kullanıyordu.

Evet, bütün bu acelesinin bir tek nedeni vardı: Güney cephesini böyle böyle durdurmuştu, öbür orduları da eline alınca İstanbul'a karşı bir baskı yaparak dediklerini yaptırabilmek!

Yoksa, bu genç yetenekli ordular grubuna kumandan atandıktan sonra için duyduğu sevincin kanatlarından uçuyor dedildi. Bu sevinci duyabilmek için artık çok geç kalmıştı. Belki savaşın başlarında ve Çanakkale'de istediği zaman bunu verselerdi, o zaman bir diyecekti.

Uzun, yorucu, tehlikeli yolların, uykusuzluğun, sürekli hastalığın etkisiyle gözlerinin mavisi solmuş, zayıflamış ve yorgun argın «Adana Oteli»ne eriştiğinde. Liman Von Sanders'i orada kendisini bekler bulmuştu. Bu eski dostu, orada ona bütün rahatlığı sağlamış ve onun dinlenebilmesine yarayan her şeyi yaratmıştı. Gerek Liman Von Sanders, gerekse kurmayları onu büyük bir saygıyla ve nezakete karşılamış ve ağırlamışlardı.

Liman Von Sanders'in kumandanlık bürosunda onunla karşılaştıkları ayakta duruyorlardı. Aralarında bir masa bulunuyordu. Liman Von Sanders'in yüzünde Mustafa Kemal'i karşılamak için gerekli ince nezaket ve terbiye tülünün altında derin bir üzüntü seziliyordu. Mustafa Kemal'in tecrübeli gözleri, bunu ilk bakışta anlamıştı. Nasıl anlansın ki, her namuslu, doğru ve karakter satılabilecek insanın kanakaladı bir dönem gelip çatmıştı. Liman Von Sanders çok üzgün ve tatlı bir sesle Mustafa Kemal'e şöyle demişti:

— Ekselans! Siz muharebe cephelelerinde, Arıburnu'nda, Anafartalar'da çok yakından tanıdığım kumandansınız.

niz. Aramızda gerçi belki hâdiseler, vakalar da oldu. Fakat, en sonra bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıttı oldular. Kalpten dost oldu umuzu zannederim. Bugün, Türkiye'den ayrılmak zorunda bırakılırken, emrim altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldi im zamandanberi, takdirkârı bulundu um bir kumandana bırakıyorum. Bu umumî felâket içinde bedbahtlık duymamak mümkün de ildir. Ben yalnız bir eyle avunuyorum: Kumandayı size bırakmakla! Bu dakikadan itibaren emir sizindir, ben sizin misafirinizim!

Mare alin üzgün ruhunu yansıtan sözleri, Mustafa Kemal'i de çok üzmü tü. Evet, o, üst olarak baında bir Alman Mare alinin bulununu hiç bir vakit çekememi ti, ancak, Von Sanders, saymak zorunda kaldı ı iyi bir asker, yi bir insandı ve onun bu biçimde ayrılıp Almanya'ya gidi i de genel çöküntünün hızlandı nı gösteren bir i aretti. Artık, müttefikler arasındaki ba lar, gerçekten kopma a ba lamı tı. Artık herkesin baının çaresine bakması gereken zamanlar çoktan gelip çatmı tı. Liman Von Sanders'in iyi, iradeli ve namuslu bir insan ifadesi taıyan yüzündeki üzüntü ve yalnız ordular grubunun kumandanlı nı bırakarak Türkiye'den ayrılmak zorunda kalı ndan dolayı de ildi; ötede koca Almanya da korkunç çatırtılarla çöküyordu: Hem de kulakları saır eden çatırtılarla. Zaten Von Sanders Almanya'nın do udaki menfaatlerini savunmakta olan bir asker de il miydi? Ve her eyden önce ve her eyin üstünde sadece Almanya yok muydu?

«Deutschland; Deutschland, über alles!» marının kulakları saır eden fırtınası da artık batıda, batının kan kırmızı bulutları altında yava yava sönüyor ve i itilmez hale geliyordu. Liman Von Sanders'in içi kan a lıyordu, yüzünde görülen yalnız tatlı bir üzüntü idi, Mustafa Kemal, bu iyi askerin derinliklerine inecek güçte keskin bakı lara sahipti.

Bütün bunları duydu u halde onun sözlerine bir sözle olsun karılık vermemi , yalnız :

— Oturalım! demi ti.

Kar ılıklı birer sigara tellendiriyorlardı. Mustafa Kemal'in canı kahve istemi ti, bu iste ini Mare ale bildir-mesi üzerine dalgın Mare al, iki kahve emretmi ti.

Böylece hem kahvelerini, hem de sigaralarını içiyor ve bir tek söz söylemeksizin birbirlerine bakıyorlardı. Bu üzgün dakikalarda her ikisinin de içinden konu mak gel-miyordu. Sesin, dü ünceleri ve anıları ürkütebilece i bir an ya ıyorlardı.

Adana Oteli'nin bu tarihî odasında, her iki kumandan da kar ı kar ıya oturmu dü ünüyordu. Her ikisinin dü-ünceleri de daha çok geçmi in muhasebesi ile ilgiliydi.

Mustafa Kemal'in kafasında Liman Von Sanders'le ilgili bir anı canlanmı tı. Mustafa Kemal, Çanakkale'de Arıburnu kumandanıydı. İngilizler Anafartalar'a çıkarma yapmı lardı. Durum birdenbire kritik ve tehlikeli bir noktaya gelmi ti. Mustafa Kemal, durumun bu nazikli i üzerine Enver Pa a'ya ba vurmu , i e yarar bir kar ılık alamamı tı. O zamanlar Liman Von Sanders'in karargâhı. s-tanbul'da, Yalova'da bulunuyordu. Mustafa Kemal, onun kurmay ba kanının aracılı iyle Liman Von Sanders'e sesini duyurtmu tu.

Liman Von Sanders, bu telefon konu masında Mustafa Kemal'e :

— Durumu nasıl görüyorsunuz, nasıl bir tedbir dü-ünüyorsunuz? diye sormu tu.

Mustafa Kemal, bu güç gibi görünen sorunun kar ılı nı daha önceden dü ünüp hesaplamı ve bütün ilgililere de bildirmi , yapılması gereken her eyi açıkça anlatmı tı. Yani, bu i leri anlatabilmek için sa ır kulakların dibinde günlerce çan çalıp durmu tu. Her yana ba vur-duysa da bütün anlayı kapılarının yüzüne kar ı kapan-mı oldu unu büyük bir üzüntü ile görmü tü. Dumanı tepesinden çıkıyor, çatacak, öfkesini çıkaracak sorumlu bir adam arıyordu. Liman Von Sanders de güzel bir hedef olarak kar ısına dikilmi ti. Hemen hı ımla ona u kar ılı lı i vermi ti :

— Durumu nasıl gördü ümü çoktan size bildirmi -tim. Tedbire gelince: Bu dakikaya kadar çok müsait ted-

birler vardı. Fakat, bu dakikada tek bir tedbir kalmı tır.

— O tedbir nedir?

— Bütün kumanda etti iniz kuvvetleri emrime veriniz. Tedbir budur.

Telin öbür ucundan alaycı bir yüzün sahibinden geldi inden üphe edilmeyen bir ses, bu öneriye öyle bir soru ile kar ılık vermi ti :

— Çok gelmez mi?

Mustafa Kemal'in zaten tepesi atmı tı. Kendisi bu konu mayı, ngiliz zırhlılarının kesilmeyen ate i altında kulakları sa u eden gürültüler içinde yaparken yüksek kumandan, Yalova'nın cennet gibi ye illikleri içinde yuvalanarak yapıyordu.

Hemen onu u kar ılı ı yapı tırmı tı :

— Az bile gelir!..

Bunun üzerine telefon kapanmı tı.

Uzun uzadıya olaylardan sonra Anafartalar grup kumandanlı ını Mustafa Kemal'e vermi lerci.

Ne üzücü hikâeydi: Mustafa Kemal, kaderin bu acı cilvesine gülmek mi, a lamak mı gerekti ini bilmiyordu. Kocaman orduların yönetimini hep i i ten geçtikten sonra kendisine veriyorlardı.

te, büyük sava ın ba ından beri ba lamı olan Alman kumandcılarının i i de en sonra bitmi ti. Yalnız koskoca vatanın iler tutar bir yanı kalmayıp dayandı ı dört direktten üçü yıkılıp gittikten sonra!

te, yıldırım orduları grup kumandanlı ına böyle geç ve saçma bir zamanda atanan Mustafa Kemal, Mondros bırakı masının acı hükümlerine bu birliklerle kar ı koyma a çabalayıp stanbul'a kafa tutmu ve en sonra z-zet Pa a'nın imdat ister gibi gelen sesini duyarak bir de talihini orda denemek üzere çekip stanbul'a gitmi -ti. Oysa onunla birlikte ve aynı zamanda Kâzım Kara bekir, Ali hsan, Halil ve Nuri pa alar da birer bahaney-le stanbul'a ça rılmı tı.

.*
**

Mustafa Kemal, dün ak amdanberi bütün bu anılarını yeniden yeniye canlandırmı , u son aylardaki hızlı

olayların kesin bir bilançosunu yapmı tı. Bütün gece, pa-di ahın kafasını çelmek için söylenecek sözleri zihninde evirip çevirmi ve bu alanda oynayaca ı son kozun mi-zansenı için adamakıllı hazırlanmı tı.

Yıldız'a do ru tırmanırken çift at ko ulmu Lando. Viyana va elerinin ritmini andıran, tıkırtısıy'e ilerliyordu. Her yan ıssızdı. Korunun derinliklerinden kı ku larının sesleri geliyordu. Atların nallarından ve arabanın tekerlek-lerinden çıkan ho tıkırtılarla bu münzevi ku ların tek no talı seslerinden ba ka ses i itilmiyordu. Mustafa Kemal için bütün tu yerler, tarihin derinliklerinden sırlar üfleyen bir hazin dünyaydı. Burda otuz üç yıl hürriyete kar ısın-da mum tutturmu bir kanlı sultan oturmu tu. Abdülha mit, Beylerbeyi Sarayı'nın bir odasında daha birkaç ay önce ölmü ve yine onu deviren Talât ve Enver pa aların omuzları üzerinde sonrasız dinlenme yerine götürülmü .. tü. te, Mithat Pa a'yı Taif zindanlarında bo duran, pek çok aydını ve tibbiyeliyi Marmara'nın derinliklerine göm-düren en büyük ve yi it Türk airlerinden birini, Namık Kemal'i Magosa zindanlarında inleyen büyük burunlu Ab dülhamit, bu ye il korulukta otuz üç yıl karanlık bir ku-runtu ve korku tütsüsü içinde ya amı ve burası en son-ra ona da yâr olmamı tı. Türk edebiyatından «Yıldız» ve «Burun» sözcükleri sürgün edilmi gibiydi. En sonra, i -te, her ey geçmi , her ey göçmü tü. Vaktiyle Rumeli'-de, hürriyetçilik ate iyle ruhunun fıkır fıkır kaynadı ı gün-lerde yazdı ı «Kırmızı zler» iiri ve buna benzer iirler hep bu kızıl sultanı u yemye il cennetten uzakla tırmak içindi. O gitmi , ondan sonra gelen de gitmi ti, imdi, on-lardan sonra gidecek olan oturuyor ve sa duyuya büyük akıl fakültelerini tıkamı olarak Dolmabahçe Sarayı önün-de yatan ngiliz dritnotlarının esire umutsuzluk a ılayan korkunç, kül rengi gücünü seyrediyordu. Abdülhamit, Mit-hat Pa a'yı dinlemi miydi ki, Vahidettin Mustafa Kemal'i dinleyecekti? O yine de, zekâsının, enerjisinin çelik yum-ruklarıyla bu sa ır duvarları bir kez daha yumruklayacak tı. Tarih, millî bilinç, insanlık sa duyusu bunu ona id-detle emrediyordu. Bir ngiliz Atasözü söylemiyor muydu:

Küçük darbeler kocaman me eleri devirir diye. Tarih, bütün bu ufacak tefecik darbelerin zamanla meydana getirdi i kocaman olaylardan ba ka bir ey miydi?

Ne var ki, Türk halkı, bugün çok daha kötü duruma dü mü tü. Vaktiyle yalnız o eski Yıldız kurdunun o tek dü manın elindeydiler; oysa bugün dünyanın en güçlü sömürücü devletleri ellerine geçirdikleri bütün öldürücü demir yı nlarıyla gerdek odalarımıza dek girmi lerd i. te, bunun için çalı mak, her ey pahasına çalı mak gerekiyordu.

Her zaman duymazdı, yalnız, bu kez, Mustafa Kemal, Yıldız Sarayı'na yakla tıkça garip bir heyecan duyma a ba lamı tı. Dö ü e, ba ba a dö ü e hazırlanan bir eski zaman sava çısı gibi, bütün kendine güvenine kar in gö sünün altında yüre inin, üniformasının sıkı örtüsünü sarst ı görülebilirdi. Araba, Hamidiye Camii'nin önünde durdu. Kendisinden önce gelenlerin arabalarıyla cadde dopdoluydu. Kafasında kayna an anılarla sarma dola dü ünçe mah eri, burda durmu tu. Yalnız, iradesinin zırhını giyip yüzüne gururla galvanize edilmi sertçe bir maske takarak selâmlı a do ru yürüdü. Burda yeni padi ahın birçok gözdesi pa alarla ona yaranma a çalı an bir yı n üniformalı, üniformasız insan arasında birkaç namuslu insan yüzüne de rastladı. Onlara gülümsemek istediye de gülümseyemedi. Vahidettin'in onu böyle garip bir kalabalı n bir araya toplandı ı günde ça ır ırının eytanca bir yanı vardı, acaba neydi?

Kalabalıkla o da abdest alarak camiden içeri daldı. Birkaç ay önce burda Enver Pa a ile son kar ıla masını dü ündü, kendisini Arabistan çöllerine sürme iradesini çıkardı ı için nasıl da sırtıyordu. Zavallı Enver bilmiyordu ki bu felek kahbe felektir, onun ba ının üzerinde kaderin ate ten kılıcı sallanı p durmaktadır. imdi, kader onu bir daha kendisine alaycı yüzüyle sırtlamayaca ı men kûp devlet adamlarının korkunç mezarlı ına, «unutulma» dünyasının ıssızlı ına sürgün etmi ti.

Demek, bu selâmlıkta Enver Pa a'sız da toplanılacak, Enver Pa a'sız da padi ahlar hüküm sürecekti.

Mustafa Kemal, ister istemez bunları dü ünerek Va hidettin'in hemen pek yakınında namaz kılanlar arasın da ba ını halıların yumu aklı ına dayayıp secdeye varır ken Yıldız Saray'ının, temellerinden sarsıldı ını duyuyor gibiydi. Sanki, bütün bu üstü güzel a açlar, güzel çiçek ler ve yapılarla süslü tepelerin altında kaderin ruhu bir milletin iradesi gibi kımıldııyor ve bunun sarsıntıları Mus tafa Kemal'in ruhuna geçiyordu.

Vahidettin, Mustafa Kemal'i namazdan sonra salo na ça ırdı. Onun, Mustafa Kemal'le konu ması oraya ge len herkesi ayrı yönlerden ilgilendirdi inden, hepsi bun dan bir sözcük kapabilmenin pe indeydiler. Hiç kimse nin ne konu uldu u üzerinde ufacak bir fikri yoktu. Dev rin bütün kalburüstü ki ilerinin toplandı ı bu yerde Va hidettin'in yalnız Mustafa Kemal'i seçerek uzun uzun onun la konu up dertle mesi, ne demekti? Padi ah yeni bir mizansen mi hazırlıyordu? Herkes, ayrı ayrı bir eyler dü ünüyor, hiç kimse gerçek konuya bir adım bile yar na amıyordu. Mustafa Kemal'in bütün iradesini kullanarak ona yöneltmek istedi i konu ma konularından, Va hidettin, büyük bir beceriklilikle sıyrılıyor ve onun darbe lerini bo a çıkarıyordu. Bunca uzun zamana sı dirılan bu konu ma incir çekirde ini doldurmazdı.

Hep ıvr zıvr eyler konu ulmu tu. Mustafa Kemal, en sonra, bu türlü konu ma biçiminden bıkmı , usanmı ve padi ahın iradesini hiçe sayarak hazırladı ı dü ünce lerin açıklanması için bir giri yapma a ba lamı tı ki, Va hidettin, hemen usta bir sözcü gibi onun bütün söyleyeceklerini bıçak gibi bir anda keserek :

— Benim nama lûp kumandanım, dedi. Ordunun ku mandan ve zabıtları eminim ki seni çok severler, bana teminat verir misin ki, onlardan bana bir fenalık gelme yecektir.

Mustafa Kemal, böyle bir sorunun ne anlama geldi ini keskin zekâsiyle öyle bir yokladıysa da bundan hiç ey çıkaramadı. Vahidettin, bu sisli sözülle ne de mek istiyordu? Bu, açıklamaktan çekindi i gizli bir dü üncesinin belirtisini ta ıyordu. Ne demek stiyordu? Bu

nur» önemli oldu una da hiç ku ku yoktu.

— Ordu tarafından aleyhinizde harekete ait malûmat ve mahsusatınız mı var, efendim?

Mustafa Kemal'in bu sorusu üzerine, padi ah, tıpkı eskiden oldu u gibi dü üncelerini gözlerinden okumasınlar diye gözlerini kapadı. Mustafa Kemal, onun gözlükleri arkasında gizlenen gözkapaklarıyla de örtülen gözlerini, gözlerinin mavi ı kları ile bir süre bombardıman etti.

Vahidattin, bu durumda, aynı soruyu bir kez daha sordu. O zaman Mustafa Kemal u kar ılı ı verdi:

— Vakia, ben stanbul'a geleli birkaç gün oldu, buradaki ahvali yakından bilmiyorum, fakat, ordu, ruesa ve zabitanın zatı ahanenizle kar ı kar ıya bulunması için bir sebep olabilece ini zannetmiyorum. Onun için temin ederim ki hiç bir fenalı a intizar buyurmayınız.

Vahidettin, yine bilmeceye benzer bir söz söyledi :

— Yalnız bugünden bahsetmiyorum, bugünden ve yarından.

te. o zaman, Mustafa Kemal'in kafasında bir ku - ku im e i çaktı. Vahidettin'in geriye do ru zorlayıcı bir davranı yapma a niyeti mi vardı? Adımlarını ileriye do - ru ayarlamı yurtseverler için karanlık bir plân mı hazırlanmı tı?

Mustafa Kemal'in bu sözden anladığı uydu ki, Vahidettin, korkusunu imdiden duydu u tehlikeli bir i yapmak istemekte ve bu davranı a kar ı gelebilecek ordu personelini de Mustafa Kemal aracılı ı ile yatı tırmanın yolunu aramaktadır.

Mustafa Kemal, çok güç bir duruma dü tü ünü anlıyordu. Geriye do ru yapılacak bir davranı ı destekleyemeyece ini Vahidettin'e söyleyemez ve ona bu i te umut veremezdi. Böyle bir ey için ona do rudan do ruya «olumsuz kar ılık» vermek de kafasındaki gelece in plânlarını altüst edebilirdi. Bunun için çok dikkatli olmalıydı.

Padi ah, verilmi korkunç bir kararın uygulanması arifesinde bulunuyordu, Mustafa Kemal'e güvenip güvenemeyece ini ö renmek istemi ti. Yoksa, gizli kurmay

olan eni tesi Damat Ferit Pa a ile eskidenberi ngiliz partizanlı ı ile tanınan Tevfik Pa a, Hürriyet ve tilâf Parti si'nin bütün ileri gelenleri, onun elinin altındaydı, ve çok sık toplantı ar yaparak tehlikeli kararlar almaktaydılar.

Padi ah, bu süre çİnde, Mustafa Kemal'e kafasındaki korkunç kararı göklerinden kaptırmamak için olacak bunları hiç açmadı. En sonra gözlerini açarken de kaçamak bakı larla Mustafa Kemal'in yüzüne bakarak unları söyledi :

— Siz, akıllı bir kumandansınız, arkadaş larınızı tenvir ve teskin edece inizden eminim.

Padi ah, bunları söyleyerek aya a kalktı. Böylece konu manın bitti ini anlatmak istemi ti.

Mustafa Kemal, br kez daha ruhunda kapkara bir uçurum gibi açılan umutsuzlu un derinliklerinde bo ulaca nı sandı, kalbi gö sünün altına sı mıyor, içinden yava yava bir hınç, kin ve tiksinti golf istirimi yükseltiyor ve bakı larını yalayıp geçiyordu. Kara dü üncelelerine gömülmü olarak araba ile Yıldız yoku undan a a ı inerken kar ıdan gelen muhte em bir saray arabasının birdenbire perdesi aralandı, çok güzel bir genç kız ba ı görüldü. Mustafa Kemal, bunun Vahidettin'in küçük ve güzel kızı Sabiha Sultan oldu unu elbette bilemezdi. Yalnız, onun kendisini gâstermek için perdeyi aralayan rast gele bir saraylı oldu unu sanmı tı.

Sarayda, haremde, Vahidettin, çoktanberi konu malarına bir tat vermek için «arşlan yelesi pa a»sını anlatıyor, onun bir padi ah kızına yakı ır yakı ıklılıkta yi it bir pa a oldu u üzerinde sık sık duruyordu. Mustafa Kemal'in | elbette bu «kendi kendine gelin güvey olu tan» hiç haberi yoktu. Yalnız o da herkes gibi Vahidettin'in iki kızı oldu unu, bunlardan birinin Sadrazam Tevfik Pa a'nın o lu Albay smail Hakkı beyle evli bulundu unu, öbürünün de Mecit efendinin o lu yakı ıklı Faruk efendiyle sevi ti ini i itmi ti. Acaba u kendisiyle ilgilenen ve bir prenesten ba ka kimse olmadı ı anla ılan kızca ız kimdi ve neyin nesiydi?

Mustafa Kemal'in gözü kız kadın görecek durumda

de ildi. O, bugün stanbul'da ya ayanların en dertli'sydi.

Yıldızdan ayrılıp da ana caddeye çıktı ında artık, bütünüyle bir ihtilâlciydi, artık legal ya ayı n be para etmedi i bir dünyaya ilk adımını atmı tı. Kocaman bir örgüt yapacak «zaaf, fesat» yuvalarını darmada ın edecek ve bu adamların bu topraklar üzerinde söz ve güç sahibi olmalarına bir son verecekti.

Eve gidip soyunduktan sonra yata ının üzerine uzandı, merakla odanın kapısından kendisine bakan kız karde ine :

- Mahbu , bana az ekerli bir kahve yap! dedi.
- Peki a abeyci im!

HAREMDE YE EREN UMUTLAR

***Umut da bir tur mutluluk-
tur! Belki de mutlulukların
en büyü üdür.***

Sumuul Jühnsui

Veliaht Vahidettin, Almanya gezisinden döndü ü gün, harem dairesine yorgun ve yine de dinç ve sevinçli girmi ti. Daha kapıdan ko arak onu kar ılayan çok sevdi- i kızı Sabiha Sultan :

— Nasıl geçti yolculu unuz, babacı ım? diye sorarken onun koluna sarılmı , babası da onu kolu ile sararak harem dairesinin lo , a ina ve rahat havasına büyü bir özlemlerle atılır gibi girmi ti.

Vahidettin, Sabiha Sultan'ın sorusuna ancak oymalı kenarları altın yaldızlı eski bir koltu a yı ılırken cevap verebilmi ti:

— Çok iyi geçti Sabiham! Çok iyi geçti. Her eyi görüp ö rendik.

Yalnız, babası «her eyi görüp ö rendik» derken yüzünün kemikli görünü ünde, görülen ve ö renilen eylemlerden ho lanmadı ını gösteren mimikler yüzüyordu. Ak am yeme inden sonra büyük salonda içten bir kalabalık Va

hidettin'i çevrelemi ti. Çevresi daha çok kadınlarla doluydu ve Sabiha Sultan uzun boylu, kıvrak bir sülün gibi ona yaslanarak uzanmı tı. Herkes onun a zından çıkan sözcükleri bir mücevhermi gibi anlama a çalı yordu. Ne var ki, Vahidettin. duvarların kulakları oldu unu daha önce hiç unutmadı ı gibi imdi de unutmuyordu. Bunun için ucu siyqsete, Talât ve Enver Pa alara dokunabilecek sözleri ya pek kapalı geçiyor, ya da hiç söylemiyordu. Yalnız ikide bir:

— Bırakın ötesini çocuklar, diyordu, bu seyahate çıktı ima bir tek ey için seviyorum. «Arslan yeledi pa am»la tanı tım bu yolculukta!

«Arslan yeledi pa am» sözü haremde ilk kez ediliyor du. Onun için bununla ilkin ilgilenen Sabiha Sultan oldu.

— Kim bu arslan yeledi pa anız, babacı ım?

O zaman, Vahidettin, kızının kristal avizeler altında pırlıl pırlıdayan güzel saçlarını uzun parmaklı, tüylü ve kemikli eliyle ok ayarak :

— Kim bu arslan yeledi pa anız, babacı ım? pa am», Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Pa a'dır. Onu daha önceden de i itmi tiniz. Çanakkale'deki Türk ordularını bozgun dan kurtaran, Hamilton ordusunu denize döken, stanbul'u, güzel payitahtımızı i galden kurtaran odur. Benim «arslan yeledi pa am», i te o kahramanın ta kendisi.

— Yakı ıklı adam mı bari, babacı ım?

— Yakı ıklı da ne demek? Yok, anlatayım da onovurul! Fakat yine de anlatayım çocuklar: Orta boyu azıcık a kın, kavi gövdeli, sarı ın, mavi gözlü bir adam. Fakat, ne güzel sarı saçları var, kuvvetli ve çok zeki bakı lar, insanı hem ürküten, hem de kendine ba layan bakı lar. Türkçesi, pa aların içinde ondan daha güzel, yakı ıklı bir herif yok, do rusunu isterseniz. Enver Pa adan daha yakı ıklı, bence. Enver Pa ada daha çok bir kadın güzelli i varl.

Vahidettin, burda birdenbire sustu. Kimse bir ey anlamamı tı. Gözlerini duvarlarda, tavanda gezdirip güven

bulduktan sonra yine sözüne geldi;

— Yani, çocuklar Enver Pa a kadar güzel ve yakı-
ıklı. Asıl hayran olunacak yanı: Zekâsı, aklı. Hâdiseleri
bir görü ü var, a arsınız.

— Peki, neden o ba kumandan vekili olmuyor, ba-
bacı ım?

Vahidettin, birdenbire akrep sokmu , yılan ısırımı gi-
bi yerinden sıçrayıvermi ti :

— Ne biçim söz bu kızım? Aklının ermedi i eylere
karı ma öyle!

— Peki babacı ım.

Vahidettin, Almanya'daki uzun tanı ma günleri için-
de Mustafa Kemal'den kendisine yararlı bir damat çıka
bileci ini uzun uzun hesap ederek dü ünmü tü. Zaten
Abdülhamit bu modayı yaygın bir hale getirmi ti. Saray
kızlarını, sultanları de erli pa alarla evlendiriyor ve bu
akıllı ki ilerden sarayın çevresinde yeni bir aristokrasi ka-
lesi meydana getirme e çalı ıyordu. Bunun için de adı-
nın ba nda damat sözcü ünü ta ıyan pek çok pa alar,
stanbul caddelerinde bir zafer kazanmı kurnandan gibi
gezip dola mı tı, imdi de gezip dola ıyordu.

Enver Pa a da Sultan Re ad'ın erkek karde inin kı-
zı güzel Naciye Sultan'la evlenmi ve bu yüzden büyük
adamları eksilmekte olan saray, kuvvetli bir halk kanı
ile a ılanmı , hem de Enver Pa a, ki ili i çevresinde bü-
yük bir prestij sa lamı tı.

Vahidettin de yarınki padi ahlı nda Türk ordusunun
deste ini kazanmak için böyle Mustafa Kemal gibi anlı
anlı bir pa ayı damat edinmek ve kızı Sabiha Sultan'ın
sirtından böyle bir spekülasyon yapmayı tasarlıyordu.

Onu inceden inceye dü ündüren ey, Mecit efendi-
nin o lu Faruk efendinin, kızı Sabiha Sultan'a kar ı gös-
terdi i ilgiydi. Belki bu ilgiden de ileri bir eydi. Kızı ile
Faruk efendinin sevi tiklerini bile biliyordu. Nasıl bilme-
sin ki, stanbul'un kalburüstü ortamı bile bu i in dediko-
dusunu yapmaktaydı. Faruk efendinin ortamı, Vahidettin'
inkinden daha popülerdi. Çünkü, Vahidettin, kendisinden
i killenen Talât ve Enver Pa aların, arkasına taktı ı ha

fiyelerin çemberinde ya adından her aklına gelen kimseyle konu amıyor, yalnız İngiliz «tarafdarlığıyla» tanınması ve tithatçıların devirdiği menkûp Kâmil Pa'nın konağında ve dâima bir iki zararsız ahbabının evinde rahatça oturup dertle ebiliyordu. Öbür yandan dolgun gövdeli, pehlivan yapılı, ak tenli, zeki, mavi gözlü, ak sakallı, dik Wilhelm bıyıklı Mecit efendiye İstanbul'un bütün aydın insanlarıyla ahbaptı. ehzade Mecit efendi, yalnız Vahidettin gibi yangın günlerinde halk arasında görünmekten medet ummuyor, İstanbul'un bütün sanat ortamlarında vaadettiği büyük geleceğin gururuna esir olmadığını her fırsatta göstermekten geri kalmıyordu. Resmî kariyeri hem istidadı, hem de bu sanata zamanlarının çoğunu verecek kadar dükünlüğü vardı. Alaturka musikininde dümanı sayılmazsa da, dostu da hiç de ildi. Alafranga müziğinin hayranı oldu u gibi bu müziğinin virtüözlü ünü yapacak kadar da keman çalabiliyordu. Onun konağında, yalnız sanat konuları konuşulur ve Batı müziğinin onu sarho eden ahâşerleri çalınırdı. Tanınmış resamlardan Çallı brahim, Feyhaman. Hikmet, evket, Binbaşı Sami, Namık smail beyler onun sanat dostları arasındaydı. Güzel ata biner, eskrim bilir, babası Sultan Aziz gibi güreyapabilirdi. Fransızca ve Almancaya çalımtı. Kısacası, kaabiliyetli bir adamdı. Sonra aralarında çok eski bir rekabet ve soıkluk vardı. Abdülhamid'in Türkiye'ye sokulmasını yasak ettiği Fransızca Temps gazetesini Mecit efendi gizlice Paris'ten getirtir ve okurdu. Vahidettin, onu Abdülhamid'in gözünden düürmek için okumak bahanesiyle ondan birkaç Temps gazetesi istemi ve bunları götürüp Abdülhamid'e teslim etmişti. Abdülhamid de ehzadeyi çağırarak adamakıllı hâlâmı ve tehdit etmişti. Bu, araya bir güvensizlik ve soıkluk sokmuştu. Yine de ailece görüşürlerdi. Asıl aralarının açılmasına sebep olan olay u idi ki bunda ehzade Mecit efendinin hiçbir suçu yoktu :

Veliâht Yusuf zettin'in ölümünden sonra onun yerine bir veliâht seçmek gerekmişti. Osmanlı hanedanının törelerine, geleneklerine göre bu yere do rudan do ru

ya Vahidettin'in geçmesi gerekiyordu. ttihat ve Terakki'nin kodamanları ise Vahidettin'in durumundan ku kulanıyor ve padi ah olursa ba larına bir çorap örece inden korkuyorlardı. Bunun çindir ki. bu kodamanlar aralarında bir karara vararak ehzade Mecit efendiyi veliahtlı a getirmek istemi ler ve hemen te ebbüse geçmi lerdı. Talât Pa a, Çamlıca'daki kö künde oturmakta olan Mecit efendiden telefonla randevu almı ve oraya giderek unu Vahidettin'in yerine veliaht yapmak istediklerini bildirmi . Mecit efendi ise, Osmanlı hanedanının gelene ini bozamayaca ını söyleyerek Talât Pa a'nın önerisini geri çevirmi ti. Bu olayın iç yüzünü bildi i halde Vahidettin hâlâ ondan ku kulanıyor ve onu Talât ve Enver'den sonra kendisi için biricik tehlike sayıyordu. Osmanlı hanedanının gelene ince padi ahlık için kendisinden sonra sıraya giren oydu; otuz yedinci padi ah o olacaktı.

te, Vahidettin'in kızı Sabiha Sultan, bunun o lu Faruk efendiyle sevi iyordu. Aileler arasındaki so ukluk, bilinmez, belki de onların yüreklerindeki a kın sıcaklı iy le yitliyordu. ,

Abdülmecit efendinin o lu Faruk'a gelince: Uzunca boylu, babası gibi iri kıyım, güçlü kuvvetli, yakı ıklı, mu vi gözlü bir gençti. E itimine çok önem veren babası onu Viyana'ya göndermi ti; ordan dönünce de ona hem yaver, hem de hoca olarak Binba ı Sami beyi (Kemalettin Sami Pa a'yı) atamı tı. te, bu kez de onunla birükto Berlin'e gitmi lerdı. Faruk efendinin Berlin'deki askerlik e itimi bitti inde yine beraberce stanbul'a dönmü lerdı.

(Ne var ki, bundan sonra Kurtulu Sava ı patlak verdi inden Kemalettin Sami Pa a, Anadolu'da çarpı anların saflarına katılmak üzere ayrılıp gitmi ve onun yerini Naci bey almı tı.) Faruk efendi, Almanya'dan döndü ün de sa omuzundan sarkan atafatlı kordonlar ve sol gö sünü süsleyen ni anlar ve ba ındaki astragan kalpakla kadınların katında pek göze çarpıcı ve gösteri li bir erkek olup çıkmı tı. Yarının veliahtlarından biriydi ve gelece inin parlaklı ina uygun bir e itim görmü , bütün gerekli askerlik bilgisine sahip olarak dönmü tü.

Vahidettin. Mustafa Kemal'i her türlü di ine vurm u ve onu Sabiha Sultan'a koca ve kendisine damat olarak seçmi ti. Ancak, bu i . çetin olaca a benziyordu. Çün- kü, ehzade Faruk, Sabiha Sultan'a bir kez el attı ı gibi Sabiha da ona adamakıllı gönül vermi e benziyordu ve bilenler de bunları bir çift kumru olarak birbirine pek yara tırıyordu. Sonra ehzade Faruk gibi Avrupa'da ye- ti mi ve gelece in umutlarından yakı ıklı bir genç olu- u i i çatalla tırıyordu. Bundan daha önemlisi uydu: Ba- kalım Mustafa Kemal, damatlı a razı olacak mıydı? Va- hidettin henüz padi ah da de ildi. Gerçi, Sultan Re ad' in günleri sayılıydı, yalnız, u sırada kendisinin padi ah olmayı ı, bu i in en önemli engellerinden biriydi. Yoksa, Mustafa Kemal'in kendisine bir sokulu u vardı ki, hele bir padi ah olsaydı onu bütün iradesine kar ın kendi is- te ine ba e direbiiirdi. Kim bilir, belki Mustafa Kemal, onun bir kızı oldu unu bile bilmiyordu.

nsanlar, birbirlerini her zaman kolayca atlatmı lar- dır. Bunun bir tek nedeni vardır; herkes kendisini kar ı sındakinden ya daha tecrübeli ya da daha zeki ve akıllı sanarak, atlar.

Mustafa Kemal. Almanya gezisinde Vahidettin'e yol- da lık ederken yepyeni dü ünçe kombinezonları içine gir- mi ve Vahidettin'i birkaç yönden kullanarak kolayca iktidara geçmenin ve batmakta olan Türkiye'yi Talât ve Enver budala (!) larının errinden kurtarmanın ola anlık- larına ve bunun sihirli anahtarına pek çok yakla tı ını sanmı tı. te, bu sıralardadır ki, Enver Pa a, Sultan Re- at'a damat olarak nasıl bütün ipleri elinde toparlamı sa o da, pek yakında padi ah olması beklenen Vahidet- tin'in genç ve güzel kızıyla evlenir, böylece ba kuman- dan vekilli i. Harbiye Nazırlı ı derken Türkiye'nin kade- rine ba tan ba a hâkim olabilir ve bu zavallı memleketi tezelden müttefiklerinden ayrı, bir barı iskelesine yana tırabilirdi. Zaten bütün ya ayı ı boyunca evlennmeyi inin biricik nedeydi neydi? Türkiye'nin en büyük, en güçlü ada- mı, bir numaralı iktidar adamı olarak bu ehliyetsiz el- lerde peri an olan, kahrolup giden memleketi ve milleti

sonrasız bir barı ve mutluluk gemisine bindirmek ste i ya da özlemi de il miydi? Bu, en ate li bir sıla özlemi gi bi varlı nın ufuklarını cayır cayır yakıp kavuruyordu. Kendisini ölümsüz bir dâva adamı bildi inden evlerimenin buna bir buka ı olmasından çok korkuyordu. imdiye dek kaç kez sevmi ve sevilmi ti. Ancak, sıra evlenme e gelince bundan bir vebadan kaçır gibi kaçmı lı. Zaman zaman e ine dostuna: «Ben evlenmeyece im, evlenemem, diyordu, çünkü hayatta benim yapaca ım çok daha büyük i ler var!»

Vahidettin'i telkinleriyle, askerî görü leri, isyan dolu dü ünceleriyle sersemletince artık bir damat olmak üzere evlenmenin farzolundu una inanır gibi olmu tu. Bur da bile ilkin padi ahı ordu kumandanı yapıp onun kurmaylı nı almak dü üncesi, daha önce geliyordu. Vahidettin, padi ah olur olmaz artık bütün ufuklar alabildi ine Mustafa Kemal'in önünde açılmı olacaktı. Elbette, Vahidettin, bir züppe Faruk'a kız vermektense Anafartalar kahramanı, bo azların bir payitahtın kurtarıcısını gözüne kestirecek ve ba aday olarak yanba indaki en büyük yardımcısı Mustafa Kemal Pa 'yı dü ünecekti. Bu evlenme, ku kusuz, bütünüyle politik bir evlenme olacaktı ve burda eline geçirdi i korkunç silâhlarla bütün askerlik ya ayı nı rezil eden Enver'i sonrasız «saf dı ı» edecekti. Artık ne Sultan Re at'ın bunaklı ı, ne Naciye Sultan'ın verdi i prestij, ne de kendi parlak zekâsı, onu kur taramıyacaktı. Artık, iktidarı ele geçirmek için koltu unun altında da gibi Nazım Pa 'yı tabancasının kur unları ile yere serecek bir Yakup Cemil de yoktu. Bu saf ve temiz yürekli adamca ızı bile yönetmesini bilmemi ve bir manga askerinin kar ısında, Kâ ithane Deresi sırtlarında harcamı tı. Zavallı Yakup Cemil, bütün bu koda manları temizleyerek biricik yenilmemi kumandan olan Mustafa Kemal'i ba a geçirmeyi dü ünüyordu. Gidi i de bu yüzdendi; o da Mustafa Kemal gibi ayrı bir barı pe indeydi. Ne yazık ki, çok saf bir politikacı, çok acemi bir asker ve bir suikastın kahpece hazırlandı nı bilmeyen temiz bir insandı.

Yakup Cemil. Mustafa Kemal'in bu yeni dü ünçe kombinezonları için Vahidettin'in arkasındaki karanlıklarda bir büyük tehlike vardı. Bu da Vahidettin'in eni tesi Damat Ferit'ten ba kası de ildi. Vahidettin, eni tesine çok dü kündü; bu iri yun, etli butlu, çenesinin altı kat lanmı akrabası, sanki onun gövdesinin kurulu unun verdi i ho olmayan kompleksi gideriyormu gibi eni tesinden pek ho lanıyor, onu, akıl hocası olarak her zaman kol tu unun altında bulunduruyordu. Dört yıllık sava süresince bütün Hürriyet ve tilâf Partisi üyeleri, a a ı yukarı ngiliz tarafıslı kesilmi ti. Hepsi Almanlardan ve müt-tefiklerden tiksiniyordu. Vahidettin'in koltu unun altında ki bu etli butlu eni te pa a, arkasında kara kuzgunî bir muhalefet sürüsü sakladı ı içindir ki, Vahidettin'in daha çok ho una gidiyordu. Zaten, Talât Pa a ile Enver Pa a'yı ku kalandıran da bu de il miydi? Onun bütün el altından ahbablık ettikleri, hep gölgeye çekilmi vo ka ranlıkla gıcırdayan di lerinden im ekler çakan bu kara gölgeler ordusu de il miydi?

te, Vahidettin'e damat olarak iktidar mekanizmasını eline geçirmek isteyen Mustafa Kemal'in kar ısında ki engel, bir eski «damatstı. Vahidettin'in getirece i ilk iktidar makinasını eline geçirmek için bu damat, her tür-lü tertibatı almı durumdaydı. Vahidettin, Mustafa Kemal'le görü tükten sonra hemen telefonunu açıp eni tesine sesleniyor ve ordu, pa anın getirdi i yeni dü ünçelerin alınacak yanlarını sivil pa asiyle beraberce ayıkliyorlardı.

Bu ordudan gelme, tecrübeli ve çok zeki pa ayı el-lerinde tutmanın gereklili ine de inanıyorlardı. Hürriyet ve tilâfçılar, karanlıkların derinliklerinden yava yava , hortlak yı nları gibi kalkıyor ve gecelerin sessizli inde a ır a ır ve güvenli adımlarla «iktidarsa do ru ilerlfyor lardı. Mustafa Kemal, bu cehennemliklerin çıplak ayaklu rından çıkan apırtıları ruhunun derinliklerinde duyuyor ve bunun için de bir an önce «iktidarsa ula manın çare-lerini arıyordu. te, Sabiha Sultan bu güzel padi ah kı

zı, her saraya gidi te Mustafa Kemal'in iktidara do ru yürümek istedi i çetin ve kayalık yollara güzelli iyle ık tutuyordu. Bu da Vahidettin'in padi ah olur olmaz ba - kumandanlık vekilli ini Enver Pa a'dan alıp kendi üze rine kabullendi i ve zzet Pa a'yı mü avir olarak yanına aldı ı zamana dek sürmü , hurda, aptal adam sandı ı Vahidettin'i hiç anlamamı oldu unu anlamı ve Sabihu Sultan'ın yıldızı da artık ta lık ve kayalık yollarını aydın latmaz olmu tu. Vahidettin'in dü üncesi hiç de onunki gibi de ildi; Mustafa Kemal, bu dü ünceden uzakla - tıkça o, buna daha çok sarılıyor ve haremde «arslan ye leli pa am»ın ve «nama lûp kumandanım»m reklâmı üa ha çok ve sık yapılıyordu. Artık, sarayda onun adı Son gü'l'dü. Sarıgül a a ı, Sarıgül yukarı, kadınlar onu bir sakız gibi çi niyordu. Artık harem, Mustafa Kemal Sabiha Sultan i ine olup bitmi gibi bakıyor, Mustafa Kemal'e bu i in nasıl duyurulaca ı üzerinde tartı malar oluyordu. Vahidettin, Sabiha Sultan'ın Faruk'la ola an bütün bu lu malarını kesin olarak önlemi ve gerek sarayda, ge rekse stanbul sosyetesindeki dedikoduların böyle bütü nüyle kapanmasını istemi ti. Bu kez, kıvranmak sırası eh zade Faruk'a gelmi ti. Mustafa Kemal Sabiha Sultan kom binezonunu onun kula ına eri tirmi lerci. Yalnız saraylılar de il ve onların akrabalarının ortamlarında da bir dedi kodu yaylım ate idir gidiyordu. Her iki gencin her türlü erdemi teraziye konuyor ve insafsızca tartı ılıyordu. Vahidettin «Nuh deyip peygamber» demiyordu. Bu evlenme olacaktı. Mustafa Kemal gibi bir damat her padi aha nasip olmazdı.

ehzade Ömer Faruk'la Sabiha Sultan. Vahidettin'in veliahtlık zamanında daha çok kolaylıkla yan yana gelip, görü ebiliyorlardı. Vahidettin padi ah olduktan sonra bütün saray personeli sıkı bir kontrol ve disiplin altına alınmı tı. Hele Vahidettin, Sabiha Sultan'ı Mu tala Kemal'le evlendirmeyi aklına koyduktan sonra bu görü me olagansızlı ı bir kat daha artmı tı.

Sabiha Sultan, Faruk'tan ate li mektuplar alıyor vo bu Mustafa Kemal i inin ne oldu unu sorup duruyordu.

O da Faruk'a gizlice gönderdi i mektuplarda ancak onun bildi i kadar bilgi verebiliyordu.

Beri yandan Vahidenim Sabiha Sultan'ı Mustafa Kemal ile evlendirmenin büyük avantajlarına inandırmı tı. Bu yüzden Sabiha Sultan, Faruk'a gönderdi i gizli mektupları ancak acıdı ı için yazıyordu. Padi ah babasının iradesinin dı nda bir ey yapamayaca nı çok iyi biliyordu. Babası, onu birçok kezler kar ısına almı ve bu i in saltanatın temellerine bir betonarme direk koymak demek oldu unu uzun uzadıya anlatıp durmu tu. Bundan dolayı Sabiha Sultan, onun en iyi çıkmı resimlerini buldurmu , inceden inceye bu yüzde kendisini mutlu kılacak bir erke in çizgilerini ara tırmı , ço u zaman onun çatık ka larından, bakı larından, gücünden ürkmü , korkmu ve çevresindekilere :

— Bu adam neden hiç gülmez! diye sormu tu. Dikkat etmi ti; Mustafa Kemal'in kolaa alık resimlerinde Wilhelm benzeri dik burma bıyıkları vardı, son pa alık resimlerindeyse bu bıyıkların uçları kırılmış ve dü ürülmü tü. ehzade Faruk'un dudaklarının ucunu a mayan disiplinli bıyıklarıyla Mustafa Kemal'inkiler aynı model tra edilmi ti.

Mustafa Kemal'den öyle çok konu ulmu tu ki artık güzel Sabiha Sultan onu görmeden de tanıyor ve biliyor gibiydi. Bu Enver'le, Talât'lara, Alman imparatoruna, Alman ba kumandanına en güçlü zamanlarında kafa tutmu , ngilizleri Anafarta Dayılarından a a ı do ru, kendisi en önde olarak kovalayıp denize dökmü olan bu yakı ıklı pa a, artık dü lerine de girme e ba lamı tı. Dü lerinde Faruk, her gece onunla kavga ediyor, Mustafa Kemal ilk kez çatık ka larını, ciddi yüzünü bir maske gibi bir yana bırakıp uzaktan kollarını açarak ona do ru geliyordu. Türkçesi: A kla menfaat bu taze ruhta büyük bir sava a tutu mu tu. Mustafa Kemal'i yakından görmek iste i baya ı içine dert olmu tu.

Vahidettin, Mustafa Kemal'e, bir hafta beklettikten sonra. Yıldız Camii'ndeki Cuma namazından sonra görü mek için randevu verdi ini birkaç gün önce haremde

Sabiha Sultan'la kadın efendilerin kula in a fısıldamı tı. Randevuyu isteyenin Mustafa Kemal olması, konu ma konusunu a a ı yukarı belli edecek durumdaydı, Vahi dettin, onun söyleceklerini artık bütün ana çizgileriyle biliyordu, bir tuza a dü memek için de önceden bütün tedbirlerini almı bulunuyordu. Elbette, i in bu siyasal yanlarını ne kızına, ne sevgili o lu Ertu rul'a. ne de kadın efendilere açıyordu. Haremde siyaset yoktu. Kadınların a ızlarında bakla ıslanmıyordu. Haremde fısıldanan en küçük, en önemsiz bir sır çabucak görünmez köprülerden geçip stanbul sosyetesinin, siyasîlerin kulaklarına gidiyordu. Haremde yalnız, kadından, güzellikten, ni anlanmalardan, evlenmelerden, süslü giyneklerden, mücevherattan ve a ktan konu ulabilirdi. Bugünlerde sarayın bahçıvanba ısının kulübesine padi ahın sık sık u raması da haremde konu ulamazdı. Bahçıvanba ının yeni yeti -mekte olan dillere destan dilber kızı, Vahidettin'in kılları a armı , iri kemikli, kupkuru gövdesinde tatlı bir bahar havası yaratmı ve güzel bir çoban ate i yakmı bulunuyordu. Padi ah, bütün stanbul'un, bütün Türkiye'nin ve belki saltanatın gelece i üzerine çökmü bulunan karanlık felâket bulutları arasından güzel bahçıvan kızının .saçtı ı ilkbahar aydınlı ina do ru bütün iradesini yitirmi gi bi atılıyordu. Sarayda bunu bilmeyen yoktu. Kadınefendiler, üstlerine yeni bir âfet gelece ini seziyorlardı. Yeryüzünde Allah'tan sonra bir de padi ah, yaptıklarının hesabını vermek zorunda de ildi. Bunun için, hickimsenin ses çıkarma a hakkı yoktu. Sakallarına inci dizen Deli brahim'in be yüz cariyesinin hikâyesini hepsi i itmi ti. Bunun için hallerine ükrediyorlardı.

Haremde her eyden önce a k dü ünülür, bütün doymamı ruhlar ve gövdeler, a ka do ru da lardan inen ya mur selleri gibi co kunca atılır, a k, ancak, rüyaları süsleyen, iri, ak manolya çiçekleri gibidir, gerçekten öyle naziktir ki, sıcak bir solukla, bir parma ın dokunu u ile solarlar.

Sabiha Sultan, Mustafa Kemal'i saraya gitti i gün

ler gizlice pencerelerden seyretmi , yalnız yakından görememi ti.

Cuma sabahlı ına gelecek olan Mustafa Kemal'i yakından görme e karar vermi ti. Yanında bir iki saraylı arkada ı ve uzun boylu Sudanlı bir harem a asiyle muhte em bir saray arabasına binmi ve namazdan çıkan paayı kar ılamak üzere a açlı yollarda birkaç kez gidip gelmi ti.

Son moda kesilmi saçları ve Paris modası ipekli elbiseleriyle arabaya kurulmu tu. Kur unî pelerini, gümü renkli mahmuzlarla pırıl pırıl, renkli çizmeleri ve pa a giynekleriyle dü ünceli dü ünceli landoda oturmu olan Mustafa Kemal'i iyice görmü tü. Astragan kalpa ının altından altın sarısı saçlar sarkıyor ve duda ının üzerinde ehzade Faruk'unkine benzeyen sarı bir bıyık demeti bulunuyordu. Sabiha Sultan, onu pek dü ünceli görmü tü. Uzaktan uza a ka larının çatıklı ı, yüzünün a ıklı ı iyice' belli oluyordu. Acaba babasıyla herhangi bir i üzerinde mi çeki mi ti?

Mustafa Kemal, onun mahsustan attı ı hafif bir kahkaha üzerine dönüp bakmı tı; bunun Sabiha Sultan olduğunu nereden bilecekti?. Mustafa Kemal, yanından geçip giden içi dolu landolara aldırı dahi etmeden dü üncelerinin kapkara dumanına gömülmü olarak kendisini nal seslerinin ritmik tıkırtısına bırakmı tı. Harem a ası Mazhar, Sabiha Sultan'a :

— A, küçük sultanım, diye çıkı tı, hiç bir sultan, durup duruken böyle güler mi? Pa aya kar ı çok ayıp olmadı mı?

— Olsun, pa a beni yüzümden tanımaz ki. Hem, ben onun yüzünü göreyim diye yaptım bunu, en sonra günah de il ya!

— Affedersin, küçük sultan, ben de sana günah demedim.

— Haydi, çocuklar, imdi, do ru hareme gidelim! Bakalım baban onunla neler konu mu ? Belki bizim ni anımızı bile kararla tırmı lardır. Neme gerek, boylu boslu.

sarı in, yakı ıklı bir pa al u koca payitahtta istedi i kız-
la evlenebilir.

Böyle konu arak hareme girdiler.

Sabiha Sultan, yeniden yalnız kalmayı gereksemi tli.
Ko arak odasına girdi. Aynanın kar ısına geçti. Alagar
son kesilmi kumral saçlarını küçük fildi i bir tarakla ta-
rıyor, bir yandan da iri ve sarı ıklı gözlerinin içinde
ya ayı in yeni sırlarını arıyordu. Artık, büyümü , kocaman
gelinlik bir kız olmu tu. Çok da güzeldi. Dünya, onun
güzelli iyle ilgilenme e, onun padi ah kızı olu undan vu
güzelli inden bir eyler bekleme e ba lamı tı. Ne var ki
oniki ya ndan beri onun gönlünde yatan kahraman, bir
türlü gerçeikle me nedir bilmiyordu.

Fildi i tara ı konsolun üzerine fırlattı, kar gibi ak bir
sakız parçasını a zına atarak çi nerken gitti, pencerenin
önündeki kenarları yıldızlı bir divana sırt üstü uzandı.
Yüksek korni lerden sarkan a ır tül perdeler aralanmı -
tı. Gökyüzü açıktı. Tertemiz kı mavili i üzerinden ak bu-
lutlar geçiyordu. Bir yandan bol gıcır karı tırdı ı sakızı
çıtlatıp duruyor, bir yandan da hayalini i letiyordu. Ar-
tık, ya ayı ina bir erkek hayali daha karı yordu. Saray
öyle kararlıydı ki, bu onun bir manolya gibi temiz ve ak
ya ayı nda ilk ve son gerçek erkek olaca a benziyordu.
Bu erkek, Mustafa Kemal Pa a'dan ba kası de ildi. Onu
seviyor muydu? Nasıl sevebilirdi onu? Onun üstüne hiçbir
ey bilmiyordu ki, evlenmek için sevmek gerekmezdi ki.
Hele bir padi ah kızının kendi gönlüne göre sevgili seç-
mesi ne bo hayaldi. Bunu tam altı yıldır biliyordu. Evet,
1912 den beri demek tam on iki ya ndan beri bunu ya-
kından biliyordu. Genç kızlık hulyalariyle dolup ta an gön-
lünde ilk konuk etti i güzel ve kahraman bir erke in ha-
yali, imdi bile oldu u yerde kımıldamadan duruyordu.
Kahraman Hamidiye süvarisi Hüseyin Rauf bey, imdi bi-
le dünyanın en güzel erkeklerine meydan okuyarak, gön-
lünün ortasında bir altın madalyon içinde bütün güzelli-
iyle parlıyordu. O, gerçek genç kız a kını Rauf beyin ya-
kı ıklı bir deniz subayı kılı ndaki resimleri kar ısında

duymu ve bu a k tam altı yıl onu yangınlar içinde bırakmıştı.

Hüseyin Rauf beye â ik oldu u zaman henüz babası veliahttı. Çengelköy sirtlarında, geni bir a açlık içindeki veliahtlık kasrında oturuyorlardı.

Bu kö kü Çengelköy üstündeki güzel manzaralı bir yere Köçeo lu yaptırmış , sonra bunu Sultan Abdülmecit, satın almış , o ullarından Kemalettin efendiyi oraya yerle tirmişti.

Abdülhamid padi ah olunca Kemalettin efendiye Balmumcu Çiftli i kö künü vermiş ; Çengelköy kasrına da çok sevdiği küçük karde i Vahidettin efendiyi yerle tirmişti. Gerek Kemalettin efendi, gerekse Vahidetten efendi, Köçeo ulları kasrının kimi yanlarını de i tirmişler, kimi eklemeler de yapmışlardı. Vahidettin efendi, kasrın geni bahçelerine bir çok kö kler yaptırmıştı.

En eski kö k, zemin katı üzerine yapılmış tek katlı bir yapıydı ve yayman bir mimarisi vardı. Sonradan buna eklenen iki yanlı bir ta merdiven vardır ki, bundan büyük ve yumurta biçiminde bir sofaya girilmektedir; bu sofanın ilk bölümü düz tavanlardır. Antre görevi gören bu bölümde sa lı sollu yerli dolaplar vardır ve üzerleri çiçekli çamlarla süslüydü. Asıl sofa bölümü kubbeliydi ve bu sofaya tam altı kapı açılmaktaydı.

Sofanın sonunda ve sokak kapısının tam kar ısında ise zemin katına inen bir merdiven vardı.

Bu yumurta biçimindeki sofa alaca renkli bir kumala kaplı bir mobilyayla dö enmişti. Yalnız bunların kenarları renk renk kadife kumalarla kaplanmıştı. Ortada büyük yaldızlı bir masa vardı, duvarlardaysa kar ılıklı dört tane yumurta biçimi kristal ayna birbirine bakıyordu.

Bu salon, tavanın ortasına asılmış büyük bir avize ile aydınlatılıyordu.

Sokak kapısından girilince sa yandaki küçük salonda Mehmet Vahidettin efendi konuklarını kar ılıyordu. Kabul salonunun üç penceresi, kö kün korusuna ve Çengelköy tepelerine bakıyordu. Duvarlar kalem i çili iyle, türlü biçimde panolarla süslüydü.

Bu salondaki mobilyalar altın yaldızlıydı ve kırmızı dallı bir kuma la kaplıydılar. Odaya girildi inde ortada yumurta biçimi bir masa, sa da üzüm yapra ı motifleriyle süslü bir aynalı konsol göze çarpıyordu. Konsolun üzerinde pembe çiçekli Saksonya bir saatle aynı türden be er kollu iki amdan konmu tu.

Yer hasırla dö eliydi. Hasırın üzerine de güzel Nice seccadeler serilmi ti.

Kapıdan girilince sol yandaki küçük bir masa üzerinde bir lüks lâmbası yanmaktaydı. Odayı, bundan ba ka üzerleri çiçekli, yaldızlı sigara masaları süslemekteydi.

Kö kün yemi ve süs a açlariyle dolu geni bahçeleri Subiha Sultan'ı en çok çeken yerdı. Erguvan çiçeklerinin mor ya muru ve leylâkların sık dalları altında koyunda Rauf beyiij gazetelerden kesilmi resimleri ve gönlünde onun yakı ıklı hayali gezer dola ır, mutlu dü le riyle ba ba a bir dü çocu u gibi ya ardı.

Yıldız Kö kü, imdi, onu çok sıkıyordu. Burda bir cendereye girmi gibi duyuyordu kendini. Ya ı ilerledikçe çevresindeki duvarlar hem daralmı , hem de yükselmi ti. Çengelköy kasrının çiçekli rüzgârlar esen aydınlık bahçelerinde saçlarını da ıtarak ko up oynarken ne mutluydu! Do a güzellikleri, hürriyetle, serbestlikle yan yanaydı. Babasının padi ah olmasını o öyle istemi ti ki, imdiyse buna budalalık gözüyle bakıyordu. Oysa, bir padi ahın sarayı bir genç kız ya da kadın için bir hapishaneden ba ka bir ey de ildi.

Evet, ömrünün en güzel yılları Çengelköy kasrında geçmi ti. Orası Yıldız'dan daha sessiz, daha ıssızdı. Yalnız daha havadar, daha güne liydi. Gönlünde koskoca bir kahraman ta ıyarak o ıssız güzellikler içinde saçlarını ve ipek eteklerini savurarak ko up oynamak, gezip dola mak, yıldızlarla ve çiçek yüklü a aç dallarıyla ba ba a genç kızlık hülyaları kurmak ne ele geçmez, ne bulunmaz mutluluklardı! nsan, demek, bir mutlulu un değerini onu yitirdikten sonra anlıyordu. Ya da bir ya ayı parçasının mutluluk oldu unu bundan uzakla tıktan son

ra anlama a ba lıyordu. Genç ve güzel bahriye subayının altı yıldır yüre ini yakan a kı, ona acı bir mutluluk veriyordu.

Rauf bey, Balkan Sava 'nda çoban yıldızı gibi parlayan tek kahramandı. Hamidiye gemisini sihirli bir masal gemisi gibi adalar denizinde ve Akdeniz'de dola tırıp durmu , yaptı ı baskınlarla Bulgar ve Yunan ordusunun kalbini oynatmı tı.

Sabiha Sultan, bu yakı ıklı, millî denizciyi tıpkı masallardaki kahramanları, padi ah kızlarının sevdi i gibi seviyordu. Donanma dergilerinin, günlük gazetelerin en sempatik ki isi Rauf bey olmu tu. Balkan Sava 'nın vah-i ve umutsuz yüzünü biricik a artan oydu. Huni ona â ık olan bakalım, yalnız Sabiha Sultan mıydı? Kim bilir nice Türk kıza gazetelerden onun resimlerini kesip saklıyor ve yalnız kalınca gizli gizli seyrediyordu. Yalnız, bir prenses, bu masal korsanına â ık olmakta elbette daha çok hak sahibiydi. Çünkü, prensesler, kahramanların gözünde daha çok yer tutardı eskidenberi. Ne var ki, bu yine de umutsuz bir a ktı. Çünkü, Sabiha Sultan'cık henüz on iki ya ındaydı. Henüz bir çocuk sanılıyor ve kendisine de o yolda davranılıyordu. Rauf beye a kını bildirmek için hak sahibi oluncaya dek uzun yıllar geçmesi gerekiyordu.

Sabiha Sultan'cık, Çengelköy kasrında gönlünün gizli tapına ında Rauf beyin minicik altın heykeline tapına dursun Abdülmecit efendinin dal gibi incecik o lu Faruk efendi de ara sıra çıkageliyor ve onun günlük hayatında ya ayan bir sayfa meydana getiriyordu. ri mavi gözleriyle saatlarca çapkın çapkın onu avlama a çalıyor, istedi i yüzü de bir türlü bulamıyor, Çamlıca'daki kö klerinden bombo getirdi i kalbini yine bombo olarak lâstik tekerlekli landosunun içinde geri götürüyordu.

Sabiha Sultan'cık, ya ının küçüklü üne bakmadan onun kızlar ve kadınlarla ne çe it ilgilendi ini yakından biliyordu. Tefik Pa a'nın o lu smail Hakkı beyle evli olan ablası Ulviye Sultan, babası, annesi ve ba ka aile dostları arasında onun çapkınlıklarından sık sık konu

ulurdu. Sabiha Sultan'cık için de bir tehlike olmaması üzerinde dikkatle durulurdu. Vahidettin efendi, Mecit efendiye sevmeyeninden daha o zamandan bu i üzerinde titizlikle durma a ba lamı tı. Ulviye Sultan'la kocası da Balkan Sava 'nın kötü günlerinde Çengelköy kasrına ta inmi tı. Bunun için de Sabiha Sultan, gece gündüz onun gözcülü ünde ya ıyordu.

Neyse en sonra Enver Pa a, ya ayı ı skandale benzeyen bu ehzadeyi kar ısına alıp bir güzel ha ladıktan sonra Viyana'da askerî bir okula göndermi , bu dert de böylece kapanmı tı.

Faruk efendinin bu yüksek askerî okulda bulunur ken de birçok serüvenler geçirdi i i itilmi se de, bu artık onları pek ilgilendirmiyordu.

Balkan Sava ı bitmi , henüz açılan yaralar kapanmamı tı ki, Birinci Dünya Sava ı patlak vermi ti. Fakat, Sabiha Sultan, bu kez de zengin genç kızlık hülyalarına gömülme e ve kalbinin cayır cayır yandı nı duyma a ba lamı tı. Enver Pa a, sevdi i adamı, o yakı ıklı deniz kahramanını tutmu , çetelerle ran da lıklarına göndermi ti. Sabiha Sultan da artık genç kızlı a girme e ba lamı tı. Gittikçe serpiliyordu. Büyük sava yıllarında, yine Çengelköy'ün güne li, ye illikli ve rüzgârlı tepelerinde geçen tatlı genç kızlık ça ı da en sonra arkada kalmı tı. Çünkü, Sultan Re at'ın ölümüyle babası padi ah olmu ve hemen Yıldız Sarayı'na ta inmi lardı.

Babası, padi ah olunca, Sabiha Sultan, artık yeni yeni hırsların, i tahların, üzerinde toplandı ı bir nokta haline gelmi ti. Uzaktan, yakından kendisiyle evlenmek isteyen bir sürü insan türemi ti. Saraya yakın her o ul sahibi baba, Sabiha Sultan'ı gelecek gelini olarak hayal temekten kendini alamıyordu. Kulaklarına dek gelen bu gibi haberlerle padi ah da, genç kız da artık tedirgin olma a ba lamı tı. En sonra, bu türlü hırsların ve i tahların kabarıp durmasını önlemek için Vahidettin, bir düzon dü ünmü , Mü ir Ahmet Pa a'nın Roma elçili i memurlarından olan ye eni Mehmet Ali beyle Sabiha Sultan'ın sözünü keser gibi yapmı ve bunu da kasten her yanu du

vurmu tu. Bu hiyle, bir süre olsun sıkıntılı istekli akınının önüne geçmi ti. Bu arada Faruk'un ki isel ufuk psikolojik taarruzları da Sabiha Sultan'ın Rauf beye kar ı duydu u a kın altın kalkanında kolayca kırılmı tı.

Sabiha Sultan'ın kalbi masal prenslerinin kalpleli gibi a ktan yana dursun. Ulviye Sultan en sonra onun için bir fedakârlık, bir ablalık yapma a karar verdi ti. Koca sı smail Hakkı bey de kurmay albaylardan ve pudı uh yaverlerindendi. Rauf beyle tanı ıklı ı vardı. Sabiha Sultan'ın a kını ona duyurmak görevini seve seve üzerine almı tı. Rauf bey, smail Hakkı beyi dinlemi ve ona u kar ılı ı verdi ti :

— Ben askerim. Sultan hanımın dizi dibinde geçirecek vaktim yoktur.

Rauf bey, saray damatlarının nasıl aylak ki iler oldu unu ve böyle bir ya ayı a hiç bir vakit dayanamıya ca ını biliyordu. Onun için de verdi i kar ılık kesin ol, mu tu.

Mehmet Ali beyle Sabiha Sultan'ın sözleri kesildikten bir süre sonra istekliler kafilesi, yine sarayın yolunu tutma a ba lamı tı. Çünkü herkes Mehmet Ali bey i inin bir blöf oldu unu anlamı tı. İkin Mustafa Kemal Pa a'nın yakın arkadaş larından bir subay. Saffet bey (Arikan. millî hükümette Maarif Vekili). Sabiha Sultan'la evlenmek istedi ini saraya bildirdi. Bu, fiyasko ile sonuçlandı. O sıralarda ran'ın Türk hükümdarı Ahmet Kaçar ah s-tanbul'a gelmi , padi aha konuk olmu tu. ran elçisinin verdi i bilgi ve uyandırdı ı ilgi üzerine Sabiha Sultan'la evlenmek istedi ini elçi vasıtasıyla padi aha bildirdi. Onu da nazikçe «red cevabı» verildi. Sabihu Sultan, ah Ahmet Kaçar'la evlenmek istemedi ini kesm olarak söylemi ti. Ahmet Kaçar, kısa boylu, çok esmer vo yuvarlak bir adamdı. Sabiha Sultan'ın bu karikatüimsi uhu yul nız kahkahayla gülece i geliyordu. ran ahı'nın Subiha Sultan'ca reddedili i stanbul sosyetesine yayılmı tı.

Sabiha Sultan'ın ah Kaçar'la evlenece ini sanan Ömer Faruk, kıskançlıktan kendi kendini yiyordu. O men-debur herife hiç o güzelim Sultan yakı ır mıydı? Faruk'-

un kıskançlık sıtması, pek uzun sürmemi ti. ÇÜMKÜ ah reddedilmi ti. Bunun üzerine o da birkaç kez talihini de nediyse de ba aramadı. Ulviye Sultan'ın yaptı ı aracılık, ba arızısız a u ramı tı. Faruk, yine de onun arkasında dola maktan vazgeçmemi ti. Sabiha Sultan, ilk öncele- ri Faruk'a kızılıyordu. imdi, yalnızca acılıyordu. Adaylar listesinde hepsinden baskın bir pa a vardı. stanbul'un kurtarıcısı «arşan yelesi pa a» Mustafa Kemal Pa a. Ar- tık bu i in olaca ını aklı kesiyordu. Çünkü, babasının sık sık dedi ine göre, bu, ordunun en kudretli kumandanı- dı.

Hülyaya dalınca saatler rüzgâr gibi geçiyordu. Sa- biha Sultan, bir güzel erke i ilk sevdi inden beri kade- rine karı mak isteyen bütün erkekleri öylece bir kez da- ha hayalinden geçirmi ti. Rauf beyi imdi de seviyordu. Öyle de olsa, Mustafa Kemal Pa a ile pek âlâ evlene- bilirdi. Zaten, Rauf bey de a kını reddetmi de il miydi? Demek ki, kaderin üstüne varılamıyordu; kader ne der- se o oluyordu. Sonra, sarayda söylendi ine göre Mus- tafa Kemal Pa a ile Rauf Bey çok iyi arkada tılar. Hep beraber geziyor, beraber görünüyordular.

Prenses ivekâr'ın Perapalas Oteli'nin yakınındaki apartmanının salonlarında ikisi beraberce boy gösteriyor, prens ve prenseslerle, sosyetenin kayma ıyla konu up gö- rü üyorlardı. Prenses ivekâr, bu iki genç ve yakı ıklı asken, salonlarının yıldızları olarak kar ılıyor ve kabul ediyordu.

Aralıklı ve kenarları altın yaldızlı divandan do rula- rak, konsolun gözünden bir sedef kakmalı çekmece çı- kardı. Kapa ını açtı. Burda Rauf beyin donanma ve harp mecmualarından kesilmi türlü resimleri yanında Must- afa Kemal Pa a'nın da birkaç gazete resmi vardı. Must- afa Kemal, bu resimlerde tek ba ına de ildi. Von Sandors' le, Esat Pa a ve karargâh arkada ları ile beraberdi. Ve bunun gibi birkaç resim daha vardı. Rauf beyin ba ında fes, Mustafa Kemal'in ba ındaysa Enveriye Kabalak'ı var- dı. Gazete resimleri pek donuk çıkıyor, pa anın küçük çizgileri adamakıllı belli olmuyordu. Anlatıldı ına göre gü

zel adamdı. Nasıl etmeliydi de Mustafa Kemal'in eline kendi foto rafını iletebilmeliydi? Onun güzelli ini ne Rauf bey, ne de Mustafa Kemal Pa a, görmü tü! Rauf bey, onun bir resmini vaktiyle görmü olsaydı mutlaka ona â ik olurdu. Bu i i hiç bir vakit ba aramamı tı. imdi de Mustafa Kemal Pa a, çıkmı tı meydana. O da onun güzelli i üstüne bir ey bilmiyordu. Her sultan da güzel olacak deildi ya. n aallah Mustafa Kemal'e yapılacak öneri geri dönmez de Rauf beyde oldu u gibi sultanlık ve genç kızlık gururunu parça parça edip onu zehir gibi acı göz-ya larına bo mazdı.

Sabiha Sultan «Ada sahillerinde bekliyorum» arkısını mırıldanarak odasından çıktı.

KÜÇÜK EV N DIRİLTİLERİ

Mustafa Kemal, büyük bir umutsuzluk, hı m ve öfke ile Vahidettin'in huzurundan ayrıldıktan sonra yine büyük bir üzüntü ve sıkıntının gö sünü daralttı inı, bütün duygularını ve dü üncelerini peri an etme e ve bu arada tam bir ihtilâlcı, bir anar ist gibi çılgınca davranmak ihtiyacı ile kıvranma a ba lamı tı. Artık bu fesat yularını, bu **iflah** olmaz, yola gelmez herifleri topyekûn yok etmek ve bunların kanlı enkazı üzerinde gerçek Türkiye barı nı kurmak gerekiyordu. Fikret'in «Bir Lâhzai Teahhur» iirinden mısralar mırıldanıyor, her padi ahın tepesinde böyle bir bombanın patlaması gerekti ini dü ünüyordu. Bu heriflerden hayır gelmeyece ini, onlarla yapılacak kombinezonların kendisini büyük tehlikelerin, hayiyetsizliklerin, erefsizliklerin, namussuzlukların kuca ına ataca inı bile bile u ana de in bu türlü çplı madan medet ummasına a iyordu. Hırslar, menfaatler, kinler, karanlık güçler, tabutlardan do rulmu , iktidara do ru korarken, o nasıl olmu da böyle «me ru» bir yoldan «iktidar»! ele geçirebilece ini dü ünmü tü, Bu, gerçekten a ilacak eydi. Bugünden tezi yok, hemen stanbul'un ve Türk toplumunun bütün kalburüstü fikir ve aksiyon

adamlarıyla, bütün kaabiliyetli ve namuslu, aynı zamanda kendine ba lı arkada larıyla konu up görü ecek, onların yurtseverlik duygularını kamçılacak ve kuraca ı muaz- zam komplo te kilâtiyla bütün külüstür dü ünceli bu Türk ve nsnalık dü manı herifleri kül edecekti. Harbiye'dey ken çıkardıkları dergilerde Abdülhamit için yazmı oldu- u, biçim ve ahenk yönünden epeyce zayıf, fakat, ruh- ça ate saçan iirlerini yeniden anıyor ve otuz sekiz ya- ndaki bu ruhta o eski ate in yüz kat daha üstününün bir volkan gibi patlamak üzere oldu unu duyuyordu. Kendi- sini dilsiz ve sa ırlardan bir insan okyanusu ortasında yapayalnız da buluyordıv Bu ehir içi yalnızlı ı insanla- rın arasındaki yalnızlık, da ba ı yalnızlıklarından, yakan, kavuran çöllerdeki yalnızlıktan çok daha berbattı.

Çünkü orda insan en sonra yalnız kalmamak için bir gün kavu aca ını umdu u bir insan kalabalı ının var- lı ını dü ünerek avunabilirdi. Bu sa ır ve dilsiz insan ka- labalı ından hangi ya atan umuda yönelebilirdi,

Kendinde bir dev gücünün varlı ını duyarken kü- çük, daracık bir odada ya ama a zorlanmı bir zavallı mahkûmdan ayırtilmez bir insan bilinciyle annesi 2ü beyde'nln, Be ikta 'ın yoku bir yolunun her iki yanına sıralanmı evlerin 76 numaralısında pencerenin önüne oturmu sigara üstüne sigara içiyor ve acı acı dü ünü- yordu. Dı arıda pis, ya murlu bir hava vardı. Pencerenin önünden yukarı do ru yükselip giden yoldan geçen tek tük yolcular korkularını, umutsuzluklarını eski paltoları- nın, pardesülerinin altında gizleyerek rüzgâra ve ya - mura kar ı iki büklüm ilerliyorlardı.

nsan böyle kapalı havalarda umutsuzlu unun, üzün- tülerinin kat kat arttı ını duyuyordu. Vahidettin, umutla- rına son darbeyi indirmiş ti.

Odada bir odun sobası yanıyor, Zübeyde hanım, ba- ndaki ba örtüsüne sıkı sıkıya sarılmı oldu u halde ya- ta ının üzerine ba da kurmu , elindeki eski Kur'an'a dal- mı , kendinden geçmi , mırıltılarla ayetler okuyordu. Yal- nız bu çok dalgın halinde bile ara sıra gözlerinin ucu ile o lunun yüzüne gizli bakı lar fırlatıyor ve onun al

nındaki derinle mi çizgilerde büyük bir iç savaşın izlerini görüyordu. Onun bütün korkusu bu netameli zamanlarda o lunun eskiden oldu u gibi gizli i lere karı - ması olasılı ı idi. Çünkü Abdülhamit devrinde o lunun Bekira a bölü ündeki hapisli i zamanında çekti i üzün - tüler ve korkulara benzer kimi duygular bir zamandanbe ri yine onun kalbini sık sık yoklayıp duruyordu.

Mustafa Kemal, dı arının puslu havasında Tevfik Fikret'in «Sis» iirini andıran bir eyler buluyordu. Bu so uk ve sisli havada, ruhunu derinlemesine ü üten, yaratıcı hayal ve dü üncelerindeki enerjik atılı ı frenleyen, dur - duran, içindeki cansıkıntısını göklere çıkaran bir güç var - dı. Dudaklarında bir kez daha «Sis'in ilk mısrası konuk - tu: «Sarsmı yine afakini bir dud u muannit!», «Yalnız, bu sisi yarıp çıkmak gerek!» diye dü ünerek silkindi, sırtından bir ürperi geçti. Kapının zili çalıyordu. Kapının zi - linin çalmı ını, bu evde her zaman pek öyle ilginç sayıl , mazdı. Çünkü Mustafa Kemal, ordular grubuna kumanda etmi bir pa aydı ve kapısında yaverlerinden tutun da türlü hizmetlerine bakan bir mangayı a an bir kadrosu ve evin eski gediklişi olan erkek kız birçok evlâtlık bulun - yordu. Bunun için de kapı sık sık açılıp kapanıyordu. Yalnız bu seferki kapı çalı ta sanki manâlı ve hoppa bir ahenk vardı. Mustafa Kemal'in içindeki ü ümeyi birden - bire bıçak gibi kesip atan ey, bu zilin tatlı ürperi i ol - du. Bu umutsuz ve karanlık günlerde yanıba ina dek so - kulup onu bezginliklerinden ve a ırı öfkelerinden ayıran ve uzakla tıran i te bu çingiraktaki tatlı ürpertiye meyda - na getiren sıcak elin sahibiydi. Koridordaki ayak sesle - rinden sonra odanın kapısı vuruldu. Evet, bu, o eldi. Zü beyde hanımın :

— Giriniz!

Sözü hemen bitmemi ti ki, kapı açıldı ve kapının aralı nda yirmi ya larında çok güzel, gülümseyen sem - patik, ince vücutlu, orta boylu bir kadın ba ı göründü. Beyaz di leri, geni gülümseyi ini büsbütün sempatikle tiriyor, gözlerinin içinde tatlı bir mutluluk yüzüyordu. Bu gözler Zübeyde hanımın üzerinde pek az durduktan sonra

Mustafa Kemal'in yüzüne takılmı tı ve orda dinleniyordu. Genç kadın, sonra çevik adımlarla Zübeyde hanımın yata na do ru ilerliyerek elini öptü. Sirtında kara bir manto ve ba ında alagarson kesilmi kumsal saçlarını sıkıca saran kara ipek bir ba örtüsü vardı. Saçlarının kısa uçları fildi i aklı ındaki alnına do ru taranmı tı. Boyunda yabancı incilerden ak bir gerdanlık sarkıyordu. ri ve çok güzel gözleri aevli aevli parlıyordu. akımak ister gibi görünen küçük, duygulu bir a zı ve dudakları vardı. Yüzünde hülyalı bir gülümseme yüzüyordu.

Mustafa Kemal kola ası oldu unda Fikriye henüz on ya ında bir kız çocu uydu ve bu çok yakı ıklı akraba subay üzerinde hiçbir umuda ve hülyaya koyulamayacak kadar küçük sayılırdı. Mustafa Kemal, Çanakkale'yi bir büyük zaferle taçlandıran Anafartalar'ı yapmı , rübeleri yava olmakla birlikte artmı , do uda Rus ordularının kar ısında ikinci ordu kumandan vekili olarak verdi i başarılı sava lardan sonra pa a olmu tu. Bu sıralarda Fikriye hâlâ uzaklardaydı. Yalnız, o eski yakı ıklı akraba subayın pa a oldu unu i itiyor ve her pa a gibi onu da saçlı sakallı bir eski zaman pa ası sanıyordu. Mustafa Kemal'le Zübeyde hanımın evinde yıllardan sonra ilk kez kar ıla ınca a ırmı tı. Kar ısında sarı ın, mavi gözlü bir erkek güzeli fidan gibi yükseliyordu. Bu erkek güzelini sımsıkı saran süslü pa a giyne i onu bir kat daha güzelle tiriyor, göz kama tırıcı bir hale getiriyordu. Fikriye'nin, on be ya hülyalarıyla dolu kalbinde birdenbire altın bir im ek çakmı tı. Mustafa a abeysi, artık, bir daha çıkmamak üzere onun kalbinin ta derinliklerine konuk olmu tu. Artık, Mustafa Kemal, onun, genç kızlık hülyalarıyla besledi i «büyük a k»ı olmu tu. Zübeyde hanımın hatırını sorarak do ruca kendisini ayakta bekleyen Mustafa Kemal'e do ru gitti; Mustafa Kemal iki eliyle onun iki elini yakalayarak :

— Ho geldin Fikriye, nasılsın, diye sordu.

— Çok iyiyim, pa a a abey! Siz nasılsınız,

Mustafa Kemal onun mantosunu duvara asarak onu kanepede yanına oturttu. Zübeyde hanım, bu anda göz

lüklerinin üzerinden kaygılı bakırlarla o lunun yüzüne bakıyordu. Onun yüzünde demin gördüğü derin üzüntü izleri silinip gitmi, bunların yerini tatlı bir dostluk, arkadaşlık havası almıtı.

Fikriye, Mustafa Kemal'in üvey babası Ragıp beyin kardeşi albay Hüsamettin beyin kızıydı. Hüsamettin bey, her şeyin başının emiti oldu unu anlayan ileri düğünce bir askerdirdi. Bunun için de o lunu doktor olarak yetirtirdi, bu arada güzel kızı Fikriye'yi de okuttu. Bu okul süresince ona piyano hocası tuttu, müzik dersleri de aldirtti.

Fikriye, piyanosunda batı müziğinin üstadlarından duygulu ve hülyalı parçalar çalabiliyordu. Fikriye'nin doğu yeri Mora Yeni ehirdiydi. Yeni ehird kızları, Rumeli Türk kızlarının incileri sayılıyordu. Her nedense burası çok güzel kızlar yetirtiyordu.

Fikriye, Mustafa Kemal'i çocuklu unun sisli, dumanlı camları arkasından tanıyordu.

Zübeyde hanım, bu akraba kızının eve her geliğinde içinde bir tedirginlik duymaktan bir türlü kendini alamıyordu. Fikriye'nin Mustafa Kemal'e bakarken bakırlarında biriken tatlılık bir tek anlam verebiliyor, bunu da kendi kendine açıklamaktan çekiniyordu. in çapra k yanıtı uydı ki o lu da ona bakarken gözlerinde aynı tatlılık ve aynı huzur görölüyordu. Acı acı görüyordu ki o lunun çatık ka larını gev eten ve asık suratını yumu atan biricik ilâç da bugünlerde yalnız Fikriye'ydi.

Fikriye, ailece güzelliğiyle tanınımtı. On be ya ın danberi de sarı ın pa a a abeysi onun hülyalarını süsleyen biricik sihirli güzellikti.

Fikriye imdi dul bir kadındı; bir zengin Mısırlı ile evlenmi ve Mısırlı ile beraber Mısır'a gitmi ti. Mısır'da korkunç ve dayanılmaz bir harem ya ayı ının mapusha neden ayırtedilmez dört duvarı arasına dü mü ve her türlü zengin ya ayı olana ına kar ın yana yana stanbul'u arama a ba lamı tı. Bu zengin Mısırlının ne kendisi, ne de zenginliği ona hiç de ideal eyler gibi görünmemi ti. Bir kez Mısır'ın sıcak havasında bo uluyor, son

ra da bunun üzerine tuz biber ekiyordu. Selanik, istanbul gibi havaca ve tabiatça çok güzel yerlerde ya ama a alı mı beyaz ve kumral erkeklerin güzelli inde her zaman idealini bulur gibi olmu tu. Evet, hayalinde ideal olarak bir tek erkek güzeli ya ıyordu; bütün ömrünce o hayalin pe inden gitmi gibiydi; bu yakı ıklı ve anl ı erefli erkek güzeli olan bütün dü lerinin el de memi cenneti gibiydi. Yalnız bu erkek güzeli de onun bu a kından, bu platonik ve romantik sevgisinden bütün bütün habersiz görünüyordu.

Kalbinin önünde gururu bir duvar gibi yükselen bu a k tanrısı, Mustafa Kemal'den ba kası de ildi. Onun sar ı n yüzü, altın renkli saçları ve insanı mavi bir bıçak gibi biçen gözleri, en gizli duygularının biricik hâkimiydi. Mustafa Kemal, onun güzelli ini görmezlikten gelmi ve bütün kadınlara yaptı ı gibi ona da üzerinden a irtma bak ı larla bakm ı tı. Fikriye, Mısır'ın zengin ve sıcak ikliminde avunmak hülyasına kapılm ı ve güneyin bir esmer erke ile sar ı n rüyasını bo mak istercesine kaçıp güneye gitmi ti. Bu, bo unaydi: Kuzey illerinin sar ı n ve güzel erke i, güneyin yıldızlı gecelerini de fethetmi ti.

Mısır ılının servetini hiçe sayarak nasıl kuzeye ko - tu unu bir kendisi bilirdi. unu da iyice anlam ı tı ki. Mustafa Kemal'in kadından ve küçük evin mutlulu undan ötede daha büyük bekledikleri vardı. O. küçük bir kadınla küçük bir çatının altına girecek kıratıda bir adam de ildi. Bir kadın için onu zaptedebilmek, fethedebilmek ne kadar zordu, belki de olmayacak bir i ti.

Fikriye, güney iklimlerinin korkunç sıca ından ve kadını hâlâ köle olarak dü ünen esmer derili erke inden kurtulup da yine stanbul'un tatlı havasına kavu unca yitirdi i cenneti yeniden bulmu çasına sevinmi ti. Bu iklimi güzelle tiren örnek insan güzeli Mustafa Kemal de artık bütün ömrünce gezip dola tı ı cephelerden dönmü , annesinin Be ikta 'ta, Akaretler'deki 76 nolu evine gelip yerle mi bulunuyordu. Hâlâ ordu kumandanı maa nını ve tahsisatını alıyordu. Fikriye, Mustafa Kemal cephedeyken de saygıde er akrabası Zübeyde hanımı

ara sıra ziyaret eder, elini öper ve Mustafa Kemal ile ilgili en son haberleri alarak giderdi. Yalnız, Mustafa Kemal Adana'daki ordular grubu karargâhından süresiz olarak döndü ündenberi her gün Zübeyde hanımlardaydı; Mustafa Kemal'i bir gün görmeden edemiyordu. Yalnız, gerek Zübeyde hanımda, gerekse Makbule hanımda ona kar ı bir ho nutsaluk ba lamı tı. Mustafa Kemal'le böyle yakından ilgilenmesini istemiyorlardı. Çünkü onun güzelli i ve eski tanı ıklı ının verdi i cesaretle Mustafa Kemal'in kalbini kazanıp onunla evlenmesinden korkuyorlardı. Hele Makbule hanım, onu görünce deliye dönüyor, elinden gelse yüzüne kapıyı kapayıp onu bir kez kovmak istiyordu. Buna da cesaret edemiyordu. Çünkü, Mustafa Kemal'in bu sülük gibi yapı kan kadına yüz verdi ini, onun davranı larını ho kar ıladı ını görüyordu. Gerek kendisinin, gerekse annesinin bütün üzüntüleri, Mustafa Kemal'in bir dul kadınla evlenmesi korkusuydu. Zübeyde hanım, her anne gibi, haklı olarak pa a o lunun anlı erefli bir dü ünle evlenmesini istiyordu. Bu akrabaları olan dul kadının son halleri onları öyle üzme e ba lamı tı ki o, eve gelince bütün huzurları kaçıyor ve durmaksızın onu göz hapsine alıyorlar; Mustafa Kemal'e bunu duyurmamak için de ellerinden geleni yapıyorlardı. Bunun genç pa anın gözünden kaçmasına da elbette imkân olamazdı. Gizliden gizliye kendilerine kar ı açılan sava Mustafa Kemal'i tedirgin etme e ba lamı tı. Küçük bir ev ya ayı ının günlük dırdırları onun sonsuz sabrı üzerinde yava yava zehirli bir karınca gibi i leme e ba lamı tı. Makbule hanım, açıktan aç ı a Fikriye'yle tartı malara giri iyor ve onun en basit dü ünçelerine büyük bir iddetle kar ı koyuyor, ona saldırıyordu. Yne de bu sava , Mustafa Kemal'in gözünden uzak tutulma a, saklanma a çalı ılıyordu. Zübeyde hanım, daha olgun davranıyor:

— Bırak u Fikriye'nin arkasını Makbule, diyordu, Mustafam ne yaparsa yapsın, her zaman yalnızca aklının gerektirdi ini yapar; benim korkum yok ondan. Çocu um üzgün bugünlerde. Osmanlı devleti yıkıldı , or

du da ılımı , her ey peri an, gelece imiz karanlık! Gör-
müyor musun o lanın yüzünden dü en bin parça oluyor.
Fikriye, onun havasını biraz de i tiriyora benzer. Varsın
asık suratçı ı açılıns biraz. Kıyamet kopsa Mustafacı im
evlenmez o kadınla! Sonra ben bırakır mıyım bir dul ka-
dınla evlensin!.

Bu ö ütler Makbule'yi bir süre yatı tırıyor, ne var
ki, Makbule'nin içinde kaynayan hınç kazanı sıra bekli-
yor, yine ta ıyor, evi birbirine katıyordu.

Fikriye, sadece gündüz konu u de ildi. Yatılı konuk-
luk yapıyor, günlerce evde kaldı ı oluyordu.

Mustafa Kemal, annesinin, gözlüklerinin üzerinden
gerek kendisini, gerekse Fikriye'nin yüzüne fırlattı ı ka-
çamak bakı ları istemeyerek yakalıyor ve onun kafasın-
dan geçenleri pek iyi sezerek bıyıkaltından gülüyordu.

Fikriye, kendi evindeymi gibi rahatça gidip sobaya
odun attı ve ate i canlandırdı. Sonra kö edeki bir san-
dalyede oturan evin ahiretli i Vasfiye'ye (Ülkü'nün anne-
si) :

— Haydi Vasfiye, git çayla demli i getir de güzel
bir çay demleyelim, dedi.

Sobanın üzerindeki büyük çaydanlıktaki su fıkır fı-
kır kaynayıp duruyordu.

Ahiretlik Vasfiye, yeti kin bir genç kız olup çıkmı ,
bu evin eski emektarıydı. Uzun yılların verdi i alı kan-
lık, artık, onu evin normal insanlarından biri haline ge-
tirmi ti. Onun için ayaklarını sürüyerek dı arı çıktı, yü-
zünde sonsuz bir bezginlik ve usanç okunuyordu. Genç
pa anın varlı ı olmasa Fikriye ile çeki meyi bile göze ala-
bilirdi.

Dı arıdan gelenlerde mi kendisine emredecekti ar-
tık, Ne var ki gözleri Mustafa Kemal'in gözlerinin daya-
nılmaz keskin mavisikle kar ıla ınca adımlarını açtı. Mus-
tafa Kemal'in gözlerinde yumu ak bir efkat kadifesin-
den ba ka bir ey yoktu. Bu kızca ız onun acıdı ı ço-
cuklardan biriydi.

Vasfiye, kapıyı açıp dı arı çıkarken on, on iki ya -
larında kara, kuru bir erkek çocu u bir kucak odunla içe

rı girdi ve hiç kimsenin yüzüne bakmadan odunları sobanın arkasına yerle tirerek çıkma a davrandı.

Mustafa Kemal :

— Abdurrahım, dur hele, bakalım, dedi. Ma aallah epey büyümü sün. Nasıl, yakında dü manlara harp açarsak tüfek tutup vuru abilir misin.

Çocu un esmer yüzündeki kara gözlerinde büyük ve ciddi bir anlam vardı; ya lı insan gözleriyle bakıyordu i

— Ne demek, dedi. Elbette vuru urum. Onlar beni hayatta yapayalnız bıraktılar.

Öksüz Abdurrahim'in gözlerinde ya lar vardı.

— Fakat, imdi bir annen (Zübeyde hanımı gösterdi), bir ablan, bir de a abeyin yok mu.

— Var, sa olsun! Allah sizlere uzun ömürler versin.

Mustafa Kemal. Birinci Dünya Sava ı içinde do u cephesinde, Van'da ikinci ordu kumandanı olarak bulunurken onu evlât edinerek stanbul'a getirmi ti. Abdurrahım bir zamandır Zübeyde hanımın yanında ya ıyordu. Bu, Mustafa Kemal'in gençli inden beri evlât edindi i öksüz ve kimsesiz çocuklardan biriydi. (Bunların sayısı dokuzu bulmu tur.)

Evlilik ya ayı ının küçük mutluluklarını küçümseyen ya da hiçe sayan Mustafa Kemal, öksüz çocukları evlât edinerek bu korkunç bo lu un bir parçasını olsun doldurmanın çarelerini aramı tı.

Adana'dan döndü ünden beri siyaset i lerine öyle dalmı tı ki. evin bu küçük insanların yüzlerini bile do ru dürüst görememi ti:

— Afife nerde. diye sordu.

— Odada, ça ırayım mı,

— Ça ır!

Abdürrahim çıktı. Biraz sonra kapı vuruldu.

içeri yine o ya larda kara, kuru bir kızca ız girdi. Ba ı öndeydi. Kar ısındaki mavi gözlere bakma a cesareti yoktu. Mustafa Kemal, bu kızca ızı da Bitlis çekili- inde karargâhıyla gerilere getirmi ve annesinin yanına göndererek okutma a ba lamı tı. Bunun da ana ba

bası sava kurbanları arasında bulunuyordu. Kızca ızın üzerinden hâlâ öksüzlü ün bütün anlamı akıyor gibiydi.

— Nasıl, Afife, mektebe gidiyor musun,

— Gidiyorum, pa am!

— Nasıl, derslerin yi mi?

— yi!

— Çalı kızım, bak, Zübeyde anan ve ben sa oldukça sen bir daha hiç öksüzlük çekmeyeceksin. Yalnız çalı ! Seni okutaca ız, anladın mı?

Mustafa Kemal, do u cephesinin yadigârı olan bu iki çocu a baktıkça içinde tatlı bir sevinç duyuyordu. O olmasaydı bu iki yavruca ız da sayısız vatanda ölülelerinden iki adsız kurban olacaktı.

— Haydi, git, dersine çalı Afife!

Küçük kız ba ı önde dı arı çıktı.

Vasfiye elindeki tepsiyle içeri girince Fikriye, hemen onun elinden tepsiyi alıp masanın üzerine koydu. Çayı demledi. •

— Böyle havada Zübeyde hanım teyzemle pa a a a-beyime kendi elimle çay vermek benim için büyük bir zevktir.

— imdi Mısır'ın tadı gelmi tir. Fikriye! Mısırlı zenginler yava yava göçmen ku lar gibi bu sıcak iklime göç ederler. Sen de hayalinle olsun oraya gitmiyor musun bugünlerde?

— Mısır benim için mapushaneden ba ka bir ey de ildi. stanbul'u hiç bir yere de i mem.

— Bizim Alman generalleri de Mısır fatihi olmak istiyorlardı. Ne Anadolu çocukları gömdüler o kum cehenemlerine!

Ka ları çatılmı tı. Güney cephesi aklına gelince kafasının taşı atıyordu. Enver Pa a'ya, Alman generallerine yaptı ı bunca uyarmalar bo a gitmi , orda hem akılsızlı ın, hem de Arapların ihanetine u ramı tı. 7. Ordu ve Yıldırım Orduları grubu ile çekti i i kenceleri bir o bildirdi. Bunun için güney iklimlerinden hiç lâf edilmesine dayanamıyordu. Fikriye'nin de ordan kaçıp gelmi olmasını çok do ru buluyordu.

Fikriye. Zübeyde hanımla Mustafa Kemal'in çaylarını koymu , ne eli ne eli konu uyor, bir hem ire bir has tasiyla u ra ır gibi genç pa ayla ilgileniyor, sırasında kır ır an yakasını düzeltiyor, dü en ka larını beyaz ve güzel parmaklarıyla yukarı kaldırıyor.

Fikriye, yine tam böyle bir efkat davranı ı yapıyor- du ki kapı hızla açıldı ve kapıda Mustafa Kemal'in kız karde i Makbule'nin kendisine oldukça benzeyen yüzü göründü. Ka ları çatıktı ve Fikriye'nin ak parmaklarının davranı na takılan iri gözleri tiksinti ve hınçla doldu; bu iri gözler annesinin üzgün bakı larıyla kar ıla tı; ba- kı larıyla iki kadın birkaç saniye konu tu.

Fikriye, Makbule'yi yeni görmü gibi yaparak :

— Otur Makbule ablacı ım, dedi. Sana da bir çay koyayım.

— Ben içtim çayımı, istemem.

— Ama, bak tav an kanı gibi kızarmı !

— Sen iç de biraz yanakların kızarsın!

Bu söz üzerine Mustafa Kemal, odanın ortasında dikilip duran kız karde inin yüzüne azarlayan bir bakı - la baktı. Bu ara emir eri vurmada n kapıyı açtı ve Mustafa Kemal'e :

— Fethi bey geldi, pa am! dedi.

Mustafa Kemal aya a kalkmı tı:

— Nerde?

— Koridorda sizi bekliyor, pa am!

Mustafa Kemal dı arı çıkarken Zübeyde hanım :

— Mustafa, o lum Fethi'yi bu odaya al, ben de gö- reyim onu! dedi.

Fethi bey uzun boyu, ince vücudu, dostluk, iyi niyet ve zekâ dolu küçük yüzü ile içeri girince do ru Zübeyde hanımın yata na gitti, saygı ile elini öptü.

— Nasılsınız, Zübeyde hanım teyzeci ım, iyisiniz in aallah?

— İlahi Fethi, hep o Selanik'teki akıllı Fethi'sin sen! Hiç de i memi sin. Gençlik erbeti mi içtin nedir?

— Bu son olaylar bizi ihtiyarlataca a benzer sevgili

teyzeci im. O lunun yüzündeki peri anlıktan i i anlamıyor musun?

Mustafa Kemal :

— Vasfiye kızım, beyefendiye bir kahve yapsınlar, dedi.

— Çay var ya, ben de sizinle berabor çay içeyim.

Fethi bey, dikkatle Mustafa Kemal'in yüzüne bakıyor ve bu yüzün çizgilerinde dünkü saray randevusunun olumlu olumsuz izlenimlerini ara tırıyordu.

— Ne oldu?

— Hiç! Herif kös dinlemi ! Hiçbir ey de olaca a benzemiyor. Artık insiyatif bize geçti demektir.

Zübeyde hanım, gözlüklerinin* üzerinden o luna kaçamak bir göz attı. O lunun sözlerinden bir tek sözcük kaçırmak niyetinde de ildi. Fethi bey do eski hürriyetçilerden oldu undan onların ba ba a vermesinden ku kulanıyordu.

— nsiyatif, ama, nasıl?

Mustafa Kemal annesinin kaygılı yüzüne baktı :

— Gel, yukarı benim odaya çıkalım, dedi. Vasfiye kızım, benim sobayı da tutu tur çabucak!

Kalkıp odadan çıktılar. Merdivenlerden yukarı çıkarlarken Mustafa Kemal ;

— «Bir lâhzai teahhur» iirini hatırlar mısın? diye sordu.

— Peki, hatırladım?

— te tarih döndü, dola tı, yine o noktaya geldi. imdi, i , bir an bile gecikmeye gelmeyecek kadar acele.

— Yani?

— Yanisi manisi u ki, Vahidettin'in sarayının temellerine bir bomba koyup, bütün saltanatıylu havaya uçurmak ve Tefik Fikret'in ruhunu âd etmek gerek.

Ali Fethi bey, bu söze gülmedi, çünkü, bu eski arkadaşını bir çok defa di ine vurmu tu. O, yapamayaca ı bir sözü hiç bir vakit söylemezdi.

Mustafa Kemal, Ali Fethi beyle odasına çıktı ında Vasfiye. kaygısızca sobayı tutu turma a çalı ıyordu. O

onda Fikriye iri adımlarla odaya girdi; Vasfiye'yi bir yana iterek odunların arasına kocaman bir çıra yerle tirdi, mumlu kibriti çakıp tuttu turdu ve:

— Birer köpüklü kahve de içmez misiniz? diye her iki adamın gözlerine bakarak sordu.

Fethi bey:

— Var ol, Fikriye hanım, dedi, içimizden geçenleri de ne güzel anlıyorsun!

Fikriye, gülerек dı arı ko tu, Vasfiye de kapıyı çerekerek onun arkasından çıktı.

ki eski ihtilâlcı arkada , Kipert'in Türkiye haritası kar ısında ayakta konu ma a ba ladı:

— Evet, Fethi, bundan sonra yapılacak i , sa lam ve te kilâtlı bir komitacılıktır. Senin, benim gibilerin kaderi artık görünmü tür: Bugün yarın tevkif edilmek! İ k önce ba olabilecek güçte olanları zararsız hale getirecekler, ondan sonra da Türk milletinin mezarını kazacaklar. Fakat onlara bu fırsatı vermeyece iz. Fethi; aklı ba indakiler gizlice toplantılar yaparak bu korkunç derde çare arayaca iz.

— Evet, ba ka çare de yok. Yalnız bütün mesele i e nereden ba layaca ımız!

— Mon er, i Anadolu'da! Ferman padi ahın, da lar bizimdir.

— Evet, da lar çok ey hallediyor. Da ların psikolojisi çok büyüktür. Bir tek adam da da koca bir ordu gibi görünür. Niyazi bey, arkasındaki birkaç ki iyle Rcsne da larında bir Napolyon ordusu gibi korkunç görünmü ve hiç yıkılmayacak sanılan Abdülhamit'i dize getirmi ti.

— Evet, iyi söylüyorsun; ferman padi ahın, da lar bizim. Fethi! Fakat, o da lara sade bir Çakırcalı Olarak de il de biraz daha te kilâtlıca ula mamız gerek.

• Yakup Cemil'in tabancası da artık bu dâvada i görmez. Kar ımızda hem iç, hem de dı dü manlar var.

Fikriye, bu anda kahveleri getirdi, soba ile u ra maya ba ladı. Kar ılıklı birer koltu a yerle erek kahvelerini hüpürdetme e ba lamadan önce ortadaki gümü ta bakadan birer sigara alıp yaktılar.

Mustafa Kemal, kendisi gibi dü ünen bir arkada daha bulmu tu. Bunun için ihtilâle olup bitmi gözyle bakıyor, seviniyordu. Ali Fethi beye kar ı güveni hiçbir vakit sarsılmamı tı. Da in dik yamacında meydana getirdikleri bu ilk da cı basama ından yava yava ilk ma arayı alacakları doru a dek çıkacaklardı.

Mustafa Kemal:

— Fikriye, elce izine sa lık, ne güzel kahve bu!

Bu iltifatta yeniden ba layan iyimserli in aydınlı ı vardı. Fikriye'nin güzel yüzünde ve sevgi dolu gözlerinde sevinç de bu iyimserli in dozunu yükseltiyordu.

A a ı katta ortalı ı serbest bulan Makbule, annesinin yata ının kenarına ili mi , hırsından soluyordu :

— Kariya bak, a abeyimin pe ini bırakıyor mu? Sanki göbe i a abeyimle kesilmi ! Anne, vallahi, billahi bir gün kovaca ım ben bu kadını!

Annesi yata ından do ruldu :

— Aman, sakın ha. Makbule! A abeyini gücendirirsin. Bilirsin o böyle sıkıntıya gelmez. Çıkar gider evden.

— Ne yapayım, dayanamıyorum bu kadının yüzüzlü üne. Biliyorum onun niyetini ben. Sözüm ona: A abeyimi tongaya bastırarak onunla evlenecek! Ya ma yok. Fikriye hanım, pa a a abeyim, senin gibilerine hiçbir vakit metelik vermemi tir. Sen, yine Mısır'daki kayı gibi Arabına dön! Parasına kapılarak Mısırlara kadar gittin; parada i olmadı ını görerek imdi de gelmi kadınlara pul vermeyen bir adamı ba tan çıkarma a çalı iyorsun, fakat, gayretin bo unadır. Fikriye hanımcık!

Bu sırada kapı açıldı, Fikriye, canlı adımlarla içeri girdi. Son sözden kula ına bir iki sözcük çalınmı tı, ama hiç i itmeme gibi yaptı i

— Kendime yatak yaptırdım, dedi. Pa a a abeyime hizmet etmek üzere birkaç gün konu unuz olaca ım.

— Kalmanı a abeyim mi söyledi?

— Evet, o rica etti.

Ana kız üzgün bakı lrla bakı tılar.

ES R STANBUL'UN C LVELER

Be ikta 'ta, Akaretler'deki dik yoku ta sıralanmı ve birbirine omuz vermi evlerden 76 numaralısında son konukluk günlerini geçiren Mustafa Kemal, masasının başında oturmuş, sırtında gecelik entarisi, henüz gece kılı lında, üst üste sigara ve kahve çiyor, bir yandan da eski evrak ve mektuplarını karı tırıyor, bunlar arasında önemli ve tehlikeli olanlarını bir yana ayırıyordu. Sa du yusu, ona çevresinin görünür görünmez kazalar, belâlar ve tehlikelerle dolu oldu unu söylüyordu. Artık, stanbul'un temelli ya anacak bir yer olmadığını iyice anlamı tı. Onun için bu ehir ancak sava için gizli hazırlıklar yapılacak, gizli köprü ba ları kurulduktan sonra yeniden zaptedilmek için bo altılacak bir yerdi. Artık, istanbul'da hiçbir Türk için güven yoktu. Kendisi gibi tanınmı ve dü manlara Çanakkale'de korkunç darbeler indirmi bir general için ise bu ehirde güven denen e yin zerresi bulunamazdı.

Bugün, burda ya ayı , sadece bir serüven sayılabılırdi. Afrika'nın vah i ormanlarında bir beyaz için ne denil güven varsa onun için de istanbul'da ancak o denli güven vardı. Ne var ki burasını böyle «sellemehus selâm» bırakıp gitmek de olamazdı. Kime bırakılıp gidilebilirdi bu güzel ehir? Hâlâ bütün Türkiye'nin beyni bu güzel ve mutsuz ehirde i liyordu. Bu beyni yabancı ve namert ellere bırakarak mı gidecekti? Gözlerinin önünde hep Anadolu vardı. Bugün, Anadolu öyle umutsuz ve peri an bir yerdi ki en anlı erefli bir pa a bile orda bir sinek gibi yitip gidebilir, baya ı bir e kiya «muamelesi» görerek hakaretlere u rayabilir, öldürülebilirdi. Anadolu'ya geçerken bile bir sıfat ta iyarak, ordu kalıntılarının, sivil idare bürokrasilerinin önem verece i bir memuriyet adı alarak geçmek gerekti. Bu nasıl olacaktı? i in en önemli yanını buydu. Ancak böyle bir yüksek sıfat ve memuriyetle Anadolu'ya geçerek ordaki hazır te kilât kalıntılarına el koyabilir ve (A) dan e ba lamak «külfetisnden kurtulabilirdi.

Mavi sigara dumanları masadan halka halka yükseliyor, yüksek tavana dek çıktuktan sonra yine a a ı iniyor ve bir sis gibi odanın havasını a ırla tırıyordu. Birazdan evden çıkacak, do ruca Fethi'nin apartmanına gidecekti. Parti sekreterli i, elçilik, dahiliye nazırlı ı, parti liderli i yapmı olan bu eski arkada ından imdilik en yi anlayı ı buldu unu anlıyordu. Onunla ortakla a ve ba arısız bir gazetecilikleri de vardı. O da o Minber gazetesinde bir sürü makale yazmı , bir eyler söylemek istemi ti. Bu i te paralarını batırmaktan ba ka bir ey yapamamı lardı. Fethi'de anlayı lı, tecrübeli bir politikacı, içten bir arkada , sa lam bir te kilâtçı ve Makedonyalıktan gelme sinsi ve yararlı bir komitecilik ruhu vardı. Bütün bunlar u sıralarda en çok i ine gelen eylerdi. Gerçi, Fethi de kendisi gibi eski bir askerdi, diplomatlık ve politikacılık ya ayı ı uzunca sürdürü ünden bugün kendisinden daha iyi siyasetten anlıyordu.

Bu kocaman ordular idare etmi , varlı ının her zeresi hareket isteyen genç pa a, bir Moren gibi kenara atılmı tı. imdi, bu yalnızlı ın ve hareketsizli in öldürücü toksinlerinden ruhunu ve vücudunu kurtarabilmek için bo una çabalayıp durmuyordu. Bu felâketli ve karanlık günler lâbirentinin sonunda ı ı ı, aydınlı ı görece ine yüzde yüz inanıyordu. te, içinde hiç bir vakit gitmeyen bu güçtü ki, onu bu öldürücü sıkıntı dumanlarıyla örtülü günlerin çürütücü errinden koruyordu.

Hareketsiz durması imkânsızdı, kalktı odada a a ı yukarı biraz gezindi. Sonra a ır a ır giyinmeye ba ladı. Belki bu asker giyne ini son olarak giyiyordu. Çünkü, bu erefli pa a üniforması, artık giyen, ta ıyan kimse için bir tehlikeden ba ka bir ey de ildi. stanbul'un caddeleri, kıyısı buca ı hep bu giyne e dü man gözüyle bakıyor, bunu yırtıp parçalamak ve içindekini de bin parça etmek istiyordu. stanbul'da kollarını sallayarak gezen dü manlar, hâlâ, bu giynekte kendileri için bir tehlike sezdiklerinden mi nedir buna dü manca bakı larla bakıyorlardı.

i te, bunun içindir ki, artık sivil bir kat giynek giyip soka a böyle çıkmanın gerekti ine inanmı tı. Kamuflej devri gelip çatmı tı. Herkesin giydi i giyne i giyerek gezmek en akıllıca i ti.

Hem yava yava giyiniyor, hem de böyle dü ünüyordu. Bu sırada a a idan, kapının önünden birçok gürültüler i itti. Kız karde i Makbule'nin ve emirerinin barıp ça ırdıkları ve talyanca konu malar, emre benzer sesler i itiliyordu. Küçük Abdürrahim. Afife, Vasfiye olarak soluk solu a yukarı çıkmı , pa anın kapısını douyorlardı.

So ukkanlıca kapıyı açtı :

— Ne var, o lum?

— Gâvurlar içeri girmek istiyor.

— Ne gâvuru o lum?

Vasfiye atıldı:

— Yabancı askerler pa a a abey! çeri girip evi ara j mak istiyorlar.

O zaman, Mustafa Kemal, i i anladı:

— Siz inin a a ı, ben imdi geliyorum, dedi.

Giyinerek a a ı indi inde cümle kapısından koridora girmiş bir manga talyan askeri gördü. Ba larında küçük rütbeli bir subay vardı. Emireri kollarını açmış , bu şüngü takmış askerleri yukarı bırakmama a çalı ıyordu. Öfkeden gözleri dönmü tü. Mustafa Kemal, talyan subayına Fransızca :

— Ben ordu kumandanı General Mustafa Kemal! dedi. Ne istiyorsunuz burdan? Haydi, hemen çıkın gidin evimden.

talyan subayının söylediklerini bir Ermeni tercüman öylece Türkçele tirdi :

— Biz böyle emir aldık, yerine getirmek zorundayız.

— Kimdir size bu emri veren?

— Kumandanımız!

— Evimden çıkmanız için ne yapmalıyım?

— Kumandanımızdan bir emir getirmelisiniz!

— Öyleyse ben bu emri alma a çalı aca ım. Siz de bu süre içinde oldu unuz yerde kalınız!

Subay:

— Ba üstüne. ekselans! dedi ve emir gelinceye dek ba ka bir ey yapmayacağını anlattı. Bu nazikçe bir duvarı tı.

Mustafa Kemal, evden çıkarken, talyan askerleri subaylarıyla saygı ile kenara çekilip yol verdiler. Mustafa Kemal bir kö e yukardaki Diyarbakırlı Kâzım Pa a'nın apartmanına ko tu. Kendi telefonu olmadığından gerekince hep onun telefonunu kullanırdı. Hemen talyan mümessilli ini aradı. Telefona çıkan kalyana ba ina gelen i i anlattı. Telefonda biraz bekledikten sonra, ona u cevap verildi;

— Affedersiniz, mutlaka bir yanlılık olmalı, askerlerin ba ındaki subayı telefona ça ırırsanız emir verilecektir.

Mustafa Kemal, hemen subayı ça ırttı. Subay kendisiyle konu an ki i kar ısında saygılı bir durum almı ikide bir yalnız :

— Si, sinyor! Si, sinyor! deyip duruyordu.

Subay, konu mayı bitirdikten sonra askerlerinin ba ina döndü ve talyanca birkaç söz söyledikten sonra Mustafa Kemal'i askerce ve saygı ile selâmladı ve askerlerine sert bir kumanda vererek onları yoku yukarı yürütmeye ba ladı. Mustafa Kemal, merdivenlerin üzerinde durmuş , gümü tabakasından çıkardı ı bir sigarayı tabakanın arkasına bir iki kez vurduktan sonra yakmak için çakma ını ararken emireri elindeki mumlu kibriti atık bir davranı la yakarak onun sigarasına tuttu. Kar ı karıya bakan bütün Akaret evlerinin kapılarının önü ve pencereler meraklı Türk halkıyla dolmuş tu. Herkes, Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'in tutuklanarak götürüleceğini sanmış tı.

Herkesin yüzü asıktı. Bu tanınmış pa anın ba ina gelen ey, yarın onların da ba ina gelebilirdi. Evet, kara günler gelip çatmış tı. Seyircilerin yüzlerini kaplayan üzüntü bulutu bunları anlatıyordu.

Mustafa Kemal, sigarasından bir iki soluk çekerek çalımı asker adımıyla yoku tan yukarı çıkmakta olan İtal

yan askerlerinin arkasından dalgın dalgın baktı. Meraklı insan bakıları, bu yakııklı, mavi gözlü genç paanın üzüntüsünü daha iyi görmek için her yandan uzanmaktaydı. Mustafa Kemal, talyan askerleri köeyi döndükten sonra kendisini gözetleyen insan bakılarına daha çok ehlâlan gözleriyle dalgın bir bakı fırlattı. Elindeki yanmı sigarayı kaldırırma fırlatarak içeri girdi. çeri girdikten sonra da :

— Bu ehir artık ya anmaz hale geldi, dedi. Olaylar hızlanıyor.

Bunu daha çok kendi kendisiyle konu mak ihtiyacıyla söylemi ti.

Annesinin odasına girdi inde onu gözleri büyümlü olarak camlara abanmı buldu :

— Ne oldu, yine böyle, pa a?

— Ne olacak anne, olaca ı buydu. Talât'la Enver'in bize yadigâr etti i durum bu, i te! Ben bu durumu yıl, larca önce görmü tüm. Zavallı Yakup Cemil de bu yüzden hayatını feda etti. Zavallıcık, pa aları temizleyerek beni ba a geçirmek istiyordu. Sanki ben onun yardımına muhtaçmı im gibi!

Ertesi gün. i li bölgesi talyan kumandanının arkası yazılı bir kartı geldi. Bu yazılar unu diyordu: «Bu eve hiç kimse zorla giremez.»

Evdekiler bu yazıyı, belki bir gün gerekir diye bir kenarda sakladılar. Ne var ki daha sonra, i li'deki evde yapılan ikinci bir baskın ve ara tırmada, ngiliz subayının bu zavallı kâ it parçasını bir paçavra gibi yırtıp attı ı görülecektir.

BA ARILI B R M ZANSEN

*Bir millet, bir memleket için
necat ve muvaffakiyet istiyorsak
bunu bir ahıstan hiçbir vakit talep etmemeliyiz.*
Atatürk

Mustafa Kemal, Prenses İvekâr'ın salonundan geliyordu. Perapalas'ın kapısında Rauf beyden ayrılmı tı, prenses İvekâr, salonlarında subaydan geçilmeyen yüksek sosyetenin en tanınmı kadınıydı. Güzel sosyete kadınlarının; yakı ıklı, yüksek rütbeli subayların her zaman ziyaret etti i bu salonlar, bütün sava süresince açık oldu u gibi bırakı ma yıllarında da aç ıktı. Mustafa Kemal. Mercedes oimobiline binip yanına da Rauf beyi alarak oraya giderken pa a giyne ini giyiyordu. Rauf bey de onun gibi resmî giyne ini giyerek gidiyordu. Felâket yıllarının zor belâ yarattı ı bu iki kahraman, orda, bol ık ve güzel yüzler kar ısında avunma arıyorlardı.

Perapalas'ın kapısından içeri girdi inde sa yandaki direkli geni salona kimi ngiliz subaylarının geçti ini gördü. Sırtındaki kur un renkli kurmay pelerinini çıkarıp garsonlardan birine vererek o da salona geçti. Do ru, yukarı odasına çıkmak istediye de içini bir eytan kurcaladı indan bu yüksek rütbeli subayların kim oldu unu merak etmi ti. Gitti, ta direklerin arasında onları görebilece i bir yere oturdu, limonlu bir çay istedi. Yalnız, o salona girdi inde ngiliz subayları grubu ilgi ve dikkatle ona bakmı tı.

Mustafa Kemal, ince uzun boylu, küçük dik bıyıklı ve uzun boyunlu General Harrington'u hemen tanıdı tı. Onu bir iki kez uzaktan görmü lü ü vardı. Mustafa Kemal, ngiliz generallerinin fena halde merakını çekti ini anlıyordu. Gözünün kuyru uyla onları dikizliyor, hepsinin de açıkça kendisine baktıklarını görüyordu.

O ise büyük fincandaki limonlu çayını yudumlıyor, onları görmezlikten geliyordu. Bu sırada General Harrington garsonu ça ırdı ve Mustafa Kemal'in kim olduğunu sordu. Bunu ö renince ilgileri büsbütün artmı tı.

Mustafa Kemal, bunu da gözden kaçırmamı tı. Biraz sonra Perapalas'ın adamlarından biriyle bir ngi.iz subayı, Mustafa Kemal'in ba ucuna dikiliverdi.

— Ne istiyorsunuz?

— Pa a hazretleri. General Harrington sizi masasında görmekle çok mutlu olacağını söylüyor.

Mustafa Kemal, çok dü ünmedi ve o yana bile bakmadan :

— Biz yerliyiz, Harrington cenapları misafir sayılır, o bizim masamıza buyursun) diye kestirip attı.

Bu haber ngiliz subaylarına iletildi ve hepsinin de suratı asıldı. Mustafa Kemal, onların kendi masasına gelmeyece ini biliyordu. Çayını içtikten sonra biraz daha oturdu. Sonra, sigarasını kütü e bastırarak kalktı ve n giiz subaylarına bir göz bile atmadan yava yava merdivenlerden çıkma a ba ladı. Odasına çıkarken de öylo söylenyordu :

— Durup dururken al sana bir belâ daha. Kim dedi sana i gal orduları kumandanına gözük, sonra da meydan oku diye!

Mustafa Kemal, annesinin Akaretler'deki küçük evine sı amamı , Perapalas'ın Halic'e bakan bir dairesine ta inmişti.

Karanlık günler sürüp gidiyordu. Mustafa Kemal'in padi ahla son konu tu u gündenberi süren a kınlı ı ve sersemli i henüz geçmemi ken bir sabah buna bir ba - kası daha eklendi. Sabah gazeteleri büyük puntolarla «Meclisi Mebusan»ın da ıtıldı ını yazıyordu. U ak, güze telerle içeri girince bir türlü korku ile bunlara el attı. Zaten her sabah gazeteler gelince büyük bir bomba etkisi yapan haberlerle kar ıla acakmı gibi hazırlıklı bulunuyordu. Evet, bu memlekette artık her ey olabilirdi. Bunun için gazetelerin verdi i en korkunç haberlere a mamalıydı.

Büyük man etlerle «Meclisi Mebusamnn da ıtıldı ını yazan gazeteler Vahidettin'in da ıtı nedenini de «ıra dei seniye» olarak koymu lardı :

«Esbabı zaruriyeti siyasiyeden na i meclisi mebusanın feshi iktiza etmi ve kanuni esasimizin muaddel yedinci maddesinin fıkrai mahsusası mucibince ledeliktiza meclisi mebusanın feshi hukuku ahanemiz cümlesinden bulunmasına binaen meclisi mezkûrun bugünden itibaren bermucibi kanun feshini irade eylerim.»

Mustafa Kemal, bu satırları büyük bir dikkatle oku

du ve hiç de a madı. Çünkü. Vahidettin'in selâmlı ında kendisi ile bilmece gibi konu ması onda bu üpheyi uyandırmı tı bile.

Yeni kabineyi te kil edenlerin adlarını merakla gözden geçirdi. Kabineyi yeniden Tefvik Pa a kurmu tu. Harbiye Nazırlı ına Yaver Pa a, Bahriyeye Ali Rıza Pa a, Hariciyeye Mustafa Re it Pa alar getirilmi ti ki, bu iki pa a, zaten bundan önceki kabinede de aynı makamda bulunuyorlardı. Evkaf nazırı zzet Bey, vekâleten Dahiliye Nazırlı ına bakacaktı.

Bu kabine, hükümetin gittikçe daha çok pasifle ti ini, i e yaramaz bir duruma geldi ini gösteriyordu.

Mustafa Kemal, bu bekledi i haberi gazetede en sonra gördü ve Vahidettin'in kendisini bu kötü maksadında ba arılı ve gerekli bir figüran olarak kullanımı oldu unu anladı.

Selâmlıktaki bunca önemli insan içinde kendisine neden randevu vermi oldu unun nedenini imdi daha iyi anlıyordu. Demek ki, o gün, kendisi, orda bilmeyerek önemli bir rol oynamı tı. Padi ah yarın ba armayı tasarladı ı tehlikeli bir i i sözde kendisine danı arak yapımı gibi bir durum almı tı.

«Vay köftehor, diye dü ündü, ben de buldu buldu da benimle selâmlıkta mı konu mayı buldu? Bunun altında bir bit yeni i var ama, baklım ne zaman patlak verecek, diyordum. Demek ki, Vahidettin'in fendi Mustafa Kemal'i yendi. Fakat, dur hele, sonunda gülen iyi güler der frenkler. Bizim de sana gülece imiz günler gelecek, Vahidettin efendi!»

Mustafa Kemal, acele giyinip Fethi beyi aramak,ve yeni sorunlar üzerinde dertle mek için soka a çıktı ında a ırıp kaldı. Çünkü, caddede tanıdıkların, görmezlikten gelerek geçtiklerini ya da gördüklerini belli ederek kafalarını çevirip geçtiklerini görüyordu.

Eh, i te, bu a ilacak bir eydi! Buna a mamuzluk edemezdi. Böbrekleri de a rıdı ı için dik bir asker yürüyü ü ile yürüyemiyordu. Duvarda asılı bir gazetede kendi adının geçti ini de görünce bir eyler sezinler gibi

oldu. Gazeteyi alıp okudu, demek ki, kendisine selâm vermeden geçen ahbabların hakkı vardı. Meclisi mebusanın da ilmasında kendi parması oldu ve Vahidettin'e akıl hocalı yaptı, ordunun mümessili olarak padişahı bu kararında destekledi anlatılıyordu.

«Eh, Vahidettin, doğrusu, barın bir mizansen yaptı,» diye düündü. «Zaten Anafartalar kahramanından boğazların ve payitahtın kurtarıcısından barın kimi kullanabilirdi? Biz onu binerke barın yapalım derken herif daha atik davranıp bizi binerke barın yaptı. İmdi bu skandalı e e dosta nasıl anlatmalı ve milleti nasıl inandırmalı?»

Fethi beyin apartmanında Fethi beyi de aynı a kınılık içinde buldu :

— Bu nasıl i Kemal? Karalamak için bula bula en son seni mi buldular? Demek ki ortada bir tek temiz kahraman bırakmayacaklar!

— Öyle görünüyor.

Fethi bey, sokasını korkuya benzer duygularla öyle bir gözden geçirdikten sonra :

— Yavaş yavaş sıra bizlere geliyor galiba, monerel Havada tuhaf yanık kokuları var. Sokaklarda benimle ilgili oldu unu sandım garip gölgeler görüyorum. Fakat, mutlaka yanlı kapı çalıyorlar.

— Dur hele, monerel, Vahidettin'in bana oynadığı oyuna bir karılık vereceğim ki a kınılından a zı bir karı açık kalacak.. Selâmlıkta benimle uzun ve avutucu konu ması zaten pek garibime gitmişti, oysa o karanlıkta akıl hocaları ve yardımcıları ve eni te padişahıylu barın a verip sahneleri güzelce hazırlamı ! Perapalası da ho uma gitmiyor. Pek kozmopolit bir muhit. gağ ordularının subay ve generalleri insanın huzuruna kama gibi batıyor. ngiliz subaylarıyla önüne geçilmez bir dala mada da bulunduk. Ordan da çıkıp bizim Salih Fansa'nın apartmanına ta inacağım; çoktan beri oraya yerle mek için beni zorlayıp duruyor. Hemen Perapalası'nın yanında bir apartman!

— Evet, Perapalası, imdi düman ve casus yata ır; belki sana bilmediğin bir yerden bir çelme takarlar.

Ne kadar gözden irak bulunursan u anda daha çok akıl-
lılık etmi olursun. Madem ki, kafamızda bomba gibi
tehlikeli fikirler ta yyoruz; biraz köstebek, ya da yarasalar
gibi olmalıyız. Salih Fansa'nın evi bu hususta, Pera
palas'tan daha elveri lidir, ama, orda da dostlarını ser-
bestçe kabul edip konu abilmekten çekinirsin. Bir dene
bakalım. En iyisi ayrı bir ev ya da apartman kiralayarak
daha çok serbestlik elde etmektir. Duvarlara hiçbir kulak
yapı ık olmadığını, anahtar deli inden gözetlenme-
di ini bilerek ruh huzuru ile konu up görü ebilirsin.

Mustafa Kemal, Fethi beyin apartmanından ayrıldıktan
sonra kalabalı a karı arak yine tek ba ına yürüme-
e ba ladı. Hava so uktu. Sırtında sivil bir elbise vardı.
Yaya kaldırımlarından a ır a ır ilerliyordu.

Artık, stanbul'un her kö e ba ından bir ihanetin ken-
disini gözetledi ini sanıyor ve padesüsüne daha sıkı sarı-
nımı olarak elleri cebinde, çivi gibi sivrilmi göz be-
bekleri, incelmi ve küçülmü yüzü ile bu kalabalı ın için-
de bir yabancı gibi ilerliyordu. Kendisini Avrupa'nın ya-
bancı bir ehinde sanıyordu. Geni caddelerden geçen
Senegalli asker bölükleri entarili ve uzun boylu Iskoçya
lılar, ba ı sarıklı ve sakallı Hintli Sih askerleri ve Türk
çeden ba ka her türlü dilden konu up görü meler, bu ya-
bancılık duygusunu arttıran ba lıca nedenlerdi. Bütün
bu yabancı eyler, dört yıl süren sava boyunca onun ku-
manda etti i sava meydanlarının hep uza ında kalmı -
lar ve onun «yasak» dedi i çizgiye sokulmamı lardı.

Evet, stanbul, artık, kaldırımları mayınlarla dö en-
mi tehlikeli bir ehir olup çıkmı tı. Bu mayınlara basma-
mak için daha tedbirli davranmak gerekiyordu.

Do ruca Salih Fansa'lara gitti. Onlar Perapalas'ın
üst yanındaki Hava Soka ı'nda oturuyorlardı. Suriye'den
tanıdı ı bu eski ve zengin Hristiyan aile, onu heyecan ve
sevgiyle kar ıladı. Ho be ten sonra bugün buraya ta ın-
mak istedi ini söyledi. Ona bir daire hazırladılar. Mus-
tafa Kemal, Perapalas'ın kozmopolit ve tehlikeli muhi-
tini hemen o gün bırakarak buraya ta ındı ve i H'de
cadde üzerindeki büyük eve ta ınıncaya dek burda âdeta
gizlenerek zaman kazanma a çal:r;ii.

SAB HA SULTAN
ve
MUSTAFA KEMAL

**Geç kalan teselli idamdan
sonraki affa benzer.**

Shakespeare

Yıldız Sarayı'nın mermer merdivenleri önünde bir çift besili at ko ulu, süslü ve altın yaldızlı bir saray arabası bekliyordu. Sırmalı elbiseler giyinmi olan arabacı, yerine oturuyor, ara sıra başını çevirip sarayın büyük kapısına bakıyordu. Havada ince ve serin bir esinti vardı. Yıldız Sarayı'nın ve zengin a açlarla örtülü korulu un üzermden kül rengi bulut yı nları sürükleniyordu.

Yalnız, solmaz a aç ve bitkilerin ye illi i, çevrenin sıkıntılı ve ölü havasını biraz canlandırıyor ve kırmızı fesleri, süslü yaldızlı elbiseleriyle kapılarda surda burda kı mıldayan sessiz insanlar, buranın baya ı bir ev olmadığını gösteriyordu.

En son mermer merdivenlere büyük kapının tek kanadının açılması arabacının ve atların sabırsızlığını göstermi ti.

Açılan kapıdan üç ki i çıktı, merdivenlerden inme e ba ludı. Uzun boyu, tepesi kırmızı eritli astragan kalpa ı ve pa a giyne iyle, çiseleyen ya mur yüzünden daha çok kamburla aruk yürüyen Vahidettin'in bir yanında kızı Sabiha Sultan, öbür yanında da Vahidettin'in kız karde inin kızı Münibe Sultan bulunuyordu.

Arabacı, daha onlar kapıdan çıkarken, yerinden fırlamı tı. Münibe Sultan tek başına arabaya binip yerle tikten sonra Vahidettin ona yakla tı :

— Göreyim seni, Münibe, kızım, diye fısıldadı, sarayın, hepimizin erefiyle uygun bir konu ma yap.

— Korkmayınız efendimiz, ben nasıl konu aca ımı bilirim.

— Evet bildi in gibi bütün padi ahın ve sarayın erefil!

Vahidettin sa eliyle onun sırtına vuruyor ve sol elindeki kocaman kehribar tebihinin tanelerini hızla parmakları arasından geçiriyordu.

Bu ara Sabiha Sultan, uzun boyu, güzel yüzü ve güzel vücudu ile babasına yaslanmış, dü ünceli duruyor, gülümsemeye çalı ıyordu.

Vahidettin, eski âdeti üzerine gözlerini yummuştu, böyle bir süre bekledi, kafasından geçen dü üncelerin sonucunu kovalamaya çalı ıyor gibiydi. Sonra gözlerini açarak :

— Yolun açık olsun Münibe, dedi. Haydi çek arabacı.

Fesinden süzölen ya mur suları bıyıklarının ucundan damlayan arabacı kamçısını fiyakalı bir biçimde havada aklattı ve atlar tırısık kalktı.

Vahidettin'le içeri girerlerken Sabiha Sultan :

— Baba, dedi, ya Mustafa Kemal...

— Bizi ters yüzü geri çevirirse mi, diyeceksin?

— Evet, baba!

— Mustafa Kemal beni kırmaz, Sabiha! Benim aslan yeleli pa am, damadım olmakta acele edecektir. Sarayın teklifini geri çevirecek olursa kendisi bilir, o zaman Bekira a bölü ü ya da Malta zindanlarından birini be-
ensin. Artık, ben, onu daha uzun zaman ngilizlerin elinden kurtaramam. İmdiye dek ba ına bir belâ gelmediyse benim fahrî yaverim oldu u içindir. Sık sık saraya gelip benimle senli benli konu abildi i içindir. Bence onun menfaati sarayın kendisine uzattı ı kurtarıcı eli sıkıktan ibarettir. ngilizlerin hı mından ancak böylece kendini kurtarabilir. E er uzatılan eli sıkılmazsa onun aptallı ına verir ve artık kendisine kar ı dostluk kapılarımızı kaparız, olur biter.

Sabiha Sultan'ın vücudunu bir titremedir almı tı. E er uzattı ı el geri çevirilecek olursa üzüntüsünden, kahrından ölebilirdi. Babası sarayın prestijine indirilecek darbeden ötesini dü ünmezken genç kız bu evlenme teklifini bütün sultanlık gururu, bütün genç kızlık ve kadınlık gu

ruru olarak ele alıyor ve gelebilecek red cevabından sonra ya ayıp ya amayacağına inanıyordu.

Münibe Sultan'ın bindiği araba Yıldız yokuşundan Beşiktaş'a indi ve Dolmabahçe Sarayı'nın arkasındaki yüksek duvarlarla çevrili yoldan geçerek Gazhane'nin solundaki yoldan Beyoğlu'na doğru tırmanmaya başladı. Araba az zaman sonra Beyoğlu'nda, Perapalas'ın karşısındaki Hava Sokağı'nda bir evin önünde durdu. Burası eski Cebelibereket Mutasarrıfı Franko Paşa'nın eviydi.

Salih Fansa ve eşi Selma Fansa, Mustafa Kemal'i Perapalas'ın tehlikeli ortamından kurtarabilmek için bu apartmanda yanlarına almışlar ve ona dördüncü katta çok güzel dayanıp dönmeli bir daire vermişlerdi. Ortada bir salon, antrenin karşısında da Lui Kenz bir salon daha vardı. Duvarlar huzur verici bir maviye boyanmıştı ve mavinin üzerinde bir sürü yıldız parlıyordu.

Salonun birçok yerlerinde mum biçiminde birçok ampuller göze çarpıyordu.

Salih Fansa ailesiyle Mustafa Kemal daha Halep'ten tanıyorlardı ve içli dışlıydılar. Mustafa Kemal, Halep'te hastalandığında onların evinde kalmış ve ona çok iyi bakmışlardı. Bu ailenin Mustafa Kemal'e büyük saygısı olduğu gibi Mustafa Kemal'in de onlara büyük güveni vardı. İşte onların da şimdi İstanbul'da bulunmaları salt Mustafa Kemal'e o zaman gösterdikleri yakınlık yüzündendi. Çünkü, Halep İngilizler ve Araplarca işgal edilince onlar da Türk ordusu ile birlikte çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu dostluk onlara çok pahalıya patlamış, yerlerini, yurtlarını, evlerini barklarını yüzüstü bırakarak gelip İstanbul'a yerleşmişlerdi.

Bu aile, ayrıca 7. ordunun bütün evrakını da bir sandık içinde saklayarak kurtarmıştı.

Salih Fansa'nın evine çağırması, Mustafa Kemal'i çok duygulandırmış ve sevindirmişti.

Bu ev Mustafa Kemal'in güvenip konutulan adamların sık sık kendisini görme eğilimleri yüzünden tam bir parti merkezi haline gelmişti, ittihatçıların ikinci ve üçüncü sınıf adamlarından, eski okul arkadaşlarından Ali

Rıza bey onun espiyonu gibiydi, ona her gün birçok önemli haberler uçuruyor, o ad buna göre kararlar alıyordu.

Mustafa Kemal, bu eve yerle tikten sonra çok önemli bir olay geçti: En yakın arkadaşı Ali Fethi bey, tutuklanıp Bekira a Bölü ü'ne götürüldü. te, bu tutuklama haberini onlara tutuklamadan daha önce Ali Rıza bey getirmiş ve Fethi beyin kaçmasını söylemişti. Yani Salih Fansa'nın Mustafa Kemal'e verdiği bu güzel dö eli dairede onun için önemli günler başlamıştı. Fethi beyin durup dururken tevkif edilmesi Mustafa Kemal'i adamakıllı ku kullandı ve kendisi de her an bir belâ bekleme e başladı. En yakın sırdaşının yakalanması Mustafa Kemal'i sarsmış ve a ırtmıştı. Kim bilir Vahidettin'in ufacık, hâsis dü ünçe ve menfaatleri olmasaydı Mustafa Kemal de birçokları gibi çoktan Bekira a Bölü ünü boylamış olmaz mıydı? Mustafa Kemal bunu nerden bilecekti? Ali Rıza bey, i in bu denli ince yanlarını nerden i itebilirdi? Meclisi mebus;anda ilerici bir partinin liderliğini yapmış olan ve Mustafa Kemal'n çarkına takılmış gibi görünen Fethi bey, tehlikeli bir durum yaratmadan bertaraf edilmek mi istenmiş ve böylece «müstakbel damadı ehri yarı» Mustafa Kemal bu tehlikeden korunmak mı istenmişti? Bunu elbette hiç kimse bilemezdi. Vahidettin'in gizli hesaplar defterinde bunun cevabı olması gerekirdi.

Prenses Münibe, bu kocaman apartmanın kapısında duran arabadan inip kapının ziline bastı. Kapıya gelen hizmetçi, konu un önemini anlayarak hemen Selma'yı ça ırdı. Selma Fansa, konu unun kendisini :

— Prenses Münibe! diye tanıtmasıyla heyecana kapıldı. Bir sultanın burada ne i i olabileceğini birdenbire kestirememişti. Önemli konu unu hemen sıcak ve mü-kemmel dö eli salona alarak a ırlama a çalı tı. Kar ılıklı birkaç nezaket konu masından sonra bir koltu a yerle mi olan genç ve güzel prenses :

— Efendim, dedi, beni buraya gizli olarak zâtı a hane gönderdi. Kızları Sabiha Sultan'ı, fahrî yaverleri olan Mustafa Kemal Pa a'ya vermeyi arzu buyuruyorlar.

Kendisine bu meseleyi söyleyiniz. Ben bir iki gün sonra sizden haber alırım.

E er Mustafa Kemal evde olsaydı, Münibe Sultan, Selma Fansa'ya söylediklerini do rudan do ruya ona söyleyecekti. O, evde yoktu.

Prenses Münibe bir likör ve bir de kahve içtikten sonra :

— Mustafa Kemal Pa a'ya, lütfen selâmla birlikte bu anlattıklarımı da söylersiniz, diyerek apartmandan çıktı ve merdivenlere kadar inip kendisini saygı ile selâmlayan Selma Fansa'ya gülümseyip eliyle veda areti yaparak arabaya bindi. Arabacı yine fiyakalı bir biçimde havada kamçısını akladı. Tekerleklerine lâstik geçirilmiş olan araba sessizce uzakla tı.

Ak amleyn Mustafa Kemal, eve gelmi kendi dairesine çıkıyordu. Salih Fansa, onun geldi ini görerek hemen alıp kendi dairelerine götürdü. Mustafa Kemal, gerek Selma hanımın, gerekse kocasının yüzünde bilmeceye benzer bir gülümseme görmü , pek meraklanmı tı. kisinin de gözlerinin içi gülüyordu, dudaklarının hemen arkasında bir sırrın dı arı fırlamak üzere fırsat bekledi ini anlamı tı :

— Sizin a zınızda bir bakla var ya! n aallah hayırdır.

Salih Fansa :

— Öyleyse müsaade ediniz de o baklayı Selma a zından çıkarsın, dedi.

Selma Fatsa, onun koltu unun yanında ayakta diki lerek :

— Bugün saraydan size bir haber geldi, pa a hazretleri, dedi.

Mustafa Kemal, bir kez yerinden silkinerek toparlandı.

Vahidettin'in en sonra akli ba ina mı gelmi ti yoksa? Uzun zamandır Vahidettin'e kabul ettirme e çalı tı ı fikirler üzerinde yoksa bir anla maya mı varmak istiyordu? En sonra gerçek kafasına dank mı etmi ti? Avizelerden, surdan burdan, mum taklidi elektrik ampulle

rinden fı kıran ı klar bjr yüzün en gizil çizgilerini gös terircesine salonu aydınlatmı tı.

Selma Fansa, iki meraklı burgu gibi gözlerini delen bu gözlerdeki gücün iddetinden sendeledi ve sanki ke kelercesine sözünün arkasını getirme e çalı tı:

— Zatı ahanenin kız karde lerinin kızı Prenses Mü nibe hanımefendi geldi. Dedi ine göre zatı ahane, kız ları Sabiha ultan'ı size vermek istiyormu . Sizi aradı, bulamayınca bize söyledi ve size anlatmamızı tembih etti. imdi sizin fikrinizi ö renmek istiyor. Birkaç gün sonra yine gelip cevabınızı padi aha iletcek!

Mustafa Kemal, hayal kırıklı ina u ramı gibiydi. Haberin önemsizli ini anlatmak istercesine arkaya yaslandı :

— Öyleyse, bir daha gelirse söyleyiniz Prenses Mü nibe hanımefendiye, Sabiha Sultan buraya kendisi gelsin, diyerek kestirip attı.

Mustafa Kemal bu sözü ile Vahidettin'e ve bütün saraya rest çekmi oluyordu. Onun artık Hürriyet ve itilâf Partisi yobazları ve i galcilerle el ele vermek yolundaki padi ahtan hiçbir bekledi i yoktu. Artık, bu durumda kendisini Harbiye Nazırı da, sadrazam da yapsalar bir eye yaramazdı. Çünkü artık, stanbul soluk alınamayacak, içinde kımıldanılmayacak bir arslan kafesine dönmü tü. galciler, ellerinde ate ten kırbaçları bulunan aslan terbiyecileri gibi bu kafesin kızgın demir çubukları çevresinde dönüp duruyorlardı.

Mustafa Kemal'in mavi bakı ları mübarek Anadolu'nun mavi dumanlı da larında bir sıla özlemiyle eriyordu. «Evet orda, artık bütün kurtulu umutları orda» diye dü ünüyordu.

Salih Fansa, Mustafa Kemal'in saraya verdi i cevabı pek yadırgamamı tı. Yalnız, bu Selma hanımın pek garibine gitmi ti. Bir prensesle evlenmek istemeyen, bir prensesin uzattı ı eli iten bir adama ömründe ilk kez rastlıyordu. te bunun için de a ırmı tı. Bu a kın bakı ları kocasının yüzünde bir dayanak arıyordu. En sonra :

— Pa a hazretleri, dedi. Ben kendim bu haberi gü

zel bir müjde sanarak bunun yanı sıra size pek sevdi ininiz bir etli kuru fasulye yeme i de yapmı tım!., demek yüreklili ini gösterdi. Mustafa Kemal güldü :

— Hanımefendi, dedi, Talât ile Enver kaçıp gitmeden ve ngilizlerle öbür i galciler stanbul'a girmeden önce olsaydı bu i e peki demem pek mümkündü ve Su Jih beyefendiyi de sa dıcım olarak prezante edebilirdim. Fakat, bugün padi ahın kızı ile evlenmek bir eref de il, bir lekedir. u anda saray bütün memleket meselelerine gözlerini kapamı ve kulaklarını tıkamı , sadece kendi öz varlı ını kurtarma a çalı makta ve her eyi buna göre ayarlamaktadır. Ben böyle tongaya basmam.

O zaman Selma Fansa :

— Evet, do ru söylüyorsunuz, pa a hazretleri! dedi. Fakat, içinden de bu evlenmenin olmasını can ve gönülden istiyordu.

Haremde ba kadınefendi, Vahidettin, Sabiha Sultan, annesi Mediha Sultan, Sabiha Sultan'ın ablası Ulviye Sultan, Münibe Sultan'ı büyük bir merak ve sabırsızlıkla bekliyorlardı. Sadrazam Tefvik Pa a'nın o lu Albay smail Hakkı beyle evli bulunan Ulviye Sultan, kız karde inin yanından ayrılmıyor ve onun bütün heyecanlarına ortak oluyordu. Bir divan üzerinde yan yana oturmu , hem büyük saray kapısından girip çıkan arabaları gözetliyor, hem de dertle iyorlardı.

Sabiha Sultan durmaksızın :

— Ablacı ım, diyordu. Sarı Gül evlenmek teklifimi geri çevirirse ölürüm ben. O beni isteseydi de ben onu istemeseydim, yine neyse ne! Çünkü o en sonra bir erkektir ve saraydan de ildir. Bense bir padi ah kızayım ve teklifi ben yapmı oluyorum. Allah vere de bu evlenmeyi kabul etse. Biliyorsun ki Faruk beni çıldırasıya seviyor. Fakat babamın ilerideki durumu için benim Mustafa Kemal'le evlenmem gerek. Ne kadar üzülüyorum ne kadar, bilemezsin ablacı ım! Ne dersin, Mustafa Kemal bizim evlenme teklifimizi geri çevirmez, de il mi?

— Deli misin sen, Sabiha? Hiç bir padi ah kızının

evlenme iste inin geri çevrilmesini göze alacak bir ba bayı it var mıdır yeryüzünde?

— Benim için Mustafa Kemal'i kaybetme korkusundan çok gururuma incek darbenin korkusu büyük! Fakat, bir kero ok yaydan çıktı. Babam bu i olur diyor. Mustafa Kemal benim yapaca ım bir teklifi geri çevirmez diyor. Mustafa Kemal benim hükümdarlı ımın temel direklerinden birisi olacak diyor.

Bilmem, babam i te böyle diyor. Ben de ona güveniyorum. Sonra Sarı Gül bana göre biraz ya lıca ama, çok güzel adam. Bugün sarayın dı ında kimi isterse alır.

Sabiha Sultan, birdenbire do ruldu. Sıcaktan bu ulanan camı perdenin ucu ile silerek :

— Münibe Sultan geldi abla, dedi. Kalk gidelim!

Haremin kapısında onu heyecanla, gözleri meraktan büyümü olarak kar ıldılar. Münibe Sultan'ın yüzü souktan morarmı tı:

— Mustafa Kemal'i göremedim çocuklar, dedi. Fakat ev sahibi Salih beyle ve hanımı Selma hanımla görü tüm. Zatı ahanenin arzusunu söyledim. Onlar da Mustafa Kemal'e söyleyecekler!

Büyük salona girdikleri zaman ba kadınefendi ile beraber bu i i bilenler merakla Münibe Sultan'ın ba ina ü ü tüler.

Vahidettin'i selâmlıktan ça ırdılar. Uzun, zayıf ve iki büklüm vücudu ile içeri girdi. Onun da yüzündeki merak büyüktü :

— Ne oldu Münibe?

— Mustafa Kemal'i göremedim, efendimiz!

Münibe Sultan olayı oldu u gibi anlattı ve cevabı getirmek üzere yeniden gidece ini söyledi.

Vahidettin :

— Cevabı elbette müsbet olacak, diye kestirip attı. Ba ka türlü olmasına da zaten imkân yoktur.

Sabiha Sultan'ın altın saçlarını ok adı, alnından öptü :

— Korkma Sabiha, dedi. Mustafa Kemal Pa a sal

tanenimizin bütün ehzadelerinden daha parlak ve daha de erli bir «Damadı ehriyari» olacaktır.

Oradakiler Vahidettin'in bu sözü ile ehzade Faruk'u kastetti ini anlamı lardı.

Sabiha Sultan'ın yüzüne tatlı bir iç ferahlı ının aydınlı ı yayılmış tı. Gururu hiç olmazsa iki üç gün için kurtulmuş tu. Bunun hayali, bile onu kaç gündür hasta etmişti.

Bundan birkaç gün sonra Beyolu'nun Hava Sokak'ındaki Franko Pa'nın apartmanının kapısında bir saray arabası daha durdu. Çinden yine Münibe Sultan indiydi.

Selma Fansa da bu ziyareti bekliyordu. Hemen merdivenlerden koarak indi ve onu karşıladı. Zamanın en güzel mobilyası ile süslenmiş misafir salonunda rahatça yerle en Münibe Sultan :

— Pa a Hazretleri ne cevap verdi, hanımefendi? diye sordu.

Selma Fansa, Mustafa Kemal'in cevabını kendisi bildirmek zorundaydı; çünkü pa a yine evde yoktu. Bu cevabı verebilecek cesareti, Selma Fansa kendinde görmüyordu. Ne var ki, bu güç elçili i ister istemez yapacaktı. Zaten elçiye de zeval yoktu.

— Efendim, diye yutkundu, pa a hazretleri, Sabiha Sultan'ı burda görmek istiyorlar.

Münibe Sultan, birdenbire bu garip fikir karşısında irkildi, sonra kendini toparladı, belli etmedi, yalnız; gülererek :

— Nasıl olur, hanımefendi, dedi. Sultan saraydan çıkar da bir eve nasıl gelebilir?

O zaman Selma Fansa daha büyük bir cesaretle :

— «Gelsin, bir kere göreyim, be enirsem alırım, belkide be enmem» diyor, dedi.

Münibe Sultan, bu söz üzerine vücudunun buz keşildi ini duydu. Saraya karşı bu meydan okumada saltanatın korkunç kaderini görür gibi olmuş tu. Eskiden böyle bir şey olamazdı. Padişahın kızı dünyanın en çirkin yaratı ı bile olsa en güzel delikanlılarla ve devlet adam

larıyla kolayca evlendirilebilirdi. Demek ki, artık bugün, padi ahın kredisi de bu denli dü mü tü. Yüzü ate gibi yanıyor, ne diyece ini bilemiyordu. Haremde padi ah ba - ta olmak üzere herkes «peki» haberini dört gözle bekli yordu. Hele güzeller güzeli Sabiha Sultancık bu haberi alınca «Füc'eten» dü üp ölebilirdi. Bir sultanın gururu ne, demekti? Kalkıp gitmek istiyor, bir türlü kalka mıyordu. Bu apaçık bir red cevabıydı sadece bir bahane ile örtülme e, gizlenme e çalı ılmı tı. Pa a da bu cesu reti nerden buluyordu? Henüz padi ah efendimizin hazinesinden ordu kumandanı maa ı alıp onunla geçinen pa^ anın sarayı küçümsemesi ne demekti?

Münibe Sultan, susmu olarak böylece dü ünüp dururken kapı açıldı ve Mustafa Kemal, koyu bir sivil giy nek ile içeri girdi. Bu sivil elbisesi gerç i onu pa a giyne l kadar açmıyordu. Yıne de ba ındaki astragan kalpa - nın çerçeveledi i sarı ın yüzü, mavi gözleri ve biçimli sert çizgileriyle yine de yakı ıklı bir kumandan hali ta - ıyordu. Bu halde de her kadının ilk bakı ta yakı ıklı bu - laca ı bir erkek tipi idi. Münibe Sultan, daha kendisine tanı tırılmadan, bu yeni gelenin pa a oldu unu hemen anlamı tı. Çünkü sarayda aylardır onun tasviri yapılıyor, her türlü resimlerinden mânâlar çıkarılma a çalı ılıyordu.

Selma Fansa, hemen Mustafa Kemal'i bir koltukta oturan Münibe Sultan'a do ru götürdü :

— Pa a hazretleri, dedi. Zatı âlinizi görme e gelen Prenses Münibe hanımefendil

Münibe Sultan, gülererek oturdu u yerden elini uzat - tı.

Mustafa Kemal:

— Ho geldiniz hanımefendi. Size bir likör takdim edebilir miyim? diyerek burası kırk yıllık eviyml gibi bü - feye gitti. Billur bir likör kadehini ho renkli bir likörle doldurdu ve ona kendi eliyle sundu..

— Yalnız, ben çmeyece im, affınızı dilerim, dedi, böbreklerimden biraz rahatsızım da.

Gerçekten de Karlsbad'da bile iyile meyen böbrek - leri hâlâ sık sık bıçak gibi kesen sancılılarıyla onu rahat

sız ediyordu. Bunun için de içkinin zerresini a zına koymamak için bütün iradesini çoktan beri seferber etmişti.

Mustafa Kemal de prensesin koltuuna yakın bir koltuuna yerleşmişti. Münibe Sultan onun yüzünün çizgilerini, davranışlarını inceliyor, onu anlamaya çalışıyordu. Ne var ki, karısındaki genç paanın kendi kocası Yusuf beye ve onun çevresindeki adamlara hiç benzemediğini gördü. Genç paada kadına karşı üstün ve ince müaeret kaidelerine uygun bir terbiye ve nezaket havası her an hazır gibiydi; bunun ardında da kendini vermeyen demir gibi inatçı ve gururlu bir öz vardı. Bakılları, kadın kapisine boyun eğmesini bilmeyen erkeklerin bakıllarıydı. Münibe Sultan :

— Paahazretleri, dedi, geçen gün geldiimde Selma hanımefendiye zatı ahanenin bir arzularını söylemiyim. Herhalde zatı âlilerine söylenmiştir.

— Evet, bana getirdiiniz haberi öğrenmiş bulunuyorum. Zatı ahane kızları Sabiha Sultan'ı benimle evlendirmek istediğini ler. Mesele bu de il mi?

— Evet, paahazretleri! te, bugün de cevabınızı zatı ahaneye götürmek üzere gelmiş bulunuyorum.

— Cevabımı Selma hanımefendiye söylemiyim. Fakat madem ki, karıla mı bulunuyoruz, bir kere de size söyleyeyim.

— Lütfen!

— Sabiha Sultan lütfen buraya te rif etsinler!

Münibe Sultan, kendini tutamayarak güldü ve alaylı bir edâ ile:

— Paahazretleri, dedi. Bir padi ah kızı hiçbir vakit, ayaınıza gelmez ve gelemez.

Bunun üzerine Mustafa Kemal'in yüzü kızardı, sesi eski tatlılığını yitirerek kalınlattı ve kozunu öylece savundu :

— Ben, bu memlekete büyük hizmetler ettim, yarın da daha büyük hizmetler edeceğim. Saraydan başka bir yerde görsem ne çıkar sanki?

— Bana verilen emir bu, paahazretleri! Ben bir

elçiyim. Sözlerinizi oldu u gibi zati ahaneye götürece-
im.

Bu son sözleri söyleyen Prenses Münibe, yerinden do ruldu. Mustafa Kemal de kalkmı tı. Birbirlerinin göz-
lerine baktılar. Mustafa Kemal'in gözlerinde yenilmez bir
inat ve irade vardı. Genç kadın, eldiveni eliyle pa anın
elini ikinci kez sıkarken bu elde ho bir yumu aklık bul-
du. Gözlerinde ve yüzünün çizgilerindeki sertlik bu el-
lerde yoktu.

— Allahaismarladık, pa a hazretleri!

— Güle güle, hanımefendi.

— Prenses Münibe, salondan çıkarken a kın gibiy-
di; sendeliyordu. Bu ak am haremde kopacak kıyametın
korkunç yankılarını daha imdiden kulaklarında duyuyor
gibiydi. Bu meseleden sonra zati ahanenin genç pa a-
ya dü man kesilece i de belliydi. Saray bir «Yıldız pa a-
sı»ndan oluyor, Sabiha Sultan'ın gururu da insafsızca
çi neniyordu.

Saray insanlarıyla halk insanları arasındaki uçurum
öyle derindi ki, Mustafa Kemal'in Prenses Sabiha ile ne-
den evlenmek istemedi ini anlayamazlardı.

HT LÂL KOM TES

***Çok ihtiyatlı olan çok i ba-
aramaz.***

Schiller

i

Mustafa Kemal'in güvendi i en yakın arkada ı Ali
Fethi bey tutuklanıp Harbiye Nezaretinin arkasındaki sa-
rı ta binaya, yani me hur Bekira a Bölü ü denen siya-
silere ayrılmı hapishaneye tıklınca i lerin adamakıllı
sarpa sardı ını anlamı tı. Ali Fethi beyin tutuklanı ha-
berini karısı Galibe hanım Salih Fansa'ların evinde otu-
ran Mustafa Kemal'e korku ve heyecan içinde getirmi ti.
Gözleri ya larla perdelenmi ti zavallı kadınca ızın. Mus-
tafa Kemal, bu haberi alınca gerçekten ürkmü tü. u

yüzden ki, son günlerde durmaksızın onunla birbirlerine ta inmi lar, en tehlikeli konular üzerinde uzun uzun konu up dertle mi lerd i. Arkalarında hafiyelerin dola tı ina ve sık sık rapor edildiklerine hiç ku ku yoktu. Bu en yakın arkadaşının gitmesi, sıranın kendisine gelmi oldu- unu göstermiyor muydu? Artık, kendisinin de tehlikeli adamlar arasında sayıldı ina inanıyordu. Artık ya hep- ya hiç demenin zamanı gelmi ti. Yalnız, Salih Fansa'la rın konukseverliklerini kötüye kullanmamak için ba ka serbest bir ev bulmak gerekiyordu. Cemâl Pa a'nın sat- mı oldu u atlarının bedeli olan be bin altın, henüz ka- ra gün dostu olarak ona yardımını kesmemi ti. Ordu ku- mandanlı ı maa ıyla tahsisatını da her ne halse henüz kesmemi lerci. Bir çok pa alar da yakalanıp apar topar Malta adasına sürülmü lerd i.

Artık, kendini duvara dayanmı , savunmanın en kor- kunç kertesindeki bir insan gibi görüyordu. Yine de Al- man sava teorlucileri gibi en iyi savunmanın taarruz ol- du una inanıyor ve sınırlarının gücünü bu hedefe göre veriyordu.

Artık çalı malarını daha çok geni letmek ve sistemli bir hale getirmek istiyordu. Talât ve Enver Pa alar dö- neminde oldu u gibi yıkıcı kimi propagandalarla yetin- mek zamanı çoktan geçmi ti. Bunun için de daha ser- best ve korkusuz çalı abilecek bir ev tutmanın zorunlu u kendini göstermi ti. Akaretler'deki annesinin 76 no.lu evi bu i e hiç elveri li olmadı ı gibi Salih Fansa'nın evi de uygun de ildi. Bu konuksever ailenin de ba ını nâra yak- ma a hakkı yoktu. Evet, yine en iyisi cadde üzerinde herkesin gözü önünde büyücek bir ev kiralamalıydı. i li'de büyük caddenin sa yanında cumbalı kocaman üç katlı bir ev Mustafa Kemal'in pek ho una gitti. Hemen sahibi Madam Kasapyan'dan burayı oldu u gibi kirala- dı. Artık rahattı. Kapıdan girilince sa yandaki küçük odayı çalı ma odası yapmı , ikinci kattaki yine caddeye bakan büyük salonu e dostla oturup konu mak için ka- bul salonu haline getirmi ti. Bu salonun kar ısında kü- çük bir oda vardı ki, bunu yatak odası olarak tertiple

meyi uygun bulmu tu. Yukarı kata gelince burcs: imdilik bo tu. Gerekince buraya da annesi ile kız karde ini yerle tirmeyi dü ünüyordu.

Mustafa Kemal. i li'deki evi tuttuktan sonra bir u urlu haber de almı tı: Yakalanıp Bekira a Bölü ü'ne tıklan Fethi bey. ansızın yine koyverilmi ti. Mustafa Kemal, buna gerçekten çok sevinmi ti. u yüzden ki bir zamandır hep ikinci ve üçüncü derecedeki ufak tefek kilerle dü üp kalkıyor, bunlarsa onun iradesinde gedikler açmaya çalı maktan ba ka bir i e yaramıyorlardı. Fethi bey, hapisten kurtulur kurtulmaz yeni evinde gelip onu buldu, uzun uzun sarılıp öpü tüler. Fethi bey, hem güvenilir, hem sevilir eski bir dost, bir fikirda , hem de birinci sınıf siyasilerden ve insanlardan biriydi, insan böyle arkada larla nereye gitti ini bilebilirdi. Yalnız, Mustafa Kemal, çok güvendi i sayılı dostları bir yana, devrin her tip insanıyla konu up görü üyor, böylece orduda, uzakta kaldı ı zaman gözünden kaçmı olan her eyi ö renip anlama a çalı ıyordu. Böylece konu up görü tükleri arasında eski ittihatçılar, hürriyet ve itilâfçılar, i gal ordularıyla el ele ve iç iço çalı anlar vardı. Bunlar hiçbir ey vermiyor, sadece alıyor, topluyor, biriktiriyordu. Bütün bunlar arasındaki gerçek sırda larından biri de ismet beydi.

Mustafa Kemal, bu gibi pek nadir sırda larıyla konu arak u sonuca varmı tı: Vahidettin'i öldürmek, hükümeti dü ürmek. Bu iki i yapılmadıkça hiç bir ciddî i e el anlamazdı. Ne var ki i burda da çatalla maktan kur tukımıyordu. Dü man topları ve süngüleri kar ısında hangi hükümet kurulabilir, kurulsa bile ne gibi bir i görü lebilirdi?

Mustafa Kemal, bu temaslarında birçok saf ve temiz yurtseverlik gösterileriyle kar ıla ıyor, birçok adamca ızın gerçekten yaslı anavatan için içten gözya ları döktü ünü görüyordu. Ne var ki bu bütün aksayan radesinden yoksun duygulanmalar, romantik bir kadın ve efkatinden leri geçmiyordu. Bunlardan ba ka bir tip daha vardı kl sadece eski politikacılık damarları atarak

konu uyurlar ve sözlerinde demagojiden ba ka bir ey sezilmiyordu.

te. bütün bu kalabalık tanıdık arasından ancak güvenilir üç ki i bulabilen Mustafa Kemal, bir gün i li' dekl evde orta kattaki caddeye bakan büyük salanda bunlarla ba ba a verip bir ihtilâl komitesi kurmak istedi: Kendisi, Ali Fethi bey, Rauf bey ve smail Canbolat bey, bu komitenin temeliydiler. Salonun ortasındaki büyük masanın ba ina oturlurlarken hepsi birer anar ist ve nihilist gibi co kundü. Bu komite, Makedonya komitacı lı nın korkunç fikir ve silâhlarını dü man çizmeleri al • tında çi nenen vatan ve milletin u runa kullanacaklardı. Yapılacak i ler harıl harıl konu uluyor. Komitenin prog ramı hazırlanıyordu. Masanın üzeri kahve fincanları ve salonun havası mavi sigara dumanlarıyla doluydu. Mustafa Kemal sigaralarını birbiri ardınca yakıyor ve izmaritleri kül tablasına büyük bir iddetle bastırıyordu. Artık, bu i e olup bitmi gözü ile bakıyor, dünyayı parmak **ISII** tacak i lerin arifesinde oldu unu duyuyordu. Yalnız, bu toplantının ba ında Mustafa Kemal'in gözünden kaçmı ufak bir olay geçmi ti, ittihat ve Terakki'nin en namus 1u adamlarından smail Canbolat bey, Rauf beyle salona girdi inde birdenbire duraksamı ve yüzü sapsarı kesilmi ti. Mustafa Kemal'in kar ısında ttihat ve Terakki'nin en tehlikeli komitacılarından biri sayılan Kara Kemal bey oturuyor ve gizli bir konu manın bütün mimikleri yüzünde görüldü ü halde pos bıyıklarıyla oynuyordu.

smail Canbolat bey, bu ba ba a konu manın içinde büyük bir tehlike sezmi çesine Rauf beyin mavi gözlerine anlamlı bir bakı fırlatmı ve hiçbir ey olmamı gibi gidip her ikisinin de elini sıktıktan sonra bir sandalyeye ili ivermi ti. Toplantının sonuna dek gerek smail Canbolat bey, gerekse Rauf bey diken üzerinde oturmu lardı. Çünkü Kara Kemal her ikisi için de son derece tehlikeli bir adamdı. Mustafa Kemal'in onunla gizlice konu ması onları adamakıllı a ırtmı ti. Onlar, yerlerine oturunca Kara Kemal bey, yerinden do rulmu hepsinin ellerini sıkarak çıkıp gitmi ti.

Artık kalkmı lardı. Ak am karanlı ıyla beraber da ı lacaklardı. Mustafa Kemal, komite arkada larının gözle-
rinde okudu u azim ve cesareten çok heyecana gelmi ,
salonu ar ınlayıp duruyordu. Kaç zamandır üzerinde dur-
dukları bir ihtilâl komitesi i ini en sonra bu gün gerçek-
le tirebilmi lardı. u var ki tam herkes ayrılıp gidece i
sırada dört komiteciden biri olan smail Canbolat bey,
süklüm püklüm ötekilere ve daha çok Mustafa Kemal'e
döndü :

— Arkada lar, dedi. Ben çok dü ündüm. Namusumla
söz veririm ki, sırrınız gizli kalacaktır. Fakat komitede ça-
lı mayaca ım artık. Beni mazur görün. Benim yapama-
yaca ım i bu.

Öbür üç komiteci a kın a kın birbirlerinin yüzüne
baktılar.

Mustafa Kemal :

— Yani ne demek istiyorsun? Ba arıdan emin de il
misin? diye sordu.

— Hayır, böyle bir ey dü ünmedim. Fakat, ihtilâl-
ciler muvaffak olsalar bile bir çok tehlike kar ısındadır
lar. Bunu da kabul etmelidirler. te, o zaman ben ve
benim gibiler, sizin kararlarınızı tatbik etmek üzere ikti-
dara gelecek ihtiyat namzetler oluruz.

Bu i in Kara Kemal yüzünden oldu unu belki de
ölünceye dek anlayamayacak olan Mustafa Kemal, im-
ek gibi bir karar vermenin gerekti ini anlamı tı. Fethi
beyle çabucak bakı arak gözleriyle konu up anla tılar.
Ve hemen :

— Beyefendinin i tirak etmeyece i bir te ebbüs ma-
kul de olabilir. Onun için cemiyeti hemen feshetmeliyiz.
dedi.

Hemen oracıkta ihtilâl komitesini da ıttılar. Canbo-
lat bey tekrar tekrar özür dileyerek çekilip gitti. Arka-
sından üç ki ilik ihtilâl komitesi yeniden kuruluverdi.

te, bu olaydır ki, Mustafa Kemal'e stanbul'un için-
de temelli bir i yapılamayaca ı üzerinde tam bir fikri
vermi ti. Dört ihtilâlciden birinin çekilip gitmesi, ona çok

daha tetikte olmanın gerektiğini bir kez daha hatırlattı.

Kritik günler yaklaştıkça Mustafa Kemal çok dinedi ve vurdu ve eski güvenilir silah arkadaşlarına daha çok bel bağlıyordu. Bu sayılı arkadaş grubu içinde son derece gizli konutu bir akademi de Müdür Ahmet Zet Pa'nın eski müsteşarı ve şimdi istihzaratı sulhîye komisyonunda askerî müteahhıs olan kurmay albay İsmet beydi. İsmet bey, onun ta okuldan tanıdı ve karakterine çok bel bağladı arkadaşlarındandı. O Erkânı Harbiye'nin üçüncü sınıfındayken İsmet bey ikinci sınıf nıdaydı.

Savaş meydanlarında da iki arkadaşın kaderi onları birbirine yakın buldurmuştu. Yirmi iki yaşında erkânı harp yüzbaşısı çıkan bu esmer büyük bala, zayıf ve kemikli genç adam da, Mustafa Kemal gibi her yerde ve her zaman zekasını göstermiş ve ihtilâlcî davranışların en ucunda yer almıştı.

O, okuldan çıktıktan tam beş yıl sonra Selanik'te ihtilâlcî Mustafa Kemal'le yine buluştu ve ihtilâlcî fikirleri üzerinde sınıksız bir birlik kurmuşlardı. Orda toplanmış olan İttihat ve Terakki kongresinde İsmet bey, Edirne delegesi olarak bulunuyordu. Bu kongrede iki kafadar ömürlerinin sonuna dek bir fikri beraberce savunmuşlardı: Ordunun siyasete karışması. Kongrede bu fikri savunan da ne yazık ki sadece ikisi olmuştu. İsmet bey, salt bu fikri kendi üzerinde uygulamak amacıyla İttihat ve Terakki cemiyetinden çekilmişti.

Goltz Pa'nın manevralarda gösterdiği parlak zekâ eserleri üzerine Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Müdür Ahmet Zet Pa onu anlatmak için şöyle demişti:

— Mareşal, Edirne'de bir yıldız doğuyor!

Doğduğu cephesinde ikinci ordu kumandanı Ahmet Zet Pa hastalanmıştı. İkinci ordu kumandanlığına vekâleten Mustafa Kemal Pa getirilmişti.

Palu civarında Sekerat köyündeki kumandanlık kargâhında bu iki arkadaş yine buluştu, İzzet Pa'nın Erkânı Harbiye Reisi olan Miralay İsmet bey, bu kez

de eski arkadaşı ve dostu Mustafa Kemal'in Erkânı Harbiye Reisi oluvermişti. ¹

Bu doğunun insana soluk aldırmayan karar kırdığı iki arkadaşı birbirine daha çok yaklaştırdı ve .sindirdi. Bir gün. Mustafa Kemal, askerî doktor brahim Tali beye smet beyin arkasından bakarak öyle demek ihtiyacını duymuştur :

— te, Erkânı Harbiye! Umumiye Reisi olacak büyük bir asker!

Kader, bu iki arkadaşı korkunç trajediler geçmekte olan Arabistan cephesinde de birleştirdi. Mustafa Kemal, yedinci ordu kumandanı oldu ; yirminci kolordu kumandanı smet bey de bu ordunun üçüncü kolordu kumandanlığına getirildi. Halep'te yan yana gelen bu iki birlik kafa, Osmanlı imparatorluğunun artık hem içerden, hem de dışardan çökmekte olduğunu görmüş ve anlamıştı.

Türk ordusu, Arabistan çölünü, Lawrence'in, gözleri yalnız altın hırslıyla parlayan Araplarıyla artık savaştan bıkmış usanmış olan İngiliz askerlerine bırakarak disiplinli bir halde çekilmişti. Mustafa Kemal, ordu kumandanı oldu undan smet beyden daha önce gelip Havarın kasabasının bir köy kulübesinde karargâh kurmuştu. Nablus mutasarrıfı ile karşı karşıya oturuyor ve her an korkunç haberler bekliyorlardı. Mustafa Kemal çok efkârlıydı. Mutasarrıf Faik bey ona :

— Pa am hiç mi ümit yok? diye sormuştu.

— Bütün şartlar öyle!

. Efkarını üst üste çittiği sigara dumanlarıyla boğmaca çalıyor Mustafa Kemal» boğmaca do ru öyle konuşmuştu :

— Yalnız kendisi kurtulsun yeter. Tek başına orduya bedeldir!

Mustafa Kemal'in kurtulmasını beklediği ve yolunu gözlediği adam, Albay smet Pa adan başkası değildi. El ak tepelerindeki düman çemberini yararak eria ırmağını kolordusu ile geçip gelen smet bey :

Yani aynı Nablus mutasarrıfı Faik bey, bir iki gün sonra yemek arasında smet beye :

— Demek harbin son günleri geldi öyle mi, beyefendi? diye sormu tu.

— Evet, harbin de, Osmanlı mparatorlu unun da.

— Peki sonra ne olacak?

— Sonrası... Anadolu içlerine çekilip yeniden sava a ba layaca ız.

— Anadolu içlerinde yeniden bir harbe ba lamak mı?

— Evet, bir millet harbine!

— Peki, bu büyük hareket için aklınıza gelen ilk ad hangisidir?

— Mustafa Kemal!

Faik bey, üç gün önce Mustafa Kemal'den smet bey için i itti i sözlerle bunları kar ıla tırınca: «Bu birbirine inanmı iki insan mutlaka bir eyler yapacaklar!» diye dü ünmü tü.

Mustafa Kemal, smet'in kendi hakkındaki bütün bu güzel inanı ı ve dü üncelerini yakından biliyordu.

te, bu iki kafadarın dü ündü ü gibi sava koskoca bir trajedi olarak sona ermi ve bırakı ma olmu tu.

Bırakı ma, Mustafa Kemal'le smet beyi Halep eh rinin göbe indeki büyük Baron Oteli'nde bulmu tu. Yē dinci ordu karargāhını Mustafa Kemal burada kurmu tu

stanbul'da Talāt Pa a kabinesi devrilmi , onun yerine, harbe girmememiz için en ba tan bo una direnmi olan Mü ir Ahmet zzet Pa a sadrazam olmu tur.

Bu habere Mustafa Kemal de, smet bey de çok sevinmi ti. Hiç olmazsa onunla yakından tanı ıyorlardı. Eski silāh arkadaş lıkları vardı. Belki onunla bir eyler yapabilmenin çareleri ara tırılabilirdi.

Mü ir Ahmet zzet Pa a'nın sadaret koltu una oturur oturmaz telledi i bir telgraf smet beyi Baron Oteli'nde gelip bulmu ve onu heyecana getirmi ti. Mustafa Kemal de onun kadar heyecanlanmı ti.

zzet Pa a'nın, smet beyi çok önemli bir mevkie getirece i belli idi. Ne var ki cephelerde çok ey görmü

olan bu genç ve tecrübeli asker stanbul'daki sandalyeleri artık bir trotil lâ imının üzerine oturmak gibi tehlikeli ve faydasız görüyordu.

Bütün bir gün Mustafa Kemal'le ba ba a verip konu tular. Candan dertle tiler. En sonra bu teklifi kabul etmenin gerekli oldu unda karar kıldılar.

Gelecek üzerine kafalarında hazırladıkları projeler ikisini de yeniden iki dinamik insan haline getirmişti. Mustafa Kemal, Harbiye Nazırlığının kendisine verilmesini zmet Pa a ile Vahidettin'e telgrafla bildirirken smet bey de eski bir otomobille stanbul'a do ru yola çıkmıştı. 24 Ekim 1918 de Harbiye Nazırlığı müste arlık sandalyesine oturmuş olan smet bey, durumu telgrafla Mustafa Kemal'e bildirmişti.

Mustafa Kemal, Harbiye Nazırlığı sandalyesi bo ol du u ve smet Pa a'nın üzerindeki ek bir yük olarak görüldü ü için bunun mutlaka kendisine verilece i kanısındaydı. undan ki, gerek Vahidettin, gerekse Mü ir zmet Pa a onun de erini ve gücünü yakından bilen en yüksek mevkide iki insandı.

Ne yazık ki Mustafa Kemal'in bütün umudu bo a çıkmıştı. Yalnız hiç olmazsa Albay smet beyin müste arlık sandalyesi, ilerisi için önemli bir kilit noktasıydı. Bu stratejik noktadan yararlanabilmenin çarelerini düşünmeliydi.

te, Mustafa Kemal'in i li'deki Madam Kasapyan'ın evinde ihtilâlcilik çalı malarından ba ka bir ey düşünmedi i sıralarda smet bey, hâlâ Harbiye Nazırlığı is tihzaratı sulhiye komisyonunda çalı maktaydı ve Osmanlı ordusunun tasfiyesi ile u ra maktaydı.

Bu yüzden de Mustafa Kemal, smet beyle çok ihtiyatlı konu uyor, ileride çok gerekecek bu olana T bu stratejik noktayı körletmemeyi düşünüyordu. Mustafa Kemal, artık kendi kendine gizli bir karar vermişti. Bunu kutsal bir sır gibi içinde saklıyordu. te, bu sırrı açtı i nadir arkadaşlarından biri de hâlâ Harbiye Nezaretinde çalı an smet beydi. Son ihtilâl komitesi de fos çıkınca bu kararı vermek zorunda kalmıştı.

En yakın arkadaşlarının desteğinden yoksun olarak bir serüvene atılmak, onun kıratında bir adamın yapamayacağı bir işti. Sonra, bu arkadaşlarıyla ta gençlik günlerinden beri ihtilâl ve mutlu bir Türkiye dâleri görmüşlerdi. Bir kez, kendisi bayrak gibi atılırsa arkasından nice yılların sükûn edeceğini biliyordu.

Günün birinde, ama tam gerekli ve uygun bir günde İstanbul'dan birdenbire uzaklaştı kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içine girmek, bir süre adsız sansız çalıktan sonra ortaya çıkıp, yâni «huruç edip» bütün Türk milletine felâketi haber vermek istiyordu.

Mustafa Kemal, bu kararı verdikten sonra' da irili ufaklı, önemli önemsiz bağlantılarını sürdürmüş ve bir çığır açtı! bulmak umudu ile didinip durmuştu.

Mustafa Kemal, bir gün, yine görmek üzere s- met beyi İstanbul'deki evine çağırıyor, İsmet beyin Süleymaniye'deki evi mutasassıp bir Türk mahallesinde bulunuyordu. Oraya girip çıkanlar, çok çabuk göze batıyordu. Mustafa Kemal'in evi, bu görüşmeler için daha elverişliydi. Bu kalabalık kozmopolit semtte insan, ne denli önemli bir kişi olursa olsun bu hayhuy içinde yitip gidiyor, kolayca silinebiliyordu. Bundan dolayı Mustafa Kemal, İsmet beyi kendi evine çağırıyor. Yoksa sevdiklerinin evlerine rütbe, kıdem ve ya ayırt etmeksizin gitmeyi bir sorun saymıyordu. İsmet bey. Harbiye Nazırlığındaki odasından evine uğrayıp haber bıraktıktan sonra İstanbul'daki eve uğruyordu. İsmet bey, biliyordu ki Mustafa Kemal entipütten görüşmeler için yanına arkadaşları çağırmazdı. Herhalde önemli bir görüşme vardı, ama, acaba neydi?

İsmet bey içeri girdiğinde sivil giyinmiş olan Mustafa Kemal, onu candan karşıladı ve elini sırtına koyarak sağdaki merdivenlerden yukardaki salona çıkardı. Onu ortadaki büyük masanın başındaki iskemlelerden birine çöktürdü, kendisi de karışında oturdu.

İsmet beyin zekâ kıvılcıkları saçan kapkara gözleri, Mustafa Kemal'in dostluk ve içtenlik dolu gözlerinin keskin mavisine eski alışkanlıkla kolayca dalmıştı :

— Yine ne var? diye soran smet beye Mustafa Kemal de bir soru ile karılıklı verdi;

— Sende ne haber?

— Tahmin edeceğin gibi.

— uradan bana bir Türkiye haritası alıp masaya açar mısın, üzerinde konu açalım!

ismet bey, kö eden bir harita alıp masanın üzerine yaydı.

Haritayı açıp masanın üzerine yayan smet bey, tıpkı bir cepheyleymi gibi ciddi bir davranışla cebinden her zaman yanından eksik etmediği pergeli çıkararak ölçme e hazırlandı.

Mustafa Kemal, bunun üzerine güldü ve şaka olarak:

— Henüz pergellik bir şey yok. dedi. İlk önce biraz pergelsiz konu alım.

ismet bey. çok meraklanmıştı:

— Ne yapacaksınız, Allaha kına? diye sordu.

Mustafa Kemal arkadaşının gözlerinin içine bakarak:

— Meselâ, dedi. Hiçbir sıfat ve salâhiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait zamanda beni bu mıntıkaya götüreceğ en kolay yol hangisi olabilir?

kisinin de gözleri haritanın üzerinde geziniyordu. Karısı karı gezdikleri ve iç yüzünü çok yakından bildikleri mübarek Anadolu toprakları küçülmü küçülmü , gelip masanın üzerine ve gözlerinin önüne serilmişti. Evet, bütün kurtuluş umudu ordaydı. Bunun Türk ordusunun bu iki genç başı Arabistan cephesinde, içinde çırpındıkları korkunç günlerdenberi biliyor ve birbirlerine sık sık söylüyorlardı. Artık dü üncenin aksiyon haline geleceği günler gelip çatmıştı. Bütün ihanetler, dü manlıklar, alçaklıklar, bu mübarek topraklara gömülecek ve orda ancak gübre ödevi görecekti. kişinin kafasından da u anda dü ünceler yıldırım hızı ile geçiyordu.

ismet bey, haritadan başını kaldırarak ;

— Karar verdin mi? diye sordu.

Mustafa Kemal elindeki izmariti iddetle kül tablasına bastırarak ezdi.

— imdilik bundan bahsetmeyelim, dedi. Bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikeden üphesi olmayan bir arkada gibi cevap ver

ismet bey, derin derin dü ünme e ba ladı. O, dü ünedursun Mustafa Kemal salonda ba ı öne e ik a a ı yukarı dola ıp duruyordu.

ismet bey, en sonra haritadan ba ını kaldırdı :

— Dedi in ey üzerinde dü ündüm! dedi. Ve bunu söylerken de aya a kalktı.

/ — Eyyy?

— Yollar çok, mıntakalar çok!.

Bu sırada emireri içeri girerek ziyaretçilerin geldi ini haber verdi.

ikisi de masadaki haritayı kaldırmayı aklından geçir " di. Ne var ki, hiçbirini bunu yapma a vakit bulamadı. Emireri çıkarken sevkiyatçı Ali Rıza bey, skeçeli Arif beyle gülerek içeri girmi ti.

iskeçeli Arif bey Bulgarların batı Trakya'da Türklere yaptı ı korkunç zulümlerin önüne geçmek çin ttihat ve Terakkice oraya gönderilmi ti. O da Batı Trakya'da Bulgarlarla çarpı an Te kilâtı Mahsusa çete reislerinden biriydi. Manastırlı Hüsrev Sami. Çerke Ethem, a abeyleri Re it ve Tefvik, Ku çuba ızade E ref ve karde i Hacı Sami, Sapançalı Hakkı, Topçu hsan ve bunlara benzer daha bir çok gözü pek yi it subay. Batı Trakya'nın Tük halkını korumak üzere kanlı sava lar vermi lerdı.

i te, skeçeli Arif bey, bu Batı Trakya çalı malarının ba nda bulunmu tu.

Sevkiyatçı Ali Rıza bey adıyla tanınan Rıza bey ise eski ttihatçılardandı. Talât ve Enver Pa alar ttihat ve Terakki'yi «görünü te da ittiktan sonra illegale geçirmi ler ve bu partiyi bir yeraltı te kilâtı ve ilerikl çalı malara bir destek olarak hazırlamak istemi lerdı. Rıza bey, bu te kilâtın içindeydi. Çok da kula ı delik bir adamdı. Mustafa Kemal, önem vermez gibi bu sorunlar üzerinde onu

deiyor ve ileride Enver Pa'nın neler yapmak niyetinde oldu unu öğrenmek istiyordu. Bütün öğrenmek istediklerini de hemen hemen öğrenmek gibiydi.

Öyle ince hesapları vardı ki, ileriki çalımlarında karısına diiklecek bütün engelleri imdiden bilme çalışıyor ve onlar için yine imdiden karı tedbirler düşünüyordu.

Ne var ki, Mustafa Kemal, bu her günkü yaayına karı mı arkadaşlarına içindeki sır kutusundan hiçbir şey sızdırmıyordu. Onların gelişini anlayınca masanın üstündeki harıyı kaldırmak istemi de bundandı.

Yeni gelenler de birer sandalyeye ve koltuğa yerletiler. Biroz sonra Zübeyde hanımın eski evlâtlı Vasıfiye kahvelerini getirdi.

Her gelen ziyaretçiye kapıyı Makbule hanım açıyor, gelenlerin tehlikeli insanlar olup olmadığını gözden geçiriyordu. Bu bir ihtiyat tedbiriydi.

Mustafa Kemal, Madam Kasapyan'ın evini tattuktan bir süre sonra Akaretler'deki annesiyle kız kardeşini de getirmişti, en üst kata yerleştirmişti. Onun da, veremini yavaş yavaş erittiğini annesi, haddensiz aklı duygulu bir kadındı. Biricik o lundan uzak duramıyordu. Yalnız bu ev, ötekenden çok büyük oldu. Mustafa Kemal öbür yandan oldu kadar burda ev diriltilerinden tedirgin olmuyordu. Ev halkı üst katta oturuyor, o da arkadaşlarıyla ve gelip gidenleriyle orta kattaki salonda görüşüyor konuşuyordu.

Konuklar, geç vakitlere kadar oturdular. Smet bey meraklanmıyordu. En sonunda yine ikisi baş başa kalmıştı.

Smet bey ^

— Ne yapacağını bana ne zaman söyleyeceksin? diye sordu.

— Zamanında!

Mustafa Kemal, kararını çoktan vermişti. Ne var ki bu kararı uygulamak zamanı henüz gelmemişti. Bu akşam kararı verdikten sonra yapılacak işi her yanından inceleyiyor ve bunda sonradan baş arızlı ama sebep olacak hiç

bir ku ku payı bırakmak istemiyordu. Bu karar, onca büyük, kesin bir taarruz kararı gibiydi; bunda en küçük belkileri bile dü ünmeden ortaya atılmak, korkunç felâketlere sebep olmaktan ba ka i e yaramazdı.

Evet. Mustafa Kemal, büyük bir taarruza hazırlanıyordu; bundan yalnız birkaç ki inin haberi vardı, taarruzun ne zaman ba layaca nı da yalnız o bilebilirdi.

Mustafa Kemal, vaktini fikir hazırlıklarıyla doldurmasına çalı yordu. Ona göre fikir hazırlıkları, seferberlikte asker toplamak için oldu u gibi davul zurna ile olamazdı. Fikir hazırlıklarında alçak gönüllüce çalı mak, kendini silmek, kar ısındakine içten bir kanı vermek gerekirdi.

smet bey, müsaade alıp gitti inde Mustafa Kemal pencereyi açıp caddeye baktı. stanbul, susmu tu. Kaldırımlara ince bir güz ya muru çiseliyor ve ara sıra ya ya kaldırımlarında elleri coplu, ya da silâhlı dü man devriyeleri görünüyordu.

KOLONEL ROLETTO'NUN BALOSU

Mustafa Kemal, zemin katında, kapıdan girilince sa yana dü en küçük odayı kendine çalı ma odası olarak ayırmı tı. Duvarda storlu bir dolap vardı ki, içinde bütün eski sava plânları ve askerlik kitapları bulunuyordu. Burada dü ünceleriyle ba ba a kaldı ı saatlerde büyük i li caddesine bakan dar ve yüksek pencerelerden ku kulu ku kulu gelip geçen yolcuları, caddenin kar ısında sıralanmı evlerin pencerelerini, bu evlere girip çıkanları seyrederek incelemeye çalı yordu. Artık kendisini yeraltı çalı malarının içinde buldu undan tehlikenin de gündün güne büyüdü ünü ve kendine yakla tı nı apaçık görüyordu.

Madam Kasapyan'dan kiraladı ı bu kocaman eve girip çıkanların çoklu u ve özelli i de bu tehlikenin ço almasına yardım ediyordu. Sözüm ona, bu tehlikeyi azaltmak için gelip gidenler, elden geldi ince gizlenerek ha

reket ediyorlardı; ne var ki bu netameli zamanlarda yurt-severlerin dü manları öyle çok ve öyle çe itliydi ki, insan birinin gözünden kaçsa ister istemez bir ba kasının gözüne çarpıyordu.

te, bu tehlike duygusunun etkisiyledir ki, Mustafa Kemal, kom u evlerde kendisi için kurulması mümkün gözetleme yuvalarını ve pusuları meydana çıkarmak umudu ile bütün dikkatini harcıyordu.

kinci Abdülhamid'in nazırlarından Ethem Pa a'nın kona ı, tam kar ıya dü üyordu. Bu koskoca yapının karıda bulunması bir ey de ildi. Ne var ki bu konakta talyan i gal kumandanı Kolonel Roletto'nun karargâh kurmu olması önemliydi. Akaretler'deki annesinin evine baskın yapılmasını emreden kumandan, bu idi ve bu baskının anlamını da henüz anlamı de ildi. talyan i gal birlikleri mütecaviz olmayan yumu ak birliklerdi. Bulup bulup da onun evine saldırmaları gerçekten bir bilmeceydi.

Akaretler gibi uzakça bir yerde kendisiyle ilgilenmi olan bu kumandanlık, imdi de kendisiyle pekâlâ ilgilenbilirdi ve bir dü manın ilgisi de her zaman tehlikeli olmak gerekirdi.

te günler bu kaygularla yuvarlanıp gidedursun, Mustafa Kemal'in «dü manı cephede tarassut» eder gibi dik-katten yılmayan gözleri, günün birinde bu karargâhta bir hareket, bir canlılık görmü tü. Hemen el altından bunun ne demek oldu unu anlamak için adamlarını harekete geçirmi ve kıvıldanı n, bir balo hazırlı ıyla ilgili oldu unu anlamı tı.

Cephe cephe kendisiyle birlikte gezmi olan eski ve falı yaveri Cevat Abbas, çabucak, Kolonel Roletto'nun bir iki gün içinde bir balo vermek üzere oldu u haberini kula na iletince, Mustafa Kemal bu sefer de ba ka bil merakı kapılmı tı. «Acaba bu baloya kendisiyle konu an kimselerden de gidenler olacak mıydı? Ya da bu baloya tanınmı lardan kimler ça rılmı tı ve baloda ne gibi rezaletler olacaktı?»

Bu kafasını kurcalayan soruları cevaplandırmak, il

kin bir memleket sorunuydu. kinci olarak da kendi kisel güvenli i ile ilgiliydi.

Acaba bu baloya herhangi bir tanıdık gönderilebilir ve orda neler geçti i bu yoldan ö renilebilir miydi?

— Ne dersin Cevat, bu baloya bir davetsiz misafir göndersek nasıl olur?

— Hiç de fena olmaz, ama, kimi gönderebilirsiniz?

Kar ı kona ın kapısından girip çıkan talyan asker ve subaylarını dikkatle izleyen Mustafa Kemal, gümü tabakasından bir sigara alarak dibini birkaç kez tabakasına vurdu ve Cevat Abbas'ın çaktı ı kibritle yakarken parlayan gözleriyle :

— Buldum, Cevat, buldum, dedi. Bu baloya bir prenses gönderirsek hiç kimse ku kulanmaz ve sonra kadın orada saygı ile de kar ılanır.

— Kimdir buldu unuz, pa am?

— Tanırsın: Prenses Mevhibe Celâlettin. kinci Abdülhamit'in kız karde inin kızı. u kaderin i ine bak ki, vaktiyle yıktı ımız bir kanlı saltanatın genç ku akları ile aynı dâva çevresinde i birli i yapma a çalı ıyoruz. Her neyse, sen imdi, hemen git. Prenses, çabuk kendisini ça ırdı ımı söyle, buraya gelsin. Tanıdı ım kadınlar içinde o, bu i için biçilmi kaftandır.

Geni omuzlu, bu day benizli tı gibi genç bir subay olan yaver Cevat Abbas, emri yerine getirmek üzere çıkıp gitti.

Mustafa Kemal, bo ta oturdu u, kendi gizli ve tehlikeli dü üncelerinin çıkarına çalı ıp durdu u halde hâlâ ordu kumandanlı ı maa ını ve tahsisatını alıyordu. Cevat Abbas da yaverli inde bulunuyordu.

Gerici kabinelerin ba ları ile padi ah, hâlâ bu garip ku u neyleyeceklerini bilmiyorlardı. Bunun yırtıcı bir ku . bir ahin, belki de bir kartal oldu unu sezmiyor de illerdi. No var ki onu hangi avda, nerde kullanacaklarını düşünüyorlar, bir türlü i in içinden çıkamıyorlardı. Bunun için de bu sarı ın kartala verdikleri tayını kesmiyor, onu imdilik ürkütmeme e çalı ıyorlardı.

Bu yüzden de ordularının ba ından alınmı olan Mus

tafo. Kemal, ileride iç ve dış dümanlar üzerine saldırtacağı hürriyet ordularının yaratılması projeleriyle uğraşarak aldığı naa adamakıllı hakediyordu.

İstanbul sosyetesinin pek iyi tanıdığı Mevhibe Celâlettin, kürkünün tüyleri üzerinden çise damlaları damlı olarak, orta kattaki büyükçe salonun kapısında görününce Mustafa Kemal, bir centilmen gibi yerinden fırladı ve orda sohbet etti. Doktor Tefik Rüfü, Doktor Rasim Rerit ve Fethi beylerden müsaade isteyerek prensesi ağıza kattığı çalınma odasına götürdü. Karılıklı oturdular. Herkisi de ayak ayak üstüne atarak birbirlerini dinlemeye hazırlandılar. Prenses heyecanlı görünüyordu. Pek önemli bir şey olmasa Cevat Abbas onu böyle apar topar buraya getirir miydi?

Mustafa Kemal'in verdiği sigarayı prenses dudaklarına sıkı tırmı, yine onun çaktığı kibrite uzatarak yakmağa çalışıyordu. Heyecandan eli titriyordu. Bunu gören Mustafa Kemal, onu daha çok heyecanda bırakmamak için :

— Hanımefendi, dedi, sizi buraya kadar yordu umdan ve böyle heyecana düürdü ümden dolayı ilk önce atfınızı dilerim.

— Bir şey de il, paam, ben emrinize seve seve geldim.

— Teekkür ederim. İmdi beni dinleyiniz.

Sol eliyle caddeye bakan perdeyi araladı:

— Ukar iki kona görüyor musunuz, Mevhibe hanımefendi?

— O kona iyi bilirim. Ethem Pa'nın kona ydı orası.

— Ama, imdi de il. İmdi, talyan i gal kumandanlığı karargâhı. Kolonel Roletto oturuyor orda imdi.

— Evet!

— te, orada gelecek hafta Kolonel Roletto bir balo verecek, imdiden içkiler, masalar, sandalyeler tayınp duruyor. Hazırlık gırla gidiyor; sizin de bu baloya gitmenizi istiyorum. Hem de muhakkak gitmenizi istiyorum.

Prenses Mevhibe. sosyete kadınıydı, baloların erkânı âdabı oldu unu bilenlerdendi. Bunun için a kın a - kın Mustafa Kemal'in yüzüne baktı, onun aka yapmadı ı meydandaydı.

— Aman pa am, hiç davetsiz baloya gidilir mi? Hem ben kimseyi tanımıyorum ki.

Mustafa Kemal, sigarasından bir nefes çekerek gü-lümsedi :

— Bu sizin için basit bir eydir prenses, halledebilirsiniz bunu. sterseniz. Bunu sizden bekliyorum..

Mustafa Kemal'in sesinin tonu çok yumu aktı. Dostça, ahbapçıcıydı, yine de bu yumu ak ton çinde emre benzer bir koku yüzüyordu.

Prenses kendini tutamıyarak güldü :

— Mademki emrediyorsunuz, ne yapıp yapıp giderim!

Mustafa Kemal de bunun üzerine gülümsemek zorunda kaldı :

— Emir de il; rica ediyorum.

— Peki diyelim, bir yolunu bulup baloya gittim, orada ne yapaca ım? Ne yapmamı istiyorsunuz orda?

— Siz bir kere bu i i hallediniz, ondan sonra sizinle uzun boylu konu uruz.

Prenses, Mustafa Kemal'in yüzüne dikkatle baktı. Mavi kadife yumu aklı ı ile bakan bu iri ve ehlâ gözlerin erkekçe güzelli ine güç dayanılırdı; prensese onun pa alı ından gelen emir vız gelirdi. Ne var ki bu güzel gözlerin emrine boyun e ecekti.

Kalktı ı zaman Mustafa Kemal'in uzanan elinin içine eldivenli elini teslim eder gibi bıraktı. Mustafa Kemal, bunu iki eliyle pek kibarca sıktı ve ba arılar dileyerek onu sokak kapısından u urladı.

İ li caddesini so uk bir poyraz yalıyor ve hafiften bir ya mur serpiyordu. Prenses, bir kez daha dönüp gülümseyerek kö ede kaybıldı. Bu sırada caddeden abanoz yüzleri ile bir Fransız Senagalli bölü ü geçiyordu. Zenciler, stanbul'un so u unda büzülmü asık yüzle riyle yürüyorlardı. Atları üzerinde dimdik durma a çalı

an Fransız subayları., «küçük da ları ben yarattım» diyen birer küçük Napolyon minyatürü gibi ilerliyorlardı. Mustafa Kemal, kapıyı kapayıp içeri girerken: «Napolyon'un bir Moskova dönü ü oldu u gibi General Franchet D'espere'nin de bir stanbul dönü ü olacaktır; bunu yarının tarihleri yazacaktır» diye söyleniyordu.

Prensess Mevhibe Celâlettin, eve dönünce çabucak soyundu, hizmetçisinin horlandırıldı ı çini sobasının yanına sokuldu. Hava. hatırı sayılır bir so ukla yüklüydü. Vücudunda hafif bir titreme duyuyordu. Bu bütünüyle souktan ü ümekten ileri gelmiyordu. Mustafa Kemal'le bu enteresan kar ıla manın, sonra onun kendisine önerdiği serüvene benzer i in de bu titremede payı vardı; bunu da seziyordu. Mustafa Kemal'e bir asker gibi boyun e mek ho una gidiyordu. Sosyeteye girmi olsa, kadınlar üzerinde pek çok sükse yapacağını pek iyi bildi i bu genç ve yakı ıklı pa a ne yazık ki, sanki kedi gibi münzevi yaşamasını seviyor ve hep alını dü ünçe ile kırımı insanlarla konu up görü mekten ho lanıyordu.

Kadınlara kar ı ne kadar da yakın, sokulgan bir davranı ı vardı. te, o kadar ili kileri daha derine götürmek olanakları ba gösterdi mi, hemen cephede hiç yapmadı ı, yapmadı ı de il aklına bile getirmedi i «ricatı yapıyor ve ortadan siliniyordu. Demek ki o, kadını aya ına takılmak tehlikesi olan bir buka ıya benzetiyor, benzetiyor de il öyle biliyordu.

«Yazık, diye dü ündü, böyle ahane bir erkek, kadına lâyıık oldu u de eri vermeden kocayıp gitsin!»

Biraz ısınmı tı. Kalktı, pek geceli i içinde endam aynasının kar ısına geçti. Son modaya göre kesimli saçlarını düzeltti. Bir süre böylece kendini seyretti. Kafasının içinde hem Mustafa Kemal'in kendisini soktu u çıkmaz sokaktan bir gedik arayan bir enerji akımı gelip geçiyordu. Bu baloyg gidecek olanlar tatlı su frenkleri ile i gal kumandanlıklarına birer yol bularak sokulmu kimikulu Türk aileleri olabilirdi. Yine i in en kolay İstanbul'un en kalburüstü azınlık ailelerinden birisine yanamaktı.

Prensese, o gece geç vakitlere dek uyuyamadı. Bu yeni serüven, onun ruhunu bir entrika âlemine sokmuş ve bütün güçlerini ayaklandırmıştı. Evet, mutlaka bu balyoşa gitmenin yolunu bulmalıydı.

Kafasına takılan birkaç ad arasından en sonra Pera Oteli'nin müdürünün karısı Madam Martin üzerinde durdu. Evet, ancak ona karşı sa layacak kadın bu olabilir. Geç vakit uykuya dalarken Mustafa Kemal'e karşı yüzünü kara çıkarmayan tarihe ükranla gülümsüyordu.

Mustafa Kemal, Levent gibi bir erkek güzeliydi. Ne yazık ki türlü iklimlere bürünmüş uzun cephe ya ayı onu epeyce hırpalamıştı. O, sinirleriyle ya ayan bir insan olduğundan bırakı manın binbir karışık olay ve dü ünceleleri içinde korkunç bir iç ya ayı yo unlu u, onu ara sıra çarpıp yata a seriyordu. Dümdüz bir ideal caddesinin binlerce, onbinlerce yan sokaklarından önüne çıkıveren, çıkması mümkün hatırı sayılır sürprizler ve yine de ileri doğru yönelmiş korkunç bir enerji akımı, onun sinirlerini her an bir yay gibi gergin bulunduruyordu.

Bu kez de eski böbrek sancıları bir kenara çekilerek yerini «mide humması»na bırakmıştı. Mustafa Kemal, bu en civcivli günlerde, insandan en çok sa lık ve uyanıklık isteyen zamanlarda yine yata a mışlandı ı için. pek üzülüyordu.

Kendisini tedirgin duyunca hemen ta Selanik'ten gençlik arkada ı olan Dr. Tefik Rü tü le Dr. Rasim Fe z'ti ça ırtmış ve onlar da onun hastalığı na «hafif bir mide humması» te hisini koymuşlardı.

Mustafa Kemal, imdi, birinci katta büyük salonun tam karısındaki küçük yatak odasındaki demir karyolasında gecelik keten entarisi ile ba da kurup oturmuş, battaniyesini gö süne dek çekmiş ve yastıklara dayanmış olarak pencerenin yanında birer sandalyeye çökmüş olan iki ahabp doktorla dertleşiyordu.

Bu ara kapı vuruldu, emirinin ba ı görüldü :

— Ça ırtmış hanım geldi, pa am!

Prensese, yüzü so uktan kızarmış olarak içeri gir

di. iki doktor kalkarak yerlerini ona bıraktılar. Mustafa Kemal de yata ndan do rulur gibi yaptı. Yüzünden bir tatsızlık akan pa anın hasta oldu u ilk bakı ta göze çarıyordu.

— Ne o, pa am, geçmi olsun. Nenez var?

Prenses baktı: Pa anın mavi ye il karı ı ı gözlerinin içinde hararetin soldurdu u tonlar yüzüyordu. Yanakları her zamanki gibi çöküktü. Konu urken de hafifçe solu-yordu.

Tevfik Rü tü bey :

— Hanımefendi, dedi, pa amız hafif bir mide humması geçiriyor. ki üç gündür rahatsızlık sürüyor. Fakat birkaç gün daha da sürebilir.

— Tekrar geçmi olsun, efendim!

Prenses, Tevfik Rü tü'nün koltu una çöktü; Mustafa Kemal :

— Hanımefendi, özür dilerim, dedi. Bizim emirberle sabah ak am sizi ça ırtmak zorunda kaldım. Mutlaka hizmetçiniz uykudan kaldırmı tır sizi.

— Evet, öyle oldu ama, ne beis var, pa am, zaten emireriniz ça ırmasaydı ben gelecektim.

Mustafa Kemal'le prensesin gizli bir konu ması oldu unu anlayan Tevfik Rü tü beyle Rasim Ferit bey, kalkıp salona geçtiler.

Kolonel Roletto'nun balosu gelip çatmı tı. Aksi gibi Mustafa Kemal de üç gündür hastaydı; ate i vardı. Prensesi de emireriyle sabah sabah salt bu i için ça ırtmı tı.

O, henüz a zını açıp bir ey söyleme e fırsat Bulmamı tı ki prenses :

— Pa am, dedi, bu ak am kar ıda balo var; gidecek miyim ben de?

Mustafa Kemal, do ruldu. Gözlerinin fersiz mavili i bir enerji ya muru ile kıvılcımlanmı , parlamı tı:

— Ne demek, elbette gideceksiniz.

— Peki, ama ne yapmak için gidece im oraya?

— Sahi. Orada kimlerin bulundu unu ve neler konu uldu unu bana haber vermenizi istiyorum. Bir de adı

n yalnız ikimizin bilece i bir zatın kimlerle konu tu unu ö renmek istiyorum.

Prensese, bu adamın adını da söyledi. Bu adam, onun i a ina takımı olan ku kulu ki ilerden biriydi. Belki dji prensesi bu baloya yalnız bu adamın maskesini dü ürmek için gönderiyordu. Kimbilir?

— Balodan çıkar çıkmaz, ne kadar geç olursa olsun buraya u rayıp haber verin.

— Aman pa am, nasıl olur Kar ıdan çıkıp buraya girdi imi görmezler mi?

— Hakkınız var! Yarına kadar beklemeliyim.

Prensese, pa anın elini sıktı. Her zamanki gibi pa anın iki güzel eli arasına dü en eli hastalığın ate iyle yanan gibi oldu. Pa aya sa lık dileyerek ayrıldı.

Prensese Mevhibe Celâlettin, arabadan indi inde hemen Ethem Pa a'nın kona ının kapısına yönelmedi. Üstünü ba nı düzeltir gibi yaparak Madam Kasapyan'ın apartmanının pencerelerine baktı, ne alttaki çalı ma odasında, ne de yukarıki büyük salonda ık vardı; yalnız, rn üst katın ıkları yanıyordu. Mustafa Kemal'in annesiyle kız karde i ve evlâtlıkları bu katta oturuyordu.

Buna göre Mustafa Kemal'in mide humması sürüp gidiyordu. Birkaç saniye ancak süren bu duraklamadan sonra büyük parmaklıklı bahçe kapısına do ru yöneldi. Kona ın bütün pencerelerinden ık ta ıyordu. Bahçe ve caddede bu ık bollu undan nasibini alıyordu. Kapıda talyan askerleri ve subayları bekliyor, gelen kadınlı erkekli konukları içeri götürüyorlardı.

Prensese de çok güzel giyinmi ve bütün süslerini takmı tı. Kapıda onu kar ılayan bir subay, talyanca ve Fransızca bir sürü kompliman sözcükleriyle balo salonunun kapısına dek götürdü. Çifte kapısı ardına dok açık balo salonuna götürülen prensesin burdan ta an ıkları gözleri kama tı. Üniformalı üniformasız, yerli yabancı bir yın insanın gözü bu anda kapıya çevrilmi ti. Prensese, alık oldu u halde, bunca gözün üzerine dikilmesinden dolayı hayli sıkıldı; hattâ utanır gibi oldu. un

dan ki erkeksiz ve yalnızdı. Hem de kendisine dikilen bu gözler arasında pek çok yabancı göz vardı.

Prenses Mevhibe Celâlettin'in Perapalas Oteli müdürünün karısı bayan Martin'den aldı ı ça rı Kolonel Roletto'ca biliniyordu. Ça rıyı okuyan subay, Kolonel'e bunun gelecek prenses oldu unu fısıldayınca altmı ya larında, kır saçlı bir adam olan Kolonel Roletto hemen onu saygı ile selâmladı ve sonra yanına alarak salondaki bütün talyan subayları ile tanı tırdı. Bir Türk prensesinin baloya geli i elbette ki bir önemli i ve sürprizdi. Prenses, hem tanı tırıldı ı kimselerle gerekti i gibi konu uyor, hem de dikkatle konukları gözden geçiriyordu.

Baloya iki Türk ailesi, birkaç i lili Türk kadını ve birkaç da Türk erke i gelmi ti.

Masalarda içkiler ve mezeler çok boldu. Ne e ve kahkaha tufanı, buraya gelenlere tam anlamıyla felekten bir gece çalmak için geldiklerini anlatıyordu. Yandaki kapısı açık odalarda daha içten ve daha çıplak bir gece ya andı ı görölüyordu. Burdaki subaylar ve kadınlar hemen hemen gerdek odasındaki kadar serbest ve laubali satlar ya amaktaydılar. Geç vakit masaların altında sızımı kadın ve erkek le lerini kendi ba larına bırakarak balodan tiksinti ile ayrıldı. Caddeye çıkıp da so uk hava ile kar ıla nca le gibi ispiroto kokusundan kurtuldu una sevindi. Ne var ki bu kokular bütün giyne ine sinmi ti.

Arabaya binmeden önce yine Madam Kasapyan'ın kar ıdaki evine baktı; bu kez ev ba tan ba a karanlıktı. Saat ikiydi. Serüvenden uzak herkes gecenin bu saatinde derin bir uykudaydı.

Mustafa Kemal'in hasta halini dü ündü. O da u ara mutlaka uyanıktı. Kimbilir, belki de kendisini dü ünüyordu.

Prenses, sonra bir arabaya bindi ve evine yollandı.

Ertesi gün, erkenden Mustafa Kemal'e ko tu; onun çok merakta kaldı ını biliyordu. Mustafa Kemal'in yatak • odasının kapısını açan emireri onu içeri buyur etti inde Mustafa Kemal nerde ise dalgın yatıyordu. Ne var ki, sü .rekli tehlikeler içinde ya amı insanların atıklı i ile göz

lerini açtı, yata ında do rulmaya çalı tı; prenses, arkasını yastıklarla besleyerek onu yarı oturur bir duruma getirdi ve geceki hikâyeyi oldu u gibi anlattı.

Sonra, kar ıdaki koltu a oturdu.

Mustafa Kemal'in ate in soldurdu u gözlerinin ma-
visi ara sıra kıvılcımlanıyor ve bir yandan da :

— Bunların sonu gelecek, bunların sonu gelecekl di-
ye mırıldanıyordu.

Prenses, bundan bir ey anlamıyor, bunu baya ı bir sayıklama sanıyordu:

— Nasıl gelecek, pa am, bu i nasıl olacak? diye soruyordu.

— Onu imdi söyleyemem, fakat yakındır.

MIKNATISLI DA

*Türklerin biricik sevdikleri
ey, hak ve do ruluktur.*

W. Pitt

Mustafa Kemal'in i li'de Madam Kasapyan'dan ki-
raladı ı üç katlı ev Goethe'nin Werther'inde anlattı ı mık-
natıslı da a benziyordu. Gemiler, bu da a yakla ınca he-
men bütün demirden olan parçaları koparak ona do ru
uçar gidermi . Dikkat ediyor musunuz, mıknatıslı da ,
tahtadan, çerden çöpten eylere dokunmaz, salt demir-
leri çekermi . Mustafa Kemal mütarekenin korkunç ba-
taklı ında bir pırlanta gibi ı ıldıyor, gerek dostları, gerek-
se dü manları üzerinde büyüleyici bir etki yapuyordu. Bu
yüzden de dü manları onu kaygı ile gözetliyerek aya ını
kaydırma a çalı ırken, dostları da bu mıknatıslı da ın
altın saçlı ve deniz gözlü sahibine demir parçaları gibi
koparak se irtiyor, onunla yapacakları dayanı manın çok
hayırlı sonuçlar verece ini seziyorlardı. Bunların hemen
hepsi de korkudan sinmi , ya da umutsuz dü mü aydın
yı ınlarının çelik dirençli temsilcileri durumundaydı.

Olaylar, sıkla maya ba lamı tı. Bu yüzden mıknatıs

lı da a her gün daha çok yolcu kopup geliyordu. Ne vat ki, bütün bunların içinde en çok denenmi birkaç arkada ı Mustafa Kemal'in kafasının içindekileri gerçekle tirmekte i ine en çok yarayacak olanlardı.

Bir milletin kaderi üzerinde oynanacak kumarın ne korkunç sonuçlar verdi ini Enver, Talât, Cemâl triyum virasının yaptıklarını pek güzel gösteriyordu. Bunun için. de kumar oynamak istemiyor, sonucun tam dü ündü ü gibi meydana gelmesi için en ufak belkileri de hesaplıyor, bütün stratejik ve taktik noktaları kılı kırk yararcası na **dü ünüyoK u.**

Kafası, gece gündüz cehennem gibi çalı ıyordu. Ne yazık ki hastalıklar da birbiri pe inden onu yuta a mihlamakta inat ediyordu.

Aralık ayının bu so uk gününde yatak odasının ılık ve kuytu havasına sı nımı , komodinin üzerindeki bir yı ın stanbul gazetesinin birini alıp birini bırakıyor, gözünden ve kula ından kaçmı küçük gibi görünen büyük olayların anası olabilecek haberleri ara tırıyor, hürriyet ve itilâfçı havanın a ır gölgesiyle gazete sütunlarına abanısını üzüntü ile görüyordu. Dü manlarla el ele vererek sözde vatani kurtarma a çalı anların saygısızca ve alçakça yaygaraları ve propagandaları kulakları sa ır edersesine çin çin ötüp duruyordu.

Üzerine bir dev gibi abanmı olan can sıkıntısını gazetelerin kâ it ve mürekkep kokuları içinde bo una bo ma a çalı ıyorsa da bunu ba aramıyordu.

Artık, stanbul'dan umudunu kesti inden bütün akılı Anadolu'daydı. Orada bıraktı ı kimi de erli arkadaşalarını kendisine destek olabilecek bütün askerî birlikleri ve kumandanları, duygularının, aklının, tecrübesinin mantı ına vuruyor ve sanki kendisini bu mübarek insan denizinin ortasına tutup bırakacak bir mucize bekliyordu. Mucizeyi insan direncinin yarattı ına inananlardandı. Yine de i i kolay yanından kıvrabilmenin yolları üzerinde gece gündüz kafa patlatıyordu.

Kilikya'nın civcivli havasında bırakıp geldi i çok değerli arkada ı Ali Fuat Pa a, birdenbire aklına gelmi ti.

Onunla tam bir anlama yaptı nı çok iyi hatırlıyordu. Onun Mondros anaforuna kaptırmadan kurtarıp ç Anadolu'ya getirece i 20. Kolordu, imdiden kendisini desteklemesi gereken biricik birlikti. Ali Fuat, özü sözü bir, en eski okul ihtilâl ve hapisane arkadaş larından biriydi. Harbiye'yi beraberce bitirdikleri gibi Erkânı Harbiye'yi de aynı sınıfta okuyarak bitirmişler; talih onları birçok cep-helerde de yine yan yana dü ürmü tü.

Neden hep Ali Fuat'ı dü ünüyordu u ara?

Komodinin üzerindeki gümü tabakasından bir sigara alarak yaktı. Tam bu ara kapı vuruldu ve Zübeyde hanımın evlâtlı ı Vasfiye, kapıdan göründü. Mustafa Kemal, gözleriyle ondan ne istedi ini sordu.

— Ali Fuat Pa a sizi görmek istiyor, efendim.

Mustafa Kemal, hemen battaniyeyi bir kenara fırlatarak yataktan yere atladı, yarım ropdö ambrını gecelik entarisinin üzerine geçirerek kar ıdaki konuk salonuna do ru yürüdü. Salonun kapısını açınca kendisi gibi sarı ın, gök gözlü, kırmızı yüzlü, uzun boylu eski arkadaş ıyla burun buruna geldi. Onun ayak seslerini tanıyan Ali Fuat Pa a, daha önce kalkarak onu ayakta kar ılamak istemi ti. Adana'dan ayrıldıkları gündenberi ancak aradan bir ay gibi bir zaman geçti i halde ikisi de uzun yıllar birbirlerini görmemi çesine sarılıp öpü tüler. Olaylar o denli çok ve de i ikti ki zamanı tıkabasa dolduyor ve bu olayların hep u ursuz ve kötü olu u yüzünden •de yirmi dört saate sı an ruh ya ayı ı üzerinde demir kalemle çizilmi izler bırakıyor ve böylece zaman uzuyor, dakikalar ve saniyeler birkaç kat eskiyor, ihtiyarlıyordu :

— Ho geldin, Fuat!

— Rahatsız etmedim ya, pa am? Geçmi olsun!

Mustafa Kemal, gökte ararken yerde buldu u sevgili arkadaş ının yüzüne azarlar gibi baktı :

— Rahatsız etmek de ne demek mon er! Ben de demindenberi hep seni dü ünüyordum.

Bunu söyleyerek onu bir okul ö rencisi gibi elinden tuttu, kar ıdaki küçük yatak odasına götürdü. Orası sıcaaktı.

— Ne iyi ettin de geldin. Fuat! Oyle yalnızdım ki bugün.

Ali Fuat Pa a, küçük odun sobasının ısıttı ı odaya girince ilk gözüne ili en, komodinin üzerindeki bir yı in stanbul gazetesi oldu.

Mustafa Kemal, karyolasına çökerken arkada ina da kö edeki koltu u gösterdi.

— Zayıf gördüm seni Fuat, hasta filân mısın? diye sordu. Genç generalin avurtları çökmü tü.

— Evet, bir aydır u zehirli sıtma denen tropikanın pençesinde inim inim inliyorum. Bir tedavi imkânı da bulamadım. Ancak, bulabildi im birkaç kininde korunmak yolunu tuttum, fakat, baktım olaca ı yok, bir yandan da sizi ve stanbul hadiselerini çok merak etti imden bir aylık izin alıp Katma'dan atladım trene, on gündür yollardayım. Sa salim stanbul'a eri ti ime ükrediyorum. Fakat, siz de epeyce rahatsızsınız.

Daha ço unu söyleyemedi, çünkü Mustafa Kemal bir-birini kovalayan hastalıklar yüzünden son günlerde formundan çok dü mü tü. Avurtları adamakıllı çökmü , gözleri çukura kaçmı tı. Bıyıkları ile bol püskürme ka ları yüzünü daha da ufaltıyordu.

— Ben de, dedi, kula imdan rahatsızım. Çok fena a rılar çektim, fakat, imdi biraz hafifler gibi oldu. Hu, ne zamandanberi stanbul'dasın?

Bunu sorarken gümü tabakasını ona uzattı; kendisi de bir tane aldı; İkin çaktı ı kibritle onun sigarasını yaktı, sonra da kendisinininkini.

Ail Fuat Pa a, sigarasından bir nefes çekti:

— Daha bu sabah geldim istanbul'a.

Bu söz üzerine Mustafa Kemal belini do rultarak dikkatle onun yüzüne baktı.

Ali Fuat Pa a, bu gözlerin birdenbire büyük bir sevinç ve dostlukla parladı ını gördü.

Gelir gelmez onun ziyaretine gelmesi, onda büyük bir sevinç ve ilgi uyandırmı tı.

Mustafa Kemal'in gözleri, çözülmesi gereken sonsuz bir sır kayna ı gibi arkada ının yüzüne dikilmi ti :

— Anadolu'dan ne haber?

Evet, Anadolu'dan ne haber vardı? Bunu sabahleyin Kuzguncuk'taki evlerine vardı ında babası smail Fazil Pa a da sormu tu; hem de aynı sözcüklerle. Tıpkı babasına anlattı ı gibi Anadolu'da son günlerde gördüklerini ona da anlattı. Kilikya'da geçen olaylar ve Adana' da birer idealda olarak verdikleri ortakla a kararlara göre almı oldu u gerekli tedbirleri anlattı.

Anar i, umutsuzluk içinde kayna an Anadolu ehirlere nin durumu üzerinde bilgi verdi.

Mustafa Kemal, bunları dinlerken ka larını çatıyor ve :

— Bu hiç iyi de ill diyordu.

Günlük olaylardan böyle rastgele konu ulurken Ali Fuat Pa a, birdenbire önemli bir ey hatırlamı tı:

• — Durum, size bugün akrabamız olmak üzere bulunan Hürriyet ve itilâf Fırkası'nın en nüfuzlu adamlarından Mehmet Ali beyle konu malarımızı da kısaca anlatayım, dedi; çünkü, konu manın bir kısmı da sizin hakkınızda geçti.

Mustafa Kemal merakla :

— Kimdir bu Mehmet Ali bey? diye sordu.

— Müsaade ederseniz anlatayım: ilk önce bu adam. pek yakın bir gelecekte benim henüz esaretten dönen küçük karde im Yüzba ı Ali'nin kayınpederi olacaktır. Onun için de Mehmet Ali bey sık sık, ailece bize gelip gidermi .

unu da söyleyeyim ki Mehmet Ali beyi ben öncele ri de tanırdım, ticaretle u ra ır, Galatasaray mezunu, iyi dil bilir, zeki, sözü sohbeti yerinde bir adamdır, aynı zamanda eski Yeniköy Belediye Reisi idi.

i te, bu Mehmet Ali bey, bugün benim geli im e refine yine bize gelmi . Babam yanlı lık yapmamam için onun imdiki durumu hakkında açıklamada bulundu: «O. imdi Hürriyet ve itilâf Fırkası'nın nüfuzlu ahsiyetlerinden biri oldu. Dilini ona göre tut!» dedi. «Tevfik Pa a kabinesi duruma hâkim de il. Yabancıların nüfuzu gün geçtikçe artıyor; olur olmaz eylere karı yorlar, bundan

cesaret alan akaliyetler de ımarıyorlar; Çolmabahçe önünde yatan itilâf devletleri donanması, içi kan a layan vatansever stanbul halkının maneviyatını sarsmı tır. Hele Makedonya tilâf Orduları ba kumandanı Fransız Generali Franchet D'espere'nin 23 Kasım 1818 de Paris zırhlısı ile stanbul'a gelmesi ve kendisine bir kahraman süsü vererek alayla caddelerden at üzerinde geçip, Bey o lu'ndaki Fransız sefarethanesine gitmesi, sonra da bir askere yakı mayacak bazı hareketlerde bulunarak padi- ahı zorla Dolmabahçe sarayından çıkarıp oraya yerle - mek istemesi, akaliyetleri büsbütün azdırmı tır.

«Hürriyet ve tilâf FırkaSi'na mensup bazı müfrit ah- sıyetler ki ba larında bizzat Sultan Vanidettin'in eni tesi Damat Ferit Pa a da var.»

Sevmedikleri veya korkup çekindikleri kimselere «t- tihatçıdır» damgasını vurup i ba ından uzakla tırmak is- tiyorlar. Bu faaliyetleri memleketin nef'ine de il; bilâkis zararına, e er bu sakim faaliyetlerini Anadolu'da elyevm kıtaları ba ında bulunan veya vazife almak için stanbul'a gelmi olan genç ve güzide zabıtlere de te mil ederlerse durum daha da fenala acaktır» dedikten sonra babam öyle devam etti :

«— Mehmet Ali beye çok söyledim, benim fikirleri- mi tasvip etmekle beraber arkadaş larına söz geçiremi- yor.»

te, babamla ikimiz memleket dertleri üzerinde böy- le uzun uzadıya dertle mi tik, ki, Mehmet Ali bey de çı kageldi.

Anadolu'da gördüklerim hakkında babama anlattık- larımı ona da anlattım. Çok uzun bir konu ma yaptık. Mehmet Ali bey, ttihatçıları iddetli bir dille tenkit edi- yor, fakat, yine de itidali elden bırakmıyordu. Tefik Pa- a kabinesinden ikâyetçiydi. Ama bitaraf bir kabineden ziyade Hürriyet ve tilâf Fırkası'na dayanan bir hükümet istiyordu. O zaman i lerin daha iyi idare edilece ine ko- niydi. Ben, dilimin döndü ü kadar birlik ve beraberlikten bahsettim. Ancak bu sayede bir millî mukavemetin yara

tılabilece ini, aksi takdirde galip devletlerin biz birbirimizi yerken esasen riayet etmedikleri mütareke hükümlerini büsbütün dinlemeyeceklerini, bizi yere vurmak için akla hayale gelmeyen taleplerin ileri sürülece ini söyledim; ordunun terhisi aleyhinde bulundum, sözlerimi makul kar ıladı.

— Beraberlik elzemdir, dedi.

Bir ara söz size intikal etti. Mehmet Ali bey, sizi tanımamakla beraber hakkınızda çok ey i itmi ti. yi bir intibai vardı.

«— Genç, zeki, enerjik bir kumandan oldu unu Söylüyorlar. Velihtlı ı sırasında zatı ahane ile beraber Almanya'ya seyahat etti i için ona da yabancı de il. Siz ne dü ünüyorsunuz?» diye sordu.

Tereddütsüz cevap verdim :

«— Mustafa Kemal Pa a, benim gerek mektebi Harbiye'de, gerekse Erkânı Harbiye mektebinde sınıf arkada m idi. Harbin en karanlık ve buhranlı günlerini beraber geçirdik. Buyurdu unuz gibi zeki, enerjik, aynı zamanda memleketini seven vatansever bir zattir. Kendisine faal bir vazife verilmesi memleketin nef'inedir.»

Mehmet Ali bey ufak bir tereddütten sonra öyle sordu :

«— Fakat, ttihatçıdır, diyorlar. Do ru mu?»

«— Biraz evvel birlik ve beraberlikten bahsetmi tik; bunu makul kar ılamalısınız beyefendi.»

«— Evet, ama...»

Adama kati teminat vermek lâzımdı:

«— Mustafa Kemal Pa a, ttihatçı de ildir, dedim. Harp esnasında ve hatta daha evvel Enver Pa a ile olan mücadeleleri bunu ispata kâfidir, zannederim.»

«— Evet, ben de i itmi tim.» dedi.

te, konu mamız hep bu mevzu üzerinde dönüp dolamı tı. Babam da benim tarafımdan çıktı, o lunun müstakbel kayınpederini beraberce iknaa çalı tık. «Mümkün olursa Kemal Pa a'yı size .takdim etmek isterim» dedim. Pek nazik bir dille :

«— Bu benim çin bir eref olacaktır,» dedi.

Ak ama birkaç saat daha vardı. Uykusuzdum, babam yatıp uyumamı, dinlenmemi söyledi. Fakat, bugün sizi görmeden edemeyeceğimi anladım, hemen çektim sivil elbiseleri sırtıma. Kuzguncuk'tan Beşiktaş'a geçtim. Fakat itilâf devletlerinin harp gemilerini görünce içim kan ağladı, paşam. «Biz, demek dört yıl bunun için dövülmüştük» dedim. Beşiktaş iskelesinden bir faytona bindim. Eski Akaretler Maçka yolu ile doğrudan size geldim. Emin olunuz, paşam, siz de İstanbul'da olmasaydınız buranın hiç de enteresan bir yanı kalmayacaktı.

Mustafa Kemal, arkadaşını büyük bir dikkatle dinledi, Mehmet Ali beyiyle pek ilgilenmedi.

Ah Fuat Paşa'nın, Mehmet Ali beyle yaptığı konuşmayı çok önemli bulmuştu. Yine bir iyilemez Kuzguncuk'a İsmail Fazıl Paşalara gidip onunla tanışmak istiyordu.

Sıra Mustafa Kemal'e gelmişti; o da İstanbul'a geldiğinden beri kimlerle görüşüp konuştuğu ve payitahtın durumu üzerinde bilgi verdi. Ahmet İzzet Paşayı ikinci kez sadarete getirmek için sarfettiği çabaların nasıl boşa gittiğini anlattı. Tevfik Paşa'nın başbakanlık kabineye güven oyu vermeyeceklerini söyleyen kimi mebusların, hükümet programı okunduğunda bunu eleştirmek şöyle dursun, ağızlarını açıp bir sözcük bile söylemediklerinden acı acı dert yandı. Hükümet zayıf, zatı şahane mütereddit, Hürriyet ve itilâf Fırkası tamamiyle duruma hâkimdi. Yeni kurulan «İngiliz Muharıpleri Cemiyeti» çok kötü bir rol oynamaktaydı. Bununla beraber kimi «hamiyetli» kimseler memleketin felâkete sürüklenmesini önleyecek çareler aramaktaydılar. Durum ne kadar karanlık olursa olsun gelecekte hiçbir vakit umut kesilemezdi.

Ah Fuat Paşa'nın, Mustafa Kemal'den dinledikleri ve en sonra ruhlarını bir zırh gibi saran ve ancak idealist insanlarda yaayan yaratıcı ve yapıcı iyimserlik havası, tıpkı babası İsmail Fazıl Paşa'nın söylediklerine benzeyordu. İsmail Fazıl Paşa vatansever bir askerdi. Girit adasının Kandıye ehrinde doğmuştu. Adaya göçmen olarak gidip yerleşen Sökeli Cebecioğulları'ndan İbrahim Paşa'nın oğluydu. Küçük yaşta babadan öksüz kalmıştı.

annesiyile birlikte stanbul'da oturan yakın akrabasından Demir efendinin yanına gelip yerle mi ti. Askerlik e itimi görerek Erkânı Harbiye yüzba ısı olup orduya katılmı : bütün okudu u okullarda zekâsıyla parlamı ; Ahmet Mithat efendi zekâsının parlaklı ndan dolayı ona Fazıl adını takmı tı. Erkânı Harbiye'yi bitirdikten sonra aynı okul ö retmenli ine atanmı , 93 sava ında kendi iste iyle Karada 'daki müstakil fırkanın erkânı harpli ine gönderilmi ti. Tuna ba kumandanı Mü ir Ahmet Ali Pa a'nın kızı ile evlenmi , 1880 de bir erkek çocu u olmu , buna kayınpederinin adını koymu , 1882 de do an ikinci oluna da Ali Fuat adını vermi ti.

smail Fazıl Pa a, Abdülhamit'in yaverli ine kadar yükseldi i halde hürriyetçi fikirlerinden dolayı Anadolu'ya sürülmü , uzun yıllar menkûp ya amı bir askerdı. Dalgalı, fakat dürüst bir ya ayı ı vardı, hâlâ 69 ya larında oldu u halde vatan ve millet sorunlarında ön plânlarda bulunuyordu.

Ali Fuat Pa a, sabahleyin babasıyla aralarında geçen konu manın sonunu Mustafa Kemal'e öylece anlatmaktan kendini alamadı:

— Babama bütün zincirleme gelen felâketleri anlatıkça gözleri ya arır gibi oluyor, fakat yüzünün etleri hınçtan titriyordu. Hepsini dinledikten sonra bana :

«— Peki, bütün bunlardan sonra bedbin misin, Fuat?» diye sordu, ben de ona hemen u cevabı verdim :

«— Hayır, baba! Katiiyen bedbin de ilim, bilâkis ümitliyim, anar iyi defedip kurtulu çarelerini arayıp bulacak bir ruh ve azim milletimizde vardır.»

Böyle kesin konu mamda sizinle Adana'da verdi imiz kararın da büyük payı oldu unu söylemeliyim.

Mustafa Kemal'in bu söz üzerine yüzü yumu adı; yüzünün sarı ı çizgileri üzerinden sevimli, sıcak bir dostluk ve minnet aydınlı ı geçti.

Ali Fuat Pa a :

— Babamın da son sözü u olmu tu: «— Evet, Fuat, bu ruh ve azim milletimizde vardır ve çok yüksektir.»

Mustafa Kemal:

___Fuat. dedi, baban gibi vatansever bir zatla beni hemen bugünlerde tanı tırmanı isterim, böylece mahut Mehmet Ali be/le de tanı mı ve konu mu oluruz. Böyle tanı ma ve konu malarda kimi zaman umulmadık faydalar vardır.

Mustafa Kemal, ileriki çalı malarında i e yarar düşünceyle önem verdi i birçok kimselerle tanı mı tı ve tanı ıp durmaktaydı. Kendisi son günlerde, kendisinden ku kulanılan ve netameli bir kimse olarak tanındı ndan ancak en yürekli ve gözü pek arkada ları kendisini görme e ve görü me e geliyordu. Korkup gelmeyenleri, sevmedi i ve tiksindi i birçok yüksek mevki sahiplerini gidip evlerinde ve makamlarında ziyaret ederek yarın için irili ufaklı kilit noktaları ve binek ta ları hazırlama a çalı yordu.

Talihsizli e bakınız ki kendisini görme e gelenlerden hiçbirinin güzel, sevindirici bir haber getirdi i yoktu. Herkes, umutsuz, tur u gibi geliyor ve mıknaıslı da dan ba ı dimdik ve umutla dopdolu olarak çıkıp gidiyordu. Pek yakın ahababı askerî doktor brahim Tali beyin de kendisine söyledi i gibi, herkesin döktü ü zehir onu ikide bir böyle hasta ediyordu.

Mustafa Kemal, kendisini imdiden kurtulu yoluna çıkmı bildi inden bu yorucu yolun üzüntülerine de seve seve katlanmanın gerekti ini anlıyordu.

Ali Fuat Pa a, o geceyi Mustafa Kemal'in evinde geçirdi, ak am yeme ini beraber yiyerek, geç vakitlere kadar konu up görü tüler. Birçok önemli kararlara vardılar. En ba ta anla tıkları nokta da, Adana'da yıldırım orduları grup kumandanlı ndaki görü melerinde belirttikleri gibi, bir millî mukavemet hareketi yaratmaktı. Ordu ile milletin el ele vermesi gerekti; terhis, hemen durdurulmalı, yurdun savunmasına en yararlı silâh, cephane ve araçları dü mana kaptırmamak, genç ve güçlü kumandanları kıtaları ba ında bulundurmak, stanbul'dakileri de Anadolu'ya yollamak, millî direnmeye taraftar idare âmirlerinin yerlerinde bırakılmasını sa lamak, vilâyetlerde par

ticilik namı altında yapılan karde kavgasını önlemek ve halkın moralini yükseltmek, alınan kararların ba lıcala rıydı.

20 21 Aralık 1918 gecesi, Mustafa Kemal ile Ali Fuat Pa a yatacaklarına yakın öyle bir konu ma da yapılar: Ali Fuat Pa a :

— Pa am, dedi, hazır yalnız, biraz da siyasî he deflerimizin neler olaca nı konu alım.

— E er hatırlıyorsanız, imdi konu mamızı arzuladınız siyasî hedeflerimiz çok daha evvel, ta 1907 yıllarında me rutiyetten de önce ttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'teki gizli umumî merkezinde maalesef o zamanki arkadaş larca hayal telâkki edilip **kale** alınmak istenilmeyen fikirlerimizdir ki, bugün üzerinde durulması gereken vo artık ahvalin tatbikini zaruri ve mecburi kıldı ı hedeflsrimiz olmu tur.

O zamanlar, biz o hedeflere kendi irademizle varabilecektik. Bugün ise, bunları dü manlarımıza zorla kabul ettirmek mecburiyetindeyiz.

— Evet, pa am, aradan on bir, on ki yıl gibi uzun bir zaman geçmi olmasına ra men, onların birer birer nelerden ibaret oldu unu hatırladım.

— Belli bazı tadiller ile onlar bugünün misakı millisi olamaz mı? Yalnız, bir farkla; mücadelemizde muvaffak olaca ımız güne kadar (hilâfet ve saltanat makamı) bize yardımcı olsa bile, biz millî hâkimiyet esaslarından (1293 1876) da oldu u gibi saltanat makamı namına hiç bir fedakârlık yapamayız. Bilâkis, İngiltere'de oldu u gibi saltanat makamı tamamiyle temsilî bir hüviyet iktisap eder. Fakat, o makamı i gal eden zatı yakinen tanıyorum. Nefsine çok dü kün oldu u için dü manlarımız tarafına geçece inden eminim. Böyle bir vaziyette de milletin art.ık, hain bir hükümdarı ba nda tutmayaca na kaniim.

— O zaman Türk devleti demokratik bir Cumhuriyet olacaktır, demektir.

— Evet, ama, muvaffakiyet gününe kadar bu fikir, birlik namına gizli kalmalıdır. Nasıl olsa, o, bir gün ihanetini aç ı a vuracaktır.

— Millî mücadelenin devamı müddetince bu fikir nasıl gizli kalabilir, pa am?

— Çaresi udur: «Millî misakımızın ba ina (hilâfet ve saltanat makamı) esaretten kurtarılacağı ve milletin istedi i istiklâl kazanılacağı güne kadar, millet bütün iradeyi elino alacaktır» gibi bir kayıt konursa her hangi bir üpheye yer kalmaz.

— Gelecekte Türkiye'nin hudutlarını nasıl tasavvur ediyorsunuz?

— Batıda Edirne ehri yeter bir hinterlanda sahip olmak artıyle Meriç nehri hudut olmalıdır. Batı Trakya, müstakil veya muhtar bir Türk devleti te kil ve iletide Türkiye ile ittifak etmelidir. Bo azlar serbest kalmalı ve fakat, bütün devletler onları emniyet altında bulunduracak bir mukaveleye ba lanmalıdır. Ege'de bizim kıyılarımızdaki adalar bize bırakılmalıdır.

Güneyde Antakya ve skenderun civarında müstakil bir Türk devleti tıpkı Batı Trakya'da oldu u gibi kurulmalı ve Halep. Suriye'de kalmalı, fakat, Musul vilâyeti bize geçmelidir. te, bu hudutlar içerisinde tam manâsıyla müstakil bir Türk devleti kuracaktır. Tabiatıyla kapitülasyonlar tamamıyla kalkmalıdır. ktisadî ve malî kayıtların hiçbirini kabul edilmemeli ve yabancı irketlerle anlaşmalarımızda da bu esasa riayetle yabancı devletlerin müdahalesi asla kabul edilmemelidir. Osmanlı imparatorluğunun dı arıya olan borçlarının imparatorluktan ayrılan yerlere taksim olunduktan sonra, bize bir nispet dahilinde kalacak kısmını, taksitle ödemeliyiz.

— Müstakil veya muhtar küçük Türk devletlerinin kurulmasından maksadınız nedir, pa am?

— Balkan devletleriyle Araplar, Türkler aleyhine o kadar çok tahrik edilmişlerdir ki, bunlarla olan münasebetlerimiz tabii hale gelinceye kadar orada birer tampon küçük devletin bulunması faydalı ve aynı zamanda Türk iktisadiyatına serbest birer bölge ayrılması bakımından zaruridir.

— İngiltere'nin. Türkiye'nin varlığına iki maksatla kastetti i malûmunuzdur. Biri, Hindistan yolu üzerinde

'kuvvetli bir Türkiye bırakmamak, di eri de ço unlu u Türk olan Musul vilâyeti ki buraları petrol kuyularının en çok toplandı ı yerlerdir. Bunu behemehal ya eline geçirmek veya mandası altına girecek olan Irak'a bırakmak ster. Bunları temin edemeyen en kuvvetli dü manımız ngiltere bizimle kolay kolay sulh yapar mı

— Benim anladı ım ngiltere, Hindistan yollarının en kuvvetli bekçisi oldu umuza ve Musul vilâyeti elimize geçti i takdirde, petrollerinin i letilmesinde kendisiyle anla aca ımıza inanırsak yani buna onu inandırabilirsek gelecekte pek âlâ onunla anla abilir ve icabında imal kom ularımıza kar ı da iyi bir destek olur. ngiliz siya seti, daima meseleler çıkarıp didinerek ve onunla çetin münaka alar yapıp u ra arak bir neticeye varmakla kuvvet bulur. Yoksa onun bir âleti olursunuz ve kar ısındaki ni hiçe sayar.

— ngiltere'nin bizimle yeniden harbe girmek ihtimali var mıdır?

— Hayır. O, ne yapıp edip hakem durumunda kalmak ister.

— O halde, pa am, ngilizlerin sözle durduramadı ımız mütecevaz hareketleri kar ısında harekete geçmemiz bir harbi intaç etmeyecektir. Milletimiz bu büyük devletin yeniden harbe girmesinden çekiniyor. Yoksa do uda Ermenistan ve batıda Yunanistan emperyalist emellere hizmet maksadıyla bizimle harbe tutu urlarsa milletimizin, yorulmu olmasına ra men, bu iki dü manı kendi mahreminden çıkarıp ataca ına inanır bir durumu vardır.

— Ben de aynı fikirdeyim. imdi, mesele udur: Bir harita üzerinde vatanda lara ve ilgililere bu misakı millî esaslarını ü enmeden, birer birer anlatıp onların üphelerini gidermek lâzım gelir. Bu vazifeyi hususî toplantılarımızda, kongrelerde ve millet meclisinde durmadan anlatmak suretiyle yerine getirip bu misakı bir iman haline getirme e çalı malıyız. Benimle hemfikir misiniz?

Ali Fuat Pa a, Mustafa Kemal'e son cevap olarak : öyle dedi:

— Pa am, 1907 yılındanberi bu misak üzerinde ne

kadar çok musahabelerimiz olmu tur ve sonunda mutabık kalmamı mıydık?

Artık, kalkmı lardı. Gecenin geç saatlerinde hâlâ konu mak hırsıyla dopdoluydular. Mustafa Kemal, pencereden dı arı baktı, dı arıda karlı bir gece vardı. Buram buram kar ya ıyordu. Yataklarına girdikten uzun zaman sonra bile kafalarının içi hâlâ heyecanlı fikirlerin tatlı u ultusuyla u ulduyordu.

*

»*

Ali Fuat Pa a, tropika hastal ının tedavisini bir yana bırakarak Kuzguncuk'la i li arasında mekik dokumaya ba lamı tı. Haftanın birçok günlerini beraber geçiriyorlar, tam cnlamıyla yapılacak i ler üzerinde fikir hazırlıkları yapıyoiardı. Ali Fuat Pa a, birçok gecelerini Mustafa Kemal'in evinde geçirmek zorunda kalıyordu.

Mustafa Kemal'in öteki arkada ları arasında Ali Fuat Pa a'ya daha çok önem veri i undandı: Onun emrinde 20. Kolordu bulunmaktaydı ve bu birlik Anadolu'da kendisini destekleyebilir, milli mukavemet için bir örnek olabilirdi. E er bir süre daha önemli bir memuriyet alıp da Anadolu'ya hazır bir otorite ile geçmek olana ını bulamazsa bu yi it arkada ının iyi niyet dolu ki ili ine ve kolordusunun süngü gücüne sı nabilmeyi kuruyordu.

*

Ali Fuat Pa a, Mustafa Kemal'i Kuzguncuk'taki evlerine götürüp babası smail Fazıl Pa a ile tanı tırdı ve böylece Mehmet Ali beyle bir sofrada bulumaları da sa landı. Yemekte itilâfç ıların bu önemli adamıyla Mustafa Kemal, kar ılıklı konu up görü tüler.

ismail Fazıl Pa a, Mustafa Kemal'den pek ho lan mı tı.

— Pa adaki zekâya hayranım, konu urken ihsanın içi açılıyor! diyordu.

Mehmet Ali beyle tanı maları da Ali Fuat Pa a'nın karde i Yüzba ı Ali'nin dü ününden iki üç gün sonra olmu tu.

O gün, verilen ak am yeme inde smail Pa a, Ali

Fuat Pa a ve Mustafa Kemal Pa a el ele vererek Mehmet Ali beyi adamakıllı etkilediler:

— Korkunayınız, imdi, meseleleri daha derinden öğrenmi bulunuyorum, bütün talâkatımı ve nüfuzumu kullanarak elimden gelen her türlü yardımı yapacağım, dedi. Gerçekten pek yararlı bir ölendi bu! En sonra :

— Hükümette benim de yer almam mümkündür, diye bir güzel haber de çıtlatınca hepsi sevindi.

— Fakat, dedi, dahiliye, harbiye gibi nezaretlere ancak Hürriyet ve tilâf Fırkası'nın en çok güvendi i kimselerin getirilece i de kesinle mi gibidir.

.Mustafa Kemal'in kafasında, yaptı ı bunca tecrübelerle kar ın hâlâ Vahidettin'i bir daha yoklamak, bir daha de mek fikri bir kompleks haline gelmişti. Onun susuz bir kuyu oldu unu iyice bildi i halde hâlâ bundan su çıkarmak, mutlaka su çıkarmak ister gibi inatçı bir dü ünceye saplanmı gibiydi. Kim bilir, belki de Vahidettin'in bu kısırlı ını ideal arkadaşlarına da yakından göstermek için umum Jandarma Kumandanı Refet, eski Bahriye Nazırı Rauf, eski Dahiliye Nazırı Ali Fethi beylerin de katıldı ı bir toplantıda Ali Fuat Pa a, Vahidettin'le bir de kendisinin görü mesi dü üncesini ileri sürdü. Ali Fuat Pa a, memleketin içinde bulundu u korkunç durumu uygun bir dille ona anlatacak ve dü manlarımızın doymaz isteklerine **gö üs** gerebilecek kıratla yurtsever ki ilerin hükümete alınmasını söyleyecekti. Mustafa Kemal, öbür arkadaşlarının da fikrini alarak Ali Fuat Pa a'ya :

— Sen, dedi, her zaman politika hayatının dışında kaldın, sözlerin daha tesirli olur. Anadolu'nun vaziyetini izah edersin.

Bu karar üzerine hemen e koyuldular. Seryaver Yarbay Naci bey (Pa a) aracılığıyla bir Cuma selâmlı ından sonra «huzuru ahanesye kabulü sa lanan Ali Fuat Pa a, Yıldız'a gitti.

Aksili e bakınız **ki**, selâmlık resminden sonra daha birçok pa alar huzura çıktıklarından, gene pa a, hünkâr-la ba ba a kalıp dertle emedi. Yabancı pa aların yanın

da bu tehlikeli konu mayı elbette yapamazdı; kötü yan-
kılar yapabiliirdi. Sonra, pa a. Sultan Vahidettin'in hu-
yunu suyunu da bilmiyordu. Bunun için o gün zatı a-
hanenin huzurundan elleri bo döndü; sonra da bu ka-
rardan büsbütün vazgeçildi.

Mustafa Kemal ba ta olmak üzere bu arkada lar,
uzun tartı malardan sonra anlamı lardı kl, hükümete mil-
li direnme taraftarı genç ve enerjik ki ilerın getirilmesi i i
sanıldı ndan çok daha güç. belki de imkânsızdı. Sonra,
dahiliye ve Harbiye nazırlıklarına hep gerek padi ahın,
gerekse sadrazamın en çpk güvendi i ki iler getiriliyor-
du. Bunun da sonuna dek böyle olaca ı meydandaydı.
Bu iki makama getirilen adamlar hep «piri fani» dene-
bilecek ya lı ki ilerden seçiliyordu. Bu durum kar ısında
elbette stanbul'da önemli i ler ba arılamazdı. Olaylar bu-
nu gösteriyordu, itilâf Partisi leri gelenleri gündün güne
duruma daha çok hâkim oluyorlardı. Her gün yepyeni ka-
rarlar almak ve bunları hemen uygulamak gerekiyordu.
Yoksa çok hızlı giden olayların arkasında nal toplamak
i ten bile de ildi: Millî direnmeyi istanbul'dan de il, Ana-
dolu'dan yönetmenin zorunlulu u meydandaydı. Bu de-
erli ba lar, bundan sonra çalı malarını hep bu dü ünco
çevresinde yı ma a ba ladılar.

Bu dü ünçe, aksiyon haline gelmek üzere iken yeni
ve önemli güçlükler ba gösterdi. istanbul'un en yüksek
mevkilerini i gal eden birçok hamiyetli ki iyle konu ulup
görü ülmü tü. Bunlardan yalnız Rauf, Albay Refet beyler
ile kimi tümen kumandanları ve kurmay ba kanları Ana-
dolu'ya geçip millî direnmeye ba lamayı kabullenmi ler-
di. Ne var ki ço u, bu yüreklili i göstermekten uzaktı.
Türlü dü ünceler ileri sürerek dâvadan yan çizme e ça-
lı yıyorlardı. Millî sınırlar içinde Türk ba ımsızlı nın büs-
bütün kurtarılabilmesi üzerinde hiç de açık ve aydınlık bir
dü ünçeye sahip de ildiler. Kimi yüksek mevki sahibi ki
ilerse Arabistan'ı da kapsayan bir Osmanlı federasyonu
kurulmasını ve bu federasyonun da Amerikan, ya da n-
giliz mandası altına konmasını istiyorlardı. Bunların ilk
önce kurtarmak istedikleri Türk milleti ve vatani de il.

saltanat ve halifelikti, millî kurtulu hareketi ikinci plânda kalıyordu. İkin, Türk vatan ve milletinin kurtarılması sorununa hiç yana mıyorlardı bile.

Bütün arkadaşlar u dü üncede karar sahibi idiler: Mustafa Kemal, mutlaka millî direnmeyi kolayca sürüklemesini sağlayacak yüksek ve önemli bir memuriyet alarak Anadolu'ya geçmeliydi. Ne var ki hükümetin başında dakilerde bu güçlü pa aya yararlı bir görev vermek yüreklili i olmadı ı gibi niyetleri de yoktu.

Hamiyetin, yurtseverli in kapılarına çifte mühür vurulmuştu. Mustafa Kemal, kararını çoktan vermişti. Anadolu'nun gerek doğusunda, gerekse batısında en güvendi i arkadaşlarının hazırlayacağı millî mukavemet hareketlerinin başına geçecekti. Evet, kendisini herhangi elverişli bir memuriyetle Anadolu'ya göndermezlerse o kendisi meçhul asker giyne ini sırtına geçirip, koçyi itler ülkesi Anadolu'yu boylayacaktı. Bir gün Ali Fuat Pa a'ya :

— Kolorduna ne zaman döneceksin? diye sordu.

— Ne zaman emrederseniz; artık İstanbul'da daha çok kalmak istemiyorum.

1919 yılı ubatının sonlarıydı. Gerçekten de Ali Fuat Pa a'nın artık İstanbul'da yapacak bir işi kalmamıştı. Bütün hazırlıklarını yapmış ı. u sırada merkezi Konya Ereğlisi'nde bulunan kolordusunun başına dönecekti. Mustafa Kemal'in evindeki toplantıda yapılan görüşmeler ve alınan kararlar ona hastalığını unutturmuş , gelece e olan güvenini sarsılmaz bir hale getirmişti.

Alınan kararlardan birisi de 20. Kolordu karargâhının Ankara'ya nakli ve bu ehrin direnme merkezi haline getirilmesiydi.

Bu arada yapılacak en önemli işlerden biri de el birliğiyle Mustafa Kemal'in büyük bir görevle Anadolu'ya geçebilmesini sağlamak olacaktı.

Mustafa Kemal de salt bunun için daha bir süre İstanbul'da kalacaktı.

Anadolu'ya geçmesi bir zorunluluk haline gelince hiçbir memuriyet almasa bile Anadolu'ya geçecekti.

Ali Fuat Pa a, vedala mak üzere Mustafa Kemal'in evine son olarak gitti. Verilen karara göre ak am yeme-
ini beraber yiyecek ve son defa dertle eceklerdi. Fakat onu kapıda kar ılayan Mustafa Kemal :

— Rauf beyi de ça ırdım, dedi. Zaten Hüseyin Rauf bey, onların en gizli plânlarına dek her eylerini biliyor-
du; içlerindeydi.

Mustafa Kemal, yemekte en kesin sözünü öylece özetledi :

— E er mühim bir memuriyetle Anadolu'ya geçmek imkânını bulamazsam Anadolu'da en güvendi im bir kumandanın yanına giderek ilk i e oradan ba layaca ım!

Ali Fuat Pa a, onun ne demek istedi ini çok yi anlamı tı :

— Pa am, dedi. Ben ve kolordum, daima ermindeyiz!

Mustafa Kemal'in mavi gözleri sevinç ı ıklarıyla parladı, yerinden kalkıp hararetle onun elini sıktı ve sevinç ı ıklarıyla yıkanan gür sesiyle:

— Beraber çalı aca ız, Fuat! dedi.

Rauf bey de stanbul'da kalmak istemiyordu. Bahariye albayı idi, b*u yüzden Anadolu'da herhangi bir vazife alabilmesi zcrdu. O da hemen yarın istida ile emeklili ini isteyecekti. Emekliye çıkınca ya Mustafa Kemal ile ya da ondan sonra stanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya geçecekti. stanbul'dan ayrılacakları günleri de olayların gelişmesine göre ayarlıyacaklardı.

K NC BASKIN

Bir gün i li'deki evin önünde bir manga ngiliz askeri durdu. Ba larındaki subay, evi ara tırmak için emir aldı inı bir tercüman aracılı ıyla anlattı ve sonra evde kilerin iddetle kar ı koymalarına kar ın askerlerine süngü taktırıp kapıdan içeri sokmak istedi. Makbule hanım, talyan kumandanlı ndan getirdikleri kâ ıdı ngiliz subayına gösterdi ve bununla her i in çözümlenece ini sandı.

ngiliz subayı, kartı aldı ve üzerindeki italyanca yazıları öyle bir gözden geçirdi ve sonra cart curt yırtarak kaldırımlara savurdu.

Zübeyde hanım, yine kalbi heyecanla çarparak büyümü gözlerle onlara bakıyordu :

— Ne yazık, pa a da evde yok! O bunun da hakkından gelirdi, dedi.

Makbule:

— Dur, anne, ben gidip a abeyimi telefonla arayayım. Belki Perapalas'tadır. Çabucak gelsin, diye dı arı çıkma a davrandı. Makbule bunları söylerken kapı açıldı ve ngiliz subayı, askerleriyle koridora dalmı tı bile.

Subay:

— Upstairs, Hurry up! diye ba ırdı.

Askerler, üst kata giden merdivenlere atıldılar. Bütün kö eyi buca ı ara tırarak elleri bo a a ı indiler.

Subay, kapıda öfkesinden tirtir titreyerek bekleyen Makbule'ye

— I am sorry Mis. Good bye! dedi ve askerlerini uygun adımla yürüterek uzakla tı.

Evet, Mustafa Kemal, bu sefer evde de yoktu. Yapılan baskından da bir ey çıkmamı tı. Çünkü, evde Suriye'den getirilip saklandı ı ihbar edilen Ermeni çocukları bulunamamı tı. Ermeni tercümanın Makbule hanıma söyledi i ara tırma nedeni buydu.

UYSALLA TIRMA TEKN

Ali Fuat Pa a, kumandanlık dairesindeki yepyeni, gıcır gıcır yazı masasının ba nda rahat koltu una gömülmü sabah kahvesini içiyordu. Konya'dan geleli henüz be gün oldu undan yorgunlu unu çıkaramamı tı. Oturmak, uzun uzun oturup dinlenmek istiyordu. undan ki melun tropika sıtması da bir türlü yakasını bırakmıyor, tam dolu dizgin çalı acak, i görülecek ve sava ilacak bir zamanda dizlerinde büyük bir kesiklik duyuyordu. s-tinası da kesikti. Gözlerinin saf ve temiz mavisi ve kır

mızı yanaklarının rengi solmu tu. Ancak bir eyler, yararlı, iyi ve yurtseverce bir eyler yapmak direnciyle ayakta duruyordu.

Bu güzel kumandanlık odası, Ankara'nın çöl gibi tozlu, yakıcı havası ortasında serin bir vahayı, bir su bânını andırıyordu. Birinci Dünya Sava 'rıdan önce be inci kolordu kumandanı Fahrettin Pa a bu daireyi büyük bir emek ve büyük bir zevkle dö emi ti. Sonra, giderken do en küçük e yaya bile el sürmemi ti. Odayı, güzel, geni ve rahat bir yazı masasından ba ka birkaç kırmızı maroken koltuk da süslüyordu. Masanın tam kar ısında duvarda Sultan Re at'ın, sol yanda da Enver Pa a'nın resimleri asılıydı. Sa duvarda Barbaros Hayrettin'in ya lı boya bir resmi gözü dolduruyordu.

Ali Fuat Pa a, bu yorgun ve hasta halinde böyle rahat dö eli bir odaya sahip olmayı büyük bir ans sayıyordu. Sevindi i bir ey vardı: Bütün kar ısına çıkan, ya da çıkarılmak istenen engelleri birer birer yenmi ve yirminci kolorduyu millî kuvvetlerin bir demir çekirde i olarak getirip Ankara'nın göbe ine yerle tirmi ti. Yirminci kolordunun Ankara'ya nakli emri oldukça güç çıkmı tı. E er Mustafa Kemal Pa a, bu i i stanbul'da kurcalayıp durmasaydı, olaca ı da yoktu. undan ki ngilizler, bu kez nakil i inden ku kulanmalardı.

E er i li'deki evde Mustafa Kemal Pa a ile birlikte verdikleri karardan en ufak bir ku kusu olsaydı, stanbul hükümeti bu emri hiçbir zaman vermezdi. ngilizlerin ku kusu daha çok undan geliyordu: Bu birlikler Mustafa Kemal'in birlikleriydi. skenderun ve Halep'te ngilizlere ilk güçlü ü çıkarıcılar, kumandanlarıyla beraber bunlardı. ngilizler, Mustafa Kemal Pa a'dan sonra Ali Fuat Pa a'yı da mimlemi lerdı. Ne var ki gerek Harbiye Nezaretinde, gerekse Anadolu'da henüz yurtsever kıtlı ına kıran girmemi ti. ngiliz subay ve birliklerinin bütün direnmeleri bu yüzden bo a gidiyor ve yapılması istenen i ler, güçlükler içinde de olsa yapılabiliyordu.

Ali Fuat Pa a, stanbul'da Mustafa Kemal'le kurtulu için konu malar yaparken, onun Konya Ere lisi'n

de ve Ni de'de bulunan silâh arkada ları ilk önce verilen «talimat» üzerine bütün i e yarayabilecek e ya. silâh ve cephaneyi topladı. Ali Fuat Pa a, bu yüzden kolordusunu te kil eden birinci, on birinci ve yirmi dördüncü tümenlerin kumandan ve eratına çok minnettar kalmı ve onlara can ve gönülden te ekkür etmi ti.

Yedinci ordu, gerek ngilizlere, gerekse zzet Pa a hükümetinin emirlerine bo vererek i ini bitirmeden bulundu u yerlerden ayrılmamak yi itli ini göstermi , böylece de Kiiikya'nın i galini bir ay geciktirmi ti.

in en önemli yanı uydu: Kilikya, yedinci ordu birliklerince bo altılmadan önce, Mustafa Kemal'le Ali Fuat Pa a'nın Adarp'da yıldırım orduları grup karargâhında verilmi kararlara göre «mukavemot»e hazırlanmı ve o bölgede milli te kilât tohumları serpilmi ti. Mustafa Kemal, Ali Fuat Pa a'ya «ilk millî mukavemet te kilâtı Ki likya'da kurulacaktır, Fuat!» demi ti. Bu da az zamanda yerine getirilmi ti. Yrminci kolordu Konya Ere lisi' ne, oradan da Ankara'ya çekilirken birçok seçkin subaylarını direnme yuvalarının çekirde ine yerle tirmi ve orda bırakmı ti.

Ankara, Anadolu'nun göbe inde stratejik bir ehirdi. Bu yüzden ngilizler, burasını, ku ku ile kar ıladıkları bir Türk pa asına ve birli ine kaptırmak istemiyorlardı.

Ali Fuat Pa a'nın bütün iste i, buranın gerek istanbul hükümetinden, gerekse ingilizlerden önce tutulup bir köprüba ı haline getirilmesiydi. Yrminci kolordunun Ankara'ya gitmesine engel olma a çalı an ingilizler bu i ancak bir ay geciktireblmlerdi. Tren ula tırmasını ellerine geçiren ingilizler, asker yüklenecek her vagon banna altmı altın lira stiyorlardı. Yrminci kolordunun tam takır kasasıyla da elbette bu in çinden çıkılamazdı. Sonra i in tuhafı, ngilizlerin böyle bir para isteme e de hakları yoktu. Kolordu bu parayı bulup veremeyince, kıtalarını karadan yürütecek, bu yüzden de Ankara'ya varıncaya dek çok zaman geçecek, bu arada ingilizler, kolordudan önce bu stratejik ehre yerle mek olana inı sa layacaktı.

Gerçekten de Pa a'nın birlikleri yaya otarqk yola çıkmı , çok zaman kaybetmi , bu arada ngilizlerle el ele veren Ankara valisi, « üpheli» namı altında birçok i e yarar yurtseveri ehirden sürgün etmi ti; bunların bir bölü ü de tutulup hapse atılmı tı. ngilizler, ivedi olarak, hemen bir «ngiliz muhipleri cemiyeti» ubesi açmı lar, itilâf ve hürriyetçi Ankaralıları bu cemiyetin kanatları altında birle tirme e çalı mı lardı.

ngilizler, daha önce Cebeci'de bulundurdıkları bir askerî birliklerini de yeni bir birlikle kuvvetlendirmilerdi.

Ne var ki Ali Fuat Pa a'nın kolordusu Ere li'de birkaç gün daha çokça kalmakla önemli bir i i daha barınmak için fırsat bulmu tu. Bu arada Kilikya ve civarındaki bölgede tohumu atılmı direnme yuvalarına silâh ve cep hane verilmi ve bunlar daha çok kuvvetlendirilmilerdi.

Yarbay Mahmut bey kumandasındaki yirmi dördüncü tümen karadan yürüyü e geçmi , Ere li Aksaray Kır ehir üzerinden Ankara'ya varmı tı.

Ali Fuat Pa a. Ankara'ya geç yeti menin ufak tefek kötülüklerini görmüyor de ildi. Damat Ferit'in valisi. «tilâf ve hürriyetçiler ve vatansızlı n» habis çekirde i «ngiliz muhipler cemiyeti» bu zipçıktı (!) pa aya ve onun askerlerine kar ı güvensiz ve ku kulu gözlerle bakıyorlardı. Yrminci kolordu gelmeden önce yapılan tutuklamalarda hep itilâfçı Ankaralıların parma ı oldu u anlaşıyordu. Sürgünden dönen Ermeni ve Rumlar, memleketin gerçek sahibi haline gelmilerdi. ngiliz birli inin ve ngiliz kontrol subaylarının yardımıyla bir de «tehcir mahkemesi» kurulmu tu. Vali bu kontrol subaylarının emrinde çalı yor gibiydi. undan ki ona her dediklerini yaptırıyorlardı. ehirde, ngiliz altını sayesinde, korkunç bir ispiyon ebekesi kurmı lardı. Ankara hükümeti kona ı sanki onların kırk yıllık evleri haline gelmi ti. Ankara halkı bunların errinden yılmı ve sinmi ti. Onları aörlünce «yüzlerini eytan görsün» deyip uzaktan dola yıyorlardı. ngiliz askerleri, Ankara'nın sarı tozlu yollarında kendi memleketlerindeki gibi daha serbest dola yıyorlardı.

Bütün bunları daha ilk günden gören Ali Fuat Paşa, kimi tedbirler almanın gerektiğini anlamıyordu. Ne var ki ya, ayı, ona her şeyi tam sırasında yapmanın gerekliliğini öğretmişti.

Genç paşanın gözüne çarpan en kötü şey, halkın moralinin paçava haline gelmiş olmasıydı. Hemen hepsi, artık, hiçbir dayanağı kalmamış zavallı, çekingen, umutsuz birer insandı. Herkes, yalnız kendi canını ve en yakınlarının durumunu kurtarmaya çalışıyordu. Artık, hükümet denen nesneden kendilerine bir hayır gelmeyeceğini, onun kendilerini korumaktan âciz olduğunu inanıyor gibiydiler. Bu yüzden genç paşa, yapılacak ilk iş olarak bu paçavra haline gelen morali düzeltmeyi, güçlendirmeyi ve arttırmayı ele almayı düşünmüştü. Halkın «kuvei maneviyesi» yükselmedikçe bu memlekette herhangi bir iş yapmayı düşünmek hayaldi.

Genç paşa, yirmi dördüncü tümeni Sarıklı'ya yerle tirdi; Etlik sırtlarına da çadırlar kurdu ve askerlerin çoğunu bu çadırlara aktardı.

Ankara'nın ilkbaharı bütün güzelliğiyle gelmişti. Ehirin kararımı köhne evlerinden ötesi yemyemildi ve yeşillikler, yer yer sapsarı çiçek adalarıyla süslenmişti. Ankara'yı çevreleyen dağlar, erguvanî bir yeşil boyaya tonuyla güne altında titriyor ve bunların eteklerinden aşağı doğru zengin bir bozkır yeşilliği bakiyor ve bu ehirin hemen burnunun ucuna dek hafif bataklıklar, otlaklar ve çayırliklar halinde sokuluyordu. Çadırlar, ehirde bakılınca, ak külahlar gibi bu tatlı yeşillik içinde pek iyi seçiliyordu.

Genç paşa, propagandanın ve reklâmın en etkili silâhlardan biri olduğunu çok iyi biliyordu. İngilizleri sindirici ve halkın «kuvei maneviyesini» yükseltici bir misyon hazırlamıyordu. Kolordunun bandosunu askerlerinin önüne katarak Sarıklı'dan çıkarmış ve yolun her ikisi yanına sıralanan halkın ağız ve sevimli bakışları arasından ehre ayak basmış, hükümet konağının yanındaki kumandanlık dairesine zaferle dönen bir kumandan gibi girmişti. Ehirde taze bir heyecan uyandıran bu asker gös-

tzrisi. Türklerin moralini yükseltirken İngilizler ve onların yanına İnda yer alması olanları küplere bindirmişti.

Ali Fuat Paşa, bu taze olayların izlenimlerini bir daha yaşıyor ve tam karışındaki duvarda Sultan Re'at'ın piri faniye benzeyen bembeyaz saçına, sakalına bakıyor, İmdi toprak altında dinlenen bu zavallı adamca ızın hâlâ duvarda ve onun yepyeni dü ünceleri yanında ne aradığını düşünüyordu. Vücudundan sabahtan beri hafif gerinmeler gelip geçiyordu, Hemen masanın gözünden küçük bir ipe çıkardı, içinden aldığı kinini dilinin üzerine koydu ve bir yudum suyla onu ağına indirdi.

İstanbul'da Dahiliye Nazırı Mehmet AH beyin kızıyla yeni evlenmiş olan kardeşi Yüzbaşı Ali beyi Mustafa Kemal'le kendi arasında kurye olarak kullanmak istiyordu. Hemen kardeşine bir mektup yazıp onu yanına çağıracaktı. Burda geçecek önemli olayları mektupla bildirmek hiç doğrudan değildi. Kardeşi bu iş için biçilmiş kaftandı. Zaten işler biraz daha ilerlesin, babası Smail Fazıl Paşa da Ankara'ya gelmek istiyordu. Fakat, İmdi ortada fol yok yumurta yokken onun kalkıp Ankara'ya gelmesi hiç de doğrudan değildi. Anadolu'da başlayacak olan millî hareketin ilk militanı olmak duygusu kalbini tanımlanmaz bir haz ve sevinçle dolduruyordu. Mustafa Kemal'in bir havarisinden, bir «apotre»undan başka bir şey değildi. Buraya gelmiş ve dünyaya kafa tutmaya hazırlanıyor- sa bunu emreden Mustafa Kemal'den başka kim değildi.

Ali Fuat Paşa, işte böyle biraz sıtmasıyla, biraz da olmuştuk ve olacak işlerin hesabıyla uğraşırken yaveri Üste men dris, kapıya vurarak içeri girdi:

- Bir İngiliz zabiti sizi görmek istiyor, efendim.
- Buyur et, gelsin.

Dris bey dışarı çıkar çıkmaz ince uzun boylu, sarı- nın ve çou İngiliz gibi mavi gözlü bir İngiliz yüzbaşı sert bir yürüyüşle odaya girdi ve masaya doğrudan ilerledi. Ali Fuat Paşa, büyük bir nezaket ve konukseverlik duygusuyla ayağına kalktı, elini sıktı ve onu karışındaki bir koltuğa buyur etti.

Kontrol subayının yüzünden düşününce bin parça oluyor

du. Pa a'nın yüzüne bakmama a çalı arak gitti, onun gösterdi i koltu a oturmuyarak masaya daha yakın bir koltu a oturdu ve hemen büyük bir sertlikle ayak ayak üstüne attı.

htilâci pa a, yüzüne korkunç bir amar yemi çesi ne irkildi ve sarsıldı.

ngiliz subayı, ayak ayak üstüne atar atmaz da Fransızca konu ma a ba ladı. Genç pa a, Fransız lisesinden mezun oldu undan iyi Fransızca bilir ve bu dili iyi de konu abilir di. Böyle oldu u halde ngiliz subayına daha çok kızmı tı. Subay Türkçe bildi i halde mahsus Fransızca konu uyordu :

— Kolordunuzun eratında Alman palaska tokaları kullanıldı ını gördüm. Bu Alman askerlerine ait tokaları nereden buldunuz? Sonra, bu hususta imdiye dek neden bana bilgi vermediniz?

Genç pa a, hemen La Fontaine'in kurt kuzu masalını andı. Kafasının tası büsbütün atmı tı. Hemen bütün palaskaların kendisine teslim edilmesini isteyen bu acemi çayla a güzel bir ders. vermenin sırası gelmi ti.

Yüzba ının küstahça sorularına hiçbir kar ılık vermedi. Yalnız iri mavi gözlerini a artarak onu küçümsemeye süzdü. Duda ının kenarında meydana gelen ince bir çizgi, yüzba ıya bir oyun oynamayı dü ündü ünü gösteriyordu.

Pa a öfkesini belli etmemek için bütün gücünü kullanıyordu.

Yüzba ı, kar ısında dut yemi bülbül gibi susan bu genç Türk pa asına üst üste sorular sorup duruyordu. Kar ısında korkudan dili tutuldu unu sandı ı pa aya artık tecavüz edercesine soru sorma a ba lamı tı.

En sonra, öfkelenerek aya a fırladı, sa elini yumruk yaparak masanın üzerine indirdi ve Türkçe olarak :

— Neden cevap vermiyorsunuz? diye sordu.

Pa a, selâmsız sabahsız söze ba layan ve kendisini gerçekten bir sömürgeci sanan yüzba ıya:

— Rütbeniz nedir? diye sordu.

— İngiliz yüzba ısı.

— öyleyse sizden yüksek rütbede bulunan bir Türk pa asının kar ısında oldu unuzu asla unutmayınız ve ona göre konu unuz.

Yüzba ı a ırımı tı; bir ngiliz subayının kar ısında ne biçim konu uyordu bu Türk pa ası? Yumru unu id 'detle masaya indirdi. Pa anın kinin i esi, su barda ı, sürahisi masanın üzerinde bir kez ses çıkararak danset tiler. Yüzü öfkeden stakoz gibi kızaran yüzba ının mav¹ gözleri ate saçıyordu. Bu pa a delirmi mi neydi? Kanlı zafer sofrasının dumanları henüz üzerinden buram buram tüten bir ngiliz yüzba ısına böyle davranmak için pa g yüreklili i nereden buluyordu?

— Ne diyorsunuz? Ne diyorsunuz? diye kükredi. ngiliz arslanının bü öfkesi sahte de ildi.

Pa a durgun sesiyle:

— Ne dedi imi ve ne demek istedi imi imdi anlar-sınız! diyerek zile bastı. Kapı açıldı ve içeri iki Türk arslanı girdi. Pa a. bu iri yarı iki askere:

— O lum, alın bunu merkez kumandanlı ına götürün. Bir hafta müddetle kendisine talim ve terbiye ö - retsinler! dedi. ki asker, yüzba ıyı kapar gibi alıp gö-türdüler.

Pa anın sıtması geçmi ti. imdi, kendini sapasa lam buluyordu. Kalktı, pencereden baktı. Uzun boylu ngiliz yüzba ısı, iki Türk askerinin ortasında kuzu kuzu talime gidiyordu. .

ingiliz kontrol subayının yakalanıp merkez kumandanlı ında e itim için alıkonulması, vilâyetteki Türk kodamanları baya ı kaygılandırmı tı. imdi, ne yapacaklardı? Mutlaka ngilizler hepsine: «Ya kırk satırı, ya da kırk katırı be enin» diyeceklerdi. Ba ka türlü sö olamazdı. Evet. Cebeci'de üslenen ngiliz kıtaları her an hükümet kona-ını i gal edebilirlerdi. Ne belâlı, ne akılsız, kısa dü ün-celi, öfkesinin esiri bir adamdı bu Ali Fuat Pa a. Böyle adamları hâlâ Türk askerinin ba ında bulunduran Osmanlı hükümetinin aklına a mamak elde de ildi.

Vali Muhittin Pa a, bu genç ve akılsız pa aya Lif

ders vermek gerektiğine inanarak kalktı, göbeğini iki yana savurarak ve burnundan körük gibi soluyarak kumandanlık dairesine koşturdu. Daha kırmızı maroken koltuklarından birine yerleşti ve vakit kalmadan gözlerinin akını belli ederek :

— Nedir İngiliz yüzbaşı, Paşa hazretleri? Ya şimdi İngilizler hükümeti işgalde kalktırlarsa ne yaparız? diye sordu.

Paşa, ona, yüzünde zorla gizleme çalıtı alayın en ince tonlarını saklamakla hacet görmeyerek karıllı verdi :

— Merak buyurmayınız, Paşa hazretleri. Cebeci'deki İngiliz kıtaları ne vilâyeti, ne de ehri işgal cesaretini göstermeyecektir.

Sonra, sözüne unları kattı:

— Siz, imdilik bu işlere karımayın; ben bütün mesuliyeti üzerime alıyorum.

Vali, kolu kanadı dü mü , umutsuz, süklüm püklüm daireden çıkıp gitti.

Validen sonra Cebeci'deki İngiliz kıtalarının kumandanı geldi, saygıyla selâm vererek Paşanın gösterdiği koltuğa oturdu ve olayı bir kez de genç Paşanın zindan dinledi. Genç Paşa aya hak vermemek elinde de ildi; Paşanın haklı olduğunu kabul etmesi bile, Türkleri iyi tanıdığından daha tatlı konu manın ve davranmanın gerekli olduğunu anlamasındandı:

— Paşa hazretleri, dedi, kontrol subayının benimle resmî bir işi yoktur. O, doğrudan doğruya İstanbul'daki işgal kumandanlığından emir almaktadır. Fakat, bununla beraber onun serbest bırakılması için emir buyurursanız ahsten memnun olurum.

Genç Paşa, nazik İngiliz kumandanının aracılığını kabul ederek yüzbaşıyı serbest bırakmakla karar verdi.

Cezaevindeki yüzbaşıya öyle bir haber yolladı :

— İmdi, isterlerse te rif etsinler. Daha iyi konuabiliriz.

Kontrol subayı biraz sonra geldi. Paşa, gülümseyerek nezaketle ona kırmızı maroken koltuklardan birini

gösterdi. İngiliz subayı, gitti, pa anın gösterdi i koltu a oturdu ve :

— Mersi! dedi.

Ali Fuat Pa a, bundan sonra onunla daha birçok kez konu up görü tü; yalnız dostça, İstanbul'daki i gal kumandanlı na gönderece i rporu pa a ile birlikte yazıyorlardı. Elbette, bundan sonra, kontrol subayının Ankara'da yaptı ı ticaret i lerine göz yummak da genç pa a nın görevleri arasına girmi ti.

GÜN I I I YOLCULARI

*yi bitirmek, iyi ba lamaktan
'daha üstündür.*

Ovdus

1919 yılının 11 Nisan Cuma günüyü. A a ıdaki sokak kapısının zili iddetle çaldı. Koridorda gezinen emir eri ko arak ihtiyatla kapıyı açtı ve kendisine sık sık em rodildi i gibi gelen kimseye kim oldu unu sordu. Gerçi merdivenlerin üzerinde duran orta boylu, tombulca, pa a elbisesi giymi bir adamdı, yanında da genç bir subay bulunuyordu, bu da yavere benziyordu. Ne var ki kim oldu unu adamakıllı ö renmedikçe, emireri onu içeri almazdı. Bu pa a, imdiye dek bu eve hiç gelmemi ti.

— Kim geldi diyeyim, pa am?

— Burası Mustafa Kemal Pa a'nın evi de il mi?

— Evet, onun evi.

— Öyleyse Kâzım Karabekir Pa a gelmi , sizi görmek istiyor, dersin, o tanır beni.

— Buyrun yukarı salona, pa am. Ben, haber vereyim.

Zilin sesini yukarıdan i itmi olan ve emirerinin de birisiyle sanki çeki ir gibi oldu unu anlayan Yaver Cevat Abbas bey, tabancasını yoklayarak ve merdivenleri korak inme e ba lamı tı.

Emirler! hemen Cevat Abbas beye geleni tanı tırarak geride kaldı:

— Kâzım Karabekir Pa a, efendim!

Cevat Abbas bey. pa ayı tanıyordu. Hemen önüne dü erek onu yukarı çıkardı ve konuk salonuna götürdü :

. — Efendim, pa a hazretleri hasta da. bir kendisini göreyim.

Kâzım Karabekir Pa a, elleri arkasında pencereden caddeyi seyrederken yaver, içeri girdi.

— Buyruruz, pa a hazretleri, dedi. Kendisi sizi yatak odasında kabul etmek zorunda oldu undan özür diyor.

Mustafa Kemal, açılan kapının çerçevelerini dolduran orta boylu, geni omuzlu, geni gö üslü, büyük yüzlü, kanlı canlı, sa lam yapılı Karabekir Pa a'va merakla ve gülümseyerek baktı. Kendisi gibi otuzla kırk arasında bulunan bu pa a, pa a giyne i içinde tıknaz ve tombulca görünüyordu. Onun geli ini çokça merak etmemi ti, undan d ona böyle pa alar, nazırlar, kurmaylar, ö retmenler ve gazeteciler, ya da ka arlanmı politikacılar her gün geliyor, ondan fikir danı ıyor, akıl ve umut alıyorlar, sonra bütün karanlıklarını, umutsuzluk tortularını, katran gibi sıkıntılarını onun ruhuna bo altıp gidiyorlardı. Kâzım Karabekir Pa a da elbette bunlardan biriydi. O da karanlıklarını bu berrak suya döküp biraz sonra gidecekti. Böyle oldu u halde Mustafa Kemal, bütün bu gelenlerden ho lanıyordu, kendisinde bir destek arama a gelen bütün bu insanlar onu her gün biraz daha yeni idealist görevin merkezine do ru sürüklüyordu. Mustafa Kemal böylece kendisinden büyük i ler beklenen, büyük davayı: Çözümleyecek bir adam olmanın yolu üzerinde oldu unu anlıyordu.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal gibi kırpık bıyıklı yüzünde içten bir gülümseme olarak odanın sa kö esindeki karyolada oturan zayıf, sarı n, genç adama baktı. Sırtına deve tüyü rengi bir ma lah almı , sa elinde sigarası, sol elinde otuz üçlü Erzurum kehribarından tes

biniyle ba da kurmu oturuyordu. Bir kula ı ve ba ının bir yanı beyaz sargılar içindeydi.

O kapıda görününce Mustafa Kemal do rular gibi davrandıysa da ziyaretçi eliyle onu durdurmak ister gibi yaparak:

— Aman, pa am, kalkmayınız, geçmi olsun, dedi ve Mustafa Kemal'in gösterdi i ba ucundaki komodinin solunda bulunan koltu a yerle ti. Mustafa Kemal, dikkatle baktı: Kâzım Karabekir'in gerçekten gürbüz bir gövdesi, kanlı canlı ve enerji dolu bir yüzü, umutlu ve iradeli bakı ları vardı.

Ufak tefek, hal hatır sorma ba langıcından sonra Kâzım Karabekir öylece esas ziyaretinin nedenine geldi.

— Pa a hazretleri, ben,° arktaki ismi kolorduya tahvil olunan dokuzuncu ordunun ba ina geçiyorum. Bu ordunun bir kolordusu benim mütarekeden evvel kumanda etti imdir. Di er kolordu fırkaları da vakit vakit emrimde bulunmu tur.

arkın Ermenilerden istirdadında bulunmaklı ım do layisiyle ordu kadar halkın da pek büyük emniyetine ve muhabbetine mazharım. Vaziyetimizin vahametini stanbul'dan durdurmak imkânsızdır. Burada ancak itilâfın arzularını tatbikten ba ka bir ey yapılamaz.

Halbuki arkta millî bir hükümetin esasını hazırlamak ve ordunun kuvvetini de muhafaza ederek vahim sulh artları kar ısında millî istiklâlimizi kurtarmak için mücadeleye giri mek mümkündür. tilâf devletlerinin Anadolu istilâsına kalkı acaklarını ümit etmiyorum. Çünkü, stilâ maksatları olsa ellerindeki büyük kuvvetlerin gerek Dicle ve gerekse Fırat boylarından ve her tarafı kuvvetsiz sahillerimizden muzafferâne yürüyü lerine ne mâni vardı?

Bence, devlet muharebenin fazla devamına muktedir de illerdir. Gerek milletler ve gerek ordular artık yorgun bir halde istirahatate geçmi lerdir. arka kuvvet evkine kendi hakları mânidir.

Terhisler dolayısıyla arktaki orduları zayıflamı tır. Avrupa gazetelerindeki münaka alar da bunu gösteriyor.

ingiltere'den arka gönderilmek stenilen bir ktt'anın taat etmeyerek da ıldı nı Paris gazetelerinde **okudum**. Ben- ce mesele, (Ermeni ve Ruslarla) bo u maktan ibaret kala- caktır. arka Ermeni ordusunu teslimi silâha mecbur et- tikten sonra garptaki Yunan ordusu te ebbüslerine gö üs gerebiliriz. Ümidimin hilâfına itilâf devletlerinin de i e karı maları cihetine gelince: Bu fikir bizi stiklâl Harbi' ne girmekten menetmemelidir.

Bu vazife, milletten daha ziyade biz kumandanlara dü üyor. Çünkü: Henüz Anadolu'da müdafaa kudretini havi olduklarımız vardır.

Silâhımız, cephanemiz bitmi de ildir. Son fi s ini atmadan teslim olan bir kale kumandanı nasıl vatan ha- ini addolunursa biz de ona benziyoruz. Çünkü: Anadolu bir kale, biz de onun kumandanlarıyız. Henüz ikmali na- mus etmi sayılamayız. i te, bu dü üncelerle ben arka gitmek için aylarca u ra tım, ingilizlerin arktan ordu kumandanı evki Pa a'nın kaldırılmasını istemeleri bu fırsatı verdi.

Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'i dikkatle dinliyor. **Kendi** yakın arkada larıyla verdi i kararlarla bunlar ara- sında tam bir ideal yakınlı ı buluyor ve itiraz edilecek, tenkit edilecek yanlarını aklının, sezgisinin ve her ey- den önce zengin tecrübelerinin mihenkte ina vuruyordu.

Kâzım Karabekir'in soylu bir yurtsever oldu unu gö- rüyordu. Onda söylediklerine bütünüyle inanan bir insan hali vardı. man dolu sesinin yankıları hiç de fena çın- lamıyordu. Bu sözler, zaten stim üzerinde olan Mustafa Kemal'i büsbütün kamçılıyordu.

Arada bir ayrıntı vardı: O, hiç de Kâzım Karabekir gibi mevzii çalı malarla yetinecek kafada bir adam de- ildi. nsan muazzam bir bomba gibi patladı mıydı, bü- tün Türkiye sınırlarını a an uyarıcı ve tehdit edici bir yankı yapmalıydı. Karabekir'in bu ba langıç konu masın dan hemen onun çapı üzerinde bir kanyı varmı tı. Bu na kur un kar ısındaki pa anın tam bugünün istedi i sa^ va adamı oldu unu da anlamakta gecikmedi. Hemen ka- fasında plânını yaptı: Anadolu'nun tam göbe inde yirmin

ci kolordunun ba ında Ali Fuat Pa a. Anadolu'nun bütün do usunu kapsayan bölgede Kâzım Karabekir Pa a'nın kolordusu vardı. Sacaya ının iki aya ı kurulmu tu. Sacaya ının bir aya ını da kendisi kurar ve sonra bunun üzerinde istiklâl ve hürriyet kazanını kaynatma a ba lar lardı.

Evlâtlık Vasfiye'nin getirdi i kahveleri içiyortirdi. Mustafa Kemal, sırda ı gelince kar ı durulmaz bir mantıkla konu masını bildi i gibi dinlenmesini de çok iyi bi lirdi; o, çok iyi bir dinleyiciydi. Kumanda vermeden önce dinlemenin gereklili ini biliyordu. Aylardır dinliyordu. Pa di ahtan tutun da evindeki emirlerine varıncaya dek herkesi dinliyor ve bu korkunç dönemin iliklerine i leme e çalı ıyordu.

Kâzım Karabekir, ona nutuk çeker gibi bütün dü ün celerini söylerken de merakla, halta saygı ile dinliyordu. Kâzım Karabekir, onu görme e gelirken padi ahın da yü züne kar ı överek söyledi i gibi onun stanbul'un adetâ ikinci fatihi oldu unu, ngiliz ordusunu Çanakkale'den onun kaçırdı ını bilerek geliyordu. Bilmedi i bir ey var dı, o da Mustafa Kemal'in ilerisi için haril harıl hazırla nı idi. Onun kula ına giden salt Mustafa Kemal'in zzet Pa a'dan ve Vahidettin'den Harbiye Nazırlı ını isteyi idi. Ne var ki üzerine alaca ı Harbiye Nazırlı ı otorite sine dayanarak da onun ne yapmayı dü ündü ü adam akıllı bilinemezdi.

Kâzım Karabekir bu yandaki bilgisizli i yüzünden bu alandaki biricik ampion gibi konu uyor. Mustafa Kemal de karı maksızın sabırla dinliyordu.

Kâzım Karabekir, sözünün bundan sonrasına öyle ba ladı:

— Kararım udur: arkta muhtelif namklar altında bir takım te ekküller ba lamı tır. Medenî âlemin nazarı dikkatini celbe çalı an erbabı hamiyetten de fiilen istifade edebiliriz. stanbul'daki millî blok vesair yerlerdeki bu kaabil te ekküllerden de sonraları istifade kaabil olur. Evelâ ark te ekküllerini Erzurum'da birle tirerek herhangi bir tehlikeye kar ı bir millî taarruz hazırlamay ı dü

sunuyorum. Yani bir millî Türk hükümeti esası. E er, istiklâlimize dokunulmaz, yalnız ark vilâyetleri tehlikeye dü erse derhal Erzurum'da bu millî hükümet faaliyete ba lar ve ben de millî hükümetin emrinde bir ordu kumandanı olarak arkın müdafaasını deruhte ederim. E er tahminim veçhile tehlike bütün vatan için görülürse çıkacak hükümet yeni bir Türk millî devleti olur ve bizler de bütün vatanın müdafa vazifesini deruhte ederiz. Böyle bir ekilde meselenin halli tabiî daha güçtür ve bütün arkadaşlarımızın Anadolu'da kıtaları ba nda bulunmaları lâzımdır. Derhal ilk fırsatta arktaki tehlikeyi bertaraf ederiz. Bütün kuvvetler garba tevcih olunabilir. Ben, bu vaziyette arktaki rolümü muvaffakiyetle yapabilirim. Garp cephesi açık kalmıyor; zıttı sâmililerinden ricam da bir an evvel sizin de Anadolu'ya geçmekli inizdir. Her makamın namuslu siması genç kumandanların Anadolu'ya atılmasına taraftardır. Bunun için derhal sizin de bir vazife ile gelmeniz mümkündür. E er mümkün olmazsa hususî bir tarzda da gelebilirsiniz.

Evelâ Erzurum'da toplanalım ve millî hükümet esasını kuralım.

Ben, Trabzon ve Erzurum'da siz gelinceye kadar bu esası hazırlarım.

Bütün bunları ellerini gö sünde kenetleyerek anlatan Kâzım Karabekir dikkatle dınlenildi ini biliyordu. Sözlerini bitirip de onun dü üncelerini beklerken Mustafa Kemal :

— Evet, bu da bir fikirdir, dedi, gerçekten de bu da bir fikirdi. undan ki Mustafa Kemal'in de plânları ve dü ünceleri vardı. Bunların imdilik tartı lması çok uzun sürerdi. Hem sonra bunları da ancak birkaç çok yakın arkadaş ı biliyordu. Konspirasyona uygun davranmak zorundaydı. undan ki o, u sırada gerçekten âsi bir generaldi ve içi a zına dek patlayıcı madde ile dolu bir depodan ayırt edilemezdi. Daha bir süre bu depoyu dostlarının ve dü manlarının gözünden ve kula ından gizlemek gerekti ini biliyordu.

Kâzım Karabekir, bunca açık konu madan sonra bile kendini anlatamadı mı sunarak:

— Pa am, dedi. fikir de il karardır. Ben. i e ba la yaca im. Ve ikmalî namus için u ra aca im. E er i ta savvur etti im gibi basit çıkmaz da itilâf kuvvetleri i gal lere ba lasa bile arktaki millî Türk hükümeti kolay kolay mahvolmaz ve bu suretle Türklü ün ölümü mukadderse pek pahalıya mal edilir. Erzurum da larında duramazsak Ermenistan da larında bu yeni Türk hükümeti yine ya ar, pa am, stanbul'da çok kalmayınız ve buradaki di er kumandanlar üzerinde de müessir olarak bir an ev vel Anadolu'yu kuvvetlendirelim. Birçok batmı milletler istiklâllerine kavu urken asırlar doldurucu muazzam tari hi olan Türk milletini kurtaralım.

Mustafa Kemal;

— Vaziyet, size hak verdiriyor; yi olayım, gelme e çalı ırım, diye cevap verdi. Kâzım Karabekir, bunun üle rine yeni bir «mümin» daha kazanmı bir din ulusu co kunlu u ve sevinciyle:

— Pa am, dedi; o halde tek da ba ı mezar olun caya kadar mücadele, ahsî ve millî namusumuzu ikmal için ya istiklâl ya ölüm ahdında birle tik, de il mi?

Bu bir and çmektir. Mustafa Kemal de böyle içten bir anda katılmamazlık edemezdi. Sonra Kâzım Karabe kir'in de erli bir kurmay, kumandan ve yurtsever oldu nu biliyordu. Ne var ki onda ancak mevzii ler göre bilecek bir lider vasfı görüyordu. Yı nları, fikirleri, züm releri sürükleyip toparlayacak büyük bir askerî lider gü cüne sahip de ildi. Yine de namusuna, gücüne, zekâsına ve enerjisine güvendi i kumandanlardandı. O da kendisi gibi tu general rütbesindeydi. Bunun için de denk bir in san gibi konu uyur ve telkinlerde bulunabiliyordu. Onun Mustafa Kemal'in son çalı maları üzerinde biricik bildi i 23 Mart 1919 da Mustafa Kemal'in Ahmet Rıza beyle görü erek onun ba kanlı nda bir kabine te kilini stedi i haberiydi. Bu kabine kurulacak olursa Mustafa Kemal Pa a Harbiye Nazırı olacak ve yine Mustafa Kemal'in tezklyesyle Kâzım Karabekir de bu kabinede bir sandal

ye alacaktı; bu öneriyi kendisine yapan da eski canci er arkada ı Kurmay Albay smet beydi.

Bunun üzerine smet beye bunun millî felâketi çabukla tırmaktan ba ka bir i e yaramayacağını, asıl yapılması gereken i in genç kumandanların bir an önce Anadolu'ya geçirilmesi oldu unu ve bundan ba ka çare de olmadığını söylemişti. te, Kâzım Karabekir Pa a, Mustafa Kemal'i hep bu biçimde dü ünür sanarak uyar-maya, «ır ad»a gelmişti. Bunun için de Anafartalar'ın bu de erli kahramanını mutlaka saplandı ı yersiz dü ünce-lerden kopararak Anadolu'ya sürüklemeye çalı yordu.

Konu manın bu en heyecanlı yerinde kapı açıldı ve Yaver Cevat Abbas, pek uzun boylu, dolgun yüzlü, bıyıklı bir genç adamı yatak odasının kapısından içeri buyur etti.

Mustafa Kemal, gelen uzun boylu adamı pa aya öyle tanı tırdı:

— Genç ve de erli ediplerimizden Ru en E ref bey!

Kâzım Karabekir, yerinden hafifçe do rularak yeni gelenin elini sıktı ve yeni gelen, bahçeye bakan pencerenin önündeki kanepeye oturdu.

Mustafa Kemal'le Kâzım Karabekir, konu malarına yeniden başladılar. Yalnız Kâzım Karabekir'in eski içtenli i ve co kunlu u kalmamı tı; üçüncü ki inin bulunu u yüzünden sözlerini tartarak konu ma a çalı yor, bunu da beceremiyordu. En sonra ka la göz arasında Mustafa Kemal'le yalnız ba larına kalmak istedi ini anlattı; Mustafa Kemal de evinin hem sevgili, hem de gedikli konu u olan Ru en E ref beyi . nazikçe yaverler odasına gönderdi.

Kâzım Karabekir:

— Pa a hazretleri, sizi fazla yormayacağını umarak imdiki avantajlı vazifeyi nasıl elde etti imi hikâye edeyim, dedi ve anlattı ;

— Mütarekenin ilanyla beraber beni arktaki kolordudan ayırarak stanbul'a getirmelerdi. 28 Te rinisani (Kasım) 1334 (1918) de stanbul'a geldim. Tehlikede kalan millî istiklâlimizi kurtarmak için istanbul'da yaptım

te ebbüsler sırasıyla unlardır. stanbul'a varı ımın erte-
si günü 29 Te rinisani (Kasım) 1334 (1918) de en yakın
arkada ım olan Harbiye nezareti müste arı miralay (Al-
bay) smet beye (inönü), milletin istiklâlini kurtarmak için
dü üncelerimi öylece açıkladım :

Genç kumandanların stanbul'a toplatılması ve husu-
siyle beni artkan ayırmak büyük bir gaflet olmu tur. Be-
ni derhal arka iadeye çalı , dedim. Ben. orada milleti
tenvir ve onlara yardım ederek memleketin inhilâline kar-
ı arka yeni bir Türk hükümeti vücuda getirerek arka
tehlikeden kurtardıktan sonra garp tehlikesi bertaraf edi-
lebilir ve bu suretle mütareke hududu dahilinde kalan
topraklarımız kurtarılabilir. tilâf devletlerinin harekâtı ida-
me etmeyip bizimle mütarekeyi kabul edi lerinden, bun-
ların bu hudut dahilinde yeni bir cidale kalkı mayacakla-
rını temin ediyorum, dedim.

1 Kânunuevvel (Aralık) 1918 de Erkânı Harbiyei Umu-
miye Reisi Cevat Pa a hazretlerini ziyaretle stanbul'da
toplanmadı ımızın bir gaflet oldu unu izah ettim ve be-
ni arka iade etmelerini ve ordunun zayıflatmamasını
rica ettim.

Yine aynı günde zzet Pa a hazretlerini ziyaret ettim:
«Milletin istiklâlinin mahvına gidildi ini ve bunu ancak
arkta önlemek imkânımız bulundu u takdir edilerek be-
nim buraya getirilmem icap etti ini, sulhun akdinden ev-
vel ordunun kuvvetten dü ürülmemesini ve benim ark-
tan ayrılmamın ve kendisinin de i ba ından uzakla tırıl-
masının do ru olmadığını söyledim.

6 Aralık 1918 de selâmlık merasiminde usulen hu-
zura kabul olundum. Orada padi aha da sulhun tahak-
kuku görülmeden evvel ordunun zayıflatılmamasını ve bil-
hassa genç kumandanları i ba ından ayırmamasını, ak-
si halde ikinci bir Bizans inhidamının pek uzak olmadığını
anlatarak benim tekrar arka ve istanbul'da toplanan
genç kumandanların da Anadolu'da orduları ba ına iade-
leri halinde Türklü ün öldürülemezce ini söyledim.

23 Aralık 1919 da Harbiye Nazırı olan Cevat Pa a'yı
tebrike gidi imde, beni Tekirda lı'ndaki on dördüncü kol

orduya tayin ettiklerini ve bunun ilk kademe oldu unu ve ilk fırsatta arka iade edilece imi söyledi. Müste ar smet bey de (nönü) bunu teyit etti.

2 Ocak 1919 da Tekirda i'na gidi imde orda kalmanın hiçbir faydası olmadığını görerek kolordunun bir an evvel Anadolu'ya nakli için te ebbüslerde bulundum ve müsaade alma a muvaffak oldum. Trakya'dan bir mukavemet hareketi kurabilmek için merkezin Edirne olması arttı.

Buraya, vatanperverlik ve askerî liyakati mutlak bir arkada ın gönderilmesi me rut olmakla beraber, benim arka gitmemin zarureti katiye oldu unu bir daha anlamadım ve Tekirda i'na geldi imin haftasında, bir Per embe günü seri bir vasıta ile stanbul'a gelerek Cevat Pa a'ın Cuma sabahı evinde ziyaret ettim ve vaziyeti tafsilâtiyle bir daha arzettim. Pa a da benimle tamamen hemfikir olarak ertesi sabah derhal te ebbüsata geçece ini vadedetti ve ben Tekirda i'na aynı gün ö le üzeri, aynı vasıta ile döndüm. Bu müddet içinde, o tarihe kadar merkezi stanbul'da olan birinci kolorduyu, kumandanı olan Cafer Tayyar ile yine Cevat Pa a'nın te ebbüsleriyle Edirne'ye nakletti ve beni 28 Kânunusani 1335 (Ocak 1919) da gizlice gelerek ziyaret etti. Bu toplantıda millî bir mücadelenin ilk plânlarını tespit ettik.

Cevat Pa a'nın, bu tarihten sonra devamlı te ebbüsleri ancak Mart ba ında neticesini verebildi. Bu müddet içinde ben, bir defa daha stanbul'a gelerek Harbiye Nezaretini deruhte etmi olan evket Turgut Pa a'yı ziyaret ettim ve fikirlerimi arzettim. Uzun bir müzakereden sonra nihayet Cevat ve evket Turgut Pa aların müterek gayretleriyle arkta iki kolordunun birle mesinden müte ekkil dokuzuncu, yine haricî ve dahilî dü manları endi elendirmemek için on be inci kolordu adı verilerek, merkezi Erzurum'da bulunacak olan bu kolordunun kumandanlığına tayinim hususunda irade çıktı. Bu benim için cidden büyük bir muvaffakiyetti. Cevat ve evket Turgut Pa aların tavsiyesiyle padi ahı ziyaret ve veda etmem cap ediyordu. Pa aların bu tavsiyesinin, padi ah

tarafından izhar edilen bir arzu ile vukua geldi ine ka-
niim.

Gerçi ben 13 Mart 1919 da on be inci kolorduya ku-
mandan olarak tayin edilmi tim, fakat, tam bu sırada,
bir rütbeleri tasfiye meselesi çıkarıldı: Muharebe mey-
danlarında kazandı ımız rütbeler bizden alınacaktı. Bu-
nun için arka gitmekli im bir müddet tehir edildi. Būs-
bütün vazgeçilmesinden endi e ederek benim de esasen
arka gitme e pek hevesli olmadı ımın propaganda edil-
mesini smet beyden rica ettim.

10 Nisan Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Feyzi Pa-
a hazretlerini ziyaretle daha ziyade bekletilmeyerek he-
men arka gönderilmem lüzumunu kendilerine söyledim
ve müsaade istihsal eyledim.

Zatı ahaneyi, veda için, 11 Nisan günü Cuma na-
mazından sonraki saatlarda ziyaret ettim. Oturmama mü-
saade etti. Benden, hangi cephelerde hizmet etti imizi
sordu. Ben daha tafsilât verme e ba lamadan :

«— Bana anlatmı lardı, kıymetinizi takdir ediyorum.
Çok genç pa a olmu sunuz. Sizin sınıfınızdan kimler mir-
liva oldular?» dedi. Daha sonra mevzu Mondros müta-
rekesine getirdi. Bir hissikablelvuku, bu mütarekeden son-
ra fiilî hiç bir askerî hareket mümkün olamayaca ını söy-
ledim. Benim bu cevabım kar ısında, ne hissetti ini an-
layamadım.

Oturdu u koltukta bir hareket yaptı. Sonra gözleri-
min içine dikkatte bakarak :

«— Vah, vah... Demek bu hususta kanaatiniz kat'î?»
dedi.

Bu vah, vah'in hâlâ ne mânâya geldi ini bilemiyo-
rum.

Sonra birden mevzuu de i tirdi ve ma lûbiyetin se-
beplerini ö renmek istedi.

Kendisine bu neticenin mücerret mütalâa edilemiye
ce ini elimden geldi i kadar izaha gayret ettim. Hiçbir
mütalâada bulunmadı, yine mevzuu de i tirdi:

«— Melmeketin (memleketin demek istiyor) gidece

iniz kısmında asayı ini muhtel olmasını muhtemel görüyor musunuz?»

Yine hissikablelvuku ile bu suale sarıh cevap vermedim ve bunun daha çok galip devletlerin tahmil edecekleri artlarla sulh muahedesine ve hükümetin basiretine bağlı oldu u cevabını verdim. Padi ah, artık kısmen zahirini ifa etti:

«— Bu takdirde memleket (memleket) büsbütün harabiye maruz kalır...» dedi. Sükût sırası bana gelmişti.

«— Öyle de ilmi?» diye sualini tekrar etti. Çaresiz tasdik ettim:

«— Efendimiz, bu takdirde memleket büsbütün harabiye maruz kalır.»

Fakat hangi takdirde?

Mustafa Kemal, bütün arıba lılı ıyla dinlerken bu söze ister istemez güldü. Bir eliyle de ameliatlı ve sarıgılı kulağını tuttu.

— Padi ah artık mülakatın bittiğini gösterir bir harekette bulundu. Aya kalkarak arzı vedâ ettim. Bana itifat ve dua etti. Bu anda samimi oldu una kâni olmak ihtiyacımdayım. Korku ve endişe içinde bir insan ifadesi vardı. Fikirlerini ifade ederken derin bir tereddüt içinde oldu u, kime ve neye inanmak icap ettiğini bilmeyen bir insanın tereddüdü her hareketinde görülüyordu.

Padi ahın yanından ayrıldıktan sonra, bir an evvel Erzurum'a hareket için hazırlıklarımı tamamlamaya gayret ettim. Evket Turgut Pa'ya'yı tekrar ziyaret ettim. Benden alâka ile mülakatın mahiyetini sordu. Hepsini tafsilatıyla anlattım. Hiçbir şey söylemedi, yalnız ihtiyarkâr konu mamı tasvip etti. Anladım ki, kendisi de bu görüşmede malûmattardır. Fakat, ayrılacağına yakın üzüntülü bir haber verdi:

Alınması olan bütün rütbelerin kaldırılması meselesi. Ben bunun hiç kıymeti olmadığını kâni idim. Fakat, evket Turgut Pa'ya, kabinde bu tetkikler neticeleninceye kadar rütbeleri tahkik mevzuu olanların yeni vazifelere tayin edilmemesi cereyanı oldu unu haber verdi i zaman derin bir teessür duydum, Kendisine, benim, bu mev-

zuda tahkikatı beklemeden yola çıkmak suretiyle bir emrivaki yapıp yapamayacağı mı sordum. evket Turgut Pu a :

«— Daha fena olur. dedi. O zaman kendini müdafaa için avdete mecbur olursun ki bu belki de bir daha gitmemen mânâsına gelir,» dedi.

Çaresizlik içinde bekledim. Fakat, Allah'a ükür ki bu intizar uzun sürmedi.

Hareketimi bugüne kadar gizli tuttum. Yarın vapurla Trabzon'a hareket edece im. Fakat, hâlâ son dakikada bir mani çıkacağından endişeleniyorum.

Mustafa Kemal, onun karısında pek ihtiyatlı davranarak dinledi; fakat, kendisi ona plânlarını açmadı, yalnız ara sıra kimi noktalara öylece dokunmak için konutu

Mustafa Kemal, onun karısında pek ihtiyatlı davranır gibi bir durum almı tı. Bu da yaratılışındaki özelliklerden ileri geliyordu. Mustafa Kemal, kendi kendisinden ba ka hiç kimseden emir almaktan hoşlanmazdı. Kâzım Karabekir, onun yanına gerçi dâvasına inanmış bir adam olarak gelmişti, ne var ki Mustafa Kemal'in yıllardır ampiyonu olmak istediği en büyük bir dâvada en önde olmak iddiasıyla konu uyordu. En sonra :

— Ben de gelece im, tabii dediyse de, onun Anadolu'ya nasıl geçeceği belli de ildi. O, bir kolordu kumandanı olarak ya da buna benzer bir vazife ile Anadolu'ya geçemezdi. Ona daha geni , daha büyük bir görev gerekti. O, bütün bu iyi niyet sahibi küçük ve orta halli liderleri bir araya toplayabilecek bir görev istiyordu. Ya hep, ya hiçi

Artık, konu ma bitmişti. Kâzım Karabekir, kalktı; Mustafa Kemal de yata ndan indi, kucaklaıp öpü tüler. Sonra Kâzım Karabekir, yata ın yanında askerce dimdik durdu ve topuklarını birle tirip selâm vererek :

— Emirlerinizi daima erefle telâkki ederim, pa a hazretleri, dedi.

Mustafa Kemal:

— Çok te ekkür ederim, dedi, yeni vazifenizde ve dü ündüklerinizin tatbikatında muvaffakiyetler dilerim.

Kâzım Karabekir, yaveriyle merdivenlerden aşağı inerken Ru en E ref yaverlerin odasından Mustafa Kemal'in yatak odasına geçti. O daha bir şey sormadan pa a ona :

— Pa a Erzurum'a gidiyor da, dedi. Benimle konuşma a gelmi . Tekirda 'nda kolordu kumandanı bulunuyormu Kendisini Erzurum'a tayin etmişler.

— Pa a hazretleri, kimdir efendim?

— Kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Pa a!

Kâzım Karabekir gittikten sonra uzun saatler Mustafa Kemal, onun savundu u fikirler üzerinde dü ündü. Onu noktasına, virgülüne dek dinlemi ve kendi arkadaşlarıyla verdikleri kararlara ne denli yakın ve benzer yanları oldu unu ö renmek istemi ve ö renmi ti de. Kâzım Karabekir de kendisi ve arkadaşları gibi bir günü ı ı yolcusuydu. Bir günü ı ı yolcusu yola çıkarken her zaman «dörtba ı mamur» projeler, plânlar ve dü ünceler^ le gider diye bir kanun yoktu. Her günü ı ı yolcusu kendi da arcı indaki olanaklarla yola çıkardı. Kâzım Karabekir de kendi olanaklarına göre günü ı ı yolculu una atılıyordu Elbette eksikleri, sisli dü ünceleri olacaktı. Mustafa Kemal, onun bütün dü üncelerini öyle bir kez daha eleyerek yapıcı tenkitten geçirdi:

«Bizim fikirlerimizle çok esaslı mü ahebeti var. Bilhassa vaziyetin vahametini İstanbul'dan durdurmanın imkânsız oldu unu ve galiplerin arzularının tatbikinden o a ka bir şey yapılamayaca ı hakkındaki noktaî nazarı tamamiyle bizim de fıkrimizdir. Kendisini Erzurum'daki on be inci kolorduya tayin ettirebilmesi de büyük bir muvaffakiyettir. Çünkü, arktaki kolordumuz ve oradaki te ekküller, gerek İstanbul hükümetinin ve gerekse itilâf devletlerinin bazı sebepler dolayısıyla müsaadesinden istifade ederek mevcudiyetlerini muhafaza eyleyebilmiştir. Ba ına Kâzım Karabekir gibi muktedir ve tamamiyle bizimle beraber olan bir arkadaş ın geçmesi arktâ dâvamızın en mühim mesnetlerinden biri olabilir. Yalnız Karabekir Pa a'nın anayurdun üçte ikisini te kil eden ve orta ye garbi Anadolu'nun sulh artlarının bize tebli edil

di î güne kadar hazırlı ndan ve sairesinden hiç bahsetmemi olması ve buraların o günlere kadar mukavemet edemeyece ini farz ve tahmin etmesinden veyahut buralarda mukavemet hazırlıklarına ve te kilâta ba lanacak olursa stanbul'la irtibatının kesilece inden çekinerek belki bu halin vaktinden evvel arka da sirayet dü üncesinden ileri gelmi olabilir. Buralardaki vaziyeti yakından bilememi olması da varidi hatırdır. Kâzım Karabekir Pa a, sarih olarak millî Türk hükümetinin ve mukabil hareketin ancak arkta ba layabilece ini söylüyor. Ben de o zaman bu dü üncesine «bu da bir fikirdir» dedim. Pa a buna epeyce üzüldü. Fakat, gerçekten de bu bir fikir olmaktan ileri geçemez. Çünkü, vatanın tamamiyeti mevzuu bahistir. Mevziî mukavemet hareketleriyle, büyük bir kurtulu hareketi yaratmanın imkânı yaktur.»

GÜNE N DO DU U YERE DO RU

Kâzım Karabekir, çocuklu undan beri bütün memleketi karı karı gezmek mutlulu una ermi bir askerdi. 1882 de stanbul'da, Küçükmustafapa a'da do an Kâzım Karabekir, lk e itimini Zeyrek'te yaptıktan sonra babasının memuriyeti dolayısıyla bütün memleketi gezme e ba lamı tı.

Karabekir'in babası ve dedeleri Karaman'ın Kasaba köyündendi. Selçuk Türklerinden eski bir ailenin çocu u olan Kâzım Karabekir'in babası Mehmet Emin Pa a'ydı. Bu yi it adam, on altı ya nda Kırım sava na gönüllü olarak katılmı tı. Sivastopol ve Silistre sava larında bulunmu , yaralanmı tı. Sonradan jandarmaya geçerek pa alı a dek yükselmi ti.

E itimine stanbul'da ba layan Kâzım Karabekir, bundan sonra babasının atandı ı ehirlerde onunla birlikte dola ma a ba lamı tı. Van'da, Harput'ta ve sonra Mekke'de e itimini sürdürdü. Yne stanbul'a döndü, orta e itimini «Askerî Rü tiyende, lise e itimini de Kuleli Askerî Lisesi'nde yaptı. 23 Kasım 1902 de Harbiye'den.

2? Ekim 1905 te de Erkânı Harbiye'den birincilikle çıktı.

12 Nisan 1919 günü Galata rıhtımından Gülcemal vapuruna bindi. Erzurum yolculu u ba lamı tı. çi çine sı - mıyordu; öyle seviniyordu. Yalnız, gemi bo aza do ru gi - dece ine gidip Kizkulesi ile Selimiye kı lası arasında de - mirledi.

tilâf subayları gemiyi kontrol edecekti. Kontrol su - bayları geldi ve kontrol ba ladı, ingiliz, Fransız ünifor - ması giymi Rum ve Ermeni yurtta larımız, türlü hakaretler ederek ve rü vet alarak Anadolu'ya yolculuk vesikası ve - riyordu. lerine gelmeyenleri dayak ve tekme ile vapur - dan dı arı atıyorlardı. Vapuru ba tanba a arayan kontrol heyeti, a a ı inerek ocak ba ında vesika yaptırmamı iki ki i yakaladı. Bunlar, kömürcü kılı ına girmi iki Türk subayıydı, alıp götürdüler.

Gemi, ancak 13 Nisan sabahı bo azın sularını ya - rarak Karadeniz'e do ru ilerleme e ba ladı. Gökyüzü bu - lutluuydu, güçlü bir poyraz, bo azın sularını köpürterek güneye do ru sürüyordu.

Gülcemal, Büyükdere önünden geçiyordu. Kâzım Ka - rabekir baktı. ngiliz bayra ı orda dalgalanıyordu. Ne var ki ngiliz bayra ının bu çalımlı dalgalanı ı bile onu duy - du u sonsuz sevinçten uzakla tıramadı. undan dolayı ki o zaten bütün bunları kaldırmak için Anadolu'ya gidi - yordu. Bo ubo una kızmanın anlamı var mıydı?

Gülcemal, Karadeniz'in beyaz di li sıra dalgalarını bir geyik gibi gö üsleyerek ilerliyordu. Pa a, Sinop'ta ka - raya çıktı. Harbiye Nazırlı ından aldı ı emre göre ehir - de hükümet emrinde buldu u bütün erza ı aldı ve gemi - ye ta itti; nezaretin bu i için yaptı ı bildiri buraya gel - memi ti bile. Sinop'la Samsun arasında burdan on saat çeken Çakıro lu iskelesinde de karaya çıktı, ne bulduy - sa aldı ve gemiye ta itti. Bu iskeleye kendisiyle birlikte Gülcemal'den bir divanı harp heyeti de çıkmı tı. Bunlar, Birinci Dünya Sava ı çinde ttihatçıların emekliye ayırdı ı yüksek rütbeli subaylardı. Herhalde öç alma hevesi pe - indeydiler.

Pa a, gider ayak Samsun'a da u radı. Burda ingl

lizlerin tertiplendiklerini gördü. ehirde bir Hintli bölük, limanda da bir İngiliz destroyeri vardı. Pa a 18 Nisanda Ordu'da ve Giresun'da da karaya çıktı.

imdi, gemi Yöroz burnunu geçmi , Trabzon limanına do ru ilerliyordu. Kâzım Karabekir, heyecanla do - ruldu. imdiye dek tatlı, airce bir güzellik avcısı gibi seyretti i yeme il Anadolu kıyılarının güzelliklerine ar^ tık bir sava ve kavga duygusunun do u u ile veda etmesi gerekiyordu. Trabzon'a gelmi ti. Erzurum'un kapısı olan bu eski ve güzel ehrin ba ina ne çoraplar örülece- im biliyor, do uda kurmayı dü ündü ü hükümetin ayrıl- maz bir parçası olarak bu ehri de bir kavga meydanı olarak hesaplıyordu. undan ki, Pontos krallı ının merkezi olarak propagandası yapılan ehir, burasıydı.

Liman balıkçı kayıklarıyla doluydu. Denizin çırpın- tılı suları, Nisan güne inin parlak ı ıkları altında koca- man bir balık sergisi gibi parlıyordu.

Oldukça büyük bir yarım daire gibi uzayan liman, kayıkçılar, balıkçılar ve meraklı halk yı nlarıyla doluy- du. Limana her yana an gemi, halkta türlü meraklar uyan- dırıyordu.

Kâzım Karab*klr, geminin güvertesinde, demir kor- kulu a dayanmı , kıyıda kayna an, günlük ekme i pe in- deki halka ve ehrin, tepelerdeki ye illiklere do ru tır- manan güzel görünü üne bakıyor, bir yandan da hızlı hızlı dü ünüyordu. O, öbür yolcular gibi buraya baya ı bir yurttan gibi de il, memleketin kötüye giden korkunç kaderiyle bo u ma a geliyordu. Trabzon'un mert hem erileri acaba kendisine iyi niyet gösterecekler miydi? «Kâzım Karabekir» adı, Trabzonlularca yabancı da sayıl- mazdı. Kafkas cephesindeki yi itçe kumandanlı ın anı- larıyla dolu bir Trabzonlu subay, imdi Trabzon'da çoluk çocu unun arasında kaygılı günler ya amaktaydı her hal- de. Bu ba imıza gelen ve daha da gelecek olan felâketi bu aydın memleket çocuklarından daha iyi sezecek ve anlayacak kimse bulunamazdı.

ehre çıkar çıkmaz askerî te kilât ve kurumlara el

koyacak, sonra ilk i olarak ehrin bu önce aydınla rıyla konu up görü ecekti.

Arkada bıraktı ı stanbul'u dü ündü: Yakın arkada - larından smet beye Anadolu'ya geçmeyi salıklamı , o ise artık bu artlar içinde hiçbir ey yapılamayaca nı, en do ru i in bir çiftli e çekilerek ziraatla u ra mak ol- du unu söylemi ti. Cafer Tayyar Pa a, direnme i inde onun dü üncelerini desteklemi ti. O, bu i i ancak Edir- ne ve Trakya bölgesinde yapacaktı. Mustafa Kemal'le i li'deki evinde yapmı oldu u konu ma, sanki ondu bir hayal kırıklı ı uyandırmı tı. Anafartalar destanının bu al- tın saçlı yi it kahramanı, stanbul'daki siyasî kombinozon larla durumu kurtarma a çalı ıyordu. Padi ahla yaptı ı görü me ise onu büsbütün umutsuz dü ürmü tü. Adam- ca ız, a kına dönmü tü. Görünü e göre ngilizlerin bo- yunduru u altında saltanatını uzatmanın çarelerini araya- ca a benziyordu. Türkçesi, stanbul'dan hayır yoktu ar- tık.

19 Nisan sabahı Gülcemal, Trabzon limanına demir attı. Kâzım Karabekir, stanbul'dan beri yalnız de ildi. Trabzon'a yeni vali olarak atanan Galip beyle beraberdi. Bu adam, korkunç bir ittihatçı dü manıysa da çok ya - lıydı. Bundan dolayı da pa a, onun büyük fenalık yap- bilece ini sanmıyordu.

Pa a, onunla birlikte ehre çıktı. Do ruca belediye- ye gittiler; ö le yeme ini orda birlikte yediler. Kâzım Ka- rabekir, Galip beyden ayrılır ayrılmaz dairesine yerle ti. Trabzon'un «muhafazaî hukuk heyeti»ni ça ırarak ko- nu tu. Heyetin ba kanı Barutçuzâde Ahmet beydi. Bu ce- miyeti neden kurduklarını sordu. Ona u kar ılı ı verdi- ler:

— Bu havalinin Samsun'la birlikte Pontos hüküme- ti te kil veya Ermenistan'a verilmesi tehlikesine kar ı me- denî âleme ihsai, tarihî, siyasî vesaik göstererek morhçı met ve adalet istemek ve bundan sonra anasırı tırıstan: ye ile hakikî vatanda olarak her haklarını müsavat ile temin eyliyece imizi anlatmak istiyoruz.

Heyetin hepsi Trabzon'un e rafındandı ve yirmi bir

ki iydiler. ubat'm on ikisinde «muhafazaî hukuk cemiyeti»ni kurmak için hükümetten müsaade almı lardı ve heyetin toplantılarını sürekli olarak yapması için de bir kulüp açmı lardı. ubat'in yirmi üçünde Trabzon'da bir kongre topladı. Payitahtın Avrupa'ya gönderece i heyete katılmak üzere üç ki ilik bir delege de seçmi ler ve stanbul'a göndermi lardı.

Kâzım Karabekir. onları dinledikten ve durumu iyice anladıktan sonra öyle dedi :

— Arkada lar, bu te ebbüsler can çeki en vatana mersiye hazırlamaktır. Vatanımızı ancak silâh kuvvetiyle kurtarabileje iz. Bunun için de ewelâ silâhlarımızı vermeyece iz

Barutçuzâde Ahmet bey :

— Böyle bir te ebbüse kar ı ngiliz donanması ehri bir saatte yakıp yıkamaz mı? diye sordu.

— Ewelâ, emin olun ki bu i e ngiliz filân karı acak de ildir. Silâh toplamak da bunu göstermiyor mu? E er i e ngiliz donanması ve itilâf askerleri karı acak ise bu külfete lüzum ne? Mesele, silâhları aldıktan sonra ya Rumlar ayaklanacak yahut Ermeniler gelerek hepimizi kesecektir. zin kâ ıdımızı Harbiye okulundaki ngiliz karargâhında yaptıрма a mütarekede usul böyleydi giden yaverin Yüzba ı Ferit bey (Erzurum Erzincan)ın hemen imal da larından geçen kalın çizgiyi duvardaki haritada gördü ünü anlatmı tı. Bunun (Pontos Ermeni) hududu oldu unu anladım.

Harbi umumîde Rus donanması hangi ehri yaktı? ngilizler gibi medenî bir millet böyle vah ice bir i yapar mı? Anadolu sahilinde hangi ehrimizi yaktılar?

Fakat, her gün vapur dolusu gelen Rum muhacirlerini görüyorsunuz. Bunlar arasında kimbilir ne kadar Yunan zabiti ve neferi vardır? Ve kim bilir ne kadar silâh ve bomba getiriyorlar? Sahillerden kaçak olarak kim bilir neler giriyor?

E er silâhlarımızı verirsek itilâf askerlerine lüzum kalmadan sizi mahvedebilirler. Her halde namusumuzla müdafaaya karar verelim, gafletle mahvolmayalım. Bütün

anY bfr. ftam altında toplanarak millî bir kuvvet yapın; ben de Sizin emrinizde, icap ederse hayatımı feda ederim. Korkmayınız. Daha geçen hafta Londra'dan memleketimize getirilmek istenilen alaylar i i anlayınca: tBiz gitmeyiz!» diye silâh çatılarını bırakıp savu tular. tilâf milletleri harbi umumiden o kadar yorgun çıktılar ki memleketimizde tek bir nefer bile öldürme e razı de illerdir. Kar ımızda Rum ve Ermeniden ba ka kimseyi görmeyece iz. stanbul'da itilâf kuvvetleri, bostan korkulu undan ba ka bir ey de ildir. Bana inanınız. Ben, buraları, una buna vermeyi de il, buraları almak isteyen hülyalı kafaları ezmeye geldim. El birli iyle ve süngümüze istinaden i e ba lyalım. Allah, yardımcımızdır.

Pa anın bu yi itçe sözleri, kar ısındakileri tam anlamıyla etkilemi ti.

Heyet, bu sözleri heyecanla kar ıladı. Hepsi de Kâzım Karabekir'den ayrılmayacaklarına namusları üzerine söz verdiler.

Trabzoh temsilcilerinin yüreklerinde ilk günü ı ı parlamı ti. Hakkın ve adaletin ancak silâhla alınabilece ini ö renmi lerci.

A

Bir gün Kâzım Karabekir, dairesinde oturmu , karıla ılabacak yakın güçlükler üzerinde dü ünür ve tedbirler ara tırırken bir ngiliz stihbarat subayının geldi ini haber verdjler.

ngiliz subayı, büyük bir serbestlik ve umursamazlıkla odaya girdi ve kumandanın kar ısındaki koltu a çöktü.

— Bir ey mi arzu ediyorsunuz?

Subay, ilk önce kendini takdim etti. Trabzon'da irtibat subayıydı. Erzurum'daki Albay Rawlinson'a ba lıydı. Rawlinson da tanınmı Türk dü manı Lord Curzon'un kayınbiraderiydi. Kumandanı görmeye geli inin nedeni de Mondros bırakı masının ko ullaarını yerine getirmektir.

— Bir tümende ancak 1500 silâh bulunması mütarekenin artlarındanır, bunun için fazlasını teslim almak

zorundayız. Bu hususta bize yardım edece inize güveniyoruz, dedi.

Kâzım Karabekir. İngiliz subayının olmayacak bir i üzerinde çene yordu unu biliyordu. Yüzünün çizgilerinde kendine güvenen bir adamın iç huzuru parlayarak ona u kar ılı ı verdi:

— Ben âmirinizle görü ece im. Sonra bu i hallederiz.

Albay Rawlinson, Erzurumdaki cephanelikleri bo al tıp Trabzon limanına gönderiyordu. Kâzım Karabekir. irtibat subayının bu geli iyle uyanmı tı.

Hemen davrandı ve Erzurumdan gönderilmi olan bütün silâh ve cephaneleri gizlice buldukları depolardan kaldırtıp güvenli yerlere ta itti.

Bu i de olup bittikten sonra Erzurum'daki Rawlinson'a bir mektup yazdı; bunda, yakında Erzurum'a varacağını ve gelinceye dek kendisini beklemesini bildirdi.

Ertesi gün. Fransız konsolosu çıkageldi ve kumandanla öyle bir konu ma kapısı açtı ı

— Siz, buralarda ne arıyorsunuz Allaha kına? Boazların çevresinde birkaç vilâyet size yetmez mi? Zaten nüfusunuz da az.

Kâzım Karabekir öfkelenmi ti. Toplu ve güçlü yüzü, birdenbire kızarmı tı. Yine de serinkanlılı nı elden bırakmama a çalı arak bir diplomat sadeli iyle kar ılık verdi:

— Bu siyaseti hükümetler halleder. Siz urada burada böyle eyler söylemeyiniz. Halk, biraz sarptır; mesele çıkarmayalım. Her ev, harbi umumiden kalma deh etli silâh, bomba ve makinalı tüfek doludur. Her evde en a a ı be altı tane vardır.

Kumandanın yaptı ı, propagandanın ta kendisiydi. Konsolosun gözünü korkutmak istemi ti. Konsolos ya korkmu , ya da korkar gibi olmu tu :

— Oooo! Terrible, dedi. Beni uyardı oldunuz. Mer-si!. Fakat, ba ka bir eye dikkatinizi çekerim. Burda bir yedek subaylar kulübü var. Bunların ittihatçı olduklarını haber aldım. Bu kulübü kapatmak gerek.

— imdi, ittihatçı filân kalmadı. Onlar siyasetle u -
ra mazlar ve ben de onlara karı amam.

— Fakat, Erzurum'da subaylar siyasetle u ra yor-
mu .

— Onlara bunu .yasak ederim.

Konsolos, gitmi yine bir Fransız çıkagelmi ti. Bu
bir Fransız jandarma subayı idi. Birinci Dünya Sava l'n
dan önce Türk jandarma okulunda jandarma ö retmen-
li i yapmı olan bu adam, bırakı ma ile beraber Trab-
zon'a gelmi ti.

Kâzım Karabekir, ziyaretinin nedenini sorunca :

— Trabzon kı lasını hükümetim namına teslim al-
ma a geldim)

Kar ılı nı verdi. Genç pa a, onun iste ini de na-
zikçe geri çevirmekte gecikmedi. Pek umutlu gelmi olun
Fransız subayı da kös kös çekilip gitti.

Kilikya'da Ermenilerle el ele çalı an Fransızlar bu-
rada da buna benzer bir çalı ma temposu tutturmu lar-
dı. Büyük Ermenistan hülyasını gerçekle tirme e u ra-
an Ermeni ütöplastlerine her halde burdan bir giri çıkı
kapsı yaratma a çalı yorlardı.

Genç pa ayı çok üzen ve acı acı dü ündüren Fran-
sız subayının gelip ondan kı layı istemesi de ildi. Elin-
de Harbiye Nezaretinden alınmı bir de emir getirmi
olmasıydı ve bu türlü emirlerin nasıl çıktı nı da pek ya-
kından biliyordu :

Zamanın Harbiye Nazırı, stanbul'da genç pa anın
yanında jandarmanın tensikine memur edilen Albay Fo-
lon'a öyle demi ti: «Ben, Türk de ilim, aslen Mısırlı
yım. Orduya artık lüzum yok. Hepsini jandarma yapa-
rız>

E er bu sözleri kula ıyla i itmemi olsaydı, genç
pa a'nın içi bu denli derinden sızlamazdı.

»*

Kâzım Karabekir, Trabzon'a ayak basar basmaz gör-
düklerinden baya ı ürkmü tü. Sanki burası o eski can-
lı, akacı Türk ehri de ildi. Yabancı ülkelerde kalmı
bir garibi andırmaktaydı. Bu sarı tütün saçlı, ye il rnavi

ya da çakır gözlü kızlar ehri korkunç bir baskının altında çökmü susuyordu. Türk aileleri, zorla buldukları bir avuç mısır ununu hamsi ile yo urarak yaptıkları ekme i ısırp yuta. ken acı acı dü ünüyorlardı, öbür yanda da Rumlar ve Eımeniler, nerden buldukları beli» olmayan kar gibi beyaz ve bir bulut parçası gibi güzel Amerikan unundan yapılmı ekme i bira ve arapla ıslatarak gövdeye indiriyor ve ehrin sokaklarında çalımı çalımı gezip do la ıyorlardı. Aya ı çapulalı ve zıpkalı Karadeniz u akları, bu geleneksel giyneklerl içinde boynu bükük ve ürkek, hiç kimseye görünmeme e çalı arak gidip geliyorlardı. Kâzım Karabekir'in tecrübeli gözleri, bunları çabucak görürermi ve durumu kavramı tı. Bu Türk halkı, zaten Rus i galine Samsun'a ve Sinop'a do ru göçmen olmu böylece ehri bırakıp gidenlerin üçte ikisi gurbette mezar sız birer ölü halinde silinip gitmi ti. Erkeklerse hemen hemen do u cephesi taarruzlarında karlar altında, göller içinde donarak ya da tifüsün girtla ında can vermi ti.

te bu yüzden ehirde Türk nüfusu azalırken gayri müslim nüfus alabildi ine artmı ve kabarmı tı. Hâlâ da yabancı gemiler ehre Batum'dan ve stanbul yönünde sayısız insan getirip bo altıyordu.

Türklerin umutsuzlu unu her gün biraz daha arttıran ey, i te buydu. ehir bütünüyle sahipsiz gibiydi. Yabancı sahip namzetleri, her an yerli Türk ahaliyi kesip do rayarak bu ehre sahip çıkabilme ansını deneyebilirlerdi. Onun için Türk hem ehrilerin hepsinin ka ları çattık, yüzleri asık ve bakı ları karanlık ve bulutluydu. Ne yapacaklarını, ba larını hangi ta a çalacaklarını bilmiyorlardı.

ehrin zengin ve varlıklı Türk e rafı, bir araya gelip bir eyler konu uyor, kimi yararsız eyler dü ünüyorlarsa da yoksul halk tabakası bütünüyle yapayalnız ve korku içinde ya ıyordu.

Amerikalı, Rum asıllı milyoner ve milyarderler, Amerika Cumhurba kanı Wilson'u kandırmı lar ve Trabzon'da vaktiyle pek az ya ayabilmi Pontos krallı mın yeniden kurulması için onun deste ini aramı ve isteklerinin

yerine getirilece i üzerine de söz almı lardı. Bütün Rum- lar, bu i e olup bitti gözü ile bakıyor ve Türkleri artık ehirde bir fazlalık, yakında ehirden kovulması gereken birer parazit sayıyorlardı. Hele Türk asker ve subaylarına kar ı gösterilen dü manlık sınırsızdı.

Hakareti göze alan subaylar ehirde üniformaları ile gezebiliyorlarsa da pek ço u sivil giyinmeyi daha uygun buluyorlardı. Hele bu hal Kâzım Karabekir'e çok dokunu- yordu.

Gerek mülkî, gerek adlî otoriteler sıfıra inmi ti. Ak- am olup da ye il Trabzon da larının koyu gölgesi eh- rin üzerine abanınca Rum ve gayri müslim mahalleleri canlanıyor ve Türk mahallelerine do ru, sopalı, bıçaklı, ta lı ve silâhlı yürüyü ler ba lıyordu.

Kâzım Karabekir, üç dört gün kendisini de tehlike- de sezdi i halde Trabzon'da kaldı ve bütün bu ta kınlık- ları yakından gördü. Bu belâlı ehirden bir an önce uzak- la ıp, do udaki kuvvetlerinin ba ina geçmeye can atı- yorsa da burada yapılacak önemli bir görevi daha var- dı: Batum'da oldu unu bildi i a ır topları Erzurum'a gö- türme e u ra ıyordu.

Azerbeycan, Kuzey ran ve bütün Kafkasya ngilizle- rin eline geçmi ti. Kızıl ordu. Vrangel'in beyaz ordularıy- la çarpı ıyordu. Büyük Ermenistan ütosisini canlandırma- a yarar uygun bir durum vardı.

Lord Curzon'un kayınbiraderi Albay Lavrinson, ge- ni kadrolu bir heyetle Trabzon'a gelmek üzereydi.

Damat Ferit, onun Mondros mütarekesinin uygulan- masında biricik hâkim durumunda oldu unu, isterse ve gerekirse bu bırakı manın maddelerini fiilen durduraca- nı bildiren bir gizli bildiri göndermi ti. Haber do ruca Vilâyete gelmi ti, yalnız; vali, henüz Damat Ferit'in bil- dirisini ö renmeden önce azınlıklar ö renmi ti. Pontos çular Lavrinson'un gelece ini anlar anlamaz hazırlı a ba lamı lardı. Hükümet kuvvetlerini da ıtarak dareyi do rudan do ruya ellerine almak istiyorlardı.

Kâzım Karabekir, bunu i itince hemen askerce ted- bir almak gerekti ini anladı, mülkî ve askerî yöneticile

ri hemen bir araya topladı, görevlerinde sıkı durmaları için talimat verdi.

Bu arada da herkesin yüzünde ve ruhundaki umutsuzluğun ne denli tehlikeli bir dereceye yükseldiğini yakından görüp anladı. Bu umutsuzluk, kara ve zehirli bir duman gibi daha baında her olumlu hareketi boacak güçte ve yolunlukta idi. Herkesin başının derdine düştüğünü görüyordu.

Kâzım Karabekir'in tehlikede olduğunu gören üç kişi ona çabucak Trabzon'dan ayrılarak Erzurum'a doğru yola çıkmasını salınladı. Zaten ne yapılacaksa katıksız Türk ırkının en yolun bulunduğ u bölgelerde yapılmayacak mıydı? En baştan verdiği karar da bu de il miydi?

Kâzım Karabekir, Trabzon'dan ayrılmadan önce burda gördüğü korkunç gerçeği İstanbul'daki de erli arkadaşlarına bildirmeyi de bir vatan borcu saydı.

Paşa 30 Nisan'a dek Trabzon'da kaldı. İngilizlerin burda her şeyi kontrolleri altına aldıklarını gördü. Şehirdeki Fransız temsilcisi, katıksız Türk dümanıydı. «Ademi Merkeziyet Cemiyeti» adlı işe yaramaz kurum, bu Fransız temsilcisinin etkisindeydi. Muhafazayı Hukukçular büsbütün başımsızdılar ve hiçbir etkiye başlı de idiler, hepsi de iyi ve namuslu insanlardı.

Kâzım Karabekir, okulları, askerî kıtaları, askerî anbarları ve kurumları bir bir gözden geçirdi. Bu arada üçüncü kolordunun bir müfrezesini Samsun'a göndermeye karar verdi. Bundan ki Samsun'a çıktığında oranın durumunu çok zayıf ve karışık bulmuştu.

Trabzon'da epeyce İngiliz ve Fransız subayı vardı; hepsi de Pontos ve Ermenistan dâvası u runda harıl harıl çalışıyordu.

27 Nisan'da Trabzon'a bir Yunan torpidosu geldi. Bu sava gemisinden karaya çıkan bir heyet, Trabzon'a gelecek Rum göçmenlerini yerle tirmek için hazırlık yapmaya gelmişti. Sava gemisinden ehre bir yılın da Yunan askeri inmişti. Bu gece birkaç Yunan askeri, nöbet yerindeki bir Türk askerinin silâhını almak istedi, nöbetçi silâhını vermeyerek onlara çevirdi ve ateş etti.

Bir Yunan askeri öldü.

İngiliz ve Fransız subayları, hemen çok önemli bir olay yakalamı gibi vali Galip beyin, sonra da pa anın karısına dikildiler, öldürülen Yunan eri için bir cenaze töreni yapılmasını ve kaatil (I) in de cezalandırılmasını stiyorlardı.

Pa a, bunun bir nefis savunması oldu unu, Türk askerinin yalnızca görevini yaptı nı, bu i te bir ceza gerekmedi ini söyleyerek onları ba ından savdı. Yunan torpidosu gitti, ertesi gün, Trabzon limanına demir atan bir vapurdan dört yüz ki ilik bir göçmen grubu çıktı. Bunlar, sözüm ona, vaktiyle Trabzon'dan Sohum'a gitmi ş olan ve imdi de Bol eviklerden kaçan Rum yurtta larımızdı. Eski yurtlarına dönüyorlardı. Bunların anlattıklarına göre Odesa bölgesine gönderilen kimi Efzun birliklerini Bol evikler tuttukça demiryollarına ba layıp üzerlerinden trenleri geçiriyorlardı. Yine bunların anlattıklarına göre, hepsi korkudan çoluk çocuklarını orda bırakıp böyle sip-sivri buraya gelmi lerdı.

Pa a, bu sırada ajanstan Clemaneau kabinesinin dü tü ünü ve Fifa'da Bol eviklerin sekiz yüz ki i öldürdüklerini dinleyerek çok sevindi. Bol eviklerin Kafkasyaya do ru ilerlemesi hayra alâmeti.

Türkiye için yeni bir kurtulu yolu görünüyordu. Türkiye'ye iyi bir barışa lanmazsa, Türkiye, dü manlarının dü manı olan Bol eviklerle pekala anlaşılabilir, onlarla ittifak da yapabilirdi.

Pa a bunları dü ünerek ehirde bir propaganda balonu uçurdu: Sohum bölgesinde Bol evikler itilâf kuvvetlerini denize dökmü tü.

Pa a, yukarıdaki dü üncelerini de katarak bunu bütün Türk kıtalarına ve dü man kulaklarına yayması beklenen etkiyi yapmakta gecikmedi: Yabancılar ve Rumlar, ürtüler ve sindiler.

Pa a, bir gün Zeytinlik okulunu gezerken okul müdürü kendisine çok ilginç bir mektup gösterdi. Bu, ehzade Cemalettin efendiden müdüre yazılmıştı. Hikâye uydurdu: İstanbul hükümeti, 16 Nisan'da batı Anadolu'ya

bir nasihat heyeti göndermi ti, bunun ba ında ehzade Abdürrahim efendi vardı. Bir nasihat heyeti de Erzurum ve Trabzon bölgesine gönderilmi ti. Bunun ba ında ehzade Cemalettin efendi bulunuyordu. Bu heyetler, halka, uslu durmaları, isyan etmemeleri, padi aha ba lı bulunmaları için ö üt vermekle görevliydi. Verdikleri ö üt de u beyannamenin özetlenmesinden ba ka bir ey deildi: «On senedir ahkâm ve Ikavanini esasıyeye mugayii fenalıklar yapılmı tır. Harbi umumiye körü körüne girilmi tir. Padi aha sadakat ve itaat etmeli. Ancak, böylece felâket günlerinden kurtulabiliriz. Padi ahın selâmi var.»

Rumlar ve Ermeniler, hemen bu ehzadelerle ili ki kurmaktaydılar. te, böyle ö ütler da itmckta olan ehzade Cemalettin efendi Erzurum bölgesinde vaazlarını bitirerek Trabzon'a gelmi , orda da bir yı ın vaaz verdikten sonra 22 Nisan'da vapurla stanbul'a gitmi ti. Türk ordusunda uzun süre albaylık etmi olan bu adamın davranı ları ve yazdı ı mektup pa ayı çokça güldürdü, onu dünyadan habersiz buldu.

ehzade, Trabzon'da bulundu u sürece Zeytinlik okulunun yanındaki bir konakta konuk ediliyordu. Cıvı cıvı kayna an ve gürültü yapan çocuklar, onu çok tedirgin ediyordu. Gürültü edilmemesi için bir iki kez polisle haber göndermi ti. Gürültünün kesilmedi ini görünce kızımı ve okul müdürüne u tezkereyi yazdı tı: «Mektebinizin Yahudi havrasından farkı yok. Bu gürültü, istikbalde sinei vatanda kopacak isyanın mukaddime! ihzaratı mıdır? Yoksa, müdür bey, sen mi. müteyakkız de ilsin? Anlatsan da biz de anlasak?»

Fahrî yaveri Hazreti ehriyarî ehzade miralay Cemalettin; Pa a, bunu okuduktan sonra uzun zaman unuttu. undan ki adam ileride yurdun ba rında kopacak isyanın kehanetini yapıyordu.

Kâzım Karabekir Pa a, 1919 Mayıs'ı ba ında iki askerî otomobile Trabzon'dan ayrılarak ran Karadeniz yolu üzerinden Erzurum'a yollandı. Zlgana da ları, süslenmi püslenmi en güzel günlerini ya ıyordu. Çocuk gözleri gibi temiz, lekesiz ve duru pınarlar çamların ve me

elerin altından kaynıyor, papatyalarla apak kesilmi e i-
limli çimenliklerden a a ıya do ru akıp gidiyordu. Kara-
tavuklar, çavuşları, guguklar, her an bir yandan ses-
leniyor, üstü açık otomobilin air ruhlu genç pa ayı ken-
dinden geçiriyordu. Ne var ki bu cennet gibi güzelliklere
hiç aldanma a gelmezdi. Zigana da larının her kovu-
unda bir Ermeni, bir Pontos fedaisi pusu kurmu yatı-
yordu. Her ta ın ardı bir tehlike yuvası sayılabilirdi. Kö-
e ba ından çıkabilecek her tav an bir dü man hiylesi
olabilirdi.

Genç pa a, gözlerini Ziganolnın sivri doruklarında,
yayman bellerinde, yalçın kayalıklarında gezdiriyor, yem-
ye il ve pek yumu ak bir kadife ile örtülü bu yerlerde
tek ba ına gezip dola mak, iir yzdmak ve müzik beste-
lemek istiyordu. Mayıs, güzel renkleri, çiçekleri ve koku-
larıyla her yandan bu air ruha alabilirdi ine saldırıyordu..

Bahar, bu ruhu tatlı eytancıklarıyla dolduruyor ve
ara sıra gerçekler dünyasından büsbütün uzakla tırarak
inzivanın ye il ve sorumsuz güzellikleri içine atıyordu.
Oh! Böyle yemye il bir dünyada sonuna dek sadece iir
ve müzikle u ra mak ve dinlenmek ne güzel eydi. Cep-
helerde ço u zaman iir perilerini yitirmiş , top ve tüfek
gürültülerinin gerçek müzi e meydan okuyan korkunç
gerçe iyle ba ba a kalmı ve bir otomat gibi yemi , iç-
mi , davranmı ve emir vermi ti. Sonra, bu korkunç ka-
osun arkasından da bir cennetin sökün edece ini hiçbir
vakit beklememi ti. undan ki gelmeyece ini biliyordu.
Daha genç ya ından beri, ta 31 Mart kar ı devriminden
beri i lerin tersine gitti ini anlamı ve kötü sonucun
kaygusundan air ruhu titremeye ba lamı tı.

Atak Enver'in ve ttihatçıların göremedi i uzak tehli-
keyi sezmi , gerek onları, gerekse askerî ûrayı uyar-
maya çalı mı tı. (Türklerde Hürriyet Cereyanları ve t-
tihat ve Terakki) adlı eserinde bütün bu tehlikeleri bil-
dirmi se de, bütün bu çı lıklar sa ır kulakların ve sa ır
ruhların yalçın duvarlarından öteye geçememi ti. öyle
öneriler yapmı sa da dinletememi ti. «Trakya ve Anado-
lu, temel Türk toprakları olarak kabul edilmeli, Osmanlı

ümran ve servetini bir hudut içerisinde toplamak dahili siyasetimizin gizli temeli olmalıdır. Rumeli ve Arabistan'ın uzun zaman bizde kalmasına artık imkân göremiyorum. slâm ırkları bile bizden ayrılmak fikrindedirler. Ordumuzun içindeki **Arnavut** ve Arap zabitlerinde bile deh etli ayrılık fikirleri bala mı tır. Haricî devletlerle de Türkten gayrı ırkların daha sıkı **balılıkları** vardır. **Osmanlı** imparatorluğunun inhilâli karısında öz Türk unsuru ile meskûn olan yerlerin de felâkete dümesine karı imdiden tedbirler alınmalıdır. imendiferler, yollar ve her türlü müessesat bu sahada vücuda getirilmeli ve bunun haricinde in ası zarurî olan kı lalar v.s. resmî mebanl kerpiç olmalıdır. Ordunun harp kıymetinin yükseltilmesine büyük ehemmiyet verilmelidir.»

Askerî üra, bu dü ünceleri o zaman ho görmü , be emni se de ttihat ve Terakki kodamanları Enver. Talât ve Cemal Pa alar ho kar ılamamı lardı.

Kâzım Karabekir, Balkan Sava r'ndan sonra, olayları da tanık tutarak yineledi i halde yine bu dü üncelere kulak tıkamı lar, hattâ Ahmet Cemal Pa a onu iyice halamı ve hırpalamı tı. Cemal Pa a, Suriye bozgunundan sonra Kâzım Karabekir'le birlikte stanbul'a dönerken «ke ke senin dediklerini dinleseydik!» diye vicdan azabı ve pi manlık duymu tu. Her zaman, i i ten geçtikten sonra böyle sözler söylemek kolay bir gelenek görevi olagelmi ti.

Pa a, hafifçe çiseleyen ilkbahar ya murunun ı klı perdesi arkasından do anın güzelliklerine yer gibi hırsla bakıyordu. Ara sıra, sa daki, soldaki gür a açlıklar arasından ve uzaktan uza a silâh sesleri geliyordu. Demek ki, bu yerlerin kaderi için sava çoktan bala mı bulunuyordu. Genç pa a. bu sava ın kaderine el koymaya çinden yemin ediyor, birkaç asker ve iki otomobiliyle kocaman bir ordunun ba nda gider gibi kendini güven içinde ve zafere yakın duyuyordu.

Bu ufak tefek eylerden sonra yine anılarına gömlüyordu. Evet, o bu kodamanlara 31 Mart karı devriminin, Arnavutluk ayaklanmasının, Balkan Sava r'ının ve Bi

rinci Dünya Sava 'nın her an gelmek üzere oldu unu tam vaktinde haber vermi ti. Bu haberler, hiçbir vakit bir kehanet de ildi. Rastgele alınmı bilgilerden meydana gelmi balonlar da de ildi.

Genç pa a, her zaman olayların can alacak noktalarında, suyun gözünde görevlerde bulunmu tu. Burarlardan olayları en keskin bir gözlemci olarak gözetlemi ve meydana gelecek olayların kaynaklarına dek gidebilmi ti. Manastırda iki yıl Balkan komiteleri i i ile u ra - mı ti. ttihat ve Terakki'nin ilk kurulu unda türlü merkezleri te kilâtlandırmakta görev almı tı. 31 Mart gericilik ayaklanı na kar ı yürüyen Edirne tümeninin kurmay ba - kanı o idi. Arnavutluk ayaklanmasında kurmay ba kanyı - dı.

Balkan Sava 'ndan sonra Alman (heyeti islâhiyesi) arasında genel kurmay genel istihbarat ubesini o yönetmi ti.

' «Heyeti islâhiye», genel kurmaylı nda Kâzım Karabekir'e bir aralık çok ilginç bir görev vermi lerdı. O zaman, genç pa a dikkat kesilmi ti: Almanlar arasında bir hareket ba lamı tı; Enver Pa a üzerinde etki ve baskı yapmaya çalı yorlardı. Yapılan kimi önemli istihbarat, Almanların korku ve kaygı içinde olduklarını gösteriyordu.

26 Mart 1914 de genel kurmay ikinci ba kanı Hafız Hakkı bey, bu yöndeki dü üncelerini oldu u gibi açmı - tı. Enver Pa a, hastalanmı , Te vikiye'deki evinde yatıyordu. 27 Mart'ta ona da bu konakta durumun karanlı ı üzerine bütün sezdiklerini ve bildiklerini yana yakıla anlatmı tı :

«— Balkan Harbi neticesi Almanya Avusturya ve Macaristan'ın cenuptan sarıldı ndan ve Yunan ordusunun Fransızlar tarafından tensik! ve Yunan Sırp ittifuku dolayısıyla tilâf devletlerinin cermenli e kar ı vurmak istedikleri darbe kolayla mı tır. Almanlar, bundan endişededir. Erkânı Harbiyemizl bugünlerdeki faaliyetlerinin hedefinden daha sarih görüyorum. Yakın bir harbi umumide bizi de sürükleyeceklerdir. imdi de Edirne kale .

sinin la vı ve bazı vaadlerle Bulgarları da kazanmaya çalı yorlar. Milletin mukadderatı ellerinizdedir. Bu vaziyeti gryr musunuz? Dn Hafız Hakkı beye de anlattım, vaziyetten haberi yoktu.»

Enver Pa a'nın a kınlıktan kk dilini yuttu unu hatırlıyordu.

«— Bu malmatı nerden aldın?» diye sormu tu.

O da genel durumu açıklayarak bu bilgiye nerden sahip oldu unu bir solukta anlatıvermi ti. Enver Pa a, bu anlatılanların rapor halinde yazılmasını istemi , o da yazıvermi ti. Genç pa anın bu raporu, o zaman fırtınalar koparmı tı.

Kâzım Karabekir, Enver Pa a'nın yakınlarından olmu tu. Onun güvenini kazanmı pek az kumandanlardan biriydi. Ne var ki, Enver Pa a, Almanların oyunca ı haline geldikten ve bir de Harbiye Nazırı olduktan sonra büsbütün de i mi ti.

ray ı askeriye l vetmi , onun yazılarını de i tirerek ba ka biçime sokmu , bunlardan ona bir kırıntı bile anlatmamı tı. Hele Almanlarla olan özel çalı malarını en yakını olan Kâzım Karabekir'e hiç anlatmıyordu. Demek ki. artık gurur, Enver Pa a'nın gözlerini brm t. Artık, o, bir büyüklük budalası di.

Kâzım Karabekir, 28 Mayıs 1914 de daha çok Almanya ve Fransa'yı amaç tutan bir Avrupa gezisine çıkmı tı. Gezdi i ehirlere arasında Viyana, Münih, Berlin, Hamburg, Paris ve sviçre vardı. Bu zel gezisinde Türk ata emi (iterlerinin de nasıl çalı tıklarını incelemi ti. 28 Haziran 1914 de Avusturya Macaristan veliahtına (ireyevo) da suikast yapıldı nda o Paris'te bulunuyordu.

Paris'ten sviçre'ye geçmi ve orda genel durumun bir genel dünya sava ına do ru sürüklendi ini pek yakından görmü t. Paris'te 14 Temmuz için hazırlanan çok büyük geçit resmi ne kadar manlıydı)

Avrupa, kazan gibi kaynıyordu. Kâzım Karabekir. 11 Temmuz'da trene bindi i gibi stanbul'a yollanmı tı. Birinci Dünya Sava ı'nın kendisini yollarda yakalayaca ı.n

dan bile korkmaya ba lamı tı. Durum, artık körlerin bile görebilece i bir açıklık almı tı.

istanbul'a varır varmaz hemen Enver Pa a ile Hafız Hakkı beye a ızdan birer rapor vermi ve sava ın dolu dizgin geldi ini bildirmi ti. Yalnız, bildirmekle de kalma mı , biraz akıl da vermeye yeltenmi ti: Pek tedbirli olmalarını ve yeni durumdan kendisini de her an haberdar etmelerini söylemi ti. Görevini sa lamca yapabilmesi için bunun gerekli oldu u açtıktı. Bo azlar, kuvvetli tutulmalı ve zorlanmadıkça sava a girilmemeliydi. Genel seferberlik ve onun arkasından sava ilân edildi. Ne var ki görevi gere ince bütün bunları hemen ö renmesi gerekirken ö renemedi, bildirmediler. 1 A ustos 1914 de Almanlar, Ruslara sava açmı , ertesini gün de Türkiye'nin genel seferberli i ilân edilmi ti.

2 A ustos 1914 de Kırklareli bölgesinde ordumuzun toplanması üzerine kararları arzular kovalayınca Kâzım Karabekir, hemen Enver Pa a'nın yanına ko mu ve Almanların bir olup bitti ile bizi genel sava a sürükleyeceğini yana yakıla anlatmı tı. Kırklareli'nde yapılacak bir toplanmanın amacı açtıktı. Bulgarlarla Romenler henüz hiçbir yanı tutmuyordu. Türk ordusu Bulgarlar ve Romenlerle birlikte Besarabya üzerine yürüyecek olurlarsa Avusturya Macaristan ordusunun sa kanadını takviye edecekler ve Rus ordusunun bu iki memleket orduları üzerine bütün gücüyle yüklenmesini önleyeceklerdi. Ne Bulgaristan, ne de Romanya sava a katılmaya hevesli olmadıklarına göre Almanlar, Türk ordusu ile tehdit ederek bunları zorla Alman ordusunun yanba ında sava a sokacak demektir.

Seferberli imiz bizi bir sava a sürüklememeli, bu arada Anadolu'nun «ımarına himmet ve gayret edilmeli.» bo azlar çok dikkptle göz hapsine alınmalıydı. Yoksa itilâf devletlerini ku kulandıracak toplanmalar çok tehlikeliydi. Bunlardan iddetle sakınmalıydı. Almanlarla ittifak andla ması yapılmı , bunun üzerine Türk seferberli i de ilân olunmu sa da, bu haberleri alması görevi gere i olan Kâzım Karabekir'e hiç haber verilmemi ti. Kâ

zım Karabekir'in katılmamızı hiç bir vakit istemedi i Birinci Dünya Sava ına olup bittillerle sürüklenmi tik. Artık, Kâzım Karabekir, kocaman dünya sava ı mekanizmasında bir mekanik unsurdan ba ka bir ey de ildi. Bûrosunda oturmu , sava ın gidi atını haritaya çiziyor, ba ka istihbarat ile birlikte Liman Von Sanders ve Enver Pa a'ya Vortrag, (ifahî raporlar) halinde bildiriyordu.

Almanlar, artık onun Enver Pa a üzerinde yapabilece i etkileri sifıra indirecek kadar hızlı, yo un ve etkili bir yaylım ate ine ba lamı lardı.

Almanlar, Enver Pa a'yı açıktan açığı sava a katılmaya zorluyorlardı. Kâzım Karabekir, bunu pek yakından ve dört gözle izliyordu. Dahası vardı: Almanlar Kâzım Karabekir'e sava a katılması için Enver üzerinde etki yapmasını söylüyorlardı. Yani Enver Pa a her yandan sıkı tırılmı ve kısırılmı durumdaydı. O se, her günkü yakın konu malarında dünya sava ının getirece i sonsuz ve korkunç felâketleri anlatıp duruyordu. Türkiye için en hayırlı durumun silâhlı tarafsızlık oldu unu telkin etmeye çalı ıyordu.

Enver Pa a'ya, yine tehlikenin Çanakkale ve zmir'den yapılacak adalarda hazırlanaca ını. Yunan ordusunun da bunlara katılaca ını anlatıyor ve bir bir açıklıyor. Vakitsiz sava a girildi inde zmir'den gelecek bir istilâ ordusunun Anadolu'yu tehlikeye dü ürüp' hattâ harabeye çevirebilece ini anlata anlata dilinde tûy bitiyordu. Hele bu sonuncu «belki» Türk'ün ba rına saplanan zehirli pir kama olacak ve onun varlı ını büsbütün tehlikeye atacaktı. Sonra, Enver Pa a'ya Hindistan kuvvetlerinin resmedilmi bir haritasını da göstermi , ilk önce Irak'ın, sonra da bütün Arabistan'ın ba ına gelecekleri **6u** götürmez biçimde açıklamı tı.

Ne gariptir ki, Kâzım Karabekir bunları anlattıkça Enver Pa a, ta ıdı ı dü üncelere büsbütün kar it dü üncelerle dolu bu konu maları büyük bir antipati ve tiksinti ile dinliyordu. Kâzım Karabekir, onun renkten renge giren yüzünden bunu anlıyorsa da bu telkinleri yapmanın

bir vatan görevi oldu unu bildi inden söylediklerinden a mıyordu.

Artık. Almanlar da onun dü üncelerini ö renmi ler, tıpkı Mustafa Kemal gibi onu da kara listeye koymu lar- dı. Ona için için kızıyorlar, yalnız, de erli bir asker ol- du undan seslerini çıkaramıyorlardı. Yine de bir eyler yapmaktan geri durmamı lardı: Hindistan haritasını satın alındı ı yere geri verdirmi ler, debarkman hesaplarını da ubenin kasasından hapse mahkûm ettirmi lardı.

10 Ekim 1914 de Liman Von Sanders Pa a, Kâzım Karabekir'i ça ırımı (ellerini birbirine vurarak) ve bir ço- cuk gibi sevinçler içinde:

«— Haberin var mı Kâzım bey? demi ti, Rus donan ması bizim donanmaya taarruc etti, sava ba ladı. Teb- rik ederim.»

Enver Pa a da bayram selâmlı nda onu ça ırımı tı. O da Kâzım Karabekir'i aynı zafer sevinci içinde bir so- lukta kutlayıvermi ti. Ne garip ey, sanki imdiye dek Türkiye'nin sava a katılmasını isteyen o imi gibi a ız dolusu kutlanıyordu.

İk anda esirler bile alınmı ve bunların soru turma- sı için hazır olması bildirilmi ti; esirler yoldaydı.

Gerek Enver Pa a. gerekse Liman Pa a «sevinçten kaplarına sı amıyorlardı.» Kâzım Karabekir ilân edilen cihadın yararsız bir i oldu unu onların yüzüne söylemek- ten çekinmediyse de, artık bo unaydı. Ejderha bir kez zincirinden bo anmı tı. Milyonlarca insan kellesi koparıp yemeden bir daha zincirlenip inine tıklamayacaktı.

Kâzım Karabekir, akıntıya kürek çekip duruyordu. Korkunç, millî bir felâkete do ru artık dolu dizgin gidi- lece ini sezen genç asker, cihat için dayattı:

«Madem ki cihat ilân ettiniz, bari bundan sonra Er- kânı Harbiye'nizl Türk yapın» dedi.

Hakaret hazırıldı. Enver Pa a, hemen ona öyle de- mi ti:

«— Seni Erkânı Harbiye reisi yapayım mı? Ya sen. ya ismet, ba ka kim var?»

«Bu kı büyük hareketler yapmayın. Anadolu yollarının ikmâlîne çalı n **bari.**»

«— yi olur.»

Bir gün Liman Von Sanders Pa a ona:

«Besarabya sahillerine, meselâ Akkerman civarlarına kuvvetli bir Türk ordusu çıkarsak Rusların Avusturya Macaristan ordusu.üzerine yüklendikleri u günlerde mühim muvaffakiyetler elde ederiz, ne dersin?» diye sormu - tu. Ö da ona u kar ılı ı vermi ti:

«Bu imkânsız bir i tir. Bu, daha sava n ba langıcında bütün Türkiye'nin mahvına sebep olur.»

O zaman Liman Pa a kızıp köpürerek ba ır mı tı:

«— Kafkasya'da Rus ordusu kalmadı, hepsi Avusturya Macaristan üzerine yürüyor, biz âtil duruyoruz.»

Buna da bir kar ılık yeti tirmek güç olmamı tı:

«— Kafkasya'da takatimiz kadar kuvvet tutuyoruz. Bo azları da kapadık. Bizden daha ne istersiniz? Türkiye'yi peri an edecek hissi hareketlerin acısını sonra siz de çekersiniz.»

Kâzım Karabekir, Liman Von Sanders Pa a ile yaptı ı bu tartı mayı Enver Pa a'ya anlatmı ve dâvasını öylece açıklamaya çalı mı tı :

«— Besarabya sahillerine yapılacak bir taarruz muvaffak olamaz; hususiyle Romanya ve Bulgaristan'ın durumları belli olmadan yapılacak bir te ebbüs, bo azları da tehlikeye koyar.»

Hafız Hakkı beyin de Kars hareketi üzerine bir incelemesini görmü ve ona da kı n yapılacak böyle bir hareketin felâket olacağını Hafız Hakkı beye de, Enver Pa a'ya da. Liman Von Sanders'e de söylemekten çekinmemi ti. Bu son direnme, barda ı ta ır mı tı. Onu genel karargâhtan çok uzaklara sürerek, bu zehirli dilden kurtulmu lardı.

Hattâ, onun karargâhtan gidi i, apar topar olmu tu. Erzurum'a gitmekte olan Enver Pa a'ya öyle bir telgraf çekmi ti: «Heyeti islâhiye ubeden bir an evvel ayrılmak lı ima çalı ıyor. Malûmu devletleri olan mahrem vazifeyi henüz kimseye devredemedim. Avdet buyuruluncaya ka

dar ayrılmamaklı ımı Erkânı Harbiye'nin selâmeti namına arza cesaret ediyorum.»

Aynı gün içinde gelen emirle Kâzım Karabekir'i yola çıkarmışlardı. Nereye gideceğini bile bilmiyordu. Hedef, sınır dışı idi. Bu, Tahran, Afganistan ve belki de Hindistan olabilirdi.

Enver Paşa'nın ortasında mehur Sarıkamış taarruzunu yapmış ve Allahüekber dağının uçurumlarında uluyan kar tipileri arasında yüzbin kişilik Türk ordusunu ölümüne sürüklemişti. Bunca insandan ancak üç beş bin kişi kadar bir şey kurtulabilmişti.

Kâzım Karabekir Bağdat'a gönderilmişti. Ordan Çanakkale'ye alınmış ve bir tümen kumandanlığına verilmişti. Enver Paşa, onu burada da bırakmamıştı. Bir gün kendisini çağırarak, ona şöyle demişti:

«— Seni Galiçya'daki Ordu Erkânı Harbiye Reisliğine imtihanıma muvaffık buldum. Alman orduları arasında bizi en iyi sen temsil edersin.»

Kâzım Karabekir, eskiden beri Enver Paşa ile çok içli dışlıydı, yani onun adamı sayılırdı. Bunun için de onun ileri sürdüğü her türlü düünceyi paylaşmadan önce tartırdı, hem de kıyasıyla. Enver Paşa'nın düünce-leri arasında çok tehlikeli olanları vardı. Bunlara da onun ortak olmasını, hattâ bunları kendi düüncelemiyimi gibi savunmasını istiyordu.

örneğin: Bu düünce-lerinden biri de «Anadolu'ya bir hayli Alman göçmeni getirmeliydi. Yoksa, Türkiye başka türlü uygarlaşamazdı. İkinci yaygın düünce- de selâm birliğini meydana getirmektir.»

Kâzım Karabekir, Enver Paşa'ya ne zaman bunları ona açmışsa hemen bunları onun ağızına tıkamıştı. Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra Enver Paşa'nın sorduğu bütün sorulara olumsuz karşılık vermiş, hiç olmazsa onu gittiği yolda tedirgin etmekle iç huzuru duy-muştu. Yoksa onu başka türlü yolundan çeviremeyeceğini biliyordu.

Onun sınır dışına ordu göndermek düünce-sine de aynı acı dille karşılık koymuştu:

— Orduları kıyasıya harcıyorsunuz, demi ti. Harbi umumi bitmeden milleti mahvediyorsunuz. Halbuki harbi umumiden sonra bize yükleneceklerini ve Anadolu'yu kurtarmak için olsun takatsiz kalmamaklı ırmızı dü ünmedi imiz lâzımdır.»

Enver Pa a: «— Mesele harbi kazanmaktır.» demi ti. Bu konu manın ertesi günü, yeni bir emir almı tı: Yine Ba dat'a yol görünmü tü.

Goltz Pa a'nın kurmay ba kanlı ina gidiyordu. Ordu Kütülamare'nin dü ü ünde ve korkunç sava larda bulunmu , sonra Kafkas cephesine gönderilmi ti.

Kâzım Karabekir'in do udaki birliklerde büyük yararlıkları görülmü tü. Yani i gal edilen ana vatan topraklarıyla eskiden verilen bölgeleri de kurtarmakta rol oynadı. ran üzerine yürüyeceklerdi. O zamana dek vatan sınırları dı ina yedi buçuk tümenlik ve yüzbin ki i tutarında yurt çocu u gönderilmi ve bunlardan ancak be te biri geri dönmü , ötekiler genç kanlarıyla yabancı toprakların yaban lâlelerini sulamı lardı. Geri dönenler de i e yarayacak durumda de ildi. Hele Sarıkamı taarruzu, do u ordularını bütün batırmı tı.

Ahmet zzet Pa a'nın kumanda etti i ikinci ordu da hemen hemen bu akıbete u ramı tı. So uktan, açıklıktan sinek gibi kırılıp gitmi lardı. Irak ve Filistin'deki da ınık kuvvetler, ngilizlerden önce kaderin demir yumrukları altında ezilme e bırakılmı tı. Filistin'de Uman Von Sanders'in kumandasında üç ordu, üç tümen kuvvetinde bile de ildi ve yüzlerce kilometre uzunlu undaki hatlara yerle tirilmi lardı. ngilizlerin ba arısını sa layan ey, bu da ınıklıktı. Bu ordular grubu, kısa bir zaman içinde peri an edilmi ti. Bu ordulardan yedinci orduyu Mustafa Kemal yarı yarıya zayıf vererek güç belâ kurtarabilmi ti. Cevat ve Cemal Pa aların orduları bütününü ngilizlere esir dü mü tü. Filistin'deki bu zayıf ve takatsiz ordular grubu güçlendirilece ine Romanya'daki on be inci tümeni tutup do uda. Gümrü'deki Kâzım Karabekir'in emrine vermi lardı. (Elbette, Kafkasya'da yenilgiden sonra yeniden Kurtulu Sava l'na ba lamak niyetinde olan

Enver Pa a'nın bu dü üncesinden Kâzım Karabekir'in haberi yoktu. O. salt bunun için kuvvetli birlikleri orada toplandı.)

Bir yandan Kafkas, öbür yandan da İran Azerbeycan'ına yürümesini emrediliyordu. Böylece Kâzım Karabekir'in kolordusu sınır dışına sürülmü olacaktı. Kâzım Karabekir, bunun gereksiz bir serüven olduğunu inanıyor, yapılmaması için bütün gücüyle direniyordu. O zaman, Gümrü'ye gelen dahiliye müsteşarı Abdülhalik (Renda) beye 29 Haziran 1918 de durumun tehlikesini açıkladı ve Talât Pa a'ya da anlatılması için onun defterini öyle dört maddelik bir muhtıra yazdırdı: (Ordular kadro haline dönmü mü; bozgun yakla mı mı; zayıf cephe takviye olunca ına hâlâ zayıf seraplar pe inde ko ulmaktaydı; islâm ittihadı, Türk ittihadı ütopyal böyle kritik zamanda ne demek oluyordu? E er böylece davranılmakta inat edilecek olursa daha sava bitmeden cephelelerin bozulup çökece i meydana daydı, istanbul hükümeti artık ipin ucunu kaçırmı mı: Artık o, gerçek durumu anlamayacak hale gelmi ti.

Ba kumandanlık do uda ordular icat ederek ba ına da do u orduları grubu kumandanı olarak Halil Pa a'yı tayin ediyordu. (Yine bu da Enver Pa a'nın gelecek için hazırlad ı kurtulu projelerine dayanıyordu. Kâzım Karabekir Pa a, onun gözdeleleri arasından ayrıldı ndan bu i lere bir türlü aklı yatmıyordu. Enver Pa a, i e yarar ordu birliklerini bozgun veren bölgelerden kurtarıp Kafkasya'nın sarp da larında pusuya yatırmaya çalı maktaydı.)

Kâzım Karabekir'i bütün bu saçmalıklar ortasında en çok üzen ey uydu: Alman ve Avusturya gazetecileri karargâhta, cephelerde cirit atıyor, gazetelerine yı nın yı nın haber gönderiyorlardı. O zamana dek lâçlık olsun bir tek Türk gazetecisi do uya gelerek hal hatır sormamı , cepheleri gezmemi ve burdan istanbul'a bir haberi uçurmamı mı. istanbul gazetelerini gözden geçiren genç kumandan, tiksiniyordu, istanbul gazeteleri, bir «Turan»

ve «Kızileima» tuturmu lardı. gözleri ba ka bir ey görmüyordu.

Hepsi de ham hayaller pe indeydi. Bütün imparatorluk bir yana öz vatan, Anadolu, elden gitmek üzereydi. Onlar, stanbul'da Ziya Gökalp'ın ve Enver Pa a'nın ham hayallerini, gerçe in, korkunç çelik kasırgaları püs-küren dünyası önüne bir tatlı hayal perdesi gibi geriyor ve bunu göstermemeye çalı ıyorlardı. Tehlike, Anadolu'nun sınırlarına dayandı ı böyle bir zamanda Kızileima'ya nerden ve nasıl gidilirdi? Dü manlar, son kalan bir avuç Türk askerini vatanının koynunda bo mak üzereydi. Kâzım Karabekir'in içi kan a lıyordu. Çı lıklarını i itecek bir tek kulak da yoktu. Ba kumandanın yalan üstüne yalan beyanatlarıyla stanbul çın çın ötüyor ve Kızileima arkıları, bu beyanatla birle erek gerçe e susamı kulaklara meydan' okuyordu.

Gümbürtülerle yakla an felâketleri hiçbir kimse görmüyor demek yalanın daniskası olurdu. undan ki gerçe i görenlerin sayısı oldukça kabarıktı. Yalnız hepsinin de elleri ve dilleri ba lıydı. Söyleyemiyor, yazamıyorlardı. ktidarın ate ten kılıcı, bir rakkas gibi ba larının üzerinde sallanıp duruyordu.

Kâzım Karabekir, kendisi, birçok sava ta epeyce zafer yemi i toplamı ve kendi isteklerini hemen hemen doyurmu gibiydi. O, gerçekten zaferden zafere ko an bir ordu mensubuydu. Ta i in ba ndan beri görüp sorumlulara anlatmaya çalı tı ı tehlikeler, zincirleme felâketler halinde Türk vatanının kapısını çalmı ; çalmı de il yumrukları tı.

1 A ustos 1918 de Kâzım Karabekir'in kolordusuna Tebriz ehrinin i gali için emir verilmi ti. O, buna kar ı da direnmi ti: Onun kanısına göre Aras'ın güneyine geçmek yanlı bir davranı olacaktı; en do rusu, Nahcivan bölgesiyle Türk Azerbeycan'ı arasındaki Zangezur bölgesine girmek ve burdaki kuvvetli ta nak çetelerini yok etmeye çalı maktı. Bunu da birkaç kez orduya yazmaktan geri durmamı tı.

«Kolordumu maksatsız bir istikamete tahrik etmeyi

niz> demi se de kendisine verilen iddetli emirlerle sonunda Tebriz üzerine yürümek zorunda kalmı tı. Burayı tehdit eden ngilizleri Meyane do usuna dek sürüp atı vermi ti.

Almanların ran hareketi iste inin bir tek anlamı vardı: Böylece Hindistan'ı tehdit etmek ve ngiliz kuvvetlerini bu yana çekmek. Bu dü ünçe ve istek, bütün sava süresince sürmü tü. Kâzım Karabekir'e göre felâketimin bir nedeni de buydu. 15 Eylül'de Kâzım Karabekir'in kıtaları Baku'yu da ele geçirmi ti. 19 Eylül'de ngilizler, üç kat üstün kuvvetlerle Filistin cephesini boydan boya yarmı lar, darmada in etmi lerdı. ngilizler on be dakikalık bir topçu ate i hazırlı ndan sonra saldırıya geçmi ler ve iki saat içinde Cevat Pa a'nın ba nda bulundu u sekizinci ordu cephesini yarıvermi lerdı. ngiliz atlıları, cephenin gerilerine dek sarkmı lar; uçaklar, karargâhı bombalayarak yerle bir etmi lerdı.

kinici gün sabahı Uman Von Sanders'in Nasıra'da ki karargâhı bir süvari tugayınca sarılarak basımı ve yine o gün Cevat Pa a'nın ordusu tüm esir ve darmada in edilmı ti. Mustafa Kemal'in yedinci ordusu da bu felâketten bütünüyle kurtulamamı , geri çekili süresinde ngiliz uçak ye atlılarınca adamakıllı hırpalanmı tı. En sol kanattaki Cemal Pa a'nın dördüncü ordusu ile birlikte yedinci ordunun kalıntıları da am'da silinip süpürülmü tü.

En de erli Türk kumandanları on dört günde 600 kilometre yol alarak Anadolu sınırlarına zor belâ yeti mi lerdı. Artık 21 Eylül'de ngiliz ordusu, kar ısında saldırıcaak hiç bir kuvvet bulamamı , toplanarak i i atlılarla uçaklara bırakmı tı. ngilizler, bu sava ta Türklere 75 bin esir ve 300 top almı lardı.

On dört günde ngizlere bırakılan toprak, Kızılırmak ile Meriç arasına dü en toprak kadardı. Demek ki. ngilizler, bu kısa süre içinde Ankara'dan Edirne'ye dek uzanmı oluyorlardı.

ngilizler, güneyde süvari birlikleri ile güle oynaya Halep'e yürürlerken Do u orduları grup kumandanı Ha

Halil Pa a. Kâzım Karabekir Pa a'nın bulundu u Tebriz'e gelmi ti.

Kâzım Karabekir'e :

«— Tahran'ı, hiç olmazsa Re t'l i gal eti» diye emri vermi ti.

Kâzım Karabekir ona hemen u kar ılı ı yapı tır mı - tı :

«— Vatanımızın felâkete dü tü ünü hâlâ kabul etmiyor musunuz? Artık bir adım ileri gitmem. Ordunun sa cenahından sol cenahına kadar mesafesi 600 kilometreden fazla, yalnız benim kolordum 200 kilometrelik sahaya da ılmı tır. Son günlerde olsun Anadolu'yu ezdirmeyelim.»

Halil Pa a, her nasılsa onun bu dü üncelerine boyun e mi :

— Bir daha senin sözünün aksini yapmam, çünkü dediklerin hep çıkıyor, demi ti.

8 Ekim'de Halil Pa a Tebriz'den ayrılırken Kâzım Karabekir'e :

«— Belki de bu kabinenin mütareke teklifini ngilizler kabul etmezler,» demi ti.

Kâzım Karabekir. Enver Pa a'nın 13 Ekim'de yazılmı son emrini 17 Ekim'de almı tı. Bunda öyle diyordu: «Dinimizin ve vatanımızın tealisi ve muhafazayı hukuk ve namusu için yegâne istinatgahı olan ordu ve donanma harbi umumide emellerine muvaffak olamadıysa bundun hiçbir veçhile mütessir olmayarak Cenab ı Hakk'ın yakın bir zamanda ihsan edece i ilk fırsatta naili emel olacına emin olarak ifayı vazifeye devam eylemelidir.»

Kâzım Karabekir, bunu içi yanarak ve gözlerinde hınç, öfke ya ları birikerek okumu tu. Enver Pa a ile on tehlikeli i leri yan yana ba armı tı. Birçok çarpı malarda ölüm tehlikesini hiçe sayarak karde lik duygularıyla birbirlerine ba lanarak ya adıkları günler, geceler ve ayları olmu tu.

te, bu atak ve zeki adam, imdi, sonsuz hırslarının esiri oldu undan en a ır bir biçimde okkanın altına gidi yordu. Ona acıyorsa da, her yanında açılan hançer yarı

larından oluk gibi kanlar fı kıran Türk vatanına da, Türk ordusuna da, Türk milletine de, en sonra kendisine de acıyordu, iki yüzlü insanların durmadan dehasını alkı lardıkları Enver Pa a, a kına dönmü , bu palavralara inanamı , hem kendini, hem de Türk milletini bu acımaz, yalçın, bu derin ve korkunç uçurumun kenarına dek getirmişti.

Mütareke oldu unda Kâzım Karabekir'in kolordu karargâhı Tebriz'de bulunuyordu. Yeni Sadrazam Ahmet Zet Pa aca verilen emirle bu karargâh da ıtılmış ve Kâzım Karabekir, Genel Kurmay Ba kanlı ına getirilmek üzere stanbul'a ça rılmıştı. Kâzım Karabekir, stanbul'a giderken Batum depolarında toplanmış bulunan pek çok Japon sahra topunu ve mermilerini iki büyük alopeyo yükleterek Re it Pa a vapuruna ba latmış ve Trabzon'a çıkartmıştı. Re it Pa a vapuru, bo az içine girdi inde Kâzım Karabekir'in gözleri falta ı gibi açılmış ve yüre i cız etmişti.

28 Kasım 1918'in bu puslu gününde Bo aziç'i'nin masmavi sularında irili ufaklı dü man sava gemileri bayram yapıyordu. İlk gözüne çarpan korkunç olay Büyük dere önünde törenle ngiliz bayra ının çekilmesi olmuştu. O zaman vapurun korkuluklarını hınçla sıkarak: «— Ya istiklâl, ya ölüm!» diye haykırmış ve «Tek da ba ı mezar oluncaya kadar» kurtuluşu runda sava maya and içmişti. (Tek da ba ı) onun yazıp besteledi i bir millî marşı ve her kendisini yaralayan olay kar ısında dudaklarından bu marş dökülüyordu.

Kâzım Karabekir, artık bir kez daha stanbul'daydı yalnız, gördü ü ve i itti i korkunç eyler, onu bir an önce bu ehirde Anadolu'ya kaçmaya zorluyordu. Barı bir volkan gibi kaynıyordu. Ne yapacağını bilemiyordu.

Genel kurmay ba kanı olmak üzere stanbul'a çağırılmışı sa da açıkta bekleyip duruyordu. Aklına koymuştu. Ne yapacak yine Erzurum'a giderek ya kendi kolordusunun ya da henüz da ıtılmamış bir kuvvetin ba ına geçecekti. O da stanbul'da birçok de erli kumandanlar gibi karaya vurmuş bir balı a benzemişti. Ali İhsan

po a'yı daha Haydarpa a'ya varır varmaz ngilizler ya kalayıvermi ti. Bütün tanınmı kumandanların gelece i karanlıktı. Bu ehirden bir an önce kaçıp kurtulmaktan ba ka çare yoktu. Bir kombinezon bulmanın yoluna bakmalıydı.

29 Kasım 1918'in ya mursuz, güne li bir gününde Zeyrek'teki a abeyisinin evinin bahçesinde oturmu dinleniyordu.

smet beyin geldi ini söylemi lerdı. smet bey, o zaman Harbiye Nazırlı ı müste arlı ina getirilmi ti ve hâlâ o görevde bulunuyordu. Kâzım Karabekir zaten gidip kendisini görmek istedi i bu eski ve aziz arkada nı birdenbire kar ısında görünce çok sevinmi ti. Müste ar olduğundan elinde epeyce bir kuvvet vardı. Kendisini do uya tayin ettirebilirdi.

«— Genç kumandanların stanbul'a toplatılması ve hususiyile beni arktan ayırmak büyük bir gaflet olmu tur. Beni derhal arka iadeye çalı . Ben orada milleti tenvir ve onlara yardım ederek memleketin inhilâlüne kar ı arka yeni bir millî Türk hükümeti vücuda getirerek arkı tehlikeden kurtardıktan sonra garp tehlikesi bertaraf edilebilir ve bu suretle mütareke hududu dahilinde kalan ana vatanımız kurtarılabilir. tilâf devletlerinin harekâtı idame etmeyip bizimle mütarekeyi kabul etmelerinden itilâfın bu sırada yeni bir cidale kalkı aca nı tahmin etmiyorum.» demi ti.

smet bey ise ona öyle kar ılık vermi ti :

«— Tehlike büyüktür. Senin fikrin imkânsızdır. En iyisi askerlikten istifa ederek birer köyde çiftlik kurmak lı ımızdır.»

O zaman Kâzım Karabekir ona da o me hur kar ılını vermekte gecikmemi ti :

«— Ben tek da ba ı mezar oluncaya kadar bu gayededen ayrılmayaca ım.»

Bunun üzerine Müste ar smet bey onu do uda bir kumandanlı a atamaya söz vermi ve bu sözünde de durmu tu.

Pa anın otomobilleri ıssız ve yalçın Anadolu içlerin : de hırıltılar, gürültüler çıkararak ilerliyordu. Pa a, memleketin bu güzel ve korkunç görünüşünü üzücü ve acıklı bir destan gibi yeniden yaşıyordu. Ardasa'da, Gümü hane'de durarak onbe inci kolordunun bu dağınık kıtalarını gözden geçirdi. Halk, açlık, bit ve türlü yoksulluk içinde yüzüyordu. Hele Gümü hane'den geçerken «Daltaban»da kadınlar, pa anın otomobilini kuşatmıştı :

— Ekmek, ekmek! diye bağırlıyorlardı. ı

Bayburt'ta bir eve doldurulmuş yüze yakın öksüz çocuk gördü. Hepsisi, bir deri bir kemik kalmıydı. Haftalarca bir lokma bir ekmek yiyememişlerdi. Pa a a lamaklı oldu. Hemen onları doyurdu; yiyeceklerini sağladı. Erzurum'a yollandı. Sonra, bunların hepsini Erzurum'a aldırarak ordaki yarım askerî öksüz yurtlarının temelini bu çocuklarla attı.

Pa a. şehirlerde gördüğü bu açlıkla alay eden bir olayı ömrü oldukça unutmuyacaktı: Ziganalardan inerken iki Amerikalıya rastlamıştı: Otomobilleri bozulmuş, benzinleri tükenmiş, elleri böğürlerinde orda bekliyorlardı. Nerden gelip nereye gittiklerini yanlarındaki Ermeni tercümandan öğrenmişti: Sözde bunlar, halka Amerikan ununu da itmek için Ankara'ya gitmişlerdi. Pa a, hoşlanarak bunlara benzin verdi, otomobillerin çalı tırılmasına yardım etti. Pa a, birlikte yolculuk yaptı ve bu adamlara belediyelerden yerli halılar hediye ettirdi, birçok başka hediyeler de verdirdi. Pa a, sonra bunların düzenbazdan başka bir şey olmadığını öğrendi. Mutlaka buralarda Pontos ya da Ermeni dâvası için dolaşıyorlardı. Yaptırdığı ara tırmaya göre halka bir lokma ekmek vermemişlerdi; o güzelim halılara yandı durdu.

Bayburt'ta bütün yemi açları çiçek açmıştı. Havanın sıcaklığı 18 derecedeydi. Yalnız Kop dağının üzerinde her zaman olduğu gibi üç metre kar vardı. Yol namına bir şey olmadıktan sonra evki Pa a yol açtırarak geçmişti, Karabekir'in gelişi dolayısıyla da bu yol temiz ve açık tutulmuştu. Kop dağı hiç de korkunç değildi.

Arazi bin metre rakımlıydı; Zlgana da larının korunç ve sarp uçurumları burda yoktu.

30 Nisan'da Trabzon'dan ayrılan Kâzım Karabekir, 3 Mayıs'ta Erzurum'a vardı. On be inci kolordu kıtaları la Erzurum halkı onun geli ine pek çok sevindi.

Halkın sevinçli yüzlerini seyrederek kolordu karar-gâhına do ru giderken halk birbirine öyle diyordu :

— Pa a geldi, artık, sırtımız yere gelmez. O, bismillah dedi mi mutlaka muvaffak olur.

Pa a'nın yanında götürdü ü emir subayları Yüzba ı Ferit ve Sabahattin beyler stanbul'dan beri onun bu ihtilâlcı dü üncelerini yakından biliyorlar ve payla ıyorlardı.

Erzurum'a varır varmaz yeni müritler yeti tirmeye ba ladı: İkin maiyetindeki kumandanlara açıldı. Tümen kumandanı Rü tü ve Halit beyler, sonra da Cavit beyler, onun heyecan verici dü üncelerini ö rendiler. Kurmay subaylarına ve ba ka bütün güvendi i subaylara yava yava açıldı ve hepsi onun dü ünceleri arkasından gitmeye kararlı göründüler. Hepsi de hiçbir vakit onun emrinden dı arı çıkmayacaklarını söylediler.

Hoca Raif efendi ba kanlı ındaki Erzurum «Müdafaayı hukuk»u ile de candan ve içten bir konu ma yaptı. Kendisiyle aralarında kurulacak ba ın bir ya da iki ki i-ce yapılmasını söyledi. Ba kaca gereken yardım çin de tümen kumandanı Albay Rü tü beyle götü melerini salık verdi. Her türlü askerî makamın kurulmu olan kurtulu te kilâtına yardımcı olaca mını ve bunun için kesin emir verdi ini de sözlerine kattı. Müdafaayı hukuk ba kanları Hoca Raif efendi ile Necati beyi, kumandanla kendi arasında ba lantı olarak kararla tırdı.

Hoca Raif efendi, memleketin yeni durumu ve psikolojik alanı üzerinde Kâzım Karabekir'e açıklamalarda bulundu. Trabzon'da ngiliz donanmasının çıkarma yapacandan halk nasıl korkuyorsa Erzurum halkı da ordunun Erzurum'dan çıkarılmasından ya da terhis yolu ile da ıtılmasından korkuyordu.

Kâzım Karabekir. Hoca Raif efendiye böyle bir e

ye hiç bir vakit meydan vermeyece ini kesin olarak söyledi. Do u ölmedikçe de Erzurum tahliye edilmeyecekti

Raif efendiden bir de öyle bir dilekte bulundu: Do u illerindeki te kilâtların birle mesi ve u ranılan teca vczlere kar ı kafa tutmak, cephe almak dü üncesinin hiç bir vakit kendisinden çıktı ı hiç bir kimseye duyurul mayacaktı. Bunun duyulması, kutsal i in de erini azaltır ve sınırlarını daraltabilirdi. Güçlükler, kar ı durulmaz hale gelir ve direnme bin türlü ihanete, sabotaja kurban gidebilirdi. Her türlü te ebbüs halkın ruhundan ve ba rından kopacak ve millî amaç, ancak milletçe ona emredilecekti.

Bu kutsal sava , sadece bir generalin herhangi bir kimsenin isyanı olmayacaktı. Sava ı millet isteyecek ve liderlerini kendileri seçerek bu sava a canla ba la atılacaklardı.

Kâzım Karabekir, bundan sonra bölge te kilâtlarına do rudan do ruya hiç karı madı. Te kilâtlar birbirleriyle yazı arak haberle tiler, anla tılar ve Erzurum kongresi gibi kutsal bir birlik ve tartı ma oca ina do ru hızla ilerlediler.

Kâzım Karabekir bütün gücünü, tam açık bir biçim almı dü üncelerinden ve dört tümenlik kolordusundan alıyordu. Bu tümenler do uyu karı karı fethetmi olan birliklerdi. imdiye dek bozgun nedir bilmemi . zaferden ba ka sava çiçe i koklamamı tı. ran Azerbaycanıyla, Kafkas Azerbaycan'ının sarp ve yalçın toprakları üzerinde zefer rüzgârı gibi geçmi lerdı. nsan kuvveti olarak 17 bin ki idiler. Silâh kuvveti 33 bin 323 tü.

Halk Erzurum Kongresi'ne do ru dev adımları ile ilerlerken Kâzım Karabekir de orduyu vurucu bir kuvvet haline getirmeye, bir taarruz ordusu biçimine sokmaya çalışı yordu.

Bu arada Birinci Dünya Sava l'nın bütün o bölgedeki öksüzlerini toplayarak «Darüleytam»lar açtı. Sonradan «Öksüz Yırdu» adını alan bu kutsal ocaklarda sava ehitlerinin kimsesiz çocukları okuyor, bir sanat sahibi oluyor, sonra hayata atılıyordu. Kâzım Karabekir'in topladı ı

ve yeti tirmeye çalı tı ı öksüzlerin sayısı 4 bini bulmu - tu. Genç ve efkatli pa anın yeti tirdi i bu kimsesiz ço- cuklar sonradan Türk ordusunun safalarına katılmı ve subay olmu lardı.

Ba ında Albay Lavrinson'un bulundu u ngiliz kon- trol heyeti Erzurum'a yerle mi , orduya soluk aldırma maya çalı ıyordu. Damat Ferit hükümeti de onlarla el ele vermi ti. Bütün amaçları askerî te kilâtları elden geldi ince küçültmek, vurucu bir kuvvet olmaktan çıkarmaktı. Ay- rıca kimi kumandanların ingilizlere teslim edilerek stan- bul'a gönder lmesi de Kâzım Karabekir'den istenen eyler arasındaydı.

Silâhların sürgü kolları ve kamaları ve depolardaki cephanede tehlikede ydi. ngiliz heyeti e ek arısı gibi bun- ların çevresinde vızıldayıp duruyordu.

Kâzım Karabekir, bu i leri her gün yapılacakmı gibi «sureti haktan» görünerek sallıyor ve zaman kazanmaya çalı ıyordu. Zaman çok de erli idi, bütün bu askerî araç- ları Trabzon'a göndermek gerekiyordu. Ordan da ngiliz- ler teslim alıp istedikleri yere götürecekle rdi.

Hin o lu hin pa a, ta it araçları olmadı nı ileri sü- rerek stanbul'dan emir bekler gibi muhabere kapıları açıyor ve bol bol da zaman kazanıyordu. Böylece üç ay gibi de erli bir zamcfh kazanmı tı.

Silâh ve cephanelerin Trabzon'a gönderilmesi için ta it bulunamayınca demiryolu ile Ermenistan ve Gürcis- tan'dan geçilerek Batum'a gönderilmesi için te ebbüse geçilmi ti.

Cephane ve silâhlar vagonlara yükletilerek yola çıka- rılmadan önce demiryolunun en can alacak noktaları he- saplanıyor ve bahar ya murlarından da yararlanılarak buralar yıktırılıyor ve yarıların kayması ve yolları tıkama- sı biçiminde kolayca yutturuluyordu. Bunları yapanlar Kâ- zım Karabekir'in sivil giyinmi asker ve subaylarından ba kası de ildi. Puflyarak yar ba ina dek gelen trenler duraklıyor, sonra geri dönmekten ba ka çare bulamıyor- du. Bol bol ya an bahar ya murları mehmetçiklerin ma- sum sabotajlarını güzelce gizliyordu. Kumandanlı a dur

madan ya murdan, sellerden ve fırtınalardan yıkılmı yar ve toprak kaymaları üzerine rapor üstüne rapor geliyordu. Kâzım Karabekir, bu i te de hayli zaman kazanmı tı. Tıkanan yollar açıldıktan sonra da yeni yeni sabotaj olanakları yaratmaktan geri kalmayan pa a, bu sefer birçok subayı köylü kılı ına sokmu ve bir ngiliz müfrezesi göz-cülü ünde giden bir trene saldırtmı tı. ngiliz müfrezesinin yanı sıra Türk muhafızları da gitmekteydi. Köylü kılı ındaki subaylar, i çakılmasın diye Türk muhafızlarını dövdüler, ngiliz muhafızlarını da tehdit ederek treni Erzurum'a döndürdüler. Pa a bu kadarla da kalmayarak kale dı ındaki hendekleri su ile doldurttu. Silâh ve cephaneyi buraya yı arak üzerlerini toprakla doldurarak orda çürüme e bırakmak yolunu tuttu.

Lawrinson her türlü çareye ba vurarak bir türlü Erzurum'dan dı arı çıkaramadı ı silâh ve cephanenin ate - lenerek ortadan kaldırılmasını istedi. Pa a, böyle bir e yin çok kötü olaca ını, halkı heyecana dü ürece ini ileri sürdü ve bunun da önüne geçti.

Pa a. Lavrinson'la oynayıp duruyordu. Yeni bir dü-ünce daha gelmi ti aklına. Bir gün müdafaayı hukuk cemiyetinden Müftü Sadık efendiye. Belediye Ba kanı Za kir beyi ve daha birkaç ki iyi yanına ça irtarak onlara u talimatı verdi :

«— Siz, güya, beni silâh ve cephaneyi neye teslim ediyorsunuz diye tehdide gelmi olacaksınız.» Ben de size ngiliz heyetinin ve hükümetinin ısrarları kar ısında kaldı ımı söylemi olaca ım. Burdan do ru ngiliz kontrol heyeti reisinin karargâhına gideceksiniz ve: «— Silâh ve cephanelerin gönderilmemesi için kumandanı tehdit ettik; bunu siz yaptırıyormusunuz. Bu hayatınıza mal olur diyeceksiniz.» te imdi ben bunu Lavrinson'a haber veriyorum. Albay Lavrinson'a u haberi gönderdi: « imdi bir heyet nezdime geldi. «— Silâh ve cephane teslim, ederseniz seni de, Lavrinson'u da ta a tutarız.» dediler. imdi, size geliyorlar. Halkın iddetinden ben korkuyorum.» dedi.

Aradan kısa bir süre geçmi ti ki. Belediye Ba kan» Zakir efendi. Kâzım Karabekir Pa a'ya üzüntü ve heyecan içinde gelip u bilgiyi verdi:

— Pa am, bir çuval inciri berbat ettik. Haberin olsun. Biz Lavrinson'un yanına girdi imiz zaman çok kızgın bir halde aya a kalkarak yumruklarını sıktı ve daha biz lâfa ba lamadan: «— Siz mi silâhları bırakmıyorsunuz? imdi, stanbul karargâhına ve Londra'ya yazayım da Trabzon'a yüz dritnot. Erzurum'a da yüzbin ki ilik bir ordu göndersinler, silâhlar nasıl alınır göstereyim. Haydi, defolun buradan!» diye gürledi.

çimizden biri o anda nasılsa öyle söyleyiverdi ı

«— Biz buraya silâh i i için gelmedik. Onu siz kumandanla halledin.» Bunun üzerine Lavrinson: «— Yaal Demek bu oyunları imdiye kadar Karabekir yapıyormu . u halde buyrun, oturun) imdi size bir teklifim var: Erzurum'un Ermenistan'a verilmesi mukarrerdir. Fakat, namusum üzerine söz veriyorum. E er Kâzım Karabekir Pa a'yı öldürürseniz veyahut buradan atarsanız hududun Erzurum'la Hasankale arasından geçmesini ben temin ederim.» dedi ve heyete izaz ve ikram etti.»

15 Mayıs 1919 da zmir'in kanlı bir biçimde Yunanlılarca i gali Erzurum'da kıyametler kopardı. Bütün duygu co kunlu unun ve büyük heyecanın biricik kayna ı ve organizatörü Kâzım Karabekir'in ta kendisiydi.

Her yanda halk subay ve askerler inleyerek, haykırarak yumruklarıyla havaları dövdüler. Co kun mitingler günlerce sürüp gitti. Hatipler: «— zmir, güzel izmir» diye sempatik ve lirik ve son derece içten çı lıklar attılar. Her gün binlerce halk Kâzım Karabekir'in karargâhı çevresinde toplanarak fele in zulmüne kar ı yumruk kaldırdılar ve (Tek da ba ı mezar oluncaya kadar) arkısını hep bir a ızdan söyleyerek kurtulu için sonuna dek vuru maya, çarpı maya and içtiler. En yanık ya mur duasında bile halkın ba rından böyle co kun duygular kop mamı ti.

D KEN ÜSTÜNDE GÜNLER

*Korkudan ba ka korkulacak
ey yoktur.*

Roosevelt

Mustafa Kemal, stanbul'da hâlâ ordu kumandanı olarak bulunuyordu. Emekliye ayrılmamı , açığı çıkarılmamı ve «azledilmemi ti».

u var ki son günlerde artık ku kulu insanlar arasında girdi ini iyice anlamı tı. Evinin çevresinde, konukları arasında tekinsiz kimseleri artık kolayca seçebiliyordu. Ömründe epeyce «menkûbiyet», sürgün görmü ve çevresinde « üpheli» gölgelerin dola tını sezmi ti. Yalnız, bugünkü gibi dü manca bir kordon altına alındı ı olmamı tı. Bugün, Çanakkale'de yendi i dü manlar onun i li'deki evini ku atırcasına yakına gelmi lerd i. Bu ka ranlık günlerde her ey beklenebilirdi. Kendisi. Fansa' ların evinde konukken birinci kez tutuklanan en yakın arkada ı Ali Fethi bey sonradan saliverilmi se de bugünlerde bütün ttihat ve Terakki kodamanlarıyla yeniden tutuklanıp polis müdürlü ünün dam bölümündeki siyasi tutuklulara özgü daracık hücrelere konmu tu. Cevat Abbas'ı polis müdürlü üne göndermi ve nerde bulundu unu ö renmi ti. imdi, onu ziyaret edebilmek için uygun bir gün bekliyordu: «Fethi'nin ikinci tevkifi tehlikeli bir tevkife benziyor; kimbilir belki bugün yarın sokakta ya da evimde beni de yakalayıp onların yanına götürebilirler, her eye ra men bu arkada ı gidip görmek bir arkadaşlık ve namus borcudur,» diye dü ünüyordu.

Artık, ok yaydan çıkmı tı. Ne olacaksa olmalıydı. Resmî kılıkla polis müdürlü üne gitmeyi daha uygun bulmu tu, bunun için resmî üniformasını giydi, cephede aldı ı bütün ni anları taktı, biraz zayıflamı olmasına karşın tı gibi yakı ıklı bir pa a olup çıktı. Üstü açık Mor sedes otomobiline bindi. Yanına da yaveri Cevat Abbas'ı alarak Sirkeci'deki büyük ve korkunç polis müdürlü üne yollandı.

Mercedes, polis müdürlü ünün kocaman kapısı önünde hırlayarak durdu. Mustafa Kemal, yaveri ile indi, üstündeki pa a giyne i bile sıkı bir sorgudan geçirilmesini önleyemedi. Baktı, kapıdaki polislerin, hızlı hızlı gidip gelen genç jandarma subaylarının bakı ları bile de i - mi ti.

Bütün bu eski yurtsever memurların u anda bir dü - man ruhu ve maskesiyle kaplanmı oldu unu sanıyordu. Hepsi iste ini ö rendikten sonra ona delip geçici, so rucu ve ku kulu bakı larla bakıyordu.

Mustafa Kemal, geni ta lı ı geçip de iki yanlı merdivenlerin soldakinden yukarı do ru çıkarken örümcek gibi yüzünde yapı ıp kalan bakı ların etkisiyle küçüldü - ünü duyuyor ve böyle dü man bir ortama kendi aya ıyla geldi ine pi man olmaya ba lıyordu. Öyle ki, hazır kendi aya ıyla gelmi ken onu da yukarıdaki "hücrelerden birine tıkıverebilirlerdi ve bir daha burdan ne zaman kurtulaca ı da belli olmazdı.

Aksi gibi polis müdürü de, umumi harpte liyakatsizli i yüzünden adamakıllı hırpaladı ı eski bir subaydı.

Bunun için yaveriyle merdivenlerden yukarı çıkar - ken yanından inip çıkan, ya da sahanlıklarda bulunan po - lisin takviyecisi genç jandarma subaylarına gülümsüyo - ru. Bunların arasında onu tanıyanlar da çıkıyordu. Böy - lece döne dola a dam kdtına çıktı nda, Mustafa Kemal, dizlerinin ba mın çözüldü ünü duydu; soluyor, gö sü inip kalkıyordu.

Dam katında birinci ube polisleri, kar ısına dikildi. Bu barajı yarıp geçmesi zor olmadı: Dar bir koridorun her iki yanında daracık hücreler sıralanmı tı. Bunlarda sadrazamlar, nazırlar, bir çok önemli devlet adamları ve kimi tanınmı gazeteciler bulunuyordu.

Yalnız, i in bir tek iyi yanı vardı. Bu hücrelerin ka - pıları kapalı de ildi.

Herkes karyolasının üzerinde pijamasıyla ya da her - hangi bir ev ve sokak kılı ıyla oturuyor ve birbirlerini ziyaret ederek konu up dertle ebiliyordu. Mustafa Ke

moTin, yaveriyle koridordan ilerledi ini gören tanıdık sadrazamlar, nazırlar ve politikacılar birbirlerine :

— Yahu Mustafa Kemal'i de getirmi ler, diye haber veriyorlar, sonra hepsi de onu kendi yanına ça ırıyor:

— Buyrun! Buyrun! diye sesleniyorlardı.

Mustafa Kemal, yaveriyle Sadrazam Sait Halim Pa a'nın hücrelerine gitti. Ba ka nazırlar da oraya geldiler.

Hiç birinin ne oldu undan haberi yoktu. Mustafa Kemal'den haber almaya çalı ıyorlardı.

— Yahu ne var, ne oluyor? diye soruyorlardı.

Mustafa Kemal, bu hal kar ısında derin dü ünelere daldı; «Bu zatlarda arasında hesaba, imtihana çekilmek lâzım gelenler vardı. Fakat, hesap soran millet de ildi. Bilâkis milleti daha a ır bir felâkete sürükleyen insanlardı.»

Mustafa Kemal, Sait Halim Pa a'nın karyolasına oturarak öteden beriden biraz konu tu, sonra nazırlar arasındaki arkadaş ı Ali Fethi beyin koluna girerek onu koridora çıkardı, orda dolaarak bir süre dertle tiler.

En yakın arkadaş ının, tam gerekti i zamanda hapsedü mü olmasına çok üzülüyordu. Kendi kararlarının salamlı ı üzerinde yeniden ona güven verdi ve kurtuluş günlerinin ba langıç noktasına gittikçe daha çok yakla -makta olduklarını söyledi. Kendisini de bir kaza eseri olarak yakalayıp deli e tıkmazlarsa bir eyler yapmanın artık farz oldu u üzerinde uzun uzun konu tu; sevgili arkadaş ının moralini düzeltmeye, ona umut vermeye çalı tı.

Yaveriyle yine aynı dolambaçlı ve uzun ta merdivenleri inerek caddeye çıktı nda geni bir soluk aldı. Küçük hücrelerinde kasaplık hayvanlar gibi hiç de iyi olmayacak kaderlerini bekleyen bu bir yı ın Osmanlı bü -yü ünün hali için adamakıllı daraltmı tı. Cümle kapısından caddenin güne li aydınlı na aya ını atar atmaz içeri girdi i zaman ruhunu saran alarm havası hemen silinivermi ti. Burda da gözleriyle görmü tü kl, tehlike, bir yangın gibi bacayı sarmı tı ve yangın çember halinde kendisini ku atmak üzereydi.

Fethi beyi ziyaretinden birkaç gün sonraydı, Harbl

ye Nezaretinden resmî bir tezkere aldı. Bu tezkerede otomobiliyle yaverinin bundan böyle alındı ı ve tahsisatının da kesildi i bildiriliyordu.

Buna biraz da a ırmadı de ildi,. undan ki o gün ktidarda bulunanlardan böyle bir ey beklemiyordu. Bu. açıkça kendisine indirilmi bir tokattı, yalnız, bunun nereden geldi ini henüz anlayacak durumda de ildi.

Sonra kafasını biraz daha i ler üzerinde yorunca bunun nedenini bulur gibi oldu. O tarihlerde General Allenby stanbul'a gelmi ti. Bir gün Harbiye Nazırını ve Erkânı Harbiye ikinci Reisini kar ısına alarak cebinden çıkardı ı bir not defterinden bir eyler dikte etmek ister. Nazır ve, Reis konu mak isterlerse de General Allenby :

«— Görü mek çin de il, bazı arzularımı söylemek için sizleri kabul ettim,» cevabını verir.

« te. btı konu malar arasında, Allenby, altıncı ordu kumandanlı ına (Mustafa Kemal'in) tayin oluurnaklı ını da tavsiye eder.»

te bu dikte edilmi görev, Mustafa Kemal'e öneri lince kabul etmemi ti. undan ki Mustafa Kemal, gidece i yerin neresi olacağını, görevinin ne oldu unu, ne vaziyette kalacağını pek iyi anlıyordu: «Yaver, otomobil ve tahsisat meselesi bu hâdiseye ba lı olsa gerektir,» diye dü ündü.

Mustafa Kemal, Harbiye Nezaretinin kendisine yaptı ı bu «muamele»yi sava hizmetlerine ve erefine bir tecavüz saydı ve bir istida yazarak bunu protesto etti. Bu istidayı yazan da Albay ismet beyin ta kendisiydi.

Bu kötü zamanlarda gerçek yurtseverlerin ereflo riyle oynamak ve onları milletin gözünde küçük dü ürmek moda olmu tu. ç dü manlar, karanlık dü üncelerini hâkim kılmak için bu anların ve ereflerin hâlâ dimdik tuttu u ba ları e meye çalı yorlardı. Bu türlü saldırılardan birisi de Mustafa Kemal'e kar ı yapıldı. Muhalif gazetelerden birinde çıkan bir yazı üzerine Mustafa Kemal, ordunun haysiyet ve erefinin daha iyi korunması gerekti ini hatırlatan bir yazı hazarak Harbiye Nezareti ne gönderdi, i in garipli ine bakınız ki Mustafa Kcmal'

in Harbiye Nezaretine gönderdi yazı, yine aleyhinde yazı yazan aynı gazeteye gönderildi ve onun sütunlarında çıktı.

te, böylece Mustafa Kemal, resmî ve yüksek bir makamca durup dururken polemi e sürüklendi ve irret gazete sahibi kendisini hakarete u ramı farzederek harekete geçti ve Mustafa Kemal'i mahkûm ettirmek isteyle mahkemede dâva açtı. Birkaç gün sonra Mustafa Kemal'in eline bir mahkeme celnamesi geldi. Mustafa Kemal, zehir gibi bir gülümseme ve korkunç bir tiksinti ile bu kâ ıda baktı. Demek ki, zehirli gazlar püsküren öldürücü bataklı a artık pek yakla mı bulunuyordu. Ya da bataklık geni leyerek onun durdu u yere do ru büyük bir hızla yakla ıyordu. Asıl hakarete u rayan kendisi oldu u halde hakaret sanı ı olarak mahkemeye ça rılıyordu.

te, Mustafa Kemal, bu olay üzerine büsbütün uyanmı tı. Metotlu ve sistemli bir dü manlık havasıyla sıkı -maya ba layan bir ortam içinde bulundu unu dü ününce akli ba ına geldi. «Mustafa Kemal Pa a»ya taarruz ba lamı demekti. Basit ve küçük gibi görünen, sonucu önemli olacak bir tertibin çelik a larına dü ürülmek istendi i açıktı.

Artık, kumandanlık sıfatını da üzerinden almı lardı. Bütün bunlar eytanca bir sisteme göre yürütülmek isteniyordu. Siyasî yönden de hiçbir ey yapacak durumda de ildi. Bütün sorun, bu eytanca tertipten bir zaman için kurtulabilmekti. Talih bir yandan da onun hesabına çalı ıyordu. Bütün kozlarını kullanmı tı. Bir an gelebilirdi ki, felek onu mancını a konmu bir ta gibi istedi i mübarek topraklara, hem de di e dokunur bir otorite olarak fırlatabilirdi. O, sessiz sedasız bunun pe indeydi. Bunun için hapse girmemenin çaresine bakacaktı. Ancak, hukuk kaidelerine ve maddelerine sı nmak üzere bu derli zamanı kazanabilirdi.

Mahkemeye gidip kendini «ahsen» savunmayı dü ünüyor de ildi. «Fakat, o zamanki stanbul gazeteci

lerinIn en a a ılı ıyla kar ı kar ıya gelmek» çok gücüne gidiyordu.

Sonra, bu olayın kimi yüksek politikacılarca hazırlanmış bir tertip oldu una da inandı ndan, hukuka sınımlanmak da kendisini kurtaramıyacağını, mutlaka hapse mahkûm edileceğini çok iyi biliyordu. Mahkemede bırakılıp çağırılarak bu kara vicdanlara birçok tokatlar indirse bile, bunun da çokça de eri olmayacaktı. Bu güzel **hatiplik** örneğini, bu yanık ikâyetleri ancak mahkeme duvarları dinleyecekti.

Böyle olmakla beraber bu mayı göze almaktan başka çare yoktu. Bundan dolayı yakından tanıdığı Avukat Sadettin Ferit beyi çağırırdı. Kendisine ilişkin bütün önemli noktalarını anlattı ve bu dâvanın gerçekten önemli olup olmadığını sordu.

Sadettin Ferit bey ;

— Dâva ehemmiyetlidir, mahkûm olmanız ihtimali vardır, dedi.

— Amma yaptın, canımı Ben hiç de mahkûm olmak niyetinde de ilim.

Mustafa Kemal'in amacını anlamayan avukat:

Elbette, dedi, fakat müsaade ederseniz, müddeinin vekili ile konu ayım.

— ' Hayır, müsaade edemem. Ben, haklı olduğumu biliyorum: Müddeinin avukatı ile görüşmeye ne lüzum var? Bu iş yolunun üstüne çıkan bir dikendir. Biraz daha zamana ihtiyacım var. Dâvayı lehimde de kazanmanızı sitemiyorum. Yalnız, bana zaman kazandırabilir misiniz?

— Buna söz verebilirim.

— Bu vesile ile oyalanmak, belki de hürriyetimden mahrum olmak istemem, siz buna mani olabilirsiniz, en büyük iyiliği yapmış olursunuz.

Mustafa Kemal'in vekili bir iki kere mahkemeye gitti, dâvayı da itti, ona o kadar zaman kazandırdı ki. Bandırma vapuruna binip de Karadeniz'e açıldı ve Samsun'a ayak bastı 19 Mayıs gününe de ilişkin dâva hâlâ sona ermemi ti.

EYTANIN BACA INI KIRAN ADAM

Dünyayı idare eden. zekâdır.
G. Emerson

Abdülhamit'in kız karde i Mediha Sultan'ta evli bulunan ve bu yüzden de, «Damat» lakabıyla anılan, aynı zamanda Pddi ah Vahidettin'in eni tesi olan Arnavut Ferit Pa a, 4 Mart 1919 da sadrazam olmu . Hürriyet ve tilâf Partisi'ni fiilen iktidara getirmi ti.

smail Fazıl Pa a'nın küçük o lu Yüzba ı Ali bey ile kızını evlendirmi olan eski Yeniköy Belediye Reisi ve imdiki Hürriyet ve tilâf Partisi'nln en de erli adamlarından sayılan Mehmet Ali bey de kabinede suya sabuna dokunmaz bir nazırlı a, Posta ve Telgraf Nazırlı ına getirilmi ti.

Mehmet Ali bey, ismail Fazıl Pa a'nın evinde verdi h sözü tutarak nazır olur olmaz, Mustafa Kemal Pa a'nın di e dokunur bir memuriyete atanarak Anadolu'ya gönderilmesi i i için ilk çalı malarına ba ladı. Yeni sadrazama, Mustafa Kemal'e erefine uygun bir vazife vermesi için ricada bulundu; Mehmet Ali bey, daha önce smail Fazıl Pa a'nın evinde onunla görüş ü gibi evine de gitmi , orda da derin derin görüş üp konu mu lardı. Bu konu malarda kendisini iktidara gelmek üzere bulunan bir partinin en ileri gelenlerinden biri olarak bilen Mehmet Ali bey, elbette onunla ne denli açık konu mu -sa Mustafa Kemal'de bir o denli gizlenmek, kamuflâj yaparak konu mak gerekti ini anlamı , böylece Hürriyet ve tilâf Parlisi'ne, kendilerine dü man ve zararlı insan olmadı ı fikrini vermeye çalı mı tı.

Zaten Hürriyet ve tilâf kodamanlarınca onun üzerinde verilmi bir hüküm ve bilinen eyler de vardı: Mustafa Kemal gerek Enver Pa a'nın, gerekse bütün ittihat ve Terakki kodamanlarının dü manıydı; salt bu yüzden Hürriyet ve tilâf Partisi hesabına kazanılıp çalı tırılabilir kanısındaydılar.

Mehmet Ali bey, birkaç kez, onun i li'deki evine de

gitti. Konu malarından çıkardı ı sonuç, ilk dü üncelerini bütününüyle destekleyecek gibi di. Bunu ileri gelen parti ve kabine arkadaşlarına da anlattı. Ne var ki Hürriyet ve itilâf Partisi'nin içinde Mustafa Kemal'in dü manları kum gibi kaynıyordu. Yalnız. Mehmet Ali beyin burda olumlu ve yararlı bir rol oynadı ı meydana daydı. Onun Mustafa Kemal üstüne yaptı ı savunmalar sayesinde hiç olmazsa bir ilgi uyanmı tı. Bu kez de Bahriye Nazırı Avni Pa a, Mustafa Kemal ile görüşmek stedi inden Mehmet Ali bey onu da beraberine alarak i li'deki eve götürdü. Tüilü konu malar yapıldı, türlü konulara dokunuldu. Mustafa Kemal bütün bu konu maları büyük bir taktik ile idare etti ve bu son kozu iyi kullanmanın «hayati» önemini anlamı olarak imtihan vermeye çalı tı. undan ki Avni Pa a ona bo una gitmemi ti. Onu yoklayarak kendi kozları için kullanmak hevesine kapılanlardandı. Avni Pa a'nın kendi üstüne yapaca ı tezkiye mutlaka birçoklarının a zını kapayacak ve yolları tıkayan dü manlıkları hiç olmazsa bir süre felce u ratacaktı.

Mustafa Kemal, bu görüşmelerinde Mehmet Ali beyle Avni Pa a'ya öyle içten bir yakınlık gösterdi, onlara öyle sokulmasını bildi ki, artık baya ı arkadaş ve ahab olmu gibiydiler.

Bir gün Avni Pa a otomobilini göndererek Mustafa Kemal'i Bahriye Nezaretine ça ırdı. Avni Pa a le yine uzun uzun konu up aertle tiler; Nazır. Mustafa Kemal'i ö le yeme ine de alıkoydu ve evinden sefertası ile gelen yeme inin yarısını ona ikram etti.

Mustafa Kemal, bu iyi kalpli ve safça nazırdan bir eyler ö renebilmek için neler dü ündü ü, durumu nasıl gördü ü üstüne birçok sorular sordu.

Nazır, öyle eyler söyledi ki Mustafa Kemal, hemen-cecik onun hiçbir eyden haberi olmadığını anlayıverdi. Pa acık. yi eyler dü ündü ünden, sayei ahanede i -lerin iyi gidece inden, çok kuvvetli olduklarından, İngilizlerle de anla mak üzere bulduklarından konu tu durdu.

Mustafa Kemal, siyasî ki yüzölçümü ün, son kurtulu

çaresi oldu unu artık iyice anladı indan saf nazırın sempatisini kazanmak için elinden gelen her türlü hoş a gidecek davranışlarda bulundu ve en iyimser biçimde konutu ve onu destekledi.

Avni Pa a. o zaman Harbiye Nazırı bulunan akir Pa a'nın damadıydı. Mustafa Kemal, bunu biliyordu. Avni Pa a'ya sempatik görünmek, akir Pa a'yı da uzaktan uzağa yarı avlamak demektir. Onun yaptığı enjeksiyon, etkisini kayınpeder üzerinde de göstermekte gecikmeyecekti.

Mustafa Kemal'in, siyasetin gerektirdiği bu iki yüzlülük davranışı, bir kurtuluşa çaresi olarak azdı bile. «ittihatçı» olmak bir suçtu ve ökünün altında buzağı arar gibi her zekâ sahibi ve aksiyona geçmeye güçlü ki ide ittihatçılık arıyorlar ve her türlü araçla bunların başını ezmeye çalışıyorlardı. Gerek padişah, gerekse Hürriyet ve itilâf Partisi'nin başlıkları ve üyeleri için ittihatçılık kompleksi, genel bir ruh hastalığı halindeydi. ittihat ve Terakki'nin yeniden tekilâtlandığı «hortlamak» üzere oldu u üzerindeki kuruntu, yaygındı, ittihat ve Terakki Partisi başlıklarının pek yakında hükümeti devirmek ve yeniden başına geçmek için harıl harıl çalıştıklarını bildiren haberler çok mübalâ alıydı. Aslında, yok olup silinmemek için kimi çabalamalar vardı.

Bütün genç kumandanların çimize girmiş olan dümana direnmek için gösterdikleri çareler, hep ittihatçılık yardağılılığıyla damgalanıyordu.

«İşte, bu zihniyet karışığında Mehmet Ali bey, ne kabine arkadaşlarına ve ne de fırka liderlerine derdini anlatabiliyor, fikrini kabul ettiriyordu.»

«İngilizlerin tazyik ve protestolarını arttırdıkları, ardı arkası bir türlü kesilmeyen lüzumlu lüzumsuz ikâyetlere başladıkları günlerde sadrazam bulunan Damat Ferit Pa a. esasen geçinemedikleri Cemal beyin yerine kendine yardım edebilecek müteebbis ve dirayetli bir Dahiliye Nazırı aramıştı. Hürriyet ve itilâf Fırkası erkânı içinde herkesin itimat ve emniyetini kazanmış olan Mehmet Ali beyi 7 Nisan 1919 da bu makama getirmişti. İmdi Meh-

met Ali bey. fırsat kolluyor, münasip bir zamanın zuhuru bekliyordu. Eski ricalarını tekrarlayacaktı.»

Bir gün, İngiliz ve Gal kumandanlından Ferit Paşa'nın eline gelen bir rapor, bütün kabine üyeleriyle padişahın da huzurunu ve uykusunu kaçırmıyordu. Bu rapora göre Samsun ve köylerindeki Rumlar, zulüm altında inliyordu. Türk çeteci gruplarının sistemli olarak yapmış olduğu bu tecavüz hareketlerine hükümetçe son verilmeyecek olursa ve Osmanlı devleti bunu yapamayacak durumdaysa kendileri ile el koyacaklarını söylüyorlardı. Bu raporda iddetli ve tehdit edici bir dil kullanılıyordu.

Damat Ferit Paşa, bu çamdan duşer gibi gelen belânın içinden nasıl çıkılacağı üzerinde konuşup, görüşmek üzere acele Dahiliye Nazırı Mehmet Ali beyi çağırdı.

Mehmet Ali beyin çağırılışı, olayın önemini Ferit Paşa'nın gözünde daha da arttırmıyordu. Onun verdiği habere göre bu bölgede asayisizlik vardı.

Damat Ferit Paşa :

— Sükûnun bir an evvel iadesi arttır. Aksi takdirde itilâf devletleri ile müdahale edeceklerdir. Bunun fena neticeler doğurması ihtimali vardır. Siz, Dahiliye Nazırı olarak ne düşünüyorsunuz? diye sordu.

— Hâdise mahalline geniş selâhiyetli, muktedir bir zat göndermek pek münasiptir. İstanbul'dan halli mümkündür.

— Meselâ, kimi tavsiye ediyorsunuz?

— Hatırıma Mustafa Kemal Paşa geliyor.

Bu adını iten Damat Ferit Paşa'nın altın gözlüklerinin arkasındaki iri gözlerinde garip, kuku kulu kıvılcımlar parlamıyordu, Dahiliye Nazırının yüzüne hiçbir şey anlamayarak baktı. Hayır, Mehmet Ali bey olayların bu denli cahili olamazdı. Damat Ferit Paşa'nın bu duraklamasının ve Paşa'nın nedenini Mehmet Ali bey, imkân gibi kavramıyordu. Bunun için bu Paşa'nın kınılıktan yararlanarak bir mantık baskını daha yaptı:

— Paşa hazretleri, dedi, yalnızca mülkiye âmirleri vasıtasıyla bu işin halli çok mümkün olur; onlar yalnız başlarına orda asayisi temin edemezler. Çünkü, ellerinde

hiçbir müeyyideleri yoktur. Mülkî ye askerî idareleri birle tirerek ba ina genç ve enerjik, aynı zamanda salâhi yettar bir Kumandan getirmek gerektir. Ancak böyle geni salâhiyetli bir kumandan, asayi i yerine iade edebilir. böyle olunca ngilizler de artık herhangi bir ikâyette bulunamazlar.

Mehmet Ali beyin bu kandırıcı konu ması. Damat Ferit Pa a üzerinde oldukça yatı tırıcı bir etki yapmı tı. Ne var ki yüzde yüz kanmadı ı meydandaydı :

— Mustafa Kemal Pa a'yı giyaben ben de tanıyorum, fakat son kararı vermeden önce onu bir kere ben de yakından görmek isterim. Çok mesuliyetli bir i üzerindeyiz, Mehmet Ali bey!

— Peki. bir zemin hazırlayalım, siz de kendisiyle karılıklı konu unuz. Çünkü, burda benden çok karar sahibi zatı âlinizsiniz.

Damat Ferit Pa a'nın bu kadarla da kalmayıp Mustafa Kemal üzerinde inceden inceye bir «tahkikat» yapacağı ı meydandaydı.

**

Mehmet Ali bey, Ferit Pa a'dan ayrılır ayrılmaz doğruca Kuzguncuk'taki yalıya ko tu, sadrazam ile aralarında geçen konu mayı smail Fazıl Pa a'ya oldu u gibi anlattı. Mehmet Ali bey, bu konu madan iki gün sonra Cercle D'Orient'da bir ö le yeme i tertipledi ve bunda Damat Ferit Pa a ile Mustafa Kemal Pa a'yı buldu turdu. Burası Beyolu'nun göbe inde kimj devlet adamlarının, yabancılardan, yüksek politikacıların sık sık gittikleri bir lokaldı. Damat Ferit Pa a, sadrazamından önce de buraya her zaman gelir. Bilardo vb. oynayarak ,vakit geçirirdi. Eski Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Cevat Pa a ile Mehmet Ali bey de bu randevunun gerekli figüranları idi. Mustafa Kemal Pa a, Cevat Pa a ile daha önceden anlaşı mı bulunuyordu.

Bunun için Damat Ferit Pa a, bilmeyerek kendi ayağıyla sacaya ı biçiminde bir tuza ın içine dü mü tü. Üç kuvvetli zekâ ve mantık, elbetteki bu iri gövdeli saray pa asını yenecekti.

Gerek ye/mekte, gerekse yemekten sonra hem memleketin asayı i, hem de ngilizlerin ikâyetleri üzerinde konu uldu ise de. «Samsun ve havalisi» üzerinde hiçbir ey konu ulmadı. Damat Ferit Pa a'nın. Mustafa Kemal'in gizli niyetlerini yüz yüze konu arak anlamak istemesi fiyasko ile sona erdi. Mustafa Kemal de artık bir politi **Kacının** her zaman kullandı ı silâhları kullanıyordu. Saf ve içten bir ordu pa ası maskesi altında kurnaz ve ince bir politikacı zekâsı lıyordu.

Mustafa Kemal'in kaçamaklı konu malarını Mehmet Ali beyle Cevat Pa a durmadan desteklemi lerdı. Sadrazamın sorularına Mustafa Kemal'in verdi i cevaplar, pek güzel tertiplenmi , sahte gerçekler üzerine kurulmu tu. Mehmet Ali bey. bunları bilmeyerek, Cevat Pa a se bilerek destekliyordu.

Zengin bir ö le yeme inden sonra varılan kararda Damat Ferit Pa a, aldanmı . Türk milleti kazanmı tı. Damat Ferit Pa a, kalkıp ayrılırken, kırmızı fesinin altındaki vaktiyle pek güzel oldu u söylenen yüzünde gerçek bir ho nutluk ve huzur havası oldu u halde kocaman etli ve beyaz eliyle Mustafa Kemal'in uzun parmaklı, zayıf ve zarif elini kibarca ve gev ekçe sıktı:

— Tanı tı ımıza memnun oldum, dedi. Sizin gibi mütemayız, genç ve kıymetli kumandanlara çok ihtiyacımız olacak.

Artık, bu sözler, onun Mustafa Kemal üstüne tam anlamıyla olumlu bir dü ünçe sahibi oldu unu gösteriyordu.

Hemen ertesi gün, Harbiye Nazırı mü ir akir Pa a'ya Samsun'daki olaylar çin Mustafa Kemal Pa a'nın atanması emrini verdi. Harbiye Nazırı akir Pa a. Mustafa Kemal'i makamına ça ırdı. Mustafa Kemal onun bürosunun kar ısına oturdu.

akir Pa a, Ferit Pa a'dan aldı ı emir üzerine hiçbir ey söylemeden mahut dosyayı Mustafa Kemal'e uzattı.

— Bunu okur musunuz? dedi.

Mustafa Kemal dosyayı ba tan ba a gözden geçirdi.

özeti u idi:

«Samsun ve havalisinde birçok Rum köyleri Türkler tarafından her gün tecavüze u ramaktadır. Osmanlı hükümeti bu vah î tecavüzlerin önüne geçememektedir. Bu havalinin emniyet ve huzurunu temin etmek insaniyet namına borcumuzdur.»

Raporlar stanbul hükümetine verilirken bir de protesto eklenmi ti: «Bu tecavüzleri menetmek lâzımdır. E er siz âciz iseniz, vazifeyi biz üstümüze alaca ız.»

Mustafa Kemal, dosyayı okuduktan sonra Harbiye Nazırının yüzüne baktı;

— Emriniz Pa a? dedi.

— Bu böyle midir, zannedersiniz?

— Zannetmiyorum, fakat, bir eyler olmak ihtimali vardır.

Bunun üzerine akir Pa a, asıl meseleye geçti:

— te, dedi. Böyle midir, de il midir, evvelâ bunu meydana çıkarmak için oralara bir zatın gidip tetkiklerde bulunması lâzımdır. Ben Sadrazam Pa a ile görüşüm. Sizi münasip gördük. Oraya gidesiniz ve meselenin mahiyetini anlayasınız.

— Memnuniyetle giderim; ancak, ben, oraya Türkler Rumlara zulmediyor mu, etmiyor mu, yalnız bunu anlamak için mi gidece im? Memuriyetim bu mu olmak lâzımdır?

— Evet, konu tu umuz budur.

— Pekâlâ, yalnız müsaade buyurursanız, memuriyetime bir ekil vermek lâzım) Sizi üzmemeyim, arzu ederseniz Erkânı Harbiye Reisinizle görüşerek bunu tespit edelim. akir Pa a :

— Hay hayl dedi.

Mustafa Kemal Pa a, nazırlık makamından çıkarak Erkânı Harbiyel Umumiye Reisi Fevzi Pa a'yı aradı. Yerinde yoktu. Yirmi gündenberi hasta oldu u için gelmedi ini söylediler. Mustafa Kemal merak etti: Acaba yeni bir rahatsızlı ı mı vardı? Çok sonraları anladı ina göre meselâ u idi: Suriye fatihi General Allenby Istanbuld

gelecekti. Harbiye Nazırı da Fevzi Pa a'yı ça ırarak, in-
giliz Generalini kar ılamaya gitmesini söylemi ti.

Fevzi Pa a ise: «— Ben bunu yapamam!» diye diren-
mi ti.

Harbiye Nazırı: «— Yapman lâzımdır!» dedi.

Harbiye Nazırının bu emrini i iten Fevzi Pa a :

«— Hastayım, evime gidiyorum!» diyerek çıkıp git-
mi ve o gündenberi de evinden dı arı çıkmamı tı.

Mustafa Kemal için gerek Cevat Pa a, gerekse Fevzi
Pa a insanlık ve yurtseverlik de erlerine inandı ı eski ar-
kada lardı. Mütareke kabinelerinden birinde Harbiye Na-
zırlı ına getirilen Cevat Pa a, Fevzi Pa a'ya Erkânı Har-
biyei Umumiye Reisli ini önermi ti. te, pa a hâlâ o ma-
kamdan uzakla tırılmamı tı. Mustafa Kemal ile Fevzi Pa-
a eskidenberi kaderleri birbirini kovalayan iki arkada
olmu tu. Anafartalar grubu kumandanlı ndan ayrıldı in-
da yerine Fevzi Pa a'yı atamı lardı. Yne bir zaman ikin-
ci ordu kumandanlı ndan yedinci ordudan yıldırım or-
dular grubu kumandanlı ına geçti inde de yerine yine o
erdemli arkada gelmi ti. stifa etmi oldu u yedinci or-
du kumandanlı ını da yine ona devretmi ti. Fevzi Pa a,
Mustafa Kemal'i «istifaya» zorlayan nedenlere gö üs ger-
mek için sa lı ını bile tehlikeye atmı tı.

Bu yüzden stanbul'a giderek aylarca tedavi görmü -
tü.

Fevzi Pa a, Erkânı Harbiye! Umumiye Reisli inde ne
yapabilirdi? O, bu milletin önünde sonunda silâha sarıla-
ca indan zerrece ku kusu olmayan bir adamdı. «Oysa
mütareke ko ullarına göre bütün silâhlar ve her yerdeki
cephane, tilâf devletlerine teslim olunacaktı. Fevzi Pa-
a, mütareke ko ullarını uygular görünerek, e er silâh
ve cephaneler itilâf devletlerince kolaylıkla ta inabilecek
yerlerde ise onları Anadolu'nun içinde kalabilecek gibi
yollardan götürür gibi davranmı tır, örne in Diyarbakır'-
daki cephane, trenle hemen istanbul'a gelebilirdi. Fevzi
Pa a, öyle nedenler buldu ki bunların ka nılarla Sivas
üzerinden Samsun limanına gitmesi zorunlu sayıldı. Y-
ne, örne in Kütahya'da pek çok cephane vardı. Fevzi

Pa a imendiferle ta inmamaları için bunların Ankara Sivas yönünde götürülmesi için emir verdi. Ne yazık ki bunlar, emrin iç yüzü anlaşılmadı için kazaya uğramı ve trenle zmit körfezine getirilerek denize dökülmü tü. Çanakkale'deki toplarımız da tahrip olunacaktı. Gerek Fevzi Pa a, gerek onun yerine geçen Cevat Pa a'nın tertipleri ile bu toplar da gizlice, sonradan (Mustafa Kemal'in) ine yarayacak yerlere gönderilmi ti.

stanbul'da depolarda bulunan silâh ve cephane, hiç kimse anlamadan daha sonra (Mustafa Kemal'in) istedi i yerlere gönderilecek tertiplere konmu tu.

Bir gün Cevat Pa a, Harbiye Nazırlı ndan çekilmek zorunda kalınca Fevzi Pa a'ya :

— Pa am, demi ti, göreceksiniz ki sık sık Harbiye Nazırları de i ecektir, fakat siz yerinizde kalınız kl ba lanılan i leri yürütebilirsiniz.

te, bugün hâlâ hükümet mekanizması içinde böyle dost ve yurtsever insanlar bulundu u gibi Mustafa Kemal'e hiç dost olmayan yı nla insan da vardı. Sultan Vahdettin'in kurdurmu oldu u kabinelerde Mustafa Kemal için her zaman iki kar it dü ür\pe hâkim olmu tu. Bunların kimisi onu lehlerinde kazanmak istiyor, ötekiler de ona hiçbir biçimde güvenilmemesi gerekti ini leri sürüyordu. Zeynelabidin efendi ise Mustafa Kemal'in eline fırsat geçsin, hepimizi asar diyor ve ona yüzverilmemesini istiyordu. Mustafa Kemal'in su katılmamı dü manları ço unluktaydı. Ne var ki Mehmet AH beyle Damat Ferit Pa a onun üzerinde anlaşmalarından ve i de karga aya geldi inden ne oldu u iyice anlaşmamı , bu arada Mustafa Kemal'in atanması ve i lemi de ka la göz arasında oluvermi ti.

Hürriyet ve tilâf Partisi'nden yarım akıllı birçokları da bir zamandanberi gerek Mustafa Kemal'i, gerekse onun gibi dü ünenleri «Anadolu da larına atmalı, orada yürütmeli» diye söylenip duruyorlardı. Mustafa Kemal'in stanbul'da bo durmadı ı, saman altından su yürüt lü ü haberini hemen hepsi almı tu. Herhangi bir nedenle onu stanbul'dan uzakla tırıp bir karadü ten kurtulmak

istiyorlardı. Bunun için de «makûl bir sebep» arıyorlardı, en sonra bu neden de, i gal kuvvetleri subaylarının «raporları ile dolu bir dosya halinde ellerine geldi.»

Yalnız Mustafa Kemal'i Anadolu da larına sürüp orada çürütmek isteyenler, onun hiçbir vakit pek önemli bir görevi ile oralara gönderilmesini istemezlerdi. te, onların bir ço unun yüreklerine so uk su serpen bu atanmanın önemli yanları onlarca büsbütün karanlıkta kalmı tı. Türkiye'nin üçte ikisinin mülkî ve askerî kuvvetlerini kontrol edecek bir memuriyetin Mustafa Kemal'e verilerek Anadolu'ya gönderilece ini dü lerinde görseler inanmazlardı. te, bir iki gerçek dostun ve Mustafa Kemal'in dehasının büyük bir sabırla hazırladı ı mucizelerden birisi de bu idi.

Mustafa Kemal, evrakın geli mesi için, daireye girdi inde ikinci reis Diyarbakırlı Kâzım Pa a ile yüz yüze geldi. Kâzım Pa a, Mustafa Kemal'in sevdi i ve güvendi i eski arkada larındandı.

Ona. Harbiye Nazırının kendisine vermi oldu u görevi anlattı :

— Malûmatınız var mı? diye sordu.

Kâzım Pa a bunu henüz i ltmemi ti :

— Hayır, dedi.

— i te, ben sana haber veriyorum. Kapıları kapattırır mısın?

Kâzım Pa a, gülerek onun yüzüne baktı:

— Ne oluyoruz?

Mustafa Kemal bunun üzerine Kâzım Pa a ile açıkça konu arak ona her eyi oldu u gibi anlattı:

— Her ne sebep veya maksatla, beni istanbul'dan uzakla tırmak için bir vesile aramı lar ve bu memuriyeti bulmu lar. Hemen kabul ettim.

Ben de zaten u veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatını arıyordum. Madem ki onlar teklif ettiler, fırsatın mümkün oldu u kadar istifade etmeliyiz.

Kâzım Pa a: — Nasıl? diye sordu ve Mustafa Kemal'in cevabını beklemeden :

— Ha... Zaten ordu müfetti likleri meselesi var. Sen.

o taraflara ordu müfettihi unvanı ile gidebilirsin.

— Unvanın ehemmiyeti yok, yalnız, imdi Harbiye Nazırı ile konu, benden ne istiyorlar, tespit et, üst tarafını kendimiz yaparız.

Kâzım Paşa, hemen Harbiye Nazırına koşturdu; Harbiye Nazırından öyle bir direktif aldı:

— Maksat Samsun havalisinde Rumlara tecavüz eden Türkleri tedip etmek, sonra Anadolu'da bir takım millî tekküller beliriyormuş, onları da ortadan kaldırmak! Mustafa Kemal'i bunun için yolluyoruz. Kendisine Sadrazam Paşa ile beraber bir salâhiyetname vereceğiz.

Bürosuna dönen Kâzım Paşa orda oturup bekleyen Mustafa Kemal'e bunları anlattı.

Mustafa Kemal sevinçle :

— Çok güzeli dedi ve kapıların iyice kapalı olup olmadığını baktı ve sonra :

— Yalnız, dedi, onlar ne istiyorlarsa azamisini ilâve ederek bir talimatname kaleme alınız, yalnız bir iki noktayı ben not ettireyim.

Kâzım Paşa :

— Peki, dedi.

Mustafa Kemal'in önem verdiği uydurdu:

Elden geldi ince Anadolu'nun her yanına emir verebilmek yetkisi: Bu talimatnameye konmasını istediği bir madde, ona Samsun'dan başlayarak bütün doğu vilâyetlerinde bulunan kuvvetlerin kumandanı olmasını ve bu kuvvetlerin bulunduğu vilâyetler valilerine dorudan doruya emir verebilmesini sağlayacaktı. Bir başka madde ile de bu bölge ile herhangi bir temasta bulunan askerî ve idarî makamlara bildirilerde bulunabilecekti.

Kâzım Paşa'ya :

— Onların arzularını bir araya topladık, fakat, sonuna bu iki maddeyi ilâve etti dedi. Kâzım Paşa onun yüzüne baktı:

— Bir şey mi yapacaksın? diye sordu.

Mustafa Kemal fısıltı gibi:

— Kulağınızı bana doğru uzat, dedi. Evet, bir şey yapacağım. Bu maddeler olsa da, olmasa da yapacağım!

Kâzım Pa a, güldü :

— Vazifemizdir, çalı aca ız!

Kâzım Pa a, hemen kaleme sarıldı ve harıl harıl talimatnameyi yazmaya başladı. Yazıp bitirince Mustafa Kemal'e okudu. Sonra Mustafa Kemal'i büroda yalnız bırakarak yazdı ı talimatnameyi Harbiye Nazırına göstermeye gitti. Birkaç dakika sonra Kâzım Pa a asık suratıyla içeri girdi. Mustafa Kemal, i lerin ters gitti ini hemen onun yüzünden anladı.

Kâzım Pa a :

— Sadrazam Pa a talimatnameyi imzalamayacak mı , akir Pa a da mızalamaktan çekindi, dedi.

Yalnız akir Pa a :

«— ma edemem, ama mührümü basarım,» demi ti. Mustafa Kemal:

— Peki, imdi mührünü basıyor mu? diye sordu.

— Evet, hattâ bana mührünü verdi ve «bas!» dedi. Mustafa Kemal:

— O halde, talimatnameye: «Mustafa Kemal Pa a lüzum gördükçe do rudan Sadrazam Pa a ile muhabere eder,» kaydını da lâve edelim.

— Çok iyi ama, akir Pa a'ya okudu um müsvedde de bu kayıt yoktu.

Bununla beraber Kâzım Pa a, Mustafa Kemal'in istedi i yeni maddeyi de talimatnameye katarak beyaza çekti.

Talimatnameye akir Pa a'nın makam mührü basıldı. ki nüsha yazılmış tı. Birisini Mustafa Kemal, güzelce katlayıp cebine indirerek ötekini Kâzım Pa a'ya uzattı:

— Sen de bunu dosyanda saklarsın! dedi. Bunun üzerine Kâzım Pa a, aka yollu gülerek:

— Pa am, dedi. beni torbaya mı sokuyorsun?

Mustafa Kemal'in sevinçten a zı kulaklarına varıyordu :

— Hayır, hayır sana imdi, yalnız te ekkür ediyorum. Bir gün bunu hatırlarız! dedi.

Mustafa Kemal'in en büyük sevinçlerle cebine indirmiş oldu u me hur talimatname uydu :

«Dokuzuncu ordu kıtaatı müfetti li ine alt vazife yalnız askeri olmayıp müfetti li in ihtiva eyledi i mıntaka dahilinde aynı zamanda mülkîdir.

1 — bu mü terek vezaif unlardır:

a) Mıntakada asayi i dahilinin iade ve istikrarı ve bu asayi sizli in esbabı hudusunun tespiti.

b) Mıntakada ötede beride müteferrik bir halde mevcudiyetinden bahsedilen esliha ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak münasip depolara iddihar ve muhafaza altına alınması.

c) Muhtelif mahallerde bir takım ûralar mevcut oldu u ve bunların asker toplamakta bulundu u ve gayri resmî bir surette ordunun bunları himaye eyledi i dda olunuyor. Böyle ûralar mevcut olup da asker topluyor, silâh tevzi ediyor ve ordu ile de münasebette bulunuyorlarsa katiyen men'i ile bu kabil müte ekkil ûraların da la vı.

2 — Bunun için:

a) ki fırkalı olan üçüncü ve dört fırkalı olan on be inci kolordular harekât ve asayi hususâtında do rudan do ruya (müfetti likle) ve muamelâtı cariyeye yani muamelâtı zâiye kuvve! umumiye ve saire gibi hususatta kema fis sabık Harbiye Nezaretiyle muhabere edeceklerdir. Fırka ve yahut mıntaka kumandanlı ı veya bir vazife! hususiyeye tayin edilecek veya tebdilleri (müfetti li in muvaffakat ve talebiyle) olacaktır. Maahazâ sair hususât ça lüzum ve menfaat görerek (müfetti li in verdi i) talimatı kolordu kumandanlıkları aynen tatbik edeceklerdir. Bilhassa ahvail sıhhiye çok mühimdir. Bu zemindeki tet kikat ve icraatın ahaliye de te mili lâzımdır.

b) Müfetti lik mıntakası Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik müstakil livalarını ihtiva eyledi inden müfetti li in yukarıda tadat edilen ve zaifi tedbir için verece i bilcümle talimatı bu valilerle mutasarrıflar do rudan do ruya ifa edeceklerdir.

3 — Müfetti lik hududuna mücavir vilâyet ve elviyel müstakile (Diyarbakır, Bitlis, mamurettül aziz, Ankara, Kastamonu vilâyetleri) ile kolordu kumandanlıkları da mü

fettli li in ifayı vazife sırasında re'sen vâki olacak müra-caatlarını nazarı dikkate alacaklardır.

4 _ Müfetti li in hususatı askeriyyeye ait mercii Har-biye Nezareti olmakla beraber hususatı saire için maku matı âliyei aidesiyie muhabere edecek ve i bu muhabere-den Harbiye Nezaretine de haber verecektir.

Harbiye Nazırı
Mehmet akir Bin
Numan Tahir»

Mustafa Kemal, ihtilâl ülkesine yol açan bu pasapor-tu eline aldıktan sonra kula ina birkaç önemli haber de çalınmı tı:

«Fevzi Pa a'nın ittihatçı oldu undan üphe eden hü-kümet,, kendisini makamından uzakla tırmak çin, galiba birinci ordu müfetti li ini teklif etmi lerdı.» Oysa Mus-tafa Kemal'in bildi i kimi nedenler yüzünden Erkânı Har-biye Reisli inde kalmalıydı. Bunun için de Fevzi Pa a kendisine yapılan çekilme önerisini kabul etmemek için ayak diremi ti. Yıne bu sıralarda Mersinli Cemal Pa a Konya'da «ihdas» olunan birinci ordu müfetti li ine atan-mı tı. te, Erkânı Harbiye ikinci Reisi Kâzım Pa a'nın dedi i müfetti lik meselesi buydu ve bu da Mustafa Ke-mal'in dokuzuncu ordu müfetti li ini almasını büsbütün kolayla tırmı ve bu memuriyetin önemini de gözden giz-lemekte rol oynamı tı. Böylece Mustafa Kemal gibi önemli bir ordu kumandanının ordu müfetti li i alması pek do-al görülmü tü.

Ba langıçta salt Samsun'da Rumlara zulüm yaptı ı söylenen Türkleri «tedip» etmek üzere gönderilmek iste-nen Mustafa Kemal, bütün do u vilâyetleri için ordu mü-fetti li i yetkisini almı tı.

Mustafa Kemal, dokuzuncu ordu müfetti li ini aldık-tan sonra Harbiye" Nezaretinin büyük kapısından çıkarken kendisini hürriyet ufuklarına do ru uçan bir ku gibi ha-fif ve mutlu duyuyordu.

«Ne alâ ey... Ben o gün bütün bunları bilmiyordum. Talih bana öyle müsait artlar hazırlamı ki kendimi on-ların kuca nda hissetti im zaman ne kadar bahtiyarlık

duydum, tarif edemem. Nezaretten çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırđımını hatırlıyorum. Kafes açıldı, önünde geni bir âlem, kanatlarını çırparak uçmaya hazırlanan bir ku gibi idim.»

Mustafa Kemal, en sonra eytanın bacağını kırmı-tı... Biraz da talih yardım etmeseydi bu karanlık kuyudan çıkacak ipi Mustafa Kemal'e hiç kimse veremezdi.

MAMON'UN AZ ZL

Para, akıllı adamlara hizmet eder, fakat akılsızlara hükmeder.

Th. Fuller

Mustafa Kemal i li'deki evin orta kattaki salonunda, masanın üzerine yaydı ı Kipert'in haritasını dikkatle inceliyor, ara sıra elindeki pergeli kimi noktalar üzerinde gezdirerek kafasındaki birkaç soruya karılık arıyordu. Kayseri ile Mara vilâyetlerinin de müfettişlik dairesine katılmasıyla görevi Türkiye'nin üçte kisini kontrol edecek bir genişlik almı tı. Türkçesli: , yüzüle yüzüle kuyru una gelmi ti. imdi, i , Harbiye Nazırlı ından kendisi ve karargâhı personeli için istedi i maa ve tahsisatın bir an önce alınmasına kalmı tı. Bunun için her Allah'ın gününü Harbiye Nazırlı ı dairelerinin e iklerini a indiriyorsa da bir türlü in sonu gelmiyordu.

Evet, imdi, sıra, paraya kalmı tı, onu da ele geçirin-ce hiç durmadan Anadolu'ya atlayacaktı. Bahriye Nazırlı ından aldı ı habere göre de onları Samsun'a dek götürmek için eski bir gemi de hazırlanmı tı. «Seyri Sefalın» idaresinin bu «köhne» gemli i, Karadeniz'e hiç açılmı de ildi. Sadece Marmara üzerinde ^/e durgun deniz böl-gelerinde i liyordu.

Mustafa Kemal, kendi seçti i karargâhı ile bu vapura binmeden önce müfettişli ini lgilendiren en küçük te

ferruatı da hesaplıyor ve «dörtba ı mamur» bir yolculuk için hazırlanıyordu.

Harbiye Nezaretine ikisi 6 Mayıs, bir de 13 Mayıs 1919 tarihli üç tezkere sunmu tu.

İkinci tezkerede ise dokuzuncu ordu müfetti li i bölgesindeki vilâyetlerle, ba ımsız livalar ve jandarma genel kuvvetleriyle bunların bölge üzerindeki da ıtılı nını gösteren bir krokinin Dahiliye Nezaretinden alınarak kendisine verilmesi üzerineydi.

Üçüncü tezkeresinde de 1'den 4'e dek numaraladı ı isteklerini yeniliyor: 1/7/1919 tarihinde müfetti lik karargâhı personeli için üç aylık âdi tahsisatlarının imdiden ve stanbul'ca ödenmesini rica etti ini, nedense, henüz bir ses çıkmadı ını, yine ola anüstü masrafların müfetti likçe tasdikten sonra kabul edilmesini istedi i halde henüz kabul edilmedi ini, bu kararın verilmesiyle de «al-elhesap» bir miktar paranın verilmesinin do al oldu unu, en azdan iki binek otomobilinin gerekti ini, kendine özgü tahsisatla seferi karargâh sorunu için de henüz bir karar alınmadı ını söyleyerek acı acı yakınıyordu.

Bunlardan ba ka, bu bildirilen maddeler olumlu olarak sonuçlandırıldıktan ve maiyetindeki subay ve personel kadrosunun hazırlı nını görmek ve bunların ailelerine de ihtiyaçlarını kar ılamak üzere gereken paranın verilmesinden üç gün sonra karargâhıyla birlikte yola çıkıca ını söylüyordu.

Mustafa Kemal, paranın yardımından uzak hiçbir idealin ve hiçbir temelli dü üncenin aksiyon haline gelemedi ini pek iyi biliyordu. imdi, bütün i , gerek yollar da, gerekse gitti i yerlerde gerekecek parayı bulmaktaydı. Bunun için Harbiye Nezaretini sıkı tırıp duruyordu.

Mustafa Kemal, basını haritadan kaldırarak açık pençerenin önünde oturup kar ıdaki Ethem Pa a kona ındaki italyan karargâhına girip çıkan subay ve askerleri dalgın dalgın seyreden Cevat Abbas beye :

— Yahı, u bizim fındık ticareti i i ne oldu? unu ilk önce telefonla kurcala, sonra, olmazsa kendin git, aslını astarını yice ara tır. u sevkiyatçı Rıza, bizi kafese koy

mu a benzer. Ama yine de gönlüm, böyle bir ey söylemek istemiyor. Zavallı Fethi'yi de Bekira o Bölü ü'ne nakletmi ler. Onu da gidip görece im. Bana hatırlat! Çocu un be bin lirası, senin sekiz yüz liran, annemin be bin lirası hep benim yüzümden çarçur olup gitti. Biz askerlerin yapaca ımız ticaret i te hep böyle olur. Anamdan aldı m be bin lirayı böyle dolandırıcılara kaptırdı mı kadınca ıza bir türlü söyleyemedim. O da, hiç yüzlemedi. Ama paranın bize en çok gerekti i bir zamanda bu paracıklar elimize geçmi olsaydı ne iyi olurdu. Baksana, Harbiye Nezâretinden hâlâ bir kuru koparanındım. Üst üste tekit edip duruyorum.

Hiç olmazsa u heriften Fethi'nin be bin lirasını kur tarabilseydik çok iyi olurdu. Galibe hanım dı arda ihtiyaç içinde, o içerde ihtiyaç içinde. Kimbilir, belki de çocu u birçokları gibi Malta'ya süreceklerdir: Birinci tutulu unda bir mucize olarak kurtuldu, ama, imdiki tutulu ciddiye benziyor. Sen, imdi git o parayı öyle uzaktan olsun bir yokla, ara tır. Kimbilir, belki de bu paraların üzerine birer bardak su içmek zamanı gelmi tir.

Yüzba ı Cevat Abbas, sevkiyatçı Rıza bey ile altın gözlüklü, göbekli ve dolandırıcı tüccar arkada nı dü ündükçe imdiden yüzünün etleri titriyordu.

Pa anın haberi yoktu; o, aylardır bu i in pe indeydi. Ne var ki on bin sekiz yüz liradan bir kuru unu bile eline geçirememi ti. Adam, bu acar yüzba ıdan eytan görmü gibi kaçıyor, saklanıyordu. O da inatla kovalıyordu. imdi de bu i için salondan çıkarken di lerini kırakakmı gibi sıkıyordu. undan ki herifçio lunun üzerine yattı ı parayı ötekenden berikinden borç alarak ona emanet etmi ve o kâr bir yana hâlâ bu parayı ödeyememi ti.

Mustafa Kemal, Sadrazam izzet Pa a'ca makina baında stanbul'a ça rıldıktan, yani, o önemli bir ey görülecek, önemli bir görev verilecekmi gibi istanbul'a ça rılıp da bir kenara atıldıktan sonra belki bilmedi i gerekli haberleri elde etmek umuduyla bin türlü ve her tipte insanla sıkı bir ili ki kurmaya çalı mı tı. Bu arada sık sık görü tü ü ki iler arasında Sevkiyatçı Rıza diye tanı

nan. Birinci Dünya Sava l'nda askerî sevkıyat i lerinde. smail Hakkı Pa a'nın önemli lerinde kullandı ı Binba ı Ali Rıza,bey de vardı. Bu adam, çok kula ı delik bir kimseydi, eski ittihatçı kodamanların memleket dı nda ve içinde kanat kimıldıtlarını, soluk alı larını bile zamanı zamanına haber alarak Mustafa Kemal'e yeti tiriyordu. Gerek Enver Pa a'nın, gerekse Talât ve Cemal Pa a'ların dı arıdaki çalı maları, Mustafa Kemal'i son derece ilgilendiriyordu. Bütün korktu u onların kendisinden önce davranarak siyasî ve askerî duruma yeniden hâkim olmalarıydı. Rıza bey, Mustafa Kemal'in sırlarını bilenler arasındaydı. Sonra «Mustafa Kemal» üstüne hiç kimsenin kula ina de memi haberlerle her gün «arzı endam» ediyi, genç pa ayı ona kar ı zayıf bulunduruyordu.

Yaveri çıkıp gittikten sonra Mustafa Kemal kırmızımtrak derili parmaklarının arasındaki küllenmi sigarasının dumanlarının meydana getirdi i helezonların içinden para durumunu bir daha dü ündü. Uzun bir muhasebeden sonra iyice anladı ki, zenginlik tanrısı Mamon, bütün yüksek zekâsına ola anüstü güçlerine kar ın ona hiç gü lümsememi , yâr olmamı tı. Babasının ölümünden sonra çok kıt kanaat ya adıklarını biliyordu. Okudu u askeri okullarda, hep para sıkıntısı çekmi ti. Harbiye e itimi sürerince mubassırların ö rencilere sattı ı kitapları alacak parası olmadı ndan kendisine kitap satmaya gelen bu adamları acı bir mizah ve hiciv dolu azarlamalarla geri çeviriyor ve onlara: «Ben derslerimi yaptıktan sonra kitabı ne yapaca ım!» diyordu. Yıne Harbiye ö rencisiyken meyhanelere ya cebindeki son harçlık kırintısını bırakıp çıkıyor ya da «barba»ya bir içimlik borç bırakıp ayrılmak zorunda kalıyordu. imdi, dü ünüyordu da hâlâ paraya. Tanrı Mamon'un, Napolyon'un bunca ö üp durdu u paraya gereken önemi vermedi ini anlıyordu! Mare al Fal kenhain ile Enver Pa a'ya kafa tutmak için istifayı» basıp Suriye cephesinden stanbul'a gitmek istedi inde do cebinde bilet parasını kar ılayacak harçlık yoktu. Hiç evlenmedi inden, kız karde i Makbule ile annesi Zübey de'den ba ka da yakın kimsesi olmadı ndan her ay al

dı ı maa ı, kendisine ufak bir miktar ayırarak annesine veriyor ya da gönderiyordu.

Paranın ne korkunç bir silâh oldu unu iki yerde en çok anlamı tı: Birisi korkunç ve tehlikeli rakibi Enver Pa a'ya meydan okuyarak «ıstıfayı» basıp stanbul'a kaçtı ı, Perapalas'a yan geldi i, bir de mütareke ba ladı ından beri memleketi kurtarma ideali için te kilât kurarak, adam kazanarak çalı manın gereklili ine inandı ı zaman.

Alman kumandanların ve Enver Pa a'nın mantıksızlıklarına kızarak bir kenara çekildi i zamanlar onun sefalete dü mesini yalnız bir taliqli olay önlemi ti. Diyarbakır'da bulundu u zamanlar, birçok cins kısra ve aygırlar yeti tirmi ve Arabistan cephesine nakledilince bu hayvanları da oraya götürmü tü. Ata büyük bir merak sar dırmı tı. Gerçekten at soyunun en güzel örnekleri olan bu hayvanlar erbabınca bir hazineydi. Bu hayvanları daha önce isteyenler oldu u halde bir türlü satmaya kıyamamı tı. Ne var ki hem para sıkıntısı, hem de artık mut tetiklerin partiyi yitirece ini anladı ından bunların bir an önce paraya çevrilmesinin gerekti ine inanmı tı. Bir gün, • bütün Arabistan'ın gerçek padi ahlı ını yapan dördüncü ordu kumandanı Sakallı Cemal Pa a'ya bu atları anlatmı ve bunları satmak istedi ini söylemi ti.

Mustafa Kemal, o zaman yedinci ordu kumandanı idi ise de bilfiil, yine bir ordu kumandanı olan Cemal Pa a'nın otoritesi altında bulunuyordu.

Cemal Pa a, atları görmü , pek be enmi , bir de veterinerlerine göstererek gerçek hatlarını ve de erlerim ö renmek istemi ti. « imdilik bunların kar ılı ı olarak sana iki bin altın lira vereyim,» demi ve atları kendi tavlasına çekirmi ti. te, bu iki bin altın bir zaman Mustafa Kemal'i yüzünü kara çıkarmayacak biçimde geçindirmi ve hayli zaman sonra bununla ilgili bir sürprizle de kar ıla tırmı tı.

Cemal Pa a atları be bin altına sattı im bildirerek Mustafa Kemal'e üç bin altın daha göndermi ti. Cemal Pa a, bu üç bin altını hiç de göndermeyebilirdi. undan ki daha önce satı iki bin altınla kapanıp bitmi ti.

E er bu atları Cemal Pa a satırı almasa ya da sattır masaydı, hiç de satılacakları yoktu. Atlar, pazarda, Mustafa Kemal de Halep'te daha önce tanıdı ı ve imdi de stanbul'a ta inmi olan Fansa'ların Halep'teki evinde Konuk olarak bekliyordu. Atların kolayca satılmayı ları nın temelli nedenleri vardı: Bir kez Türk subayların da bu «halisüddem» de erli atları satın alacak pd"a yoktu. Halep zenginlerinin ata meraklı olu ları da bir i e yaramı yordu. Seferberlik oldu undan bütün devletin i ine yarayacak hayvanlar sahiplerinin elinden alınıyordu.

Üç bin altını getiren sürpriz de öyle olmu tu: stanbul'da menkûp olarak karanlık ve karamsar günler geçiren Mustafa Kemal, bir gün Bahriye Müste arı Vasıf Pa a'dan bir tezkere almı tı. Bu tezkereye bir de telgraf ili tirilmi ti. Bu telgrafın altındaysa «Cemal Pa a» imzası okunuyordu: «Hayvanlarınızı be bin liraya sattım, sizden çok ucuz almı m; üç bin lirasını nereye göndereyim?» Bu telgrafı alan Mustafa Kemal, Müste ar Vasıf Pa a' nın yanına gitmi ve ona: «Bu telgrafın mânâsını anlayamadım, demi ti. Ben pa aya atlarımı iki bin liraya sattım, o be bin liraya satmı sa üst tarafını bana vermeye mecbur de ildir!».

Mustafa Kemal, her ne kadar bu parayı almak için nazlanmı sa da, Cemal Pa a, yine de bunu ona göndermekten geri durmamı tı.

Bu para Mustafa Kemal'e birçok te ebbüslerde yararlı olmu tu. Ancak bu paraya güvenerek herkesin a - kına döndü ü «mütareke» günlerinde bir ideal, bir amaç u runda korkusuzca çalı abilmenin zevkini tatmı tı. Onun ne gibi büyük dâvalar pe inde ko tu unu sezen birçok larınca ona para yardımları önerilmi se de o, bunlara hiç yana mamı ve bu önerileri çok küstahça bulmu tu.

te, stanbul'a döndü ünden kozmopolit bir yer olan Perapalas Oteli'nin güzel bir dairesine bu para sayesinde bir prens gibi yerle erek dostun ve dü manın nabzını daha yakından yoklamaya çalı mı ve dü manları için de en zehirli propagandaları yapmaktan çekinmemi - ti.

Bundan ba ka zenginlik tanrısı Mamon, bir kez de onun karakterinde bir gedik açmayı denemi ve onun evine küçük sandıklar dolusu altın göndermi ti. Mustafa Kemal, Türk Ordusunu sa nal bir nek gibi kullanan Alman Generali Falkenhain'den gelen bu altınları, bir Türk pa asını satın almak amacıyla geldikleri için, zenginlik tanrısı Mamon'un suratına çarparcasına yine Falkenhain'e sert ve akaya gelmez bir davranı la geri yollamı ti.

imdi, çok iyi hatırlıyordu; olay öyle geçmi ti: Bu, Mustafa Kemal'de çok acıklı bir anı olarak ya yordu ve her zaman da ya ayacak, sırası gelince de bunu bütün millete duyuracaktı. Olaylar, birbirini zincirleme öyle kovalıyordu :

Mustafa Kemal, yedinci orduya iki kez kumandanlık etmi ti. Yedinci orduyu da içine alan ordular grubu kumandanı General Falkenhain'di. te, bu orduya birinci kez kumanda etti inde grup kumandanıyla arasında önemli bir çeki me olmu tu: General Faikenhain'in yürütmek istedi i kimi usul ve davranı lar, Mustafa Kemal'in adamakıllı canını sıkıyordu. Çünkü bunları Türkiye'nin gerek iç siyaseti, gerekse askerlik bakımından hiç de uygun bulmuyordu. te, bu görü ayrılı ı ve aykırılı ı aralarında önemli bir tartı maya ve sonra çeki meye sebep olmu ve bu, daha yüksek makamlara da duyurulmu tu.

Mustafa Kemal, inandı ı memleket ve askerlik sorunlarına çok önem verdi inden susmayı kendine yedireme mi ti. Bütün usul, kural ve düzen denen tahta çerçeveleri çizmeleri altında çi nemi ve artık gözleri karardı ndan gelecek bütün belâlara gö üs germeyi göze alarak kendi kendini ordu kumandanlı ndan affetmi , daha da ileri giderek kolordu kumandanlarından Ali Rıza Pa a'yı yerine vekil atamı ve görevine son vermi ti. Bunu da hemen büyük makamlara bildirmi ti. Bu yenilir, yutulur bir olup bitti de ildi.

Bunun üzerine General Faikenhain'in etekled tutu mu ve özel bir mektupla bundan vazgeçmesi için yalvarmı , ba kumandan vekili Enver Pa a ile dördüncü or

du kumandanı Cemal Pa a onları da dostça barı tırmak ve uzla tırmak çin u ra mı lardı.

Mustafa Kemal, bunun üzerine daha da büyük bir acı duymu tu; undan ki bu liderler, hâlâ tehlikeli ve korkunç durumu görmemi , anlamamı görünüyordı. Kim bilir, belki de biliyorlardı da bunu tilkice saklamaya çalı yıyorlardı: Herhalde ellerinden ba ka bir ey gelmiyordu.

Mustafa Kemal, bundan sonra, içinde ya adı ı ortamda «tahripkâr» etkiler yapan bir çalı ma tarzı tuttu mu tu. Bunun üzerine Enver Pa a ile Falkenhain, bu korkunç etkisini biraz olsun azaltabilmek için onu tutup merkezi Diyarbakır'da bulunan ikinci ordu kumandanlı ına gönderdiler. Mustafa Kemal'in kafası adamakıllı kızdı tı. Sudan bazı nedenler ileri sürerek bunu da reddetti.

Onlar da bu kez onu «bir ay kadar mezun» saydılar; böylece de bir psikoloji oyunu yapmak istiyorlar, onun ileri sürdü ü fikirlerin pek önemi olmayan basit eyler oldu unu göstermeye çalı yıyorlardı.

te Mustafa Kemal, ordunun alıkıran ba kesenlerine kar ı ba kaldırdı ı bu anlarda cebinde istanbul'a dek gidebilecek bir bilet parasının bulunmadı nı bile bilmiyordu. Soy atlarını kıyarak bu yol parası için satmak zorunda kaldı.

Onun bu para sıkıntısını yakından bilen General Falkenhain, yıldırım ordusu kumandanlı nı kabul edip stanbul'dan Halep'e gidece i zaman Mustafa Kemal'e, zenginlik tanrısı Mamon'un aretiyle birkaç küçük sandık dolusu altın göndermi , yukarıda da söyledi imiz gibi onu kendi dâvası u runa satın almaya kalktı tı.

Mustafa Kemal'in Halep'e yollanaca ı günün gece siydi. Falkenhain karargâhında çalı an bir Türk kurmay subayının yanı sıra bir genç Alman subayı Akaretler'deki 76 numaralı eve gitmi ti: Bu genç Alman subayı, Falkenhain'den Mustafa Kemal'e ufak tefek kimi hediyeler getirmi ti. Bu hediyeler, ufak ve zarif sandıklar içinde bulunuyordu. Mustafa Kemal, getirilen sandıkları kendilerini kabul etti i odaya getirmelerini emretti. Salon kapısının

yanına ufacak sandıkları yerle tirdiler.

Alman subayı:

— Pa am, stanbul'dan ayrılıyorsunuz, size yolculuk için Mare al Falkenhain'ce biraz altın gönderilmiştir.

Mustafa Kemal, hiç kimseye ihtiyaç içinde olduğunu söylemi, dert yanını da ildi. Bunun için bu altınların ordunun ihtiyacına sarfedilmesi için gönderildiğini sanmı tı. Bunun için de tercümanlık yapan Türk subayına :

— Bu sandıklar bana yanlı geldi, ordunun levazım dairesine gönderilmek lâzımdı; benim için fazla külfettir dedi.

Tercüman, bu sözleri Alman subayına tercüme edince, o hemen :

— Efendim, o da ba ka! diye kar ılık verdi.

Mustafa Kemal, Türk subayına :

— Paranın miktarını bu zabitten iyi tahkik et, huzurunda alındı ına dair bir senet yaz, ver imza edeyim! dedi.

Türk subayı hemencecik, onun emrini yerine getirmiyti, yalnız, Alman subayı, imzalı senedi kabul etmek istemiyordu. Mustafa Kemal, yine:

— Bu subay bilmiyor, dedi, senedi alsın ve Mare ale versin ve siz de bu paraları gelip alması için levazım reisine haber gönderiniz.

Bu sandıklar levazım dairesine gitmi, Mustafa Kemal'in bunlara kar ılık verdi i senet de Falkenhain'in gizli dosyasında birkaç ay kalmı ve birbirini bekleyip durmu lardı.

te. Mustafa Kemal, yedinci ordu kumandanlı ından kendini affettikten sonra kumandan vekili olarak bıraktı ı Ali Rıza Pa a'ya bu sandıkları teslim etmi, kendisinden aldı ı senedi de o zamanki yaverlerinden Cevat Abbas ve Salih beylere vermi, kendilerine de unları emretmi ti j

— Hemen Falkenhain'in karargâhına gideceksiniz, bizzat kendisini görüp bu senedi vereceksiniz ve benim kendine nezdinde bulunan senedimi alacaksınız.

Yaverler Falkenhain'i görebilmek için çok güçlük çekmişler, onun emirlerini harfi harfine yapmışlardı. Sonra gelerek :

— Mü ir Falkenhain size böyle bir para vermi oldu unu hatırlamıyor ve bu para için sizin imzanızı havi hiç bir vesikanın kendisinde mevcut oldu unu bilmiyor. Binaenaleyh Ali Rıza Pa a imzalı senedi de kabul etmiyor, demi ler, o da onlara tekrar unları emretmi ti:

— imdi size çok ciddî emrediyorum. **kiniz** tekrar Falkenhain'in odasına gireceksiniz ve diyeceksiniz ki, verdi iniz altınlar oldu u gibi mahfuzdur; buna mukabil size senet verilmi tir. Senet olmadı nı iddia etmek altınların varlı nı de i tirmez.

Vesikayı kaybetmi olabilirsiniz. O halde verdi iniz altınları size iade edece iz. Aldı nıza dair bize senet veriniz. Ve diyeceksiniz ki, bizi buraya gönderen kumandanın altın mukabili memleket menfaatleri hakkında müsamaha gösterecek insanlardan olmadı nı çoktan ö renmeliydiniz. Hâlâ bunda tereddüdünüz varsa kumandanımız bunu size ve efkârı umumiyeye daha ba ka türlü dahi ispat edebilir. Paralarınız duruyor, fakat, bu paralardan daha çok kıymetli olan Mustafa Kemal imzası sizde kalamaz ve müspet netice almadıkça kar ıma gelmiyeceksiniz.

Onun emir verdi i arkada lar grup kumandanı Falkenhain'! tanıyan kimseler de ildi, yalnız, Mustafa Kemal'i çok iyi tanıyorlardı. Onun için bir saat sonra Falkenhain'in elinden onun imzasını ta ıyan kâ it parasını alıp geri dönmü lerdı.

te. zenginlik ve para tanrısı Mamon, istifa eden Mustafa Kemal'in tren parası olmadı ı en tehlikeli anı seçmi oldu u halde onu tuza a dü ürememi ti. Küçük zarif sandıkçıların içindeki ı l ı l altınlar yeniden Mare al Falkenhain'in kasasına dönerken Mamon, Mustafa Kemal'den ö ç almaya and çmi ve ileride ona ba ka bir oyun oynamaya karar verdi ti. te, sevkiyatçı Binba ı Ali Rıza beyi salt bu yüzden Mustafa Kemal'in kar ısına çıkarmı ve ona kötü bir oyun oynamı tı. Cevat Abbas beyin dört aydır arkasından ko up durdu u o ana sütü gibi helâl Daracıklar, i te bu yüzden gitmi ti ve hikâyesi de öyleydi:

Ali Rıza bey. büyük sava ın en civcivli zamanlarında bjlle Cevat Abbas'ı gördükçe Mustafa Kemal için birkaç övücü söz söylemeden edemezdi. Elbette bu sözler de Mustafa Kemal'in kula ına iletildi inden onda pek az tanıdı ı bu eski sınıf arkada ına kar ı güven ve sempati uyandırdı. Mütareke yılları gelip çatınca sevkiyatçı Rıza bey de tabii çok de er verdi i eski sınıf arkada ının yanına ve arkada ları arasına sokulmakta gecikmemi ti. Ali Rıza Bey, Mustafa Kemal için tükenmez bir fedakârlık ve sempati kayna ı haline gelmi ti. Mustafa Kemal, onu her gün yanında görmek ihtiyacını dahi duymaya ba lamı tı. O, alan ve isteyen de il, her zaman kendinden bir eyler ba ı layan bir insan, bunun için de her zaman aranan bir insan olarak görülüyor ve seviliyordu. Mustafa Kemal, onunla stanbul'un bir çok yerlerinde ba ba a görülmekten hiç tedirgin olmuyordu.

Yalnız, Ali Rıza bey, ilk güzel etkiyi Cevat Abbas üzerinde yapmı , bu yumu ak basamaktan kolayca Mustafa Kemal'in yanına dek tırmanmı tı. Mustafa Kemal ile birkaç kez görü en bu eski arkada , onu da Cevat Abbas gibi fethetmekte gecikmemi ti.

Ayan Reisi Ahmet Rıza beyle Mustafa Kemal'in görü mesini o sa lamı tı. Ali Rıza bey, Mustafa Kemal'in dinamizminin hangi alanda i ledi ini bildi inden ona her gün stanbul'da çalı an bir çok minimini idealist yurtsever gruplarından haber getiriyordu. Yalnız söylemekle kalmıyor, bu\grupların imdiden onun emrine girmelerinin çok gerekli oldu u üzerinde de duruyordu. Bu grupların ba ında da, yine Rıza beyin söyledi ine göre çok de erli sivil bir adam vardı. Bu liderle Mustafa Kemal'in tani maları mutlaka gerekiyordu.

Mustafa Kemal, her zerresinden güven ta an bu eski Harbiyell arkada ının önerisini sevinçle kabul etti. O zaman, henüz Halepli Fansa ailesinin evinde konuk bulunuyordu. Bunun için, sivil liderle Mustafa Kemal'in görü mesi bu evde olmu tu.

«Bay Ali Rıza'nın salık verdi i bu zat, kır atlar kolumlu bir saltanat arabasına benzeyen lândosu le ge

ce karanlı ında» görü meye gelmi ti. Kılık kıyafeti düzgün ve temizdi. Nazik ve alçak gönüllü görünüyordu. Yalnız, her sözünün ba ında «meremet» (merhamet) buyurunuz» diye bir ba langıç yapıyordu. Böylece de nice duygulu ve derin zekâlı bir adam hali yaratmakta gecikmemi ti.

Bu adam, artık Mustafa Kemal'in hemen hemen her günkü konukları arasına* girmi gibiydi. Hep memleket dertlerinden, yapılması gereken i lerden konu uyor, ba rı yanık bir yurtsever oldu unu her haliyle gösteriyordu. Bu yurtsever adam, bir gün yanında ak sakallı bir ki i ile çıkageldi. Yalnız, Mustafa Kemal'den bu ki inin gelmesi için daha önce müsaade alınmı ti.

Yeni konuk, ilk konu un beraber çalı makta oldu u siyasî grubun reisiydi. Aynı zamanda Sultan Vahidettin' in de yakın ahababı olan bu molla, demek ki birçok yurtsever gibi ki yüzlü bir rol oynamak zorunda kalıyordu. Bu, Mustafa Kemal'in ba ından da geçti i için inanılmayacak bir yanı yoktu. Oysa molla kayınbabasından ba kası de ildi.

Mustafa Kemal, ihtilâlcı çalı malarına daha çok hız ve geni lik vermek için i li'deki eve ta ınmı tı. Yeni dostlar, ba larında Rıza bey oldu u halde, Mustafa Kemal'in çevresinde sıkı bir halka meydana getirmi lerdı.

Adam, kır atlar ko ulmu muhte em lândosu ile haftada birkaç kez i li'deki yeni evin önünde duruyor, ve büyük bir azametle arabasından inerek merdivenleri tırmanıyordu. Bu kez, Ali Fethi bey de bu zengin ve önemli yurtseverle tanı tırılmı ti. Zaten o günlerde, Mustafa Kemal'in en çok gizli gizil konu up görü tü ü ve dertle ti i arkada ı AH Fethi beydi ve her zaman yanındaydı.

Fethi bey de bu adamı tanıdıktan sonra ona kanı kaynamı tı; o da Rıza bey gibi sempatik, fedakâr ve yurtseverdi. Konu urken a zından bal akıyordu.

Az zaman içinde çok güvendikleri bu iki adamdan, yani Ali Rıza beyle yeni lândolu konuktan, gerek Mustafa Kemal, gerekse Fethi bey ku kulanmaya ba lamı lardı. Yalnız, bu ku ku az zamanda silinmi ti. Yeni konu q

ikar ı duyulmaya ba lanan Ku kuyu ve güvensizli i Ali Rıza beyin birkaç büyü lü sözü silmeye, yitirmeye yetmi - ti.

Bir gün, Ali Rıza bey, Mustafa Kemal'in evine yalnız tba ina gelmi ti. Evde Mustafa Kemal'den ba ka Fethi beyle yaver Cevat Abbas bey de vardı. Yukarıdaki salon - da oturmu konu uyorlardı. Birdenbire Ali Rıza bey, on - lara üçünü de derinden ilgilendiren bir soru sormu tu :

— Peki, bütün bu i lerin ba arılması çin her eyden >önce sizlerin geçim derdinden uzak olmanız gerekmez mi? Paranız var mı? Geçiminizi sa layacak paranız yoksa rahat bir kafa ile çalı amazsınız!

Mustafa Kemal ile Fethi bey ona :

— Paramız yok, ama, bugüne kadar böyle bir ey dü - ünemedik, diye kar ılık verdi.

Ali Rıza bey:

— Bu do ru de ildir, dedi, her eyden evvel bulun - du unuz pozisyonun gerektirdiklerini yapmak zorundası - nız. Ben, sizin geçiminizi sa layacak parayı bulmaya çalı - lı aca ım; ancak bu para ile gönlünüz rahat olarak çalı - abilirsiniz. Yalnız, size tanı tırdım arkadaşımı bu i te sizlere yardım için kandırabilmeliyim. Bununla beraber bu gibi i ler onun için önemsizdir.

Zengin bir zattır. Aydan aya koyaca nız bir serma - yeyi i letir ve gelirini size vermesini sa lamak için var kuvvetimle çalı ırım.

Benim de sizlere böylece hiç olmazsa nâçiz bir hiz - metim olsun.

Mustafa Kemal ile Ali Fethi bey bu ara bakı mı lar ve gözleriyle anla mı lardı. Onların bu gözleriyle anla - masını kaçırmayan Cevat Abbas, bu i in akıllarına yatmı • oldu unu anlamı tı.

Sonra yine ikisi birden :

— Nasıl? diye sordular.

— Evet. meselâ, bir liranız ayda bir Ura getirebilir: <Cünkü. dedi im zat izmir'le zeytinya ı, incir, üzüm üze - rinde geni bir mikyasta yapmaktadır. Bu devir çine '.girecek sermayenizde sizlere her ay yüzde yüz kâr geti

rlr. Bunun için geçim korkunuz tamamıyla ortadan kalkar.

Olgun iki insan örne i olan Mustafa Kemal ile Fethi bey de Ali Rıza beyin zengin arkadaşına olan güvenine ortak oldular.

Yaver Cevat Abbas da onlar ne yaparsa yapmaya karar verdi; onun için bu zorunluluk gibi bir eydi.

Bu kez, Ali Rıza beyin dı ındaki üç ki i gözleriyle konu arak anla mı lar ve birbirlerine «evet!» demi lerd. imdi, yalnız bir ey kalıyordu. Parayı nereden bulacaklardı?. Bu para, ne kadar olacaktı?..

Bu güç sorunu da Allah razı olsun yine Ali Rıza bey çözümleni ti:

— Pa am, sen be on bin lira, Fethi bey de arzu ederse yine bir o kadar, Cevat da bin lira koyarsanız ben arkadaşımın gönlünü yaparım.

Bu sayı üçünü de ferahlatmı tı. Hepsi de bu sayıyı uygun bulmu tu.

Yalnız, imdi bir tek üzüntüleri kalmı tı:

Ya bu parayı bulamazlarsa*

Mustafa Kemal:

— Annemde biraz para olacak, yoklayayım, dedi, çünkü. Cemâl Pa a'nın gönderdi i be bin altın henüz erimemi ti. Onun ihtilâlcilik cesaretini besleyen sihirli kaynak buydu.

Fethi bey de bu parayı ödünç olarak bulabilece ine güveniyordu.

Yalnız, bu arada kimse Cevat Abbas'ın üzüntüsünü görebilecek durumda de ildi. Para bulamamak belkisi kar ısında terliyordu.

Ne var ki bu anlatılan ticaret usulünde öyle çok kâr adanıyordu ki, bu onun para bulamamak üzerindeki umutsuzlu unu yeniyordu.

imdilik elinde dört yüz lira kadar bir parası vardı ki bunu karagün dostu olarak kıskançlıkla bir kenarda saklıyordu. Bu parayı kendi malı olan iki binek atını satarak elde etmi ti. Bu parayı ortaya koymayı göze alsa bile geriye altı yüz lira kalıyordu ki, onu bulabilece ini akli kesmiyordu. Ali Rıza bey. bu üç kafadarın a ızlanna

birer parmak bal çalarak yarın yine görü mek üzere yanlarından ayrılıp gitmi ti. yi kalpli dost, çekilip gittikten sonra, geri kalanlar saatlerce bulunacak sermaye ve gelecek kâr üzerinde uzun uzadıya konu mu lar, çare arırtı lardı. Cevat Abbas, her ay kendisine bin lira getirecek olan bin lira sermayeyi bulmak kaygusu ile hemen izin alarak evine yollanmı tı. Dört yüz liranın üstünü borç harç bütünleyecekti. Olsa olsa birinci ay sıkıntı çekecek, ikinci ay sermayeyi sahiplerine ödeyip feraha çıkacaktı. Gelen kâr da bundan sonra sermayesi olacaktı.

O gece ne kadar yakın tanıdık, bildik varsa hepsini dola mı , sermayeyi bütünlemi ti.

Ne var ki, bula bula ancak dört yüz lira bulabilmi ve sihirli ticaret i ine bununla katılmayı kararla tırmı tı.

Ertesi gün, Mustafa Kemal, annesinden be bin lirayı denkle tirmi . Fethi bey ise aynı parayı borç olarak bulmu tu. Cevat Abbas da sekiz yüz lirasını bir zarfa koyarak iç cebine sokmu ve dü mesini de sımsıkı ilikle mi ti. Üçü birden Mustafa Kemal'in üstü açık eski hırılı tılı, homurtulu Mercedes arabasına binmi ler, «alicensap» ve zengin adamın yazıhanesinin kapısında durmu lardı. irketin direktörü, onları ciddî bir yüzle kar ılamı , birer maroken koltu a buyur ederek onlara dondurma ikram etmi ti.

Sonra sözü Ali Rıza bey arkadaş ının «delâletine getirerek tatlı tatlı konu mu ve üç zarf dolusu parayı alıp zaten açık duran çelik kasaya atıvermi tl. Bu, öyle bir atı ki «bu kadar küçük bir para, bu zahmete de er mi?» demek istiyordu.

Artık, on bin sekiz yüz lira, bu temiz ve helâl pa racıklar, onların de ildi.

in tuhafına bakınız ki ne bu zengin irket direktörü onlara bu paralar kar ılı mda bir senet vermeyi dü ün mü , ne de onlar bu «muhterem» ve «iyiliksever» adamdan bunu isteyebilmeyl akıllarına getirmi lerdı.

Adamın tatlı dilleri ve gelecek sarı altınların ıngırıtısı ve müzi iyle yine eski Mercedes otomobile binmi ler ve oradan ayrılımlardı. Artık, üç kafadar da geçim der

dinin ortadan kalktı ina inanarak günlerin altın te bihini çekmeye ba lamı lardı. Birinci ay doldu unda üçü de her an kapılarını çalacak, pencerelerini tıkırdatacak altınların güler yüzüyle kar ıla mayı bekliyorlardı. Ay geçip de ikinci ay dolunca yüreklerine ilk ku ku kurdu dü mü se do yine umutları sersemlememi ti. kinci ayın sonuna do ru Cevat Abbas beyin ticaret durumunu telefonla sorması uygun görülmü tü. Zengin tacirin telefonda anlattı ina göre incir, üzüm vb. ürünler, birinci ayda stanbul'a gelmi , piyasa çok dü ük oldu undan satılamamı , Odesa' ya gönderilmi ti.

Aksilik bu ya, o günlerde de Odesa'yı Kızılırdı i - gal etmi bulundu undan mallar karaya çıkarılamamı , Köstence'ye gönderilmi ti.

irket müdürünün büyük güvenle bildirdi ine göre «hamdolsun yeni tacirler, hiçbir zarara u ramı de illerdi.»

Üç yeni tacirin sermaye ve kârı, yine Karadeniz'in kur unî dalgaları üzerinde dola ıp durmu tu. Üç yeni tacir, artık sermayelerinin de tehlikeye dü tü ünü anları gibi olmu lardı. Bal gibi dolandırılmı larsa da, bunu uzun zaman ne kendi kendilerine, ne de ba kalarına söyleyebilmi lardı.

imdiyse tacirlerden Ali Fethi Bey. Bekira a Bölü ü'nde yatıyor ve her an bir Malta yolculu u bekliyordu. Mustafa Kemal de müfetti olarak Anadolu'ya geçeceğinden irketin direktörü derin bir soluk almaya hazırlanırken bir gün Galata köprüsü üzerinde Cevat Abbas tarafından kısırılmı tı. Genç asker hırsından az kalsın herifi kaldırıp denize fırlatıyordu. Zor belâ sermayesinin dört yüz lirasını kurtarabildi. Mustafa Kemal ve Fethi bey için de bu me hur incir ve üzüm irketi direktöründen bir gazete kâ ıdı parçasından daha çok de eri olmayan iki senet, iki kâ it parçası alındı.

v Mustafa Kemal, yapmı oldu u bu ilginç ticareti ömrü oldukça unutmayacak ve zaman zaman anıp gülerek anlatacaktı.

Zenginlik tanrısı Mamon, idealistlere sık sık böyle

oyunlar oynamaktan ho landı ını bir kez daha göstermi ti.

ALTIN KUR UNLAR

Türkler öldür ütebilir, fakat yenilemezler.

Napoleon

Sokaklarda üçer be er ki ilik topluluklar olarak dolayan gençler, tellâların ba ır ılarını andırircasına, evlerin pencerelerine bakarak öyle ba ırıyorlardı:

— Vatanını seven Yahudi mezarlı ına, ma atlı a gel-sin)

İmdiki Bahribaba parkı, o zaman Yahudi mezarlı ıydı. Üzerindeki Tabelâda «Hukuku Be er — (nsan Hakları) gazetesi» yazılı bir kapıdan soluk solu a uzun boylu, kara ya ız, yakı ıklı, otuz ya larında bir adam fırladı:

Hemen önünden ba ırarak geçen da ınık saçlı ve heyecanlı bir gencin kolundan yakaladı ve ona bir kucak Hukuku Be er gazetesi verdi:

— Al unları, önüne gelene ver, dedi.

Sultanî ö rencisi oldu u anla ılan genç, gazeteleri yüklenip uzakla tı.

Genç adam, giden delikanlının arkasından bir dakika dalgın ve dü ünceli baktı.

Denizden ıslanarak gelen tatlı bir meltem, yüzünü okuyarak ve ci erlerini doldurarak sokak boyunca geçip gidiyordu. Güzel bir Mayıs ak amı izmir'in bütün göklerini ve havasını pembe bir bu u ile doldurmuştu.

Kırlangıçlar, son sineklerin pe inde çı lıklar atarak havayı bir ba tan bir ba a biçiyorlardı.

Genç adam, kafasını kaldırarak Kümülüs bulutlarıyla örtülü gökyüzüne baktı: Do a yine eski kaygusuz do aydı. Yalnız, insanlar tedirgindi; yalnız o, tedirgindi, ömrünün en önemli olaylarından birini belki en önemlisini ya amak üzereydi. Gerçi bu olay. do ada, ku ların çı

İklartndan bulutların köpürerek pembe mermer hamuru* gibi kaynağından hiçbir şey de i tirmeyecekti. Ne var ki bu. ömrünün en büyük sesi olarak vatanın esir ufukları üzerinde kimbilir belki de bütün yeryüzünde çın çın ötecek bir yankı bırakacaktı.

Bir zamandanberi çıkardı ı «Hukuku Be er» gazetesini bütün Türkiye'de bilen kaç ki i vardı?

«Hukuku Be er» gazetesi, Osmanlı sulh ve selâmet kurumunun sözcülü ünü yapıyordu. Batı milletleri, örneğin, Fransızlar, bütün dünya milletlerine insan haklarını ö rettikten sonra imdi de onları çi neyerek esir milletlerin topraklarında ilerliyorlardı.

O, gazetesinde bu insan haklarının korunmasını ne a kınlık içerisinde yüzen kendi yurtta larına, kendi milletta larına, ne de demir çizmell hürriyet ve hak çi ne yicilerine duyurabilmi ti. Yalnız, bir nihilist gibi, bir anarist gibi, bir bomba demeti gibi hürriyet çi neyicilerinin üzerine atılınca kopacak bütün gürültüyü sa ır kulaklar bile i itebilecekti. Dünya sava ından önce Balkanlar'da ngiltere u runa propaganda gezileri yapan gazeteci Bakton karde leri Romanya'nın merkezinde bombayla selâmladı ında çıkan dumanı herkes görmü ve kopan gürültüyü bütün dünya i itmi ti.

Osman Nevres, 1304 de Selanik'te do mu tu. Babası Hasan Tahsin Recepti. Annesi Ay e ile bir a abeysi ve iki kız karde i hâlâ ya ıyordu. Nevres, lise e itimini Selanik'teki Feyziye Lisesi'nde bitirerek stanbul'a gelmi ve amlı Mehmet efendi ma azasında çalı an babasının yanında kalmı tı. Me rutiyetin lânı üzerine ttihat ve Terakki Cemiyeti'ne giren Osman Nevres, Talât Pa a'nın sivil muhafızı « efko» aracılı ıyla sivil muhafız olmu tu. Bütün iste i, Avrupa Üniversitelerinden birine kapa ı atmak ve e itimini bütünlemektl. Ne "yazık ki babasının aldı ı üç be kuru , onun bu hevesini gerçekle tirmeye yetecek takatte de ildi.

En sonra Devlet sınavını kazandı ve bir arkada ıyla a abeysinın verdikleri on Napolyon altınını cebine indirerek Paris'e yollandı ve orada Siyasal Bilgiler Akademisi'

'ine yerle ti. Üniversiteyi bitirerek istanbul'a döndü ünde Balkanlar kaynamaya ba lamı tı. Amansız iki Türk dü - manı, iki ngiliz, Baxton karde ler Bclkanlar'da büyük bir propaganda gezisine çıkmı tı.

Osman Nevres, bunları yola getirmek için Talât Pa - a ile smail Canbolat beye ba vurdu. Sofya'da yapıla - cak olan suikastı Sofya Ata emiliteri Mustafa Kemal, do - ru bulmayarak Romanya'da yapılmasını salıkladı. Osman Nevres, Bulgaristan'dan Türkiye'ye dönerek burdan bir taka ile Romanya'ya geçti. Bükre 'te Baxton'lar ona ha - karet dolu bir kar ılık verdiler. «Bizim barbar Türklerle konu acak hiçbir eyimiz yok,» dediler. Bunun üzerine Nevres i in barı çı bir yolda çözülemeyece ini anlamı tı. kisini de a ırca yaralayarak Romen Adliyesinden 10 yıl hapis cezası yedi. Birinci Dünya Sava ı içinde Türk ordu - su Bükre 'e girince kurtularak yurda döndü. Ne var ki bu kez de veremin kara pençesinde inlemeye ba lamı tı. Zindan hayatında bu korkunç hastalık onu pençesine ge - çirmi ti. Talât Pa a'nın yardımıyla tedavi edilmek üzere işviçre'ye gönderildi. Osman Nevres, sviçre'ye tedavi - ye giderken babasının nüfus ka ıdıyla pasaport almak zorunda kaldı ndan Hasan Tahsin Recep adı sonradan üzerinde kaldı.

Gö sünün sıkı tı ını duymu tu. Geni bir soluk al - dı. Kollarını açıp kapayarak bir iki jimnastik davranı ı yaptı, sonra yine idarehaneye girdi.

Tahta sandalyeye oturdu. Masanın gözünü çektı. Kar - makarı ık atılmı müsveddelerin ve ba ka yazılı kâ itla - rın üzerinde yatan kocaman bir tabancanın namlusu par - ladı. Sinirli, bir davranı la tabancayı aldı, emniyetini yok - layarak kur unlarını birer birer çıkardı. Muayene etti. Te - ti e dokundu, bir kaç kez «çıt» diye sesler i itildi. Ta - banca iyi i liyordu. Kur unları yeniden tabancaya sürdü. Emniyeti kapadı ve onu beline taktı ı kılıfa güzelce yer - le tirdi.

Sonra elini çekmecenin daha gerisine sokarak kap - lumbu a yavrusuna benzeyen bir ingiliz bombası çıkar

dı ve bunu da mendiline sararak ceketinin dı cebine koydu.

— Ne yazıklı diye söylendi. Voltaire'in. Rousseau'nun. Didererot'nun bize ö retti i insan haklarını korumak için belindeki u tabanca ile cebindeki bombadan ba ka ro ruyaacak bir silâhı yoktu.

Kordonboyu'na do ru yürüdü; serin bir inbat rüzgârı dalgaları kıyıya çarpıyor, yer yer masmavi ı ıktan yakamozlar yapan çarpıntılı sular sürekli bir ıpırtı çıkarıyordu. Rumların daha sık «oturdu u yana baktı ve kulak verdi. Orda gitarlar bu ak am pek en saatler yaratıyordu. Sevinçli gülü leri, isterik bir hırçınlıkla titreyen genç Rum kızları ve kadınları Bakûs ayınlerinin içkili tazelen gibi co kundular.

Buna kar ılık Türk mahalleleri al karıları basmı lo husalar gibi korkunç bir karadü içindeydiler. Müzik ve arkılar susmu tu.

Genç adam, tedirgindi. Her an tabancasına el atmaya ve içindeki kur unları bo altmaya hazır bir ruh hali içindeydi. Ömrünün hem en umutsuz, en karanlık, hem de en kararlı gecesini ya ıyordu. Bunu biliyordu. Yarın dü - man askerleri rıhtıma çıkınca imdi kılıfında uyuyan ve susan uzun menzilli tabancası konu acak ve belki de birkaç dü man askerinin canını yakacaktı. Ne var ki onun için öldürmek, sorun de ildi. Bu, yalnız, ehrin, vatanın galini protesto için yapılacaktı. imdiye dek yapılmı olan bütün te ebbüsler bo a gitmi ti.

izmir'in Yunanlılara i gal ettirilece i haberini birçok izmirli oydu yurtta ı gibi o da çoktan almı tı. «Hukuku Be er» gazetesinin sayfalarında bomba gibi yazılar patlatmı tı.

izmirli aydınlar, gerçekten de bo durmamı lardı, i - gal haberleri do ruya benzemeye ba layınca 22 Mart 1919 da Beyler Soka l'nda Millî Sinema salonunda büyük ve co kun bir toplantı yapılmı tı: Aydınlar ve Balıkesir e - hir ve kasabalarından tam 37 müftü, 37 belediye reisi ve pek çok yurtta bu kongrede hazır bulunmu tu. Osman Nevres de bunlar arasındaydı. Bu kongreyi yapan «z

mir Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti» idi. Cemiyetin genel sekreteri Cami bey (Baykut), toplantıda co turucu bir nutuk söylemi ve «fiilen» i gale kar ı gelinmesi üzerinde durmuştu. Galin bir «hâdlse»ye sebep olacağını anlatan bir muhtıra kaleme alınarak bütün itilâf devletleri temsilcilerine birer suret gönderilmişti.

Hepsi bo unaydı. te, beklenen felâket, amansız bir ç ı gibi yuvarlanarak geliyordu.

Osman Nevres, ellerini pantolonunun ceplerine sokarak Türk mahallelerinden birinin soka na daldı. Karanlıkla beraber, el ayak çekilece ine tersine sokaklar insanlarla kaynamaya başlamıştı. Hepsi de gençti. Genç esnaf ve i ç i çocukları, Sultanî ö rencileri, kalabalık sıralar halinde acıklı ve gürbüz sesleriyle «tekbir» getirerek sokaklardan geçiyorlardı.

Liderleri sadece yurtseverlik co kunlu u idL Günlük ekme i pe inde felâketten imdiye dek haber a'lamamı hem ehriler, soka a fırlıyor ve a kınıktan büyümü gözlerini, açılmış a ızları ve yüzlerinin sarkmış çizgileriyle donup kalıyorlardı.

Genç adam, bu ba sız ve yurtsever hem ehri yı nlarına ba bulmak için aylardır u ra anıpr arasındaydı. Ne var ki, bu i ba arılamamıştı; bir ba bulunamamıştı.

Sokaklarda nşanın tüylerini ürperten tekbir sesleri arasında hâlâ «vatanını seven Yahudi mezarlı na gel «nl» haykırı ları itiliyordu.

Osman Nevres, çaresizlikten çılgına dönen binlerce genç insanın seline kapılmış yürüyordu. Bu kayna ma hona gitmiyor de ildi. Bundan kuvvet alıyordu. Ne yazık ki «tecrübe ve silâh» bunlardan çok uzaklardaydı; asıl yurdu kurtaracak da onlardı.

«Zavallı çocuklar, diye söylendi, bilmiyorlar ki, tekbir getirerek dola tıkları u anda bile dü man ehri i | gal edebilir.»

Onun böyle dü ünmekte hakkı vardı, iyi haber alan kaynaklardan sızan habere göre gal ya 14 Mayıs gecesi 6aat 20 de ya da 15 Mayıs sabahı yapılacaktı.

Millet, akın akın ma atlı a do ru giderken o, yolu

nu Kordonboyu'na çevirdi. undan ki, dü man, dendi i gibi u sırada karaya asker dönebilirdi. En uygun zaman da bu andı; bütün zmir büyük bir a kınlık ve kararsızlık içinde yüzüyordu.

Aylardır dillerde dola an i gal haberi, i te en sonra gerçekle mek üzereydi ve bunu önleyecek hiç bir kuvvet de görünürlerde yoktu.

Genç adam, ayaklarının yorgunluktan artık daha ileri gitmedi ini anlayarak önünden atlı tramvaylar geçen bir kahvenin dı aradaki iskemlelerinden birine çöktü. Kulakları hep kiri teydi. O biliyordu: Yurt sevgisi ile ruhları kaynayıp duran/vuru mak için ufacak bir i aret bekleyen bu halkı durduran nedenleri çok iyi biliyordu: zmir Valisi Kambur zzet ile On Yedinci Kolordu Kumandanı Ali Nadir Pa a, stanbul hükümetinin ihanetini destekliyorlardı. Vali, «Hiç bir hadise çıkmayacaktır!» diye efendilerine ve efendilerinin Avrupalı efendilerine söz vermişti.

Ali Nadir Pa a'dan önce kolordu kumandanı ve vali vekili olan Nurettin Pa a, ayrılmadan önce gazetelere öyle bildiride bulunmuştu: «Yunanlıların yapacakları bir çikafma hareketi kan dökülmesini intaç edecektir.»

Bu yi itçe söz, zmirliğin yüreklerine biraz so uk su serpmi ti. Ne yazık ki, stanbul, hemen bu yi it pa a'yı ordan almı ve onun yerine tam kendileri gibi dü ünün «Nigehbancı» Ali Nadir Pa a'yı göndermişti. Nurettin Pa a'nın zmir'i kolay kolay i gal ettirmeyece i önemli bir «hâdise» çıkaraca ı meydandaydı. zmir'in tepelerinde Türk topları ve Kordonboyu'nda Türk silâhları patlayınca i temelli sarpa saracaktı. Böylece de i ler bozulacaktı. Mondros bırakı masında zmir'in i gali de dü ünülmü ve bu i in tereya ndan kıl çeker gibi gürültüsüz patirtısızca yani «hâdisesiz» olması kararla tırılmıştı. Keçi sakallı Venizelos efendilerine böyle söz vermişti.

zmirliğin, ehri Yunanlılara verilece ini lk i ittikleri gündünberl tedirgindiler, her an bu felâketle kar ılaacaklarını dü ünerek kaygutu günler ya ıyorlardı. Artık, güzel izmir'in savunması, kadere bırakılmıştı. Bu ehri ancak bir mucize kurtarabilirdi.

Bırakılma koşulları gereince, zmir'deki kolordu karargâhına gelen bir İngiliz subayı, alaylarda yalnızca dörder makinalı tüfek bırakılmasını ve geri kalanının sandıklanarak gereken yerlere yollanmak üzere istasyonlara gönderilmesini söylemişti. Beinci tümenden İngilizlere hiçbir top teslim edilmemesi de bütün topçuluk cephaneleri liman içinde bulunan Yenikale tabyasına depolanmaktaydı. Harbiye Nazırlığından gelen emirde, tümende sadece iki bin tüfek bırakılması ve geri kalanının sandıklanarak istasyonlara gönderilmesi bildiriliyordu.

Zaten Mondros bırakılmasından sonra yapılan terhis sonucunda taburlar 100 150 silâha dü mü tü. zmir'deki kolordu emrinde ayrıca iki bölüklü bir süvari alayı da bulunuyordu. Ne var ki bu alayın bir bölüğü tam yirmi gündür zmir'den uzaktaydı; ehzade Abdürrahim efendinin ba kanlı indaki Ali Rıza Pa a nasihat heyetine muhafız olarak katılması ve Aydın'a gönderilmiştir.

Ayvalık'taki kıyı bataryaları içeri alınmış, zmir'deki kale toplarının kamaları sökül mü tü.

14 Mayıs'tan birkaç gün önce zmir limanına bir sürü savaş gemisi gelmiştir. Bunların arasında bir Amerikan dritnotu, bir İngiliz, bir İtalyan zırhlısı ve bir harp gemisiyle birkaç İngiliz torpidosundan meydana gelen bir filo da vardı. İngiliz Amiralî Galtrop da bu savaş gemileriyle zmir'e gelmiş ve yapılan provada hazır bulunmuştur.

zmirliler, İngilizlerin o gün ba layacağını sanmış da bu. sadece bir alay tırma çabasıydı. İtalyanlar, ehre birkaç Berjagali müfrezesi çıkarmış ve bunları silâhsız olarak caddelerde dola tırmışlardı.

Bu, belki de «dümanca gelmiyoruz ve gelmeyeceyiz» demektir.

Bir iki gün önce de donanma arasında bulunan Yunanlıların Kılıcı ve Averof savaş gemilerinden karaya bir miktar Yunan askeri çıkarılmıştır. Bunlar, Kadifekale istihkâmalarını ve Çandarlı'yı İngiliz provası yapmışlardır.

Sözde her şey usulüyle ve gizlilikle yapılıyordu. Türk halkı, artık her şeyi itilâf devletleri ve onların serüvene atmaya hazırlandıkları Yunanlılar kadar yakından biliyordu.

İzmir, daha önce itilâf devletlerinin yanında savaşa katıldıktan sonra talyanlara vaadedilmişti. Savaş bitince talyanlar'da sosyalist ve komünist hareketleri hükümeti fulce u ratıp itibarını kırdıktan sonra itilâf devletleri sözlerinde durmamışlardı. Bu yüzden talyanlar, bu işi gale karıştırdılar. Bu işi gale karıştırdıklarından da bunu gününle, saatleriyle Türklere bildirmişlerdi.

Ege kıyılarının bu mavi gözlü incisi, daha Mondros bırakılmadan önce savaşta göstermiş olduğu yararlıklarla karışık Yunanistan'a başlanmıştır. Yunanlılar, sadece bu olgun yemi değil dalından devirecekleri günü büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu.

Bunun için de alabildiğine gizli hazırlıklar yapılmaktaydı. Kıyıya yakın adalarda meydana getirilen Yunan çeteleri gizlice İzmir'e sokuluyor ve İzmir metropoliteninin emrinde toplanıp tekilâtlanıyordu. Bunlar, İzmir'e basit birer yolcu olarak geliyorlardı.

İtilâf devletleri, İzmir'in Yunanlılarca işgalinin haklı olduğunu gösteren kimi nedenler ileri sürmekteydiler; bunun için de bir iki tutamak noktası bulmuş ve benziyorlardı: Aydın Hristiyanlarının varlığı tehlikedeydi. Türkler, nizamî ordularını kuvvetlendirerek, çete tekilâtları yapılarak Rumlara «katliâm» yapmak üzereydiler; bir memleketi işgal edebilmek için güçlülerin ileri sürebileceği en güçlü iddialar elbette bunlar olacaktır.

İzmir'in işgalini, Mondros müteahhünamesinin 7 nci maddesine göre yapılacaktı: Bu maddeye dayanarak, Amerika'nın da (muvafakatiyle) İzmir müstahkem mevkiinin ve İzmir şehrinin Yunanlılarca işgalini istemiştir.

7 Mayıs 1919'da İzmir limanına gelip domirleyen Amerikan, İngiliz, Fransız, Yunan donanmasından seçilmiş, zırhlı, kruvazör, drifnot ve torpidolarla İzmirli Rum hemşehrileri sevinçten çılgına döndürmüştü. Gerek İzmir'in içinde, gerekse kasaba ve köylerindeki Rumlar, ta

kınlı ı son kerteye vardırımlardı. Söke ve dolaylarını Rum çeteleri haraca kesmeye balamılardı.

zmirli Rum yurttalar, artık, yeni bir ça ın altın e-ine aya ını basmı insanların mutlulu u içindeydiler.

Limanda demirleyen Yunan zırlısı Averof'tan rıhtım boyunda devriye gezmek üzere karaya çıkarılan sekiz kilik Yunan deniz erinin çevresine toplanan büyük bir Rum kalabalı ı, bu yeni Elen altın ça ını selâmlayan sevinç arkıları içinde kendini kaybetmi ti.

Bu davranı , ehrin Türk ço unlu unu pek çok üzmü , sözle, yalvarı la bu kalabalı ın da ıllmasına çalı ılmı ti. Co mu Rum halkını da itmak ancak, zorla olabilmı ti. Mızraklı Türk süvari devriyesi dört nala olay yerine gelmi ve bu haksız co kunlu a kimsenin burnunu kanatmadan son vermi ti.

Bu arada, kolordu kumandan vekilli inde bulunan Süleyman Fethi bey, Yunan devriyesinin bir «hâdise»yo sebep olabilece ini, bunu önlemek için de bir daha bu gibi devriyelerin karaya çıkarılmaması için hem zmir'deki ngiliz temsilcisine ba vurma , hem de durumu stanbul'a, Harbiye Nazırlı na bildirmi ti.

Süleyman Fethi beyin telgrafına cevap veren Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Pa a'nın, Süleyman Fethi beye gönderdi i cevap (14 Nisan 1919) u idi:

«Yapılan te ebbüsata devam edilmekle beraber bu te ebbüsün di er vasıtalarla netice vermesine intizar olunursa çıkan devriyedeki nefer adedini gittikçe tezyit ederek Yunanlıların zmir'i i gal ettiklerini In aa ve bu ayl atı bir emri vaki haline ifra etmeleri muhtemeldir. Bunun için te ebbüsata müttehizenin tekidiyle beraber Averof süvarisine de tebligatı katiye icrası ve fi mabaad devriye çıkarılırsa menedilece inin tefhimi.»

Bu kesin ve yurtsever emri alan Kolordu Kumandan Vekili Süleyman Fethi bey, Averof süvarisine bir daha karaya devriye çıkarılmamasını, çıkarılırsa üzerlerine ate ettirece inibildirmi ti.

Böylece 14 Mayıs 1919 a de in Kordonboyu'na bir daha devriye çıkarılmamı ti.

Bu ufacak ve yarım tedbirler, dü ünen ve gören zmirlielerin yüreklerine so uk su serpecek gibi de ildi. Rum Jarın ta kınıkları yer yer sürüp gidiyordu. Rumlar, zmir i galinin Joir saat sorunu oldu unu pek iyi biliyorlardı.

Vaktiyle zmir'le Ege denizi, kıyılarında, Türk vatan- da ı olarak oturan Rumlar, itilâf devletleriyle el ele çalı tıkları kanısına varılarak sava kabinesince memleke- tin içlerine «tehcir» edilmi lerdı. Elbette onlar da, cep- helerde kanını akıtan Türk hem ehrileri kadar zahmet ve yoksulluk çekmi lerdı. Bu, inkâr edilemezdi. çleri, salt bu yüzden Türklere kar ı patlamaya hazır bir barut fıçı- sı, bir dinamit deposu halindeydi. Yunanlıların büyük ada- mı Venizelos, sürgün edildikleri bu güzel yurdu onlara ba ı layınca artık kaplarına sı amaz hale gelmi lerdı. Muzaffer itilâf devletlerinin sarho lu u onların gitarların- dan uçan arkıların co kunlu unda da duyuluyordu. Mon- dros bırakı masının imzalanmasıyla eski evlerine barkla- rına dönen bu Rum azınlı ı, kendilerini eski din martir ieri (ehit) gibi cennete girmeye hak kazanmı sanıyor ve öç saatini sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Yunan gemileri, bunlara sandıklar içinde yı ın yı ın yiyecek gönderiyor, onların çektikleri bunca yoksullu u böylece hafifletmeye çalı ıyorlardı.

Ne var ki metropolit Hristos Tomos'un nezareti al- tında gizlice açılan yiyecek sandıklarından asker giynek ler, türlü silâh ve cepbane çıkıyordu.

Pireden kajkan bu yardım gemileri Yunan donanma- sının kılavuzlu unda zmir'e dek gelip yiyecek ve giye- cek (!) sandıklarını rıhtıma bo altıyordu.

tihat ve Terakkicilerin namlı zmir Valisi Rahmi bey. sava kabinesinin dü mesinden sonra bu görevden ay- rılmı ve yerine Nurettin Pa a getirilmi ti. Vali Rahmf bey zamanında ba layan zmirli Rum hem ehrilerin si- lahlandırılması i, Nurettin Pa a zamanında da bütün hi- zıyla sürüp gidiyordu. Nurettin Pa a, gözü pek ve yurt- sever bir adamdı. Bu gizlice silâhlanmanın nereye vara- ca ını bildi inden hemen tedbir almaya ba lamı tı; eline kesin raporlar geçince bunları stanbul'a bildirmi ti, f

gole silâhla kar ı koymanın çarelerini ara tırmayı da unutmamı tı. Yne de, zmir'in kaderi üzerindeki gizli sava , bütün iddetiyle sürüp gidiyordu. ngilizler, Nurettin Pa a'nın yurtseverce tedbirler almak yolunda çabalayıp durdu unu çabucak ö renmi lerdı. Bu kez de ngilizler, bu yi it pa ayı zmir'den uzakla tırabilmek için Babıâli'ye ba vurmaya ba lamı lardı. Bir ara Osmanlı hükümeti ngilizlere boyun e er gibi olmu sa da ansızın bir uyanma meydana gelmi ve Nurettin Pa a yine zmir kalesinin üzerinde, son vardiya gibi tehlikeli ufukları gözetlemek görevinde bırakılmı tı.

Yalnız Damat Ferit Pa a, bir süre sonra zmir'i Nurettin Pa a'sız bırakmak kararını alarak ngilizlerin gönlünü ho etmi ti. Nurettin Pa a uzakla tırılarak yerine Hürriyet ve tilâfçı Kambur zzet getirilmi , bu da zmir Rumları ve Megaloideasçılar için büyük bir bayram yerine geçmi ti.

Kambur zzet bey, Ferit Pa a kabinesinden önceki Tevfik Pa a kabinesinde Dahiliye Nazırlı ı yapmı tı. Kambur zzet bey, ilk gündendenberi ngiliz Konsoloslu u ile ilikisini sürdürmü ve ngilizlerin bütün ince hesaplarına göre davranı larını ayarlayarak ça ının en a a ılık rollerinden birini oynamı ve i galcilerin yolunu «tesviye» ederek onları kapıya dek getirmi ti. Kambur zzet, Nurettin Pa a'nın direnme örgütlerini ve fikirlerini birer birer dağıtıp yere sermi ti.

Kambur zzet, zmir hükümet kona ı önünde 5 Mayıs 1919 da, yani i gal felâketinden tam on gün önce ilk valilik nutkunu söylemi ti.

Büyük bir Türk ve Rum kalabalı ının önünde söyledi i nutuk, bütün Türkleri a ırıp ürkütmü , umutsuzlu a dü ürmü , Rum hem ehrileri ise umutlandırmı , sevindirmi ve co turmu tu.

Kambur zzet, kısaca unları söylemi ti:

«— Sulh takarrür edip de ahval tamamen tavazzuh etmedikçe esaslı hiçbir ey yapılmayacaktır. Mesaimizin hedefi anâsırı muhtelif arasında mevcut suitefehhümü ortadan kaldırmaktır. Bunun yerine hüsnüamize l temi

na ve harp senelerine yapılan fenalıkları, zarar ve ziyana tamire hasrı vücut etmeye çalı aca ız. Vazifemizi kolayla tıracaklar hakkında mü fik hareket edece imizi, buna en ufak mü külât çıkarıcıları ve gayemizi engellemeye çalı anları en iddetli usullerle cezalandırıcı ımı zı da hiç kimsenin üphesi kalmaması zımmında tekrar ederim.»

ngiliz Amiralı Wep, 14 Mayıs 1919 Pazartesi günü itilâf devletleri namına Babiâli'ye bir nota vermi ti; bunda Yunanlıların 15 Mayıs sabahı İzmir'i i gal edecekleri bildiriliyordu. Bu kararın da Paris'te toplanan Dörtler Yüksek Meclisi'nce verildi i açıklanıyor ve Osmanlı askerlerinin İzmir kalesini bo altarak Yunanlılara teslimi, şehir içindeki asker ve subayların kı lalarında kalarak i gali beklemesi isteniyordu.

ngilizlerin Akdeniz filosu kumandanı Amiral Galtrop da beri yanda İzmir Kolordu Kumandanı Mirliya Ali Nadir Pa a'ya yine 14 Mayıs 1919 Pazartesi günü saat dokuzda verdi i notada :

«İzmir istihkâmları ile dolaylarının ve savunma tertibatı bulunan arazinin mütarekenin yedinci maddesi gere ince bugün saat on ikide müttefik devletlerce i gal edilece ini» bildirmi ti.

Nadir Pa a Babiâli'ye kendisine Amiral Galtrop'ça böyle bir nota verildi ini bildirmi ve buna kar ı ne türlü davranacağını sormu tu. Harbiye Nazırı Akir Pa a ise buna verdi i cevapta Amiralin bu teklifin bırakı ma hükümlerine uygun oldu unu ve Amiralin iste ine uyulmasını makına ba ında bildirmi ti.

Nazırın makına ba ında verdi i bu emir üzerine on yedinci kolordu kumandanı Ali Nadir Pa a, Foçatın ve Urla istihkâmlarının Fransızlar, Kösten adası istihkâmlarının İngilizler ve İzmir'e en yakın kale istihkâmlarının da Yunanlılarca i galine müsaade etmi ve bu i gal alayı 14 Mayıs ak amına de in olup bitmi ti*. 13 Mayıs 1919 da ise talyanların Rejine zırhlısı Ku adası'nda demirlemi ve bir miktar asker çıkarılarak Selçuk yönünde yürütülmü tü.

Amiral Galtrop, ö leden önce saat 11 ile 12 arasında kolordu kumandanlığına verdi ikinci notada: «Müttefik devletlerin muvafakat ve kararıyla İzmir'in Yunan birliklerince işgal edileceği, işgal kuvvetlerinin 15 Mayıs 1919 sabahı sekizinden itibaren karaya çıkarılacağı ve bunu sağlamak için de sabah saat yediden itibaren iskelelerin Yunan deniz müfrezelerince işgal edileceği ve her türlü üzücü olayları önlemek için çıkarma iskeleleri yakınındaki pasaport ve Punta'daki karakollarda müfrezelerden başka bütün birlikler ve müesseselerin buldukları garnizonlarda toplu bir halde kalarak Yunan işgal kuvvetleri kumandanının vereceği emri beklemeleri ve dışarı ile haberleşmeyi önlemek üzere telgrafhanenin ngilizlerce işgal edilmek üzere» olduğunu bildirmiştir.

Galtrop, işgal süresinde limandaki İngiliz donanmasının güvenli sağlamak üzere hazır bulundurulacağını da buna katmıştır.

14 Mayıs günü akşamı. Amiral Galtrop'un notasından sonra kolordu kumandanı Ali Nadir Paşa, bütün subayların evlerine adam göndererek hepsinin geceleyin kılıda toplanmasını emretmiştir. Subaylar kara düğünerek kılıya gitmeye başlamış da ayakları hep geri gidiyordu. Koca koca savaşlar görmüş bu yüzlerce tecrübeli adam, bu uursuz gidişin arkasında karanlık niyetlerin pusu kurduğunu seziyordu. Ne yazık ki hepsi de akindı, ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Böylece İzmir'de bulunan subayların çoğunu u, ayaklarını sürükleyerek gidip kılıya kapanmıştır.

Hükümet konağının karısındaki kahvenin önünde iskemlelerden biri üzerine çöker gibi oturan Osman Nevres, hâlâ bu konular üzerinde hararetle hararetle konuşup tartışan aydınların dertli düğüncelerine kulak misafiri oluyordu. Evet, artık yabancı işgalini durduracak hiçbir kuvvet yoktu. Bütün kozlar oynanmıştır. En yeni haberler, hükümet konağının karısındaki kahvede duyuldundan sabahtanberi zaman zaman buraya gelerek saatlerce oturmuş ve aydın hem ehrileriyle görüşüp dertleşmiştir.

Gündüzün kahveye esmer, nce vücutlu, ye il gözlü bir kurmay albay girmi ve kahvedeki subaylar hemen onun ba ina toplanmı tı. Bu subayı, subaylar arasında ancak iki üçü tanıyordu. Bu, imdiki kolordu kumandanı Ali Nadir Pa a'nın eski kurmay ba kanı Kurmay Albay Kâzım beydi. Subaylardan i gal haberini i itmeyen yoksa da, kesin olarak hiç kimse bir ey bilmiyordu. Ali Nadir Pa a'nın eski kurmay ba kanı olan Albay Kâzım bey :

— Ben imdi gider Nadir Pa a'dan i in aslını astarını ö renirim, diyerek kolordu karargâhına gitmi ti. Kahvede oturan subayların yanında sabırsızlıkla bekleyen genç adam, yeni bir ey ö renemeyece ini bildi i halde yine de büyük bir sabırsızlık içindeydi.

Kurmay Albay Kâzım bey, Nadir Pa a'nın kendisine söyledi i sözleri tanıdık subay arkadaşlarına iletince hepsi buna itiraz etmi ti:

Ali Nadir Pa a yalan söylüyor, onların gözlerini kutluyordu.

Kahvenin önünde toplananlar ço alıyordu. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Bir curcunadır gidiyordu. En sonra, aydın zmirli hem ehrilerden birisi:

— Arkada lar! diye ba ırımı tı, bu öyle olmaz, haydi, u mektebe gidelim, konu alım, sonra hükümete kati bir müracaatta bulunalım.

Genç gazeteci de içlerinde olarak hepsi ö le üzeri kalkıp hükümetin yanındaki dadî okuluna gitmi ler, bir çok konu malar yapmı lar, bir karar almaya çalı mı lar dı. Necati, Haydar, Anadolu gazetesinden Re at, Hüseyin Ragıp, Moralızade Halit bey. Cami bey, zmir Hilâl Lisesi Müdürü, Ahenk gazetesi ba yazarı evki, Recep, sivil giyinip gelmi olan Albay Süleyman Fethi, Sultanî okulunun ikinci müdürü Kemal smail Habip, dadî Müdürü Ahmet Naili, Riyaziyeci Nazmi, Gaffar, Remzi, Bahri, Sa lâhattin, Mu lalı Saffet ve Nedim, Ragıp Nurettin, Feşçi Zâde Halim, Kahveci Zâde Hamdi. Doktor Mente eli Hüs-nü, Eczacı Ferit, Jandarma Subayı Mümin, Poligon Müdürü Yüzba ı Faik, Köylü gazetesi sahibi Refet, Ahenk gazetesi sahibi Ali Nazmi ve Yıldırım Kemal beylerle iz

mir Müftüsü Mevlevi eyhi Nuri efendi de toplantıya bir önem verdirenler arasında bulunuyordu. Miting yapma kararı ilk önce bu toplantıda alındı. Miting Yahudi maatlı lında yapılacaktı. Gazetelerde «zmir, efelerini bekliyor!» man etli yazılar yazıldı.

Osman Nevres kur unî bir giynek giymi ti; kalpaklıydı.

«Gelsinler, gelecekları varsa görecekları de var.»

Süleyman Fethi beyin toplantıda söyledi i ate li nutukta öyle sözler vardı: «Yemin ediniz, dü manlar Türkiye'nin istikbâl ve hayat hakkını tanıyınca kadar hiç bir zulüm, hiç bir çile, hiç bir dö ü , hiç bir me akkat önünden kaçmayaca ız.»

Toplanma önerisini yapan zmirli aydın, heyecanlı ve güzel bir nutuk söylemi , uyuyan birçok duyguları sarsımı , uyandırmı tı.

Hemen oracıkta bir heyet seçilmi ve bu, Vali Kambur zzet beye gönderilmi ti. Osman Nevres de bu heyet arasındaydı. Valinin odasına girdiklerinde ufak tefek kara sakallı, kambur, hastalıklı, zavallı ve yüzünün sönük anlamı ve kendine hâkim olmaya çalı an sönük ifadeli sesiyle onları kar ılamı ve öyle demi ti :

— Efendim, endi eyi mucip bir ey yoktur. Sizin gösterdi iniz heyecan lüzumsuzdur. ttihat ve Terakki'nin manevra maksadıyla vücuda getirdi i bir heyecandır. Hükümet her bir tedbiri ittihaz edecektir.

Heyet, Valinin bu sözlerini okulda sabırsızlıkla bekleyen halka bildirirken zmir Belediye Reisi de çıkagelmi ti. Belediye Reisinin gelmesiyle yeniden hararetli konu malar olmu ve Valiye yeniden bir heyet gönderilmesine karar verilmi ti. Vali, kar ısında dikilen heyete bu kez zmir'in Yunanlılarca i gal edilmesi için itilâf devletleri temsilcilerinden bildiri geldi ini söylemi ti. Bu arada stanbul'dan bu hususta bir bildiri olmadı ını da açıkladı ve zmir halkının i gali so ukkanlıca kar ılamasını salık vermi ti.

Kambur zzet beyin de açıklamasıyla durum aydınlanmı tı.,

a kın kalabalık arasında bulunan «erkânı harp mi-ralayı» Kâzım beyin yanına tanıdı ı bir iki subay sokul- mu ve:

— Biz ne yapalım, elimiz kolumuz ba lı durursak ayıp olur. Bize ne tavsiye edersiniz? dediler.

Bu soru sorulurken halktan birkaç ki i bunu i itti ve bu subayın kim oldu unu sordu.

Kâzım bey, böylece halktan birkaç ki iyle tanı mı oidu. O da kendisinden medet umanlara öyle dedi:

— Mukavemet edilmelidir. Silâhı olan silâhını alsın; asker, jandarma, ne varsa tepelere çıkıp muharebe edelim, ben, beraber bulunurum.

te, genç adam, u ana dek zmir halkının i gale kar ı gösterdi i tepkinin sonuncusu olarak bu olayı bili-yordu. Bu da herhalde bir yurtsever kalbi umutsuzlu a dü ürmekten ba ka bir ey yapamazdı.

Hâlâ sokaklarda «Allah! Allah!» sesleri i itiliyor ve pencerelere kar ı hâlâ :

— Vatanını seven Yahudi mezarlı ina gelsin! diye ba iran gençler görülüyordu.

Vakit ilerledi i halde kahvenin önü hâlâ kalabalıktı, her kafadan bir ses çıkıyordu. Herkesin siniri bozuktı, herkes alabildi ine konu uyor, ya da alabildi ine dü ünüyordu. kisinin ortasında akıllıca ve kısaca bir aksiyon yolu bulmak kimsenin elinden gelmiyordu. .

Genç gazeteci de kalabalık bir grup arasına karı a- rak Yahudi mezarlı ina yollandı ında bütün evlerin uya- nık oldu unu gördü. Çocuklardan ve hastalardan ba ka bütün millet uyanıktı. Bulutlu ve nemli bir geceydi. A ır a ır yürüyen bulutların arasından ara sıra kocaman gü- mü tekerlek gibi bir ay çıkıp batıyordu. Ma atlı a var- dı ında milletin grup grup toplanarak yaktıkları ate lerin ba ında çömelmli , oturmu ve ayakta yüksek sesle ko- nu tuklarını, sadece konu tuklarını gördü. Buraya niçin gelmi ti? Onu buraya sürükleyen iki ey vardı: Birisi ga- zetecilikten gelen yeni bir ey görebilme merakı, ikincisi de «harekete geçilip geçilmeyece i» dü üncesiydi. Ne ya- zık ki mezarta ları arasında hayaletler gibi dola ıp ya

da dikilip duran bu zavallı insan yı nları çobansız koyun sürülerini andırıyordu. Bir Balkan milleti ordusunun izmir'i i gal edece i haberi hepsinin yüre inde hem büyük bir korku, hem de pek büyük bir tiksinti uyandırmı tı. Akılı ba nda olanlar ve tarihi öyle böyle bilenler, Balkan milletlerinin Balkan Sava ı'nda Türk ve Müslüman halka yapmı oldukları tüyler ürpertici i kenceleri yeniden anıyor ve bunun yinelenmesi korkusu, tüyelerini diken diken ediyordu. zmirli bir ngiliz, bir Fransız, bir talyan ve bir Amerikalıdan bu denli korkmuyordu. Küçük ve kom u milletlerin mayalanmı kinlerinin ne demek oldu unu seziyorlardı.

Genç gazeteci, böyle dü ünerek, ate lerin kızılmtırak ve sarımtırak aydınlı nda yüzlerinin trajik anlamını üzüntüyle seyretti i bu a kın hem ehrilerine bir kurtulu reçetesi sunamadı ina yanıyordu. Yine de kalabalı n ortasına alılarak yanık bir konu ma yaptı.

Yorulmu tu. Devrik ve yassı bir mezarta ının üzeline oturdu. Ezilen otlardan, sürtülünüp geçilen çiçeklerden pek güzel, ya amaya ça ıran bir koku yükseliyordu. Yorulmak bilmeyen İshak ku ları durmadan üzgün flütlerini öttürmekteydiler. Do a, bütün hızıyla ya ıyordu'. Kuytu ve gölgelere bo ulmu a açlık ve çalılıklardan n san üzüntüsüne meydan okuyan bülbül sesleri geliyordu.

Bu güzel, ılık ve çi le ıslanmı Mayıs gecesinin güzelli ini u trajik saatta ya ayabilmek, kaygusuzluk, duygusuzluk, vurdumduymazlık olarak görülebilirdi. undan ki millet, can kaygusundaydı.

Genç gazeteci, eli çenesinde, biraz ötede yanan bir çoban ate inden ara sıra yüzüne vuran kızıl bir aydınlıkta be yıl önceki korkulu ve yi itçe anılarını hayalliyor du: Te kilâtı Mahsusa'nın ba ı Süleyman Askerî'yi, Enver Pa a'yı, Talât Pa a'yı dü ünüyordu. Bu üçünün kendisine vermi oldu u o tehlikeli ödevi en sonra Romanya'da yoluna koymu tu. Dünyanın büyük bir hızla Birinci Dünya Sava ı'na do ru gitti i günlerdeydi. Birbirine cephe almı olan birkaç büyük devlet, küçük devletler arasından kendilerine müttelikler aramakta ve büyük bir pro

paganda çalı masına giri mi bulunmaktaydılar. Türkiye'ye kar ı di bileyen ngilizler Almanya'nın bu «muhtemeli müttefikiyle arasını kesmek için Balkanlarda pek çok casuslar, propogandacılar gezdirmekteydiler, i te, Baxton karde ler de böyle önemli bir ödevle Balkanlar» ngiltere'ye yakla tırmak için dola ıp duruyorlardı.

ttihat ve Terakki Partisi içinde Cemal Pa a gibi ngiliz taraf lısı olanlar da vardı, ço unluk, Enver Pa a ba - ta olarak, Almanya'nın yanında yer almak taraf lısı idi. Bunun için de Balkanlarda dola ıp korkunç zehirler saçmakta olan Baxton karde leri bir tabanca kur unu, ya do bir bombayla temizlemeliydi ki ngiltere'nin Balkan lokmaları üzerindeki i tahı kapansın.

te, uzun boylu, yakı ıklı, kara ate bakı lı ve cesur Nevres, Bulgaristan yolunda olan Baxton karde leri Sofya caddelerinde büyük bir gürültü ile temizlemek üzere silâh deposu halinde Bulgaristan'a gönderilmi ti.

Nevres, güvenilir Türkleri bulup bu konu üzerinde konu mu , onlar da meseleyi Sofya'da ata emiliter bulunan Mustafa Kemal'e çıtlatmı ti. Mustafa Kemal, bu suikast çin Bulgaristan'ın merkezini uygun burmadı nı Nevres'e anlatmı ve ona yol da göstermi ti. Gerek elçi Fethi bey, gerekse Mustafa Kemal, dolu dizgin gelen Birinci Dünya Sava 'ına girmek dü ünçesinde olmadıkları gibi Almanya ile birle mek taraf lısı da hiç de ildiler. Bunun için Enver ile Talât, bu iki bozguncu kafadarı istanbul'dan uzakla tırmanın yolunu bulmu , birini elçi, öbürünü de askerî ata e olarak görevlendirip göndermi ve böylece ba larından savmı lardı.

Nevres, bu mavi gözlü genç subayın dediklerini do - ru bulmu tu: Bulgaristan ile Türkiye'nin ili kileri zaten nazikti. Bu suikast, i i büsbütün berbat edebilirdi. Her halde bunun yararından çok zararı dokunabilirdi.

Mustafa Kemal'den ba arı dilekleriyle ayrılan Osman Nevres, Baxton karde lerden önce Romanya'ya geçmi ve Bükre 'te bombasını hazırlamı bekliyordu.

Birkaç gün sonra Sofya'dan trenle yollanan Baxton karde ler, Bükre 'e varmı lar ve istasyonda Rumen Ha

srıcıye Nazırınca kar ılanmı lardı. Cift atlı güzel bir faytona binen Baxton karde ler, Bükre 'in kalabalık cadde lerinden geçerek Harıcıye Nezaretine do ru gitmekteydiler. Yolun her iki yanını dolduran halk yı nları, bu si yusî konukları ilgiyle seyrediyordu.

Bu sırada, Romen halkı arasında basit bir seyirci gibi dikilip duran genç suikastçı, birkaç adım ileri fırlamı ve cebinden çıkardı ı bombayı büyük bir do ruluk ve kuvvetle faytona do ru fırlatmı tı. Birdenbire orası bir ana baba gününe dönmü tü. Araba parçalanmı , atlar yarım ar gövde halinde debelenip duruyorlardı. Cadde kan içinde kalmı tı. Halk çı lıklar atarak dört bir yana kaçı yordu. O da bu kalabalı a karı arak kaçmı sa da Romen polisinin elinden kurtulamamı tı.

Baxton karde ler, yalnız yaralanmı ve hastahaneye kaldırılmı lardı. Kendisi de bu arada tartaklanarak, kamçılanarak, dövülerek Bükre mapushanesinin karanlık bir hücre sine atılmı tı. Zamanlar ne çabuk geçmi ti: Mahkeme, kendisini 10 yıl a ır hapse mahkûm etmi se de bundan bir yıl sonra patlayan Birinci Dünya Sava 'nın hemen ba nda Mustafa Hilmi Pa a'nın komutasında Bükre 'e giren bir Türk kolordusu, bu çetin ve gözü pek genç yurtseveri hapis haneden kurtarmı ve Türkiye'ye göndermi ti. Ne yazık ki, Nevres bu cezaevinin kötü durumu yü zünden vereme yakalanmı tı.

Ma atlıktaki halk, sabaha dek yaktıkları ate lerin ba nda vakit geçirmi lerse de hiç bir karara varamamı lardı. Ancak, bir beyanname yazılmı ve bisikletli gençler eliyle mahallelere da ıtılmı tı. El yazıları ile yazılıp ço altılan bu beyanname de unlar vardı:

. «Ey bedbaht Türk!

Wilson prensipleri unvanı insanlyetkâranesi altında senin hakkın gasp ve namusun hedkediliyor. Buralarda Rum'un çok oldu u ve Türkler'in Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edece i söylendi.

Bunun neticesi olarak güzel memleketin Yu'nan'a ve .rildi.

imdi sana soruyoruz. Rum senden daha mı çok? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın?

Artık, kendini göster. Tekmil karde lerin ma atlıkta-
dır. Oraya yüzbinlerce toplan ve kahir ekseriyetini orada
bütün dünyaya göster. Burada zengin fakir, âlim cahil
yok, fakat, Yunan hâkimiyetini istemeyen bir kütleyi ka-
hire oldu unu ilân ve ispat et. Bu sana dü en en büyük
vazifedir. Geri kalma, hüsran ve nekbet fayda vermez
Binlerce, yüzbinlerce ma atlı a ko ve heyeti milliyenin
emrine itaat et.

15 Mayıs 1919 **İhâk red heyeti milliyesi»**

Kalabalık arasında pek çok vuru mak isteyen genç.
ya lı kimseler vardı. Ba çeken olsa sava acaklarını, gü-
zel zmir'i kurtarmak için canlarını vereceklerini söyle-
yenler çoktu. Bunun için bu gençler, Ali Nadir Pa a'dan
silâh ve cephe de istediler. Kolordu kumandanı, bun-
lara ancak ba tan savma cevaplar verdi.

Millet hâlâ yukarıdan, hükümetten emir bekliyordu.
Hükümetin kararı da belliydi: Yunanlılara «hâdisesizce»
zmir'i i gal ettirmek.

Genç gazeteci ve Bükre suikastçısı Osman Nevres.
mezarlıkta toplanan halktan da i çıkmayaca nı anlayın-
ca ehre döndü. Cezaevinin önünden geçerken kapıların
ardına dek açık bulundu unu gördü. zmir'in bulutlu, yu-
mu ak, tatlı sabahlarından biriydi. Verdi i karar öyle kuv-
vetliydi ki, bütürt gece uyumadı ı halde onu dimdik ayak-
ta tutuyordu. Sivil cezaevinden bo alan yüzlerce mahkû-
mun ehre da ıldı nı ve kimisinin de halkın ya ma et-
mekte oldu u kolordunun silâh deposuna do ru ko tu-
unu gördü. Ya ma edilen bu silâhların ancak e kıyalık-
ta kullanılaca na yemin etse ba ı a rımazdı.

15 Mayıs sabahı, halkı sokaklarda uyanık buldu. Be-
lediye Reisinin bir heyetle kara sakallı Kambur zzet be-
ye gitti ini gördü. O ara Miralay Kâzım bey de Belediye
Reisinin yolunu kesmi , ne karara varmış olduklarını so-
ruyordu. Belediye Reisinin bu subaya öyle cevap verdi
ini i itti:

— Yaptı mız i , her tarafa telgraf çekmekten ibaret. «Zmir elden gidiyor» diye telgraflar çektim. Altına Reddi İhak diye imza attık.

Mebuslar da birer yana savu mu tu. zmir, gerçekten ba ıra ba ıra elden gidiyordu. Kâzım beyle birkaç subay memleketin içine do ru kaçıp oralarda olsun yuvalanmak üzere ilk vasıtaya binmek için davrandılar.

Genç adanı da o niyette ise de onun görülecek ufak bir hesabı vardı. Tabancasındaki birkaç kurunla cebindeki bombayı hiç olmazsa zmir'in i galini daha gürültülü bir biçimde protesto etmek için savurduktan sonra Aydın da larına do ru savu acaktı. O, hiç bir zaman zmir'de barınmazdı. ngilizlerin, Bükre olayının kahramanını hacama;; etmeyeceklerini hiç kimse iddia edemezdi.

Be yıl önce Balkanlarda yapımı oldu u ödevin tıpkısını imdi de izmir'de yerine getirecekti: Dü manları h r zaman Türk topraklarından uzak tutma ödevini karınca kararınca yapacaktı. Tabancasını patlattıktan sonra gerek yerli Rumların, gerekse Yunan askerlerinin elinden kurtulmak biraz güç olacaktı ama, bu silâhlı protestoyu denemek zorunda oldu unu duyuyordu.

Belediye kahvesinde buldu u bo bir sandalyeye **ÇOK** ti. A zı acılık içindeydi. akakları zonkluyordu. Sa eli ile kavramı oldu u tabancanın da kalbi atıyordu sanki. Onun içindeki mermiler baya ı demir parçaları de ildi. Onlar altın kur unlardı. Baya ı kur unlarda böyle sihirli sesler çıkarmak gücü yoktu. Çıraftan istedi i çayı kuruyan dilini dama ını ıslatmak için bir iki yudumda içti, bitirdi.

Genç gazeteci, birdenbire Kordonboyu'na do ru bir ko u ma oldu unu gördü. Halk, akın akın deniz kenarına gidiyordu.

— Geliyorlar, geliyorlar!

O da hemen yerinden fırladı. Elini tabancasına attı. Evet, oradaydı. Ortada hiç bir davranı olmadı ina göre demek ki güzel zmir'i o mavi gözlü kocaman ehri tek ba ina kendisi savunacaktı. Kordon boyunda sıralanmı heyecanlı halk yı ınları arasına karı arak gözlerini

denizin ötelere dikti. Evet, geliyorlardı. Bir sürü nakliye gemisi iki sava gemisinin ortasında (Averof ve Lemnos harp gemileri) körfezin ılık mavi sularını yarararak ilerliyordu. Limanda demirli bulunan İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan sava gemilerinin güverteleri de bir anda deniz erleriyle dolmuştu. Dürbünlü deniz subayları yeni gelen gemileri büyük bir ilgiyle seyrediyordu.

Gemiler, geldiler İzmir'in önünde demirlediler. Rıhtım boyunca dizilmiş yerli Rum kalabalığı, çoğunlukla gösterilere basıldı. Yunan marşları çalıyor duran bir bandonun müziği ya da muru altında Yunan sava gemilerinden saat tam 7.30 da gümrük yakınına bir silâhendaz birliği çıkarıldı. Saat 8.25 de de mehur Efsun taburu beyaz ve siyah entarileri, süslü fesleri ve püsküllü çapullarıyla karaya ayak bastı.

Saat 10.55 de ise piyade alayı şehrin kuzeyindeki punta'ya **çıkartıldı** Bu alaylardan biri şehrin içine doğru yürüdü, öbürü de şehre hâkim bir tepede bulunan Kadi fakale'de mevzilenmek üzere tertibat aldı.

Genç gazeteci, çoğunlukla çalan Ortodoks kilisesinin çanlarını, bandonun çaldığı marşları ve Rumların çoğunlukla sevinç bağırlarıyla çaldıkları, gemilerin hep birden çaldığı zafer düdüklarini vücudu zangır zangır titreyerek dinliyor ve tabancasının kabzasını sinirli parmaklarıyla kırarcasına sıkıyordu.

İlk protesto kurununu da nerde atacağını kararlaştırmıştı.

Pasaport yakınında ve mehur Kramer otelinin önünde Kordonboyu'na ayak basan Efsun alayı, Rum halkının sevinç gözyaşları arasında İzmir Ortodoks metropoliti Hırsos Tomos'ça takdis edildi. Metropolit Hırsos Tomos'la papazlar Yunan bayrakları önünde diz çöktüler, sevinçten ayaklayarak ve dualar ederek onları öptüler ve yüzlerine, gözlerine sürdüler. Hırsos Tomos, yüksek paşa apkası, kara ve geni cübbesi, kara sakalı ve ateş saçan gözleri ve kalabalık hâkim olan yüksek sesiyle takdis ayinini yapıp bitirdikten sonra düzene girmiş olan Yunan alayını çoğunlukla selâmladı.

Efzun alayı kumandanı yarbay istavriyanopolis. atının üzerinde dimdik duruyor ve birinci taburun önünde gidiyordu.

Efzun taburunun önünde ve alay kumandanının arkasında iri yarı bir Efzun olan bayraktar yürüyor ve kocaman bir Yunan bandırası ta ıyordu. Rum kızları ve kadınları, Efzunların üzerine çiçekler atıyor ve «Zito» diye ba ırarak palikarya yı nlarıyla sıraların her iki yanında yürüyorlardı.

Kokaryalı'ya do ru yönelmi olan Efzun taburu, bu zafer sarho lu u içinde yüzleri gülerik ilerliyor ve Türk mahallelerinin ba ladı ı yere yakla ıyorlardı.

Kı la ve hükümet kona ı önündeki saat kulesinin bulunduğu meydanı geçmi ler, Kokaryalı tramvay dura na gelmi leri.

Rum halkının sevinç na raları, caddeleri dolduran korku içindeki Türk halkı yı nlarının kulaklarında top gibi patlıyordu.

Efzun taburu öncüsü, üstü otel ve altı kahve olan, adına da «Askerî Otel» denilen yapının önünden geçiyorlardı.

Tam bu ara, yaya kaldırımına sıralanmı halkın ara 'sından hızla ilerleyen genç gazeteci Osman Nevres, ru hundaki deh etten titreyen eline hâkim olabilmek için diz çöktü ve tam kö eba ndan Alay Kumandanı istavriyanopolis'in arkasından yürüyen da gibi bayraktarının alınına ni an aldı ve teti i çekti. Bu davranı , öyle çabuk olmu tu ki, alay kumandanı da, bayraktar da, halktan pek ço u da bunu görmü , ânın kısalı ndan hiç kimse kar ı koyamamı tı. Gürbüz bir tabanca sesi, bütün bu zafer ve bayram havasını pani e u ratmı tı.

Kur unu tam alınından yiyen da gibi bayraktar, elindeki kocaman Yunan bayra ı ile boylu boyunca kaldırma serildi. Yunanlıların bu ilk talihsiz askeri, elleri ve ayaklarıyla bjr süre yerleri kazdıktan sonra gölle en ka nı çinde kimıldamadan kaldı.

Alay kumandanı, bu kur unu nasıl olup da kondısl

nin yemedi ine a arak atına bir çark yaptırdı ve gerisin geri dolu dizgin kaçmaya başladı. Bayrak mangası biricik a ırmayan varlık oldu: Hemen yere yattılar ve birkaç saniyede bo alan caddeye tüfeklerindeki bütün mermileri bo alttılar. Efzun taburu birbirini çi neyerek ilk karaya çıktıkları yere do ru kaçı ıyordu. Efzun taburunu alkı layarak deniz kıyısına yürüyen Rum halkı, bu düzensiz kaçı sırasında büyük bir pani e tutuldu ve birço u denize döküldü. Kayıkçılar bunları hemen toplama ya ba ladılar.

Genç gazeteci, bu panikten yararlanarak hemen yan soka a saptı , iki üç yüz metre kadar gerilemişti. İsted i tek protesto kur ununu atmı tı. İmdi, öbür kur unlarla kendini savunarak elinden gelirse ba lara, bahçelere dalarak da lara, memleketin içlerine sı ınacaktı. Ne var ki bayraktar mangası pe ini bırakmadı, sıçrayarak, yatarak arkasına dü mü lerd i. Kur unlar, bo sokaklardan vızıldayarak geçiyordu. Genç adam, tabancasının kur unlarını bo alttıktan sonra, yakla an Efzunlara cebindeki bombayı da savurdu. Uzun ve kuvvetli kolu ile savurdu u bomba, arkadan gelenlerin hemen yanba larında patlayarak onları bir süre durdurdu. Genç adam, bu ara bir evin penceresinden kendisini gözya ları ile seyreden ya lı bir kadın gördü.

— Nine, gördün ya, dedi. yarın ahirette ahidim sen ol, kur unum tükendi, onun için geri gidiyorum.

Bunu söyleyerek, artık, büyük kaçı na ba lamaya karar verdi i anda soka ın ba ından bir anda vızıldayarak birçok kur un geldi, bunlardan biri kafatasında korkunç bir delik açtı; arka üstü dü tü, birkaç kez çırpındı, yarı yüzükoyun döndü. Kocaman tabancası hâlâ sa elinde olarak kımıldamaksızın oldu u yerde kaldı.

Yakla an Efzunlar, belki oyun yapıyor diye onun ölüsüne birçok kur un daha attılar. Her yanından kan sızıyordu. Süngü takımı olarak ölünün çevresini saran bir manga Efzun, süngülerinin sivri ve parlak uçlarını birçok kez bu genç ölünün gövdesine sapladılar. Birkaçı hızı

nı alamayarak onun kafasını çi nedi, tekmeledi. Bir ikisi onun üzerinde tepindi.

Bu sırada, gümrü e dek kaçmı olan Efzun taburları, birkaçar ba mermi daha alarak yine kı laya do ru ilerlediler.

Kolba rındaki Efzun taburu, hükümet kona ı ile kı la arasındaki bahçede mevzllenecek kı lanın kapı ve pencerelerini iddetli bir ate altına aldı. Yunan donanmasından indirilen Nordanflit tüfekleri de bu atı a katıldılar. Tam iki saat süren ve hiç bir kar ılık görmeyen bu ate . kı lanın bütün cam ve çerçevelerini yere indirmiş , sarı badanalı dı ve iç duvarları da çiçek bozu u bir yüz haline getirmiş ti. Kı lanın ate altına alınan yüzünde subay odaları vb. daireler bulunuyordu. Kolordu ve tümen komutanlarıyla, askerlik dairesi ba kanı ve zmir'de bulunan subayların dörtte üçü daha geceden buraya toplanmış tı

Sonucunu hiç dü ünmeden girdikleri bu kapanda bir subaylar, ate in kesilmesini bo una beklediler. ehrin inzibatını korumakla görevli bir süvari müfrezesi, bu ara olay yerine çıkagelmi ve hükümet kona ına sınınmaktan ba ka çare bulamamış , ordan da birer birer kaçıp kurtulmuş lardı.

Öndeki odalarda bulunan subayların durumu gittikçe kötüle iyordu. Bunu gören arka odalardaki subaylardan kimisi pencerelerden atlayarak bu belâlı kapandan kurtulmaya çalı tılar. Kaçamayanlar da. Ali Nadir Pa a ba larında oldu u halde, kı lanın koridorlarına sınıldılar. Kur unlar, cıvlayarak, vızlayarak aralıksız, dairelerin, odaların içinde uçup duruyordu. Durum gittikçe kötüle iyordu. Bunun üzerine vurulmak, ölmek tehlikesini göze alan kimi subaylar, pencerelerde Efzunlara Türkçe ve Yunanca :

— Ate kes! diye ba ırdılar. Yne de ate bütün iddetiyle sürüp gidiyordu. Kolordu ve tümen komutanları. Yunanlılara ate kestirmek için telefoncu subay Celâl beyin eline beyaz bir mendil ivererek pencereden sallamasını söylediler. Pencereden mendili sallamaya ba layan

genç subay, bir anda inleyerek yere yuvarlandı, yaralanmıştı.

Makinalı tüfeklerin «ta ta ta ta» sesleri, sürekli patlayıp duran piyade tüfeklerinin seslerini bastırıyordu. Kılaya denizden yana an Leon torpidosu top atacağını idaretle bildirmişti. Yunan birinci tümen kumandanı Albay Zafiryos, bu torpidoda bulunuyordu. Torpido, karantina önünde demirlemişti. Toplayıcıyı bombandıran edeceğini bildiren Leon torpidosu kıladan ateş edilmediğini çabucak anladı ve top atından vazgeçti.

Bu sırada piyade ve makinalı tüfek ateşinde hafifledi, en sonra kesildi.

Bundan yüreklenen kolordu kumandanı Tu general Ali Nadir Pa a, beyaz teslim bayrağı çekilerek cümle kapısından dışarı çıkılması emrini verdi. Hemen bir sıraya ucuna bir muhabere bayrağı çeken subaylar, bu teslim bayrağı Ali Nadir Pa a'nın elinde olduğu halde, arkasından yürüyerek dışarı çıktılar. Kolordu kumandanı, elinde teslim bayrağı ve arkasında yüzlerce subay ve er, kapıda görününce saatlerdir kılanın duvarlarını kurun ya muruna tutan Efzul taburunun ilk mangaları «süngü tak» komutunu ilerlediler. Süngülü Yunan askerleri, hemen esirlerin çevresini sarıverdi. Ali Nadir Pa a, yanına gelen bir küçük rütbeli Yunan subayına kolordu kumandanı olduğunu anlatmaya çalışıyordu ki, subay, bir celallendi, bir ateşlendi, bir öfkelenildi, ya da yapmacık bir öfke gösterisiyle AH Nadir Pa a'nın yüzüne «ırak, ırak» diye saklayan üç tokat indirdi. Pa a'nın elindeki teslim bayrağı, sendeleyerek pa a ile beraber öyle bir dalgalandı. Nadir Pa a'nın arkasında yan yana süklüm püklüm duran tümen kumandanı Hürrem beye, bir bakıma Yunan subayı sersemletici birkaç tokat yaptırdı. Kolordunun kurmay başkanı Ba datlı Abdülhamit'in yüzüne de öyle bir yumruk indi ki, adamca ızın avurdu hemen öfkelenildi. Bu yüksek rütbeli subayları dövüp duran küçük rütbeli Yunan subayları, onların kalpaklarını da başlarından alıp yerlere fırlattılar ve çimeneyerek üzerlerinde tepindiler.

Bu ara metropolit Hirisos Tomos'un uzun zamandan

beri te kilâtlandırdı ı Rum çeteleri de korkunç kılıkları, kin ve tiksinti dolu bakı larıyla Efunların imdadına yeti tiler. Subayların üstleri ba ları arıyor, kalpakları yerlere atılıyor, süngüleri takılıp yırtılıyordu.

Cebini karı tıran Yunanlılara öyle bir ters bakan subayın kafasına, sırtına ya da gö süne iddetli bir dipçik iniyordu. Türkçe ve Yunanca en a ıza alınmaz so up saymalarla sürüp giden bu ara tırma sonunda Türk subaylarının ceplerinde, üstlerinde ba larında bulunan bütün de erli e ya toplanmı , mendillere doldurulmu tu. Saatler, süs yüzükleri, ni an yüzükleri, tütün tabakaları, çakılar, mendiller, a ızlıklar ve buna benzer yükte hafif, pahada a ır ne varsa alınmı tı. Hele para olarak ceplerde hiçbir ey bırakılmadı. Yerlerde bir kalpak sergisi meydana gelmi gibiydi. Ara sıra dipçik darbeleri yanında, süngülerin ucu ile de dürtü türülüp duran kimi subaylar ve erlerden acı bir ba ırtı ve inilti geliyordu.

Bu ara askerlik dairesi ba kanı asil yüzlü küçük, kesik bıyıklı Albay Süleyman Fethi bey, çete kılı indakil birkaç Rum'un bir Yunan askerine kendisini göstererek bir eyler fısıldadı nı gördü. Ali Nadir Pa a gelmeden önce kolordu kumandan vekilli i yaparken karaya çıkan Yunan devriyesini denize püskürttü ünü ve bu i gal provalarına direndi i günü hatırladı.

Birkaç saniyede çevresinde, zmir'in yerli Ramlarından, Yunan giyne i giymi bir grup belirmi ti. Kula ina bir eyler fısıldanan Efun; Fethi beye Yunanca :

— Çıkar ulan kaputun, ulan! diye ba ırdı ve süngü söyle hamle durumu aldı. Süleyman Fethi bey, Yunan askerinin ne dedi ini anlamamı tı. Asker, aynı sözü bir kez daha yineledi. Onun yanıba ında bu sözü ve iste i Türk çeye çevirebilecek kimselerin oldu u görülüyorsa da bunu yapan bir kimse çıkmadı. Yunan askeri sonra süngüsünün ucu ile Albay Fethi beyin gö sünü dürttü ve «Zi to Venizelos!» diye ba ırmasını emretti. Bir Yunan askeri de süngüsünün ucu ile göstererek kaputunu çıkarıp kendisine vermesini anlatmak istiyordu.

Fethi bey, kinle dopdolu bir yı ın gözün kendi üze

rinde i tahla parladı inı gördü ve denize kovalattı ı Yunanlıların kendisinden öğ almak istediklerini anladı. Yunan askeri, saplamak üzere süngüsünü kaldırmı ve yitit subayın gö sünü ni anlamı tı; bir kez daha Yunanca kaputunu istedi ve «Zito Venizelos!» diye ba ırmasını söyledi. Albay ne yapaca ını, nasıl davranaca ını bilmeden bu kinle ve öğ ate iyle yanan gözler grubuna dik dik bakıp duruyordu.

— Bir Türk subayı kendi büyüklerinden ba kasına ya asın diye ba ıramaz! diye ba ırdı.

Efzun eri, kalkan süngüsünü bütün gücüyle Süleyman Fethi beyin gö süne sapladı. Albay yanındaki subaylara çarparak geriledi; gö süne saplanan süngüyü iki eliyle kavradı ından parmakları do randı. Çevresinde meydana gelen bo lukta tutunmak ister gibi kollarını uzattı, sonra, sırt üstü yere yuvarlandı. Süngünün dalıp çıktı ı yerden sıcak ve kıpkırmızı bir kan fıskiyesi fı kırdı. Asker, gözleri yuvalarında dönüp duran bahtsız subayın bö ürlerine bir iki süngü daha sapladı. Hâlâ çırpınıp duran Albay, hırıltılar çıkarıyor ve yattı ı yeri kaniyla kızıla boyuyordu.

Albay Süleyman Fethi'den önce, tüfek ate inin kı layı yalayıp durdu u iki saat süresinde dört Türk askeri vurulup ölmü , on be i de yaralanmı tı. Bahtsız Fethi beyin ölüsü de bunlara eklenmi ti.

Bu ara, kapalı gökyüzü daha çok kararıyor ve zmir'in ufuklarında gittikçe alçalan karanlık bulutlar arasında im ekler çakıyor ve uzaktan uza a gök gürültüleri geliyordu.

Albay Süleyman Fethi beyin ortada yatan ölüsüne gözlerini dikmi yüzlerce Türk subayı ve askeri tiksintiden, heyecandan titriyor ve kendileri çin de korkunç bir akıbet hazırlandı ını seziyorlardı. U ultusu ile Kordonbo yu'nu ve caddeleri dolduran Rum ve Efzun yı ınlarının gözleri hep kı ladaydı. Kı lanın cümle kapısından ba layarak her yanı dolduran bu kalabalık, cinayet i lemeye, Öldürüp yok etmeye hazırlanmı tı. Genç subaylar, Ali Nadir Pa a ile Hürrem beyin ve Abdülhamit'in yüzlerinde

saklayan amaranın ve tokatların ne denli yerinde olduğunu imdi daha iyi anlıyor, vakit varken nasıl olup da Aydın'a, memleketin içine do ru kaçıp gitmediklerine bir kez daha pi man oluyorlardı. Nasıl olmu tu da bu duygusuz, bu satılmı heriflerin sözlerine kanarak bu ölüm kapanına girmi lerdı? zmir'in ve Aydın'ın kaplan barındıran zeybek yata ı da ları onlara ye il kuca ını açamaz mıydı?

Süleyman Fethi beyin yerde yatan kanlar içindeki ölüsü kı la içindeki dü man askerlerini duraklatmı sa da kı lanın dı ndaki seyirci Rumların ayrıranını kabartmı , i - tahlarını artırmı tı.

Bu ilk üst ba ara tırma ve yoklamasını yeter bulan Efzun subayları, süngülü bir bölük Efun'un muhafazasında (!) Türk subay ve erat kafilesini caddeye çıkardılar. Yalnız, bu esir kafilesinin ba ları açık ve elleri yu kardaydı. En önde kolordu kumandanı Ali Nadir Pa a. elinde beyaz teslim bayra ı oldu u halde yedi i tokatlar dan sersemlemi , a ır a ır yürüyordu. Cümle kapısından kafilenin ucu görününce caddeyi ve meydanları dolduran kalabalık Rum yı nları, öyle bir dalgalandı. Ali Nadir Pa a'nın koluna dayanan bir süngü ucu arkasında Türkçe bir ses :

— Zito Venizelos diye ba ır kerata! diye gürlledi. Kolordu kumandanı :

— Zito Venizelos! diye ba ırırken bir Rum kadının elindeki uzun bir sırık iki omuzunun arasına indi ve sesi bo azında kısıldı kaldı. Kafile, açık ba ları e ik olarak ilerliyor ve kı la bo alıyordu. Esnaf kılıklı bir zmirli Rum, muhafızların arasından hızla ileri atıldı ve tam önüne gelmi olan genç bir subayın açık ba ına elindeki uzun bir kepek demirini bütün gücü ile indirdi. Subayın a zından iniltiye ve hırıltya benzer bir ses çıktı.

Yamyası olan kafatasının yarı ndan kanlı beyin parçaları fı kırdı. ehit, yere yuvarlanırken sevinçli kahkahalar i itildi.

Tam bu anda Tuzla üzerinde çıkan im ekler somurtkan havayı aydınlatıyor ve gök gürültüleri hızla cinayot

yerine do ru yakla ıyordu. Orda bir yerden bir kaldırım ta ı söken bir Rum delikanlısı, bunu ya lıca bir subayın yüzünün ortasına yapı tırdı. Subay, sende 3yerek arkadan gelen arkadaşlarının üzerine dü tü, yine toparlandı, yamyassı burnundan sel gibi kan akarken sırayı bozmamaya çalı arak yürüdü. Yere dü en kaldırım ta ını kapayan genç bir Rum kızı, olanca hızı ile kafilenin ortasına fırlattı. Ta genç bir subayın kulak tozuna çarptı, adamca ız inleyerek yere yuvarlandı. Arkadan gelen subaylardan bir ikisi yerde debeleyen yaralıya çarparak sendelediler. Efzun muhafızlarından bir ikröi kafilenin yürüyü ünü engelleyen yaralının gö süne, bö rüne ve bo azına üst üste süngülerini batırıp çıkardılar. Birçok subayların, muhafızların ve seyircinin üstü ba ı ve yüzü gözü kan içinde kaldı.

Bu arada Rum ivesiyle seyircilerin arasında Türkçe :

— Ba ırın ulanî Zito Venizelos diye ba ırın! gibi sesler i itiliyor; subayların kimisi ba ırıyor, kimisi a - zını bile açmıyordu. Bu zavallıların sırtına kalın odun darbeleri iniyor, ba larına keser, balta ve balyozla vurulup çökertiliyorlardı.

imdi, bütün kafile Kordonboyu'nda yürüyordu. Faccia görülmemi bir hız almı tı. Kordonboyu'na sıralanmış evlerin pencere, balkon ve kapılarından Türk asker ve subaylarının ba ına ya an ta , toprak, kiremit ya muru, bir sa anak halini almı tı. Eline uzun bir kepenk demiri geçiren esnaf kılıklı bir Rum bunu bütün gücüyle kafilenin ortasına indirdi ki; iki üç subay, isabet almı tı; bu bahtsızlar kaldırıma serildiler, yeniden do rulmaya çalı ırlarken seyircilerden birkaç kadın ve erkek ba larına ü ü tüler ve ellerindeki odun, ta ve demir parçalarını rastgele ba larına indirmeye ba ladılar. Muhafız askerler, kafilenin yürüyü ünü geciktiren yaralı subayları bir iki dakika içinde süngüleriyle delik de ik ederek hareketsiz bıraktılar. Yunan subaylarının verdi i emir üzerine birkaç Rum delikanlısı, ölüleri bacaklarından sürükleyerek denize attılar. Subaylardan biri suya dü tükten biraz sonra çırpınmaya ba ladı, henüz ölmemi ti, ordaki Rum

sandalcılardan biri ba ina birkaç kez kürekle vurarak onu kımıldamaz hale getirdi. Daha önce öldürülen subay ve erler de bacaklarından sürüklenerek denize atılmışlardı. Rüzgârın oynatmaya başladığı sular, onları deniz anaları gibi, Kordonboyu/nun yosunlu taşlarına çarpıp duruyordu.

Kıyıya yana mı Yunan gemilerinden de ara sıra kafileye ate ediliyordu. Seyirci Rumlardan kimisi de subayları ni anlayarak herhangi bir cansız hedefe ate eder gibi keyifli keyifli gülerek tabancasındaki kurunları üst üste boşaltıyordu.

Gerçi bir Rum kadını, bir ara kalabalığı yararak kafilenin yanına dek sokuldu ve sağ kolundaki süngü yarısından ve demirle yarılan belden kan akan bir subaya ate etmeye başladı. Adamcağız yere yuvarlandı. Kafilenin geçmesini engellemesin diye muhafız Efzular süngüleyerek onu da hareketsiz bıraktılar. Muhafızlar, durmadan kafilede sendeleyeni dipçikliyor, ayağına kalıp da yere düşenleri hemen oracıkta seyirci Rumların yardımıyla haklıyorlardı. Balkonlara birikmiş kadınların kimisi yuha çekiyor, kimisi de ellerindeki tabancalarla ate ediyorlardı.

Öbür yanda, nasılsa iğali görmeye gelmiş kimi Türkler de bu ara kama, bıçak, tabanca kurunlarıyla delik deşik edilip yerlere serilmekteydi. Fakat sevinçli naraların, «Zito»ların meydana getirdiği vahşi gürültüden, bunların yalvaran acıklı çığlıkları ve alayları itilmiyordu.

Bu arada iri yarı bir gazino sahibi, can korkusuyla önünden koarak geçen Türkleri, yardımcısıyla, kollarından çekerek içeri alırken :

— Gel, seni kurtaracağım, diyor ve içeri aldıklarını hemen oracıkta öldürüp üst üste yığıyordu. Bu zavallıların ölüleri de birkaç gün sonra denizden çıkarılacaktı.

Gök gürültüleri artmış, rüzgâr çıkmış ve im ekler, zmir'in üzerinde cirit oynamaya başlamıştı. Karanlık bulutlar, ehrin üzerini bastan bastan kaplamıştı. Ya muru getiren rüzgâr, körfezin çarpıntılı sularını imdi iddetle kıyıya çarpıyordu. Denizin uzaklarında ya murun kül

rengi perdesi gözük mü , hızlı hızlı ilerliyor, masmavi sular kül rengi, pis ve kirli bir renk alıyordu, ilk iri ya - mur damlaları kafilenin açık ba larına ve seyircilerin co - kun ve öldürme psikozuna kapılmı Rum kalabalı ı üze rine dü üyordu.

Üç yüz elli ki ilik Türk subay ve erat kafilesi, her an bir ehit ve yaralı vererek ve gittikçe azalarak Kor donboyu'ndaki ölüm yürüyü ünü bitirmeye çalı yordu. Bu, gerçekten bir ölüm yürüyü üydü. Büyük kı lanın cüm le kapısından pasaport dairesi önüne varıncaya dek bu üç yüz ki inin sifıra indirilmesi için kesin bir karar alındı ı belliydi. Rum kalabalı ı içinden ileri fırlayan bir er kek ya da bir kadın artık sık sık ve açıkça kafilenin, subayların ve erlerin üzerlerine türlü tabancalarla ate ediyordu. Pasaport dairesine varmaya daha çok vurdu. ri iri dü en ya mur damlaları büyük bir ya murun hızla geldi ini gösteriyordu. Kapkara bulutlar, öyle alçal mı tı ki, sanki kafileye ve zmir'in tepelerine sürtünerek geçi yor gibiydiler. Güçlü bir rüzgâr, ıslak ve kül renkli bir kocaman çar af gibi Kordonboyu'nu dolduran vah ile mi kalabalı ın yüzünde iddetle sakladı. Öyle sık dam lalı ve kuvvetli bir sa nak ya maya ba ladı ki, her biri bir insan kurban peylemi olan Rum kalabalı ı geriledi. Birkaç dakika içinde ya mur korkunç bir sa nak halini almı tı. Kafiledeki subay ve erlerin çıplak ba larına sak layan sa nak yere iniyor ve apartman saçaklarından inen sularla birle erek bir sel halinde ayaklarının altından akıp gidiyordu.. Efunların süslü fistanları ıslan mı , vücutları na yapı mı tı. Muhafızların subayları, bu ya mur afetin den kurtulabilmek için kafilenin ko ar adım gitmesini em rettiler.

Kafile, ko ar adım ilerlemeye ba ladı. Ba larından, kollarından ve bacaklarından kur un, demir, sopa, zincir ve süngü yarası almı birçok subay ve er, ko ar adıma uyamıyor; sendeliyor, dü üyor ve gö süne im ek gibi saplanan süngüler altında sıcak kanlarıyla ya mur sular ını kızartıyorlardı.

Buraya dek Stjleyman Fethi beyle beraber, kolordu

ba hekimi Yarıbay ükrü bey. bir kurmay subayla birlikte on be subay, altı da er öldürülmü tü. Bunların bir bölümü denize atılmışlardı.

zmir'e çıkarılan bu birinci Yunan tümeninin kumandanı Albay Zafiryos, çıkarma süresince Leon torpidosunda bulunmuştu. Bu kanlı olayın en yakın tertipçisi ise Yarıbay stavriyanopolis'ti, onun hazırladığı bu kurban ayinini Albay Zafiryos Yunan torpidosu Leon'dan sevinç ve merakla seyrediyordu.

Sana nak iddetlendikçe iddetlenmi, bu sefer dolu halini almıştı. Ko ar adıma kalkan yaralı Türk kafilesinin balarına korkunç bir iddetle inen bu öldürücü tanelerden onlar hoptular. Bunlar hiç olmazsa zmirli Rum hem ehrileri ve Efsun alayı kadar zalim de ildi, ölüm yürüyüşü imdilik daha çok ıslanmak istemeyen muhafız Efsunların sayesinde bir kurtuluş usuna benzemeye başlamıştı.

Ne yazık ki bu umut da boşa çıkmıştı. Tam pasaport dairesi önüne varılmıştı ki. rıhtıma yana mı bulunan Leon torpidosunun erleri bu dolu kasırgası altında ko an yaralı kafilenin üzerine nordanflit ateş yağdırmaya başladılar; erler gülererek, kahkaha atarak ateş ediyorlar ve kanlar içinde balararak yerlere yuvarlanan subay ve erleri canlı kalmassınlar diye yeniden delik de ik ediyorlardı.

Bu kanlı ve eski oyunu Leon torpidosundan sadece Albay Zafiryos seyretmiyor, bütün Avrupa milletlerinin denizcileri bu seyirde ona ortak oluyorlardı. Kıçtan kordona yana mı Fransız, Amerikan, İngiliz ve İtalyan savaş gemilerinin bütün subay ve erleri seyirciydi, İngiliz denizcileri sevinçten gülüyor, bacakları kurunla delinen subay ve erlerin tek bacak üstünde sekerek gitmesine gülmekten kırılıyorlardı. Buna karışık Fransız, İtalyan ve Amerikan denizcileri ne üzüntü, ne de sevinç duyuyorlardı. Cansız hedeflere ateş edilirken duyulan tasassızlık hepsinin yüzünde ortak bir anlam halindeydi.

İngiliz subayları, eratin bu hayasızca sevinçli gülüşlerini her nedense do ru bulmayarak onları güverteden

sürüp kamaralarına doldurdular, öbür Avrupalı halk çocukları, aynı tasasızlıkla Leon torpidosundan idare edilen ate oyununu seyredip durdular.

Kafile, pasaportun önünü bo alttı ında kaldırımların üzerinde on be kadar subay ve erin boylu boyunca uzanmış oldu u görüldü. Kimisi hâlâ kollarını ve bacalarını oynatıyor, sürünerek bu ate cehenneminden kurtulmaya çalı ıyordu. Hâlâ üzerlerine ya an kur unlar, yanlarından akıp geçen ya mur sularını beyaz fiskiyeleer halinde sıçratıp duruyordu.

Bahtsız kafile, en sonra kordona yana mı Patris adlı Yunan yük gemisinin yanına varınca durduruldu. Kafile, Avcılar Kulübü kar ısında demirlemi olan Patris'e vardı ında kurtarıcı sa nak ve dolu iddetinden hiçbir ey eksiltmeyerek ya ıyordu. Saçakların altına, evlere,, dükkânlara, kahve ve gazinolara sı inan Rum halkı, sa na in vah ili ine sö üp sayıyor ve kurban yortusunu bü tünleyemedi inden alabildi ine üzülüyordu.

Patris vapurunun önüne varıldı ında a ır yaralı bir Türk subayı yere dü tü ve kalkamadı. Ak amdan kı laya babasıyla birlikte gitmi olan ve bu ölüm ko usunda babasıyla yan yana ko an sekiz on ya larındaki o lu inleyen babasının üzerine kapandı. Çocuk, babasının üzerine kapanmış , yürek parçalayan bir sesle a lıyordu. Bu, muhafızlardan birinin sinirine dokunmuş tu. Bütün gücüyle süngüsünü çocu un sırtına sapladı. Çocuk bir çı lık atarak arkaya do ru kıvrıldı. Sonra yine can çeki en babasının üzerine^ dü tü.

Sa ve yaralı olarak vapura dek varmış olanların muhafızlarca üstleri ba ları yeniden arandı. Ceplerinde rastgele kalmı olan ufak tefek e ya ve be on kuru da alındı.

Sa kalan subaylar, öyle bir hesap yaptılar, görünüş e göre 30 40 ehit vardı. 50 60 kadar da hafif ya da a ır yaralı subay ve er inlemeden, a lamadan, yakınmadan sa lam arkadaş larının yardımıyla Patris vapurunun hayvan ambarına iniyorlardı. Merdivenlerden a a ı inerken sırtlarına inen dipçikler ve bunlara yardımcı olarak

haykırıkları küfürler altında insanlı nı unutan ve deh ete kapılan bu esirler, atların ve katırların sidik ve fı kıları içine birer saman çuvalı gibi atılmaktaydı.

Vapurda bulunan otuzdan çok ara tırma ekibi ve muhafız Yunan eratı, Kordonboyu'ndaki trajedi yetmemi gibi kafileden sa kalanlara yeniden yüklendi. Sırtlara, açık ba lara inen dipçik darbeleri, yüzlerde saklayan yumruk ve tokatlar, Türkçe ve Rumca sö üp saymalar sürüp gidiyordu.

Artık, bütün subay ve erler, Yunanlıların elinden sa kurtulamayacaklarına inanmaya ba lamı lardı. Olsa olsa ölümleri biraz gecikmi olacaktı. Kimbilir ne i kenceler içinde öldürüleceklerdi. Artık, kendileri için «kırk katır mı, kırk satır mı?» masalının gerçekle mekte oldu u üzerinde hiç ku kuları kalmamı tı. Ke ke öbür ölüler gibi kendileri de kafalarına birer kur un yiyerek daha önce rahat kavu salardı da bu denli ayaklar altına dü meseler, insanlı in bu denli küçülece ini ö renmeselerdi! Hepsi kendilerini a lanacak halde buluyor, dört yıl süren sa va fırtınaları içinde böyle dar bir duruma, böyle korkunç ve umutsuz bir kapana dü tüklerini bilmiyorlardı. Düpedüz ihanete u ramı lardı. Bunu biliyorlardı. Hele evli, çoluk çocuk sahibi olanlar, bunların ehirde kimbilir ne korkunç bir durumda bulduklarını dü ünerek a lamaklı oluyorlardı. Burda kendilerine yapılan i kenceler, tam Balkan Sava 'nda alı ılmı metodlarla yapılıyordu.

Türk subay ve eratı altı yedi saat bu ambarın bo u-cu sidik ve fı kı kokan havasında bunalarak ölümü beklediler. Ali Nadir Pa a, elindeki beyaz teslim bayra nı en sonra yararlı bir i te kullandı: Onu fı kıların üzerine sererek üzerine oturdu.

Sonra, bir Yunan subayı geldi. Ali Nadir Pa a'yı, kolordu Erkânı Harbiye Reisi Abdülhamit ve tümen kumandanı Hürrem beyleri alıp götürdü. Öbür subaylar: «Herhalde hepimizi sırasıyla i kence ederek öldürecekler!» diye dü ündüler ve büyük bir tevekkül içinde ölüme hazırlandılar. Bu dü ünçe uzun sürmedi. Yüzba ı rütbesine ."kadar olan subaylar ayrılarak vapurun ikinci sınıf kama

ralarına hapsedildiler. Otuz ki yataklı kamarçya yüzel liden çok subay doldurdular. Sonradan bu da yetmiyor mu gibi, bu kamaraya birçok Türk polisi, birçok Mülkiye memuru ve halktan da birçok ki i doldurdular. Böylece, burası da hayvan ambarı kadar bo ucu ve tedirgin edici hale geldi.

gal trajedisini büyük bir hevesle oynayan eski E i los'un, Öripides'in ve Sofokles'in torunları, tam anlamıyla ba arılı bir oyun meydana getirebilmek için Türk mahal- lerine de dalmı lardı.

Gazinolarda bira içerek zaferi kutlayan Rumlar, so- kaktan korku içinde kaççı arak geçen Türk çoluk çocu- u üzerine tabancalarını bo altarak e lenmeye ba lamı - lardı. İlk Efun ate i ba ladı nda Ziraat Bankası'nın kuy- tu merdivenlerine sı anan bir yı in çoluk çocuk birkaç dakikada kur unlarla kalbura döndürülmü ve acı çı lık- lar, oluk gibi merdivenlerden a a ı akan kanlar içinde bo ulup gitmi lardı.

Yunan bankasının pencerelerinden de durmadan ate ediliyordu.

Kemeraltı Ba durak dolaylarında ba layan öldürme, ilk kez kar ılık görmü ; kimi Türkler üzerlerine vah ice saldıran Efunlara ve Rumlara ellerindeki silâhlarla kar- ı koymu , bu ise saldırcıları büsbütün çileden çıkarmı - tı.

Sokaklarda yakalanan Türklerin fesleri yırtılıp yerle- re atılıyor, birçok güzel kızların ve kadınların bulundu u evlerin kapıları kırılıp içeri giriliyor ve bunlara vah ice tecavüz ediliyordu.

Bütün subayların evlerine baskınlar yapılmı , i e ya- rar her türlü e ya ya malanmı ve genç, güzel kadın- ların ırzlarına geçilmı ti. Hattâ bir eve giren Rumlar ve Efunlar kocasının gözleri önünde karısının ırzına geç- mi lardı.

Türk çar ısı bütünüyle ya ma edildi. Köylü Gazete- si matbaasına da saldırılmı ve gazetenin sahibi Refet bey (sonradan yüzelliliklere katılmı tı) saldırcıları el bom- basıyla kar ılamı tı. Bomba patlamadı ndan tabancası

nı çekmi ve kur unları bitinceye dek kendini savunmu - tu.

Sonra, süngü, bıçak, kur un ve balta gibi zengin ve öldürücü bir sa nak altında çökertilmi se de ölmemi ti.

Gerek zmir'in içinde, gerekse dolaylarında ele geçirilen polis ve jandarmalar öldürülmü ve ölüleri de hep sürüklenerek denize atılmı tı. Bundan on be gün sonra bile hâlâ denizden ölüler çıkıyordu; bunlar arasında zincirle boyunlarından birbirine ba lanmı üç polis ölü - sü herkesi heyecana dü ürmü tü.

Bozkaya'da, Seydiköy dolaylarında pek çok Türk ölü - leri görülmü se de bunları gömmeye cesaret edecek kim - se çıkmadı ndan birkaç gün oldukları yerde kalarak Ma - yıs güne inde i mi ve kokmu lardı. Bütün bu cinayet - ler ve ya malar olup biterken Amerikan subayları ve si - yasî mümessilleri de ehirden at üzerinde gezip dola yor ve bir gül bahçesinde gezer gibi hiç de tedirgin görün " müyor ve hiçbir eye seslerini çıkarmıyor, kıllarını kıpır - datmıyorlardı.

«Hukuku Be er» gazetesi ba yazarı Osman Nevres' in Yunan bayraktarını bir tabanca kur unu ile öldürü ün - den sonra kı lanın dı duvarlarına kar ı ba layan yaylım ate i; bir yandan da hükümet kona ını dı arıyordu.

Yunan i gal kuvvetleri kumandanı Albay Zafiryos, 15 Mayıs sabahı yayımladı ı bir beyanname ile Türk memur - larının her günkü görevleri ba nda bulunmalarını bildir - mi , bütün hükümet memurları da buna güvenerek kor - kusuzca i lerinin ba na gitmi lerdı.

Dairenin hemen kar ısında bulunan askerî otel ya da mahfelin yukarı kat pencerelerinden birdenbire bir cayırtı kopmu , sayısız kur unun parçaladı ı pencere camları büyük bir angırtı ile memurların üzerlerine ya - maya ba lamı tı. Mahfelden hükümetin pencerelerine do rultulmu mavzer namlularını gören bütün memurlar, masaların altından sinip sürünerek kendilerini daha az tehlikeli olan koridorlara atmı lardı. Burda Vali zzet be - yin çevresinde toplanan bütün memur, jandarma ve jan

darma subayları. Yunan askerlerince kendilerine yanlı - lıkla ate edildi ini, burdan onlara hiç kimsenin ate etmedi ini anlatmak için büyük bir çar afı teslim bayra ı olarak her iki yandan Yunan askerlerinin gözleri önüne açmı larsa da bununla da ate i önleyememi lerd. Beyaz testim bayra ı da onların kar ısında dilsiz kalmı tı.

gal kuvvetleri kumandanlı ının sözüne güvenerek daireye gelen bütün memurlar, geldiklerine pi man olmaya ba lamı lardı.

En sonra pencerelerden çeri ya an kur un ya muru cayırtısı azalarak kesilmi , biraz sonra da, hükümet kona ının içinde ve altında ba lamı tı. Birçok memur yukarıda haklı olarak korkudan titriyordu.

Hükümet kona ına girenlerin ba ında sözden anlar bir subayın bulunabilece i hesaplanarak valinin odasının kapısı ardına kadar açılmı ve merdivenlerdeki hoyrat ayak seslerinin yakla ması beklenmi ti.

Merdivenin ba ında görünen iki Efzun eri tüfeklerinin süngülerini öne do ru tutarak valinin odasının kapısına gelip dayanıvermi ti.

Bu erlere hemen bu odanın Vali zzet beyin odası ve kendisinin de surdaki kara sakallı, ufak tefek adam oldu u, Türkçe ve Rumca söylendi i halde hiç aldırı etmemi , Türkçe ve Rumca en baya ı sö üntülerle ellerin yukarı kaldırılmasını emretmi lerd. Efzulardan biri valinin yüzünde bir tokat aklatmı tı.

Valinin çevresindeki bütün memur ve jandarmalar ellerini yukarı kaldırarak merdiven ba ından a a ıya dek dizilmi süngülü Efzun erleri arasından inmeye ba lamı lardı.

Süngüye davranan bu Efzun erleri, a a ı inmekte olan memurların kafalarına, sırtlarına, gö üslerine iddetli dipçik darbeleri indiriyor, onları paldır küldür yuvarlıyor, yuvarlananları da süngülerinin uçlarını daldırarak kalkıp yürümeye zorluyorlardı.

Memurlar, böylece alt kata inmi ler, burda da ba - ka oyun ba lamı tı: Hepsinin fes ve kalpakları ba larından çekilip alınarak yırtılmı ve yerlere atılmı tı. Bundan

ba ka silâh ara tırmak bahanesiyle üstlerinde de er ta-
ıyan ne varsa alınmı tı.

Bu ara tırmaya sivil Rum halkı da katılmı , memur-
lardan birço u bu arada odunlarla, sopalarla dövülmü
ve yüzleri, gözleri kana bulanmı tı. Yine kalpaklarını ve
feslerini vermek istemeyenlerin ba larından bunlar sün-
gülerin uçlarıyla alınmı , böylece zavallıların ba ları ve
yüzleri derince yaralanmı tı.

Jandarma subaylarının rütbe ve dü meleri sökülüp
koparılmı ve yerlere atılmı tı.

Ve bu memurlar kafilesi de aynı insanlı a sı maz bi-
çimde Kordonboyu'ndaki zafer sarho lu unun vah ile
tirdi i Rum halkı arasından itilâf devletleri donanma per-
sonelinin gözleri önünden geçirilmi . Pasaport'a götürül-
mü tü.

Bundan ba ka bunlara her adım ba ında: «Zito Veni
zelos!» diye ba ırtılmaktan da geri durulmamı tı.

Bu zavallılar, ba ları açık ve elleri yukarıda «ZitoU
diye ba ırarak Pasaport'a do ru yürürken Yunan mümes-
sili bir otomobille gelmi , Vali zzet beyle yanında bulu-
nan o lunu alıp götürmü tü.

gali dümdüz, yumu ak ve rahat bir halı gibi Ef
zun taburlarının ayakları altına seren Damat Ferit'in bu
hastalıklı, kara sakallı u a ı, böylece Rumların ve Efzun
ların yapaca ı i kenceden ancak bir amarla kurtulmu
ve aç karga sürülerini andıran azgın kalabalık, aynı i -
tahla bu suçsuz insanlara saldırmı ve pek ço unu Pat
rls vapuruna varıncaya dek çürü e çıkarmı lardı.

Patris vapurundaki mahpuslara kırk sekiz saat hiç
bir yiyecek verilmedi. Ondan sonra da ancak peksimet,
zeytin, ka ar peyniri ve biraz da kuru üzüm verildi. Ya-
ralı subayların yaralarına üstünkörü sargılar sarıldı ve
sözde tedavi edildiler. En a ır yaralı bir subay, kırk sekiz
saat hep bu balık istifi kalabalık içinde bırakıldı. Mah-
puslar, ancak üç dört saatte bir be on dakika süre ile
güverteye hava almaya çıkarıldı. 19 Mayıs 1919 günü sa-
at dokuzda subaylarla erat vapurdan çıkarılarak kı laya
götürüldüler. Burda, evli subayların eline Yunanlılarca ve

sikalar verilerek evlerine gitmek üzere serbest bırakıldılar. Yaralı subaylar, kı lada alıkonuldular.

Kı lada ve ba ka askerlik dairelerinde bütün i e yarar e ya Yunanlılarca ya malandı, geri kalan da kırılıp dökülerek e yaramaz duruma getirildi.

Kolordu, askerlik ubesi, elli yedinci tümen ile istihkâm ve in aat kasaları bütünüyle soyuldu. Buralardan yüz elli bin liradan çok para kaldırıldı.

Bu arada, kı ladan dı arda kalmı olan subaylar da birer birer yakalandı ve dövülüp sövülerek, i kenco edilerek getirilip kı laya hapsedildi.

Hapsedilen yalnız Türk subayları, askerleri ve memurlar de ildi. Yunan askerleri, dı arda yakaladıkları bütün Türkleri, içlerinde çocuklar da olarak, toplayıp bin türlü kötülük ve hakaretle türlü yerlere hapsedtiler. Hele, bu arada, hükümetin yanında bulunan «Mektebi Sultaninin henüz pek küçük ö rencilerini de önlerme katan Yunan askerleri hepsini sopadan geçirdiler, türlü kötülük ve i kenceler ederek hapsedtiler. Mapusane olarak kullanılan yerler arasında Patris vapurunun hayvan ambarı, zahire borsası, un deposu ve bo dükkânlar vardı.

Subayların, memurların ve halk leri geleninin yakalanıp hapsedildi i gün ve onun gecesi, yerli Rumlarla Yunan askerleri bir ırza geçme ve ya ma enli i yaptılar, buna bir vah et ayini de diyebilirsiniz. Hırısos Tomos' un yeti tirdi i izci Rum çocukları, Yunan askerlerine kılavuzluk ettiler, onları hapsedilen subayların, memurların ve namuslu halk adamlarının evlerine götürdüler. Orda nsano lunun yüzünü kızartacak her türlü alçaklı ı yapan Rumlar ve Yunanlılar, evlerdeki i e yarayan bütün e yayı da di kirası olarak alıp götürdüler. Evlerine dönen memurlar ve subaylar, ırzına geçilmi karılarının ve kızlarının acıklı gözya larıyla kar ıla tılar. Bunun öcünü almak için de and içmekten geri durmadılar.

Hele, ehrin ileri gelenlerinden birinin gözleri önünde karısının ırzına geçildi ini i ittiklerinde hınçlarından kudurdular .

Bu süre içinde bütün zmir'de kol gezen vah et.

Türk mahallelerindeki dükkânları bütünüyle kırıp ya madıktan sonra hükümet dairesini de alt üst etmişti. Yazihanelerin çekmeceleri süngü ile kırılmış, bütün evrak yok edilmiş, kasalar kırılarak bütün paralar aırılmıştı. Soygun o kerteye yükselmişti ki hokkaya, kaleme vuruncaya dek alıp götürmüşlerdi. Valinin odasındaki maroken koltuklar, kasaturalarla parça parça edilmiş, marokenleri kesilip alınmış, telefonlar bir daha kullanılmayacak ekkilde kırılıp dökülmüştü. Hele, kıladaki bütün e ya ve malzeme, pencerelerden dışarı fırlatılarak i e yaramaz duruma getirilmişti.

Osman Nevres, ilk altın kur ununu Yunan bayraktarının alınına saptığında, bunun koparacağı fırtınayı ve meydana getireceği korkunç yankıyı biliyordu. Yne biliyordu ki, zulümle balayan eğallerin sonu «müstevli» için kötüdür. O, bir tek kur un önünde gümrü e dek çil yavrusu gibi kaçan Efsunları büyük bir hazla seyretmiş ve ilgili, makamlarca hazırlanacak ve desteklenecek bir aktif direnmenin ne mucizeler yaratacağını sezmişti. Ne var ki bütün bu yüksek dünceleri, kendi kanı içinde bo ulmuştu. Üç gündür Mayısın bu sıcakında Kordonboyu'nda kıvrılmış yatıyordu. Onun kim olduğunu ne zmirli Türk hem ehrileri, ne de her yanından, kafasına bir tekme atıp geçen Rum hem ehriler biliyordu. O, sadece çelik tabanca mermilerini altın kur unlar haline getirip dümanın kalbine bo altmıştı. İmdi, kendi ana vatanının toprağı üzerinde hiçbir Türkün gömmeye cesaret edemediği yasak bir ölü gibi yatıyor ve yattıkça iiyor, süratle çürüyordu. Binlerce ye il ve kara sinek bu zavallı ölü üzerinde bayram yapıyordu.

En sonra yüksek kadanaları üzerinde devriye gezen Amerikan askerleri, bu ölüyü ortadan kaldırmaya karar verdiler. Kim olduğunu anlamak için evrakını aradılar; nüfus kâ idinde «Hasan Tahsin Recep» yazıyordu. Bu babasının nüfus kâ idiydi. Kutsal ölünün «Hukuku Be er» gazetesi sahibi olduğunu ondan sonra anladı. Baxton karde lere Romanya'nın bal kentinde bombayla suikast yapan me hur «Nevres» de bu aziz ölünün kanlı kalıntısı

sıyla beraberdi ve Amerikalıların yardımıyla izmir topra-
na gömüldü.

BEKİRA A BÖLÜ Ü HAP SHANES NDE B R KARA GÜN DOSTU

*"En güzel hürriyet dü leri
zindanda görülür.*

Schiller

Mustafa Kemal 15 Mayıs 1919 da yaveri Cevat Ab
bas'ı ve Rauf beyi yanına alarak Beyazıt meydanının
bir yanını kaplayan kocaman kapıdan Harbiye Nezareti-
nin bahçesine girdi. Bu ta tan, süslü ve heybetli kapının
üzerinde altın yaldızlı kabartma harflerle «Dairei Umuru
Askeriye» yazılıydı.

Bu kapı, Osmanlı mparatorlu u'nun ihti amına ya-
kı ır güzellik ve büyüklükteydi. imdi, Mısır piramitlerin-
den biri gibi, ancak, bir antika durumundaydı. Ba ları, bu
kapının altından girip çıkan Türk orduları darmada in
olmu tu. Adı bile tarihten silinmek üzereydi. Mustafa Ke-
mal, bu muhte em kapının altından her geçi inde anıla-
rının saldırısına u rar ve bu anılar bir o ul arı u ultu
suyla benli ini doldurur, sarsardı.

En büyük rakibi Enver Pa a'nın çalımlı çalımlı bu
yoldan gelip gitti ini görür gibi oluyordu. Osmanlı m
paratorlu u'nu Almanya'nın yanında sava a sokarak Türk-
lü ün ba ina umulmaz belâlar açan bu atak, bu zeki, bu
yürekli genç pa anın kurdu u saltanatın yerinde yeller
esiyordu.

Evet, sel gider, kum kalırdı. O da gitmi , arkada anı
diye bir avuç bulanık tortu bırakmı tı.

Mustafa Kemal'in her türlü yükselme çabasını köstek-
leyen Enver Pa a, tarihini yaparak gitmi ti; imdi, tari-
hini yapmak sırası Mustafa Kemal'deydi. Enver Pa a onu
gölgelemek için Çanakkale'nin en kötü sava bölgesine
vermi se de, o, burda Çanakkale destanının altın say-
falarını yaratmı , hiç olmazsa stanbul'u kurtarmı tı. im

diyse yalnız bir ehri de il, koca bir Türkiye'yi kurtaracaktı.

Gerek büyük zekâsı, gerekse talih, ona bu fırsatı vermi e benziyordu.

Yalancı öhretlerin çok uzun yıllar mahmuz akırdattı ı bu meydan, imdi bombo tu ve o burdan anılarının mah eri içine gömülmü ilerliyordu. En son diktirdi i pa alık giyne i, Mayıs güne i altında daha çok sararan genç pa ayı pırl pırl bir erkek güzeli haline getirmi ti. Gö sünün sa yanında kordonlar, bunların altında güne - te kıvılcımlanan bir be kö eli yıldız ni an, sol gö sünde, kalbinin üzerinde bir madalya vardı.

Harbiye Nezaretine gidip gelen Türk ve ecnebi subayları bu umut dolu sarı ın yüzdeki iyimserliğe ve enerjiye a kınca bakıyorlardı. Türk subayları onu selâmlıyor, i galci subaylarsa selâmlamadan geçiyordu. Onun bunlara hiç de aldırı etti i yoktu. O, daha çok kafasının içinde yürüyordu. Elinden gelse bu pis yere bir daha hiç u ramayacaktı, ne yazık ki en sevgili arkadaşlarından biri, Ali Fethi, yine Bekira a bölü ü hapishanesine tıkılmış tı. Bu ikinci tutulu uydu. Zavallicı ı herhalde uzun bir mapusane ya da sürgün ve gurbet bekliyordu.

Harbiye Nezaretinin sarı boyalı hantal yapısını dönerek arkaya do ru ilerlemeye ba lamı tı. Kafasındaki anı im ekleri bütün hızıyla çakıp geçiyordu. Vatan Partisini, o illegal ye tehlikeli partiyi 1904 de kabullendi i gündenberi, iç dünyasında de i mi ne vardı? Bugün de aynı hürriyeti isteyen partinin tek adamı halinde de il miydi?

Harbiye Nezaretinin arkasındaki sarı ta tan yapı ile burun buruna gelince bir an duraladı. Gerçi bundan önce Fethi'yi görmek için buraya bir iki kez daha u ramı tı; yalnız u anda siyasî Türk dü ünülerinin ve hürriyetçilerinin Bastll'i olan bu yapının manevî deh etine de meydan okumak zamanı gelmi ti. O, «Vatan Partisinin yöneticisi olarak yakalanınca, Bekira a bölü ü denen hapishanenin bodrum katındaki zindanlarından birine tıkılmış tı.

Beyazıt kulesi kar ısındaki bu san yapı tam yüz yıl Bekira a bölü ü adı ile tatsız bir görev gördükten sonra yıktırılıp sahneden çekilmi tir: Bekira a bölü ü, adını tanınmı eski bir sava çıdan, bir askerden almı tı.

Bayındırlı zeybek Bekira a, birçok sava larda bulunmu ve bu sava larda büyük yararlıklar göstermi , rütbece yükselerek binba ılı a dek çıkmı tı. Totrakan ve Karada sava larında gösterdi i yararlıklar öhretini saraya dek ula tırmı tı. Son kerte sert, otorite sahibiydi. Saray, onun bu kahramanlıklarına ilgisiz kalamamı vo onu Serasker Daire Müdürlü üne (Harbiye Nezareti) ve askerî c zaevi müdürlü üne getirmi ti. te, ünlü Bekira a a bölü ü, adını burdan alıyordu.

Binba ı Bekira a'nın zamanında Türk ordusunda henüz Yeniçerilik gelene i kalıntıları ya amaktaydı. Zorbalık, kabadayılık, hâlâ yi itlik sayılıyor ve böyle askur lerin varlı ı da ordunun disiplini kökünden sarsıyordu.

Bekira a, Serasker kapısına atanıncaya dek bu gibi zorbalarla ba a çıkabilecek kıratıda bir kimse bulunamamı tı. Bekira a'nın bölü üne dü en bu kabadayı askerler, analarından do duklarına pi man olmaya ba ladıktan sonradır ki Bekira a'nın ünü büsbütün yayılmı tı.

Bekira a'nın cezaevi tam yarım yüz yıl Osmanlı im paratorlu u'nun en korkunç mapusanesi olarak kalmı tı. Arabistan'ın, Afrika'nın en korkunç sürgün yerlerindo «slâh olmayan» erler, subaylar, pa alar ve mare allerle sayısız siyaset adamları burda terbiye edilmi til... Bunlarla ancak Bekira a ba a çıkablliyordu. Saray, Bekira a'nın ahsında e siz bir destek bulmaya ba lamı tı.

Bekira a, kar ısında sadrazamların aya a kalktı ı efsanevî bir insan haline gelmi ti. Onun buyru unun geçmedi i bir yer yok gibiydi; «Bu esnada ktisap etti i mevkii takdir edememek gafletinde bulunan bir seraskerin, huzuruna ça ırtarak, rütbesini hatırlatıp aya a kalkmamak suretiyle madun muamelesi» edi ine: «Ben buna tahammül edemem. Gayrı bu ocakta durulmaz!» diye isyan ederek, emekliye ayılmasını istedi inde Sultan Hamit «ancak bölükle alâkasını kesmemek, gene yönetimi elinde

tutmak artıyla bu arzusunu yerine getirmi »tl.

Me rutiyetten önce hürriyetçileri bu hapisaneye tıkan devlet adamları, Me rutiyetten sonra onların eliyle kendileri buraya tıklımı tı.

Yine bu hürriyetçiler, yeniden tutulup buraya sokulmu tu. te. imdi bu cezaevi bu hürriyetçilerle doluydu. Bunlar arasında Mustafa Kemal'i ilgilendiren yalnız bir ki i vardı. zzet Pa a kabinesinin dahiliye nazırı, en eski ve en yakın arkada ı Ali Fethi ile buraya tıklılan yeni sanıklar, en a ır ekilde suçlandırılmaktaydı. Ali Fethi beyinki hiç de onlarınkine benzemiyordu. O, Dahiliye Nazırlı ı süresi içinde Sadrazam Talât Pa a, Enver Pa a, Cemal Pa a ve Doktor Nazım beyin kaçı larında «te kilâta yakın müsamahakârane hareketinden dolayı» tutuklu idi.

Hikâye bir sinema eridi gibi anılarını sürüklüyor du: Bu yapıdan tam anlamıyla tiksiniyordu. çinde kayna an yaratma, vatan kurtarma, yükselme hırsları ve heyecanları tam bir ba arıya ula ncaya dek onu hep bu i renç tuza ın kenarında kö esinde dola tırıp duracaktı. Kendisi gibi dü ünener için burası sürekli bir «mekân» sayılırdı.

Onun ruhu ilk önce batı Makedonya'nın merkezi ve ihtilâlcilerin yata ı olan Manastır'da ate almı tı. Zulme ve istibdada kar ı co up ta an duygularla kaynayan kalbi onu ate li hürriyet iirleri okumaya ve aynı zamanda yazmaya zorlamı tı.

Bu ihtilâlcî ruhu onda yaratmasa bile besleyen çok sevgili arkada ı Ali Fethi idi.

Ali Fethi, Erkânı Harbiye'de Mustafa Kemal'den iki sınıf ilerdeydi. ahsen tanı mıyorlardı. Asıl yakın tanı maları, Selanik'te mü lriyet dairesinin bir odasında ve bir masa ba nda çalı maya ba ladıktan sonra idi ve bur da birbirlerine tam anlamıyla ba lanmı lardı.

Ali Fethi, iyi Fransızca bildi inden batı kültürünün getirdi i hürriyet kaynaklarına birçoklarından daha yakındı. Onun elinin altında Fransız ihtilâlini yaratan bütün büyük Fransız dü ünürlerinin kitapları bulunmaktay

dı. Montesquieu, Rousseau, Voltaire bütün Osmanlı mparatorluğunda birer zındık olarak kabul ediliyordu. Kitapları da iddetle yasak edilmişti. Yalnız Fethi'nin kuvvetli Fransızcası sayesinde Mustafa Kemal'in ateşli ruhu bu kutsal hürriyet kaynaklarından gizlice doya doya içiyordu. Bu yazarların kitaplarını okuyanlar, hafiyelerce yakalanıp yakalanırdı. Bu rucu bu u ursuz Bekira a bölü ü zindanını boyluyorlardı.

Mustafa Kemal, Rousseau'nun ve Voltaire'nin fikirlerindeki laiklik ve ilimlerini bütünüyle benimsiyor, Stuart Mill'in ekonomi politik kitabından iktisadî kayguları bilim gözüyle görmeye alıyıyor, Robespierre'in ya ayı ında idealist bir ihtilâlcı ve inkılâpçı buluyor, Mirabeau'nun nutuklarını kendi hatiplik ve iliminin gelişmesi için örnek olarak alıyordu. Henüz okulda iken kendi kendine bu i i beceremeyeceğini anladı ından «in at» dersleri almaya başlamıştı.

Hatiplik egzersizleri yapmak için kılânın yemekhanesindeki masaların üzerine sığıyor, en tehlikeli konular üzerinde, oyun oynar gibi yi itçe nutuklar veriyordu :

— Haydi, uyanın artık; harekete geçmek için daha ne bekliyorsunuz? Görmüyor musunuz Türkiye'nin zincire vurulduğunu? Türkiye, yabancı kan içicilerden, onu ya ma edilsin diye bırakan vicdansız, mesuliyetsiz devlet adamlarından kurtarılmaya muhtaçtır!

Gizli gazeteye yazdığı makaleler ve iirler de hep bu hava ile doluydu. Bol bol harcadığı bu ihtilâlcı enerji, onun sınıfının en ba ında gidenler arasında bulunan en parlak ö rencilerden biri olmasına da engel olmuyordu. Okul kumandanı onun üstüne öyle bir not karalamıştı: «Son derece kaabil yetli, ha in tabiatlı bir genç. Kendisiyle samimî dostluk ve yakınlık kurmaya imkân yok.»

Manastır'daki okulunu bitirince onu stanbul'daki Harp Akademisi'ne gönderdiler.

Burasını da büyük bir başarı ile bitiren Mustafa Kemal, Yüksek Harp Akademisi'ne gönderildi.

Mustafa Kemal, Yüksek Harp Akademisi'nde eski ihtilâlcı ya ayı ını aratmayan olgun bir ortam bulmuştu. Ar

tık burda, öyle derme çatma kafalar arasında bulunmadığını anlıyordu. Burda, siyasetle askerlik iki uzla maz arkada gibi; yine de iç içe ve kol kola ya ıyordu. Artık, o, çoluk çocuk arasında de ildi. Çevresinde en a a ı ken disininkme e it ba lar ı ıldıyordu, hepsi de bütün varlıklarıyla memleket ve hürriyet sorunları üzerine e ilmi , alınlarında dü ünçe çizgisi belirmi genç ve dinç ki ildi. Mustafa Kemal, burda ihtilâlin gerçek çekirde ine daha çok yakla tı nı anlıyordu. En a a ı kendisine e it zekâların memleket meselelerini bu denli olgun anlayı ı ve kavrayı ı, kin onu a ırtmı tı bile. undan ki o, kendisini bu alanda e siz ampiyonlardan sayıyordu. Yalnız bu a kınlık, umut kırıcı bir ey de il, tersine daha çok umut vericiydi.

Bütün bu aste men kalabalı ı ayrı ayrı birer de erdi, rastgele bir sıra eri de ildi. çerden ve dı ardan memlekete gelen, gelmekte, olan ve gelecek olan bütün kötü „lüklerin türlerini ölçüp biçebiliyor; bunları gerçe e uygun olarak de erlendirebiliyorlardı. Hepsi ayrı ayrı birer barut fıçısına benziyordu. Her subay, ister istemez siyasete de bula mak zorunda oldu undan, her aste men kendini yarının en büyük askeri, belki de ba ı olarak görüyordu. Sallantıdaki kokmu bir rejimin yıkılmasıyla, ister istemez, dizgini ellerine onlar alacaklardı Bugünün dehetini ve bunun giderilmesi çarelerini bilinçli olarak du yabilen ve dü ünebilen valnız onlardı.

Erkânı Harbiye i ahane'nin birçok ö retmenleri de memleketin dertleri üzerine aynı üzüntü ve bilinçle e ilmi bulunmaktaydılar.

Böylece Mus'afa Kemal'in içine yeni karı tı ı bu pek de erli, seçme kafalarla do'u ocak, bir hürriyet me alesi, gibi istibdat gecesinin karanlıkları içinde ıldıayıp duruyordu.

Erknn ı Harp Okulu'nda gene Mustafa Kemal'i en çok büvüleven ey «çalı ma kulübü»ydü. Bu. gerçekten bir ihtilâl örgütünden ba ka bir ey de ildi. İK kurucuları ona. Namık Kemal'in bir feti haline getirdi i «Vatan» adını koymu lardı. Dı görünü öyle bir dersane olan bu

kulüpte «Vatan» adlı bir de gazetemsî bülten yayımlanıyordu.

Gizlice toplantılar yapan üyeler, bültenlerini onbe günde bir çıkarmaktaydılar. Bu bültenleri dolduran yazılar, Osmanlı mparatorlu u'ndaki her türlü zulüm biçimlerine, sakatlıklara, geriliklere saldırmakta ve bunları gençlerin affetmez ate li ruhuyla yermekteydi.

Hele softalı a, gericili e kar ı ate püskürüyorlardı; gericilerin, her türlü lerlemenin ve geli menin önünü kes-ti ini ve eski düzeni, istibdadın her biçimini desteklediklerini yakından biliyorlardı. Yarın da ilk safta kar ılarına çıkacak en azılı dü manların bu gericilik ve gericiler olaca nını da seziyorlardı. Genç ve ate li kafalardan çıkan bu yazılar tekkeleri, her türlü tarikatı da ilerlemenin dü -manı olarak görmekte ve nsafsızca ne terlemekieyiciler; onların dü üncelerine göre bütün bu te ekküller, birer parazittiler ve zavallı milletin kanını emmekteydiler. «Kur'an'a dayanan eriatı», fıkhi safsata halinde hükümler kapsadı ndan dolayı hor görüyorlardı. Bu kurula üye olanlar, Sultan'ın istibdadını yıkmaya, yerine me rutî bir hükümet kurmaya, yeryüzündeki ba ka örneklere göre meclis toplamaya, halkı dinin baskısından kurtarmaya ve en sonra, halk çine çar afsız çıkmalarını yasak eden düzenleri yok ederek kadını azat etmeye and çiyorlardı. En sonra korkusuzca: «Padi ahla aylıklı kaatilleri memleketin iliklerini kurutuyorlar. ayet damarları yeni fikirlerle alevlendirilmezse, Türkiye er veya geç ölmeye mahkûmdur diye bar bar ba ırıyorlardı.

Genç Mustafa Kemal, «Vatan» Cemiyeti üyelerinin bu and içi lerinde on sekiz ya ndan beri edinmi oldu u bütün ihtilâlcî dü üncelerin altın çekirde ini buluyordu.

Bu yüzden de bütün «Vatan Kulübü» üyeleriyle sarma dola oluvermi ti. Artık bu «Çalı ma Kulübü»nün en sa lam, en ate li üyesiydi.

Manastır'dan getirdi i eski ihtilâlcî iirlerini bültende birer birer yayımlamaya ba lamı tı. Bū arada durmaksızın bir sürü do makale yazıyordu. «Vatan Kulübü» arkada -larıyla yaptı ı iddetli ve çetin tartı malarda mantı nın

gücü, inancının ate i ve derinli iyie çabucak göze çarptı ve kalburüstü üyelerin en iyilerinden biri olarak görünmeye başladı. Kızıl Sultan ve onun hükümeti aleyhinde kullandığı iddetli ve tehlikeli sözler, arkadaşlarını bile ürkütecek hale geliyordu.

Bütün bu ihtilâlciler çalı maların yine de çocukça, safça bir yanı vardı; hiç konspirasyon gözetilmeden, gizlilikten büsbütün uzak bir biçimde çalı yorlardı. Hafiye örgütünün o korkunç salgını içinde nasıl olup da böyle yakalanmadan çalı abildiklerine a an genç ihtilâlciler, bir gün elin elden üstün oldu unu acı bir ekilde anladılar.

Sultan Hamit'in me hur hafiyeleleri bu saf ihtilâlcilerin arasına sokulmuşlardı bile. Abdülhamit, Erkân ı Harbiye i ahane'deki ihtilâlciler üstüne aldı ı jurnalle heyecana kapılmış , kızmış , köpürmüş , sorumluları iyice balamıştı.

Bütün bu ihtilâlciler davranışlarından haberi olup da görmezlikten gelen okul kumandanı, elbette hollananların başında geliyordu.

Sultan Abdülhamit. hemen «Tedrisatı Askeriye Umum Müdürü» Smail Hakkı Pa a'yı huzuruna ça ırtmıştı. Olup biteni padi ahını a zından i iten Hakkı Pa a, çok güç durumda kalmış ; o da okul müdürünü ça ırtarak güzelce hırpalamıştı.

Bu olaydan sonra, kı lla içinde en küçük toplantılar bile yasak edilmiş ve aktif siyaset oyunları Erkânı Harp Okulu'nun sahnelerinden silinip gitmişti.

Böylece de bir çalı ma kulübü gibi maskelenen ihtilâlciler topluluk, stanbul'un gizli kö elerine kaymış ve orda daha ihtilâlcilere yakışır bir gizlilik havası içinde çalı maya başlamıştı.

Ne yazık ki bir kez mimlenen üyelerin arkasında hafiyeleler, vızır vızır dola ıyor ve onları «dörtba ı mamur» bir i üstünde kıstırmak için fırsat kolluyorlardı.

Mustafa Kemal, sınavlarını vermişti. Bu ba arılı bir sınav olmuştu. 11 Ocak 1905 de kurmay okulunu otuz yedi ki ilik sınıf çinde be incilikle bitirmişti. Yirmi dört ya

ında tı gibi bir kurmay subaydı. Okulu bitirince ilk i i Beyo lu'ndaki foto rafçılardan birine ko up bir resim çek-tirmek olmu tu. Bu resim, çabucak Selanik'teki annesi-nin eline ula mı ve onu dünyalarca sevindirmi ti. No yazık ki zavallı ananın sevinci pek uzun sürmeyecek, korkunç bir felâket, körpe o lunun yalnız gelece ini de- il dirimini de tehlikeye dü ürecekti.

Mustafa Kemal artık, bütün öbür arkada ları gibi bir piyade birli ine atanmasını bekliyordu.

istanbul'dan ayrılmadan önce güzel birkaç gün ge- çirmek istedi. Son olarak güzelim istanbul'un altından girip üstünden çıkacaktı. Nitekim Martastır'dan buraya ilk kez geldi inde epeyce güzel gençlik günleri geçirmi - ti. Sahipsiz genç kız ve kadınlar onun güçlü kolları ara- sında kıvrandıklarını uzun zaman unutmamı lardı. Balık Pazan'ndaki Ermeninin meyhanesi, onun en sık u radı ı yerlerden biri olmu tu. Hatta buraya sonradan ödemek zorunda kaldı ı birçok borç taktı ı da olmu tu. Bir kez görmü olmak için en baya ı yerlerden de gençlik me- rakiyla geçmekte kendini küçültücü bir neden görme- mi ti.

te, imdi de felekten böyle birkaç günce iz olsun çalmak, ondan sonra da yurt görevine ko mak istiyordu.

Tersli e bakınız ki o artık birkaç yıl önceki deli- kanlı de ildi, en büyük yurt görevi saydı ı ihtilâlcilik mes- le i terazide a ır basmı tı. Artık, gizli ve tehlikeli bir kurulu haline gelen «Vatansın yönetimini üzerine ala- rak bu fırsattan yararlanmaya çalı tı. Kuytu bir odayı partinin merkezi haline getirdi. Bülteni bodrumda teksir makinesiyle basıyordu. Ate li htilâlcı arkada ları onun çevresinde sık sık toplantılar yapıyordu. «Vatansın efi durumuna gelmi ti. Arkada larını toplayan, kontrol eden ve yöneten oydu. Ali Fuat (Cebesoy) ile Manastırlı Kâzım (Özalp) da onun en yakın ihtilâl arkada larıydı.

Ne yazık ki, okulda mimplendikleri günden beri Abdül hamit'in hafiyeleri, gölgeleri gibi arkalarında dola mak- tıydı. Onlar, gözleri ba lı çalı ıp duruyorlardı. Hafiyeler, i in tam kıvama gelmesini bekliyorlardı. in en kötüsü.

okuldan ahlâksızlı ı yüzünden kovulmu eski bir arkada - ları hafiye ve provokatör olarak içlerine karı mı tı.

Gerek Mustafa Kemal gerekse arkadaşları, henüz bir ihtilâlcıye gereken gizli ve çok tedbirli çalı mak unsurdan yoksundular. Kararı nı imparatorluk hafiyelerinin kar ısında birer acemi çaylak olduklarını bilmeden ve yakalanmayı hiç akıllarına getirmeden çalı yorlardı. Aralarına ate li bir ihtilâlcı gibi giren bu provokatör hafiye yi sezinlediklerinde artık, i i ten geçmi ti. Provokatör, bir ak am bütün üyelerin toplu bulundu u bir anda «kanun» neferleriyle hafiye leri getirtti ve bodrumda tek sir edilen suç delilleriyle birlikte basılıp yakalanan Mustafa Kemal'le arkadaşları, Abdülhamit'in hafiye örgütü nün gücünü ilk kez anladılar.

Ma nı kınıkları büyük olmu tu. Artık, bu kez bittiklerini anlamı lardı. Suç delilleriyle birlikte kanlı stibdadın pen çesine dü mü lardı.

Mustafa Kemal, bir an, gelece in parlak dü lerine veda etmek gerekti ine inanır gibi olmu tu. Artık her şeyi yitirir gibi oldu una inanıyordu; kimbilir, belki onu da birçok tıbbiyeli gibi baca ina a ır bir ta ba layarak Marmara'nın dibine indiriverirlerdi. «Kızıl Sultan», tahtını korumak için her türlü kanlı çareye ba vurmaktan çekin miyordu. Cezaların en ye ni i imparatorlu un uzak ve ya anmaz ülkelerine sürgündü. Dirimini yitirmektense boy le bir sürgün bile bir nimetti.

Mustafa Kemal, yakalanınca Osmanlı mparatorlu u' nun Bastil'i demek olan Bekirü a bölü ü hapishanesine götürülmü ve arkadaşlarıyla bir ko u a kapatılmı tı. Hafiye ler, onun üstüne koca bir dosya hazırlamı lardı. Ma nastır'dan ilk stanbul'a geli iyle ba layan bu dosya, ka ra bir dosya sayılabılırdi. Onun ilk gençlik ate iyle topl umun a a ı katlarına dek inerek en masumca e lence âlemlerinde geçirdi i birkaç sayılı gün bile rezilce bir ya ayı örne i olarak gösteriliyor, nerdeyse adı bir bo heme, bir berdu a çıkarılıyordu; e hrin a a ı mahallele rinde kafa tütsüledi i, en baya ı orospularla dü üp kalk tı ı, gemicilerle kâ it oynayarak vakit öldürdü ü, dik ka

falı. itaatsiz bir genç oldu u uzun uzadıya sayılıp dökü-
lüyordu. Bu dosyayı görenler, artık onun bu çamurdan
çıkıp iyi bir asker olamayacağına hükmediyor, bir yan-
dan da müthiş zekâsına acıyorlardı. Mustafa Kemal ise
hiç de bu dosyadaki genç adamı de ildi. Sa lı nı bile
tehlikeye dü şüren o hoyrat delikanlıyı çok arkada bırak-
mı ve ba tanba a karakter kesilmiş bir ihtilâlcî örne yi-
di. Biricik amacı da çalı mak ve yükselmek, en yüce
doruqlara dek yükselmektir. Çok hırslı ve güslü bir tabi-
ata sahip oldu undan bir kez bula tı ı i in içine ada-
makıllı dular, girtla ina dek bu i e gömülüyordu... Genç-
lik ta kınlıkları da; ihtilâlcili i de hep bu türlü açıklana-
bilirdi.

Bu ihtilâlcî genç subay grubunun yakalanıp sorguya
çekilmesi, bütün gençlik ortamlarınca i itilmiş ve her-
kes onlara acıyordu. Bu i in sonunda Marmara denizi-
nin dibinde görünüyordu. Boynuna bir ta ba lanıp de-
nize bir kova çöp gibi atılmış hürriyetçilerin korkunç se-
rüvenleri kulaktan kula a dola ıp durmaktaydı.

Sultan Abdülhamit, Mustafa Kemal'in ihtilâlcî gru-
buyla herkesten çok ilgilenmişti. Kafaları, patlayıcı ihti-
lâl maddeleriyle dopdolu bu genç adamlar, onun tahtının
altına konmuş birer kocaman bombadan ba ka bir ey
de ildi. Yıldız'da Mithat Pa a'nın sorguya çekildi i Ça-
dır Kö kü'nün salonunda sorguları ba layınca Abdülha-
mit, Mithat Pa a'nın yargılanmasını gözetledi i küçük bir
delikten mahkeme salonunda bocalayıp duran bu zıppı
delikanlıları kaygı ile gözetlemeye ve dinlemeye gelmiş-
ti.

Bu grubun eleba sı olan sarı nın, mavi gözlü ve gü-
r Çatık ka lı genç subayı Abdülhamit öfkeden çok, merak-
la gözetliyordu.

Mustafa Kemal'in yakalanıp hapsedildi ini, belki de
idam edilece ini i iten annesi Zübeyde hanımla kız kar-
de i Makbule, ko arak Selanik'ten stanbul'a gelmişlerdi.
•^{s m} ai| Hakkı Pa a'ya birkaç kez çıkmış lar, Bekira a bö-
• ünün merdivenlerini bo yere a indirmiş lar, bu sarı-
nın ihtilâlciyi bir türlü görememişlerdi. Mahkemede de

dik ba lı davranan bu gene asker, büsbütün «tecrit» edilmek gerekti inden bir küçük ve karanlık hücreye atıldı, kimseyle görüşürdü.

Hücresinin biricik penceresi, küçümencik bir hava deli idi. Orda zor hava alıyor, daralan ci erlerini oksijenle doldurabilmek için a zını ço u zaman küçük hava deli ine yapı tırıyorlardı.

Duydu u «manevî» bo untu oksijensizlikten çok daha korkunçtu. Koca Osmanlı ülkesini dar bulup patlama derecesine gelen ruhu, bu küçücük hücrede çattadak çatlatabilirdi. Do adaki alı ma kanunu onu bu öldürücü durumdan kurtarmı tı. imdi, a ır a ır, genç bir arslan gibi hücrenin serin ta ları üzerinde volta vuruyor ve dönüyordu. Askerlik gitti gider, bari dirimini kurtarabilseydi. imal, bir tek dü ündü ü buydu. Ya amak, azizdi, güzeldi ve o da daha çok gençti. Sultanın errine u ramadan burdan kurtulabilse yine her ey düzelebilirdi. h tilâlin eli kula indaydı. Nasıl olsa bir gün patlayacaktı.

Ne var ki gelecek için kurdu u bütün parlak hayallerden bir boy vazgeçmek gerekiyordu.

Günler, haftalar birbirini kovalıyor, bu küf kokan pis hücreden kurtulu müjdesini verecek hiçbir ık gözük-müyordu. Yalnız, her saat ba nda asker, gardiyanlar ve kanunlar küçük hava deli ine gözlerini uydurup onu kontrol ediyorlardı.

Onun bulundu u bu tek ki ilik hücre, yapının bodrum katındaydı. Bu hücrelere ancak çok tehlikeli, çok önemli sanıkları atıyorlardı. Buralara tıklanlara her türlü hakaret ve i kence yapılıyor, söyletmek için yapılan bu i -kenceler, mubah sayılıyordu. Gazete ve kitap okumak da yasaktı.

Gündüz neyse de ak am olup da hücre zifiri karanlı a gömülünce imdiye dek hiç duymadı ı bir korkuya tutuluyordu: ölüm korkusu. Gece yarısı apansızın alınıp denizin so uk ve korkunç derinliklerine gönderilmek, istibdat, her eyi gizli yapıyordu. Mithat Pa a'nın Taif zindanında bo durularak öldürülmesinden epeyce ders almı a benzeyen istibdat, imdi tanınmamı ları tereya ndan

kıl çeker gibi kolayca ve rahatça canlılar arasından uzakla tırıyordu. Gürültüsüz patırtısızca bir gidi ki hiç bir kahramanın istemedi i bir eydi. Her kahraman, ölümünü pahalıya satmak, hiç olmazsa böylece ölümüyle hürriyet propagandası yapmak isterdi.

te, Mustafa Kemal'in buna benzer binbir türlü eyler dü ünerek bir tav an uykusu kestirdi i günlerden birinde kapının önünde apansızın iki kanun neferi belirmi ti. Çok ükür, gündüzdü. Gece uyuyamadı ı uykuyu kestirmeye çalı maktaydı.

— Mustafa Kemal sensin, de il mi?

— Benim! Bir yere mi gidece iz?

— smail Hakkı Pa a istiyor, oraya gideceksin.

Mustafa Kemal, iki kanun erinin arasında bodrumdan aydınlı a götüren merdivenleri heyecanla tırmanmı , güne e çıkınca a ırmı tı. Sakalları uzamı , elbisesi buru mu , kir pasak içinde kalmı tı.

smail Hakkı Pa a'nın dairesi, önceki hantal ve sarı boyalı Harbiye Nezareti yapısındaydı.

Kanunların arasında bir sürü merdiven tırmanıp koridorlar geçtikten sonra smail Hakkı Pa a'nın dairesine varmı tı.

ismail Hakkı Pa a, sakallıydı. Altın çerçeveli gözlüklerinin arkasında pusu kurmu olan gözlerinin bakı nda genç Mustafa Kemal, pek öyle tehlikeli bir anlam bulmamı tı. Bürosunun arkasında tıpkı otoriter bir okul müdürünün azarlayıcı bakı larıyla kendisine bakıyordu. Bu bakı larla, atlattı ı büyük tehlikeyi anlatan ve kar ısındaki genç adama: «Haydi, geçmi olsun, delikanlı!» demek isteyen bir anlam açıkça göze çarpıyordu. Genç ihtilâlcı, birdenbire bir umuda kapılmı tı. Demek ki dirimi olsun kurtulmu tu. Hazırol durumunda duruyor, kendisini süzüp duran pa anın gözlerine pi manlık dolu ve iyi maskelenmi bakı larla bakıyordu.

smail Hakkı Pa a'nın otoriter sesi i itilmi ti:

— Büyük bir tedbirsizlik yapmı sınız; önünüzde güzel bir istikbal vardı. Hizmet l ahanede eref l askeriye-nizi kaybettiniz. Ne idü ü belirsiz kimselerle dü üp kalk

tınız, ihtiyatsızca oyunlara kalkı tınız. Kendinizi kumara, içkiye, ismi a ıza alınmayacak yerlerde sefahete verdiniz. Daha da beteri, asla tasvibine imkân olmayan siyâsî faaliyetlere cüret ettiniz. Efendimiz aleyhine, bazı kendini bilmezlerin i falâtına kapıldınız. Arkada larınızı inzi batsızlı a sevk ve isyana te vik ettiniz. Tabii, bütün bunların vahametini idrak edersiniz.

Ha metmeabımız, merhamet i ahanelerini hakkınız da ibzal buyurarak, her eye ra men merhameti ahanelerine mazhar olmanızı tensip buyurdular. Genç ve ate li bir mizacınız var. Muhtemeldir ki bizzat kölü olmaksızın ziyade i fal edilmi sinizdir. am'da bir süvari livasına tayin olundunuz. stikbaliniz, oraca kumandanınızın bize irsal edece i ihbaratın hattı hareketiniz hakkındaki i 'aratına ba lıdır. u andan itibaren böyle abesle i tigdalden kati surette vaz geçerek kendinizi hizmeti askeriyeye vakfetmelisiniz. Dikkat ediniz: Size ıslâhı hal etmeniz için bir fırsat veriliyor. Bu fırsat bir daha ele geçmez.

Mustafa Kemal, birkaç türlü felâketten kurtulmanın verdi i birkaç türlü sevinçle yüre i dopdolu olarak pa aya minnetle baktı, te ekkür etti ve tı gibi bir subay oldu unu göstermek üzere sert ve güzel bir dönü le güzel bir selâm çakarak kanunların arasında hüccesine döndü. Hüccesinden ayrılabilmesi için kendisine yarım saatlik bir zaman verildi ti. Yarım saat dolmadan kanun erleri onu aldıkları gibi limanda istim üzerinde duran bir gemiye bindirdiler ve karanlık basarken gemi stanbul'dan ayrıldı. Ne annesini, ne kız karde ini, ne de herhan bi bir arkadaşını görebildi ti.

Mustafa Kemal, bu gemiyle ancak seksen günde Beyrut'a varabildi ti. Denizlerin co kun zamanlarıydı. Kopan fırtınalar, kabaran denizler, uzun zaman onu yolundan alıkoymu ve ya amaktan bezdirdi ti.

Mustafa Kemal, her iyi ve cevherli ihtilâlcı gibi bundan çok sarsılmı , i in bütün romantik yanı ve iiri silinip gitmi ti. imdi, kar ısında gerçek, çarpan ba ları yaran kırmızı bir granit kütle si gibi yükseliyordu. Yap

tı ı i ten pi manlık filân duydu u yoktu. Yalnız, bu i i bir daha yaparken daha usturuplu, daha kurnazca yapmanın gerekti ini anlamı tı. Bu korkunç hapislik günlerinden aldı ı ders sadece buydu.

am'a varınca biraz dinlenmi ve bu arada ordunun nabzını yoklamaya ba lamı tı. Hemen hemen bütün genç subaylar, tıpkı Rumeli'deki arkadaş ları gibi ihtilâlcı bir ruh ta ıyorlardı. Biricik eksikleri bir araya gelip hürriyet için i görebilecek bir örgüt kurmak gücünden yoksun olu larıydı. Rumeli'deki kayna ma, buradakilerde yoktu.

Çöl havasının ona a ıladı ı korkunç can sıkıntısı, onu yeniden militanlı a sürükledi. Dü üncelerine yakın buldu u birkaç subay arkadaş ıyla «Vatan Cemiyetinin Suriye dalını kurdu.

Mustafa Kemal, henüz garnizona varır varmaz bandedan geçen bir olay da Vatan Cemiyeti'nin «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti» olarak am'da kurulmasını kolayla - tırmı tı.

Genç bir kurmay subay olarak sözde staj yapmak üzere am'daki be inci ordu merkezine sürüldü ünde Havran'da da bir Dürzi isyanı patlak vermi ti. Süvari alayı süratle hazırlanmı , yürüyü e geçmek üzereydi. Mustafa Kemal kimsenin kendisine hazırlanması için bir ey demedi ini görünce çok üzölmü ve öfkelenmi ti.

Kıtasıyla birlikte götürölmesini istemek için alay kumandanına ba vurdu. Alay kumandanı:

— Siz, bu alayda stajyersiniz, dedi. Kumanda ettiğiniz asıl bölü ün kumandanı vazife ba ina geçmi tir. Harekâta o gidecektir. Zaten siz Erkânı Harp zabitisiniz. Böyle çetin i lere gelemesiniz. Biz, sizi istirahat edesiniz diye am'da bıraktık. Merak etmeyin, maa ınız verilecektir.

Bu söz, Mustafa Kemal'i çileden çıkardı. Bunun üzerine fırka kumandanına çıkmayı dü ündü. Ondan da bir ey çıkmayaca ını anlayarak ordu kumandanı Mü ir Hakkı Pa a'ya ko tu.

Ne yazık ki, onca da kabul edilmedi. Bunun üzerine kendi kendine emir vererek arkadaş ı Müfit'le beraber at

larına atladılar, âmirlerinden habersizce Havran'a **vardı-**lar ve orda yararlıklar göstermekten geri kalmadılar.

Mustafa Kemal, birli iyle birlikte am'a dönmü tü. Âmirlerinin kendisine yaptıkları bu kabalı ı bir türlü af fedemiyordu. Bu memleketi ancak bir ihtilâlin temizle-yece ine bir kez daha inanmı tı.

Bir gün çar ıda dola ıyordu. Rastgele girdi i bir dük- kânda sahibiyile birdenbire ahbap oldular: Bu Kurtulu Sava 'ndan sonra Çorum mebusu olan Doktor Mustafa Cantekin'den ba kası de ildi. Doktor da siyasî sürgün- lerdendi. Mustafa Kemal, onun u sözlerine çok sevin- mi ti :

— htilâl yapmak lâzım. Bu dareden ba ka türlü kurtulamayız. Ben. Tıbbiyenin son sınıfındayken bu emeli takip etti im için hapse atıldım, sonra, i te böyle sürül- düm. Benim kafamda birçok arkada lar var. Behemehal ihtilâl yapmak lâzım. Bu yolda ölmekten bile çekinmem.

Mustafa Kemal, ona u kar ılı ı vermi ti:

— Hayır, mesele ölmekle bitmez. Asıl ölmeden ev- vel, idealimizi yaratmak, tahakkuk ettirmek ve yerle tir- mek arttır.

1905 yılının bu güzel gecesinde Mustafa Kemal, üç ate li arkada ıyla «Vatan Cemiyetini biraz daha geni - leterek «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti» olarak böylece kur- mu tu.

Yne o sıralardaydı. Havran bölgesindeki Dürzi kuv- vetleri Osmanlı askerleri üzerine sık sık akınlar yapmak- tayıdılar.

«Talim ve tatbikat»la u ra an Türk askerleri, güç durumda kalmı tı. Sıkı an birlik kumandanı genç kurmay subayı, Mustafa Kemal'e :

— Bunlara kar ı ne yapalım? diye sormu tu.

— Talim ve tatbikatınıza devam ediniz.

— Fakat, görmüyor musunuz, durmadan hücum edi- yorlar.

— Evet görüyorum. Ben onları bilirim. Onlar namus- lu adamlardır. Kendilerine silâh kullanmayanlara kar ı silâh atmazlar.

Kumandan, Dürzilere silâh atılmamasını askerler» emretti. Kendilerine silâh atılmadığını gören Dürziler a-
ırıp kalmı tı.

Mustafa Kemal'in bu psikolojik silâhı hedefe tam isabet etmi ti. Dürziler bunun üzerine kendileriyle konu-
acak birini stediler. Mustafa Kemal, onlarla konu mak için ileri çıktı, Dürzilere do ru ilerledi. Onlarla konu tu. Reisleriyle arkada olmakta gecikmedi. Bu hadisenin er-
tesi günü am'a ve mürettsp kuvvetlerin bulundu u yere bir jandarma albayı gelmi ti. Kumandan Lûtfi bey, jan-
darma albayı ile konu urken Mustafa Kemal'i de yan-
larına ça ırdı.

am jandarma kumandanını Mustafa Kemal'in yanın-
da, Dürzileri püskürttü ünden dolayı, kutladı. Ne var ki,
do ru bir asker olan Lûtfi bey:

— Hayır, biz püskürtmedik, Dürziler kendileri gitti-
ler, diye kar ılık verdi.

— Fakat, meseleyi zatı ahaneye arzederken «püs-
kürtüldü» diye yazmak lâzımdır.

Bundan sonra Mustafa Kemal'e dönen jandarma ku-
mandanı :

— Yazılacak telgrafın müsveddesini lütfen kaleme
alınız, dedi.

Mustafa Kemal'in gür ve sarı ka ları birdenbire ça
tılıvermi ti:

— Ben böyle sahtekârlı a âlet olamam! diye hırçın
bir sesle ba ırdı, esasen ortada galip ve ma lûp da yok-
tur. Fakat, hakikati söylemek lâzım gelirse onlar kazan-
dılar.

Albay dudaklarını büktü.

— Sen henüz cahilsin. Sen zatı ahaneyi anlama-
mı sın, dedi.

Mustafa Kemal, tok ve cesur sesiyle ona öyle kar-
ılık verdi:

— Ben cahil olabilirim. Fakat, zatı ahane olan za-
tın cahil olmaması ve sizin gibilerin mahiyetini anlayabil-
mesi lâzımdır.

Mustafa Kemal, örgütünü kurup da gizli oturumljr

da ate li nutuklarıyla birçok hayranlar toplamaya ba la yınca bu çöl ikliminden de baya ı ho lanır olmu tu.

Kendisi gibi ate li subay arkada ları «Vatan ve Hür riyetsi vahadan vahaya yayıyor, örgütü her gün biraz da ha geni letiyorlardı. Yüksek rütbeli subaylar da bu hür riyetçi ve memleketçi dü üncelere kar ı ilgisiz de iller di. Mustafa Kemal, bu sinsi ihtilâlcı, az zamanda, dü ün dü ünden daha çok ba arı kazanmı , bu da onda büyük hamleler yapmak dü ünçesini uyandırmı tı: Bütün Su riye'deki askerî birlikleri kendi elinde toparlayarak stan bul üzerine yürümek, «Kızıl Sultanın tahtından indirip bek lenen hürriyet ihtilâlini yapmak. Yalnız, ilk heyecanların sarho lu u çabuk geçmi ti. Burada da gerçek, o kırmızı granit yı mını, hayalcilerin kafalarını yarmak üzere ideal yolunun üzerine dikilmi duruyordu. Suriye garnizonla rından stanbul'a karadan da, denizden de gitmek için binlerce kilometrelik bir yol gerekiyordu. Bu, aylarca sü recek bir yolculuk demektir ki, bir ihtilâl ordusunu yarı yola varmadan eritir, yıpratır ve da ıtır.

Kendisi, yakın olması gereken deniz yolundan Bey rut'a tam seksen günde gelmemi miydi? İhtilâllerin yo lu kısa ve kendileri im ek gibi hızlı ve kesin olur. Sü rekli isyanlara ise Arabistan halkının kaygusuz psikolo jisi ve uyuyan Anadolu halkının ço unlu unun durumu uygun de ildi. Bunun için bir süre kendisini pek ate len dirmi ve heyecandırmı olan Suriye'den ba layan hür riyet için isyan projesini Mustafa Kemal az zaman sonra bırakmak zorunda kalmı tı. Osmanlı imparatorlu u'na dı bileyen halklara dayanarak bir ihtilâl yapmanın sakatlı nı çabuk anlamı tı.

Mustafa Kemal, Suriye'ye gönderildi inde artık, yılan hikâyesine benzeyen Dürzi syanlarından biri daha pat lak vermı ti. Dürzi isyanının bastırılmasından sonra piya de hizmetini görmek üzere Yafa'ya gönderilen Mustafa Kemal, bir kez daha denize kavu mu ve hayalini yok layıp duran ihtilâl kıvılcımları yeniden bu genç kafayı ate ler çinde bırakmı tı, ihtilâl dü ünceleri ve heyecan

lan, artık Mustafa Kemal'in ruhunda kasırgalar koparıyordu. Çok sevdi i askerlik mesle i de ancak ihtilâl u - runda bir basamaktan, de ersiz bir araçtan ba ka bir ey de ildi. Onda bu de i ikli i meydana getiren nedenlerden en önemlisi arkada ı Ali Fethi'den aldı ı öyle bir mektuptu: « am'da kalmakla hata ettin. Orda bo una vakit kaybediyorsun. htilâlin be i i olsa olsa Balkanlardır. Kendini Selânîk'e naklettirmeye çalı . Suriye hiç bir ciddi hareketin kendini gösteremeyece l bir bölge, imparatorlu a mülhak bir yerdir. Asıl i , hükümetin bulundu u yerde, yani stanbul'da kopabilir.»

Mustafa Kemal Yafa garnizonunda kendini Avrupa kıtasına dü en Türk ehirlilerinden birine naklettirmek için u ra maya ba lamı tı. Bütün lütuf kapılarının yüzüne kapalı oldu unu görüyordu. O, denizin dibini boylamaktan ancak bir mucize olarak kurtulmu baya ı bir sürgünden ba ka bir ey de ildi. Onun için kim efaat etmeye cesaret edebilirdi? Harbiye Nezaretmdeki bütün bildikleri onun yalvaran mektup ve haberlerini görmezlikten ve i it mezlikten geliyorlardı.

Bir ara, artık Ali Fethi'nin salıkladı ı. Avrupa garnizonlarından birine nakletmenin olanaksız bir ey oldu u nu sanarak umutsuzlu a dü tü.

imdi Selânîk'e kanunsuz yollardan varmanın dü ün - cesi üzerindeydi. Sonradan Balkan Sava 'nda Edirne kalesine kapanıp dü mana kar ı aylarca dayanacak olan topçu kumandanı ükrü Pa a'ya bir mektup yazmayı dü - ündü. ükrü Pa a, Selanik'te bulunuyordu. Hürriyetçiler, onu da kendilerinden sayıyorlardı. Bu sanıya kapılan Mustafa Kemal, ondan medet umdu ve ona bütün gizli dü - üncelerini açıklayan bir mektup yazdı. Kendisini Selânîk'e aldırması için yalvarıyordu. ükrü Pa a, ona umut verici bir cevap gönderdi, bunda, e er Selânîk'e gelirse bir çare dü ünülebilece ini yazıyordu.

Selânîk'e varmak içinse kaçmaktan ba ka çare yoktu. te, buna karar veren Mustafa Kemal, be inci ordunun Yafa bölgesinde görevlendirildi i sırada haberli olan

bir iki arkada ıyla helâlla tı ve kılık de i tirerek bir vapura atlayıverdi.

Bindi i gemi, Mısır'a u radıktan sonra Yunanistan'a do ru yol almı , Pire'den de Selânik'e varmı tı. Karaya bin türlü heyecan ve korku ile çıkan Mustafa Kemal, annesinin evine varınca dü kırıklı ina u rar gibi olmu tu. Annesi Zübeyde hanım, onun kanunsuz yolda oldu nu anladı ndan kayguya ve tasaya kapılmı tı. Üvey babası Ragıp bey ise daha so ukkanlı ve uzla tırıcı bir rol oynuyordu. Henüz stanbul'da Bekira a bölü ü serüveni ni unutmayan Zübeyde hanımın ne denli korkuya ve kayguya kapıldı ı kolayca anla ılabılırdi. O lu, yeniden kendisini affeden padi aha kar ı ba kaldırmı tı; bunun sonu elbette hayır olamazdı. Mustafa Kemal'in bu kaygular pazarından azat olabilmesi için ükrü Pa a'nın bir panzehir sunması gerekiyordu. Bütün umudu da ondaydı. Gizli bir ihtilâlcı olan pa a, elbette ona bir çıkar yol gös " terecekti. ükrü Pa a'yı gidip evinde gördü ve korkunç bir dü kırıklı ı içinde kös kös geri döndü. Pa a, onun için hiçbir ey yapacak durumda de ildi, mektupla tık-larını kimsenin bilmemesi çin ona yalvarmı tı da üste-lik. Bu adamın yumu ak ve vaad dolu mektubuna kapı-larak nasıl kalkmı da buraya gelmi ti?

Evde ku ku içinde ve diken üstünde geçen birbiri-nin benzeri tatsız günler ba lamı tı. Annesi korku ve kay-gudan kalp hastalı na yakalanmak üzereydi. Her saat evi basıp o lunu yakalayabilirdi. Bu da büyük bir re-zalet olurdu; onun da yüre ine inerdi. Mustafa Kemal eski ö retmenlerinden birini bularak birkaç aylık bir teb-dili hava koparabilirdi de bu kez derde deva olamazdı. Yne her ey onun sorumlu kitasında çözümlenecekti. te, evde kayguların, tasaların bini bir paraya oldu u günlerde Mustafa Kemal, «Vatan ve Hürriyetsi canlandır-mak üzere yeniden davranmı tı:

İlegal çalı maya karar verdi ti. Artık, bu yolda ça-lı maktan ba ka bir umar kalmadı nı anlamı tı. Bıçak kemi e dayanmı tı. Yakından tanıdı ı ve güvendi i ve hepsi de gırtlta ina dek siyasete batmı gençlik arka

du larını ve eski hocalarını ba ına toplayarak «Vatan ve Hürriyetsin bir ubesini de orada açmaya ve bu hareke- ti elden geldi ince hızlandırmaya çalı tı. Bütün Balkan- lar kaynıyordu. Sokakta rastlanan hemen herkese ihtilâl- ci damgası vurulabilirdi. Selanik, bu tehlikeli durumu yü- zünden de stanbul'dan gönderilen bir yı n hafiye ile dol- mu tu. Her dertle en iki ki inin yanıba nda peydahla- nan üçüncü gölge, bir hafiye idi.

O, bu haliyle klâsik bir Balkan komitecisinden ba - ka bir ey de ildi. Bekira a bölü ünün zindanlarında ge- çirdi i korkunç günlerinin' öcünü bir an önce alabilmek için sabırsızlanıyor, kabına sı amıyordu.

Kaçak olarak Selanik'te bulun u, onu bir an önce sonuç almaya zorluyordu. Güvendi i arkada lardan en iyilerini, en sonra, bir araya getirebilmi ti: Askeri Rü tiye Müdürü Bursalı Tahir Bey, air Ömer Naci, Hüsrev Sa- mi, Mustafa Necip, Askerî Rü tiye ö retmenlerinden Yüz- ba ı Hakkı Baha (Pars), Ö retmen Okulu Müdürü Mahir bey bunların belli ba lıcalarıydı.

Yüzba ı Hakkı Baha ile anla arak bu arkada ları bir gün onun evinde topladı. Eski «Vatan Cemiyetini imdi «Vatan ve Hürriyet» adıyla yeniden kurmak için tartı - tılar. Vakit geceydi. Bir petrol lâmbası, bu genç ihtilâl- cilerin yüzünü türlü yanlardan aydınlatıyor ve duvarlar- daki gölgeleriyle onları daha kalabalıkla tırıyordu. Bu teh- likeli konu maların geçti i odanın havasını sürükleyen Mustafa Kemal'den ba kası de ildi. Hepsinin gözleri, onun gü r ve yi it ka larının altında tuhaf bir sıtma ile parla- yan mavi gözlerindeydi. htilâl toplantısını u sözleriyle yine Mustafa Kemal açmı tı:

— Arkada lar!

Bu gece burada sizleri toplamaktan maksadım u- dur :

Memleketin ya adı ı vahim anları size söylemeye lü- zum görmüyorum. Bunu cümmeniz müdriksiniz. Bu bedbaht memlekete kar ı mühim vazifelerimiz vardır. Onu kurtar- mak yegâne hedefimizdir. Bugün Makedonya'yı ve tekmil Rumeli kıtasını vatan birliklerinden ayırmak istiyorlar.

Memlekete yabancı nüfuz ve hâkimiyeti kısmen ve fiilen girmi tir. Padi ah zevk ve saltanatına dü kün, her türlü zilleti iktisap edecek menfur bir ahsiyettir. Millet zulüm ve baskı altında mahvoluyor. Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve çöküntü vardır. Her ilerlemenin ve kurtulu un anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlâtlarına bazı büyük vazifeler yüklüyor. Ben. Suriye'de bir cemiyet kurdum. Baskı rejimi ile mücadeleye ba ladık. Buraya da bu cemiyetin esasını kurmaya geldim. imdilik, gizli çalı mak ve te kilâtı kurmak zaruridir. Sizden fedakârlıklar bekliyorum. Kahredici bir baskı rejimine kar ı ancak ihtilâl ile cevap vermek ve kökle mi olan çürük idareyi yıkmak, hülâsa, vatani kurtarmak için sizi vazife davet ediyorum.

Odada derin bir sessizlik meydana gelmi ti. Lâmbanın solgun ı kları içinde Mustafa Kemal'in erkek ve heybetli sesinin yankıları hâlâ dalgalanıyordu. Sevimli ve ate - li air Ömer Naci ki, Mustafa Kemal'in iirde hocasıydı; aya a kalkarak, onun konu masına kar ı tatlı ivesiylo:

— Mustafa Kemal, arkadayız. seni takip edece iz. Ölümler, cellâtlar, i kenceler bile bizi bu azmimizden çe viremeyecektir. Hürriyet verilmez, o ancak alınır. Zulüm ve istibdat altında inleyen bu masum ve biçare milleti kurtaraca iz. Ya asın hürriyet ve ihtilâl! diye co kun bir konu ma yapmı ; sanki bir meydanda söyleniyormu çu sına gırtlak dolusu söylenen bu küçük nutuk, baya ı hep - sini ürkütmü , yalnız, Mustafa Kemal'i sonsuz sevindir - mi ti.

Mustafa Kemal, her zaman beraber gezip dola tı ı ve beraber içip e lendi i Ömer Naci'nin kendisine bu den - li inanı ndan ve bir umut gibi arkasına takılı ndan çok ho lanmı tı. Gerçek ve katıksız bir ihtilâlcı subay olan Mustafa Necip, Hüsrev Sami'nin güçlü ve frenlenmi he - yecanı yanında gizli hiçkırıklarla sarsılıyor ve gözya la - rını tutmak için kendini sıkıyor, dudaklarını ısıırıyordu. A - lamayı erkekli ine yediremiyordu.

Mustafa Kemal, i in kıvama geldi ini anlayınca ye - niden söze ba lamı tı:

— Arkadaşlar!

Gerçi bizden önce birçok teebbüsler yapılmıştır. Fakat onlar muvaffak olamadılar. Çünkü teebbüsler işe basılamadılar. Biz kuracağımız teebbüsün işle bir gün mutlaka ve behemehal muvaffak olacağız. Vatani ve milleti kurtaracağız.

Bu nutuktan sonra örgütün ne biçim yapılacağı üzerinde bir süre konuşuldu ve bir sonuca varılmadı. Örgüt üzerine konuşulduğunda, Mustafa Kemal yanlarında oturan Hüsrev Sami'ye dönmüş ve bir çete reisi edasıyla :

— Hüsrev, demiyorsun ki, tabancanı çıkar, masanın üzerine koy; kararımızı yemin ile de teyit edelim.

Hüsrev Sami, hemen küçük Browning tabancasını çıkarıp masanın üzerine koymuştu. Sonra, hepsi ellerini bu tabancanın üzerine koyarak ölünceye dek bu kutsal dâvayı runda çalıacaklarına and içmişlerdi.

Mustafa Kemal, bu illegal çalımanın büyük tehlikesini az zamanda sezmişti. Bu kez ele geçerse artık bir «affı ahane» de beklenemezdi. Çevresinde çemberlerin daraldığını anlar anlamaz yine Suriye'ye doğru yola çıktı. Selânik'te kaçak olarak dört ay kalmıştı.

Kendi garnizonuna döndükten sonra, Selânik'e nakil için temelli olarak ele alındı, en inatçı bir insan bile tutturdu ve bir isteği ancak bu denli izlerdi. Tam bir yıl geceli gündüzlü İstanbul'dakilerin başını ağırttı. İstanbul'dakiler de başka çıkar yol bulamayarak onu Selânik'teki üçüncü ordu Erkân-ı Harbiye'sine verdiler.

Artık Mustafa Kemal, sevinçten kabına sığamıyordu. Hem doğrudan doğruya o güzel ehre, hem de çok sevdiği ve çok cefalar çektiği sevgili annesi Zübeyde ile kız kardeşi Makbule'ye kavuşmuştu. Bu da bir şey değildi. Asil ihtilâlin beşeriyetini ve en çok canlı ihtilâl malzemesi ve kadrosunun bulunduğuyere düştü. Artık Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türk milletinin en büyük adamı olabilmek için bu karmakarışık malzemeyi güçlü elleriyle yoğurabilecekti (1907).

Mustafa Kemal, Selânik'e varır varmaz annesinin en

i lek bir cadde üzerindeki cumbalı evine yerle mi ti. Anesinin imdiki ya ayı rahat ve mutluydu. 1903 te yeniden evlendiyse de kadınca ızın kocadan yana talihi yoktu. Mustafa Kemal'in bu üvey babası da ölmü tü. Selânik'in en i lek ve hareketli bir mahallesinde Zübeyde' ye yeni ve güzel bir evle biraz da para bırakmı tı. Mustafa Kemal, Selânîk'i çok de i ik bulmu tu. Bu de i iklikte biraz da aldanma payı vardı: Kendisinde de büyük bir de i iklik ve olgunluk meydana gelmi ti. Selanik Askerî Rû tiyesi'nden Manastır Askerî dadîsi'ne gitti i günlerle bugün arasında da larca ayrılık bulunuyordu.

Mustafa Kemal, anasının evinde ilk yorgunlu unu çıkarır çıkarmaz, yine paçaları sıvamı , pek hızlı akmaya ba layan ihtilâlcî davranı lar seline dalıvermi ti. Yine ilk el alttı ı malzeme, askerî okullardan tanı tı ı karakter sahibi genç subaylar oldu. «Vatan ve Hürriyetsin Selanik ubesini açmak için dolu dizgin çalı maya koyuldu.

Artık iyimser günler ba lamı tı. Yarının en büyük adamı olmak iste inin ve hırsının yanında büyük bir talih lilik ve iyimserlik havası da ruhunu büsbütün kaplamı tı. Talihsizlikleri ve tehlikeleri kolayca yenebilmesi ondaki bu «en büyük olmak» hırsını daha çok besleyip büyütüyordu. Hapisten kolayca kurtulup am'a sürgün edilmi , i te ordan da yine kendi çabalamalarıyla kurtulup ihtilâlcî dü üncelerin be i i Selânîk'e gelmi ti.

Artık, büyüklük hülyalarını meydana dökmü , açı a vurmu tu. Yakın arkada larına oldu u gibi, annesine de inanç halindeki bu dü üncelerini açmaktan çekinmiyordu. Artık, bir okul çocu u de ildi. Baya ı bir i pe inde ko - muyordu. Varlı ında kaynayıp köpüren yüksek güçleri, içinde ya adı ı ortamın en yüksek sanılan güçleriyle ölçerek bu kaniya geliyordu. Kola asıydı. Artık, yapabilecek ya ve rütbedeydi. htilâlcî arkada larıyla durmadan gizli toplantılar yapıyordu. Ço u zaman Beyaz Ku le'de meydana getirdi i lokalde Yonyo, Olimpos gazino ve birahanelerinin kuytu kö elerinde ate li fısıltılarla konu up görü üyor, daha gizli toplantıları da annesinin en i lek cadde üzerindeki evinde yapıyordu. Bir ak am an

nesi Zübeyde hanım, o lunun odasında oturup sigara çen ve co kun co kun konu an; hepsi de pırl pırl genç subaylara; kapıdan kahve tepsisini uzatınca tümü de susmu lardı. Kapıyı kapayıp çekilir gibi yapınca yine yüksek sesle ate li konu malar ba lamı tı. Kula nını anahtar deli ine yapı tırıp konu ulanları dinleyen Zübeyde hanım, her zamanki gibi yine ürkmü tü. O lan hükümeti devirmeye hazırlanıyordu. Hapisaneden, ölüm tehlikesinden kurtulalı unun urasında ne kadar zaman geçmi ti kil.. Bu o lanın ıslâh olaca ı yoktu.

Zübeyde hanım, anahtar deli inden çeri bakınca büsbütün ürkmü tü. Ortadaki masanın üzerinde bir tabanca duruyor, bütün subaylar ellerini bu tabancanın üstüne koyarak sözlerinde duracaklarına and içiyorlardı.

Zübeyde hanım, kapıdan çekilip yata ina girme se de gözünü uyku tutmuyordu.

Bu sevgili o ulcu un ba ı üzerinde eskisinden daha büyük bir tehlikenin dönüp dola tı nını anlıyordu. Padi ahın hiç akası yoktu. Koca Mithat Pa a'yı Taif zindanında bo durmamı mıydı Onun yanında Mustafacı nın serçeden ayırdeğillir yanı var mıydı?

Konuklar çekilip gittikten sonra Zübeyde hanım, kalıp o lunun odasına gitti:

— O lum, dedi, haydi, gizli konu tu unuzu anladım, fakat, o silâh üzerine yemin ne demek?

— Hükümeti devirece iz, anne! Ve ben büyük bir adam olaca ım.

— n aallah o lum, elbet bir gün pa a olacaksın.

— Daha büyük, anne!

— n aallah, yavrum, bir gün sadrazam da olursun.

— Daha büyük, anne!

htiyar kadın artık ta mı tı:

— Hâ â! Artık, padi ah da olacak de ilsin ya! diye ba ırarak eliyle o lunun a zını kapamı tı.

Bu son toplantılarda bir olay Mustafa Kemal'in gözünden kaçmamı tı: Kendisi «Vatan ve Hürriyetsin yeniden canlandırılması için bunca ate li diller döktü ü halde bir türlü arkada larını ate lendiremiyordu. Bu serin

kanlılık hatta tasasızlık, ilgisizlik kalbini acıyla buruyordu.

Yoksa arkadaşları onu güvenilmez bir palavracı mı sanıyorlardı? Onu anormal, hatta deli bulmadıkları meydandı. Söylediği acı gerçekleri anlayılı anlayılı dinlediklerini görüyorsa da bu kadarla yetiniyor, «evet ve hayır» demeye gelince sadece susuyorlardı. Bu susuları da dostçaydı.

Mustafa Kemal, pasif bir direnmeye benzeyen bu bilingli ilgisizli e bir süre bir anlam veremedi. Ne diyeceğini bilemiyordu. Bu bilmece, ruhunda tam bir umutsuzluk fırtınası koparmak üzereydi ki, içten bir akudası, aslında pek açık olan durumu ortaya attı ve onu aydınlattı, i , anla ılmı tı: Selânik'de rakip bir parti daha kurulmu ve çok dal budak saldı. Bu, bütün hürriyetçileri ve ihtilâlcı ruhları bir mıknaş külçesi gibi kendine çekiyordu. Bu yüzden bu gizli partiden çok daha güçlüsünü yaratmalıydı ki, üyeler ondan koparak bu yana gelebilsin. Sonra Manastır'da bulunan Albay Sadık bey, ordunun içindeki itihat ve Terakki örgütünün kurucusu ve en büyük ampionuydu. Bu tanınmış örgütçünün yanında Mustafa Kemal'in künyesi mi okunurdu.

Mustafa Kemal, Selânik'ten kaçak olarak geldiği Suriye'ye yeniden döndükten sonra, «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti» kurucularından Hatip ve air Ömer Naci. Hüsrev Sami, Hakkı Baka, kurulur kurulmaz im ek gibi yayılma e ilimi gösteren gizil «Osmanlı itihat ve Terakki Cemiyetine girmi lerdı. Bu yakın arkadaşları Mustafa Kemal'i de 1907 de bu yeni ve gizli kurulu a almakta gecikmediler.

O sıralarda Manastır'da Rum ve Bulgar çetelerini kovalamakla görevli Enver bey de Selânik'e çağırılarak partiye alınmış ve ona Manastır'da çalıması görevi verilmişti.

Ne var ki 1906 yılında ordunun en atak. en yürekli ve aydın elemanlarıyla birçok sivil ihtilâlcinin el ele vererek bu kurulu a yeniden kurulmu çasına bir güç a ılamalarıyla gerçek itihat ve Terakki Partisi meydana gel

mi ve çok hızlı bir gelişme göstermişti. Manastır'da Al-
bay Sadık bey, bütün genç ihtilâlcı subayları yönetme-
ye başlamıştı.

ittihat ve terakki gizli kuruluğunun ilk temeli 1889
Mayıs'ının 21 inci günü İstanbul'da Tıbbiye'nin bahçesinde
atılmıştı. İlk adı da «ittihadı Osmanî Cemiyeti» idi.
Doktor Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmet Reşit, Bu-
kûlu Hüseyin Zade Ali, Diyarbakırlı Şak Sükuti, Dok-
tor Nazım ve daha birkaç genç Tıbbiyeli, kurucular ara-
sında bulunuyordu. Ne var ki bu kurulu, henüz roman-
tik günlerini yaarken yine 1889 da Bursa Ziraat Mekte-
bi Müdürü Ahmet Rıza bey, Paris'e bir görevle gitmiş, or-
da kalmış ve yurt dışında gerçek ittihat ve Terakki ku-
rumunu kurarak eyleme geçmişti. «Me veret» gazetesini
çıkarak istibdad ve Abdülhamit'e karşı cephe almış,
padışahı kızdırıcı yazılar göndermeye başlamıştı. Gizli
kurumlarını bir türlü eyleme geçiremeyen İstanbul'daki
Tıbbiyeli gençler, Ahmet Rıza beyin Paris'teki çalış-
malarından büyük heyecana kapılmışlar ve hemen adını
larından Ahmet Verdani, Dr. Nazım ve Ali Zühtü boyleri
gizlice Paris'e, Ahmet Rıza beyin yanına kaçmışlardı.

Bunların da katılımıyla meydana gelen Ahmet Rıza
bey grubu, genç Türkler grupları içinde büyük bir ün
sahipler ve memleketi döktükleri ihtilâlcı yayın organla-
rıyla Abdülhamit'i çok terlettirler. Bir güçlü grup da Prens
Sabahattin'in çevresine toplanmıştı. Bunlar da Abdülha-
mit'in dışı bilemediği güçlü bir gruptu.

Ne var ki Osmanlı imparatorluğunun Avrupa kıta-
sındaki büyük şehirlerinde ve aydın subay kadrolarının
kurduğu ihtilâlcı örgütler, çok daha ileride eyleme baş-
lıydılar. Ellerindeki askerî ve resmî örgütlerle silâhları
her an Abdülhamit'e karşı kullanabilmek durumundaydılar,
bu yüzden de Avrupa'daki grupların çalışmalarından
daha çok etkili bir yolda çalışıyorlardı. Attıkları her kur-
un kolayca yerini bulabilirdi, ihtilâlcı bir ordu kadar
amaca yakın hiçbir ihtilâl örgütü olamazdı.

ittihat ve Terakki'nin başlangıçları; Avrupa'da, Fran-
sa ve İngiltere'de ilk ihtilâlcı geleneği kuran Ziya Paşa.

Namık Kemal ve Ali Suavi'ye dek dayanıyordu. Demek oluyordu ki istibdada kar ı gelen devrimci gelenek, sivil aydınlarca kurulmu ve daha çok Avrupa'da beslenip büyü mü , dal budak salmı ve sonra temelli olarak Osmanlı mparatorlu u'nun sınırları içindeki silâhlı kuvvetler arasına yayılmaya ba lamı tı. Silâhla ihtilâlcı dü üncenin el ele vermesi, ço u zaman, ba arının kalbine çok yakla ıldı ının i aretidir.

Bu yüzden de Osmanlı mparatorlu u'nun en büyük birkaç Avrupa ehri, büyük ordu merkezleri de oldu undan hızla birer tehlikeli ihtilâlcı yata ı olmu tu. Manastır, Selanik ve Edirne, silâhla ihtilâlcı dü üncelerin sarmadola oldu u üç büyük ehirdi.

Silâh ve ihtilâlcı dü üncenin karde oldu u bu ehirler, Avrupa'daki htılâlcı çalı maları ikinci dereceye dü ürmü ve unutturmu tu. Eline silâh almı ihtilâl dü üncesi, artık, herkesten çok amaca yakındı.

Böylece, Osmanlı mparatorlu u'nu saran ihtilâl dü üncesi, orduya girerek büyük bir zafer ansı kazanmı oluyordu. u var ki ihtilâl kıvılcımı, ordunun cephaneline dü meden önce sivil ihtilâlcilerin elinde parlamı tı. İkinci ordu merkezi Edirne'de sivil ihtilâlcilerle usker ihtilâlciler el ele vererek bir gizli ihtilâl komitesi kurmu lardı. Bunda birkaç askerî doktor, subayla birlikte türlü mesleklerden sivil devlet memurları yer almı tı. Hızlı bir tempo ile çalı ıyorlardı; en çok ordu safları arasında i liyorlardı. Abdullah Cevdet'lerin stanbul Tıbbiye Mekte bl'nde kurdu u ilk örgütün adamlarından pekli Hafız b rahim Hoca. elindeki propaganda alanının çok geni olmasından yararlanıyor, Selimiye Camii'ne namaza giden asker ve subaylara istibdada kar ı direnme tohumları sa çıyordu.

Ne yazık ki bu çiçe i burnunda dernek provokatör Te men Sait'in jurnali sonucunda baskına u radı ve içlerinde posta memuru Talât beyin (Pa a) da bulundu u ihtilâlciler, yaka paça cezaevine tıkdıldılar. A ır bir hüküm ve sürgün beklerlerken affa u radılar ve kendilerine stanbul ve Edirne'den ba ka herhangi bir ehirde otur

malarına göz yumulaca ı bildirildi.

ttihat ve Terakki'nin büyük ba ı posta memuru Talât, bir buçuk yıllık mahpuslu u arkada bırakarak Selânik'e varmı tı. Selanik, onun gibi göz hapsinde bulunan binlerce ki iyle kaynıyordu. Hafiyesi, polisi gibi ihtilâl-cisi de çok olan Selanik'te çok çetin, i si2, aç günler geçirdikten sonra güçlkle buldu u bir gezici postacılıkla ekme e biraz olsun yakla tı ve ihtilâl dü üncelerine yolda lık etmek için vakit bulabildi.

Burda da çok ilginç bir ey olmu tu: Edirne'de subaylarla çalı an Talât, Selanik'te de onların arasına dü -tü; undan ki subaylar, sivil devlet memurlarından ve silâhsız aydınlardan çok daha yürekli ve disiplinliydi. Tanı tı ı subaylardan biri Mustafa Kemal'in Fransızca ö -retmeni Naki beydi ki gizli kımıldanı larda adının geçmedi i yer yoktu. Öbürü de Redif tümeni mülhakı Kemal'di. Talât'ın bahtı ö retmenlerle açılmı tı. Ba ta Bursalı Tahir bey olarak birçok ö retmenlerle dost olmakta gecikmedi. Genç Talât'ın büyük zekâsı, kendini göstermi , hemen ihtilâlcı atmosferin yanyana getirdi i dostluklardan bir ihtilâl derne i do uvermi ti. te, çekirdeğinde Talât beyin boy verdi i bu ihtilâlcı kurulu , Abdilhamit'in çanına ot tıkayacak gerçek ihtilâl gücünün ta kendisi olmu tu. Talât beyin katılmasıyla sivil asker karması genel ihtilâl merkezi Selanik'te 1906 yaz aylarında kurulmu ve hızlı bir tempo ile çalı maya ba lamı tı.

ttihat ve Terakki'nin Selanik genel merkezini meydana getirenler Askerî Rü tiye Müdürü Bursalı Mehmet Tahir, bu okulun Fransızca ö retmeni Naki, PTT Müdürü ü Ba kâtibi Talât, sonradan zmir Valisi olan Rahmi, sonradan ttihat ve Terakki Partisi Genel Sekreteri olan Mithat ükrü, Yüzba ı Kâzım Nâmi (Duru), Yüzba ı Hakkı Baha, Hatip ve air Ömer Naci, smail Canbolat, Edip Servet beylerdi.

**

Selanik kozmopolit bir ehirdi. Burda Osmanlı mpa ratorlu u'nun yıkılmasını dört gözle bekleyen imparatorluk milletlerinin millî ihtilâlcileri de bu yıkımı çabukla tır

maya çalı yorlardı. Bundan ba ka **Selanik**'te Avrupa'nın fikir merkezlerince beslenen Avrupalıla mı ve iyi örgütlenmi bir yahudi azınlı ı da vardı ki, bunların bir ço u da Avupa Üniversiteleri görmü gerçek aydınlar ve ihtilâlcilerdi; aralarında birçok da talyan tebaası vardı. Hepsi de Franc Maçon (Farmason) localarına kayıtlıydı. Mason localarının ttihat ve Terakkicilere yaptı ı önemlice para yardımı da bu partinin gücünü arttırıyordu. Bu aydın yahudilerin talyan tebaası olanları Türk ihtilâlcilerine yataklık ediyor ve onları «Kızıl Sultansın errinden koruyordu. Hafiyelerce kısırılmaya çalı ılanlar solu u do ruca bu ahbaplarının evinde alıyor ve ele geçmekten kurtuluyorlardı.

Ali Fethi Manastır'da bulunuyordu. stanbul'ca Manastır'daki Ordu Erkânı Harbiye'sine atandı ı gündenberi oıdaydı. Mustafa Kemal'le huberle yorlardı. Fethi de birçok ttihat ve Terakkici subaylar ve siviller gibi Mason' localarından birine girmek zorunda kalmı tı. Localardan birine kapılanmı bir Türk ihtilâlcisi, Yahudi evlerinde yapılan gizli toplantılara daha kolayca girip çıkabiliyordu.

Mustafa Kemal, bu yeraltı çalı malarını biraz inceledikten sonra gerçe i anlar gibi olmu tu. Paralı yahudilerin besledi i Franc Mason localarının deste ine yaslanan ttihat ve Terakki Partisi'yle tek ba ına ba a çıkmayaca ı meydandaydı. Kendine güveni olduktan sonra hazır kurulmu bir partinin içine girip onu ele alamaz ve kendi dü üncelerine göre yo urup bir biçime sokamaz mıydı? Bu dü ünülmeye de erdi. ttihat ve Terakkiye de bunun için girmemi miydi? Yakın arkada ları onu mason localarından birine girmeye zorluyorlardı. unlardan birine girmediğe de kibar sınıfın sık sık gitti i e - lence ve toplantı yerlerinde bir itibarı olmayacaktı. Hatta ttihat ve Terakki Örgütü içinde de er sahibi olmak için yine mason localarından birine kapılanmak gerekiyordu.

Bu ihtilâlcı Yahudiler arasında sosyalistler, anar istler, nihilistler gibi hep ba ka memleketlerde htılâlcı

karmayı dü ünenlere rastladıkça Mustafa Kemal'in nevrü dönmeve ba lamı tı.

Bu yüzden de hiçbir locaya girmedü ve Farmason olmadı.

Onun istedi i tam milliyetçi bir hürriyetti. Rusya, Çin, Bulgaristan ve Yunanistan gibi memleketlerde yapılacak ihtilâller günün üzerinde en çok durulan konularıydı. Malıyesi sıfıra indikçe Pogrom denilen Yahudi «Katliamları» yapıp duran Rusya, onların ba dü manları arasındaydı. Çar II nci Nikola'nın tahtının ba ina geçece i mutlu günü sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Hemen hemen hepsi de uzun saçlı, sakallı, sinirli ve çok okuyan ve okudu undan çok da konu an genç insanlardı. Avrupa kültürünün bütün sol e ilimleri üzerinde derin bilgi sahibiydiler. Onların akademik konu malarını Mustafa Kemal hayretle dinliyordu. Mustafa Kemal, kendilerine bir yurt edinemeyen Yahudilerin, insanlı ın böyle çok soluna geçmi olmasını do al görüyordu. Ne olursa olsun, kendisini bu kozmopolit ortamda tedirgin buluyordu. O. bu tipte aydınları kendi millî dâvası için sürük leymeyece ini iyice anlıyordu.

Türkiye'deki azınlıklardan ttihat ve Terakki'ye girenlerin her birinin hürriyet dü ünü ü kendi çıkarına göre ayarlanmı tı. Yalnız, hepsinin yıkmak istedi i ey istib dattı. Sadece, bunda birle iyorlardı. Yoksa, bir Ermeni yurтта , bu yıkımın sonunda kocaman bir Ermenistan koparmayı hayal ediyor, bir Rum, ya eski Bizans hülyası pe inde ko uyor, ya da Pontos'u hortlatmak istiyordu. Yahudinin tek dü üncesi ise «adanmı toprak»tı.

O toprak da Osmanlı İmparatorlu u'nun küçük bir parçasıydı. Kürtler, bir Kürdistan, Araplar da bir Arabistan pe indeydiler. Mustafa Kemal'in biricik dü üncesi, her türlü rejim altında payına ezilmekten ba ka bir ey dü meyen Türk ço unlu unu kurtarmaktı. Aslında Ziya Gökalp'ın Türkçülü ü de mparatorlu un bu korkunç kaosu içinde sahipsiz kalmı Türk yı nlarını saf bir Türk ülkesine kavu turmaktı. Her gerçek aydın, bu karı ık ortamda kendini sahipsiz ve tedirgin buluyordu. Almanların

ve Enver Pa a'nın etkisi. Turan'ı Türkiye sınırlarından dı arı ta ırıyordu. Mustafa Kemal, Kürtlerin, Arnavutların ve Çerkeslerin Panturanizm akımını körüklemelerine a ıyor ve onlarla her yerde uluorta alay ediyordu.

Bu bulanık ihtilâlciler seli içinde artık büsbütün te dirgin olmaya ba lamı tı. Aksiyon yok, yalnız çenebazlık vardı. Bütün a ızlar, yelde irmenieri gibi, curmadan h-tilâlcî nutuklar ö ütüyordu. Bundan ba ka ihtilâlcî kadroları sürükler görünen kalburüstü ki ilerden de ho lanmıyordu.

Kurmay okulundan tanıdı ı ve kendinden bir yıl önce çıkan Enver'e oldum olası ısınamamı tı.

Bunları, nasılsa ortamlarında göze çarpmaya ba lamı gerçek de erden yoksun kof ki iler olarak görüyordu. Cemal, Talât ve Niyazi beyler de onun aradı ı adamlar de ildi. htilâlcî dâvasını yürütmeye bir tek kendini lâ-yık görüyor, bu yüzden de bu dâvada parlamaya ba layan herkese küçümseyerek bakıyordu.

Bu liderimsi ki ileri birkaç kez dinlemi , di ine vurmu ve tın tın öttüklerini görmü tâ. Yalnız, bu kanısını kendisine saklayaca ına uluorta una buna anlatmaya ba lamı tı. Yeni girmi oldu u bu ortamda ttihat ve Terakki liderlerini yerip durması kendi ihtilâlcî mesle i için tehlikeli bir serüvendi. Talât, Enver, Cemal, Niyazi beyler için yapıp durdu u küçültücü konu malar, yeni edindi i bütün dostlarını ürkütmeye ba lamı tı. Bütün kalburüstü aydınlar, ihtilâlciler ve ehrin ileri gelenlerinin sık sık gitti i «Yonyo» kıraathanesinde bir gün bir olay geçmi ve bu, Mustafa Kemal'in ne denli sert prensiplere sahip oldu unu göstermi ti: «Erkânı Harp Kola ası ve genç ihtilâlcilerin en iyi ba larından sayılan Cemal bey için hayranları bir yı ın övücü lâf etmi lerdî. Yonyo'nun arkasındaki gözden uzak salonda geçen bu konu maları Mustafa Kemal de dinlemektedir. Onun Cemal bey üstüne verilmi bir yargısı vardı. Cemal'i büyük adam sayan bu toy kafalara bir ders vermek gerekiyordu: Söz alan Md tafa Kemal, gerçek yurtseverli in ve bükünlü ün ne demek oldu unu onlara anlatabilmek için

tam iki saat konu mu sa da onları dü üncelerinden ayı ramamı tı. Birçokları, onun bu yenilmez yutulmaz lâfları Cemal beyin yüzüne söyleyemeyece ini sanıyorlardı. Ertesi gün onların bu sanılarını da bo a çıkarmı tı: Üçüncü ordunun bir alayını tefti için Yenice'ye giderken trende Cemal beyle kar ıla mı ve dün onun arkasından söyledi i bütün sözleri oldu u gibi yüzüne kar ı da bir solukta söyleyivermi ti. Mustafa Kemal, onlara birer züppe gözüyle bakıyor, onlar du Mustafa Kemal'i bir büyüklük budalası sanıyorlardı. Mustafa Kemal'in yüzlerine çekinmeden safсатаcı, büyüklük budalası olduklarını söyledi i bu genç elemanlarsa gerçekte o günkü toplumun süzme insanları sayılabilirdi. Onların birbirlerine taviz vermeyi lerinin bir tek nedeni vardı: Herbiri kendini geleceğin en büyük adamı olarak görüyordu. Mustafa Kemal, öbür ihtilâlcilerin de en a a ı kendisi gibi büyük i ler peinde ve en büyük adam rolünü oynamaya can atan kişiler oldu unu dü ünmeye bir türlü yana mıyordu.

Bunun için de hepsiyle ayrı ayrı çeli meye dü mü , yalnızlı a do ru kaymaya ba lamı tı.

Siyonist Yahudilerle tıklım tıklım dolu mason localarının her türlü destekledi i ve tuttu u ttihat ve Terakki örgütünün eleba ılarıyla dü tü ü çeli me, Mustafa Kemal'i Yahudilerle de çeli meye sürüklüyordu. ttihat ve Terakki'nin büyüyüp geli mesinde siyonizmin büyük «menfaate vardı. Bütün Yahudiler «Kızıl Sultansın ba nda kopacak kıyameti babalarının hayrına beklemiyorlardı. «Adanmı toprak» Filistin, ancak böylece ellerine geçecekti. Bu «Ana Yurtsun kurtulu u için oluk oluk altın akıtıyorlardı. Yahudiler, ilk önce Filistin'i Sultan Abdülhamit'ten para ile satın alabileceklerini sanmı lar, bir kez ona ba vurmaya karar vermi lerdı. Siyonizmin uluslararası kurucusu Teodor Hertz el kalkıp stanbul'a gelmi , hahamba ıyı da beraberine alarak Abdülhamit'in huzuruna çıkmı tı. Onları Yıldız Sarayı'nda kabul eden Abdülhamit, ne istediklerini sormu tu. Teodor Hertz el, dile ini açıkça söylemi ti: Dünya Yahudileri için bir yurt istiyorlardı. Babil köleli indenberi, ellerinden alınmı olan ana yurtlarına

bir türlü dönememi lerdı. İn aallah «saye i ahane»de bu dileklerine eri eceklerdı.

Uzun, acıklı ve haklıya benzer bir konu mada bulunan Teodor Hertzal, en sonra bu isteklerinin beduva yerine getirilmesini de dü ünmediklerini, onun pahasını bütünüyle ödeyeceklerini söyledikten sonra konu masını u sözlerle bitirmi ti:

— Zat ı ha metpenahilerine arzedeyim ki Kudüs için kaç milyon altın tensip buyurursanız derhal takdime amadeyiz.

Abdülhamit, bu rü vet önerisi kar ısında öfkesinden küplere binmi ve :

— Yıkılın gidin kar ımdan, vatan para ile satılmaz! diye ba ırımı tı. O da Filistin'i kendi vatanının bir parça 6i olarak dü ünüyordu.

Gürültüye ko an saray adamları onları yaka paça saraydan dı arı atmı lardı.

te, «arız kenan»ı rü vet ve altınla ve barı yoluyla koparamayaca ını anlayan dünya siyonizmi, Sultan'ın ba dü manı kesilmi ve onun yıkılması için her çareye ba vurmaya ba lamı tı. Siyonizm, Osmanlı mparatorlu u'nun yıkılıp parçalanması için en önemli araç olarak hürriyet parolasını kullanmayı daha yararlı görüyordu. Bundan dolayı Türkiye'yi istibdattan kurtarmak için çalı an her türlü örgütle el ele vermi lerdı. Türkiye'de ancak bir azınlık olan Ermenileri de «ittifaklarına» almı lardı. Ermeniler, hem iyi birer dö ü çü idiler, hem de Rusya ca desteklenmekteydiler. Rusya, onlara Osmanlı mparatorlu u topraklarından büyük bir yurt koparmaya söz vermi ti: Çarlık politikacıları bu i te, Ermenilerden daha sa bırsızdılar. Bunun için de stanbul'u terörcü Kafkasya Ermenileriyle dolduruyor ve Ermeni kiliselerini silâh deposu haline getiriyorlardı. Kumkapı'daki büyük Ermeni kilisesinde toplanan Ermeni htilâlcileri de tıpkı Yahudiler gibi Osmanlı mparatorlu u'nu bir an önce parçalamak kararını vermi lerdı. Bundan sonra da Rusya'nın i areti ile ilk «vukuat»ı çıkarmakta gecikmemi lerdı. A ırı milliyetçi, Ta nak Partisi'yle sosyalist e ilimli Hınçak Partisi üyo

le bu olayda aynı rolü oynamı lardı. Bir gün bir grup silâhlı ve terörcü Ermeninin Babiâli'yi bastı ı görüldü. Bu anda ba ka silâhlı bir Ermeni grubu da Galata'daki Osmanlı Bankası'nı basmı tı. Merakla caddeyi dolduran halkın üzerine de bir bomba savurmu ve onları çil yavrusu gibi da itmi lardı. Her zaman çetin bir adam olan Sadrazam Sait Pa a, Babiâli'yi basan Ermeni ihtilâlcilerini en yakın jandarma kıtaları ile çevirtmi , bu ara olayı iten gümrük hamalları da ellerine geçirdikleri kalır, sopalarla olay yerine yeti mi lardı. Osmanlı Bankası hemen jandarma kıtaları ile çevrilmi ti. Babiâli'yi basan Ermenileri, sırik hamalları ellerindeki sopalarla kovalamı lar ve onların ellerindeki silâhları toplamı lardı. Abdülhamit, Ermenilerin üzerlerinde yakalanan silâhlarla bunları teslim alan hamalların sopalarını Yıldız Sarayı'na istetmi ve birer susturucu belge olarak zamanında kullanmak üzere onları ayrı ki odaya istif ettirmi ti.

Kumkapı'daki kilisede saklanan ihtilâlcilerse kendilerini çeviren jandarmalara kar ı tabanca ve bomba kullanılarak korunmaya çalı mı lardı. Bu çatı ma saatlerce sürmü tü. htilâlciler teslim olunca araya giren Rus elçisi, Rus tebaası olan Ermenilerin Rus bandıralı bir vapurla Türkiye'den çıkarılmasını istemi , buna da müsaade almı tı.

Bu olaydan birkaç gün sonraydı. Merakla Abdülhamit'l ziyarete giden büyük devletlerin elçileri yeme e oturmu olan padi ahı ivedi olarak yemekten kaldırmı lar ve bu olay üzerine ondan açıklama istemi lardı. Abdülhamit, hiç istifini bozmadan sefirlerin önüne dü mü , onları bir odaya götürmü tü. Burda pek çok silâh ve tabanca rast gele yı ılmı duruyordu. Elçilerin tercümanlarına padi ah unları demi ti:

— Bu efendilere unu söyleyiniz ki, Rusya teb'ası Ermeniler, teb'al ahane'm olan müslümanlara bu silâhlarla tecavüz etmi lerdir. Bunların fabrikası memâliki ahanemizde yoktur.

Padi ah, konukları bir sürprizle daha kar ıla tırmak için ba ka bir odaya götürmü tü. Bu oda da, tıklım tık

hm uzun sırtlar ve kalın sopalarla doluydu. Bir saray odasında garip bir «manzara te kil eden» bu sopa yı ına elçiler a kın a kın bakarlarırken, Abdülhamit, u sözleri söylemi ti:

— Kendilerine unu da anlatınız ki teb'am da bu sopalarla müdafaayı nefiste bulunmu tur. Bu sopalar bizim ormanlarımızdan tedarik edilmi tir.

Bu alaylı açıklama kar ısında yabancı elçilere kös kös çekilip gitmek dü mü tü.

te, bu olaydır ki, Ermenilerle Yahudilerin aynı dâva u runda, yani Abdülhamit'i ortadan kaldırmak için el ele vermelerini kolayla tırmı tı.

Gerek Yahudiler gerekse Ermeniler, ön Türkler'den de, ttihatçılardan da hayır çıkmayaca ını anlayarak Abdülhamit'i kendileri el birli i ile ortadan kaldırmak kararını verince sviçre'de son bir toplantı yapıp suikast i ini görü mü lerdı. te, Hertzeli'n Abdülhamit'ten para ile yurt istemesi de tam bu sıraya rastlıyordu.

Her hafta. Cuma namazını kılmak üzere Abdülhamit, Hamidiye Camii'ne gidiyordu. Cami, Yıldız Kö kü'nün pek yakınında, kö kü çeviren yüksek duvarların dı ndaydı. Her Cuma sabahından ba layarak camiin çevresinde çok sıkı tertibat alınıyor.du. Atlı ve yaya askerler, fedailer ve hafiyeler, sultanlarına kem gözle bakacak olanlar için öldürücü darbeler vurmaya her an hazır duruma geçiyorlardı.

Rusya Ermenilerinden Hristofer Mikaelyan, yine Rusya Ermenilerinden Konstantin, kızıyla birlikte Jores'in yardımcısıydı. stanbul'da Singer Makinaları irketi'nde çalı an Belçikalı anar ist Jores suikastı en ince ayrıntılarına dek hazırladı.

Patlayıcı madde olarak seksen kilo melinit kullanılacaktı. O zamanın en güçlü patlayıcı maddesi olan bu melinitin içine yirmi kilo tutarında çelik parçalarını kapsayan bir de bomba yerle tirdiler. Bu saniyesi saniyesine •hesaplanarak ayarlanmı bir saatli bombaydı.

Suikastçılar, padi ahın nasıl dakika a maz bir ma

kina gibi camiye gelip gitti ini birkaç kez Cuma selâmlına giderek ö renmi lerdı.

Abdülhamid'in gelip gidi ini ecnebiler de seyretmek için arabalarıyla selâmlı a giderlerdi. Suikastçılar bundan yararlanarak saatli bombayı ayarladılar ve birer seyirci gibi arabalarıyla caminin önüne vardılar. Arabalarını caminin kapısında bırakıp gittiler.

21 Temmuz 1905 Cuma günü padi ah namazdan kalkıp da eyhülişlâm Cemalettin efendi ile ayakta hiç de ola an olmayan konu masını yaparken dı arda yeri göü inleyen bir gürültü ile saatli bomba ve seksen kiloluk melinit patladı.

Padi ah, Ba kâtip Tahsin Pa a'ya ;

— Ne oluyor? diye sordu.

Sonra hızla dı kapıya do ru ilerledi. öyle bir baktı: Yerde yirmi altı ki inin parçalanmı gövdeleri yatıyordu. Ba ka bir ölü elindeki ekmek çıkını ile uzanıp kalmı tı. Birkaç çocuk, ci erleri dı arı fırlamı olarak oracıkta kıvrılıp kalmı tı. Parmaklıkların dı nda saf tutan bir yı in asker, üst üste devrilmı kanlar içinde yatmaktaydı. Bombanın etki alanından uzakta kalan süvariler ve piyadeler, a ızları a kınılıktan bir karı açık donmu duruyorlardı.

Korkunç bir sessizlik, çevredeki a kınılı in derecesini gösteriyordu.

Sonradan Machine infernale = Cehennem makinası adını alan ünlü suikast bombası, zamanın en büyük toplarından daha korkunç bir gürültü çıkarmı tı; gürültüsü ehrin en uzak yerlerinden i itilmi ti.

Padi ah camiden dönerken dı kapıya dek uzanan yolu 42 saniyede alıyordu. Cehennem makinasının saati de buna göre kurulmu tu. Abdülhamit, pek korkunç bir suikast tertibinin kar ısında bulundu unu anlamı sa da hiç istifini bozmamı ve korku zi göstermemi ti. Hızla arabasına ilerleyerek dizginleri alıp Yıldız'a do ru sürdüünde caminin kapısında saf tutmu Arap Zuhaf alayından bir asker havaya bir el ate etmi , bu padi ahı çok sinirlendirmi ve öfkelendirmi ti.

Araba saraya do ru bütün hızıyla uçar gibi giderken set üzerindeki tören k künde bulunanlar hep bir a ızdan :

— ok ya a! diye haykırarak ona geçmi olsun demek istediler. Onu alk layan ve «ok ya a» diye ba ıran bu kalabalık, yabancı memleket elçilikleri kolonisinden ba kas de ildi. Padi ah, onlara gülümseyerek ve selmlarına temennalarla kar ılık yererek bu at ve insan mezbahasından uzakla ıp gitmi ti.

Abdülhamit, yarım saat sonra Avrupa devletlerinin elçilerini a ırtarak görü t. Bir ko u turma komisyonu kurulmasını buyurdu. Suikastçılar çoktan ellerindeki pasaportlarla kaçıp gitmi lerd. Anar ist Jores yakalanm t. Jores'in açıkladıkları, Abdülhamit'i ve dinleyenleri olanlardan daha çok korkuttu: Suikast, bir sıra sabotajla bir anda yaplacakt. Yabancı elçilikler, Tnel, Galata kp-rs, Babiâli ve Osmanlı Bankası hep birden havaya uu rulacak ve bu karga alık yüzünden büyük Avrupa devletleri, kar ıklı ı bastırmak için i e karacaklard.

lme mahkûm edilen Belçikalı Jores ile bütün bu i le ilgili olanlar da sonradan affa u radılar.

Bu suikastın da ancak bir yararı görülmü t. air Tefvik Fikret, etkisi bu bombanın deh etinden daha uzun süren bir iir yazm ve hürriyetçi Türk gençli ine armaan etmi ti. Bu iirin adı «Bir Lhzai Teahhursdu. Bütün ihtilâlci subaylar gibi Mustafa Kemal de bu iiri ba ıra ba ıra okuyordu.

Bomba olay, Abdülhamit'le daha önce de yapılan sava ımları su yüzüne çıkarmı t. Herkes, fslt halinde bombaları konu uyordu :

Abdülaziz tahttan ndirilerek yerine çevresi açık dnceli dostlarla ku atılmı V. Sultan Murat getirilm ti. Ne yazık ki genç padi ahta akıl bozuklukları görülmeye ba ladı ndan i e yaramayaca ı pek çabuk anla ılm t. a ın yeni dnceli devlet adamı Mithat Pa-a, çaresiz V. Murat'ın karde i Abdülhamit efendiyi tahta a ırmak zorunda kaldı.

Veliâht Abdülhamit, Mithat Pa a'y K ithane'deki

Musluo u Çiftli i'nde kabul etti. Veliht, me rutiyeti benimsedi ini ve daha geni hürriyetler vermeye hazır oldu unu da söyledi ve:

— Me rutiyet temellerine dayanmayan bir hükümeti kabul edemem! diyecek kadar me rutiyetçi görüldü.

Mithat Pa a, yeni devlet düzeninin dayanacağı temelleri anlattıktan sonra yeni padi aha birkaç ad salık lamı ti: Buna göre mabeyn ba kâtipli ine Sadullah bey, kâtipliklerine de Ziya bey ile (Pasa) air Namık Kemal getirilecekti. Abdülhamit, Mithat Pa a'yı büyük bir anlayı la dinler görüldükten sonra 1876'da tahta çıkınca hemen di lerini göstermi , mabeyn ba kâtipli ine Sadullah bey yerine Sait Pa a'yı atamı tı.

«Cülus hattı hümayunu»nu yazmakla görevlendirilen Mithat Pa a, bunda yapılması gerekli bütün yenilikleri bir bir sayıp dökmü tü: Sarayın giderleri azaltılıp bir düzene ba lanacak, teb'aya e it davranılacak, adalette ve maliyede devrim yapılacak, türlü okullar açılacaktı. «Cülus hattı hümayunu» böylece yenile tirilmek stenen bir ülke için bir dilekler listesine benzemi ti.

Padi ah, bunu aldıktan sonra hemen Kanunu Esasi' nin hazırlanması için bir komisyon kurulmasını buyurmu tu. Yalnız, genç padi ah. Anayasanın temelini meydana getiren bu dilekler listesini açıkça yok farzetmi ti. Anayasa tasarısıyla bir kedi fareyle oynar gibi oynadı. Tasarıyı kendi dileklerine göre de i tirerek ku a benzetti. Tasarıya, bütün kar ı koymaları önleyerek, çok tehlikeli bir madde koydurdu: Padi ahın, istedi i ki iyi sınırdı ı edebilme yetkisiydi bu. te, Mithat Pa a bu maddeyi kabul etmek zorunda kalarak korkunç sonucunu elinde olmayarak böyle hazırladı. Bu ileri görü lü büyük devlet adamının bir tek iste i vardı. O da, Anayasa'nın kör topa! da olsa bir an önce kabul edilmesi ve Meclisi Mebusan' ın bir ayak önce toplanmasıydı. Bunun için Abdülhamit' in bütün kaprislerine boyun e iyordu. Bu yüzden 113 üncü sürgün maddesi, ister istemez Anayasa'ya girivermi ti. Yalnız, gerek Mithat Pa a, gerekse öbür Anayasacılar padi ahın bu maddede dü ündü ü domuzlu u pek iyi se

ziyorlardı. Kimbilir belki de kendileri daha atik davranır, ileride padi ahın yapacağı bir hınzırlı demokratik cambazlıklar sayesinde önleyebilirlerdi. Bu, sadece bir umuttu.

Ordu, Sırbistan'da Sırp ayaklanı yla u ra iyordu. Savaşın talihi Türklerden yana a ır basmaya ba lamı tı ki büyük Avrupa devletleri bu bo u maya bir son vermek için davrandılar; stanbul'da yapılan toplantıda Avrupalı devletlerin azgın kararlarını gö üsleyebilecek bir devlet adamı gerekiyordu. Bundan dolayı, padi ah, Sadrazam Rütü Pa a'yı sadarettten uzakla tırarak yerine Mithat Pa a'yı getirmek zorunda kaldı. Padi ah, büyük ve güçlü devletlerle stanbul'da konferansın açılacağı günü birinci me rutiyetin ilân edilece i gün olarak kararla tırdı. Böylece de Avrupalı devletlere kaV ı bir jest yapımı olacaktı.

23 Aralık 1876 günü Babiâli'nin denize bakan geniş bahçesinde toplanıldı. Mithat Pa a'nın görevlendirdi i Ametçi Mahmut bey «me rutiyet hattı hümayunu»nu okudu. Çiseleyen yağmur altında bunu dinleyen Mithat Pa a ve arkadaşları, Türkiye'yi yeni bir hürriyet döneminin e i ine getirdiklerine seviniyorlardı. Selimiye kı lasından ve gemilerden atılan top sesleri, bu sırada ıslak havayı dövüyor ve yeni bir dönemin müjdesini veriyordu.

Tersane Kasrı'nda toplanan konferansta da Türk delegesi Saffet Pa a pek uzun nutkunu okumaktaydı ki birdenbire her yandan top sesleri gelmeye ba lamı , Avrupalı devlet delegeleri ilgiyle kulak kabartmı lardı. Hariciye Nazırı Saffet Pa a'nın sözleri, konferans üzerinde büyük bir ilgi uyandırdı. Saffet Pa a, bu ilgi üzerine u açıklamayı yaptı :

«— Efendiler, i itti imiz top sesleri bu topraklarda Anayasanın ilânını haber veriyor. Bu dakikadan itibaren Türkiye, hükümeti me ruta sırasına giriyor.»

Ne var ki bu bir gösteri olarak kaldı. Abdülhamit Meclisi Mebusan'ı toplantıya ça ırmadı. Bu büyük ve e-refli i in, Mithat Pa a'nın eseri olmadığını göstermek ka

rarında. olan Abdülhamit. bu erefli ortaktan kurtulmak istiyordu.

Mithat Pa a'dan, onun çok tanınmı lı ndan korkuyordu. Memlekette tek ba ina hüküm sürmek için de bu adama rahat yüzü göstermedi; onu memleket dı ina sürüp yıllarca diyar diyar dola tırdı. Sonra yine Avrupa' daki ününden korkarak memlekete ça ırdı. Girit adasının da oturmaya zorladı ve daha sonra öyle böyle bir sürgün yeri olan Suriye'ye vali yaptı.

Orda da ba ımsız devlet kurar da ba ina geçer diye onu daha sıkı göz altında bulundurabilece i bir yere, zmir'e aldırdı ve zavallı Mithat Pa a için burası son serbest gezinti yeri oldu. Bir gece vali kona ı bir iki tabur askerle sarıldı ve Mithat Pa a tutuklandı.

Mithat Pa a, tutuklandıktan sonra hemen stanbul'a götürölmek üzere stanbul vapuruna bindirildi. Vapurdo sorgu heyeti v.s. hep hazırđı. Hemen adının sanının sorulmasına ba landı. Vapur stanbul yolunda ilerlerken Mithat Pa a'nın sorgusu da yapılıyordu. zmir limanından 8 Mayıs günü demir alan vapur, Mayıs'ın 11 inci günü sabaha kar ı stanbul limanına demir attı. Abdülhamit'in silâhlı adamları tutukluyu aldıkları gibi Feriye Sarayı iskelesine çıkardılar, ordan da bir arabaya kapayarak Yıl dız'a götürdüler ve Yıldız Korusu içindeki Çadır Kö kü'n de bir odaya hapsettiler.

Mithat Pa a'nın sorgusu burda da sürdü ve padi ah mahkeme salonuna açılan gizli bir delikten yargılamayı sonuna dek kontrol etti.

Mithat Pa a'nın daha stanbul vapuru zmir limanının dayken 8 Mayıs'ta ba layan sorgusunu Adliye Nazırı Cevdet Pa a'nın «nezareti» altında yapanlar sorgu savcısı Lâtif beyle ba kâtip Emrullah, sorgu yargıcı Hasan Sıtkı, Fındıklılı Mehmet efendilerdi.

Mithat Pa a bu soru turmalarda Abdülaziz'in ne gibi nedenlerden tahttan indirildi ini açıkça anlattı ı halde Abdülhamit, onu amcası Abdülaziz'in kaatili olarak suçlamak ve mahkûm ettirmek istiyordu. Belki de bu. buna inandı ndan de il salt onu mahkûm ettirmek ve on

dan sonsuz olarak kurtulmak içindi. Mithat Pa a'nın kocaman varlığı, padi ah için bir kara dü gibiydi.

Arabistan'ın korkunç Taif zindanı Mithat Pa a'nın son u ra ı oldu. Bu büyük rakibinin ordan da kurtulup kendisine zarar verece ini hesaplayan Abdülhamit adamca ızı cellâtlarına bo durtup gömdüdü.

Yalnız, padi ah, Mithat Pa a'nın öldürülmeyip kaçırıldı ı kuruntusuna kapılmı tı. Bir gün yine ba ında ok iyece ini dü ünüyor, uykuları kaçırıyordu. Mithat Pa a'nın, erif Avnürrefik Pa a'ca kaçırıldı ını i itince küple re binmi ; hemen oraya durumu incelemek üzere iki güvenilir adam göndermi ti. Verdi i emir üzerine Mithat Pa a'nın mezarı açtırılmı ve ba ı kesilerek bir kutuya konmu , kutuda ne oldu u anla ılmasın ve Süvey kanalından kolayca geçsin diye üzerine «Zatı Hazreti ehriya rî'ye takdim edilmek üzere fildi i mamûlâtıdır» diye yazılmı tı.

Kesik ba ın yerle tirildi i kutuyu stanbul'a getiren Çerke Hasan'ın adamlarından biriydi. Yolda tifoya tutulup ölen bu adamın cenazesi ba la birlikte istanbul'a getirilip padi aha teslim edildi.

Abdülhamit, Mithat Pa a'nın ba ını hemen tanıdı ve bu mutsuz ba a dik dik bakarak :

— Gördün mü, pa a, dedi, netice nasıl oldu?..

Sonra çevresindekilere :

— Götürün, emrini verdi.

— Ne yapalım, nereye götürelim? diyen ilgililer arasından biri padi ahın gözüne girmek için :

— rade buyurulursa lâ ıma atalım, dedi.

— Padi ah :

— Yok, yok, günün birinde lâ ım açılır da meydana çıkarsa bana iftira ederler, dedi, en iyisi Rifat'ın tabutuna koymaktır.

Rifat, ba ı getirirken yolda ölen adamdı.

Abdülhamit için yıllarca kara dü olan bu büyük ba , imdiki durumuyla bile onu kaygulandırıyor.

Abdülhamit, Mithat Pa a'dan böylece kurtulduktan sonra 19 Mart 1877 de meclisi toplantıya ça ırdı. Zaval

lı Mithat Pa a, unutulmu , Abdülhamit hürriyet kahra-
manı kesilmi ti! Millet hep onu alkı lıyor, anını göklere
çıkırıyordu.

Dolmabahçe Sarayı'nda, padi ahın huzuru ile yapı-
lan lk toplantı bütün aldatici yanlarıyla pek parlak ol-
mu tu. Meclisin açılı ı bayramla ma salonunda yapılmı -
tı. Protokola giren bütün büyük devlet adamları ve ki i-
ler bu salonda yer almı tı.

Altınla süslü tahtın arkasında ulu din adamları sıra-
lanmı , kar ısında da ayan ve mebuslar yer almı tı. ey-
hülislâm Hayrullah efendi ile temyiz mahkemesi üyeleri
tahtın sol yanında dikiliyordu. Yabancı devlet elçileriyle
Türk kara ve deniz kuvvetleri kumandanları yine tahtın
arkasında ve din adamlarının gerisinde dizilmi lerdı.

Sadrazam Ethem Pa a, nazırlarla birlikte tahtın ya-
nında durmaktaydı.

Yüzonbe mebusu ve yirmialtı senatörden meydana
gelen bu mutsuz meclisin seçili i de bir tuhaf olmu tu:
Üyeler genel oylama ile de il, vilâyet yönetim meclisle-
rince seçilmi lerdı: Meclis Ahmet Vefik Pa a'nın ba kan-
lı nda toplanmı tı.

Abdülhamit, reisin ça ırı ı üzerine yanında mare al
üniforması giymi olan karde leri Re at ve Kemalettin
efendilerle birlikte salona girdi. Padi ah kara, sade bir
giynek giymi , bunun üstüne de kara bir pelerin atmı -
tı. Çıktı, tahtına kuruldu. Elindeki açılı nutkunu Sadrazam
Ethem Pa a'ya, o da mabeyn ba kâtibi Sait beye verdi.
Sonradan Küçük Sait Pa a diye nam alan Sait bey, nut-
ku öpüp ba ına koydu ve sonra okumaya ba ladı, nutkun
okunu u yarım saat sürmü tü. Nutuk bitince dualar edil-
di ve ehirden bunu kutlayan top sesleri geldi. Abdülha-
mit, nutku ayakta dinlemi ve kendisi bir tek söz söyle-
memi ti.

Meclis, ilk toplantısını, Ayasofya'nın kar ısında son-
radan Adliye olarak kullanılan, daha sonra da yanıp kül
olan yapıda yaptı. Açılı nutkunu Abdülhqmıt bu kez ken-
disi okudu ve bu i in bütün erefini dikkatle sahiplendik-
ten sonra memleketin içinde bulundu u iç ve dı ko ul

lan açıklarak mparatorlu un ve bunu meydana getiren milletlerin karde çe birbirine kenetlenmesini ö ütle-di. Meclisin ilk ve son toplantısı i te böyle oldu. sonra da öylece kapandı:

1878 yılında Türk Rus sava ı Osmanlı ordularının yenilgisiyle sona ermi ti. Zihinler çok a ır Ayastefanos bı rakı masıyla ve bunların meydana getirdi i genel bir bozgun, felâket havasıyla yüklüydü. Henüz altın tahtından hevesini alamayan Abdülhamit ise bunu yitirmek korkusu içindeydi.

Gerçi, Anayasayı ilân ederek Avrupa devletlerinin a zını kapamı sa da imdi ba ına ek imi bulunan bir meclisle kar ı kar ıyaydı. E er, bu meclis toplanacak olursa büyük bir sorumlu arayacaktı. Bu da elbette kendisinden ba kası olmayacaktı. Oridan sonra ilk elde güzelim altın tahtı çektikleri gibi altından alacaklar ve buna sar ı n karde i Re at'ı oturtacaklardı. te, bu olamazdı. Buna meydan vermemeliydi. Osmanlı mparatorlu u'nda" bir tek ki inin sözü geçecekti, o da kendisi olacaktı.

Abdülhamit, bu kaniya vardıktan sonra ilk i olarak meclisi sonsuz olarak da itmaya karar verdi ti. Bunun üzerine sarayda kendi güvendi i adamlardan bir «tasfiye» meclisi topladı.

Bu arada dört de meclis üyesi ça ırmı tı. Ba kan Ahmet Vefik Pa a, uzun uzun konu tuktan sonra meclisin temsilcilerine Ruslarla yapılan barı ı onaylayıp onaylamayacaklarını sordu. Mebuslardan Astarıcılar Kethüdas ı Ahmet efendi, heyecanla aya a fırlayıp padi ahın kar ısına dikildi ve Abdülhamit'i Irkiltircesine öyle ba ırdı :

— Siz, bizim dü üncelerimizi çok geç soruyorsunuz. Felâketin önünü almak henüz kaabl iken bize ciddi e-kilde ba ırmalıydınız.

Abdülhamit, gazaba gelerek Ahmet efendiye çok sert kar ılık verdi ve hiçbir sorumluluk yüklenemeyece ini söyledi.

Padi ahtan sonra söz alan Salt Pa a da Abdülhamit'i destekleyerek konu tu. Ne var ki bu sözler Ahmet

efendiyi kandıramadı. Padi ah da. çevresindeki «evet efendimciler» de bu esnaftan ki inin bir padi aha kafa tutmasına aıyor ve bu gücü nerden aldı inı anlayamıyordu. Yalnız, Abdülhamit, bunu pek iyi biliyordu: Karısındaki esnaf makulesi herif güya halka, avama dayanıyordu. Dur hele, onu da Mithat Pa a gibi çabucak dut yemi bülbüle döndürmesini bilirdi o!

Aya a kalkarak meclisin da ıtılmasını sa layacak parolaları birer ate parçası gibi zavallı Ahmet efendinin yüzüne kar ı fırlatmaya ba ladı: Devlet i leri bo yere güçle tiriliyordu. Babası Abdülmecit yanlı bir siyasete saplanarak avam tabakasını i lerine kar ı tırmı tı. En iyisi yine Sultan Mahmut'un politikasına dönmekti. Bilmem «Tanzimat» devriymi , kanun devriymi , derken padi ahlık elden gidiyordu. Henüz bu millet me rutiyetle yönetilecek duruma gelmemi ti. Bir padi ahın yüzüne kar ı böyle havlar gibi konu an bir millet, ancak mutlak bir yönetim ile, «istibdaula «idare» edilebilirdi.

te, böylece Sultan Abdülhamit, Astarçılar Kethüdası mebus Ahmet efendiyle yaptı ı söz düellosundan sonra meclisi kapamı ve me rutiyeti Mithat Pa a'nın ya nıba ina gömmü tü.

&

Mustafa Kemal'in do umundan üç dört yıl önce Abdülhamid'e ba kaldıran yi it Ali Suavi'nin hikâyesi de cehennem bombasının patlaması dolayısıyla yeniden söylenmeye ba lamı tı. Hürriyet çin ba ve ömür vermi kahramanlar, gizliden gizliye dillerde geziyordu.

Ali Suavi 1838 de stanbul'da do mu sa da soyca Çerke 'in bir köyündendi. Babası, kâ it mühürçülü ü ile geçinen yoksul bir adamdı. Bu yüzden Ali'yi istedi i gibi okutamamı tı. İlk önce medresede okumaya çalı an AH Suavi, sonra okullara da gitmi se de ancak yarımymalak bir e itim yapabilmi ti. Türkçesi, e itim olanaklarına sahip olmayan genç adam kollarını sıvayarak kendi kendini yeti tirmeye çalı mı tı. Maarif nazırlı ı yeni kurulmu tu, ö retmen sıkıntısı çekiliyordu. Rü tiye Okulları ö retmenli i için açılan sınavlara girerek kazandı.

Onu Bursa Rû tiyesi ö retmenli ine verdiler. Ne var ki her kendi kendini yeti tiren insan gibi kendi dü ün-celerine çok de er veriyor, gerek ö retmen arkada la-riyla ve gerekse yöneticilerle sert tartı malar yapıyor, onlarla ve yeni ortamıyla günden güne daha çok büyü-yen çeli melere dü mekten kendini alamıyordu.

Ali Suavi, bu yüzden Bursa'da çok duramayarak s-tanbul'a sı ınmak zorunda kalmı tı. Burda talih ona gü-ler yüz göstermi ti: Büyük zekâ gücü gösteren herkesi korumayı i edinmi olan ünlü Sami Pa a, Ali Suavi'yi «himaye»sine almı ve ona kona ında bir oda vermi ti.

Burada epeyce toplanan Ali Suavi, kalkıp Filibe'ye gitmi ti. Oradaki Rû tiye'de ö retmen olan genç adam, medresedeki bilgisine dayanarak vaazlar da veriyordu. Bunlara yarı vaaz, yarı konferans denebilirdi. Böylece az zamanda halkın sevgisini kazanıp tanınan Ali Suavi, ora mutasarrıfı olan Enderun Tarihi yazarı Atâ beyle takı -mı ve az zamanda i inden atılarak yeniden stanbul'un yolunu tuttu. 1866 da «muhibir» diye bir gazete çı-karmaya ba ladı. Bu gazetede zamanrının sıkı idaresin-ce yadırganan bir yı ın ate li yazılar yazıyordu. Hele, bü-yük camilerde verdi i yurtseverce, yeni anlamlı vaazları Padi ah Abdülaziz'in sarayınca ku kuyla izleniyordu.

Abdülaziz, onu Kastamonu'ya sürdürdü. Ordan 1869 da kaçan Suavi, kapa ı Avrupa'ya attı. Avrupa'da kendisi gibi yeni dü ünceli birçok insan buldu ve böylece «Genç Osmanlılar Cemiyetine» girdi. Bu kurumu paraca besle-yen Mısırlı Mustafa Fazıl Pa a'ydı. Suavi de hemen bu yardımdan payını almayg ba lamı tı. Londra'ya giderek «Muhbir»i yeniden orda çıkardı. Sonra, yine Paris'e dön-dü ve orda Türkçülük akımının ilk organı olan «Ulûm» gazetesini yayımladı. Bu sırada Fransa Almanya sava ı, en kızgın dönemindeydi. Alman orduları Paris'i ku atmı -tı. Paris'ten uzakla an Suavi, Liyon'a yerle ti ve orda «Muvakkaten» adlı bir dergi çıkardı. Sonra, ilk Türkçe ansiklopedi olan «Kamus ül Ulûm»u yayımlamaya ba la-dı.

Burda Namık Kemal ve Ziya Pa a ile bir arada bu

lunuyordu. Yalnız, ki ilik sahibi herkesle çatı tı ı gibi bunlarla da sık sık çeli kilere dü üyordu, aralarında kırıcı geçimsizlikler sürüp gidiyordu. Bunlar eski arkadaşlarıydı; ne var ki çeli me çok temelli bir prensip sorununa dayanıyordu. Mısırlı Mustafa Fazıl Pa a. Avrupa'dan dönerken stanbul'a u rayarak geçmişti. Pa anın bu davranışı. Ali Suavi'nin hoşuna gitmemi ti. Memleketine dönen pa a, Ziya Pa a ile Namık Kemal'e yine eskisi gibi yardım ediyordu. te, Ali Suavi, onların bu yardımı almalarını ihtilâlcilik karakter ve prensiplerine uygun bulmuyordu. Bu yüzden de hem Ziya Pa a ve Namık Kemal gibi ilk sıradaki ihtilâlcilerle, hem de öbür arkadaşlarıyla ilgisini kesmişti. Bununla da yetinmeyerek onların bu davranışlarını utanç verici buldu unu her yana yaydı. Bu sert tutum, bütün bu yardımcı alanları gücendirdi, kızdırdı ve hepsini ondan uzakla tırdı.

Artık, hepsi stanbul'a dönmü tü. Onlardan bir süre sonra Avrupa'dan dönen Suavi ortada sipsivri, yalnız başına kaldı. Eski arkadaşları, artık, ona dostluklarının kapılarını kapamışlardı. Abdülhamit döneminin hürriyetçi gibi görünen ilk yıllarıydı. Abdülhamit. serbest dü üncelelere karşı sempatiyle davranır görünüyor, Abdülaziz döneminin Avrupa'dan yeni dönen hürriyetçi edip, air ve dü ünürlerine karşı büyük bir ilgi gösteriyordu. Bunun da tek nedeni uydu: Sultan Murat'ın hürriyetçi dü ünceler üzerinde kendisini tutanlarla bağlantı kurmaya çalıştığını görerek onun önünü kesmeye çalışıyordu. Namık Kemal'le Ziya Pa a'yı Yıldız Sarayı'na çağırarak onlarla bir «Cemiyeti Üdebâ = Edebiyatçılar Derneği» kurmak istedi. Dernek üyeleri belli olduktan sonra bunların arasında pek tanınmış bir ad olan Ali Suavi'yi göremeyen Abdülhamit aralarına Ali Suavi'yi de almalarını salıkladıysa da Ziya Pa a ile Namık Kemal onu aralarına almamakta direndiler.

Buna kızan Abdülhamit, Edebiyatçılar Derneği'ni kapattı, Ali Suavi'yi de o zaman «Mektebi Sultanî» denen Galatasaray Lisesi'ne müdür olarak atadı. Ne var ki az zamanda Ali Suavi'nin çevresinde olur olmaz bir yığın

dedikodu dönmeye ba lamı tı. Bundan midesi bulan an padi ah da onu müdürlükten uzakla tırdı.

Ali Suavi, Sultan Hamit'in kendisini maskara eden bu davranı nı hiçbir vakit affetmedi. Temel sorun ise uydu; do u tan hür dü ünçeye ve ileriye do ru bir e ilim ta ıyan Ali Suavi. Abdülhamit'in «Anayasa = Kanunu Esasiyi bo up istibdada do ru yöneldi ini görünce çileden çıkmı ve ona di bilemeye ba lamı tı.

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve yerine Abdülhamit'in geçirilmesiyle hürriyete kavu tuklarını sanan ve stanbul'a ko up harıl harıl yeni dü üncelerini yaymaya ba layan bütün Genç Osmanlılar gibi Ali Suavi de dü kırıklı ina u ramı tı. Birkaç yıl hürriyetçilik oyunu oynayan Abdülhamit «Meclisi Mebusan»ı da ıtmı ve bütün yeni dü ünceler, büyük Fransız devriminden izler taşıyan kafaları tutup birer yana sürgün etmi , bütün bu politik dü üncelerin en büyük temsilcisi olan Mithat Pa a'yı Taif zindanında bo durtmu ve demir gibi bir müstebit oldu unu göstermi ti. Paris'te, ngiltere'de bulundu u sürece Türkiye'deki siyasi durumun karanlı nı daha iyi anlayan Ali Suavi. bu rejimin yıkılarak yerine en a a ı me rutî bir rejimin getirilmesi kanısına varmı tı. Gerek Fransa'da ve gerekse ngiltere'de hürlük u runa ne kocaman kelleler gitmi ve ne kelleler gitmek üzere bulunuyordu. Ruhundaki isyancı rüzgâra böylece bir dü ünsel yön veren Ali Suavi, Türkiye'ye döndü ünde artık iktidar pe inde gizli e ilimler ta ıyan bir aydıdı. Ruhunda ktidara her an gelmek üzere bulunan bir ihtilâlcinin heyecanını ta ıdı ndan herkese ve her zayıf eye kar ı sert, diktatörce ve ho görüsüz davranıyor, böylece de içinde boy ataca ı ortamını da ıtıyor ve yalnızlı a do ru gidiyordu. Ne var ki o, yalnızlı a do ru gittikçe iktidara daha çok yakla tı nı duyuyor ve bu sırada gerek padi ahın ve gerekse aydınların kokusunu alamadıkları bir ihtilâlin tohumlarını ekmeye çalı ıyordu. Üsküdar'daki Rumeli göçmenleri kahvelerindeki kırmızı ku aklı yi it Rumeli çocukları onun htılâl komitesinde avangart üyeler olarak bulunuyordu.

Sonra, Ali Suavi, en önemli ihtilâl sorununu çözümlemi ti: Ta ki la'daki askerler, onun yapacağı ihtilâlde rol almayı kabul etmi ti. Kurmu oldu u ihtilâl komitesinde zamanın birçok tanınmış adamlarının bulunduğu u nu gösteren çok belirsiz i aretler de vardı.

ttihat ve Terakki döneminde sadrazam olan Mahmut evket Pa a'nın babası Ba datlı Süleyman bey de onun ihtilâlcı müritleri arasındaydı. Süleyman bey, Ba dat'a yerle mi bir Gürcü ailesinin çocu u ydu.

te, Ali Suavi, ihtilâlcı çalı malarının en yüksek noktasına geldi ini anladı ı bir gün, 20 Mayıs 1878 Pazartesi günü saat onbir sularında Rumeli göçmeni kılıklı yüz elli ki ilik' bir toplulukla Çıra an Sarayı'm denizden ve karadan ku attı. undan dolayı ki ihtilâlin püf noktası ordaydı: Orda yıllardır deli diye kapatılmış olan V. Murat kurtarılıp padi ah ilân edilecek, böylece Abdülhamit, paldır küldür tahtından yuvarlanacak, belki de karde i Deli Murat'la yer der sürecekti. Bu arada, Ali Suavi de birdenbire Osmanlı ülkesinin en büyük adamı olarak boy gösterecekti.

Ali Suavi, ihtilâlcilerle Çıra an Sarayı'nın caddeye bakan büyük kapısına çullanmış tı.

— Yasak! diyen süngülü bir nöbetçiyi bir kur unda yere sererek açılan kapıdan sarayın bahçesine dalmı lardı. Bu gelenlerin, Sultan Murqd'ın canına kıymak istediklerini sanan bekçiler, u aklar ve bahçıvanlar, ellerine geçirdikleri türlü vurucu ve öldürücü araçlarla, gelenlere kar ı koymaya çalı mı larsa da çokluk kar ısında bunu ba aramamı lardı. Bütün bu gözü dönmü kalabalığın önünde ilerleyen üç ki i, Sultan Murad'ın oturdu u dairenin kapısına dek dayanmış lar:

— Sultan Murat'ı isteriz! diye ba ırmaya ba lamı lardı. Kapının her iki yanında dikilen iki menmetçik bunları içeri koymamı , bunlar da nöbetçileri tabanca kur unuyı lara yere sererek içeri girmi ler ve Sultan Murat'la burun buruna gelmi lerdi.

imdi, V. Sultan Murat'ın kar ısına dikilen üç ki iden Ali Suavi'yi öyle böyle bildi imizden öbür iki ihtilâl

çiyi tanıyalım: Bunlardan biri 1876 da Sırp sava ına gönüllü milisiyle katılmı ve gösterdi i yararlıklar sonucunda muavene = Milis Binba ısı rütbesini almı olan Ni 'll Salih, öteki de onun kader arkada ı Nazi idi. 1877 de Rus orduları önünde durulmaz büyük sayıda askerle Balkanlara sarkmı ve çok önemli ıpka geçidini kanlı sava lardan sonra geçmi ler, memleketin kalbine do ru ilerlemeye ba lamı lardı. Tam fedakârlık, kahramanlık isteyen bir dönem gelip çatmı tı.

1876 nın tanınmı milis kumandanı Salih'le arkada ı Nazi bu kez de sava ta boy göstermeyi kurmu ve Edirne'ye giderek Vali Ali Pa a'nın kar ısına dikilmi ve yine gönüllü toplayarak sava a katılmak istedi ini söylemi ti. Ali Pa a, seve seve onlara sava a katılma buyru unu vermi ti. Rus ordularının ansızın ıpka geçidini a ması büyük bir tehlike yaratmı tı. Onları kar ılayabilecek birlikler de Süleyman Pa a'nın kumandasında ve I kodra'da bulunuyordu. te, bu birlikler, çabucak deniz yoluyla Dedea aç'a getirilmi , Rus ordularının önüne çok zayıf bir savunma, daha çok oyalama perdesi olarak konmu tu. Milis Binba ısı Salih'le Nazi ba larına üç yüz gönüllü toplayarak Süleyman Pa a'nın kumandasına gjrdi ler. ıpka Balkanlarının kaderini belli edecek çok çetin sava lar veriliyor, üstün Rus ordusu kar ısında umutsuzca sava an Süleyman Pa a kuvvetleri, tereya ı gibi eriyordu.

Savunmanın sol kanadı çökmü , Kazak atlıları hundan bir sel gibi akmaya ba lamı tı. Altı gündür sürüp giden kanlı sava ların en korkunç bo u ması bu 24 A ustos günü yapılmaktaydı. Binba ı Salih'le Nazi'nin ba ında bulundu u üç yüz süvari, Çerkez e erleri ku anmı atlar üzerinde ve Çerkez kılı mdaydılar. Bundan dolayı bu milis taburuna Çerkezler deniyordu. Oysa Salih, Sırp tan dönme bir müslümandı.

Yalnkılıç Kazak süvarileri milis taburunun üzerine çullanınca tabur sökülüp kaçmaya ba lamı , önüne geleni de kaçmaları için kı kırtarak ta gerilerdeki ihtiyatların bulundu u yere dek gitmi ler, orda da bo durma

arak askerleri, cepheyi bırakıp kaçmaya kı kırtmı lardı.

Geride, tarihin dedi ine göre, yalnız bir tabur kal-
mı tı, o da Kilis' taburuydu. Cephe kumandanı Hulusi Pa
a'nın bütün bu askerleri umutsuzca kırdırmak kararı
belki de Salih ve arkada larını umutsuzlu a dü ürmü ,
isyana sürüklemi ti. Sonradan da görüldü ü üzere dü -
man, sanki kollarını sallayarak Edirne'ye dek dayanmı -
tı.

Hulusi Pa a'nın askerlerini kaçmaya kı kırtan Salih'-
le arkada ı Nazi, bir subayca kırbaçlanarak kumandan-
lı a da ikâyet edilmi ti. Ne var ki Salih kendisinin kır-
baçlandı ını söyleyerek Süleyman Pa a'ya yakındı ında
çok suçlu görülmü , elleri ve kolları ba lanarak Nazi ile
birlikte yargılanmak üzere Edirne hapisanesine gönderil-
mi ti. Rus ordusunun dolu dizgin Edirne'ye geli i, mah-
pus kafadarların hapisten kaçıp kurtulmalarına yararı ,
kapa ı do ruca stanbul'a atmı lardı. te, bugün Ali Su
avl'nin arkasında Çıra an Sarayı'nı basanlar bu Salih, Na-
zi ve cepheden kaçmı ve ölümden kurtulmu olan Çer
kezler ve Rumeli göçmenleriydi.

Ali Suavi, V. Murat'ın kar ısına bu ki milis kuman-
daniyla dikilmi ti. Silâh seslerinden, ba ırtı ça ırtılardan,
dairenin kapısı önünde iki askeri yere seren kur unlar-
dan hiçbir ey anlamayan Sultan Murat, bu uzun boylu,
aydın ve sert yüzlü efendiden adamla askeri kumandan-
lara benzeyen öbür iriyarı, sa lam yapılı adamlara a -
kınca bakarak :

— Ne oluyor, kuzum? diye sormu tu, ne istiyorsu-
nuz, sizin ne i iniz var burda?

Ali Suavi :

— Padi ahım! diye ba ırmı tı, millet sizi hükümdar
görmek istiyor, sarayın kapılarında pek çok insan top-
landı. Buyurun, sizi götürelim, buradan kurtaralım. Kar-
de iniz Abdülhamit, siz ifa bulunca yerini yeniden size
vermek üzere imza vererek tahta çıkmı tı. Bu hakkınız
gaspedilmi tir. Zalimler saltanatınıza hükmediyor.

Sultan Murat, kendisini kurtarmaya gelenleri a ır-
tan ve dü kırıklı ina u ratan u sözleri söylemi ti:

— Rica deerim. devlet lerine karı mayınız. Her e-
yin fevkinde Cenabı Hak var. O, âdili mutlaktır. Mukad-
deratımıza razıyız.

htilâlciler, dut yemi bülbüle dönmü lerdı. Ne ya-
pacaklarını bilemiyorlardı. in bu yanını hiç mi hiç dü-
ünmemi lerdı. Padi ah namzedine ba ka bir öneride bu-
lunamıyor, çekilip gidemiyorlardı. Geriye dönülemeyecek
adımlar atmı lardı. Çıra an Sarayı'nın ta dı kapısından
V. Murad'ın dairesinin kapısına dek uzanan bir kan e-
ridi ve bunun üzerinde bir yı ın ölü yatıyordu. Bu durak-
sama çok tehlikeliydi; geçen dakikalar pek çok de erliy-
di. Ta kı la'dan da hiçbir haber yoktu. htilâl için hazır-
lanan taburlar nerdeydi? htilâlin üç ba ı, bir Deli Murat'a,
bir de a kın a kın birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı.

Sultan Murat'ı sürükleyerek götürmekten ba ka çare
yoktu.

Ali Suavi ile adamları V. Murat'ı zorla sürükleyerek
dı arı çıkarmaya çalı ırken uzun boylu, güçlü kuvvetli
bir kadın onu sürükleyenlerden birine iddetli bir tokat
a kederek yere serdi. Bu, V. Murat'ın kadınlarından Ruf-
tan Dil'di.

Sultan Murat ölünceye dek bu olayı unutmamı tı ve
ikide bir:

— Bizim kadın pehlivandır ı diye onunla akala ırdı.

Bu haber, çabucak Yıldız Sarayı'na ve Be ikta mu-
hafızı Yedi Sekiz Hasan Pa a'ya uçurulmu , Hasan Pa-
a, muhafız askerlerin ba ında atını dolu dizgin sürerek
olay yerine yeti mi ti. Daha cümle kapısına gelmi ti ki
muhafızlara süngü tak emri vermi ve önüne geleni sün-
güden geçirmeye ba lamı tı. Böylece Sultan Murat'ın otur-
du u dairenin kapısına dek varan Yedi Sekiz Hasan Pa-
a iriyarı gövdesi ve sert yüzüyle üç ihtilâlcinin kar ısı-
na dikilivermi ti. a kınıkları henüz geçmeyen Ali Su-
avi ile arkada ları bu korkunç adamı kar ılarında görün-
ce hıplı yuttuklarını anlamı lardı. Saraya ba lılı ı ve son
dereceye varan yüreklili i sayesinde pa alı a dek yükse-
len Merzifonlu Hasan Çavu , zafer vuranındır deyip Sul-
tan Murad'ın önünde, elindeki demir topuzlu sopasını kal

dırmı ve bütün gücüyle Ali Suavi'nin baına indiriver mi tti.

Kafatası parçalanan Ali Suavi yerde debelenirken onu ayaklarıyla çi nemi ve tekmeleyerek öldürmü tti. Sultan Abdülhamit'e tahtının kurtuldu u müjdesi hemen uçuurulmu tu. Yedi Sekiz Hasan Pa a'nın muhafızları yüze yakın ihtilâlciyi süngüden geçirmi ti. İhtilâlciler, bo una zaman öldürdüklerinden kaçmaya vakit bulamadan Yıldız'dan yardımcı taburlar yeti mi , Çıra an'ın önünde yatan donanmadan da deniz erleri çıkarılarak saray büsbütün ku atılmı tti. Kurtulmak için denize atlayanlar da bo ulup gitmi ti.

Öldürülmeyen göçmenlerle daha birçok ki i yakalanıp apartapar Yıldız'a götürülmü , orda i kence edilecek sorguları yapılmı tti. Bu konuya yeniden dönmek üzere Sultan Murat'ın daha önce de birkaç kez nasıl kaçırılmak istendi ini anlatalım: İlk önce Sultan Murat'ın hapsedildi i Çıra an'a Rus elçili inde tercüman olarak çalı an çok yakı ıklı bir Rum genel kadın kılı na girerek, hem de birkaç kez eski padi ahın kaçırılmasına yardım etmek istemi se de sonunda yakalanmı , ancak Rus elçisinin yardımıyla kurtulmu tu. Ruslar, Sultan Murat'ı kurtarıp tahta oturarak belki de Rusya'ya e ilen bir Türk dı siyaseti yaratmak istiyorlardı.

Sultan Murat'ı Çıra an'dan kaçırmak için bir ba ka te ebbüs daha yapılmı tti ki uydu: Sultan Murat'ın ehzadeli i günlerinde Beyolu'nda sık sık görü üp konu - tu u Avukat Kleanti Skalyeri ile Ali efkati bey, bir talyan i çisinin yardımıyla tam üç saat kanalizasyon içinden yürüyerek Oıra an Sarayı'na ula mı ve V. Murat'ın dairesine varıp kendisiyle görü ebilmi lerdı. Sultan Murat, bu zamanlar daha serbestçe bir mahpusluk çilesi doldurmaktaydı; bütün yakın adamları da Çıra an'da, yanında oturmaktaydılar. Sultan, bu iki ahbabını hiç umulmadık bir zamanda kar ısında görünce a ırmı sa da yine de kendine hâkim, akıllı ve serinkanlı bir adam gibi öyle konu mu tu :

— Benim sadık ve vefakâr dostlarım, ho geldiniz.

Allah sizleri korusun.

Avukat Skalyeri:

— Ah. efendimiz, son altesimiz, demi ti, size ne oldu , gençli iniz kaybolmu , saçlarınız a armı , yüzünüze çizgiler inmi !

Sultan Murat:

— Aziz dostlarım, demi ti, beni birbuçuk sene evvel görmü tünüz. Aradan onbe ay geçti. Evet, saçlarım biraz a ardı, fakat hiçbir zaman Marie Antoinette gibi birkaç gece içinde çökmedim. Esasen merhum amcam Ab dülaziz'in ölümünden sonra da ba ımda birkaç beyaz saç vardı. O zaman annem telâ ederek Beyo lu'ndan bana bir saç ilâcı almı tı. Bunu ba ıma sürer, saçlarımı karartırdı. Fakat, o zaman da ba a rılarından kurtulamazdım. Doktorlarım, bu suyun içinde nitrat darjan oldu unu söylemi lerdı. İmdi, elhamdülillah bu suyu saçlarıma dök-müyorum. Saçlarım a ardı, ama, ba a rılarım da geçti. •Varsın ekli haricimiz ihtiyar görünsün, bizim içimizde ne ve zindelik mevcuttur.

Avukat Kleanti Skalyeri ve arkada ı bu sözleri söyleyenin akılı ba ında bir ki i oldu unu hemen anlamı lar-dı.

Ne var ki yerine oturan Abdülhamit, onu deli olarak tanıtmakta ve bunu akıl doktoru raporlarıyla her zaman çevresine ispatlamaya çalı maktaydı.

Çıra an Sarayı olayı stanbul'da büyük bir çalkantı yapmı tı. Abdülhamit, aydınları sindirmek, hür dü ünçeyi büsbütün baskı altına almak için bundan çok yararlandı. Çıra an'ın içinde ve dı ında öldürülen göçmenlerden sa kalanlarla iki yüz ki i zaptiyelerce tutuklanıp Yıldız'a götürüldükten sonra stanbul'da bir insan avı ba ladı ve yeni bir terör dalgası ehri titretti. V. Murat'ın yakınlarından sayılan bir yı ın insan yakalanarak Yıldız'a götürüldü. Olayın incelenmesi için padi ah bir komisyon kurulmasını buyurdu. Mabeyn ba kâtibi Sait bey (Pa a) ba kanlı ında kurulan komisyonda Sadrazam Sadık Pa a, vükelâ heyeti ve kimi mü irler de bulunuyordu.

Basiret gazetesinde Ali Suavi'nin küçük bir yazısını yayınlayan Basiretçi Ali. olaydan yirmi dört saat sonra iki «hafiye»nin ortasında Yıldız'a götürülmü tü. Ali bey beraet etti i halde Kudüs'e sürgün edildi. Bu olayda ölen ba rı yanık Rumeli göçmenlerinden ba ka yüzlerce ki sinin ocakları söndürülmü , yı nlarla insan sürgün edil mi , Abdülhamit, daha uzun yıllar sürecek olan padi ah- lı nı peki tirmek ve perçinlemek için bu olaydan sonu na dek yararlanmı , daha korkunç bir müstebit olup çık- mı tı.

Rus orduları, zayıf kadrolu ve sayıca az Türk ordu- larını önüne katmı , stanbul'a dek sürmü tü. Ordunun önünde yerinden yurdundan kopmu yüzelli bin de göç- men istanbul'a do ru kaçıyordu. Çok so uk bir kı to stanbul'un ufuklarına çökmü , bu talihsiz ehri, ya ana- maz bir duruma sokmu tu. Yiyecek, yakacak namına hiç- bir ey kalmamı tı. Mezarlıklar, açlık, yoksulluk ve karo kı kurbanlarını harıl harıl yutmaktaydı. Halk. devlete, hü- kümete ve padi aha kar ı dönüktü.

stanbul'un kenar mahallelerinde ordugâh kurmu olan Rus ordusu, artık her an stanbul'a girmek ve Aya sofya'ya Rus bayra nı asmak için fırsat bekliyordu. Rus- ların, stanbul'u ele geçirmesinden korkan ngilizler, Ak- deniz donanmasını getirip stanbul limanında demirlet mi lerdı.

ngilizlerin, bu kocaman ve ya lı lokmayı Ruslara kaptırmamak çi direni i meyvelerini vermi , Abdülhamit' le görü en Grandük Nikola isteklerinde çok ılımlı dav- ranmak zorunda kalmı tı.

Yalnız az zaman sonra Rusya'ya dönen Grandük Ni- kola, yerine Plevne ku atmasını yapan General Totleben'i bırakmı tı. Yalnız, çok sert tabiatlı bir adam olun bu Gc- neral, buraya dek gelmi ken istanbul'u mutlaka ele geçi- rme yi kurmu a benziyordu. Karadeniz Bo azi'nin Rumeli yakasına yerle mek için ku atma ordusunun bir tüme- nini Bahçeköy'e do ru lerletti. Burdan Büyükdere'ye ine- cekti. Bunu gören ngiliz donanması demir alıp Büyük dere önlerine vardı ve orda demir atarak Rus ordusunun

geli ini bekledi. Bu meydan okuyunu nerelere dek varacağını gören Rus başkumandanlığı, Tottleben'i durdurdu, İstanbul'da kurtulmuş oldu.

1878 yılı Mayıs ayının 18'inci Cumartesi günü akşam üstüne doğru. Basiret gazetesinin sahibi Ali bey, Ali Suavi'nin uyarısıyla eliyle bir yazı almıştı. Ali Suavi, ahabibi ve dostu olan Basiretçi Ali beyden bu küçük yazının gazetesinde çıkmasını rica ediyordu. Basiretçi Ali, yazıyı gazetesine koymakta bir sakınca görmemişti. Yazı şöyleydi: «Osmanlı devletinin haricî politikası şu sırada bir takım mükülâta tesadüf etmiş ise de bunun iyi bir surette tesviyesi çaresi imkânsızdır. Pazartesi günü gazeteniz ile ne rededeceğim makalenin okunmasını evliyayı umura ve umum ahaliye tavsiye ederim.»

Ali Suavi, bu küçük yazı ile Pazartesi günü ihtilâl yapacağını teklîlâtına haber veriyordu. Temel sorun da dış siyasetin iyi yönetilemeyecekti. Abdülhamit'in sonradan düündüğü gibi bunun arkasında daha çok İngilizlere elçiliği ve dolayısıyla İngilizlerle anlaşmak istediğiydi. İngiliz rekabeti, Rusların ihtilâsı önünde alınmaz bir kale gibi durmasaydı İstanbul çoktan Grandük Nikola'nın ya da General Tottleben'in çizimleri altında çinlenmemiştir miydi? Bir tek Kıbrıs lokmasıyla İngiliz arslanını doyurarak onu bir bekçi gibi boş azlarda bekletemez miydik? Kimbilir, belki de ihtilâle dek gidecek olan olayın çekirdeğinde bu basit bahane yatıyordu. Ne var ki, belki de Ali Suavi İngilizlerle genel bir andlaşma yaparak yanımızda ekleyen hırslı Rus Çarını, uzaktaki dostun sopasıyla durdurmayı düünüyordu.

. * .

Mustafa Kemal, ihtilâl ve Terakki'nin «yeminli» bir üyesi olduktan sonra çok olumlu tenkitler yapmaktan, aksaklıkları çekinmeden kendisini başbakan, elebaşısı sanan herkesin yüzüne karşı uluorta söylemekten çekinmiyordu. Bundan en çok gıcınanlar da Talât beyle Enver bey oluyordu. Onun yapıcı ve uyarıcı gören kritiklerini bütünüyle yıkıcı olarak karşılayan Enver ve Talât beyler, onu Makedonya komitecileri metoduyla ortadan kaldırmak için

gizlice anla tılar. Enver beyin amcası ve Mustafa Kemal'in ya nda genç bir subay olan Halil bey, onu bir gece sokakta yalnız kısıtıp öldürmek görevini üzerine aldı.

Bir gece geç vakit gazinolarda yaptı ı iddetli konu malardan annesinin evine dönmekte olan Mustafa Kemal, birdenbire ıssız sokakta ve hemen arkasında bir ayak sesi i itti ve tabancasına el attı. Baktı, soka ın alaca karanlı nda Halil beyi tanıdı. Onun ku kulu durumundan hemen i i anlamı tı. Eli tabancasında olarak sırtını duvara verdi ve bekledi. Halil bey (Pa a) onun önünden geçmek zorundaydı:

— Merhaba Kemal! diyerek uzakla tı. Mustafa Kemal, tabancasını yerine koydu ve tiksintiyle dopdolu olarak eve yollandı. ttihat ve Terakkicilere, bütün ömrünce süren dü manlı ı, bu gece, gerçek ve yalın varlı ıyla ba lamı tı.

Mustafa Kemal Selanik'te çok sevdi i içten arkadaş lar arasında bulunuyordu. imdi Mü irlik Erkânı Harbiye' sindendi. Kurmay kola asıydı. Arkada larından biri de Yüzba ı Kâzım Nâmi'ydi. Kâzım Nâmi, mü iriyet yaveri oldu undan serbestçe Fransız postahanesine gidiyor, Abdülhamit'in memlekete sokulmasını iddetle yasak etti i birkaç Fransız ve ngiliz gazetesini alıyor, genç, sivil ve asker aydınlara getiriyordu. Bu gazeteler Fransızca Temps, Matin ve ngilizce Times'ti.

Bunlar arasında bir de «Me veret» vardı ki bunu Avrupa'ya kaçmı Jön Türkler'in lideri Ahmet Rıza bey ıkarıyordu.

O zamanlar subaylar çin özel toplantı yerleri olmadı ndan sivil aydınlarla subayların fikirle u ra anları genel yerlerde toplanıyorlardı. Bunların en ba lıcalarından biri Yonyo idi ki, onun gözden uzak arka salonunu bir fikir mahfeli haline getirmiş leri. Yalnız, bu genel kahveler ve gazinolar ne subaylar, ne de genç yazar ve aydınlr için hiç de uygun toplantı yerleri de ildi.

Mustafa Kemal, bu derbederli e çok üzülyordu. Bunun için de Hamidlye Bulvan'ndaki Beyaz Kule'yi subay

lor için bir askerî mahfel haline getirmekte ön ayak oldu. Buna sonraları askerî kulüp adını verdiler. Mustafa Kemal, burda cevval zekâsının özelliklerini göstermekte gecikmedi. Harita üzerinde sava oyunları oynanmasına ön ayak oldu.

Bu strateji ve taktik oyunlarında yalnız subaylar değil birçok sivil aydın da bulunuyordu. Selanik'te çıkan «Rumeli Gazetesinin» başyazarı Yunus Nadi ile air Ali Canip de çou zaman Mustafa Kemal'in yanbaında bu oyunları büyük bir ilgi ile seyrediyorlardı.

Mustafa Kemal, bu biraz ciddi elencelerin dısında, sık sık Olimpiya birahanesine de u ruyordu. Buraya hep belli bir arkada grubu ile gidiyordu.

Bir akam yine yaranından salık müfetti i Doktor Tefik Rütü, Salih (Bozok), Nuri (Conker)'le bu mehur birahaneye u ramı lardı. Hem içiyor, hem de her zaman, oldu u gibi dolu dizgin siyasetten, memleket sorunlarından konu uyorlardı. Memleketin yürekler acısı olan dı •siyaseti, bu konu mada a ırlık merkezi idi.

Bu konuda en acı tenkitleri yapan da Mustafa Kemal'di. Sözlerinden ve gözlerinden ate saçarak yaptı ı acı tenkitten sonra birdenbire gülmü ve Tefik Rütü' yü göstererek:

— Bu sakim siyaseti bir gün doktor vasıtasıyla düzelttirece im, deylvermi ti.

Arkada ları buna hem a mı , hem de gülmü lardı. Fakat, teklifsiz arkada ı Nuri (Conker) ona küçümserce sine öyle >bir soru sormu tu :

— Ne... Ne, sen mi düzelteceksin?

— Evet, ben. Doktoru Hariciye Nazırı yapca ım. Bütün falsoları ona tamir ettirece im. Nuri (Conker) alay ederek yine sorusunu sürdürmü tü :

— Demek, sen, doktoru Hariciye Nazırı yapacaksın ha? Ya beni ne yapacaksın?

— Seni de vali ve kumandan yaparım.

Salih (Bozok), bu akadan nasibini almak için :

— Herhalde bu arada beni de bir ey yaparsın! demi ti.

— Salih, seni yaver yapaca ım ve yanımdan ayrımayaca ım.

Nuri (Conker) durmadan kurcalıyordu :

— Allahını seversen sen ne olacaksın ki hepimize imdiden böyle bir takım mansıplar veriyorsun?

Mustafa Kemal'in ciddile erek verdi i kar ılık uydu :

— Bu memuriyetleri, bu mansıpları veren no olursa i te ben de o olaca ım.

1908 devriminden önceydi. Mustafa Kemal, yine her zamanki yakın ve candan arkadaşlarıyla bir gazinoda oturmuş, hem içiyor, hem konu uydurdu. Onun çok uzun süren gece konu malarına ancak bir iki ki i dayanabilirdi ki, bunlar da Ali Fuat (Cebesoy) ile, Fethi (Okyar)'dı.

Girit'te Venzelos'un ve İran'da Settar Han'ın hürriyet u runda atıldıkları savaş, genç Türk subaylarının da ba lıca konu ma konusuydu.

. Fethi bey bir ara :

— Niçin bizim milletten böyle adamlar çıkmaz! diye gö üs geçirmi ti.

Bu söz bütün sofradakilere dokunmuştu. Sarho lu un da verdi i iddetle artık hepsi en derin dü üncelere dalmış ve susmuştu. Bir süre sonra sofradakilerden birisi, Mustafa Kemal'i dikkatle süzerek:

— Kemal, dedi, ben senin no dü ündü ünü biliyorum.

— Ne dü ünüyorsun?

— Neden ben çıkmayayım, diyorsun?

Mustafa Kemal bu söz üzerine birdenbire dalgınlı ından uyandı ve öyle bir silkinerek :

— Evet, niçin bir Mustafa Kemal çıkmamalı? diye ba ırdı.

Bundan sonra, konu ma konusu hep bu minval üzere uzayıp gittinden oraya e lenmek için gelmiş olan arkadaşların canları sıkılmaya, burdan kalkıp daha e lenmeli bir yere gitmeye can atıyorlardı. Fethi beyin önder

ligiyle masadan kalktılar ve e lenceli bir içkili yer aramak için dı arı çıktılar.

Bu çalgılı ve içkili gazinoda da Mustafa Kemal eski nakaratı yenilemeye ba lamı tı:

— Evet, niçin bizden de çıkmamalı?

Söz döndü dola tı, birçok kadehler parlatıldıktan sonra yine bu konuya geldi:

— Niçin bizden de çıkmamalı?

Bu sefer, yine Fethi bey ba çekerek kalkıp danslı bir yere gitmelerini önerdi. Gittiler. Yeniden içtiler; birer kadın bulup dansettiler. Kimi kendinden geçip bir yanda yarı sızdı oldu u halde dünyaya bo verdi.

Yalnız Mustafa Kemal, Ali Fuat beyin yakasını bir türlü bırakmamı tı:

— Niçin çıkmamalı? deyip duruyordu, bu millet Yunanlılardan da mı cansızdır? iranlılardan da mı a a ıdır?

Konu, böylece yılan hikâyesi halini aladursun dı arıda afak atmı tı. Sabahleyin de görevlerine gitmek zorundaydılar. Fethi bey hemen müsaade alıp kalktı ve uzakla tı. Ali Fuat beyin koluna sımsıkı girmiş olan Mustafa Kemal :

— Sen bize gel, anam bir eyler hazırlamı tır, kahvaltı eder, yıkanıp tra olur daireye gideriz, dedi.

Ali Fuat beyin evi de uzakça oldu undan bunu kabul etti ve Mustafa Kemal'le kol kola meyhaneden çıktılar.

Mustafa Kemal'i tetikte bekleyen annesi, hemen kapıyı açtı ve onları içeri aldı:

T— Bu kadar geç kaldı nıza göre iyi e lenmi sinizdir, ooh! Oooh! dedi.

Ali Fuat:

— Aman teyze, sormayınız, Fethi beyle beraberdik.

— Fethi ile mi, akıllı çocuktur o.

— O lun birahane de bir bahistir tutturdu, bir türlü arkası gelmez. Fethi, haydi ba ka yere gidelim de e lenelim, dedi.

— Ya... Fethi öyledir. Akıllıdır o.

- Gittik, ama o lunun bahsinden kurtulursan kurtul; yine konu tuk durduk.
- Fethi ne yaptı?
- O e lenecek bir ey buldu.
- Dedim ya. akıllıdır Fethi!..

»*

Nasıl büyük ve iddetli kı ların hüküm sürdü ü yerlerde hiç bahar gelmeyecekmi gibi sanılır da karın kalkmasıyla cennet gibi renkli ve aydınlık bir baha/ birdenbire gelirse Türkiye'de de böyle hiç beklenmedik bir zamanda hürriyet geliverdi.

Bütün Balkanların, hristiyan komitacılarca kan ve ate içinde bırakıldı ı en kritik zamanlarda Avlonyalı Ferit Pa a sadrazam bulunuyordu. Konya Valili inden, Rifat Pa a'nın yerine getirilmi ti.

Abdülhamit'e bütün kalbiyle ba lı idi. dairesi dürüsttü. Konya'da valilik yaptı ı zaman da aynı olgun idare adamı niteli ini göstermi ti. Ne kimseye zulmetmi , ne de kesesini doldurmak hevesine kapılı mı ti.

Rumeli'deki hürriyetçi olaylar geli ip de meclis i mebusan toplantıya ça rılınca Ferit Pa a ça rıdan iki gün önce, 9 Temmuz 1908 de sadareten çekilmi ti.

Sarayın idaresine körü körüne boyun e mekten kaçını mı ti. in sonunu iyi görmüyordu. Onun yerine Küçük Sait Pa a getirilmi ti.

Küçük Sait Pa a 93 Kanunu Esasi'nin kaldırılmasından sonra istibdatın yerle mesinde büyük bir rol oynadı mı ti.

Avlonyalı Ferit Pa a, padi aha Kanunu Esasi'nin ilânını salık vermi se de dinletememi ti. Sonucu önceden görmü tü Küçük Sait Pa a, padi ahın zihnini bulandırıp durmaktaydı; karanlık bir istibdat yanlısıydı.

Abdülhamit, Ferit Pa a'yı dinlemeyerek yanııldı mı. Olaylar, bir ırmak gibi büyük bir ça ılıyla, kulakları saır edercesine akıyordu.

1903 ten beri Rumeli'de padi ahın tahtını ba ına geçirmeye ahdetmi bir ihtilâlcı kalabalı ı harıl harıl çalı ıyordu.

Bu ihtilâlcî hareketin altın çekirde ini ordunun küçük rütbeli subayları besliyordu. E kiya kovalamaya gönderilen bu küçük subaylar, halkın çekti i acıları, katlandı ı zulmü, çinde yüzdü ü yoksullu u daha yakından görüyor, nazarî hürriyetçilikten pratik hürriyetçili e, aksiyona geçebilmek gücünü kazanarak pi iyordu.

Hemen bütün genç subaylat, ttihat ve Terakki'nin gizli kadrosunda birer militan olarak çalı iyordu. Hepsi de sadece Abdülhamit'e di bilemekle kalmıyor, bir eyler de yapmak istiyorlardı. 1906 da temelli olarak kurulan ttihat ve Terakki'ye sadece subaylar de il Osmanlı memur kadrosunun önemli bir bölümü de girmi ti.

İkinci Me rutiyet hürriyetinin böyle birdenbire gelişinin biricik nedeni, büyük ve çabuk bir örgütlenme gücü göstermesinden de ildi. ç zulmün öyle birdenbire artı ı da hürriyet devrimini yaratmı de ildi. Bunun en büyük nedeni Osmanlı mparatorlu u üzerine yapılan dı baskı, dı zulümdü.

Türlü milletlerle dolu Balkan memleketleri üzerine büyük ve mütecaviz Avrupa devletlerinin yapmaya ba ladı ı iddetli etkiler, bu milletleri hürriyet ve ba imsızlık a kıyla dolduruyor; silâhlı milliyetçi gruplar da larda karınca gibi kaynıyordu. Türk ordusunun en iyi örgütlenmi taburları ve alayları, bu milliyetçi grupları e kiya namıyla kovalayıp duruyordu. Sel gibi kap akıyordu. 1908 yılında ngiltere Kralı VII. Edward ile Rusya Carı II. Nikola Sen Petersburg'ta birle ip konu tular ve anla tılar. Hedefleri Osmanlı mparatorlu u'nu parçalamak için el ele vererek birlikte çalı maktı. Abdülhamit hükümetinin Reval konu ması diye adlandırılan bu komploya kar ı gösterdiği tepki hiç de ordunun genç subaylarını doyuracak güçte de ildi.

Bu yüzden ttihat ve Terakki, milletin ve devletin bütün sorumlulu unu kendinde duyarak harekete geçmi ti. ngiltere hükümetiyle Rusya Çarının bu komplosunu protesto etmek üzere Manastır'daki ittihat ve Terakki «Heyeti Merkezîyeti bir beyanname hazırladı ve büyük devletlerin konsolosluklarına da ıtımayla ba ladı.

Kola ası Resneli Niyazi'nin Resne da larına çıkı ı da tam bu sırada olmu tu. Resne taburunda Bulgar ve Sırp e kıyasını kovalamakta gösterdi i yüreklilik ve fedakârlıkla tanınmı tı. Bilhassa, Bulgar komiteçileri ondan çok korkuyordu. Niyazi beyin halk arasında da nüfuzu çoktu. Reval konu masının duyulması, daha çok Niyazi beyi çilgına döndürmü tü. Bu konu manın. ngiliz Hariciye Nazırı me fûur Edward Grey'ce hazırlandı ını herkes ö renmi ti. ngilizler, Rumeli'nin payla ılmasını bilhassa istiyorlardı.

3 Temmuz 1908 de Niyazi bey, da a çıktı ında arkasında ancak 200 gönüllü vardı ve bütün ordu onu destekliyordu. Niyazi bey, kollarını sallayarak da a çıkmı , çıkmadan önce bir takım tedbirler de almı tı. İkin seksen sekizinci alayın kumandanıyla te kilâttan olmayan ve bu i i de kösteklemek e iliminde gördü ü öbür subayları Resne'den uzakla tırmı , alayın kasasındaki be yüz elli altını da bir senet kar ılı ında yanına almı tı. «İlk günlerde saray bu harekete fazla ehemmiyet vermemi , yalnız bu i in süratle bastırılması için kati emirler göndermi ti. Fakat, Manastır Valisi Hıfzı Pa a beceriksizdi, azledildi. Yerine Metroviçe kumandanı ve padi aha sada katiyle tanınan ikinci ferik emsi Pa a tayin edildi. Halk arasında emo diye anılan ve Arnavut olan emsi Pa a mabeyinden Tahsin Pa a'dan aldı ı telgraf ve selâm ı a hane üzerine emrindeki alayı imendifere bindirerek Metroviçe'den yola çıkmı tı. 21 Haziran 1324 tarihinde saraya çaktı i telgrafta Niyazi melununun mutlaka hakkından gelece ini söylüyordu. Fakat, emsi Pa a'nın evdeki hesabı çar ıya uymadı. 7 Temmuz 1908 de Manastır'a vardı ında saraya bir telgraf daha çaktı ve Erkânı Harp binba ısı Enver beyin de «tebdili kıyafet» ederek «Cemiyeti Fesadiye»ye katıldı ını, fakat yakında ikisini de ölü ya da diri olarak ele geçirece ini bildirdi.»

Ne var ki çaktı i telgrafın henüz dumanları üzerindeyken postanenin kapısı önünde acar bir te men olan Atif bey, gö süne bo alttı ı kur unlarla onu yere serdi. Bu olay, sarayı zangır zangır titretti.

emsi Pa a, devrin korkunç ejderhalarından sayılıyordu. Ufak tefek, utangaç ve gösteri siz bir delikanlı olan Çanakkaleli Atıf bey, bu ejderhayı yere serdikten sonra kaçmı , arkasından atılan kur unlarla aya ndan yaralanmı , hemen Siirtli Mahmut 'beyin evine sınınmı ve bütün aramalara kar ın ele geçirilememi ti. te, Abdülhamit'in umudu da bu emsi Pa a ejderhasıyla birlikte yere serilmi ti.

10 Temmuz 1908 günü **Selanik**'te ttihat ve Terakki Cemiyeti'nin me rutiyeti ilân eden beyannamesini hükûmet kona ının merdiven sahanlı ndan jandarma te me^ni Mustafa Nuri bey okudu unda Enver ve Niyazi beyler hâlâ da dan inmemi lerdı. Niyazi, daha sonra anlı e-refli ve alkı lar arasında Manastır'a girdi. Enver bey de Selânik'e döndü ünde artık, atının üstünde, iki yandan «ya a!» **diye** haykıran dost insan yı nları arasından geçiyordu.

Evet, o denli beklenen hürriyet kızını devlerin sarayından alıp getiren iki kahraman, alkı tufanı ortasında yürüyedursunlar, Mustafa Kemal, bu çorbada tuzu olmadı na derecesiz üzölüp durdu. Yalnız olayların henüz arası kesilmi de ildi. Bu civcivli ça , daha bir çok kahramanlara gebeydi. Her anı bir kahraman yaratacak kadar zengin ve hareketli zamanlar, Osmanlı mparatorlu-u toprakları üzerinden bir kasırga gibi geçiyordu. .

Mustafa Kemal istibdadın böyle kolay yıkılı na çok a mı tı ve^ bu a kınlı ı en azılı ttihat ve Terakki ba -kanlarının a kınlı ndan hiç de a a ı de ildi. Mustafa Kemal, Hürriyet, Adalet, Müsavat avazeleri ortasında kendisini çok yalnız buluyordu. Bu kanlı ça ın yıkılmasında ufacık bir eme i bile geçmemi ti, en çok üzöldü ü de buydu. Birdenbire çoban yıldızı gibi parlamaya ba layan eski rakiplerinin ı ında bir hiç olarak dola ıyordu.

Ne var ki ne o çoban yıldızlarının sevinci, ne de Mustafa Kemal'in bir hiç olarak gölgede kalmak üzüntüsü uzun sürdü. Pek az zaman içinde garip olaylar geçmeye ba lamı tı. Abdülhamit döneminin eski politika kaçkınları, ya lı ba lı bir yı nın eski devlet ve politika ada

mı. Avrupa'nın türlü merkezlerinden ve Osmanlı imparatorluğunun sürgün cehennemlerinden payitahta ü ü tüler ve az zaman içinde bütün kö eba larını tuttular, istanbul caddelerinde birbirine kar it dü üncelerle dolu hürriyetçi yı nları kayna iyordu, istanbul bir ana baba günü ya iyordu. Genç ve saf ihtilâlcilerle eski tecrübeli politika kurtları, istanbul sokaklarında kö e kapmaca oynuyorlardı. Bu tecrübeli kurtlar, ttihat ve Terakki Cemi yeti'nin bütün kilit noktalarını da ellerine geçirdiler.

Ayan ve Mebusan Meclisi seçimlerinde bütün idare mekanizmasına yine bunlar kene gibi yerle tiler ve her kesı titreten gerçek bir güç haline geldiler.

Niyazi bey, atının üzerinde, yanında kocaman geyi iyle, stanbul sokaklarında bir süre dola arak alkı lan dı ve kendisine alkı tan ba ka bir ey de kalmadı ını görüncü yine Resne'ye döndü.

31 Mart kar ı devrim hareketi ba lamak üzereydi. Payitahtta tansiyon birdenbire arttı. kinci me rutiyeti devirmek için bir yı n hoca, bir ramazan günü Fatih Camii'nden «huruç» etti. Eylül'ün otuzuncu günü Kör Ali ya da Kör Mehmet adlı bir hoca, Fatih Camii'nde Hürriyet Müsavat Kanunu Esasi, Meclisi Mebusan aleyhinde co kun bir vaaz verdi. Bununla kalsa iyi; halkı bir kar ı devrim için harekete zorladı, hepsine yemin etti, hepsine sarıklar sardırdı. Ömründe hocalıkla hiç bir ilgisi olmayan bir yı n insan, kocaman lahana gibi sarıklar sardılar; silâhlanarak Fatih Camii'nden soka a dö küldüler.

— Allahını seven arkamızdan gelsin! diye haykırıyor lardı.

Cemaat. Beyazıt'a do| ru ilerlerken bir çı gibi büyümeye ba lamı tı.

Köprüyü geçip de Be ikta 'a vardıklarında korkulacak çılğın bir sürü haline gelmi lerdi. Yıldız Sarayı'na çıktılar; me rutiyetin kaldırılması için Abdülhamid'e ba vurular.

Bu çılğın sarıklı kalabalı ı, padi aha isteklerini bildirdikten sonra yolda sadrazam ile eyhüli slâma rastla

dılar, onlara saldırdılar ve bir hayli tartakladılar. O zamana dek görünmeyen inzibat kuvvetleri neden sonra Kör Ali Hoca ile en ileri gelen arkadaşı Smail Hakkı'yı yakaladılar. Böylece Hüseyin Cahit Yalçın'ın «31 Mart'ın Provası» adını verdiği bu ufak oyun kolaylıkla önlendi. Fakat arkasından daha büyük ve daha kanlısı hazırlanıp ortaya sürülmekte gecikmedi.

Bu oyunun arkasındaki rejisör, Abdülhamit'ten başkası değildi. Zeki padişah, istibdadı bu yere elden kaçırdığını anlamıştı ve daha karanlık bir istibdada hazırlanıyordu. O denli korktuğu hürriyet ihtilâlini yakından görüp bütün çizgileri ile tanıdıktan sonra erken karar verdi iniler gibi. Olmuştu. Uzaktan uzaka ejderhaya benzeyen bu ihtilâlcilerle daha yakından temasta bulunduğu hepsini nakavt edecek güçte olduğunu anlamıştı.

Provedan önce, müstebit rejisör, gazetelerde şöyle bir havadis de yayımlatmıştı:

«Bazı vatan hainlerinin memlekette istibdad idaresini iade fikrinde olduklarına dair bir takım ayıplar duyulmakta oldu undan derin tetkikat ve tarafsız icraatla hakikatin meydana çıkarılması ve müevviklerin her kim olursa olsun cezalendırılmaları tarafı hazreti padişahiden sadrazam pa aya emir ve ferman buyuruldu u müstahberdir.»

Bu birinci karışık devrim provasında çokça direnme görmeyen ve gericili edoru bir edelim sezen Abdülhamit, gerçek karışık devrim için davranmakta gecikmedi.

31 Mart sabahı, henüz ortalık büsbütün armamıştı ki, İstanbul'un sokakları silâh sesleriyle inledi. Rumeleli'den getirilmiş olan hürriyette! avcı taburları, imdi karışık devrim için harekete geçmişlerdi. Niyazi ile Enver'i ve Mahmut evket Pa'ayı birer kahraman haline getirmiş olan bu ilerici taburlar, imdi istibdadı getirmek için İstanbul sokaklarında korkunç bir çayırtı koparıyor ve hürriyetçilerin gösünü kurunlarla kalbura çeviriyorlardı.

Gericilerin öncüleri, onları ruhla'nının dibine dek zehirlemişti. Artık bir disiplin altında anı de ildiler. Hepsine çirilmiş, sokağa salınmışlardı. Aralarına karışık an başı

sarıklıların parolalarını onlar da aynı co kunlukla haykı rıyorlardı:

— eriat isteriz!

İkin Ayasofya meydanında toplandılar, ordan da eh-re da ıldılar.

Sabahın saat 10 sıralarında mabeyn ba kâtibi Cevat bey, Mebusan Meclisine giderek padi ahın u iradesini mebuslara okudu: «Vükelâ, heyetinin istifası nezd l hü-mayunu hazretl hilâfet penahide rehini kabulü âli ola-rak yeni kabinenin kurulmakta olması cihetiyle memle-ketin ve vatanın saadeti ve asayı in temini için her tür-lü esbabın istikmaline sarfı mesâi ve gayret olunaca-ndan ve bugünkü toplantıda bulunmu olan askerlerin ve birlikte bulunanların bundan dolayı hiçbir veçhile me-sul ve muhatap olmayarak haklarında affı âli'i hazreti padi ahi ayan buyuruldu u gibi devletimiz Allah'a ükür devleti islâmiye olup kıyamet gününe kadar bakî ve âli olan ahkâmı eriyenin bundan böyle her tarafça ahkâmı celilesine bir kat daha itina olunması tekiden emir ve ferman buyuruldu undan muazzam halife ve padi ahı-mız ve büyük kumandanımız efendimiz hazretleri asâki ri ahanelerinin kemali emnü rahatla kı lalarına ve aha-linin dahi i lerine, güçlerine dönmeleri hususunun ken-dilerine anlatılmasına ve hepsinin selâmı ahane ile tal-tif **Duyurulduklarının** tebli ine zatı samii me ihatpenahlı memur buyurulmu ve i bu emir ve fermanı hümayunu hazreti padi ahînin meclisi mebusunda okunduktan son-ra bastırılarak ne ir ve ilân ettirilmesi iradei seniyei ce-nabı hilâfet penahi iktizası bulunmu olmakla ol bapta.»

Me rutiyet, i te bu irade ile silinip süpürülüyordu.

Bütün ttihat ve Terakkicilerin etekleri tutu mu tu. Hürriyet ku unu bir kez kaçırırlarsa kimbilir bir daha ne zaman tutabileceklerdi? Korkunç felâket kapıyı çalmıyor, yumrukluyordu. İstanbul sokaklarında kan gövdeyi götürüyordu. Caddelerde askerlerden ve beyaz sarıklılardan ba ka kimse görülmez olmu tu. Herkes korkudan beyaz bir sarık sarıp soka a öyle çıkıyordu. «Allah» ve tevhit sözcükleri a ızlardan ça layan gibi dökülüyordu. Bütün

ittihatçılar, bütün namuslu insanlar evlerine kapanmış, tirtir titriyorlardı. Yalnız Yıldız Sarayı'nda bir tek adam, sakalını sıvazlıyarak gülümsüyor ve bir çocuk gibi seviyordu. Koca bir hürriyet devrimini birkaç saatte yenmişti. Hürriyet kahramanı olduklarını sanan acemi çaylakları ufak bir çaba ile yere sermişti. Artık Niyazi ile Enver'i Makedonya da larında âdi birer e kiya gibi kovalatacak ve altında yakalandıkları ilk acın dallarına artıracaktı.

Fesatçılara kapılan eski hürriyetçi askerler, balarındaki subayları öldürmüşler, ya da Taksim'deki takılaya hapsedilmişlerdi. Caddeleri dolduran bembeyaz bir sarıklı kalabalık, iktidar tacını yeniden Abdülhamit'in başına oturtacak benziyordu. Bir yıl içinde kurulan hürriyet kurumlarının yerinde yeller esiyordu.

Karlı devrim haberi Selanik ve Manastır'da duyulduğunda korkunç di gıcırtiları itildi. Genç subaylar, istibdat devini kendi elleriyle ilemek için and içtiler. İttihat ve Terakkiciler Makedonya'daki ordunun İstanbul'a yürümesini istediler. Ne var ki bu kuvvetlerin kumandanı Mahmut Evket Pa a. İttihatçılar kadar Abdülhamit düşmanı de ildi. Bu istek karısında duraksamı tı. Zaten devrin bütün yüksek rütbeli subayları muhafazakârdı. Yalnız Mahmut Evket Pa a'nın komutası altındaki ate li subaylar, ki içlerinde Mustafa Kemal'de vardı, onu sıkı tırıp, mahmurlu undan uyardılar.

Enver bey, karlı devrim olayı sırasında Berlin'de ata emiliterdi. Hareket ordusu kumandanı Hüsnü Pa a ve kurmay başkanı Mustafa Kemal, Selanik'teki Redif tümenini bütün güçleriyle hazırlamışlar, İstanbul'a do ru geceli gündüzlü yürüyerek bu uzun ve çamurlu yolları çabucak eritmişler ve İstanbul kapılarına dayanmışlardı. Hareket ordusunun başında bir öncü süvari müfrezesi gidiyordu ki bunun kumandanı ölümüyle adını ölümsüzle tiren mehur kurmay Binbaşı ehit Muhtar beydi. İstanbul'daki «Hürriyeti Ebediye» abidesi, gericilerin öldürdü ü bu yi it subayın namına dikilmişti. Mustafa Kemal'in «Armée d'opération» diye adlandırdığı hareket ordu

su stanbul'a varmı tı ki, Mahmut evket Pa a da Berlin'den çabucak dönen Enver beyle birlikte Selanik'ten stanbul'a varmak üzere yola çıkmı tı.

Sakallı, uzun boylu, namuslu, zeki ve sert bir asker olan Mahmtt evket Pa a'nın kumandasındaki ikinci ve üçüncü ordu birlikleri Edirne'ye varınca oradaki kuvvetleri de emrine alarak cebri yürüyü le stanbul kapılarına dayandı. Hareket ordusu adını alan bu hürriyetçi ordu birlikleri, ilkin stanbul sokaklarında caka satan sarıklıları topladılar, eleba larını yakaladılar. Ta kı layı kurunlarla çiçek bozu una çevirdiler. Ayaklanan padi ahçı askerlerin bir kısmını götürüp Büyükdere çayırında onar onar kur una dizdiler.

Hürriyet ordusunun Resne taburları Niyazi beyin kumandası altında stanbul caddelerinden bir kez daha geçtiler. Hareket ordusunun üç ba ı: Mahmut evket Pa a, Enver ve Niyazi beyler bir kez daha caddeleri dolduran halkça alkı landılar ve «Hürriyeti Ebediye» tepesine varıp sivri ak çadırlarını kurdular. Artık, «Kızıl Sultansın i i bitikti. Onu tuttukları gibi Selânik'e sürdüler ve oradaki Alâtini Kö kü'ne kapadılar. Fethi beyi de oranın muhafaza kumandanlı na bıraktılar.

Osmanlı mparatorlu u'nun uzakta ve tek ba ina kalmı Trablus sömürgesi 1909 yılının güzünde birdenbire talyan donanmasının baskınına u ramı tı.

Trablusgarp, savunulması çok güç bir yerdi. Oraya karadan ula ılamadı ı gibi denizden de ula ılamazdı. talyan donanmasının söz götürmeyen bir üstünlü ü vardı. Trablus'a herhangi düzenli bir «kuvvetsin ula tırılması, hükümetin ba indakilerle birlikte bütün milleti üzme ba lamı tı.

Harbiye Nazırı Mahmut evket Pa a, Türk ordusunun en seçkin subaylarını gönüllü olarak türlü yollardan oraya ula tırmanın çaresine bakıyorsa da bu i pek güçlkle yürüyordu.

Berlin ata emiliteri Enver bey, kıdemli erkânı harp kola ası Mustafa Kemal bey, çapra ık yollardan Trab

lus'a ula tılar. Bunlardan ba ka gidenler arasında sonradan adlarını herkesin i itece i birçok ki i de vardı. Cevat Abbas. Fuat Bulca. Doktor Refik (Saydam). Kuçuba ızade E ref, Afyonkarahisarlı Ali (Çetinkaya). Pi-yade Yüzba ısı Çerke Re it (Çerke Ethem'In a abeysl). Yakup Cemil, Doktor İbrahim Talî, Kurmay Binba ı Halil (Enver Pa a'nın amcası). Nuri (Enver Pa a'nın karde-i) kalburüstü gönüllülerin bir bölümünü kapsıyordu.

Mustafa Kemal'i Trablus serüvenine zorlayan Talât Pa a olmu tu. Mustafa Kemal, ttihat ve Terakki'nin yeminli bir üyesi oldu undan Talât beyin iste ine boyun e -mek zorunda kaldı. Enver bey de daha önce gitmi ti. Partinin bütün acar delikanlıları birer bahane ile oraya gönderilmi ti. Talât beyin bütün iste i, parti içinde birer diken ve rakip gibi sivrilen bütün üyeleri Selanik'ten uzakla tırmaktı. Bunda da tam ba arı sa ladı. Mustafa Kemal'in yanına, partinin iki fedaisi Sapançalı Hakkı, Yakup" Cemil ile birlikte uzun, kara sakallı air arkada ı Ömer Naci de katılmı tı. Sivil bir glynek giyerek zmir'den «Tanin gazetesi muhabiri erif bey» takma adıyla bir Rus vapuruna binmi ti. Kıbrıs'a da u rayan vapur, onu ve arkadaş larını Mısır'a çıkarmı tı. Mustafa Kemal Kahire'de Rauf beyle kar ıla mı , kucakla ıp öpü mü lerdî. Rauf bey de Enver Pa a'nın karargâhına ula mak üzere yola çıkmı tı.

Mustafa Kemal'in bu gözü pek arkadaş larını Rauf bey, pek yadırgamı , bunu Mustafa Kemal'in yüzüne kar-ı söylemekten de çekinmemi ti:

— Kemal, birader, böyle adamları neden alırsın yanına?

Oysa bunlar, Mustafa Kemal için gerçekten çok temiz ve iyi çocuklardı. Rauf bey, Mustafa Kemal'in her eye ra men biraz da Makedonyalı oldu unu unutmı gi-biydi.

Mustafa Kemal, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Pa a'ya ba vurarak kendilerini en kısa yoldan Deme cephesine ula -tırmasını diledi. Hidiv tam yedi yüz kilometrelik çetin bir

çöl yolunun a lmasında Mustafa Kemal ve arkada ları na büyük yardımlarda bulundu.

Trablus'ta cephe kumandanı Enver'di. undan ki rüt-bece Mustafa Kemal'den üstün oldu u gibi okulda da ondan iki sınıf önceydi. Bu öncelik hiç bir vakit bozulmamı tı. Bunun için Mustafa Kemal, ster istemez En-ver'in kumandası altına girmi ti.

Mustafa Kemal, Derne'ye yollanmadan önce Mısır'da önemlice bir hastalık geçirmi , cepheye oldukça takat-siz varmı tı. Derne'de bu sefer de gözlerinden hastalan-mı tı.

Libya'nın kör edici yalın güne i, bu duru mavi göz-leri hırpalamı a benziyordu. Hastaneye yatmak istemiyor-du. En sonra yakın arkada larının direni iyle menzil has-tanesine yatmaya razı oldu.

Daha Abdülhamit zamanında italyanlar, eski Roma'yı diriltmek üzere geni lemeye heveslenmi ler ve bu ara-da kolay lokma olan Trablusgarb'a göz dikmi lerdı. O dönemin devlet adamları bunu bildiklerinden orayı bo bırakmamı , yerli kurulu larla Türk ordu birliklerinden karma bir savunma gücü meydana getirmeye çalı mı -lardı. Bundan dolayı talyanlar, ba larına dert açmamak için bu lokmaya uzaktan bakıyor ve gününü bekliyorlar-dı. •

Ne var ki me rutiyet döneminin parti politikasına batmı devlet adamları, bu uzak sömürge üzerinde eski duyarlılı ı gösterememi ler, orayı kendi haline bırakmı -lardı. Eski savunma kurulu ları yüzüstü bırakılmı ve dar-mada in olup gitmi ti. Bu türlü sürüp giden sava bir yılı doldurmu tu. •

1911 yılının ubat ve Haziran aylarında Roma ve Vi-yana elçilerimizle gizli Alman kaynakları italyanların Lib-ya'ya saldırmak üzere oldu unu bildirmi ti. Bu açık uyar-malar da kulak arkası edilmı ve hiçbir savunma tedbiri alınmamı tı. Yeni devlet adamları, bununla da kalmaya-rak Kulo lu askeri kurulu ları da itmı lar ve 40 50 bin tutarındaki Martin ve nayder tüfe ini stanbul'a getirte-rek mavzere çevirmek kararı almı lardı. Daha kötü bir

ey yapmı lar. Trablusgarb'ı valisiz ve kumandansız da bırakmı lardı.

talyanların bekledi i gün gelmi ti: 29 Eylül 1911 de talyan donanması Trablus ve Bingazi'yi almak için kum çöllerine eski Romalıların kültürüyle yeti tirilmeye çalı ılmı onbinlerce asker döktüler.

En modern silâhlarla araçlanmı bu dü manın kar ısında eksik kadrolu kırk ikinci tûmenden ba ka güç yoktu.

Kısa bir süre önce iki süvari alayından birisi otuz sekizinci süvari alayı kaldırılmı , yeti kin erat ve subaylardan kurulu iki ni anci taburu ile bir piyade taburu Ye men'e götürülmü tü. Hem vali, hem de kumandan Mü ir brahim Pa a. talya'nın Trablus konsolosuyla geçineme di inden merkeze alınmı tı. Oysa, halk ve asker bu adımı çok seviyor ve tutuyordu.

Valilik, Defterdar Besim beye, kumandanlık vekilli i" de Kurmay Ba kanı Albay Ne et beye verilmi ti. Bütün bu tehlikeli i leri perde arkasından çevirenin Metr Salem oldu u kulaktan kula a dola an söylentilerdendi.

talyanların saldırısı, yine de hem bütün Türkler, hem de Araplar üzerinde büyük bir tepki yapmı tı. Trablus'taki Türkler ve Arap ileri gelenleri, ttihat ve Terakki Kulü bü'nde toplandılar. Ate li, yurtseverce nutuklar söylendi. Bir karara vararak bunu stanbul'a bildirdiler: Bunda hükümetten silâh isteniyor ye memleketin sonuna dek savunulaca ı söyleniyordu. talyan büyükelçisinin hükümete verdi i ültimatom üzerine Hakkı Pa a kabinesi dü mü , yerine Sait Pa a kabinesi gelmi ti. Mahmut evket Pa a, bu kabinede Harbiye Nazırı idi. Dünya oyu, bize kar ıydı. Kabine de karamsardı, umutsuzdu. Hürriyet ve tilâf Partisi, ttihat ve Terakki ile kıyasıya bir sava a girmi ti; bütün gerici zümreler perde arkasından onları destekliyordu.

Hükümet, Trablus'tan çekilen telgrafa bir gemi dolusu cephaneyle kar ılık verdi. talyan donanması Akdeniz'i haraca kesti i halde küçük Derne gemisi her eyi göze alarak yola çıktı; Sultan Re at'ın direnmesiyle yola

çıkarılan bu gemicik. italyan donanmasının barajını a mı ,
yükünü Trablus sava çılarının umutsuz ellerine bo alt-
mı tı.

te, yi it Deme gemici inin götürdü ü mavzer ve
cephaneler, talyan ihtirasının yüzüne uzun zaman ate
ve demir püskürerek onları deniz kıyısına mihladı. Ku-
mandan Ne et bey, elindeki kuvveti deniz kıyısından 20
25 kilometre geriye çöl ortasındaki Suani min Adem'e
çekmi , Bingazi ve Derne'deki birlikler de Kûne'ye çe-
kilmı ti. talyanlar buralara kolayca ayak basmı tı.

Derne vapuruyla gelen silâhlar, kabile reislerinin ku-
mandası altındaki gönüllülere da ıtılmı , yeni gelenlere
verecek bir ey kalmamı tı. Bunlar da cepheye boy gös-
termekten çekinmemi lerdı. Elllerinde dolma ve çakmaklı
tüfekler, eski kılıçlar, ta ça ı sopaları bulunuyordu. Bu
gönüllülerin tutarı 25 bindi. 7 bin ki ilik Türk tümeniyle
birlikte 32 bin sava çı ediyordu.

Bu çelimsiz ordunun kar ısında 150 bin italyan as-
keri dikiliyor ve kum çöllerindeki vahalara do ru ilerle-
meye çalı ıyordu. Her saldırıda sapır sapır dökülen sava
iste inden yoksun dü man askerlerinin sıcak kumlara
bıraktı ı kız gibi mavzerler, tabancalar ve türlü silâhlar,
çakmaklı tüfekler ve sopalarla savunan Arap gönüllüle-
rini istedikleri gibi araçlandırıyordu.

Trablus'ta italyanlarla lk çatı ma, ehrin kenar ma-
halleler halkının sakladıkları silâhlarla birden ayaklana-
rak saldırıya geçmesiyle ba lamı tı. ehirde kuzu kuzu
duran yoksul halktan hiç bir iddetli davranı bekleme-
yen seçme Berzagliyeri alayı oldu u gibi kılıçtan ve kur-
undan geçirilmi ti. Alayın bütün subayları da ölüler ara-
sındaydı.

a kına dönen ve öfkeden küplere binen italyan ku-
mandanlı ı, ehrin dolaylarındaki bahçelerde oturan bü-
tün suçsuz halkı kestirdi, biçirdi ve kur una dizdirdi,
öç alma hırsıyla toplayabildikleri yüzlerce ki iyi sanat
okulu arkasındaki mezarlı a götürüp kur unladıkları gibi
birçok ehir ileri gelenini de dara açlarında sallandırarak
geri kalanlara gözda ı vermek istediler. Ostica adasına

sürgün edilen genç ya lı pek çok ki i orda ölümle ba ba a bırakıldı.

italyan ordusunun hükmü ancak sava gemilerinin top menzillerine dek geçiyordu. Uzun hazırlıklarla daha leri gitmek için yaptıkları saldırı dalgaları Türk askeri nin ve çöl çocuklarının çıplak gö sünde kırılıyordu. Yıne, top mermilerinin büyük çukurlar açtı ı kumsala dek çe kiliyor ve orda yeniden hız almaya çalı yorlardı.

Trablus ordusu da bo durmuyor, istihkâmlarına, çöldeki siperlerine türlü akınlar yaparak onları adamakıl lı tedirgin ediyorlardı, italyanlar, ardı arkası kesilmeyen bu baskınlardan çok yıldı.

talyan ordusu, bir adım ilerleyemedi i gibi pek ga rip bir i de yapmı , çölden gelecek baskınlardan koru nabilmek için ehrin çevresine yüksek bir duvar ördür mü tü. Trablus sava ı talyanlar gibi bütün dünyayı da a irtmı tı: Türk'e dü man koskoca bir Avrupa'nın yâ zünde bilmecemsi glümsemeler geziniyordu. Gazeteler, bu kahramanlık destanı kar ısında kaygusuz kalamamı . sempati dolu yazılar yazmaya ba lamı lardı.

Ne yazık ki bu sırada italyanlar Arnavutlu u ayak landırdılar. Bu, Balkan Sava ı salhanesinin kapılarını ar dina dek açmak çin bir parola olmu tu. Osmanlı mpa ratorlu una ba lı Balkan milletleri millî Kurtulu Sava ı'na ba lamı lardı. Artık binlerce kilometre uzaktaki bir sömürgede sava mak çocukça ve romantik bir i olur du. Beri yanda yangın bacayı sarmı tı. O i anla masıy la Libya, talya'ya bırakıldı ve bir çöl destanı da böylece ibirdenbire beklenmedik biçimde bitiverdi.

Genç ve atak Türk subay kadrosu Trablus'tan ayrı lıp yeni görevler için istanbul'a döndükten sonra Türk askerleri orda kalmı ve Ahmet Elsünusi'nln emrinde italyan ordusuyla sava ı sürdürmü tü. Trablus sava ların daki Türk subay kadrosundan iki yıldız parlamı tı: Bun lardan biri Enver bey. öbürü de Mustafa Kemal beydi. Sava tan sonra Bingazili bir sava çı bu iki Türk subayı üstüne izlenimlerini öyle anlatmı tı:

— Enver bey, muharebe esnasında, muharebeyi ka

zanmak için her eyi tehlikeye koyar, hamiyetli, yurtsever bir zattır; Mustafa Kemal bey, az konu ur, çabuk karar verir. Muharebeyi asgarî zayıatla kazanmak yolunu bilir, büyük kumandandır.

talyanlar mıhlandıkları çizginin gerisinde arpacı kumrusu gibi dü ünürken bütün Balkanlı milletler ttihatçı ve itildfçı diye iki siyasal gruba ayrılan Türk ordusunun üzerine çuilanivermi ti. Artık, uzak bir sömürgeyi savunmaya çalı manın bir yararı yoktu. Anavatan eldon gidiyordu. Bunun için çabucak talya ile bir barı andlaşması yapıp anavatanın imdadına ko mak gerekiyordu. Bütün sa kalan Trablus gönüllüleri türlü yollardan Türkiye'ye ko maya ba lamı lardı.

Deme cephesinde karargâhını do al bir ma arada kuran Mustafa Kemal, Libya'nın güne iyle bir türlü dost olamıyaca nını anlamı tı. Ufak bir iyile me döneminden sonra yeniden gözlerinden tedirgin olmaya ba layınca artık, kendisine Türkiye'ye do ru yol göründü ünü anlamı ve öteki arkadaş larından önce çölden ayrılmak zorunda kalmı tı. Mustafa Kemal, fala, falcılı a benzer eylere inanmadı ı halde Trablus'tan hiç bir vakit unutamadı ı bir falcılık anısıyla dönmü tü: Bir Arap falcı hançeriyle kumları karı tırarak ona gelecek üzerine büyük bir haber vermi ti:

— Ne görüyorum, beyefendi ne görüyorum. •
— Ne görüyorsan aynen söyle!
— Aman beyim, bu olamaz, sizin bir gün taht yıka ca nınızı görüyorum. Osmanlı hanedanı yıkılıyor, bu nasıl olur?

Mustafa Kemal bir kakhaha alarak öyle demi ti :
— Biz o tahtı 1909 da devirdik; sen o maziden mi, yoksa istikbalden mi bahsediyorsun?

— Hayır, beyim hayır, bundan sonra, hem de Osmanlı hanedanının sonuncusunu!

Mustafa Kemal, bu olayı birçok dostlarına zaman zaman atlatmı tı. Emri altındaki birkaç arkadaş ıyla Mısır'a dönmü ve Kahlre'deki bir dostunun evine konuk o'mu tu.

Mustafa Kemal'in sarı ın yüzü, kızgın çöl güne i altında esmerle mi gözlerinin mavisi soluk bir gökyüzü parçasına dönmü tü. Çöl, bu ılık iklim çocu unun güzelliğini adamakıllı sömürme e benziyordu. Üzerinden yorgunluk akıyordu. Yüzü Trablus'a ko tu u zamanki idealist heyecanın izlerinden yoksundu artık.

Otuz üç ya ındaki bu subayda imdi çetin bir ya ayı ve çalı ma içinde kavrulmu sadece çetin bir direnç, kemik ve sinirden yapılmı nsanlara benzer bir görünüş meydana gelmi ti.

Kahire'nin geceleri, sava tıkları çöl ya ayının korkunç gerçe i yanında ılık bir dü gibi güzeldi. Millet, burada dolu dizgin ya ıyordu. Mustafa Kemal de arkadaş larını alarak bir gece kulübüne gitti. «Elf leyle vel leyle» yani «Binbir Gece» adlı bu kulüp, sigara ve içki içip arkılar dinleyen, felekten geceler çalan aylak ve paralı insanlarla dolup ta ıyordu. Mustafa Kemal, eskidenberi çe" limsiz subay maa ını dev gibi zevkler u rundu harcamayı esirgemezdi. Arkada larıyla bir masanın ba ına geçmi ler, büyük bir i tahla içmeye ba lamı lardı. Güzel bir kadın sanatçı, kulübü çin çin öttüren güzel sesiyle üst üste arkılar söylüyor ve durmadan çılginca alkı lanıyordu Bu, zamanın en büyük arkıcısı Tevhide idi. Mustafa Kemal, çöldeki yoksulluk günlerini ezmek, yok etmek ister gibi kadehini kaldırıyor du :

— Prozit, arkadaş lar, prozit!

Gür sesiyle ba ırıyor ve hep birden içiyorlardı. Türk subaylarının bulundu u masa, kulübün o geceki şeref masası olmu tu. Trablus sava ından dönen bu Türk subaylarına Mısırlılar hayranlıkla bakıyor ve onların sevincine ortak olmaya çalı ıyorlardı.

Gazininonun ba rakkasesi Liza, bu ne eli gruptan uzak kalamamı , gelip ma alarına oturmu tu. Liza da Mustafa Kemal'in kram etti i içkiyi içmi ve keyfinden kahkahalar atmaya ba lamı tı. Artık, ba ta Mustafa Kemal olarak hepsi hızlı hızlı çakı tırıyor, bütün kulübü çınlatan kahkahalar atıyorlardı.

arkısı ikide bir kahkahalarla kesilen Tevhide, ba -
garsonu ça ırarak bunların kim oldu unu sordu:

— Türk subayı Mustafa Kemal ve arkada ları; kar -
ılı nı aldı.

Bunu i iten sanatçı, sahneye çıkarak saz takımına
bir Türk pe revî çalmalarını söyledi.

Mustafa Kemal, Türk pe revîni i itince büsbütün
co tu. Kulübün te rifatçısı, bir ara masaya yakla arak
Mustafa Kemal'e, bunun Tevhide'nin emriyle ne eli Türk
subaylarının erefine çalındı nı söyledi. Mustafa Kemal,
uzaktan kendisine gülümseyen Tevhide'yi kalkıp ba ıyla
selâmladı ve garsona :

— Tevhide'ye altı i e ampanya götürünüz! diye
emretti.

O zamanın gelene ine göre birisine ısmarlanan am -
panya i eleri, onun ayakları dibine sıralanıyordu.

Garson da altı ampanya i esini sahnede azametle
kurulmakta olan Tevhide'nin ayakları dibine sıralamı tı.

Bütün masalardan alkı lıyorlardı. Bu ara Lfza ilkin,
somurtmu , sonra yerinden fırlayarak masadan uzakla -
mak istemi ti. Tevhide'nin rakibesi olan Liza, ona altı
i e ampanya ikram edilmesine çok öfkelenmi ti.

Mustafa Kemal, Liza'nın meramını anlayınca garso -
nu ça ırarak altı i e ampanya da ona ısmarladı. Gar -
son i eleri getirip güzel oyuncu kızın ayakları dibine di -
zince o da onlara en güzel hünelerini göstererek çılgin -
ca oynamaya ba ladı.

Mustafa Kemal, çölde gö süne tıktı ı ya amak hır -
sını «Elf leyle vel leylesde bol bol harcadı.

Bu felekten çaldı ı güzel gençlik gecelerinden biriy -
di.

Mustafa Kemal, skenderiye'ye varmı tı. Vatan yol -
culu u ba lamak üzereydi. Vapur bekliyordu. Bir gün can
sıkıntısı içinde caddede dola ırken güzel bir Rum kızıyla
kar ıla tı. Bu ta Selanik'ten tanıdı ı ve ara sıra bu
'u tu u kızlardandı. Mustafa Kemal, hiç umulmadık bir
yerde ve zamanda bu tatlı Rum kızıyla kar ıla maktan

çok hoşlanmıyordu. Güzel Rum kızını sevmeye Mustafa Kemal'i görmekle daha çok ayrılmıyordu ve sevinmiyordu:

— Aaa... Kemal bey, siz burada mısınız? demişti.

— Evet... Gördü ünüz gibi buradayım. Vapur bekliyorum. Birkaç gün daha kalacağım.

Tanıdık güzel Rum kızının varlığını Mustafa Kemal'i kurunun gibi düğünlerinden ayırmıyordu. Gurbette eski, irinin bir hern ehrsisiyle karşılaşmak az olmayı mıydı? Hem de bu hem ehri, irinin bir kadın oınunca!..

Kız da bu sarının erkek güzelini gördü üne gerçekten çok sevinmişti. Hemen koluna asılmıyordu, onu evine sürüklemiydi.

Mustafa Kemal, kızın ikram ettiğini likörü minnetle içmiyordu. Öteden beriden konu uyorlardı.

Kız, birdenbire damdan düğün gibi :

— E. Kemal bey, dedi, en sonra bizimkiler Selânik'i de aldılar ha?

Mustafa Kemal, ayrılmıyordu. Daha Türkçesi onun ne dediğini anlayamamıyordu.

— Hangi Selânik'i? diye haykırır gibi sordu. Rum kızını onun bu kükrayan sesinden ürkmüştü.

Haberle me araçlarının azlığını dolayısıyla Mustafa Kemal gibi herkes büyük bir haber kıtlığını ve bilgisizliğini içinde bulunuyordu. Bu yüzden Selânik ehrsini, o güzel ehrsini Yunanlılarca ele geçirildiğini bilmiyordu.

akasını ettiğini anlamak için kalarını çatarak kızın gözlerine dikkatle baktı:

— Yani Selânik'i Yunanlılar mı içti?

Mustafa Kemal'in yüreğini çizmişti. Ömrünün en büyük acısını şimdi sadece yüreğinde değil, varlığının her zerresinde duyuyordu.

Demek Selânik, o aziz ehir, mavi gözlerinin açıldı ve o güzel ehir, o güzel doğa harikası, artık çileli vatanın bir parçası olmaktan çıkmıyordu. Demek, o cumbalı evcefslerinin önünden geçen, o sevgili caddenin kaldırımında yabancı askerlerin kabaralı ve nalçalı postallarından çıkan sesler seslenecekti artık!..

Güzel Rum kızının gözlerine baktı.

Orda bir zafer duygusunun gizli ı ıltılarını görür gibi oldu. O bakı lar ona hiç de küstah gelmedi. O, kızın bu i galden gizli bir alayla ı ıklanır gibi oldu unu görmü tü. Çok karı ık duygular içinde bir ara bocaladı.

Ne söyleyece ini, ne biçim davranacağını bilemiyordu.

— Ne dedin, ne dedin, Selanik do ml i gal edildi? diyebilirdi.

Söyledi i sözler kula ında korkunç yankılarla çınılıyordu. Söylediklerine, kula ına çarpan bu sözlere bir türlü inanamıyordu.

O zaman artık Rum kızı, bu acıdan deliye dönmü Türk subayının derin acısını hiç anlamaya çalı madan :

— Elbette, dedi, böyle olacağını zaten belli de il miydi?

Mustafa Kemal, birdenbire güzel yemekler, mezeler ve içki ile donanmış küçük masanın başından hırımla kalktı. Rum kızına ve sofraya bir kez daha bakmadan, kapıyı açarak sokağa fırladı.

Yolda rastgele yürüyor ve öfkesini yenmek için yumruklarının altında bir eylem ezmek, bir eylem tuz buz etmek istiyordu. Hiç o güzel Selanik dümana verilir miydi? Kimlerdi o güzel ehri bir kadeh içki gibi dümana ikram edenler? O ehri öyle güzel bir ehirdi ki, onu savunan yi itlerin ve silâhların avaze ve gürültüsü ayyuka çıkmalıydı. Oysa kendisi bu haberi zavallı bir Rum kızından öğrenebilirdi. O da alaylı ve küçümseyici bir biçimde) Birkaç gün sonra vapurda İstanbul'a doğru yol alırken hep İstanbul'da bu ehri dümanın kucağına atanları bulup dipleri ile parçalamak hırs ve isteği ile dopdolu bulunuyordu.

Balkan Savaşı başlamış, Bulgar ordusu Çatalca'da sathikâmlara girmiş, İstanbul'u tehdit ediyordu. Enver bey de en sonra çölü bırakarak Türkiye'ye döndü, ötekiler de arkasından geldiler. *

Mustafa Kemal, Türkiye'ye dönüşünde, Viyana'da kaldı, orda gözlerini tedavi ettirdi.

Gözlerini tedavi ettirip de İstanbul'a dönünce, hemen yeni bir göreve atanmıştı.

Kuvayı Mürettebe Kurmaylığı görevi, onu Balkan Savaşları'nın ikinci döneminde Bulgarlarla karşı karşıya getirmişti. Gelibolu yarımadasının özelliklerini bu savaşları içinde iyice incelemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda General Hamilton'una yenecek bu yerleri savaş gürültüleri içinde gezmiş, görmüş, tanımıştır. Edirne'nin kurtarılmasını görüp yanı sıra, bu zaferde Selânik'in acısını onun gönlünden bir türlü silmemiştir.

Viyana'dan döndüğü günlerde, Meseret kıraathanesinde oturan birçok subay arkadaşına sesinin en lirik tonuyla şöyle çıkmıştı:

— Nasıl bıraktınız, o güzel Selânik'i, nasıl dümana terkettiniz ve hele bu kadar ucuza nasıl terkedebildiniz?

Gerçekten de Selânik muhafızı Hasan Tahsin Paşa bir tek kurşun atmadan güzel Selânik'i dümana teslim etmiştir.

Enver beyin, Niyazi beyle birlikte Rumeli dağlarında ihtilâl ve hürriyet bayrağını açtıktan beri yıllar geçmiştir. Her geçen yıl onun genç ve güzel babinin çevresindeki hayranlık uyandıran altın efsane halesini daha çok parlatıyor, büyütüyor, güzelle tiryordu. Mustafa Kemal, hâlâ gölgeden kurtulamamıştı. Pek ucuza mal edildiğini gördüğü bu kahramanlıklar, onun ruhunda çok derin etkiler bırakıyor; sadece sabır acısının altın çekirdekli acı yemişlerini birer birer kopararak gölgede tiksintiyle ısırmaya çalışıyordu.

1910 yılında Ali Rıza Paşa'nın maiyetinde büyük Picardie manevralarında bulunmak üzere Fransa'ya gitti; Paris'in hayalindeki güzellik ve zenginliklerini gezdi, dolandı. Büyük Fransız ihtilâlinin ve hürriyetin bu beyinde tatlı hayallerle sallandı durdu. Manevralarda yüksek rütbeli subayları arasında irtıfaklı bir askerî bilgi ve zekâ eseri göstermekten de geri durmadı.

Enver, Talât ve Cemal beyler artık triyumfalarını kurmak yolundaydılar ve yanlarına salâvatla gidilmeye başlandı. Bir devrin ilk basamaklarından güvenle tırman

maktaydılar. Cavit bey, Paris elçisi olmu ve Fransa'dan elli milyon altınlık bir borç koparmayı ba armı tı. Mustafa Kemal'in kula ına gelen fısıltılara göre de cebine okkalı bir komisyon indirmi ti.

Berlin ata emiliterli inden tam bir cermanofil olarak dönen Enver bey, oradan getirtti i birçok Alman askeri mütehasıslarıya orduyu doldurmu ve yönetimi de on- ların eline vermi ti.

Zaten daha önce de Türk ordusunu düzeltmek için padi ahlurca getirilmi bir askeri eksperler hoyeti. Tür- kiye'de yıllardır görevlendirilmi bulunuyordu.

Goltz Pa a, bunların ba ındaydı. Bunlar eliyle yeni jandarma subay ve erat talimgahları ve ordu örnek ta- burları meydana getirilmi ti.

Alman Türk dostlu unu Alman elçisi Baron Von Mar- shall yürütüyordu. Ta Bismarck zamanından beri Alman- lar Osmanlı mparatorlu u'na kar ı e siz bir ilgi duyma- ya ve bunu gerçek alanda da denemeye ba lamı lardı. 1898 de Almanya'da yayımlanan «Almanya'nın Türk mira- sındaki hakları» adlı korkunç beyannameyi yeni devrin kahramanları görmezlikten mi geliyorlardı? Bu, Türkiye'- nin mirasına konmak isteyen Alman politik istinasının açık- ça ilânından ba ka bir ey miydi?

1898 de Kudüs'ü ziyaret eden II. Wilhelm, Halifenin dostu ve slâm'ın koruyucusu oldu unu ilân etmi ti. Bir- çok Alman yazarlar, Berlin Bizans demiryolunun yapıımı- la beraber Hamburg Ba dat demiryolu üzerinde Alman- ya için siyasal ve iktisadî yönetim hakkı istemekteydiler.

Çarlık Rusyası ile Almanya kendi aralarında anla- rak yakın do uyu iki nüfuz bölgesine ayırmı lardı: ran ve Ermenistan Rus nüfuzu alanına, Anadolu ile Mezopo- tama da Alman nüfuz alanına giriyordu.

Mustafa Kemal, ça ının olaylarını pertavsızca ince- liyor ve onlardan kesin yargılar çıkarıyordu. Ona göre Türkiye'nin ufuklarında yeni karanlıklar birikmekteydi, bu da hep o kendini bir ey sanan megalomanların yüzün- dendi.

Enver Pa a'nın eni tesi Nazım Pa a'nın vurulmasın

dan sonra hareket ordusu kahramanı Mahmut Evket Pa a, Harbiye Nazırı olmu tu. Bu namuslu ve yurtsever insan Ba dat'ta oturan bir Gürcü ailesinin çocu uydu; ttihatçıların en inanmı larından biriydi ve Türkiye'nin ancak subaylarca korunup kurtarılabilene ve ideal yönetimi onların elinde bulacağına inanıyordu. Balkan Sava vı'nın en civcivli ve sonuca do ru giden bir zamanında Mahmut Evket Pa a, sadrazam olmu tu. Edirne'nin Enver Pa a'ca Bulgarlardan geri alınması ve Balkan Sava vı'nın ikinci yarısının bize gülümsedi i iyili e do ru giden günlerde muhaliflerin kiraladığı iki katil, koca askeri Beyazıt meydanında otomobilinin içinde kur unlarla delik de ik etti. Bu komitecileri yapanların Prens Sabahattin'in örgütünden oldu u söylenmi se de yakalanan katillerin Hürriyet ve tilâf Partisi'nin adamları oldu u meydana çıkmı tı. Böylece Hürriyet ve itilâfçılar, biraz da Prens Sabahattin'ciler Babıâli baskınının. Nazım Pa a'nın öldürülüş ünün ve Kâmil Pa u'nun sadarettten kovulununun öcünü almı lardı. Yansız olarak nitelenen Kâmil Pa a, Prens Sabahattin'cilerin yo un propagandası sonucunda o makama getirilmi ti.

Mahmut Evket Pa a'nın öldürülmesi Enver Pa a'nın i ine yaramı , yeni kurulan ttihatçı kabinede Harbiye Nazırı olmu tu. Bu göreve atanan Enver Pa a, ttihat ve Terakki'nin genel merkez üyeli inden ayrılmak zorundaydı. Bu i in görüş üldü ü toplantı da ıldı ı sırada Doktor Nazım bey, yarım aka, yarım ciddi Enver Pa a'ya öyle demi ti:

— Bu vaziyet böyle devam ederse seni de belki vururlar. Bari imdiden bir halef tayin et.

Enver Pa a'nın verdi i kar ılık u olmu tu :

— Mustafa Kemal

Aynı Enver Pa a, Mustafa Kemal'i yıldırım orduları grup kumandanlığına gönderdi inde aynı Doktor Nazım'ın öyle bir uyarmasıyla kar ıla cak :

— Mustafa Kemal'i bu orduya gönderme, sonra barmıza belâ olur.

Enver Pa a da ona unu diyecekti:

— Ne çare ki ondan büyük kumandan bulamıyorum!

Birinci Dünya Savaşı hazırlıkları durmadan yapıyor ve savaşı, dev adımlarıyla ilerliyordu. Alman imparatoru Wilhelm, yakın adamı Enver bey eliyle Türk ordusunun kilit noktalarına devali Alman kumandanlar yerle tirmeye başlamıştı. Mustafa Kemal, sonraları birçok kez kadeber beraberliği yaptı. Liman Von Sanders'in önemli bir askerî heyetin başında Türkiye'ye geldiğini ve bir ordu müfettişliğine atandığını öğrenmiş ve küplere binmişti. Goltz Paşa, Karadeniz Kolordusu Kumandanlığına, Albay Von Kressenstein kurmay başkanı olarak Cemal Paşa'nın yanına, Bronsart Von Schellendorff teknik müavin olarak Enver Paşa'nın yanına yerleşmişti.

1913 yılının sonları gelmişti. Wilhelm, savaş patlamaz Türkiye'yi yerinden oynatacak manivelayı memleketin altına yerleştiriyor, bıyıklarını burarak sevirçle gülmüşüyordu.

Mustafa Kemal, Fethi beyle kader ortaklığını sürdürüp gidiyordu. Fethi bey, ttihat ve Terakki'nin genel sekreterliğini yapıyordu. Partiyi ele alınca sıkı bir disiplin kurmuştu. Partiyi herkesin rastgele at oynattığı bir meydan olmaktan kurtarmış ve toplu bir güç haline getirmişti. Fethi bey, partinin genç elemanlarına daha sempatik görünen bir adamdı ve partinin üzerinde sözü geçen güçlü bir adam olarak dizginleri toplamaya çalışmıştı.

Talât Paşa, partide kendisinden başka böyle tehlikeli bir güç sahibi olmasından ve elindeki genç ve devali partilileri birer koz olarak kullanmaya çalışmasından kulanmıştı. Gençler içinde en ataklardan biri olan Yakup Cemil, onu bürosunda sıkı tirmiş ve sanki ona ultiमतom vermişti. Bunların beyni Fethi ile Mustafa Kemal'den başkası olamazdı. Bunun için bunların çaresine bakmak gerekti. Talât Paşa, komploya benzeyen bu genç elemanlar topluluğunu da itip yerine tek başına partiyi yürütebilmek için davranış vermişti.

Enver Paşa'ya şöyle demişti:

— Bunlar devlet içinde devlet olmak stiyorlar. Yakup Cemil'in, makamımda bana bir ultiमतom vermesi, bir meydan okuyuşu vardı, bir görmeliydin. Bu kadar pata

tatsızlık olur mu? Kaldı ki daha yapılacak çok i ler var. • u kâ ıda bir göz gezdirdi. Burada partimizin selâmeti namına derhal tekaüde evkleri icap eden kimseler var. Bunlardan biri Mustafa Kemal'dir. Ben bu adamı hiç be enmiyorum. Firkanın her eyine itiraz ediyor. Sonra smet bey (Pa a), Albay Mahmut Kâmil, Galip Pa a; bunları kaldıkça ne sen, ne biz hiçbir ey yapamayız. Bütün bu tasfiyeler yapılmalı ki sen Harbiye Nazırı, ben de Dahiliye Nazırı olarak çalı abilelim.

Talât Pa a'nın, kimi de erli kumandanların emekliye ayrılmalarını isteyen konu ması, her yandan duyulmuştu. Bir gün Sapançalı Hakkı bey, Enver Pa a'nın kar ısına dikilmi ve ondan bu i in aslını astarını ö renmek istedi jni ti :

— Enver, senin için i ittiklerim cidden feci, sen or auyunu gençle tirmek bahanesiyle önüne geleni tekaüde sevk ediyormu sun. Bu meyanda çok de erli erkânı askeriyenin isimlerinden bahsediliyor. Mustafa Kemal'i, Galip Pa a'yı, Miralay Mahmut Kâmil'i, erkânı harp Kaymakamını ismet beyi ilk hamlede sayıyorlar. Kuzum, bütün bu duyduklarımız do ru mu

— Hepsi yalan, hepsi uydurma. Vakıa, ben Mustafa Kemal'i sevmem, fakat, de erli bir asker oldu una da inanırım. Di erleri de yerleri kolay kolay doldurulamiyacak kimselerdir. Mesele u; Sana anlatayım da dinle. Talât bey bana Harbiye Nazırlı ı teklif ederken elinde bir liste ile geldi. Bu isimler orada vardı. «Bunlarla çalı amazsın; bunlar her eye itiraz ederler; rahat olmak istiyorsan bunları ordu kadrolarından uzakla tır, tekaüde evket» dedi. Fakat muvaffak olamayacak, çünkü, bu zevatın hiçbirine dokunulmayacak, dedi.

Balkan Sava 'ının dumanları artık tütmez oldu tu. Balkanlardaki devletler hızlı bir kurulu içindeydiler. Bulgaristan'la barı yapılmı tı. Sofya'ya bir elçi gönderilmesi gerekiyordu. Talât Pa a, hemen birini buluvermi ti. Bu güzel sürgün yerine Ali Fethi'den ba kası gönderilemez di. Gerçi, Sait Halim Pa a'nın kabinesinde Talât Pa a sadece bir Dahiliye Nazırı se de, ittihat ve Terakki'nin

bütün gücünü elinde topladı indan sadrazam ister istemez bütün önemli i lerde ona danışmak zorunda kalıyordu. Onun ki ili inde ttihat ve Terakki'nin dedi i oluyordu.

Fethi beyin derleyip toplayarak gerçek bir güç haline getirdi i partiye imdi ba lba ina Talât Pa a sahip olmak istiyordu. Onun amacı hem partinin, hem de hükümetin en güçlü adamı olmaktı.

Talât Pa a, kabine toplantısında bu atamayı haklı göstermek için u yolda savunmu tu :

— Bugünlerde Sofya'ya tayin edece imiz sefir meselesi fevkalâde mühim bir mesele halini almı tır. Bulgarlar harbin birinci safhasını kazanmışlardır. Fakat, ikinci devresinde müttetiklerin ihanetine u radılar. Biz de bu sayede Edirne'yi istirdat ettik. Ancak, barı tan sonra Bulgarların bize karşı besleyece i his mühimdir. Ben Bulgarları yakından tanırım. Fırsat bulurlarsa intikam alırlar. Sofya sefirli ine Fethi beyi namzet gösterirken en çok sevdi imiz, itimadımız bulunan bir zatı sizlere göstermi oluyoruz. Esasen evvelce de bunu dü ünümü ve" bu hususta konu mu tuk.

Sadrazam Sait Halim Pa a, Talât Pa a'nın önerisini ister istemez do rulamı . Enver ve Cemal Pa a'ların da akli bu atamaya yatmakta gecikmemi ti.

Böylece Fethi beyin genel merkezdeki büyük görevine son verilmi oluyordu.

Enver Pa a'nın zihninde de bu ara bir im ek çıkmı tı. Kimbllir, bu belki de çok önceden çıkmı bir im e in aldatıcı parıltısıydı. Sözü Enver Pa a almı ve dü üncesinin do rulanmasını istemi ti:

— Biz. Harbiye Nezareti bakımından Sofya'ya, güzide bir erkânı harp zabitini ata emillter olarak göndermek isteriz. Bulgarların hakiki maksadını sefirden ziyade bize o bildirecektir. Arkada larım muvafık görürlerse buraya hakaret ordusunun Erkânı Harbiye reisini, Tobruk galibi erkânı harp binba ısı Mustafa Kemal beyi münasip görüyoruz.

Talât Pa a, Enver'in amacını hemencecik anlamı tı.

Kendisi tehlikeli rakibi Fethi beyi nasıl yürütüyorsa Enver de oldum olası sevmedi i ve geçinemedi l ezeli rakibini bu fırsattan yararlanarak yürütmeye karar vermi görünüyordu.

ki iktidar sahibi, rakiplerini yürütmekte kar ılıklı anla mı lardı. Bıyıkaltından gülerek bu zaferlerini kutladılar. Talât Pa a, do rulamakta acele etmi ti :

— Do rusu fevkalâde bir tayin bu. Mustafa Kemal, lisan bilir, zeki, kabiliyetli, mükemmel bir askerdir. Bundan daha iyisi can sa lı ıdır. Sonra Fethi beyle de çok eskiden beri arkada tırlar. Gayet muvafıktır.

Kabine, bu iki atamayı toptan do ru bulmu tu. Mustafa Kemal'le Fethi beye, henüz üzerlerinde buram buram dü manlık tüten bir memlekete bir an önce yollan^ maktan ba ka yapacak i kalmıyordu. Mustafa Kemal'le Fethi bey, burda bir tek eyle avunuyordu: Hiç olmazsa iki kafadar, iki candan ve anla mı arkada bir zamart için olsun yanyana dü mü lerdı. Yalnız, olayların alabil-di ine hızlandı ı bir zamanda memleketten uzakla tırılmanın korkunç üzüntüsünü bir gizli ur gibi içlerinde ta ıyarak yola çıktılar.

* *

Mustafa Kemal, Türklere kar ı pek kanlı bir milli Kurtulu Sava ı yapmı olan Bulgaristan'a varınca do - ru Türk Elçili ine gitti ve arkada ı Fethi'den bir oda s-tedi. Fethi bey Bulgaristan'daki bu görevine Mustafa Kemal'den önce gitmi ti. Mustafa Kemal:

— Yahu, dedi, burası elçilik, sen git kendine yatıp kalkacak ba ka bir yer bul.

En iyi, en içten arkada ının bu acı sözleri, bütün öm-rü boyunca Mustafa Kemal'in kulaklarında çın çın üte-cektir.

Mustafa Kemal, elindeki bavullarıyla gidip Bulgarya Oteli'ne yerle ti. Sobranya'da hatırı sayılır kalabalık bir Türk mebusları azınlı ı vardı. Hemen onlarla tanı mak yolunu aradı ve bunlar arasında de erli dostlar da edin-di. Türk mebuslarla arkada lı ı ilerletince o zamana gö

re Bulgaristan'ın en modern oteli sayılan Splendide Pa las'a ta ndı.

Mustafa Kemal, bu otelde bir süre kaldıktan sonra burdan kurtulmanın çarelerini aramaya ba lamı tı. Otel ya ayı nda istedi i huzur ve sessizli i bulamıyordu; her saati ve her anı resmî bir davranı isteyen otel ya ayı ndan bıkmı , usanrnı tı. Kendisine huzur ve sessizlik içinde dü ünme ve dinlenmek olana ı ba ı layan evi, en sonra candan arkada ı mebus Zümrezade akir beyin yardımıyla bulabildi. Bu, önü çiçek tarhlarıyla süslü iki katlı güzel bir evdi. Mustafa Kemal, evi çok be enmi ti. Artık, burda sereserpe uzanıp dinlenebilir ve yüksek sesle istedi i gibi konu abilir, görü ebilirdi.

Ev için stanbul'dan ödenek istedi ve Enver Pa a evin dö enmesi için hemen üç yüz lira gönderdi. Bu pa ra bile evi oturulacak bir duruma getirmeye yetmedikten ba ka masraflara akir bey de yardım etmi ti. Mustafa Kemal, böylece akir beyle birlikte bu eve yerle ti.

Bu evden en çok unun için ho lanıyordu: Bir kez ev Sofya'nın en yeni, en i lek caddesinde, «Ferdinand Bulvarı» üzerindeydi. Sonra, gerek kralın sarayına, gerek se Bulgar millî meclisine, «Sobranya»ya pek yakın bir yerdeydi. Hayvanat bahçesi de evin yakınlarındaydı. h-yan, çam yarması gibi bir adam olan Adliye Nazırı Popof da Mustafa Kemal'in yakın kom ularındandı. Evin demir parmaklıkları kalın ve sa lamdı. Yoksa bu netameli Bal kan memleketinde sudan ucuz olan dirim, ba ka türlü korunamaz ve insan gece yatak odasında gönü! rahatlı ıyla yatıp uyuyamazdı.

Mustafa Kemal, çalı ma odasını kalın perdelerle ya rı aydınlık bir hale getirmi , dı arının gürültüsünü elden geldi ince azaltmaya çalı mı tı. Kocaman bir masanın çevresindeki rahat koltuklar, duvardaki haritalar ve tab-lolar, odanın göze çarpan ba lıca e yasıydı.

İlk günler ve aylarda yabancı bir memleketteki yal-nızlı ını, birinci sınıf birahanelerde ve çalgılı gazinolar-da gidermeye çalı mı tı.

Bulgaristan'ın sert kı ı, onu nasıl birahanelerin du

manii havasına sürüklüyorsa pek güzel ilkbahar ve yaz aylarının zengin do a güzellikleri de sık sık arkada larıyla Boris Parkı'na ve Çamkoru gezinti yerine ça ırıyordu.

Mustafa Kemal'i Sofya'da ilk anda etkileyen **çok** önemli bir olay geçmi ti. Henüz Splendide Palas Oteli'n de oturdu u sırada, yani henüz Bulgaristan'ın bir haftalık konu u iken Bulgar aydınlarını heyecana getiren mutlu bir olay onu da büyük bir heyecana ve a kınlı a dü ür mü tü: Bulgaristan'ın ilk operası açılmak üzereydi ve oynanacak opera yapıtı da tanınmı Karmen Operası'ydı. Millî Kurtulu Sava ı'nı daha yeni yapmı , yüzlerce yıl süren kölelikten yeni kurtulmu bir memlekette ilk operanın açılması ne demektir? Onun bu a kınlı ı süredur sun bir yandan da ilk açılı gecesi için harıl harıl bir koltuk aramaya ba lamı ti. Bulana a kolsun! Bulgaristan'ın bir haftalık konu unu kim tanır, kim dü ünürdü? Yine imdat Zümrüzade akir beyden geldi. Maarif encümeninde üye olan akir bey, iki koltuk bulabilmek mucizesini göstermi ti.

Mustafa Kemal, operanın bu gala gecesine gereken önemi vermek için üstüne tıpatıp gelen ve sarı ın yüzü ve altın sarı ı saçlarıyla çok tatlı bir kontrast yapan parlak smokinini giymi ti.

akir beyle operaya vardıklarında perdenin açılmasına yirmi dakika kalmı ti.

Birinci perdeden sonra opera alkı tan yıkılmı ti. Mustafa Kemal, ya ayı ında hiçbir ey için eline kolay kolay alkı görevi gördürmemi ken Primadonna Profola'yı bol bol ve heyecanla alkı ladı. Ruhunun derinliklerinde biraz kıskanmaya, daha çok imrenmeye benzeyen tedirgin edici bir ate yanıyordu. Zavallı Türkiye kimbilir daha nice zamanlar bu güzel ve uygar e lenceden yoksun kalacaktı? Aralıkta Kral Ferdinand'ın yanından gelen bir yaver, Türk elçisiyle ata emiliterini locaya ça ırdı.

Fethi beyle Mustafa Kemal, kralın locasına vardıklarında saçlarına biraz kır dü mü uzun boylu, sakallı ve tatlı bakı lı bir adamla kar ıla tılar. Açık ve güzel bir

tuvalet giymi olan kraliçe, onun saında oturmuştu. Gelenleri tatlı gülümseyiyle karşıladı.

Kral gelenekten olarak her ikisine de tatlı ve nazik sözler söyledi, sonra yüzünde bir kültür zaferinin mimikleriyle her ikisine de öyle sordu :

— Artistleri nasıl buldunuz?

Mustafa Kemal sözcüklerini kolayca buldu ve rahatça söyledi :

— Fevkalâde ekselans, hakikaten fevkaâlde!

Ne var ki sözünü bitirir bitirmez yaptığı büyük gafı hemen anladı. «Sor» diyecek yerde koca bir krala ekselans demi ti. Bunu Alman imparatoru Wilhelm'e karşı bir daha tekrarlayacak ve bir kez daha sıkılacaktır.

Mustafa Kemal, yerine oturduktan sonra perdeler açılıp perdeler kapanmıştı; ona bir dalgınlık, bir efkarlanma gelmişti. Sahneye ya an çiçeklerin arasından artistleri silik hayaletler gibi görüyordu. Bu gala gecesi, onun eski üzüntülerini daha derinden depre tirmişti. Ufuklarında yüzlerce yıldır yalnız gök gürültüsü gibi kös sesleri duyulmuş bir memleketin çocuğu olarak üzülmüyordu. Bu memleketin çocukları, köslerin co turucu gürültüleri içinde yeni ufuklara ilerlerken kültür alanında ya yerlerinde sayıyor, ya da geriliyorlardı.

Operadan çıktıklarında Mustafa Kemal, hâlâ kendini bir dü te sanıyordu. Zümrezade akir bey, Bulgarya Oteli'nin salonlarında bir supe hazırlatmıştı. Operadan çıktıklarında General Kovaçef, General Fiçef ve mebuslardan Totef'le beraber oraya gittiler.

Salona girdi inde Mustafa Kemal, artık operadaki o hırsından ve üzüntüsünden kendi kendini yiyen dalgın ve somurtkan adam de ildi. Gözlerinin mavisinde sevinç, mutluluk ve umursamazlık pırıltıları ehrayın yapıyordu. undan ki masada tam kar ısında Balkan güzelliklerinden parlak ve sıcak bir demet oturuyordu :

General Kovaçef'in pek güzel kızı Mara, o ak am büyüğü güzelli inin yıldırımıyla onu bir anda çarpıvermişti. Bulgarlar, Mustafa Kemal'i bu gece büsbütün fethetmişti. Gece saat ikide Splendide Palas'a döndüler. akir

bey. aynı kattaki odasına çekilmi ti, Mustafa Kemal'se dopdoluydu, dertle mek stiyordu, dertleri yeniden dep- re ti.

Ayakları odasına do ru zorla sürükleniyordu. Oda- sında üç a a ı be yukarı dola ıp duruyor, konu mak, durmadan konu mak istiyordu. Bir türlü soyunup yata ı- na giremiyordu. En sonra odadan çıktı, akir beyin odu- sinin kapısını çalmaya ba ladı. çkili ve yorgun arkadu- ı derin uykulardaydı. Kapıyı daha iddetle gümleterek çaldı.

içerden korkulu bir ses :

— Kim o? diye sordu.

— Benim, akir, uyudun muydu?

Saat ikide rastgele kapı açılmazdı. Yalnız, Musta- fa Kemal'in sesi akir beyi rahatlatmı ti.

akir bey, kapıyı açtı, kar ısında gecelik kılı ıylu Mustafa Kemal'i görünce a ırmı tı. Acaba bir ey mi oU' mu tu?

— Uyku tutmadı, biraz konu alım diyerek geldim, akir!

Oturdular. akir bey, Mustafa Kemal'in alnında en- di eden çok sakin dü ünçe kır ıkları görmü tü.

ehlâ gözieryile uzak bo lu a bakar gibi arkada nın yüzüne bakarak söze ba ladı:

— akir, kim ne derse desin, imdi Balkan Harbi'n de ma lûp olmamızın sebebini daha iyi anlıyorum. Ben, bu adamları çoban diye bilirdim. Halbuki, baksana ope- raları bile var. Operada oynayacak sahne sanatkârları, müzisyenleri, dekoratörleri, hepsi yeti mi . Opera binası dahi yapmı lar.

Mustafa Kemal'in öyle bir hali vardı ki, dokunsalar a layacaktı. Ba nını sallayarak :

— Ah! dedi, bizim memleketimiz acaba operaya ka- vu aca ı günleri görecek mi? Bir gün o seviyeyo çık- a- bilecek miyiz?

iki arkada , Bulgarların nasıl çılp da bu düzeye ula- tıklarının nedenleri üzerinde bir süre daha konu tular. Mustafa Kemal, odasına döndü ün de sabah horozları bir

birlerine kar ılık vererek ötü üyorlardı. Bu gece yeni bir ey ö renmi olarak ba ını yastı a koymu tu. Avrupalıla mak, Türk kalarak sonuna dek Avrupalıla mak gerekiyordu. akir beyin odasından çıkarken artık birkaç saat önceki umutsuzlu undan bir iz yoktu. imdi, gerek içi, gerek dı ı. bir karara varmı insanların rahatlı ıyla do luydu.

Bir gün Mustafa Kemal yanında iki Bulgar dostu oldu u halde «Prantan» Oteli'nin altındaki içkili lokantaya gitmi ti. Yanındaki dostlarından biri General Protogerof, öbürü de Makedonyalı bir voyvoda idi. Oturdukları masa caddeye bakıyordu. Mustafa Kemal göze çarpmamak için her zaman sivil giyiniyordu. Yemek ve içkilerini ısmarlayark beklemeye ve bu arada uradan buradan konu maya ba ladılar.

Mustafa Kemal, Bulgarya Oteli'ne indi i gündün beri her gördü ü insana, her a aca, her türlü e yaya haklı olarak ku ku ile bakıyor ve her attı ı adımı dü ünerek ütiyordu. undan ki artık, en tehlikeli komiteciler arasında ve onların gözünden uzak olmayan yerlerde ya ıyordu.

Balkan Sava ı bitince Makedonya'yı Yunanistan'la Sırbistan el çabuklu uyla payla mı ve bunun üzerine elli bin Makedonyalı Bulgaristan'a göç etmek zorunda kalmı tı. Paņço Doref. Açkof, Pavel, Satef, Protogerof adlı pek tanınmı komiteciler bunların ba nda bulunmaktaydı. u anda bile Mustafa Kemal'in masasında oturanlardan biri Protegerof'tu.

Makedonya ihtilâl komitesinin bu üyeleri Mustafa Kemal'in göttü ü amaca en yakın ve elveri li ki ilderdi.

Mustafa Kemal, Sofya'ya vardı nda bu komiteyi ovucunun içine almanın yollarını aramaya ba lamı tı. Bunun kolay bir i oldu unu biliyordu. Kendisi de Makedonyalıydı. Fizyonomice, sarı inlikça onlara çok benziyordu. Onların hem ehriyidi.

Bulgarya Oteli'nde en önemli i olarak ele aldı ı buy •du. Osmanlı egemenli i zamanında kurulan bu komite,

imdi de bütün gücüyle ayakta ydı. Balkan da larında ve ehirlerinde barut, kan ve ate ten oyunlarını sürdürüyor, ba ta kral oldu u halde herkesi tirtir titretiyordu. Makedonya komitecileri bu sarı ın Türk hem ehrilerinin ken dilerine gösterdi i yakınlı a çok de er veriyorlardı. O, büyük bir devletin temsilcisiydi ve ilk adımda kendilerine iki bin altın verdi ti. Bu altınlar, elbette Mustafa Kemal'in cebinden çıkmıyordu. Enver'in «tahsisatı mesture»den gönderdi i altınları bunlar.

Makedonya ihtilâlcilerinin Mustafa Kemal'le kolay anla abilmelerinin bir sırrı da uydu: Türk topraklarında onların gözü yoktu. Onlar Yunanistan ve Sırbistan'la kozlarını payla makta kararlıydılar.

Yalnız Makedonya ihtilâl komitesinin kar ısında iki hasım komite vardı. Bunlardan biri «Bulgar Subayları Te - kilâtı», öbürü de «Trakya Komitesi»ydi. Subaylar komitesinin lideri Radko Dimitriyof adlı bir generaldi. Bu Rus yanlısı olmakla tanınıyordu. Bunların hepsi katıksız Türk dü manyıdılar ve Balkan Sava 'ında döktükleri Türk kanıyla ö ünüyorlardı. Trakya komitesi ise ilkinden de koyu bir Türk dü manyıdı. Bunlar Türkiye'nin elinde bulunan Do u Trakya'ya sahip çıkmak ate iyle yanıyor ve Sofya'da ngiliz Intellcens Servisi'nden aldıkları altınlarla besleniyorlardı. Hattâ Eskiza ra, Hasköy bölgelerinde kurdukları çeteler kanlı oyunlar oynamaktaydı.

Bu komitelerin en güçlüsü yine Makedonya komite siydi. Yalnız, öbür kurulu lar Bulgar halk oyu üzerinde güçlü etkiler yapabilecek psikolojik silâhlara sahipti. Tehlikeleri de burdan geliyordu.

Makedonya komitesinin imdiki üyeleri hemen hemen hep me hur komiteci ve ihtilâlci Sandaneski'nin çömezleriydiler. Sandaneski kinci Me rutiyet'ten önce öhreti Balkanları dola an bir komiteciydi. 31 Mart kar ı devriminin üzerine yürüyen hareket ordusuna katılmı oldu u için de Türklerce daha yakından tanınmı tı. Federal Makedonya hizbinin lideriydi.

Mustafa Kemal, burda Makedonya komitesinin sıkı dostlarıyla ço u zaman Batenberg birahanesinde, ya da

Nova Amerika çalgılı gazinosunda buluyor, hem konuşuyor, hem de kafaları tutsülüyorlardı.

Kimi akamlar bu komiteci dostlardan biri Mustafa Kemal'in kulağına erişerek öyle bir sır fısıldıyordu :

— Bu akamların semtten geçmeyiniz, binbaşım. Orada temizlik yapılacak.

Gerçekten de ertesi gün aynı sokakta ilerlenmi korkunç bir cinayeti gazeteler ballandıra ballandıra yazmaktaydılar.

Sofya polisi, bu siyasal cinayetlere karşı mamayı mesleğine daha uygun bulduğundan öldürülen kimse, kim vurduya gidiyordu. Oysa herkes, bu işi yapanları aramaya yukarı bilmekteydi.

Makedonya Hıfzıssıkret Komitesi, Mustafa Kemal'in başının üzerinde gezinen tehlikeleri sezerek onun evinin kalın demir çubuklarla örtülü pencerelerinden daha iyi koruyordu.

te, Mustafa Kemal'in General Protogerof ve Voyvoda ile oturduğu masanın çevresinde de böyle tehlikelerden biri belirmişti ve Mustafa Kemal'in atak bakışları bu tehlikeyi hemen kavrayıvermişti.

Üç ahbabın masalarından birkaç masanın ötedeki bir masada iriyarı bir adamla birkaç kişi oturmuştu. İçiyor ve bu adam, Mustafa Kemal'i göz hapsine almıştı, yer gibi ona bakıyordu.

Mustafa Kemal, Protogerof'un kulağına erişildi:

— General, dedi, bu karışık masada oturan başı kalpaklı adamı tanıyor musunuz? Kıyafeti Makedonyalıya benziyor.

General dikkatle gösterilen adama bakarak :

— Evet, dedi, bizim komiteden.

— Eh, mesele yok öyleyse.

— Yoo, bizim komiteden ama bize muhalif. Hattâ bir müddet var ki, konu muyoruz. Muhtariyetçi o. Bana düman sanki. Ne var, niye dikkatinizi çekti?

— Benden hoşlanmamı gibi bakıyor da.

— Herhalde benimle aynı masada oturmanıza içerlemeli tir. Sizi tanıyor olmalı.

Bu Sofya halinde toptan tur u alım satımı yapan zengin bir tüccardı ve gerçekten de Mustafa Kemal'i tanıyordu.

Kafayı adamakıllı çeken tur u tüccarı, Mustafa Kemal'in masasına lâf atmaya, i i azıtmaya ba lamı tı. Durmadan domuz gibi homurdanıyordu.

General Protogerof'un kafası kızımı tı; bir hadise çıkması an meselesiydi. Yalnız, Mustafa Kemal, böyle bir skandali hiçbir vakit istemedi inden arkadaşlarının öfkesini dindirmeye çalı yordu.

Mustafa Kemal'in so ukkanlılı ı ve akıllıca davranı ı hiç bir i e yaramamı tı. Meydan okumaya bir kar ılık göremeyen tur u tüccarı elindeki bira i esini bütün gücüyle Mustafa Kemal'e fırlattı.

Bira i esi Mustafa Kemal'i hafifçe sıyırmı ve pençerenin camlarını büyük bir angırtıyla parçalayarak so ka a dü mü tü.

Eski iki azılı komiteci olan General Protogerof'la Voyvoda yerlerinden fırladılar. Yeni bir saldırıya kar ı hemen davranıvermi lerdı. Protogerof'un eli im ek gibi tabancasını bulmu tu. Bir anda bütün masadakileri delik delik etmek için teti i kurcalayan parmaklarının davranı ını Mustafa Kemal koluna asılarak durduruverdi. Kar ı ma sadakiler de silâhlarına davranmı lardı. Burda öldürmek de vardı, ölmek de... Mustafa Kemal:

— General, çıkalım! dedi.

Kalktılar. Caddeye çıktıklarında Protogerof öfkeli:

— Binba ım, dedi, niye elimi tuttunuz sanki? Herifi temizleseydim de anlasaydı size hakaretin cezasını.

Mustafa Kemal, ona bunun kendisi için siyasî bir skandal olacağını kaba bir Makedonya ivesiyle anlatmaya çalı tıysa da Protogerof'un öfkesi geçmemi ti .

— Bu, onun yanına kalmayacak! dedi.

Mustafa Kemal, tur u tüccarının canının cehenneme yolcu olacağını hemen anladıysa da yine i i akaya vurarak anlamazlıktan geldi :

— dam cezası mı verdiniz yoksa, generalim? diye sordu.

Protogerof, hiç de akaya kaçmayan bir tonla :

— Evet, dedi.

Aynı gün Makedonyalı ahbabları kendisine i e (ırlatan tur u tüccarının Pozitano soka ında öldürüldü ü haberini Mustafa Kemal'e iletiler.

Mustafa Kemal. Pozitano soka ı cinayetini gazete-lerde okumu ve Protogerof'un aka ile i i olmadı ını bir kez daha anlamı tı.

Makedonya komitesinin ba kanlarından ve gerek Mustafa Kemal'in, gerekse Türklerin gerçek dostu Dimo Açkof bir gün heyecanla Mustafa Kemal'in yanına gele-rek ona berbat bir haber verdi ti.

Açkof avukattı. Radoslavof Partisi'nden mebus çık-mı tı. Mustafa Kemal'le dostlu u gerilene dek uzanıyordu. Daha Osmanlı devrinden: Pirlepe ve Manastır'dan tanı ıyorlardı.

Türk elçili inde Mustafa Kemal'i bulan Açkof, hemen bo bir odaya çekilerek ba ba a konu maları gerekti ini söyledi. Böyle bir odada yalnız kaldıklarında hemen ce-binden bir mektup çıkarıp Mustafa Kemal'e uzatmı tı. Mektup Makedonya komitesinin Filibe ubesinden geli-yordu. Bunda Mustafa Kemal'i öldürmek için tertibat alın-dı ı bildiriliyordu. Suikastı hazırlayan Trakya komitesiydi. Bu suikastı yapacak olan Na ef'ti. Bu adam Edirne'deki Bulgar okulunun ö retmenlerindendi. Aynı zamanda Edir-ne'deki Bulgar istihbarat servisinin de efli inde bulun-mu tu. Enver Pa a ordusuyla Edirne'yi geri alınca Sof-ya'ya kaçmı ve bu hınçla Trakya komitesini kurmu tu. Korkunç ö ç gününü bekleyerek Bulgaristan'ın ö ç hırsını kamçılıyordu.

Suikast, Sofya'da yapılacaktı. Mektup inceden ince-ye bilgi veriyordu. Mustafa Kemal, Açkof'un yüzündeki telâ tan pirenlenmi ti. Bu i te, yabana atılmayacak bir gerçek kokusu vardı. Bir an önce alınacak tedbiri almak, elbette en akıllıca i ti.

Mustafa Kemal evine gidip gelirken dikkatle yolları dikizliyor ve evin çevresinde kıpırdayan gölgelere hep

olumsuz anlamlar vererek tetikte bulunuyordu. Tabancası yastının altında, uyku sersemi elini atsa bulabileceği bir yerdeydi. Balkan komitecileri eskidenberi cinayetlerini hep kahpece i liyorlardı. Nerden gelip nerden vuracaklarını bilmek her zaman bir sır olarak kalıyordu.

Mektubun geli inden bir iki gün sonraydı ki, Mustafa Kemal'in gözlerine evin kar ısında nöbet tutar gibi dola an iki gölge ili ti. Demek ki evini göz hapsine almı lar, atacakları kur unun, ya da savuracakları bombanın vakit ve saatini bekliyorlardı.

in ciddiye bindi ini gören Mustafa Kemal, elçi Ali Fethi beye açıldı. Genç elçi, buna gerçekten pek sinirlendi :

— Dur hele sen, dedi. Onlara bir oyun edeyim de altından kalkmasınlar.

— Ne yapmak fikrindesin?

— Babıâli'ye bildirece im.

— Ne faydası var?

— Bak, görürsün.

*

k>*

Bir gün Filibe'deki Balkan gazetesi idarehanesine ufak tefek, uzun posbıyıklı, halindeh ve davranı ndan Bulgar oldu u anla ılan bir adam girdi. Gazetenin sahibi ve ba yazarı Ethem Ruhi beyi arıyordu. Türkçeyi Bulgar ivesiyle konu uyordu.

Ethem Ruhi bey kar ısındaki adamı hiç tanımadı ın- dan birden ürkmü tü, yine de serinkanlılıkla :

— Kimi arıyorsun? diye sordu.

— Ethem Ruhi beyi arıyorum.

— Buyrun, oturun, bendenizim.

— Ben Sadık, stanbul'dan geliyorum. Cemal bey bu- nu size yolladı.

Bunu söylerken cebinden çıkardı ı bir mektubu Et- hem beye uzatmı tı. Bu mektup stanbul muhafızı sakal- lı Cemal bey (Pa a) den geliyordu.

Mektupta Mustafa Kemal'e yapılmak istenen suikas- tın stanbul'ca haber alındı ını ve bunun önlenmesi için hemen harekete geçildi ini ve bu i için de me hur «Bul

gar» Sadık'ın gönderildi ini yazıyordu. Trakyo komitesi liderlerinden ikisi öldürülecekti. Gerek kendisinin, gerekse Tûlât beyin Sadık beye tam güvenleri oldu unu söylüyordu.

O zaman Ethem Ruhi bey, kar ısında oturan ciddi yüzlü adama biraz ürperti, biraz sempati ile bakcrak: «De mek o me hur Bulgar Sadık bu imi !» diye dü ündü.

Ethem Ruhi bey, Sadık beyden kendisine ne gibi yardımı dokunabilece ini sordu. Bulgar Sadık, ondan gerekli biraz bilgi istedi ve hazırlıklarını bütünleyerek iki gün sonra ortadan sır oldu.

Ethem Ruhi bey, bu korkunç komitecinin serüvenlerini öyle böyle hep dinlemi ti. Kendisi de aslında bir komiteci oldu undan Bulgar Sadık'ın serüvenlerini ö renmek daha kolay olmu tu. Bulgar Sadık hürriyetin ilânından beri tamamıyla ttihat ve Terakki'nin be fedaisiydi. Ve korkunç i ler ba armaktaydı.

Ethem Ruhi onun birdenbire ortadan kaybolu undan sonra bir çe it iç tedirginli iyle sonucu beklemeye ba lamı ti. in ucunda kan vardı. Onu endi elendiren de buydu.

O, böyle her gün üzüntü ve merak içinde beklemekteyken bir gün ak amüstü alacakaranlıkta Bulgar Sadık' ; ın Balkan gazetesi idarehanesine girdi ini gördü. Ethem beyin elini sıkarak kar ısına oturan Bulgar Sadık, henüz onun bir ey sormasına meydan vermeden :

— Beyim, dedi, benim i im tamam. Artık, stanbul'a dönüyorum, hakkını helâl et.

Ruhi bey, meraktan çatlıyordu. Bu müthi adamın a zından bir iki lâf olsun almak istiyordu. Biraz bir eyler anlatmasını istediye de Bulgar Sadık sapına dek komiteciydi :

— Kokusu nasıl olsa çıkar, ö renirsin! diyerek onun elini sıktı ve idarehaneden geldi i gibi çıkıp gitti.

Bulgar ve Türk gazeteleri üç gün sonra i lenen korkunç cinayeti yazdılar. Trakya komitesinin iki lideri, tıp 'kı öteki cinayetlerde oldu u gibi, kim vurduya gitmi ti.

Böylece Mustafa Kemal'in evinin karısında nöbet bekleyen iki komiteci de yok olmu tu.

Bulgar Sadık Ruhi beyin yanından ayrıldıktan sonra Bulgar kalabalı ina karı mı tı. Trakya göçmenlerini ve bunların ihtilâl komitesi üyelerini bulmak onun için çocuk oyunca ı gibi bir ey olmu tu. Zaten kendisi de Bulgar oldu undan hiç kimse kendisinden ku kulanmamı tı. Üstelik, kendini bir Trakya göçmeni olarak da tanıtmı tı. Bütün korkusu eski korkunç komitecilik devrinden kendisini tanıyanlarla kar ıla maktı. Tehlike ile kar ıla madan Mustafa Kemal'e kıymaya hazırlanan cellâtları bulmu ve ikisini de ya ayanlar arasından uzakla tırmı tı. Ethem Ruhi bey yıllarca sonra bu olayın kahramanını öyle anlatıyordu: «Hayatımda birçok cinayetler gördüm. Komiteciler arasında bulundum. Fakat, bu Sadık bey gibisini ne gördüm, ne de i ittim. Çok tetik, kurnaz, zeki ve cesur bir cellâttı.»

*

Mustafa Kemal bir gün her zaman oldu u gibi yanında Alp adlı iri köpe i olarak trenle Filibe'ye gidiyordu. Üzerinde Çetine, Bükre ve Belgrad ek ata emililerle birlikte de vardı. Birinci Dünya Sava ı yakla tıkça Avrupa milletleri, ordularına çekidüzen vermeye ve onları stratejik noktalara yerle tirmeye ba lamı lardı. Bulgaristan, Türkiye için u sırada koskocaman bir soru i aretinden başka bir ey de ildi. Bunun için Mustafa Kemal'e çok i dü üyordu. Bulgar ordusunun memlekete da ılı nı yakından görmek için sık sık geziler yapıyordu. te, bir Türk ço unlu u le göze çarpan Filibeye gidi i de salt bu amaçla idi. Filibe garına vardı nda a ır a ır do rulmu , vagonun açık penceresinden dı arı bir göz atmı , bir anda binlerce Türk'ün birden ;

- Mustafa Kemal!
- Ya a Türk!
- Kemal!

Sesleri kulaklarını çınlatınca a ırmı tı. a ırdı ı kadar da sevinmi tı. Demek ki onun Filibe'ye gidece ini haber atmı lar ve böyle bir kar ılıma töreni yapmı lardı.

ehrin ileri gelen Türkleri, aya nını yere de dirme-
den onu oldukları gibi Filibe'nin en büyük ve lüks oteli
olan (Molle Oteli)'ne götürdüler. Mustafa Kemal için bu
otelin en lüks dairesi ayrılmı tı. O gece bu otelin büyük
salonunda Mustafa Kemal'i büyük bir ölen de bekliyor
du. Filibe valisiyle, askerî kumandan ve belediye ba ka-
nının da bulundu u ölende Mustafa Kemal, o ak am
ırkda larının garda ba layan sevgi gösterileri onu da co -
turmu tu. Yüzünden ve davranı larından iyimserlik akı-
yordu. Bunun çin de çok konu uyor, gülüyor, nükteler
savuruyor ve ö ütler veriyordu.

Yemek bitmi , bütün ça rılanlar salonun duvarları
boyunca sıralanmı sedirlere ve minderlere rahatça ku-
rulmu lardı. Mustafa Kemal hâlâ konu uyor ve kalabalık,
yüzleri sevinçten parlayarak onu dinliyordu. O, Filibe'ye
gelirken aklında bir de «fes ve apka» sorunu vardı. Bu
i i kı kırtanlarla yüz yüze gelip herkesin içinde konu mak
ve onları azarlamak istiyordu. imdi de tam sırasıydı. Bu
i i körükleyen ve çı rından çıkaran, Bulgaristan'da bir
milyon iki yüz bin Türk arasında bir sorun haline getiren
Balkan gazetesi sahibi Ethem bey de hazır kar ısınday-
dı. Evet, ona uracıkta fikirce bir meydan daya ı atma-
nın tam sırasıydı. Bu i de böylece çözümlenir, biter gi-
derdi.

Mustafa Kemal, Sofya'ya ayak bastıktan sonra ilk
i i, Türkçe yayınlanan gazetelerle ilgilenmek olmu tu. Bu
gazetelerden en önemlileri Ethem Ruhi beyin günlük «Bal-
kan» gazetesiyle, Sofya'da yayınlanan Ahmet Fazıl beyin
«Türk Sadası» gazetesiydi. Ethem Ruhi bey, gazetesini
Filibe'de çıkarıyor ve bunda co kun ve sert yazılar yazı-
yordu, i ledi i konular hep güçlü Türk azınl ının hakla-
rıydı. Onun koruyucusuydu. Bu i i yaparken de gözünü
daldan budaktan sakınmıyordu. Mustafa Kemal, bu iki
önemli gazeteyi de kontrol altına almak ve daha yararlı
olmaları için daha disiplinli çalı malarını istemi ti. Hele
Sofya'da çıkmakta olan «Türk Sadası» gazetesini büs-
bütün kontrolü altına almı tı. Gazeteye girecek yazılar
D¹le her sabah onun Ferdinand caddesi üzerindeki evin

•de sansüre tabi tutuluyordu. O sırada Edirne'de okuyan Arif Oruç'un gönderdiği yazılar, her gün bu gazetede başlık olarak çıkıyordu. Mustafa Kemal, Arif Oruç'un yazılarını da her sabah alıyor, gözden geçiriyor, sıvri ve gereksiz kısımlarını atıyor, gerekince eklemeler yapıyor, yine getiren çocukla matbaaya gönderiyordu. Bu demekti ki «Türk Sadası» gazetesinde Mustafa Kemal'in doğurduğu bulmadığı hiçbir düşünce yer alamaz, hiçbir yazı çıkmazdı. Ethem Ruhi beyin Filibe'de çıkardığı Balkan gazetesi ise daha serbest bir hava içinde çıkıyordu. Ruhi bey, orda keyfince yazılar yazıp tozu dumana katıyor, böylece kimi zaman haklarını korumaya çalışıyor. Türkleri kırıyor, kimi zaman da Mustafa Kemal'le üzerinde anlaşmaları prensiplere aykırı şeyler yazıyordu. Hele son günlerde Fethi beyle Mustafa Kemal'in giydikleri apka işini, küçük bir kalabalık bilmekte ve yermekte iken bunu gazetesinde başlık konusu yapmış, bütün Bulgaristan Türklerine duyurmuş ve içinden çıkılmaz bir duruma haline getirmişti. İşte, Mustafa Kemal, Filibe'ye giderken bu sorunu da çözümlenmeye niyetliydi. Ethem Ruhi bey, bir saat İstanbul çocuğu uyudu. Jöntürktü. Bu yüzden Avrupa'da sürütüp durmuştu.

Tıbbiye'de tithat ve Terakki'nin ilk çekirdeğini meydana getirenlerden biri de Karagümrüklü Ethem Ruhi beydi. Tıbbiye, tam üç yıl ihtilâlciler düşünce merkezi olarak kalmıştı.

İstibdat, karanlık bir döneme girmişti. Yalnız, düşünce ve romantik örgütlerle İstibdatın hakkından gelinmeyeceğine inanmayan Ethem Ruhi bey, işi terörcülüğe ve sabotaja dökmeye karar vermişti. Kurulacak terör örgütleriyle ve çok sert bir Balkan komitecisiyle İstibdatı durmadan vurmaya ve yıldırma gerekiyordu. Bunun için gidip Bulgaristan'da Filibe'ye yerleşmiş, hem basın, hem de komitecilik yoluyla İstibdatı hırpalama işine girişmişti.

İşte, Ethem Ruhi bey İstibdat devrildikten sonra da burada çalışmaya uygun bulmuştu.

Bulgaristan'da gazete çıkarırken mebus olmuştum, Türk Okulları Genel Müfettişliğinde bulunmuştu. Birçok kez si

yasal nedenlerle hapse atılmı , ileri dü ünceli, yobazlık-
tan uzak bir aydıdı. Böyle oldu u halde yobazlı a giden
bir fikri savunur duruma ve Mustafa Kemal'le bu yüzden
çeli meye dü mü tü.

ki Avrupalı kafa ta ryan elçi Ali Fethi beyle Mustafa
Kemal, Bulgatistan'da apka giymeye ba lamı lardı. Ali
Fethi beyin, resmî ziyaretlerde, hattâ özel gezintilerde
bile ba ında apka bulundu u dillere destan olmu tu.
Sofya'daki Türkler onu kınıyorlardı. Onun apka giymesi
yetmiyormu gibi genç Türk ata esi Mustafa Kemal de
sivil giyindi inde hep apka giyiyor ve Boris Parkı'nda
dostlarıyla gezip dola ırken gösteri yapar gibi apkayı
ba ından çıkarmıyordu.

Hayır, böyle bir ey olamazdı. Türkler, müslümandı
ve bu gâvur icadını hiç bir vakit ba larına koyamazlardı;
neuzubillâh kâfir olurlardı. Sonra hem koca Osmanlı Dev
leti'nin temsilcilerinin bu mel'un serpu u giymeleri dine,
Allah'a meydan okumak de il de neydi?

Bir müslüman elçi, ba ına apka giyemezdi. Ethem
Ruhi bey, ufaktan ba layan bu dedikoduya kendisi de
karı mı ve bu u urda makaleler dö enmeye ba lamı tı.
Bu makalelerden sonra Fethi beyle Mustafa Kemal'in çev
resinde incinmi ve asık Müslüman yüzlerinde bir duvar
meydana gelmi ti.

te, Mustafa Kemal, Filibe'ye do ru yola çıktı ında
oiraz da Ethem Ruhi beyden, i ledi i bu büyük suçun
acısını çıkarmaya gidiyordu.

Mustafa Kemal'in fese kar ı duydu u dü manlık ye
ni de ildi. Kola alı ı zamanında, bütün akranları gibi kırmızı
fes giyiyordu. te, bu devrede Avrupa'da ba ından
geçen iki olay onu fese, bu a a ılık ba örtüsüne dü man
etmi ti :

Mustafa Kemal Viyana'da ve Paris'te caddelerden ge
çerken, ba ındaki kıpkırmızı ci er gibi fesi gören Avru
pa çocukları önce a ırmı lar, sonra bunu komik bularak
gülmeye ba lamı lar, kahkahalar atarak, ba ırıp ça ıra
cak onu rezil etmi lerdı

Mustafa Kemal, o gün, bugün bu rezil serpu tan tik-siniyordu.

te, bu apka fes i ine, tam dedikodunun gözünde bir son verebilmek için, daha çok Ethem Ruhi beye bakarak öyle konu tu :

— Efendiler, devleti âliyenin vaziyetindeki nezaket malûmu âlinizdir. Bugünlerde hepimiz elbirli iyle devlete yardım etmekle mükellefiz. Ben resmî bir memur olarak vazifemi yaparken sizlerin de müzaheretinizi talep ederim. Fakat, bu husus göz önünde bulundurulmuyor. Bir müddettenberi bir fes meselesi zuhur etti. Böyle bir münaka aya giri mek abes, abes oldu u kadar da tehlike lidir. Fes veya apka veya kalpak hangisi olursa olsun; mesele bunda de ildir. Hepimiz el ele vererek devletimizin menafii çin çalı malıyız. Bu cihetle böyle münaka alardan çtinap edilmesi kanaatindeyim.

Bunları söyledikten sonra fesle apkanın mukayese "sini yaptı; fesin tarihçesi üzerinde bilgi vererek bunun müslümanlık ve Türklükle hiç bir ilgisi olmadığını ve olmayacağını tok sesi ve keskin mantı ıyla açıklamaya çalıştı. Bu arada Ethem Ruhi beye de, hazırladığı i nelerden bir haylisini saplamaktan geri durmadı. Ona ö ütler verdi. Küçük bir sorunu bir gericilik olayı halinde hortlatan onun tedbirsiz kalemiydi.

Açıklamasını yaptıktan sonra sözlerinin do rulana ca nı umarak dinleyicilerin yüzünde gözlerini gezdirince a ırdı. Sarıklı, külâhlı, fesli bu temiz, ne yazık ki cahil Rumeli çocukları ba ları önlerine e ik, gözleri yerde, dilsiz ve hareketsiz duruyorlardı.

Mustafa Kemal, geleneklerinin korkunç gücü önünde yenildi ini anlamı tı. Yapacak ba ka bir ey yoktu.

Ne var ki insan, inandıktan ve güvendikten sonra her eyin bir zamanı gelecekti. O. bu rezil, a a ılık festenin öç almaya bu yenilgi anında bir kez daha and içti!

1914 yılının bir ilkbahar günü elçilikte Mustafa Kemal'e bir çar ı verdiler. Bu bir kıyafet balosu çar ısıydı. Bu balo, Kiril Metodl bayramına rastlıyordu. Bulgarların

alfabelerini meydana getiren bu iki adamın adları, birer kurtuluş sembolü olarak pek sevilen ve önem verilen bir bayrama ad olmuştur.

Mustafa Kemal, bu bayramın ne gün olacağını biliyordu. Onun için hiçbir ini de gelene bırakmıyor, kuvvet gösterisi, propaganda aracı olabilecek her şeyi önceden inceleyerek hesaplıyordu.

Epeyce düştükten sonra bu kostümlü baloya bir yeniçeri kılıyla gitmeye karar verdi. Bu kılıyla elde edilebilirse baloya gidecek olan bütün büyük ve rakip devletlerin elçilik personelinin ağı tıracacak, onları hiç olmasa da küçük nedenle sembolik olarak olsun yenecekti. Ne İngiliz, ne Fransız, ne de Ruslarda böyle muhtemelen alımlı bir kılık vardı. Yeniçeri kılıyla karar kılan Mustafa Kemal, İstanbul'daki becerikli arkadaşları Cevat bey emirleriyle bir mektup gönderdi. Yeniçeri kılıyla önemli bir propaganda aracı olduğunu anlatarak bunun askeri müzeden alınmasına yardımını diledi.

Emirleri Nuri, yeniçeri giyeneğini İstanbul'dan getirince Mustafa Kemal ilkin bir prova yaptı. Giynek tıpatıp ona göreydi. Ancak balık ile yatağın da me babayı iten ta iyamayacağı kadar ağırdı. Mustafa Kemal, balığın üstünde kocaman bir yük taşıyormuş gibiydi. Büyük boy aynasının karşısına geçip de böyle bir kendine göz atınca bunun gerçekten pek muhtemelen bir giynek olduğunu anladı.

O, evde bu provayla uğraşırken henüz yirmi dokuz yaşında, pek yakışıklı, bir seksenden daha uzun boylu arkadaşının büyük bir paketle içeri girdiğini gördü.

Varna mebusu olan güler yüzlü Zümrezade Akır bey, paketi açıp da baloda giyecek kılıyla meydana çıkarınca, Mustafa Kemal, baloda en zorlu rakip olarak karşısında candan arkadaşını bulacağını hemen anladı. Uğur beyin getirdiği bir Deliorman giyeneğiydi. Bu giyeneği bütün dünya tanıyordu. Gerçekten çok muhtemelen bir giyenekti. Bu, Koca Yusuf'un sırtında Avrupa'ya geçmişi Amerika'lılara gitmişti. Kara Ahmetler ve daha irili ufaklı yüzlerce pehlivan bu giynek içinde nam vermişti. Akır

bey, heyecanla kendi glyne ini çıkarıp bunu prova etmeye kalkıncı büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Ne yazık ki onun eski pehlivanlarımızı andıran iri gövdesine bu güzel giynek dar gelmişti. Bunu gören Mustafa Kemal, rakipsiz kaldığını anlayarak bir zafer jestiyle gülümsedi.

Bayram da doğanın en güzel ayına denk gelmişti. Mustafa Kemal, Mayıs'ın on birinci günü akşamı arkadaşlarıyla doğrudan askerî kulübe gitti. Bahçesinin tam karşısına düşen bu büyük yapının dört köşesinde birer genikule vardı. Bu yapının birinci katındaki genikalkonda her akşam askerî bando; askerî, millî marşlar ve havalar çalmaktaydı.

Mustafa Kemal, merdivenlerden çıkarak salonun genikapısında görüldüğünde içeriyi dolduran bütün Sofya sosyetesini, balarını bir kez çevirerek ona baktılar. Herkeste bir a kınlık vardı. Korkunç Osmanlı tarihi bir sembol halinde i te karşılıklıydı. Bu kılığı hepsi tarihten" biliyordu. Mustafa Kemal'in baki yüksek ve ilginç serpu la elindeki kocaman yata an, bu kılığın büyünlü ve korkunçlu unu büsbütün arttırıyordu. Mustafa Kemal, salonu öyle bir gözden geçirdi: Bütün Avrupa kordiplomati i, Sobranya üyeleri, nazırlar, Kral Ferdinand ve kraliçer ordaydı ve hepsi büyülenmi gibi sıvrılmış gözbebekleriyle kendisine bakıyorlardı. Dans durmu , yeniçerinin geçmesi için ortada kendili inden bir yol açılmıştı.

Havada uçan birkaç a kınlık çı lı ndan sonra Mustafa Kemal'in yakın ahabplarının toplu bulundu u masadan birkaç duraksamalı alkı i itildi. «Onu alkı layanlar Bulgar Ba vekili Radoslavof'un, Harbiye Nazırı Kovaçef in ve mebus Açkof'un güzel ve kültürlü kızlarıydı.»

Artık bütün gözler, sarı ın yeniçerinin üzerindeydi. Alkılar birer iki er derken, ço aldı ve müthi bir takdir bombası gibi patladı. Eli yata anına dayanmış bu heybetli yeniçerinin adı bütün salonu fısıltı gibi dola tı:

— Mustafa Kemal!

— Türk ata esi!

Mustafa Kemal, salonun ortasına doğru yürürken bütün dostları ve tanıdıkları öbek öbek çevresine ü ü tü.

Avusturya Hariciye hazırının karde i ve Avusturya'nın Bulgaristan Elçisi Von Massov, Almanya'nın Sofya Elçisi Von Hohn herkesten önce Mustafa Kemal'in yanına se irttiler.

ngiliz, Fransız ve Rus elçileri Mustafa Kemal'i uzak-tan uza a süzmekten ileri geçmemi lerd i.

Mustafa Kemal, bu müthi ilgiyi bir zafer kadar de-erlendirip seviniyor, yüzü sevinç ve dostluk ıklarıyla parlayarak yanına yakla anın elini sıkıyor, hatırını soruyordu. Hele balodaki bütün kızlar için gecenin Don Juan'ı haline gelen Mustafa Kemal, bu güzel ve tatlı Bulgar kızlarının birini bırakıp öbürünü dansa kaldırıyor, yüzünden ate ve ter fı kırıyor.

Kadril dansında özel bir beceri gösteren sarı n yeniçeri, orkestra bu havayı çalmaya ba layınca, hemen aya a fırlıyor, gözüne kestirdi i en güzel kızın önünde e iliyordu.

Gece yarısı olmu tu. Maskelerin çıkarılması için elektrikler söndürülerek aret verilmi ti. En güzel kılık üzer rinde yapılan kısa tartı madan sonra sonuç anla ılmı tı. Kıyafet balosunun birincisi genç Türk ata esi Binba ı Mustafa Kemal'di. Hemen hemen oy birli i ile seçilmi ti.

Kral Ferdinand onu yanına ça ırdı ve onun bu küçük zaferini birkaç tatlı ve güzel sözle de erlendirdi.

ampanya su gibi akıyordu. Mustafa Kemal, gece yarısından sonra içkinin meydana getirdi i mutlu insan yı nıyla birlikte içti ve çılınca e lendi.

Yemye il ve aydınlık bir Mayıs sabahı, Mustafa Kemal'i askerî kulübün kapısında kar ılamı tı. Mustafa Kemal'in birlikte e lendi i küçük gruba bir de spanyol maslahatgüzarı katılmı tı. Mustafa Kemal'in koluna asılmı olan spanyol, bulut gibi sarho tu. Yne de tatlı tatlı konu uyordu. «Bu esmer, ince bıyıklı ve ablak suratlı bir adamdı.» Kahkahaları bütün caddeyi dolduruyor, gelfp geçenler hep ona bakıyordu. Mustafa Kemal'in kulakları Çin çin ötüyordu :

— Mon er, diyordu, spanyol müzi indeki oryantal havaya bayılırım. Gelirseniz göreceksiniz ki, evimdeki bir

odayı bütünüyle do u stili dö edim. Perdeler, sedirler, motifler...

Mustafa Kemal, grubuyla spanyolun evine gitmek zorunda kaldı. Gerçekten de dedi i gibi. evin bir odası do u stili dö enmi ti. «Duvarlarda cami pencerelerini an dıran motifler, pencerelerde do u i lemeleriyle süslenmi perdeler, duvar kenarlarında alçak sedirler ve yer min derleri...»

Baloda içildi i yetmiyormu gibi spanyolun direnme- siyle yeniden « ereflere» içilmeye ba landı. Bir süre son- ra spanyol, Mustafa Kemal'e:

— Dostum, dedi, bu kıyafetiniz tam benim evime ya- kı acak bir kıyafet. Burada bir resim çektirseniz!

Perdelerle yapılan bir fon önünde Mustafa Kemal poz verdi ve o ünlü yeniçeri resmi böyle çekildi.

* *

Mustafa Kemal, bir sabah, Ferdinand Caddesi'ni boy* dan boya dolduran kalabalı ın gürültüsüyle uyandı. Ge- celik kılı ıyla, keten gecelik entarisiyle, kalın demir par- maklıkların böldü ü camların arkasından baktı ında ürk- tü: Garip bir halk yı ını, gözlerini onun evine dikmi ve yumruklarını havaya kaldırmı haykırıyorlardı. Bu bakı - lar ve bu yumruklar, öç iste iyle doluydu. Bu gösteriyi yapanların kim olduklarını ve ne istediklerini hemen an- lamı tı. Bunlar, Balkan Sava 'nda Türklerle sava mı ve sakatlanmı Bulgar asker ve subaylarıydı. Büyük çaba lamalarıyla Sobranya'ya on yedi Türk mebusunun girme- sini sa layan ve bu mebusları Türk dostu Makedonyalı Doktor Radoslavof'un partisinden çıkararak onu iktidara getiren Mustafa Kemal, bütün Türk dü manı Bulgarları kar ısında bulmu tu.

Hatipler, Türkler. Radoslavof ve Mustafa Kemal için uluorta atıp tutuyorlardı. Göstericilerin bir nakarat gibi durmadan haykırdı ı söz uydu :

— Ya asın Doktor Radoslavof! Ya asın onun güzel kızı! Selanik'te Makedonya Bulgarcasını ö renip Sobran- ya'ya bir mebus kadar sadakatle gidip oturumları dinle- mekten yorulmayan Mustafa Kemal ince Sofya Bulgar

casını da öyle böyle sökmeye başlamı tı. Bunun için caddede hatiplerin söylediklerini oldukça anlıyordu. «Demek ki, diye dü ündü, Radoslavof Partisi'nin parolası olan «ya asın Doktor Radoslavof, ya asın onun muzaffer siyaseti» bu biçime sokulmu !»

Evet, Türk dü manı, bu de i ik arkı parçasıyla hem Doktor Radoslavof'u, hem de kendisini ne terlemeye çalı yordu.

«Bulgar Subaylar Te kilâtı» ve «Trakya Komitesi» bu gösteriyi körükleyerek iktidardaki Radoslavof Partisi'ni zayıflatıp dü ürmek ve yakla an Birinci Dünya Sava rında Bulgaristan'ın Türkiye safında yer almasına engel olmak istiyorlardı.

Mustafa Kemal, kalın demir çubukların arkasından biraz ürperti,, biraz hınç, biraz güvenle bu dü manca gösteriyi seyrederken, yakın dostu Bulgar ba vekilinin o güzel ve sempatik kızı Nikolina'nın böyle baya ıca soka a dü ürülmesine adamakıllı içerliyordu. Elden ne gelirdi? Yalnız daha ileri gidecek olurlarsa hükümetin polis gücü bu sava malülleriyle kı kırtıcılara «dur!» diyebilirdi. Bunun için de korkusu yoktu.

Nicolina, Mustafa Kemal'in hayatına tat veren güzel, kültürlü, ince bir kızdı. O, tek kadın güzelli iyle yetinecek yaradılı ta de ildi. Biraz romantik bir donjuanlık, güçlü ruhunun sevgi hırsını doyurmaktaydı. Ruhu her güzel genç kız ve kadına kar ı çılgınca anlıyorsa da, görevlerinin çoklu u yüzünden bütün bu duygulanmaları platonik bir ton. içinde eriyordu. Nicolina ile olan gönül serüveni de tıpkı böyleydi. Genç kız da ona kar ı aynı duygularla ba lıydı. Bulgar ovenistleri gerek Doktor Radoslavof'un, gerekse kızı Nicolina'nın Mustafa Kemal'e kar ı besledikleri yakınlık ve sempatiyi adetâ vatan hainli iyle bir tutuyorlardı. Mustafa Kemal'in Nicolina'dan ba ka iki tatlı flörtü daha vardı: Bunlardan biri Harbiye Nazırı Kovaçef in kızı Mara ve eski dostu mebus Açkof'un kızı Elena! Onun güçlü gönlü bu üçü arasında rakkas gibi gidip geliyordu. Yatıp kalktı ı kad nlara gönül defterinde hiç yer vermiyor, bunları ise hep ba kö eye oturtuyordu, istan

bul'da bıraktı ı kimi kadınları da unutmuyor, onların kimisini sadece dü ünüyor, kimisiyle de hâlâ mektupla ı yordu. Sofya'daki bu taze ve güzel flörtlerine hiç bir vakit siyasal bir dü ünçe ile yakla mamı tı. Gerek askerlik, gererlse politik durumu yüzünden hiçbirisiyle evleneme yece i bu güzel kızları bütün kadınlara hep birden â ık olan bir donjuan duygusuyla seviyordu.

Yalnız Kovaçef'in kızı Mara'ya kar ı duydu u ilgi, a ka pek benziyordu. Ötekiler içinde onu daha çok dü ünüyorsa da bunu kendi kendine bile söylemekten çekiniyordu. Bu güzelliklerden o denli ho lanıyordu ki, üçü de yakın arkada olan bu tatlı, sıcak kanlı Balkan güzel-leri bir araya geldiklerinde üçünü de birden sevmek istiyor, bunlardan hiç biri de onun gerçekten hangisini daha çok sevdi ini bir türlü anlayamıyorlar, bu ortakla a flörtten üçü de ho lanıyorlardı.

Kimi zaman Kovaçef, Radoslavof ve Açkof aileleri birlikte gezintiler tertipliyor ve sık sık Çamkoru denen çok güzel bir gezinti yerine gidiyorlardı. Oraya giderlerken aralarına almayı unutmadıkları bir yakın ahbabları vardı ki bu da Mustafa Kemal'di.

Balkan da larının çok güzel bir yerinde romantik ye-illikler arasına gömülen bu kuytu yer, Mustafa Kemal'in gözünde bir hayal cenneti gibi güzelle irdi. Üç genç kız da onun çevresini alır, onunla saatlerce konu ur, görürler, ayrı ayrı daha üstün olduklarını ona göstermeye çalı ırlardı. Böylece Çamkoru'da geçen saatlerin eliyle Mustafa Kemal'in ya ayı defterine en tatlı anılar yazılmaktaydı. Bunları ömrü oldukça, sayfaları çevirip gönlü ciz ederek okuyacaktı.

1914 yılı hızlı adımlarla ilerlemeye ve dünyayı ate e verecek devlet grupları, saflarını daha çok sıkla tırmaya ba lamı tı. Mustafa Kemal de bir Türk ata esi olarak Bulgaristan'ı, bir sava mukadderse, Osmanlı Devleti'nin yanba ında görmek kaygusundaydı.¹

Bunun için çoktan taarruza geçmi ti. Radoslavof'un partisindeki 17 Türk mebusu ilk koz olarak elinin altındaydı. Zaten Bulgaristan partileri Cermanofil, Rusofil di

ye ikiye ayrıldı. Hangileri daha güçlü çıkarsa Bulgaristan o yana geçecekti. Ferdinand, katıksız. Almanlardan yanaydı. Kanında Cermen kanından damlalar yüzüyordu. O da ba liba ina bir kuvvet sayılamazdı. Halk yılarının isteklerine karşı gelirse, bu komiteciler memleketinde o saat dirimi tehlikeye girebilirdi. Yalnız, saray, artık ortada sallanıp durmaktan bıkmı tı. Onun temsilcileri açıkça öyle haykırabiliyordu :

— Efendiler, kararımızı vermeliyiz, ya orası, ya burası. Artık yansız kalınamaz.

Bulgaristan'da savaşı, ya da bu yanda katılmak isteyenlerin ço unlukta oldu unu u olay pek güzel göstermi ti :

Çiftçi Partisi Lideri İstanbulski sarayın temsilcisine öyle bir kar ılık verdi ti :

— Bulgaristan'ı savaşı sürükleyecek olursanız bunun cezasını kellenizi vermekle ödeyeceksiniz!

Barıştan yana olan Çiftçi Partisi lideri, be dakika sonra hemen tutularak hapisaneye gönderildi ti.

te dünya savaşı yakla tıkça Harbiye Nazırı Kovaçef'in güzel kızı Mara, hemen Mustafa Kemal'in katında öteki rakiplerinden üstün bir yer almaya başladı tı. Bu romantik ilgiye imdi bir de siyaset karımı , bu her kisini birbirine daha çok yakla tırmı tı. Artık, Mara, Mustafa Kemal'in siyasal amacına göre içten bir çalı maya koyulmu tu. Bir yabancı ata emililere gerekli her eyi seve seve yapıyordu.

Bulgarlar, artık yanezlik politikasını sürdürecektirenç gücüne sahip olmadıklarını göstermekteydiler. Bir yana yana mak istiyorlardı, yalnız en büyük lokmayı nereden koparabileceklerse oraya yana acaklardı. Bunun için bütün Bulgar devlet adamları ve politikacıları kimisi ngilizlerle, kimisi de Ruslarla harıl harıl pazarlık yapılmaktaydılar.

**

ttihat ve Terakkicilerin ço u Birinci Dünya Savaşı'na bir olup bitti olarak katılmamızı normal kar ılamamı tı. Hele Sadrazam bulunan Sait Halit Pa a, Rus kıyı ehir

lerin in Yavuz ve Midilli adını almı olan Goben ve Breslav zırhılarınca bombardıman edildi ini i itince ok geçirir gibi olmu , hüngür hüngür a layarak :

— Bu. kundakçılıktır, bu. alçaklıktır; ba ımızı ate e soktular, yazık oldu Osmanlı Devleti'ne! diye ba ır mı tı.

ngiliz elçisiyle bir zamandanberi mektupla an sadrazam, bu sava ta yan tutmamamızın gerekli oldu una inananlardandı. ngiliz elçisinin «yan tutmayınız» diyen satırları gözlerinin önünde titriyordu. Talât bey de, Cemal Pa a da bu sava a katılmayı istemiyorlardı. Hele ingiliz görü üne daha yatkın olan Cemal Pa a, sava ı aklından bile geçirmiyordu.

Ne vardı ki Türk devletinin sava a girmesini Alman imparatoru II. Wilhelm istiyordu. Osmanlı siyasal ve askerî mekanizması içinde gerekli örgütlerini de çoktan yapıp bitirmişti. Sava a katılmamız için Berlin'den ate -leme dü mesine parma nını dokundurması yetmişti. Türk donanmasında görevli Amiral Su on Pa a, imparatorunun iste ini sevinçle yerine getirmişti. Bu Alman Amirali sava tan sonra yayınladı ı anılarında öyle diyecekti:

«— Ben, bu bombardımanı yapmak zorundaydım. Ötede vatanda larım ate ve kan içinde anavatanı savunurken, ben, burada Bosfor'un mavi sularına, güzel ay ı ıklarına bakarak koskoca sava yıllarını elbette bo geçiremezdim. Benim iste im, anavatanın yükünü hafifletmekti. te, bu da ancak böylece yapıldı. Türkleri yanı ba ımızda sava a zorlamakla olurdu.»

Odesa ve Sivastopol limanlarının durup dururken bombardıman edilmesi Türkiye'yi Almanların yanba ında sava a girmek zorunda bırakmıştı. Ne var ki ba kumandan vekili Enver Pa a da bu sava a Türkiye'nin katılmasını en az Wilhelm. Su on ve Liman Von Sanders kadar istiyordu. Yalnız, Rusya'ya e ilimli görülen Bulgaristan'ı da Almanya'nın ve Türkiye'nin safına çekmek için birkaç sabotaj canbazlı ı yapılmasını dü ünmü tü. Te kilâtî Mahsusa'nın ba ı Süleyman Askerî'yi bürpsuna ça ırarak u emri vermişti :

— Askerî bey, hemen Sofya'ya hareket edeceksiniz. Sefirimiz Fethi beyefendiye ve ata emiliterimiz erkânı harp binbaşı Mustafa Kemal beye, Bulgaristan'ın bizim tarafta mevki alması hususunda ellerinden gelen bütün gayret ve teebbüsü sarfetmeleri için hükümetin ısrarlı arzunu tekrarlayacaksınız!

Süleyman Askerî bey, bunun üzerine Sofya'ya mekik dokumaya başladı. Gerek Fethi bey ve gerekse Mustafa Kemal'in Bulgar devlet adamlarıyla yaptıkları resmî görüşmelere tanık oldu. Bunu haber alan Rus ajanları, Bulgar hükümeti üzerinde büyük bir Rus baskısı yaratırlar: Bulgaristan, Rusya'nın yanında savaş katılırsa doğu Trakya onlara bırakılacaktı. Bu, Bulgarların ulusal davalarından biriydi. Enver Pa'nın ajanları, bu haberi ona ulaşınca pa'nın etekleri tuttu. Tekilâtı Mahsusa'nın yaman adamlarından biri olan Çolak İbrahim beyle birlikte Sofya'ya bir sürü sabotajcı, çeteci ve kaptan gönderdi. Bu korkunç ekibin Sofya'ya varması Mustafa Kemal gibi elçi Fethi beyi de çok ürküttü. Enver Pa'nın Amiral Suor'un Rusya kıyılarında yaptığı olup bittiği, bu gözü pek ekip eliyle Sofya'da yapmak istiyordu. Türk ve Bulgar çetecileri el ele vererek Valandora'daki Sırp köprüsünün temellerine bir yığın dinamit yerle tirdiler. Bir gece korkunç gürültülerle koca köprü uçtu. Bu işi, Bulgarların yaptığı sanan Sırp lar Bulgaristan'a savaş açtılar. Bu sabotaj işinde ünlü «Bulgar Sadık» da büyük rol oynamıştı.

Artık, Bulgaristan, Türk ve Alman ordularının saflarında çarpışmaya hazırlanıyordu.

Bulgarlar, Fethi beyin karışında en sonra baklayı ağızlarından çıkarmışlardı. Türklerle yanyana savaş katılmak için Doğu Makedonya'yı, Meriç de Bulgar sınırının Cesri Mustafapa'nın eline uzatılmasını, Edirne'deki Karaağaç kasabasıyla istasyonun kendilerine verilmesini istiyorlardı. Filibe'den Sofya'ya dönen Mustafa Kemal, bu korkunç istekler karışında ağızda kalmıştı. Bundan başka Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'a geç emti olan bütün

Bulgarların yeniden eski yerlerine dönmesi art ko ulu-
yordu.

Gerek Harbiye Nazırı General Kovaçef, gerekse Ge-
nel Kurmay Ba kanı Jekof, bu ko ullar yerine getirilme-
dikçe Bulgaristan'ın, Türklerin safında sava a katılma-
yaca nı açıkça söylediler. Bulgarların Balkan Sava 'nda
Türlere kar ı duydukları dü manlık duyguları ve antipatl,
ancak böyle bir cömertlik sayesinde yok edilebilecekti.
Evet, Bulgar devlet adamlarının dü ünceleri böyleydi.

Kral Ferdinand, bu a ır ko ulların yerine getirilmesi
üzerinde iddetle direniyordu. Fethi beyle Mustafa Ke-
mal, Bulgarların Türlere kar ı ileri sürülen pazarlık ko-
nularını ö renmi lerse de öbür yandan ngiliz, Fransız ve
Ruslarla yaptıkları pazarlık konuları üzerinde hiç bir ha-
ber alamamı lardı. Bilgileri yalnız tahminde kalmı tı. Ge-
rek Fethi bey, gerekse Mustafa Kemal, arpacı kumrusu
gibi dü ünmeye ba lamı tı. Ellerinde böyle yukarılara tır?
manabilecek hiç bir «istihbarat» aracı yoktu.

Mustafa Kemal, zora gelince, elindeki romantik flört-
lerinden en önemlisini harekete geçirmekten ba ka çare
bulamadı. Güzel Mara, Harbiye Nazırının bu tatlı kızı, bu
çetin soruyu aydınlatabilirdi. Dü gibi geçen ve tatlı anı-
larla dolup ta an hızlı bir sosyete ya ayı nın yemi lerin-
den en sonra kendi milletini yararlandırmak kararını ver-
mi ti: Matmazel Mara ile sevgi ve flört sahnelerini sık-
la tırmak ve bu tatlı sahneleri bundan böyle dank geli e bı-
rakmamak gerekiyordu. Mara'nın Mustafa Kemal'e gös-
terdi i gönül yakınlı nın tek anlamı olabilirdi, bu da an-
cak a ktı. te Mustafa Kemal bu saf ve temiz a kı va-
tan hizmetinde de olsa kullanmaktan ho lanmıyordu. Yal-
nız, bu yüksek görev için romantik üzüntülere saplanıp
kalmanın anlamı da yoktu.

Açkof'ların evinde bir gün Mara'yı ailece Camkoru'
ya gezintiye ça ırdı. Çamkoru'nun güzellikleri çinde Ma-
ra'nın kalbine birkaç altın a k oku saptamaktan da geri
durmadı. Güzel Bulgar kızını büyüleyecek en güzel söz-
lerinden « airane» demetler seçerek onun kalbine arma-
an etti. Genç kız «Türk milletine olan hayranlı nı» an

lataarak onun genç temsilcisini mükâfatlandırmaya çalışıyordu. Konu malar tam âıkça bir gidi almı tı. Mustafa Kemal'in her sözünün arkasında sanki bir a k itiraflının gizli oldu unu sanan Mara. en sonra dayanamamı , Mustafa Kemal'i gördü ü ilk gündenberl sevdi ini a zından kaçııvermi tı. Mustafa Kemal, sevinç çindeydi. Bu tatlı genç kızın sevgisi ona mutluluklar veriyordu. Bu mutluluk yakınlıktan elde edece i yemi lerin, siyasal yemi lerin yakınlı ı da ayrıca onu sevinç içinde bırakıyordu.

Zaman gittikçe sıkı tırıyordu. Mustafa Kemal in sürüncemede kalmasını istemedi inden hemen o gün büyüledi i genç kıza Ferdinand caddesindeki 17 No.lu evde ki gün sonrası için randevu verdi. Genç kız bunu kabul etmekten çekinmedi. Verilen randevuya dakikası dakikasına geldi. Mustafa Kemal, ömrünün en ince ve en becerikli konu malarından birini, belki de birincisini Mara ile yaptı. Türk ve Bulgar milletinin dost olmaları ve gelecek büyük felâkette kader birli i yapmaları gerekiyordu. Evet, sava bir felâketti. Bir kez buna sürüklenildikten sonra da dost olmalarını sa lamak için kader iki ki i seçmi ti: Bunlardan biri Mara, öbürü Mustafa Kemal'di.

Sarayın .adamları acaba ingilizler ve Ruslarla ne gibi bir pazarlık üzerlnde idler? Genç kız böyle bir pazarlı ın oldu unu evde l itmi ti. Pazarlı ın maddeleri üzerinde, önemsemedi i için, bir ey ö renmemi ti. Bunları ö renmekten kolay ne vardı!..

ingilizler ve Ruslar, meclisin da ıtılmasını ve yeni seçimlere gidilmesini istiyor ve bundan Rus yanlısı bir meclis meydana getirebileceklerini umuyorlardı.

Sava kazanıldıktan sonra kar ılık olarak Do u Trakya'yı Bulgarlara vereceklerdi. Bulgar ordusunu kendiler! silâhlendireceklerdi; ayrıca elli milyon Frank da vermeyi vaadediyorlardı.

«Saint George piyadesi» adı verilen ingiliz altınları, bu sırada oluk gibi Bulgaristan'a akıyor; Alman ve Türk dü manı örgütleri ve halk yı ınlarını ku atıyorlardı.

Bu diplomatik sava ı Matmazel Mara le sarı ın Türk

ata emiliteri kazandı. Bulgaristan, ileri sürdü ü a ır ko-
ulların bir bölümünden vazgeçti. Karaa aç kasabasıyla
istasyonu Bulgarlara bırakılarak i tatlıya ba landı ve
Bulgar hükümeti «ittifak» milletlerinin yaniba nda yer
aldı. Mustafa Kemal'in bu i te gösterdi i beceri Enver
ve Talât Pa aların çok ho una gitmi ti. Hemen onu yar-
baylı a terfi ettirdiler.

Sofya'da diplomatik sava bütün iddetiyle sürüp git-
mekteydi. Fakat, artık, son günlerde terazinin bir gözün-
deki Sobranya'nın Türk mebusları, Mustafa Kemal, Kral
Ferdinand, Ba vekil Radoslavof a ır basmaya ba lamı tı.
tilâf devletleri temsilcilerinin hırçınlı ı vo umutsuzlu u
gittikçe daha çok artıyordu. İlk toplar Sırbistan'a do ru
gürlemek üzereydi. Bulgar ordusu, sinir içinde verilecek
i areti bekliyordu.

Bir gün Bulgar Ba vekili Radoslavof, Zümrezade a
kir beyi yanına ça ırarak öyle dedi :

— eker (akir demek istiyor), biz birkaç gün son-
ra seferberlik ilân edece iz. Mebusları seferberlik i leriyle
me gul olmaları için seçim çevrelerine yolladık. itiyoruz
ki stanbul'da yiyecek sıkıntısı varmı . Hemen gidip Ta-
lât beyi gör; bu birkaç gün içinde onlara iki yüz bin tor-
ba un yollayabilirim. Seferberlik ilân edilince ithalât ve
ihracat yasak edilecek, o zaman bu fırsat kaçmı olur,
dedi.

O günlerde stanbul açtı. Bu teklif, gökte aranırken
yerde bulunan bir nimet demektir. Sobranya'da divan kâ-
tipli i yapan akir bey, sevinç içinde ko arak bu güzel
haberi Mustafa Kemal'e iletti. Mustafa Kemal de hemen
stanbul'a telgraf çekerek durumu anlatmı , akir beyin
de hükümete yakından açıklamada bulunmak üzere s-
tanbul yolunda oldu unu bildirmi ti.

akir bey, Sirkeci'de trenden iner inmez. Talât be-
yin gönderdi i adamca kar ılanarak ona götürülmü tü.
Talât bey, sempatik yüzüyle akir beyi heyecanla kar ı-
lamı ve onun getirdi i habere çok sevinmi ti.

stanbul'a yollanacak iki yüz bin torba unun getiril

mesi için nakil hazırlıklarının hemen yapılması gerekiyordu.

Talât bey, sevinçten uçarak akir beyi de yanına almı ve do ruca Maliye Nazırı Cavit beyin yanına gitmi lerdı.

Talât bey, kapıdan içeri girerken, a zı sevinçten bir karı açtıktı.

— Sevinçli bir haber, Cavit, un bulduk! diye ba ırdı.

akir beyi tanıttı, teklifin nasıl yapıldı nını ba tan beri anlattı. Fakat, onlar kadar sevinmesi gereken Cavit beyin yüzünde bir damla sevinç yoktu. Yüzü, kendisini hiç ilgilendirmeyen bir eyden konu uluyormu çasına kaygu suzdu. Fakat, un kar ılı nda para verilece i anla ılınca bu kaygusuz yüz bir anda kaygu bulutlarıyla kaplanmı tı. Birden aya a fırlayarak Talât beyi öyle tersledi:

— Yooo! Kırk para veremem. Benden sakın para istemeyin.

— Ama, nasıl olur?

— Kırk para veremem.

Talât bey de, akir bey de a ırmı tı. Böyle bir i e a mamak elde de ildi. Talât, ayrıca kızmı tı da. Cavit bey elindeki parayı kaçırmamak için aç stanbul'a kar ı açılmı cennet kapısını korkunç kaprisiyle bir anda ka payıvermi ve Talât beyin bütün direnmeleri bo una gitmi ti.

akir bey, stanbul'dan küskün küskün Sofya'ya yolanmı tı. Fakat, bu i e Radoslavof'un da, Mustafa Kemal'in de çok kızaca nını biliyordu.

Mustafa Kemal onu kar ılayarak heyecanla :

— Nasıl, akir, hallettin i i, de il mi? diye sordu.

— Hayır!

— Neden?

akir bey, Talât beyin sevincini ve Cavit beyin bütün direnmelerine kar ın Nuh deyip Peygamber demediğini anlatınca Mustafa Kemal'in gözlerinde mavi im ekler çaktı ve topuklarını yere vurarak haykırdı :

— A malı bu herifi, a malı!

Sava ba lamı tı ve büyük devletler korkunç demir ve çelik yı nları gibi birbirlerinin üzerine atılmaya ve sava gürültüleri yeryüzünün zavallı huzurunu hallaç pamu u gibi atmaya ba lamı tı. Türk ordusu, güz ya murlarının ba ladı ı ve güz yapraklarının, fırtınaların önünde karalık kuytulara do ru sürüklendi i bir güz günü «üçlü ittifaktın yanısıra sava a girdi. Sava ın neden oldu una bir türlü akıl erdiremeyen milyonlarca Türk çocu u, güz yaprakları gibi karalık kaderlerine do ru, karalık emirlerin önünde sınırlara sürüklene dursun, Mustafa Kemal de yerinde duramamaya, sava a katılmak çin can atmaya ba lamı tı. Bu sava ı sevdi inden de ildi. Sava tan oldum olası tiksiniyordu. Yalnız koskoca vatanın kaderi kumara sürülmü tü. Onu kurtarmaya çalı mak gerekiyordu. Bu sava a girilmemesi için Enver'le Talât'a ne mektuplar yazmı , ne çok salıkta bulunmu , bundan do acak büyük felâketleri sayıp dökmü tü. Herifler kös dinlemi ti. Cep , helerde kıyamet kopuyordu. Mustafa Kemal'in sabırsızlı ı son kerteye gelmi ti.

Evet, genel sava a girilmekle memleket açıkça bir felâkete sürüklenme yoluna girmi ti. Bu felâketi önlemek için Türk ordusu ister istemez kanını dökecekti. Bundan ba ka çare yoktu.

Mustafa Kemal, böyle bir zamanda Sofya'da rahat kordiplomatik koltuklarında nasıl oturabilirdi? Bu rahat koltuklar, onu ate gibi yakmaz mıydı? i te. bu heyecanlı ve sabırsız ruh durumu içinde Enver Pa a'ya resmî bir yazı ile ba vurarak orduda kendi rütbesiyle uygun bir görev istedi.

Enver Pa a ona u nazik kar ılı ı verdi:

«— Sizin için orduda da daima bir vazife mevcuttur. Fakat, Sofya ata emililerinde kalmanız daha mühim telâkki edildi i içindir ki sizi orada bırakıyoruz.»

Mustafa Kemal, bunu u yazı ile çürütmeye çalı tı:

«— Vatanın müdafaasına ait fiilî vazifelerden daha mühim ve mübeccel vazife olamaz. Arkada larım muharebe cephelelerinde, ate hatlarında bulunurken ben Sofya'da ata emililerlik yapamam. E er birinci sınıf zabıt

olmak liyakatinden mahrum sem, kanaatiniz bu ise, lütfen açık söyleyiniz.»

Son yazının karılı gecikince, bütün e yasını top-layarak Fethi beye bıraktı ve en gerekli e yalarını bir ba-vula doldurarak ve iri köpe i Alp'i da yanına alarak yola çıkmaya hazırlandı. Emlrsiz gidecekti. Zaten ya ayı , sü-rekli bir serüvenden ba ka neydi ki? Bu serüveni ço u zaman kader denen ba kalarının dirençlerini iterek yaratı-yor, kimi zaman da insan bu serüveni kendi direnciyle dizginleyerek kendi hevesine ve kendi havasına göre mey-dana getiriyordu. Ne olursa olsun bir kez daha insiyatifi ele alacak ve gidip stanbul'da Enver'in karısına dikile-cek, kendi kaderine güzel bir yol çizmek için onun ra-kip, hasım ve dü man direncini zorlayacaktı.

i te. tam bu sırada Harbiye Nazırı Enver Pa a'nın mzasıyla bir telgraf aldı. Telgrafta onun on dokuzuncu tü-men kumandanlığına atandığı bildiriliyordu.

Enver Pa a, bu telgrafi, Sarıkamı bozgunundan dö-nerken Erzurum'dan çekmişti.

Mustafa Kemal, bir serüvene gittiğini biliyorsa da bunun, ya ayının en büyük ve tehlikeli serüveni olaca-mını da seziyordu. Hemen o gün Türk ve Bulgar dostla-ryla helâllattı. Mara'nın, Elena'nın, Nikolina'nın sevgi ve sempatiyle parlayan bakışları, onun gönlünü bir kez daha, belki de son kez bol bol yıkadı.

içinde sevince benzer hiçbir şey yoktu. çine karı a-ca ı sava dalgaları, ancak bir cehennemle ölçülebilirdi. Onun ruhu gerçi hareket, aksiyon istiyorsa da, öldürmek, kan dökmek istemiyordu. O. barı içinde ya amak ve yaratmak istiyordu. Kendi yurdunun zavallı çocuklarını ba ka devletlerin çıkarları u runa ate e atmak, ona bir cinayet gibi görünüyordu. O, hiç bir vakit bir Mars, bir sava tanrısı olmak istememişti. Sadece kendi insanla-rını muttula tıracak büyük aksiyon hülyaları pe indeydi.

Karanlık bir kaderin pençesine dü tü ünü anlamak-la beraber bütün dostlarıyla yine görüşmek dile iyle ve dala arak trene bindi. nce bir güz ya muru Sofya'dan kalkan trenin üzerine melânkolik gözya ları gibi ya ıyor

du. Mustafa Kemal, ya murun kül rengi perdesi arkasın da Mara'nın altın çizgilerle beliren üzgün yüzünü ve güzel gözlerini görür gibi oluyordu. Kalbinin yarısını Sofya'da Çamkoru güzellikleri içinde bıraktı inı anlıyordu. Tren bütün hızıyla fıkırdayarak stanbul'a do ru uzakla iyordu.

*

Ba kumandan Vekili Enver Pa a, Mustafa Kemal'in on dokuzuncu tümen kumandanlı ina atandı inı bildiren telgrafını Erzurum'dan yollamı , Mustafa Kemal Sofya'dan stanbul'a gelinceye dek o da payitahta yeti mi ti.

Diplomatik i leri becermekle beraber, her zaman yadırgayan Mustafa Kemal, bir tümenin ba ina geçebilece i için baya ı seviyiyordu. Gelir gelmez hemen genel kurmaya .ba vurdu, tümenini teslim almak istedi.

Herkes a ırmı tı. Bu tümen, ancak zümrütüanka ku u kadar gerçektir!

Mustafa Kemal, ilkin Enver Pa a'yı görmeye gitmi ti. Nezaret odasının kapısında ça rılması için beklerken Personel leri Ba kanı evki beyle kar ıla tı. Bu on dokuzuncu tümene atanma i inin ne oldu unu sordu. evki bey de telgrafi Enver Pa a'nın Erzurum'dan çekti ini anlattı. Demek ki bu i te bir yanlı lık yoktu. Biraz gönlü rahatlamı tı. Enver Pa a, biraz sonra onu içeri ça ırtını tı. Mustafa Kemal, Enver'i biraz zayıflamı , solgun gördü. öyle bir konu ma kapısı açtı:

- Biraz yorulduunuz!
- Yok, p kadar de il.
- Ne oldu?
- Çarpı tık, o kadar.
- imdiki vaziyet nedir?
- Çok iyidir.

• Enver Pa a'yı daha çok konu turmaya çalı mak im kansızdı. Çok lâkonik konu uyordu. Elbe'tte «Alagöz da larında yüzbin Türk çocu unu Sarıkamı Fatihî olmak hırsıyla dondurup öldürdüm!» diyemezdi ya. Bu yüzden Mustafa Kemal sözü kendi i ine getirmi ti :

- Te ekkür ederim, numarası 19 olan bir tümene

beni kumandan tayin buyurmu sunuz. Bu tümen nerededir? Hangi kolordu ve ordunun emrinde bulunuyor?

Enver Pa a'nın da burda bir ey bilmedi i anla ılıyordu :

— Ha, dedi, bunun için belki Erkânı Harbiye'yle görürseniz daha kat'i malûmat alabilirsiniz.

— Peki, o halde sizi daha fazla rahatsız etmeyeyim. Erkânı Harbiye ile görüşürüm.

Erkânı Harbiye'de on dokuzuncu tümen karargâhından hiç kimsenin haberinin olmayı ı Mustafa Kemal'i gerçekten a ırtmı tı. Sahtekâr durumuna dü tü ünü anlıyor, kızarıp bozarıyor, ne söyleyece ini, ne yapacağını bilmiyordu. Erkânı Harbiye'nin patronu durumunda olan Liman Von Sanders de Mustafa Kemal'in derdine çare bulamamı tı. Uzun ve çetin soru turma ve ara tırmalardan sonra on dokuzuncu tümenin Tekirda ı'nda kurulu halinde oldu unu ö rendi.

Tekirda ı'na gitmek üzere hazırlık yaptı ı günlerden bir gün, Enver Pa a, Mustafa Kemal'i Harbiye Nezaretine ça ırttı. Mustafa Kemal büroya girdi inde Dahiliye Nazırı Talât beyi de güler yüzüyle orda gördü. Kendisine yeni bir serüven önerilmek için ça rılmı tı :

Mustafa Kemal, Sofya ata emillterli inin son günlerinde bulundu u sıradaydı. stanbul'dan Enver Pa a'nın bir adamı gelmi ve bir Hindistan seferi kuvvetinin ba nda Hindistan'a gitmek isteyip istemedi ini sormu tu. Mustafa Kemal, böyle bir görevi aklından ve hayalinden geçirmede ini ve geçiremeyece ini söyleyerek adamı b andan savmı tı.

Osmanlı Devleti henüz sava a katılmamı tı. Enver Pa a, Orta Asya'ya Hacı Sami'nin liderli inde bir grup ihtilâlcı göndermi , Rauf beyi Afganistan ordusunu dü zeltmek üzere Ba dat ve ran üzerinden yola çıkarmı , Kafkasya ve ran içlerinde i görmek üzere Yakup Cemil'in kumandasında önemli bir gerilla kuvveti göndermi ti. Mustafa Kemal'i de bu arada Hindistan fatihli ine göndermeyi kafasına koydu undan on dokuzuncu tümen kumandanlı ına atanmı olan Mustafa Kemal'i yine ça ırt

mı tı. Dahiliye Nazırı Talât beyin yanında Enver Pa a :

— Kemal bey, dedi, Hindistan'a do ru bir sefer yapmak ister misiniz?.. Emrinize tam üç teçhizatı alay verece iz, iran'dan ba layarak bütün islâm dünyasını ingilizlere kar ı ayaklandıra ayaklandıra Hindistan'a kadar gideceksiniz.

Mustafa Kemal, biraz gülümseme, biraz alayla :

— Ben o kadar kahraman de ilim, dedi.

Hemen, öteden Talât Pa a söze kar ı tı:

— Bu vazifeyi niçin kabul etmiyorsunuz?

Mustafa Kemal, hemen kar ılık verece ine bir dünya haritası getirmelerini istedi.

Harita geldi. Mustafa Kemal, Türkiye le Hindistan arasındaki korkunç uzaklıkları ve do al engelleri bir bir saydıktan sonra :

— Hem, niçin üç alay? dedi. Tek bir adam gönderi , nız yeter. Nasıl olsa kendi kuvvetini kendi yapmaya mahkûm de il mi?

— Bu fedaili i üstüne almalıydın!

— E er böyle bir imkân olsaydı sizin emirlerinizi beklemezdim. Kendim gider, kuvvetler bulur, Hindistan'ı fetheder ve mparator olurum.

*

**

Mustafa Kemal, Alp adlı köpe ini de yanına alarak Tekirda ı'na yollandı. Tümenin kurulu unu hızlandırdı ve onu vurucu bir kuvvet olarak Gelibolu'da Maydos'a yerle tirdi.

Mustafa Kemal on dokuzuncu tümenle Ece limanı, Settülbahlr ve Morto limanı arasındaki deniz kıyısını koruyacaktı. Buraları daha Balkan Sava ı'nın son safhasından tanıyordu. Bunun için de dü manın nerelerden çıkarmaya yapabilece i üzerinde sa lam dü ünceleri vardı: Olsa olsa bu çıkarma noktaları Settülbahir'le Kabatepe dolayları olabilirdi. Yne onun görü üne göre buraları iyi avunu lursa karaya dü man aya ı bastırmamak olana ı sa lanabilirdi. Bunun için Mustafa Kemal, tümenini bu bölgeyi kıyıda n savunacak biçimde yerle tirdi. 1914 ubat'ının

karlı buzlu günlerinde genç yarbayın askerleri ıslak siperlerinde titremeye başlamıştı.

Mustafa Kemal'in bu Maydos kumandanlığı sırasındaki en önemli olay Mehmet Çavuş olayı oldu. Düman bir kez Settülbahir ve Kumkale'ye asker çıkarmaya yeltenmiş ve Mehmet Çavuş adlı kahraman asker bunları denize döküvermişti. Mehmet Çavuş da yine Mustafa Kemal'in yarattığı bir kahraman tipiydi.

Dümanın zayıf kuvvetlerle karaya çıkması sadece bir keşif idi. Nitekim 5 Mart'ta böyle bir keşifte daha bulundu ki bu «dörtbaşı mamur» bir askerî hareketti. Bu hareket, Cevat Paşa'nın bölgesinde meydana gelmişse de Mustafa Kemal, ister istemez buna karşı makzolda kaldı.

5 Mart sabahı Cevat Paşa, Mustafa Kemal'in kararına gelmişti. Mustafa Kemal, Settülbahir bölgesindeki savunma tertibatını göstermek üzere onu yanına almış ve beraberce Kirte'ye gitmişlerdi. Tam oraya varmışlardı ki, düman donanması Kirte'yi ve Alçıtepe'yi iddetle dövmeye başlamıştı. Denizde sıralanmış külrengi çelik yığınları, karaya çelik kusuyorlardı. ki kumandan, bir arapnel ya muru altında kalmışlardı. Mustafa Kemal, hemen ordaki alay kumandanına gereken talimatı vererek çabucak karargâha dönmüştü. O gün soğuktan titreyen mehmetçikler, toplarının başında itilâf donanmasına durmamacasına ateş açmış ve karaya asker çıkarmasını bir kez daha suya döürmüştü.

Mustafa Kemal, o gün de Çanakkale Boğazı'nı söktürüp geçemeyen itilâf donanmasının mutlaka karaya asker çıkarmasını bir kez daha deneyeceğine inanmaya başlamıştı.

Böyle bir olayın her an meydana geleceğini hesaplayarak kıtalarına tetikte bulunmaları için iddetle emir vermişti. Yüksek kumandanlık yazıp çizerek kuvvetlerinin arttırılmasını istemiş ve bunu da başarmıştı. Ne yazık ki Enver Paşa'nın rekabet duygusu, Mustafa Kemal'in bu önemli kesimden kaldırılıp «ihtiyata» alınmasına sebep oldu. Enver Paşa, elbette bu eski rakibinin dünya

sava ının daha ilk turunda ün sahibi olmasını istemeyecekti. Ba kumandan vekili, o bölgeye Halil Sami adında ba ka bir kumandan atadı.

Artık, Mustafa Kemal, «genel ihtiyat» olarak sırasında Gelibolu, sırasında Anadolu yakasına yardımda bulunmak üzere geri alınmıştı. Rumeli kıyısı bölgesi, sadece yeni kumandanın emrine verilmişti.

Bu arada Mustafa Kemal'in tümeninden bir alay Çanakkale'ye geçirildi ise de yine eski yerine gönderilmişti.

Mustafa Kemal, atılmış oldu u bu kör bölgede umutsuzlu a dü meyerek dü manı dü man kabul etti ve umulmaz olaylarla her an kar ıla abilece ini dü ünerek ona göre de tertiplendi..

Tümenini Bigalıköy dolaylarında topladı. imdi, onun tümeni, be inci ordunun «ihtiyatı» olarak Bigalıköy ve onun güneyindeki Maltepe ve Mersintepe ordugâhlarına yerle mi bulunuyordu. Gelecek emirlere göre yıldırım gibi sırasında Bolayır'a, sırasında vapurla Çanakkale'ye yollanmaya hazır bir durumda istim üzerinde bulunan Mustafa . Kemal, tümenini sıkı bir e itimden geçirmeye başladı.

1915 de 12 Nisan sabahı genç kumandan portatif karyolasını deprem gibi sarsan top sesleriyle uyanınca cephede garip olayların geçti ini anladı. General Hamiltan'un gemileri, a ır toplarıyla karaya korkunç bir çelik ya muru kuskuyordu. Yer gök sarsılıyordu.

Yata ından fırlayan Mustafa Kemal, tehlikenin çok yakın oldu una inanarak bütün tümeni hazır hale getirdi, süvari bölü ünü de haber getirmek üzere Kocaçimen yönüne do ru yola çıkardı.

Mustafa Kemal, gerçekten beklenmedik bir olay geçti ini seziyor, hemen bir haber alabilmek için bo una kıvranıp duruyordu. Gelibolu'daki kolordu kumandanı Esat Pa a'yı telefonla bulup bilgi almak istediye de o da bir ey bilmiyordu. Ancak, sabahleyin saat altı buçukta Halil Sami beyden bir rapor aldı. Bunda dü manın Arıburnu'na çıkarma yaptı ı anlaşıyordu. Mustafa Kemal'den bu dü mana kar ı bir tabur asker gönderilmesi isteniyordu.

Gerek bu rapor, gerekse Mustafa Kemal'in kendisinin Maltepe'de özel olarak yaptı ı gzetlemelere göre d - man Kabatepe dolaylarına önemli kuvvetlerle çıkmaya çalı yordu. Onun bu kanısı, ba tan beri böyleydi, i te, imdi gerçekle iyordu.

D manın bütün gücüyle çıktı ı bir bölgeye bir ta - burla gitmek, bir zerre askerlik bilgisi olmamak demek - ti. Onun sa duyusu, bütün bir tümeni olay yerine do ru yürütmeyi ya d manı oldu u yerde mıhlamayı, yu da denize dökmeyi emrediyordu.

Mustafa Kemal, artık salt kendi kendinden emir ala - cak bir durumda bulunuyordu, insiyatif, do rudan **do** - ruya eline geçmi ti. Enver Pa a'nın ondan kıskandı ı za - fer, zorla gelmi , onun tozlu çizmelerine sürünüyordu. Hamilion'un talihsizli ine bakın ki see see Mustafa Kemal'in bölgesini seçmi ti. Sonradan anla ıldı ina g - re, felek Mustafa Kemal'i pek erken an ve eref sahibi yapmak için itilâfın çıkarma gemilerini, denizin hırçın dal galarını kullanarak asıl çıkarma yerinden uzakla tırıp Ka - batepe kar ısına sürükleme ti.

Mustafa Kemal, bütün tümeniyle d manı g sle - meye karar verince hemen karargâhın bulundu u Bigali köyünde yerle mi olan birinci piyade alayı ile Cebel ba - taryasını harekete geçirdi. Sonradan hepsi ehit olmu olan ünlü elli yedinci alayın ba ina kendisi geçerek da lık ta lık, fundalıktı ve yolsuz bir arazi üzerinden Kocaçimen tepeye do ru yollandı. Geçilecek bir yol bulmadıkça bu tepeye eri mek kolay olmayacaktı. Topçu tabur kumanda - nını kıtaların geçmesine elveri li bir yol bulması için ileri gönderdi.

Topçu kumandanı geri dönmeyince batarya kumanda - nını da gönderdi.

O da gelmeyince, kendisi yol bulmaya koyuldu. Çok etin bir yürüyü ten sonra alayı Kocaçimen tepeye ula - tırdı. Burası yarımadaanın en yüksek noktasıydı. Yalnız, Anburnu l «zaviye» içinde kaldı ndan görülemiyordu.

Nisan güne inin tatlı sıcaklı ı sırtını ısıtırken Mus - tafa Kemal yanıba ında Alp olarak elindeki dürbünle do

nize baktı. Güne altında sava cinayetinden habersiz masmavi, lekesiz, masum bir deniz, sıla özlemi veren güzelli ile uzuyor, yayılıyor ve geni liyordu. Yalnız bunun mavi bir çayırılı a benzeyen yüzünde yer yer çelik yansımaları meydana getiren küirengi sava gemileri sıralanmıştı.. Bunların arasından geçen bir yılın nakliye gemisi kıyıya asker ve malzeme boşaltmaya çalışıyordu.

Elli yedinci alay hepsi ehil olan alay hâlâ Koca çimen'e doğru tırmanmaya uğruyordu. Doru a eri mi olsalardı giynekleri terden sırtlarına yapışmış, yorgunluktan bitkin olarak soluyup duruyorlardı.

Mustafa Kemal, erata on dakikalık mola verilmesi için kumandanlara emir verdi. Erat. denizden görülmeyen sırtta dinlenmeye geçti. Mustafa Kemal, bu mola süresi içinde Aptal geçidi denen, eskiden bildiği bir geçitten Conkbayırı'na gitmek istiyordu. Yanında yaveri, emir subayı, sertabip ve orada yeniden bulduğu tümen Cebel topçu taburu kumandanı ile atlı olarak yola çıktı. Arazi, çok çetindi, atları geride bırakarak yayan gitmeye başladılar.

Yayan olarak Conkbayırı'na vardıklarında çok lğınç ve a irtıcı bir olayla karşılaşılır. Conkbayırının güneyindeki bir tepede deniz kıyısını gözetlemek için görevlendirilmiş bir müfreze, alabilirdi ine Conkbayırı'na doğru kaçıyorlardı. Mustafa Kemal'in bulunduğu yere vardıklarında Mustafa Kemal:

— Niçin kaçılıyorsunuz? diye ba ırarak sordu.

Kaçan askerler hep bir a ızdan :

— Efendim, dümanlı diye kar ılıklar verdiler.

— Nerede?

Hepsi 261 rakımlı tepeli gösterdiler:

— te!

Gerçekten de dümanın bir avcı hattı, gösterilen tepenin eteklerine dayanmıştı; kar ılıklarında hiç kuvvet yokmuş gibi serbestçe ilerliyorlardı.

Mustafa Kemal ömrünün en kritik anlarından birini ya adını im ek gibi kavramıştı.

Alayı on dakika mola için geride bırakmıştı. imdi,

dü man ona kendi askerlerinden daha yakındı. in da-
ha kötüsü uydu ki e er dü man, Mustafa Kemal'in im-
di bulundu u yere gelseydi dinlenmekte olan alay. bütü-
nüyle pani e u rayabilirdi. Mustafa Kemal'in sıkı an de-
hası, bir anda en güzel kurtulu çaresini buldu.

Kaçan eratin önüne dikilerek :

— Dü mandan kaçılmaz! diye haykırdı.

Askerler:

— Cephanemiz kalmadı, diye söylendiler.

— Cephaneniz yoksa süngünüz var!

Bunu söyleyen Mustafa Kemal, hemen askere :

— Süngü taaak!

Kumandasını verdi ve arkasından da :

— Yere yat!

Emrini vererek onları yere yatırdı. Türk askeri sün-
gü takıp yere yatınca dü man da yere yattı.

Mustafa Kemal, bundan sonra, alaydan ilk yeti en-
lerin hemen «mar mar »la bulundu u yere gelmesi için
emir subayını geriye ko turdu.

i te, onun kazandı ı bu an. Çanakkale'de Conkbayı
rı zaferinin altın kalemlerle tarihe yazılmasına sebep olmu -
tu. «Bir koca muharebenin ufacık bir lâhzaya ba lı oldu-
unu, hattâ bir memleket hayatının fena kullanılmı bir
an yüzünden tehlikeye dü ebilece ini, burda oldu u gibi
iyi kullanılmı bir anın ise bir muharebenin ve bir vatanın
mukadderatını iyile tirece ini o dakikayı görür gibi
canlanmı bir ifade ile duymak insanın tüylerini ürperti-
yordu.»

Kol'un ba ındaki bölük yeti ince, Mustafa Kemal, he-
men ate açmasını, bütün taburların bu bölü ü takviye
ederek 261 rakımlı tepe üzerinden dü mana saldırmasını
emretti. Cebel bataryası ilk salvosuyla dü man piyadesi-
nin kayna tı ı araziye hallaç pamu u gibi atmaya ba -
ladı.

Mustafa Kemal, bu sırada bataryanın yanında dikil-
mi , durmadan alaya taarruz yönleri veriyor ve mehmet
Çikler «Allah Allah» haykırı larıyla bayırdan a a ı yuvar-
lanır gibi ko uyorlardı.

Ak amın alacakaranlı ı Conkbayırı'nın sel yataklarını doldururken Mustafa Kemal'in alayları. Hamilton'un askerlerini ta deniz kıyısına dek kovalamı tı. Çıkarma sandalları karadan kaçanlarla dolmaya bile ba lamı tı. Gök-yüzünde hafif bulutların arkasında a ır a ır ilerleyen dolunay bile artık Conkbayırı'nda sava yapılmasına olvo ri ii bir ortam yaratamıyordu. Zafere pek yakla an Conk bayırı kovalamacası, böylece yarıda kalmı tı.

Mustafa Kemal'in Conkbayırı zaferi, dbha çok onun çok güçlü bir beyin ta imasından, eratina ölümü hiçe say dırabilmek gücünden meydana gelmi ti. Kıtalarının kumandanlarına a ızdan verdi i emirler öyleydi :

— Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yarimize ba ka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir.

Bu yüzden dü manın üzerine atılan kıtalar, subayı, eri, salt öldürmek ve ölmek için atılmı lar ve deniz kıyısına eri tiklerinde kar ılarında zaferden ba ka bir ey bulamamı lardı.

Mustafa Kemal, Arıburnu'nda 12 Nisan'dan 4 Mayıs'a de in «Arıburnu kuvvetleri» kumandanı olarak kaldı ve durmadan sava verdi. Dü man, artık kıyıda yapı mı kalmı tı.

Hamilton'un bundan sonraki bütün çırpınmaları bo u-na gitmi ve bu kesimden i çıkmayaca ını anlayınca taarruzların a ırlık merkezini Anafartalar kesimine kaydırmı tı.

Yarbay Mustafa Kemal, Seddülbahir'in kuzeyinde vo Anafartalar'ın güneyinde ngilizlere ilk amarı atmı vo onları Arıburnu'nda daracık bir yere mıhlamı tı. Artık yıpratıcı ve öldürücü siper sava ları ba lamı tı; her iki yana da usañ veren bir biteviyelikle sürüp gidiyordu. Mustafa Kemal, artık ngilizlerle e lenmeye de ba lamı tı. Onların sinirine dokunan bir püf noktalarını yakalamı tı. Bunun üzerinde bir karınca gibi i liyordu. Her ö le vakti «Cesarettepe»de erat karavanaya oturunca askerî mızı-kaya gür sesiyle askerî mar lar çaldırmaya ba lıyor, daha ilk notalar madenî seslerle havada uçar uçmaz n

giliz sava gemileri korkunç bir yayılım ate e koyuluyordu. Amaçları yalnız Mustafa Kemal'in Cesarettepe'siydi. Or daki sarı in mavi gözlü sava tanrısının bu sırada ehâ bakı larıyla ve bıyıkaltından gülerek kendilerini gözetledi- ini de biliyorlardı. Cesarettepe. Mustafa Kemâl'in sava ı yönetme yeri olan «Kemalyertonin en yüksek noktasıydı. Kendi adı buraya âlem olmu tu. Sava tanrısının Çanak- kale'deki Türk savunmasının safları arasına umulmadık bir zaman ve biçimde gelip karı ması ngilizlerin çok canını sıkıyordu.

Sava tanrısı, altın gibi parlayan zırhları içinde an- cak ngiliz dritnotlarının kaptan kö klerine yakı maz mıydı? Öküzlerin çekti i dört bin yıllık Hitit ka nılarıyla em- rine gelen cephaneden daha çok ho landı ı görölüyor- du, sava tanrısının. Hektor, zırhlarını soyunmu , hâki bir kat giynek giymi , toprak siperlerin içinde homurda- narak dola ıyor ve Anadolu'nun yanık yüzlü çocuklarına orda yi itlik masalları söylüyor, orda insanın ölümle alay etti i sayısız destanlar yazdırıyordu. Evet, bu sarı in sa- va tanrısı, ya da bu sarı in Hektor, Truva'yı yeniden savunmak için birdenbire yerden çıkmı a benziyordu.

Gelibolu yarımadasını dü mekten kurtaran mucize, yalnız bu genç ve sarı in sava tanrısının kalbinde ve beyinde ı ıldıyordu.

Evet, Mustafa Kemal, ngiliz dritnotlarında dünyayı fethe çıkmı General Hamllton'u kahrından öldürüyordu. Kendisi de beri yanda uykusuzluk, yorgunluk ve sıtmadan erimeye, bir deri bir kemik bir kahraman harabesi hali- ne gelme e ba lıyordu. Onun günlük ya ayı ı, her insa- nın dayanabilece i gibi de ildi. Gelibolu yarımadası, Ha milton'un topçu salvoları sarı in bir Türk kahramanı ya- ratıyordu, ama, bugünlere Türkiye'nin kara günleri deni- lebilirdi. Siperlerde çelik sa nakları altında sayısı belirsiz Anadolu çocukları dizileri sessiz sedasız eriyip gidiyordu.

Yeryüzünün o zamana dek görmedi i en büyük ve en korkunç sava donanması Çanakkale'nin kapısına da- yandı nda Türk dev.ciinde, daha çok sava ı isteyerek kapımıza getirenlerde afak atmı tı.

Bu donanma bir toslamada Çanakkale müstahkem mevkiini hallaç pamu u gibi atarak stanbul limanına dayanacaktı.

Ne olduysa oldu bu korkunç armada Çanakkale'yi yarıp geçemedi. Ne var ki dü manın hırsı sönmemi ti. Bir de bu istihkâmları arkadan vurarak stanbul'a ulaşmak istedi. Enver Pa a'nın ve Liman Von Sariders'in etekleri yine tulu tu. Padi ah Sultan Re at'ı Anadolu'ya kaçırmak için tertibat alındı. Sorumluların çoluk çocu u ya Anadolu yakasına geçirildi, ya da geçirilmeye hazır bir duruma getirildi.

İtilâf devletlerinin kararı kesindi: Türklerin aya nı Avrupa'dan keserek onu Alman yolda larından ayırmak istiyorlardı.

Mustafa Kemal'in Gelibolu Yarımadası'nın «Cesaret tepesi»ne kur un ve gülle i lemez yeni bir dev Rodos heykeli gibi dikili i itilâf devletlerinin i tahını kursa nda bıraktı ı gibi stanbul'un kaçı hazırlı nı da durdurdu.

*

Mustafa Kemal, Esat Pa a'nın kolordusuna ba lıydı. Esat Pa a'ya bütün cephenin kumandanlı ı verilmek isteniyordu. Mustafa Kemal de bu arada zaferler kazanmı tümeniyle cephenin sa kanadını aldı. Yeni takviye kıtaları yeti mi ti ve bunların ba nda bir Alman Albayı vardı. Mustafa Kemal'se henüz yarıbay rütbesindeydi. Alman Albayının kendi tuttu u kanada kumandan olarak geldi ini gören Mustafa Kemal, bu tehlikeyi savu turmak için hemen davrandı ve Alman Albayla pazarlı a giri e rek bu kumandanlı a ancak kendisinin gerekli oldu u tezini savundu. Alman Albayı onun bu araziyi kendisinden çok iyi bildi ine inandı ndan hakkından dostça vazgeçmek zorunda kaldı. Alman Albayına ilk söyledi i söz u oldu :

— Karar verilmi tir. Araziyi biliyor ve dü manı tanıyorum; ben kumanda edece im.

Alman Albay, Mustafa Kemal'in bu direnmesini ve dâvada onun haklı oldu unu genel karargâha kendisi bildirdi.

Alman Albay, bir zorbanın kar ısında de ildi, Yarbay Mustafa Kemal, onu gerçekten nandırmı tı.

Zaman geldi ki bütün Arıburnu kumandanlı ında Mustafa Kemal tek ba ına kaldı. Dü man yeni taarruz bölgesi olarak Anafartaları seçince de i ti. Ordaki kumandanlık büyük ingiliz ıkarma kuvvetleri kar ısında a ırmı , ne yapaca ını bilmez hale gelmi ti. Mustafa Kemal, cephenin boydan boya bir kumandanın, o da yalnız kendisinin kumandası altında bulunmasını ve ancak böyle gelece anı baskınlara koordine olanaklarla kar ı konulabilece ini söylüyordu. imdi bu parçalanmı kumandanlıklarla ancak bir felâkete gidildi i kanısındaydı.

Bir gün Yalova'da bulunan genel karargâhtan Liman Von Sanders Pa a. kurmay ba kanı Diyarbakırlı Kâzım Pa a a zıyla Mustafa Kemal'den genel durumu sordu. Mustafa Kemal, böyle giderse durumun berbat bir sonuca varaca ı üzerinde kesin fikirler ileri sürdü. Liman Von Sanders, buna kar ı ne çare olabilece ini sorunca Mustafa Kemal, bütün cephe kumandanlı ının, yani grup kumandanlı ının kendisine verilmesini istedi. Telin öbür ucundan bir kahkahaya benzeyen bü kar ılık geldi:

— Peki, çok gelmez mi?

Mustafa Kemal u kar ılı ı verdi:

— Az bile geliri

Oysa bütün bu kasırga çinde tek olumlu ve yüksek beyin olarak i leyen Mustafa Kemal, henüz yarbaydı. Albaylı a yükseltilmesi Enver Pa a katında tartı ma konusu bile olmuyordu.

Mustafa Kemal, hiç kimsenin ltfunu bekleyecek kıratında bir asker de ildi. O istedi i ba arıyı kendisi yaratıyor ve onun sonucu olan altın yemi leri kendi elleriyle •uzanıp topluyordu.

istedi i grup kumandanlı ını da en sonra aldı. Öyle bir zamanda ki Anafartalar'da kan gövdeyi götürüyor, ngilizler Türk çocuklarını bir bu day tarlası gibi biçerek 'hâkim tepelere do ru kolayca tırmanıyorlardı. Artık, Ha •milton'un bu yeni saldırısını da ancak bir ki inin durdurabilece i anla ılmı tı. Enver Pa a, bu eski rakibinin ka

zandı ı paha biçilmez zaferler kar ısında hırsından kendini yiye yiye Hamilton'un açtı ı yeni cepheye de Mustafa Kemal'in askerî dehasını sürmekten ba ka çare bulamadı.

Artık, Çanakkale cephesinde iki ki i kar ı kar ıya kalmı tı: Hamilton ile Mustafa Kemal!

böyle oldu u halde ye Türkiye'de askerlikten alan ve bunu birkaç kez stanbul'u ve bo azları kurtararak gösteren Mustafa Kemal, istanbul gazetelerinde, yaptı ı i leri anlatmak olana ını güç elde ediyordu.

Mustafa Kemal, daha Selanik'teki «Rumeli» gazetesinden tanıdı ı Yunus Nadi'nin gazetesine yaveri Cevat Abbas'ın eliyle mektuplar gönderiyor ve askerî sansür 'bunları ku a benzettikten sonra yayımlamalarına izin veriyordu. Hele Mustafa Kemal'in resimlerinin gazetelerde çıkması bir sorundu. Yunus Nadi, onun resimlerini gazetesinde basabilmek için askerî sansürle al takke ver külah pençele ip duruyordu.

Avustralyalılar, 1915 yılı 8 A ustos sabahı gün ı ır ken Kocaçimentepe ile Conkbayırı yönüne do ru pek iddetli bir saldırıya geçtiler, iki ordunun askerleri de sapır sapır dökülüyor ve genç insan kanlarıyla Gelibolu toprakları bir kez daha sulanıyordu. Yaban lâleleri çoktan kuruyup dökülmü se de gelecek ilkbaharda daha parlak, daha kırmızı açabilirlerdi. Dünya kuruldu kurulalı bu topraklar, bunca de erli gübreyle, en tatlı dü lerle süslü insan beyinlerinin fosforuyla bu denli cömertçe gübrelen memi ti. Avusturyalılar Türk ordusunun yorgunlu undur yararlanarak kaç kez püskürtüldükleri hâkim tepelere en sonra tırmanabildiler. Da ınık kumandalar altında bütünlemesine bir zafer kazanıldı ı hiç bir zaman görülmemi ti. Bütün bu tümenlerin kendi emrine verilmesini istedi ginde Von Sanders Pa a telin öbür ucunda alay etmi ti, i te Çanakkale en sonra elden gidiyordu. Yalnız o gitse neyse, stanbul da elden gidiyordu. Alman ordularıyla Türkiye'nin ba lantısı kesiliyordu. Yalova'da yuvalanmı olan Von Sanders, çabucak Gelibolu cephesine ko tu, Mustafa Kemal'i aradı. Onu cephe karargâhının yanında Anafar

ta köyünün ardındaki yolda cepheye ko arken buldu.

Liman Von Sanders. Mustafa Kemal'e :

— Bu cephedeki bütün kuvveti bir kolordu haline getirmeye karar verdim. Onun kumandanlı nı almanızı istiyorum, dedi.

Bunu daha önce verselerdi ya! imdi Çanakkale'de bir tek dü man askeri kalmazdı. Zararın ne yanından dönülse kârdı. O, bu grup kumandanlı nı çok gerekli zamanda, tam altı hafta önce istemi ti. O zaman tehlike ile bu denli burun buruna de illerdi. imdi yüklendi i sorumluluk, o günküne göre korkunç denilecek büyüklükteydi.

Mustafa Kemal, 26 27 Temmuz gecesi saat 9,50 de yalnız Anafarta grup kumandanlı ı emrini almamı , bunun yanı m dü mana 27 Temmuz günü saldırı emrini de birlikte almı tı.

Ne var ki Mustafa Kemal, yine hastaydı. Sırasıyla gerek sıtma, gerekse böbrek sancıları onu sık sık yokluyordu. Dizlerinin ba ı çözülyordu. Hemen o gece hem grup karargâhına yeti ecek, hem de sabahleyin kıtaları saldırıya kaldıracaktı. Artık, umut bir tek ondaydı. Tümen ba hekimi ile yaveri Kâzım beyi yanına alarak yola çıktı. Tam dört aydır, ate hattından üç yüz metre geride ölülerin kokmasından meydana gelen bo ucu, korkunç bir havayı soluyup duruyor ve bu yüzden hastalı ı da büsbütün artıyordu. Gecenin saat on birinde zifiri bir karanlık çinde atının üzerinde oradan ayrıldıktan sonra ilk kez ci erlerini oksijenle yıkayan tertemiz bir havanın içine girmi ti. Yalnız, bu güzel havanın yanısıra sanki zifir gibi koyu karanlı ı da yutuyormu gibi geliyordu ona. Her ne de olsa içinde kendisini hiç bir vakit bırakmayan bir ya amak ve yaratmak sevinci vardı. Kulakları bu sevincin tatlı ça ıltılarında, ilerliyordu. En sonra hak yerini buluyor, «iyakat» en sonra de erlendiriliyordu, i te yüksek kumandanlık, bu bir türlü bitmek bilmeyen i i onun bitirece ini anlamı tı. Bu da yeterdi. imdi, bu hasta ve bitkin haliyle kendisinden bir mucize beklediklerini bili

yordu. Vaktinde davranmayarak i i mucizelik bir hale ge*
tirmi lerci.

Gidece i Çamlıtekte karargâhı saatlerce uzaktaydı. Hayvanın üzerinde baygınlık geçirmeden oraya varabilmesi ayrı bir i ti.

Atın üzerinde, yalnız yıldızların ı ını seyrederek ilerliyor, bu koyu karanlıkta, atının ayaklarından çıkan seslere kar ın ilerledi ini anlayamıyordu.

Yine de Arıburnu'nu geride bıraktı ve gecenin saat bir buçu undan önce Gümbürdek bayırının güneyinde bulunan karargâha sa salim vardı.

Ömründe bu denli sıkı tı ını bilmiyordu. Saldırı a fakla beraber ba layacaktı. Henüz emri altındaki subaylar ve kumandanlarla tanı mı ve «harekât» üzerinde bir tek bilgi almı de ildi. Bütün kurmay heyetini gece yarısı yanına ça ırarak gerekli bütün bilgiyi almaya çalı.*1./ Bu aldı ı bilgiye göre dü man Kireçtepe, Kükürtlüpınar, Sülecik, Mestantepe hattında sayısı bellisiz kuvvetler tutuyordu. Bundan ba ka Conkbayın'nda ve Kocaçimen'de yine sayısı bilinmeyen önemli kuvvetleri oldu u da biliniyordu. Bilinen bir ey daha vardı ki, dü man kemikliler'e durmadan taze kuvvetler çıkartmaktaydı.

Mustafa Kemal, bu bilgiyi alınca yeni kuvvetlerini buna göre tertiplede. Telefon tertibatı olmadı ndan emirleri tümenlere subaylarla yolladı. Bu subaylardan birisi de yanından oldumolası ayırmadı ı tıknaz, esmer, sert yüzlü bir yüzba ı olan Cevat Abbas beydi.

Mustafa Kemal, telefon hatlarının çekilmesi, sıhhiye i leri için gereken emirleri verdikten sonra karargâhtan • ayrıldı, gün ı rken ba layacak saldırıyı yönetmek için Çamlıtepe kuzeyindeki tepelere yollandı.

Yüzblnerce Anadolu çocu u, ruhunun sıcacık bir köesinde titizlikle sakladı ı tatlı cennet dü leriyle canını vermi ve etleri bo alan tümenler birer iskelet halinde siperlerde pusmu bekliyordu. Neyse en sonra beklenen takviye kuvvetleri yeti mi , Mustafa Kemal umutsuzluktan kurtulmu tu. Bu kuvvet altmı kilometrelik Bolayır .Anafarta yolunu en kı a zamanda, rekor denecek bir sü

ratle geçmi , yeni grup kumandanı Mustafa Kemal'in eli altına girmi ti. Cebri yürüyü le yüzlerinden kıvılcımlar saçarak Anafartalar'a yeti en bu kuvvete ancak iki saat gibi ufacak bir mola verdirilerek saldırıya kaldırıldı.

Gözetleme yerine vardı ında Türk saldırısının ba - lamı oldu unu gördü. ki tümen yanyana ba arılı saldırılarını bütün engelleri yıkarak sürdürdüler. Böylece Sulva do usundaki bir dü man kolordusu ile Büyük Anafarta yönündeki bir tümen yenilmi ve i leyemez hale getirilmi ti. Yenilmi olan dü man kuvvetlerinin çoklu u, Mustafa Kemal'i a ırtımtı. Ba arı o denli büyüktü ki, taaruzu durdurdu ve askerler elde ettikleri siperleri onarmaya ba ladılar. Hamilton'un o denli önem verdi i ve kendisinin de yakınında bulundu u bu saldırının neden yenilgiyle sonuçlandı ını Mustafa Kemal çok çabuk anlamı tı: Dü man kitaları bayır yukarı yana ık düzende ilerlemekteydiler ve önlerinin de bo oldu unu sanıyorlardı. Türk topçusunun ve avcılarının bu arada her zaman oldu u gibi gösterdikleri yi itlik, yenilgiyi meydana getirmişti. En önemli faktör ngiliz kumandasındaydı. Sorumluluk korkusu ngiliz ordusunun subaylarını felce u ratmı tı. Mustafa Kemal, sorumluluk korkusunun nice yenilgiler meydana getirdi ini bir çok kez yakından görmü tü. 27 Temmuz zaferi, Mustafa Kemal'ce sevinilecek bir zaferse de henüz stanbul'u kurtarmaktan uzaktı. Dü man, üç gündür ahintepe ile Azmak arasında ba ka kuvvetlerle arkası arkasına birçok saldırılarda bulunmu tu. Bu saldırılar gerçekten de kanlı ve canlı saldırılardı. Böylece gerek Conkbayırı ve gerekse ahintepe'de korkutucu bir duruma sahiptiler.

Mustafa Kemal kendisine yardıma gelece i bildirilen iki taze alaya çok sevinmi ti. Bu iki alayla bu gece Hamilton'un ba ına yeni bir çorap örece ini dü ünerek kıs kıs gülüyordu. Bu alaya sıcak bir çorba hazırlamaları için hemen gerekenlere emir vermi ti.

Mustafa Kemal, sava yönetme yerinden inmi , Çam İtekke'deki karargâhına gidiyordu. Yolda Liman Von Sanders'in yaverine rastladı. Mare al, bugünkü büyük zafer

çin yaverini Mustafa Kemal'i kutlamaya göndermi ti. Li-man Von Sanders'in kendisi de heyecan içinde Mustafa Kemal'i Çamlıtekke'deki karargâhında bekliyordu. Karargâhta Von Sanders, ayrıca onu kutladı ve yeni ba-rılar diledi. Mare al'le ancak birer kahve içecek kadar vakti vardı.

Conkbayın'nda dü mana yapaca ı yeni saldırıyı ha-zırlamak ve yönetmek için hemen Mare al'den ayrılmak zorunda kaldı. Von Sanders, Mustafa Kemal'i ate in içi-ne girmemesi için çok zorladıysa da söz dinlemedi. O biliyordu ki ate hattına girmedikçe hiç bir zafer kendi-sine el sallayamazdı. O. bütün zaferlerini sava ın her dakikasını, belki de her anını kullanmak, kontrol et,mek ve yönetmekle kazanmı tı. Mare al'in hatırı için prensi-bini çi nemeyerek atıyla ate hattına do ru ilerledi. Kur-may heyetiyle birlikte Çamlıtekke'de Kocaçimen yönüne do ru ilerlerken bir dü man uça ı, tam ba larının üzerin-de dönmeye ba lamı tı. Bütün kafiledekiler, tam siper yapmak için sa a sola da ıldı ve bu arada karanlı a da kaldıklarından yollarını a ırdılar, ancak ertesi gün Mus-tafa Kemal'i bulabildiler. Yanında bir tek ki i kalmı tı, o da yedek subay Zeki'ydi. Kocaçimen üzerinden Conkba-yn'na gitmek istediysede bu yol ngilizlerin ate altında oldu undan, kur un ya muruna tutuldu. Daha güneyden dola arak en sonra bir tümen karargâhına vardı.

Kendisine hazırlanan çadırda dinlenirken bekledi i iki alaydan birinin geldi ini haber verdiler; alay pek geç kalmı tı.

Bütün kumandanlar, Mustafa Kemal'in kar ısında asık yüzleriyle umutsuzca dü ünüyorlardı. Öbür alay gel-medem böyle az kuvvetle saldırı yapılamazdı. Hepsinin mırın kırın ederek kendisine anlatmak istedi i buydu. Ger-çekten de hakları vardı. Mustafa Kemal'se çok az kuv-vetle i görmek dü ünncesindeydi. Hele, kaçırılacak za-man, dü mana yeni avantajlar sa layabilirdi.

Bunun için bütün kumandan ve kurmayların dü ün-celerine kar ın saldırıya geçmeye karar verdi.

Conkbayın'nda ve ahintepe'deki Türk kuvvetlerinin

arkasında yeni gelecek kuvvetler sava düzeninde toplu olarak bulunacaklardı. Saldırı, gün ı rken ba layacaktı. «Hiç bir tüfek, top ve bomba patlamaksızın süngü ile dü - man üzerine» atılacaklardı.

Mustafa Kemal, o geceyi çadırında uykusuz geçirdi, gün ı imadan önce de saldırıyı seyretmek için 4,30 da gözetleme yerinde bulundu.

Nedense vakit geçiyor, saldırı hâlâ ba lamıyordu. Do - u ufkundaki gümü ı ıklar, yava yava erguvanla ıyor, yakut ve duru bir ton alarak günün altın bir top halinde patlamasına pek az bir zaman oldu unu gösteriyordu. Korkunç bir kriz anı, bütün kumandanların emirlerini du - daklarında dondurmu a benziyordu. Neydi bu korkunç duraksama?, Güne in altın tepsiyi ıssız tepelerin arkasın - dan fırlar fırlamaz dü man sava gemileri bu tepeleri hallaç pamu u gibi atmaya ba layacaktı. Bir saniyenin bile de erli oldu u bir zaman parçası içinde bulunuyor - lardı.

Mustafa Kemal, bir kez daha i in ba a dü tü ünü anlamı tı. Hemen kumandanlara i aret vererek hepsini safların önüne geçirdi. Askere, dü manın kaçmaya hazır - landı ını söyledi, morallerini arttırdı.

— Dü man kaçmak istiyor, fakat, biz buna müsaade etmeyece iz, dedi, bunun için benim ileriden kırbaç sal - layarak verece im i aret üzerine hemen hepiniz dü mana atılacaksınız.

Bundan sonra be on adım ileri yürüdü ve kırbacını havaya kaldırarak i aretini verdi.

Subaylar ve askerler bu i aret üzerine esmer bir in - san ça layanı gibi bayırdan a a ı akmaya ba lamı lar - dı. Sabahın ilk ı ıltılarında süngüler im ek çakıyor ve :

— Allah! Allah! Allah! Allah! haykırı ları yeri gö ü dolduruyordu.

Bu saldırıda dü manın bütünüyle ezildi i anla ıldı. Dü man bir tek silâh patlatmaya fırsat bulamadan sün - güden geçirilmi ti. Hava ı ıdıktan ve güne bo u ma meydanının üstünde yükselmeye ba ladıktan sonra de - nizde sıralanan çelik ejderhalar, henüz taze kan tüten

yamaçlara korkunç bir ate püskürmeye başladı. Kurak Temmuz havasının kurutarak barut haline getirdi i ot- lar ve çalılıklar tutu uyor; toz, duman, barut kokusu ve misket ya muru altında sava ta sa kalmı olanlar do ölüler kadar talihsiz bir hale geliyordu. Ölülerle yanya na uzanmı dost ve dü man yaralıları tepeleri ku atarak yürüyen yangın ortasında haykırarak, inleyerek can çeki- yiyorlar ve kimse onlara yardım elini uzatamıyordu. En a ır top mermileri kocaman kaya parçalarıyla birlikte, ölüleri, yaralıları ve sa kalanları da havaya uçuruyor ve sonra bunların hepsi yine ölülerin, yaralıların ve sa ların üzerine ya ıyordu.

Mustafa Kemal, yanıda nda köpe i Alp oldu u hal- de elindeki kırbaçla sava meydanında dikilmi duruyor- du. Türk askerleri, süngüleri parlayarak sa ndan solun- dan geçiyor, dalga dalga dü man siperlerine do ru ini- yorlardı.

Mustafa Kemal, bu anda kendinden geçmi çesine mehmetchiklerin süngüleriyle yazdıkları kanlı destanı sey- rediyordu. Birdenbire gö süne sert bir cismin çarptı nı duydu. Henüz ne oldu unu iyice anlamamı tı ki, o anda yanıda nda bulunan yedek subay Zeki bey ile Nuri Con ker:

— Efendim vuruldunuz! dediler. Mustafa Kemal bak- tı: Ceketinin sa yanında cep üzerinde bir kur un deli i gördü. O zaman da gerçekten vuruldu unu sandı ve ya- ranın henüz sıcakken acımadı nı bildi inden vuruldu- una iyice inandı.

Hemen Zeki beyin a zını eliyle kapadı ve:

— Sus! dedi. Vuruldu u duyulursa bu güzel zafer günü, bir bozgun günü haline gelebilir; askerin morali bir- denbire sifıra inebilirdi. Sava tarihinde böyle çok olay- lar vardı.

Allah'tan ki Mustafa Kemal, vurulmamı , yalnız, okul danberi bir türlü kendisinden vazgeçemedi i Omega sa- atine rastlayan bir arapnel misketi, bunu da itıp parça- lamı tı. Mustafa Kemal'in gö sünde ufak bir morartıdan ba ka bir ey yoktu.

Bu okul yadigârı saat, çok de erli bir insanın hayatını kurtarmı tı. Sava tan sonra bunu i iten Liman Von Sanders, bu saatin enkazını bir hatıra olarak Mustafa Kemal'den istemi , kendisi de ona Omega markalı ve arkasında bir taçla ailesinin asalet arması «LS.» i lenmi , kendi saatini bir anı olarak vermi ti.

Saldırıya geçen Türk askerleri, ilk hatlardaki bütün dü man askerlerini bir teki sa kalmamak üzere süngüden geçirmi ler, bunlara yardıma gelenleri de yerlere sererek kimi noktalarda, kaykusuz ıpırtılarıyla kumlar üstünde oynayan denize dek sokulmu lardı.

Mustafa Kemal, bu küçük saldırı ile koca bir dü manın yenilemeyece ini biliyordu. Bu sersemletici vuru tan sonra hemen saldırıyı durdurmu tu.

30,5 luk sava gemisi topları, hâlâ tepeleri cehenne me çevirmekte ayak diriyordu. Dü man ölülerini siperlerden çıkarıp atan mehmetçikler, buralara kendileri yerle mi bu cehennem saatlerinin geçmesini bekliyorlardı. Conkbayırı kurtarılmı tı.

Elbette Mustafa Kemal, bu saldırıda Yeni Zelandalıların yalnız kayalık çıkıntıda iki bin ölü bıraktıklarını bilemezdi. Siperlerden ve sı naklardan da bin kadar dü man ölüsü çıkarılmı tı. Bütün cephede ngilizler üç yüz yetmi subayla on bine yakın asker yitirmi lerdı. Bu 28 Temmuzda meydana gelmi olan Conkbayırı sava ı, Anafartalar ba arısının en anlı parçasıydı.

Anafartalar'ın en önemli sava larından sonuncusu da 3 A ustos'ta Kireçtepe'de geçmi ti. Kireçtepe, Anafartalar sava cephesinin sa kanadında önemli bir mevzi idi. Dü man bir tugaylık bir kuvvetiyle grubun sa kanadına 2 A ustos günü ak amüstü saldırarak Kireçtepe'nin kimi yanlarını ele geçirmi ti.

Mustafa Kemal'in hemen o gece yaptı ı kar ı saldırı ile elden çıkan yerler yeniden alınmı tı.

Dü man, A ustos'un üçünde gündüzleyin yeniden Kireçtepe'ye saldırdı. Mustafa Kemal, bunun bir yoklama ya da oyalama saldırısı olmayıp a ır bir saldırı oldu unu hemen kavradı ve buna gereken önemi vermekte gecik

medi. Olayla yakından ilgilenmek için cephe gerisindeki tümen karargâhına ko tu. Hemen Kireçtepe sava meydanına yeterince kuvvetlerin toplanmasına karar verdi ti. Bu i in çok çabuk yapılması gerekiyordu. Oraya ö - leye de in on iki taburluk bir kuvvet toplayabilmi ti.

Toplanan kuvvetler, durmaksızın sava hattına do - ru yola çıkarılıyordu.

Kollar, sava hattına yakla a dursun, Mustafa Kemal de kurmay heyetiyle sava hattına varmak ve gerekli tedbirleri çok yakından almak istiyordu. Gidece i yol deniz kıyısından geçiyor, ara sıra tepelerle siperleniyor, sonra yeniden denize kar ı açılıyordu. Kıyıya pek yakın demirlemi olan iki dü man torpidosu olmasa bunun bir önemi yoktu. Bu iki sava gemisi durmadan bu yola ate ediyor ve oradan ku uçurtmuyordu.

Mustafa Kemal, oraya yakla tıkça bütün yürüyü kollarının durup beklemekte oldu unu gördü ve bu tıkanıklı a bir anlam veremedi. Atından nerek en ba ta duran kolun ba ına dek yürüdü. Durumun önemli oldu unu ilk bakı - ta anladı.

Torpidoların salvo ate leriyle yol bir cehennem gibi kaynıyordu. Yalnız, ara sıra kesilen ate , ancak ufak bir fırsat payı veriyordu. Bu anda da ordan sürekli bir yürüyü kolu rahatça hiç bir biçimde geçemezdi.

Burdan mutlaka da geçmek gerekiyordu. Yoksa Kireçtepe sava ı, dü mana gülümseyecekti.

Mustafa Kemal, im ek gibi bir karar verdi. Subaylarla askerlere:

— Niçin geçmiyorsunuz? diye sordu.

— Dü man ölüm saçıyor, geçilemez!

Mustafa Kemal, kumandanlarla askerlere örnek olarak, bu ölüm saçan yol parçasını a mak için ko ar adımla geçerken :

— te, oradan böyle geçilir! diye ba ırdı ve toz bulutlan kalkan yoldan ko maya ba ladı. Az zaman sonra, kar ı tepenin arkasında tam siper yapmı tı. Onun arkasından ve aralıklarla ko arak kurmay ba kanı ve yaverleri de geçtiler. Sonra kumandanlar ko arak geçtiler.

onların ardından da bütün bölükler, parça parça koarak karaya geçtiler.

Böylece Hamilton, Kireçtepe'de bir kez daha yenilmedi.

Angilizler, Aralık ayına da in birçok başarısız saldırılarda daha bulundularsa da Türk siperlerini sökemeceklerini anladılar. 31 Aralıktan 8 Ocak 1916 ya da in doksan beş bin askerle bütün atlı birliklerini taşıyan gemilerine gizlice yüklediler; Ocak'ın dokuzunda sisli puslu beraber bir havada sonuktan morarmı son iki bin askeri de Prens George kruvazörü alıp çekildi. General Hamilton, iki yüz bin mavi gözlü, sarı saçlı İngiliz askerini gördü ü sarı, ak, kırmızı ve kara tepelere son olarak uzun uzun baktı. Sonra kurun renkli ağırlık bir sis perdesi arkasında yenilginin her çeşidini tattı ve bu belâli yerlerden, bir daha dönmek üzere uzaklaştı gitti.

Bu çekili olayı şöyle geçmişti :

General Hamilton'un sonu gelmeyecek gibi görünen yenilgileri, İngiltere'yi adanıklı sınırlandırmı. Bütün suç Mustafa Kemal'le onun mehmetçiklerinde oldu u halde General Hamilton görevinden alındı ve yerine atanan yeni kumandan Charles Munro 28 Ekim 1915 günü Gelibolu'ya geldi. Uzun uzadıya incelemelerden sonra u kanaat varmı tı: Çanakkale'yi yeniden zorlamak ve geçebilmek için dört yüz bin kişilik bir ordu ile bol ölçüde cephane ve silâh gerekiyordu. Bu raporu alan Lord Kitchener, kendisi kalkıp Çanakkale'ye gelmi , bütün cepheyi boydan boya gezerek durumun kritikliğini kavramı , böylece Çanakkale'nin geçilemeyeceğini düncesine mührünü basmı tı. Bunun hemen arkasından 22 Kasım 1915 te Arıburnu ve Anafartalar cephesi, 8 Ocak 1916 da da Settebahar cephesi boşaltılmı tı.

Siperlerinde iliklerine dek ıslanmı , aç, yorgun, uykusuz ve öksürüklü zavallı mehmetçikler, bütün cepheyi birdenbire ölüm sessizliğini kapladı nı görünce ağına dönmü lerdı. Hamilton, askerlerini öyle sessizce çekmi -tti ki, mehmetçiklerin ruhu bile duymamı tı. Bu, bir kaçım tı. Bütün siperlerde ve karargâhlarda davullar, zurnalar

bu kaçı ı bir bayram havası içinde kutladılar. Mehmetçl 200,000 ehit vererek Çanakkale'de «yedi düvelin askerini» yenmi ti. Ne yazık ki sava , sadece Çanakkale zaferiyle bitmiyordu.

«ngiliz zaferine iki dakika kala tehlikeyi önleyen ma vi gözlü kumandan» yeni yeni ngiliz saldırılarını ve o~lara indirilecek yeni darbeleri hesaplarken ngilizlerin apan-sız kaçı ıyla birdenbire uyanmı tı. ngilizler, bütün Çanakkale zaferini, altın bir yemi gibi onun sıtmadan titreyen ince parmaklı zayıf ellerine bırakıp gitmi ti.

Ne var ki bu kocaman zafer bile sıtmanın bir deri, bir kemik bıraktı ı bu adamı sevindiremiyordu. undan ki o, sonunda yine yenilece imizi çok iyi biliyordu. Kendisiyle konu an bir Alman öyle diyordu :

— Tam manâsıyla Ruslar gibi karaya tıklandık. Rusl çökmeye mahkûmdurlar. Çünkü, bo azları kapayarak on lan Karadeniz'e tıkadım. Bu suretle müttefiklerinden ayırdü ürdüm. Fakat, biz de aynı sebep dolayısıyla yıkılma ya mahkûmuz; gerçekten biz, Akdeniz, Karadeniz ve Hint Okyanusu kıyılarına yerle mi bulunuyoruz. Fakat, herhangi bir okyanusa çıkmayı göze alamayız. Deniz kuvvetine malik olmayan bir kara devleti olmak itibariyle biz, yarımadamızı, kara kuvvetlerini hiç bir tehlide u ramak sızın istedi i sahile getirilen deniz kuvvetlerine kar ı mü^dafaaya asla muktedir olamayaca ız.

Mustafa Kemal, Çanakkale Sava l'na yarbay olaral. girmi , 1915 te albaylı a yükselmi ti. Gümü imtiyaz, altın harp liyakat madalyaları ve Alman Demir Haç ni a nıyla onöre edilmi ti. Onun askerî rütbe alması pek kolay olmamı tı. Enver Pa a, kendi rütbelerini kendi kendine yükseltirken, Çanakkale tepelerine altın bir sava tanrısı heykeli gibi dikilen ve bütün dü man dünyasına «Dur!» demesini bilen Mustafa Kemal'e gelince, tamamiyle hasis davranıyordu. Sarıkamı taarruzunda Allahüekber da ının karlı uçurumlarında yüzblne yakın memleket çocu unu ya amaktan silen bu adam, hâlâ sava tanrısı Mustafa Kemal'le boy ölçü üyordu.

Liman Von Sanders Pa a, 1916 da Mustafa Kemal'in

Anafartalar'da müttefiklerin yüzünü a artan dev gibi zaferlerine mükâfat olarak pa alı a yükseltilmesini istedi-
inde Enver Pa a yarı alay :

— Sen Mustafa Kemal'e mirlivalık verilmesini istiyorsun ama ona mü irlik (mare allık) bile yetmezi demi -
ti, Mustafa Kemal'e bu rütbeyi ancak do u cephesinde verebilmi ti.

Çanakkale Sava ı bitmi se de, Mustafa Kemal de bitmi ti. Müzmin sıtmadan, böbrek sancılarında sonra imdi de sonsuz yorgunluklardan dolayı gö sünden hastalanmı tı. Günlerinin ço unu yatakta geçiriyor ve her yerde aranan muzaffer bir adam olarak kalbi tatlı bir sevinçle dolup ta tı ı halde kendisini mutlu duymuyordu. Kendini daha çok bir bo lukta duyuyor ve bundan çok tedirgin oluyordu., Sava makinasının muazzam çarkları hâlâ koflu undan tın tın öten ki ilerinin elindeydi ve zavallı memleket karanlık bir serüvene do ru sürükleniyor ve bu her gün biraz daha hızlanıyordu.

imdi. Çanakkale'nin her bir tepesinde siperlere sinmi birkaç alay yerine sadece bir nöbetçi dikiliyor, yeni serüven aramaya gelenler olacak mı diye denizin gök yakut gibi parlayan yüzünde ve gök bitiminde bakı larını gezdirerek «Çanakkale» türküleri söylüyordu.

Artık, Mustafa Kemal'in Anafartalar'dakl çetin ve korkunç i i bitmi ti. Biraz dinlenmek için stanbul'a gidebilirdi, ilkin bir yanda yatıp tedavi edilmesi gerekiyordu. Hamilton'a öldürücü vuru larını vurmak için sabahlara dek plânlar, tuzaklar hazırladı ı iki odalı kerpiç kulübeci inden sonsuz ayrılaca ına baya ı üzülüyordu.

Merkezî Anafartalar köyünün üç kilometre do usundaki Çamlıbel'de kurulmu olan Anafartalar grup kumandanlı ı karargâhının ruhu, bu yarı tu la, yarı kerpiç kulübede çalı mı tı.

Mustafa Kemal, bu ki gözden meydana gelen kulübeci fnde elinden geldi ince rahat bir cephe ya ayı ı yaratmaya u ra mı tı. Bunlardan, birisi yatak odası, öbürü çalı ma odasıydı. Yatak odası olarak kullandı ı oda çırılçıklaktı, içinde portatif bir karyola ile portatif bir masa

ve bir iskemleden ba ka bir ey yoktu. Çalı ma odası daha geni ti. Ortada, geni bir tahta masa vardı ve bunun üzerinde yayımlı cephenin büyük bir haritası ve çevresinde de birkaç sandalye bulunmaktaydı.

Mustafa Kemal, burda, ak am karanlı ndan sonra çalı maya ba lıyordu. Günün geç saatlerine dek cephe den alınan türlü haberler harekât dairesinden geçtikten sonra onun eline geliyordu. ngilizlerin prestijine vurulan her amar, bu tahta masa üzerinde büyük bir so ukkanlılıkla hazırlanıyordu. İkin bütün kumandanların dü üncelerini birer birer sonuna dek sabırla dinliyor, sonra tartı ılan konu üzerinde kendi dü ünçesini söylüyordu. Onun bu tartı malardan sonra verdi i kararı kimse de i tiremezdi. Artık o karar, yalnız uygulanmak üzere emir haline geçmekteydi.

Mustafa Kemal, ertesi gün için uygulanacak emlilerini verdikten sonra me hur sofrasının kurulmasını bek , lerd i. Bu basit bir cephe sofrasıydı. Onun sofrası, yalnız lı ı sevmezdi. Yakın cephe arkada ları ve türlü cephe konukları bu basit sofranın ba nda toplanıyor, geç vakitlere dek büyük ve sıcak bir dostluk havası içinde kuru fasulye, pilav, piyaz yeyip rakı içiyor, cephenin korkunç gerçe ini biraz hayal, biraz unutmaya çabası içinde arka plâna atmaya çalı yorlardı. Bu sofraya ba nda tartı malar yılan hikâyesi gibi uzuyor ve ço u zaman yararlı bir sonuca ba lanıyordu. Mustafa Kemal'in daha ilk gençlik yıllarından beri ke fetti i büyük bir sır vardı: çki sofralarında insanlar daha kolay ve daha çabuk dost olabiliyor ve yine bu sofraya ba nda bu dostluklar uzuyor, perçinleniyordu. Böylece, onun sofrasına gelen herhangi bir konuk bu sihirli sofranın yardımıyla onun dü ünçelerinin etkisi altına da dü üyor ve onun çömezi oluyordu.

Mustafa Kemal, bu çıplak odacıları ölünceye dek hayaline nak edebilmek için son kez seyrederek atına bindi ve hayvanın ba nını İstanbul ufkuna do ru çevirdi.

Daha sonraları Mustafa Kemal'in Anafartalar Sava 'ını anlatan resmî ngiliz yazılarında öyle satırlara rastlanacaktı :

«Mustafa Kemal'in kuzey bölgesi kumandanlı nı üzerine alalı aradan ancak birkaç saat geçti i halde 9 A ustos sabahı yaptı i iddetli saldırıdır ki dokuzuncu ordunun hayli geciken ilerlemesini durdurdu ve onu yenilgiye u rattı. Yirmi dört saat sonra kendi yaptı i ke fin arkasından Conkbayırı'nda yaptı i parlak kar i saldırıdır ki Türkleri Sarı Bayır sırtlarında bütün anlamıyla hâkim bir duruma getirdi. Bir tek tümen kumandanının, Mustafa Kemal'in ayrı ayrı üç fırsatta yaptı i saldırıların, yalnız bir sava ın akımına de il, belki bütün sava a, belki de bir milletin kaderini böyle derinden etkiledi i tarihte çok az denk gelinir olaylardır.»

*

Enver Pa a Kafkas fatihi. Cemal Pa a da Mısır fatihi olmak istemi ti. Hiçbir ey olmaması için Çanakka-le'nin kör bir noktasına attıkları Mustafa Kemal, «stanbul'un, ya da payitahtın kurtarıcısı» olarak Çanakka-le'den stanbul'a dönmü tü. Tanıdık, tanımadık herkes eli ni sıkıyor, onun paha biçilmez zaferini kutluyordu. Yeni hastalı nı da az zaman içinde yenmi ti. stanbul'un içinde «stanbul'un ikinci fatihi» gibi an ve erefle gezip dola yıyor ve rakiplerini kıskançlıktan öldürüyordu.

Sisli puslu stanbul günlerinden bir gün Pangaltı'da Harp Okulu kar ısındaki Türk Ordusu doktorlarından Albay Luigi beyin 211 No.lu evinin önünde bir lando durdu ve içinden kur unî pelerine sıkıca sarınmı genç ve sarı ın bir subay indi. Bu, Albay Mustafa Kemal'di. Pek eski ve yakın arkada larından Ömer Lütfü'nün dul e i Madam Corinne'i ziyarete gelmi ti. Apartmanın antresinde yukardan billur su damlaları gibi dökülen bir piyano sesi i itti, bir keman sesi bu tatlı ve melankoli dolu piyano damlalarına ürkek adımlarla arkada lık ediyordu. JHemen, evde bir konser verildi ini anladı. Madam Corinne'in evinde bu gelenektendi. O da bu güzel ve içten konserlerde birçok kez bulunmu tu. Salona girdi inde donuk bir aydınlı ın romantik tonlarla yıkadı i birçok tanıdık yüzlerle kar ı kar ıya geldi. Hepsi ba larını çevirip ona baktılar. «stanbul'un kurtarıcısı»nı hepsi de tanıyordu.

İkin piyano tu larında ince beyaz parmaklarını gezdiren güzel Madam Corinne'in iri gözleriyle kar ıla tı. Ba ıyla onu selâmlayarak öbür konukların yanındaki bo bir kol-tu a do ru yürüdü. Artık sakalı a armaya ba layan « a-iri âzam» Aodülhak Hamit. monokl'ünü düzelterek ona çok kibar bir ba selâmi verdi. Onun yanındaki Lüslyen Abdülhak Hamit hanım da genç Albayı mübalâ alı bir biçimde selâmladı. Selim Sırrı (Tarcan) ile zaten Selanik'ten tanı ıyorlardı. Selâmla tılar. Serdar Kerim Pa a'nın torunları Edibe, Kerime ve Süneyya hanımlar genç Albayı ba larıyla selâmlamakta acele ettiler. Namık Kemal'in to-runu Cezmi bey, çenesine dayadı ı kemanını ayırmaksızın ba ını e erek onu selâmladı. Konsere güzel sesiyle katılan Madam Namer de gözlerinin içi gülererek Albaya selâm verdi.

Madam Corinne'in kocası ve Mustafa Kemal'in yakın arkada ı Ömer Lütfü, Balkan Savaş ında Vize'de ehit dü mü tü. Mustafa Kemal, Madam Corinne'in bütün ailesiyle bu yüzden ilk gündənberi tanı ıyor ve görü ü-yordu. Ömer Lütfü öldükten sonra da Mustafa Kemal bu aile ile olan yakınlı ını kesmemi ti. Madam Corinne tal-yandı. Cenova'da do mu tu. Sonra ailece Türkiye'ye göç etmi ve Türk vatandaş ına geçmi leri. Babası Albay Luigi bey, Türk ordusunda askerî doktordu. Uzun zaman devlet hizmetinde bulunmu , liyakat madalyası almı tı. İmdi Bahriye Nezaretinde tercüman olarak çalı ıyordu. Corinne'in amcası Ferdinand ta Ferdi Pa a namıyla Türk ordusunda görev almı bir generaldi.

Madam Corinne, Paris konservatuarından diplomalıydı. Piyano çalmayı orda ö renmi ti. Türkçeyi oldukça düzgün konu uyor, talyancadan ba ka Fransızca da biliyordu. nce duygulu, zeki ve kültürlü bir kadındı. Onun için de kolayca Abdülhak Hamit'in ve Lüsüyen hanımların arasında bir de er kazanmı tı.

Balkan Savaş ında subay olan kocası ölünce istanbul'un yüksek sosyetesinde bir yer sahibi oldu u halde kendini yalnız duyuyordu.

Biricik avunmasını Mustafa Kemal'in seçkin ki ili i

ve güzel varlı ı meydana getiriyordu. Mustafa Kemal, vakit buldukça ona u ruyor, saatlerce müzikten, kadından, şiir ve edebiyattan konu uyorlardı. Mustafa Kemal, Balkan Sava 'ından sonra Sofya Ata emililerli ine gitti inde Mme Corinne kendisini çok yalnız bulmaya ve ona aydın bir kadın olgunlu u ta ıyan özlem dolu mektuplar yazmaya ba lamı tı. Mustafa Kemal de Sofya'ya vardı ı ilk günlerde büyük bir yalnızlık duygusuyla dolu mektuplar yazarak Mme Corinne'i gönülce olsun yalnız bırakmamı tı. Sonra, Birinci Dünya Sava ı patlak verince Mustafa Kemal'in mektupları birdenbire kesilmi ve Mme Corinne, kendisini anla ılmaz bir karanlıkta buluvermi ti. Sofya'ya yazılan mektuplara bir türlü kar ılık gelmemi ti.

Oysa Mustafa Kemal, bu sırada kendi direncinin gücüyle Çanakkale'ye geçmi ve orda İyada'dan daha büyük, daha güzel bir altın destan yazmaya ba lamı tı. Muazzam zaferler kazanmak için Truva'ya gelmi olan Agamemmon (Hamilton) le onun bütün sava ortaklarını yenmi , sa kalanları da sargılar içinde anavatanlarına püs kürtmü tü. te, o günlerde Maydos'tan gelen bir mektup Mme Corinne'i a ırtmı tı. Ondan sonra Anafartalar kahramanı eli kalem tuttukça ona kuvvetli, güzel, berrak ve nükteli mektuplar yazmı tı. imdi, artık Çanakkale sava ları bitmi , eski yakı ıklı dost, Albay olmu tu. O rütbeyi kılıcının hakkı ve «payitahtın kurtarıcısı» olarak almı tı. Bundan dolayı askerlik, onun üzerinde elmas gibi ı il ı lı lıydı. Genç kızlar ve kadınlar ona baygın baygın, erkekler de imrenerek bakıyorlardı.

Klâsik parça ba arı ile çalınıyor, stanbul sosyetesinin kayma ından bu birkaç ki i, can kula ıyla dinliyordu. Mustafa Kemal, kaçamak olarak ara sıra yüzüne takılan de erlendirici bakı ları anlamazlıktan geliyor, bu arada Sofya'dan beri gerçekten varlı ını ve yakınlı ını özledi i Mme Corinne'i derin bir ilgiyle seyrediyordu. Sofya'da güzel Elena, Mara ve Nikolina bunun varlı ını ona bir •süre unutturmu tu. Çanakkale cehenneminde onu daha sık ve daha özlemle anmı tı. Kadından uzak, tehlikeli bir sava bölgesinde hayalinden geçen kadınlar arasında İk

plânda o vardı. Fırsat buldukça da istanbul'a gidip gelen yakın subay arkadaşlarıyla ona mektup gönderiyordu. Postayla gönderse ancak pek basit birkaç sözcükle yetinmesi gerekiyordu. Arkasından altın bir Çanakkale zaferi sürükleyerek stanbul'a döndü ündenberi Corinne'i sık sık ziyaret ediyordu.

Konserin tam ortasında, dinleyenler genç Albayın birdenbire aya a kalkarak gitmeye davrandı ını görünce a ırdılar. Mustafa Kemal'in kendisine en yakın duranlardan Âli özdeniz'in kula ına fısıltıyla bir eyler söyleyerek salondan çıkıp gitmesi herkesi gerçekten meraklandırmı , Mme Corinne't ise çok üzmü tü. Mustafa Kemal'in apansız kalkı ının nedeni uydu: Çok önemli bir randevusu oldu u aklına gelmi ti. Bu önemsenmeyecek, kasten unutulabilecek bir randevu de ildi. Dahiliye Nazırı Talât beyle görü ecekti. Bu halde Mme Conne'e bir ey söylenemeyece inden Âli beyin kendi adına özür dilemesini fısıldayarak merdivenleri hızla inmi ve bir arabaya atlayarak Sirkeci'ye yollanmı tı.

Mustafa Kemal, böylece birdenbire kalkıp acele ile dı arı çıkınca, onun yarıda kesmek stemedi i konseri bu kez Mme Corinne kesmi , birdenbire duruvermi tl. Piyanyoya arkadaşlık edenler de, dinleyiciler de Mme Corinne'in birdenbire fenalık geçirdi ini sanmı lar, bunların en ya lısı ve centilmeni olan büyük air Abdülhak Hamit, hemen yerinden fırlayarak Lüsiyen hanımla birlikte piyanoya do ru ko mu tu :

•— Neniz var, hanımefendi, bir rahatsızlık mı hissettiniz?

Bunun üzerine bir açıklama yapmak gerekti ini anlayan Mme Corinne, taburesi üzerinde bütün dinleyicilere döndü ve gözlerini hepsinin yüzünde dalgın dalgın gezdirerek :

— Çıkan zâtı, Mustafa Kemal beyi iyice .tanıyor musunuz? diye sordu. Emin olunuz ki bu büyük insan, bir gün yalnız Türkiye'nin de il bütün dünyanın en me hur adamı olacaktır.

Mustafa Kemal, imdi vilâyet kona ı olan o zamanki* hükümet kona nın kapısında arabadan ndi. Büyük kapıdan girdi. Onu gören iki nazır, kendisini tanıdı ve elini sıkmakta acele etti.

Daha Selanik'ten tanıdı ı Talât bey, iri gövdesiyle bir yazıhanenin arkasında oturuyor, iri, kara gözleri, ablak sevimli yüzü ve parlayan pala bıyıklarıyla kımıldamadan ona bakıyordu. Sonra yerinden do ruldu, yüzüne görülmesi gereken bir kimseyi görmenin sevinci yayıldı. Mustafa Kemal'in elini iri etli elinin içinde hararetle sıktı :

— Ho geldin, Kemal, s n bize büyük nefes aldırдын.

Mustafa Kemal, kocaman bir maroken koltu a gömülürken içinden bu babacan davranı tı adamı her zaman bütün ttihatçıların hepsinden daha çok sevdi ini tekrarladı. Bu adamda, devlet adamlı ına yakı an, içten bir büyüklük vardı.

Talât bey, henüz Sait Halim Pa a'nın uzakla tırılma sıyla Dahiliye Nazırlı ından sadrazamlı a geçmemi ve kılıç takarak atafatlı sadrazam giyne ini giymemi ti.

Mustafa Kemal'den Çanakkale üzerinde enteresan bilgiler aldı. Onu herkes gibi bir kez olsun «payitahtın kurtarıcısı» olarak çten kutladı.

Talât bey Mustafa Kemal konu ması olurken Birinci Dünya Sava ı da iki ya ına basıyor ve her dakika dünyadan binlerce genç insanı alıp götürüyordu. Korkunç Alman sava makinasının hızı kırılmaya ba lamı tı. Hamilton'un Çanakkale'den alıp götürdü ü sa kalmı ngiliz ve Fransız askerleri, imdi Fransa cephesinde Alman sava makinasının birer birer çarklarını kırıyor, en gerekli vidalarını söküyor ve onu laçka edip i e yaramaz hale getirmeye ba lıyordu.

Mustafa Kemal, bütün sava cephelerinde öyle bir askerî gezinti yaptıktan sonra konu mayı siyasî, cepheye getirdi ve her yerde açıktan açı a konu tu u tehlikeli konuları Talât beye de bir daha yineledi: i getirip münferit sulh ayrı barı » sorununa dayadı. Kar ı konmaz mantı ıyla ve cephelerdeki tecrübesinin verdi i demirden

bir yüreklilikle «ayrı barı » tezini savundu. Talât bey, es kidenberi Mustafa Kemal'den hem ho lanıyor, hem de çekiniyordu. İmdiye arkasında gerçekten boy ölçülmez altın bir destan sürükleyip gelmişti. Söz sırası Talât beye geldi inde yumu ak ve babacan sesiyle öyle konu - tu :

— Kemal, dedi in bir dereceye kadar hakikat sayılabilir. Yalnız, bizim er ve geç harbe girmek zorunda oldu umuzu kabul et. Bu bo azlar bizim elimizde kaldıkça bizi bo bırakırlar mı sanıyorsun? Kim a ır basarsa, kim evvel davranırsa, kim daha ziyade menfaat temin ederse bizi kendi tarafına çekecektir. Hem malî ve iktisadi vaziyeti bozuk olan devletlerin müstakil siyaseti olac ına inanıyor musun? Ben buna asla imkân görmüyorum ve sorarım sana, kırk yıllık dü manımız Rusya'nın bulundu u tarafa mı geçseydik daha iyi olurdu? Ho bunu da dü ünmedik de il, dü ündük, hattâ bazı temaslara da girişti, olmadı. Gözü kör olsun, paraya muhtaçtık. Cavid'i biliyorsun, Avrupa'ya gönderdik, bize u an'ane vî dostumuz Fransızlar bile para vermekte yüz defa dü ündüler. Sonra da ne verdiler? Da , do ura do ura bir fare do urdu. Bu para le bir imparatorluk uzun müddet bitaraf kalabilir mi? Zamanına gelince, bundan daha iyisini bulamazdık. Harbe girecek idiysek, yapaca ımız zamanda girmek gerekti, i te, Çanakkale zaferimizle Rusya'yı ta kalbinden vurduk. Herifler açlıktan, cephanesizlikten kırılıyorlar. Yakında görürsün, bu koskoca memleket nasıl çatır çatır çökecektir.

Mustafa Kemal:

— Çok eyler yapacaksınız, bunu anlıyorum, fakat korkarım ki bütün bunlar memleketi içinden çıkılmaz bir hale sokmasın! E er ben ve benim gibiler o zaman hayatta bulunursak, sizin bu sözlerinizi herhalde takdir etmeyece iz. Temenni ederim ki biz görü lerimizde yanılmışı çıkalım)

Talât Pa a. Anafartalar kahramanına konu mayı kısa kesmek ster gibi u kar ılı ı verdi:

— Merak etme. karde im!

Bu konu madan birkaç yıl sonra aynı «sarı pa a» Türkiye Cumhuriyeti bulunurken Talât Pa a için u sözleri söyleyecekti:

«— Zavallı Talât Pa a! Kendisinin bir Ermeni kurunuyla Berlin sokaklarında yere serildi ini i itti im zaman ne kadar müteessir olmu tum. Evet, Talât Pa a büyük adamdı. Bir memlekete uzun yıllar bu tip nınların gelmesini beklemek lâzımdı. Fakat, milliyetperverli i, heyecanı, kafasına koydu u eyi behemehal yapmak arzusu, onu acele kararlar almaktan da alıkoyamamı tı. Aynı hüsnüniyet ve aynı heyecan ttihat ve Terakki'nin di er erkânında da vardı.

«Enver Pa a, Cemal Pa a, Halil bey. Cavlt bey, tek tek birer kıymet idiler. Fakat, hepsi hayalperest idiler. Daha istikrarlı, daha olgun bir dı siyaset takibine muvaffak olamadılar. Bu devlet adamlarının, hayallerin peinde ko an ideolojilerini biraz da yine ttihat ve Terakki'nin me hur mütefekkeri Ziya Gökalp bey körüklüyordu.»

*

Anafartalar zaferi Mustafa Kemal'in rütbesini ancak albaylı a dek yükseitebilmi ti. Bu zaferden sonra stanbul'a pa a olarak dönmeyi ne çok istemi ti. Ne yazık ki rütbe verirken Enver Pa a'nın kendi mülkünün bir parçasını ba ı lıyormu gibi elleri titriyordu.

Mustâfa Kemal, ak amları sıtmadan titreyen ve ci erlerinden tedirginlik duyan bir albay olarak stanbul'a döndü ünde Kavalalı smail Hakkı beyin Moda'daki kö künde konuk edilmi ti. Ev sahibi ile ta Selanik'ten tanı ıyordu. smail Hakkı bey Selanik'te tütün ticaretiyle u ralıyordu. Çok zengin bir adamdı. Sonra insancıl bir yanı da vardı. Do u Makedonya, Kavala ve Batı Trakya'daki yetenekli Türk çocuklarını «himaye»sine alıyor ve onları okutarak adam etmeye çalı ıyordu. Mustafa Kemal'i taa çocuklu undan tanımaktaydı.

Mustafa Kemal, Moda'daki bu güzel kö kte oturup dinlenece ine her gün bir faytona atlayarak Kadıköy'e gidiyor, ordan da vapurla stanbul'a geçiyordu. Enver'le Talât'ın bütün muhalifleriyle toplantılarında bol bol ko

nu up söyle iyor, politikadan ba ka bir ey olmayan uzun nutuklar ve tartı malar bütun gününü, hattâ gecelerini alıyordu. Bu yüzden konuk oldu u eve gece yarıları döndü ü çok oluyordu. Bu, yıpratıcı ve düzensiz bekâr yaayı onun sa lı ı için de çok tehlikeliydi. Bu durumu smail Hakkı beyi çok üzüyordu. Mustafa Kemal'e düzen, düzenli ve mutlu bir ya ayı n gerekti ini dü ünen smail Hakkı beyle karısı onu dünya evine sokmayı kararlar tırdılar. Onun an ve erefine uygun bir kız aradılar ve bunu da bulmakta güçlük çekmediler. Bu, tanıdıkları Mısır hidivi Abbas Hilmi Pa a'nın küçük kızlarından biri olabilirdi. Hidivin üç kızı vardı: Bunlardan en küçü ü Lütfiye ile ortancası Fethiye, pa a için uygun olabilirse de daha çok Lütfiye üzerinde duruyorlardı. Lütfiye, 1900 do umlu ydu. Mustafa Kemal'in ya ının yarısından daha küçükse de evlenecek ça da sayılabilirdi.

Bir gün, tatlı bir söyle i sırasında smail Hakkı beyle " karısı, Mustafa Kemal'e bu dü üncelerini açtılar:

— Pa a, sizin gibi de erli bir insanın böyle tek bama ya aması do ru de ildir. Biz, karı koca aramızda bir karar verdik. Pa ayı evlendirelim, dedik. Yüksek ahsiyetlerden birinin kızını da namzet olarak dü ündük. Bilmem, kendi ba ımıza böyle gelin güvey olmamız do ru mu? Fakat, zatı âlinizi ne kadar çok sevdi imizi bilirsiniz. Bu arzumuzu bir suç sayarsanız eski dostlu umuza baı lamanızı rica ederiz.

Bunları tatlı ve biraz da dü ünceli bir gülümseyi le dinleyen Mustafa Kemal:

— Ben, evlenmeyece im, çünkü, harp seneleri içinde bulunuyoruz, dedi, harp cephelerinden birinde dü manı ma lûp ettik ama, öteki cephelerde harp iddetle devam ediyor. Ben, askerim. Bugün stanbul'da isem yarın cephe deyim. "Ölürüm, kalırım, belli olmaz. Fakat, benimle evlenecek kız mesut olamaz.

Ne var ki smail Hakkı bey bir kez onu evlendirmeyi aklına koymu tu. Bin dereden su getirip evlili in erdemlerinden, gereklili inden söz etti durdu. Mustafa Kemal

ona bir kez olsun evet. demediysel de kırmamak için sesini de çıkarmadı.

Yalnız son söz olarak:

•— Peki, ne yaparsanız, yapınız! dedi.

Bu sözü senet kabul eden smail Hakkı bey, ona çok soylu bir ailenin çok güzel ve çok terbiyeli kızını isteyeceklerini de söyledi.

— Kimin kızı?

— Hidiv Abbas Hilmi Pa a'nın küçük kızı.

Abbas Hilmi Pa a adını i iten Mustafa Kemal, onu ta Mısır'dan ve Sofya'da ata emiliterken nasıl tanıdı nı andı. Mustafa Kemal'in Sofya'dan Hidivte tanı tı nı smail Hakkı bey de biliyordu. Mustafa Kemal, Hidivle daha Trablus'a giderken Mısır'da tanı mı tı. Yediyüz kilometrelik yakıcı bir çöl üzerinden onu ve arkadaş larını Trablus'a gönderen Hidiv Abbas Hilmi Pa a de il miydi? Aradan ne civcivli günler geçmi ti. Bunun için de Hidiv yüz yıl önceden tanıyor gibiydi.

ismail Hakkı beyle karısı, bu de erli askeri Kavala lılar soyuna ba layacaklarından ho nut görünüyordardı. Bu e artık olup bitmi gözünü bakıyorlardı. Artık, Hicivden bir pundunu getirerek kızı istemek kalıyordu.

Mustafa Kemal'in, Abbas Hilmi Pa a'yla Sofya'da kar ıla ması anısı bir i le ilgiliydi: Bir Avrupa gezisinden dönen Hidiv, Bulgar sınırları içinde kalan dedelerinin e hri Kavala'yı görmek istiyordu.

Bu çok aziz anıları canlandıran dedeler e hrinde bir bilim kurumu kurarak Balkanlardaki Türk çocuklarına yararlı olmak istiyordu. Yalnız, bu kurulu u meydana getirmek için Bulgar hükümetinden izin almak gerekiyordu. Yalnız, Hidivin Sofya'ya geli inde Mustafa Kemal'le ahbaplık kuracak vakti olmamı tı.

Ev sahibi, hem bu tanı ıklı ı, hem de Mustafa Kemal'in Anafartalar'da sa ladı ı büyük ünü göz önüne alarak büyük bir yüreklilikle Hidive ba vurdu.

Hidiv, cesaret kırıcı bir durumda smail Hakkı beyi • dinledikten sonra, küçümseyen bir mimikle :

— Olamaz, dedi. Böyle bir evlilik an'ane ve âdetle

rimize aykırı gelir. Biz, hanedandan olmayanlara ne kız veririz, ne de onlardan kız alırız.

smail Hakkı beyle karısı, bu belâlı e burunlarını soktuklarına bin kez pi man olmu lardı. Ne var kl pa a o yanlarda de ildi. Bu evlenme i inin sonucunu smail Hakkı beyden tam on yıl sonra 1926 da soracaktı.

*

Anafartalar destanını altın harflerle tarihe yazan Mustafa Kemal'i artık bütün insaf sahipleri pa a görmek istiyordu. Yalnız bu pa alık nedense bir türlü gelmiyordu. undan kl pa alı in yolu Enver Pa a'nın ülkesinden geçiyordu. Bu i , ona bakıyordu. Talât Pa a ba ta olarak bütün partinin ileri gelenleri, artık Mustafa Kemal'in pa alı i haketti i kanısındaydılar ve bunu açıkça söylemekten çekinmiyorlardı.

Bir gün Enver Pa a, ttihat ve'Terakki genel merke zine girdi inde konu makta olanların birdenbire kendisini görünce sustu unu görmü tü.

Talât Pa a, Mustafa Kemal'in .bunca büyük hizmetten sonra hâlâ neden pa alı a yükseltilmedi i üstüne konu tuklarını anlattı.

Enver Pa a, hemen u kar ılı i verdi:

— Mustafa Kemal'in mirlivalı a terfi iradesi ceblm dedlr. Ama, siz onu bilmezsiniz. O hiçbir eyle memnun olmaz. General olur mü irlik ister, mü ir olur padi ahlık ister.

Mustafa Kemal, Enver Pa a'nın bu sözlerini itti inde öyle demi ti:

— Ben, Enver'in bu kadar zeki ve ileri görü lü olduğunu bilmezdim.

Albay Mustafa Kemal. Ni anta l'nda güzel ve gösteri li bir kona in önünde arabadan inince hemen kapı ardına dek açıldı ve sakallı Tefik bey, hemen yüzünü çevreleyen sakalı ve güleryüzü ile koluna girdi ve onu içeri götürdü. Mustafa Kemal, kulaklarında henüz Çanakkale'de patlayan yüz binlerce merminin ve bombanın u ultu

lan yankılanan bu genç Albay, Çanakkale'de aldı ı gö üs, rahatsızlı indan henüz kurtulmu tu.

Subay üniformasını giymi ti, bütün madalya ve ni anları gö sünde parlıyordu. Yüzü sivrilmi ve küçülmü tü. Mavi gözlerinde zafer duygularının çelik ı ıltılarıyla derin ve köklü bir karamsarlı ın melankolisi yan yâna parlıyordu. Pek yakın, dumanı üzerinde zafer duyguları, gelecekte olaca ı apaçık görülen felâketlerin kara duygularıyla ço u zaman kararıyor, gölgeleniyordu. Türkçesl. arkasında koskoca bir Çanakkale epopesi bıraktı ı halde sevinemiyor, biraz güler yüz, biraz dostluk gördü ü herkese korkmadan açılıveriyordu. ,

Sakallı Tefvik bey, onu büyük bir salona iletmi ti. Salonun ortasındaki uzun bir masanın her iki yanına bir **ÇOK** tanıdık yüzler sıralanmı tı. Mustafa Kemal'i, sava ın bu öz ve biricik kahramanını, merak ederek bu ölene sokulmu ufak tefek aydınlar ve kom ular dı ında ttihat ve Terakki'nin bütün gençleri ve Talât'la Enver'in diktatörlü ünü kemirmek isteyen idealist komitecileri ölen sofrasını süslemekteydi.

Sakallı Tefvik bey. bu öleni salt «payitahtın kurta-ricısı» ve eski arkada ı Albay Mustafa Kemal erefine veriyordu.

Mustafa Kemal, salonun kapısında görününce herkes aya a kalktı ve yenilmez kumandana alkı tuttu, sonra onu masanın erefe yerine oturtular.

Mustafa Kemal'in sa ında, solunda, kar ısındakiler, hep eski arkada larıydı. Bu tanıdık yüzler, kendisine minnetle gülümsüyorlardı. Sapançalı Hakkı, Hüsrev Sami, Ya **Kup** Cemil, Mustafa Kemal'in yaniba ında oturuyor ve onun arkada lı ını ba kalarıyla paylaşmak istemeyen bir gururla gülümsüyorlardı. Mustafa Kemal, ba ının üzerinde an ve erefin altın halesiyle Çanakkale'den döndü-ünden beri bu arkada lar, Le Bon'da, Perapalas'ta, Me serret'te onunla sık sık görü üyor, dertle iyiyorlardı. Aslına bakarsanız, Mustafa Kemal'i arayan onlardı.

Sakallı Tefvik bey, yı ın yı ın ve türlü mezelerle yük

•lü masayı türlü içkilerle de süslemi ti. Kadehini kaldıracak :

— Arkada lar, dedi, «payitahtın kurtarıcısı» büyük kumandan Mustafa Kemal'in erefine kadehimizi kaldıralım. Mustafa Kemal, bu takdimden hoşlanmı tı. Bütün sofradakilere gülümseyerek :

— Prozit. arkadaşlar! diye ba ırdı ve kadehini gerçek bir hazla bir yudumda içiverdi. Onun önüne bol bol tuzlu leblebi, fasulye piyazı gibi eskiden beri pek sevdi i yiyecekleri istif etmi lerdı.

Sakallı Tefik bey, onu iyi tanıyor, dü künlüklerini biliyordu. Sakallı Tefik beyin en çok tanınmı lâkabı Acenta Tefik'ti. O, Anafartalar kahramanıyla daha Arnavutluk ayaklanmasından beri tanı yordu. Balkan Sava l'ndan önce Mahmut evket Pa a Arnavutlu a gittiğinde, pa anın kurmay ba kanı Mustafa Kemal'di. Acenta Tefik de karargâha gazete muhabiri olarak yerle mi ve Mustafa Kemal'le arkadaş ve dost olmu tu. Tefik bey, gazetesine yazdı ı sava yazılarının pek ço unda Mustafa Kemal'in kaleminden yardım görmü ve bu yüzden de gazetesine «dörtba ı mamur» sava haberleri ve röportajları göndermi ti.

Gece ilerledikçe diller çözüüyor ve ilk plânda dünya savaşının gidi atı ve dünya siyaseti üzerinde alabilirdi ine konu uluyordu. Daha birinci yılını dolduran sava Türkiye'yi iktisatça yıkmı , insan kaynaklarının kaymasını harcamı tı. İlk atılımda Çanakkale'de iki yüz bine yakın körpe Türk çocu u, aziz kanlarıyla kara çalıyı bile güç yeti tiren susuz ve kireçli tepeleri ve sırtları sula mı , Enver Pa a, Allahüekber da ndan a irtaca im diye yüz bin ki ilik Türk ordusunu bu da ın deli tipiler ve boralar dönüp duran ak uçurumlarına gömmü tü. Hâlâ da cephelerde sayısız Türk çocu u kırılmaktaydı. Bütün sofradakiler, aralarında Çanakkale zaferlerinin dünyayı gerçekten apı tıran destanını asker dehasıyla yazmı olan bir kahraman bulundu u halde asık yüzlü, karamsar birer hatip kesilmi lerdı. Sevinemiyorlardı. Memleket dert

leri, korkunç gerçekleriyle ortaya seriliyor, sofradakiler den hemen hiç kimse Türk ve Alman zaferine inanmıyordu. Çanakkale destanını dehasının altın kalemıyla yazmış olan Mustafa Kemal'se sofradakilerin en karamsarıydı :

— Arkadaşlar, diyordu, memleket çok fena idare edilmektedir. Yolumuz, Çanakkale zaferine rağmen tehlikelidir. Bir uçuruma doğru sürükleniyoruz. Bu harbin, biz ve müttefiklerimiz tarafından kazanılacağına katıyen ihtimal vermiyorum. Türk ordusu, üzerine düşen vazifeyi son dakikaya kadar yapacaktır, fakat, bu urda feda edeceklerimiz gençlere, sarfedecek imziden acıyorum. Maalesef bunu lâve etmeliyim ki tithat ve Terakki umumi merkezi ve partinin ileri gelen erkânı, gözü bağı yürümektedirler. Almanların göz boyayıcı zaferlerine aldanmış bulunuyorlar; harp uzadıkça aleyhimize inki af edecek, hiçbir şey, sonunda ma lûp olmamıza mani olamayacaktır.

Mustafa Kemal'in bu sözlerle özetlenmiş olan konuşması, denebilir ki saatlerce sürmüştü, bütün sofraya sonuna dek o hâkim olmuştu.

Mustafa Kemal'in konuşması, en tehlikeli bir bozguncu propaganda niteliğindedir. Onun sözlerini dinleyenler, hükümete imdiden devrilmiş gözleriyle bakıyorlardı.

Mustafa Kemal, gece geç vakit, epey bozalmış ve hafiflemi olarak evine gidip mış mış mış uyku çekerken Talât beyin kargaları geceki toplantı biçimindeki ölünü çoktan kendisine uçurmuşlardı. Talât bey, göz önünde yapılan bu yıkıcı toplantıya bir türlü akıl erdiremiyor, milletin yavaş yavaş zıvanadan çıktığına inanacak geliyordu.

Talât bey, nezaret odasında hop oturuyor, hop kalkıyordu. Demek ki, bir Yakup Cemil, bir Sapancalı Hakkı, 'bir Hüsrev Sami yetimiyormuş gibi imdi başlarına bir 'de Mustafa Kemal çıkmıştı. Gerçi, o, eskidenberi tithat ve Terakki'nin başına ekilmiş bir âsiydi. Fakat, Çanakkale'de Hamilton kuvvetleriyle bozuntu sürece sesi çıkmıyor, çikse bile ancak Enver Paşa'nın bürosuna dek ula

abiliyor. orda bo ulup kalıyordu. Çanakkale zaferinden sonra istanbul'a gelip bo günlere yaslandı indanberi hem kendisiyle, hem Enver'le, hem de bütün ttihat ve Terak Ki'nin kaderiyle u ra maya ba lamı tı. Eski kale ve ato kapılarını yıkmaya özgü bir koçba ı gibi daha bir iki gün önce Dahiliye Nezaretinin kapısına toslamı ; Müste ar Halil (Mente) beyin Harciye Nazırı Nesimi beyin kapılarına da aynı hızla toslamı tı.

imdi de ttihat ve Terakki'nin genç âsileriyle el ele ba ba a vermi onlara eleba ılık ediyordu.

Oysa Çanakkale'de zafer üstüne zafer kazandı ı halde Enver onu bir türlü yarbaylıktan yukarı çıkarmıyor; öbür binlerce irili ufaklı subaya günlük tayin verir gibi rütbe da ıtıldı ı halde ona birkaç kez haketti i albaylık rütbesi verilmiyordu. Yne kendi yakın adamları Bahaed din akir ile Doktor Nazım kendisine hatırlatmı tı da o da Enver üzerinde baskı yaparak onu terfi ettirmi ti :

— Enver, demi ti, u Mustafa Kemal'in terfi i i ar tık her tarafta bir mesele olmaya ba ladı. Onu terfi ettir de herkesin a zı kapansın.

ölen gecesinde geçenleri bir rapor halinde alan Dahiliye Nazırı, sabahleyin do ruca Enver Pa a'nın yanına ko mu ve ona öyle demi ti:

— Mustafa Kemal, bu zaferden sonra orduda çok kuvvetli bir mevki sahibi olmu tur. Bizi sevmedi i ve hepimizi tenkit etti i en yeni misalleriyle vakidir. Bu zatın bir gün halkın ve ordunun ba ında saltanata, hükümete kar ı hareket edece ini tahmin ediyorum. Buna meydan vermeyelim, kendisini oldukça uzak ve zor bir vazifeye tayin edelim.

— Terfilni imzaladık, iradei senlyeye iktiran etti. Miralay oldu. Bugünlerde onu ikinci ordu kumandan vekilli ine tayin ederim olur biter. Çünkü, zzet Pa a hastalanıp çekildi.

Ziyafet sofrasındaki ate li konu maları yüzünden Mustafa Kemal, ikinci ordunun karargâh kurdu u karlı buzlu BitlIs Mu bölgesine gitmeye hazırlanırken Sapan calı Hakkı beyle Yakup Cemil beylerin çevresinde siyasa!

bir fırtına esmeye başlamıştı. Bu fırtınada sık sık «Mustafa Kemal» adı geçiyordu.

Kisi de Harbiye'den mezun iki muvazzaf subay olan Sapançalı Hakkı beyle Yakup Cemil beyin o dönemi damgalayan pek sık olaylar içinde yakın arkadaşlıkları vardı. Ttihat ve Terakki'nin bu iki fedaisi, Trablus savaşına Mustafa Kemal'le birlikte gitmişlerdi. Ordan dönmüşlerdi. Üstünde Babiâli baskını tasarımları ve bunda en baş rolleri Yakup Cemil'le Sapançalı Hakkı oynamıştı. Harbiye Nazım Nazım Pa'ya yere seren Yakup Cemil'in kurbanları, zaferi ilk elde olgun bir elma gibi Enver'le Talât'ın avuçlarına düşmüştü. Cesaretle patlayan tabancalar. Kâmil Pa'ya kuzu gibi sadaret koltuğundan uzaklaştırmış ve iktidarı kayıtsız artsız Ttihat ve Terakki'nin eline teslim etmişti. Mustafa Kemal Çanakkale'den dönüp üstünde imdiye dek karışmıştı. Büyük ve görünmez tehlikelerden biriyle, hattâ en önemlilerinden biriyle karşılaşmıştı. **Sar**va'nın en kızgın zamanında, en küçük falsonun vatan hainliğiyle suçlandırdığı bir zamanda, gemi azıya almış bir Yakup Cemil, Talât'ı ve Enver'i tepeleyip hükümeti devireceğini açıktan açığa bildirerek söylüyor:

— Peki, onların yerine kimleri getireceksin? diye alaylı ciddi sorulara da öyle karışık veriyordu:

— Enver Pa'nın yerine Mustafa Kemal başkanından vekili ve Harbiye Nazırı olacak!

Bu, Talât'ın da, Enver'in de kulaklarına gitmişti. Herkes gibi onlar da Yakup Cemil'den hem korkuyor, hem de onu «idare» etmeye çalışıyorlardı.

Hele şu anda Mustafa Kemal'e ilmek akıllarından bile geçmiyordu. Onların elindeki en iyi koz, kendilerine rakip ve zararlı gördükleri ki ileri sürgün etmekte. Onların birkaç yıl önce yıktıkları Abdülhamit de öyle yapıyordu; hepsini maslup sürgün olarak payitahttan uzaklaştırıyordu. Fethi bey. küçük Bulgaristan'ın başkentinde çile dolduruyordu. Genel karargâhta askeri istihbaratın başında çalışmış Kâzım Karabekir, duşuya sürülmüş, böylece Enver Pa'ya, her şeye itiraz eden ve kendisine kafa tutan bir kişiden daha kurtulmuştu. Mustafa Kemal, Çan

nakkale'den döndü döneli zafersiz bir ba kumandan vekilli olan Enver Pa a'nın arkasından da çok dü ürücü sözler edilir olmu tu. Onu da en sonra Rus cephesine sürüp önüne kemik gibi bir de pa a rütbesi atar, biraz daha soluk alabilirlerdi.

Yakup Cemil'in ampiyonlu unu yaptı ı «ayrı barı » tezini Mustafa Kemal çapında bir kumandanın desteklemesi, i in propaganda de erini arttırıyor, söylenti alanını daha çok geni letiyordu.

Yakup Cemil, Mustafa Kemal'le konu tu unda :

— Ba kumandan vekilli i ancak sana lâyıktır, diyordu. Yenilmi bir kumandan, hiç bir vakit ba kumandan olamaz! Ben Enver'i de, Talât'ı da temizleyerek o mevkie senin gelmene yardım edece im. Enver'i o mertebeye getirdim .de ne oldu? Bana, o kadar istedi im halde bir kaymakamlık rütbesini bile çok gördü. Onları iktidara getirmek için hükümeti kur unlarımızla çil yavrusu gibi da ittik. Koskoca Harbiye Nazırını yıldırım çarpmı bir me e gibi kanlar içinde yere serdik. Sonra da «siz siyasete karı tınız, adam öldürdünüz» diye bizi ordudan uzakla tırdılar.

Sapancalıya, bana, Hüsrev Sami'ye yaptıkları bu nankörlük hiç affedilir mi?

Mustafa Kemal, bu pek gözlü adamı iyice di ine vurmu tu. Sevdi ini sonuna dek severdi. Ne yazık ki onun zekâsı cesaretinden üstün de ildi. Onun için de ttihat ve Terakki'nin fedaisi olarak kalmı tı. Bütün kötülük de hurdaydı. Yoksa, o altın gibi bir çocuktu. Sapancalı Hakkı'yı daha çok seven Mustafa Kemal, bu çocu un yakınlarının ba nını yakabilece ini gizlice ona anlatıyordu. Sapancalı Hakkı'nın bütün ö ütleri, Yakup Cemil'in bir kulaından girip, öbüründen çıkıyordu.

Hele, Enver'i tepeleyerek «Anafartalar kahramanını onun makamına getirmek isteyi i, Mustafa Kemal'i gü lümsetiyordu. Bu suikast kurbanı namzetleri, gerek Mustafa Kemal'in, gerekse milletin o denli canını yakmı lardı ve hâlâ o denli yakmakta direniyorlardı ki onların ölü ' müyle dirimi artık onu hiç ilgilendirmiyordu.

Bir tek korktu u ey, bu yi it o lanın kendi kendinin ba mını yiyece idi. Dahiliye Nazırı Talât beyin hafiyeleri, bütun muhaliflerin arkasında kum gibi kaynıyordu. Hattâ kimi önemli ki ilerin ardına be altı ki i birden taktı ı oluyordu. Öbür yandan millî casus te kilâtı demek olan Te kilâtı Mahsüsa'da polisten ayrı olarak Enver Pa a' ca onları izlemekle görevlendirilmi ti. Mustafa Kemal, oturdu u kahvehane ve pastahanelerde her Allah'ın günü bunlardan birkaçının yırtıcı ku gözüne benzeyen gözle , riyle kar ıla ıyordu. Ya zavallı Yakup Cemil, kendisi Te - kilâtı Mahsüsa'da çalı tı ndan dünyada hiç kimsenin kendisini izleyebilece ine inanmıyordu.

Yakup Cemil, bir stanbul çocu uydu. Yenibahçe'de do mu tu. Hürriyetin ilânından altı yıl önce Harbiye'den mezun olmu tu. Her genç subay gibi o da Rumeli'de e kiya kovalamaya gönderilmi ti. Bulgar ve Rum çeteleriyle ba arılı çarpı malar yapmı olan Yakup Cemil, çok iyi bir atıcıydı.

O da her genç Harbiyeli ve her genç subay gibi Ab dülhamit'in istibdatına di biliyordu. Ate li ve isyan dolu bir ruha sahipti. ttihat ve Terakki örgütüne ilk girenleri arasındaydı. ri yarı gövdesi, geni omuzları, kırmızı yü- zü, kimi zaman saf ve temiz, kimi zaman sert ve ate li bakı ları, iddetli ve imanlı konu maları, en sonra atak- lı ı ve atikli i, ona yolda ları içinde özel bir yer sa la- mı tı.

Hürriyetin ilânından sonra bir süre Adana'da ttihat ve Terakki'nin sorumlu delegeli ini yapmı tı ki bu görev bir valiyi bile etkileyecek güçteydi. Trablus Sava ı patlak verince serüven arayan ruhu ileri atılmı , Sapancalı Hak- kı ve Mustafa Kemal'le Mısır üzerinden ve yedi yüz kilo- metrelik bir çölü geçerek Trablus'a varmı tı. Elindeki ta- bancası orda da rahat durmamı , casustur diye bir zen- ci te meni, ükrü efendiyi haksız yere ya ayanlar ara- sından uzakla tırmı tı. Oraya gideli henüz iki üç ay ol- mu tu ki cephe kumandanı olan Enver, bu cinayet üze- rine onu gerisin geri, stanbul'a göndermi ti.

Birinci Dünya Sava ı ba layınca yüzba ılıktan ayrıl

mı olan Yakup Cemil'in emrine büyük bir çete verilmi ve sınır boylarına gönderilmi ti. Ondandır gerçekten çok eylemler bekleniyordu. Çetesinin sayısı iki bine varıyordu. Hepsisi de sivil olan bu geni kadrolu çetenin çalı ma alanı Kafkasya, Gürcistan, Ermenistan'dı. Buralara sızarak türlü sabotajlar yapacak, Rus ordusunun gerilerine güvensizlik salacaklardı. Bu geni kadrolu çete, küçük çete gruplarına ayrılıyor ve bunların başlarında da sonradan mehur olacak çete reisleri bulunuyordu. «Binbaşı Asım, Yüzbaşı Halit, Lazistan mebusu Sadi, akir (Kese bir, eski iktisat vekili). Çerkez Ethem vb.»

Yakup Cemil, çetesini vapurla Trabzon'a götürmü , Türk ordusunun Batum saldırısına çetesıyla katılmı ve şehrin alınmasında büyük rol oynamı tı. Bunun için de kendisine «Batum Fatihi» denmesini istemi ti. Ömründe elde etti i bu en büyük başarıyla durmadan övünüyor, yeni zaferler peşinde koşmak için can atıyordu.

Kafkasya'da dolaşık duran Yakup Cemil, Ruslardan Ardahan kasabasını da almı , öhretine bir Ardahan Fatihli i de katmı tı.

Yakup Cemil, casus manisine kapılmı tı. Her ayak bastı ı yerde ilkin casus arıyordu. Erzurum'da ordu kumandanı Mahmut Kâmil Pa'nın sözü, onun katında geçmiyordu. Ordu içinde casuslu undan kulanıldı ı birçok Türk askerini sorgusuz sualsiz kurana dizdirmi ti. Yine Hasankale'de dümana haber uçurdu u sanılan bir jandarma eri ile on altı köylüyü bir tek soru sormadan kurana dizdirmi ti. Onunla başa çıkamayacağını anlayan Mahmut Kâmil Pa a, onu yine kendi kumandası altındaki Bitlis Mu bölgesi kumandanlığına sürgün etmi ti. Yine kalabalık çetesini arkasına takan Yakup Cemil, solu u Ali beyin (Çetinkaya, alayında almı tı.

Ali bey de çok sert bir asker oldu u halde Yakup Cemil'e söz anlatamamı tı. Yalnız ne etmi se etmi , bu ele avuca sımaz adamı Irak cephesindeki Enver Pa'nın amcası Halil Pa'a göndermenin yolunu bulmu tu. Halil Pa a, altıncı ordu kumandanıydı. Pa a, Yakup Cemil'i yeniden muvazzaf hizmete almı ve bir yüzbaşı ol

du u halde emrine bir ba imsiz tabur vermi ti. Onun bu taburla «ha rü ne r» olarak çevresine zararlı olmaktan uzak kalacağını sanan Halil Pa a. çabucak aldandığını anlamı tı. Yakup Cemil, hiç bir kaba sı mayan civa gibi bir adamdı. ngiliz siperlerinin kar ısındaki Türk siperlerine sinmi olan Yakup Cemil'in taburu, bir gün hiç beklenmedik bir zamanda birdenbire deliler gibi saldırıya kalkmı ve ngiliz makinalı tüfekleriyle bir bu day tarlası gibi biçilmi , gerçekler dünyasından birkaç dakika içinde bütünüyle silinivermi ti. Halil Pa a, bu vakitsiz ve emirsiz saldırıyı haber alınca hem kırılan bir tabur Türk çocu una acımı , hem de Yakup Cemil'e sınırsız kızımı ti.

Ba tanba a hareket olan Yakup Cemil, siper hayatından bıkmı usanmı , çete savaşlarına benzer bir baskınla ngilizleri gafil avlamaya çalı mı ve böylece ngilizler kar ısında mıhlanıp kalmı olan Türk ordusuna da bir örnek olmak istemi ti.

Halil Pa a, bu olaydan sonra do rudan do ruya yenen Enver Pa a'yla haberle erek Yakup Cemil'i kendi bölgesinden uzakla tırmanın çarelerini aramı ve bulmu tu. Sonra Yakup Cemil'in stanbul'a uzakla tırılması çok sürmemi ti.

Yakup Cemil'in en sevdi i adam, Sapançalı Hakkı'ydı. Onun Bükre 'ten getirdi i ayrı barı dü ünmesini benimseyen Yakup Cemil, artık payitahtın altını üstüne getirecek muazzam bir bomba haline gelmi ti. Hükümetin en güçlü iki ba ı Talât beyle Enver Pa a da onun önünde titremeye ba lamı lardı. undan ki, her zaman bir arkada olarak yaniba larına dek sokuluyordu. Onu bürolarından uzakla tırmaya, kovmaya yüzleri tutmuyordu. Bugünkü mevkilerini onlara ba ı layan yüzde elli Yakup Cemil'in tabancasıydı. Ondan hem korkuyorlar, hem ona minnet borcu olduklarını derinden duyuyorlardı. te, bu canlı tehlike de salt bu yüzden ortadan kaldırılamıyordu.

Yakup Cemil, Sapançalı Hakkı ile Mustafa Kemal'in benimsedikleri «ayrı barı » parolasına onlardan daha büyük bir enerji ile sarılmı tı.

Bir gün Enver Pa a'nın kar ısına dikilmi , ona öyle diklenmi ti:

— Bu haliyle harbi kaybedece imizi yüzde yüz muhakkak bilmelisiniz.

Bundan sonra son aylarda dola tı ı sınır boylarında gördü ü faciaları uzun uzadıya anlatmı , bu arada Mahmut Kâmil Pa a'yı, Ali (Çetinkaya) beyi, Halil Pa a'yı insafsızca ne terlemi ti.

Enver Pa a'dan bir tümen kumandanlı ı istemi , o da onu beceriklice atlatarak Irak cephesine yollamı tı.

Yakup Cemil, bu ara. tam bir anar ist ihtilâlcı karakteri ta ıyordu. Kendini bo lukta duyuyor ve her görü - tü üne, Mustafa Kemal'le Sapançalı Hakkı'dan aldı ı esine dayanarak çok tehlikeli sözler söylüyordu :

— Yok, yok, bu böyle gitmeyecek! Bu i lere bir çaro bulmalı! Zararın ne yanından dönülse kârdır.

te. Mustafa Kemal, koskoca bir Anarfatalar yapmı e siz ve yenilmemi kumandan, bu büyük zaferin bile geçici bir avunmadan ba ka bir ey olmadı ını söylüyordu.

Mustafa Kemal'in insafsız tenkitlerine bir de ayrı barı formülünü katan ve böylece ihtilâlcı bir Yakup Cemil yaratan Sapançalı Hakkı, pek yürekli, pek temiz ve pek mert, aynı zamanda akıllı bir halk çocu uydu. Babîâli başkanından sonra fedailikten ve Te kilâtı Mahsusa'dan çekilerek ticarete atılmak suretiyle de bu dipsiz ve tehlikeli olayların yörüngesinden uzakla mak istemi ti.

Hakkı bey, 1882 de Sapanca'da do mu tu. O, Sapanca gölü kıyısına Halep'ten göç etmi bir Türkmen aile sindendi. Babası, koyun ticaretiyle u ra ıyordu. Hakkı'nın babası ölünce annesi, çocuklarıyla beraber stanbul'a gelip yerle mi ti. Annesi, Hakkı'yı Be ikta Askerî Rû ti yesi'ne yazdırmı tı. Burayı bitiren Hakkı, Edirne Askerî dadisi'ne gitmi , ordan da Harbiye'ye geçmi ti. 1319 da te men olarak üçüncü orduya katıldı ve Rumeli'de millî kurtulu hareketine hazırlanan imparatorluk milletlerine kar ı e kıya avına çıktı.

Hakkı bey, ilk defa Selanik'teki Redif alayında t-tihat ve Terakki'nin ba larıyla tanı tı, co kun ve ataktı.

Bundan sonra Selânik'e atanan Sapançalı Hakkı, bir partili olarak göze çarpmaya başladı. Mustafa Kemal'le yakın arkadaşlık kurması da bu zamana rastlıyordu.

Sapançalı, burdan kodra'ya gönderilmi, orda da ihtilâlciler çalımlarına hemen başladı, Kâzım (Dirik) ile el ele ve ateşli çalımları İstanbul hükümetince çabucak haber alınmış, her ikisinin de yakalanması için hükümetten emir çıkmıştı. Sapançalı, bu haberi alınca hemen oradan Karadağ'a kaçmış, bir yıl kadar orda saklanarak 1908 hürriyet devrimiyle meydana çıkmıştı. Ordan Selânik'e gelen Hakkı bey. Redif taburunda biraz daha çalımlı, sonra İstanbul'da tithat ve Terakki'nin sorumlu sekreteri olarak çalımlıya başlamıştı.

Sapançalının en içten ve en yakın arkadaşları Yeni bahçeli ükrü, hikayeci Ömer Seyfettin, Bandırmalı Re it (Çerkez Ethem'in abeysi), Kuşbuğazı İzzet ve Asitaneli Nizamettin idi.

Dünya savaşını patladıktan sonra, ticarî işlerini arttıran Sapançalı, Romanya ile Osmanlı hükümetleri arasında bu dayalımlı satışına da ön ayak olmuştu. Yalnız siyasal hasımlarınca az kalsın lekeleniyordu. Sapançalı. partinin kirli işlerinden hiç birine yana mamış, sonuna dek tertemiz kalmanın yolunu bulmuştu.

Mustafa Kemal, bunun için onu çok seviyordu.

Ne var ki Sapançalının kirli işlere karışmamaktaki direnişinde bir işe yaramamıştı. Romanya'da bulunduğu sırada Fransız ve İngiliz temsilcileri, onun Enver Paşanın en yakın arkadaşlığından yararlanarak «ayrı barı» düzenlerini ona açmışlar ve böylece Enver'e doğru bir yol açmaya çalışmışlardı. Almanların bütün cepheelerde durakladığı bir sırada yapılan bu ayrı barı telkini, çok güzel bir işeydi. Türkiye'de bunu isteyen bir çok düzenlen kafa vardı, hükümeti sımsıkı ellerinde tutanları bu düzeneye yana tırmanın güçlü ü de meydana daydı.

Ayrı barı düzenini ilk önce Sapançalıya açan onun ta Selânik'ten beri tanıdığı dostu Havas ajansı muhabiri Mösyö Moto olmuştu. Sapançalı her ne kadar artık siyasetle hiç bir türlü ilgisi olmadığını durmadan söylemiş

se de bu görü benim bir de il birkaç kez yapılmasını ön-
leyememi ti.

Fransa, Mösyö Moto'nun a zıyla Türkiye'den ayrı
barı istiyordu. Hükümette bunu dinleyecek bir tek ku-
lak var mıydı?

Ondan sonra Sapançalıya ngiliz elçisi yana mı , o
da ayrı barı dü ünmesini açmı , hattâ daha avantajlı bir
ayrı barı da ileri sürmü tü.

Sapançalı Hakkı bey, onları ister istemez dinlemi ,
zoraki bir aracı haline gelmi ti. stanbul'a döndü ünde
en yakın arkada ı Enver'le Talât'a bunları öyle üstün
körü olsun çıtlatıp dü üncelerini yoklayabilirse de, bunu
yapmadı.

Sapançalı, Romanya'dan stanbul'a dönü ünde yine
«Seyri Sefain Acentası»nın üstünde ticari yazıhanesinde
her zamanki i leriyle u ra maya ba lamı ti. O, ttihat ve
Terakki içinde en çok arkada ı olan bir adamdı. Bundan
dolayı her Allah'ın günü yazıhanesi ttihatçı arkada larıy-
la dolup ta ıyordu. Fakat Dahiliye Nazırı Talât bey, bu
en idealist particilerle yakın dostları Sapançalıyı iddetli
bir göz hapsine almı ti. Onlardan önemli, hattâ çok önem-
li bir tehlike kokusu aldı ı anla ılıyordu. Arkalarına yı-
ınla sivil polis takmı ti. Sapançalı en sonra bunu anla-
mı , kendini ve çevresini kontrol etmeye ba lamı ti. Bir
gün Karlman Pasajı önünde vitrinlere bakarken çevresin-
de kendisiyle ilgilenen kalabalık bir grup görmü , ku ku
lanmı ti.

Sonra, ordan Tepeba 'nda bir gazinoya u rayarak
bira ısmarlamı ve bu grup oraya da gelip tam kar ısı-
daki bo masaya oturmu tu. Altı ki iydiler.

Sapançalı Hakkı'nın kafasının tası atmı ti. Hemen
polis müdürü Ahmet beye ko mu , çıkı ırcasına ona bu
durumdan yakınmı ti. Ahmet bey a ırımı :

— u münasebetsizlere bak yahu! demi ti. Sanki ben
bunlara altısının da bir arada gezmesini söylemi im gibi
heyet halinde vazife yapmı lar!

zleme emrini veren, Talât beyden ba kası de ildi.

Ötekiler neyse ne, hüsrev Sami ile Yakup Cemil'in de yazıhaneye girip çıkması, Talât beyi adamakıllı ku kulan-dırmı tı. Yakup Cemil, hükümet erkânınca o günlerin en tehlikeli adamı sayılıyordu. Kendisinden önce tabancası konu uyordu.

Talât beyin bu korkusu bo una de ildi. Romanya'dan gelen ayrı barı havadisini sa ır sultan bile i itmi ti. Olaylar da aldaticı karakterini bırakmıyordu.

Sapancalı Hakkı, Romanya'dan bomba gibi fikirlerle döndü ünde, Hüsrev Sami de Trabzon'daki parti görevinden ayrılıp stanbul'a gelmi ti. Hükümetin aleyhinde uluorta artıp .tutan Hüsrev Sami, Talât'ı adamakıllı ürkütmü tü. Bu arada bir Yakup Cemil eksikmi gibi o da Halil Pa a'nın iste i üzerine stanbul'a gelmi , hemen candan arkada ı Sapancalı'nın yazıhanesine u ramı tı. Mustafa Kemal'in Çanakkale'den temelli dönü ü, yeni dü ünceleri ve propagandalarıyla devletin güvenini sarsan tutumu Talât Pa a'yı tedirgin hale getirmi ti.

Sık sık toplananların hepsi de eski tanıdık, eski bil dikti. Hepsi de zaman zaman kodaman arkadaş larınca görev diye sürgüne gönderilmi ki ilderdi.

Yakup Cemil'in gözü kendisine vaadedilmi yarbaylık rütbesinde olmasaydı, hemencecik hükümeti allak bul-lak etmeye hazırdı.

Enver Pa a, cepheden cepheye gezerken stanbul'da onu dört gözle bekleyen Yakup Cemil, ömrünün en sıkıntılı günlerini geçiriyordu. Prens Sabahattin'in yakın dostu ve özel kâtibi Satvet Lütfi bey, onu Bursa'daki Kaplıca Oteli'nde birkaç gün dinlenmesi için ça ırınca çok sevinmi ti. darede «ademi merkezîyet» yanlısı olan Prens Sabahattin'de imdi bir de ayrı barı sloganı vardı ve Türkiye'deki en içten adamı Satvet Lütfi bey de Bursa' da sürgün olmakla beraber onun dü üncelerinin biricik temsilcisiydi. Yakup Cemil'in de bu dü üncenin ampiyonlu unu yapması, onu ilgilendirmi ve çaktırmadan onu kaplıcalara ça ırmı tı. Yakup Cemil, Trabzon'dan yeni dönmü olan ve hükümete, Talât'a sövüp sayan Hüsrev

Sami'yi de kandırarak alıp Bursa'ya götürmü tü. Hüsrev Sami bey, Yakup Cemil'in kı kırtıcı bası ıydı.

Prens Sabahattin, Sultan Abdülhamit'in kız karde i- nin o luydu. Babası Damat Mahmut Pa a, iki o lunu ya- nına alarak Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmı tı. Birçok genç Türkler gibi orda sultana kar ı sava açmı tı. Prens Sabahattin, Avrupa kültürüyle yeti mi ve Paris'te 1906 da «Terakki» adlı bir gazete çıkarmı tı. Dayandı ı ide- oloji bakımından o zamanın Jöntürklerinden daha ileri dü ünceliydi. Paris'teki iki grup Jöntürk'ün bir kolu onun çevresinde toplanmı ve onun dü üncelerini benimsemi - ti. Ahmet Rıza beyin çevresine toplanan grubun istedi i, Mithat Pa a'nın rafa kaldırılan Anayasasının yeniden yü lürlü e girmesiydi. Siyasal dü ünceleri me rutî bir rejim- den ileri geçmiyordu. Prens Sabahattin ise bu yandan Fransız sosyologlarının etkisinde sosyal bilgi tezine da- yanırken siyasal alanda da paha ileri görü lüydü. Cum huriyete ve demokrasiye dek gidecek bir devrim istiyor- du. Prens Sabahattin'e göre Abdülhamit'in devrilmesiyle de milletin yoksullu u ve acıları dinmeyecekti. Bu yoksul- lu u meydana getiren daha derin nedenler vardı: Müs- lüman Türk toplumunun asıl belini büken, genel e itim sisteminin bozuklu u idi. Türk halkı, birey olarak ki isel giri im niteli inden yoksundu. Köylü, çiftçi vb. bilgi sa- hibi olamadı ndan para sahibi olamıyor, böylece de bü- yük i ler kuramıyor ve yoksul kalıyordu.

te, Kanunu Esasî denen Anayasanın kabulünden sonra memlekette bir sosyal bilgi ve ki isel giri im kam- panyası açmak, böylece de batı uygarlı ını yürüten bu- har ve endüstri ça ına girmek gerekiyordu. Sonra, geni imparatorluk topraklarını bir merkezden yönetmeyi bir yana bırakmalı ve her bölgenin kendi olanaklarıyla geli - mesine önyak olmalıydı. 1907 de Jöntürk kongresinde ba kan seçilen Prens Sabahattin, büyük bir üne ula mı - tı. Avrupa'dayken ttihatçılarla yi geçinen Prens, 1908 devriminden sonra yurda dönmü ve zmir'de dü ünçe- lerini yaymaya ba larken kar ısına ittihat ve Terakki di kilivermi ti. ttihat ve Terakki, yurтта tek siyasal kurum:

ve güç olmakta direniyor, ba ka hiç bir Örgütün ya amasına ve barınmasına göz yummayacağını açıkça söylüyordu.

Prens Sabahattin'in çevresinde ve etkisindeki kişilerin «taklibi hükümet» yapacağını kanısı yaygındı; ttihatçılar böyle düşünüyorlardı. Onların me rutiyet hükümetini devirip Cumhuriyet kurmak istediklerini sanıyorlardı. Prens Sabahattin, aslında hiç bir vakit hükümeti bir darbe ile devirerek başına geçmeyi düşünmemi ti. Bunu, onunla çalı an ve onu kendi dâvaları u runda kullanmaktan çekinmeyen siyasal çömezleri söylüyordu.

Balkan Sava ı felâketinden yararlanan siyasal çömezleri, bir yansız kabine kurma düşünmesini ele almı lardı. Bu propaganda tutmu ve henüz sarı gagalı olan ttihatçıları yere vurarak Kâmil Pa a'yı iktidar sandalyesine oturtmu lardı.

Prens Sabahattin'cilerin Kâmil Pa a kabinesi içinde en çok güvendikleri adam olan Harbiye Nazırı Nazım Pa a, onlara hemen dirsek çevirerek öyle demi ti :

— Artık, mesul kabine gelmi tir, da ılsınlar!

Prens Sabahattin'ciler, küskün küskün da ılıp evlerine gittiler ve Nazım Pa a da, Kâmil Pa a kabinesi de gündün güne ustala an ve hırsları artan ttihatçı avangardların kar ısında yalnız ve koruyucusuz kaldılar. ttihatçılar, memlekete tabancayla post kapmak ve siyasal rakiplerden kurtulmak metodunu sokmu lar, kar ılarında ki pasifist gruplara da bunu ö retmi lerd i.

Propaganda ve fikir tartışmasıyla kurulan bir kabineyi Babiâli baskım ile al a a ı eden ttihatçı kodamanların kar ısında aynı silâhı kullanmak isteyen hasımlar türmi ti. Son kerte nsancıl ve demokratik yollardan iktidara gelme düşünce si üzerinde bocalayıp duran Prens Sabahattin, en sonra atakla an ve sabırsızla an müritlerinin gitti i komplo yoluna girmi ve onlara uymak zorunda kalmı tı. Türkçesi, bu siyasal davranı için verilen karar, onun kafasından de il müritlerinin kafasından çıkmı tı.

«Taklibi hükümet» suçlusu olarak Satvet Lütfi, Salih.

Mahmut ve Ahmet Kuran beyler, zmir yoluyla Bodrum'a sürgün edildiler. Sonradan kaçmak için plânlar kuran sürgünler, ordan da Sinop kalesine sürüldüler. Sinop sürgünleri arasında Amasya mebusu ismail Hakkı Pa a, it-ham gazetesi sahip ve yazarlarından Ferit ve Mustafa Suphi beyler (Komünist Partisi lideri), Doktor Celâl Pa a, Refik Halit, Refî Cevat (Ulunay), Alemdarcı Kadri beyler, Evkafı slâmiye Müzesi müdürü, Anelâmiler eyhi Salih efendi ile eyh Baha bey de bulunuyordu.

Bu sürgünler arasında Ziver beyle sakallı Rifkı denen iki vali, Osman Cemal, Nernlizade Salim, Sosyalist Hilmi, kurmay subay Nevres, te men bombacı Lûtfi beyler de göze çarpıyordu.

te, imdi, bütün bu dü ünçe adamlarının gizliden yaptıkları ve ttihat ve Terakkici genç ku a ı da âlet ettikleri bu «Ayrı Barı » parolası, propaganda alanından kurtarılarak militanların eline geçmek üzereydi. Hiç olmazsa durum böyle görünüyordu.

Bir haftalık Bursa gezisi Yakup Cemil'e hükümeti devirmek için en yeni dü ünceyi vermi ti.

Bursa'dan dönen Yakup Cemil, Enver Pa a'dan ne rütbe vaadi alabilmi , ne de ba ımsız bir kürt tümeninin lâfı olmu tu.

Enver Pa a'ya kar ı bütün güvenini yitiren Yakup Cemil, artık tozu dumana katmanın zamanı geldi ine inana maya ba lamı tı. Hattâ :

— Artık ben itilâfçı oldum! diyecek kerte ileri de gitti.

Sapançalı Hakkı, büyük bir yanlı lık yapmı , Romanya'da kendisine önerilen «ayrı barı » görüş melerini, birçok arkada ina oldu u gibi Yakup Cemil'e de açmı tı.

te, o gündenberi kendisi de Yakup Cemil gibi tehlike içindeydi. Yakup Cemil, bu i i ia e nazırı Kara Kemal'e, Sadrazam Sait Halim Pa a'ya, Talât Pa a'ya da açmı tı. Romanya'da büsbütün gizli geçmi olan en tehlikeli bir konu, ondan yılandan korkar gibi korkan kodamanların kula ina dek gitmi ti. imdi Yakup Cemil gibi Sapançalı Hakkı da topun a zındaydı. Gariptir ki bu tehlikeli dü ün-ceyle bütün kodamanları birer birer dola an Yakup Ce

mil, baya ı hepsinden ayrı ayrı tatlı sözler bile i itmi , sanki isteyip de yapamadıkları bir i ten konu uluyormu gibi kaygusuz ve yüreklendirici görünmü leri.

Yakup Cemil, en sonra Enver'in adamıydı. Bunun için de bu denli serbest davranabiliyordu. En sonra tehlikenin kapıyı çaldı ını sezen Enver, onu bir milis kuvvetinin ba ında ran içlerine göndererek bu belâdan kurtulmanın çaresini bulmaya çalı tı.

Yakup Cemil, sefer heyetine istedi i subay ve askerleri seçerek alacak, asker kaçaklarını, mahpusları bile isterse alabilecek, ran içlerine dalıp serüven arayacaktı. Enver Pa a :

— Orda ne halt ederse etsin, isterse vezir olsun, artık gerisine karı mam! diyordu.

Yakup Cemil, çetesinin listesini yapmaya ba lamı - tı. Seçti i subaylarla erleri Harbiye Nezaretinin Mercan'a açılan kapısının iki yanındaki dükkânlara yerle tiriyordu. Artanlar, Sirkeci otellerini doldurmu tu. Karargâhını da Sirkeci'deki Meserret Oteli'nin bir iki odasında kuran Yakup Cemil, birkaç gün içinde ipten kazıktan kurtulmu disiplinsiz, serüven sever bir sava çı yı ına sahip olmu tu. Hükümet kona ının hemen yanba ındaki bu silâhlı insanlarla kayna an karargâhı, birdenbire bir ku ku kayna ı olmaya ba lamı tı. Harbiye Nezaretinin bir ta-**limgah** gibi a açsız ve geni bahçesinde Yakup Cemil'in çete erleri, kabadayıcı gezip tozuyorlar, görenlere korku salıyorlardı. Anadolu'nun birçok ehirlere gözünü daldan budaktan sakınmayan gözü pek delikanlıların gelmesiyle liste gittikçe kabarıyor ve Yakup Cemil'in morali de gittikçe düzeliyordu. Hüsrev Sami, zmir'e gitmi , ordan asker kaçakları dev irip gönderiyordu.

Yakup Cemil, eline bu kuvveti geçirmeden önce gerçekten ran'a do ru bir sava seferiyle uzakla mak istemi ti. Ne var ki Satvet Lütfi'nin kaplıcasında verdikleri hükümeti devirmek, Talât'ı ve Enver'i temizlemek, arkasından hemen ayrı barı hazırlı ı yapacak kabineyi kurmak kararı, aklını yeniden çelmi , eline kuvvet geçmi - ken ikinci Babıâli baskınını yapmaya karar vermi ti.

Yeni kurulacak barı kabinesinin elemanları da hemen elinin altında bulunuyordu: Mustafa Kemal Ba kumandan Vekili ve Harbiye Nazırı, Hüsrev Sami, Hariciye Nazırı, Ali Fethi Dahiliye Nazırı vb.

Artık Yakup Cemil için ran seferi, bir kamufllâjdi. Meserret Oteli'nin 13 14 No.lu odaları her gün insanla dolup ta iyordu. Memleketin birçok yerlerine da ılmı olan eski çete eratı ve kaptanlar çıkageliyor ve saatlerce Yakup Cemil'le ba ba a görü üyorlardı. Yahya Kaptan da son günlerde on be ki ilik çetesiyle yeti mi , listeye girmi ti. Yakup Cemil, iri gövdesiyle ve belindeki çift tabancasıyla otele girip çıktıkça arkasından Talât beyin taktı ı gölgeler de bir an ayrılmıyordu.

Artık hükümeti devirmek dü üncesi, romantik bir ihtilâlcı oyunu olmaktan çıkmı , gerçe in demir çizgisine kıl kadar yakla mı tı: Yakup Cemil, yüzünden ate gibi terler akarak 13 Temmuz 1916 da Babiâli'ye ikinci baskın kararını verdi ti.

Baskına katılacak adamlarına görevlerini bildirmi ve tetik üzerinde beklemeye ba lamı tı. Artık, gerek Enver, gerekse Talât, onun gözünde ölü canlardı; onlardan bu dünyada hiçbir ey beklenemezdi. Onlar kocaman Türkiye'yi gemi aزی almı birer küheylân gibi dipsiz mavi uçurumlara do ru uçuruyorlardı. Bu korkunç sarho luk içinde onların lâftan anlaması, artık dü ünülemezdi. Artık, bu eski dostları da azrail, listesine yazmak üzereydi. Türkiye ancak, bu sorumsuz ba lar gittikten sonra kurtulu yoluna girebilir, Almanların yemi olmaktan kurtulabilirdi.

Yakup Cemil, her gün Harbiye Nezaretinin geni bahçesinde çete eratını gözden geçiriyor, sözde yola çıkmak için hazırlık yapıyordu. e ba layalı yirmi gün oldu u halde hâlâ hazırlık bitmemi ti. Çetesine yazılmak « ar-tıyla» do udaki e kiyaya af çıkartan Yakup Cemil, her gün bunlardan birkaçını listeye geçirip duru»ordu. «Boyunlarında asılı Çerkez kamaları, gümü ten ineklikleri, silâhları, ayaklarında garip ve renk renk çizmeleriyle» bu

genç adamlar. Yakup Cemil'in yapacağı için biçilmişti.

Gelgelelim, ayda ya da Merih'te hazırlanır gibi başına hazırlanan Yakup Cemil, kıpırdanamayacak kadar yakından göz hapsine alınmıştı.

Talât bey, eski bir kurttu. Yakup Cemil gibi saf ve idealist bir suikastçıyı nakavt etmek için hemen harekete geçmişti. Polis Müdürü Bedri beyle başlayan entrikası, olumlu bir sonuca doğru çabucak gelişti ve Yakup Cemil'in üstüne kapanacak çelik ağı hazırlanmıştı.

Talât beyin sağ eli Kara Kemal, Enver Paşa'yı yalnızca bulmuş ve hazırlanan komployu, Talât beyle kararlaştırdıkları gibi noktası noktasına bir solukta anlatıvermişti:

— Yakup Cemil'in, hükümeti devirme teebbüsü pek hafif değil, paşa, onun yanında senin yaverin Mümtaz, onun arkadaşları Hüsrev Sami, Yenibahçeli Nail ve Samancı Hakkı da var. Maksatları seni Harbiye Nezaretinde, bizi de merkezi umumide bastırıp katletmek, Mustafa Kemal'i, Fethi'yi, İstanbul muhafızı Cemal'i ve İzmir Valisi Rahmi'yi iktidara getirmek, Hüsrev Sami'yi de Hariciye Nazırı yapmaktır.

Talât beyin de bundan sonra Enver'in yanına giderek olay üzerinde pek heyecanlı konuşması, Enver Paşa'yı büsbütün ağırtmıştı:

— Enver, kardeşim, demiyorsun ki, uzun yıllar himaye etmek istediğin adamlar, en sonra bizi mahvetmek üzeredirler. Bereket, müdüriyetin raporu imdadımıza yetti. Buyurun Polis Müdürü Bedri beyin raporu. Bu rapor, Talât beyle polis müdürünün uydurduğu bir rapordur. Yine de gerçeğe kılkadar yaklaşıyor bir rapordur. Eski yaveri Mümtaz beyin de raporda baş suikastçılarından biri olarak gösterilmesi ve izmit'te bulunması gerekirken bu arada İstanbul'da bulunması, Enver Paşa'yı çirkinliklerinden çıkarmıştı. Demek ki, suikast haberleri gerçeğe doğru hızla yol almıştı. Umulmadık ki ileride, bütün eski ve en yakın arkadaşları suikast çetesinin elebaşıları idiler.

Merkez Kumandanı Cevat beyi telefonda bulan Enver Pa a :

— Ben Ba kumandan Vekili Enver, imdi hemen Ya kup Cemil'i tevkif ediniz! emrini verdi.

1881 de stanbul'da do an Enver Pa a 33 ya ında Harbiye Nazırı olmu tu.

Enver Pa a'nın dedeleri Romanya'nın Kilye kasaba sındandı. Babası Ahmet efendi kondüktör denen yol fen memuruydu. Ahmet efendinin büyük babası Kilyeli Abdullah a a, Kahraman a a, Killio lu Hüseyin a a. Hacı Mustafa Kaptan, Hafız Kâmil efendi ve en sonra babası Ahmet efendi, annesi Ay e hanımdı. Ahmet efendi, hürriyetten önce Manastır Nafia Müdürlü ünde memurdu, Manastır'ın kenar bir semtinde, E ride irmen'de, Kara köprü'de bir evleri vardı. Enver Pa a'nın amcası Halil Pa a, Enver Pa a'nın babasıyla üvey karde ti.

Enver beyin kız karde i Hasene hanım, me rutiyetten önce Selanik merkez kumandanı ve sarayın adamı Çerkez Yarbay Nazım beyle evlenmi ti. Enver bey, Harbiye Nazırı ve pa a olan Nazım beyi Yakup Cemil'e vurdurtmakta bir sakınca görmemi ti. Enver beyin öbür kız karde i Mediha hanım. Kâzım (Orbay) Pa a ile evliydi. Enver Pa a'nın babası me rutiyetten sonra saray in aat nazırı olmu tu. Mütarekede yakalanıp Malta'ya sürülecekler arasında bulunacaktı.

Yakup Cemil'in tutuklanması, kolay olmu tu. Tutulduktan sonra kuzu gibi Bekira a Bölü ü'ne götürölmü ve tabancaları üstünde oldu u halde küçük bir hücreye kapatılmı tı. Durumun tehlikeli oldu unu gören Sapançalı Hakkı, hiçbir ey olmamı gibi Sirkeci'den trene binip Avrupa'ya yollanmak üzere iken Talât beyin sivil polislerin ce yakalanıp yine Bekira a Bölü ü'nün alt katındaki küçük bir hücreye tıkıldı: Bu sırada hâlâ izmir'de Yakup Cemil'in çetesine asker yazmaya u ra an Hüsrev Sami'nin de hemen yakalanarak stanbul'a gönderilmesi için emir çıkmı tı.

Hüsrev Sami'yi dü manları, kurnazlıkla istanbul'a ça

ırdı. Galata'da vapurdan inerken yakalandı, sonra. Enver Pa a'nın emriyle salıverildi.

Enver Pa a'nın eski yaveri izmitli Mümtaz, Talât'ın ilk önce yakalatmak istediklerinden biri oldu u halde ya kalanmamı ti: Mümtaz bey, Enver Pa a'nın kar ısına çıkararak durumu aydınlatmayı bir namus borcu bilmi ti;

— Bu Talât'ın bir tertibidir, demi ti. Sapançalı Hakkı, «sulhu münferit» te ebbüsünde bulunmamı tır. Baha ettin akir. Talât'ın tertibiyle Romanya'ya gönderilmi ti. Gerek onun, gerek kâtibi mesullerden Ali beyin raporları yalandır. Hüsrev Sami, Sapançalı Hakkı, sana son derece ba lıdır. Hepimiz senin yolunda hayatımızı fedadan çekinmeyiz; imdiye kadar da çekinmedik. Bizleri senden mahrum etmek istiyorlar. Bunların ba ında Talât vardır. Bunların tertibine kurban gidiyorsun.

— Mümtaz bey, peki, ama, Harbiye Nezaretinin Mercan kapısındaki dükkânların iki tarafını tahliye ettirip oraya çetecileri iskân etmek, ne maksada mebni idi? Bunu bana söyle kâfi.

— Pa am, bunun ne kadar hesapsız bulundu unu, Cemil'in ne kadar cüretkâr, akılsız oldu unu size ben mi anlataca ım?

— Görüyorum ki sizi de aldatmı ; yeni kabine ta sarlıyormu ; hepinize ayrı vazifeler verecekmi !

— Ne yazık ki Talât'ın ve muhitinin tezvirine kapılmı sınız. Görüyorum ki düzme rapor sizi ıldırtmı ; isterseniz beni de tevkif ettiriniz. «Mümtaz bey, çok gençken Selanik'te Mü ir brahim Pa a'nın yaverli ini yapmı , erkânı harp binba ısı Arnavut Sedat beyi vurmu ve müebbet hapis cezasıyla Akkâ kalesine sürülmü , hürriyet ilân edilince affedilerek stanbul'a gelmi ti. Çok sert, fakat çok namuslu bir insandı. Sözü nü de kimseden sakı nacak tabiatta de ildi.»

Yakup Cemil, divanı harp kar ısında dosdo ru konu - mu tu :

— Merkez kumandanlı ı, bölük kumandanı Yüzba ı Nevzat, silâh ve bombaları Meserret Oteli'ne getirmi ti. Divanı harp reisi Miralay Nafiz beyin yaveri Murat, Dra

malı Yahya Kaptan'ı ve on yedi ki ilik adamını getirmi ti. Bunlar da hazır dılar. Ben, Babîâlî'ye girdim mi jandarma yüzba ısı Hasan Hoca bana selâm verecek, hiç bir mukavemete maruz kalmadan meclisi vükelâya girecektim. Mukavemet edenler olursa onları tabancamla yere serecektim, fakat kaçarlarsa pa adan istifasını alıp istedi imiz kimseleri i ba ina getirecektim.

— Ya Enver Pa a'yı ne yapacaktın?

— Allah ya ona, ya da bana ya amayı nasip ede cekti. Herhalde vuru acaktık.

Örfi idare divanı harbi, do ruyu çekinmeden söyle di i için Yakup Cemil'i idama mahkûm etti. Sapançalı Hakkı, uzak bir yerde hapse mahkûm oldu. Hüsrev Sami, Yahya Kaptan, Yüzba ı Nevzat, Te men Murat da türlü cezalara çarptırıldı.

Onlar, bir süre sonra istedikleri ya amaya ana baba ya da aile ocaklarına döneceklerdi. Yalnız itilâf devletle riyle «ayrı barı » yaparak Türkiye'yi gitti i uçurumdan kurtarmak için kellesini veren Yakup Cemil, bir daha çocuklarının yanına dönmeyecekti. Kâ ithane'de bir sırı a ba lanan Yakup Cemil, vatan hainli i suçundan dolayı gö süne do rulan on dört tüfek namlusundan çıkan on dört kur unla delik de ik olmu ve kafasında ta ıdı ı «ayrı barı » dü ü, kopmu bir film gibi birden kesilivermi ti.

**

Enver Pa a'nın genç arkada larını böyle ka la göz arasında ortadan silen Talât bey, Türkiye'nin bir numaralı adamı olmanın en önemli güçlüklerini yenmi ti. Yakup Cemil, gelmemek üzere gitmi , Sapançalı Hakkı. Hüsrev Sami. Yenibahçeli Nail gibi kara dü ler de birer yana sürülmü tü. En a ır çeki ta ı halindeki Mustafa Kemal' se do uda Ruslarla bo u maya gönderilmi ti. Mu Bitlis dolaylarında kurnazca bir çekili ve sonra saldırı hareketi yaparak orda zafer sözcü ünü unutmı birliklere bunu bir kez olsun tattır mı tı. O. ikinci ordu kumandan vekilli inde Sekerat köyündeki karargâhında askerleriyle birlikte kı nın iddetinden titrerken, stanbul hükümeti, Türk milletine ve Türk ordusuna yeni yenilgiler hazırla

mak üzere Almanlarla el ele, kucak kucağa çalışıp duruyorlardı.

1916 yılının yaz ayları ve soğuk günleri, Anadolu'nun doğusundaki yüksek dağları ve tepeleri karla kaplı artmaya başladıkça cepheye yalnız ufak tefek hareketler oluyordu. Ruslar da, Türkler de kıtanın iddetinden korunmak için tedbirler düşünüyorlardı.

İkinci ve üçüncü ordularca tutulan Kafkas cephesinin sağ kanadında Mustafa Kemal'in ikinci ordusu bulunuyordu. Çapakçur Bozazı'nın kuzey ve doğusundaki yüksek dağlar üzerinde mevzilenen ikinci ordu er ve subayları, düşmandan daha korkunç bir kara kıtanın tehdidi altında umutsuz titretiliyorlardı. Hepsisi de bu dağlar üzerinde kıtalarlarsa bahara sağ çıkamayacaklarını biliyor ve çaresizlik içinde kıvrılıyorlardı. Mustafa Kemal, daha ilk günlerde bu ölüm mevzilerini gördü ve kimsenin yapamayacağı bir şeyi yapmaya karar verdi.

Yalnız, bu pek çok tehlikelerle dolu bir işti; ama bunu yapmak zorundaydı. İkinci orduyu göz göre göre ölümüne bırakamazdı. Enver Paşa'nın 1914 kıtanında Allahüekber dağlarında dondurarak öldürdüğü yüz bin kişilik vatan kuzularından meydana gelmiş bir ordu, gözlerinin önünde mavi uçurumlara doğru kayıp gidiyor gibiydi. Bu çocuklar, buraya öldürülmek için değil savaştan kaçmak için getirilmişti. Savaş ise ancak onlar tarafından yapılabilirdi.

Bu ordunun, bu kıtanın, bu sivri buz dağlarına benzeyen kelimeler üzerinde ölümüne mahkûm olduğu unutulmaz. Kuvayı Milliye'nin kumandanı Enver Paşa da görmüştü. O da, evet, o da bunları daha sıcak barınaklara çekmek için büyük bir tereddüt içindeydi. Çünkü bu çekilmeyi isteyen Ruslar büyük bir taarruza geçerse çok kötü bir durum yaratabilirler ve pek çok şeyi tehlikeye sokabilirlerdi.

Mustafa Kemal, yalnız bir şey biliyordu: Büyük ve yiğitçe düşünceler, çou zaman başarıyla lamaya adaydı. Çanakkale zaferlerini sihirli ve parlak yemeler gibi deviririrken kullandığı yöntem hep buydu. Büyük ve yürekli davranışları karışında ortalama düşüncelerin dili tutulurdu.

Evet, bu aç, so uktan titreyen, yataksız, giyneksiz orduyu yüzbinlerce kuduz ak tüylü kurt gibi saldıran do u kı nın di lerinden kurtaracaktı. Büyük kumandan, her zaman kendini bir risk çemberi içinde bulan adamdı. Riskten kaçan hiç bir asker, büyük kumandanlık rütbesine ula amazdı.

Mustafa Kemal, hemen oturdu, ikinci orduyu daha elveri li korunaklara çekece ini ve sorumlulu u bütünüyle üzerine alaca nı yüksek makamlara bildirdi ve hemen yarı donmu askercikleri da ların doruklarından sıca k ordugâhlara indirdi. Çapakçur Bo azı'nın kuzey ve do usundaki da lar üzerinde güven müfrezeleri bırakmakla yetindi.

Mustafa Kemal, artık pa a olacaktı, olmalıydı. Bi türlü bu rütbeyi ona vermiyorlardı. Neyse en sonra, bu so uk sürgün yerinde hiç olmazsa biraz gönlünü ısıtabilmek için ona bir mirlivalık (tu generallik) rütbesi gönderdiler. Çok ükür, Türk ordusunun en büyük askeri, en sonra, pa a olmu tu. Enver Pa a, onun büyük bir asker oldu unu birçok kez kendi arkada larına da söyleyip durmu tu. Ne var ki ondan bu lâyük oldu u rütbeleri kıskançlıkla esirgemi ti.

Yakup Cemil, Kâ ithane'de kur una dizildi inde Mustafa Kemal, stanbul'dan çoktan uzakla tırılmı tı. Yakup Cemil'in kur una dizilme haberini Yakup Cemil'le yakın ahbaplı ı yüzünden tevkif edilmekten korkarak Diyarbakır'a kaçıp giden Doktor Hilmi'den ö renebilmi ti. Yakup Cemil olayında adı bayrak gibi kullanılan Mustafa Kemal'e gerek Enver Pa a, gerek Talât bey, ufak bir fiske bile vurmaya cesaret edememi ti. Ne var ki tutuklanıp asılmak korkusuyla do uya kaçıp Mustafa Kemal'e sı inan Doktor Hilmi yüzünden Mustafa Kemal, bir kez daha rast gele adam asılmasına kar ı kükremek fırsatını bulmu tu. stanbul hükümetinin adam asmaktan vazgeçmeleri için afilli bir ihtarda» bulunmaya karar verdi ti. Enver Pa a'ya ve Talât beye kendisine sı inan Doktor Hilmi beyi savunmaya ve korumaya karar verdi ini bildirdi. Onlardan hiçbir ses çıkmadı. Ondan da doktoru asmak için hiç kim

se istemedi. Mustafa Kemal, pek dı arı vurmamı tı, ama, Yakup Cemil olayı onda büyük izler bırakmı tı. İlk önce, o, Mustafa Kemal'i bayrak yaparak, hattâ bu dâvasına inanarak gitmi ti. Sonra, onu yakından tanıyordu. Onunla yakın ahbablıkları olmu tu. Trablus'a, air ve hatip Ömer Naci, o ve Sapançalı Hakkı ile birlikte gitmi ti. O küçük bir adamdı, yalnız büyük eylere do ru hırslı bir atılı ı vardı ve her eyden önce de memleketini ve milletini candan seven bir askerdi.

Mustafa Kemal, ikinci ordu kumandanı ve pa a oldu u bir sırada kolordularından birine atanan bir kumandan arkada ina Yakup Cemil i i için tazesine tazesine öyle demi ti:

— Yakup Cemil asılmı (kur una dizildi ini henüz bilmiyordu), sebebi de «Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı ve ba kumandan vekili olmadıkça kurtulu yoktur,» demi . Sana bir ey söyleyeyim: Bu adam faraza muvaffak olsaydı ve ben l itseydim ki Yakup Cemil istanbul'da Mustafa Kemal Harbiye Nazırı ve ba kumandan vekili olsun diye isyan etmi ve muvaffak olmu , benim bunu kabule tenezzül edece imi tasayvur edebilir misin? Evet, vaziyeti derhal kabul ederim; fakat, istanbul'a gidip Yakup Cemil'i cezalandırmak suretiyle... E er ben, o ve emsalinin tavsiyesiyle mevki iktidara gelecek bir adamsam, adam de ilim!

t*.

Mustafa Kemal Harbiye Nezaretinin bahçesinden Bekira a Bölü ü'nün dı merdivenlerine varıncaya dek bütün ba kalarının direncine ba lı ömrünün hareketli destanını bir yıldırım gibi anılarının filminden geçirmi ti. Bu birkaç yıllık ömre nice nice olaylar sı mı tı. İmdiye dek ba kasının heveslerine göre düzenlenmi olan ya ayı ı, bundan sonra yalnız kendi radesine ba lı olacaktı. Artık, ne Enver Pa a'dan, ne de padi ahtan emir alacaktı. Artık, mübarek Anadolu topraklarında yalnız kendi iradesi at oynatacak, yalnız halk konu acaktı.

Ba kalarının iradesine ba lı ya ayı ının destanı bur da bitiyordu.

Üç ki i. Bekira a Bölü ü'nün dı merdivenlerinden yukarı çıkmaya başladılar. Önde Mustafa Kemal, arkasında da Rauf beyle Cevat Abbas çıkıyordu. Merdivenlerin dibinde ve baında bekleyen kanun erleri gelenleri alıp müdürün odasına götürdüler. Müdür, namuslu ve iyi bir insan yüzü taıyan eski bir askerdi. Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını büyük bir saygı ile karşılayarak oturttu :

— Ali Fethi beyi göreceksiniz, de il mi, pa am?

— Evet, onu görece im. Bu eski ve yakın arkadaşımın bu vaziyeti beni çok üzüyor, Ali bey.

— Kader, pa am. Hepimiz o kaderin kurbanı de il miyiz?

Ali bey gerçekten de kaderin kurbanlarından biriydi. Çanakkale'de Mustafa Kemal'in alay kumandanlarından biri olan bu iyi ve namuslu adam, Bu lan gedi i batısında, kumandanının onu iyice aydınlatmaması yüzünden Mustafa Kemal'e yanlış bilgi vermi , o da bu önemli yanlış yüzünden onu açığı çıkarmı tı. Mustafa Kemal, Bekira a Bölü ü'ne ilk geli inde karısında kendisine kırğın ve kızgın olması gereken bu eski yirminci alay kumandanını, görünce epey ürkmü se de çabucak adamın altını gibi bir yüre i oldu unu anlamı tı.

Mustafa Kemal ile arkadaşları oturdu u halde Ali bey, hâlâ saygı ile ayakta bekliyordu. Mustafa Kemal :

— Oturunuz, Ali bey! dedi. Ali bey oturduktan sonra :

— Pa am, haber aldık, Anadolu'ya gidiyormu sunuz. Ne vakit emrederseniz mevkuflardan istedi inizi yanıma alarak size gelece im! dedi. Mustafa Kemal buna, çok sevindi ve heyecanlandı; aya a kalktı, Ali beyin elini tuttu:

— Bana muvaffakiyetimin ilk müjdelerini veriyorsunuz, te ekkür ederim, dedi; ben öylece ko u ları serbestçe dola mak stiyorum. Siz benimle gezmek zahmetine katlanmayınız.

Mustafa Kemal, Rauf beyle beraber ko u ları dola mak üzere koridora çıktı. Ko u lardan koridora bir u ul tu ta iyordu. Mustafa Kemal, bu serin ta koridorda yürümeye ba layınca bir kez daha o bahtsız Yakup Cemil'i andı. Buraya kapatılmı , sonra alınıp ölüme götürülmü

tü. Suçu da Mustafa Kemal'i iktidara getirmek iste iydi. «Zavallı Yakup Cemil, diye dü ündü, seni ölüme gönderen o insafsız çarkın adamları da i te imdi burda kasaplık koyun gibi sıralarını bekliyorlar.»

Mustafa Kemal, bir ko u a daldı. Burda, müdüriyette gördü ü yüzlerle beraber yeni gelenler de vardı. Kısa kır sakalları birdenbire a armı a benzeyen Sadrazam Sait Halim Pa a, demir karyolasının üzerinden atlayarak Mustafa Kemal'in elini sıktı. Yatakların üzerinde dama, satranç ve kâ it oynayanlar oyunlarını bırakarak Balkan Sava 'ıyla dünya sava ının yeti tirdi i iki kahramanı, Mustafa Kemal'le Rauf beyin çevresini aldılar, iktidardayken Mustafa Kemal'e hiç de dostça davranmayan Hacıye Nazırı Ahmet Nesimi bey de ikircikli adımlarla ilerleyerek onun elini sıktı. Mustafa Kemal, yakın dostlarından mebusan meclisi reisi Halil beyle de el sıkı tı. Kara Kemal, smail Canbolat beyler de tedirgin bakı larıyla Mustafa Kemal'den medet umar gibi yakla tılar.

Bütün ko u lar, tıklım tıklım doluydu. Demir karyolar arasında hemen hemen geçecek yer yoktu. çerde tütün, ter, ya duvar kokuları yüzüyordu.

Bir ko u ta gürbüz, eski ve heyecanlı bir arkada ı Mustafa Kemal'in üstüne atıldı. Bu Selanik'ten beri ihti lâlcî dü üncelerinde beraberlik kurdu u arkadaş larından Hüsrev Sami'ydi. Yakup Cemil dâvasında kelleyi güçlük le kurtaranlardan birisi de oydu. imdi de tilâf ve Hürriyetçilerle ngilizlerin eline dü mü tü.

Sonra, Mustafa Kemal'le Fethi bey küçük bir odada ba ba a verip konu tular. Mustafa Kemal, çok heyecanlıydı. Ona 16 Mayıs'ta Bandırma vapuruyla Samsun'a yol lanacağını ve ondan sonra neler yapmak istedi ini ematik olarak anlattı. Fethi beyin heyecandan yüre i a zına gelecek gibi oluyordu. Mustafa Kemal'in yapmak isteyip de yapamayacağı ey yoktu. Konu maları bitince :

— Haydi imdi ko u a git, pek candan arkadaş lar dan ba ka kimseye bir ey anlatma, dedi. Ben Samsun'a ayak bastıktan sonra isterseniz top atabilirsiniz. Sonra, mon er, hapishane müdürü Ali beyin benim alay kuman

donlarımdan biri oldu unu daha evvel sana söylemi tim. imdi, kendisiyle esaslı olarak konu up anla aca im. s- tedi im zaman, istedi im mevkularla kaçıp Anadolu'ya gitmeyi teklif etti. Benim tayinimi de daha önce i itmi . Gerekirse Ali beyle bir. tertip yaparak istediklerimizi bu- radan çıkarmak mümkün.

Fethi bey, ikinci kez Bekira a Bölü ü'ne dü tü ün- den birkaç gün sonra merkez kumandanlı ı dairesinden ça rılmı tı. Ko u ta herkes buna kulak kabartmı tı. Alı Fethi bey kadar öbür tutuklular da merak içindeydiler. Her saati de il, her dakikası sürprizlerle dolu bir zaman ya ı- yorlardı. Fethi beyi bir telâ tır almı tı. Çabucak pijama- larını soyunup giyne ini giymi , kravatını takmı , asker gardiyanın arkasından uzun boyuyla ko ar gibi yürüyüp gitmi ti. Geçen sefer tahliye edildi inden bu sefer de tahliye edilece ini umuyor, hattâ ko u arkada ları da öyle sanıyorlardı. Fethi beyin Birinci Dünya Sava ı'nda^ Kendisini buraya sürükleyecek gibi bir sorumlulu u ol- mamı tı. Bir tek nokta vardı ki o da zzet Pa a ile el ele verip ttihat ve Terakki'nin kodamanlarını sınır dı ına ka- çırması kuskusuydu. Bunun için tutulup buraya getirile- bilece ini hiç sanmıyor, çıkmak için çirpınıp duruyordu. Birinci tutulu tan sonra «tahliye» edilmi se de dı arida ancak üç gün kalmı , yine tutularak buraya getirilmi ti.

Fethi bey, gardiyanın yanısıra yürürken, iki üç gün önce Divan ı Harb i örfi'ye verdi i bir tahliye istidasına kar ılık geldi sanıyordu. Bunun için de hem heyecanlı, hem de iyimserdi.

Yarım saat sonra dönmü tü. Herkes bir a ızdan :

— Hayırdır in aallah, ne var, ne imi ? diye onu soru ya muruna tutmu tu.

Fethi beyse onlara her zamanki serinkanlılı ı ve a ır- ba lılı ıyla öyle kar ılık vermi ti:

— Hiçbir ey de ilmi , beni bir arkada görmeye gelmi de onun çin oraya ça ırmı lar, demi ve gelen arkada ın Mustafa Kemal oldu unu da ancak yatak kom- usu gazeteci Yunus Nadi, Doktor Tefik Rü tü gibi pek yakın ve denenmi arkada larına söylemi ti.

Ak amleyin, biraz da gazetecilik merakıyla Yunus Nadl bey ona sokulmu ve onu bir iyice de mi ti. Bugün Fethi daha iyimserdi. Gözlerinin içi umut doluydu. Mustafa Kemal, kendine uygun bir memuriyetle Anadolu'ya geçmek için do an bir fırsatı kovalamaktaydı. Sonra da öyle sözler etmi ti:

— Bu hal böyle devam edemez, merak etmeyin, elbet buna bir çare bulunacaktır.

Bu sözler, yakın birkaç arkada ı öyle sevindirmi ti ki hepsi hapisane gerçe ini unutmı , ilk kez rahat bir uyku çekmi ti.

Yunus Nadi, o gece Mustafa Kemal'i Beklra a Bölü ü mapusanesine üzerine kanat germi bir koruyucu melek gibi görmü tü.

Gerek Fethi, gerekse Yunus Nadi beyler için Mustafa Kemal'in birincisinden üç dört gün sonra hapisane ye ikinci ve son geli iydi ki, büyük heyecanlara sebep olmu tu. O gün bu müjdeyi koca hap'sanede ancak be altı arkada almı ve sevinçlerini nas. saklayacaklarını bilememi lerdı. te, bu ikinci geli te, bu ee altı arkada , gelenin kim oldu unu artık tam olarak biliyorlardı.

Fethi'nin bu ikinci görü mesi daha uzunca sürmü tü. Ko u a döndü ünde yüzünde ve davranı larında tam bir durgunluk ve normal bir hava vardı. Yine bütün ko u , merakla ne oldu unu sordu. Fethi bey kaygusuz görünmeye çalı arak :

— Hiç canım, yine Mustafa Kemal ziyarete gelmi do! diye kar ılık verdi.

— Bu i lere Mustafa Kemal Pa a ne diyor, kendisi ne i le me gul?

— Bu i lere Mustafa Kemal Pa a ne desin? Onun, vaziyeti hayretle görmekten ba ka dedi i yoMu'; merak etmeyin, elbet bu da geçer, diye teselli voimeye çalı yor.

— Neler konu tunuz bakalım?

— Neler konu alım, biraz da "dereden tepeden lâf attık o kadar.

Fethi bey sorularına, sudan kar ılıklar veriyordu. Yorgunmu gibi ceketini çıkarıp yata ina sırt üstü uzan

mı , gözlerini tavana dikmişti. Sonra yüzünü duvardan yana çevirmiş , böylece hiç kimseyle konu mamı olmak için en iyi çareyi bulmuştu. Yunus Nadi onun uyku numarası yaptı nı çok iyi biliyordu. Herhalde bu seferki haberler daha çok sevindirici olmalıydı ki, Fethi bu denli kamufllâjı gerekiyordu.

Yunus Nadi de nasıl olsa ak ama hepsini dinleyece ini bildi inden Fethi'nin yanından uzakla tı ve onunla ilgilenmez gibi görünmeye çalı tı.

Yunus Nadi, geni ve çıkık alnı, zeki yüzü ve tom-bulca gövdesiyle ko u tan ko u a dola tı durdu. Ak amı ipe çekiyordu. Herhalde çok önemli haberler vardı. Ko u larda kara kara dü ünen yüksek memur tiplerini, sa-va zenginlerini, her eye bo vermeye çalı an bir yı n kaygusuzu seyrede ede en sonra yorularak yata ına döndü.

Baktı. Fethi, yine yata nda arka üstü uzanmı yatıyor-sa da uyumuyor, sadece dinleniyor, hayal kuruyordu.

Yunus Nadi'nin geldi ini görünce gözlerini açtı. Elle-rini ba nının altına almı olan eski elçinin gözlerinin çinde taze dü ler okunuyordu. Ko u takilerin ço u can sıkıntı-sından oyun oynamak, çene çalmak, dertle mek için öbürü ko u lara gitmi lerdı. Artık, Fethi'ye kimsenin aldırı et-ti i de yoktu. Yunus Nadi de aklında hiç bir heyecanlı soru engere i kıvrılmıyormu gibi gitti, kendi yata nın ucuna ili erek Fethi ile bir ki sudan lâf etti.

Fethi, öyle çok sabretmi ti ki sırda ı olan zeki ga-zeteci yeti meseydi az kalsın patlayacaktı :

— Mon er, dedi, vaziyet çok mühim! Ah, bir netice-si gelebilse!

Sonra yata nda do ruldu ve duvarların kula ı ol-du u gerçe ini de unutmamaya çalı arak arkada nın ku-la ına e ildi:

— Pa a, yarın buradan hareket ediyor, Samsun'a çıkacak. Buradan Samsun'a gitmek için koskoca üç gün lâzım. Bir kere bu üç günü selâmetle atlattık mı, üst ta-rafı in aallah bütün bütün selâmet olacaktır. Ah, u üç gün...

— Pa a gizli mi gidiyor?

— Hayır, ark mntakası orduları müfetti i olmu , resmen gidiyor. u kadar kadar ki, tabî i in zahirisi böyle, batınisi ise bamba ka. Herifler pa anın kurdu u dola ba gafletle sürüklenmi lerdir. O ne dediyse yapmı lar. Meseleden ngilizlerin haberi yok gibidir. E er pa anın Anadolu'ya gitmekte oldu u bir iki cin fikirlinin nazarı dikkatini celbederse, Allah etmesin yoldan çevirmeye kalkı abilirler.

te, bu üç gün zarfında pa a kadar belki daha ziyade burada biz, adetâ çocuk do ururcasına ıstırap ve azap çekece iz. Mesele fevkalâde mühimdir. Aman, ilk i olarak nazarı dikkati celbedeyim, meselenin burada dahi mevzuu bahis olması caiz de ildir. Demindenberi ne hal lere girdi ime elbette dikkat etmi sindir. Zaten kendim müteheyyicim. Kısa kesmek için yatıp uyumak manevrasını ihtiyar mecburiyetinde kaldım.

— Pa anın kendisi ne diyor?

— Onun dedi i, hemen hemen u üç günün atlatılması endi esi etrafında hülâsa olunabilir. O, kararını vermi tir; bir kere Samsun'a ayak attıktan sonra bu i lerin köftesini düzeltmeyince bir daha buraya gelmem, diyor ve i leri düzeltilebilece inden en kafi surette emindir.

O, i lerin düzeltilebilece ini enine boyuna tetkik etmi , her ekil ve suret için bir tarz ı hal bulmu tur. Dünün kl icabında rütbe ve memuriyetlerini üzerinden atarak te kil edece i millî ihtilâl ordularının ba ina geçmeyi bile imdiden derpi etmi tir. Hikâye uzun. Bu buraya gelinceye kadar stanbul'u, sarayı, Babiâli'yi ve itilâf devletlerini hüküm ve iradesine ram etmek için plânları var. Bunların hepsini kullanacak ve vatanın bu mesaibini katiyen bertaraf etmek neticesini temin hesabına kadar vaziyetin icap etti i her eyi sonuna kadar tatbik ve icra edecektir. Bu bahisler üzerinde sonra konu uruz. Hülâsa u; yarından itibaren geçirilecek üç günün selâmeti. Ah, o üç gün! O üç gün!

Fethi bey, heyecandan aya a fırlamı , Yunus Nadi de onu taklit etmi ti. Artık, o da i in aslını astarını Fethi (kadar biliyordu.

ikisinin de heyecandan a ızları kilitlenmi ti. Dudakları titriyor, konu amıyor, söz söyleyemiyorlardı. Sanki u ara do makta olan bir mucize kar ısında gibiydiler. kisinin de kafasının içi, yepyeni, taptaze bir aydınlıkla kama mı gibiydi. Harbiye Nezareti yapısının a ır gölgesi hapisanesinin üstüne abanmı , sanki onu derinlere çökertmi gibiydi. Ko u ta külrenkli yüzler dola ıyordu. Mustafa Kemal, sarı in bir umut ı ı ı gibi gizli bir yerden ko u a vuruyordu.

DOKUZUNCU ORDU MÜFETT

Mustafa Kemal'in. Anadolu'ya geçece i günlerde çevresinde olaylar çok civcivlenmi ti. Birkaç resmî yüksek memurla birkaç yakın arkadaşından ba ka onun yeni bir görevle Anadolu'ya gidece ini kimse bilmiyordu. Gerici Hürriyet ve tilâf Partisi adamlarıysa onu ancak damgacına ve en ye ni inden Malta zindanlarına yakı ır görüyorlardı. Hele zamanın azgın eriatçılarında Zeynelabî din efendi: «O gök gözlü adamı bugün siz asmayacak olursanız yarın gözya ınıza bakmayarak sizi o asacaktır,» gibilerden satılmı yöneticilere telkinlerde bulunuyor ve bu geni yankılarla umulmadık ev toplantılarında konu ma konusu oluyordu. Bunu sezen Mustafa Kemal, kız karde ini haber sızdırabilece i kimi önemli ailelerdeki toplantılara gönderiyor ve sonucu ilgiyle bekliyordu. Tıpkı sava ta oldu u gibi dü manın tehlikeli kımıldanılarını vaktinde ö renip tedbir almaya çalı ıyordu. Harbiye Nezaretindeki dostlarından ö renemediklerini özel ev toplantılarından ö reniyordu. Bir gün Makbule hanımı ça ırma ve ona öyle demi ti:

— Dikkatli olun. Benim hakkımda duyacağınız en basit bir hadavsi bile zaman kaybetmeden bana ula tırmanızı istiyorum. Ehemmiyetsiz de olsa her eyden benim haberim olmalıdır.

te, Makbule hanım, saraylı kadınların da sık sık gidip geldi i sarayla li kisi olan bir aileye oturmaya git

misti. Genç kadın, sosyete kadınlarının makiralı tüfek ate-i gibi çene çaldıkları kalabalık salonda oturmuş, konuşulanları merakla dinliyordu. Burası, Makbule hanım için yeni bir ortam oldu undan kendisini konukların çoğunu tanıyamıyordu. Kadınlar alabildiğine konu tu u bir sırada içeriye bir adam girmiş, birdenbire, bütün konuşmaları kesilmişti. Bu adam, Makbule hanımı tanımayan bir ailenin damadıydı. Makbule hanımı tanımayan orta yaşlı bir kadın damat beye:

- Ne haber? diye sordu.
- Vaziyet iyi göster;/or.
- Onu asacaklarını, öyle mi?
- Zannederim.

Kocasını sarayın adamlarından olan yaşlı bir kadın, damat beye yavaş sesle ve sanki yalvarırcasına öyledemişti:

- Aman, evlâdım, siz onu asmazsanız o sizi asacaktır.

Bu konuşmayı, bir tek sözcüğü kaçırılmadan dinleyen Makbule, ilk önce ağızını, kalbi hızla çarpmaya başlamış, sonra heyecanını dizginleyerek oracıkta diken üstünde bir süre daha bir şey olmaması gibi oturmuş, sonra, heyecandan dizleri kesilerek eve koymuştu.

Bunu, dillerini zoraki bir gülümseyişle dinleyen Mustafa Kemal, kız kardeşine öyledemişti:

— Üzülme, Makbu! Onlar gayelerinde muvaffak olmayacaklardır.

Mustafa Kemal, en son dakikaya dek her türlü kah-peli in olabileceğini hiç bir zaman aklından çıkarmıyordu. Kız kardeşine bir tabanca vererek:

— Dikkatli ol, Makbu, demişti, ben uyurken veya istirahat halindeyken kapıda üpheli bir kalabalık birikirse derhal bana haber ver. içeri girmek isterlerse derhal ateş edersin: Öleceksin, fakat, yine kapıyı açmayacak, içeri kimseyi sokmayacaksın.

Bundan dolayı, Makbu, artık elinde küçük bir Browning tabancası olarak bütün tıkırtılara ve kapı çalmalarına kulak kabartıyordu. Hele ailesi yandaki küçük

odasında ekerleme kestirirken tam bir Türk askeri gibi nöbet tutuyordu.

Mustafa Kemal, dokuzuncu ordu müfetti i olarak «Erkânı Harbiye»sini seçmi , yollukları yoluna koymu , yolculu a hazırlanmaya ba lamı tı. Erkânı Harbiye'sini hep eski tanıdı ı yakın arkada ve dostlarından seçmi ti. Hepsi de uzun yıllar denenmi güvenilir arkada lardı. Padihtan otuzbin liralık bir tahsisat da koparmı tı. Artık, stanbul'da bir gün daha kalmak, kaderi küstürmek olurdu. Bunun için tez elden ziyaretlerini bitirip bir an önce kem di ini mübarek Anadolu topra ına atmak istiyordu. Günler öyle günlerdi ki, kader her an kötü bir silâh gibi geri tepebilirdi. Bugünlerde kaderin dört yanı ihanetlerle çevriliydi. Bugünlerde kader, stanbul sularında demirlemi çelik kudret yı nı dritnotların kamaralarında bir gözaltı konu u olarak bulunuyordu. Mustafa Kemal, bunun içindir ki Erkânı Harbiye'siyle bir ayak önce ku olup Samsun'a uçmak istiyordu. Ne yazık ki kader, onun yolculu u için mil'i dü ük bir tekne hazırlamı tı.

Mustafa Kemal, resmî ve özel ziyaretlerini sıraya koymu , süratle bunları bitirmeye çalı yordu. Resmî ziyaretlerinde yüzüne taktı ı eytanca maskeyi özel ziyaretlerinde çıkarıp bir yana atıyor ve orda kan kırmızı bir ihtilâlcî yüzü bütün parlaklı ıyla meydana çıkıyordu.

Harbiye Nazırı akir Pa a ile son görü mesinden sonra, dokuzuncu ordu müfetti i, bu ya lı pa aca Sadrazam Damat Ferit Pa a'nın katına iletilmi ve ona takdim edilmi ti. Mustafa Kemal, daha önce, bildi imiz gibi, Ferit Pa a ile tanı mı sa da yeni görevi dolayısıyla yeniden görü meleri gerekmi ti.

akir Pa a, Mustafa Kemal Pa a ile birbiri pe isıra sadrazamın odasına girdi inde Ferit Pa a, iri gövdesiyle yazıhanesinin arkasında do ruldu ve ikisinin de oturmasını söyledi.

Mustafa Kemal, dikkatle baktı: Bu etli ve iri yüzde altın gözlüklerin arkasındaki bir çift iri göz, sevinçle parlıyordu. Sadrazamın bütün yüzü, ho nut oldu unu göste

riyordu. Mustafa Kemal'e imartırcasına iltifatlarda bulundu :

— Size çok güvenim var, dedi, sizden çok eyler bek iedi imi saklamaya lüzum görmüyorum. Ordaki bütün pürüzlü i leri az zamanda yoluna koyaca ınızdan eminim.

Mustafa Kemal, bu güvene lâyük oldu unu anlatabilmek için en gerekli ve can alıcı sözcükleri arayıp bulmakta güçlük çekmedi.

Damat Ferit, ona en büyük salâhiyetleri vermi oldu unu anlatmak için birçok dolambaçlı sözler söyledi. Ayrılrırken, sadrazam, yine aya a kalkarak onun elini sıktı ve

— Her arzunuzu do rudan do ruya bana yazabilirsiniz, dedi, derhal yapılaca ından emin olunuz!

— Çok te ekkür ederim, do rudan do ruya zatı âli leriyle muhabere etmem görece imiz i ler için büyük kolaylık sa layacaktır.

Sadrazamın yüzünde gördü ü ho nutluk, Mustafa Kemal'i çok sevindirmi ti. Bu, henüz, kaderin iplerini çekenlerin uyanmadı ını gösteriyordu.

Sadrazamın odasından çıkmı lar, koridorda yürüyorlardı. akir Pa a :

— ster misiniz, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali beyle sizi konu turayım? diye sordu. Mustafa Kemal;

— Çok münasip olur, efendim; vazifemin o makamla alâkası vardır, dedi.

Mustafa Kemal, Mehmet Ali beyle daha önceden tanımakta oldu unu her nedense söylemek istememi ti.

Dahiliye Nazırının odasına girdiklerinde Mehmet Ali bey, Mustafa Kemal'i görünce sempati ile gülümsedi. akir Pa a ise böyle yararlı ve güzel bir kombinezonda kendime i de oldu unu bilmekten do an bir ho nutluk için-deydi. Bu tertibi asıl bulanın Mehmet Ali bey ve olmasını irade edenin de padi ah oldu unu bilmiyordu. Dahiliye Nazırının bürosunda akir Pa a; Mustafa Kemal'i :

— Samsun'daki vak'anın tahkikine memur Mustafa Kemal Pa a! diye Mehmet Ali beyle tanı tırdı. Mehmet Ali bey:

— Sizi tebrik ederim, dedi, çok isabetli bir intihapta

bulundunuz; ben, zaten pa ayı tanıyıp takdir etmi tim. Kanaatime siz de i tirak etmi oldu unuz için bahtiyarım!

Bu sözlerden sonra koltuklara oturdular. Mehmet Ali bey de Dahiliye Nazırlı nı ilgilendiren i lerde Mustafa Kemal'e her türlü kolaylı ı gösterece ini vaadetti ve kendisiyle do rudan do ruya muhabere edebileceklerini söyledi. Pa aya pek çok ba arılar dileyerek kırk yıllık ahbap gibi elini sıktı; ayrıldılar.

**

Üstü açık eski bir otomobil, ılık Mayıs ak amının tozlu havasını homurtularla doldurarak Süleymaniye'ye giden ıssız sokaklardan birine saptı. Kaldırımları sökölümü tozlu yolda ilerleyen bu otomobil ve içindeki sarı nın pa a, pencereden birçok erkek ve kadın ba larının sarkmasına sebep oldu. Küçük çocuklar, yava yava ilerleyen otomobilin yanısıra ko uyor, içindeki sarı nın, mavi gözlü pa adan çok, pek otomobil geçmeyen bu soka a nasılsa gelmi olan bu dört tekerlekli ve homurtulu konukla ilgileniyorlardı.

Otomobil, Mustafa Kemal'in bir i aretiyle soka nın kenarında durdu. Bir kö ede Ay ekadın Hamamı Soka ı yazıyordu.

Mustafa Kemal, Cevat Abbas'la arabadan indi, 24 numaralı tahini evin kapısını çaldı, kapıyı açan hizmetçi kızın bir ey sormasına vakit kalmadan yaveriylo birlikte ta lı a daldılar. Bu teklifsiz konukları evin içinde gören hizmetçi kız :

— Ne istiyorsunuz? Beyefendi hazır de il! diyerek onların daha çok ilerlemelerine engel olmak istedi.

Mustafa Kemal, o zaman, kızca ıza ne eli ne eli:

— Hele bizi misafir odasına al. bir taraftan da beyefendi hazır olur! diye diretti.

Kızca ız, konuk odasının kapısını açarak onları buyur etti.

Henüz oturmamı lardı ki smet bey, yüzü sevinç sararak göründü.

Mustafa Kemal'in sevinç ve mutluluk fı kıran yüzü. ismet beyi pek meraklandırmı tı. Hararetle el sıkı tılar:

— Ne haber? Ne haber? Bu ne baskın?

— Vaktim dar, smet! Sana hikâyeyi kısaca söyleyeyim, diyen Mustafa Kemal, dokuzuncu ordu müfettihi hikâyesini özetleyerek anlattı ve sonra sözlerine unları kattı:

— Ben yerle inceye kadar sen de burdan bana yardım edeceksin ve i ba ladı ı vakit yanıma geleceksin.

Mustafa Kemal, bunları söyleyerek aya a kalktı, ismet bey, esmer, kemikli ve ince parmaklarıyla onun sarı in ellerini yakalamı tı:

— Biraz daha konu saydık!

Mustafa Kemal:

— stanbul'da bulundu um müddetçe benimle ne kadar az alâkadar olursan o kadar iyi olur, dedi, sonra sarılıp öpü tüler.

Biraz sonra, sarı in pa a ile yaveri, üstü açık otomobille mahallenin dindar sessizli ini makina gürültüsü ile ikiye biçerek uzakla tılar. Büyük ba lı, kara, zeki bakılı ve genç kurmay Albay smet bey. kalbi bir serüven heyecanı ile çarparak arkalarından bakıyordu.

*

Mustafa Kemal'in bindi i lando, Ni anta l'nda büyük bir kona in önünde durdu. Mustafa Kemal, en yeni diktirdi i pa alık üniformasını giymi ti. Yaveriyle arabadan indi inde yoldan geçenler, durup ona baktılar. Onu hiç kimse tanı mı yordu. Ne var ki pa a giyne i, mavi gözleri, sarı saçları ve levent gibi vücudu, ba ları zorla kendisine döndürüyordu. Mustafa Kemal, a ır a ır lerleyerek kona in kapısını çaldı. Burası, Sadrazam Damat Ferit Pa a'nın kona ıydı ve dokuzuncu ordu müfettihi burda ak am yeme ine ç a rılmı tı.

Salonda kendisini yalnız Damat Ferit Pa a kar ıladı. Mustafa Kemal, ilk önce onun yüzünde ve gözlerinde eski ho nutlu un barınıp barınmadı nı anlamak istedi. Harbiye Nazırı akir Pa a ile kendisini gördü ü zamanki sevinçten onda eser yoktu. Altın gözlüklerinin arkasından kendisine ara tırıcı bakı larla bakan iri ve zeki gözlerinde donuk gölgeler yüzüyordu.

Kar ılıklı oturdular. Kısa birkaç sözden sonra sessizlik başladı ve uzadı. Mustafa Kemal, onun kendisiyle yalnız kalmaktan sıkıldığını seziyordu. Aralarından kara kedi geçmi gibiydi.

Sanki konu acakları hiçbir şey yoktu.

Sadrazam, sabırsızlık gösteren bir davranışla köstekti saatini çıkararak baktı:

— Acaba nerde kaldı? diye ortaya sordu.

— Birini mi bekliyordunuz, efendim?

— Evet, Cevat Pa a hazretleri gelecekti.

Yine aralarından kara kedi geçti; yine sustular.

Damat Ferit Pa a, türlü yalanlar uyduran ve bu tatlı yalanlarla öünen bir adamdı. Bu yalanlarla daha çok kayınbiraderi Vahidettin'i kandırmaya çalışırdı.

Vaktiyle elçi kâtibi olarak bulundu u Londra'da o zaman Veliâht olan VII. Edward ile içli dışlı oldu unu anlatırdı. Mondros bırakılmasına kendisinin gönderilmesini istemi ve bunun nedenlerini de öyle açıklamıştı: Bu bırakılma ile hem Birinci Dünya Savaşı'na son verecek, hem de VII. Edward'la yakın dostluğu oldu unu Kral George'a ihtar edecekti. Ve bu palavraları birçok kişinin yanında atıp durmuştu. Uydurduğu yalanlarla öünen mekten hoşlanan ve bunları devlet kademelerinde sonuna dek yükselebilmek için koz olarak kullanan Damat Ferit Pa a, birisini yererken de aynı aır pozlarda konur, yerdiki iyi yerin dibine batırmaktan çekinmezdi. Ömrünün en aır ve korkunç yergilerini kayınbiraderi Abdülhamit için yapmıştı. Kendisini başkonsolosluktan nazırlığa ve damatlığa dek yükselten Abdülhamit, tahtından indirilerek Selanik'teki Alâtini Kökünde hapsedildikten sonra. Damat Ferit'in çenesi müthiş açılmıştı; Ona, kendisini büyük elçiliğe ve sadrazamlığa yükseltemediğinden dolayı veritirip duruyordu. 10 Temmuz devriminden sonra, Abdülhamit'e sövmek moda olmuştu. Damat Ferit de bu modaya kapılmıştı: Sözde Sultan Hamit'in kendisine armağan ettiği Baltalimanı Sarayı'nın boza içine bakan pencerelerinde otururken padişahın hürriyet kahramanlarını çuvalara doldurarak denize attığını

nı pek çok kez anlatmı tı. Onların çı lıklarını ve iniltile-
rini duydu una bile üstelik yeminler etmi ti.

Mustafa Kemal, onun imdi daha da tehlikeli oldu-
unu biliyordu. Çünkü iç ve dı dü manların tek temsil-
cisiydi. Biraz sonra Cevat Pa a, salona girdi. Onun gir-
mesiyle sadrazam, do ruldu ve onları yemek salonuna
buyur etti. Sofrada sadece, belirsiz a ız apırtıları, çatal
bıçak ve tabak gürültüsü vardı.

Mustafa Kemal, bu kalın ve inatçı sessizli in arka-
sından tatsız bir ey çıkacakmı gibi korkuyordu. Pusu-
da o denli çok korkulacak ey vardı ki, acaba sadrazamın
yüzüne bu ek i ve tatsız çizgileri çizen hangi gizli neden-
di? Yoksa binbir kombinezonla elde etti i ve ömrünün
en büyük mutlulu u saydı ı bu mübarek Anadolu yolcu-
lu u böyle yarı yolda torpillenmi miydi? Dü manlar, bu
denli çabuk mu uyanmı tı?

Genç pa a, kendi içinden böyle ve buna benzer bir
yı in soru geçiriyor ve sonra bunlara kar ılık bulmaya
çalı yordu. Bütün bu kar ılıklardan hiç biri de kendini
doyurmuyordu.

İ «Mutlaka çok ehemmiyetli meseleler vardı, bunları
ydmeyin sonuna saklıyor!» diye dü ünüyordu. Lokmalar
bo azına dizilmeye ba lamı tı. Ne olacaksa bir an önce
olsundu! Allah'tan yeme in sonuna da gelmi lerdı.

Sadrazam birdenbire çatalını bıça ını bırakarak ka-
fasını yemekten kaldırdı ve Cevat Pa a ile Mustafa Ke-
mal'in gözlerine bakarak:

— Yemekten sonra biraz görü elim! dedi.

Mustafa Kemal, bu söz üzerine gizli bir «Oh!» çekti
ve :

— Emir buyurursunuz! dedi. Salona geçtiler: Bu «or-
tasında geni çe bir masa bulunan çok dar, yine de ho
bir salon»du.

Henüz ayaktalarken sadrazam :

— Bir harita getirsek de müfetti pa a, onun üzerin-
de zahat verse, dedi.

«Kipert'in atlası geldi; Anadolu paftasını» buldular.
Mustafa Kemal, sadrazamın yüzüne baktı:

— Ne cihetten izahat emir buyuruluyor? diye sordu.

— Meselâ Samsun ve havalisinde ne yapacaksınız?

Sözcükler sanki Mustafa Kemal'in a zından dökül-
meye ba lıyordu. Bu denli kolay yalan söyleyebildi ine
kendisi de a lıyordu :

— Efendim, ngiliz raporlarına göre Samsun ve ha-
valisinde bazı karı ıklıklar varmı . Biraz mübalâ alıdır
zannediyorum. Ne de olsa bunlar basit eyler. Yerinde
yapaca ımız tetkikat ile hallederiz. imdiden isabetli bir
ey söyleyememekten korkarım.

Sadrazam bundan sonra Cevat Pa a'ya döndü :

— Siz ne dersiniz?

Cevat Pa a, Mustafa Kemal'in sırat köprüsünün kıl-
dan ince, kılıçtan keskin çizgisini geçmekte oldu unu ça-
bucak kavramı tı. Sadrazamın ufacık bir ku kusu, sırat
köprüsü yolcusunun sonunu berbat edebilirdi. Bunun için
de elden geldi ince do al ve tasasız görünmeye çalı a
rak :

— Öyledir efendim, dedi, bu gibi i ler yerinde hal
lolunur.

Sadrazamın kafası hâlâ konmamı tı. Mustafa Kema-
lin kafasının içini bulandıran kaygu dumanı, sadrazamın
kafasında da bir ku ku engere i gibi kıvrılıp duruyordu.
Sadrazam, içini karartan kayguları elbette meydana vur-
mazdı; ne de olsa bunu sezdirecek bir soru sormaktan
kendini alamamı tı. Heyecanlı bir sele :

— Pekâlâ, siz bana harita üzerinde nerelere kadar
kumanda edeceksiniz, gösterir misiniz? dedi.

Mustafa Kemal, sadrazamın kaygulandı ı noktayı
im ek gibi kavramı tı:

— Efendim, henüz ben de pek iyi bilmiyorum, belki,
takriben (Kipert'in küçük haritasına elini koyarak) u ka-
dar ufak bir parça.

Onun gösterdi i noktada ancak birkaç önemsiz vi-
lâyet vardı. Sözüünü bitirir bitirmez de yardım istercesine
Cevat Pa a'nın yüzüne baktı. .'

Cevat Pa a, anlamı tı; Mustafa Kemal, haritadan eli-
ni kaldırırken imdada yeti ti:

— Efendim, dedi, pa a tabî o mıntakadaki kuvvetlere kumanda edecek. Zaten nerede kuvvet kaldı ki?

Bu sözüyle i in hiç de önemli olmadığını anlatmak istemi ti; Cevat Pa a, i i o denli umursamaz görünüyordu ki bu sözleri söyler söylemez de masadan uzakla ır gibi yaptı.

Mustafa Kemal, içinden Cevat Pa a'ya binlerce te-ekkür ediyordu. Nerdeyse boynuna sarılıp apur upur yanaklarından öpecekti.

Bundan sonra üçü de koltuklarına çökerek kahvelerini höpürdetmeye başladılar.

Mustafa Kemal'in mavi kurt gözleri uzamı , çizgile mi , hep sadrazamın yüzündeki çizgileri avulluyordu. En sonra, bu çizgilerde bir gev eme, bir rahatlama gördü. Koca gövde, ku ku engere inin zahirinden kurtulmuş , ifa bulmuş gibiydi. Kolalı yakasının üzerinden ta an gerdanı üzerinde gülümsemeye ba layan pos bıyıklarla süslü kocaman bir yüz yükseliyordu.

— Ne vakit hareket edeceksiniz? diye sordu.

— Ne vakit emir buyrulursa. Ben hazırım, arzu ederseniz, yarın veya öbür gün.

— Zatı ahaneyi ziyaret ettiniz mi?

— Hayır, efendim.

— Ziyaret etmeden mi gideceksiniz?

— rade buyrulmadı.

— Ben iradei seniyeği tebli ediyorum, yarın kendilerini ziyaret ediniz.

— Peki, efendim!

Mustafa Kemal, kendisine ba arılar dileyen sadrazamın kocaman parmaklı etli elini sıkarak Cevat Pa a ile soka a çıktı. Gece karanlı ı çökmü tü. Kö o ba larındaki lâmbalar yanıyordu. Mayıs oldu u halde caddeler tenhaydı. Hafif bir ya mur çiseliyordu.

Sadrazamın kona ından biraz uzakla ınca kol kola giren Mustafa Kemal'le Cevat Pa a, Ni anta ı caddesinden Te vikiye'ye do ru sık ve dinamik adımlarla ilerle •meye başladılar.

Cevat Pa a, artık daha çok sabredemiyerek çok ç-ten, çok dostça ve çok sırda ça :

— Bir ey mi yapacaksın, Kemal? diye sordu.

— Evet, pa am, bir ey yapaca m.

— Allah muvaffak etsin!

— Mutlaka muvaffak olaca ız!

Mustafa Kemal, bir belâyı daha kolayca savdı ı için çok seviniyor, seviniyor de il, sanki sevincinden uçuyordu. Bu heyecanın mutlulu u içinde Cevat Pa a'yla uzun uzun yürüdü.

Artık, Mustafa Kemal'in stanbul mütareke serüveni bitmek üzereydi. Genç pa a, talihin de yardımıyla i i yüze yüze kuyru una getirmi ti. Memleketin iç politikasıyla birlikte olaylar da hızlanmaya ba lamı tı.

Mustafa Kemal'i Anadolu serüvenine ula tıracak «köhne» tekne, «Bandırma» vapuru, Mayıs'ın 16 sında bütün gün Galata rıhtımında kalkmaya hazır bir halde bekleyecekti. Mustafa Kemal'in, sadrazamdan sonra veda la aca ı birkaç idealda ı ile bir de padi ah kalıyordu. Padi ahı en sona bırakarak imdilik Harbiye Nazırlı ndaki arkadaşlarıyla birkaç özel ziyareti süratle aradan çıkarmak istiyordu.

Erkânı Harbiye i Umumiye Reisi Fevzi Pa a'yı görme-ye gitti. Orda Cevat Pa a ile kar ıla tı; Fevzi Pa a'nın yerine o atanmı tı. Mustafa Kemal'in oraya bugün gi-di i, bir ta la iki ku vurmasına yardım etmi ti: Fevzi Pa a da görevini teslim etmek üzere orada bulunuyordu.

Cevat Pa a, bürosunda oturdu, Fevzi Pa a ile Mustafa Kemal de yan yana onun kar ısındaki koltuklara oturdular. Fevzi Pa a'nın görevinden neden uzakla tılmak istendi i yukarı sayfalarda açıklanmı tı. Onu görevinden söküp atmak için de ciddi bir neden gerekmi ti. zmir'e çıkmaya hazırlanan Yunanlılar, adalara asker yı maya ba lamı ları dı. Erkânı Harbiye'ye bu hususta raporlar geldikçe, Fevzi Pa a, böyle bir te ebbüse ate le kar ı koymak gerekti ini Harbiye Nazırı imzasıyla bildiri olarak yayımlıyordu.

zmir'in i galinden bir ay önce Yunanlılara kar ı di renmeyi emreden u telgrafı çok yl itçeydi:

Elli yedinci fırka kumandanlı na :

Ahvali mahalliyeyle musavver telgrafınıza cevaptır;

1 — Ahali tarafından Yunanlıların hüsnü kabul görmesi Aydın vilâyetinin akıbeti için gayri kabili telâfi zarar tevliit edecektir. Bunu ahaliye pek seri bir surette anlatmanızı rica ederim. Bununla bir kıtal yapılmasını arzu etmiyorum; fakat, her halde o havalideki itilâf zabitanı ile ecnebler bizim Yunan ordusunu katiyen istemedi imizi anlamalıdırlar. Ahvali mahalliyeğe göre yapılması lâzım gelen i leri siz daha iyi takdir edersiniz.

2 — Askerin da ılması vahameti pek büyük fena akıbetlere yol açar. Heyeti zabitan i e çok ehemmiyetle sarılmalıdır.

Bu telgrafta verilen emir, milyonlarca ton dinamit kar ılı nda bir enerjik ve canlılık ta ıyordu. Bundan dolayı anla ılınca elbette iddetli bir tepki yapacaktı. Nitekim: Bir gün Harbiye Nazırı akir Pa a, zmir Kolordu Kumandanı Ali Nadir Pa a'ca telgrafhaneye ça rılmı tı. akir Pa a o güne dek bu denli ça rılara hep Fevzi Pa a'yı da yanına alarak giderdi. O gün Erkânı Harbiye i Umumiye Reisine haber vermeksizin yalnız ba ına gitmi ti. Telgraf haberle mesi ba layınca Ali Nadir Pa a :

«— Amiral Galtrop mütareke artlarına göre zmir'e çıkıp Kadifckale'yi i gal edece im, diyor, ne buyurursunuz?» diye sormu tu.

Harbiye Nazırı da: «— Böyle ey olur mu? Hayal ediyorsun, vehmediyorsun!» kar ılı nı vermi ti. Muhaberenin sonuna do ru Fevzi Pa a'yı da ça ırımı lar, yukarıda söylenen telgrafla manın dosyasını da eline vermi lerd i. Fevzi Pa a'nın ilk verdi i emirlerle Harbiye Nazırının verdi i emirler birbirine kar ıttı.

te. bu yüzden Fevzi Pa a, yerinde kalamazdı. Onun yerine gelen Cevat Pa a da en azdan onun gibi sa lam ve idealist bir yurtseverdi. Fevzi Pa a'nın yolu onun da yoluydu.

Üç dost pa anın ba ında oturdukları masanın üzerin

de yayımlı bir harita vardı. Mustafa Kemal baktı: Gözlerini bu haritaya dikmiş olan Fevzi Paşa, bir sahnede bulutu halindeydi; imdi, gürleyecek, im eklerini saçacak, yıldırımlarını savuracak gibiydi. Geni alını çizilenmiş, gözleri kızarmış, yumrukları ellerindeki damarlar kabarmıştı. Mustafa Kemal, bu iki arkadaşının da u aralarında kendisi gibi idealist ve içten olduğunu duyuyordu. Cevat Paşa ile dün akşam yemekten sonra Nişantaşı caddesinde yürürken en geniş anlamıyla anlamışlardı.

Fevzi Paşa ayı da demek isteyen Mustafa Kemal:

— Paşam, vaziyeti nasıl görüyorsunuz? diye sordu. Fevzi Paşa anın yüzü kızardı, gözleri büyüdü ve kara, gürkağını kaldırdı, saatinin ahadet parmasıyla haritada İstanbul'u göstererek gök gürültüsü gibi bir sesle:

— Anlamıyorum ki efendim, dedi, buradaki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz, büne akıldır?

Mustafa Kemal'i bu söz kadar hiçbir şey sevindiremezdi.

Cevat Paşa da onu do rular gibi bakıyordu. Mustafa Kemal de dudaklarına dek gelmiş olan u birkaç sözü söylemekten kendini alamadı:

— Hakikat, sizin bildikleriniz ve dü ündüklerinizdir. Ben bunu ispat etmek için Anadolu'ya gidiyorum. Aramızda uzun görüşmelere lüzum olmadığını da görüyorum. Yalnız, sizlerden bir şey bekliyorum: Bana yardım edebilirsiniz.

— Tabii!

— Evet!

Mustafa Kemal, Cevat Paşa'ya döndü :

— Bilhassa siz, paşam! Asıl salâhiyet makamında imdi siz bulunuyorsunuz. Beraber yürüyebilecek miyiz?

— Elbette!

O halde ilk olarak, Ulukılla taraflarında bulunurken imendiferle nakillerine müsaade olunmayan yirminci kolordunun yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerini emir buyurunuz!

Cevat Paşa, önündeki bloknotu i aret etti:

— Emir verece im! dedi.

— Sonra, sizinle ahsen muhabere edebilmek üzere hususi bir ifre isterim.

Cevat Pa a :

— imdi! diyerek zile bastı, gerekenlere söyleyerek bu ifreyi Mustafa Kemal'e sa ladı. (Bu ifre. Mustafa Kemal'in tuza a dü ürölmek için Ferit Pa a ve padi ahça daha sonraları stanbul'a ça rıldı nda çok i e yaramı tı.)

*

Mustafa Kemal, son ziyaretlerini toptan çıkarmak için Babiâli'ye u ramı tı. Sadrazam Ferit Pa a'yı, Harbiye Nazırı akir Pa a'yı, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali beyi bo una yerlerinde aradı. Hiç birisi yoktu. Toplantı yapıyorlardı.

Mustafa Kemal'i sadaret bekleme salonuna aldılar. Onun bekleme salonunda bulundu u Babiâli'de duyulmu - tu. Kimi nazırlar heyecanlı ve a kın onun yanına sokul - dular. Mustafa Kemal de bu garip heyecandan a ırmı tı. Çok önemli bir olay geçmi olmalıydı; acaba neydi? Ney - se Dahiliye Nazırı onu, bu meraktan kurtardı:

— Allah, Allah, ne. küstahlık! ittiniz mi, efendim? Yunanlılar zmir'e çıkıyor

Bu sözleri Bahriye Nazırı da do ruladı.

Mustafa Kemal sadece :

— Ya... dedi, bu da mı oldu?

— Evet!

Mustafa Kemal memleketin ba ina gelecekleri çok önceden dü ünmü ve durmadan söylemi , kimseciklere dinletememi ti.

imdi, u nazırların telâ lı, a kın hallerine gülmeli mi, a lamalı mıydı, kestiremiyordu.

zmir'in Yunanlılara i gal ettirilece i hemen olaydan bir hafta önce ö renilmi ti, biliniyordu. Mustafa Kemal, artık karargâh personelini seçmi , Anadolu'ya geçmek üzere istim üzerinde bekliyordu. 9 Mayıs günü henüz kargalar kahvaltı etmeden evin kapısı üst üste vurulmu tu.

Cevat Abbas, Alman mparatoru Wilhelm'in Almanya gezisinde Mustafa Kemal'e arma an etti i Kipert'in haritasını büyük salondaki masanın üzerine yaymı , yama

maya çalı yordu. Böyle erken gelen kim olabilirdi ki? çindeki tedirginli i yenmeye çalı arak a a ı indi, tabancasını yokladı, sonra sokak kapısını açtı. Mustafa Kemal de günlerdir içini gizli bir kurt gibi kemiren kaygının etkisiyle merdiven ba ına dek gelmi , ordan ilgiyle a a ıya bakıyordu. A a ıdan sevilen bir tanıdıkla konu tu u anla ılan Cevat Abbas'ın güven veren sesi, Mustafa Kemal'in içini rahatlatmı tı ;

— Cevat bey, ziyaretçi kimdir?

— Miralay Kâzım beyefendi te rif ettiler, pa am; yabancı de il.

Mustafa Kemal hemen a a ı inmi ve ta lıkta sıhhatli, gülyüzlü, gürbüz bir subayla, kendi kurmay ba kanı Albay Kâzım (Dirik) beyle yüz yüze gelmi ti. Elini sıktıktan sonra ilgiyle :

— Hayrola, bu kadar erken? diye sormu .

Kâzım bey, getirdi i haberin çok tedirgin edici, kaygulandırıcı anlamını hafifletmek için :

— Sakin olunuz., pa am, demi ti; bu, acı bir haberdir. Düveli muazzama zmir'in Yunan kuvvetleri tarafından i galine müsaade etmi .

— Haber resmî mi?

— Hayır, pa am, fakat, mevsuk ve muhakkak, italyan i gal makamları Lloyd George'la Venzelos arasında varılan anla mayı hükümete mahrem kaydı ile bildirmitti. ngiliz donanmasına da zmir sularına hareket emri verilmi .

— Sadrazamı görmeliyim! diye mırıldandı tı.

Kâzım bey:

— Sadrazamı görmekten ne çıkacağını umuyorsun, pa am?

— Hiç! Hiçbir ey! Fakat, bir an önce Samsun'a gidebilmek imkânlarını temine gayret edeceğim, sizler de hazır olun. Artık, kadroda yapılacak tayinler tamamlandı, de il mi? Kuzum, Kâzım bey, mahrem olarak bilmenizi isterim ki belki stanbul'dan ayrıldıktan sonra bize en basit yardımları bile yapmayacaklardır.

te, sanki bu haberi yeni almı gibi bütün nazırlar yapmacıktan a lamaklı görünmeye çalı yorlardı. Bu haberi onlar bal gibi biliyorlardı. Bunu kendisinden bile önce aldıkları meydandaydı. Bu bir hafta içinde ne yapmı -lardı?

Zavallıların bu durumları Mustafa Kemal'e gülünç geliyordu. eytan onu dürtüp duruyor, u a kınlara a zını aç, gözünü yum da güzel bir zılgıt geç diyordu. Bunun için kendini zor tutuyordu. Hiç güvenmeye gelmezdi. Serinkanlılıktan a mamalydı.

Ba ina toplanmı olan nazırlara :

— Peki, ne yapmayı tasavvur ediyorsunuz? diye sordu.

Hepsi bir a ızdan :

— Protesto edece iz! diye kar ılık verdiler.

¹ — Bu lâzımdır, do rudur. Ancak böyle bir protesto ile Yunanlıların zmir'den geri çekileceklerine ihtimal veriyor musunuz?

Nazırlar, bir ey anlamamı gibi onun yüzüne baktılar :

— Fakat, ba ka ne yapabiliriz?

— Belki de daha kat'i tedbirler dü ünülebilir.

— Meselâ, oe gibi?

O zaman Dahiliye Nazırı Mehmet Ali beyin sesi buna kar ılık verdi :

— Öyle hareketlere kalkarsak bize ne yaparlar, bilir misiniz?

Mustafa Kemal, konu manın tehlikeli bir durum aldığını görerek sıyrılmak üzere Bahriye Nazırı Avni Pa a'nın elini tuttu :

— Bizi Anadolu'ya götüreceğ vapur hazır, de mi? diye sordu.

— Çoktan tertipleme tim. Bandırma vapuru emriniz dedir.

— Do rudan do ruya vapur kaptanına emir verebilir miyim?

— Hay hay!

Mustafa Kemal, yaveri Cevat Abbas'a :

— Pa a hazretlerinin bir emirleri var, not ediniz! dedi. Yaver hemen kur un kalemle Bandırma vapuru kaptanına bir emir yazdı ve imza edilmek üzere Avni Pa a'ya uzattı.

Mustafa Kemal Babîâli'yi a kın nazırlarıyla ba ba a bırakarak onlardan daha a kın bir halde Yıldız'da kendisini bekleyen padi ahla vedala mak üzere yaveri Cevat Abbas'la ordun kaçır gibi uzakla tı.

SON PAD AHLA SON GÖRÜ ME

Mustafa Kemal, Yıldız Sarayı'nın yüksek ve geniş cümle kapısından içeri girdi inde padi ahın ba yaveri Naci beyce kar ılandı ve selâmlı a götürüldü. Küçük bir udaya girdiler. Bo aziçi'ne kar ı açılmı kocaman bir pencere, Bo aziçi'nin e siz ve yemye il güzelli ini gözle dolduruyordu. Tatlı ve ılık Mayıs güne i, ısınmı hafif bir rüzgâr, ku sesleri ve çiçek kokularıyla odaya yayılıyordu. Pencerenin hizasından renk renk kelebekler gelip geçiyordu.

Mustafa Kemal, pencerenin sa ına ve soluna yerle - tirilen yaldızlı koltuklardan birine oturmadan önce kendisini ayakta kar ılayan Vahidettin'in elini sıktı.

«Küçük mabeynin altındaki bu küçük salon II. Abdülhamit'ten itibaren hükümdarların mesai odası olarak kullandıkları ve içinde birçok tarihî görü melerin yapıldı ı bir odadır.»

«Bu odanın duvarları alçı i leriyle, çiçeklerle süslenmişti. Her padi ah zamanında de i en e yası arasında daima bir yazı masası bulunuyor ve hükümdarların zevklerine göre de salona koltuk, kanepeler takılmı konuyordu.»

Mustafa Kemal, baktı: Yemye il ve kaygusuz güzelli iyle uzayan kar ı Anadolu yakasının üstünde bulutsuz vo derin bir mavilik yükseliyordu. Bo az da gökyüzünün çini mavili ini ta ıyordu, öyle durgun ve kıpırtısız bir gö

rünü ü vardı ki, insan kocaman ya lı boya bir tıbloduki mavi bir su eridini seyrediyor gibi oluyordu.

Yıldız korusunun derin gölgelikler yaratan bakımlı a açları insana yalnızlık ve inziva duyguları veriyordu. Ne var ki bütün bu romantik ve pastoral iir havasını ya ratan ve besleyen ye il ve mavi güzellikleri hiçe indiren korkunç bir gerçek, çelik parıltılarıyla gözleri ve ruhu tedirgin ediyordu: «Birbirine muvazi hatlar üzerinde dü man zırlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı'na do rulmu »tu.

Padi ah da Mustafa Kemal de bir süre susarak oturdular. Do a güzellikleri bir süre bir kurtarıcı olarak onları oyaladı. İlk önce Vahidettin, gözlerini dı arıdan aldı. Sa ndaki bir masaya dirse ini dayamı tı ve bu masanın üzerinde mahsustan konulmu oldu u anla ılan bir de kitap vardı.

Gözlerini ilk kez pa anın yüzünde gezdiren padi ah, teatral bir jestle öylece söze ba ladı:

— Pa a, pa a, imdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık bu kitaba girmi tir.

Bunu söylerken elini masadaki kitabın üstüne bastırdı ve unları ekledi:

— Tarihe geçmi tir. Fakat, bunları unutun. Asıl imdi yapaca ın hizmet hepsinden mühim olabilir. Pa a, dev leti kurtarabilirsin!

Mustafa Kemal, masadaki kitabın bir tarih kitabı oldu unu anladı ı için onun bu son sözlerinden de a ır mı tı. Acaba Vahidettin, onunla içten mi konu uyordu? Tahtından, tacından ba ku hiçbir ey dü ünmeyen bu adamın ruhunda yoksa bir mucize mi meydana geliyordu? Acaba imdiye dek yaptıklarına pi man mıydı? Bu adama nasıl güvenilebilirdi? Onu her türlü tartmı , her türlü anlamamı mıydı? Yö! Artık ona eskiden oldu u gibi açılamazdı. Yoksa bir anda her eyi berbat edebilirdi. En iyisi yine maskelenerek konu maktı :

— Hakkımdaki teveccüh ve itimada arzı te ekkül ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyece ime emniyet buyurunuz.

Mustafa Kemal, onun bu sözlerle ne demek istediğini pek iyi biliyordu: Onun amacı vatan millet de ildi. Her eye kar ın stanbul'da padi ah olarak kalmak ve saltanat sürmekti.

Vahidettin'deki «ttihatçı» kompleksi hâlâ ifa bulmamı tı:

— Benim nama lûp kumandanım, dedi, her eyden evvel en büyük emelim ttihat ve Terakki mensuplarıyla Te kilâtı Mahsusacıların, ahsıma kar ı kalplerinde ta ı mı oldukları husumetten sizin haberdar olmanız ve ona göre hareket eylemenizdir. Vilâyeti arkıyenin temiz ve saltanatı seniyemize sadık, saf halkını aleyhimize tahrik eden bu komitecilerin en seri bir ekilde ve çok kısa bir zamanda ortadan kaldırılmaları esbabına tevessül etmenizi sizden istemekteyiz. Hafazanallah, bu tahrikat ve bu te evvü fazla devam ederse düveli itilâf iyenin bundan bilistifade henüz i gal görmemi bu mıntakaya da askı sevketmeleri vaki olabilir. O zaman memaliki mahrusamızın en kudretli bir mıntakası da elimizden çıkmı olur. Büyük devletlerin bu sahada tesis etmek istedikleri Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulmasına yol açılmı olur. Buna meydan vermernenizi sizden bekliyorum.

Mustafa Kemal :

— Zatı ahaneleri mutmain bulunsunlar ki bu havallide kurulması muhtemel bir Ermenistan ve Kürdistan'ın te ekkülüne sebep ve bahane addedilecek en küçük bir hususa meydan vermeyece im. Bunu size arzı bir vazite bilirim, dedi.

Vahidettin, Ferit Pa a'nın bütün direnmesine kar ın bu müfetti li e Mustafa Kemal'in gitmesini istemi ti. Sadrazam, içinde sekiz on pa anın adı yazılı bir liste getirip padi aha göstermi ve bunlardan birini müfetti olarak seçmesini istemi ti. Listenin en ba ında ba arısız pa alardan biri olan Gazi Ahmet Muhtar Pa a'nın o lu Mahmut Muhtar Pa a'nın adı yazılıydı. Mustafa Kemal'in adlistenin sonlarına do ru ydu. Vahidettin listeye öyle bir göz gezdirmi :

— Bu! diyerek ahadet parma nını Mustafa Kemal'in

adı üzerine basmı tı. Sonra öyle demi ti:

— Mustafa Kemal ordunun en kudretli kumandanıdır, onun gitmesini istiyorum.

Böylece Mustafa Kemal'in müfetti li i perçinlenmi ti.

Mustafa Kemal, bütün bu geni bir te kilât steyen çalı maları için bir tahsisatın verilip verilmeyece ini sorunca padi ah :

— Muktazi her türlü masrafın i 'arınız ve tensibinizle verilmesi hususunda sadrazam pa aya derhal irade edece im, dedi.

Mustafa Kemal, gerek Sevkiyatçı Rızadan, gerekse Jskeçeli Ariften Enver Pa a'nın memleketin do usunda neler yapmak istedi i üstüne yetesiyle bilgi almı tı. Mustafa Kemal'in büyük bir kaygusu vardı; Te kilâtı Mahsusa artıklarından edindi i yeni bilgiler, bu kaygusunu besleyip büyütüyordu: Enver Pa a'nın kendisinden önce davranarak Anadolu'yu ele geçirmesi tehlikesi büyüktü. Vahidettin'le bu son konu masında onun da bu kayguda oldu unu anlamı tı. Evet, Kafkaslarda, Azerbaycan ve Kars bölgesinde kurulan örgütlerde onun parma ı vardı. Kars ûralar Hükümeti, Anadolu ûralar Hükümeti olmak yolundaydı. « ûra» Arapça «Sovyet» anlamındaydı. Müslüman ve Türk halkın ürkmemesi için «Sovyet» sözcü ü « ûra» sözcü üyle de i tirilmi ti.

Sovyetler kimi artlarla bu Kars ûralar devletçili ini destekliyordu. «Anadolu ûralar Hükümeti var olsun» diye arkılar çıkarılmı ve ö retmenlerce orta Anadolu okullarında, örne in Sivas'ta bile söyleniyordu.

Mustafa Kemal, gerçekten kaygulanıyordu. Olaylar çok hızlanmı tı. tilâf devletlerinin, Pontosçuların korunması için Anadolu'ya göndertmek istedikleri adam, padi ahça da do uda örgütlenmeye ba layan Enver'cilerin ve ttihat ve Terakki'nin hakkından gelmesi göreviyle görevlendirilmek isteniyordu. Bu sonuncu görev, Mustafa Kemal'ce de önemle ele alınacak durumdaydı.

Enver Pa a'nın memlekete herhangi bir yanından el atması, yeni bir sürü serüvenlerin zincirleme ba laması demekti. Padi ahın kaderiyle oynanaca ı gibi Mustafa

Kemal'in ve bütün memleketin kaderiyle de bir kez daha oynanacaktı. Kâzım Karabekir, bu yeni hırslara bir baraj olabilecek miydi? 'Enver'in en yakın arkadaşlarından biri olan Kâzım Karabekir, savaşa katılmamızı istemedi inden savaşa başladıktan sonra da udaki kolordu kumandanlıklarından birine sürülmü ve ikinci orduda Mustafa Kemal'in emrine verildi. Ne var ki Enver Paşa'ya karşı düman değildi. Belki de onunla işbirliği yapabilirdi, kim bilir?

Sorun uydusu ki, skeçeli Arif beyle, Sevkiyatçı Ali Rıza beyin verdikleri haberler hiç de yabana atılacak gibi değildi.

Enver Paşa, doğuda, hâlâ büsbütün ölmeyen olan yeni prestijine dayanarak ordular kurabilir, Sovyetlerle kombinezonlar yapabilir ve kuzeyden Anadolu'ya girerek memleketin başına yeni belâlar açabilirdi. Bunun için de, uçarak, kanatlanarak, Anadolu'ya geçmek ve memleketin kötüle en kaderine bir an önce el koymak istiyordu.

Mustafa Kemal, Vahidettin'in karısında öyle yumuşak ve tatlıydı ki, padişah, onun adının üstüne parmak bastığına imdi çok seviniyordu. Evet, doğudaki Enver tehlikesinin hakkında ancak onun «nama lûp kumandan!» gelebilirdi. Padişah, kapalıca sözlerle bu doğu tehlikesini açmış ve doyurucu karışımı da almıştı:

— Merak buyurmayın, efendimiz, nokta işi nazarı ahanenizi anladım. rade) seniyez olursa hemen hareket edeceğim ve bana buyurduklarınızı bir an unutmayacağım.

Vahidettin, ayağa kalkarken :

— Muvaffak ol! dileinde bulundu. Altın çerçevesi gözlüklerinin altındaki sarımsak bakışlarında minnet tonları parlıyordu.

Mustafa Kemal de kalkmıştı. Padişahın uzun parmaklı kemikli elini sıkıp kapıdan çıkarken eski hocası ve imdiki Başyaver Naci bey, ona sokuldu ve gülümseyerek, elindeki bir küçük kutuyu uzattı:

— Zatı ahanenin ufak bir hatırası! dedi. Mustafa

Kemal, kutucu u açtı. çinde Vahidettin'in inisyalleri i - lenmi güzel bir saat vardı.

— Peki, te ekkür ederim! dedi. Yaveri Cevat Abbas, hemen bu arma anı aldı.

Mustafa Kemal kendisini dı kapıya dek u urlayan hocası Naci beyle ka la göz arasında anla tı. Naci bey zamanı gelinceye dek Vahidettin'in sarayında kalacaktı.

Mustafa Kemal, merdivenlerden hızlı hızlı inerken sarayın bir odasında bir pancur hafifçe aralandı ve orda kumral saçlarla çerçevelenmi genç ve güzel bir kızın yüzü parladı. Bu, Sabiha Sultan'dan ba kası de ildi.

Mustafa Kemal'in, gururuna indirdi i korkunç tokat, onu genç pa ayla daha çok ilgilendirmişti. Ona kar ı duyd u bir a k de il, keskin bir lgiydi. Bu ilgi. Kurtulu Sava ının sonuna dek de sürecekki.

Mustafa Kemal, cümle kapısından çıktıktan sonra da pencerede kaldı vç dalgın dalgın Mayıs gö ünün koyu mavi yüzü üzerinden top top yuvarlanarak geçen kar gibi ak bulut yı ınlarını bir süre için hayal kırıklı ı nüanslarıyla kayna an güzel ve iri gözlerinin uzun bakı larıyla kovaladı:

— Sarıgül! Sarıgül! diye söylendi.

Bu adı ona Enver Pa a'nın karısı Naciye Sultan'ın taktı ı söyleniyordu.

GURURUN GÖZYA LARI

**Saatler kanatlıdır, zama-
nın yaratıcısına uçarlar; onla-
rı nasıl ve hangi biçimde kul-
landı ımızın haberini götü-
rürler.**

Milton

Günler, pli i kopmu bir te bihin taneleri gibi hızla akararak dökülüyordu. plikten en son taneler dökülmek üzereydi. Yalnız, bu hızlı akı bile Mustafa Kemal'in sa

hırsızlı nı giderecek güçte de ildi. u sırada en son ziyaretlerini yapıyor, lirik bir hava içinde kadın dostlarının ziyaretini çıkarmaya çalı ıyordu. Tepeba l'ndaki Öjeni dis'in apartmanı önünde otomobilden indi. Bütün stanbul sosyetesinin kayma nı toplayan Prensese ivekâr'ın bol ııklı, bol kahkahalı, bol müzikli ve bol avunmalı zengin salonları, bu apartımanda bulunmaktaydı. Te rifatçı, Mustafa Kemal'i sahanlıktan alarak yukarı çıkardı ve salonun geni kapısını açarak :

— Mustafa Kemal Pa a Hazretleri! diye seslendi. Bol güne li bir pencerenin önünde onbe ya ndaki kızı ye eniyle oturup konu maktaki olan Prensese ivekâr'ın gözleri, birdenbire büyük duvar satma gitti. Sonra yerinden fırladı, kapıya do ru yürüdü. Bu, orta ya ta uyanık yüzlü bir kadındı. Gazetelerde, dergilerde, sosyete dedikodularında adı sık sık geçen Prensese ivekâr, Rauf bey, Mustafa Kemal, onun en yakın ve içten arkadaş larından" kurmay Yarbey Mehmet Arif (Ayıcı) bey gibi kalburüstü askerleri salonlarında görmekte her zaman mutluluk duyan bir.kadındı. Bu askerler, yıllardanberidir onun salonunun süsü, erefi durumundaydılar. Pek çok yüksek aile kadın ve kızları bunları görebilmek için sık sık Prensese ivekâr'ın salonlarını ziyaret etmekteydiler.

Prensese ivekâr, saat on birde pa anın neden geldi ini çok merak etmi ti. Yalnız, bunun üzerinde çokça kafa yormasına vakit kalmadan pa a, yeni diktirdi i pırıl pırıl pa alık giyine inin içinde bir masal prensi gibi salona girdi. Prensese, her iki eliyle pa anın iki elini yakalayıp salona buyur ederken merakla onun gözlerine bakıyordu. Pa a :

— Biliyorum, böyle erken ve zamansız geli imi merak ettiniz, dedi, ben de bunu size anlatmaya geldim.

Mustafa Kemal, çeri girerken, prensesin yanında Oturan genç kız, utancından kaçıp piyanonun önündeki tabureye oturmuş tu. Piyanonun arkası salona dönük oldu undan genç kıızı saklıyor ve salonda prensesle pa adan ba ka kimse yokmu gibi görünüyordu. Üzeri ye il bir örtüyle örtülü olan piyanonun biraz ötesinde kar ılıklı

iki koltu a oturan prensesle Mustafa Kemal, konu maya daldılar: Yalnız, Mustafa Kemal, söze ba lamadan önce gizli bir i pe indeki bir insan kaygusuyla ilkin kapıya do ru bir göz attı. sonra elden geldi ince alçak bir sesle :

— Size Allahaismarladık, demeye geldim, hanımefendi!

— Hayrola, nereye böyle?

— Gitmem, çoktanberidir hesapta vardı, fakat, i ta mamiyle olgunla incaya kadar kimseye söylemedim. Çünkü, çok mühim. Aylardır, hattâ yıllardır bugünü bekledim. Sizinle çok zamanlar dertle tik, bilirsiniz. Bir memleket i i. Padi ah ve hükümetçe Anadolu'ya gitmem bildi inizi gibi, onların benden umdukları i için de il, bilâkis vicdanımdan aldı m emirle yurdun ba rından do acak o büyük kurtulu ate ini tutu turmak için gidiyorum.

Pa a, bunları kimse i itmesin diye her ne kadar sesini kısarak söylediye de piyanonun arkasındaki utangaç genç kız Meziyet, hepsini can kula ıyla dinlemi ve belle ine yerle tirmi ti. Çok yıllar sonra bunları gazetecilere anlatacaktı.

Prensese ıvekâr da çok duygulanmı tı. Pa anın varlı na baya ı alı mı tı. Sonra, onun bu dü üncelerini yıllardır dinliyordu. Demek ki pa a, bu sefer dü üncelerinden kurdu u o altın köprüden hareket alanına, pek çok olanaklar ta ıyan yoksul, güzel Anadolu topraklarına geçiyordu.

Bu, koskoca bir millet u runa göze alınan bir altın serüvendi ve buna atılmak her babayı idin kârı de ildi. Hikâyenin ba nını bildi inden prensesin gözleri ya armı tı. Ufacık esans kokulu mendiliyle önce gözlerinin, sonra burnunun kenarını kuruladı. Arkasında koskoca bir Çanakkale destanı sürükleyip getiren bu genç ve güzel adam, toplumun ve kadınların kendisine verece i bütün cennet tatlarını ve zevklerini elinin tersiyle bir yana iterek Çanakkale'de yarattı ndan daha büyük ve çok daha tehlikeli yeni bir destanın ufuklarına atılıyordu. Padi ahın kızını reddederek sarayın prestijini be paralık etmi ve her güçlü sanılan kader kırıntısına rest çekmi gidiyordu.

Prensese ıvekâr, Mustafa Kemal'le saray arasında oynanan dramı yakından biliyordu. Güzel Sabiha Sultan, son bir umutla bu salona dek gelmi ve imdi kendisinin oturdu u koltukta oturarak kar ısında oturan Mustafa Kemal'e güzelli inin, zekâsının ve iyi yeti mi li inin çiçeklerini göstermek için ne çocukça ve sevimli çabalar harcamı tı. Mustafa Kemal Sabiha Sultan hikâyesinin sonu öyleydi:

Mustafa Kemal, Münibe Sultan'ı eli bo geri gönderdi i ak am, Selma Fansa, hemen bir landoya atladı i gibi solu u Zübeyde hanımlarda aldı. Zübeyde hanımı her zaman oldu u gibi yata ında oturmu , Kur'an okur bulmu tu. Zübeyde hanım, o lunun Selma Fansa'larda oturdu unu biliyordu. Selma Fansa ara sıra gelip ona o lundan selâm ve haber getiriyordu. Ne var ki bu kez, Selma hanımı heyecandan solu u kesilmi görünce o da heyecanlanmı tı :

— Sakın heyecana kapılma, teyzeci im. Bir ey de il. Yalnız beni üzen bir haberi getirdim size.

Zübeyde hanım, ak ya ma ını heyecandan bir kez daha çözüp ba layarak:

— Meraklandırđın beni. Selma hanım kızım, dedi.

Selma hanım, bir koltu a ili erek :

— Teyzeci im, dedi, padi ah, o lunuza kızını vermek istiyor.

Zübeyde hanım, bir kez yerinde do rular gibi yaptı, sonra oturup ba ını öne do ru uzatarak kulak kesildi, ömrünün en ilginç olaylarından biriyle kar ıla tı ını anlamlı tı :

— Ey. sonra?

Bu sırada kapı açıldı ve Makbule hanım hızla çeri girdi.

— Ne var. ne oluyor anneci im? Ho geldiniz, Selma hanım, dedikten sonra o da merakla Selma hanımın a zına bakmaya ba ladı.

— Biraz dur da dinle, mühim bir eyler oluyor.

Selma Fansa :

— Bugün, ikinci defa olarak bizim eve padi ahın kız

karde inin kızı yani Vahidettin'in ye eni Münibe Sultan geldi. Padi ahın körpecik kızı Sabiha Sultan'ı Mustafa Kemal'e vermek istedi ini söyledi.

Zübeyde hanımla kızının yüzü büyük bir sevinçle aydınlanmı tı :

— Eyyy, sonra? dediler.

— Sonrası fena! Pa a, Sabiha Sultan'la evlenemeyece ini, hiç evlenmeye niyeti olmadı inı söyledi. Münibe Sultan da acı acı gülümseyerek çıkıp gitti.

— Bak u o lanın etti i halta? Ayol, bir padi ah kıızıyla evlenmez mi, insan? Ne akı! gezdendir bu o lan, anlamadım gitti.

Makbule hanım, acı acı gülerek :

— Ben biliyorum bunun sebebini, dedi. o ıllık, o Fikriye denen kaltak a abeyimi büyülemi olacak. Yoksa, a abeyim hiç bir padi ahın kızını reddedecek kadar akilsizlik eder mi? Evet, yedi im ekmek gibi biliyorum, büyülemi o ırfıntı, a abeyci imi benim!

Zübeyde hanım, kızının çokça ileri gitti ini görerek :

— Fikriye de kim ki o lumu büyüleyecek, dedi. Onun kendine göre dü ünceleri vardır. Fikriye mikriye vızgelir ona. O lum, bir sarsıntı geçiriyor. Bu siyasî durum onun aklını peri an etti. Sonra, o lum oldum olası padi ahları sevmez. Bilirim onu ben. Ama, kızım, siz yine bırakmayın bu i in arkasını. O lumu kandırmaya çalı ın. Padi ahın kıızıyla evlendirin onu. «Annen evlenmeni istiyor» deyin ona. Padi ahın kızını alıp halifeye damat olmak bulunur nimet mi? Enver Pa a, bir damat oldu, ondan aldı ı güçle dünyayı fethetmişti.

Selma Fansa, birkaç saat bu konu üzerinde Zübeyde hanımla konu tuktan sonra eve döndü ve annesinin dileğini o ak am Mustafa Kemal'e korka korka açtı. Ondan da u kar ılı ı aldı :

— Annem rahatını dü ünerek sarayda ya amak istiyor, fakat annem bu milleti kim kurtaracak onu hiç düşünemiyor.

*

»*

Saray inatla evlenme i i üzerinde duruyordu. Münibe

Sultan, bir gün Selma Fansa'lara u rayarak Sabiha Sultan'ın yeni çektiirdi i anla ılan bir resmini bıraktı. Yalnız, pa a gördükten sonra bu resmi yine gelip alaca ını söyledi. Sabiha Sultan'ın yarım profilden görünü ü pek güzeldi. Üzerinde zamanın en son modasına göre hazırlanmış bir giynek göze çarpıyordu.

Mustafa Kemal, resme uzun uzun baktıktan sonra :
— Çok güzel bir kız, çok güzel. Fakat, hem bir padi-
ah kızı, hem de benim evlenmeye niyetim yok, dedi.

*

**

Böylece Sabiha Sultan'ı Anafartalar kahramanıyla evlendirmek pek acı bir biçimde suya dü mü tü. Münibe Sultan'ın, Fansa'ların apartımanından alıp saraya iletti i bu kara haber, ilk önce padi ahı sersemletmi ti. «Arslan yeledi pa a»nın bu i ine bir süre akıl erdiremedi. Bir padi ahın kızını bir pa a nasıl reddedebilirdi? Bir süre kemikli parmaklarıyla çenesini kavrayarak dü ünüp ta ındı; bunun gerçek anlamını çıkarmaya çalı tı. Ne türlü dü ünse i in içinden çıkamıyordu. Görünü te «nama lûp ku mandansının kendisine kar ı sonsuz saygısı vardı. O bunu birçok kez göstermek fırsatını da bulmu tu. Sonra, pa anın bundan sonra biricik umudu da ancak padi ahın kapısında yükselmek olabilirdil Kudret ve kuvvet olarak ortada kala kala darmada ın bir koyun sürüsü, bir de padi ah kalmamı mıydı? Koyun sürüsü zaten Mustafa Kemal'i hem tanımaz, hem de onu anlayamazdı. Peki, böyle bir durumda böyle bir adamın, bir padi ah kızının uzattı ı «dest i izdivaç»ı kabul etmekten çekinmesi ya bir meydan okuma ya da bir delilik de il miydi?

Mustafa Kemal'in kendisine meydan okuması hiç olmayacak bir eydi; bu olamdı. Sonra, onun delilikle bir ilgisi oldu unu dü ünme de gülünçtü. Padi ah, kendisi, pa anın ne büyük bir zekâya sahip oldu unu yakından biliyordu.

Sabiha Sultan, kimbilir bu habere ne çok üzülecekti. Bu yüzden, haberi birkaç gün ondan gizlediler. En sonunda nasıl olsa ö renecekti. Bir gün, biricik sırda ı olan ablası Ulviye Sultan baklayı a zından çıkardı.

Sabiha Sultan, bunu i itince hemen, bir utanç gösterisi yapar gibi yüzünü, uzun ak parmaklı iki eliyle kapamı ve birkaç dakika öyle kalmı tı. Mustafa Kemal, padi ahın «izzeti nefsi» vurdu u darbeyi genç kızın gurununa indirmi ti:

— Abla, bu i nasıl oldu?

Ellerini yüzünden çekti inde, sarımtrak ı ıklar içinde iki iri gözya ı gibi yüzen bu gözlerde ablasını pek çok üzen bir umutsuzluk parlıyordu.

Sabiha Sultan, bir süre, ya larla a ırla an uzun ve sık kirpiklerinin arasından, bo lu a daldı. Sonra ablasının gözlerine bakarak :

— Peki. imdi ne olacak? dedi.

Ulviye Sultan da ne olacağını bilmiyordu.

Yne Sabiha Sultan :

— Ama, ablacı ım, dedi, pa a beni hiç görmedi ki. Sonra, Münibe ablanın anlattı ına göre beni görmek istemi . «Gelsin göreyim, be enirsem alırım» demi . Fakat, bir padi ah kızı, herhangi bir eve gidemiyor. O da sarayda gelip beni göremiyor. Pa a, beni de il yemin ederim ki benim bir resmimi bile görmemi tir. Ona bir resmimi göstermek imkânını bulamaz mıyız acaba?

— Evet, pa a, senin güzel mi, çirkin mi oldu unu bilmez. Gözleri kapalı olarak da böyle yüksek bir adam, padi ah kızı bile olsa evlenmek istemez.

— Ben güzel sayılır mıyım, abla?

— Ne demek, sen stanbul'un en güzel kızlarından birisin. Ben buna yedi im ekmek gibi inanıyorum.

— Öyleyse, pa aya güzelli imi göstermenin çarelerini ara tıralım.

— Do ru söylüyorsun, Sabiha. Pa aya bir vasıta ile İkin güzel bir foto rafını göstertiriz. Sonra da onun sık gitti i kimi sosyete salonlarında birdenbire görünür, onu güzelli inle a ırtır, tuza a dü ürürsün.

— En çok nereye devam ediyor o?

— Prenses İvekâr'ın Tepeba ı'ndaki salonlarına! Oraya Rauf bey de onunla birlikte sık sık u ruyor mu ; bizim smail Hakkı, eni ten söylüyor,

— Peki, oraya nasıl gideriz?

— Babamızdan izin alırız, sen, ben, Münibe Sultan beraberce gideriz. Prenses ivekâr'ı ziyaret için gideriz. Mutlaka ona rastlarız orda. Ama ilkin güzel foto raflarından birisini pa anın eline mutlaka ula tırmalıyız.

— Ablacı ım, biz yine Selma Fansa'lara Münibe Sultanla benim güzel bir resmimi göndeririz. Ne hacet var Prenses ivekâr'a kadar gitmeye? E er bu resim de onun gönlünü çelmeye yetmezse Münibe Sultan'ı Prenses ivekâr'a yolla!, onun çöpçatanlık yapmasını isteriz. Yani, saray ister. Seninle benim i im de il bu.

— Bu dü ünçe hiç de fena de il, karde im. Sonra, ivekâr hanımefendi de bir prenses oldu undan onun evine pek alc bir saat be çayına gidebiliriz. Yalnız, bizim oraya gidece imiz bir günde Mustafa Kemal, bu i kendisine bildirilmeden ça rılır. Böylece birbirimize orada rastlamı gibi oluruz.

— Çok do ru, Sabiha Sultan'cık. Bu i i oldu say. imdi, bu i i babamıza, Münibe Sultan'a açar ve onların bir tertip yapmasını bekleriz. Sonra, güzel bir saç tuvaleti yaptırırısın. Bir kat misafir elbisesi diktiririz. Sarıgül, yeni dü ünceli bir adam oldu undan ona Parisli bir genç kız gibi görünmelisin. Yoksa uzun saçlı ark sultanlarına o adam pabuç bırakmaz. Fakat, içimden öyle gelir ki senin güzelli in kar ısında apı p kalacak ve hemen saraydan seni isteyecektir.

Sonra, sana bazı eyler daha salık vereyim: Büyük bir askeri avlamak için yalnız güzellik yetmez, onun merak sardı ı eyler üzerinde de biraz bilgi sahibi olmalısın. Meselâ, o Çanakkale'yi kurtarmı tı. Bunun hakkın da biraz bir eyler ö renmeye bak. Ona, ho una glpen i ler üzerinde soraca in sorular, derin sorular, ona senin bir de parlak zekân oldu unu gösterir. Erkekler, güzel kadınları da zamanla unuttur, çi ner geçerler, fakat, kendi dünyalarına i lemi , kendilerini derinden anlamı kadınları kolayca çi neyip geçemez ve unutamazlar^ Kar ısına geçti inde onun seni de mesini beklemeden sen onu de meye çalı , moselâ Conkbayırını sizden önce neden

koruyamamı lar? Bu zaferi kazanmanın püf noktaları ne-
lerdir? Anafartalar grup kumandanlı nı daha önce size
verselerdi, Çanakkale zaferini birkaç ay önce kazanabilir
miydik? E er Alman kumandanları ba ımızda olmasaydı
biz harbi daha iyi idare edebilir miydik? diye bir sürü so-
rular akla gelebilir. Eni ten smail Hakkı bey. her gün
bunlardan konu up durmasaydı ben bunları nerden bile-
cektim! Ben onları Çanakkale sava ları üzerine bilgiler
alır, sana ö retirim. Pa anın ho una gidecek sorular ha-
zırlarız. Pa ayı bir defa de ip söyledik mi dâvayı kazandık
demektir. Nasıl olsa, güzelsin, bu sefer seni zeki de bu-
lacak ve sana hayran olacaktır, anladın mı, küçük sultan?

Bir gün, Öjenidis'in apartımanının kapısında yaldızlı
ve süslü bir saray arabası durdu. çinden Münibe Sultan'
la Ulviye Sultan indi. Te rifatçı, gelenlerin uyarması üze-
rine, salonun kapısından adlarını yüksek sesle söylemek
sizin do ruca salonun bir ucunda oturmu , sosyeteden
hatırlı bir bayan konu uyla konu an Prensese ivekâr'ın
yanına gitti ve e ilerek kula ina konukların adlarını fısıldı-
dadı.

Prensese ivekâr, hemen konu undan müsaade ala-
rak kapıya yöneldi ve her iki prensesi büyük bir nezaket-
le kar ılayarak salona buyur etti. Üçü, bir kö ede be
dakika fısıltılarla konu tu. Prensese ivekâr, birdenbire
heyecanlanmı tı :

:— Olur, efendim, olur, hiç merak etmeyiniz! deyip
duruyordu. ki prensese, Prensese ivekâr'a zatı ahane-
nin selâmını getirmi ler ve ufak bir mizansen hazırlan-
masını istemi lerci. Mustafa Kemal, belli bir günde saat
be çayına ça rılacak, Sabiha Sultan'la öbür iki sultan
da «tesadüfen» orda bulunmu olacaktı. Prensese ive-
kâr, Mustafa Kemal'e etti i telefonda pa a giyneklerini
giyerek «te rif» ederse kendisini ve öbür konukları daha
çok mutlu kılaca nı bildirmişti.

Nisan ortalarında güne li bir cuma günü ikinci üstü
Tepeba 'ndaki Öjenidis'in apartımam önünde bir lando
durdu ve içinden Mustafa Kemal'le Rauf bey indi. Mus

tafa Kemal, pırıl pırıl pa a giyne i içinde, Rauf bey de deniz albayı üniforması içindeydi.

Te rifatçı, evin gedikli konukları olan bu iki büyük askeri alıp yukarı çıkardı; salonun çift kanatlı kapısını açarak :

— Mustafa Kemal beyefendi ve Miralay Rauf beyefendi! diye seslendi.

Mustafa Kemal, kapının e i inde bir iki saniye durarak salonu im ek gibi gözden geçirdi; çok kalabalıktı. Sosyeteden kimi erkeklerle, Mustafa Kemal'in tanıdığı birkaç subaydan ba ka yı nla kadın vardı. Hepsi de takımı takı tırmı ve son moda giyinmi , Paris'in alagar son saç modasına ayak uydurmaya çalı mı lardı. Prenses ivekâr, hemen onlara do ru ko mu , sa eliyle Mustafa Kemal'in sol eliyle Rauf beyin elini yakalamı , onları salonun ortasına dek getirmi ti. Onlar içeri girince salondaki cıvıl cıvıl hava susmu , herkes gözlerini onlara dikmi ti. Osmanlı mparatorlu umun son on yılı, yarata yarata ancak bu iki kahramanı yaratmı tı: Ünlü Hamidiye kahramanıyla, Anafartalar kahramanı.

Mustafa Kemal, kendisine yakın olanların ellerini sıkarak ve uzaktaki tanıdıklara ba ıyla selâm gönderirken gözleri, pencerenin önünde iki tanımadı ı güzel kız arasında oturup büyük, ara tırıcı bir ilgiyle biraz da gülümseyerek kendisine bakan Münibe Sultan'a ili ti. Münibe Sultan'ın burda ne i i vardı? Yanındaki kumral ve pek güzel kızla öbür güzel kadın kimdi?

Bu sırada Prenses ivekâr, iki de erli konu unu yine ellerinden tutarak Münibe Sultan'la iki arkadaşın hemen kar ısında bo duran iki koltu a do ru götürdü. Onları birbirleriyle tanı tırdı:

— Mustafa Kemal beyefendi, Rauf beyefendi. Zati ahanenin ye enleri Münibe Sultan, zati ahanenin büyük kerimleri Ulviye Sultan ve küçük kerimleri Sabiha Sultan!

Demek ki aylardır hikâyesi sürüp giden ünlü Sabiha Sultan'cık buydu. Mustafa Kemal'in gözleriyle Sabiha Sultan'ın gözleri birbirine takılmı tı. Genç kız, büyük bir yü

reklilikle pa anın gözlerine bakıyordu. Bu bulu ma bir dekgeli miydi? Yoksa insan zekâsının nce entrikalarından biri mi rol oynamı tı bu i te? Kimbilir, belki de ikincisi do ruydu, ama, ne zarar vardı? ri, sarı bakı larını gözlerine dikmi olan bu genç kız, bir kez parlak bir güzelli e sahipti. Alagarson kestirdi i saçları ba nını küçültmü , daha güzelle tirmi ti. Kısa kesilmi saçları, cilâlı gibi parlayan geni alnının üzerine taranmı tı. Oldukça sade ve güzel giyinmi ti. Kapalı dünyalarda çok dü görmü ve bir duygu hazinesiyle süslenmi bu gencecik yüzde bir zekâ inceli i de göze çarpıyordu.

Kulaklarındaki bir çift zümrüt küpe ve boynundaki bir sıra inci gerdanlık onda hiç de a ır bir kadın süsü görünü ü meydana getirmiyordu.

Mustafa Kemal, kendisine gösterilen koltu a oturunca hemen hemen Sabiha Sultan'la yanyana dü mü tü. Sultan'ın saçlarından a ır bir Paris kokusu da ılıyordu.

Mustafa Kemal, bu güzel, körpe ve « ahane» kızın aylardan beridir kendi arkasında olu una inanamıyordu. Genç kız, ara sıra Rauf beye de bakıorsa da Mustafa Kemalden gözlerini hiç ayıramıyordu. Yalnız, Rauf beye bakarken iri gözleri süzülüyor, kısılıyor ve yüzünde eski bir dü kırıklı ının acı izleri beliriyor, sonra bunlardan kurtulmaya çabalayarak ne eli görünmeye çalı yordu. Henüz çocuk denecek ya ta sevdi i, hem de delice sevdi i bu açık denizler kahramanı, eni tesi aracılı ıyla kendisine bildirdi i evlenme önerisini hem de kaba bir biçimde geri çevirmi : «Ben askerim, sultanların dizi dibinde oturacak zamanım yoktur» demi ti. Sabiha Sultan, bunu hiç bir vakit affetmemi ti. Ne var ki u sıra burada Mustafa Kemal için geldi i halde Rauf beyin varlı ı onun üzerinde a ır basıyor, içinde sıcak kayna malar oluyordu. Rauf beyin bugün buraya gelece ini bilmiyordu. Mustafa Kemal'i oldu u gibi Rauf beyi de ilk kez böyle yakından görüyordu. kisi de yakı ıklı ve güzel erkek tipi idi. Her ikisi de her kadının güzel diyece i tiplerdendi.

Saray, Sabiha Sultan Mustafa Kemal evlenmesinden umudunu kesmi gibiydi. Yalnız, Fansalar'da Mustafa

Kemal'in Sabiha Sultan gelsin bir kez göreyim, bundan ne çıkar diye diretince kızı ona göstermenin yolları aranmış ve ancak bunun rastgele haktan bir kimsenin evinde de il de hiç olmazsa bir prensesin evinde olabileceği akla yatmış, bu mizansen de böylece hazırlanmıştı.

Münibe Sultan'ın saraya götürdüğü hoyratça verilmiş cevap, Vahidettin'i de, kadınefendileri de sersemletmişti; yalnız, Sabiha Sultan'a epeyce gözyaşlarına mal olmuştu. Onun sultanlık gururuna indirilen «darbe» korkunçtu. Hem, bunu padişah istesin bir de olmasın. Demek, artık, öyle bir çağa da yaşıyorduk ki masalların büyüğü ve renkli dünyası çok gerilerde kalmıştı. Eski zamanlarda bir prensesi elde etmek için binlerce genç ve yakışıklı adam, birbirini yerdiler. İmdi, bir padişaha bir prenses verilmek isteniyordu da adam bunu almamak için bahaneler bulmaya çalışıyordu. Sabiha Sultan «red cevabı»na benzeyen haberi alınca kendini yüzükoyun yatağına atmış, hincından, öfkesinden, acısından yorganı ısırmış, gözyaşlarıyla ıslatmıştı. Mustafa Kemal, demek onu çirkin bir cadıkarı kız sanmıştı. İmdi padişah, salonunda bunca kadının ve kız arasında en güzelinin kendisi olduğunu elbette görüp anlamıştı. O da padişaha parlak güzelliğini göstererek ne güzel, ne tatlı bir öç alıyordu. Padişahın parlak mavi gözleri, hep kendisinin üzerindeydi, şimdi, yüreğine soğuk su serpiliyordu. Kırılan gururu, gizli bir yumruk olmuş, Mustafa Kemal'in beşenme duygularını döşüyor duruyordu. Kendisi de yüzünde ağız ve ahane bir gülümsemeyle padişahın «takdir» duygularına karşılık veriyor, Rauf beyin gizlice ve kurnazca kendisini süzünden de ayrıca geçmişi teki deftere yazılı öç hesaplarının acısını çıkartıyor, mutlu ve güzel bir zaman parçası içinde kendini çok güçlü buluyordu.

Bu sırada, demindenberi yeşil örtülü piyanoda birisinin çaldığı bir klasik parça durmuştu, tabureden kalkıp meydana çıkan genç bir kadını salondakiler alkıylıyorlardı. Konuklarının arasında gülyüzüyle dolaşıp duran Prensese İvekâr ortaya :

— Muhterem hanımefendiler, beyefendiler, dedi, İm

di zatı ahanenin küçük kerimleri Sabiha Sultan bize piyanoda Mozart'ın noktürnlerini çalacaklar.

Sabiha Sultan, belini sıkan ipek giyne i çinde aya- a kalkınca bütün gözler ona dönmü tü. nce, uzun vücudu le pok güzel olan Sabiha Sultan, gülümseyerek epeyce de heyecanlı olarak Mustafa Kemal'le Rauf beye sürtünerek geçti. Salonun öbür ucundaki piyanoya do ru ilerlemeye ba ladı.

Bütün ba lar, ona dönüktü; a ızlar yarı açık hayrdn ona bakıyorlardı. Yalnız, biraz sonra, piyanonun arkasın- da gözden uzakla mı , ak, pembe, kara ncilerden diziler halinde piyano sesleri i itilmeye ba lamı tı. Sabiha Sul- tan, piyanonun arkasında kalmı , hiç görünmüyordu. Uzun parmaklarıyla kımıldattı ı tu lar, onun heyecanlarınca ve Mozart'ın gönlünce dinlendirici bir müzik yaratıyor, sa- londa çit çıkmıyordu. Müzikten anlayanların güzel ve ba- arılı buldu u müzik öleninin bitiminden sonra Sabiha Sultan, alkı lar arasında yerine döndü. Mustafa Kemal, onun ipek gibi ince parmaklı elini yakalayarak kutlamak- ta gecikmedi. Pastalar yenilip çaylar içildi i sürece ancak havadan sudan konu tular. Sonra, birdenbire padi ahın iki kızıyla ye eni yerlerinden do ruldular. Mustafa Kemal' lo Rauf beyin ellerini sıktılar, öbür konukları da ba larıy- la selâmlayarak Prenses ivekâr'la beraber salondan çıktılar; dı arda bekleyen kapalı saray arabasına bindi- ler. ivekôr, el sallayarak kalkan arabada onları u urladı. Mümbe Sultan, Sabiha Sultan'a:

— Mustafa Kemal'i büyüledin, dedi, durmadan sana bakıyordu.

Ulviye Sultan da :

— Evet, bu geli imiz iyi oldu, dedi, imdiki zamanın insanları artık. Sultan da olsa görmeden kimseyle evlen- miyorlar, önce görüp be enmek istiyorlar.

Sabiha Sultan :

— Peki, imdi beni be endi ml diyorsunuz? diye sor- du. Ulviye Sultan :

— Be enmek ne demek, sana bayıldı bile! dedi.

— Bayılır da evlenmek stemez, bu da olmaz mı?

Ötekiler, buna bir kar ılık bulamadılar. undan kl, Mustafa Kemal'in prensip olarak evlenmek istemedi ini kimi kaynaklardan l ltmilerdi. Arabacı duymasın diye fı silda arak konu a konu a Yıldız'a vardılar. Gerçekten güzel birkaç saat geçirdiklerine inanıyorlardı.

Sabiha Sultan'sa pek mutluydu: Ömründe kendisinin de, Türk milletinin de çok de er verdi i iki yakı ıklı erke in kar ısında pek güzel bir sınav vermi , yalnız padi ah kızı de il, güzel de, yetenekli de oldu unu onlara göstermi ti.

Mustafa Kemal, hava karardıktan sonra, Rauf beyle Prenses İvekâr'ın salonundan ayrılarak bir landoya bindiler. i li'deki eve giderlerken Mustafa Kemal:

- Rauf'cu um, dedi, sence bu, bir tesadüf müydü?
- Bilmem, üzerinde hiç dü ünmedim.
- Bence de ildi. Bu «tesadüf» sarayca hazırlandı.

Ne güzel kız, de il mi? lk â ık oldu u erkek de sensin bu kızın bildi imize göre. Onu ret de ettin. imdi, benim üzerimdeler. Çok güzel bir kız. yi de yeti tirilmi . Bir erke i me'sut edebilecek bir tip. Fakat, ne yazık kl bir padi ah kızı! Hem de nasıl bir padi ahın. Onun çin acıyorum bu güzel kızca ızın talihine. Gel, yine seni evlendirelim bu güzel kızca ızla Rauf'cu um!

Rauf bey, ciddi mi, aka mı oldu unu anlamak çin dikkatle Mustafa Kemal'in yüzüne baktı. Orda bekledi i aka izlerine rastlayınca rahatladı. Araba ana caddeden geçerken baktılar; gazioların, lüks kahvelerin ıklı camları arkasında ngiliz ve Fransız subayları oturuyor, yaya kaldırımlarda i gal kuvvetleri devriyeleri geziyordu, ikisi de susarak bu durumu seyrediyor ve dü man bir memle /ketin caddelerinden geçiyormu gibi içleri ürperiyordu.

B R NC K TABIN SONU

Sadrazamın İstanbul'dan gönderdiği telgraf-
ta: «İstanbul'da bulunmanız uygun olur.» deme-
si ne demektir? Demek ki İstanbul bir ana-baba
günü yaşıyordu. Kıyıda köşede kalmış akli ba-
şında kişilerin payitahtta bulunması gereken gün-
ler gelip çatmıştı. Talât Paşa'nın harp kabine-
si, düşeliberi en önemli ikinci olay, İzzet Paşa ka-
binesinin düşüşüydü.

Bundan sonra, iktidar, karanlıkta nöbet bek-
leyen karanlık zümrelerin, hırsların, belki de
gerçek yurt düşmanlarının eline geçecekti. İz-
zet Paşa, son namuslu sadrazam sayılabilirdi.
Rauf bey, Fethi bey gibi kaliteli hürriyetçi ve
yurtsever arkadaşlarıyla birlikte büyük bir iyi-
niyetle de kabinesini güçlendirmişti.

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKAYESİ

2

HASAN ZZETT N D NAMO

KUTSAL SYAN

M LLÎ KURTULU SAVA I'NIN
GERÇEK H KÂYES
II

TEK N YAYINEV

<http://genclikcephesi.blogspot.com>

GURURUN GÖZY LARI

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gidece i haberi haremi karı tırdı. En ba ta Vahidettin, bozum olmu tu. Kızının yüzünü ona göstermeye razı olduktan sonra da «Arslan yeledi pa a», evlenmeye yana tı ını bildirir bir haber, bir i aret göndermemi ti. Demek ki bu evlenme önerisi, sarayın erefiyle oynanmasına meydan vermi ti. Bunu düzeltmek ve sarayın erefini kurtarmak gerekiyordu.

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçmek için harıl harıl hazırlanırken stanbul sosyetesinin kula ı delikleri, birbirlerine öyle fısıldıyorlardı:

— Biliyor musunuz, Mustafa Kemal, padi ahın küçük kızı Sabiha Sultarı'la evlenmek istemi , fakat, saray razı olmamı . Pa a, çok i ret ediyor, onun için bir sarho a saraydan kız veremeyiz diyerek pa anın iste ini geri çevirmi ler!

Bu dedikodu, son günlerde döndü dola tı Mustafa Kemal'in kula ına dek geldi, o da gülerək:

— Elbette, dedi, tilki eri emedi i üzüm koruk diyecek.

*

**

Mustafa Kemal, u salonda bir ay önce geçen olayı im ek hızıyla bir kez daha dü ünümü , ya ayı ın bu denli çabuk tarih olu una, geçmi e do ru uzakla ıp tarih karakteri alı ına bir kez daha a maktan kendini alamadı. u sırada kalbini ve kafasını sarsan öyle gürbüz heyecanların boyunduru u altındaydı ki bir zavallı Sabiha Sul tan'ın bu kocaman senfoni içinde ne de eri olabilirdi? Devlerle güre meye, ejderhalarla bo u maya giden bir masal kahramanının bütün gerçek duyguları onu boyunduru u altına almı tı.

Son olarak Prenses İvekâr'ın elini tuttu :

— Allahısmarladık hanımefendi, dedi, imdiye kadar size çok zahmetler verdik. Bakalım bir ölüm dirim savaına gidiyoruz. İn aallah sa kalır da dönersek yine u rahat salonda çene çalmak imkânını buluruz. Prenses İvekâr'ın gözleri sulanmı tı :

— Size, Çanakkale'dekinden, Anafartalar'dan daha büyük zaferler dilerim. İn aallah, bu zavallı memleketi kurtarmak size mukadder olacaktır, yolunuz açık olsun! dedi.

Mustafa Kemal, prensesin elini öperek merdivenlerden hızlı hızlı indi.

*

**

Mustafa Kemal, Beyolu'nun göbe inde demir gibi güçlü apartmanların omuz omuza verdi i Bursa sokaında bir apartmanın önünde arabadan indi; geni merdivenlerden çıktı. Bir dairenin zilini çaldı. Burası, Mustafa Kemal'in Balkan Savaında ehit dü en çok içten subay arkada ı Ömer Lütfi'nin dul karısı Madame Corinne'in eviydi.

Kapıyı, do rudan do ruya Madame Corinne açtı. Bu yirmi be otuz ya arasında görünen mat esmer tenli güzel bir kadındı. Yüzünde büyük bir üzüntü okunuyordu. İlk sözü :

— Ou êtes Vous, Kemal? (Nerdesiniz, Kemal?) oldu. Evet, her Allah'ın günü buraya i li'den sonra, bu ikinci sava karargâhına u rayan Mustafa Kemal, dündenberi nerdeydi?

— İmdi, Prenses İvekâr'dan geliyorum. Biliyorsun, yumurta kapıya geldi. E le dostla vedala ıyorum. Evde kimse var mı?

— Yok.

Madame Corinne, bunu der demez, Mustafa Kemal'in gö süne dü tü. Hızlı hızlı soluyordu. Mustafa Kemal, basını geriye do ru itti, güzel onun iri gözlerine baktı; kadını alıyordu.

Fransızca konu maya ba ladı :

— Demek, o gün. o gitmeni istedi im, fakat, hiçbir vakit gelmesini istemedi im gün geldi. Yine gideceksin.

Sofya'ya gittin, bekledim, Çanakkale'ye gittin bekledim. Do uya gittin bekledim. Suriye'ye gittin bekledim. imdi de Anadolu'ya gidiyorsun, bekleyece im. Demek, ömrüm hep böyle beklemele geçecek. Seni ne çok sevdi imi bilirsin, Kemal. Dünden beri heyecanla, sabırsızlıkla seni bekliyorum. Bir yandan bu itilâf devletlerinin sana son günde bir oyun etmeleri aklıma geldikçe kalbim duracak gibi oluyor. Hayatımızda sevece imiz insan o denli az ki. Onları da felek, ancak birkaç gün, bir kı güne i gibi gösterip sonra kalın bulutların arkasında yitiriyor. Gidi yarın mı?

— Evet, yarın vapura binmi olaca ız.

Hâlâ kapının önündeydiler. Kadınca ızın kolları hâlâ Mustafa Kemal'in boynundaydı.

Mustafa Kemal:

— Kapının önünde durmayalım, ansızın birisi gelir, dedi. çeri, bo bir salona girdiler. Kar ı duvarda Mustafa Kemal'in bir resmi vardı. Bu, yeni diktirdi i pa a giy ne iyle çektirip Rauf beye de «karde im Rauf beye i diye yazarak verdi i resmin bir e iydi. Madame Corinne' ce agrandisman yaptırılmı tı.

Salonda bir kanepeye yanyana oturdular. Mustafa Kemal, bu eve öyle alı mı tı ki birdenbire buradan nasıl ayrılıp gidece ini dü ünmeye ba ladı. Adsız bir acının, içini ate ten bir kurt gibi gizliden gizliye kemirdi ini duydu. i li'deki eve ta ındı ndan beri dinlenmek, gözden irak olmak için hep buraya geliyor, ak amlara, gece yarılılarına dek burda oturup gizli bir karargâhta çalı ır gibi çalı yordu. Kendisini delice sevdi ini bildi i güzel bir kadının huzur verici bakı ları kar ısında oturmak, gev emek ve dü ünmele ne güzel eydi. Gelgelelim, yarın artık onu da yitiriyordu.

Mustafa Kemal, kadının uzun parmaklı sanatçı ellerini avuçlarına almı , ok uyordu.

Corinne, gözlerinde birikip kirpiklerini a ırla tıran ya ları silebilmek için ikide bir elinin birini kurtarıyor, parmaklarının tersiyle ya ları siliyor, gözleri Mustafa Ke

mal'in gözlerinde, ba inı onun omuzuna yaslayarak ya-
va ça hıçkırıyordu:

— Sava , sava , sava ! Bıkmadı mı insano lu artık
bu kanlı oyunlardan? Kocamın ba inı Balkan Sava ı yedi.
O günden beridir dünya yeni yeni sava lar içinde çalkan-
dı durdu. nsano lu, ana kuzuları öyle bir salonda, bir
a aç altında, bir akarsu ba ında rahat ve kaygusuz otu-
rarak sevi emedi. te, tam seni yaniba imda duydu um
sırada kanlı yolculuklar yine almı götürüyor seni. Ama,
biliyorum ki bu kez haklı bir dâva için, yurt ve millet koz-
ları için gidiyorsun. Fakat, biz zavallı kadınlar, arkada
ne yapaca ız? Hangi cılız mutluluklarla avunaca ız? Öyle
anlıyorum ki bu, son görü memizdir. Felek bize bu bir-
kaç günü de çok gördü.

— Gitmeliyim, aziz Corinne. gitmeliyim. Vatanın bu
korkunç ve ümitsiz halı, senin tatlı güzelli ini bile ço u
zaman bana unutturuyor. Senden uzakta bulundu um gün-
ler hep seninle kaçamak da olsa ya adı ımız güzel sa
atları dü ünece im ve bunları birer mutluluk demeti ola-
rak kalbimin en gizli kö elerinde kıskançlıkla saklayaca-
ım. Sen, imdiye kadar hayatıma girmi olan en gerçek,
en kültürlü ve ince kadınsın. Nasıl unutturum seni ben.
sevgili Corinne?

Bu sırada zil çaldı. Madame Corinne, çabucak saçını
ba inı toparlayarak fırladı. Gelen, küçücük o lu Re at'tı.
Mustafa Kemal, hemen onu dizine oturtturarak cebinden
çıkardı ı kocaman bir çukulatayı eline sıkı tırdı. Bu sıra-
da Madame Corinne, piyanonun ba ına geçti ve tu lardan
acı çı lıklar çıkarmaya ba ladı. Paris konservatuarında
çok ustala mı olan bu on parmak, imdi acıklı ve isyan
dolü notalara de il, fele in ba ına birer darbe gibi ini-
yordu sanki. Mustafa Kemal, onu bir süre arkadan sey-
rettikten sonra kalkıp yanına gitti. Genç kadının müzi e
kattı ı ruhunun ate li dalgalarını kendi ruhunun bo lu un-
da da duydu. Bu bir veda müzi iydi ve ancak sevilen ve
yitirmek üzere olan insanlar için çalınırdı.

Biraz sonra Madame Corinne'nin babası Luigi Pa-
a, annesi ve kız karde i Edith de geldi. Hepsi de kendi

leri gelmeden önce geçmi oldu unu anladıkları acıklı sahneyi sezdiler ve sessizce birer yana oturdular. Metapsi ik ve teozofi meraklısı olan Edith, sonradan Müslüman olup Edibe adını alacaktır Mustafa Kemal'in yanına giderek elini sıktı:

— Yolculuk yarın mı

— Yarın.

— Tanrı hayırlı etsin! Sizi hiç mi hiç unutmayaca ız.

— Ben, sizleri unutmur muyum sanıyorsunuz?

Daha çok kalmadı. Epeyce görü ece i kimse vardı. Hepsiyile vedala arak kapıya yöneldi inde Madame Corinne onu kapıya dek götürdü. Mustafa Kemal, gözlerinde bir sıra ya parlayan kadına büyük bir özlemlerle bir daha baktı ve iki eliyle tuttu u her iki elini de öperek ko ar gibi merdivenleri indi. Merdivenlerin dibine vardığında kulaklarına kadın hıçkırığı na benzer bir ses ili ti. Sonra bir araba bulmak üzere caddeye do ru yürüdü. Bu uzun süren lirik hikâye de burada bitmi ti.

Intellicens Servis, Mustafa Kemal'in, Madame Corinne'in Bursa Soka ındaki evinde kimi i ler çevirdi ini elbette biliyordu. Ancak, Mustafa Kemal, Samsun'a ayak basıp da bütün dü man dünyaya kar ı ayaklanınca Madame Corinne'in evinin bir kuvayı milliyeci yuvası oldu unu sanan ngilizler, burasını basacaklar, Mustafa Kemal'in duvarda asılı büyük resmini indirmesi için Madame Corinne'i sıkı tıracıklar, yalnız bunu ba aramaya caktlardır. ngiliz subayları, Mustafa Kemal'le herhangi bir ba lantı kurarsa durumunun çok fena olaca nı söyleyerek genç kadını tehdit edecekler, yinelenen bu tehdit ve tedirginliklere dayanamayan Madame Corinne, tal va'ya .kaçmak zorunda kalacak, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra 1941'de yeniden Türkiye'ye gelecek ve 1946 da stanbul'da ölecektir.

**

Mustafa Kemal, Bekira a Bölü ü'ndeki ziyareti bitirmi Rauf beyle yanyana kurulmu , Cevat Abbas'ı kar ılarına almı , bir lando ile i li'ye dönüyordu. Araba, Di vanyolu'ndan inmi , Sultanahmet tramvay dura na var

mı tı ki Mustafa Kemal'in gözleri, orda, elinde bir demet leylâkla bekleyen genç bir kadının gözleriyle kar ıla tı. Bu, Fikriye idi. Harbiye Aksaray tramvayını bekledi i anla ılıyordu. Mustafa Kemal, arabacıya :

— Biraz durur musun, ahbap! dedi. Araba, tam Fikriye'nin önünde durdu. Mustafa Kemal, eliyle arabayı iaret ederek:

— Durmayın, binin, e er bizim eve gidiyorsanız! dedi. Fikriye, bu bulunmaz denk geli e a ırmtı:

— Evet, size gidiyordum.

— Haydi, bin, öyleyse.

Fikriye, Cevat Abbas beyin yanındaki bo yere oturmak isteyince Rauf beyle Mustafa Kemal de yerlerinden do ruldular ve ba kö eyi ona vermek istediler. Mustafa Kemal, kendi yerini vermek istedi i halde Rauf bey, Cevat Abbas beyin yanına oturmakta direndi, böylece Fikriye de Mustafa Kemal'in yanına dü tü. Araba Köprü'ye vardı ında Rauf beyle Cevat Abbas bey indi. Mustafa Kemal, onun elini sıkarken :

— Rauf'cu um, dedi, yarın sabah, eve u ra da rıhtıma birlikte otomobille iner, ayaküstü olsun son defa birkaç lâf ederiz.

— Hayhay, pa am!

— Cevat bey, sen tabîî ak ama evdesin!

— Evet, pa am!

— Haydi, imdi ikinize de u urlar olsun. Çek, arabacı, i li'ye!

Lando, atların ayaklarından çıkan ritmik gürültüyle Bankalar Caddesi'nden geçerek i hane'ye do ru ilerliyordu. Mustafa Kemal de, Fikriye de susuyordu. Yalnız, Fikriye'nin yüzünde tatlı bir mutlulu un tonları, derinden gelen üzünlü ün ate ten çizgiler bırakan izleriyle birbirine kar ılıyordu. Sözü ilk önce Mustafa Kemal aldı:

— Eee, Fikriye hanım, kim bilir bir daha ne zaman görüşece iz? Askerlik bu i te. Bakarsın, bir gideriz, gidi , o gidi tir.

— Allah etmesin, pa a a abey! Öyle demeyin!

— Fakat, inan ki benim içimin dedi ine göre i ler

yine de benim istedi im gibi olacak ve biz bir daha, birçok defa daha görü mek imkânını bulacağız. En çok korktu um, annem. Kalbi de zayıf. Bari, ayrılık saatinde kadınca ıza bir ey olmasa. Biliyorum, yüre ine inecek, ama biz de gitmek mecburiyetindeyiz. Sen de bu gece bizde kal da anneme bir ey olursa bir yardımın olur.

— Zaten kalmaya gidiyordum. Fakat, pa a a abey, siz de çok iyi biliyorsunuz ki Zübeyde hanım teyzem ben-den hiç ho lanmıyor. Makbule hanım ablamsa bana hiç yüz vermiyor.

— Her zaman dedi im gibi sen annemin surat etmesine bakma. Onların bütün korktu u seninle evlenmem dir. Halbuki, böyle zamanlarda insan evlenmenin rüyasını bile göremez. Nerde ölüp, nerde kalaca ım belli olmazken evlenmeyi nasıl dü ünebilirim ben? Fakat, an-neme sorarsan padi ahın kızı Sabiha Sultan'la evlenme liymi im. Bir padi ahın kızı reddedilmezmi . Biliyorsun, saraydan bana gelen teklifi. Çok ökü r, onu da ba ımıza yeni bir i açmadan kapayabildik. imdi, bütün dü ün-cemiz kapa ı Anadolu'ya atabilmek. Gitme saatleri yak-la tıkça içti im sigarada, yedi im yemekte tat bulamaz oldum. çti im sular bile zehir gibi geliyor bana.

Araba. Beyo lu'nun ana caddesini geçmi i li'ye do ru yol alıyordu. Taksim'in yüksek duvarlarla çevrili futbol sahasından ba ırıp ça ırmaların yarattı ı büyük bir u ultu geliyordu. Demek ki orda maç vardı. Kapıda, içeri girememe bir sürü seyirci ve polisler bekliyordu.

Fikriye. i li'deki eve yakla tıkça daha çok heyecanlanmaya ba lamı tı. Bir eyler söylemek istiyorsa da hep-si bo azında dü ümlenip kalıyordu. Mustafa Kemal, onun kendisine tatlı tatlı sokulu unu, solurken heyecanla gö -sünün inip kalkı nı, kumral saçlar püsküren ba nını usul-ca omuzuna yaslayı nı büyük bir mutlulukla izliyordu.

— Fikriye, yeniden evlenmeyi dü ünüyor musun? Böyle bekâr ya ayamazsın.

— Çok da güzelsin. Senin mesut olmanı ne kadar is

terdim. Hiç güvendi im bir kimse yok ki seni evlendirek bu koca ehird e böyle yalnız ba ina bırakmayayım.

— Ben, hiç bir vakit, hiç bir kimseyle evlenmeyece im, pa a a abey. Siz, bunu yakından biliyorsunuz, pa a a abey! Benim zarım atılmı tır. Kalbimde hiç bir erke e yer yoktur. Ben bundan sonra hiç bir erke i mesut edemem. Bekleyece im. Belki bir gün kalbimin buzları çö zülürse birisiyle evlenirim.

Araba, eve yakla ıyordu. Mustafa Kemal, arabacıya durmasını söylemedi. Araba, i li'yi geçti. Arabacı, dönüp Mustafa Kemal'e baktı. O:

— Hürriyeti Ebediye tepesine! dedi. Araba, iki yanı küçük gazinolarla dolu yoldan ilerleyerek mermer âbidenin bulundu u meydanda durdu. Mustafa Kemal, arabacıya :

— Bekle! dedi; sonra Fikriye'yi elinden tutarak âbidenin bulundu u yere götürdü. Gözleri bulutlanmı tı.

— te, u timsalini gördü ün hürriyet u runa ne belâlar savu turduk. imdi, o hürriyeti yine kaçırdık. Hem adamakıllı kaçırdık. Fikriye hanım. Anadolu da larına do ru kaçıp gitmi olan o beyaz kanatlı hürriyet ve sulh güvercinini bulmaya gidece im.

— Beni de götürün, pa a a abey! Sizin bir hizmetinizde bulunurum. Size sava ta hem irelik yaparım.

— Ne diyorsun. Fikriye hanım? Hani, belki bir yere, bir mekâna gidip yerle ece imi bilsem, seni de. istedikten sonra, alıp götürebilirdim. Fakat, biz bir yı ın bilinmezliklere, tehlikelere, uçurumlara do ru gidiyoruz. Çok çetin mücadele yılları var önümüzde. E er bir ehird e biraz karar kılar gibi olursak haberle iriz, seni yanıma alırım. Senin bana aileden gelme bir ba lılı ın da vardır. Yoksa, ba ka hiç bir kadını yanıma sokmaya cesaret edemem. Sen, anneleri hiç yalnız bırakma, biliyorsun, yine Akaretler'deki eve ta ınacaklar. Bizim eni te Mec di bey, iyi adamdır. Daha çok ona sı ınırsın. Ben, eni teyle hep haberle ece im. Bana o kanalla haber, selâm gönderebilirsin. Bir yere yerle ir yerle mez de hem seni aldırırım. Ah, ke ke hayatta evlenebilsem! Se

nin gibi güzel, ahlâklı ve iyi yürekli bir kadından ba ka sını mı dü ünürdüm? Fakat, dedi im gibi Türkiye mese lesini istedi im biçime sokmadan evlenmeyi katiyen ak lıma getiremem. te. yine söylüyorum; hayatta evlen mem mukadderse yalnız ve yalnız seninle evlenirim.

Bu sırada çevrelerine bakınca birkaç çingene, karısı nın gülererek kendilerine baktı im gördüler.

— Ne istiyorsunuz, kız?

Biri yayvan sesiyle sırna tı:

— Güzel pa acı im. falınıza bakayım. Allah ba ı la sın, ni anlınız mı, sevgiliniz mi? Ne güzel, ne irin bir de kız bulmu sunuz. Haydi ver be kuru ca ız da hemen falınıza bakayım.

Mustafa Kemal, cebinden bir gümü be kuru luk çıkarıp çimenlerin üzerine attı:

— Haydi, bak. bakalım ne diyor falımız?

Kadın çiçekli alvarının verdi i rahatlıkla hemen ye re oturdu. Kirli bir mendilin üzerine bir avuç fasulye dö kerek fala bakmaya ba ladı.

— Sen bir kumandansın, belli, ama kumandanların da pa asına benzersin. Senin falın, bu fasulyelerin söyle yece i en güzel fal. Sen, devlet kapılarının en büyü ün den girip çıkacaksın. u güzel kız, e er karın de ilse e er sevgilinse bil ki benim güzel fasulyelerim ona hem imreniyor, hem de acıyor. Seni dünyada u güzel hokka a ızlı kızca ızdan daha çok seven bir kadın çıkmayacak!

Fikriye, yüzü mutluluktan parlayarak "Mustafa Ke mal'in yüzüne kaçamak bakı lar fırlatıyor, onun da ho nut bir gülümseyi le falcıya baktı ını görüyordu.

Mustafa Kemal:

— Haydi, gidelim. Fikriye, dedi, fal filân dinleyecek vaktimiz kalmadı.

Çingene karısını fasuiyeleriyle ba ba a bırakıp ara baya atladılar. Fikriye, ba ını Mustafa Kemal'in omuzuna yaslamı , çevresindeki ye illikleri, kolkola, yanyana gezen sevgilileri seyrediyor, gözlerindeki acı mutluluk parıltısı, ço u zaman, gözya larını andırıyordu.

Eve yakla mı lardı:

— Ben sizi hiç unutmayacağım ve her zaman arayacağım, pa a a abey! Sizinle nasıl haberleşece iz?

— Günü gelince ben sana bir i aret salarım. İeride kadınların korkusuzca oturabilece i bir yer yaratabilirsek seni aldirtmaya çalı ırım. Kim bilir memlekette bundan sonra ne gümbürtüler kopacak. Bu arada her ey, benim hayatım bile tehlikeye girebilir. Gerek annemler, gerekse senin için imdilik en elverili ve tehlikesiz yer s-tanbul'dur. Aklın ba ında olsun, ben istemedikçe katiyen kalkıp Anadolu'ya geçme.

— Pekii, geçmem, sizin i aretinizi beklerim pa a a abey, eve geldik, birkaç adımlık yer kaldı. Ben inip yürüyeyim, siz eve yalnız gidiniz.

Fikriye indi, kalabalı a karı tı. Lando, ilerledi.

ANADAN AYRILI

Cennet, anaların ayakları altında.

Muhammet

Mustafa Kemal, o gün son ayrılık ziyaretlerini yapıparak eve döndü. Kar ısına çıkan kız karde i Makbule' ye:

— Makbu , dedi, bu ak am eve kimse gelmeyecek. Ben annemin odasında yemek yemek istiyorum. Onun karyolasının kar ısında bana bir yer sofrası hazırlattır. Bu gece sizinle dertle mek istiyorum.

— Mühim bir ey mi var, a abeyci im?

— Yarın gidece im.

— Nereye?

— Gidece im i te, nereye oldu unu sorma. Hayat bu. Belki ölürüm, gelemem. Size söyleyeceklerim var bu ak am!

Makbule evin üst katında, soka a bakan ahni li odadaki annesinin karyolasının kar ısında yere ufak bir sofrakurdu. Sininin yanma, tam annesinin kar ısına dü

en yere rahat bir minder koydurdu. Sininin üzerindeki gümü tepside pürelı rosto ile yumurtalı ıspanak yemekleri duruyordu.

Mustafa Kemal, annesinin odasına çıktı ında merak-tan çatlayan kız karde i, ona kapıyı açarak içeri buyur etti.

Soka a bakan bu aydınlık ahni li odaya kapıdan girilince annesinin karyolası sola dü üyordu. Odada bu karyoladan ba ka bir küçük masa ile bir de kanepede takımı vardı ki, odanın bütün e yası da hemen hemen bunlardı. Zübeyde hanım, gündüzleri ço u zaman ahni teki rahat minderinde oturarak caddeyi seyrederek, e lenirdi. Yalnız bugünlerde keyfi pek yerinde de ildi. Bir zamandır kalp hastalısından rahatsızdı.

Mustafa Kemal, odaya girince hemen gitti, annesinin elini öptü; Makbule'nin hatırını sordu ve sonra minderine rahatça ba da kurup oturdu. Yeme ini yemeye ba -ladı. tahsız görünüyordu. Yeme e çatalıyla öyle kenarından dokunuyor, lokmalar sanki a zında büyüyordu. En sonra, yiyemiyece ini anlamı olacak ki, çatalını elinden bıraktı. Kız karde iyle annesinin gözleri merakla onu sü-züyordu. Pa anın «gözleri alev alev yanıyor, çok heyecanlı oldu u halinden anla ılıyordu.»

Belki sonrasız ayrılaca ı annesinin kar ısında bir-denbire çocukluk, ilk gençlik ve gençlik anılarının saldırısına u radı. Annesinin kar ısında bu anıları bir kez daha yıldırım gibi ya adı:

Vodina kasabasının batısındaki da lık yerlere Tesal ya'nın fethinden sonra Anadolu'dan Türkmen a iretleri götürölüp yerle tirilmi ve oraların Türkle tirilmesine çalı ılmı tı. Bunların Konya Türkmenleri oldu u iyice anlaşılmı gibidir.

Yerliler, sonradan otuz köylük geni bir alanı kaplayan bu göçmenlere «Konyalı»nın bozulmu biçimi olan Konyar adını vermi lerdı. Bir söyleni e göre de bunlar Söke dolaylarından göç etmi lerdı. Bu Türkmen a iretlerinin yerle tikleri yerler Sarıgöl nahiyesi ve dolaylarıydı.

te, bu Sarıgöl Türkmenlerinden birkaç aile kalkıp

• Selânik toprağına varmış ve oraya atla iki saat çeken Langaza kasabasına yerleşmişti.

Selânik'e yerleşen bu aileler, eski Anadolu kılıkclarını hiç bir vakit sırtlarından atmamışlardı.

Selânik'e yerleşen bu ailelerden birinin Feyzuliah adlı bir çocuğu vardı. Bu, Hacısofu'lar ailesinin çocuğuydu.

Feyzuliah, delikanlılık çağına gelince Ayşe adında bir kızla evlenmişti. Onun teki, Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde, bu evlilikten dünyaya gelmişti. Ona önce okuma yazma öğrettiler, Kur'an ezberlettilerdi. Bundan dolayı da onu «Molla Zübeyde» diye çağırırmaktaydılar.

Zübeyde, Hacısofu'lar ailesinin biricik çocuğuydu. Onun bir de erkek kardeşi vardı. Hasan, Lahgaza'da ağıllık, Hüseyin ise Rapla köyünde Selânik'e rafından Hacı Süleyman beyin «Cali Çiftliği»nde suba ilık, yani çiftlik kâhyanlığı yapıyordu.

Zübeyde, iri yarı, alımlı ve güzel bir kız olarak göze çarpmaya başlamıştı. Artık, evin işlerine de yardım ediyordu. Bir gün yorgan kaplarken, işine dizine batmıştı. Kimse bunu çıkaramayınca kızcağızı bir arabaya koyup Selânik'e götürmüştü.

Onun teki, orda bu güzel kıızı gören iri yarı, sarı bıyıklı ve sarı saçlı bir adam ona âşık olmuştu, hemen gidip Hacısofu'gillerden isteyivermişti. Zübeyde'nin anası Ayşe ise, dayatmıştı :

— Vermem de vermem, benim evlendirecek kızım yok, demişti.

Ali Rıza da kızın üstüne düğün düğümüdü.

Ali Rıza efendi de, yine Anadolu'dan Rumeli'ye geçmişti. mi yörük ailelerinden Hafız Ahmet efendinin oğluydu. Hafız Ahmet efendi, kızıl saçlı, kızıl sakallı bir adam oldu undan «Kırmızı Hafız» diye adlandırılmıştı. Küçük Mustafa, teninin ve saçlarının rengini oldu u gibi dedesiye babasından almıştı. Mustafa Kemal'in babası Ali Rıza efendinin Rukiye adlı bir kız kardeşi, Salih adlı bir de erkek kardeşi vardı.

En sonra, Ayşe hanım razı olur gibi olmuştu :

— Sırmalı kaftan isterim, sırmalı fotin isterim! diye tutturmu tu.

Ali Rıza efendinin gümrük muhafaza memurlu undan aldı ı maa üç altın liraydı. Bununla periler padi ahına özgü dü ün giderini nereden bulup yapabiliirdi?

En sonra, Zübeyde'nin üvey dayısını bularak onun aracılı ıyla Ay e'nin gönlünü yapıvermi ti. Zübeyde, kendisinden yirmi ya büyük olan Ali Rıza efendiyle evlenmi ve mutlu bir yuva kurmu lardı.

Zübeyde'nin Mustafa, Fatma, Ahmet, Makbule ve Naciye adlarında be çocu u olmu , Mustafa ile Makbule'den ba kası, birbiri ardınca ölmü tü.

Zübeyde hanım, bu yüzden Mustafa'sını her eyden ve herkesten kıskanır olmu tu. Ona gözbebe i gibi bakiyordu.

Mustafa Kemal'in do du u ev, Selânik'm en i lek bir yerinde «Sanayi Mektebi»nin kar ısında, «slahane Caddesi» üzerinde büyük bahçeli bir evdi.

Bu evi Ali Rıza efendi yaptırmı tı. Ali Rıza efendinin bundan ba ka be evi daha vardı. Bu evlerin dördü, Mustafa Kemal'in do du u evin yakınında, be incisi ise Ahmet Suba ı mahallesindeydi.

Ali Rıza, evlendikten sonra ba ırsak veremine yakalandı, tam üç yıl çekti, sonra Zübeyde'yi genç ya ında dul bırakarak gitti. Makbule ile Naciye, Ali Rıza'mn bu hasta yıllarında dünyaya gelmi ti.

Selanik, Mustafa Kemal'in çocuklu unun unutulmaz cenneti idi. Ya ayı zincinni meydana getiren anı halkaları, her zaman altın de ildi. Bununla beraber yine de altın de erindeydi. imdi, annesinin kar ısında bu yer sofrasının ba ında çocuklu unun ve ilk gençli inin filmi, hızla oynamaya ba lamı tı. Karanlık ufuklarına do ru korkmadan yürüdü ü gelece in, korkunç uçurumlar gizleyen tuzaklarında yitip gidebilirdi. Bu yüzden kar ısındaki annesine ba lı çocuklu u, o zaman geride kalan tek hazine olacak, anneci i onun cephe ya ayı ıyla de il ancak bunlarla avunacaktı. Bu bir avuç çocukluk anısı, u sırada belki de bunun için gözlerinin önüne lirik ve ıslak

bir dumanla perdeliyordu. Biricik kız karde i Makbule de u sırada ruhunda kaynayan lirik ilıcaı meydana ge-tiren aziz varlıklardan biriydi. Bütün çocukluk anıları, he-men hemen onunkilerle birle iyordu.

Mustafa Kemal'in unutulmaz anılarından ilki, okul sorunuydu. Annesiyle babası her Allah'ın günü kendi ya-nında bunun için sert tartı malar yapıyorlardı. Bunlara tartı ma de il de çeki me demeliydi: Zübeyde hanım, o -lunun «mahalle mektebine» gitmesini ve ilâhilerle oku-maya ba lamasını istiyor, bunun için de diretip duruyor-du. Babası Ali Rıza efendi ise yeni açılan modern « emsi Efendi» okuluna gitmesini istiyordu. Bu okul, Avrupa usu-lü üzere okutuyor ve uyanık ana babalar, çocuklarını hep buraya gönderiyordu. Ali Rıza Efendi, en sonra bir dü-zenle karısının inadını kırdı. Böylece Mustafa da normal bir okuma ya ayı ina girdi. Babası, bir gün küçük Mus-tafa'yı elinden tutup geleneksel «mahalle mektebi»ne gö-türdü, ilâhilerle derse ba lattı. Birkaç gün sonra da or-dan alıp « emsi Efendi» ilkokuluna yazdırdı.

Ali Rıza efendinin ölümü/henüz büyük bir biriktir-me yapamamı olan aileyi çok güç durumda bırakmı tı. Zübeyde hanımın eline çok az bir emeklilik maa ı geçi-yordu. Bu, geçimlerini sa layabilmekten çok uzaktı. Mus-tafa'nın okul giderleri de i e karı inca dayanılmaz bir du-rum meydana gelmi , Zübeyde hanım tası tara ı toplay-ıp erkek karde i Hüseyin'in Langaza dolaylarındaki Rap ha köyünde kâhya (suba ı) olarak çalı tı ı çiftli e ta ındı.

Burda tam bir köy ya ayı ı içindeydiler. Hele yaz / günleri, küçük Mustafa, bir köy çocu undan ayırt edil-mez görevler görüyordu. Büyük bir bakla tarlasının orta-sındaki küçük bir kulübede kız karde i Makbule ile ak-amlara dek karga kovmaya çalı iyordu. Ne var kl bu iki yavrunun çaldı ı tenekeler, attı ı çı lıklar, zamanla i e yaramaz olmu ve zeki kargalar, tarlayı haraca kes-mi ve kulübeyi kaplamı lardı. Bir ak amüstü, yiyecek baklanın bollu una ve tüneyecek damın rahatlı ina da-yanamayan bir sürü. karga, iki çocu a meydan okurcasına kulübenin çevresini ve damını sardılar. Mustafa, zorba

hayvanları kovmak için davranınca kulübenin damı çöktü, Makbule'cik altında kaldı. Mustafa, bir yandan elindeki de ne i ve ceketiyle kargaları kılamaya, bir yandan da çöküntü altında a layıp çılıkıklar atan karde ini kurtarmaya çalıyordu. Böylece ya ayının ba langıç yıllarında sevdi i bir insanı kurtarı nın unutulmaz tadını tatmı tı.

Ne var ki burda da hem kendi gelece i, hem de Mustafa'nın cahil kalaca ı kaygusu Zübeyde'nin yüre ine çörekledi, Selanik'te oturan teyzesinin evine sı nmayı uygun buldu. Mustafa, bu kez Hacı ükrü Efendi Rü tiyesine yazdırıldı. Ne var ki burda Kaymak Hafız denen bir ö retmen, bir arkada ıyla gürültü etti ini bahane ederek Mustafa'yı vücudundan kan çıkıncaya dek patakladı. Bu olay, ölünceye dek küçük Mustafa'nın aklından çıkmayacak ve bunu andıkça içten bir öfke duymaktan kendini alamayacak, bu hocayı ömrü oldukça affetmeyecekti.

Mustafa, bu dayak olayından sonra, bu okula gitmek için ayak diremi , Fatma hanım da onun bu isyanını aklı bulmu , onu hemen okuldan alivermi ti.

Mustafa, bu okula giderken giymek zorunda kaldı i giynekten de hiç ho lanmıyordu: Selanik kılı ı olarak «Elifiye» denen bir alvar giyiyor, beline kırmızı bir kuak sarıyor, ba ına da ci er gibi kıpkırmızı bir fes geçiyordu. Askerî okul ö rencilerinin ve subayların giydi i fiyakalı ve süslü giyneklere bayılıyor, bunları günün birinde giymeye can atıyordu.

Bu güzel giyne e en kestirme yoldan kavu mak için Askerî Rü tiye'ye girmenin gerekti ini anlamı tı. Annesine de yalvarıp duruyordu. O da o lunun asker olmasını istemedi inden onun yalvarıp yakarı larına kulak asmıyordu. Onu bir bakkalın yanına çırak vermeyi dü ünüyordu. Ne var ki küçük Mustafa, evlerinde kiracı olan Binba ı Kadri beye yalvardı. O da onun askerli i çok sevdi ini görerek Askerî Rü tiye'ye girmesini sa ladı. Zübeyde hanım buna çok üzöldü. Yalnız, o günlerde gördü ü güzel bir rüya, onu bu üzüntüden kurtardı: Zübeyde

hanım, güya elinde bir altın tepsiyle bir minareye çıkar. Rüyadan anlayanlar bunu Mustafa'nın parlak bir geleceğe aday olduğunu biçiminde yorumladılar. Zübeyde hanım buna çok sevindi. Çocuğun asker olmasına razı oldu.

Mustafa, artık dünyada kavulması en zor sayılan nesneye, pariak askerî öğrenci üniformasına kavulmuştu. İmdi, bu göz kama tıran parlak giynek, onu her yandan mutluluk gibi sarıyordu. «Lâcivert çuhadan gösünde tek sıra ay yıldızlı sarı dümeler parlayan dar bir ceket, ceketin kol kapaklarının üzerinde birer parmak kalınlığında üç sıra yeşil erit, dar ve yeşil zırlı bir pantolon, sol kapağın üstüne doru eilmi top püsküllü askerî bir fes», bu dümlerine giren giyeneğin ta kendisiydi. Mustafa, artık Seiânîk'in sokaklarında önemli bir insan gibi yürüyordu. Her bir giyenekle birleşen gençlik gururu yanında çok yakınlıklı olarak, ona imrenilen bir özellik veriyordu. Eski okul ve mahalle arkadaşlarının gözünde o, erişilemeyecek bir talihliydi. Bu okulda bütün yıl boyunca ince yanıklarda görmeye mutluluk duyacak geleceğin ünlü insanları da okuyordu: Salih (Bozok), Demir Ali, Nuri (Conker), Fethi (Okyar), Fuat (Bulca) ve Smail Sait.

Okulda üç ayda bir özel sınavlar yapılıyor, sınıf birincilerinden beş öğrenciye çavul rütbesi veriliyordu. Bu sınavı da kazanıp koluna üç sıra çavul nişan taktıktan sonra Mustafa, paçalının arasında ancak birkaç adımlık yol kaldığını kanısına varmıştı.

Zübeyde hanım, iler yoluna girer gibi oldu u bir sırada, yılın bir destek olsun diye emekli Albay Ragıp beyle evlendi. «Morali Lord Abbas» diye tanınan ve çok zengin bir aileden olan Ragıp bey, sürekli göçler yüzünden zenginliğini yitirmiş gibiydi. Bu evlenme Mustafa'ya bir yarar etkisi yapmıştı. Hem annesine, hem de üvey babasına karşı sanki kin beslemeye başlamıştı. Durmadan somurtuyor, söz dinlemiyor, hem kendi yılını, hem de onlarınkini zehir ediyordu. Annesini Ragıp beyden bütün gücüyle kışkırtıyordu. Bu tatsız ve güçlü

duygu, Mustafa'cı ı bütün ya ayı ı boyunca bırakmayacaktı.

te, bu a ırı duygular, Mustafa'yı öyle boyundurukladı ki bir gün yeni evliler, çocu un pılıpırtısını toplayıp halasının evine kaçtı ını gördüler. Mustafa, ondan sonra bir süre orda kaldı.

1895 yılında henüz ondört ya ında Rü tiye'yi bitiren Mustafa, Manastır Askerî dadisi'ne gönderildi. Orda mutlu bir okul ya ayı ı ba lamı tı. Bursa Askerî dadi si'nden sürgün olarak gelen ilerinin ünlü hatip ve airi Ömer Naci ile canci er arkada olmu lardı. kisi de yer gibi kitap okuyordu. Yalnız, ilk günlerde sahip oldukları kitap hazinelerini kar ıla tırdıklarında Musıafa Kemal, yenik dü mü tü. undan ki kendisindeki Ahmet Mithat efendinin saçmasapan romanlarına kar ılık Ömer Naci'de bir yı ın de erli klâsik vardı. Ömer Naci. ona ilk dersi öyle vermi ti:

— Öyle eyler okumak ayıptır, tarih oku!

Ömer Naci'nin etkisi altında kalan Mustafa Kemal. Türkçede tercümelerini bulamadı ı klâsikleri aslından okuyabilmek için Fransızca ö renmeye karar verdi. Yaz günleri tatilini Selanik'te annesinin yanında geçiriyordu. Bu da ona ordaki Frere'ler Fransız okuluna gidip Fransızca dersi almak olana ını sa lıyordu. O yaz öyle sıkı çalı mı tı ki yeni yılın dersleri ba ladı ında okudu unu nerdeyse anlar bir duruma gelmi ti. dadiye o yıl atanan bir Türkçe ö retmeni, Mustafa Kemal'le Ömer Naci'nin <. edebî kitaplar ve iirierie u ra tı ını görünce ka larını çatmı ve :

— Siz, asker olacaksınız, demi ti, edebiyat ve kitabet size göre de ildir.

Böylece iki arkada , bo günlerde kuytulara, ıssız yerlere çekilip birbirine sürekli sözler söyleyerek hatiplik egzersizleri yapmak zorunda kalıyorlardı.

Abdülhamit, okulu hafiyelerle doldurmu tu. Sık sık «muzır» yayınlar okuyanlar, yakalanıp okuldan atılıyor, hem de pek uzak yerlere sürgün ediliyordu. Buna kar ın gençler, korkusuzca en korkulacak davranı lara, alev

atılan pervaneler gibi atılıyorlardı. Korku, bu genç insanlarda hiçbir vakit sürekli konuk olamıyordu.

1897 de patlak veren Türk Yunan savaşında Mustafa Kemal, henüz onyediyedi yaşında bir askerî lise öğrencisiydi. ki millet arasındaki bu savaş, sanki dişle tırnakla yapıyordu. Yunanlılarda olduğu gibi Türklerde de büyük bir kaynama vardı, her iki yanda da kutsal savaş ilân edilmiş gibiydi. Bu sırada orduda olduğu gibi askerî ortaokul ve liselerde de ulusal duygular, kontrolün dışına çıkmak üzereydi. Yunanlıların Girit adasına asker çıkarmış oldukları haberi bütün gençleri içi rından çıkarmıştı. Ufacık çocuklar bile askere yazılmak için gönüllü bürolarına koşuyorlardı. Mustafa Kemal, caddeden uzun diziler olarak geçen ve yüzleri gülen gönüllülere bakarken içi gidiyordu. Ah, yaşayış uygun olsaydı da o da onların arasına karışarak gitseydi.

Bir cuma günüydü. Mustafa Kemal, Ömer Naci ile istasyona gitmişti. O gün istasyonda yapılacak törenle gönüllüler cepheye uğurlanacaktı.

ki kafadar istasyona varınca ağırlımlardı. Türüklü kıklılara bürünmüş, türlü renkte külâhlı, sikkeli, takkeli takım takım insanlar, sıralanmış, balarında tarikatlerin eyhleri, törene hazırlanmışlardı. ehrin bütün halkı onları çevrelemiş, merakla bakıyorlardı. Tören bala yınca kıyamet kopmuştu: Coşkun tarikat âyinleri bala yılmıştı. Her tarikat: Kendi geleneklerine göre âyin yapıyordu. Bir yanda neyler çalınıp mevleviler meydanda fır dönüyor, bir yanda davullar, dünbelekler, zurnalar çalınıyor, bir yanda da kor olmu kömürle tepelenmiş toprak mangalalarda nar gibi kızarmış lâle denen uzun sivri demirleri yarı çıplak iri yarı rufailer, bunları dilleriyle yalıyor, yine kızgın ipleri vücutlarının arasına burasına daldırıp çıkarıyorlardı. Ya Allah, hu Allah sesleri gök gürültüsü gibi patlıyordu. Coşkunluğun son kertesine çıkarak bayılıp kaskatı kesilerek yerlere uzanan gönüllü müritleri ayıltmak için eyhler, e ilip avuçlarının içini onlara koklatıyorlar ve bu sırada mürit ve dervilerine birer tanrı gibi böbürlenerek, büyülenerek hükmediyorlardı.

Hele bu son sahneler, Mustafa Kemal'i tiksindirmi ti. Ömer Naci de onun gibi bu davranı lardan tiksini mi ti. Mustafa Kemal'e:

— Mustafa, ne dersin, bu hazreti pir u runa çarpı - maya gidenlere, bu i lere, bikirlere? diye sordu.

— Ne diyeyim, yüz kızartıcı bir hal, insanın askerlik onuruna, erefine dokunuyor. Bunları defetmek, geldikleri yere çevirmeli. u bayılanlar, bir daha ayılmasaiar da mil Jet bu mahlûklardan kurtulsa! Bunlar harp etmeye de il, çapula gidiyorlar. Bu pislik, kolay temizlenmez. Ordudan ba lamak lâzım. Ik önce, çanta sistemi sökölüp atılmalı.

— Kadro i i bu Kemal! Kadro gençle tikçe çanta ^ar^bo alır, tıpkı benim para çantam gibi.—————

Bu akaya gülümseyen Mustafa Kemal, yine a ırba - lıca :

— Hayır, dedi. Bütün yapı çürük, bugünkü vaziyet-te ufak bir sarsıntı yeter. Evet, her eyi ordu yapacak, bu muhakkak. Fakat, vatan vazifesi, yalnız sınır boylarında de ildir. Vazifelerin yalnız bir kısmını yapmakla i bitmez. Vatan, bir bütündür. Vatanın içi de bizim için bir sınır boyu sayılmalıdır ve bu olacaktır. Biz, günü gelince imkânları, artları hazırlayaca ız. Her eyin ba ında te kilât gelir. Bak, u eyhlere bir kere. Te kilâtli bir avuç insan, bir lâhzada bunların hakkından gelir. Bardak dolmu tur. Ta mak için birkaç damla bekliyor.

Mustafa Kemal, o gün istasyondaki rezilce töreni gördükten sonra okula döndü ünde içi içine sı mıyordu. Bir eyler yapmanın gerekti ine inanıyordu. Sava , ancak askerlerin i iydi. Böyle çapulcularla sava kazanılamazdı. Hemen o gece kararını verdi, okuldan bırakmadıkları için kaçarak cepheye gidecek, bir er olarak çarpı anların arasına katılacaktı. Ertesi sabah, en içten arkada larıyla helâlla arak Yunan sınırına do ru yol çıktı. Issız da yol-larına dü tü. Yunan sınırını geçti, ak ama do ru bir kö-ye rastlamı tı. Hem biraz bir ey yemek, hem de geceyi geçirmek için rastgele bir kapıyı çaldı. Kapıyı çalan orta ya lı bir kadın, lâmbanın ı ında bu askerî lise ö renci-sine a kınca baktı ve sonra ona sarılarak:

— Mustafa! diye ba ırdı, sen ne arıyorsun burda? Mustafa Kemal de a ırmı , sonra kadınca ızı tanıdı tı. Bu, Selanik'te kendi evlerinin yanında oturmu , Zübeyde hanımla kom uluk etmi bir Bulgar kadınıydı.

Kadınca ız, yeniden sordu :

— Ne arıyorsun burda? Nereye gidiyorsun?

— Cepheye, Yunanlılarla harbetmeye.

Mustafa Kemal'in karnını doyrurup o gece onu evinde konuk eden iyi yürekli Bulgar kadını, geri çevirmek için çalı tı, bunu da ba ardı. Mustafa Kemal, okula döndükten sonra tam bir çocukluk yapmı oldu unu iyice anlamı ve iyi kadınca ıza içinden binlerce te ekkür etmi ti. Yoksa o gitseydi, hem cepheye gere ince i e yaramayacak, hem de baya ı bir sinek gibi kırılıp gidecekti.

*

• *

Mustafa Kemal'in, kültür yapabilmek için Frere'ler okuluna giderek Fransızcasını ilerletmeye çalı ması bile bir «hadise» olmak üzereydi. Bir askerî lise öğrencisinin Fransız okuluna gidip gelmesinden ku kulanılmı ; hemen stanbul'a, saraya jurnal edilmi ti. Manastır askerî idadisi müdürlü ü ile Selanik emniyet müdürlü ü tetikteydi. Üstüne bunca jurnaller yapılmı olpn Mustafa Kemal'se bu sırada ate li bir hastalıktan Manastır askerî hastanesinde yatıyor; hemen yanba ındaki yatakta da hasta bir subay süsü verilmi bir hafiye uzanıyordu. O lunun ate ler içinde yattı ını i iten Zübeyde, büyük bir üzüntü ve kayguya kapılmı tı. Hemen aile dostu olan Manastır askerî hastanesi ba hekimi Muhsin beye ba vurmu ve:

— O lum, a ır hastalanmı , verem olmu ; hemen getiriniz, ben burada bakaca ım! diye a layarak yalvarmı tı. Ate ler içinde yanarak annesinin evine gelen Mustafa, tehlikeli anlar geçiriyor, doktorların biri gelip, biri gidiyordu. Biraz kendine gelen Mustafa Kemal'i yeni bir üzüntü almı tı. Askerî hastanede baygın yatarken baba yadigârı saatini çalmı lardı.

— Buna hâlâ yanıyorum, babamın ta ıdı ı saattı, diye uzun zaman bu saate yanıp duracaktı. Zavallı Mustafa Kemal, ba ında ne oyunlar₂₄ döndü ünü bilseydi, o za

man bu saate o aenli yanmaya vakit bulamazdı.

Tam o günlerde Zübeyde hanımğillere garip bir konuk geldi. Evdekilerin hiç biri bu gözleri fıldır fıldır dönen adamı tanıımıyordu. Adam, Mustafa Kemal'in babalı Rag.p beyle bir odaya kapanmı , kahvesini içtikten sonra baklayı a zından çıkarmı tı:

— Efendim, mahdumunuz Mustafa Kemal efendi.. Manastır askerî idadisinde okudu u halde, Allah ömürler, versin, bir de Fransız mektebine ne maksatla giriyor?

Demek, stanbul, bunun kar ılı nı istiyordu.

Rag.p bey de:

— Ne maksatla olabilir, efendim? dedi, ba kaları Fransız mektebine veya di er mekteplere ne maksatla gidiyorlarsa o da öyle gitmi tir. Mustafa Kemal'in Fransızcası zayıf, geli i güzel ders alaca ına Fransız mektebine gitmi . Bunda anla ılmayacak ne var

Ragıp bey, böylece uzun uzadıya konu mu , hafiye-yi en sonra kandırabilmi , bu i i de tatlılıkla kapayabil mi ti.

*

**

Mustafa Kemal, Manastır askerî idadisinde kimi ö - retmenlerce çok seviliyordu. Bunlar onda büyük ve alı - ılmamı bir zekâ görüyorlardı. O, aritmetik ö retmeni Yüzba ı Mustafa, Fransızca ö retmeni Yüzba ı Naki, jimnastik ö retmeni Yüzba ı Hasip beylerin en gözde ö - rencisiydi. Hele Mustafa bey, onun aritmetikte gösterdi - i yetene i ola anüstü buluyordu. Bir gün sınıfta Musta - fa bey ona:

— O lum, demi ti, ikimizin de adı bir. Bu, böyle ol - mayacak. Arada bir fark bulunmalı. Bundan sonra se - nin adın Mustafa Kemal olsun..

O günden sonra da Mustafa'nın adı, Mustafa Kemal oldu ve ö retmenler ba ta olmak üzere herkes onu bu yeni adıyla ça ırmaya ba ladı.

Cck sert bir ö retmen olan Mustafa bey, birinciden, ikinciden çok kendine güvenene de er veriyordu. Bir gün sınıfta öyle dedi:

— Aranızda kendine kimler güveniyorsa kalksın, on

lan müzakereci yapacağım.

Ö retmenin gözüne girmek için, i i, fedakârlık isteyen askerce görevlerden biri olarak alan yeteneksiz bir sürü arkadaşı aya a kalkınca Mustafa Kemal, **bu çerden** çöpten ki iler arasında bulunmamak için aya a kalkmadı.

Ne var ki bu Abdurrahman **Celebiler** arasında görünmek utancına katlanmaktan çekinen Mustafa Kemal, bunların en kötülerinden birinin müzakeresi altına dü ün ce yaptı ı yanlı lı ı hemen anladı ve aya a kalkarak:

— Ben, bundan daha iyi müzakerecilik yaparım! diye ba ırdı ve müzakerecili i hemen üzerine **aldı**.

**

Yatılı okulda okuyan gençlerin a klarına olanaksızlıklardan çokça hülya, dü ve sevmek hırsı karı tı ndan böyle bir ortamda bir sevgi olayı bu tutkuya yakalanana tier zarhan a ırılıklara sürükler. Manastır askerî idadisi »nin yatılı ö rencisi Mustafa Kemal, tatilde Selânik'e döndü ünde on sekiz ya ının doyumsuz ve gürbüz heyecanlarına tatlı tatlı kar ılık veren ak tenli güzel bir Rum kızına tutuldu. Türk kızlarının son kerte kapalılı ı, onu Cennet hazları ararken daha gerçekçi olmaya zorlamı , Rum kızını, kafes arkalarından kendisini gözetleyip gö üs geçiren bir yı in kıza üstün tutmu ve onunla evlenmeye karar verdi ti. Selânik'in o güzel ve ayı ıklı yaz gecelerinde güzel, sıcak kanlı Rum kızının ona ikram etti i gerçek tatlarla dolu öpü ler, ba ını döndürmü tü. imdiye dek Cennete bu denli yakla tı ını hiç duymamı tı. Yalnız kendi mahallesinde oturan bu güzel kıyla onu birbirinden ayıran a ılmaz gelenek uçurumları vardı. Ne var ki, Mustafa Kemal de, genç kız da bunları ayırtedebilecek durumda de ildi. Yalnız vücutlarının ve gönüllerinin dilleri konu uyor, gerek Rum ve gerekse Türk ailelerin yaptıkları dedikodulara bo veriyor, ölünceye dek birlikte ya amak için dudak duda a and içiyorlardı.

Evet, bütün geleneklere, göreneklere ve bütün dünyaya meydan okuyarak bu subay adayı Türk genciyle Rum kıza evlenecekti. Bir ak am bir kuytuda en ate li andlarla kararlarını vermi lerdı. Mustafa Kemal, kıza Ma

nastır'a kaçırarak, orda evleneceklerdi. Ertesi gün, hemen Manastır'daki en yakın arkadaşlarına haber salarak bir oda tutmalarını bildirdi ve bu oda da tutuldu. İmdi. Selanik'te tatilin bitimini bekleyerek Rum kızının gerçeğin tatlı sıcaklığıyla ürperen güzelliği karısında sabırsız saatler geçiriyordu. Rum Türk bütün mahalleliler bu serüveni biliyor ve sonucunu ilgiyle bekliyorlardı. Hele Zübeyde hanımla Ragıp bey ve Mustafa Kemal'in dayısı Hüseyin a a, bu kaçık hikâyesi üzerinde titizlikle duruyor ve tetikte bulunuyorlardı. Mustafa Kemal'in dayısı, genç kızın evine gidip kaçıkını açtı ve bunu engellemek için birlikte tedbir almalarını istedi.

Mustafa Kemal'le genç kızı Manastır'a götürecek tren gelmi, istasyonda pufayıp duruyor, Mustafa Kemal peronda kızık bekleyerek dokuz do uruyordu. En sonra kampana çaldı, Mustafa Kemal, umutsuzlukla vagona atladı. Tekerlekler raylar üzerinde dönmeye başladı. İnda bile bir umudu vardı: Kız kö eba İndan birdenbire çıkık verebilirdi. Mustafa Kemal'in umutsuzluktan çakmak çakmak üzüntü saçan mavi genç kurt gözleri, bu sırada u ırlayıcılar arasında Hüseyin dayısının sert ve otoriter bakı larıyla karşıla tı. Demek ki kızık evde bıraktıran dayı sıydı. te, o sırada elinde bir Tanrı gücü olsaydı bütün dünyayı ve insanları bir anda tuz buz edebilirdi.

* *

Mustafa Kemal, gerek askerî ortaokul ve gerekse askerî lisede çok iir okuyan, iir yazan, hitabetle u - ra an bir genç oldu u halde bu zengin iç dünyasını hayran bakı larla kendisini kovalayan bir sürü genç kıza kurum ve çalım belâsı yüzünden bir türlü gösterememi ti. Kitabının yapırları arasına duygulu ve ürkek bir genç kız elinin bırakıkı oldu u mini mini bir karanfilin serüvenini bile otuz kırık yıl aklında tutan son kerte duygulu ve hırslı bir gencin, kendini vererek â ık olmasını önleyen kurum, herhalde lânetlenmeye de er bir engeldi. Bu, son kerte kendini be enmi lik, biraz do u tan geliyorsa daha çok da bir erkek kedi gibi yalnız ve münzevi ya amayı sevmesinden ya da böyle ya amak zorunda kalı ın

dan geliyordu. Do u tan da onda bunu besleyen bir nitelik vardı: Herkesi kendinden a a ı görüyordu. E er, öbür insanları da kendisiyle denk görebilmenin sınırlarına birazcık yakla mı olsaydı yine de ate li ilk gençlik ve gençlik a klarının o bulunmaz cennetinde imrenilecek günler ve saatler ya ayabilirdi. Onda bu saatleri ve günleri sürükleyecek hem güçlü bir dı güzellik, hem de sü-ratli atılımlar yaparak yükselen bir iç güzellik vardı.

te, bunca zengin niteliklere kar ın gururunun ka-lesinde bir gedik açamaması yüzünden mahallesinde kendisine açık birer estetik bahçe gibi bekleyen bir sürü güzel kızı ellere bırakmak zorunda kalmı ve ya ayı ı süre-since ancak o günlerin ufacık tefecik kırıntı serüvenleriyle doyunmu tu.

Bir tanrı yavrusu gibi güzel, yakı ıklı ve çalımlı Mustafa, askerî Rü tiye'de okumaya ba ladıktan sonra yakın kom ulardan birinin kızı Müjgân türlü bahanelerle, aslında Mustafa'sını görebilmek üzere sık sık Zübeyde hanımlara girip çıkıyordu. Onun kendisine vurgunlu undan habersiz onunla salt kendisi ilgileniyor sanıyor ve onun iri, kapkara gözlerinin yumu ak, baygın bakı lı uçurumlarında çok tatlı serüvenler arıyordu. Rü tiye arkada ı Nuri'ye (Conker) her Allah'ın günü bu güzel gözlerden söz ediyor, onun ba ını i iriyordu. Nuri, o lanın bu kıza adamakıllı yangın oldu unu anlamı tı; ne var ki kurumundan, çalımından da geçilmiyordu. Nuri en sonra ona akıl verdi:

— Mustafa, dedi, Zübeyde teyzem gitsin de Müjgân'ı sana istesin. imdiden ni anlanırsınız; zabit çıktıktan sonra da evlenirsiniz.

Mustafa, hemen kurumuna belki nebilecek bir darbeyi hesaplayarak arkada ına u kar ılı ı verdi:

— Ben onu be endim, ama, bakalım, o beni be enip sevecek mi? Birbirimizle anla abilecek miyiz? imdiden böyle bir i e kalkı mak do ru de il. Belki reddederler. te, Müjgân hikâyesi de böylece bitmi ti.

**

Mustafa Kemal'lerin evinin yanındaki evlerden birin

de Nadire adlı güzel, veremli bir kızca ız oturuyordu. Bütün ci erlerini veremin kemirdi ı insanlarda oldu u gi bi Nadire'de de güzel bir erke in a kıyla yanıp tutu mak özlemi vardı. Bunu da en sonra buımu gibiydi. Her yaz tatilinde Manastır'dan annesinin yanına dönen Mustafa Kemal, uzun boyu, mavi gözleri, altın sarısı saçları ve .parlak üniformasıyla soka ı aydınlatarak geçerken Nadire ak perdeleri aralayarak yüzünü cama dayıyor, yüre i bir ku gibi çırpınarak onun geçi ini seyrediyordu. O sırada yan.nda bulunan kendinden daha küçük kız arkada larına Mustafa Kemal'i gösteriyordu :

— Mustafa bey hiç de öteki arkadaş larına benzemi yor, diyordu. Gerçi öteki kızlar da ya larının küçüklü ü ne kar ın Mustafa beyin nasıl bir altın madeni oldu unu biliyorlar, onların da ona çi gidiyordu. Ne var ki Nadire abla, daha büyük oldu undan Mustafa beyi sevmek hak kını ona ba ı lar görünüyorlardı.

Onun «Mustafa bey»e olan bu hayal dolu, gerçek üstü ve son kerte temiz a kından çok duygulanan kü çuk arkadaş ları. Nadire ablaya bir iyilik yapmayı karar la tırdılar. Onun ate li a kını Mustafa beye duyuracaklar dı. Bu i içm de bir elçi seçtiler. Bu yine Zübeyde hanımların kom usu güzel, canlı bir kız olan Hatice idi. Hatice, uluorta zamanlarda Zübeyde hanımicra girip çıka biliyordu. Bu yüzden de, bu'göreve göre biçilmi kaftandı.

Mustafa Kemal, yine Manastır'dan dönmü , yine anlı anlı, sokaklarda dimdik yürüyor, pencerelerin ardında kendisi için çırpınan dü dolu yürekleri aklına bile ge tirmiyordu.

Günlerden bir gün, Hatice, annesiyle birlikte Zübeyde hanımlara oturmaya gelmi ti. Hatice ile Mustafa Kemal, yüzce tanı ıyorlardı. Ne var ki yanyana, ba ba a bir çift lâf etmi de illerdi. Kar ıla tıklarında birbirlerine gülümseyerek geçerlerdi; «Mustafa beysin onu çok sempatik buldu u belliydi.

Hatice, aklında «Nadire abla»nın elçili i, diken üstünde oturuyor, «Mustafa bey»i nasıl ve nerde kıstırarak istenilen lâfları cna letece ini bilemiyordu. Gere'k kendi

annesinin, gerekse Zübeyde teyzeni.ı /anında böyle bir elcili in sözü bile olamazdı. Nasıl? Nasıl?

te, o, böyle kıvranıp dururken fırsat, tıptı tıptı yürerek kendi aya ıyla onun yanına gelmi ti.

Annesi, Zübeyde hanımdan bir ey istemi , o da istenen eyin üst katta oldu unu söylemi ti. Elbette, söylenen eyi yukarı kattan .gidip getirmek de Hatice'ye dü mü tü.

Hatice, Mustafa Kemal'in üst kattaki odalardan birinde oturdu unu biliyordu. imdi de mutlaka ordaydı. Merdivenlerden sanki uçarak yukarı çıktı. Mustafa Kemal'in odasının kapısı ardına dek açıldı. Ne aksi i ! Aklına bir eytanlık geldi. Sofadaki karanfil saksılarından birinden bir sap karanfil kopardı «Mustafa beysin odasına girdi. Ve bunu gidip açık tarih kitabının üstüne bıraktı. Oda sanki «Mustafa bey»le dolu gibiydi. Çevresine dik katlice baktı. Mustafa Kemal'in battaniyesi buru uktu. Demek ki yoruldukça giynekleriyle bunun üstüne uzanıyordu. Karyolanın ba ucundaki tahta masada defterleri, kalemleri, kitapları duruyordu. imdi, sandalyenin tam önündeki tarih kitabının üzerinde de kıpkırmızı bir karanfil! Bu karanfili buraya koymak sakın bir suç olmasındı! Bunun üzerinde daha çok dü ünemedi, istenen eyi alarak bir karaca çevikli lyle merdivenleri atlayarak indi; sanki birisi arkasından kovalıyor gibiydi.

Annesi, Hatice'nin böyle soluk solu a geldi ini görünce :

— Neden ko tun o kadar, deli kız? dedi.

Aradan çok geçmeden Mustafa Kemal, sokak kapısını açarak geldi. Konuk odasına girerek annesiyle konuk bayanın ellerini öptü. Hatice'nin elini sıktı ve genç kızın elinin içinde bir akça kavak yapra ı gibi çırpınır buldu. Bunu, bir çok mahalleli kızın kendisine kar ı duymakta oldu u o gizli ve söylenemeyen sempatiye yordu. Do al bir eydi bu.

Sonra :

— Kusura bakmayın, dedi, ben yukarı çıkıp biraz ders çalı aca ım, diyerek çıktı.

Mustafa Kemal, biraz sonra geri dönmü , yüzünde gizli bir gülümseme ve sa elinde kırmızı bir karanfil kapının aralı nda duruyordu. Hatice'nin yanakları da utancından karanfil gibi kızardı. Yalnız, bunu ayırtede bilen bir tek Mustafa Kemal oldu:

Hatice'nin vicdanına bir ate dü mü tü: O bilmeden Nadire ablaya çalı aca ina kendi hesabına çalı mı tı. Üzerine! aldı ı elçilik görevini pek kötü yaptı ını dü ü nüyor, a lamaklı oluyordu. Neyse ki «Mustafa bey» kapının e i inden bir arkada ını görece ini söyleyerek çekilip gitti de Hatice de biraz kendine gelebildi.

«Mustafa bey», «Nadire abla»nın evinin önünden geçerken ho nut, elindeki karanfili kokluyor ve Hatice'yi dü ünerek gülümsüyordu.

Hatice, ertesi gün ba ndan geçenleri Nadire ablaya anlattı, ondan özür diledi, arkada larına da bir daha kendini böyle çok nazik i lere ko mamalarını söyledi. Bir ey de il, «Mustafa beyiden çok ho landı ı halde artık onun bulunabilece i hiç bir yere sokulamıyordu. Bir gün Zübeyde hanımın evlâtlı ı Vasfiye'den çok ilginç bir haber aldı. Zübeyde hanım, onu «Mustafa bey»e istemi , annesi de vermemi ti. Hiç böyle anlı anlı bir delikanlıdan kız esirgenir miydi Esirgenmi ti i te.

Karanfil i ini kendi kendine pek büyüten ve süsleyen «Mustafa bey», artık, stanbul'dan «Harbiye»den Hatice'nin annesine mektup yazıyor, sonuna da unları katıyordu: «Hem iremiz Hatice hanıma da mahsus selâmlar ederim.»

Hatice'nin annesi, okuma yazma bilmedi inden mektubu ona Hatice okuyordu.

Mustafa Kemal idadiden sonra Harbiye'yi bitirmi , sonra erkânı harp okulunu bitirerek çakı gibi bir kurmay yüzba ı olmu tu. Yirmi dört ya ndaydı. Zübeyde hanım. Hatice'nin annesine ba vurarak bir kez daha Mustafa Kemal için istedi, ne yazık ki bunda da ret cevabı aldı. Nedeni vardı. e bir piçlik karı mı tı.

Haticelerin saray adamlarından bir ya lı tanıdıkları, bir gün öylece onların kula ını bükümü tü :

— Aman, ne yapıyorsunuz? Mustafa Kemal beyin is

tikbali çok karanlıktır. Kaç defa hakkındaki jurnalleri ben okudum.

Hatice'nin annesi bu sözleri i itince ürkmü , bu i e razı olur gibi oldu u halde vazgeçerek bir ba ka isteyenle hemen Hatice'nin sözünü kesivermi ve yıllarca sürüklenip gelen bu tertemiz gönül serüvenine de son vermi ti.

Nadire ablaya gelince, bu veremli kızca ız, sonradan bir kâtiplerle evlendirilmi se de çok ya amamı , «Mustafa bey»;n sarı ın hayaliyle birlikte yitik dünyalara sürüklenmi ti.

Mustafa Kemal, ancak 50 ya ında, yirmibe yıl sonra Hatice'nin karanfili kendi hesabına de il de Nadire ablasına kondu unu i itince gerçekten a ırmı tı. Demek ki, ya amak, hep kendi kendine gelin güvey olmasından meydana gelmi uzun bir aldani zincirinden ba ka bir ey de ildi.

*

**

Harbiye okulu ö rencisi Mustafa Kemal ve onun Selanik'te en içten iki arkada ı eczacı okulu ö rencisi Ahmet Numan ile mühendislik okulu ö rencisi Asaf (Ibay), o yaz tatili pek e lenceli geçirmekteydiler. Gündüzün rutubetli ve bo ucu sıcaklarını bir gölgede pusarak geçiren bu üç kafadar, ak am karanlı ı bastıktan sonra kol kola ava çıkıyor, Mithat Pa a Caddesi ile Kasımi ye Camii arasındaki piyasa bölgesinde gece yarılarında dek bir a a ı bir yukarı dola ıp duruyorlardı. Günler, ramazan ayına rastladı ından teravih namazını cümbür cemaat kıldıktan sonra soka a fırlayan üç arkada , hemen Odeon tiyatrosunun biti i indeki kafe antana damlıyorlardı. Bu üç gencin bu uzun yaz geceleri repertuarını genel olarak bu çalgılı kahvede çalı an üç Romanyalı güzel kız karde dolduruyordu. Mustafa Kemal'le arkadaşları, bu tatlı esmerleri aralarında bölü mü lerdı. En büyük kız karde Fani, Mustafa Kemal'e, Toni, Asaf'a, Janet de Ahmet Numan'a dü mü tü. Bu seçimi gençlerden çok kızlar yapm tı.

Üç kafadar, sık sık bu kafe antana geliyor, kimi zaman saatlerce burda kalıp kızlarla e leniyor, kimi zaman

da onları kollarına takıp piyasa bölgesinin karanlıklarına dalıyor ve orda a kın gerçek öleninde romantik a k duygularına, hasta ve veremli a k serüvenlerine meydan okuyorlardı. Yolların karanlı ı ve bo lu u on dokuz ya ındaki insanlara bir gerdek odası gibi «lütufkâr» davranıyordu.

Bu içkili, a klı ve mutlu gençlik öleninde birdenbire bir yer bo almı tı. Ya amaya kar ı en hırslı bir çömez sevgisi ve ba lılı ı duyan Mustafa Kemal, bir ak am gelmemi ti. Ramazan da, tatil de bitmek üzereydi. Gençler, bardaktaki son damlayı bile içmek için büyük bir susuzluk duyuyorlardı. Bu dâvanın su katılmamı örne i olan Mustafa Kemal, nerdeydi? Çok merak etmeye ba lamı - lardı. Hasta olup olmadı ını anlamak isteyen arkadaş ları, Zübeyde hanımlara u radılar.

Zübeyde hanım da onların derdine deva olamadı. Yalnız, bildi i uydu: O lan, gündüzleri geç vakit evden çıkıyor ve geç vakit dönüyordu. Kadınca ız, bu süre için de onun nerde bulundu unu bilmiyordu.

ki arkada ı sevindiren ey, Mustafa Kemal'in hasta filân olmayı ıydı.

ki arkada , Mithat Pa a Caddesi'nde ona rastlamak umuduyla birkaç gün daha dola tılsa da görünmedi.

Bir ak am, yine teravih namazından sonra Asaf'la Ahmet Numan, Kasımiye Camii'ne do ru gidiyorlardı. «Osman Hoca» okulunun kar ısındaki sokak ba ında duydukları bir kılıç akırtısı, kalplerini umutla çarptırdı. Mustafa Kemal, gezintilere kılıcını takarak çıkıyordu. Gerçek /ten Mustafa Kemal, biraz sonra kar ılarına dikilmi ti. Durgundu. Bu durum, arkadaş larının ilgisini daha çok kamçılıyordu. Kol kola girdiler:

— Yürüyelim, arkadaş lar! dedi.

Vardar kapısı dolaylarındaki kafe antanlardan birine gitmek üzere bir arabaya bindiler.

Konu maksızın gidiyorlardı.

Ahmet Numan, bu u ursuz sessizli i bozmak isteyerek :

— Yahu, ne oluyoruz? dedi. bu sessizlik neden? Hiç

beklemedi in bir zamanda kar ına çıkı ımız suç mu oldu? Anlat bakalım, bu karanlık sokakta ne i in var? Ne arıyorsun? Senin ba ından bir eyler geçti galiba?

Mustafa Kemal, zoraki gülümsedi:

— Bir yerde oturalım da anlatırım. i

Romanyalı kız karde lerin çalı tı ı kafe antana gittiler. Onlar, içeri girince üç güzel kız karde , hemen kopup masalarında yerlerini aldılar. Fani, Mustafa Kemal'e sokulmu , bu ne esizli inin nedenini sorup duruyor, ötekiler fıkır fıkır kayıyorlardı.

Bu sırada kafe antana, arkasında iki Arnavut fedai ile bir binba ı girdi; do ruca Mustafa Kemal'lerin masasına gitti. Türkçe ve Arnavutça karı ı ı bir dille :

— Lâkırdı yok, gitmek var, hayde! diye ba ırdı.

Delikanlılar, onun ne demek istedi ini güçlkle anladılar :

— Bu kızlarla konu mayacaksınız ve buradan çıkıp gideceksiniz! demek istiyordu.

Ahmet Numan da onu öykünerek:

— Niçin be beyim? diye sordu.

— Yok, var ba ka lâf!

Delikanlılar, sırtlarındaki bu resmî giymeklerle bir olay çıkarmaktan çekmiyorlardı.

Binba ı da bu durumu bildi inden bindikçe dallarına biniyordu.

Yanlarındaki masalardan birinde sivil bir zenci oturuyordu. Bu, Selanik jandarma alay kumandanıydı. O da bir «vukuat» çıkmaması için delikanlılara sessizce çekilip gitmelerini salıkladı. Bu kez de Mustafa Kemal horozlandı :

— Bir artla arzuınıza uyarız, dedi, o da buradan çıkıp gitmelidir. Padi ahın yaveri resmî kıyafetle kafe antanda oturamaz.

Jandarma kumandanı, kanun erleri aracılı ıyla Arnavut Binba ıyı da buradan uzakla tıraca ını söyledi. Mustafa Kemal'le arkadaş ları homurdanarak çıkıp gittiler. Padi ahına da, istibdadına da, yaverine de okkalı okkalı sövüp sayarak yüreklerini yelpazelemeye çalı tılar..

Sonra, her zamanki piyasa yerinde, Mithat Pa a Cad desi'yle Kasımiye Camii arasında canları sıkın gezmeye ba ladılar. O zaman, Mustafa Kemal'in merak ettikleri hikâyesini dinlediler. Bu bir gönül serüveniydi.

Mustafa Kemal, taa Rü tiye'den beri kafeslerin arkasında ak bir güvercin gibi çırpınarak kendisini gözetleyen bir kom u kızıyla onun a abeysine ders veriyordu. Bu, evki Pa a'nın kızıydı. Pa a, Asaf'ların da aile dostuydu. Demek ki durum buydu. ki arkada ı da bu kızı tanıyordu:

— Hayırlısı olsun! dediler.

Artık, evlerine dönüyorlardı. Ahmet Numan :

— Yarın ak am nerede bulu aca ız? diye sordu.

Mustafa Kemal

— Galiba geceleri bulu amayaca ız artık, dedi, zaten gidilecek yer de pek yok. Çalgılı kahvelerde de tat kalmadı. Gündüzleri bulu uruz.

O gece, iki arkada ı da Mustafa Kemal'in burnundan yakalandı ını anlamı lardı.

Asaf'la Ahmet Numan, ertesi hafta, Mustafa Kemal'i ancak bir iki kez görebildiler. Mustafa Kemal'in iftar yemeklerini ö rencilerinin evinde yeyip, sahur vaktine dek orada yanladı ını da ö renince yalnız kaldıklarını anladılar. Yalnız ortada tek bir gerçek vardı Mustafa Kemal, seviyordu ve mutluordu. Taa ortaokul günlerinden beri kafes arkasından görmeye çalı tı ı sevgilisinin dizi dibine dek sokulabilmi ti.

Tatil, hızla geçiyordu. Serbest günlerin ucu okul günlerine de mek üzereydi. Mustafa Kemal, yıllardır plâtonik bir özlem içinde uzaktan seyretti i, birkaç gündür de solu unu yüzünde duyarcasına yanına sokulabilirdi i sevgilisiyle ba ba a bir gün ya amayı kurmu ve kızı da kandırmı tı. Ramazan bayramından önce anla mı lardı. Bayram gürültüsünden yararlanarak felekten bir gün çalacaklar, kem gözlerden uzak sevi eceklerdi.

Bayramın üçüncü günü Telliçe me kar ısındaki «Yüksek Kahve» gazinosunda bulu mak üzere hazırlanan Mustafa Kemal, günlerini iple çekiyordu. «Yüksek Kahve»

denen bu a açlar içindeki gazino, « sıchhaneden inerken « dadî mektebinin dolaylarında « dadi Çe mesi» denen yerdeydi.» Ünlü «beyaz kule»nin yanında ve kenarına «emlâki ahane» yapılarının sıralandı ı geni caddenin ba langıcında bulunmaktaydı.

Gazininun ıssız bir kö esinde, bir a aç altında bir masanın ba ında oturan Mustafa Kemal, kalbi küt küt atarak sevgilisini bekliyordu. Gelmemesi de il de, gelmesi bir sürpriz olacaktı. undan ki bu gene kız çok sıkı bir göz hapsinde ya ıyordu ve imdiye dek hiç bir delikanlıya böyle randevu vermi de ildi. O, ancak hülyalarında ve dü lerinde sevgilisiyle bulup sevi en romantik ve plâtonik sever tiplerindendi.

Mustafa Kemal'in kaygusu bo unaydı. Kız, bir canavarın önünden kaçan bir insan gibi dal dal titreyerek Mustafa Kemal'in yanına geldi ve hemen :

— Mustafa, bırak ben eve gideyim, çok korkuyorum! diyerek yalvarmaya başladı. Genç kızın tanıdık biri görecekti diye ödü kopuyordu. Durmadan çevresine ve geldi i yola bakıyor, hep eve dönmek istiyordu.

Ne var ki Mustafa Kemal, yıllarca özlemini çekti i bu güzel kıızı bir kez olsun öpüp koklamadan, kolları arasında sıkmadan bırakmak istemiyordu. Bin dereden su getiriyor, bayramın son gününün bir iki saatçini ba ba a geçirmelerini istiyordu. En sonra, onu kimsenin görmeyece i kapalı bir yere götürmeye karar verdi.

Genç kıızı arabaların durdu u meydana götürdü, kapalı bir arabaya bindiler. Mustafa Kemal, arabacıya Flocka gazinosuna çekmesini söyledi. Bu gazino, sonradan Abdülhamit II. nin hapsedildi i güzel Alâtini Kö kü'nün yanında bulunuyordu.

Mustafa Kemal, garsonlarla görüşerek gazininun küçük bir odasını kendilerine ayırttı ve hemen genç kıızı oraya götürdü. te, en sonra, körpecik bir ortaokul öğrencisi oldu u gündenberi özleyip durdu u bu güzel kıızla imdi ba ba a ve iç içe gibiydi. Onu canına sokmak istiyor, sözlerini a ırıyordu. Tatil de. bayram da, kırk yılda bir gelen ö retmenlik de i te bitmişti. Belki bir daha

hiç bir vakit ele geçiremeyeceği bir fırsat, imdi bir altın yemi gibi ovucunun içindeydi.

Genç kız, Mustafa Kemal'in öpme sıkma isteği karşısında birdenbire bir granit gibi direnmişti. Hayır, ancak evlenmeleri kolaylıkla sevişebilirlerdi.

Evlenmekse genç Mustafa Kemal'in aklının kıyısından bile geçmiyordu. Evlenmek, bir Harbiye öğrencisi için ölüm de il de neydi? Bunca büyük ve sonsuz gelecek düleri olan bir genç, nasıl olur da evlenerek bunların hepsini ölüme mahkûm edebilirdi? O, evlenmek de il yalnızca dev gibi sevişmek istiyordu. Ancak, dünyada her şey de ildi. Ancak, ancak ideal yolunda yürürken dinlenilecek serin bir su banyosu idi. Bu serin ve tatlı su banyosu için de bütün bir ayı feda edilemezdi.

U sırada evlenemeyeceğini, evlenmeyi hiç düşünmediğini söyleyince genç kız, alımlıca baktı. Evlenmek istemeyen bir genci anlayamıyordu. Evlenmek, her şey de il miydi? Hele uzun yıllardan sonra, ona bu denli yana mı bakardı!

Mustafa Kemal'in bütün mantığı genç kızın yumuşak ve temiz evlenme duygularının duvarında kırılıyordu. Mustafa Kemal subay çıkıncaya dek o, nasıl beklerdi? Mustafa Kemal'in günlük yaşam formülü, genç kızın akitan önce evlenme isteyen granitten isteği karşısında yenilmişti. Genç kız içinde çarpışan duyguların ve düşüncelerin boğulduğu Mustafa Kemal'e ıslak kirpiklerinin arasından içinin olanca dargınlığı ve güzel düşüncelerinin olanca kınıklığıyla bakarak elini uzattı:

— Allahaismarladık!

Sonra kolayca odadan çıktı gitti.

Mustafa Kemal, ölüncüye dek bir daha geri dönmeyecek olan sevgilisinin arkasından doluksamı gözlerle baktı. Sevmenin bu korkunç güzelliği önüne dikilmiş ve yenilmesi güç engeller ve ağırlıkların güç duvarları vardı. En güzel bir sevgiye ve sevgiliye mal olan evlenmeye karşı büyük bir tiksinti duydu. Onu sık sık yenmeye çalıştı ve halde bu tiksinti, ya ayrılışının sonuna dek bir ideale ulaşma çabasının perde arkasında sürüp gidecekti.

Bu kızca ız, daha sonra büyük bir kaza geçirmi , yüzünün yarısı berbat olmu tu. Mustafa Kemal, onu böyle görünce içinde acı bir büyüklük canlanmı ve onunla evlenmek önerisinde bulunmu , bu kez de güzelli ini yitirmiş olan eski sevgili, onunla evlenmeyi kabul edememi ti. Bu bir acıma jestinden ba ka bir ey de ildi. Mustafa Kemal, genç kızın dünyasına doyamadan ölüp gitti ini ö renmek acısına da katlanmak zorunda kaldı.

*

**

Mustafa Kemal, Manastır askerî lisesini bitirmi , Selânik'e annesinin yanına dönmü , İstanbul'a, Harbiye'ye gitmeye hazırlanıyordu. Ak amlara dek odasına kapanıyor, durmadan okuyor, yazıp çiziyordu. Eskisinden daha arıba lı olmu tu. Annesiyle kız karde i de onun bu durumuna a ıyordu. Yalnız ak amları odasından çıkıp a a lı, annesinin odasına iniyor, beraber oturuyorlardı. Bir ak am böyle oturup konu urken sözü bir ara siyasete getirmi , taze bir yara gibi kanayıp duran Girit adası trajedisi üzerinde söz açmı tı.

— Hocalarımızdan biri, Girit'i kaybedi imizin millet hayatında bir dönüm noktası te kil etti ini ve bunun ba ka hâdiselere yol açacağını, çünkü, bu felâketin devletin temelini sarstı ını söylemi ti. Bu lâf bo de il! demi , sonra kendisi bu sözlere unları katmı tı:

— Anlıyorum ki Türk milleti birçok haksızlıkla u ra mak mecburiyetindedir. Bizim ba ka milletlerden hiç bir eksi imiz yok. Cesuruz, zekiyiz, çalı kanız, yüksek maksatlar u runa ölmesini biliriz. Fakat, zamanını beklemek, mutlaka kuvvetlenmek lâzım.

Mustafa Kemal, en sonra 1899 yılı Mart'ınm 13 üncü günü, annesinin kaygulu bakı ları ve acı gözya larıyla u urlanarak İstanbul'a yollandı. Artık Harbiye ö rencisiydi.

Zübeyde hanım, kaygular, tasalar içinde o lunun ilk mektubunu bekliyordu. İstanbul, korkunç, netameli bir ehirdi: Hele Harbiye'nin barut fıçısı oldu u söylentileri, zavallı ananın uykularını kaçıırıyordu. O lunun orda bo duracağını hiç akli kesmiyordu. Yalnız o lunun, havadan

sudan söz ederek yazdı ı mektuplar onun yüre ine so-
uk su serpiyordu. O lan, minarelerden, kubbelerden,
adalardan söz ederek baya ı stanbul'un güzelliklerine
hayran bir air gibi mektuplar yazıyordu. Hiç olmazsa Er-
kânı Harb okuluna dek annesine rahat bir soluk aldirmayı
kurmu a benziyordu.

Ne var ki bu havaî mektupların arkasında yo un bir
ihtilâle hazırlık çalı ması Harbiye'de Mustafa Kemal'in
bütün bo zamanlarını yutuyordu. Askerî okullar müfetti
ti i Zülüflü smail Pa a, Zübeyde'nin sevgili o lunu pek
yakından göz hapsine aldırımı , hürriyetçi dü ünceleri
ho görüyor diye okul müdürü Ali Rıza Pa a'yı da, padi-
aha yakınmı tı. Mustafa Kemal, okulda adım adım iz-
leniyordu. Daha sonra. Erkânı Harbiye'yi bitirdi inde bir
pansiyonda hafiyelerin baskınına u rayarak tutuklanıp
hapse atılacak ve üç ay çok kötü bir hapislik süresi ge-
çirecek olan Mustafa Kemal için ufak ölçüde uyarıcı ilk
olay Harbiye'de geçti: Bir gün Mustafa Kemal, Ömer Na-
ci ve bir arkada ları daha, bo buldukları veteriner sını-
fına girmi , Paris'ten yeni gelmi Fransız gazetelerini
okuyorlardı. Bu sırada sınıfın kapısı birdenbire açıldı
ve okul müdürü Rıza Pa a, palaspandıras içeri girmi ti.
Önlerindeki gazeteleri toplamaya vakit bulamayan genç-
ler aya a fırlayıp dikilmekten ba ka bir ey yapamamı -
lardı. Rıza Pa a, onların önündeki ecnebi gazeteleri daha
uzaktan görmü , arkasından gelenleri elinin bir i aretiyle
oldukları yerde durdurmu ve gençlerin yanına sokularak
gazeteleri öyle bir karı tırmı , hepsinin de yasak gaze-
teler oldu unu görmü tü. Üç arkada a :

— Sizin dersiniz yok mu, neden böyle havaî eylerle
u ra ırsınız? dedikten sonra nöbetçi subayına da:

— Bunlara birer izinsiz veriniz! diyerek çıkıp gitmi ti.

Rıza Pa a, gazeteleri almadı ndan Mustafa Kemal
ve arkada ları bunları arkada larına da ıtmı lardı. Rıza
Pa a, Cumartesi günü Mustafa Kemal'i ça ırtmı :

— O lum, demi ti, geçen gün mekâtibi askeriye mü-
fetti i smail Pa a beni padi ahın huzurunda tahtie etti.
Güya bu mektepte ahrarane ne riyat almı yürümü . Ben,

böyle bir eyin vücudunu külliye inkâr ettim. Sizler de mektep dahilinde kitaplarınızdan ba kasının görünmemesine mukayyet olun.

Mustafa Kemal:

— Emredersiniz. Bir daha böyle eyleri kimse görmez, demi , tam dı arı çıkmaya hazırlanırken Rıza Pa o arkasından öyle seslenmi ti:

— Geçen günkü izinsizinizi affediyorum!

Mustafa Kemal, ilerde dünyayı birbirine katan büyük i ler ba ardıktan sonra bile bu dokunaklı sahneyi anacak ve u güzel sözleri söyleyecekti:

«— nkılâpları yapanlar, kendilerini hazırlayan isim-siz kahramanları inkâr ederlerse bir gün gelir öbür nesil-ler de onları inkâr edebilirler.»

**

Ya ayı n bir mantı ı vardı. Sıkı bir a amanın bir noktasında ya ayı n bütün ilgili anıları yo unla arak birikiyor, ve orda kumullanıyordu. Mustafa Kemal, ölüme dek gidebilecek bir yolun ba langıcında ve en kritik bir ya ayı parçası içinde, diriminin en güçlü anlamlarından biri olan hasta annesi kar ısında onunla ilgili zengin ve içli anıların bir o ul arı kalabalı ıyla kendisine saldırdı-ını görmü ve bir süre susarak bu «her dem lirik» ker-vanın gelip geçmesini beklemi ti.

Annesiyle kız karde ini daha çok merakta bırakmak istemeyen Mustafa Kemal, sözlerine öyle ba ladı:

— Anneci im, dedi, ben yarın gidiyorum. Buraların da Selanik gibi olmak ihtimali var. Elimden ne gelirse onu yapaca ım. Fakat, bu i te tehlike çoktur. Bana hak-kını helâl et. Sen de bunları iyi dinle, Makbu ; i ler fe-naya dönerse, sakın buradan ayrılmayın. Bütün paranızı sarfedersiniz, paranız biterse, halılarınızı, kıymetli e ya-nızı satarsınız. Bir kere daha söylüyorum, ne olursa ol-sun yola çıkmaya kalkmayacaksınız. Muvaffak olamaz-sam zaten sizi öldürürler, o zaman elbet ben de ölmü olurum.

Bu sözler hasta annesi için de, kız karde i için de korkunç bir anlam ta ıyordu. ki kadın da a ırkı kcl

mı lardı. Zübeyde hanımın dua eder gibi ince ve keskin dudakları titriyordu. Makbule'nin bo azı kurumu tu; dili tutuimu gibiydi, iki kadın da büyülenmi gibi bu mavi gözleri garip bir alevle yanan gene adama bakıyordu.

Zübeyde hanımın bu büyülenmi e benzeyen a kın hali, çok sürmedi, vücudu titreyip sarsılmaya ve elleriyle kalbini bastırmaya ba ladı.

Mustafa Kemal ile Makbule, kalkıp tutuncaya dek: anneleri bayılımtı bile. Bu sırada dı ardaki arkada kadınları ve Fikriye içeri ko tular. Hemen pencereleri aç tılar, Zübeyde hanımı kucaklayarak sofaya çıkardılar. Mustafa Kemal, heyecanlı konu masının bu sonucu veri ine pek üzölmü tü. Nerdeyse bütün so ukkanlılı ını yitirmek üzereydi. Sözlerinin anlamını ye nikletmek için bo una u ra ıyordu :

— Anne, diyordu, merak etme; bu kadar üzölme. Ben size en kötü ihtimali anlattım. Muvaffak olmak ihtimali de kuvvetlidir. Tekrar buraya dönerim. Sizi yanıma aldırırım. Üzölme! Üzölme!

Mustafa Kemal, hemen emireri Halit'i evin eski gedikli si Doktor Rasim Ferit'e ko turdu.

Doktor Rasim Ferit bey, tam zamanında yeti ti ve bu iddetli krizi tehlikeli bir hal almadan önleyebildi. Zübeyde hanım, biraz kendine gelip de rahat soluk almaya ba ladı ında, Mayıs sabahının ilk ı ıkları pencereleri tatlı bir maviye boyamı tı. 3öylsce ayrılık zamanı da gelip çatmı tı.

Mustafa Kemal, ayrılık dakikalarının acısını efkatin ve sevginin ünnde bo mak için annesinin yata ına oturdu. Onu iki koluyla sardı. Onun ellerini ve yüzünü birçok kez öptü, öptü :

— Anne, bana hakkını helâl et! diye tekrarlar ken Zübeyde hanımın gözlerinden ya lar akıyor ve bu ya lar, o lu için hayır dualar eden ihtiyar dudaklarını ıslatıyordu.

Makbule, artık hiçbir ey söyleyecek, konu acak durumda de ildi. Annesiyle a abeysmin yarattıkları bu yüksek sevgi ve efkat tablosunu sessizce seyrediyordu.

Mustafa Kemal, artık kalkmı tı. Gitmek üzereydi. Ye

niden annesinin ellerine sarıldı; onları üst üste birkaç kez öptü. Annesi, o lunun boynuna sarılmı tı. Sanki onu hiç bırakmak istemiyordu. Çaresiz, en sonra, kolları a a ı dü tü. Mustafa Kemal, bu andan yararlanarak hemen kapıya do ruldu.

Makbule, alt kata inmekte olan a abeysinin arkasından fırlayınca, Mustafa Kemal, merdiven ba ında duru vermi ti. kisinin gözleri bir an kar ıla tı. kisinin gözlerinde de sıtmalı ı ıklar yanıyordu.

Mustafa Kemal:

— Niçin konu muyorsun, Makbu ? dedi. Niçin bana öyle bakıyorsun?

Kız karde i, ya lı gözleriyle ona bakıyordu.

— A abeyci im, ne konu ayım? Muharebeye giderdin, bilirdim. Terfian giderdin, bilirdim. Bir vazifeye giderdin, bilirdim. Fakat, bugün ne için gidiyorsun? Nereye gidiyorsun? Benim aklım durdu bu gidi e?

Mustafa Kemal, kız karde ini ba rına basarak:

— Evet, Makbu , dedi, merak etme. Bunu da bilirsin, in aallah!

Sonra merdivenleri sanki atlayarak indi. Kız karde i alt katta, merdiven ba ında durakalmı tı. Erkek arkadaşları varken a a ı inmemesi evin gelenekierindendi.

Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla üstü açık otomobille uzakla ırken annesiyle kız karde i ve öbür ev halkı, pencerelere ü ü mü , ya lı gözlerle onları u urluyordı. Evde herkes a lıyordu. Zübeyde hanım, birdenbire de i mi ti. Gözy larını beyaz ba örtüsünün uçlarıyla kuruladıktan sonra Makbule'ye döndü ve sert bakı lan ve emreden sesiyle ona öyle dedi;

— Sen asker karde isin; ayıp, a lanır mı hiç askerin arkasından? Üzüntünü kimseye belli etme. Misafirlerle erbet ez. Memleketi için giden insan ölse bile ardından a lanmaz!

Makbule'nin hıçkırıkları, bu sözlerden sonra daha çok sürmedi. Kalktı, gecedен beri evde bulunan yakın dostların hanım ve akrabalarına yürek serinletici erbet etmek için dı arı çıktı. Çevresini alan kadınlar arasında ku

ru gözleriyle sessizce oturan Zübeyde hanım, o lunun gidece i yere sa salim gitmesi için içinden dualar ediyor, dudakları kıpır kıpır kıpırdıyordu.

BANDIRMA VAPURU

yo da

Yeni Argonotların seferi.

*nsan onlar için dövü meye
fırsat bulamazsa fikirler ya-
amaz.*

Thomas Mann

Mustafa Kemal, Galata rıhtımında Rauf bey ve bir iki arkada ıyla otomobilden indi inde öbür arkadaş larının tam kadro orda beklediklerini gördü.

— Vapura niye binmediniz, ne bekliyorsunuz burada? diye sordu.

— Vapur uzakta, pa am, motorla gidece iz! diye kar ılık verdiler.

Mustafa Kemal'se vapurun rıhtıma yana mı oldu u- nu sanıyordu. Arkada larını gözden geçirdi. Hepsi de tam yolculu a uygun biçimde giyinmi lerd i. Fesli, kalpaklı, avcı biçimi ceket ve pantolonuydular.

Rauf bey, sabahleyin erkenden Mustafa Kemal'e u- ramı ve ona, kula ına çalınmı kötü bir haber getirmi ve aralarında öyle bir konu ma geçmi ti:

Rauf bey:

— Pa am, çok güvenilir bir yerden mevsuk bir haber aldım. ngilizler sizin Anadolu'ya geçece inizi haber almı lar. Fakat, imdilik ses çıkarmayarak yola çıkmanızı bekliyorlarmı , yolda bindi iniz Bandırma vapurunu batıracaklarmı . Yalan, do ru bilmem. Ben de ba kasının yalancısıyım. Fakat çok dikkatli olmalısınız, pa am.

Mustafa Kemal'in gözleri kısıldı, di leri sıkıldı, yanaklarının kasları oynamaya ba ladı, yüzü a ardı, sonra kıpkırmızı kesi'di ve yakın arkadaş ına öyle kar ılık verdi:

— Dün ak am da ismini bildirmeyen ve bir dost ol-
du unu bildiren birisi, bana telefon ederek aynı eyleri
söylemi ti. Burada esir gibi ya amaktansa Karadeniz'de
batmayı tercih ederim!

— Yalnız kaptana tavsiye ediniz, bir rota üzerinde,
ya da alı ılımlı bir rota üzerinde gitmesin.

imdi de rıhtımda bir kenara çekilmi bu haber üye-
rinde konu uyorlar, Mustafa Kema! bütün so ukkanlılı ı-
na kar ın kaygulu görünüyordu.

Rauf beyden ba ka rıhtımda birçok u urlayıcı daha
vardı. Hepsinin akraba, aile ve arkada ı gelmi ti. Hepsin-
nin yüzünde gizli bir korkunun saklanamayan izleri göze
çarpyıyordu. Bunlar, yolcuların nereye gitti ini biliyordu.

Mustafa Kemal ile arkada ları, u urlamaya gelenle-
rin ayrı ayrı ellerini sıkıyor ve hepsini yakın zamanda
Anadolu'da beklediklerini söylüyordu.

Bu sırada ince uzun boylu, mavi parlak gözlü genç"
bir adam ko arak Mustafa Kemal'in yanına geldi:

— Ne o Nevzat?

— u paketi getirdim, pa am, evde unutmu sunuz.

Bu. gerçekten, Mustafa Kemal için çok de erli bir
paketti.

Nevzat (Tando an) bey, o sırada Arnavutköy komi-
seriydi. Ve Mustafa Kemal'in yakın adamları arasındaydı.

Mustafa Kemal'ife arkada larının ellerini sıkıyanlar ara-
sında birkaç da gerç ve uyanık gazeteci vardı. Tasviri
Efkâr'dan bir gözü ömürlü ve Mustafa Kemal'in Sofya Ata
tanıdı ı Arif Oruç, « stiklâl » gaze-
tesinden Salâhattin Oüngör, « drâk » ten Sadettin, « Yeni
günsden Kemal Ragıp ve Kemal Salih, « Sabah » gazete-
sinden iri yarı, esmer,, genç ve yakı ıklı Nizamettin Nazif,
bunlar arasındaydı.

Mustafa Kemal, tir ara Rauf beye, bir ihtilâlcı kay
gusuyla :

— Rauf'cu um, gedi, imdi nerdeyse Mehmet Ali
(Dahiliye Nazırı) gelir. Sen, hemen git!

Rauf beyle sarılıp öpü tüler ve Rauf bey ayrılıp git
ti. Biraz sonra da Dahiliye Nazın, geldi

U urlayıcıların hem kaygulu, hem umutlu bakı ları altında motora binip Kızkulesi açıklarında demirleyen küçük Bandırma vapuruna yollanan bu idealist yolcular grubu, emirlerine verilen bu cılız, «köhne» ve zavallı vapura yakla tıklarında dü kırıklı ina u radılar. Mustafa Kemal, bir denizci de ildi ise de bu «köhne» geminin Marmara'nın dalgalarına bile dayanamayacağını ilk bakı ta anladı. Hiç kimseye bir ey söylemedi. Arkada larının cesaretini kırmaması gerekti.

Vapura binerek e yalarını kamaralarına yerle tirmi , güverteye çıkmı lardı. Güzel, güne li bir Mayıs ikindisiydi. Bo azın hiç kesilmeyen rüzgârı denizi, ye nık ak köpükleriyle Marmara'ya do ru sürüyordu.

Mustafa Kemal, vapurun bir an önce kalkması için can atıyordu. Ak am sular kararmadan bo azdan çıkmak gerekiyordu. Ne var ki, bir süre daha bekleyeceklerdi. Bu sırada vapura itilâf subaylarını ta ıyan bir motor yana mı tı; subaylar çevikçe gemiye tırmanıyorlardı. Bu, itilâf kontrol heyeti idi. Mustafa Kemal, ilkin kim olduklarını anlamadı ndan içinden: « te, Rauf beyin dedi i çıktı. Karadeniz'e kadar sabredemediler. Herhalde , bizi tevkife geliyorlar» dü ünmesini geçirerek yüksek sesle bunların niçin geldiklerini ve ne istediklerini sordu. Heyetin, silâh ve cephane aramaya geldi ini anlayınca da içi rahatladı ve onlara:

— Vazifenizi yapın, neticesinden beni haberdar edin! dedi ve olayı merakla izleyen arkadaş larına Dolmabahçe önünde demirlemi sava gemilerini göstererek unları söyledi:

— Bunlar, i te, böyle. Yalnız demire, çeli e ve silâh kuvvetine dayanırlar. Maddeden ba ka bir ey bilmezler. stiklâl ve hürriyet u runa mücadeleye azmetmi bir milletin kudret ve kuvvetini idrakten âcizdirler. Biz, Sijâh ve cephane de il, ideal ve iman götürüyoruz.

Kontrol heyeti, bütün gemiyi ara tırdıktan sonra, Mustafa Kemal'i selâmlayarak vapurdan ayrıldı; vapur da kalktı. Müfetti lik kurmay ba kanı Kâzım (Dirik), yardımcı kurmay Yarbay Arif (Ayıcı), harekât ubesi efi, siya

sal ve millî propaganda ile görevli Hüsrev (Gerede). Topçu kumandanı Binbaşı Kemal (General Kemal Doğan), sıhhiye başkanı Dr. İbrahim Talî ve yardımcısı Yüzbaşı Dr. Refik (Saydam), Erkânı Harbiye müfettişi Yüzbaşı Mümtaz ve İsmail Hakkı, Üste men Arif Hikmet, emirsubayı Üste men Hayati, Yüzbaşı Ali Evket, Baş yaver Cevat Abbas, Yaver Muzaffer (Kılıç), karargâh kumandanı Yüzbaşı Mustafa, baş e subayı Abdullah, baş kâtipleri Faik ve Memduh beyler, bir de karargâh doktoru.

Yalnız bu değerli insan grubundan başka vapurda iki kişi daha vardı ki kaderleri bunlarla at başı bir gidiyordu. Bunlardan birisi Sinop'a yeni mutasarrıf olarak atanmış genç yönetici Mazhar Tefrik, öteki de vapur kalktıktan sonra ambara inerek Yaver Mazhar'ın keşif ettiği Albay Refet (Bele) idi.

Yaver, ambara indiğinde yarı karanlık içinde bir süreyi atın dönüp kendisine baktığını görmüştü ve bu atların kimin ve neyin nesini olduğunu bilmediğinden meraklanmıştı. Biraz ötede bacak bacak üstüne atmıştı, ufak tefek sivil giyinmiş bir adamın fosur fosur sigara içtiğini görünce ona doğru ilerleyince başını kınına daha çok artmıştı. Bu, Albay Refet beyden başkası değildi. Burada ne işi vardı? Hikâyesi şu idi:

Refet bey, Mustafa Kemal'in eski tanıdığı arkadaşlardandı. Gerek Perapalas'ta, gerekse İstanbul'deki evde birçok kez idealistçe konuşmuşlukları vardı; bu arada memleketin kurtarılması üzerinde varılmış prensip kararları da vardı. Mustafa Kemal, dokuzuncu ordu müfettişi olarak Anadolu'ya geçerken Refet beyi öteki arkadaşları gibi karargâhına alamamıştı. Böyle oldu u halde yine de beraberce Anadolu'ya geçmeye sözleşmişlerdi. Tıpkı Rauf beyle olduğu gibi o da hiçbir «memuriyeti ve sıfatı» olmaksızın başı başı bir yolcu gibi Mustafa Kemal'in grubuna katılarak Anadolu'ya geçecekti.

Mustafa Kemal, ayın on beşinde Kalamış'ta oturan Refet beye haber göndermiş, ayın on altısında Bandırma vapuruyla Samsun'a yollanacağını ve kafileye katılmasını istemişti. Bu haberi alan Albay Refet bey, çok heyecan

lanmı ve sevinmi , hemen Mustafa Kemal'in adamına u haberi ona iletmesini söylemi ti:

— Yarın, on sekiz hayvanımla beraber vapura binece im.

Gerçekten de sözünde duran Refet bey, ertesı gün, on sekiz hayvanıyd rıhtıma gelmi ve herkesten önce hayvanları vapura ta ıtarak kendisi de göze çarpmamak için gidip ambarda, atlarınfn yanına ında oturarak tehlikeli saatlerin geçmesini beklemeye ba lamı tı. te onun burada olabilece ini hiç aklına getirmeyen yaver, gerçekten apı ip kalmı tı.

stanbul i gal edildi inde. Albay Refet bey, Filistin'-de bulunuyordu. zzet Pa a, sadrazam olunca onu umum jandarma kumandanlı na atayarak stanbul'a ça ırma tı. stanbul'a gelen Refet bey, do ruca sadrazamın katına çıkmı tı. Ahmet zzet Pa a, çok güç durumda oldu unu ve kendisine yardım etmesini istemi ti. Evet, stanbul i gal edilmi ti ve Türkiye her gün biraz daha ate ten bir boyunduru a sokulmaya çalı ılıyordu. Memleketi çok gezmi ve görmü olan bu genç asker, her yeni olaydan bir anlam çıkarıyor ve memlekette kimi kıpırtıların ba ladı ını seziyordu. Bunun için de jandarma genel kumandanlı ı gibi bulunmaz bir fırsatın eline geçmesinden yararlanmaya ve Mustafa Kemal'le ba ba a vererek gerekli bölgelere silâh ve cephane göndermeye ba lamı tı. Bu i i açıktan açı a yapıyordu. tilâf devletleri, jandarmadan o denli korkmuyorlardı; jandarmanın tensikine kendileri de karı tıklanndan bu kuvveti dejenere etmek yolundaydılar. Böylece, jandarma örgütü kimi bölgelerde millî düünceye aykırı unsurların katılmasıyla dü man bir güç halini almak tehlikesini gösteriyordu. Refet bey, bu psikolojik durumdan yararlanıyor, istedi i bölgeye istedi ince silâh gönderebiliyordu.

Refet bey, vapur kalktıktan sonra ambardan çıktı. Mustafa Kemal'in yanına gitti. Mustafa Kemal, bu de er verdi i arkadaş ının sözünde durarak geldi ini görünce çok sevinmi ti. Hele ambarda atların yanında gizlendi ini ö renince keyifli keyifli gülmekten kendini alamadı.

Vapur, Üsküdar önünde yatan ve örme direkleriyle aütün öbür dü man sava gemilerinden ayrılan Kılkı 'ın yanından geçerken bütün idealist yolcular, bu Yunan sava gemisine hınçla ve kinle baktılar. Dolmabahçe'nin önünden geçerken uzun kur unî namluları saraya çevrilmi dev gibi ingiliz dritnotlarını meydan okur gibi süzdüler. Hemen hepsi biraz önce Mustafa Kemal'in bunları göstererek söyledi i güzel sözleri anmı tı. Evet, bu çelik külçelerine kar ı, kafa ve imanla dövü ülecekti. Yolcuların gözleri sapsarı ikindi güne inin aydınlattı ı bo az tepelerindeki top top ye illiklerde, bütün güzelli iyle açmı mor erguvan a açlarında dinleniyordu. Bütün bo az tepeleri alabildi ine ye illikle örtülmü tü. Masmavi gökyüzü sıcak tonlarıyla bu tepeleri çevreliyor, durgun bu do a tablosu halinde gittikçe geriliyor, arkada kalıyordu.

Bu e siz do a dekoru içinden geçip Karadeniz'e do ru uzakla an yolcuların içleri, gere ince durgun de ildi. Hemen hepsinin dü ünceleri arasında, Rauf beyin getirdi i kötü haber, engerekler gibi sürünüp duruyordu. Beykoz önünde yatan kocaman ngiliz ron Dog zırhlısı üzerinde ngiliz denizcileri karınca gibi kayna ıyor ve aralarında iri Bulldog köpekleri dola ıyordu.

Refet Pa a, Mustafa Kemal'in kafasını adamakıllı kurcalayan vapurun Karadeniz'de batırılması dü üncesine büsbütün ortak olmuyordu. Onun dü üncesine göre yolculu un en tehlikeli bölümü bo azdan çıkıncaya dek geçirilecek olanıydı. Karadeniz'e çıktıktan sonra i daha kolayla acaktı. Gemi, Anadolu kıyısına yakın olarak gitmeli ve bir ki i de dürbünle arkayı durmadan gözetlemeliydi. Uzak yakın bir sava gemisi tehlikesi ba gösterince gemiyi hemen ba tankara edip karaya sı ınmalıydı.

Mustafa Kemal, Refet beyin bu dü üncesini çok do ru bulmu tu. Rauf bey de a a ı yukarı aynı dü ünceyi salıklamı tı.

Gemi, Beykoz burnunu döndü ünde Karadeniz'in ho tırı sayılır serinlikteki rüzgârı yüzlerine çarptı. Hiç kimse bo azdan çıkıncaya dek kamarasına girmeye istekli de ildi.

Küçük Bandırma teknesi. Karadeniz bo azına yak-
la tıkça ak am olmaya, sular kararmaya ba lamı tı. Ana-
dolu Kava rında itilâf kontrol heyeti, bir kez daha vapu-
ru durdurup silâh aradı, bulamayınca da yol verdi. Bütün
idealist yolcular, bu ikinci ara tırmada titremi lerdı. Aca-
ba burda tutuklanıp götürülecekler miydi? Böyle bir ey
almadı. Tekne, ırmak gibi akan bo azın mor, hattâ mü-
rekkep gibi kararan hı iltılı sularını gö üsleyerek Kara-
deniz'e çıktı.

Saat ak amin sekiz buçu uydu. Vapur iyice sallanı-
yordu. Karadeniz'in serin rüzgârı, imdi so umu , fırtı-
naya dönmü , dalgalar kabarmaya ve «Bandırma»yı bir
fındık kabu u gibi oynatmaya ba lamı tı. Artık, Anadolu
yakası bile bicımsız bir koyu karanlık yı nı gibi görünü-
yordu. Hava, güvertede oturulmayacak kadar so udu u
halde hic kimse kamarasına girmek istemiyordu.

Hemen hepsi, kalın asker kaputlarına sarındılar ve
boyun atkılarını boyunlarına atarak gece yarısına dek
güvertede oturup dertle tiler. Gece yarısından sonra, hem
fırtına ve so uk daha çok arttı, hem de yolcuların mide-
leri sallantıdan altüst olmaya ba ladı. Birço u kusuyor,
sonra kamarasındaki yata na sı iniyor ve orda korkunç
bir bulantı ile bo u maya hazırlanıyordu. En dayanıklı
olanlar bile daha çok dayanamamı , yataklarına seril-
mi lerdı.

çlerinde kusmayan, denizin bütün bu korkunç zul-
müne dayanan yalnız Mustafa Kemal kalmı tı. Gece ya-
rısına do ru kaptanın yanına çıktı ve tatlı tatlı konu arak
ona gereken «talimatı» vermek istedi. Kaptan smail Hakkı
Dursun, küçük teknelerde çalı a çalı a sertle mi , hır-
palanmı , büyük umutları kalmamı , yirmi yedi yıllık na-
muslu bir denizciydi. Yüzü somurtkandı. Mustafa Kemal,
kaptanın babacanlı na sı inan tatlı ve yumu ak bir ses-
le :

— Karadeniz'de bu kaçınıcı seferinizdir, kaptan? di-
ye sordu.

— Marmara'dan dı arı ilk çıkı ımdır, pa am!

— O halde, bu denizin tehlikeli noktalarını bilir misiniz? cabında nerelere yana abiliriz?

Kaptan harita üzerinde göstererek :

— Pa am, u Kerempe burnunu geçerse tehlikeyi kısmen atlatmı oluruz, dedi.

— Fırtına pek iddetli, de il mi?

— Evet, pa am.

— Peki, hangi rotayı takip ediyorsunuz?

Kaptan hâlâ somurtkandı, imdi, biraz da öfkeliydi ;

— Ne rotası, pa am? dedi, Allah'a sı ındık gidiyoruz, i te!

— Peki, ama, niçin böyle gidiyoruz?

Kaptan öfkesini belli ederek öyle konu tu :

— Hareket için iki gün evvel emir verdiler. Gemiye gözden geçirdim. Birçok noksanları var. «Ben bu gemiyle yola çıkmam» dedimse de kimseye söz dinletmek mümkün olmadı. Elde pusula yok, paraketa bozuk, böyle bir geminin rotası olur mu?

Mustafa Kemal de bu kez daha çok ciddile mi ve sertle mi ti :

— Demek devamlı tehlike içindeyiz? dedi ve harita üzerinde sigaradan daha çok sararmı parma ıyla göstererek kaptana u talimatı verdi:

— Bu normal rotayı takip etmeyeceksiniz. Kayalara çarpmamak artıyla, mümkün oldu u kadar sahili takip eden bir rota ile gideceksiniz ve icabında gemiyi bilâ te reddüt sahile vuracaksınız.

— Gemiye feda ettikten sonra istedi iniz noktaya çıkarız, pa am.

— Evet, icap ederse istedi imiz yere gidece iz!

Mustafa Kemal'in kafasını kurcalayan sorular bitme mi ti :

— Kaç mil gidiyoruz, kaptan?

— Pa am, sekiz, on mil ama, havaya bakar.

— Ne havası?

— Yani, deniz olur da dalgaların üstünde bocalarken pervane havada bo ubo una dönerse pek yol alamayız.

Mustafa Kemal, gümü tabakasından kaptana bir si

gara ikram etti. bir de kendisi yaktı. Artık, kaptanın yanından ayrılmak gerektiğini anlamı tı. Onun da her arkadaşı gibi başı dönüyor, midesi bulanıyordu. Kaptana uurlu yolculuklar dileyerek kamarasına indi inde aynaya baktı, yüzü yorgunluktan yemyeşil kesilmişti. Kusmak için giyineyle arka üstü yatağına uzandı. Dün akşamdan beri midesinin bomboluuna ükretti ve uyumaya çalıştı.

17 Mayıs günü de, fırtına, dalgaları da lar gibi yuvarlayarak esip durdu. O gün, akşam saat dokuz buçukta nebolu'ya vardılar. Vapur burda duramadı. Dalgalar korkunçtu. nebolu'nun yürekli kayıkçıları bile vapura yanaamadılar.

Mustafa Kemal, vapurda ilginç bir yolcu bulmuştu. Bu yukarıda da söyledi imiz gibi. Sinop'a yeni atanmış olan ve görevine giden Mazhar Tevfik beydi. Genç mutasarrıf, hukuku bitirmiş, Üsküdar Polis Müdürlüğünü yapmış, uyanıkça bir adamdı. Mustafa Kemal, onunla uzun uzun konuştuktan sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin bu adamını büyüleyerek kendi düşüncelerine yatırdı. Daha da ileri giderek ona özel bir ifade verdi ve onunla ileride haberleşebilmek olanağı da sağlamaya çalıştı.

18 Mayıs 1919 sabahı küçük Bandırma vapuru, Sinop limanına girdi. iddetli bir gün doğusu esiyordu. Kocaman dalgalar, eline geçirebildiği her şeyi karaya atmak, kayalara çarpıp parçalamak için iblisçe bir hevese kapılmışa benziyordu. Limana zorla sığınmış birkaç büyük yelkenli, fındık kabuğu gibi dalgaların üzerinde oynuyor, demir tarayarak her an kıyıdaki kayalara bindirip parçalanmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyorlardı. Genç mutasarrıf, yeni tanıştığı ve hepsinde de gizli bir ideal ateş sezdiği arkadaşlarının ve Mustafa Kemal'in ellerini büyük bir sıcaklıkla sıkarak güç belâ karaya çıktı.

Resmî, gayri resmî Sinoplular, iskeleye birikmiş, yeni mutasarrıflarını bekliyorlardı. Mazhar Tevfik, vapurda ki de erli yolcuyu Sinoplulara anlatmış ve onu karaya çağırma irmalarını söylemişti. Böyle de erli bir konuyu kaçırmak stemeyen Sinoplular, mutasarrıfça yazılan bir çağrı

ile dı arı ça rıldı. Ne var ki Mustafa Kemal, bütün öbür yol arkadaşları gibi denizin hı mına u ramı , baya ı hastalanmı tı. Dı arı çıkamadı ından bir kartvizitin arkasına yazdı ı bir iki cümlecikle Sinoplulardan özür dilemek zorunda kaldı. Hastalıktan ba ka karaya çıkmasını önleyen önemli nedenler de vardı. Arkadan gelmek tehlikesi olan ngiliz torpidosu, ya da torpidoları, sonra karada bir tertiple tutuklanmak korkusu bunda rol oynuyordu.

Yalnız, bu arada bir hevese daha kapılmı tı: Acaba Sinop'a çıkarak karadan Samsun'a kolayca gidilebilir miydi? Böylece de ngilizlerin errine u ramak korkusundan büsbütün kurtulabilirlerdi. Yaptı ı incelemede karayolculu u, hem çok güç, hem de çok uzun olacaktı.

Vapur, mutasarrıfı bıraktıktan sonra yine yola çıktı ve 19 Mayıs 1919 sabahı saat altıda, dire ine ordu kumandanlı ı forsu çekilmi oldu u halde Samsun limanına demirledi. Samsun, yamaçlara tırmanmı ak. badanalı evleriyle yeme il tepelerin ete inde ve masmavi bir gök altında bir kartpostal gibi güzeldi.

Bütün idealist yolcularda imdi hem büyük bir sevinç, hem de korku ba lamı tı. Bir yandan ehri görünü ünü gözden geçirip kendilerini gelip alacak motoru beklerken, bir yandan da Fenerburnu'ndan ansızın çıkıverecek bir ngiliz torpidosu sürprizine yakalanacaklar diye ödleri koyuyordu. Onlar da mitolojinin Argonotları gibi ülkelerine hürriyet getirecek tılsımı bulmak üzere kalkıp bu ehre gelmi lerdı. Yason ve arkadaşları da memleketlerinin kurtulu u için aynı deniz yolunu geçerek kurtulu un tılsımı olan altın yapa ıyı arayıp bulmaya gelmi lerdı.

Samsun'daki tümenden Binba ı Mahmut Ekrem bey. vapura geldi ve yolcuları motora ça ırdı. İkin Mustafa Kemal, kaptanla helâlla arak motora atladı, sonra bütün arkadaşları bindiler. Durgun ve duru Karadeniz, sabah güne inin serpti i altın ya muru altında titre iyordu. Masmavi bir gökyüzü ve yeme il Anadolu tepeleri ve bunların ardında mor duman yı ınlarına benzeyen Anadolu da ları, bu sabırsız yolcuları ça ırıyor gibiydi. Bir kez ayakları sa lam karaya bassın ondan sonra ngiltere'nin bü

tün dritnotları onlara vızgellrdi. Motorcunun yardımıyla ilk karaya çıkan Mustafa Kemal oldu. Tuzlu sularla ıslanmış kırık iskele tahtalarının üzerinde durarak arkadaşlarının çıkışlarına baktı. Sonra gözlerini yine ehre çevirdi. Onların gelişini iskelenin ucunda bekleyen birkaç resmî memurdan başka hiç kimse görmüşe benzemiyordu. Öyle ya, buradan ne pa alar gelmiş, ne pa alar gitmişti. Enver Pa'a'yı da, Alman pa alarını da burdan geçerken çok görmüşlerdi. Mustafa Kemal, bu tasasızlığa yüreksiz olarak bakıyordu. Hiç kimseye kızmıyordu. Halk, onadüman olmasın, onutalamasın yeterdi. O bu halkı, bu mübarek Anadolu halkını kutsal bir hamur gibi yoracak, ona yeni bir ruh, bir ölmezlik katacak ve onu korkudümanlar üzerine yürütecekti.

Mustafa Kemal'in gözleri ılı ılı yanıyordu. Hepsidi arı çıktıktan sonra :

— Haydin, arkadaşlar, dedi. Artık karada bize ölüm yok.

Mustafa Kemal, yirmi yaşında bir delikanlı gibi yürümeye başladı. Bütün arkadaşlarının yüzlerinden de sevinç saçılıyordu. Mübarek Anadolu toprağına ayaklarını basmışlardı. Artık korkmuyordı; bundan sonra korkacak olan dümanlardı.

Mustafa Kemal'in hürriyet düüşü, artık gerçeğin kırmızı granit kayalıklarına ilk adımını atmıştı. Burada kazanacağı zaferlerle onun hürriyet düüşleri, etten, kemikten, kandan ve candan yeni bir millet gerçeğine ulaşacaktı...

SAMSUN TRAJED S

Tanrı, hürriyeti ancak arayanlara verir.

Webster

Uzun tahta iskeleden ayrılıp da ilk kez Samsun toprağına ayaklandı en Mustafa Kemal'in kulakları dibin

de askerî bir bando bir asker marşı çalarak gümbürde-
meye başladı. Samsun mutasarrıfı Ethem bey, yüzünde
takma bir gülümseme ile Mustafa Kemal'e doğru ilerle-
yerek elini sıktı:

— ehrimize hoş geldiniz, paşam!

Mustafa Kemal, baktı. Bu içi geçmi eski memur tip-
lerinden biriydi. Sezdi inegöre de ancak Ferit Pa'ya
ve dümanlara hizmet edebilirdi. Zaten Mustafa Kemal'i
de Vahidettin'in yaveri ve bir ordu müfettihi oldu u için
karılamaya gelmişti. Mutasarrıftan sonra, askerî kuman-
dan, Belediye Reisi, Polis Müdürü Refik bey, (Koraltan)
mektupçu ve başkaca hükümetin ve ehrin ileri gelenleri,
sırasıyla Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının ellerini sık-
tılar.

Mutasarrıf Ethem bey, bir akşam önce «muhasebei
hususiyeye» müdürü Osman beyi çağırarak öyle demişti:

— Osman bey, İstanbul'dan bir paşanın riyasetinde
bir heyeti teftihiye geliyor. Bunları misafir edecek bir
yer bulmak lâzım. Zaman da malûm; kimseden bir feda-
kârlık isteyemiyece imiz için meseleyi aramızda hallet-
meliyiz. Ümidim sizde! Yalnız sabahattan itibaren bu işle-
me gulanuz.

Osman bey, bu işin içinden çıkabilmek için bütün ge-
ce düünmek zorunda kalmı, en sonuncuna bir çare bul-
abilmişti.

Bu tefti heyeti için en uygun yer, olsa olsa, Mıntaka
Palas Oteli olabilirdi. Sabahleyin erkenden yataktan fırla-
yan Osman bey, hemen gidip otelin sahibini bulmuş ve
onunla bir anlaşmaya varmıştı. Gelgelelim, bu otelde de
bu önemli heyeti ağırlayacak hiçbir şey yoktu.

Oteli kiralayıp anahtarlarını cebine indiren «muha-
sebei hususiyeye» müdürü, bütün memurların evlerinden kar-
yolalar, yataklar, yorganlar, mutfak takımları^ toplayarak
orasını oturulacak hale getirmiş ve dairelerden de masa-
lar, sandalyeler ve başkaca gerekli eşyaları itarak yüzü-
nün aklıyla bu işin içinden çıkıvermişti.

Çileke Samsun halkı, elbette gelenlerin kim oldu-
ğunu bitmiyordu, bilemezdi de. Samsun'da bir İngiliz yüz

basısının emrinde bir i gal kuvveti vardı. Bu yabancıları ehirden kovmaya gücü yetmeyen Türk pa alarının ne anlamı vardı? sterse, bir yerine bin tane gelsindi!

Hiçbir Samsunlu artık böyle atafatlı pa a giyneklere pul vermiyordu. ehrin sokalarında di inden tırnaına dek silâhli Pontosçu Rum çeteleri dola ıyor ve bunlara hiç kimse bir ey yapamıyordu. Bu yüzden deniz kıyısında i leriyle güçleriyle u ra an yarı aç balıkçılar, kayıkçılar ve hamallar, bu sarı n pa aya ve arkadaşlarına dikkatle bakmayı dü ünmediler bile.

Mıntaka Palas, iskeleye çok yakın oldu undan Mustafa Kemal önde, arkadaşlarıyla kar ılayıcılar arkadaş oldu u halde oraya dek yayan yürüdü.

Otelde hepsi soyunup dükündüler, yıkandılar ve kendilerini bekleyen daha güç görevler için elden geldi ince dinlendiler. Mustafa Kemal, ilk i olarak annesine bir telgraf çekerek sa salim Samsun'a ayak bastı nı ve sıhhatte oldu unu bildirdi. Aradan ancak bir saat geçmi ti ki, Mustafa Kemal'in i li'deki evden beri yanında getirdi i ve çok güvendi i emireri Halıt, ko arak pa anın kapısını çaldı.

- Ne var Halit?
- Torpido gelmi , pa am. .
- Hangi torpido, çocuk?
- Zahar, sizi yakalamak isteyen torpido!

Mustafa Kemal, hemen dürbününü alarak balkona ko tu. Gerçekten de kıçında kocaman bir ngiliz bayra ı görünen bir ngiliz sava gemisi. Samsun limanına demir atıyordu. Baktı: Vefalı küçük Bandırma teknesi, Refet beyin on sekiz atıyla öbür yüklerini bo altmı , Çatlıburnu açıklarında dumanlar savurarak Trabzon'a do ru yol alıyordu.

imdi, bütün Argonotlar, onun çevresini almı , garip duygularla torpidoyu seyrediyorlardı.

Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'in Samsun'a do ru yola çıkı ı ngiliz Intellicens Servis'ince haber alındı nda sorumlu ngiliz kumandanları, haklı olarak heyecana kapılmı lardı. Çanakkale'de General Hamilton'u boz

gundan bozguna u ratanın o oldu unu pek iyi biliyorlardı.

istanbul'da Karadeniz ordusu ba kumandanı Generar Milne'in etekleri tutu mu tu. Hemen Harbiye Nezaretine bir mektup göndermi ti. Bu mektup, Mustafa Kemal'in Samsun topra na ayak bastı ı 19 Mayıs'a rastlıyordu. General Milne, bu mektubunda öyle diyordu: «Harbiye Nezaretine, 19 Mayıs 1919. Devletlû efendim hazretleri, dokuzuncu ordunun bir te kilât icabı olarak lâ vedildi i anla ılmı ken dokuzuncu ordu kıtaatına bir müfetti i umumi ve dokuzuncu ordu için dahi bir Erkânı Harbiye Reisi ile büyük bir Erkânı Harbiye heyetinin neden dola yı Sivas'a izam olunmakta oldu unun anla ılamadı ını zati âlinize i 'ar eylemekle mübahiyim.

Bu zabitanın ne gibi vezaifi ifa edeceklerini ve mu tasavver tensikat mahiyetinin neden ibaret oldu unun lütfen izah buyurulmasını istirham eylerim.

Karadeniz Ordusu
Ba kumandanı
General Milne»

Mustafa Kemal'in beraber çalı mak için anla mı oldu u Cevat ve Kâzım Pa alarla Basrı adlı birinin imza ladı ı bir kar ılık da General Milne'in mide bulantısını geçirecek durumda de ildi: «General Milne cenaplarına: Harbin devamı esnasındaki ordu kumanda te kilâtı, memleketin her tarafında la vedilmi ti. Fakat, vâsi bir mın tıkaya da ılmı bulunan kıtaatın nezaret i âcizi namına olarak her türlü hallerini tefti ve verilen evamirin dere ce i tatbiklerini görmek için tıpkı Konya'daki yıldırım kı taatı müfetti li i gibi olmak üzere üç ve on be inci kol ordular için de dokuzuncu ordu kıtaatı müfetti li i ihdas olunmu tur. Bu müfetti lik fazla olarak o havalideki es liha, sürgü kollarıyla kamaların surat i evkine ve hiç bir asayı sizli in meydana gelmemesine gayret edecektir. - bu vezaifi ifa için uzunca seyahatler yapacak olan bu müfetti li e tezkirelerinde zikir buyuruldu u gibi ne Si

vas ve ne de âhar ve daimi bir mevki gösterilmedi ini arz ile kesbi e ref eylerim.

Basri Kâzım Cevat»

Bu yazı ma çizi me Haziran ayında ve daha sonraları da sonuçsuz olarak sürüp gidecekti.

Karada tutuklanmak korkusuna kapılan kimi arkadaşlarına Mustafa Kemal, kandırıcı sözlerle bu i in olamayacağını anlattı. Durum, kritikti. ehirde küçük ngiliz kuvvetinin yanısıra evlere gizlenmiş silâhlı Pontos çeteleri ve henüz hiçbir eyden haberi olmayan kaygusuz bir Türk kalabalığı vardı. Bir an önce i e koyulmak ve ehirdeki askerî sivil örgütleri ele geçirip güvenlerini koruyacak bir hale getirmeliydi. Ufak bir kahvaltıda edip hükümet dairesine gittiler. Mutasarrıf Ethem bey. odasında onları alıkoymuştu ve Mustafa Kemal'in Türk Rum kavgası üzerine sordu u sorulara hiç de Türkleri kayırmayarak kar ılıklı verdi. Tam anlamıyla zmir'in Kanbur zzet'i tipinde bir eskimi memurdu. Samsun gibi önemli bir yerde bu adamın zararlı olacağını anlayan Mustafa Kemal, hemen İstanbul'a bir yazı yazarak Dahiliye Nazırı Mehmet Ali beyden onun yerine daha genç birinin gönderilmesini istedi. Genç idare adamları, hangi partinin adamı olursa olsun kolay yola geliyordu. İlk örnek, Sinop mutasarrıfı Mazhar Tevfik'ti.

Mustafa Kemal, i lerin sağlam adımlarla ilerlemesi için ilk önce en yakın askerî birli in ele geçirilmesi gerektiğini inanıyordu. Samsun'da bulunan on be inci tümen kumandanı kendi dü üncelerine kar ıt dü ünceler ta ıdı nı hemen anlamı ve Sivas kolordu kumandanlığı için getirdi i Albay Refet beyi tümen kumandanlığına makamına oturtuvermişti. Böylece Samsun, u anda onların elinde demek oluyordu.

Bundan sonra, Samsun'un asayisiyle ilgili ki ileri yokladı, bunlardan polis müdürü Refik bey, hükümet doktorunun çok uyanık ve tam kendi istedi i biçimde insanlar oldu unu gördü. Refik bey, (Koraltan) arkadaşlarıyla Pontos tehlikesine kar ı bir örgüt kurmaya çalışıyor ve

Müdafaa i Hukuk Cemiyeti'ni destekliyordu. Mustafa Kemal, bu ke fine ne denli sevinmi se polis müdürüyle arkadaşları da genç pa anın tam istedikleri gibi çıkı ina sonsuz sevinmi ler ve.onun yanından ayrılmaz olmu lardı. Mustafa Kemal, Samsun limanında kendisini yakalamaya gelen ngiliz torpidosunu gördükten sonradır ki sevgili arkada ı Rauf'un ne denil do ru söyledi ini anlamı ve artık, açıktan aç ı a millî propagandasına ba lamı tı.

Artık, hemen bütün arkadaş lar, ok yaydan çıkmı oldu undan, onun gibi inançlı sözlerle kar ısındakilere umut a ilamaya çalı yorlardı.

Refik bey, mutasarrıf Ethem ve tümen kumandanı üzerinde Mustafa Kemal'i uyarımı ve Batum'dan Sinop'a dek Pontosçulu un nasıl bir yangın gibi yayılmaya ba ladı ını, pek yakın bilgisine dayanarak anlatmı tı.

Samsun, güzel Samsun, eskiden beri çileli bir ehir " di. Bu day yeti tirecek tarlaları kıttı. Mısır yeti tirecek suyu yoktu. Doksan üç sava ında Kırım'dan gelen göçmen Tatarlar, bu ehri ilk kez adamakıllı darlı a dü ürmü tü. Deniz kıyısının gümü kumsalları üzerine kurulan erit gibi bir sıra tahta barakalarda barınan Kırımlılar, halleri vakitleri biraz düzelince Samsun'un yamaçlarındaki Rum ve Ermeni mahallelerine yakın yerlerde küçük tu la evler yapmı , deniz kıyısını bo altıp gitmi lerdı. Arkasından Balkan Sava ı çıktı. Samsun, bir kez daha göçmen kabileleriyle dolup ta tı. Bu aç, yoksul, kırmızı kuyaklı, yeldirmeli, sarı ın Avrupalı karde ler, yoksul Samsun'un güzel görünü üyle bir türlü doyamadılar. Tatar karde lerinin bo altıp kaçtı ı evlerde açlıktan ve hastalıktan kırılıp giderken Birinci Dünya Sava ı çıktı. te, o zaman çileli Samsun, en korkunç günlerini ya amaya ba ladı. Rus ordularının eline geçen Trabzon bölgesi insanları, göçmen olup yollara dü tüler. Tifüsten, koleradan, veremden ve sıtmadan kınla kınla Samsun'a vardılar. Öldürücü hastalıklar, açlıktan bir deri bir kemik kalmı Samsunluları sinekler gibi kırıp geçirmeye ba ladı. Rumlar ve Ermeniler, Samsun'un bu mutlu ve zengin insanları,

daha önce itilâf hükmetlerince kötü yollarda Türkiye aleyhine kullanılmak istendiklerinden yerlerinden oynatılmışlardı. ehlin nüfusu ço alır gibi oluyorsa da, her gün yüzlerce ölü ta ıyıp kazılmış çukurlara atan çöp arabaları, bunların sayısını azaltıp duruyordu. Yeni do mu yavru lar, sütsüzlükten çabucak dönülmez yolculu a çıkıyor, erkekleri cephelerde can veren ev kadınları, ölü çocuk larını, bahçelerinde, ya da sahipsiz topraklarda kazdıkları çukurlara gömüyorlardı. Takatsiz mezar i çileri, derin çukurlar kazamadı ından ölüler aç köpeklerin pençeleriyle çıkarılıp parçalanıyor ve i tahla yeniyordu. İssiz mezarlıklarda sahipleri kaybolmuş sürülerle köpek, karanlık geceleri korkunç ulumalarıyla dolduruyor, mezbahanın doaylarında yuvalanmış serseri kepekler, kuâurarak hem birbirlerini, hem de ordan geçen yolcuları parçalıyorlardı. Ormanlarda da kudurmuş kurt, çakal ve tilkiier dola yor, yolları ehre u rayınca köpeklerle bir ölüm di rim sava ına tutu yorlardı.

Samsun Belediyesi, kuduzun önüne geçmek için on ya indaki çocukların eline zehirli et parçaları veriyor, her yanda zehirlenmiş köpekler, kıvranıp duruyor, kuduz salgınının ve köpek ulumalarının ardı arkası bir türlü kesilmiyordu.

Bu da yetmiyormuş gibi Rus sava gemileri, çileli Samsun'u kaç kez topa tutmuş , birçok canlara kıymı ve yoksul halkın yüre ini a zına getirmiş ti.

Birinci Dünya Sava ı'nın sonlarına do ru Samsunlular, tam anlamıyla bitkin bir haldeydiler. Rusya'da patlayan Bol eviklik ihtilâli, Trabzon bölgesinden Rus ordusunun çekilip gitmesini sağlamış ve oradan gelmiş olan göçmenlerin sağ kalanları memleketlerine dönmüş lerd i. Yalnız, da larda Pontosçu Rum çeteleri kuvvetlenmeye başlamış , ehri çepeçevre çevirmiş lerd i. Suyu, Murat ırma nın kaynaklarına yakın yerlerden kapalı harkalı yoluyla gelen Sümsun halkı, yeni bir korkuyla kar ı kar ıya geismeye başlamış tı. Halk, aç oldu u gibi susuz da kalmaya mahkûm olmanın yolu üzerindediydi. Her gün, halkın a zında dola an söylentilere göre Rum ve Ermeni çete

ferinin suicrî zehirleyece inden korkuluyor, bu yüzden birçok günler halk, susuz kalmak pahasına çe melerden su doldurmaktan çekiniyor, surdaki burdaki su sızıntılarından yararlanarak su gereksinimini gidermeye çalışıyordu. ehrin bütün i e yarar erkekleri Enver Pa a'nın Allahüekber da larından a ırmaya çalışı tı ı o yüzbin ki i-lik «me hur» ordu ile kar fırtınaları içinde, ya da Mu 'ta, ran, Ermenistan sınırlarında ve karlı buzlu Erzurum yaylalarının korkunç so u u altında donmu , yeryüzü güne inin tatlı ı klarından ve ye il köylerinin mutlu güzelliklerinden yoksun bir karanlı a gömölüp gitmi lerd i. eh rin bedel verebilen varlıklı birkaç bin ki isinden gayri her ev, erkeklerinin en yi itlerini o sonsuz karanlı a yolcu etmi , imdi de kimsesiz ve umarsız, açlı ın, hastalıkların, zehirlenmek, da da bayırda tutulup öldürölmek korkusunun elinde yardımsız kalmı inleyip duruyorlardı. Cephelerde, ancak çoluk çocuklarını felâketlere emanet edebilmek için can veren yi it Samsun erkeklerinin çocukları, sokaklardan toplanarak Ermeni mahallesinin bo okul ve evlerinde kurulan Darüleytam adlı öksüz yurtlarına doldurulmu , bu kez de orada açlık ve yoksuluktan öldürölmek üzere yüzüstü bırakılmı lardı. Ayrı ayrı iki Darüleytam'da kız ve erkek olarak iki bin çocuk kapatılmı , sadece umutla ya atılmaya çalışılıyordu. Açlıktan ne yapacağını a ırmı bu çocukların en güçlüleri, en acar ve afacanları duvarlardan atlayarak hırsızlıkla karnını doyurmak için ehre da ılıyor, tutularak yeniden getiriliyor, ya da açlık ehitlerinin çocukları Darüleytamların sayısını arttırmak üzere toplanıp buraya depo ediliyordu. Bin öksüz kızın sayısı son günlerde hızla azalmaya ba lamı tı. eh rin paralı erkekleri için bunlar ucuz birer zevk matahı haline geldi inden bol bol evlâtlık alınıyordu. Gözü açık kimi kadın ve erkek ki ilerinin elinde bir gelir kayna ı haline getiriliyorlardı. Sava bitip de hükümet büyükleri sınırdı na kaçtıktan sonra, Darüleytamlar birdenbire bir maden oca ı gibi çökmü tü. Bin kızdan kala kala yirmi otuz ki i, erkek öksüzlerden de yüze yakın çocuk kalmı tı. Ancak, Darüleytamları besleyen tahsisat birdenbire

kesilmi , stanbul'dan, Rusya'dan ve da ba larından dö-
nen Rumlar ve Ermeniler, eski evlerine, kiliselerine, okul-
larına sahip çıkmaya, Türk öksüzlerini kapı dı arı ede-
rek buralara Rum ve Ermeni öksüzlerini yerle tirmeye
ba lamı lardı.

En son kaian kırk elli ki ilik bir çocuk grubunu aç-
lıktan kurtarmak üzere Samsunlu tüccarlar davranmı ,
onların ba larına Cevat adlı genç bir adam koymu , yi-
yecek ve içeceklerini vererek onları ölümden kurtarmaya
çalı mı lardı.

te. Mustafa Kemal, Samsun'a ayak bastı nda, dört
korkunç sava yılında can veren sayısız Türk askerinin
öksüzlerinden arta kalan birkaç kız ve erkek çocuk, be-
lediyenin kar ısındaki medreseye kapatılmı durumdaydı.

<

«*»

Mustafa Kemal, belediye reisinin ziyaretine giderken
belediyenin önünde bir facia ile kar ıla tı. Ayaklarının
parmakları patlak postallarından dı arı fırlamı , üstüba ı
paramparça, aılıktan avurtları çökmü , gözlerinde umut-
suzlu un iki uçurum gibi derinle ti i bir Türk askeri gör-
dü. Ne var ki, o, pa ayı görmüyor, baya ı yüksek sesle
a lıyordu. Belediyesinin ve askerî gücünün kasası tam-
takır olan çileli Samsun, bu sokakta kalmı çileke as-
kere yardım edecek durumda de ildi. Memleketine dek
gidecek parası olmadı ı meydandaydı. Nerden terhis edil-
mi se ortada bırakılmı sayısız askerciklerden birisiydi.
Sesli sesli a lıyordu. Bu a layı tonunda umutsuzluk ve
umarsızlı ın acı izleri seçiliyordu. Mustafa Kemal, bütün
bunları bilmekle beraber onun önünde durdu ve:

— Asker a lamaz, arkada , dedi. sen ne a lıyorsun?

Askercik, o denli kendinden geçmi ti ki, Mustafa Ke-
mal'le arkada larını da ordan gelip geçen baya ı yolcu-
lar sanmı , hiç aldırı etmemi ti. Mustafa Kemal'in ses-
si, onu uyandırdı. Ba ını kaldırdı. Bu sesi ve bu yüzü ta-
nıyordu. Bu Çanakkale'deki kumandanı Miralay Mustafa
Kemal'in kendisiydi. Askercik, a ırmı tı. Dikkatle baktı:
Kar ısındaki imdi bir pa aydı. Demek ki pa a olmu tu.
Yanık yüzünde birdenbire donakalmı gözya larıyla ka

fasını kaldırmı , bu ici gülümseyen ve kendisini anlayan efkat dolu mavi gözlere bakıyordu. Dilini yutmu gibiydi. Mustafa Kemal sorusunu yineledi:

— Söyle, ne a lıyorsun?

Askercik, yanık sesiyle:

— Dü man memleketi bastı, hükümet beni terhis etti. Silâhımızı elimizden aldılar. Topra ıma giren dü manı imdi ben ne ile öldürecek im? dedi.

Mustafa Kemal, derin ve tatlı sesiyle :

— Üzülme, çocu um, dedi, gel benimle.

Sonra, Cevat Abbas beye:

— Cevat bey, dedi, biraz sonra fırka karargâhına gitti imizde Binba ı Mahmut Ekrem beye söyle, bu çocu u tepeden tırna a silâhlandırınlar. Bu bizim yeni ordumuzun ilk askeridir.

Mustafa Kemal, belediye ba kanının ziyaretinden sonra tümen karargâhına gitti. Tümen kumandanı üze " rinde gereken bilgiyi almı tı. Hemen yanında' götürdü ü Albay Refet beyi onun makamına oturttu ve subay kadrosurtu toplayarak memleketin kurtulu tarihinin bugünden ba ladı ını müjdeledi.

Sonra, mutasarrıf Ethem beyi yerinden uzakla tırarak stanbul'dan yeni mutasarrıf Hamit bey gelinceye dek onun makamına da vekil olarak yine Refet beyi geçirdi.

ki üç gün içinde Mustafa Kemal'in Samsun'a neden geldi i her yana yayılmı , umutsuz ba lar do rulmaya ba lamı tı. Müdafaa i Hukuk üyeleriyle de sıkça görülen Mustafa Kemal ve arkada ları, iç Anadolu'ya geçmek için gerekli örgütlerini hızla ilerletmeye çalı ıyorlardı. Bu kıyı ehri, kendileri için her an umulmadık tehlikeler yaratabilir ve bütün umutları, i haline gelmeden bo up öldürebilirdi. İk alâmetler de görünmeye ba lamı tı :

Albay Refet beyin, makamına gidip oturdu u on beinci tümen kumandanı, sonradan Mustafa Kemal'in yolunda yürüyenlere katıldı ı ve Kurtulu Sava 'nda generalle e dek yükseldi i halde o günlerde ona ve arkada larına kar ı oldu u ve emrindeki birliklerle yakın birlikleri

ona kar ı ayaklandırmaya çalı tı ı haber alınmı tı. Refet beyin tümene el koyması, bu kötü belkiyi ortadan kaldırdı mı tı. Hemen bunun arkasından yeni bir tehlike kapıyı çalırvermi tı. Hemen ertesi gün, Samsun limanında yeni bir ngiliz torpidosu demir atm ı ve motorla karaya çıkan bir ngiliz Binba ısı, tümen kumandanlı ında Refet beyin kar ısına dikilivermi ti. Mustafa Kemal'le arkadaşlarının Anadolu'ya neden geçti i artık stanbul hükümetince de ngilizlerce de biliniyordu. ngiliz Binba ısı, Mustafa Kemal'le birlikte hepsinin stanbul'a dönmelerinin kendileri için hayırlı oldu unu söyledikten sonra torpidonun kendilerini götürmeye hazır oldu unu da sözlerine katm ı tı. Refet bey, her eyi göze alm ı bir ihtilâlcı olarak konumanın artık görevi oldu unu anlam ı tı:

— Gösterdi iniz alâkaya çok te ekkür ederim, ama, ben deniz yolculu unu hiç sevmem ve rahatsız olurum. Zira biliyorum ki, evvelâ stanbul'a, oradan da Malta'ya göndereceksiniz!

ngiliz Binba ısı, Türk Albayının verdi i bu kar ılı a a m ı tı:

— Galiba siz benimle alay ediyorsunuz! dedi. Refet bey ayak ayak üstüne atm ı olarak dudaklarında zehir gibi bir gülümsemeyle:

— Ne sandındı, tabî alay ediyorum! diye kar ılıklı verdi. Sonra daha a ırba lı, hattâ korkutucu bir ses ve yüz mimikleriyle sözlerini öyle sürdürdü :

— Bana bak. Binba ı, derhal burasını terke edecek ve gemine binerek geldi in yere gideceksin! Yoksa hemen seni tevkif ederim ve asarım!

Refet bey, blöf yapmıyordu. Artık, onu hiç kimse alıkoymazdı.

Samsun'da kald ı sürece, Mustafa Kemal'in sadece günleri de il saatleri bile doluydu. Masasının ba ında oturup durmaksızın direktifler veriyordu, mektuplar yazıyor, önemli bir eyler hazırlıyor, masasının ba ından kalkınca da hemen soka a fırlıyor, Müdafaa i Hukuk'a kouyor ve orda ortamını etkileyebilecek ki ilere yeni düncelerini a ılamaya çalı ıyordu. ki üç gün içinde hal

kın artık pek güvenmedi i bir pa a üniforması altından sevimli, cana yakın ve sempatik bir adam, halkı tanıyan ve onun en ince tellerine dokunabilen bir halk adamı çıkıvermi ti. Çok nazikti; kendisine bir çay, bir kahve, ya da bir iskemle getirene :

— Zahmet verdik, evlât. Çok te ekkür ederim, diyor ve kolaylıkla gönül alıyordu.

3ir yerde oturunca hemen memleketin imdiki acıklı durumundan söz açıyor ve kurtulu olanaklarını halkın anlayabilece i bir mantıkla ve dille açıklamaya çalı yor, onu dinleyenlerin yüzleri hemen umut ı klarıyla parlıyor, aydınlanıyordu. Mustafa Kemal'in idealist karargâh arkada ları da kendilerinden medet uman kulaklara :

— yi olacak, iyi olacak, bu kara günler geçecek! diye iyimserlik ve umut da ıtıyorlardı. Artık, ehir, bu mavi gözlü pa a ile adamlarının Samsun'a neden geldiklerini, ö renmi ti. Onlar ö rendi i gibi stanbul'daki devlet adamlarıyla padi ah ve ngilizler de ö renmi ti. Bunun için Mustafa Kemal'in karargâhının yerle ti i Mıntaka Palas Otell'nin çevresinde üpheli gölgeler dola maya ba la mı tı. Damat Ferit'in tilâf ve Hürriyet Partisi'nden hafiye kılıklı adamlar ve ngiliz casusları, Mustafa Kemal'le adamlarını adamakıllı göz hapsine almı lardı. Onu Samsun'dan öteye sa geçirmemek için de karanlıkta kimi hazırlıklar yapılmakta ya da dü ünülmekteydi. İkin istanbul hükümetince diplomatik yollardan onun stanbul'a ça rılıp ele geçirilmesi için sıtmalı bir çalı ma ba lamı tı.

Bu denli önemli bir görevle Mustafa Kemal çapında bir Generalin Anadolu'ya gönderildi ini ö renen ngilizler, büyük bir telâ a kapılmı lar, hemen i e koyulmu lardı. Mustafa Kemal'in arkasından yola çıkarılan ngiliz torpidosu, elleri bo geriye dönünce, ngilizler, Babiâli'yi adamakıllı sıkı tırmaya, hırpalamaya ba lıdılcr. Gerek Vahidettin, gerekse onun nazırları, ekerlemeye benzer tatlı dillerle Mustafa Kemal'i stanbul'a ça ırıyorlardı. Telgraf üstüne telgraf geliyor, hepsinde de avlayıcı bir dil kullanılıyordu. Mustafa Kemal, gelen telgrafları acı acı gülümseyerek okuyordu. Bu paçavralara kar ılık ver

meyi aklından bile geçirmiyordu. Yine de bu telgraflar gelip durdu.

Mustafa Kemal, o kurtuluş ufkuna doğru atılmış altın ok, Akdeniz'e de inceye dek a madan yoluna gidecekti.

Mustafa Kemal, Samsun'a ayak basar basmaz Erzurum'daki on beşinci kolordunun kumandanı olarak kendisinden bir ay önce Anadolu'ya geçip görevi başına gitmi olan Kâzım Karabekir'e bir telgraf çekti ve Türkiye'nin genel durumunun almakta olduğu tehlikeli gidişten pek çok üzüldü. Üzü, millet ve memlekete borçlu olduğu için son vicdan görevini yakından, ortaklaşa çalışmaları ile en iyi yapabileceği kanısıyla bu son memuriyeti kabul etti. İni, bir an önce Erzurum'a gitmek istedi. İnde oldu. İnu, yalnız Samsun bölgesinin durumu asayişsizlik yüzünden kötü bir sonuca gitmek tehlikesi gösterdiği için oralarda birkaç gün kalacağını bildirmişti, sonra da oraca kendisini ilgilendirecek haberler varsa bunları hemen bildirmesini dilemişti.

Bundan sonra, Ankara'da yirminci kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa'ya da bir telgraf çekmiş ve Samsun'a geldiğini ve onunla daha sıkı haberleşme istediğini, İzmir olayları üzerinde daha kolaylıkla alabileceği haberleri kendisine iletmesini dilemişti.

Mustafa Kemal'in ilk gündenberi gerek kendi düşüncelerine yatkın Müdafaa-i Hukukçulardan, gerekse uyandırılmış hükümet adamlarından ve halktan edindiği bilgiye göre Samsun, topuna zındaydı. Pontosçular, Samsun'u ateşten bir kısaç içme almışlar, eğerin içinde birçok noktalarda da yuvalanmış, gittikçe daha çok güçlenmeye, daha çok silahlanmaya çalışıyorlardı. Pontos ordusunun sayısı ve silahı her gün biraz daha artıyor, i kencelerle öldürdükleri Türklerin ve yaktıkları köylerin sayısı ise sayılamamaya başlıyordu. Samsun hükümetine yabancıların karışması yüzünden asayiş kurulamıyor ve adalet mekanizması işleyemiyordu.

Mustafa Kemal, Samsun'a gelmeden önce Pontosçular üzerine oldukça genel bilgiler alabiliyordu. Bu birkaç

gün içinde polis müdürü Refik bey ve arkadaşlarından örendikleri, tüylerini diken diken etmişti. Kendisi bir Rumeli çocuğu uydurdu. Balkanlardaki korkunç komitecilik üstüne derin denebilecek bilgisi vardı. Anadolu'daki Rum ve Ermeni hem ehrlilerimizin kurdu u çeteler, vah et ve dehette onlara ta çıkartacak bir iddetle çalı yıyorlardı.

Mustafa Kemal, Avrupa'ya kurtların kuzu ve kuzuların da kurt olarak tanıtıldığını dehetle görüyordu. Buradan İstanbul'a giden haberler, büsbütün tersineydi. Rum çetecilerinin Türkiere yaptığı i kenceler, Türklerce Rumlara yapıyor kanısı uyandırılıyordu.

Mustafa Kemal, Anadolu'da karıla aca ı güçlükleri daha önceden hesaplamı ve bunların nedenlerini ve imdiki güçlerini iyice incelemi ti. Bundan dolayı, bu belâlı Pontos sorunu üstüne de epeyce bilgisi vardı: Yunan Kilisesinin ta İstanbul'un fethinden bu yana Türkiye aleyhine korkunç bir kampanya açtı ını biliyordu. «Büyük Yunanistan» ve Bizans dâvasını salt Yunan Kilisesi yüklenmi gibiydi.

Yunan Kilisesi de Yunanistan'da de il Türkiye'nin ba kenti olan İstanbul'da bulunuyordu. te. bu yüzden de çok etkili çalı abiliyordu. Fatih'in yaptığı ı tek yanlılık, bu kiliseyi Yunanistan'a yolcu etmeyi iydi. Bizans Kilisesinin az zaman sonra. Yunan Kilisesi haline gelece ini dü ünebilmek, elbet yirmi üç ya ında bir Fatih için biraz güç ve çapra ık bir sorundu. Bizans Kilisesi, fetihten önce müslümanlık aleyhine korkunç savaşlar açmı , fetihten sonra da bu savaş ı Türklere kar ı yöneltmi ti. te, bu andan beridir ki. Büyük skender'in ele geçirdi i ya da sadece üzerinde askerce bir yürüyü yaptı ı bütün, toprakları. Büyük Yunanistan hülyası için at oynatılacak bir meydan olarak ele aldılar. Bu yüzden de Bizans Kilisesi papazları, «Büyük Yunanistan» hülyasının birer gönüllü fedaisi haline geldiler ve zehirli, korkunç propagandalarıyla Küçük Asya'da rahatça ya ayan bir avuç hristiyan Türk azınlı ını, zaman zaman müslüman Türkler ço unlu u aleyhine kı kırttılar ve ortalı ı kana boyadılar.

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olmasından sonra, Fener Patrikhanesi de Bizanslılıktan çıkmış, bu devletin Türkiye'deki bir ileri mevzii, bir ileri karakolu haline gelmişti.

Bu din yuvası, 1904 den sonra hızla siyasal bir bozgunculuk ocağı haline almaya başlamıştı. 1908 Meclis devrimi, bu ocağın doludizgin çalışması için gereken ortamı sağlamış, 1910 yılında tam kötülük yapabilecek bir güç niteliğini kazanmıştı. Venizelos'un Yunanistan'da bir güç olarak meydana çıkması, yani, başvekil olması üzerine artık bir saldırı gücü olmuştu.

Artık, Patrikhane, Yunanistan'ın Türkiye'de bir koçbaşı, bir vurucu kuvveti derecesine yükselmişti. Bizans İmparatorluğu'nun yeniden dirilebilmesi için. Patrikhane en önemli bir köprübaşı olarak ele alınıyordu. Patrikhane, Yunan devletinin kasasından beslenerek propaganda gücünü gündün güne daha çok arttırmış, mutluluktan başka hiç bir istediği olmayan Küçük Asya insanların belki de en mutlu azınlığını felâket ve tehlike saçan mutsuz ve tehlikelerle çevrili birer ada haline getirmişti. Venizelos'un 1909 da söylediği sözler, çok acı, çok tehlikeli sonuçlar doğurabilecek güçteydi: «Patrikhane Yunanistan'ın emrine girmelidir, bu'suretle birleşmiş bir Patrikhanenin ileride millî dâvalarda rolü pek büyük olacaktır.»

Bu söz etkisini göstermiş. Fener müfritleri Bizans hülyasını gerçeğe çok yaklaştırmış olarak görmeye başlamışlardı. Artık, Patrikhane kendisine inanan zavallı insanları inandırdığından doğrudan doğruya ihtilâle çağırıyordu. Türkiye'de henüz güçlü bir hükümet kurulamamıştı. Bunun üzerine, yine de bu tehlikeli havayı anlayan Türk hükümeti, Patrikhanenin çevresini askerî bir kordon altına almıştı.

Venizelos, başvekil olmadan önce, bir kez gizlice İstanbul'a gelmiş, Fener Patrikhanesinin dolaylarında bir Rum'un evinde bir süre saklanmış ve ileride yapılacak ihtilâl için direktifler vermişti. Başvekil olduktan sonra da sadece kurulmuş cehennem makinasını ateşlemek için dümesine basmak yetmişti.

1919 yılında, itilâf devletleri donanması İstanbul'a girince çalı ma hızlandı , ilk elde Karamanlı Patrik uzakla tırılarak yerine Doroteos getirilmi ti. Önceen elde bulunan bütün örgütler aktif bir hale getirilmeye ba lanmı tı. Patrikhanenin özel örgütü, Siloloz kulübü, Zografyon ve Zapyon liseleri, Rum kulüpleriyle adalardaki okullar, öksüz yurtları ve hastahaneler, Rumca gazeteler se ferber edildi.

Bu kurulu ların ba larındaki siviller uzakla tırılarak yerlerine asker ki iler, tecrübeli subaylar getirildi.

Bu tanınmı adlar arasında Kanelopoulos, Albay Kanamakis, Komaris vardı. Bu üç asker ve politikacı, İstanbul'daki stratejik noktalara gelip yerle ir yerle mez arkalarından milyonlarca lira sökün etti: Üç milyon lira Yunan hükümetinin kasasından çıkarak pasaportsuz Türkiye sınırlarından içeri girdi, arkasını Amerika'daki Yunan asıllı milyoner ve milyarderlerin gönderdi i dört milyon "drahmi kovaladı. Fener Patrikhanesi, artık, kendini küçük bir deviet bütçesine sahip görmeye ve korkusuzca silahlanmaya ba lamı tı. Patrikhanenin kapısına ba ımsızlı nı gösteren Bizans'ın çifte kartallı bayra ı asıldı...

Patrikhane, artık güçlü bir Rum Ortodoks vurucu gücü haline gelmi ti. Kolları Türkiye'nin yedi kö e dört buca ına eri iyordu. te, onun gölgesinde do an cinayet â ıkı yaratıklardan biri de Etniki Eteryia denilen kurum olmu tu. Bunun merkezi Yunanistan'daydı; Patrikhane Yunanistan'ın bir ilen karakolu haline geldikten sonra, onun yardımıyla Türkiye'de de bunun bir ubesi açıldı. Bu örgüt kurulur kurulmaz Türkiye'de suçsuz insanların kanları akmaya ba ladı. Bu siyasal cinayetler, 1822 den bu yana tam bir yüzyıl boyunca durmaksızın süregeldi.

Artık, Rumca gazeteler de bu örgütün etkisinde, sayfalarından masum kanları sızarak çıkıyordu.

Bu ölüm, kan ve cinayet örgütü, 1918 de yeniden gözden geçirilmi ve daha aktif hale getirilmi ti. Kurul do urmu , birçok insan yiyen dev yavruları türemi ti. Rum Basın Kurulu. Rum Millî Savunma Kurulu, Rum Trakya Kurulu. Rum Göçmenler Kurulu, Rum Tacirler Kurulu.

Rum Küçük Asya Kurulu. Rum Edebiyat Kurulu ve Rum zcilik Örgütü...

Bunların hepsi. Patrikhaneye ba lıydı. Yunan Kızılhaç. Atina ve Selanik bankaları, bu örgütlerin kasclarını hiç bo bırakmıyordu. Etniki Eterya'nın bu insan yiyen yavruları, yiyecekleri ba ların i aretini, yukarıda adlarını söyledi imiz üç siyasal ve askerî ba tan alıyorlardı. Bu kollar, hem cinayetler i liyor, hem de Türk aslından gelen Anadolu hristiyanlarına hızla Yunanca ö retiyorlar, askerlik bilgileri verip onlardan gizli ordunun elemanlarını hazırlamaya çalı ıyorlardı.

Gizii cinayet örgütünün en önemli kollarından biri basın kurulu idi; toplantılarını ço u zaman Yunan Konsoloshanesinde yapıyordu. Sekiz üyesi vardı ki bunlardan be i, yerli Rumlardan, üçü de Yunanlılardandı.

Yenilerden Votlras, Necolcgos gazetesinin sahibiydi; Pandazitis, Zografyon lisesi ö retmenlerindendi; Votiras'ın karde i Makridis de bunlardan biriydi. Eklisyastiki Alitya dergisi de bütün öbür siyasal gazetelerin ta kın ihtilâlcı diliyle yayın yapıyordu. Oysa. o sadece Patrikhanenin dinsel dü üncelerini yayınlaması gereken bir dinî dergiydi.

Basın kurulu, imdiye dek yapıımı ve yapılmakta olan cinayet ve katilleri yeter bulmayarak ölüm ve terör kampanyasını yeniden hızlandırmaya karar vermi ve i e koyulmu tu. Bu kampanya sonucunda itilâf devletlerinin yardımıyla stanbul Cezaevi'nde ve ba ka yerlerde mahkûm ve tutuklu bulunan bütün Rum ve Ermeniler serbest bırakıldı; bunların sayısı be yüzü a kındı. Bunların hepsi, cinayet gruplarına ve kurulmu çetelere katılarak i e koyuldular. 1913 den 1919 a dek yüzü a kın cinayet i leyerek ellerini kana boyadılar.

Basın kurulu, bu kez, izcilik grubunu ele aldı ve onu da az zamanda silâhlı ve vurucu bir güç haline getirdi. Be yüzer ö renciden üç asker bölü ü kurulmu tu. Bölük kumandanı olarak her bölü ün ba ında birer Yunan Yüzba ısı ile üçer Yunan Te meni bulunuyordu. Zaman geçtikçe bu örgütler tehlikeli bir biçimde geli ti durdu.

Patrikhanenin kurdu u en korkunç siyasal örgüt, Pontos kurulu idi. Karadeniz kıyılarını Batum'dan Sinop'a dek kapsayan bu hayal ülkesi için en korkunç, en vahiyeye cinayetler i lenme e ba lamı tı.

Bu «Büyük Yunanistan» Megalo deas'ının bir parçası olan bir toprak parçası olarak ele alınmı tı. Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Gümü hane, Tokat, Amasya, Trabzon vilâyetlerini içine alan Pontos hükümeti içinde oturan Türk slâm herkesin kanı helâldi. Sebil gibi içilebilir, akıtılabılırdi.

Pontos hükümetinin merkezi Samsun olaca ndan Pontos çetelerinin en azgınları, en beceriklileri ve en iyi kasapları hep bu bölgede toplanmı , yakıyor, yıkıyor, kesiyor, do ruyor, öldürüyorlardı.

Patrikhane, zmir'in Yunanlılarca i galinden sonra Pontos devletinin sınırlarını açıkça gösteren haritayı bastırmı ve Anadolu'daki bütün Metropolitlere göndermi ti.' Parola da hazırdı: stanbul'da Ayasofya Kilisesi'nin kubbesi üzerine Yunan bayra ının asılmasından bir dakika sonra **Samsun** kıyılarında da Pontos bayra ı dalgalanmaya ba layacaktı.

Fener Patrikhanesi'nce silâhlandırılan Rum Pontos çetelerinin ba nda en korkunçları Bafra bölgesindeki Nebyan çeteleri geliyordu. Nebyan bölgesindeki on bir Rum köyünde bin on iki ev vardı ve bu evlerin hepsinde altı bin iki yüz yirmi sekiz ki i ya amaktaydı. Bu nüfusun hemen hemen bin be yüzü silâh tutacak durumdaydı. Birinci Dünya Sava ı'nda Türkiye'de seferberlik ilân edilir edilmez bütün bu köyler ayaklanmı tı.

Ayaklanmada Türklerin ilk verdi i kurbanlar arasında Kazakçı Mermer köyünden iki köylü vardı. Çeteciler, bu iki Türk köylüsünü sırt sırta ba lamı lar, sonra üzerlerine gaz dökerek yakmı lardı:

Sonra, bir jandarma eri. kıtasına giden bir asker, tarlada çalı an bir kadın öldürüldü.

Çeteciler, hem kadın ve kızların ırzına geçiyor, sonra da onları öldürüyorlardı. Bu cinayetler, bir süre teker teker yapılmı , sonra toplu öldürmelere geçilmi ti.

İlk toplu öldürme olayı Casun köyünde meydana gelmişti. Bu köy, Nebyan bölgesindeki on bir Rum köyünün arasına sıkışmış altı Türk köyünden biriydi. Bu altı Türk köyünde ancak iki bin kişi yaşıyordu. Pontosçu çeteciler, ilkin bu Türk köylerinden en büyüğü olan Casun'a saldırdılar. Baskın çok ansızın oldu. Köy, baştan başa yakılıp yıkıldı. Bu yıkımdan bir tek ev kurtulmamıştı. Evlerde ele geçirdikleri bebeklerden yatalak ihtiyarlara dek bütün köylüleri köyün meydanına sürüp götürerek orda korkunç baskınlar, yalvarmalar ve inlemler arasında süngüleyerek öldürdüler. Kurun onlarca çok değerliydi. Bıçak ve süngü ne güne duruyordu? O gün, Casun'dan kurtulabilenler, ancak herhangi bir içine evlerinden uzağa gitmiş olanlardı.

Pontos çetelerini artık kan tutmuştu; öldürme ihtimalleri korkunç bir dereceye yükselmişti. Kuşak ve Boyalı, Türkmenler köylerini de aynı biçimde yakıp yıktılar ve bütün ele geçirdikleri Türk köylülerini kanlı bir ihtimalla boğdular; bu köylülerin bir bölümünü süngü ve bıçakla parça parça öldürdüler, geri kalanını gaz dökerek evlerinde ya da meydanlarda yaktılar ve karlılarında mataralarla arap içtiler. Parçalanmış ve yakılan köylülerin sayısı üç yüz altmış yediydi.

Türkiye, dünya savaşından kötü bir yenilgiye uğrayarak çıkınca Pontos çetelerine artık gün doğmuştu. Savaşın başında henüz, bir hükümet otoritesi varken bu yürekli ihtimaller ve vahim ihtimalleri gösteren Nebyan çeteleri, artık büsbütün örgütlenerek birer kasap korkusuzluğuyla meydana atılmışlardı. İmdiye dek yalnız Rum köylüleri çetelere katılıyor, Bafra'nın içindeki Rumlar bunlara katılmaktan uzak duruyorlardı. Bırakılma olmaz Bafra'nın içinden de üç Rum bu silâhlı çetelere katıldı. Bu bir parola oldu: Artık, çete kurmak ihtimalleri Rum köylülerinin ihtimalleri olmaktan çıktı ve bütün köylüler ve kasabalılar Nebyan Pontosçu çetelerinin yanına inmiş yer aldılar. Hepsini tepeden tırnağa silâhlanan bu halk, artık Nebyan bölgesinin dışında da serüven aramaya başladılar. Türk hükümeti, artık sadece bir addan başkası bir şey de ildi. Da

yanaksız ve desteksiz kaldı inı anlayan Türk halkı, tam anlamıyla korkuya kapılmıştı.

Nebyan çeteleri, bütün Bafra ve Samsun ormanlarına deh et saçıyorlardı. Karanlık gecelerde önlerine gelen Türk köylerine yaptıkları baskınlarda bütün insanları bo azlıyor, yükte hafif pahada a ır ne bulurlarsa alıp götürüyorlardı. Her türlü i e yarar hayvan, ya ma edilerek sürüüp götürülüyordu.

Bu ilk kısa taarruzda Nebyan bölgesi dı ında tam yirmi iki çiftlik ve han yaktılar, on kızın ırzına geçtiler. Oruç köyünü yakıp yıktılar ve ta üstünde ta bırakmadılar. Bundan sonra, yeniden yakıp yıkma dalgası geldi: Yirmi yedi Türk köyünü yaktılar; bütün hayvanlarını ve ta inabilen bütün e yalarnı alıp götürdüler.

Kalu, Ada, A lar köylerinin bütün hayvanlarını, bütün e ya ve mallarını nke, Garip ve Kuyumcu köyler; ., nin bütün hayvanlarını ya ma ettiler. Alaçam köyünü bastılar, yirmi altı hayvan, yirmi be at ve bin üç yüz yirmi liralık da e ya kaldırdılar.

Bunlardan ba ka Nebyan bölgesi dı ındaki Almazsa köyünden kırk, Cal köyünden kırk be , Carin köyünden yetmi be , Terzili'den dört, Engiz'den üç, ingazi'den yirmi be evi bütünüyle yaktılar; Nebyanlılar kısa aralıklarla tam be yüz Türk köyünü yakmış oldular.

Nebyan çeteleri, bununla da kalmadılar! Nebyan bölgesinin batısına dü en Kapıkaya'ya indiler ve Kızılırmak'ta Vezir Köprü'den Bafra'ya i leyen kayıklardaki bütün malları ya maya ba ladılar. Hükümetin bunlarla u raacak ne jandarması, ne de askeri vardı. En sonra postun elden gidece ini anlayan bu bölgedeki Türk köyleri, baslarının çaresine bakmaya karar verdiler. Pek sık ve yan yana bulunan bu Türk köylerinin çıkardı ı silâhlılar, ilk ke7 Pontosçu ya macılara silâhla kar ı koydular.

Bütün bu bölgeye deh et salan Nebyan çeteleri, yirmi grup halinde çalı ıyordu ve hepsi de Trabzon metropoliti Hrisantos'tan emir almaktaydılar. Bu çetelerin reisleri de unlardı: Bafra'nın Kelek köyünden stavri, Samsun'un Taflan köyünden Lefter, Havza'nın Küpçüda ı kö

yünden Piç Vadi, stavri ile birlikte çalı an Aleko. Osmanbeyli köyünden Plço, Samsun'un Kurukökçe köyünden Andon, Balık köyünden Endik, Karapınarlı köyünden Piç Uya. öbür adıyla (Kara Uya), Kirazlı köyünden Taçolu Kara Siva, Bafra'nın Yayla köyünden Kel Sava, Samsun'un Eribel köyünden Anastas ve dayısı Anastas, Aynia'ere köyünden Balcıolu Deli Yani. Havza'nın Elmalıca köyünden Eleni Çavu. Baraltı köyünden Fali, Samsun'un Beylik köyünden Sarıstil, Kapıkaya köyünden Kavaklıolu Yuvan ve yeeni Totorolu Agapiyus, Alaçam köyünden Gördüko lu Simyon, Aynidere köyünden Timuro lu Yani, Bakırpınar köyünden stavri, Zümbül köyünden Totorolu.

Bu çete reislerinin emrinde iki bin tutarında çeteci vardı. Bunlar gerçekten Bafra'nın ve Samsun köylerinin iflahını kesmi lerd.

Nebyan çetelerinin cinayetleri. Samsun bölgesinde kinden sayıca çok oldu u halde cinayetlerin kaliteleri ve inceli i bakımından Samsun bölgesininkinden a a ıydı.

Samsun köylerinden Günney ve Billarca'da yirmi dört kadın ve erkek toplu olarak süngülenip delik de ik edilerek öldürülmü , be yüz kadar da ev yakılmı tı. Duayeri ve Kábiba alan köylerinde yirmiye yakın insan öldürülmü , yirmisi de a ır yaralanmı tı. Samsun'un merker kazası çindeyse elli bir ki inin canına kıyılmı tı.

Çaramba ve Terme Ermeni ve Rumları birlikte e kıyalı a çıkmı lar, üç yüz otuz be ev, iki cami, iki okul, yirmi iki samanlık yakmı lar, iki ki iyi de öldürmü lerd. Amasya'da Rum e kıyaları yirmi be ki iyi öldürmü lerd. Bu cinayetlerin i lendi i on yedi köyde yüz ev yakılmı , sıırçobanı köyünden gecen altı Türk askeri tüyler ürpertici bir biçimde öldürülmü tü.

Pontos kurulunun merkezi olan Merziyon ve dolaylarında Rum çeteleri, birçok Türkü öldürmü , evleri yakmı , köyleri barınılmaz hale getirmi lerd. Bu çeteler, soydukları e ya, altın mücevherat ve parayı kendilerinde alıkoymuyor, emri altma girdikleri metropolitlere gönderiyorlardı. Metropolitlikler, bu parayı kurulmu ya da ye

ni kurulacak olan Pontos örgütlerine harcıyorlardı. Metropolitliklerce para yardımı yapılan kimi çeteler, Orta Anadolu'nun kapısında dolamakta ve durmadan adam öldürmekteydi. Amaçları ya oralarda oturan nüfusu öldürerek bitirmek ya da korkutup göç ettirmektir. Lâdik'te i lenen cinayetler, bu kanlı trajedinin kızıl halkalarından biriydi. Lâdik dolaylarında kadın erkek karı ı bir Rum çetesi, Küpecik köyünü basmaları ve bir saat içinde tam yetmi ki iyi türlü i kencelerle barıta barıta öldürmü - lerdir. Bu çeteler, öldürmeye vakit bulamadıkları birçok köy kadınına da lara sürükleyip götürmü ler ve .orada ırzlarına geçtikten sonra öldürüp kurda ku a yem olarak bırakmı lardı, bunların ölümü de çok korkunç olmu tu: Hepsini birbirine ba layarak yakmı lardı.

Bu çeteler, evleri ve tarlaları yakmı lar, paraları soy jnu lar, bütün hayvan sürülerini alıp götürmü lerdir.

Alıp götürdükleri yetmi ki inin mücevherat ve parasının tutarı kırk yedi bin dört yüz liraydı.

Lâdik cinayetlerinden sonra Gümü hacıköy, Gümü rnenköy, Havza, Tokat, Erbaa, Zara cinayet dalgası sökün etmi ti. Rum e kıyılan ve disiplinli Pontos çeteleri, üç ay içinde tam üç bin yüz altmı Türk'ü i kenceler içinde öldürmü lerdir.

te, bütün Anadolu metropolitleri, Türklerin Rumlara yapmakta oldu u vahice cinayetler diye itilâf devletlerine bu olayları bildiriyorlardı. Mustafa Kemal de, sözüm ona, bu cinayetleri i leyen Türkleri cezalandırmak için Samsun ve bölgesini tefti e gönderilmi ti. Mustafa Kemal, gerek polis müdürü Refik beyden, gerekse Müdafaa ! Hukuk kurumu üyelerinden ve onların tanı tırdı ı zulüm görmü lerden edindi i yeni bilgiler kar ısında aırıp kalmı tı. Burda bir eyler oldu unu biliyordu ise de bu denli korkunç ve tüyler ürpertici olayların geçebileceğini hiç aklından geçirmemi ti. Hazır bu bilgiyi edinmi - ken zulme u ramı olan yakın köylerden birisine gidip köylüyü dinlemek iste ini gösterince polis müdürü, askerî erkân ve arkadaşlarıyla bir kafile halinde Yenice köyüne yollandı. Mayıs, Samsun'un ta ını topra ını sıcak

bir ye ile boyamı tı. Kırlarda sürülerle serçeler otluyor, erkek tarla ku ları, kendisinden hiç umulmaz güzellikte a k türkülerıyla esmer bir incir yapra ı gibi havada salınarak uçuyor ve kimi zaman kanatlarını sık sık çırparak a a idaki ye illik içinde di isini arıyordu. Yol kenarları sapsarı, apak çiçek serpintileri, ya da kümeleriye örtülüydü. Beyaz çiçek serpintisi, köyünün koyun gözü dedi i papatyalardı. Samsun'un bodur me eler ve çamlarlc örtülü da lan üzerindeki mor bir duman halindeki hava, sıcaktan tatlı dalgalarla titriyordu. Mustafa Kemal, aldı ı yeni bilgilere göre imdi, her ye il kümenin içinde, her ye il çamın ve me e fidanının ardında bir Pontos e kıyasının pusu kurdu unu dü ünüyor, bu güzel do ayı böyle zehirli bir mantar haline getirenlere lanet ediyor ve bütün bunların ayıklanıp bu güzel memleket do asının temizlenmesini artık bir gün sorunu olarak görüyordu.

Yenice köyüne arabalarla vardıklarında sıtmalı, soluk benizli, üstleri ba ları paçavralar içinde insanlarla kar ıla tılar. Bir çimenlikte ba da kurarak oturdu. Köylüler, ürkek ürkek, kararmı , çürümü me e kütükleriyle yapılmı karanlık evlerinden çıktılar ve kadın erkek onun çevresinde ba da kurdular. Mustafa Kemal, tatlı sesiyle onlara sorular soruyor, ya bir kadın ya da bir erkek, yerine göre, bunlara kar ılık veriyordu. Pontosçular, her köy gibi Yenice'nin ba nda da ek imi lerdı. Tepelerde ecel gibi dola ıyor, onlara soluk aldırıyorlardı. Da dan odun getiremez, hayvanlarını otlatamaz olmu lardı. Bütün gece, ormanlar silâh sesinden inim inim inliyordu. Kadınlar, bunları inleyerek anlatıyorlardı. Çocukların karınlarını davul gibi i iren sıtmadan daha korkunç bir afetti bu gâvur e kıyalar!

Mustafa Kemal, o kaniya gelmi ti ki, bütün Karadeniz da ları, bu haldeydi ve bu Türk köyleri biraz daha sahipsiz kalırsa az zaman içinde kökleri temelli kazınabilirdi.

Onlara kendilerini korumak için silâhlanmalarını ve onları, onların kullandıkları usuile yok etmeye çalı mala-rını salıkladı ve çok yakın bir zamanda yeniden kurula

cak hükümet kuvvetlerinin bu da ba larını kuzu ile kur-
dun yanyana gezebilece i bir hale getirece ini anlattı.
Memleketi her yandan boyunduruk altına almaya ba la-
yan dü manlar, ne denli güçlü olursa olsun günün bi-
rinde hepsinin kovulaca im ve bu günün, bu mutlu gü-
nün ba lamı bile oldu unu anlattıkça umutsuz, sefil yüz-
lere bir aydınlık yayılıyordu. Bu onlara, kaderin pek ya-
kına getirir gibi göründü ü mutlak ölümden kurtulu un
tatlı müjdesi gibi görünüyordu.

Mustafa Kemal, arkada larıyla ehre döndükten son-
ra, do ruca Mıntaka Palas'a gitmi , yeme ini yemi , kah-
vesini içiyor, birkaç ki iyle oturmu konu uyordu. Bele-
diyenin önünde bulup da silâhlandırdı ı asker, oteiin ka-
pısında nöbet bekliyor, içeri sinek uçurmuyordu.

Dı arıdan onun sesi:

— Yasah, diyon sana, ulan! diye birkaç kez yinele-
yince Cevat Abbas, tabancasını çekerek kapıya ko tu.
Kar ısında orta ya lı, irr yarı, kara gözlü, esmer, palabı-
yıklı, halktan bir adam duruyordu. Daha çok do ulu bir
Kürt hamala benziyordu. Bıyıkları o denli karaydı ve öy>
le parlıyordu ki onları yanmı fındıkla boyadı ı kanısını
veriyordu.

— Ne arıyorsun burada?

— Mustafa Kemal Pa a'yı görece im!

— Ne yapacaksın pa ayı?

— Ona söyleyeceklerim var.

— Nedir söyleyeceklerin? Bana söyle, ben ona söy-
lerim.

Konu masından Kürt oldu u anla ılan adam, mutlaka
içeri girmek istiyordu. Yaver, en sonra önüne dü erek
onu Mustafa Kemal'in oturdu u odaya götürdü.

— Sizi bir vatanda görmek istiyor, pa am.

— Gelsin görelim.

Bu adamın durumunda bir gariplik oldu u herkesçe
görülüyordu. Hepsi dikkatle ona bakıyor ve her davranı nı
göz hapsinde bulunduruyorlardı. Mustafa Kemal:

— Gel bakalım, evlât, bir arzun mu var? diye sordu.

— Var pa am, zatınıza söyleyeceklerim var!

— Haydi, çekinme, söyle öyleyse!

Adam, bo azını temizledikten sonra :

— Pa am, dedi, bana zatınızı vurmak için vazife verdiler.

— Peki, öyleyse, vur beni, yap vazifeni, haydi.

— Aman pa am, sen vurulacak adam mısın? Sen, ba tacı olmaya lâıyısın.

Sonra ceketinin iç cebinden yepyeni bir tabanca çıkarıp masanın üstüne bıraktı :

— te pa am, bana verdikleri tabanca. «Git. o vatan, millet haini, padi ahımızın dü manı olan pa ayı vur,» dediler. Ben de zatınızı öyle sanarak öldürmeye karar verdim. Üç gündür arkada dola ıyorum. Bütün dü ünçelerim alt üst oldu. Me er beni aldatmı lar! Az kalsın milletin babasını vuracaktım. Senin, hem ehrilerle konularını dinledim, baktım ki sen yalnız bizi dü ünüyorsun. Bizi dü manların elinden kurtarmak istiyorsun. Asıl hain oniar; o senin dü manın olacak namussuzlar, ben de artık sendenim, pa am.

Mustafa Kemal, bu kendi kendine gelip, kendi kendine giden tehlikeye a tı kaldı. Daha önce, bu çe it suikast olaylarıyla birkaç kez kar ıla tı ı için a kınlı ı uzun sürmedi:

.— Al tabancanı, sok beline, evlât, dedi, sen de artık benim askerim sayılırsın. Tabancasız, silâhsız olursak Pontosçular hepimizi gelip keser.

Kürde bir de kahve ismarladı ve kendisini unutmamasını söyledi. Adam, kahvesini içtikten sonra, tabancasını alıp cebine soktu ve Mustafa Kemal'in ellerini birkaç kez öperek çıkıp gitti. Mustafa Kemal, bunun üzerine bir sigara yaktı, arkadaşlarına da birer tane verdi: Yüzü gülüyordu. Seviniyordu. Bu olay da anlatmı ı; ki, halk, onun dilinden anlıyordu. Halk onun dediklerini, kendi içinin yankısı olarak buluyordu. Halk, bir kurtarıcı bekliyordu. Mustafa Kemal. Samsun'dan ayrılmak için acele ediyordu. Gitmeden önce de Samsun'da Pontosçulara kar ı tertibat almak, te kilât kurmak istiyordu. Bunun için de Havza'ya do ru yola çıkmadan önce Refet beyin kur

may ba kanı eski sınıf arkada ı Yarbay Mehmet Arif be-
yi Samsun'un Kırak köyüne örgüt yapmak üzere bıraktı.

KORKU RÜZGÂRI

*Kötülüklerin ilki ve en büyü-
ü, haksızlıkların cezasız kal-
masıdır.*

Eflâatun

21 Mayıs 1919 günü Bandırma iskelesine yana an
Gülnihal vapurundan iri yarı, uzun boylu, geni omuzlu,
kumral, menek e gözlü, yi it görünülü, yakııklı bir su-
bay ndi. Bu, zmir'de Nadir Pa a'nın, erefini çamurlara
buladı ı on yedinci kolordunun kumandanı vekilli ine ve
elli altıncı tümen kumandanlığına yeni atanmı Kurmay"
Albay Bekir Sami beydi. Bekir Sami bey, çok tecrübeli,
zeki ve akıllı kumandanlardan biriydi. Birinci Dünya Sa-
va l'nda Kafkasya'da, Irak'ta be inci seferi kuvvet ve el-
li • ikinci tümen kumandanlıklarında bulunmu tu. A irba lı,
namuslu ve yurtsever bir askerdi. Do ru stanbul'dan ge-
liyordu. stanbul hükümetinin son insancı ve milletçi il-
gilileri, bo ta bekleyen en güçlü subay kadrosunu birer
bahaneyle Anadolu'ya geçirmeye çalı yordu. te, Be-
kir Sami bey de bu güçlü kumandanlardan biriydi. Rauf
bey, Anadolu'ya geçmek hazırlıkları yaparken, bu tanıdı ı
ve sevdi i arkadaşının atanma i ini de ele alarak Cevat
Pa a'nın yardımıyla çabukla tırmı tı. Bekir Sami bey, Har-
biye Nazırı evket Turgut Pa a'yla helâlla mak için Ne-
zarete gitmi ve nazırın pek sempatik yüzüyle kar ıla -
mı tı :

— Gitti iniz yerde ne yapacaksınız pa am? diye sor-
du.

— Vatan neyi emrederse onu!

Bu söz üzerine evket Turgut Pa a'nın gözlerinden
ya lar bo anmaya ba lamı tı. A lıyordu. Zayıf yüzünün
etleri oynuyor, ya lar sigara dumanından sararmı bıyık

tan üzerinde çi taneleri gibi titriyordu, elini uzatıp Bekir Sami beyin iri ve kuvvetli elini sıkarak:

— Allah muvaffak etsin, o lum, dedi, erleri ve su-
bayları toplayınız, fakat, bir mecburiyet olmadıkça Yunanlılarla çarpı mamaya dikkat ediniz.

Bekir Sami bey. Nezaretten ayrılırken içinde aynı sıcak gözya larının tadını duyuyordu.

Gülnihal vapurundan Albay Bekir Sami ile birkaç kişi daha inmişti. Yaveri Yüzba ı Salâhattin bey de yanındaydı. Vapurda Ödemi ti Avukat nceolu Hamit evket ve Turgutlu Askerlik ubesi'ne yeni atanan Yüzba ı Süleyman Süruri ile yolculuk etmi ve onları millî dâvada görevlendirmişti.

Hamit evket nce, stanbul'da göz doktoru Esat Pa a'nın kurdu u Millî Ahrar Partisi'yle ilgiliydi ve Ödemi 'e, Yunan i gali aleyhinde daha zorlu i ler yapabilecek durumdayken, bu partinin bastırması nüfus istatistiklerini da itmaya gidiyordu.

Bekir Sami bey, onun i gal aleyhinde bir direnme yaratmaya çalı ırsa daha büyük bir i yapacağını söyledi. Yüzba ı Süleyman Süruri beye ise do rudan do ruya yapılacak i ler üstüne emirler verdi.

te, otuz be kırk arası görünen genç Albayla arkadaşları, iskeleden ayrılıp da. ehre girdiklerinde gözlerine inanamadılar, a ırıp kaldılar. Kasabanın epeyce kalabalık olan Rum ve Ermeni hem ehrileri, evlerini bantaba a kocaman mavi beyaz Yunan .bayraklarıyla donatmışlardı. Sıcak ve masmavi Mayıs havası içinde bu mavi beyaz bayrakların hı ıltısından ve sokaklarda bayramlık giy neklerini giymi Rum ve Ermeni topluluklarından baka bir ey yok gibiydi. Rum ve Ermeni gençleri sokaklardan kolkola arkılarla geçiyor ve Bekir Sami ile arkadaşlarına alaycı bakı larla bakıyor, ıslık çalarak uzakla ıyorlardı.

Bekir Sami bey, do ruca hem ehrişi Çerkez Hasan beyin evine indi. Bu çılgınlı ın nedenini sordu. Me er, zmir'in Yunanlılarca i gali onlarda Bandırma'nın i gali umudunu uyandırmıştı. Bu yüzden hepsi her saat, Bandırma'nın da i galini beklemekteydiler. Gece gündüz halkın göz

ieri denizin ufuklarında dolaıyor ve her yakla an sava ya da yolcu gemisini bir i gal gemisi olarak görüyor, apkalarını sevinçten havaya fırlatıyorlardı.

Bekir Sami bey, hemen o gün iddetli bir emir vererek yabancı milletin bayraklarını indirtti ve buranın Türk yurdunun bir parçası oldu unu bildirerek ta kınıklara bir son verilmesini istedi. Bayraklar, hemen indirildi ve sokaklarda yine Türk müslüman ba iarı görünmeye ba ladı.

21 Mayıs gecesi, Bandırmalı Hasan beyin evinde uzun saatler yurtseverce konu malar yapıldı. Bekir Sami bey, Cerkezlerm ileri gelenlerini ve bunlar arasında Ethem beyin a abeysi Çerkez Re it beyi de ça ırttı. Re it bey gelmemi , eni tesi Hafız Hakkı beyi göndermi ti. Gerek Re it bey, gerekse küçük karde i Ethem bey, ttihat ve Terakki'nin «Te kilâtı Mahsusa»s:nda çalı maktaydılar. Bırakı ma olur olmaz her aktif ttihatçı gibi onlar da ye ni hükümetçe kovalanmaya ba lamı lardı. Ethem bey, eski arkada larıyla da a çıkmı , büyükçe bir çete kurmu tu. Sava tı ı kuvvet, Ferit Pa a hükümetinin adamları. tilâf ve Hürriyetçilerdi. Ethem bey, Bandırma ve Manyas bölgesinde adını duyurmu , hatta kaymakamları kovarak yenisini atayacak hale gelmi ti.

Daha önce zmir Valisi Rahmi beyin küçük o lunu kaçırmı ve ondan fidye olarak pek çok altın almı ve çocu u babasına göndermi ti. te, bu parayla çetesini büyötmeye çalı ıyordu.

Bunu Rauf bey de, Bekir Sami bey de yakından biliyordu. Hatta zzet pa a hükümeti zamanında Ethem bey için ikâyetler o denli ço almı tı ve öyle önüne geçilemez olmu tu ki, Rauf bey, Ethem beym uslu durması için aracı olaca ını adamı tı. Bunun için Bekir Sami bey, Bandırma'ya do ru yola çıkmadan önce Rauf beyle derin derin konu mu ve bu bölgede direnme noktaları meydana getirmek için Ethem'in çetesinden yararlanmayı da dü ün mü lerd i. Ethem bey, gerilla çalı malarında çok tecrübe sahibiydi. Anadolu sınırları dı ında, bir çok yerlerde

yıUarca bu usulle sava mı ve Türk ordusunun genel durumuna yardımcı olmaya çalı mı tı.

Re it bey, Bandırma ve Manyas bölgesinde toplayaca ı bütün atlıları karde i Ethem'in emrine vererek Manisa'ya göndermeye söz verdi.

Gece geç vakit, yatmadan önce bir karar daha verilmi ti: Yarın camide bir toplantı yapılacak ve Bandırma'da bir direnme örgütü kurulmasına çalı ilacaktı.

Bandırma'da örgütlenme dü üncesi, ilk kez Bekir Sami beyin kafasından çıkmıyordu. Burada bir süreden ben direnme dü üncesi çevresinde tohumlar ekilip duruyordu. Bandırma'da bulunan Kayseri mutasarrıfı Kemal beyle zmir « ark Mektebi» Müdürü Necati bey, (Saruhan Mebusu) halkı uyandırmaya çalı maktaydılar.

Ertesi gün, Bekir Sami bey ve onun gibi dü ünen ileri gelenlerden bir grup, camide toplandılar ve toplanan halkı uyarmaya çalı tılar. '

Bekir Sami bey, kollarını kavu turarak beklememelerini, Yunanlıların ve yerli Rumların yapaca ı zulüm ve i kencelerin kuca ına gözü kapalı atılmamalarını, elden geldi ince çabuk ve hızlı bir örgütlenme ve silâhlanmanın ilk önce yapılacak akıllıca bir i oldu unu anlattı; yoksa hepsini zmir'deki korkunç bo azlanmanın bekledi ini söyledi.

O konu urken orda bulunan Bandırma Tümen Komutan Vekili ve Kalem Reisi de yemedi, içmedi, tümene döner dönmez stanbul'a, Harbiye Nezaretine: «On Yedinci Kolordu Kumandan Vekili Bekir Sami beyin memlekette fitne çıkardı ı» üstüne bir jurnal telgraf çekti.

zmir'den gelen son tren, kimi ki iler ve bunların a zından da korkulu haberler getirmi ti. zmir'den kaçıp kurtulabilen pek az genç ve subay, yüzlerinden umutsuzluk, kin ve tiksinti akarak Bandırma'da inmi lerdı. Bunlardan biri de Kurmay Albay Köprüülü Kâzım beydi. Onun anlattı ına göre bin ki ilik bir Yunan kuvveti 21 Mayıs'ta Çekel ile istasyonu arasında yürüyü halinde görülmü tü. Bu kuvvet, bugün Menemen'i ele geçirebilirdi. Ay^ vaik Ku adası arasında 'elli altmı kilometrelik bir bölge

nin Yunanistan'a verilmi oldu u söyleniyordu; ayrıca bütün aydın bölgesinin de Yunanlılara pe ke çekildi i inanılır söylentiler arasındaydı.

Bir haftadır, Yunan vapurları durmadan zmir'e asker bo altmaktaydılar. Dökülen asker sayısının yüzbin ki iye çıkarılaca ı da bu söylentiler arasındaydı. Yine bu söylentilere göre zmir'e Yunanistan'dan Yunan jandarma kuvvetleri de gönderilmek üzereydi.

Bekir Sami bey, aldı ı bu haberleri hemen ifreli bir telgrafla Harbiye Nezaretine bildirdi.

Artık onun için Bandırma'da yapılacak ba ka i kalmamı tı. 23 Mayıs 1919'da Bandırma'dan ayrılarak Manisa'ya yollandı. Yanında birkaç da önemli yol arkada ı vardı.

Köprülülü Albay Kâzım (General Kâzım Özalp), ilkokul ö retmeni Vasıf (Vasıf Çınar, Ödemi li Avukat nceo lu Hâmit evket, Kara Osmanzade Hamdi, Erkânı Harbiye birinci sınıf ö rencilerinden Emirgânlı Faruk beyler, aydın bir yol arkada ı grubu olarak ona katılmı lardı.

Bekir Sami beyle arkadaş ları bir olaya daha a ırıp kalmı lardı. Ço u Rum olan tren memurları, imdiden Yunan üniforması giymi lardı. Yolcular, bütün yol boyunca gözlerine inanamayarak bakıyorlardı. Sanki yabancı bir memleketin topraklarından geçiyorlardı! Bütün istasyonlara ve yollardaki önemli yapılara Yunan bayra ı çekilmi ti. Demek ki, dü man buralarda her an beklenmekteydi. Yol boyları, yaban lâlelerinden kıpkırmızı kesilmi ti. Do a, insanların hırslarından ve küçüklüklerinden uzakta, da a ta a en güzel halılarını sermi , ya ıyor, soluyor ve topra ı ya anası güzellikleriyle beziyordu.

Hayvanlar, a açlar, otlar, çiçekler, akar sular, hep kendi havasındaydı. Hepsi. Mayıs'ın ba ıladı ı cennet saatlerinin sıtmalı ve kaygusuz ya ama çabası içindeydi. Yalnız pılıpırtısını, eskipüskü çullarını ka nılara, göçmen arabalarına yüklemi kadın erkek, çoluk çocuk, tedirgindi; korku rüzgârının buzlu solu uyla ruhları ü ü mü , geriye do ru kaçmaya ba lamı lardı. Güne batarken küçük yolcu grubu Balıkesir'e varmı tı. Balıkesir is

tasyonunda heyecanlı haberler dola yordu. Yunanlıların birkaç saat önce Manisa'ya girdi i söyleniyordu. Artık. Manisa'ya do ru yolculu u göze almak, apaçık tehlikenin gözüne gitmekti. En iyisi. Akhisar'da trenden inip oralarda çabucak örgütlenmeye çalı maktı. Sabaha kar ı Akhisar'da trenden indiler. Avukat nceo lu Hamit evket'le, Karaosmanzade Hamdi beyler yolculuklarını ötelere dek uzattılar. Bekir Sami bey, Akhisar'da Manisa'nın i gali üstüne duydu u haberin do ru olmadı ını anlayarak yeni bir umuda kapıldı. Yalnız Manisa ile telgraf haberle mesi yapılamıyordu.

Akhisar istasyonu da ötekiler gibi Yunan bayraklarıyla kaplanmı tı. Hele kasabanın sokaklarına girdiklerinde buranın da tıpkı Bandırma gibi yakın bir Yunan i gali bekledi ini görerek çok üzüldüler. Bütün dükkânların ve evlerin ön yüzleri Yunan bayraklarıyla süslenmi ti. Yalnız Rum evleri de il. Türk zenginlerinin ve e rafının evleri de mavi beyaza boyanmı tı. Sanki bin yıllık bir hris tiyan ehre girmi gibiydiler. Genç albaylar ve arkadaş ları sersemlemeli lerd; adımları birbirine dola arak yürüyorlardı. Hele ehre girilecek yerde Yunan ordusunun altından geçece i bir zafer takını da görünce çileden çıktılar. Tıpkı Bandırma'da oldu u gibi bütün Akhisar Rumları sokaklara dökülmü tü. Err güzel giyneklerini giymi genç kızlar ve delikanlılar, sokaklardan dansederek geçiyor ve bu genç ve iri gövdeli Türk subayıyla arkadaş larına dik dik bakıyorlardı. Demek ki Yunan ordusunun Akhisar'da görünmesi de saat hatta an meselesiydi.

Bekir Sami bey, do ruca postaneye gitti. Telgraf memurlarının uzun çabalarından sonra Manisa'yı bulabilirdi. Manisa mevki kumandanı Zeki beyle makina ba ında konu tu. Ik i olarak. Yunan ordusu gelmeden önce orada bulunan bütün de erli silâhların Salihli'ye kaçırılmasını emretti. Zeki bey, elde sekiz da obüs topu, dört makinalı tüfek, bol sayıda tüfek ve cephaneye bulundu unu, yalnız bunları Salihli'ye götürecekt eratın bulunmadı ını, hepsinin savu up gitti ini söyledi; halk korku içinde, yalnız kendi canını koruyabilmek kaygusu içinde çırpınıyor

du. Bunun için de yardım etmelerine imkân göremiyordu. Elde bulunan pek az sayıdaki subay ve eratla bütün bu silâhları kaçırmamanın imkânı yoktu.

Bekir Sami bey de ayak diredi ve bu silâhlardan en önemlilerinin olsun geriye kaçıırılması için emir verdi ve ona ayrıca kimi kolaylıklar da salıkladı.

Bekir Sami bey ve arkadaşları, postaneden çıkıp da kasabaya öyle bir alıcı gözle bakarak geçtiklerinde bava ı tiksinti duydular. Bütün varlıklı Türkler. Rumların koltukları altına sokuimu , zoraki gülümsemelerle yaltakçılık edip duruyordu. ehre girecek Yunan ordusunun hı mından, zulmünden de ancak böylece kurtulacaklarını sanıyorlardı. Mal ve mülkleri daha çok gayrimenkul üzerinde oldu undan kıyıp bırakamıyor, bunları kurtarabilmek kaygusuyla da Yunan bayra ıyla Rum hem ehrilerinin iyilikseverli ine güveniyorlardı.

Dikkat ettiier: Bütün terzi dükkânları harıl harıl Yunan bayra ı dikmeye u ra ıyorlardı. Kasabanın fakir Türk mahallelerinde Yunan bayraktarı seyrekie iyor ve silini yordü. Zaten ço onun bir Yunan bayra ı alacak parası yoktu. Bekir Sami bey. ak amüstü Manisa mevki kumandanı Ahmet Zeki beyde/ı bir telgraf aldı. Bunda Harbiye Nezareti'nin yurtsever bir adamından kendisine verilen emirden dem vuruyordu: Menemen'i i gal eden Yunan kuvvetleri, oradaki bütün silâhları ve cephaneleri «hâdisesiz» ele geçirmi lerdı. Oysa, devletin Yunanlılara kaptıracak tek bir silâhı ve fi e i olmadı ı ve bu gibi tehlikeler kar ısında bulunan yerlerdeki silâh ve cephanelerin ve topların kurnazca güvenli yerlere ta ınmaları ve böylece silâhların dü mana teslimi gibi alçakça olaylara meydan verilmemesi emrediliyordu.

Menemen'deki silâhların da zmir'dekiler gibi dü manın eline geçmesi, genç Albayın içini öfkeli bir üzüntüyle doldurmu tu. imdi, topun a zında Manisa vardı; Manisa'daki paha biçilmez sayısız silâh ve cephanenin ba ında kopacak kıyamet de yakla ıyordu. Mevki kumandanının a lamaklı sözleri onun ruhunu acı bir ku ku ile do! duruyordu.

Gerçekten de olarr olmu tu. 24 Mayıs'ta Bekir Sami beye gelen telgrafta beceriksiz mevki kumandanı Zeki bey öyie dert yanıyordu: Makinalı tüfekler ve toplar erat azlı ı yüzünden halkın yardımıyla Manisa'nın dı ina dek ta inabilmi ti. Manisa'daki ngiliz kontrol subayı, bu tek varlık, bunların götürülmesini önlemek için davranmı tı. Bunun için de kumandan, bir sızıltıya meydan verilmesi için makinalı tüfeklerle topların yeniden ehre getirilmesi için emir vermi ti. Geceleyin fırsat bulursa yeniden bunları kaçırmaya çalı aca ını söylüyordu.

Elde erat bulunmadı ından halkla bu i in ba arılması pek güç olacaktı. Zaten yardım etse etse birkaç saat lik yol için yardım edecekti. Bu.kadarcık bir silâh kaçırılabilse bile tüfek ve milyonla fi ek ve pek çok a ır silâh oldu u yerde kalmak tehlikesiyle ba ba aydı.

Ayrıca iki yüz yataklı asker hastanesi de ta inamayacak durumda oldu undan yerli yerinde kalacaktı.

Bunları bildiren Manisa kumandanı, ondan kolaylık sa layacak bir emir bekliyordu ve bu emir de görünü e göre hiç bir vakit verilemeyecekti. Manisa, beklendi i gibi Yunan ordusunca i gal edilmi ve olacaklar olmu tu.

Oradan kaçıp gelenlerden ve olayları gözleriyle >gör^ mü olanlardan biri Bekir Sami beye bu yeni trajediyi öylece özetledi:

— 21 Mayıs 1919'da Yunanlılar Manisa'yı i gal ettiler. İlk önce bir piyade alayı ile bir süvari böiü ü geldi. Hâdisesizce karakollara girdiler. Altmı sekizinci alayın birinci taburu ile elli dokuzuncu topçu alayı karargâhı ve erkânı kasabaya gittiler, oradan da Ala ehir'e geçtiler. Yunanlılar, demiryolunu izleyerek Menemen'den Manisa'ya geldiler. zmir i gal edildi jnden beri Manisa'da halk ikiye ayrılmı tı: Bir kısmı topçu alayı ile piyade taburunu halk kuvvetleriyle takviye ederek Menemen sırtlarında savunmaya geçilmesini istiyordu, öbür kısmı ise «hâ disesiz» olarak memleketin Yunanlılara teslim edilmesini ileri sürüyordu.

Buna sebep olarak da piyade taburu ile topçu alayının erleri kaçıp gitmi lerdir, be on askerle savunma ya

pılamaz deniyordu. İngiliz ve Fransız irtibat subayları da
«— Bu i gal geçicidir, nafile yere müdafaa edip kan
dökmeyiniz,» biçiminde propaganda yaptıklarından silâh
patlatmamak dü üncesinde olanlar ço unlu u te kil edi-
yorlardı.

Mutasarrıf ile belediye üyelerinden Hafız ve taraftar-
ları ve e raftan Kâmil bu dü üncedeydi. Nurettin Pa a'ca
kurulmu olan (Cemiyet i slâmiye)ye ba kanlık eden Ma-
nisa müftüsü ise savunma yanlısıydı. Bekir Sami beyden
ayrılıp oraya gitmi olan zmirli Vasıf (Çınar) bey de hal-
kı savunmaya kı kırtmak için çalı ıyordu. Vasıf beyin dü-
üncesinde olanların en ate lisi Bahri bey ise i gal or-
dusuna tuz ekmek götürmek ve teslim olmak isteyen e -
raf ve ileri gelenlerin saldırısına u ramı ve ehirden ka-
çıp gitmek zorunda kalmı tı.

Böylece, mutasarrıf ile yerli Rum ve Türk halkı, hep
birlikte Manisa'ya giren Yunan ordusuna ellerinde beyaz"
bayrak, tuz ve ekmek oldu u halde kar ılayıcı çıkmı lar-
dı. Yunan ordusu, tıpkı kendi memleketinin ehirlerinden
birine girer gibi çiçekler, zitolar ve arkılarla kar ılanmı
ve kulakları bir ba ka Osman Nevres'in olsun bir tek si-
lâh sesini i itmemi ti.

Böyle kuzu kuzu teslim olan Manisa'da birkaç gün
sonra ilk acıklı Yunan trajedileri oynanmaya ba lamı .
Yunan askerleri. Rumlara kötülük ettikleri söylenen bir
çok Türkleri sürmü ler ya da öldürmü lerdı. Sa da sof
da gizlice öldürülen 15 20 Türkün ölülere bulunup ehri-
meydanına getirilmi ve İngiliz Fransız (irtibat) subayla-
rının gözleri önünde foto rafları çekilmi ti.

İk kar ı koyma. «Kasaba» kasabasının batısındaki
Ahmetli dolaylarında altmı sekizinci alayın birinci taburu
ile elli dokuzuncu topçu alayı subaylanca yapılmı ve
Yunanlılar, burada esir ettikleri altı Türk subayını götü-
rüp Kasaba'da öldürmü lerdı. Burada dü mana ilk kur-
unu atan subay ve eratin ba ında Yüzba ı Süleyman Sû-
ruri vardı.

Albay Bekir Sami bey. Akhisar'da bir otele yerle -
mi , telgrafçıların yurtsever elleriyle sa a sola umut da

ıtıyor, bir direnme, karar koyma ruhu aklamaya çalışıyordu. İlk olumlu sesler de duyulmakta gecikmemi ti. Ayvalık'taki yüz yetmi ikinci alayın kumandanı Ali bey (Çetinkaya). Mayıs'ın 24 ünde Bekir Sami beye bir telgraf çekerek Ayvalık Rumlarının ta kınlıklarını önleyecek en iddettli tedbirleri aldığını, yedekteki bütün aır ve yenik silâhları gerilere, güvenli yerlere ta ittiğini. Yunanlılarca yapılacak her türlü tecavüz davranışına karşı her eyi göze aldığını, alayın moralinin çok güçlü olduğunu bildirmiş ve genç Albayı çok sevindirmişti. Köprülülü Kâzım bey (Özalp) ile birlikte her saat doacak olaylara karşı tetikte bulunuyor ve baaba tedbirler düünüyorlardı.

Bergama Esiha ve cephanekomisyonu başkanı Üste men Nuri beyin telgrafı da çiftte albayları çok sevindirmişti. Bu ana baba gününde Bergama'daki Üste men Nuri ile cephanelikleri kimin umurundaydı? Bu altın yürekli subay, kendiliğinden davranışvermişti: «Manisa'nın i gal haberi kati olarak burada deveran etmektedir. ki yüz ki ilik bir te kilât yapılmıştır. Cephaneler hakkında vaziyet almak üzere i galin sahih olup olmadığının i'annı makina başında bekledi im maruzdur.»

Bekir Sami beyin Bandırma'da tohumunu serpti i millî kıvımda başlamıştı. Manyas ve dolayları Çerkezleri Re it, Tefik ve Ethem beylerin i e başlamasıyla yavaş yavaş silahlanmaya ve atlı olarak yirmi er otuzar ki ilik gruplar halinde genç Albaya katılmaya hazırlanıyorlardı. Ali bey, Ayvalık'ta bir cephe tutuyordu. Bekir Sami bey, Bergama Akhisar çizgisinin güneyine dü en asker birliklerinin de geriye çekilmesi için emir vermişti. Bunların ileride çekirdek olabileceğini düünüyordu. Böylece Ayvalık Bergama Sallhli genel çizgisi üzerinde ilk direnme ve karar koyma perdesinin kurulabileceğini düünüyordu.

Bu güvenlik perdesinin arkasındaysa örgütlenmek olana do mu olurdu.

— Çünkü, diyordu. İlk patlayacak silâh, dümanı durduracak, aırtacak ve geride çalışmak için zaman kazandırabilecektir.

Bekir Sami bey, Albay Kâzım beyle oteide oturmuş , böylece hayaller kuruyor ve ruhu iyimserlikle dopdolmuş oldu u halde güümsüyordu.

Bu sırada otele do ru büyük bir kalabalığın geldiğini gördü. Bunların, ehrin ileri gelenleri, zenginleri ve e rafı oldukları giyim ku amlarından, iyi beslenmiş , biraz da otoriter kişiler olduklarından anlaşılıyordu. Ba larında da Akhisar kaymakamı vardı. ki genç Albay, birbirlerine bakarak gülümsediler ve anlaş tılar: Mutlaka Akhisar ço-unlukla dü mana kararı koymaya karar vermiş ti. Kasabanın bu zengin ve a ırba lı temsilcileri, kaymakamın arkasına dü erek ancak bu i için kendilerini ziyarete gelebilirlerdi. ki Albay, baya ı seviniyordu. Kâzım Karabekir'in do uya gittiğini, Mustafa Kemal'in Samsun'a ne niyetle çıktığını, Rauf beyin birkaç gün sonra Anadolu'ya ne niyetle çıkacağını artık ikisi de yakından biliyorlardı.

Mersinli Cemal Pa a, Konya'da aynı yurtsever dâva u runda çalış mak için hazırlık yapıyordu. Ali Fuat Pa a, Ankara'nın göbe ine yerleş mi , altın bir direnme çekirde i halinde bütün kumandanlarla anlaş maya çalış ıyordu. Anadolu'nun dört bir yanı, kurtuluş u dü ünen güçlü subay kadrosu ile örölmeye başlamış tı. Onların kaderine de memleketin batışı ve en tehlikeli bölgesi dü mü tü. Bu yurtsever halk, mutlaka onlara yardım edecekti.

Akhisar'ın e rafı ile kaymakamı, ziyarete geldiklerini söyleyerek iki Albayın çevresinde oturdular. Sigaralar sarıldı, kahveler ve çaylar ısmarlandı, Bekir Sami bey, sözü alarak:

— Arkada lar, dedi. Yunanlılar, alabildiklerine ilerleyecekler' ve vardıkları yerlerdeki Türk varlığını, slâm varlığını yok edecekler. Buna Balkanlarda ve daha önce Yunanistan'da terkettiğimiz Türk varlığının bugünkü hali ahittir. stanbul kabinesi ve onun ba ındakiler haindir. Yunanlılarla birlikte i bu i gal ve imha siyasetini terviç ediyorlar. Bize dü en namus borcu, vatan borcu, din borcu, ırk borcu bu dü mana kararı koymak ve bu i e stanbul muhalefet ederse onu da tanımamaktır. Maamafih,

ufak bir kar ı koyma, bütün mukadderatımızı kurtaracaktır.

Kaymakam ve e raf bu sözleri hiç bir renk vermeden dinliyorlardı. Bundan yüreklenen Albay Köprülülü Kâzım bey de zmir'de gözünün önünde geçmi faciaları bir bir anlattı ve sözlerini öylece bitirdi:

— Yerli Rumlarla uyu mak ve anla mak, Yunanlılar tarafından Türklere yapılacak zulümleri durduramayacak tjr.

Ondan sonra Vasıf Çınar bey, (ki Manisa'nın i galinden sonra kaçarak yine Bekir Sami beyin yanına gelmi ti) çok güzel ve dokunaklı bir konu ma yaptı ve sözlerine u sözle son verdi:

— Ey ileri gelenler, ey memurlar ve köylüler, sizi Allah yolunda cihada davet ediyorum!

Bu sözlerden sonra, artık, bütün dinleyicilerin arslanlar gibi kkreyece ini ve Akhisar'ı bir arslanlar kalesi gibi dü manın kar ısına dikmek için davranaca ını bekliyordu. Akhisar'a kollarını sallayarak girmek isteyen, dü man, kur un ya murları altında nasıl a ıracak, nasıl girecek fare deli i arayacaktı! İ k yurtsever sözleri söyleyecek a zı dikkatle ara tırıyordu. Elbette, bunu söylese söylese en ya lı, en saygı de er hem ehri söyleyecekti. Gerçekten de gelen heyet arasından en ya lı bir ki i, aya a kalktı ve konu tu :

— Efendim, bizler karıyız, dedi, hükümet bir ey yarsa ne âlâ, yapmazsa, biz sizin dediklerinizi yapamayız. Hattâ yarın Yunanlılar buraya geldikleri zaman, bugün buradaki görü memiz bile bizim için bir felâket sebebi olacaktır.

Namus, din, vatan ve ırzı hükümet dü ünsn. Bizim alnımıza ne yazıldıysa biz ona razıyız!

Bekir Sami bey ve arkadaş larının ba ından a a ı sanki birer teneke kaynar su dökülmü t! a ırmı , donmu kalmı lardı. Bu an, korkunç bir andı. Bir Türk vatandaşının böyle bir söz söyleyebilece ine ölseler inanmazlardı. Bekir Sami beyin a kınlı ı uzun sürmedi, öfke ve hı ımla yerinden do ruldu ve gr sesiyle :

— Haydi, hepiniz defolun buradan! diye ba ırdı.

Kaymakam, ba ta olarak hepsi ba lan önlerinde çekilip gittiler. Demek ki korku rüzgârı buralara da yeti mi ve ilkin varlıklı Türkleri buzlu solu uyla titretmeye ba lamı tı. Hürriyet ve tilâf Partisi'nin, bütün subayları ttihatçı sayan zehirli propagandaları da onları temelli felce u ratmı tı. Mal mülk ve can kaygusundan ba ka het eyi unutmı lardı. Buraları da, yerli Rumlara ve gelecek dü mana yaltaklanarak koruyabileceklerine inandırımı lardı.

Bekir Sami beyin dü kırıklı ı büyük olmu tu. Korku da ları beklemeye ba lamı tı. Demek ki dü man ordusunun yakla tı ı her köy, kasaba ve her ehir bu berbat durumdaydı.

ki Albay ve arkada ları için Akhisar, bir kurt kapanı olabilirdi. Bunun için daha güvenilir bir yer bulmalıydı. Köprülülü Albay Kâzım bey, bırakı madan önce buraların en önemli ve en sayılan bir adamı olan Halit Pa a'yı bulmaları gerekti ini anlattı. Halit Pa a, sivil bir pa aydı ve Manisa'nın köklü ailelerinden Karaosmano ulları'ndandı. Akhisar Manisa Kasaba dolaylarında ttiht ve Terakki Partisi'nin en çok sözü geçen adamı olan Halit Pa a, Hürriyet ve tilâf Partisi hükümetince iddetle kovalanıyordu. Bunun için de silâhlı adamlarıyla da a çekilmi ti. Yerli Rumlar da Hürriyet ve tilâfçılar gibi dü manıydı. Hepsı elbirli iyle bu güçlü dü manlarını kısıtıp dünyadan silmeye çalı ıyorlardı. Burda kar ı koymak için yapılması dü ünülen millî örgüt, ancak onun yardımıyla yapılabilirdi,

Bekir Sami beyin dü kırıklı ı büyük olmu tu. Korku buldurmak için adam saldı. Genç Albay, bir çıkmazdan kurtulmak için bir çare buldu una inanırken ak ama do ru Akhisar kaymakamının yapmaya cesaret etti i bir alçaklık tüylerini diken diken ettr. Vasıf Çınar beyle Yüzba ı Faruk bey. tren istasyonundaki Fransız subaylarına kaymakamca bozguncu olarak tanıtılarak tutuklattırılmak istenmi ti. Bekir Sami bey, forsunu kullanarak bunu önledi ve bu iki arkada ını istanbul'a do ru yola çıkarmayı

uygun buldu. Vasıf bey. stanbul'da ilgililere gereken bilgileri de verecekti.

Bekir Sami beyle Kâzım bey, karılıklı oturmu, öfkeden tirtir titreyerek konu mayaya çalıyorlardı. Türk milletinden birkaç kişinin olsun kendilerine çıkardı, bu güçlükten tiksiniyorlardı.

Akhisar karanlıktı. Gömülmüştü. Nce bir bulut tabakası ardında aır aır ilerleyen yusuvarlak ay, saatler ilerledikçe kapkara bir bulut tabakasıyla örtülmüştü. Hâlâ, otelin penceresi önünde oturmu, fısıltıyla konuşuyor, Haüt Pa'ya bekliyorlardı. Yüzlerine serin bir rüzgâr da çarpınca ya mur ya acanını anladılar. Gerçekten de yatısından sonra çise biçiminde bir bahar ya muru baladı. Sokaklardan el ayak çekildi. Sinsi, dümanca bir gece önünde titrememeye çalıarak ya murun usul usul yaınını dinliyorlardı. Ay gittikçe koyulaan kalın bulutların arkasında seçilmeyecek hale gelmi, gece tam zifirî bir gece oluvermişti. Bir ara otelin önünde birkaç silâhlı gölge belirince Halit Pa'nın geldiğini anladılar.

Gaz lâmbasının sarı ışığında odaya üç adam girdi. Üçü de tepeden tırnağa silâhlıydı ve göüslerinde çapraz fişeklikler, ellerinde mavzer, bellerinde tabancalar vardı. İlk odaya giren Halit Pa'ydı. Otuz beş yaşlarında esmer ve yigit görünümüne bir adamdı. Öteki iki kişi de muhafızlarıydı. Giynekeri ve silâhları ıslaktı. Yüzlerinde ya mur damlaları parlıyordu.

Oturup konu tular ve yapılacak işler üzerinde anlaştılar. Halit Pa'nın sözünün geçtiği Akhisar, Manisa, Kasaba dolaylarından gönüllüler toplanacak, bunlar nizamî kuvvet artıklarıyla birleşerek bir vurucu kuvvet haline getirilecek, gereken yerde Yunanlılara saldıracak, olmazsa savunmada iş görecekti. Bu karara vardıldıktan sonra küçük bir kafiye olarak bir düman ehrinden kaçır gibi Akhisar'dan çıkmaya davrandılar. Güçlkle bulunabilen kiralık iki ata Bekir Sami beyle Kâzım bey bindi, emir subayları da kanıya kurularak ya mur altında ve vıcık vıcık çamur içindeki yollarda düman kalkan ilerlemeye baladılar. Yanlarında birkaç baıbozukla önlerinde atlı ola

rak Halit Pa a ve muhafızları gidiyordu. Ya mur, ahmak ıslatan türünden bir ya murdu. Saatler geçtikçe paltolarından giyneklerine, iç çama ırlarına dek i lemi ti. Atlar bayırlarda ve çukurlarda tökezleyip yuvarlanıyordu. Ka - nı da bir iki kez tekerlendi.

Böylece sabaha dek çetin bir yürüyü yaptılar. Karanlık gökyüzünden zorla süzülen afak, yollarını birazcık olsun aydınlatmaya ba lamı tı ki geni bir derenin ça ıltısıyla birlikte bu derenin kenarına kurulmu bir köyle yüz yüze geldiler. Bü, Kuyucak köyüydü. Sabahla beraber ya mur dinmi ti. Bir köy oca ı ba ında üstlerini ba larını kurutarak biraz ekerleme kestirip dinlendiler. Köy halkı Halit Pa a'yı pek iyi tanıyordu.

Biraz dinlenip sıcak birer çorba içtiler. Sonra, Halit Pa a, çevreye adam salarak bu gece Belen köyünde bulunacaklarını, nice eli silâh tutan adam varsa orda kendilerine kavu malarını buyurdu.

Bekir Sami beyle, Kâzım bey, sevinçlerinden uçuyorlardı. Hiç olmazsa Akhisar'da u radıkları ba arısızlı - ı böylece kapayacaklardı. Akhisar memur ve e rafının korkaklı ı yüzünden kurulamayan millî örgütün kurulması, artık saat sorunuordu. Halit Pa a gibi sevilen ve sayılan bir adam, ellerinin altında oldukça umutlu i ler barmak hiç de olmaz görünmüyordu. Köylüler, adamın bir dedi ini iki etmiyorlardı. Halit Pa a'nın öbür köylere saldı ı bu köylüler, çakı gibi, mert görünülü, çevik, atik ki ilerdi. Halit Pa a'nın kar ısında tam bir asker gibi uysaldılar. Yalnız ayrılıp görevlerine giderken onun elini ete - ini öpmeleri, elbette askerli e sı mazdı. Bu, do rudan do ruya Derebeylik sisteminin basit bir gelene inden ba - ka bir ey de ildi.

Halit Pa a, Bekir Sami ve Kâzım beylerle arkada - larını yanına alarak ö leden biraz sonra, yola çıktı. Geceki ya mur, çoktan dinmi , tatlı bir bahar güne i çıkmı - tı. Atlarının nalları altında kırmızı, mor yaban lâlelerini, ak papatyaları ve hızla boy atmakta olan otları ve çayır - ları ezip çi neyerek gidiyorlardı. Halit Pa a'da daha im - diden bir kumandan davranı ı vardı. Zarar yoktu, ke ke

daha onun gibi sekiz on kumandan bulunsaydı, bu bölgede, kollarını sallayarak Türk ehirlerine giren dü manı epeyce acı sürprizlerle kar ıla tırmak kolayla ırdı.

Kuyucak köyü. artık arkada kalmı tı. Halit Pa a'yı u urlayan son köylüler, küçük tepelerin üstünde ufacık tefecik görünüyorlar.

Epeyce yol almı lardı. Bu yolculuk, geceki korkunç yolculu a benzemiyordu. Önlerinden çayır ku ları havalanıyor, tane tane pırlantalar gibi sesler dökerek bulut halinde uzakla ıyorlar, tarla ku ları, kâküllerini kısarak havalanıyor, inci inci a k türküleri söyleyerek ak bulutlara do ru yükseliyorlar, kuytu a açlıklarda erkenci bülbüller geceki konsere hazırlık yaparcasına akıyorlar, barı se-ver leylekler, güdük sö ütlerin üzerindeki yuvalarında ta kırıyor, çavı ku u ile guguk ku ları, uzaktan uza a bo-uk sesli borularını öttürüyor, üveyikler, yemi bahçe-le-rinde ılık sesleriyle dem çekiyorlardı.

Güne , artık, batıya do ru hızla kaymaya ba lamı -tı. Belen köyüne varmı lardı. Köy, sanki bayram yapıyor-du. Bütün kadın, kız, erkek, çoluk çocuk ayaktaydı. KOCJ bir kalabalık toplanmı , Halit Pa a'yla arkada larını bek-li-yordu. Gerçekten çok güzel, çok dokunaklı bir kar ıla-yı tı bu: «Ya ız bir ata binmi ve eline kırmızı beyaz renk-li ve bu renkler üzerinde ayetler yazılı bir bayra ı tutan bir kadın» bu kalabalı ın önünde ilerliyor, arkasından da bo azlarına dek çaprazlama fi eklikler ve silâhlarla do-nanmı köylü yi itier, ilâhiler söyleyerek geliyordu.

Bekir Sami beyle arkadaş larının, bu Türk ve sava -çılık ruhuna uygun görünü , gözlerini ya anmı tı. Ne gü-zel eydi. Akhisar'daki bozgunla bunun arasında hiç bir benzerlik yoktu. Artık, sava a hazır olabiliyorlardı.

Konuklar, köyün büyükçe bir evine indiler. Gördükleri bu güzel davranı tan ruhları co mu , umutsuzlu un e -di i ba ları dikilmi ti. Bekir Sami bey, peykeye ba da kurarak kalpa ını çıkardı ve geni alnındaki terleri ko-caman elinin tersiyle silerek Kâzım beye gülümsedi. O da, zmir trajedisi gibi korkunç bir olayı gözleriyle gören bir adam olarak bu köyde gördüklerine Bekir Semi bey

gibi sevinmi ti. Kara ka larının altında derine kaçmı ye-
il ve zeki gözlerinin içinde cıvıl cıvıl umut ve sevinç kay-
na ıyordu.

Tam birer sigara sarmı lardı ki, köylüler birer iki er
gelerek konukları selâmladıktan sonra yere ba da ku-
rup oturdular. Yüzlerinde demin dı arıda gördükleri iyim-
serlikte yi it ve kabadayı görünü ten bir iz yoktu. Halit
Pa a, odada de ildi. Evin dı nda, çevresini sarmı olan
bir köylü toplulu uyla önemli bir eyler konu uyordu. Ha-
lit Pa a'yla odaya birkaç köylü daha girdi. Onlar da se-
lâm verip namaza durur gibi yerde ayaklarının üstüne
oturdular. Güne batmı tı. Ev sahibi, küçük bir gaz lâm-
basını yakarak oca ın üzerindeki çıkıntıya koydu.

O zaman Bekir Sami bey, yeni gelen köylülerle Ha-
lit Pa a'nın yüzünde de karamsar bir hava esti ini gör-
dü. Burda da garip bir olay geçiyordu, ama, bakalım neydi?

Köylüler, öteden beriden tatsız tatsız konu uyor, asıl
içlerini sızlatan eyden nezaket olsun diye olacak, hiç
konu muyordardı. Halit Pa a, durumu ö renmi ti. Habe-
rin köylülerce verilmesini istiyordu. Köylülerden biri:

— Miralayım, dedi, haber aldık ki Yunan gâvuru, dün
Turgutlu'yu, Kasaba'yı. Manisa'yı almı . Bu yerlerden kö-
yümüz ancak be altı saatliktir, belki de birkaç saat son-
ra burdadır.

Köylüler bu söz üz«rine hep bakı tılar ve ba larını
salladılar. Bekir Sami bey ve arkada ları, bundan u an-
lamı çıkarmı lardı: «Yunanlılar birkaç saat sonra Belen'e
gelirler de erkekleri da a çıkmı görürlerse hem bütün
köyü yakarlar, hem de çoluk çocu u davar bo azlar gibi
bo azlarlar.»

Bekir Sami beyle Kâzım bey, Halit Pa a'nın yüzüne
baktılar. Adamca ız, arpacı kumrusu gibi dü ünüyordu.
Köylüler, içlerini dökmeye, sızlanmaya ba lamı tı ki. on-
ların bu ruh durumunu daha önce dı arıda ö renmi olan
Halit Pa a, daha çok içindekileri gizleyemedi. Köylülere
U ak. Eski ehir ve stanbul'a giden en kestirme yolları
sormaya ba ladı.

Bekir Sami beyle Kâzım bey az kalsın a kınıktan

küçük dillerini yutuyorlardı; arkada ları aynı büyük a - kınlık içindeydiler. Ne diyeceklerini bilemiyor, yalnız seyrediyorlardı. Halit Pa a. aya a kalkmı tı bile. Yüzünden dü en, bin parça olmu tu. Çok kar ıt duygularla örülmü yüz çizgileriyle örtülü yüzünde hiç bir dostluk anlamı kalmamı tı. Ik kar ı koyma gücü olarak bin piyade ile bin atlıyı çıkaraca ını söyleyen yi it adam, bu muydu? Bütün bu altın gibi umutlar, yine suya mı dü üyordu? Artık, Anadolu'da hep bu çe it korkup sinmeler, er meydanından kaçmalarla mı kar ıla acaklardı?

Genç Albay, on yedinci kolordu kumandan vekili oldu u günden beri ba ından pek garip olaylar geçmeye ba lamı tı, daha da geçece e benziyordu.

Bekir Sami beyle arkada ları ne diyeceklerini, ne yapacaklarını bilemeyerek bir köylülerle Halit Pa a'nın birdenbire çökmü haline, bir de birbirlerine bakıyorlardı. En sonra Halit Pa a, Bekir Sami beyle arkada larına bakarak çok üzgün bir sesle:

— Ben gidiyorum! dedi.

Bekir Sami beyle arkada ları, hemen hep bir a ızdan

— Pa am, nereye gidiyorsunuz? diye sordular.

— stanbul'a!

Bekir Sami bey. a kınlık içinde:

— Nasıl olur, pa am? dedi.

Halit Pa a. bitkin bir ses ve üzgün bir yüzle:

— Artık, her ey bitmi tir, dedi. ba ımızın çaresine bakalım.

— Pekâlâ, siz gidebilirsiniz, bari bize Salihli'ye kadar bir kılavuz veriniz.

Bekir Sami bey baktı: Halit Pa a'nın bu korkuya ve pani e tutulmu a benzeyen hali, Belen köylüleri üzerinde bir yıldırım etkisi yapmı tı. Hepsinin a ızları açılmı , gözleri yuvarlakla mı tı. Hepsi, birer iki er, ba larının çâresine bakmak üzere savu up gitmi ti. Odada, evin sahibi olan köyün a asıyla Halit Pa a, iki adam ve bir de konuklar kalmı tı. Herkesin çekilip gitti ini gören a a, Bekir Sami bey ve arkada larına tehdit edici bir ses tonuyla :

— Efendiler, dedi, buradan bir ayak önce uzakla ı

nız! Yunanlılar, bu gece buraya gelirler. Hem sizi öldürürler, hem de sizin yüzünüzden bizi de yok ederler. Biz, size kılavuz da veremeyiz. Siz, bir ayak önce geldi inize yere dönünüz, canınızı kurtarabilirsiniz!

Bekir Sami bey ve arkadaşları, bu köyün asının yanında hem do al bir korkunun, hem de Hürriyet ve tilâf Partisi bozguncularının melun propaganda kokusunu duydular.

Anın bu sözlerinden sonra Halit Pa a ile adamları gitmek üzere kapıya yönelince Bekir Sami bey atıldı:

— Nereye gidiyorsunuz, pa am? Biz bu karanlıkta yalnız başımıza yolumuzu bulamayız. Kurda ku a yem oluruz. Yunanlıların içine dü eriz. Siz buraları karı karı bilirsiniz. Bari bize siz kılavuzluk ediniz. Yine Akhisar'a gidelim. Bekir Sami beyin en büyük üzüntüsü, yanlarında bir tek silâhlarının olmayı ıydı.

Halit Pa a, bu söz üzerine, onlara bir saatlik bir yolculuk için kılavuzluk etti. Karanlıkta bir kez geçmi oldukları bu kır yollarında güç belâ Kuyucak köyünü bulabildiler. Köyde onları ilkin köpekler kar ıladı. Sonra köyün bekçisi onları köyün evine götürdü. Ölü gibi yataklara serildiler.

Sabahleyin birer tas tarhana çorbası içerek yine atlarına bindiler, Akhisar'a vardıklarında ö le olmu tu. Yunan bayrakları dalgalanan kasabada bir hoca yanık sesiyle ezan okuyor ve müminleri camiye ça ırıyordu.

Bekir Sami beyle arkadaşlarının gözlerine önemli bir de i iklimi çarpmı tı. Herkes onları görünce, savu uyor, hızlı hızlı yolunu de i tiriyordu.

Simitçiler, kundura boyacıları onları görünce simit tablalarını ve boya kutularını alıp kaçıyorlardı. Bu tıpkı eski cüzzamlılara kar ı halkın yaptığı ı davranışa benziyordu. Bekir Sami bey, arkadaşlarını do ruca hükümet kona ına götürdü. Mayısın 26'sı olmu tu. Bekir Sami bey hâlâ tutunacak bir dal bulamamı tı. Albay Kâzım bey de hemen o gün gelen trene atlayarak kendini hiç olmazsa bir tümen kumandanı olarak tayin ettirmek üzere stanbul'a yollandı.

Sekir Sami bey, arkadaşlarıyla kaymakamın odasına girip yerle ti. Onların hükümete geldi mi gören kaymakamla memurlar birer yana savu tular ya da onların yanına hiç u ramadılar. Jandarmalar bile tıpkı karantına ya tutuimu vebalılar gibi oniardcn kaçıyor, sesleni lerine, ça ırı larına kar ılık vermeden uzakla ıyorlardı. Bekir Sami bey, orda buldu u kimi küçük memurlara ve jandarmalara parasıyla a çıdan ekmek ve yemek getirmelelerini söylediye de hiç biri yerinden kımıldamadı.

Çar ıdan yiyecek almaya giden yavere hiç kimse yiyecek bir ey satmak istemedi. Onun geldi ini gören fırıncı, dükkâncı, bakkal ve a çı dükkânını, çabucak kapayıp uzakla ıyor, kapamaya vakit bulamazsa dükkânını yüzüstü bırakıp savu uyordu. Hiç kimse onlara parasız ya da parayla bir ey vermek istemiyordu.

Sekir Sami bey, bütün ömrünce bundan daha acıklı bir eyle kar ıla madı inı dü ünüyordu. Ak am olmu tu. Hava serindi, hükümet kona ının sandalyeleri üstünde geceyi geçiremezlerdi. Kalkıp, hükümetin yanındaki bir otele gittiler. Otelci, onları içeri alamayaca inı söyleyerek gen çevirdi. Yiyecek bir yana, yatacak bir yer'bul sa'ardı bari. Ne yazık ki koca Akhisar'da zorla girip oturdukları hükümet kona ından ba ka her yer yüzlerine kapandı tı. Bu, onları bütün bütün çileden çıkarmı tı. Yapılacak ba ka bir ey yoktu. Yüzgeri edip yine hükümet kona ina döndüler.

Oturmu , aç, yorgun, arpacı kumrusu gibi dü ünmek telerken, iyi yürekli bir memleket çocu u, bir jandarma eri, yanlarına yakla arak gizi.ce kendilerine yemek getirmek istedi ini söyleyince çok sevindiler. Bu er, sanki onlara cennetin kcpısını açmı gibiydi. Manisa'dan Eekir Sami beye bir rapor getiren Yüzba ı Rasım bey, yemekle beraber onların sevincini arttırmı tı. Sayıları, yani, kendileri gibi dü ünlenler, bir ki i daha artmı tı. 26 27 Mayıs gecesi gelip çatmı tı. Dö emeyi güzelce süpürerek kaDu 'arına sarınıp yattılar ve ertesi sabah hemen Sa Hhli'ye yollandılar.

DUMANLI DA BA I VE GÜMÜ DERE

*Birbirimize verece imiz i a-
ret ileri, daima ileridir.*

Atatürk

Mıntoka Palas Oteli'nin önünde Almanlardan kalma üstü açık, eski püskü bir Benz otomobiliyle birkaç da çift atlı yaylı araba duruyordu. Askerler hızlı hızlı bavdl ve çantalar ta yıyp yerle tiriyorlardı. Pa a, bugün erkenden Samsun'dan ayrılacaktı. Benz, büyük hırıltılar ve gürültülerle çalı tırılmaya ba ladı nda, Çaltıburnu üzerindeki gök parçasında henüz do acak güne in pembeli i bile yoktu.

İkin karargâhın ço unlu u, yaylılara üçer ki i olarak bindiler ve otomobilden arkada kalmamak için Kadıköy'le İyas köyün üstündeki düzlükte kurulmu olan Samsun kılalarının hemen yanıba ndan geçmekte olan yola dizildiler. Biraz sonra, Mustafa Kemal, gö sünde «Yaver i Hazret i ehriyari» kordonları oldu u halde külot pantolonlu ve çİzmeli olarak otelden çıktı. Ya lıca bir Hristiyan yurtta olan oför, otomobilin kolunu çeviriyor, ya lı Benz, hırıldayıp duruyor, benzin bir türlü görevini yapamıyordu. Mustafa Kemal, oförün yanındaki yere oturdu. Arkaya da dokuzuncu ordu kurmay ba kanı Kâzım (Dirik), heyeti sıhhiye ba kanı Refik (Saydam) ve Doktor b-rahim Tali beyler oturdu.

oför, en sonra otomobili çalı tırabildi. Otomobil, büyük bir gürültüyle bozuk kaldırımlar üzerinde sarsılıp sıçrayarak ve içindekileri hoplatarak yaylıların biraz önce geçti i yolda ilerlemeye ba ladı. Samsunluların yüre inde ufak ta olsa bir umut ı ı ı yanmaya ba lamı tı. Bunun için onu tanıyanlar ya da adını i itenler onu güleç yüzleriyle selâmlıyorlar, Mustafa Kemal de' onlara en sevimli selâmlarıyla kar ılıklı veriyordu. Samsun'un içinden kı laya çıkan yol çok dikti. Otomobil, dikçe yoku larda boyun e miyor, binicileri oracıkta bırakmaktan ho lanıyordu. Hemen oförden ba ka hepsi iniyor, iterek öksü

rüklü Benz'i yoku yukarı çıkarmaya çalı ıyordu. Böyle oldu u halde, bu tek Benz'den ba ka birkaç tane daha bulabilselerdi atlı arabalardan daha iyiydi. Almanlar, Samsun'da bıraka bıraka ancak bu külüstür arabayı bırakmı lardı.

Kı lalara çıktıklarında, sarı badanalı ko u ların bombo ve sahipsiz, oracıkta bekledi ini gördüler. Bu sarı kı lalar, dört sava yılı içinde bir genç insan deposu görevi görmü , burdan, birkaç aylık kısa bir e itimden sonra ne yi it Karadeniz u akları, yürütülerek Erzurum Sarıkamı cephesine sürülmü ve bunlardan geriye ancak birkaç yüz ki i dönebilmi ti. Enver Pa a'nın Sarıkamı fatihli i u runa Allahüekber da larının kar tipileri arasında gömdü ü yüzbin delikanlının önemli bir bölümü, bu ye il kıyıların ye il gözlü çocuklarıydı. Mustafa Kemal, bu bombo kı lalara baktıkça bir zamandanberidir gözleri doluyordu. Düzlü ü a madan önce bir kez daha dönüp Samsun'un panoramasını ve masmavi denizini gözden geçirdi. Artık, General Milne'in sözü bu da larda geçmezdi. Yolcuların önlerinde ufak tepelerle fundalıklı, a açlıklı yeme il Samsun da ları yükseliyordu. Gidecekleri yol yeni ya an ya murla çamur içindeydi. Kırmızı topraklı yolun bir çok çukurcuklarında hâlâ gece ya an ya murdan arta kalmı gümü gölcükler parlıyordu. Bu, aslına bakılırsa yoldan çok bir sel yata ını andırıyordu. Yılankavi kıvrılarak ye il tepeler arasından geçiyor, derin tekerlek izleri ve at fı kılarıya damgalanmı bulunuyordu. Tam ormanlık bölgeye girilecek yerde öbür arkadaş ların bindikleri yaylılar mola vermi ti. Burdan öteye toplu olarak gideceklerdi. Ya hep beraber ölecekler, ya hep beraber kalacaklardı. Silâhlıysalar da, kalabalık bir Pontos çetesinin pususuna dü erek toptan can vermek tehlikesi, her zaman vardı. Otomobille yaylılar bir küçük konvoy olarak yeme il çamlar, me eler ve pırnallarla süslenmi tepelerin arasından geçerken önlerinden çı lıklarla parlak ve kara tüylerle örtülü sülün gibi uzun gövdeleriyle karatavuklar uçarak geçiyor ve bir çam fidanının körpe tepesine konarak sallanıyordu. Türlü aiacalı iri ku lar.

ürkek ve vah i uçu larıyla birdenbire havalanıyor, yolcularda bir sürpriz havası yaratıyorlardı. Bu da lar tekin deildi. Her çamın, her kayanın ardından bir Pontosçu grup çıkabilir ve yürekleri salt yurt kurtarma umudunun sıcaklığıyla dolu bu sarı in kumandanla arkadaşlarını birkaç dakika içinde yeryüzü ye illiklerinin cennetinden sonsuz uzakla tırıp unutulmanın karanlıklarına gömebilirdi. Bunun için ikide bir suyu kaynayan Benz otomobilinin hırıltılarından, öksürük ve aksırıklarından ba ka her türlü sese kuyak veriyorlar ve savunma tertibatı için tetikte bulunuyorlardı. Bu tehlikeyi göz önünde tutan genç pa a, Havza yolculu una ansızın çıkıvermişti. Samsun'da nğilizler, Havza'da Fransızlar, ivlerzıon da inghzier vardı. Onların himayesinde de koca bir Pontos ölüm örgütü daı ta ı haraca kesmi , canlar almaktaydı. Mustafa Kemal, Samsun'da buldukça daha çok tehlikede oldu unu biliyordu. Bu Pontos örgütlerinin kasıp kavurdu u Karadeniz bölgesinden ötede artık yapaca ı i leri gönül fe rahlı ıya yapabiliirdi.

Aslına bakılırsa ihtilâl için yola çıkmı bir insanın kendisi, tehlikenin ta kendisiydi. Tehlikeyi, her ayak bastı ı yere bundan sonra o götürecekti. Otomobilin tekerlekleri i mi de ildi, dolmaydı. Gerek Benz. gerekse yaylılar, saatte en çok on dört kilometre yoi alıyorlardı. Intilâl yapmak isteyen tezcamlı bir insan için bunun ne denli az bir hız oldu unu ancak Mustafa Kemal bilirdi.

Ya lı Benz, içindekilerin yüre ini her an a ızlarına getirerek Kavak buca ına do ru tırmanıyordu. kide bir bozulup durmak huyu olan otomobil, bir tarlanın kenarından geçerken hırlayarak, aksırıp öksürerek birdenbire durdu. Mustafa Kemal'le arkadaşları, inerek biraz ötede çift süren ya lı bir köylüye yakla tılar. Mustafa Kemal, selâm sabahtan sonra köylüye memleketin bugün içinde vüzdü ü dertlerden söz açtı, onun bu büyük ve öldürücü tehlikeler kar ısındaki koygu ve korku damarını de mek istedi. Ya lı köylü kös dinlemi e benziyordu. Mustafa Kemal'in bütün sözleri onu hiç etkilemiyordu. Yüzü, saba nıyla devirdi i bir toprak kese i gibi heyecansız, kcrku

suz ve durgundu. Mustafa Kemal, sözlerini sürdürerek :

— Hem eri, dedi, dü man Samsun'a asker çıkaracak, belki buraların hepsini ele geçirecek, sense rahat rahat topra ı sürüyorsun.

Köylü, en sonra, pa anın verdi i sigarayı toprak renkli, çatlak ve nasırlı parmakları arasında beceriksizce tutup içmeye çalı rken öyle kar ılık verdi:

— Pa a, pa a, sen ne diyon? Biz, üç karde tik. ki de o ul vardı. Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde sekiz UKSUZ ile üç dul kalmı kadın var. Hepsi benim sabanımin ucuna bakar. imdi, benim vatanım da. yurdum da u tarlanın ucu. Dü man, oraya gelinceye dek benden hayır yok.

Mustafa Kemal, adamın üstüne daha çok varmadı. Onun ne demek istedi ini anlayacak kadar tecrübesi vardı.

Adamca ıza Allahısmarladık diyerek yeniden çalı maya ba layan otomobile bindi. En sonra Kavak buca ına vardılar. Mustafa Kemal, hükümet kona ına indi. Nahiye nin ileri gelenleriyle görü mek istedi ini söyledi. Pontos e kıyasını kovalamaya geldi ini i iten bütün Kavaklılar, Mustafa Kemal'in çevresine toplandılar. Ismarladı ı kahveyi yava yava höpürdeten pa a, Kavak ileri gelenleriyle öyle bir konu ma kapısı açtı:

— Ne haldesiniz, bakalım?

— Sorma, pa am.

— Eziyet çekiyorsunuz, elbet.

— E kıyanın aman verdi i var mı ki?

— Hükümetin imzaladı ı mütarekeden memnun musunuz?

— Hayır, pa am.

— Sebep?

— Dü man, içimizde ya ıyor ve onu tenkil eden yok Bizler ise bu merhametsiz ve gaddar çetelerle ba a çıkacak durumda de iliz.

— Pekâlâ, ne yapmak fikrindedesiniz?

— Bizi dü ünen, derdimize çare bulacak olan kuman

darılarımız, büyüklerimiz ne emrederlerse onu.

Kavaklılar arasında Akalo lu Yusuf, öyle haykırdı j

— Bu u urda icap ederse dedelerimizden kalma si-
lâhları da ya lar, öne atılırız.

Ekrem bey de :

— ki yüz atlı ile emrinizdeyim, pa am, dedi. Musta-
fa Kemal, burdakileri ta lı tarlasıyla bo u an köylülerden
daha ba ka buldu. Bu, bir ihtilâlcinin aradı ı ortamın ta
kendisiydi.

Yola çıkmak için davranarak Kavaklıların elini sıkar-
ken :

— Allahaismarladık, dedi, burda bir Müdafaa i Hu-
kuk Cemiyeti kurunuz ve bana Havza'ya bilgi veriniz.

Yine yola koyuldu. Samsun da larının en çetin yolla-
rını tırmanmı larsa da, önlerinde biraz daha dik yoku lar
vardı.

Mustafa Kemal, ara sıra direksiyona geçtikçe, Kâzım
beyle iki doktorun korkudan yürekleri a ızlarına geliyor-
du. "Otomobili bir bayırdan a a ı yuvarlamasından korku-
yor, dudaklarını ısırarak yan gözle birbirlerine bakıyor, bir
ey söylemek yüreklili ini de gösteremiyorlardı. O, ya lı
oförün binbir ihtiyatla sürdü ü Benz'i bütün hızıyla sür-
meye çalı ıyor, bir ayak önce ilk amaçları olan Havza'ya
eri mek istiyordu. Böbreklerinin bıçak gibi kesen sancı-
larını unutmı a benziyordu. Buraya gelinceye dek araba
birkaç kez ufak tefek arızalar yaparak durmu sa da, zor
beîâ çalı tırılarak epeyce yol kestirilmi ti. Bir dönemde
direksiyon, tam Mustafa Kemal'in elindeyken otomobil,
birkaç kez hırladı, vurulmu bir hayvan gibi sıçradı, sar-
sıldı, titredi ve sonra temelli durdu. oför hemen davran-
dı, Benz'in her yanını karı tırdı, kurcaladı, kolu çevirerek
çalı tırmak için kan ter içinde kaldıysa da Benz, sudan
geçmek istemeyen inatçı e ek gibi bana mısın demedi;
kıpırdamadı bile. Artık, baya ı bir makina le inden ba ka
bir ey de ildi. Yaylılar, henüz çok arkadaydılar. Yolcu-
ların çevreleri vah i ormanlarla kaplıydı. En yakın köy yü-
rüyü le yarım saat çekiyordu. Bu, Karageçmi köyü idi.
Hepsi arabadan inerek yolun kenarında beklemeye ba

iadılar. Artık, Havza'ya dek bir ba ka araçla gitmekten ba ka çare yoktu. Mustafa Kemal de bu kaniya varmı tı. ncecik vücutlu, zayıf bir adam olan Doktor Refik (Saydam) beye yakla arak:

— Doktor, Havza'ya kadar yürüeyebilir misin? diye akala tı. Sonra ba ba a verip konu tular ve yarım saat ilerideki Karageçmi 'e gidip oradan bir araba tutmayı kararlarla tırdılar.

Yoku yukarı yürümeye ba ladılar. Mustafa Kemal, biraz sonra onlara dönerek öyle dedi:

— Size yorulmamanız için bir çare tavsiye edece im. «Da ba ını duman almı » mar ını biliyor musunuz?

Hepsi birbirinin yüzüne baktılar. Hiçbirisi de bunu tam anlamıyla bilmiyordu. «Bunun üzerine kendi gür ve dinç sesiyle, notasını da tekrarlayarak» söylemeye ba ladı:

**Da ba ını duman almı ,
Gümü dere durmaz akar.
Güne ufuktan imdi do ar
Yürüyelim arkada lar.**

Mustafa Kemal, bunu bir iki kez söyleyince ötekiler de ö rendiler ve gö üslerini gererek, bo azlarının bütün gücüyle söylemeye ba ladılar. Köye varıncaya dek bu güzel arkıyı birçok kez yinelediler.

Mustafa Kemal'le arkada ları, 25 Mayıs 1919 günü kazasız belâsız Havza'ya vardılar. Onları bir asker kıtası ile birlikte Kaymakam Fahri bey, Belediye Ba kanı brahim bey ve bir yı in Havzalı kar ıladı. Mustafa Kemal ve arkada ları do ru hükümet kona ına gittiler. Burası, Anadolu'nun gösteri siz bakımsız kasabalarından biriydi. Kaplıcaları yüzünden adı uzaklara dek gitmi ti. Mustafa Kemal, Karlsbad banyolarında iyi edemedi i böbrek sancıları için burasını biçimli kaftan olarak dü ünüyordu.

Kaymakam Fahri bey, dinlenmeleri için yardıma hazır oldu unu gösterdi. Mustafa Kemal, kaplıcalara yakın bir otel tutulabilirse çok iyi olaca ını söyledi. Fahri bey de ona Ali Baba'nın otelini salıkladı. Mustafa Kemal, bu otelin tutulmasına karar verdi.

Kaymakam hemen Aü Baba'yı ça ırttı:

— Mustafa Kemal Pa a, senin otelini çok be enmi , dedi, oteli bir ay için kira ile tutmak istiyor, ne dersin?

Ali Baba:

— Yüz elli lira isterim, dedi.

Mustafa Kemal, Cevat Abbas beye yüz elli lira vererek gönderdi ve hemen gidip oraya yerle tiler. Mustafa Kemal, hiç vakit geçirmeden halkın temsilcileriyle görüşüp derterini dinlemek istedi ini bildirdi.

Havzalılar da zaten onunla görüşmek istedi inden 26 Mayıs 1919 günü Tatara ası lu Eyüp, ulemadan Hacı Mustafa, Kadı lu Hakkı, Saato lu brahim, Belediye Başkanı brahim, Zübeyro lu Fuat bey ve efendilerden meydana gelen kasaba temsilcileri, Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Mesudiye Otel'i'ne gittiler.

Mustafa Kemal, gelenleri daha kapıda kar ıladı ve hepsinin ellerini sıkarak «hatırlarını» sordu. Ve onlardan i kasabanın nazik durumu üzerinde birçok bilgi aldı.

Havza'da Fransız askerleri vardı. Bu yüzden kasabanın içinde bile Pontosçular güpegündüz da a adam kaldırıyorlardı. Geceleri, Havza'nın dolaylarında aralıksız silâhlar patlıyor, halk, ancak tav an uykusu uyuyor, kararlılıkta ansızın yapılacak bir baskında bo azlanmayı önlemek için her eyi göze alarak bir siperde ya arcasına ya ıyordu. Pontos çetelerinin en çok at oynattıkları bölgelerden biri de Havza'ydı.

Pontosçu Rumların çok azgınla tı ı 1919 ilkbaharında, Havza'ya bir izleme taburu gelmi , baharla birlikte gömlek de i tiren bu zehirli yılanları epeyce ürkütmü , sindirmi ti, i te, ortalı ın düzelmeye ba ladı ı sanılan bu aldatıcı günlerde zmir'e Yunanlıların çıktı ı haberi gelmi ve Havzalılar üzerinde bir bomba etkisi yapmı tı. Asıl kötüsü, kasabada ve da lardaki silâhlı ve silâhsız Rumlar, bekledikleri günün geldi ini anlayarak eskisinden daha beter azmı lardı. Havzalılar, 18 Mayıs 1919 günü belediyede toplanarak Reddi lhak Cemiyeti'ni kurdular ve itilâf devletleri temsilcilerine zmir'in i galini tanımadıklarını bildiren bir telgraf çektiler.

Ali Baba, Mustafa Kemal'le çabucak ahbab olmu - tu. Kasabanın içinde bile halkı haraca kesen bu çetele- rin ernnden kurtulmak, onun için ilk millî dâvaydı. Bir gün Mustafa Kemal'e :

— Pa a. dedi. Vaziyeti görüyorsun, bunlar, bize çok eziyet ediyorlar, buna bir çare dü ünüyor musun?

— Sabredin, biz onları yola getirece iz.

— Peki ama, ne ile?

— Her ey sırasında.

Mustafa Kemal'in önyak olmasıyla 28 Mayıs 1919 günü Merkez okulunda büyük bir toplantı yapıldı. Yapı- lan konu malar, halkın silâhlanması ve örgütlenmesi üze- rindeydi. Gerek içimizdeki ve gerekse dı ardan gelecek dü manları kovmak ve yok etmek için bundan ba ka çare. olmadı ı savunuldu.

1919 Mayısının 28 ini 29 a ba layan gecesinde Be- lediye Ba kanı brahim beyin evinde toplanan Havza ileri gelenleri «Müdafaa i Hukuk» kurumunu kurdular ve bu- nu ilgiyle bekleyen Mustafa Kemal'e bildirdiler. Mayısın. 29 u 30 a ba layan gecesi sıtmal bir çalı ma ile uya- nık geçti: Havza'da Müdafaa i Hukuk Örgütü'nün kurul- du u birçok kasaba ve ehire bildirildi. Mustafa Kemal, her yana tellenen mektupları gözden geçiriyor ve bunlar* yazanları övüyordu. Amasya'ya da'ayrıca güzel bir mek- tup yazılmasını salıklamı tı.

Mustafa Kemal, bütün gece telgraf i iyle u ra an. Belediye Ba kanı brahim beyi ertesi gün yanına ça ırdı ve:

— Ne yaptın, telgrafları çektin mi? diye sordu.

— Çektim, efendim.

— Getir ilmühaberlerini.

brahim bey telgraf ilmühaberlerini getiremedi. Mek- tupları taahhütlü posta ile göndermi ti. Posta ilmühaber- lerini gören Mustafa Kemal çok kızdı:

— Ben, size telgrafla verilmesini söylemi tim, dedi. neden posta ile gönderdiniz? Bu memleket, uçurumun kenarına gelmi tir. Âcil tedbirler almaya mecburuz. Siz. yanlı dü üncelerle yava hareket ediyorsunuz.

brahim bey, Mustafa Kemal'e öyle kar ilık verdi :

— Pa a hazretleri, urada bir sessizlik görüyorsunuz
^emin olunuz hep zatı devletinizin gelmesi dolayısıyledir.
Geldi iniz gündenberi biraz nefes aldık. Siz gelmeden ön-
ce burada sabahlara kadar her tarafta silâh atılırdı.

Heyecan ve endi e içinde ya iyorduk. Henüz kendi-
mize gelir gibi oluyoruz. Bu endi e ile kapalı yazmayı
uygun buldum.

Mustafa Kemal, bunun üzerine yumu ak, tatlı bir
sesle unları söyledi:

— Çocu um, kazanırsak bütün zararların giderilmesi
mümkündür. Kaybedersek ne sen kalırsın, ne de ben. He-
pimiz ölüme mahkûmuz. Bu sebeple açıkça sava aca iz.
Hiçbir eyden çekinmeyece iz. Bu dâva, bu sava va-
tan sava ıdır. Yanlı dü ünüyorsun. Fakat, madem ki bir
kere olmu tur. Zararı yok. Ama, imdi, git, Amasya Be-
lediye Reisine aynı eyieri telgrafla tekrarla.

brahim bey, etekleri zil çalarak telgrafhaneye ko tu.
Bu bir ihtilâldi. Açıkta n aç ı a yürütülecekti.

Mustafa Kemal, halkın nabzını iyice yoklamı , Hav-
zalıların millî örgütlenme için hazır olduklarını anlamı tı.
Pontos çetelerinin vah i zulümleri, onları adamakıllı uyan-
dırmı tı. Halkın bu uyanıklı ı Mustafa Kemal'in çok ho-
una gitmi ti. Bir gün Aü Baba'ya :

— Git, bana Belediye Reisi brahim beyi ça ır, dedi.

brahim bey, yarım saat sonra Mustafa Kemal'in kar-
ısındaydı :

— brahim bey, halkın sesini çıkarması zamanı gel-
mi tir. Ondan evvel bu halka yol göstermek icap eder.
Binaenaleyh, önümüzdeki Cuma günü namazdan sonra
Büyük Cami'de zmir ehitlerinin aziz ruhuna bir mevlût
okutunuz. Mevlût bitince dı arıda fi ek atılarak i aret ve-
rilsin. Böylece her üç camiden halk, ellerinde bayraklar
olarak ve tekbir getirerek alayla çıkıp miting yerinde top-
lansın. Miting yeri, bu otelle belediye dairesi arasındaki
sahadır.

Mustafa Kemal, bu emri Belediye Ba kanına verir
vermez :

— Dur, dedi, arada yapılması gereken bir i daha var. Camide mevlût bittikten sonra, hitabeti kuvvetli bir arkada ınız, halka silâhlanmak lâzımgeldi inden, zira, dü manlar elinde esir bulunan padi ahtan bir medet ummanın mânâsız olaca ından bahisle bir nutuk irat etsin

Belediye Ba kanı bunun üzerine pa aya:

— Miting yerinde kimin söz söylemesini münasip görüyorsunuz, efendim? diye sordu.

Mustafa Kemal, çenesini avucuna aldı ve bir süre dalgın dü ündü, sonra, ba ını kaldırarak:

— Bir hoca efendinin, diye kar ılık verdi.

Belediye Ba kanı brahim bey, bütün ilgili arkada - larını topladı; halka en güzel, en dokunaklı sözü söyleyecek olanı birlikte ara tırdılar. En güzel sözü söyleyecek olanın köy imamı Hoca Sıtkı efendi oldu unda karar kıldılar ve hemen gelmesi için kendisine adam saldı - lar.

Her türlü hazırlık bitmi ti. 30 Mayıs cuma gününü beklediler. Mustafa Kemal de cumayı i ple çekiyordu. En sonra cuma da geldi çattı. Namaz Mustafa Bey Camii'n de kılındı. Mustafa Kemal ve arkada ları da namaz kılanlar arasındaydı. Çok kalabalıktı. Gelenleri cami alma - mı tı. Mevlût okundu. Kasabada eker olmadı ından mev iüta gelenlere kâ it külahlar içinde kuru zmir üzümü da - ıtıldı. imdi, sıra mitingdeydi. Halk, Mesudiye Oteli ile Büyük Cami arasındaki meydanı doldurmu tu. Mustafa Kemal ile arkada ları külahlar içindeki zmir üzümünü yiyerek mitinge gelmi , heyecanlı halk yı ınını sevinç ve zevkle seyrediyorlardı. Kürsü, bombo duruyor ve herkes Sıtkı Hoca'nın oraya çıkmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Sıtkı Hoca gibisi buralarda hiç yoktu. Ate gibi vaazlar verir, cemaatı co turur, hüngür hüngür a latırdı. im - diyse yepyeni bir konu üzerinde konu acaktı. Herkes, bu yüzden merak içindeydi. Hava çisentili oldu u halde n - sanlarla birlikte bütün kediler, köpekler, kuzular ve ço - cuklar dı arı dökülmü tü. Serçeler a açlarda kıyameti koparıyor, horozlar, fı kı ve gübre yı ınlarının üzerinde keyiften çatlarcasına ötüyorlardı. Hiç birinin, insano lu

nun korkunç dâvalarından, sorunlarından haberi yoktu. Olum, bo azlarına sarıincaya dek her eyden habersiz ya aaklarından mutluydular. nsano lu ise gelecek ölümün kokusunu çok uzaktan, çok ötelere alabilmek gü cündeydi; bu yüzden de mutsuzdu; korkuyordu. Kaygu içindeydi. Onun bir tek ansı vardı: Kokusunu ta uzaklardan aldı ı ölümü yenebilmek. te Mustafa Kemal'in, aralarında sarı ın bir kurtulu ı ı ı gibi yandı ı bu kalabalık da, ölümün kokusunu almı ve onu alt etmek, yenmek, yok etmek kaygusuyla buraya toplanmı tı. Ne yazık ki, Sıtkı Hoca hâlâ görünürlerde yoktu.

Belediye Ba kanının etekleri tutu mu tu. Durmadan dönüp dönüp biraz ötede sandalyesinde oturan Mustafa Kemal'i gözetliyor, onun da sabırsızlandığını görerek daha çok üzülüyordu. Hangi Cehennem dibinde kalmı tı bu Sıtkı Hoca?

brahim bey, öteye beriye ko uyor, etekleri zil çalarak onu arıyor, her önüne gelene soruyorsa da hiç kimse onun nerde oldu unu bilmiyordu. Bunca emeklerle meydana getirilen miting, ba arısızlı a mı u rayacaktı? Mustafa Kemal, gözleriyle brahim beyi kovalıyor, bir yandan da saatine bakıyordu. En sonra Refik beyi ona gönderdi ve nutkun hemen ba lamasını istedi. O, Sıtkı Hoca'nın yoklu undan Belediye Ba kanının dokuz do urdu unu bilmiyordu.

Mustafa Kemal, bütün bu insanların en tecrübelisiydi. Sabrın en kötülerini çok denemi ti; o sabredebilirdi. Haik, sabırsızlanmaya ba lamı tı ki bu kötü bir alâmetti, onun sabrı çabuk tükenir, hemen da ılıverirdi. brahim bey, bunu görünce femen Mustafa Kemal'in yanına ko tu :

— Efendim, dedi, buyurunuz, icap eden eyler miting mahallinde söylenecektir.

Mustafa Kemal, hiçbir ey söylemeden do ruldu. Belediye Ba kanı elinde bir bayrak tutuyor ve en önde gidiyordu. Havza'nın en büyük eyhi ve Mesudiye Oteli'nin sahibi Ali Baba ile bütün hacılar, hocalar, derviler de a ır a ır onların ardından ilerliyorlardı. Heyecanlı ve gü

sesleriyle getirdikleri tekbir ve tehliller, ortalı ı tatlı bir müzi e benzer yi itçe bir u ultuyla doidoruyordu. Bu yi it ve erkekçe u ultu, bütün Havza'dan i itiliyor, yc li kadınlar, evlerinin önünde ba örtülerinin ucuyla gözlerini siliyorlardı. imdiye dek burda böyle bir ey görülmemi ti. Bu tekbir ve tehlil sesleri, bütün yürekleri gizli altın tellerle birbirine ba lıyor, tepeden tepeye yankılanarak Pontos çetelerine «saklanacak delik ara» demek istiyordu. Öbür camilerden çıkan halk da bu kalabalı a karı ıyor, tekbir sesleri, gök gürültüsü gibi bir hal alıyordu.

Halk bütün anlamıyla millî heyecanın, din heyecanının en yüksek doru una ula mı tı. Ne yazık ki Sıtkı Hoca, hâlâ görünürlerde yoktu.

Mustafa Kemal, Belediye Ba kanına :

— brahim efendi, ne dü ünüyorsunuz? Halk, i te. hazır toplanmı , bekliyor. Ne söylenecekse söylensin, dedi.

Hep Sıtkı Hoca'ya güvenmi lerdı. imdi nutku kime söyletmeliydi? Belediye Ba kanı gerçekten güç bir duruma dü mü tü. brahim bey, arkada larından Fuat beye. bilinen ate leyici millî konu üzerinde birkaç sez oisun söylemesini rica etti.

Fuat bey, kürsüye çıkarak öye konu tu :

— te. Yunanlıların yaptı ı mezalimi görüyorsunuz. Biz de burada bir istilâ tehlikesi kar ısındaız, ihtiyatlı, tedbirli, uyanık bulunmak ve hemen silâhlanıp dü mana kar ı koymak lâzımdır: Her müslüman, her ne kar ılı ında olursa olsun silâhlanmak zorunaadır. Yurdumuz, tehlikeli günler geçirmektedir. Buna kar ı koymak, dü man çizmeleri altında çi nenmemek birinci vazifemizdir, izmir'den sonra Samsun ve Havza'nın da i gal felaketine u raması muhtemeldir. Varımız yo umuzia si&nicr»? ;0 ve di dü manlara kar ı koyaca ız.

Cndan sonra brahim bey, kürsüye çıkarak tıpkı buna benzer birkaç söz söyledi ve bunlara unları kattı :

— Burada, bu Havza sokaklarında gördü ünüz Rum çeteleri, asker kaçakları filân olmayıp Yunanlıların eskiden beri güttükleri siyasî maksatlarının mahsulü birer

icra kuvvetidir. Bunların emel ve gayeleri artık meydana çıkmıştır. Bunun için canımıza kasteden dümana karşı alınması gereken tedbirleri almak vazifemizdir. Haksız işgallere nihayet verilmek üzere gerektiğinde ekinde protesto edeceğiz. Bizi tevkil eder misiniz?

Belediye Başkanı, bu son sözünü çok kuvvetli söyletti. Halk ona, gülbank çeker gibi hep bir ağızdan :

— Hayhay! diye karşılık verdi.

Belediye Başkanı kürsüden inerken bu mitingin hiç de başarılı, ateşleyici, coşturucu bir miting olmadığını düşünüyordu ve üzülüyordu. Anadolu'da ulusal kurtuluş savaşını için, Mustafa Kemal'in karışında yapılan bu ilk miting, böyle sönük mü geçmeliydi? Mustafa Kemal, mutlaka bundan çok daha güzel ve başarılı bir miting bekliyordu.

Bu sırada Mesudiye Oteli'nin sahibi Küçük Ali Baba (babası Büyük eyh Ali Baba'ydı) yanına sokuldu :

— Paşa sizi çağırıyor, dedi.

Brahim bey, Mustafa Kemal'in yanına koştu. Mustafa Kemal, oteldeki odasında oturmuş, pencereden dışarı bakıyor, daılmakta olan cemaati yüzündeki üzümlüklerle seyrediyordu. Bu miting, istediği gibi olmamıştı. Brahim beyi bunu söylemek için çağırmıştı. Başını pencereden Brahim beye çevirdi ve sert bir sesle :

— Yaptığınız işi beğenirsiniz mi? diye sordu.

Belediye Başkanı, güç durumunu gösterir bir davranışla ellerini öne tutarak :

— Efendim, dedi, bu işi beğenmemiz memur ettiğimiz Hatip Hoca efendi, Rum emekiyalarının tehdidine mâruz kalmış olmalıdır ki bulunduğumuz köyden çıkıp buraya gelemedi. Biz de çok müteessir olduk. Fakat, hatibin geleceğinden çok emin olduğumuz için ona göre hazırlanmıştık. Bu sebeple emrivaki karışında hazırız. Atfınızı dilerim.

Mustafa Kemal, birdenbire yumuşak ve tatlı bir sesle :

— Ben de, dedi, sizin gibi bir ferdim ve aranızda sonuna kadar fert olarak çalışacağım. Bu memleketi hep beraber kurtaracağız. Ortada gizli kapaklı hiçbir şey yoktur ye olmamalıdır. Samimî, doğru ve açık kalpli olma

lıyız. Bu mitingin tekrar, ama noksansız olarak yapılmasını isterim.

Hoca Sıtkı efendinin hikâyesi de uydu: Miting haberini ona Havzalı Bayram Con bey göndermi ti ve bu çar ı, Hoca'ya çok geç ula mı tı.

— Hoca korktu da gelemedi!

Söylentisi, Sıtkı Hoca'nın kula ına gidince çok üzül mü tü, buna üzölmek de denemezdi. yi kalpli hoca, mitingi kaçırdı ını anlayınca sanki beyninden vurulmu a dönmü tü. Felek bir köy hocasına böyle bir günü ömründe ancak bir kez gösterirdi. Hemen cübbesini sırtına alınca Havza'nın yolunu tuttu. brahim beyi buldu:

— Ben, korkak bir adam de ilim; neler emrediyorsanız edin, derhal yapayım, dedi.

Belediye Ba kaniyla yanındakiler ona :

— Önümüzdeki Cuma günü miting tekrar edilecek ve sen çıkıp halka hitap edeceksin! dediler. Enerji dolu.'canlı, iri kemikli, zeki bakı lı bir adam olan Sıtkı Hoca :

— Hazırım! dedi.

Cuma yine gelip çatmı tı. Bu kez eskisinden daha büyük bir ba rı yanık halk yı ını, yine Büyük Cami ile Mustafa Kemal'in oturdu u Ali Baha'nın Mesudiye Otelinin önüne dek olan alanı doldurdu. Dı arı çıkamayan hasta ve yatalaklar bile pencerelerden dı arı sarkmı tı.

Mustafa Kemal, Ali Baba'nın otelindeki odasının penceresinde oturmu , büyük bir sevinçle gülümseyerek sesine ko an bu canlı halkı seyrediyordu. Sıtkı Hoca ve Belediye Ba kanı, camiden çıkınca hemen cemaatin önüne dü tüler. brahim bey, yine elinde Türk bayra ını ta ıyordu. Sıtkı Hoca, geçenki ba arısız mitingin acısını çıkarmak istercesine gür ve yanık sesiyle tekbir ve tehlile ba layınca bütün cemaat ve' halk da ona katıldı. Meydan bir sava yeri gibi büyük bir u ultu ile dolup inlemeye ba ladı. Kafile, a ır a ır Mustafa Kemal'in oteline do ru ilerliyordu. Çoluk çocu un da katıldı ı tekbir sesleri, yine bütün Havza'yı tuttu, da a ta a ula tı. Ve yankıları hainleri titretti. Sıtkı Hoca, ortaya kurulmu olan kürsünün yanına gelince sustu, tekbir getiren halk da birdenbire

sustu. imdi, alınan soluklar bile i itiliyordu. Havza, belki ömründe ilk kez böyle susmu tu. Sıtkı Hoca, im kürsüdeydi. Ate li gözleri ve ciddi yüzüyle halkı bir an seyretti. Bu «ba rı yanık» halk, ondan kendisini co turacak güzel sözler bekliyordu. O da bir iki kez öksürdü bo azını temizledi. Sürahiden barda ını su ile doldurdu. Bir yudum içerek kuruyan dilin: dama ını ıslattı. Böyie heyecanlı bir günde hangi babayı itin dili dama ı kuru-yup birbirine yapı mazdı?

Sıtkı Hoca, bunca yıldır vaaz vermekteki beceriklilik ve kolaylıkla söze ba ladı. Halkın yüre ini en ince tel-lerinden ate leyecek sözler söyledi. En sonra nutkunu öyle bitirdi:

— Ey cemaat, dü mana kar ı koymak için elde sopa lâzımdır. En gücü yetmeyen, en fakır müsiüman ve Türk biie bugünden tezi yok, birer sopa olsun edinmelidir. Bu-na da iktidarım yok, diyebilen kimse var mı?

Varsa, o da evindeki kazmayı, keseri, bıça ı, o da yoksa yumru unu hazırlasın. Artık, zamanı geimi tir. Hazreti Allah da. Peygamberimiz efendimiz de böyle emre-diyor!

Halk, en sonra co mu tu. Sıtkı Hoca'yı alkı lıyor, alkı lıyor:

— Varol Hoca! Ya a, Sıtkı Hoca! diye gürlüyordu. Mustafa Kemal'in yüzü artık iyice aydınlanmı tı. Gerçek-ten de, Sıtkı Hoca sayesinde ba arılı bir miting yapılmı tı. Belediye Ba kanı brahim beyi yanına ça ırdı:

— Memnun oldum. dedi. stedi imiz gibi bir miting yapıldı. Hoca efendi de pek güzel konu tu. Artık, benim de burada vazifem tamam oldu. Daima sizinle muhabere edece im. Müsterih olun. Ben de sizin gibi bir fert olarak, in aallah kazanaca ımız zafere kadar beraber, el ele ça çalı aca ız, dedi, sonra Sıtkı Hoca'yı da ça ırarak ha-raretle ellerini sıktı ve kutladı.

Daha geçen gün Damat Ferit'in, Türkiye'yi büyük devlet'erin mandası altına koymayı amaç tutan plâni için Havzalılara söyledi i sözleri burda bir kez daha yineledi:

— Geçenlerde de birkaç kere söyledim. Hiç bir za
,,ian ümitsiz olmayaca ız. Bizi öldürmek de il, diri diri
mezara sokmak istiyorlar. imdi, çukurun kenarındayız.
Son bir cüret belki bizi kurtarabilir/ Zaten ba ka türlü
de olsa geri dönmek imkânı yoktur. Bu, halka söyledi i
sözleri bütün kumandanlara da ba ka sözcüklerle telle-
di: «Millî istiklâli sarsan i gal ve ilhak gibi oiayların bü-
tün millete kan a lattı ını, millî istiraain zaptedllmez bir
hal aldı ını, bu hallerin önlenmesini bekledi imizin bütün
dünyaya telgraflarla ilân edilmesini» istedi.

Mustafa Kemal, kaplıcaya daha çok sabahları giri-
yor, ö leden sonraki vakitlerini gecenin geç saatlerine
dek ya çalı ma odasında çalı arak ya da posta müdürü'
nün odasında çaktı i ve kar ılı ını bekledi i telgrafları
kontroi etmekle geçiriyordu.

Kimi zaman da elindeki kocaman sarı kehribar te -
bihini çekerek kasabada dola ıp hava alıyordu. Bu ara-
da da bir eyler bekliyor gibiyse de ne bekledi ini ancak
birkaç ki i biliyordu. Herkes, benzin yoklu undan Amas-
ya'ya gidilemiyor sanıyordu.

MANGAL YÜREKL ADAMIN H KÂYES

Fırsatını bulsa ger ipini çeker
En iyi dostundan sakın sen sem.
Sümmani

Ak am karanlı ı, poyraz ve ya mur, yeni yolda hız-
lı, hızlı yürüyen bir adamı kem gözlerden saklamak için
sanki el ele verme gibiydi. Yolda onun iki büklüm, ufak
tefek karaltısından ba ka hiç bir canlı görünmüyordu.
Karaltı, biraz sonra. Süt lâçların evinin önünde durdu ve
çevresine öyle bir göz attıktan sonra, kapıyı üst üste
Çaldı; kapı acildi, içeri girdi.

— Vay. Osman a a, sen misin?

Bu, Topal Osman a adan ba kası de ildi. Ev sahibi
hemen konu unu ya pelit dallarının çitırdayarak, cızır

doarak, çıtlayarak yandı ı oca ın ba ına götürdü. Üze J rinden sular akan ya murlu unu, kalpa ını çıkarıp biri yana bırakan Topal Osman, ate ın kar ısına ba da ku j rarak, yüzünden akan suları elinin tersiyle sildi; sonra,] aralıklı olarak kapı birkaç kez daha çalındı ve Osman a a J nın Tepeköylü adamları birer birer gelip oca ın ba ında! ba da kurdular.

Ev sahibi, merak ve korkuyla açılan gözlerini bai konu unun yüzüne dikmi , öylece bakıyordu. Osman â â J nın çakır gözlen, ka larının altındaki derin yuvalarında' oca ın alevlerine dikilmi duruyor, bir yandan da kırpık' bıyıklarının ıslaklı ını parmaklarının uçlarıyla kurutmaya çalı yordu.]

— Merakla yüzüme bakıyorsun, acaba böyle korku i lu bir zamanda habü u ak ne yürekle kalkıp geldi yine] Giresun'a diye kendi kendine soruyorsun? Dayanama J dım, u ak daha çok dayanamadım güzelim memleketten] uzakta kalmaya. Geldim i te. Ne olacaksa bir an önce] Olsun dedim. Gurbet tak etti canıma.

Giresun'un o ünlü ya muru, hâlâ bardaktan bo anır j casına ya ıyor, kiremitleri, camları dövüp duruyor, Kara 1 deniz'i kıyıları do ru süren poyraz, dik kayalıklarda ya 1 murun gürültüsünü bastıran sürekli bir u ultu çıkarıyor j du.

Osman a a, hem ev sahibinin kendisine sarıp verdi i j saçaklı Trabzon tütününden sigarasını içiyor, hem de I sa baca ını o u turuyordu :

— Ha u baca ın topal olması bir ey de il de böyle j ya murlu havalarda için için bir sızlaması var, beni ca I nımdan bezdiriyor. Bizim u akların geldi imden haberi yoktur, haber ver de gelsinler görü elim. Ne olacak bu] halimiz bir anlayalım.

Osman a ayla türlü sava lara ve serüvenlere katılıp da sa kalmı birçok sava arkada ı, imdi ne yapacak I larını a ırımı , sonlarının ne olaca ını bilmeyerek evlerin I de kaygulu kaygulu dü ünüyor; pusu oturuyorlardı. Os] man a anın geldi ini ö renince birer iki er, yerli Rum i

lara görünmemeye çalı arak. Sütllâçların evine damladılar.

Hepsi, Osman a anın, Giresun'un bu mangal yürekli adamının çevresine çenberleme ba da kurarak oturdular. Hem onu dinliyor, hem de Giresun'da geçen en yeni olayları anlatıyor, sonra, yüzleri asık kara kara düşünüyorlardı.

Bu sırada, kapı güm güm çalındı. Gelenin arkadarlardan biri oldu unu bildikleri halde yine de herkes, be lindeki, koynundaki tabancaya el attı. Silâhlı be adam mavzerlerinin mekanizmasını ıkırdattı. Osman a a, hiç kımıldamadan ocaktaki çıtırdayan çalılara bakıyor ve düşünceci görünüyordu. Bu güzel ehrin, güzel Giresun'un kendisi için büyük tehlikeler sakladığını bilerek gelmişti. Bundan dolayı büyük ve sürekli tehlikeler içinde yaşamı bir adam olarak en küçük tıkırtıdan bile bir eylem sezinleyen bir duyu gücü kazanmıştı. Dı kapının gümlemesi herkes gibi onu da kulak kesilmeye ça ırmıştı.

Gelen, Tapucu Gerdebio lu Mehmet efendinin kâti biydi. Üstünden ba ından sular akıyordu. Adamca ız. ıslak elini koynuna sokarak bir mektup çıkardı ve Osman a aya uzattı:

— A a, dedi. Tapucu Gerdebio lu Mehmet efendinin sana çok selâmı var. Bu mektubu da hemen okusun ve ona göre davransın, dedi.

Kâtip, bunu söyler söylemez, açılan kapıdan karanlık ya murun içine daldı ve gözden uzakla tı. Osman a a, mektubu bir solukta okudu, sonra ordakilere uzattı. Her okuyanın yüzünde kaygular belirliyordu.

Mektupta, Osman a anın yeniden Giresun'a geldi i haber alındı. Kaymakam Nizamettin beyle jandarma kumandanı seni tutuklayacaklar, bir ayak önce ehirden savu , deniyordu. Tutuklama emrini. Kaymakam Nizamettin bey, Tapucu Gerdebio lu Mehmet Efendiye kendisi bildirmiş ve Topal Osman'ın bir an önce ehirden çıkıp gitmesine aracı olmasını söylemiş , a anın da bunu bilmemesini dilemişti.

Mustafa Kemal, Samsun'a geçece i sıralarda Topal

Osman Giresun Belediye Reisiydi. Yalnız, bu görevi bile inin gücüyle ele geçirmi ti. Birakı mayla birlikte tara denen Anadolu ehirlisinde stanbul hükümetinin otoritesi kalmamı tı. Bu yüzden buralarda her i , eskisi gibi kanun çerçevesinde olmuyordu. Topal Osman, ehri Türk halkınca çok sevilen ve kendisine umut ba lanan bir yerli kahramandı. Bu yüzden, pek azgınla an Pontos Rum e kiya ve i tahlarına kar ı Türk hem ehrielerini korumak üzere Giresun Belediye Reisi i makamına oturuvermi ti. Yalnız, kanun geleneklerine göre belediye reislerini yönetim âmirleri, yani, kaymakamlar, mutasarrıflar ve valiler atamaktaydı. Bu yüzden de Topal Osman'la Kaymakam Nizamettin bey arasında bir so ukluk, bir geçimsizliktir sürüp gidiyordu. Nizamettin bey, Osman a anın belediye reisi ini onaylamamı , onun orda kanunsuz olarak oturmasını sürdürmekte kendince kimi yararlar dü ün dü tü. Topal Osman. Damat Ferit hükümetince fena halde mimli bulundu undan, onun ba kanlı ını onaylaması, stanbul hükümetinin bir memuru olan Kaymakamı da kolayca suçlu durumuna sokabilirdi. stanbul'da harıl harıl asmak için adam arayan ünlü Nemrut Mustafa Pa a Divanı Harbi. Osman a aya çoktanberi gözlerini dikmi , i tahlı i tahlı bakmaktaydı. Ermeni ve Rum «tehciri» suçlusu olarak asılan ve asılacak olanların listesinde Topal Osman a anın da saygılı bir yeri vardı. O da bunu pek iyi biliyor, ona göre tetikte bulunuyor ve kurdu u çeteyi her an davranmak üzere elinin altında hazır bulunduruyordu.

Topal Osman, belediye ba kanlı ı makamında ehri Türk halkının koruyucu mele i olarak oturadursun, 1919 ilkbaharında stanbul gazetelerinde, Nemrut Mustafa Pa a'nın ba kanlık etti i Divanı Harbi Örfi adı verilen son kerte tehlikeli mahkemede yargılanması gereken ünlü suçluları kapsayan bir siyasal suçlular listesi yayımlandı. Bu suçlular arasında memleket dı ına kaçmı olanlar oldu u gibi, memleket içinde hâlâ görevleri ba ında bulunan birçok ki i de vardı. Giresun'un Türk halkı, daha çok kendi ehriilerindeki bir iki önemli ki inin adını bu

listede görünce irkildi. İmdilik, Giresun'dan yargılanması gereken iki kişi vardı. Bunlar da Topal Osman a a ile Giresun e rafından Sarı Mahmut Zade'ydi. Kürt Mustafa Pa a mahkemesi, bu iki kişinin hemen yakalanıp İstanbul'a yollanmaları için «ihzar müzekkeresi» de kesmişti.

Giresun'un genç kaymakamı Nizamettin bey, bu işi öğrenince Topal Osman'ı çağırarak :

— Osman a a, dedi, gazeteleri gördün, artık burada durma, bacağının çaresine bak, ihzar müzekkeresi gelirse seni tevkife mecbur kalırım. Bir tarafa git, uzakla burdan!

Kaymakamın yanından ayrılan Topal Osman, omuzlarını silkerek yine gidip belediye'deki makamına oturdu.

Bu genç kaymakama da zaten çoktanberi içerliyordu. Onun belediye başkanlığını bütün zorlamalara karşın kabul edip doluramamı ve onu böyle kanunsuz olarak bu makamda oturtup duruyordu.

— te, belediye reisliği odasında oturuyorum. Nizamettin bey, sıkıysa gelsin beni tevkif edip İstanbul'a göndersin! diyordu.

Bir gün jandarma kumandanı, kaymakamın katına giderek :

— ihzar müzekkeresi var. Topal Osman'ı tevkif edeceğim, bana bir komiser ver! dedi. Kaymakam Nizamettin bey, Mustafa Kemal'in Selanik'ten çocukluk arkadaşıysa da henüz bir kaymakamdan başka bir şey de ildi. Topal Osman'ın tutuklanmasını kendisi için tehlikeli bulmasaydı onu doluradan doluraya tutuklatabilirdi. Üzünden ki o bu kapıdan hâlâ ekmek yemeyi düşününlerdendi. te, bu yüzden arslanın a zına kendisinden daha az korktuğu bir kurban atarak pençeli kurbanı korkutup kaçırmak işti ve jandarma kumandanına:

— Sen, evvelâ Sarı Mahmut Zade'yi yakala! Sonra da Topal Osman'ı yakalarsın! dedi.

Jandarma kumandanı, gidip Sarı Mahmut Zade'yi tutuklayıp Nemrut Mustafa mahkemesine göndermek üzere gemiye bindirdi. Bunu gören Topal Osman, bir kahpe

lige u ramak kaygusuyla adamlarını yanına alıp bir akamüstü karanlık bastıktan sonra motoruna binerek Tepeköy'e do ru yola çıktı. Topal Osman'ın da a çıkı ı, ehirde im ek gibi yayılmı tı. Rumlar, onun da a çıkı ını, ehirde oturu undan daha tehlikeli buluyorlardı.

Topal Osman için istanbul'dan Trabzon Valisi Galip beye emir üstüne emir geliyor, o da durmadan Giresun Kaymakamını sıkı tırıyordu. Bir gün kafası kızan kaymakam, Ali Galip'e öyle bir yazı yazdı:

— Bu adamın da da yüz elli silâhlı maiyeti var. Yakalanması için kuvvet gönderin. Ancak, o zaman tutulabilir!

Bu i i böylece ba ndan savmak istedi.

Nizamettin beyin de Topal Osman'ın durumuna benzer bir durumla kar ıla ması gün sorunuydu.

Nitekim, Topal Osman, da da çetesini güçlendire dursun bir ngiliz vapuruyla stanbul'a giden genç kaymakam, yine Ermenileri zorla göç ettirme ve öldürme suçundan dolayı Nemrut Mustafa Pa a mahkemesine gönderilmek üzere tutuklanıp ellerine kelepçe vurulacak, yalnız kaçmanın yolunu bularak ölümden kurtulacaktı.

Topal Osman, da da bulundu u sırada Nemrut Mustafa Pa a mahkemesi, onu. «gıyaben» idama mahkûm etmişti.'Artık, bu mangal yürekli adamın kanı helâldi. Görüldü ü, tutuldu u yerde öldürülmesi için emir çıkmı tı

Topal Osman, oldum olası Giresunlu denizci bir ailenin çocu uyd u. Dedesi, smail Kaptan'dı. Büyük bir yelkenli gemisi olan smail Kaptan, hacca da gitti inden ona Hacı smail Kaptan diyorlardı. Hacı smail Kaptan, daha çok yabancı limanlara, örne in Karadeniz'deki Rus limanlarıyla Akdeniz limanlarından Marsilya'ya dek seferlere çıkıyordu. Hacı smail Kaptan'ın o lu Mehmet efendi, Giresun'a epeyce eskiden gelip yerle mi olan Cem it'gillerin kızıyla evlenmi ve birçok çocu u olmu tu. - te, bu çocuklardan biri de çakır gözlü, güzel ve sevimli bir çocuk olan Osman'dı.

Mehmet Efendi, babası gibi denizcili e heves etmemi , ticaretle u ra mayı daha uygun bulmu tu. Ne var

ki, bir de hacca gidip babası gibi hacı olan Mehmet efendi', ticarete b a r ı kazanamamı , çoluk çocu una ancak orta halli bir ya ayı sa layabilmi ti. Giresun'un Hacı Hüseyin mahallesinin orta halli bir evinde dünyaya gelen Osman, ilkokulu bitirmi , o zamanın ortaokulu anlamına gelen Rü tiye'nin son sınıfına dek okumu , son sınıfta ayrılmak zorunda kalmı tı. Osman'ın çocuklu u, ilk gençli i, hep günlük ya ayı nda kar ıla tı ı haksızlıklara isyan etmekle, onlarla bo u makla geçti. Ciddî ve zeki bakı ları, çukur çenesinin azim bildiren sert kararlı lı , kurumlu ve çalılı durumu, ona akranları, hattâ büyük arkadaş ları arasında saygılı bir yer verdirmi ti. Haksız yere dövülen çocukların ba kurtarıcısı ve hak arayıcısı oydu. Osman da dedesi smail a a gibi denizi çok seviyordu. Dalgaların co tu u fırtınalı havalarda denize açılmak için çılgınca bir heves duyar, genç arkadaş larını da bu serüvene sürüklemeye" çalı ırdı.

Kara gözlü Karadeniz'in dalgaları üzerinde Giresun'da yeti en fındıklardan birinin kabu u gibi oynayan küçük kayı ım içinde çılgınca ve hırslı saatlar geçirdi ini görenlerin yüre i a zına gelirdi. Deniz, onun bo u aca ı en yakın devdi.

Giresun limanına demir atan da gibi yabancı gemilere imrenerek bakar, Türklerin böyle gemilere sahip olma yı na hayıflanıp dururdu.

Osman, dedesi gibi denizci, babası gibi müflis bir tahir olmayı bir yana bırakıp kolayca para kazanmanın yollarını aramaya ba lamı tı. Ne var ki ya ayı n hangi kapısından girmi se paranın kolay kazanılamayacağını anlamakta gecikmemi ti. Uzun vfe i siz bir gençlik döneminden sonra kendisine gülümsemeye ba layan heyecanlı bir i bulur gibi olmu tu. Giresun'da bir tütün rejisi vardı. Bunun Türk olmayan müdürü ve öbür adamları, memleketin yeti tirdi i en güzel tütünü i liyor ve dünyanın parasını kazanıyor, Türkleri oraya hiç yana tırmıyorlardı. Yalnız, ucuz ve zor tütün i çiliklerinde Türkler çalı yordu. Sonra, tütün kaçakçılı ını önlemek için kullanılan bütün kolcular, Rumdu. Bunlar, kendi adamlarına kaçakçı

ilk yaptırıp çok para kazandırdıkları halde Türk kaçakçıların kar ısında azrail kesiliyorlardı. '

Salt bu kolcularla bo u mak zevkini tatmak için tütün kaçakçılı na ba layan Osman, pek heyecanlı günler ve geceler geçiriyor, bir çeteci egzersizi yapar gibi sertle iyor ve pi iyordu.

Osman'ın bu heyecanlı, tehlikeli ve ba ıbo ya ayı ı, önemli bir olayla birdenbire bıçakla kesilmi gibi duru verdi. Çoktanberi göz dikti i, daha do rusu gönül verdi i Panas smail a anın güzel kızı Hatun'la evlendi.

Gerçi, smail a a, zengin bir adamdı, Osman'ın sırtı artık yere gelmezdi, ne var ki Osman, sırtüstü yatır da «karı» parası yiyeceklerden de ildi. Do ru dürüst bir i tutması gerekiyordu. Kayınpederinin yardımıyla kerescecili e ba ladı.

Bu kereste i i zamanında eline epeyce para geçen.. Osman, pek eli açık ve cömert bir insan oldu unu göstermi ti. Dü kün e e dosta yardım ediyor, arkadaş larıyla yiyip içiyor, çevresinde kendisine gönül ba layanlardan bir grup toplanıyordu. Artık, genç Osman, Osman a a olup çıkmı tı. Hem ehrileri onu böyle ça ırıyorlardı.

Osman a a, her Karadeniz u a ı gibi silâhla oynamayı da seviyordu. Goronik Rus tabancasının namlusundan hedeflere uçan mermilerin sayısını kendisi de bilmezdi. Keskin ni ancı denecek güçte bir atıcı olmu tu. Gazete okumasını seven ve siyasal haberleri büyük bir ilgiyle izleyen Osman a a, 1908 hürriyet devrimini büyük bir sevinç ve heyecanla kar ıladı, fesini havaya fırlattı. Artık, Türkler için bütün acıların ve kayguların sonu geldi ine inanıyordu. Osmanlı ülkesinin bütün ehirlerinde oldu u gibi Giresun'da da geceli gündüzlü enlikler olmu , hürriyet türküleri söylenmi , içkiier içilmi . Osman a anın ba çekti i horonlar oynanmı , bütün kötü günlerin sonu geldi ine milletçe inanılmı tı. Da dan bir sürü e kiya inmi , silâhlarını akırdatarak hükümet konaı önünde dola ıyordu. Gene! af çıkmı tı. Bu Rum ve Türk e kıyalarında, devrimi kendileri yapmı gibi bir de kurum çalım vardı ki de meyın gitsin.

Giresun'un bütün Rumları ve Türkleri sevinçten sar-
ma dola olmu lardı. Kurtla kuzunun dost oldu u gün-
lere benzer barı ve dostluk günleri, ye il Giresun'a mut-
lu saatlar ya atıyordu. Birbirlerine di bileyen Türkler ve
Rumlar, silahlarının üzerini zeytin dallarıyla örtmü lardı.
Ne var ki Avrupa devletlerinin birer birer Türkiye üze-
rine atılarak pay isteyece i günler de gelip çatmı tı. Bal-
kan milletlerinden önce talyanlar daha sabırsız davran-
arak Trabıusgarp üzerine çullanmı , Balkan Sava ı hazırlık-
ları hızlanmı , Giresun Rumları da silâhlarının ve bom-
balarının üzerindeki zeytin dallarını kaldırmaya ba lamı-
lardı. Osman a a. dikkat ediyordu, Avrupa milletlerinden
biri Türkiye'ye sata aca ı ya da sata tı ı gün, bütün
Rum hem ehrilerde bir bayram havası ba lıyor, boyları
uzuyor, sesleri dikle iyordu. Böyle zamanlarda Türk Rum
mahalleleri arasındaki sapan ta ı sava ını Rum çocukla-
rı ilân ediyordu. Türk mahalleleri, a a ıda, Rum mahal-
leleri de yukarı sırta sıralandı ndan Rum çocuklarının
sapan ta ları daha kolaylıkla yerini buluyordu.

Hürriyet devriminin getirdi i geçici dostluk havası,
artık, bir daha geri gelmemek üzere da ılıp gitmi ti. im-
di, Türk ve Rum mahallelerinde kar ılıklı di gıcirtısından
geçilmiyordu. Artık, hiç bir zeytin a acı, bu ehre güümü
yapraklı dallarından gönderece e benzemiyordu. ler,
öyle bozulmu tu ki sonsuz barı ın kurulması için bu e-
hirde ya Rumlar ya da Türkler tek ba larına kalmak zo-
rundaydılar.

Trablus Sava ı felâketle bitmi , arkasından beklen-
mekte olan Balkan Sava ı ba lamı tı. Balkan ehirlerin-
den kopup gelen kırmızı ku aklı, kara yeldirmeli göçmen
dalgaları, Karadeniz kıyı ehirleri gibi Giresun'a da çarp-
mı tı.

Kurtulu Sava ı yapan Balkan milletleri, Hristiyanlık
gayretiyle ve bir haçlı ordusu ruhuyla bütün Türkleri ve
müslümanları kesip biçiyor, hele Hristiyanlıktan müslü-
manlı a geçmi Pomaklarla Bo nakların gözya larına hiç
bakmıyorlardı.

Balkan Sava ı'nın ba laması, bütün Türkiye'de ace

le bir seferberlik havası estirmi ti. Askerli i gelen gelmeyen cepheye ko mak için askerlik ubelerine ba vuruyordu. Osman da bu co kunluk içinde oraya ba vurmu tu. Ne yazık ki babasıyla amcasının el ele vererek yatırdıkları bedel yüzünden askerli ini yapmı farzedile rek geri çevrilmi ti. O, bunu ve hiç kimseyi dinlemeyerek arkasına taktı ı bir yı in gençlik arkada larıyla gönüllü olarak sava a katılmak üzere kı laya gitti, birkaç ay e itim gördükten sonra vapura bindi, stanbul'a yollandı. O sırada Çatalca müstahkem mevkiine do ru ilerleyen Bulgar ordusunu durdurmak üzere Karadeniz kıyılarından ivedi olarak toplanıp cepheye sürülen «Trabzon Taburlarına katılmakta gecikmedi. ste ince, dile ince vuru tu ve sa baca nın diz kapa nını bir arapnel parçalayınca dek vuru tu. Tam onbe yerinden yaralandı. A ır yaralı olarak stanbul'a getirilip i li Etfal Hastanesi'ne yatırıldı. Burda dokuz ay yattı. Bir ara sa baca nın kesilmesi tehlikesi bile belirdi. Baca nı kesmek için doktorların kendisine yaptı ı öneriyi iddetle reddetti, yeryüzünde bacaksız gezip dola aca na öbür dünyaya iki bacakla gitmeyi ye buldu unu söyledi. Böylece büyük bir kangren ve ölüm tehlikesiyle ba ba a kaldı. Osman, en sonra yalnız dizindeki arapnel parçasının çıkarılmasına razı oldu, o da bayılmasına müsaade etmeye rek. Ameliyat olup bitti inde Osman'ın bu demirden dayanma gücüne bütün doktorlar a tı.

Artık, Rumeli elden gitmi , top tüfek sesleri kesilmi ti. Osman, bu uzun hastane ya ayı ndan sonra, taburcu edilip de Karadeniz limanlarına kalkan Gülcemal vapuruna binmeye giderken sa aya nını kaz adımı giden bir Alman askeri gibi kalçadan atıyordu. Sa baca na o çevik güzelli i ve oynaklı ı veren mekanizma bozulup gitmi ti. Koltuk de ne inin kaldırımında çıkardı ı takırtıdan utanıyordu. Artık, ona bilen bilmeyen «Topal Osman» diyecekti.

Giresun'da demirleyen vapurdan karaya çıkınca kimseciklere görünmeden do ruca eve gidip kapanıverdi.

Sanki, Balkan Sava 'nı kendisi yitirmi gibi utanıyorj kimsenin yüzüne bakamıyordu.

Yarası iyice geçmeyen ve hiç bir zaman da geçmeyecek olan Osman, evden çıktı ı günler, stanbul'dan beri ta ıdı ı koltuk de ne ine dayana dayana yürümek zorunda kalıyordu.

Balkan Sava 'ından hemen sonra Birinci Dünya Sava ı patlayınca, artık, anıyla anıyla Topal Osman diye tanınmaya ba lamı olan Osman a a, henüz Balkan Sava 'ında aldı ı yaralar kapanmadan arkasına bir yı in gönüllü takarak Acara dolaylarına geçti, kendini bildi- inden beri ttihatçı oldu undan Acara'da «Te kilâti Mahsusa»nın meydana getirdi i sabotaj milislerine katıldı. Koltuk de ne ine dayanarak sava lara girdi. Rus ordularının ilerleyi i sırasında a ır bir çekili yapan Türk ordusuyla birlikte yemi lik hattına çekildi. Orda tifoya yakalanarak memlekete denmek zorunda kaldı. Tifoyu atlatınca yeniden cepheye ko tu. Bayburt hattında Türk ordusu, bozgun halinde çekilirken Topal Osman sekiz yüz ki ilik gönüllüsüyle otuz yedinci tümen emrine girdi. Ruslarla sava a sava a Tirebolu'ya, Har it ırma ına dek çekildi. Dü man, bu hatta duraklamak zorunda kaldı. Topal Osman'ın gönüllü sayısı be yüze inmi ti. «Mevcudu» arttırmak için yine Giresun'a döndü. Henüz askerlik ça ına gelmeyenlerden bir yı in daha gönüllü toplayarak cepheye götürdü ve cephe hattında tam bir buçuk yıl dü mana göz açtırmamaya çalı tı.

Bundan sonra, Rus ordusu, birdenbire elindeki köyleri, kasabaları ve ehirleri/i yakıp yıkmadan, oralarda oturan sivilleri öldürmeden, yiyecek, giyecek depolarını, cephanelikleri Türk kumandanlıklarına teslim ederek kendili inden çekilmeye ba ladı. Rusya'da patlak veren Bol evik devrimi, Rus ordusunu allak bullak etmi , bütün subay ve askerleri kendi canlarının kaygusuna dü ürmü - tü. Bu kez, bozguna u raya u raya memleketin en güzel parçalarını elden çıkaran Türk ordusu, bo altılcn toprakları kurtarma yarı ına ba ladı.

Kafkasya sava bölgesini bir yürüyü halinde i gal

etme yarına Topal Osman da katıldı. Türk ordusunun önünde yalnız, Türklere hasım ve baımsızlık yanlısı yerli halklarla iyi örgütlenmi Ermeniler vardı.

Topal Osman, Batum'un alınması için ileri atılan deli fi eklerden biri oldu. Yakup Cemil'in sekiz yüz kiilik çetesiyle Topal Osman'ın yine bunun tutarındaki çeteleri her türlü taıttan yararlanarak Batum üzerine atıldılar. Topal Osman, Batum'da meydana gelecek çatıma ve çarpımalarda gerekecek bütün cephane ve silâhları kendi motorlarıyla taıtmı ve onun gönüllüleri Batum'okomando birlikleri gibi çıkmılardı.

Batum'a ilk kez Topal Osman girdi; silâhları Batum vali ve kumandanına teslim etti. «Fatih»liklerin armut gibi kolayca devirildi bu sava döneminde Topal Osman'ın Batum fatihi olması gerekirken bunu Yakup Cemil sahiplenmişti. Tekilâtı Mahsusa'nın büyük milis kumandanı namını taıdından Topal Osman'ın çetesinin de baı sayılmı ve kendine Batum Fatihi denmesini istemişti.

1918 yılının sonlarına do ru bırakıma olunca, cephele birdenbire çenelerini kısmı , yeri gö ü sarsan güm-bürtüler dinmi , gececik insan kanları sebil gibi lıkır lıkır aç topraklara dökülmez olmu tu. Bırakıma ko ulları gere ince Türk ordusunun terhisi ba lamı tı. Kur unların, tifonun, tifüsün, koleranın, karın so u un ve en sonra I açlı ın yiyemedi i iskelet gibi erkekler, kör total evlerine dönme ye ba ladılar.

Batum fatihli ini metazori Yakup Cemil'e bırakan Topal Osman da sa baca ının diz kapak bölgesindeki yarısından hâlâ irin akarak koltuk de ne iyie kendisini dört gözle bekleyen çoluk çocu unun yanına döndü. Geldim, zaman de i mi ti. imdi Giresun'a artık Pontosçular, Rum kabadayıları ve ne eli ne eli çalıp duran çan sesleri hâkimdi. Artık, ye il Giresun, bir Pontos ehri olup çıkmı tı. Bütün öbür kıyı ehirlerine oldu u gibi buraya da türlü yönlerden maskeli Pontos sava çıları aktarılıyor, yamaçtaki büyük Rum evleri, kiliselerin altın

daki gizli depolar ve gizli ma aralar hep silâhla îkabasa dolduruluyordu.

ngilizler. Fransızlar ve Amerikalılar, bütün bu yemeye il kıyıları ve can ye erten yaylaları, Pontos devletine, do u vilâyetlerini de taa Sivas'a dek Büyük Ermenistan'a arma an ediyorlardı. Bunun kararı çoktan verilmi , imdi, bu kararı tereya ndan kıl çeker gibi kolayca uygulamaya çalı yorlardı.

Do rusunu söylemek gerekirse Topal Osman, cepheden dönüp de hiç tanımadı ı korkunç Pontosçu milislerin ehri kapladı ını görünce ürkmü tü. Bütün tanıdı ı ve tanımadı ı bu yüzler ona kar ı kapalı, dönük ve dü mandı. Onu bir ka ık suda bo mak istiyor gibiydiler. u da bir gerçekt ki Topal Osman, cepheden temelli döndükten sonra Türkler rahat bir soiuk. almı lar, Rum hem eh rilerse niyetlerinin kötüü ünce korkmu ve bozulmu lardı. Topal Osman, Giresun'un bir Türk ehri oldu unu göstermek için kendi kendine belediye reisli i makamına oturdu. Ve hem ehrilerini korumaya karar verdi. Damat Ferit Pa a'nın buyru u altında cayır cayır i leyen Nemrut Mustafa Pa a mahkemesi, en sonra, elindeki listeye göre onu da «gıyabında» yargılamı ve meydanlarda asılmasına karar vermi ti. Trabzon valisi ihtiyar Galip bey ve onun adamı gibi görünen Giresun Kaymakamı Nizamettin beyle jandarma kumandanı da Giresun Rumlarının baskısıyla ona cephe almı lardı. Trabzon metropoliti Hırisantos, durmadan Topal Osman'ın yakalanıp asılması için ngilizlere, Amerikalılara, Fransızlara ve Damat Ferit'e mektuplar ya dırıyordu.

Topal Osman'dan, sava içinde yapılmı oian ızoraki Ermeni göçü ve bu *arada* kıyılan canların hesabını vermek üzere canı isteniyordu. Talât Pa a'nın da yazdı ı anılarında söyledi i, gibi bu zoraki göç ettirme i i sırasında istenmeyerek pek çok kötülükler olmu , pek çok canlara kıyılmı , dönmeyecek olan Ermenilerin malları üzerine bütün zorba ta ra ttihatçıları oturmu tu.

Büyük kötülükler oldu u gerçek idiyse de bunlar olurken Topal Osman hep cephelerde, milislerinin ba ın

da u ra makta, koltuk de ne iyle yi itçe sava maktaydı. Yalnız, Giresun'un ileri gelen Ermenilerinden erik'i, Ruslara casusluk etti inden, yine bir esir Rus Ermeni sinin do rulamasıyla öldürmek zorunda kalmı tı. Asıl sorun, Ermeni soykırımı de ildi. Yerli Rumlar, Pontos dâvasını yürütürken Topal Osman'ın ba larında nasıl ek iyece ini yakından biliyordu. O, ilk delikanlılık ça ından beri Rumlarla dövü üp durmakta ve gözünü daldan bu daktan sakınmaz çok tehlikeli bir adam olarak tanınmaktaydı.

Topal Osman'dan, sava içinde yapılmı olan zoraki Pontos çetelerinin Karadeniz kıyılarındaki da köylerini Pontos hükümetinin yolunu aydınlatacak kocaman me a leler gibi yakmaya ve insanlarımızı ktır ktır kesmeye ba ladıklarını görünce daha çok dayanamamı , buna bir umar bulmak üzere kalkıp ehre gelmi ve bu ya mur lu ve katran gibi karanlık ak amda Süt lâçların kapısını çalmı tı. ki sava boyunca kendisiyle cephe cephe gez 'mi ve vuru mu yi it arkada larının yata ı yine bu e hirdi. Ne yapacaksa yine burda yapacaktı.

Süt lâçların evine konuk oldu u ak am da geli inin görülmü ve ehre tellâl edilmı oldu unu anlamı tı.

Tehlike kapıyı çalıyordu. Bu Kaymakam Nizamettin, onun ba ina fena ek imi ti. Dur hele, bak, bütün dü manlann ba ina nasıl kara bir dü kesilecekti. Çetesinin çekirde ini kurmu tu bile. Kaymakamın dolaylı olarak gönderdi i haber, yabana atılamazdı.

Topal Osman, ev sahibiyile ve geride kalan öbür arkadaş larıyla helâlla arak Ethem Hotmano luı Kör Abdullah, Tomo lu smail, Hüsrev, Vahit adlı en gözü pek arkadaş larını yanına alarak gecenin koyu karanlı na daldı. Motor a a ıda Hacı Hüseyin mahallesinde, kayalıklar arasında onu bekliyordu. Topal Osman'la adamları motora atladılar ve stanbul yönünde Tepeköy'e do ru uzakla tılar. Sevgili ehirleri Giresun, ya murun ve karanlı ın kara ve kalın perdesi arkasında son cılız ı ıklarıyla gözden yitince. motordakiler, yeni ve daha büyük bir se

rüvenin e i ine ayak attıklarını anladılar. Artık, tam anlamıyla kelleyi koltu a almı lardı.

Artık, gerek ehirde, gerekse da da Pontos i i için çalı an herkes, tehlikede demekti. ngiliz, Fransız ve Amerikan temsilcileri, sık sık Giresun'a u rayarak Rumlara hiç bir tehlike olmadı nı söylediler ve Topal Osman'ın hakkından kolayca geleceklerini gözleri korkudan büyüyen Rumlara vaadettiler. Pontos i inin en ate li yürütücülerinden Trabzon Metropoliti Hirisantos. Hristiyanlık elden gidiyor diye taa Paris Konferansı'na dek telgraflar çekedursun. Damat Ferit hükümeti, ngiliz temsilcisinin ultimatomuyla Topal Osman belâsının tez günde ortadan kaldırılması için bütün Karadeniz kıyılarındaki jandarma kumandanlıklarına emir verdirdi. Topal Osman, ölü diri ele geçirilmeli ve memleketin huzuru sa lanmalıydı.

Bir askerî birlikle, bir jandarma bölü ü ve bir süvari bölü ü. Topal Osman'ın arkasına dü tü.

Bu arada Topal Osman'ın yanındaki çete eratı, gün geçtikçe artıyordu. Bir gün, Rumların ihbarı üzerine Karahisar dolaylarında jandarma bölü ünün baskınına u rayan Topal Osman, jandarma bölü ü ile kumandanını bir çete takti iyle tuza a dü ürdü ve jandarmaları uzakla tırarak jandarma kumandanını rehine olarak yanında alıkoydu. Kendisinin ne için da a çıkmı oldu unu ona anlatabildi. Bu jandarma kumandanı. Kaymakam Nizamettin beyle el ele vererek Topal Osman'ın baya ı bir kaatil olmayıp tam bir yurtsever oldu unu, elinde büyük bir çete kuvveti bulundu unu, «affı ahaneye mazhar olmadı ı takdirde» elindeki bu gözü pek insanlarla büyük zararlar yapabilece ini yazıp durdular ve en sonra s-tanbul'dan bir «affı ahane» koparabildiler.

Böylece, jandarma kumandanı da Topal Osman'ın «rehine»si olarak da dan da a gezmekten kurtulup ehirde görevinin ba ına dönebildi..

Topal Osman'a tam padi ahın kendisini affetti i ve da dan inebilece i, Giresun'a dönebilece i bildirilmi ti ki korkunç bir haber, hem onun, hem bütün hem ehirleri

nin yüre ini yerinden oynattı: Büyük dü manlar, küçük dü man Yunanlılara zmir'i i gal ettirme ler ve orda Türkleri koyun gibi kıtır kıtır kestirme lerd i. Giresun'un içinde dola an en yeni habere göre de bugünlerde Giresun da Yunanlılarca i gal edilmek üzereydi. Averof ve Kılı k zırhlılarının kur un renkli hayaletlerini her gün denizin ufuklarında arayan Rum hem ehriler, bu i e gün ve saat so njnu gözüyle bakıyorlar, bunu Türk hem ehrilerine i ittirmekten de çekinmiyorlardı. Görünü e göre Pontos devletinin yeniden kurulaca ı günler se irterek yakla ıyordu.

*»

*

Giresun'a yayan iki saat çeken Kayadibi köyünün yolu üzerinde iki ki inin ilerledi ini gören nöbetçi:

— Dur, hem ehri, kimsiniz? diye ba ırdı.

— Yabancı de il. Osman a ayı görmek istiyoruz.

Yanında yabancı bir konukia birlikte gelen ve bu kar ılı ı veren, Topal Osman'ın Giresun'un içindeki yakın adamlarından biriydi. Onun getirdi i konuk, pek önemli bir haberle Samsun'dan geliyordu. Nöbetçi, gelenleri yonma katarak yeme il fındık bahçeleri içinde yitmi gitmi olan iki katlı bir köy evine götürdü. Bahçede tahta bir sıraya oturarak güne te sa baca ını o u turan sırtı gelenlere dönük Kara Trabzon ba lıklı, zıpkalı bir adam birden belindeki tabancaya el atarak atik ve sert bir davranı la geriye döndü :

— Kimdir onlar? diye ba ırdı. Çakır kurt gözleriyle gelenlere yer gibi bakan bu adam, Topal Osman a adan ba kası de ildi. Nöbetçiye :

— Sen i ine git! diye buyurdu. Nöbetçi uzakla tı.

Osman a anın tanımadı ı konuk, Samsun Müdafaayı Hukuk'undan geliyordu. Koynundan çıkardı ı mektubu Osman a aya uzattı. Mektubu gözleri parlayarak okuyup bitiren Topal Osman, onları oturtuktan sonra tabak sından bir sigara sardı, tabakayı konuklarına da uzattı.

Sigarasından derin soluklar çekerken gülümsüyordu:

— Ha bu i ler galiba düzelece e benzer! diye söylendi. Sonra Giresunlu hem ehrisinin cmuzuna bir aplak indirdi :

— Senin gâvurcuklar ne âlemde?
— Bildi in gibi a a. hepimizi kesmeye hazırlanıyolar.
lar.

— Sen onlara benden selâm et, imdiden ba larının çaresine baksınlar, onların sonlarını iyi görmüyorum ben.

Osman a anın yüzü gülüyordu :

— Mustafa Kemal Pa a! Mustafa Kemal Pa a! diye birkaç kez söylendi. Sonra Samsunlu haberciye:

— Arkada , dedi, Samsun'daki bütün vatanını sevenlere benden selâm söyle. Haberlerini aldım. Dedikleri olacak, merak etmesinler.

Topal Osman'ın Kayadibi köyüne dek sokulmasının nedenleri vardı. Padi ahın kendisini affetti i günlerdedi. Yalnız, ehre girmeyi do ru bulmuyor, hızla gelen olayları burdan izliyordu. Herhangi kötü bir i patlak verdi inde burdan Giresun'a bir karku gibi inmeye hazır bekliyordu. Her ne kadar affedildiyse de hükümet memurlarının hiçbirine güvenemiyordu.

Konukları savdıktan sonra, hemen adamlarını toplayarak dört be arkada ıyla bir iki gün gözden irak olacağını, dönünceye dek evlerine da ılmalarını, gelir gelmez 7ine haber salarak kendilerini toplayacağını söyledi, hemen o ak am, yanındaki be acar adamıyla kıyıda bekleyen motora bindi. Silâh ve cephanelerini de bir denk yaparak baya ı bir e yaymı gibi motorun bir yanına bıraktılar. Samsun'a kendi hallerinde yurtta lar gibi çıktılar. Orda biraz dinlendikten sonra iki er atlı. üç yaylı tutarak Havza'ya do ru yola çıktılar. Yolda herhangi bir Pontoslu ya da ba ka bir e kiya saldırısına kar ı koyacak tedbiri de almaktan uzak durmadılar. Hepsinin yanında birer demet Alman ve ngiliz bombası bulunduktan ba ka giyneklerinin altındaki armalarda da yüzlerce fi ek diziliydi. Tüfekleriye çadır bezlerine sarılmı e yalar gibi yanba larında yatıyordu.

Çete ya ayı ının çok ince hesaplarını yakından bilen ve her türlü pu tlu u hesaplayan Topal Osman. Havza'ya varınca adamlarıyla ilk önce bir hana inerek kendini belli etmeden kasabayı gezip dola tı. Mustafa Kemal'le

karargâhının bulundu u, dı ardan ta bir merdivenle çıkılan oteli göz hapsine aldı; girip çıkanları tanıdı. Pa a giyne i içindeki sarı ın, mavi gözlü Mustafa Kemal'i de gördü. Sonra, bunlar üzerine halktan bilgi topladı. Konu - tu u ki iler, Mustafa Kemal'in memleketi dü manlardan kurtarmak için buraya geldi ini ona heyecanla anlattılar. O zamcn. Topal Osman ve adamları bu i in do ru lu una tam olarak inandılar ve bir ak am karanlık bastıktan sonra kulaklı kara ba lıklar, zıpka ve silâhlarıyla Mustafa Kemal'in karargâh kurdu u otele gittiler.

Mustafa Kemal, böbrek sancılarını dindirmek için doktorların salıkladı ı altı saatta bir alınması gereken banyolarından birini yeni yapmı , yüzü alev alev yanarak bir sandalyede oturmı , sigara tütürüyor, bir yandan da arkadaşlarıyla hararetili hararetili bir eyler konu uyordu. Topal Osman'ın geldi ini haber verdiler. Sandalyesinde merakla do ruldu. Sa baca ını kalçadan atarak odaya giren mavi kurt gözlü, orta boylu, kendi ya ında, kendisi gibi kırpık bıyıklı, çukur ve inatçı çeneli, silâhlı, ünlü çete reisine sempatiyle baktı. Sonra, aya a kalkıp ona do ru giderek elini hararetle sıktı:

— Ho geldin Osman bey, dedi, buyur, otur. Sam-sun'da seni anlata anlata bitiremediler.

Onu elinden tutarak yanındaki bir sandalyeye çö kertti. Topal Osman'ın adamlarının da ellerini sıkarak hepsine ho geldiniz dedi.

Sonra çete reisinin yanına oturdu; çeteci delikanlıları göstererek: '

— Ordularımızı da ittiler, dedi, kumandası asker-siz bıraktılar. te, bundan sonra bizim askerlerimiz bun-lar olacak! Sigara içer misin, Osman bey?

Ona ünlü gümü tabakasını uzattı. Topal Osman, bir sigara aldı, sonra adamlarına döndü :

— Haydi, u aklar, siz dı arı çıkın.

Mustafa Kemal, emireri Halife seslendi:

— Halit, çocuk, al bu arkadaşları, istirahat ettir. Çay ver onlara, yorgundurlar.

Hafit, Topal Osmanın cdamlarını alıp kendi odasına götürdü.

Bütün karargâh personeli Mustafa Kemal'le Topal Osman'ın çevresine toplanmı tı. Ho be ten sonra Mustafa Kemal:

— Osman bey, dedi, çok buhranlı günlerde ya ıyozuz, fakat ümitsiz de iliz. Senin hakkında bütün gerekli bilgiyi aldıktan sonra, seni buraya ça ırttım. Biraz yorgunluk olduysa da kusura bakma. Çünkü, bundan sonra el ele çalı aca ız, daha da çok yorulaca ız. imdi, sen bana u Pontosçuların Karadeniz kıyılarında neler yaptıklarını anlat da bu i i bir de erbabının a zından dinleyelim.

Topal Osman, Giresun'da Rumların çok eskiden beri süregelen dü manca çalı maları üzerinde uzun uzadıya bilgi verdikten sonra bıraktı madan sonra devlet içinde devlet olduklarını anlattı; köyleri nasıl yaktıklarını. Türk ve müslümanları nasıl öldürdüklerini, stanbul hükümetiyle onun jandarmasının ve ngilizlerin onları nasıl koruduklarını sayıp döktü. Sonra, arkasına takılan askerî birlikleri ve rehine olarak aldı ı jandarma kumandanı serüveninden, onun kaymakamla birlikte u ra arak nasıl kendisini padi aha affettirdiklerinden ne var ki bu affa inanarak hâlâ ehre inmedi inden ve inmek de istemedi inden, her an yeni bir kahpelikle kar ıla mayı dü ündüünden söz ederek hikâyesini bitirdi.

Mustafa Kemal:

— Bunların verdikleri söze de hiç bir vakit güvenme. Görüyorum ki vatanperver duygular ta imaya gençli inde ba lamı sın. Senin bugünkü yolun da o günkü açtı in çı ırdan geçmektedir. Memleket kurtuluncaya, içinde bir tek iç ve dı dü man kalmayınca kadar çarpı mak zorundayız. Sen, bu Karadeniz köy ve ehirlerini koruyacaksın. Çeteni derme, çatma bir kuvvet olmaktan çıkıracaksın. Bir alay te kil edeceksin. Sen bu alayın kumandanı olacaksın. Sana genç ve atak subaylar da vereceyiz. Pontosçular hangi usulleri kullanıyorsa siz de o usulleri çekinmeden kullanın. Vatan kurtarmakta bu son an

sımızdır. Bu mücadeleyi kaybedecek olursak tarihten silinmemiz tehlikesi bile vardır.

Pontos belâsının temizlenmesini tamamiyle senin tecrübeli ellerine bırakıyorum, Osman bey. Seninle durmadan muhabere edeceğim. Belediye reisliğini bırakıp uzakla mamalıydın. İmdi, yine bu mevkiide edebilir misin?

Topal Osman güldü:

— Ne demek, pa am? Çocuk oyuncu bu. Siz arkamızda bulunduktan sonra evvel Allah Giresun Belediyesine gidip oturmamız artık gün meselesidir.

— Madem ki ehri Türk halkı seni tamamiyle destekliyor. Hiç durma, tekilâtını yap. Git, reislik makamına otur. ehir bilfiil senin ve adamlarının i galinde bulunsun. Sen kaçıp da a çekileceğine Pontosçular ve Rumlar kaçsın. Onlar bir kere kanunsuz yola adım atar görünür mü zamanla hepsini temizleriz.

Mustafa Kemal, Topal Osman'la Karadeniz olaylarının bütün stratejik ve taktik olanaklarını uzun uzadıya görüştü. Anlamı lardı. Topal Osman, en sonra gece geç vakit istirahata çekilirken:

— Sen hiç merak etme, pa am, dedi, ben bu Pontos Rumcuklarına öyle bir tütsü vereceğim ki hepsi eker arıları gibi ma aralarında bo ulup gidecek. Sen, barmızdasın ya artık, yeter! Birkaç gün içinde Giresun Belediye Reisliğini yeniden üzerime alarak memleket kurtuluncaya kadar da kimseye vermeyeceğim. Hem ehriilerin en yi itlerinden biri de «Müdafaayı Hukuk Cemiyeti» kurarım, olur biter.

Topal Osman, ertesi sabah, Havza'dan ayrılıp Sam-sun'a doğru bir yaylının içinde sallanarak giderken. Balkan Savaşı'ndan da, «seferberlikten de büyük ve Türkler için kutsal savaş günlerinin kapıda olduğunu duyuyor, ruhunun derinliklerinde tükenen güçleri her an ta zeleyen gizli bir kevser kaynıyor gibiydi. Memleket, u sırada ona eski savaşlarda olduğu kadar çok daha derinden muhtaçtı. Evet «seferberlikte salt Almanların dâvası u runa savaş mı tı. İmdi, yalnız ve yalnız Türkiye ve Türk varlığı ve bağıntısızlığı için savaş ılacaktı. Mus

! tafa Kemal çoktan beri kafasında serseri kelebekler gibi dönüp dola an ve bir yana konamayan dü üncelerini nasıl da yakalamı ve yerine oturttu. Evet. artık Türk kahramanları, en elveri siz ko ullar içinde yedi düvele kar ı yeniden ve tek ba ına sava acaktı. Giresun'a varınca hemen adamlarını Kayadibi köyündeki karargâhında toplayıp sava a gider gibi silâhlandırarak, en uygun bir günde de dört yandan silâh atarak ehre girecek, böylece ehri «bilfiil» i gal etmi olacak, do ruca gidip belediye dairesine yerle ecekti.

HAVZA'DAN AYRILIRKEN

Günün birinde insanlık idealinin tahakkuk ettirilmeyece im kabul etmek do ru dildir. Be eriyetin, günün birinde bu mesut neticeye erimesi gayri varit de ildir.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal zaten stanbul'dan hasta olarak yola çıkmı . Bandırma vapuru yolculu unda arkadaş ları arasında deniz tutmasından ve kusmaktan kurtulan bir tek ki i o oldu u halde çok hırpalanmı tı. Böbrek sancılarını bastırabilmek için biricik ilâç da[ancak dayanma ve direnç gücüydü. imdi, böbrekleri için çok ifalı oldu unu dü ündü ü Havza'nın sıcak sularına fırsat buldukça daha çok sabahlan giriyor, biraz olsun rahatlıyordu. Doktorların salıkladı na göre be altı saatta bir girmesi gerekiyordu. Bo zamanlarında yanına getirdi i Celâl Nuri'nin «Tarih i Tedeniyatı Osmaniye = Osmanlıların Ge rileyi i Tarihi»ni okuyor, önemli buldu u pek çok satırın altını çizerek geçiyordu.

Bir yandan da benzin yoklu u yüzünden Havza'da hesapladı ndan çok kalmı tı. Buralarda böyle bir zaman dc benzim bulabilmek ölü gözünde ya aramaktan ba ka

bir ey de ildi. Bir yandan da, bir ihtiyat tedbiri olarak Amasya'ya gitmeden önce orda güvenli bir ortam hazırlamaya çalışıyordu. Amasyalılar da onun varlığını itimiler, Havza'ya bir heyet göndermeye hazırlanıyorlardı. Bir Bol evik Rus heyeti, ba larında Ukrayna kahramanı Albay Budyenni olarak kendisini görmek üzere Samsun'a gelmi , Havza'ya gitti ini öğrenmi , imdi de Havza'ya gelmek istedikleri bildiriliyordu.

Mustafa Kemal, Lenin'In kendisiyle ilgilendi ini anlamlı tı. Bol evik Rusya, artık kendi dertleriyle u ra an, Türkiye'nin de u anda en tehlikeli dü manları olan ngilizler. Fransızlarla ya da onların örgütlendirdi i kar ı devrimcilerle bo azla makta olan enteresan bir ülkeydi. Yönetici dü ünceleri ne olursa olsun, onlarla u anda sırt sırta ya da el ele vermek,, birdenbire önemli bir koz elde etmek demektir. Demek ki, Lenin bir müttefik arıyordu. Bu dü ünce yabana atılamazdı. Realist bir kafa üzerinde durmak gerekti. Hemen Rus heyetinin Havza'ya gelmesi için ilgililere emir verdi.

Budyenni heyetin ba nda Havza'ya indi. Konu up görüşmelere ba lamadan önce kar ı ziyaretler yaptılar. Albay Budyenni, (sonradan Mare al olmu tur) uzun boylu, palabıyıklı, yi it gösteri li bir askerdir. Kazak süvari ordularının ba nda bütün Ukrayna'yı beyaz Rus ordularından temizlemi ve Amiral Vrangal ordusunu bozgun dan bozguna u ratarak Rusya sınırlarından sürüp atmı tı. Hepsi Romanya topraklarına sı narak canlarını kurtarmı tı.

1918 yılının 6 Ocak günü Ukrayna, boydan boya Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti oldu.

te, Amiral Vrangal'in yıldızını yerden yere çarparak çok büyük bir ün kazanan Albay Budyenni, Sovyet Rusya'nın en büyük asker ve kahramanlarından biri oldu. imdi de diplomatik görevi ile Türkiye'ye gönderilmi ti. Budyenni'nin gönderili i bir denk geli de ildi. O, bütün bu Türk ve slâm m netlerinin oturdu u ülkelerle çocuklu undan beri ilgiliydi. Türk Rus 1293 sava nda Do u orduları Rus kumandanı olan bir Rus Generalinin o

İydu. Rus Generali Türkiye'den alıp götürdü ü bir Kürt kızı ile evlenmi , ondan da Budyenni dünyaya gelmi ti.

te, bu ana baba sorunu, onun bu topraklarda ya ayan insanlara kar ı bir sempati beslemesine sebed olmu tu.

Budyenni'nin kazak orduları önünden kaçıp Roman-ya'ya sı inan beyaz ordular, ordan da stanbul'a aktarıl-
mı ti.

Budyenni, emperyalist devletlere kar ı Türkiye'nin açaca ı sava ta Bol evik Rusya'nın onun yanıbö ında bu-
lunaca ını ve kendisine her türlü para ve silâh yardımı yapaca ını söylüyordu. Mustafa Kemal ve arkada ları nasıl olsa er meydanına atılmı lardı. Kar ılarında da do-
al olarak itilâf devletleri ve onların yavruları yer almı tı. Sava , ister istemez bu emperyalist devletlere kar ı yü-
rütülecekti. Elbette ki Rusya, para ve silâh yardımı ya-
pacak olursa bu sava ki, imdilik Yunanlılara kar ı ola-
ca ı anla ılıyordu, daha kolay ve elveri li ko ullar altında yürütülebilecekti. Acaba Sovyet Rusya, yaptı ı bu yardı-
ma kar ılık Türkiye'den yeni bir esaret mi istiyordu? Bud-
yenni konu manın biçimini birdenbire de i tirmi ve Mus-
tafa» Kemal'in pek hazırlıklı oldu u bir alana dökmü tü. Mustafa Kemal'in kafasında, ta, Selanik'ten beri en iyi hükümet biçimi olarak Cumhuriyet yer etmi ti. O da bel-
liydi. Fransız büyük ihtilâlinin pek çok kanlı olaylardan sonra do urdu u bir Burjuva Cumhuriyeti vardı, onun da elemanları, prensipleri belliydi, herkesçe biliniyordu. Sov-
yet tipi bir Cumhuriyet de olabilece i tezi üzerinde im-
diye dek hiç bir incelemede bulunmaya vakti olmamı sa da Bol evik problemi ve bunu bir kurtulu kozu olarak kullanabilme olana ı üzerinde arkada larıyla uzun uza
dıya tırtı malarda bulunmu tu. I

— Acaba, General hazretleri, Anadolu'da kurulacak hükümet için nasıl bir rejim dü ünüyorlar?

Bu, gerçekten, kar ılık verilmesi pek güç bir soruy-
du. Mustafa Kemal, artık bir politikacı oldu unu da dü-
ünerek hemen u kar ılı verdi:

— Belki de Sovyetlerin ûrular Cumhuriyetine ben-
zer bir hükümet tarzı!

— Yani, Bol evikli in prensipleri üzerine kurulmu bir Cumhuriyet de il mi, Generalim?

— Devlet sosyalizmi dersek daha do ru söylemi oluruz.

— Yalnız sosyalizm, içtimaî sahada hüküm süren bir tarzdır, biz sizin komünizmi de gözden geçirmenizi istiyoruz. Ancak, bu suretle büyük kom unuz Rusya size elinden gelen yardımı yapacaktır.

Budyenni, itilâf devletlerinin Türk topraklarında kur-
maya çalı tıkları Pontos, Kürt ve Ermeni devletleri üze-
rinde derin bilgi sahibiydi. Bol evik Rusya bu devletlerin
kurulmasını istemiyordu. Türkiye'nin bu aianda açaca ı
sava ta 'da kendilerine yardımcı olacaklarını u sözlerle
anlatmaya çalı tı:

— Biz, çarlık Rusya'nın öncüleri ve Kafkasya'nın
kundakçıları olan Ermenilere asla yüz vermek niyetinde
de iliz. Hele Ermeni Ta nak ve Hınçak komitelerinin harp
sonrası faaliyetlerinden biz de hiç memnun de iliz. On-
lar, kimi kuvvetli görürlerse ona u aklık ederler. Yarın,
ngilizler, Fransızlar, Amerikalılar hesabına çalı mayacak-
larını kim temin eder?

Mondros bırakı masına uyularak ordularınız silâhtan
.tecrit edilmi , bütün silâh ve cephaneye depolarınıza el
konmu tur. Bu artlar altında bir taraftan Yunanlılarla
di er taraftan Ermeniler, Pontosçularla ve Anadolu'nun
her tarafında i gal kuvvetleriyle nasıl mücadele edece i-
nizi bir türlü anlayamıyorum, pa am!

Mustafa Kemal ona öyle kar ılık verdi:

— Evet. Miralayım! Vaziyetimiz cidden naziktir. Fa-
kat, i te bizim milletin hususiyeti de böyle felâketli za-
manlarda i görmesi, harikalar yaratması olacaktır. Siz
müsterih olunuz, mü terek dü mana kar ı, bizi tchmin
etti inizden daha tehlikeli ve hesaba katmaya de er bir
kuvvet olarak bulacaksınız, buna da a mayınız.

Albay Budyenni epeyce dü ündükten sonra buna öy-
lece kar ılık verdi:

— Rusya'nın, bütün ihtiyaçlarınızı tamamlamaya ha-
zır bulundu unu size arz etmek vazifesini üzerime almı

bulunuyorum. Yeter ki, siz de bizim arzularımızı yapınız Padi ahlı ı ve hilâfeti lâ vediniz. Komünistli i ilân eyle yiniz.

Mustafa Kemal:

— Aziz Miralayım, dedi. buyurdu unuz i ler, tasavvur eyledi iniz kadar kolay de ildir. Padi ahlak müessesesi, esasen zayıflamı tır, yıkılmak üzeredir. Hilâfet için biraz daha sabırlı hattâ biraz daha dikkatli olmak lâzımdır; arkamızda bir de islâm âlemi vardır. Bunu da hesaba kataca ız. Onların müzaheretleri bugün için elzemdir. ngilizleri ancak bu sayede yerlerinde tutaca ız. Komünistli i ilân etmek de bugün için imkânsızdır.

imdi, bizim tek bir hedefimiz vardır, o da harbi, mücadeleyi kazanmak, istilâyı ortadan kaldırmaktır. Zaferi kazandı mız zaman, artlarımızı daha sakin ve rahat bir ruh haleti içinde dü ünece ız.

Mustafa Kemal'in politik ki ili i kar ısında Budyenni aldanmı tı, diyemeyece ız. Her iki kumandan da çok tecrübe görmü insanlardı. Bunun için kolayca anla tılar. Mustafa Kemal, para ve sava malzemesi alacak, Sovyet Rusya güney sınırlarında Sovyetlerin azılı dü manlarına dü man bir tampon memleket yaratılmaya çalı lacaktı.

imdilik her iki memleket için de en realist dü ünçe biçimi buydu. Sovyetler için Mustafa Kemal'in komünist olup olmaması salt bu yüzden önemli de ildi. Hem onlar bütün yeryüzünde belli bir sisteme göre yeti mi bir subayın komünist olmayacağını edindikleri tecrübelerle biliyorlardı. Mustafa Kemal'le Budyenni sarılıp öpü erek ayrıldılar. Mustafa Kemal'in içi artık rahattı. Her ne olursa olsun kendi dâvası için çok büyük bir koz kazanmı tı. Çelikli sıcak su ile dolu havuza girerek böbreklerinden yükselen sancılara da meydan okumaya çalı tı.

Budyenni ba kanlı ındaki Sovyet heyetinin Havza'ya gelip Mustafa Kemal'le görüşmeler yapması stanbul hükümeti ile ngilizlerin kula ına da gitmi ti. Havza'daki Fransız askerleri son büyük mitingden sonra çok tedirgin görünüyorlardı. Samsun'daki ve Merzifon'daki ngiliz birliklerinde gizli bir telâ ba göstermi ti. Samsun

daki ngilizlerin Mustafa Kemal'den çokça korkusu yoksa da Merzifon'dakiler öyle de ildi. Pek içeride kalmı - lardı. Mustafa Kemal'in halkı kı kırtıp sopalarla, tırpan - larla üzerlerine yürütecek olsa hepsini peri an edebile - ce ini hesapladıkları meydandaydı. Mustafa Kemal'e de kargaların haber verdi ine göre Merzifon'daki ngilizler, tehlikeli bir oyun pe indeydiler. Havza'ya Mustafa Ke - mal'in silâhsız ve askersiz karargâhına ansızın yapacak - ları bir baskınla hem Mustafa Kemal'i, hem de Türkiye' - nin kurtulu olanaklarını bir anda yok edebilirlerdi. Artık, her ey suyun yüzüne çıkmı tı. Budyenni ile yapılan gö - rü me. ngilizlere her eyi anlatmı tı. Onlar da bütün ola - naklarıyla Mustafa Kemal'in arkasına dü mü lerdı. Sam - sun'daki suikast fırsatı elden gidince Havza'yı deneye - ce kleri meydandaydı. Burda da arkasına ngiliz casusları takılmı tı. Onu açıktan açı a gözetliyordı.

Ankara'dan, Ali Fuat Pa a'dan da bir ifreli telgraf gelmi , birkaç arkada ıyla Mustafa Kemal'e ula mak istediklerini söylüyordu. Mustafa Kemal, Merzifon'daki n - gilizlerin yapabilece ini sezdi i oyundan önce, Ali Fuat Pa a'nın adını söylemekten çekindi i arkadaş larıyla do - ru Havza'ya gelmesini ifre ile bildirmi ti. imdi, i de - i mi ti. Hemen habersizce birdenbire Amasya'ya yol - lanmak gerekiyordu. Amasya, hem daha içerlek bir yer, hem de Havza gibi ngiliz kıtasının arasında sıkı mı de ildi. Samsun ve Merzifon'dan aynı zamanda yapıla - bilecek bir baskın, umutsuz bir durum yaratabilirdi. Bu - nun için son kez olarak, çelikli banyoya girerken arka - da larına hemen elden geldi ince gizli olarak hazırlan - malarını söyledi. Tutulacak arabaların da niçin tutuldu - unu hiç kimse bilmemeliydi. Serüven gittikçe karı ık bir durum alıyor ve hızlanıyordu. Ertesi sabah erkenden serçelerle ve horozlarla birlikte uyanıp Amasya'ya do - ru yola dü tüler. Mustafa Kemal, yalnız, ifreyle Amas - ya'daki ilgililere yola çıktıklarını bildirdi. Daha önceden aldı ı tertibatla Amasyalılar uyanmı tı, onu, Amasya'nın giri yerinde Gezircik'te kar ılamaya hazırlanıyordı.

«HO GELD N» KUR UNLARI

Ya amak, didinmek ve çarpı mak demektir, kim çarpı mada kazanırsa o ya ar.

Mustafa Kemal

Albay Bekir Sami bey, Ali Nadir Pa a'nın peri an etti i on yedinci kol ordunun kumandan vekilli iyle Ege bölgesine geçti inde Manisa ve Akhisar bölgesinde uluorta halkta bir dayanak aramı sa da korkuya kapılımlı olan halkın kendi yarasına bile ilâç olamayacağını anlamı , gerilemi ti. O zaman halkla do rudan do ruya ili ki kurmayı bir yana bırakarak halkın küçük liderleriyle son nizamî ordu kalıntılarını kımıldatarak bu gücü bir manivela gibi kullanmayı deneme yoluna girmi ti. Bunun üzerine on yedinci kolordu emrindeki son kuvvet kalıntılarını dü mana kar ı koymak için hazırlamaları emrini bütün kumandanlara vermekte gecikmedi. Dü man, onun çabalarından daha hızlı ilerliyordu. O, daha sava yerine yeti meden Aydın elden gitmi , Manisa topun a zına gelmi ti. Manisa mevki kumandanını o denli sıkı tırdı ı halde milyonlarca lira tutarındaki topları ve cephaneyi geri kaçırtmak olana ını sa layamamı , bunun için çok üzölmü tü.

Bekir Sami bey, Ege bölgesine vardı ında burasını güne siz bir ülke gibi bulmu tu. Bu koyu karanlık içinde birer birer uzanıp sokak fenerlerini yakan bir görevli gibi sönüp gitmi hürriyet umutlarını tutu turmaya çalı ıyordu. Ödemi bölgesine ilk kibriti çakımı , Ayvalık bölgesine dönmü tü. Orda da sa lamca kalmı bir alay vardı.

Bu sırada on yedinci kolordu kumandanlı ına asil olarak Yusuf zzet Pa a atanınca Bekir Sami beyin sava meydanı birdenbire daralıvermi ti. O, bu daracık çerçeve içinde de bir eyler yapılacağını biliyordu.

Hemen Ayvalık bölge kumandanı Ali (Çetinkaya) be-yi gördü. Onun alayının bu bölgede, gelecek olan i gale kar ı bir cephe tutmasını emrettiyse de Ali bey, burada

bir cephe tutmanın sakıncaları üzerinde durarak sert bir durum takındı. Bekir Sami bey, elli altıncı tümen kumandanı olarak, elindeki bu biricik sağlam gücü kaçırmak niyetinde de ildi. Alay kumandanıyla tümen kumandanı arasındaki sert tartışma fenaya varmak üzereydi ki, Ali bey boyun eğdi ve burada bir cephe açılmasını kabul ederek gazeteci Osman Nevres'ten sonra dümana hoş geldin kurullarının atılmalarını emretti.

*

27 Mayıs 1919 günü Ayvalık'ın, her iki yanı gümbür yapraklı zeytin ağaçlarıyla süslü Dalyan boğazından bir Yunan torpidosu ile bir Yunan ilebi süzülerek limana girdi ve demirledi. İmdi limanda, iki torpido ile bir yük gemisi bulunuyordu. Bir gün önce İngiliz Epiruhi torpidosu da gelip limanda demirlemişti. Ayvalık kasabasının Rumları, ötücü kuyrukları gibi kıyıya ümmeler. Yunan çıkarma gemilerini çılgınca alkılıyorlardı. Kıyıdaki Türk ve Rum halkın gözlerine ilenilginç görünüm üydü: Torpido ve ilebi ile o uları gibi asker kaynıyordu. Her iki halk da bunun ne demek olduğunu biliyordu: Ayvalık, bu savaş gemilerinin getirdiği Yunan askerlerince işgal edilecekti.

Yunan torpido ve ilebi limana girerken, Ayvalık Türk garnizon kumandanı, yanında yüz yetmi ikinci alayın subayları olarak zeytin ağaçları ile örtülü yemekte il bir tepeden dürbünüyle onları gözetliyordu. Bu tıknaz, güçlü bir gövde sahibi brakisefal baba, yüzünün çizgileri sert ve çetin bir adamdı. Bu, Ali Nadir Paşa'nın kolordusuna baba yüz yetmi ikinci alayın kumandanı Yarbay Ali (Çetinkaya) beydi. Ali bey, herkesin, sert duruş ve yüz çizgilerinden ürktüğü gerçekten de çok sert bir askermişti. Yalnız bütün erdemlerinin ya da eksikliklerinin üstünde büyük bir erdeme sahipti:

Yurtsever ve yiğitti. Subaylarına dönerek :

— te, en sonra geldiler! dedi, fakat, onlara vereceğimiz cevap hazır! İmdi, herkes vazifesi babaına, marmar !

Ali Nadir Paşa vatansızının, ya da budalasının dü

tü ü yanlı lı a dü memenin gerçekten tam sırasıydı. Bekir Sami beyin hakkı vardı. Ali bey, Ayvalık'ın da tıpkı zmir gibi i gal edilece ini Ayvalık Rumlarının büyük hazırlıklara ba lamasından anlamı ve tertibatını da buna göre almaya çalı mı tı. Ayvalık, eskiden beri netameli bir yerdi. Bir kez, tam bir Rum kasabası denecek kadar Rum halkı ile doluydu. Bunun da nedenleri vardı: Vaktiyle Çe me'de batırılıp yakılan ye tüm bozguna u ratılan Türk donanmasından kurtulanlar, kara yoluyla stanbul'a giderlerken yolları Ayvalık'a dü mü ve her nedense buranın zengin Rum e rafı bu peri an kafileye çok büyük konukseverlik göstermi lerdı. Konuk ettikleri ki iler içinde Osmanlı donanmasının Amiralisi de vardı. Amiral, sa salim stanbul'a dönünce Ayvalık kasabası için padi ah katında kimi imtiyazlar sa lamı tı.

Böylece, uzun zamandan beri Ayvalık Rumları, sanki ba lamsız bir hükümetmi gibi ya amaya ve davranmaya ba lamı lardı.

Söylendi ine göre Yunan harfleri ile çalı an ilk bc •sımevi burada kurulmu tu. Avrupa'nın merkezlerinde büyük sloganlarla desteklenen Yunan millî ihtilâli bile burada hazırlanmı tı.

Rum zenginlerinin elinde burası, tam anlamıyla bir sa mal inek halinde sa ılıyor ve bunların ceplerine sorgusuz sualsiz, vergisiz altınlar akıyordu. Kasabada i leyen 40 kadar tabakhane bütün randımanı ile çalı yor ve her yıl buradan Fransa'ya tonlarca i lenmi deri gönderiliyordu. Da larsa, tatlı ve nefis zeytinya ı derelerinin sanki ça ladı ı mrenilecek bir cennete benziyordu.

Ayvalık, Midilli adasına da çok yakındı. En küçük deniz araçları ile iki yer arasında kolayca gidilip gelinebiliyordu.

te, bu mutlu Rum azınlı ı, bu mutlu kasabadaki rahatlıklarını en sonra teptiler. Bu da Birinci Dünya Sava ı'nda oldu. Yunanlılar, Ayvalık'ta elde ettikleri bu uygun gedikten her türlü askerlik bilgisi sızdırmanın yolunu bulmu lardı. Casusluk olayları alabildi ine artmı tı. Bu yüzden Türk hükümetinin sava kabinesi, Ayvalık Rumlarını

yerlerinden alıp memleketin kör bir yerine sürmek zorunda kalmı tı.

Onların bo kalan yerlerine de Balkan Sava ı trajedisinin perian ve yoksul bıraktı ı. Sırbistan göçmenlerinden Bo naklar yerle tirilmi ti. Ayvalık'ın aslında bir tek köyü vardı. O da, «Küçükköy»dü. Göçmenlerin yerle tirildi i yer, burasıydı.

Bütün memleket içlerine gönderilen Rumlar, Mondros bırakı masından sonra Ayvalık'a dönmü tü. Bütün hıncırları da Küçükköy'e yerle tirilen Bo nak göçmenlerine karşıydı. Bu zengin topraklardan onları kaçırıp eski yerlerine yerle mek için bu zavallılara zulmetmeye ba lamı lardı.

Ba ta Albay Bekir Sami bey olarak Ali beyle emrindeki bütün subaylar, Ayvalık'ı i gale kar ı korumaya karar vermi ler, bunu da Allah üzerine yeminle perçiniemi lerdi. Alayın sava çı olmayan eratinın sayısı be yüzdü.

Ali bey, bu kuvvetinin inatçı bir i gal kuvvetine karşı az oldu unu hesaplayarak bu kuvveti ço altmanın çarelerini aramak zorunda kalmı tı.

« Ayvalık kasabasının arkasındaki Türk köylerinin yurtseverli ine ba vurdu. Bu köyler halkı, canlı bir halktı. çlerinde topraklarını silâhla korumaya kararlı olanlar çoktu. Kozak nahiyesi, ba tanba a dü mana kar ı direnmek için davranıvermi ti. Yi itlerle dopdolu olan bu nahiyeden koca bir milis bölü ü meydana getirilmi ti. Kozak'ta oturan üç yedek subay da bu bölü ün ba ına geçmi ti. Öbür Türk köyleri de bu yurtseverlik gösterisinden geri kalmamı lar, Altınova, Araplar, Muratlı, Gömeç, Burhaniye ve daha ba ka köyler de davranmı lardı.

Yalnız, silâhlanmak isteyen yurtseverlere çokça tüfek yoktu. Bu yüzden ancak 150 ki ilik bir milis kuvveti meydana getirebilmi ti. Ayvalık bölgesini savunmaya çalı an Ali bey, tümen kumandanı Bekir Sami beyin emri ile alayın a ırlıklarını, ilk elde gerekli olmayan nesnelere gerilere, Murateli ve Kozak dolaylarına ta ınmı tı. Ayvalık'ın do usundaki sırtlarda Birinci Dünya Sava ı'ndan kalma (tahkimat)ı daha da güçlendirip i e yarar hale koy

mu tu. Casusluk i lerinden dolayı orta Anadolu'ya gön-
derilen, sava ın biti iyle geri dönen Rumlara yardım için
Yunanlıların gönderdi i Kızılhaç heyetiyle ngiliz temsil-
cisi Hatkinson da bu sırada Ayvalık'ta bulunmaktaydı.

Damat Ferit hükümetinin Ayvalık'a göndermi oldu-
u Kaymakam Osman Nuri bey, tıpkı zmir Valisi Kambur
zzet bey gibi dü ünceler ta ıyan, Türklere çok ngi-
lizlere ve Rumlara hizmet eden bir adamdı.

Osman Nuri bey. Hatkinson'un emri ile cezaevindeki
hükümlü Rumları birer birer salivermi ti. Jandarmalar,
bu bölgeyi kendileri için çok tehlikeli bulduklarından da-
ılıp gitmi lerdi. Jandarmaların da ılı ndan sonra kay-
makam, Ali beyden inzibat i lerinde kullanılmak üzere 70
asker stemi ti. Ali bey, bundaki piçli i hemen anlamı tı.
Demek ki, düzenbazlıkla onu askerciklerindeh etmek isti-
yorlardı. Ayvalık'a hâkim olan bu biricik kuvveti zayıfla-
tıp zamanla da itmak istiyorlardı. Ali bey, az günün ada-
mı de ildi. Bingazi'de Enver Pa a ile gönülü olarak tal-
yanlara kar ı çarpı mı , do u cephesinde ikinci ordunun
bir alayına kumanda etmi ve bu arada kendi alayının
emrine verilen Yakup Cemil gibi., zorba, tehlikeli ve hat-
tâ korkunç bir adamı bile korkutup sindirmi ti. Sonra da
onu Irak'a sürdürmü tü. stanbul'da gizli kuvvetin kuman-
danlı ını yapmı , tecrübeli bir asker olan Ali bey, sıradan
bir alay kumandanı de ildi. Bunun böyle olmadı ını kendi
subaylarından ba kası bilmiyordu.

te, her gürültüye^abuç bırakmayan Ali bey, bölge-
de yönetimi tam anlamıyla ele almak için sıkıyönetim ilân
etmi ti. ,*

Bekir Sami beyle çok sert bir tartı maya girmi ti,
ama, artık kesin olarak Ayvalık bölgesini savunmak ka-
rarını vermi bulunuyordu. Bir gün alayını alarak ıssız bir
zeytinli e götürdü. Subay ve erlere yurt sevgilerini co -
turan çok güzel bir nutuk söyledi.

Kıtalarından ayrılıp özledikleri memleketlerine gitmek
isteyen erler ve subaylar, burada kalıp gelecek dü man-
la çarpı maya karar verdiler. Böylece, dört yıl türlü cep-
helerde dövü mü ve hemen her biri birkaç yara almı

• bu gaziler, Ali beyin emriyle artık ehil de olabilmeyi gerçekten bir zevk olarak düünebilecek bir hale gelmi lerd.

Ali bey, bununla da kalmayarak, da ılıp da henüz memleketlerine gidemeyen bütün jandarmaları birer birer toplatarak görevleri baına getirmi , kendi alayının askerlerinden de devriyeler gezdirerek kasabada kanunsuz hic bir i in yapılmaması için sıkı bir kontrol sistemi kurmu tu. te, bunun için de Rumların bu denli canlı, azgın ve örgütlü bulundu u bu bölgede kanunsuz davranı lar kökünden kazınmı gibiydi.

Yalnız, bir gün, alayın a ırıklanmı gerilere, Murateli' ne ta ryan bir mekkâreci dönü te kasabanın içinden geçerken Rumlarca yakalamı elinden silâhı alınmı tı.

Bu haberi alan Ali beyin kafasının taşı atmı , hemen • bir subay kumandasında, sekiz ki ilik bir müfreze göndermi ve metropointhaneyi ku attırmı tı.

Subay, metropolite, ya alınan silâhı geri vermesini, ya da tutulup hapsedilece ini bildirdi. Silâhı alan Rumlar, hemen geri vermekten ba ka çare bulamadılar.

Bundan ba ka bir gün. yine bir Rum kayıkçı ile bu kayıkta giden bir Rum mü teri, Ali beyin mekkâreci terinden birine ate etmi ti. Sıkı emir almı olan er de ate e ate le kar ılık vermi ve Rumlardan birini yaralamı , kendisine bir ey olmamı tı.

te, Ali bey, sıkıyönetim ilân etti i gündenberi, «vukuat» olarak sayılabilecek salt bu iki küçük olay vardı.

Venizelos ise bu sırada zmir'deki ola anüstü Yunan komiserine öyle bir telgraf çekiyordu:

«Repolis»ten almı oldu um telgrafta, Ayvalık'taki ırkda larımızın Türk ahaliye kar ı kıyam etmi oldu unu • ö rendim.

Ayvalık'ta bulunan Türklerin bizimkilerce yapılacak tecavüzlerden korunması için Ayvalık'a bir bölük asker ile yirmi ki ilik bir jandarma takımı gönderilmesini Albay Zafiryos'a söyleyiniz.

Yunanlıların yani (Rumların) taarruzundan Türkleri

korumak amacıyla gitmekte olduklarına dair subaylara yazılı açık «talimat» verilmesi gereklidir.

Venezelos»

Venezelos'tan bu emri alan zmir ola anüstü Yunan komiseri hemen izmir'de esir bulunan elli altıncı tümen kumandanı Hürrem bey imzasıyla yüz yetmi ikinci alay kumandanına «Kıtaların imdiki durumu üstüne acele bilgi» verilmesini istemi ti.

Ali bey, bunu yutacak kadar çocuk de ildi. Eir kez elli altıncı tümen kumandanı Bekir Sami beydi. Hürrem beyin imdiki halde Albay Zafiryoş'un elinde esir oldu unu biliyordu. Hemen, bunun ne demek istedi ini anlamı tı. Yunanlılar, sözüm ona, kurnazlıkla onun kuvvetini ö renmek istiyorlardı. Anla ılıyordu ki i gal sırası Ayvalık'a gelmi ti.

Ali bey, Hürrem imzasıyla çekilen telgrafın Yunanlıların marifeti oldu unu bildi inden onlara yılgnlık vermek için öyle bir kar ılık verdi ti: «Alayın her bir ferdi demirden bir kale gibi yerinde sabittir. Her türlü hıyanet hareketlere mukabeleye amadedir. Büyük bir hamiyet ve hissi fedakâri ile me bu olan alayım, mıntakam dahilinde bulunan efradı millet namına arz ı malumata itaban olurum.

Ayvalık Mıntaka K.
Ali»

Ali beyin bu demir gibi cevabı da Yunan i galini durduracak tedbirlerden de ildi. Bu konunun ba ında da söylendi i gibi torpido yolda lı ında bir askeri ta it gemisi i gal kıtalarını Ayvalık limanına getirmi ti.

te, Yunan i gal gemilerinin limana giri ini dürbünüyle seyreden Ali bey, kı laya döndü ünde Kaymakam Osman Nuri beyce telefon ba ına ça rılmı tı. Kaymakam, telefonda öyle diyordu :

— ehir Yunanlılar tarafından i gal edilecektir, ben bunu ngiliz mümessili Hatkinson Cenapları nezdinde protesto ettim. Siz, u hale kar ı ne yapmak niyetindesiniz?

Ali bey, ona u kar ılı ı verdi:

— Vatanî vazifemin icap ettirdi i müdafaayı yap-
ca ım.

Kaymakam, birkaç dakika sonra Ali beyi yine tele-
fonla aradı:

— Epiruhi ngiliz torpidosunda bulunan Amiral Gal
trop'un yardımcısı ngiliz Albayının sizinle görü mek is-
tedi ini ve torpidoya te rifinizi rica etti ini Hatkinson
cenapları bildirmektedir, dedi.

Ali bey:

— Ben u anda alayımın ba ından ayrılamam, fa-
kat, yerime konu mak üzere bir Binba ı gönderece im,
dedi.

Sonra Binba ı Tefvik beyi bir Te menle torpidoya
gönderdi.

ngiliz Amirali, Binba ıya :

— Kumandan neden gelmedi? diye sordu ve sonra •
dü ünerek sözlerine unları kattı:

— Kumandanınıza bildirmenizi isterim ki, Yunanlılar
buraya yanlı lıkla gelmi lerdir; kumandanınızı, bunu bil-
dirmek için ça ırtmı tım. tilâf devletleri, Ayvalık'ın i ga-
line mücade etmemi lerdir. Bunun için de hemen imdi
Yunan torpidoları Ayvalık'tan çekilip gideceklerdir. Bun-
ları, lütfen kumandan cenaplarına bildirmenizi rica ede-
rim.

Konu ma bitmi ti. Binba ıyla Te men, kı laya dön-
düler. Ali bey, bunları i itinçe:

— Zor kar ısında çekip gittiler. Ama. yine gelecek-
lerdir. Hem de daha kuvvetli olarak. Çünkü, imdi, bizim-
le dövü ecek kadar kuvvetli olmadıklarını anladılar, dedi.

Gerçekten de biraz sonra limanı dürbünle seyreden
Ali bey ve subayları, torpedo ile asker yüklü ta ıt gemisi-
nin gürültü ile demir alarak limandan çıkıp gitti ini gör-
düler.

Ali beyin gülmeyen yüzünde gülümsemeye benzeyen
çizgi kırıntıları belirdi:

— te, bu bir kuvvet denemesiydi. Birinci raundu
biz kazandık, bakalım ikincisine!

Subayların ve erlerin meralinde bir yükselme ba la-
mı tı.

27 Mayıs 1919 günü ngiliz Albayı bölge kumendan
lı ıyla yeniden görü mek iste inde bulundu. Ertesi gün
Ali bey, kendisi, bir kahpeli e u ramak korkusundan büs-
bütün kurtulmu olmamakla beraber. ngiliz torpidosuna
gitti ve Albayla görü tü.

Albay, Ali beye:

— Siz Ayvalık'ı savunmak için yüksek makamlardan
bir emir filân aldınız mı? diye sordu.

Ali bey, emir almadı nı söyledi. Albay yine önceki
sözlerini yinelemekten ba ka bir ey yapmadı:

— Yunanlılar Ayvalık'ı i gal etmeyeceklerdir. Çünkü
itilâf devletleri Ayvalık'ın i galine müsaade etmemi lerdir.

Görü me bitti inde Ali bey, garnizona döndü. ngiliz
torpidosu da birkaç saat sonra limandan çıkıp gitti. Tor-
pido limandan ayrılmak üzereyken Hatkinson bölge ku-
mandanlı na unu bildirdi:

— Albay, Türklerle Yunanlıların i ine karı maması
için Amiral Galtrop'tan aldı ı emir üzerine zmir'e hare-
ket etti.

imdi, Ayvalık'ta Yunan Kızılhaç'ının gemisinden ba -
ka bir nesne kalmamı tı.

Ne var ki 28 29 Mayıs 1919 gecesi Alibey adası geri-
sine yana an üç Yunan torpidosuyla iki ilep adaya sayısı
bilinmeyen bir miktar asker çıkardılar; bu askerler, ge-
celeyin, yürüyerek afak atıncaya dek Ayvalık'ın kuzey
do usunda mevzilendiier.

Ali beyin dü ündü ü ngiliz oyunu meydana çıkmı -
tı. Bu da bir askerlik hiylesi sayılıyordu. Ayvalık kıyıla-
rına çıkan Yunan kuvvetine silâhlı Ayvalık Rumları da
katıldı. lerlemeye ba ladılar.

Ali beyin alayının be yüz ki ilik kadrosu. Ayvalık'ın
giritintili çıkıntılı kıyılarını tutacak güçte de ildi.

Yunanlıların çıkaca ı daha önceden dü ünülen bu
yere bir müfreze yerle tirilmi ti. Bunun için de ilk karaya
çıkan Yunan askerleri bir avuç Türk askerinin «ho gel-
diniz» kur unları ile kar ılandı. Bu müfreze ilk andaki a

irtıcı ve oyalayıcı • görevini yaptıktan sonra daha sa - lam mevzilere çekildi.

i te, Anadolu topra na ayak basan dü man ordusu üzerine ikinci kez kur un atılan yer burası oldu. İk kur unu zmir'in i galinde Eczun taburunun bayraktarı üze rine atan «Hukuk u Be er» gazetesi sahip ve ba yazarı Osman Nevres (Hasan Tahsin Recep) olmu tu. kinci kur un aa Aii beyin alayından bir müfreze eliyle Ayvalık'ta atıldı. ehriin içinde de kısa süren sokak sava ları oldu.

Gelen Yunan kuvvetinin kumandanı, kan dökülme - mesi için Ali beyin, kuvvetini ehirden çekmesini istedi; bu ültimatomu hem hükümete, hem de Ali beye bildirdi.

Ali bey, artık i galin kesin olarak gelip çattı nı an - lamı tı. Dü man kuvveti, kendi kuvvetinden çok üstündü. Yine de bu i gale sersemietici bir amar atmak zevkin - den kendini yoksun etmek istemedi. Sava vere vere Ko - zak buca ındaki mevzilere do ru çekilmeyi de önceden **Kararla tırdı**. Geceleyin karaya çıkan Yunan askerleri ile Yunan Kızılhaç eratının katılmasıyla meydana gelen kuv - vet, Ali beyin örtü kuvvetlerine çarpımı tı. Ege'nin, mi - tolojik masmavi bir aydınlıkla yüklü afa nı ilk çelik çe - kirdekler delik de ik etti. Ayvalık'ın kuzey do usundaki örtü müfrezesinin savunmaya çalı tı ı bölge, asıl çıkar - manın yapıldı ı noktaydı. ehirdeki sava görünü ü da - ha çok aldatıcıydı. Ve bir tuzak hazırlayacak durumday - dı. Büyük kuvvetlerle Ali beyin sa kanadına çarpmak isteyen Yunan kumandanlı ının amacı, onu ehriin dı na atmaktı. ehir böylece çok zaman savunulamazdı: Çev - rilmek ya da yok olmak tehlikesi ba göstermi ti. Ö leye dek dü manı oldu u yere mihlayın alay, sa dan gelen tehlikeden sıyrılmak için gümü bir bu u ile örtülü yük - sek zeytinliklere do ru vuru a vuru a çekilmek zorunda kaldı. Ayvalık ehriin alan dü man, oldu u yerde kalmı , zeytinliklerde kuvvetli siperlere giren yüz yetmi kinci aiay üzerine varmak istememi ti. ehriin üstündeki sırtları el - de etmeyi yeter bulmu tu.

Yüksek zeytinliklerde pusu kurup bekleyen Ali beyi bu arada en çok üzen ey. kendi askerî bölgesinin içinde bulunan Edremit, Bergama, Burhaniye kazalarından, bütün çabalarına kar ın hiç bir yardım görememesiydi.

Bu kasabalar, onun feryadı kar ısında, ta gibi susmu lardı. Artık, bundan sonra, Ali bey. Ayvalık'ı i gal eden Yunan kuvvetinin ba ına ek imeye karar vermi ti. Burdan hiç bir yere gitmeyecek, askerinin olur olmaz i lerle burnunu kanatmamaya, yeni gelecek gönüllülerle sayısını daha çok arttırmaya çalı acaktı.

Yunanlıların eline de bir parça erzaktan ba ka bir ey geçmemi ti. Bunun için de ayrıca seviniyordu. *Manisa*'daki milyonlarca liralık cephane ve silâhın Yunanlılara pe ke çekildi ini i itmi ve içi kan a lıcmı tı.

Ali beyin kasabadan ayrılı ından sonra, Kaymakamla kimi memurlar Gömeç'e ta indılar, kimisi de Ayvalık'ta kaldı.

Gömeç'e yerle en Kaymakam, Ayvalık bölgesi kumandanı Ali beye öyle bir hber ilette :

— imdi, Dahiliye Nezaretinden aldım emirde sizin kıtalarınızın Yunanlılara kar ı savunmaya geçmemesi bildirilmektedir. Bu emir, Harbiye Nezareti vasıtasıyla Ayvalık böige (kumandanlı ına da bildirilecektir. Fakat. Dahiliye Nezareti bu emrin benim vasıtamla belge kumandanlı ına bildirilmesini emretmi tir.

Ali bey, Osman Nuri beye:

— Emir alınmamı tır, alınırsa dü ünülür! diye çok kesin ve lâkonik bir kar ılık verdi.

Albay Bekir Sami beyin kurtuui u gösteren eli, Ali beyin mangal gibi yüre i ve be yüz Türk askeri ile subayı, Ayvalık cephesini kurmu tu. Yalnız de erli bir Türk subayı ile birkaç yi it mehmetçik, Ayvalık cephesinin topra ını altın kanlarıyla suladı.

HAM D YE KAHRAMANI

Yürek nerdeyse gerçek vatanseverlik ordadır.

Berkley

1919 yılının 24 Mayıs'ında, Balkan Savaşı'nın yarattığı ve Birinci Dünya Savaşı'nın daha çok parlattığı uzun boylu, güzel ve gürbüz vücutlu bir deniz albayı, sivil, koyu renkli bir giyinek giymi olarak İstanbul'dan Bandırma'ya kalkmak üzere olan bir vapura bindi. Bu, çok tanınmış Hamidiye sava gemimizin süvarisi Hüseyin Rauf beydi. Yanında birkaç arkadaşı daha vardı; onlar da onun gibi sivil giyinekier giyinmişti. Kaygusuz ve tasasız görünmek isteyen halleri bile, onları, içlerinde derin kaygular taşıyan, çevrelerini durmadan kükür gözlerle gözetleyen insanlar olmaktan kurtaramıyordu. Vapura biner binmez hemen kamarasına kapanan Rauf bey, arkadaşlarına da aynı eyi yapmalarını salıqlamıştı. Gazetecilerin ve tanıdıkların gözünden uzak kalmak gerekti.

Bekirâ bölüğü, tihatçı namı altında yığın yığın yurtsever Türk aydınları ve devlet adamlarıyla doldurulmuştu. Rauf bey, daha birkaç gün önce Mustafa Kemal'le Türkiye Bastılı'nı ziyaret etti inde kendi akıbetini de görür gibi olmuştu. Fethi beyi bir odaya çağırarak konuşan Mustafa Kemal, ona umut verici sözler söylemiş, karamsarlığını da itmişti:

— Devletin hayatına yabancılar hâkim olup saray ve Babilî bunların elinde baziçe bir âlettir. Saray ve Babilî, imdi olduğu gibi dümanlarla birli inde devam ederlerse, bunların hepsine karşı koymak lâzımdır. Milletinin azim ve iradesi önünde saray ve Babilî'nin ergeç boyun eğeceklerine muhakkak nazariyle bakılabilir. Bu takdirde ilk olarak mebusan meclisinin toplanması salanacaktır. Milletinin gasbedilmiş haklarının harice karşı müdafaası meselesine gelince, merkezi Anadolu olacak bir hareketle bunun azâmisi yapılacağına kaniim. Anadolu'ya büyük bir bölgenin askeri tefti vazifesini alarak

gidiyorum. Babîli ve saray, benim niyetlerim hakkında derin bir gaflet içinde bulunuyorlar. İngilizlerin de henüz meseleden haberleri yoktur.

Bu, Fethi bey gibi umutsuz bir siyasî mahpus için müjdelerin en güzeliydi. Ah, ke ke imdi tutuklu olmasaydı, o da Mustafa Kemal'in yanına katılıp mübarek Anadolu topraklarına kapa ı atardı.

Rauf bey, kamarasının önünde bir bez iskemleye oturmuştu. Marmara'nın rahat ve geni mavili ini seyrediyor, ya ayı ında, Hamidiye serüveninden sonra en büyük ve dalgalı serüvene do ru ilerledi ini anlıyordu.

Yirmi yıllık denizcilik giyne inden soyunmuştu, imdi büyük ve kutsal bir kara parçası üzerine kutsal bir serüven aramaya gidiyordu. Mustafa Kemal'le son gün verdikleri karar uydular :

O, Karadeniz'i selâmetle alıp Samsun'a çıkınca, kendisi de birkaç arkada ıyla Bandırma üzerinden Anadolu'ya geçecek ve yer yer belirdi ini i ittikleri millî ayaklanı erkânıyla, efelerle ve ba ka aydın gruplarla bulmaya çalı acak, zmir dolaylarını inceleyip Afyonkarahisar'a gidecek, oradan da onun grubuna katılmak üzere yola çıkacaktı. Mustafa Kemal, Mayıs'ın 16'sında Bandırma vapuru ile yola çıkacaktı. Rauf bey, onu u urlamak üzere sabah erkenden i li'deki evine gitmişti. Mustafa Kemal'i uykusuz ve gözlerini i mi görmü tü. Mustafa Kemal, bütün gece uyuyamamıştı. Annesi, bu son ayrılı a dayanamayarak tehlikeli bir kriz geçirmişti, sabaha dek onunla u ra mıştı. Mustafa Kemal, annesine ve evdekilere veda ettikten sonra, Rauf beyi de otomobile alıp Tophane rıhtımına indirmeden önce, ondan çok önemli bir haber almıştı: Bu, İngilizlerin, onun bindi i gemiyi batıracağı haberi idi. Rauf bey, bu haberi ona vermek zorunda kalmıştı da kendisi bu haberin gerçekle ece ine inanmıyordu. Tophane rıhtımında arabadan inmişler, ötekilerden ayrı bir kenara çekilmiş konu uyorlardı. Haber, gücüü mantı ına kar ın Mustafa Kemal'in kafasında trajik bir etki bırakmaktan geri kalmamıştı. Rauf bey, haber üstünde son kanısını öylece söylemek zorunda kalmıştı:

— Ben, demi ti, böyle bir eyi varit görmüyorum. Hem, canım, sizi tevkif etmek istiyorlarsa, dı arı çıkmanızı neden beklesinler, burada tevkif etmelerine ne mâni var?

Böyle konu urlarken Mustafa Kemal, saatına bakmı ve:

— Raufcu um, demi ti, vakit geldi. imdi, nerede ise Mehmet Ali buraya gelecek. Bizi beraber görmesin; sen git. Ben, Refet'e senin bekledi ini söylerim.

Rauf beyle bu söz üzerine kucakla ıp öpü mü ler ve ayrılımlardı. Mustafa Kemal'i u urlamaya gelecek olan Mehmet Ali bey. Dahiliye Nazırıydı ve Mustafa Kemal'in bu anslı görevi alabilmesi için canla ba la u ra mı tı.

Rauf bey, tam üç gün, ayın on dokuzuna dek korku de ilse bile sonsuz bir kaygu içinde beklemi ti. Çok ükür, en sonra, Samsun'dan beklenen haber gelmi ti: Mus tafa Kemal ve arkada ları sa salim Samsun'a çıkmı lardı.

Rauf beyin korkusu, ngilizlerin Mustafa Kemal'i tevkif edip stanbul'a getireceklerinden de ildi, buna inanmıyordu. Asıl. Bandırma vapurunun pek çürük bir tekne oldu u üstüne aldı ı bilgiydi, böyle bir geminin Karadeniz'in azgın dalgalarına dayanabilmesi, ancak mucize olarak açıklanabilirdi.

Bu güzel haberi stanbul'da bekleyen pek az insan vardı. Bu azlık içinde Rauf beyle arkada ları da önemli bir yer alıyordu. Onlar da o yolun yolcusuydu.

Haberi aldıklarının hemen ertesi günü, Rauf bey. Bandırma yolu ile ve elden geldi ince gizli olarak gideceklerini bildirmi ti. Yol arkada ları Topcuo lu Nazmi (sonra Ticaret Mebusu), brahim Süreyya (sonra zmit Mebusu), Yüzba ı Osman (sonra Kilikya'da Tufan adıyla Kuvayi Miliyeci ve General) ve Hintli yedek subay Ab durrahman beylerdi.

Rauf bey, bir yandan denizin her zamanki güzel mavili ini, bir yandan da Anadolu da larının güne altında ve uzakla tıkça tatlı, dumanlı bir maviye çalan zengin ye illi ini seyrediyordu. O, karaya do ru ilerledikçe he

nüz üstünde dumanı tüten zengin denizcilik anıları onu geriye ça ırıyordu :

Balkan Sava ı ba lamı tı. Türk ordusuna acele silâh gerekiyordu. Bunun için de en gerekli yol. stanbul bo azıyla Romanya limanlarıydı. Bunlar, serbest olmadıkça silâhsız kalmak tehlikesi her zaman vardı. O limanlarla stanbul bo azı arasında i leyecek gemilerin korunması gerekti. Bu görevi de ancak Türk donanması yapacaktı. te, Hamidiye kruvazörü ile onun genç ve atak süvarisi Hüseyin Rauf bey, böylece kahramanlık sahnesine çıkmı - lardı.

Bulgar torpidobotları, arasına Varna'daki üslerinden Karadeniz'e süzülüyor ve Romanya stanbui bo azı çiz-gisi üzerinde gidip gelen Türk vapurlarına büyük tehli-keler yaratıyorlardı. Bu yüzden Varna üssünün a zını tı-kamaktan ba ka çare yoktu. Rauf bey. bu dü üncededdi. 3u karara varan genç süvari. Hamidiye'yi Varna lima-nına yöneltmi ve askerî hedefleri iddetle bombardıman etmi ti. Güpegündüz yapılan bu i , birçok kez yinelendi. Ayrıca Bulgaristan'ın kıyılarındaki bütün askerî hedeflere her Allah'ın günü öldürücü mermiler ya dıran Hamidiye. birdenbire Türklerce de, Balkan milletlerince de birinci sınıf bir sava çı öhreti kazanmaya ba lamı tı. Varna li-manı bombardıman edildi inde, kıyıda mevzilenmi Bul-gar topları, uzun menzilli olmadı ndan ate açamıyordu.

1912 yılı Kasım ayının! yirmisi ve kurban bayramının birinci günüydü. Hamidiye, Dolmabahçe Sarayı'nın önün-de top ate iyle Sultan Re at'ı selâmlamı , deniz erleri de üç kez:

— Padi ahım çok ya a! diye ba ırdıktan sonra yi-ne Karadeniz'e açılmı tı. Bayram seyran yoktu. Sava Türk varlı nı tehdit edercesine bir iddet ve vah etle sürüyordu.

Hamidiye kruvazörü, bo azdan epeyce açılmı , ol-dukça sert dalga tepelerini ezerek ilerliyordu. Bir ara kruvazörün ba yanına nerden geldi i anla ılamayan bir bayku gelip konmu tu. Bu herhalde uzun bir yolculuk yapmakta olan zavallı bir bayku tu. Gemiciler için bu

hiç de böyle de ildi. Onlarca bayku , u ursuz bir hayvandı, kondu u yerde mutlaka bir felâket olurdu. Bütün erlerin ve subayların bayku u görerek çıkardıkları a - kınlık çı lı ı üzerine Rauf bey, hemen eline bir mavzer alıp ku a ate etmi ti. Kur un, ku a de mi se de ku , birkaç tüy bırakarak bu tehlikeli yerden kaçıp gitmi ti.

Hamidiye, Karadeniz'i ikiye biçerek ilerliyordu. Kruvazörün yanında iki de torpidobot vardı. Bunlara gece görevi verilmi ti. Biri Varna limanının kuzey kıyısı, öbürü de güney kıyısı üzerinde gözcülük yapacaktı. Bulgar torpidobotları limandan dı arı çıkar çıkmaz, veri tabancasıyla Hamidiye'ye haber vereceklerdi. Böylece, Bulgar torpidobotları, Varna limanına hapsedilmi olacaktı.

Kı günü, Avrupa ufuklarını kana boyayarak kalın ve renk renk bulut da larının ardında erimi , deniz biraz sonra bütün aldatıcı tatlı renklerini yitirerek koyu bir katran çukuruna dönmü tü. Artık, Rauf beyin dürbünü de kendisine bir ey söylemez olmu tu. Gemi, Bulgaristan kıyısına paralel olarak gidiyordu. Rauf bey, vardiya nöbetini geminin ikincisi Âdil Kaptan'a, Fahri bey de (imdi emekli Amiral) seyir subayı yardımcısı Yusuf efendiye bırakmı ti. Rauf bey, kamarasına çekilmi uyumaya çalıyordu.

Birdenbire korkunç bir patlama olmu tu. Rauf bey, ne oldu unu anlayamadan pantolonunu güçlkle giyerek ceketsiz dı arı fırlamı , kaptan köprüsüne do ru ko uyordu. Hamidiye'nin bütün topları durmaksızın ate ediyordular. Topların im ekleri, top sesleri ve barut dumanları güverteyi cehenneme çevirmi ti.

Rauf bey, gemiye üç Bulgar torpidobotunun saldırmakta oldu unu görmü , gemiyi bu tehlikeli saldırıdan kurtarmak için ustaca manevra yaptırmaya ba lamı tı. Torpidobotların ate inden kurtulmak için de en iyi çare «dar hedef» göstermekti, ki, Rauf bey bu manevrayı yaparken bir yandan da torpidobotlara durmadan ate ettiriyordu.

En sonra, Bulgar torpidobotları sava ı bırakarak çekilmi lerdı. Hamidiye ise ancak ön yanından bir torpil

yemi ti. Yalnız geminin bölme tertibatı, batmasını önlemi ti. Sava , ancak on dakika sürmü tü. Bulgar torpidobotlarının. Hamidiye'yi böyle yakalayı , çok tehlikeli bir sürprizdi. Subay ve erat, öyle bir disiplin ve canlılık göstermi ti ki, çok kötüye gidebilecek bir talihi yolundan ç virebilmi lerd i.

Bulgar torpidobotları uzakla tıktan sonra Rauf bey, seyir subayı Fahri beye :

— Fahri, dedi, geminin ba ını sahile alın!

Gemi belki batabilirdi, böylece hiç olmazsa erat ve subaylar kurtulabilirdi. Hamdiye'nin ba ı suya dalmı tı; deniz, kaptan köprüsü hizasına dek gelmi ti.

Seyir subayı pusulalara bakmaya gitti, a ırmı tı. Pusulalar sarsıntıdan yerlerinden oynamı , i e yaramaz hale gelmi ti; i lemiyorlardı.

Allah'tan ki, gökyüzü bulutsuzdu. Fahri bey, aya bakarak geminin ba ını karaya çevirmi ti. Geminin süratini de yedi mile indirerek tehlikeli durumu biraz ye nikle tirmi ti.

Hamidiye'nin torpidobotları hâlâ görünürlerde yoktu. Kaçan Bulgar torpidobotlarını salvolariyle u urlayan Hamidiye. artık susmu tu.

Rauf bey, çarkçıba ıyı ça ırdı, geminin durumunu incelemesini emretti. Fahri bey, i lemeyen pusulaları yeneden i ler hale getirdi. Yapılan inceleme sonunda, geminin hemen batmak gibi bir tehlikeyle kar ı kar ıya olmadı , yalnız ba ı tavlona su doldu u anla ılmı tı.

Rauf bey, bunun üzerine geminin stanbul bo azına do ru seyretmesi için seyir subayına emir verdi.

Geminin burnu stanbul bo azına do ru döndürüldü, Rauf bey de gemiyi gezmeye çıktı.

Fahri bey, Rauf beyin erata tavlondan tenekelerle su bo alttırdı ını görünce a tı:

— Bunun ne faydası var? diye sordu.

Rauf bey :

— Fahri, karde im, dedi, askere me guliyet çıkar dım, me gul olsunlar diye.

Geminin dengesini düzeltmek için de kömürlüklerden kömür çıkartıyor ve kış güverteye istif ettiriyordu.

Hamidiye, en büyük filikasını yede ine almı , yedi mille stanbul yolunu kısaltıyordu. Böylece sabaha dek yol alan Hamidiye, Terkos önlerine vardı ında telsizle ak amleyn aradı ı Turgut Reis ve Mecidiye kruvazörie riyle kar ıla tı.

Hamidiye, bu yaralı haliyle istanbul'un, içine dek gitmi ve geceleyn köprüler açtırılmı , Halic'e geçerek havuza alınmı tı.

Hamidiye, ilk kez gazi olmu tu!

Hamidiye'nin yaraları iyi oluncaya dek Rauf beyin bo durması zordu. Hemen yeni Türk muhriplerinin filotilla komodoru olarak Çanakkale'de boy gösterdi. Mondros sava ına katıldı.

Türk ve Yunan donanması, kar ı kar ıya geçmi ., büyük bir cayırtı koparıyorsa da her iki hasım da çok bir ey yapamıyordu. Bir yanda Turgut Reis, Mesudiye, Barbaros, Asar ı Tefik, kar ı yanda Averof, Hidra, Spe siyone, psara sava gemileri vardı.

Bu sava , kesin bir sonuç vermediyse de korkunç bir dev olan Averof, burda ufak tefek yaralar aldı ve «avanesini» toplayarak çekilip gitti.

Türk sava gemileri, yine de Çanakkale'ye sa lam olarak döndüklerinden yenmi sayılabilirlerdi. Karada Türk ordusu, durmadan yeniliyor ve çekiliyordu.

Rauf bey, stanbul'a giderek yaralı gemisini gözden geçirdi. Havuzdan kız gibi çıkan Hamidiye, yine eski kapitanını sırtına almı , yeni ve büyük serüvenler arıyordu. Artık, binicisini tanımtı. Onunla dü manlara çok i ler edebilir, çok korkular salabilirdi.

Rauf bey, yine Hamidiye'yi Çanakkale'ye götürdü. Birçok kez Çanakkale Bo azı'ndan dı arı çıkan Hamidiye, Yunan destroyerleriyle çarpı malarda bulundu. Adalar denizinde bir ejderha kesilen modern ve süratli Yunan sava gemisi Averof'un Limni limanında tamir edilmekte oldu u ö renilmi ti. Bundan yararlanarak Midilli ve Sakız gibi

adalar kurtarılmak istenmi se de kara ordumuz bu i i ycpacak durumda ve güçte olmadı indan bundan vazgeçilmi ti.

Rauf bey, dosta ve dü mana parmak ısirtacak bir i pe indeydi. Hamidiye'yi Çanakkale Bo azı'ndan dı arı çıkarıp a irtıcı, sürprizli kimi i ler yapmak ve Türkiye ufuklarını sarmı olan kapkara ve zehirli umutsuzluk du-manını biraz olsun da itmak istiyordu. Öyle ki bo azdan dı arı çıktıktan sonra artık, kendi kendinin kumandanı olarak, yalnız kendi sa duyusundan ve kendi yüre inden emir alacaktı. Hiç olmazsa böylece daha a irtıcı ve daha yararlı i ler yapabilecekti. Hemen ba kumandan-lıktan Hamidiye'yi bo azdan çıkarıp akıncılık yapmak için izin istedi ve aldı.

Rauf bey, bu akıncılık müsaadesini'alınca çok sevin-di. O da tıpkı Barbaros Hayrettin. Turgut Reis gibi kendi aklından, kendi gücünden ve kendi yi itli inden emir alacak ve Türk milletinin unuttu u anlı günleri, bir kez daha ona tattıracaktı.

Hemen gemide bir sava meclisi topladı. Bu meclisin ba kanı elbette Rauf bey olacaktı. Üyeler de Seyir Su-bayı Fahri (Engin), Çarkçıba ı Mahmut. Topçu Kumandanı Yüzba ı Ziya ve Topçu Te meni Mehmet Ali (Orami rai M. Ali Ülgen) beylerdi. Rauf bey mecliste unları söy-ledi :

— Arkada lar, vatan, bu menhus Balkan Harbi'nde kendi evlâtlarından fedakârlık ve kahramanlık bekliyor. Türk ordusunda gördü ümüz bozulma hareketleri iyi sevk ve idarenin mevcut olmamasından ne 'et ediyor. Türk askeri iyi sevk ve idare edilirse öyle kahramanlıklar ya-ratır ki dünya hayretler içinde kalır. Türk adalarını Yu-nanlılar birer birer i gal ediyor. Biz, hareketsiz kalıyoruz. Akdeniz'e açılırız. Averof pe imize takılırsa ne alâ, do-nanmamız çıkar, adaları kurtarır. Takılmazsa Yunan de-niz nakliyatını ve adalarını vururuz. Hiç olmazsa arka-da larımıza örnek oluruz. Hepinizden bu harekâтта âzami fedakârlık beklerim.

Rauf bey, bunu söyledikten sonra seyir subayı Fahri beye bir çıkış plânı hazırlamasını emretti.

Fahri beyin, Rauf beye danışarak hazırladığı plâna göre, Hamidiye, tek başına olarak, gece yarısından sonra Çanakkale Boğazı'ndan çıkacak, Gelibolu kıyılarına sürtünürcesine ilerleyecek, Dedeağaç yönüne doğru rüla edecekti.

Hamidiye, 13 Ocak 1913 günü saat 17,35'te Naara'dan yola çıktı. Barbaros Hayrettin zırhlısının provasını dolaştırmıştı ki, inceden yarına, birdenbire korkunç bir tipiyeye çevirmişti. Biraz önce erimi bir kurunun gölü gibi gittikçe koyulaşan deniz, kar altında apak kesilmişti. Gök ve yer, ak bir kasırga içinde yitip gitmişti. Hamidiye de bir anda apak oluvermişti. Tipi, güverteden koşarak geçen kırmızı fesli, kara giynekli erleri yakalayıp göz açıp kapayıncaya dek akı boyuyordu.

Artık, bu apak mahaller içinde yola çıkılamazdı. Hamidiye, Kösetabya açıklarında demirlemeyi denedi. Deniz, burda çok derindi, bu yüzden de ilk kaza oldu: Geminin iskele demiri beinci kilidinden kırılarak bundan böyle en çok yararlı bir araçtan onları yoksun bıraktı. Hamidiye, biraz daha kıyıya yaklaşıncak o tehlikeli derinliği geride bıraktıktan sonra, otuz üç kulaçta demirledi. Artık, bu kuduz tipi ortasında Hamidiye, tek başınaydı; bütün arkadamlarından uzaktaydı ve anlansız serüveninin kapısında!

Kara bulanarak ak bir renk alan fırtına, Hamidiye'nin yolunu o gece tıkamıştı. Rauf bey, ertesi gün Mecidiye kruvazörü ile birlikte boğazdan çıkmayı denedi. Hamidiye, bu kez Çanakkale Boğazı'ndaki Erenköy körfezine demirledi. Mecidiye kruvazörü de boğazdan dışarı çıkmıştı, keşif için gözden uzaklaşmıştı.

Rauf bey, telsizlerinin dinlenmesinden korktuğu gibi, Çanakkale'de oturan Rumların casusluğundan da korkuyordu. Bunun için her şeyin büyük bir gizlilik içinde olmasını emretmişti. Bir işe başlamak da bitirmek kadar önemliydi. Bu işin sonunu kestiremiyorsa da hiç olmazsa iyi başlamasını istiyordu. Güzel ve başanlı bir kamufleaj

yapmak gerekmi ti: Gemide birçok tenekelere kül doldurularak gazlanmı , sonra bunlar ate lenmi ti. Karlı kı gecesinin içinde büyük bir yangın ba lamı tı. So uk, lâ-civert deniz, kan kırmızı kesilmi ti. Gökyüzüne do ru yükselen kapkara dumanlar, arasıra sararıyor, kızarıyor, er gavunla ıyor ve buzlu rüzgârın önünde savrulup gidiyordu. Rauf bey, hemen telsizle donanma kumandanlı ını buldu ve:

— Yangın tehlikesi geçiriyoruz, yangını önlemek üzereyiz. Bu geceyi Erenköy limanında geçirip yarın donanmaya iltihak edece iz, diye haber gönderdi. Bu telsiz çalinsa bile artık bir de eri olmayacaktı. Mecidiye kruvazörünün kaptanı, Hamidiye'nin durumunu biliyorsa da erat, bilmiyordu. Bundan dolayı karaya çıkınca Hamidiye'de yangın çıktı ını herkese yaydılar.

Hamidiye, o gece, bıçakla kesilebilircesine koyu, yapı kan karanlı ı ikiye bölerek Erenköy limanından yola çıktı.

Gelibolu yarımadasını sıyrırçasına ilerliyordu. Rota. kuzeye do ruydu. Gemi, Semadirek ve mroz adalarının arasından geçti. mroz ve Limni adalarını do uda birer esmer tümsek halinde bırakarak Mikroni Bo azı'na do ru ilerlemeye ba ladı. imdi, dün geceki karlı, tipili iklim geride kalmı tı. Adalar denizinin ılık havasında uzaktan uza a im ekler çakıyor, Hamidiye bir iki saniye çırılçıplak meydana çıkıyordu. Gökyüzü, a ır a ır ilereyen pek kalın ya mur bulutlarıyla yüklüdü. Gök gürültüleri, denizin ötelinde sanki bir deniz sava ı varmı gibi kullakları aldatırcasına sık ve sürekli i itiliyordu.

Rauf bey, yeni bir kamufleji gerekli görerek, gemide görevleri ba ında bulunan, daha çok dı arıda dola an bütün subay ve erata ya mur ba lıkları ve kamsele giydirdi; böylece, Hamidiye Yunan adalarına yakın geçerken halk, bunun bir Türk kruvazörü oldu unu anlayamayacaktı. Hamidiye'de hiç bir millî i aret ve bayrak yoktu. Eratın ve subayların kırmızı fesleriyle, kırmızı beyaz Türk bayra ı saklanmı tı.

Hamidiye, saat on iki sıralarında ıra adası önüne

varmı tı. Rauf bey, milletlerarası i aret kitabına uygun olarak ıra liman reisine gelmesi için. Mendirek içinde demirlemi gemilerin de dı arı çıkmaları için emir verdi. «Aleksandra» adlı ngiliz gemisi, Rauf beyin emrini dinleyerek demir aldı ve limandan çıktı. Rauf bey, limanda «Makedonya» Yunan transatlanti ini de görmü tü. Bu yolcu gemisi, silâhlandırılarak bir kruvazör haline getirilmi ti. Rauf bey, ingiliz vapuru mendirekten dı arı çıkar çıkmaz «Makedonya» kruvazörüne ate açtırdı. Makedonya'yı dövmeye ba layan mermiler, gemide bir panik yaratmı tı. Geminin ba yanında bulunan topun görevli erati, kurtulmak için denize atlayıp karaya sı nmaktan ba ka çare bulamamı lardı. Makedonya üzerinde çıkan yangınlar. Yunan denizcilerinin pani ini pek güzel gösteriyordu. En sonra ıra adasını temellerinden sarsan bir pat lama olmu tu: Geminin cephaneli i ate almı tı.

Rauf beyin vurmak istedi i hedefler, yalnız askerî olanlardı. ıra adasının elektrik santralının havaya uçması serseri mermilerden birinin yaptı ı marifetten ba ka bir ey de ildi. Hamidiye, adanın güney yamaçlarındaki cephanelikleri de birer birer havaya uçurmu tu. Barut fabrikası da vurulan hedefler arasındaydı. .,

Rauf bey, stanbul'da, Hamidiye'nin akıncıı ı için müsaade koparmak istedi inde bunu do ru bulmayan sorumlulara dert anlatmak güç olmu tu.

— Ya, onlar da zaten açık olan sahillerimizi yakar, yıkarlarsa ne yaparız? Vazgeç bu i ten, yapma! diye direnmi lerci.

te, Rauf bey, bu geceki ıra bombardımanıya hem bizim ku kuluların üzüntüsünü dindirmek, hem de Yunanlılara unu demek istemi ti:

— E er, siz de muharip olmayanlara sata ırsanız, ba tanba a bütün sahillerinizi yakarım!

Rauf bey, bu geceki bombardımanla, Türk adalarını birer birer koparıp alan Makedonya ejderhasına korkunç bir ders vermi ti. Makedonya, bu i lerde elbette yalnız de ildi; onlardan biriydi.

ıra bombardımanı, gerçekten Yunanlıları a ırtmı

ve ürkütmü tü. Yunanlılar, Pire limanının bombardıman edilece i kaygusuna dü mü lerd i. Yunan donanması. Pire limanını korumak kaygusuna dü ün ce, Hamidiye'ye gün do mu tu. Rotasını Girit adasının do u burnuna çevirerek bütün gece yol almı tı. Ege Denizi, bombo tu; bir sürü Yunan adası arasından geçen Hamidiye, güne ye do ru yol almı ve izini yitirmeye çalı mı tı.

Hamidiye'nin akıncılı a çıkı ı, bütün Yunan kıyı e-hirlerini kaygulandırmaya ba lamı tı. Bütün deniz fenerleri söndürülmü , kıyıları karanlı a gömülmü tü. Türkiye'nin kıyılarındaki fenerlerse daha önceden söndürülmü bulunuyordu.

Rauf bey, bu korkunun, bombardımandan ye oldu- nu dü ünüyor, bir süre için dü man kıyılarına sokulma- nın gerekli oldu unu anlıyordu. Açık denizde saklan- mak daha kolaydı.

Yunan donanması, tedirgin olmu tu. Artık Türk ada- larını sahipsiz elmalar gibi dev iremeyecek, silâhsız Ana- dolu kıyılarında caka satamayacaktı. Çünkü, Hamidiye'- nin en umulmadık yerde birdenbire yanība larında beli- rece inden korkmaya ba lamı lardı.

Açık denizlerde saklanmanın en büyük sakıncası, kö mürsüz kalmak tehlikesiydi. Bo azdan çıktıktan tam dört gün sonra, Beyrut limanına giren Hamidiye, kömür al- maya hazırlanırken, direktteki gözcü güneyden üç baca- sından dumanlar püsküren bir sava gemisinin, üzerle- rine do ru geldi ini bildirmi , büyük bir heyecana sebep olmu tu.

Rauf beyle beraber bütün subaylar dürbünlerine sa- rılarak baktılar. Bu, üç bacalı oldu una göre, Averof'tan ba kası olamazdı. Bu da elbette, büyük bir tehlikeydi. De- mek ki Yunan donanma kumandanlı ı, en sonra Rauf be- yin dü ündü ü ve istedi ini yapmı tı. Bo azı büsbütün kontrol altına alan bu modern, bol ate li ve se irtken sava gemisini bo azdan ayırarak Hamidiye'nin arkası- na takmı tı.

Gelen sava gemisinin Averof oldu u haberi yayılınca Hamidiye'de gerçek bir heyecan belirmi se de korkan ol

modı; yalnız, kömür yükleyen Arap hamallar, korkudan barı arak kaçımaya, denize atılıp yüzerek karaya çıkmaya başladılar.

— Averof geliyor! sesleri üzerine Hüseyin Rauf bey, birdenbire bir karara varmak için düündü. Limanda Averof'la sava yapılamazdı. Oldu olacak onu daha elveri li bir kenara çekip sava a tutu maktan barı çare yoktu. Zaten Hamidiye'nin se irtkenli i de Averof'unki kadardı.

Evet, ya elveri li bir kıyıda ya da açık denizde Averof ejderhasıyla çarpı mak, yapılacak en kestirme i ti.

Cok çabuk karar vermeliydi. Yoksa, burda bastırılıp yok edilmek, dünyaya rezil olmak demekti. Rauf bey, hemen demiri zinciri ile, tel halatlarıyla birlikte denize fırlatıp limandan ayrılmak için emir verdi.

Hamidiye, limandan çıkmı , açılmaya başlamı tı. Gelen bir kruvazördü; bütün hızıyla arkadan geliyorsa da Hamidiye'ye yeti emiyordu. Rauf bey, kaçmayı kendine ye diremeyerek geminin milinin azaltılmasını buyurdu. Yabancı sava gemisinin yakla masını beklediler. Sonra, bunun , Averof de il bir Amerikan gemisi oldu u anladı. Beyrut Trablus am'da yarım kalan kömür alma i ini bütünlemek üzere Hamidiye, Portsaid'e do ru yollandı; gece yarısı limana girdi. Kömür almaya başladı. Mısırlılar Hamidiye'yi ve Rauf beyi büyük sevgi ile kar ıldılar. Onun ünü Arap ülkelerine de yayılmı tı. Ancak, üç yüz altmı ton kömür alan Hamidiye, sava kuralları gere ince limandan uzakla tırıldı. Bu kurallara göre orda ancak yirmi dört saat kalması gerekiyordu. Alınan kömür ise alınması gerekenin ancak yarısıydı. Süvey Kanalı'ndan geçip Süvey 'e demirleyen Hamidiye, oradan da biraz kömür aldı. ngilizler, durmadan Hamidiye'nin arkasındaydılar. Her yerde sava ko ulları gere ince onu demirledi i yerden kovuyorlardı. Kömür mavnaları kendisine yana ık olarak hem a ır a ır yol alıyor, hem de durmadan kömür alıyordu. Kömürleri yükledikten sonra, yeniden geri dönüp mavnaları Süvey limanına bıraktı. Süvey Kanalı'ndan geçenken Araplar:

— Felyahya (Ya asın) Hamidiye!

— Felyahya Türkiye!

— Felyahya Rauf bey! diye ba ırıyor, el sallıyor, ge-miyi ve yürekli süvarisini selâmlıyorlardı.

Hamidiye, Süvey 'ten demir alarak Elmuveylık'ta mo-la verdi. Buranın Arapları da Mısırlılar gibi akıncıları co-kunca kar ıladılar, onlara pirinç ve ya hediye ettiler. He-le, Rauf bey, uzun boyu ve güler yüzüyle kaptan köprü-sünde görüldükçe Araplar, kıyameti koparıyorlardı. Her yerde genç kaptanın kamarası çiçeklerle doluyordu. Ge-miye gönderilen sandıklar dolu u muz, portakal, hurma, subayları ve erati çok sevindiriyordu. Rauf bey, ate çi-lere su yerine portakal veriyordu.

stanbul'dan hiç haber olamıyorlardı. Telsizle bir tür-lü stanbul'daki merkezi bulamıyor, üzüyorlardı. Üç gün, bu kıyılarda telsizle stanbul'u aradıktan sonra umutla-rini keserek yeniden Süvey 'i geçip Kızıldeniz'e inen Hamidiye, Cide'de demirledi. Ancak burda kara telgraf-larıyla Harbiye Nezaretini bulabildiler. Burdan da bir öl-çek kömür aldılar ve Yemen'in iskelesi Hudeyde'ye va-rıp demirlediler. Yemen Valisi Mahmut Nedim bey, ko-nukları sevgiyle kar ıladı. mam dris'le Valinin arası açıktı. Türkçesi. mam, bir süreden beri âsi durumdaydı. Rauf bey, Valiyi alıp mam dris'e götürdü, onları barı tır-dı. skenderiye'deyken Rauf bey stanbul'a telgraf çeke-rek Hudeyde'ye namına iki bin lira gönderilmesini iste-mi ti. On üç gün sonra Hudeyde'ye varınca çekti i tel-grafın kar ılı nı aldı: «Müracaatınız Maliyeye yazılmı tın) deniliyordu.

Hamidiye, Kızıldeniz'den çıkarak, yeniden açık denize yollandı. Amaç, Adriyatik deniziyle, batı Yu-nan denizleriydi. Rauf bey, buralarda akınlar yaparak. Yunan sava gemilerini Anadolu kıyılarından uzak tut-mak istiyordu. Hamidiye, Port Said'ten çıktıktan sonra, türlü manevralara ba vurarak kıyıların ve yabancı her türlü geminin gözünden uzak, Akdeniz'in karasız ufuk-larına do ru yürüdü. Artık, kur uni gök altında kur un renkli bir deniz, denizi karınlarıyla sıyrarak geçen ördek sürüleri ve martılardan bir de geminin yanısıra batıp çı

kan meraklı Yunuslardan ba ka görünülerde hiçbir ey yoktu.

ubat'ın ortalarında Akdeniz, eski uysallı ını bırakmı tı. Gelen korkunç denecek tipte büyük bir fırtınaydı. Hamidiye, bir ara ne edece ini a ırmı bir hayvan gibi bocaladı. Gemi çok sallanıyor, bütün toplar ve e ya yerinden kopup denize uçacakmı gibi oluyordu.

Denizler, ba tan geliyor, Hamidiye'nin provası denize dalıyor, kıcı havaya kalkıyor ve pervanelerin havada döndü ü görölüyordu. talya'nın güneyindeki bu denizler, eskidenberi azgınlı ıyla bilinmekteydi. Dalgalar, kimi zaman Hamidiye'nin ba ını havaya kaldırıyor, kıcını sulara gömüyordu. Böylece, ba köprü üstü hizasına dek sularla örtölüyordu.

Bu gidi le, Hamidiye, yüreklili inin kurbanı olacaktı. Ölüm, Rauf beyle arkadaş larının ba ı üzerinde i renç^ çı lıklar atarak dola maya ba lamı tı. Ölümün iklimine" kıl kadar bir aralık kalmı tı. Rauf bey, Hamidiye'nin pervanelerinden birini geri çalı tırmaya ba ladı, dümeni alabanda etti; dalgaları kollayarak ters yöne do ru çok iddetli bir dönü yaptı. Bu sırada gemi çok iddetli bir depreme tutulmu bir ev gibi sarsıldı ve sallandı; tabaklar, bardaklar, iskemleler kırılıp parçalandı. Hamidiye, denizleri yenmi gibi oldu ve Sicilya'nın güneyindeki uysal sulara do ru süzölmeye ba ladı. Gem|cl dilinde bu kuytadaki uysal sulara «saçak altı» deniliyordu. Saçak altına sı ınmaya çalı an Hamidiye, görü mesafesi kısa, puslu bir bölgeden geçiyor, seyir subayı Fahri bey, Sicilya adasının do u kıyısındaki Siraküza fenerini görmeye çalı ıyordu. Bir süre sonra fenerin pek yakınından geçen Hamidiye, Sicilya'nın güneyindeki sı deniz bölgesine girdi ve ilk defa güvertede subaylar ve erler gezinmeye ba ladı. Herkesin içi dı ına çıkmı tı. Büyük bir direnç gücüyle kurtulan Hamidiye, imdi yi it biniclikle riye sı sulara yalpa vurmada n ilerliyordu. Bu sayılı fırtına tam yirmi dört saat sürmü tü. Gemi, bu korkunç fırtınayı yenebilmek için obur gibi kömür yutmu tu. Yine kömür almak gerekiyordu. En uygun yer, Malta limanı

dr. Hamidiye. Malta'ya demir attı ve Malta Valisi, Rauf beyi sempati ile kar ılıadı; yeme e ça ırdı; Hamidiye'nin kömür sto unu arttırmaya da yardım etti. Büyük fırtına, gemide büyük yıkım yapmı tı. Dalgalar, kaptan köprüsünün altındaki küpe te tahtalarını söküüp götürmü tü. Hele bo taki top, çok zarara u ramı tı; bunun hazırlık mermilerinden birço unu da dalgalar sürükleyip götürmü tü.

Ba çarkçının anlattı ina göre Hamidiye'nin makina smda da önemli arızalar meydana geimi ti. ngilizler, bunları ho kar ılıamı ; geminin üç gün limanda barınmasına, Çanakkale'ye dek yetecek kömürün yüklenmesine de razı olmu lardı.

Hamidiye'nin subay ve erati, limanda gezmeye çıktılar ve Malta dolaylarında Yunan destroyerlerinin dola tı ı haberini yaydılar. Gemi, gece yarısı demir alarak Ce belitank'a do ru yollandı. Saatlerce süren bu aldatıcı gidi ten sonra Hamidiye, yine rotasını Türkiye kıyılarına do ru çevirdi ve ak amüstü Gazze'de demirledi. Gazze'den Hayfa'ya u rayan gemi, ordan da üç yüz elli ton kömür aldı ve Beyrut'a do ru yola çıktı. 1913 ubat'mın sonlarına do ru Beyrut limanından ayrılan Hamidiye, yine rotasını batıya çevirmi ti.

Akdeniz, poyraz ve lodos fırtınalarının iki dev gibi har an kucakla ıp güre ti i bir mitolojik güre meydana benziyordu. Birdenbire de i en fırtınalar, denizi tatsız bir hale getiriyor ve bu kahramanca serüveni de tatsızla tırıyordu. Gemide nöbetçilerden ba ka herkesin derin uykuda oldu u bir saatte bastıran korkunç lodos, kayael oldu, yıldız poyraz oldu, Hamidiye'ye imdiye dek görmedi i oyunlar etmeye ba ladı. Dalgaların lodostan, poyrazın kuzeyden geldi i çok garip bir do a sava ı, Hamidiye kahramanlarına etmedi ini bırakmadı. nshan zekâsı, insan tekni i ve yüreklilik, denizin ve rüzgârın bu çift kahpeli lyle ba a çıkamayacak hale gelmi ti. Gemi yalpalıyor, canlı cansız ne ta ıyorsa hepsini berbat ediyordu.

Seyir subayı Fahri bey, haritada Kakao denilen Gök ova koyuna sınılmasını Rauf beye önerdi. Burası, insan oturmayan ve gemi u ramayan ıssız bir yerdi. Rauf

bey, bunu do ru buldu. Do anın hı mından bir kez daha kurtulmak üzere çok dar bir bo azdan geçilen ve iç içe iki limandan ba ka bir ey olmayan bu ıssız koya giren Hamidiye, artık kurtulmu tu. Koyun önünde bir de küçük ada vardı, bu da Hamidiye'yi direkleriyle birlikte dü ma nın gözünden saklayacak kadar yüksekçeydi. Gemideki ler burda kendilerini fırtınanın errinden koruyan durgun ve ılık bir do a buldular. Yalnız, buralar, sivrisine in sal tanat sürdürü yerlerdi; bu yüzden insan barındırmıyordu. Fırtına dindikten sonra sı inaktan çıkan Hamidiye, yine Beyrut'a do ru yol aldı.

Beyrut limanında bu sefer Rauf beyle arkada larını daha sıcak bir sevgi bekliyordu. Sandıklarca portakal, tepsilerce baklava Hamidiye'yi bayram yerine çevirdi. Bal kanlarda gerileyip duran Türk ve slâm prestijini kurtarmaya çalı an biricik güç, Hamidiye idi. Bu yüzden Arap lar, Rauf beye ve Hamidiye'sine hayrandılar. Beyrut'tan kalkan Hamidiye, kuzeye do ru yöneldi ve Arvat adasından kömür sto unu bütünlemeye ba ladı. Tam bu sırada, direktteki gözcü, ufukta bir sava gemisinin dumanlar savurarak Hamidiye'nin üzerine do ru geldi ini bildirdi. Kömür yükleyen Arap hamallar, bundan korkarak küfele rini bir yana fırlattılar ve denize atlayıp yüzerek adaya sı inmaya ba ladılar. Bu gelen, bir ngiliz sava gemisiydi. ngiliz gemisi gittikten sonra, Araplar yine kömürü yüklediler. Hamidiye, skenderun'a yollandı. Bu limandan cephaneyle, Yanya ordusuna verilmek üzere be bin altın alındı. Burdan Adriyatik kıyılarına gidilecek ve alınan altınlar Semene ırma ı a zındaki Türk ordusu ilgililerine verilecekti. Bu yolculukta Hamidiye'de talyan bayra ı dalgalanacaktı. Bu kamufraj, çok yerinde olacaktı; talyan kıyılarında, Hamidiye'nin bir e i de talyan bayra ı altında ve talyan donanmasının bir kruvazörü olarak dola ıp duruyordu. Hamidiye'nin bir e i olan ve Drama adı verilen bu kruvazörü sonradan talyanlar bize vermemi ler, kendi donanmalarına katmı lardı. Nitekim, sonraları. ngilizler de Rauf beye Sultan Osman kruvazörü

nü tıpkı böylece vermeyerek kendi donanmalarına katacaklardır.

Hamidiye, bu kez de Sicilya açıklarında büyük bir fırtınaya tutuldu; mili azaltıldı. Yazık ki bu düük mille Semene ırma ı a zındaki randevuya tam vaktinde yetemeyecekti; altınları, pek çok sıkıntıdaki Türk ordusuna ula tıramayacak, onların korkunç umutsuzlu unu azalta mayacaktı.

Puslu bir havada Otranto körfezine giren Hamidiye, be mil süratle orsa alabanda bir bekleyi süresi geçirdi. Havanın kararmasını bekliyordu. Otranto Bo azı'na do ru on bir mil hızla gidiyordu ki birdenbire gökyüzünden tam Hamidiye'nin üstüne do ru parlak bir yıldız indi ve gemi mürettebatının a kın bakı ları üstünde ık saçarak parçalandı, eridi ve silinip gitti. Öyle bir ık saçmı tı ki çevresindeki kapkara denizle birlikte Hamidiye de aydınlık içinde kalmı tı. Gemicilik geleneklerine göre, bu u urlu bir olaydı, Rauf bey ba ta olmak üzere bütün subaylar ve erat çok sevindiler. Hemen hepsi. Varna'ya do ru giderken gemiye konmu olan ve Rauf beyce yaralanan bayku u andılar. Hamidiye, Otranto Bo azı'ndan geçerken kar ıdan kendisi gibi bütün ıklarını söndürmü bir geminin geldi ini gördü. Hamidiye, ta burnunun ucuna dek gelen avına biraz daha sokuldu. Gerçekten bu bir avdı: Bir Yunan gemisiydi. Hamidiye durdu, Yunan gemisi personeline, filikalara binerek kendisine gelmesi için i aretle emir verdi. Bu Leros adlı Yunan ilebinin adamları, Rauf beyin emrine boyun e erek Hamidiye'ye geldiler. Yirmi ki ilik tayfa esir edildi. Leros'u batırmak gerekiyordu. Top atılsa duyulabilirdi. Bu da büyük bir tehlike demekti. Rauf bey, gemiyi mahmuzlayarak batırmayı dü ündü. Hamidiye, ilebe üç kez hafiften tosladı; gemi, kırk dakika içinde yava yava gürültüsüzce denizin dibine indi.

Hamidiye, Semene ırma ı a zına do ru yol aldıysa da, orda uzaktan, yakından hiç bir sinyal göremedi; orda hiç bir çoban ate i yanmıyordu. Bu arada Hamidiye'nin iskele ba omuzlu unda bir Yunan destroyeri göröl

mü tü. Hamidiye de hemen rotayı 90 derece de i tire- rek kuzeye aldı. Dört bin metre ötede giden Yunan dest- royeri Hamidiye'yi tanıdı , olanca hızıyla kaçmaya ba - lamı tı. Hamidiye ona ate açmamayı sa duyuya daha uygun buldu; onun ne oldu u henüz yüzde yüz anla ılı - mı de ildi. Yapılacak bir yanlışlık, kötü sonuçlar do u- rabilirdi. Bu sırada Rauf bey, esirleri, daha çok Leros gemisi kaptanını sorguya çekiyor, onlardan askerî bilgi- ler sızdırmaya çalı ıydı. Kaptan, Yanya kalesinin tes- lim oldu unu söyledikten sonra, Dıraç limanına Sırp or- dusunun karargâh kurdu unu, yine Sırpiarca i gal edilen **Singin** limanında asker yüklü birçok geminin bulundu unu bildirmi ti.

Artık, bu duruma göre, Semene ırma ı a zındaki para teslimi i i yapılamayacaktı.

Rauf bey, kaptandan bu bilgiyi almakla beraber yi ' ne de bir kez Dıraç üzerine varmayı gerekli bulmu tu. Yunan kaptanının do ru söyledi i meydana çıkmı tı. Yal- nız, Hamidiye, Dıraç limanında bir tek vapur bulamadan dönmek zorunda kaldı. Demek ki kendisine bu bilgiyi ve- ren ba kumandanlık vekâleti, adamakıllı yanlışlı tı.

Şimdi, o maç, Leros kaptanının bildirdi i **Singin E-** manıydı. Yalnız Dıraç limanında ordugâh kurmu olan Sırp askerlerinin, ak çadırlarını birkaç mermiyle darmada in eden Hamidiye, rotasını kuzeye do ru çevirdi. Amaç, in- gin'deki asker yüklü gemilerdi. Hamidiye, **Singin** lima- nına varınca üç bin be yüz metre uzakta durdu. Rauf bey baktı, limana girmeye çalı an birçok gemi vardı. Orda csker yüklü tam sekiz gemi görünüyordu. Bu gemiler, kodra'yı ku atmak için gönderilen Sırp askerleriydi. Bun- ların hepsi de Yunan gemisiydi. Rauf bey, limana varın- ca, hemen milletlerarası hukuk ko ullarına göre gemile- rin limandan çıkıp teslim olmalarını istedi. Rauf beyin bu önerisi kabul edilmeyince Hamidiye, bütün öfkesini bu gemilerin üstüne kustu. Üç bin be yüz metreden aralıksız mermiler ya dırmaya ba lamı tı. ç ve di limanda tam bir panik ba göstermi ti. «Asker, top hattâ uçak yük

lü gemiler, iç limana kaçmak istiyor, askerler kendilerini denize atıyorlar, bir ana baba günüdür gidiyordu.»

Bombardıman ancak yarım saat sürmü tü. Denize inmek için filikalara dolan askerler, mermilerin kopardığı halatlar yüzünden denize dökülüyordu. Gemilerde yangınlar çıkıyordu. Böylece iç ve dış limanlardaki bütün gemiler, top ateşiyle yakılıp yıkılmı tı. Yalnız erat, top ve cephaneye yüklü bir gemi, iç limana kaçırılmı tı. Kıyıya konmuş bir da topu, Hamidiye'ye durmadan ateş ediyordu. Gemilere nasıl ateş edileceğini bilmeyen acemi askerler, mermileri Hamidiye'nin çok uzağına döküyorlardı.

Hamidiye, biraz daha geri çekilerek limanda nice hedef varsa hepsini yakıp yıkmak zorunda kaldı. Yakılıp yıkılan gemiler, batmayıp yan yatmışlardı, undan ki liman çok sığdı.

Yalnız, bu arada Rauf beyin bütün korkusu, Yunan destroyerlerinin, boğazdan dışarı çıkarken boğazı tıkayarak Hamidiye'nin çıkışına engel olmaları tehlikesiydi. Bunda da çok haklıydı. Dıraç bombardımanından beri çok zaman geçmişti. Bu süre içinde Yunan donanması, davranıp Hamidiye'nin yolunu kesebilirdi.

Bu tehlike, baş göstermedi. Hamidiye, serbestçe boğazdan çıktı. Görünürlerde hiç bir düşman teknesi yoktu. **Singin** limanını kazasız belâsız arkada bırakan Hamidiye, güneye doğru seğirtken bir rota çizmeye başladı. Adriyatik denizinin Triyeste yakınındaki Pola limanında Hamidiye'ye bir gemi kömür verecekti. Ne yazık ki telsizle bunu bir türlü bulamadılar. Kömürsüz kalmak kara düşüğü, yine üzerlerine çöktü. Kömürün bitmesi bir şey değil, ansızın bir deniz savaşına zorlanmış olsalardı atacaktak mermileri de yoktu. Ancak, beşer atımlık mermileri kalmı tı. Depodaki kömürle ancak skenderiye limanına dek gidilebilirdi, İtalyan limanları çok yakınsa da talyanlar da Türklere düşmandı; bu yüzden bu çok elverişli limanlardan yararlanamayacaklardı.

Bugün, geminin telsizi de çok iyiydi; Rauf bey yapılan işleri bir kısa rapor halinde İstanbul'da Okmey

danı'ndaki merkeze bildirdi. Hamidiye bir Mart sabahı s-
kenderiye limanına vardı ında deposunda ancak yirmi ton
kömür kalmı tı.

Hamidiye, limana girdi inde, liman bir bayram yeri-
ne döndü. Kayı a, motora binen Araplar, Hamidiye'nin
çevresine dolu uyor, sevinçli sevinçli ba rı ıp ça rı ıyor-
lardı. **Singin** bombardımanı dünya ajans ve gazeteleriyle
bütün milletlere bildirilmi ti. Hamidiye'nin ve Rauf beyin
adı bir Mitoloji kahramanı **gibi** dillerde geziyordu. Arap-
lar, mutlaka Hamidiye'ye çıkmak, onun kahraman kap-
tanının elini sıkmak, topların mübarek namlularını ok a-
mak, bütün o efsane kahramanlarını yakından görüp ta-
nımak istiyorlardı. Hamidiye'nin an ve erefi, bu kez öl-
çülemeyecek derecede yükselmi ti. Sandallar ve motor-
larla **gelen** ziyaretçiler, yüzlerce sandık portakal, piring
ve hurma getiriyor, gemiyi gezip sonra gidiyorlardı. Ge-
minin güvertesine yı ılan mallar, onu bir yük gemisine
.benzetmi ti.

• Hamidiye'nin canı, kömürdü. İkin onu bulmalıydı. Bu-
nun için de Rauf bey, hemen Mısır Hidivi Sait Halim Pa-
a'yı bularak ondan yardım istedi. Hamidiye, kömür bu-
lamayacak olursa, ngilizler, toplarını söküp onu belki de
Süvey limanında enterne edeceklerdi. Bunun örnekleri
vardı: Daha önce «Peyki evket» ile daha ba ka Türk
sava gemilerini ku a benzetip Süvey limanında hapset-
mi lerdı. Hamidiye'ye de böyle bfr akıbet hazırlamak is-
tedikleri açıktı. Bu kahraman gemi, artık onların gözü-
ne çok batmı tı, hep onların nüfuz bölgelerinde dola-
yor, eski anlı günleri, Barbaros'un Akdeniz'e korku sal-
dı ı günleri geri getirmeye çalı ır görünüyordu. ngilizler,
onun akınlarında yansız gibi görünüyorsa da ona di-
biledikleri anla ılıyordu.

Hidiv. bu durumu yakından bildi inden gerekli kö-
mürü vermi , bunun parasını da kendi kesesinden öde-
mi ti.

Ne var ki ngilizler, Hamidiye'nin ba ında fena hal-
de ek imi lerdı. Yirmi dört saat içinde limandan çıkıp
gıtmesi için Rauf beye ultimatom üstüne ultimatom ver

diler. Neden olarak da milletlerarası denizler hukuku kullarını ileri sürüyorlardı. Bu, açıkça dü manlıktan ba ka bir ey de ildi. Hamidiye, bu baskıya daha çok dayanamayarak demir aldı ve kara suları dı na çıkararak demir attı. Rauf bey, daha aç ı a gitmeyerek mahsus iki mil içinde kalmı tı. Burda kömür almak daha kolaydı. Kömür gemisi de gelip Hamidiye'ye yana mı tı. Burda bile ölü denizler her iki gemiyi fena halde sallıyor; hele kömür taşıyan Arapları çabucak deniz tutuyor, tam randımanla çalı amıyorlardı.

ngilizler, Hamidiye'nin kara suları içinde demir attığını anlamı lardı, bunun için de sabahleyin erkenden liman reisi olan bir ngiliz Albayı, Hamidiye'ye damlayı vermi ti. Liman reisi, iyi ve ho bir adamdı. Seyir subayı Fahri beyin gösterdi i uydurma belgelerle yetinerek inancını gibi çekilip gitti.

Burada dört yüz elli ton kömürle dokuz yüz kilo makina ya ı alınmı tı.

Hamidiye'nin içi dı ı yine Mısırlı sempatanlarla dolmu tu.

— Felyahya Hamidiye!
— Felyahya Türkiye!
— Felyahya, Rauf bey! diye haykırıyor, kayıklardan el ve mendil sallıyorlardı.

Hamidiye, 17 Mart 1913 günü. Mısırlıların büyük sevgi ve sempati gösterileri arasında skenderiye'den ayrılarak Gazze'ye do ru yola çıktı. Subaylar ve erat, Mısır'ın altın kabuklu portakallarını büyük bir i tahla sömürerek Mısırlılara el sallıyor ve kabukları büyük bir kaygusuzlukla denize fırlatıyorlardı. Hamidiye'nin güvertesi, portakal sandıklarıyla tıklım tıklımdı. Altın renkli portakal kabukları, Hamidiye'nin dümen suyunda altın bir saman yolu gibi uzayıp duruyordu. En sonra, bunun getirece i tehlike anla ıldı ndan, kabukların denize atılması yasak edilmi ti. undan ki Yunan sava gemileri, bu iz üzerinden Hamidiye'yi yakalayabilirdi. Hamidiye, alınan kömürleri korkunç bir i tahla sömürüp durmaktaydı. Gazze'den kalkıp Hayfa'ya yana an gemi, buradan da dört yüz yir

mi ton kömür almı tı. Bunu da sömürecek, yine bana mısın demiyecekti.

Hamidiye, bundan sonrc Anadolu kıyılarında epeyce dola tı durdu. Rauf beyin kıyılardan aldı ı bilgiye göre artık Yunan donanması, Hamidiye'nin arkasına destroyer filotillaları takmı tı. Bunlar, daha çok Anadolu kıyılarındada onu kıstırabilmek için çok sık kontroller yapmaya balamı lardı. Bunun üzerine Hamidiye, bir süre için Anadolu kıyılarını bırakarak yine güneye do ru inmek zorundakaldı.

Hamidiye, stok tükendi inden Gazze'den biraz un almak için denize subayların yönetiminde iki filika indirdi. Ne var ki çatlak denilen ölü dalgalar o denli büyük ve tehlikeliydi ki, bunlarla ancak ola anüstü bir yüreklilikle boy ölçü ülebilirdi. Mühendis Rü tü beyle. Te men Cemal beylerin ayrı ayrı yönettikleri salam filikalar korkunç çatlakların tepesinde da keçileri gibi sekerek kıyıya do ru uzakla tılar.

Bu çok tehlikeli bir oyundu. Ba ta Rauf bey, azgın dalgalara meydan okuyan görevlileri seyrediyordu. Mühendis Rü tü beyin filikası güç belâ limana girmi ti. Yalnız kıyıya yakla tıkça daha korkunç seslerle saklayan dalgalar, zavallı Te menin filikasını bir ceviz gibi kırıp parçaladı ve dört görevli bir anda çatlakların arasında yok oldu. Üçüncü filika, bu faciayı görür görmez geri döndü.

Kazan suları büsbütün kirlenen ve bu yüzden de milih azalan Hamidiye, bu kirli suyu de i tirmek için Port Said'e u ramak zorunda kaldı. Burdan dört yüz doksan ton su aldı. Hamidiye'yi Kızıldeniz'e sokan Rauf bey, burda bir haber aldı. Port Said limanının üç mil açında Ipsara tipi bir Yunan sava gemisi demirlemi , Hamidiye'nin çıkmasını bekliyordu. Hamidiye, Cide'ye u radıktan sonra gidip Kameron limanına demirledi ve oranda altı yüz ton kömür aldı. Baharı, ölü denizler yuvarlanıp duran Akdeniz limanlarında harcayan Hamidiye'nin yıldız kahramanı Rauf bey. ap denizinin, insanı, dü ün-celerini ve ye il umutlarını cayır cayır yakan tropik iklimi

minde yazın ilk günlerini geçire dursun, 15 Haziran günü, İstanbul'dan bırakılma haberi ve emri geldi. Balkan Savaşı bitmişti. Rauf bey, Yemen mamı İdris'le, Yemen'in Osmanlı Valisi Mahmut Nedim beyin arasını bulmaya çalışırken bırakılma da gelip çatmıştı. Artık, Hamidiye, kânsuz bir korsan gemisi olmaktan çıkıyordu. Akıncılığın sonu gelmişti. Hamidiye'nin peşine takılmış olan Yunan filotillaları da avlanıncı hiç bir vakit ellerine geçirip denizin dibine indirememenin sonsuz acısıyla limanlarına dönmek emrini almışlardı. 21 Ağustos'ta Hamidiye'nin İstanbul'a dönmesi emri gelmişti. Hamidiye, Anayurta doğru yola çıkarken Port Said'ten yediyüz ton kömürle tatlı su aldı; Kızıldeniz'de 6 Nisan 1913'ten 23 Ağustos 1913'e dek kalmış ve bu akıncılığın en büyük yoksunluğunu da orda çekmişti.

İmdi, Rauf bey, Anadolu kıyılarının yaz güzelliklerini seyrede edip İstanbul'a gidiyordu. Yenilmiş bir ordunun yenen ve yıldızla anılan bir tek kahramanı olmak, onu hiç de mutlu bir insan yapamıyordu. Türk ordusu namına yine de bir şeyler yapmıştı; bir asker doymuluğunu, onun iyimser olmaya çalışıyordu.

Rauf bey, Hamidiye ile İzmir limanına girdiğinde halkın sonsuz sevgi gösterisiyle karşılandı. Resmî makamlardan ise kıdemli kolalıktan binbaşıya terfi etmiş oldu. Haberini aldı, bunun bildirilmesi bile pek garipti: «Henüz terfi sırası gelmediğinden usulü dairesinde inha edememi oldukları için (İhamı Karihi ve Sahihadan) binbaşıya terfi etmişti.»

Rauf bey, buna teşekkür etti, yalnız, onu haklı soruyu sormaktan kendini alamadı :

— Arkadaşlarım var, onlar ne olacak?

Yüksek komuta heyeti, onları da terfi ettireceğini karlılarında bulundu.

Hamidiye'yi padişah ve hükümet adına daha Çanakale'de karşılayan Ömer Fevzi Mardinî bey olmuştu. Bu, Rauf beyin candan bir arkadaşıydı; on dört günde yedi yüz elli ton kömürü yakan Hamidiye, kömürsüz kalmak gibi sık sık karşılaştığı tehlikeleri bu aziz arkadaşının

yoktan var eden zekâ, çaba ve dostlu u ile savu turmu tu. Ömer Fevzi beyle Rauf bey ta Trablusgarp Sava 'ın danberi canci er ahbaptı. Bu cephe de, Enver Pa a, Ömer Fevzi ve Rauf bey beraber diler. Ömer Fevzi bey, o za man da Mısırlıları iyi tanıdı ndan silâh bulmakta çok büyük yardımları olmu tu. «Hamidiye'nin kömür gibi, yi yecek, giyecek vesair ihtiyaçlarını da Ömer Fevzi bey, her yere gider, tanıdıkları vasıtasıyla bulur, muhabere eder, gerekti inde Süvey 'e gider, Rauf beyle bulu ur, sa lardı.»

i te, Rauf beyle Hamidiye'yi Çanakkale'de kar ıla yan Ömer Fevzi bey, böyle bir adamdı. Bunun için onun söyledi i kar ılayı nutku çok içten olmu tu :

— Bir yıla yakın bir müddet u zayıf tekneyi o ge ni denizlerde ya atan, boyunlarımızı ve sanca ımızı dü mana e dirmeyen sizdeki sonsuz vatan ve millet sevgi- sinden ba ka ne olabilir?

.. Hamidiye, bu mübarek al sanca ı, Karadeniz'de, Ak- deniz'de, Adalar ve Yunan denizinde, Adriyatik'te ve ap denizinde kısmen dünyanın üç kıtasının kıyılarında ve dört dü man devletinin ordugâhları, istihkâmları, filoları kar- ısında an ve erefle dalgalandırmı , evket ve satve tini muhafaza etmi tir. «Hamidiye» bir ümit ulesiyile par- layan bir seyyare gibi ufukları dola ırken bütün dünya anladı ki: Türk donanmasının en zayıf gemisi bile gerekt i i zaman üstüne aldı ı vazifeyi yapmaya bütün varlı ı le yapmaya azmedecek ve bu u urda her an kar ı- sına çıkması mümkün ölümü seve seve kar ılayacak hassaları mükemmelen haizdir. Siz, sekiz ay evvel bo- azlardan çıktık ınız zaman, bir saat sonra mahvolabilir diniz. Fakat, yine vazifenizi an ve erefle yapmı sayı- labilirdiniz. Çünkü, siz, her tehlikeyi göze alarak fedâ- kârlıkla çıkmı , fakat. Cenabı Hak, ömre vefa etmemi olurdu. Fakat, bu ölümleri halis niyetle dindar ve mü- tevekkil bir kalple aramı olmanız, sizi kazadan masun bulundurdu. Çıkı ı müteakip kazaya u rayıp 'gitseydiniz de sizden sonra gelecek olanlara bir hamaset örne i göstermi olurdunuz. Be eriyetin, her anını yüzde yür

tehlikede gördü ü bu mesaiyi Cenabı Hak selâmet ve muvaffakiyetle terviç etti. Bir mucize derecesinde mükâfat ile nihayetlendirdi. Hamidiye'nin sanca ını teslim etmektense bataca ınıza, fakat, bu batı ı pahaliya mal edece inize Hamidiye'nin sanca ını, kendini de il en âciz bir neferini bile teslim etmeyece inize, hattâ tarafsız bir devlete bile terk i silâh etmek niyetinde olmadı ınıza kanaat getirdi indendir ki dü manlarınız dahi size lâıık oldu unuz hürmet ve ehemmiyeti, ister istemez atfetmi -lerdir.

Siz Akdeniz'e bir akıncı olarak çıktınız. Lâkin korsanlı a asla tenezzül etmediniz. Hiç bir tarafsız gemiden mücahede hayatınızı temin eden kömürünüzü ne zorla, ne rıza ile istemediniz. Hiç bir âcize dokunmadınız. Hiç bir yerde kimseye zulmetmediniz.

Müdafaa vasıtası olmayan hiç bir gemiye, hiç bir binaya top atmadınız. Hiç bir yerde tenezzül ve sükût göstermediniz. Hiç bir kimseye minnet, hiç bir kimseden perva etmediniz.

Daima mert, daima anlı ya adınız. Aldı ınız esirlere kendi yemeklerinizi, kendi yataklarınızı verdiniz.

Evet, her eyi yalnız, Cenabı Hak'tan istediniz. Yalnız Cenabı Hak'ka sı ındınız ve bu suretle Cenabı Hak'kın mükâfatına müstahak oldunuz ve u âciz ve hemen her gün tamire muhtaç durumda olan gemi ile koca bir dü -man filosuna kar ı büyük bir varlık gösterdiniz. Vatan kıyılarının taarruzdan korunması, fakir gemicilerimizin hareket serbestisini ve ticaretlerini sa ladınız. Türk ordusu ve donanması yararına yapt ınız hizmetler de ayrıca uzun bir fasıl te kil eder.

Yalnız urasını hatırlatayım ki, bo azdan çıkı ınızla Yunan donanmasından Averof gibi en kuvvetli zırhlısıyla dört torpido ve muhribi ayırtarak Adriyatik'i muhafazaya mecbur etmeniz, dü man kuvve i asliyesini en azından üç dört misli zayıflatmı tı. Sonra da siz, üstünüze çekti -iniz bu filonun muhafazası altındaki havuza pervasızca girdiniz ve mühim vazifeler görerek Allah'ın avniyle geminizi kurtarıp, salimen çıktınız. Ba kaca, dü manın asıl

kuvvetinden birkaç torpidoyu üstünüze celp ile müteferrikan dola tırdınız ve bu suretle dü man kuvvetini bir parça deha zayıflattınız. Bütün bu fedakârlıklarınızla milyonlarca vatanda ı, büyük bir milleti sevindirdiniz. Bu milletin en bahtsız günlerinde yüzünü a arttınız. Barbaros'un ta ıdı ı bu sanca ı, tıpkı onun' gibi o denizlerde ferman ferma olarak an ve erefle gezdirdiniz. Saat larca, günlerce, haftalarca de il, aylar ve aylarca vazife ba ında, top ba ında, uykusuz, huzursuz, sadece vatan ve millet a kı ile kendinizi feda ettiniz. Hamidiye'nin mübarek kıldını z sanca ını hürmetle öperek gazanızı bütün millet adına tebrik ederim.»

Hamidiye ve onun kahramanı stanbul'a girince yer • yerinden oynadı. Bütün stanbul halkı, Hamidiye'yi ve onun ölmezler arasına karı an kahraman süvarisini görmek için sonu gelmez kalabalıklar halinde limana ko u yordu. Bahriye Nazırı Mahmut Pa a, Maliye Nazın Rifat bey ve Dahiliye Nazırı Talât beylerle pek çok kurumlar, heyetler halinde onu kar ılamaya gelmi ti. Bütün limandaki Türk vapurları Hamidiye, Rauf bey ve onun yi it arkadaş ları erefine bir millî bayram havası ya atırcasına bayraklarla donanmı tı.

Vapurlar, kayıklar, istimbotlar kar ılayıcı halk yı n tarıyla dolup ta ıyor:

— Ya asın Rauf bey ve kahraman arkadaş ları!

— Ya asın anlı Hamidiye! diye ba ırıyorlar, ba ırmaktan sesleri kısılan stanbullular, gözlerinde ya larla yalnız mendil ve el sallıyorlardı. Rauf bey, stanbulluların gözünde bir millî kahramandan daha ba ka bir ey, bir mitoloji kahramanı olmu tu. Erkekler, bu yak ıklı, yi it, Türk arslanına imreniyorlar, kadınlarsa onu â ık olunacak tek erkek olarak görüyorlardı.

Halk, yı n y.öin Hamidiye'ye çıkıyor, Rauf beyle, su bay ve eratla kucakla ıp öpü üyordu. Altı mı ya ından yukarı ak sakallı bir ya lı ki i, gözlerinden akan ya larla sakalları ıslanmı olarak Hamidiye'nin merdivenini kucaklamı öpüyor, öpüyordu.

Elindeki sopasına dayana dayana gelmi olan daha

ya lı bir adamca ız, birçok ya lı gaziler arasından ileri fırlayarak :

— Dünya ve âleme kar ı yüzümüzü a artcn o kahraman nerede? Dünya gözüyle bir göreyim de alımdan öpeyim! diyerek yana yckıia Rauf beyi arıyordu.

Merdivenlerden inenler çıkanlar sayısızdı. Balkan Sa va lı'nın o korkunç kara dü ü, Hamidiye kahramanının saçtı ı tatlı ık içinde eriyor, silinip gidiyordu. Karanlık-tan gözleri görmez olmu stanbul hem ehrileri, bu yıldızın aydınlı nda o u turarak gözlerini açıyor ve ona hayranlık, sevgi ve a k dolu bakı larla bakıyorlardı. Böyle bir yi it kırk yılda bir yeti irdi. Bütün kadınlar bu kandıydı. Evet, böyle bir yi idi anaiar ancak kırk yılda bir do ururdu!

Müdafaayı Milliye Cemiyeti adına Hamidiye'yi karılayan Cemiyet ba kanı (daha sonra mebusan meclisi ba kanı) Celâlettin Arif bey de «ho geldiniz» nutkunda öyle demi ti: Rauf bey, dü manın alçakça tecavüzüne mertçe cevap vererek ufacık geminizle koca bir donanmaya meydan okudunuz. Akdeniz'in nihayetsiz dalgaları arasında bulunan dü man vapurlarının melekülmevti (ölüm mele i) kesildiniz. Hamidiye'nin ölümü istihkar suretiyle ihraz eyledi i harikulade cesaret, bütün dünyanın hayranlık ve takdirini mucip oldu. Yeryüzündeki müsiü maniar. her hareketini, her çarkını yakından takip eder oldu. Dü man gemilerine attı ınız güllelerin tarrakası, bütün Türklerin ve müslümanların kalplerinde ferahlık, sevinç ile çınıyor ve her gün herkes «bir Hamidiye'miz var» diye ö ünüyordu. Rauf ismi «vatan u runda hayatı hiçe sayma» müradifi olarak kalacak ve bu isim Türk vicdanında ebediyen unutulmayacak ve bütün Türk ve Osmanlılar, her bahriyeliden bir Rauf olmasını bekleyecektir. Rauf bey, bir gaza ettin ki ho nut eyledin müminleri!

Hamidiye'nin çevresini saran motorlar, kayık ve sandallar içindeki binlerce ki i durmadan, sevinç, minnettarlık çılıkları atmakta ve Rauf beyden hiç olmazsa birkaç söz olsun beklemekteydiler. Rauf bey, en sonra söz ala

rak bir alçak gönüllülük örneği olan u kısa sözleri söyledi :

— Muhterem nazırlarım, âmirlerimden almı oldu um emri harfiyen icra etmekten ba ka bir ey yapmadım. Ben ve arkadaş larım, mürettebatım ile beraber hepimiz ancak askerlik vazifemizi yaptık. Bu sebeple bizler bu kadar sitayilere lâyık de iliz.

Hamidiye'yi en sonra ziyarete gelen stanbul Muhafızı Cemal bey oldu tu. Cemal beyin büyük bir heyecan içinde oldu u açıkça görülüyordu. İlk sözleri a zından çıkarken gözlerinden de ya lar bo anmı tı.

Gövdesi heyecandan zangır zangır titrerken :

— Kahramanlar! diye ba ırdı, sizin bu fedakârlı nız, yarın denilebilecek kadar yakın bir gelecekte, Osmanlı donanmasının yalnız Akdeniz, Karadeniz ve ap denizinde de il, belki dünyanın bü ün denizlerinde Kemali savet ve evketle cevelân edeceği hakkındaki kanaatlerin kuvvet bulması için bir ba langıçtır, diyece im. Sizin huzurunuzda söyleyecek söz bulamıyorum. Kalbim doluyor, ta ıyor. Fakat, söyleyemiyorm. Hususiyile sizin gibi fedakâr ve kahraman denizcilerimizin kar ısında bir kara askerinin söz söylemesi büyük bir cürettir. Sizleri tebrik eder, gazanızı takdis eylerim.

mi

Balkan Sava ı bırakılmasından sonra hükümet, Rauf beye bin ki ilik mürettebat vererek «Sultan Osman» dritnotunu teslim almak üzere Londra'ya göndermişti. Bu dritnot, Armstrong tezgâhlarında Brezilya adına yapılmı -sa da bu hükümet, sonradan onu satın almaktan vazgeçince Türk hükümetince satın alınmı tı. Sultan Osman'ın son taksiti olan yedi yüz bin lira da ödenmi , yalnız Türkiye'ye gelmesi kalmı tı. Rauf bey, tam üç aydır bin ki ilik mürettebat ve askeriyle ngiltere'de sürtüp durdu u halde, hâlâ gemiyi teslim alamamı tı.

2 A ustos 1914 günü geminin teslimi için fabrika ile anlaşma yapılmı ken, son taksitin de ödendi ini anlayan ngiliz hükümeti, teslimden iki gün önce ona el koymu -tu. Bunun da nedeni meydandaydı, tam bir hafta önce

Avusturya Macaristan, Sırbistan'a sava ilân ederek Birinci Dünya Sava'ının ilk kurunlarını hanedan kaatillerinin gösüne bo altmış lardı.

İngiltere, Fransa ve Almanya da silâhları patlattıktan sonra İngilizler, Wickers tezgâhlarındaki «Re adiyeye» drit notumuzla bu arada iki torpido destroyerimize de el koymuşlardı. Sava a giren ve Türkiye'ye karşı da yakında sava açacağını düünen İngilizler, kendi tezgâhlarında yapılan bütün sava gemilerine ambargo koyacağını bildirerek Türkiye'nin yaptığı iddetli protestolara de er vermediğini anlatmıştı.

Rauf beye, mürettebatıyla kendisini İngilizler'e götürülen Re it Pa a vapuruyla İstanbul'a dönmekten ba ka yapacak i kalmamıştı.

Tam Lizbon'a ulaşmışlardı ki, Goben ve Breslaw Alman sava gemilerinin Çanakkale Bo azı'ndan geçip Türkiye'ye sınındıklarını ittiler. Re it Pa a vapuru, Çanakkale Bo azı'na vardı ında bo azı abluka eden bir sürü İngiliz sava gemisiyle karşılaştı. ki Alman sava gemisinin bo azdan çıkmasını bekliyorlardı. Rauf beyin bindi i gemiye dokunmadılar. Bu süre içinde bu iki sava gemisi de Türk hükümetince seksen milyon mark'a satın alındı ve onlara Midilli ve Yavuz adları verildi.

Rauf bey, İstanbul'a varıp da «kısmî» seferberlik yapıldığını ve mebusan meclisinin geçici olarak da olsa dağıtılmışı oldu unu görünce a madı. Çünkü. Almanların Enver'i ve arkadaşlarını ergeç sava a sokacaklarını yedi i ekmek gibi biliyordu.

Do ruca, Harbiye Nezaretine giderek Enver Pa a'nın karısına çıktı. Enver'de tam bir diktatör hali sezmişti. O İngilizler'de yararsız ve bombo günler geçirirken Enver ve arkadaşları, en güçlü mevkileri paylaşmışlar ve iktidarın doru una oturmuşlardı.

Enver Pa a, pek tatlı sesi ve içten görünmeye çalışılan bütün davranışlarıyla Rauf beye unları dedi:

— Rauf bey ne yapalım, i te böyle oldu. Bu vazife de bize dü tü. Yoksa zatı ahanenin co rafî durumu itibarıyla ehemmiyeti a ikâr olan Afganistan'la münasebet

tesis etmek ve Afgan ordusunu ıslah eylemek gibi bir vazife ile Afganistan emrine göndermek üzere oldu u heyetin ba ında gitmeyi tercih ederdim.

Bu açıkça, Rauf beye «Afganistan'a sen gider misin?» demekti.

Rauf bey, bu en olmayacak çok garip öneri kar ısında a ırıp kalmı tı. i biraz da mizaha dökerek, buna biraz da aka dozu katarak i in garabetini Enver Pa a'ya anlatmak istedi:

— Afganistan denen yerin, adından ba ka nesini biliyoruz, pa am? u anda oranın haritadaki yerini bile gözümün önüne getiremem. Nereden, ne ile, nasıl gidilir, hangi yolların ucundadır, meçhulüm. Müsaadenizle, Amerika tarihiyle mi gitsem acaba?

Bunları gülümseyerek söyleyen Rauf beyin kar ısında Enver Pa a hiç gerilememi ti. Tersine, alabildi ine ciddiye:

— Gerçi orası öyle ama, mevzu bahis olan i , Afganistan'ı ngilizler aleyhine harbe girmeye hazırlamak gibi son derece ehemmiyetli bir te ebbüstür. Siz, merak etmeyin, her ey hazırlanmı tır. Irak ve havalisi kumandanı Cavit Pa a'ya icap eden talimat verilmi tir. O, size her türlü kolaylı ı gösterecek. Irak'tan ran yoluyla Afganistan'a geçebilmeniz için gereken her eyi yapacaktır. Siz, evvelâ onu görün, onunla temas edin, kâfidir.

Rauf bey, pek iyi biliyordu ki bu dü ünce, Enver Pa a'nın de il, do rudan do ruya Alman mparatoru Wilhelm'indi.

Bunu yutmaktan ba ka çare yoktu. Afganistan'da harcanmak üzere birçok sandık dolusu Alman altını daha imdiden eski iran elçisi Von Was Moss eliyle stanbul'a bile getirilmi bulunuyordu. Sultan Re at da Habiullah Han'a arma an olarak de erli kılıçlar gönderiyordu. Hele o zavallının hiçbir eyden haberi yoktu.

Yine Enver Pa a'nın dedi ine göre «umumî karargâh ark ubesi müdürü» Ömer Fevzi bey, Rauf beyin maiyetine verilecek askerî heyete ba kanlık edecekti. Rauf bey, Bingazi'de Enver beyle beraber bulundu u bu eski arka

da ını çok severdi. Hamidiye serüveninde de dünya kadar iyili ini ve yardımını görmü tü.

Ömer Fevzi Mardini bey, Irak'ta, Suriye'de ve Afganistan'da yapılacak i lerin programını bütünüyle hazırlamı tı.

Enver Fa a, Rauf beyin emrine bir tabur da asker verilece ini söylemi ti:

— Çok mühim bir vatanî hizmettir, bunu ancak siz yapabilirsiniz! diyerek de Rauf beyi en ince yerinden yakalamı tı.

Bunca direnmeden sonra Rauf bey, Afganistan'ın ilk Türk siyasal temsilcili i görevini üzerine almak zorunda kaldı.

Rauf bey. Von Was Moss'u da heyetine katarak s-tanbul'dan Irak'a do ru yola çıktı. Rauf beyin askeri heyetinde sonradan General olan Hasan Atakan ile Osman Tufan beyler ve bir de Afganlı Abdurrahman Nihat vardı. Bu sonuncusunu Enver Pa a, salt çe itli do u dillerini bildi inden onun yanına katmı tı.

Rduf bey, kafilesiyle ilk konak olarak Halep'te Baron Oteli'nde kaldı ve orda Midilli ile Yavuz'un Rus limanlarını bombardıman marifetini dinledi. Olan olmu t'j. Almanlarla Enver Pa a'nın istedikleri, en sonra olmu , Türkiye, Almanya'nın yanıba nda sava a girmi ti.

Enver Pa a, bu mola sırasında Rauf beye Benz marka bir otomobil göndermi ti: Bu, stanbul'daki Alman Atam emiliterinin otomobiliydi. Do u serüveni, bu otomobille daha kolayla acaktı.

Rauf bey, Ömer Fevzi Mardinî beyle Abdurrahman Nihat'ı otomobiline alarak Ba dat'a, Cavit Pa a'nın kargâhına gitti. Araplar, « eytan! eytan!» diye Benz otomobilden ürküp kaçıyorlar, hancılar da, binek aracı olarak kar ılarında deveden ba ka bir ey görmediklerinden Rauf beyle arkadaş larını konuk olarak içeri almıyorlardı. ngilizlerin Basra'yı aldı nı i iten Rauf bey, haklı olarak ürkümü tü. Cavit Pa a da kılavuz olarak Rauf beye ngiliz casusu oldu u su götürmeyen bir eyhi salıklam tı. Rauf bey, bu herifin ngiliz sempatzanı, ya da

ngiliz altını dü künü oldu unu daha önceden pek iyi biliyordu. Bu yüzden, bu serüvenin, hem yararsız, hem de tehlikelerle dolu oldu unu anlamı tı. Midesi adamakıllı bulanmı tı. Zaten ba ımsızdı, do rudan do ruya Enver Pa a'ya ba lıydı. Bunun için yine Kurna'daki karargâhtan Ba dat'a döndü. Enver Pa a ile haberle erek durumun olumsuzlu unu anlattı. Enver Pa a da bu i in içinden çıkacak güçte de ildi. En sonra, Rauf bey, ran sınırındaki Mendeli kasabasında karargâh kurup beklemekten ba ka çare bulamadı.

Burada Von Was Moss, Rauf beyin heyetinin ba ı oldu unu kabul etmeyip kendisinin ba ı oldu unu söyleyerek direnince Rauf bey, adamın yanındaki altın sandı ına el koyarak onu heyetten kovdu ve uzakla tırdı.

Enver Pa a, Rauf beye gönderdi i son emirde öyle diyordu :

— imdilik bulundu un yerde kal. Cenubî iran Ba kumandanısın. O bölgeyi a ıretlerle müdafaa edecek, ngilizleri kaçıracaksın.

Rauf bey, bu yeni sıfatla Mendeli'de oturmu beklüyordu. ran'ın kuzeyinde Rus, güneyinde de ngiliz nüfuzu hâkim oldu undan, her iki nüfuz bölgesinin a ıretleri, ngilizler ve Ruslarca Rauf bey kafilesinin üzerine saldırıldı.

En yakınlarında bulunan Sencani a ıret adamları, ileri karakollardaki Türk askerlerini ehit etmekte gecikmediler. Bu kı kırtmayı ortakla a yapanlar Kirman ah'taki ngiliz ve Rus konsoloslarıydı. Böylece, iran'ın içinden kendine yol açarak Afganistan'a gitmek hülyası da suya dü üyordu.

Rauf bey de bo durmadı, yanība larına dek sokulan a ıretleri, Türk taburuyla ku attırdı, a ıretler düzgün Türk askerinin önünde dayanamayarak kaçtılar. Rauf bey de taburu yürüterek Kirman ah önüne dek geldi. Bir tabur askerle Kirman ah'a girmek tehlikeli bir oyun olacından ehre girmedı.

Krind'te karargâh kurdu; burası Kirman ah ile ran sınırı arasındaki da larda bir yerdi.

Rauf bey, burda ba ımsız bir hükümet bile kurdu. Oldum olası İran hükümetinin vergi toplayamadı ı bu bölge halkından vergi topladı ve iran hükümetine teslim etti. Bu da larda tam bir yıl mini mini bir Türk hükümetinin ba kanı olarak kaldı; ngilizlere Ba dat'ın yolunu kapadı.

Burda, Rauf bey, çok enteresan bir olayla kar ıla - mı tı. Kendi taburu ile Sencani a ıretinin sava ıların önüne katmı kovalarken onların arasında yanından kov - mu oldu u Von Was Moss ile Tahran Alman Ata emili terini de görünce aklı ba ından gideyazmı tı.

Demek ki. Almanlar da bukalemun gibi girdikleri bölgeye uymasını biliyorlardı. ran'da olduklarından ola - cak acem kılıcı gibi iki yanlı kesiyorlardı. Rauf bey, bu, olayı ömrü oldukça unutmuyacaktı. ran'ın da ları gibi insanları da do uya yol vermiyordu. Ba dat bölgesi de yava yava tehlikeye giriyordu. Artık, Kirman ah da - larında padi ahlık yapmanın anlamı kalmamı tı, bu padi - ahl ın ne Rauf beye, ne de Enver Pa a'ya bir yararı vardı. Bunun için Rauf bey, durumu Enver Pa a'ya bildi - rerek subaylarının ve mehmetçiklerinin önüne dü tü ve Anayurt'a do ru yola çıktı.

Rauf bey, fedai taburuyla Kerkük kasabasına ula - tı ında Enver Pa a, yeniden Afganistan i ini kurcalamı tı:

— Aman, Afganistan'a gitmez misin?

Rauf bey, yine aynı akayı yinelemi ti :

— Amerika yoluyla mı?

Ve bu akadan sonra, Enver Pa a, Afganistan yolu - nun bugünün ko ulları içinde büsbütün kapalı oldu unu anlayarak bu serüveni de böylece kapamı tı.

Bunun üzerine ba kumandanlık vekâletince ran'ın bo altılması emri verilmi ti. Enver Pa a, Rauf beyi Yar - baylı a yükselterek Bahriye Kurmay Ba kanlı ına atadı.

Artık Rauf bey için her türlü araç kullanarak bir an önce stanbul'a eri mekten ba ka yapacak i kalmamı f.

Rauf bey, stanbul'a vermi ve Bahriye Kurmay Ba - kanlı ı görevine ba lamı a. Bahriye Nazırı Cemal Pa a,

dördüncü ordunun başında Suriye'de bulunuyor, yerine Enver Paşa, vekâlet ediyordu.

Rauf bey, işin içine girdikten sonra. Alman subaylarının bu nezaret; büsbütün ellerine geçirmiş olduklarını gördü. Donanma kumandanı Amiral Suon, Türk donanmasını; kendi isteince yönetiyordu; vekâletin ubemüdürleri bile Almandı.

Amiral Suon, elbette yalnız Almanya için çalışıyordu. Türk donanması için hiç bir yetkili Türk, Amiralden, bir şey sormak ve istemek hakkına sahip de ildi.

Türkçesi, Amiral Suon, üst olarak yalnız yüksek Alman karargâhını tanıyor, raporlarını yalnız ona veriyordu:

— Ben, her şey başlı bulunduğum Alman karargâhına veriyorum! diyerek de yaptı işi açığa vurmaktan çekinmiyordu.

Midilli ve Yavuz savaş gemilerimizi ilk önce alıp Karadeniz'e çıkararak ve Ruslara saldırarak Birinci Dünya Savaşına girmemizi bir olup bitti haline getiren adam da o idi.

Rauf bey, Türkçesi, bu katı yürekli adamdan hiç hoşlanmıyordu. Rus kıyılarını bombardımandan dönen Suon, Sivastopol açıklarında silâhsız bir Rus gemisini batırmış ve denize dökülen gemi personelini ölümle pençelemeye bırakmıştı. Bu arada, oradan geçen bir Türk destroyerinin ikinci kaptanı Hasan Basri bey, denizde bir adamın çırpındığını görerek gemiyi durdurmuş ve bir Rus doktoru olan kazazedeyi kurtarmıştı.

Rauf beyin de yakından tanıdığı Hasan Basri beyin başına bu yaptığı insanca davranıştan dolayı ömrünün en büyük felâketi geldi: Suon, onun bu davranışını yufka yüreklilik ve askerliğe sımaz bir davranış olarak görmüş, zavallı yetit ve insan subayı askerlikten temelli olarak kovmuştu. Suon adı geçince, Rauf beyin aklına hep zavallı Yüzbaşı geliyor, isyan ediyordu.

Bu olay, bütün Türk denizcilerinde birer küçük tiran kesilen irili ufaklı Alman subaylarına karşı bir güvensizlik, bir gücenciklik meydana getirmişti. Bir başka olay daha bu gücencikli öfkeyle dek yükseltmişti. Yine bir

Türk destroyerinin kaptanı, kendisinden iki rütbe aşağı bir Alman subayınca görevinden uzaklaştırıldı ve onun yerine geçerek gemiyi karaya oturttu. Su onun sadece susmuştu.

Rauf bey, bir süre bu haksızlıklara ses çıkarmadı, sonra patlamak zorunda kaldı. Bahriye Nezaretinde çok nazik görevlere yerleştirildi olan Alman subaylarını birer birer oradan uzaklaştıranın yolunu aradı ve bulmuştu.

Amiral Su onun, bu sıralarda «Bahriye Müaviri» adıyla bir Alman Amiralini daha getirtmişti. Bu adam, Rauf beyi, görüşmek üzere çağırttı :

— Bahriyenin silahı için hazırlanmış projeniz var mı?.. diye sordu.

— Evet, var!

— Görebilir miyim?

— Hayır, maalesef veremem.

— Niçin?

— Çünkü, ben ancak Bahriye Nazırımın karı sorumluyum. Size karı sorumluluğum yoktur. Bu sebeple size vermekte mazurum. Siz görmek istiyorsanız Bahriye Mazeret Vekili Enver Paşa'ya gidin, ondan istersiniz.

Bu konu madan bir gün sonra Enver Paşa, hıymetli Rauf beyin odasına girdi:

— Nedir bu mesele, yahu? Alman Amiralini bana geldi.

Rauf bey, adamakıllı konuştu, Enver Paşayla konuşmak zorunda kaldı:

— Vallahi, Rauf bey, dedi. Sen haklısın, ama, bilmiyorsun, en iyisi, bu Amiralini de al, beraber ama'ya gidin. Bu işi Cemal halledsin. Asıl mesul odur. Onunla görüşün!

Rauf bey. Alman Amiralini de yanına alarak ama'ya gitti ve Cemal Paşa'ya derin derin dert yandı. Cemal Paşa, onun dardını anlamıştı:

— Peki, dedi, sen istirahat et. yol yorgunluğunu gider! Merak etme, ben meseleyi hallederim.

Cemal Paşa, verdiği kararda bu Alman Amiralinin gereksizliğini açıkladı, Rauf beyi, gelecek belâdan kurt

tarrnı tı. Rauf bey, böylece stanbul'a içi rahat olarak dönmü tü.

Bu olaydan sonra, Alman mparatoru kinci Wilhelm, Bahriye Nazırı Cemal Pa a'yı ziyarete ça ırmı tı. Cemal Pa a, Rauf beyi de beraber götürdü.

mparator, Ren ırma ı kıyısındaki karargâhında Cemal Pa a'yı kabul etti. Cemal Pa a, Rauf beyi mparator-la tanı tırdı.

Wilhelm iki eliyle Rauf beyin ellerini sımsıkı yakalamı , babacan, içten bir sesle :

— Sizin hareketinizi, Hamidiye seferinizi ilgiyle, yakından takip ettim, dedi. Bizim Emden kruvazörü de sizi taklit etmek istedi, fakat muvaffak olamadı. Sen barı ile memlekete döndün. Bunlar uzak do uda battı.

Rauf bey, mparatora te ekkür etti. Cemal Pa a'nın vanı sıra birçok askerî fabrikaları, askerli i ve denizcili i ilgilendiren yerleri gezdi, gördü ve Alman sava makinası üzerinde bir fikir sahibi olmaya zorlandı. Sonra stanbul'a .döndüler.

Amiral Su on, artık Rauf beyi yolunun üstünde bir •diken gibi görmeye ba lamı tı. Onun varlı nı herhangi bir biçimde ortadan kaldırmaya da davranarak Enver Pa a'ya öyle a ızdan bir jurnallama yapmı tı:

— Rauf bey, ngiliz taraftarlarından ve bazı kendi gibi denizcilerden kurulmu gizli bir cemiyetin revidir. Bu cemiyet, münferit sulh te ebbüsünde bulunacaktır.

Enver Pa a, Su on'a öyle kar ılık vermi ti :

— Biz, evvelâ her eyden önce Türküz, sonra Türk ve Türk vatanına dost olanların dostuyuz.

Rauf bey, bu davranı ıyla Almanları Bahriye Nezaretini kadrosundan uzakla tırmı . donanmadaki görevlerine dokunmamı tı.

Kendisine bu denli di bileyen Amiral Su on'la ancak bir kez yüz yüze gelmi ti. Enver Pa a, bir gün Rauf beyi de alarak Yavuz'a gitmi ti. Yavuz'da :

— Kudüs'ü müdafaa için Yavuz'la Filistin cephesine asker göndermek istiyorum, fakat Su on buna kar ıdır,

siz ne dersiniz? diye sordu. Rauf bey de ona do ruyu söyledi:

— Yavuz'u gözden çıkarmadıkça bu olmaz. E er Yavuz bo azdan çıkarsa bir daha dönemez. Gitmesine gider, asker götürür, dönü te ya bir ecnebi limanına sınıması veya ngilizlere teslim olması mukadderdir. Rauf bey, Su on'u ilk ve son kez i te o gün görmü tü.

Rauf bey, bir gün Akaretler'deki 76 numaralı evde Mustafa Kemal'i ziyarete gitmi ti. Mustafa Kemal'i pek üzgün görmü tü. Bunun nedenini çabucak ö rendi: Yedinci ordu kumandanı olarak Halep'te bulundu u sırada yine Enver Pa a ile aralarında bir anla mazlık patlak ver mi , o da basmı istifayı gelip anasının evinde yıkıcı bir inzivaya çekilmi ti. Mustafa Kemal'in anlattı na göre. Cemal Pa a da «Hicaz ve Medine taraflarındaki yetki sınırlarını tesbit meselesinden» Enver Pa a'yla çeli meye dü mü tü. Bu yüzden o da Enver Pa a'yla kozunu payla mak üzere stanbul'a giderken Halep'te Mustafa Kemal'e de u ramı tı. Mustafa Kemal'in derdini dinleyen Cemal Pa a. ona:

— Biraz sabret, bekle, demi ti, e er stanbul'da meseleyi halledemezsem sana bildiririm. O zaman beraber istifa ederiz.

Cemal Pa a, stanbul'a giaip i ini istedi i gibi çözümlemi , dönü te yine Mustafa Kemal'e u rayarak:

— Canım, vazgeç, i i büyütme^ . Niçin böyle eyler yapıyorsun? Zamanı mı imdi, sakirj ol! diye ukalâlık da edince Mustafa Kemal'in kafasının taşı atmı tı. Trene atladı ı gibi çekmi stanbul'a gelmi ti.

Rauf bey bunda Cemal Pa a'yı büsbütün haksız bulmu tu.

Bir gün Rauf bey, aziz dostunu ziyaret etmek için yine Akaretler'e u ramı tı.

Mustafa Kemal'in yüzünden dü en bin parça oluyordu. Bu gerçek üzüntünün nedenini anlamak istedi, Mustafa Kemal de unları anlattı:

— Dün gece, eski valilerden Memduh beyin i li'deki evinde e leniyorduk. Aynı apartmanın üst katında

oturan Cemal Pa a'nın eski kâtiplerinden Arap Tefvik de indi, sofraya geldi, yanıma oturdu ve: «— Cemal Pa a sizi pek sever!» diye söze ba layınca birdenbire sinirlenip kendimi tutamayarak: «Senin Cemal Pa an da..» diye bastım küfürü. Gelgelelim, ertesi sabah i li'ye çıktım, giderken bir de baktım ki, Cemal Pa a da herhalde Emirgân'daki evinden i li'deki evine geliyor. Beni görünce otomobilini durdurdu, davetle yanına aldı, birlikte götürdü.

Mustafa Kemal, bir kısa süre sonra sözünün gerisini getirdi :

— Nedir bu benim ba ıma gelenler? Evvelki gece böyle oldu, sabahleyin de böyle. a ırdım vallahi. Ne yapayım bundan böyle? Deli olaca ım. Ba ımıza i açtık. imdi, gider Tefvik, sofradaki sözlerimi Cemal Pa a'ya anlatırsa...

Rauf bey:

— Hele dur, telâ etme, pa a! dedi.

Rauf bey hemen Bahriye Nezaretine gitti. Cemal Pa a'yı orada buldu. Eline bahane olarak birkaç evrak da almı tı. Cemal Pa a'yı, Enver Pa a'ya telefon etmek üzere buldu. Arap Tefvik. gerçekten de müzevvirli ini yapmı tı,

Pa a. telefonda Enver Pa a'ya öyle diyordu :

— Nedir artık bu çekti imiz Mustafa Kemal'den? Divanı harb isterim. Benim için demedi ini bırakmamı .

Rauf bey ona :

— Ne oluyor? diye sordu.

— Ne olacak, i te senin Mustafa Kemal'in benim için a zına geleni söylemi .

— Nereden çıktı bu, kim söylemi ?

— Tefvik geldi söyledi. Böyle böyle oldu diye anlattı.

— lâhi pa am! Tefvik de kim oluyor? Siz de, Mustafa Kemal Pa a da birer ordu kumandanısınız. Tefvik, aranızda nasıl girer? Böyle adamların lâfıyla hareket edilir mi?

— Ya ne?

— Bırakın, bir de ben sorayım. Anlayalım, bakalım.

Cemal Pa a, telefonda Enver Pa a'yı buldu :

— Rauf bey bu i tetkik edecek, ondan sonra size malûmat veririm, dedi.

Rauf bey, otomobile atlayarak yine Akaretler'e ko - tu. Mustafa Kemal'e:

* — Tefvik söylemi , dedi, imdi yapılacak ey basit. Ben sizi barı tıraca im.

Mustafa Kemal:

— Hayır, dedi, ben Divanhane'ye gitmem.

— Divanhane'ye de il, ben bir yemek tertip edece - im, ikinizi de davet edece im.

Ertesi gün, Perapalas'ta ö le üzeri Cemal Pa a, Mus - tafa Kemal Pa a ve Rauf bey bir de Mustafa Kemal'in yaveri Salih bey, bir masa ba ında bulu tular. Hiçbir ey olmamı gibi yediler, içtiler.

*

• *

1917 de Rusya'da Bol evik devrimi olunca, ba a ge - çen Lenin ve arkada ları, Rusya'nın dü manlarıyla ivedi bir barı yapmak üzere kapı açtılar: Sava esirlerini de - i toku etmek istiyorlardı.

Bunun üzerine müttetikler Kopenhag'a birer görü - me heyeti gönderdiler. Türk heyetinin ba kanı da Rauf beydi. Orda Bol evik heyetiyle konu up anla arak esir - lerin nası de i tirilece i üzerinde bir karara vardılar ve sonra stanbul'a döndüler. Lenin, sava a son verilmesini, barı yapılmasını istiyordu. Barı konu maları çin bu kez Brest Litovsk ehrinde bir toplantı yapılması kararla tırıldı. Türk heyetinin ba kanı Talât Pa a'ydi; Bahriye tem - silcisi olarak da Rauf bey gidiyordu. Bol evik heyetinin ba kanı Troçki idi. Rusya 2 Mart 1918 de yapılan bu ba - rı görüşmelerinde en a ır ko ulları da gözlerini kapa - yarak benimsemi ti.

Türkiye, do udaki sınırları üzerinde istedi i gibi hak sahibi olacaktı.

Rauf bey, istanbul'a dönünce, Ruslarla barı yapıldı ından artık Karadeniz'de sava ın sona erdi ini, bunun için de Alman Amirali Su on'un donanmanın ba ında kal - masının bir gere i kalmadığını dü ünmeye ba lamı tı.

Bu dü üncesini Bahriye Nazırı Cemal Pa a'ya da açtı; Cemal Pa a vükelâ heyetine bildirdi, onlar Rauf beyin önerisini do ru bulmadılar.

Su on, yine görevinde kaldı. Demek ki. Cemal Pa a i i sıkı tutmamı tı. Yoksa, i , ba ka türlü olurdu. Rauf bey, böyle dü ünerek çok üzüldü.. Bunun üzerine yapılacak biricik i in çekilmek oldu unu anlamı ve acı bir istifa mektubu yazarak Bahriye Nazırına göndermi ti. Cemal Pa a bu istifayı kabul etmedi.

O da istifasında direnip aylarca daireye u ramadı.

Sonra, olaylar hızla geli ti: ttihatçı sava kabinesi çekildi, Ahmet izzet Pa a'nın kabinesi kuruldu. Rauf bey, bu kabinede Bahriye Nazırlı ına ça rıldı. Bu kabine de hiçbir ey ba aramadan dü tü, yerine Tefvik Pa a kabinesi kuruldu. Onun ardından da, bütün gerçek yurtseverlerin Anadolu'ya kaçmasına sebep olan Fent Pa a ka i binesi gelmi ti.

*

**

, Rauf bey, arkadaş larıyla Bandırma'ya çıktıktan sonra, hiç vakit geçirmeyerek Balıkesir U ak üzerinden Mustafa Kemal'e eri mek için hemen yola koyuldu. Trende tanınmak ve bir kahpeli e u ramak tehlikesi oldu undan bu yolu ba ka ba ka araçlarla kestirmeye karar verdi. At, e ek, araba gibi ne bulursa ona biniyorlardı.

Rauf bey, Bandırma'dan epeyce uzakla tıktan sonra, artık kim oldu unu meydana vurmakta bir sakınca görmedi.

U ak'tan sonra Akhisar, Salihli, Manisa, Ödemi dolaylarına yöneldi, izmir ve dolayları i gal altındaydı ve tehlikeliydi.

Bu yol üzerindeki köy ve kasabalarda mola veriyor, köylülerle dertle iyor, daha do rusu onları söyletiyor, onların derdini de iyordu, izmir'in bir facia halinde i gali, köylüleri sersemletmi ti. Onların umutlarını tazelemeye çalı mak, böyle bir zamanda pek güç idiyse de Rauf bey, bunu da yapmaya çalı iyordu :

— Allah'tan ümit kesilmez; dü man, mutlaka kahro

lacaktır. Mustafa Kemal Pa a geliyor. Sıkı tutunun, iyi günler yakındır, diyordu.

Kadınlar, erkekler, bu güzel ve mutlu sözlerden gözleri ya ararak onun ellerine sarılıp öpmeye çalışıyorlardı. Rauf beyin gördü üne göre bütün bu köylüler, topraklarını ve namuslarını dü mana çi netmemek için her türlü fedckârlı a hazırıldılar.

Ya lılıktan iki büklüm olmu bir ak saçlı köylü nine, askerden gelmek üzere olan o lu için hazırladı ı bir odayı yatması için Rauf beye vererek :

— Gel, o lum, bak, senin için rahat edesin diye derleyip dö edim. Allah sizler gibi yi itleri ba ımızdan eksik, etmesin, deyinca Rauf beyin heyecandan gözleri ya armı tı.

Artık, da ta dü mana kar ı koymak için kımıldamaya ba lamı tı. Rauf beyin, Hamidiye kahramanı Rauf beyin adını i itmeyen mi vardı? Efeler, onun kendi da larına dek geldi ini i itince, görmek için ko arak geliyorlardı.

Rauf bey, Ödemi 'te, Demirci Mehmet Efe ve kızanlarıyla kar ıla tı. Demirci de, ba ka efeler de öyle diyorlardı : ,

— Emredin, bizi anamız bugün için do urdu, emri nizdeyiz.

Hepsi, bir ba arıyordu.

Rauf bey, arkada larıyla, nabız yoklayarak Ödemi 'ten sonra Aydın, Nazilli, Sandıklı derken Afyon Karahisar'a varmı tı. Rauf beyle arkada larını burada bir olay adamakıllı a ırttı; bu güzel bir a kınıktı: Buradaki tümenin kumandanı Mahmut bey, kendi kendine davranmı , seferberlik için karar vermi ve bunu da uygulamaya ba lamı tı. Rauf beyle arkada ları bu hayırlı i i görünce sevinçten gözleri ya armı tı. Rauf bey ve arkada ları burada biraz mola vererek geçtikleri bölgede edindikleri bütün millî, psikolojik durumu stanbul'da kendilerinden haber bekleyen Kara Vasıf, Doktor Celâl Muhhtar gibi arkada larına iletmeyi dü ündüler. Bunun için de

Topçuo lu Nazmi beyi Afyon'dan stanbul'a gönderdiler. Nazmi bey, ayrılırken Rauf beye iki bin altın lira bıraktı.

Rauf beyle arkada ları bundan sonra yine yola çıktılar ve Sivrihisar üzerinden dalgalı tepeciklerle çevrilmi sarı bozkırlar ehri Ankara'nın yolunu tuttular.

1919 yılının 8 Haziran günü Rauf bey, Süreyya Yi it, Osman Tufan, Hintli yedek subay Abdurrahman beyler, göz kama tıran bir bozkır güne i altında Ankara'ya vardılar.

Rauf beyie arkada larının Ankara'ya geldi ini yalnız bilen, onları kar ılayıp Keçiören'deki evinde konuk eden Ali Fuat Pa a'dan ba ka yirmi dördüncü Tümen Kumandanı Yarbay Mahmut beyle bir de, Ali Fuat Pa c' nin Kurmay Ba kanı Binbayı Ömer Halis beydi. Pa a, bu ikisinden ba kasınc açılmamı , gereken güvenlik tertibatını da onların eliyle aldırımı tı.

>

Ali Fuat Pa a, bir yaylı araba ile gelen Rauf bey ve arkada larını Akköprü'de kar ıladı ndan Hüseyin Rauf bey, çok sevinçliydi:

— te, birbirimize gene kavu tuk, dedi. Böylece, i li'deki evde, Mustafa Kemal, Ali Fuat Pa a ve kendisinin verdikleri Anadolu'ya geçi kararını hatırlatmak istedi i anla ılıyordu.

Rauf bey, Ali Fuat Pa a'nın Keçiören'deki evinin bahçesinde oturmu Ankara'ya bakıyordu. Vakit geceydi, bozkır yıldızları pek iri, pek parlak ve yakın görünüyordu. Samanyolu güneye do ru ak bir bulut gibi kıvrılarak uzayıp gidiyordu.

Rauf bey, birkaç yıl önce Hamidiye ile Akdeniz'fn enginlerinde saklanıyordu. imdi de bir o denli ıssız bir karalar ve bozkırlar okyanusunun ortasında gelip durmu , yine saklanıyordu. Yalnız burda dostlar, dost dü ünceler arasındaydı. Gecenin karanlı ı içinde uzaktan uza a Ankara'yı arıyordu. Ankara'yı koydunsa bul. lâçlık bir tek ık yoktu. Koyu karanlıklar içinde yitip gitmi , dalgalı bozkırlar arasında o da kapkara bir tümsekten ba ka bir sey de ildi.

i te. o ve arkada ları, bu ıksız ve dalgalı karan

lıklar içinde, hiç dü ünmedikleri yerli ve yabancı bin tür-
lü dü manla dö ü meye, bo u maya and içmi lerdı.

Ankara, ta tan, tozdan, susuzluktan, sıtmadan, ba-
taklıktan, ıssızlıktan, eski bir kaleden, birkaç zavallı ba
ve bahçeden, kısa saplı ekin tarlalarından, kı in açıklıktan
can veren tarla ku larından, bakır pisleyen tilkilerden,
bir gözü sarı, bir gözü mavi ve sa ır Ankara kedilerinden,
ipek kıllı Ankara keçilerinden, Ankara armudundan ve
Ankara balından meydana gelmi bir ehirdi. Çubuk ova
sında Yıldırım Beyazıt'la Timurleng'jn yapmı oldu u sa-
va . Ankara bozkırlarının ufkuna asılmı eski ve zengin
bir tablo gibi ortaya ilk gelen aydının gözlerini süsiyor
du.

Rauf bey, Ankara'nın, bu insana hiçbir ey söyieme
yen görünü ünden sıkılmı tı. Bir an önce Havza'daki gök
gözlü arkada ına eri mek istiyordu. Bunun için, Ali Fu-
at Pa a, hemen Havza'ya ifreli bir telgraf çekti. Ordan
da ifreli bir kar ılık geldi. Ankara'daki iki kara, gök göz-
lü ve uzun boylu genç adam, Havza'daki üçüncü gök göz-
lü adamın yanına bir an önce varmak için gizlice hazır-
lanmaya ba ladı.

G RESUN'DA YUNAN BAYRA I

*Namumlu insanların, erefsiz-
ler kadar yürekli olmadıkları
bir memleketin sonucundan
ku kulamlabilinir.*

Roosevelt

Osman A a, uzun bir sıra olarak dizilmi ve atlarının
dizginlerini tutmakta olan adamlarının önünden geçiyor,
bir süvari kumandanı gibi hayvanların ko um takımları-
nı, tüylerini, tırnaklarını inceden inceye gözden geçiriyor-
du. Ufak, civelek Anadolu atları, dört yıl süren sava ta
çok ey ö renmi eski askerler gibi yeni bir yolculu un
heyecanı içinde görünüyorlardı. Atlarının ba ında çakı gi

bi dimdik duran u aklar, tepeden tırna a silâhlıydı. Ka lın, kara ayak zıpkaları, ceketleri ve kara, kulaklı Trabzon ba lıkları içinde çok canlı görünüyorlardı. Osman A a kar ılarına gelince toplanıyor, hazırola geçiyorlardı.

Tefi i büren Osman A a, adamlarına unları söyledi :

— U aklar, sevgili arkadaşlarım, bundan sonra b» pimiz Mustafa Kemal Pa a'nın askeriyiz. Gerekirse yedi düvelle yeniden dövü ece iz. Ama, ilk önce yarın sabah afakla birlikte Giresun'a girece iz; orasını kurtaraca iz. Gâvurcuklar, artık Giresun'u Yunanistan'ın ehirlinden biri sayıyorlar. Hepinizin de bildi iniz gibi Rum mektebinin bayrak dire ine dün Yunan bandırası çekmi ler. ehre gidip ilk elde bu paçavrayı indirip ayaklarımızın altında çi neyece iz, sonra oraya yerle ece iz, orayı her türlü dü mana kar ı koruyaca iz. Yakında, bütün memle ket ehirleri böyle bizler gibi memleketini seven silâhlıların eline geçecek. Mustafa Kemal Pa a, u sırada Amasya'da bütün memleketi kurtaracak tedbirleri almak üzere ba ka, büyük adamlarla ba ba a vermi , konu maktadır. İmdi, gidip hayvanlarınızın takımlarını indirin; karınlarını doyurun, dinlensinler. Siz de karnınızı doyurduktan sonra nöbetçileri de i tirerek dinlenmeye, bir tav an uykusu kestirmeye bakın. Gece yarısından sonra Giresun'a do ru yola çıkaca iz. Güne do arken silâh atarak ehre girece iz. ehirdeki adamlarımız, bizi kar ılamaya çıkacaklar.

Kül rengi bir kayanın üzerinde konu an Osman A a'nın yüzüne ak am güne i, tatlı bir kırmızılık olarak vuruyordu. Kayadibi köyünün bacalarından durgun havaya mor dumanlar yükseliyor, kadınlar, kızlar evlere hızlı hızlı su ta ıyorlardı.

Sa baca ının diz kapa ını o u turan Osman A a :

— Haydin, u aklar, dedi, da ıtın, dediklerimi yapın. Gece yarısı kulaklarınız kiri te olsun.

Milisler, atlarının dizginlerinden çekerek birbirinden uzakça kurulmu evlere do ru ilerlediler. Osman A a da a ır a ır konuk oldu u eve do ru yürüdü. çinde duru

bir pınar gibi yeni ve taze bir heyecan kaynıyordu. Artık, yeni bir memleket dâvasının öncülerinden oldu unu duyuyor, ilk bırakı ma günlerinden beri kendisini kö e bu- cak kovalayan yalnızlı ın, kimsesizli in ve desteksizli in büsbütün yitip gitti ini anlıyordu. Artık, memleketin ge- ni ufuklarında kendisine omuz veren büyük ki iler in ya- kın deste ini duyuyor, içindeki sava mak gücü. millete yararlı olmanın sevinci, her an biraz daha artıyordu. Ya- rın sabah afakla beraber Giresun'a yapaca ı akının he- yecanını daha imdiden duyuyordu. Bu akının anlamı, Bal- kan Sava 'ıyla seferberlikte katıldı ı çarpı malardan da- ha ba ka, daha büyüktü. O zaman, koskoca bir Osman- lı devletinin milyonca askerlerinden birisi olarak çarpı - mı tı; bugün bütün bu askerlerden büsbütün yoksun kal- mı , vatanın kurtulması için meydana atılan birkaç fedai- den biri olacaktı. Bunun da onun içinde uyandırdı ı se- vinç, yepyeni bir mutluluktan ba ka bir ey de ildi.

Mustafa Kemal, bütün Karadeniz kıyılarını kaplayan Pontos yangınına söndürmek görevini ona verdi ti. Ar- tık, her attı ı adımda onun mavi gözlerini hemen kar- ısında görüyor, ondan güç alıyordu. Onlar, yeni Türki- ye'nin ilk kurtarıcılarıydı. Artık, kendinde imdiye dek hiç duymadı ı bir ba ka büyüklük de duyuyordu. Millet yo- lunda büyük i lere atılan ya da böyle kutsal i lere atanan her insanın duydu u büyüklük duygusunu o da derinden duyuyordu. nsanın içinde bu büyüklük duygusu olmadan büyük i lere ve dâvalara atılmak ne ba arı sa layabilir- di ki?

Osman A a, fındık bahçelerinin içinde yitik gibi du- ran eve gidip ak am yeme ini yedi, yakın adamlarına son buyruklarını vererek giynekleriyle sırtüstü yata na uzandı; iki elini ba ının altına koyarak tatlı ve yi iççe dü üncelere daldı. Bir iki saatçık olsun uyumak istedi- se de gözüne uyku girmedi; yarı geceye dek uyanık durdu. İlk horozlar ötü meye ba ladı nda içi geçmi , derin bir uykunun «gaflet»le dolu uçurumlarına yuvarla nıvermi ti. Ne var ki yürüyü vakti de gelip çattı ndan

u aklardan biri ba ucuna dikildi ve onu uyandırmak için saygılıca seslenmeye başladı.

Her tedirgin ya ayan insan gibi elini tabancasına atarak do ruian Osman A a:

— Kimdir o? Kimdir o? diye makinalı tüfek atı na benzer bir sesle ba ırdı. Sonra, çabucak durumu kavrayarak :

— Bütün u aklcr hazır mı? diye sordu.

— Hazır, A a, seni bekliyoruz.

Osman A a, gözlerini o u turarak kalktı. Uzaklarda birkaç köpek havlıyor, horozlar alabildi ine ötüyordu. Biraz öteden atların tıksırıkları i itiliyordu. Gökyüzü açıktı. ri iri yaz yıldızları pek yakın görünüyordu. Biraz sonra tam bir çete tertibatı alınarak Giresun'a do ru yola çıkıldı. Atların ayaklarından çıkan tıkırtıdan ba ka bir ses i itilmiyordu. Osman A a, sigarasının ate ini ovucunun içinde saklayarak derin «nefes»ler çekiyor, biraz sonra güne do arken gâvurcuklarda uyandıracı korkuyu ve a kınılı ı dü ünerek kıskısij gülüyordu.

ehre Gedikk'aya'dan girilecek, sonra yelpaze gibi açılarak yarım ay halinde bir ku ak yaparak silâh sesleriyle içeri dalmacaktı.

ehre yakla tıkça gökyüzü mavile iyor, gökbitimi a arıyor, sonra pembele iyor, ye illikler meydana çıkıyor, fındık bahçelerinde erkencil ku ların çı lık gibi ötüleri i itiliyordu. Osman A a'yla adamları, Gedikkaya'ya vardıklarında Karadeniz ve onun kıyısındaki ehir, ı ryan sabah içinde gerçek rengini almı , güne , bir fırın a zı gibi kar idan görünmeye ba lamı tı. Birkaç dakika mola vererek son hazırlı ı yaptılar. Tabancalarını, yanlarından sarkan Alman ve ingiliz bombalarını, mekanizmalarının iyi i leyip i lemedi ini anlamak için mavzerlerini bir kez daha yokladılar. ehre baskın yapar gibi girmeyecek, daha çok gösteri yaparcasına gireceklerdi. undan ki ehirde bir yı in dü man bulunmasına kar ın kendilerine kafa tutacak, silâh atacak bir tek yürekli insan, ya da örgü; yoktu. E er öyle olsaydı bu i i gece yarısı baskın biçiminde yapabilirlerdi.

Osman A a, u akları bir daha gözden geçirdikten sonra :

— Arkada larım, dedi, gerçi u sırada ehirde bize silâh atmak yüreklili ini gösterecek bir tek ki i yoktur. Ama, biz, yine de ehri zaptetmeye giden askerler gibi gidece iz. Dost dü man anlamalı ki biz ehre silâh gücüyle girdik, ancak silâh gücüyle çıkarız. Bizi bundan sonra ehirden çıkaracak babayi it de henüz anasının karnından do mamı tır. imdi, burdan a a ı avcı hattına ayrılarak ve silâh atarak doludizgin gidece iz. «Carcur» larınızdaki mermileri bo altıp yenilerini doldurabilirsiniz. Yeter ki çok gürültü edelim, çok kalabalık görünelim. Haydin, imdi, bismillah, ileri!

Osman A a bunu söyleyerek gökyüzüne do ru silâhını bo alttı. Atı, bir kez yerinde ahlanaarak a a ı do ru ko maya ba ladı. Adamları da gittikçe birbirinden ayrı lıp yayılarak onun ardınca atlarını sürdüler.

Osman A a'nın adamları ehre girince ikiye ayrıldı, bir bölümü Yeni yol'a, öteki bölümü de ba larında Osman A a olarak üzerinde kocaman bir Yunan bayra ı dalgalanan büyük, ta tan Rum okuluna do ru gitti. Türk halkı, Osman A a'nın geli iyle yataklarından fırlamı , sokakları doldurmu tu. Bugün, çok önemli i ler olca ını biliyor, Osman A a'yla adamlarının çevresinde bir yarım ay gibi merakla ilerliyorlardı. Sokaklarda bir tek Rum görünmüyordu. Hepsi pani e kapılmı , saklanacak birer delik bulmu tu. Osman A a'nın neden geldi ini onlar da hemen hemen Türkler gibi biliyorlardı. Osman A a, adamlarıyla Rum okulunun önüne do ru atını sürdü. Mavi ak Yunan bandırası, denizden gelen sabah rüzgârıyla ipek kı ı tilan vererek dalgalanıyordu. Tehlikeli bir avcılar ülkesine gelip konmu a kın ve yabancı bir ku gibi gece inden habersiz ve kaygusuzdu. Osman A a'nın çakır ahin bakı larından kendisi için verilmi korkunç hükümü elbette okuyamazdı. Yalnız, bunu bilenler vardı; onlar da okulun sımsıkı kapanmı pencerelerinin aralıklarından Osman A a'yı kin, öfke, sinir ve korkuyla gözet

leyen kara cübbeli Pontoslu papazlar ve gizli Pontos e kiya ba larıydı.

Arkasına büyük bir Türk kalabalı ı birikmi olan Osman A a, sordu :

— Bu Yunan bandırasını, bu gâvur paçavrasını bu dire e asan kimdir?

Türk halktan çok ki i birden kar ılık verdi:

— Rumlar astı A a, kim olacak!

• *

Giresun'un tam ortasında eskiden ticaret okulu, jandarma okulu olarak kullanılan kocaman yapı, sürgünden dönen Rumlarca yeniden sahiplenilmi ve burda hem Giresun ehrinin, hem de bu yemye il kıyı eridinin kaderi üzerinde gizli ve çok tehlikeli oyunlar oynanmaya ba lamı tı. Burası, hem Rusya'dan, hem de stanbul ve Atina'dan gizlice gelen Pontos ihtilâlcilerinin yuvası, hem de iliklerine dek bir cephanelik, bir silâh deposuydu. Son günlerde istanbul'dan gelen bir vapurdan çıkan birçok «Kızılhaç» ilâç (!) sandıklarıyla garip ve yabancı ki iler, do ruca bu büyük ta yapıya götürülmü tü.

Kaymakam Nizamettin beyin yerine stanbul'dan yeni gönderilmi olan Hürriyet ve tilâfçı Kaymakam Badi Badi Nedim, ufak tefek varlı ıyla gittikçe kanunsuzla ma ya ba layan i lerin önüne duraca ına, bunlara yardımcı olur gibi görünüyordu. zmir'in ünlü Valisi Kambur zzet' in döllerinden biri gibiydi.

O u ursuz sandıklarla adamları ehre bo altan vapurdan yeni bir emir de çıkmı olacaktı ki hemen o gece ta yapının üzerine koskoca bir Yunan bandırası çekilmi , bunu sabahleyin gören Türkler, gözlerine inanamamı lardı. Demek, artık güzel Giresun ehri, Yunanistan sayılıyordu. Rum halkının gösterdi i sonsuz sevince kar ılık Türk halkında da kötü bir karamsarlık ve umutsuzluk ba göstermi ti. Demek ki, stanbul hükümeti artık bu güzel ehri Yunanlılara arma an etmi ti. Badi Badi yürüyen o ufacak tefecik Kaymakam Nedim, öyleyse buraya ne diye gönderilmi ti? Yoksa, onun görevi salt bu bandıranın buraya çekilmesini sa lamak için miydi? Bayra

ın kimlerce hazırlanıp oraya asıldı ı artık iyice biliniyordu. Bu. Yunan tebaalı, kabadayı, külhanbeyi marangoz Karao lan Panayot'tu. Pontoscu liderlerden ya da çete reislerinden birisi oldu u üzerinde yaygın bir kanı •da vardı.

Rum halkı, bandıranın ipek kı iltılarıyla dalgaları ın •dan «mest» olmu gibydiler. Okulun önüne birikmi , bir mucize seyreder gibi kendilerinden geçmi onu seyrediyorlardı.

Türkler, bunu görünce hemen davranmı lar, kaymakama, mevki ve jandarma kumandanlarına ba vurmu larıdı. En sonra, bandırayı indirmek görevi inzibat subayı Sırrı beyin üzerine yüklenmi ti. Sırrı bey, okula gitmi , orda Rum kabadayıları ve yöneticilerce küçümsemme ve alaya alınmı tı. Subay, okulun müdürüyle görüşememi , üstelik hakaret ve kakkahalarla u urlanmı tı.

Yunan bandırasını, okulun bayrak dire inden indirecek hiç bir Türk gücü kalmadı ı o gün iyice anlaşılmı tı. Bunun böyle oldu u anlaşıncı Yunan bandırası, bir gece yeni bir ifrit yavrusu do urmu tu: Üzerinde bir kartal resmi bulunan kırmızı mavi kara ve ak renkli küçük bir bayrak, Yunan bandırasının yanına ında güvenle ve kaygusuzca dalgalanmaya ba lamı tı. Bu yeni ifrit bayrak, ünlü Pontos bayra ından ba ka bir ey de ildi.

*

**

Okul, çoktan beri bırakılmı gibi ıssız görünüyordu. Ortalıkta bir tanrının kulu yoktu. Atından inen Osman A a, u aklarla yüklenerek demir parmaklıklı kapıyı açtı. U aklara bandırayı indirmelerini buyurdu. Bayra ı indirip Osman A a'ya verdiler. O da bunu yırtıp paramparça etti ve yere attı ve çizmeleriyle üzerinde uzun uzun tepindi. Sevinçten co an Türk halkı, gözlerinde tatlı minnet ya larıyla :

— Ya a, var ol, Osman A a! diye ba ırıyor, onun eline, aya ına sarılıyorlardı. Bu i i bitiren Osman A a, yine atına atlayarak çar ıya do ru sürdü. Rum esnaf, a kın a kın ona bakıyor, ne yapacaklarını, ne diyeceklerini bilemiyorlardı. Demek ki dünden beri buraların

artık Yunanistan oldu unu söyleyenler, onları aldatmı - lardı. te, bir Osman A a gelmi , onların bütün güzel dü lerinin üzerine pislemi , hiç bir palıkarya ona ses çıkaramamı tı.

Dükkânların önünden bir fatih gibi ilerleyen Osman A a, do ruca Belediyeye gitti. Silâhlı adamlarıyla bütün kö e ba larını tutturarak burayı bir daha «i gal» etti ve giaip eski çalı ma odasına kuruldu.

Osman A a'nın gidip Belediyeyi i gal edi i, Türkler arasında büyük bir iyimserlik havası yaratmı , taze umutlar uyandırmı tı. ehrin bütün akli ba nda olanları, ileri gelenleri, az zamanda Belediyenin büyük salonunda toplanmı , Osman A a'nın ne diyece ini bekliyorlardı. Osman A a, bu son davranı ıyla Giresun'un en büyük kahramanı durumuna gelmi ti. Bir tek umut ondaydı.

Osman A a, ileri gelenlere, yapılacak ilk i in, Erzurum'da, Samsun'dp, Trabzon'da kurulmu olanlara benzer bir kurtulu derne inin Giresun'da da kurulması olaca nı söyledi. Mustafa Kemal'in kurtulu ordusunun baa na geçmek için Anadolu'ya geçti ini, kendilerinin de bundan böyle onun yolundan gitmeleri gerekti ini anlattı. Kendisi de onun yolunda giden ilk Giresunlu yolcu oldu unu söyledi.

vedi olarak örgütlenmeye geçildi: Sütlaç Zade Mustafa bey. Kaymakamzade Mehmet bey, Larçinzade Hakkı bey. Hasan Yazıcızade Hüseyin efendi, Çınarlı Camii imamı Hasan efendi, Gümü reiso lu shak efendi, Gök süzö lu Yusuf A a, Yusuf A azade Yusuf A a, Müdafaayı Hukuk derne inin do al üyeleri olarak sıraya girdiler.

Burda, Batı Anadolu'da Yunanlılara tuz. ekmek ve ak teslim bayra ı götür en e rafın tersine direnme gücünün baa na hep Giresun e raf ve zenginleri geçti. Derne in baa kanı olarak da Osman A a seçildi. Bundan sonra, dernek üyeleri. Osman A a'nın belediye baa kanlı na seçilmesini de sa layarak bütün Giresun'a hâkim olan bir savunma örgütü kurmu oldu.

Müdafaayı Hukuk derne i kurulup bitmi ti ki Osman

A a. birisini arar gibi gözlerini salonda dola tırdı; sonra, müftinin neden gelmedi ini sordu. Bütün salondakiler. müftinin neden gelmedi ini biliyordu. Yine de onun sorusuna kar ılık veren olmadı. Osman A a, müftiyi sorunca hemen herkes, yakın bir facianın kokusunu alır gibi oldu ve ba iannı önüne e di. Osman A a'nın hiç bir kötülü ü cezasız bırakmadı ını biliyorlardı. Demek ki u sırada Lazo lu Ali efendinin boynu kıldan inceydi. Hikâye uydu: Osman A a, stanbul'daki Nemrut Mustafa Pa a mahkemesince «gıyaben» ölüme mahkûm edilip de da a çıktı ında müfti, stanbul hükümetinin satılmı «ilmiye» sinden etkilenmi , Osman A a'nın « erir» kaatil ve kanının helâl oldu una ili kin bir fetva vermi ve bu her yana da ıtılmı tı. Osman A a'nın ölü ya da diri olarak ele geçirilmesi baya ı sevap olarak gösteriliyordu. Osman A a da da bu fetva i ini ö renince çok kızımı , bu Lazo lu'nu bir tavuk gibi bo azlamaya ahdetmi ti. te, imdi, istedi i gün gelmi çatmı tı.

Osman A a, silâhlı adamlarından bir ikisini hemen müftiyi bulup getirmeye gönderdi. Müfti salondan içeri girerken hazır bulunanların yürekleri küt küt atmaya ba lamı tı. Yalnız bu sırada hiç kimsenin aklının kenarından, bile geçmeyen bir ey oldu: Müfti Lazo lu Ali efendi, salona girerken Osman A a büyüklere gösterilen gerçek bir saygı ile aya a kalktı. Korkudan yürümesini a iran hocayı yanındaki sandalyeye buyur etti. Hal hatır sordu. Müftinin yüzünde, bir mucize olarak ölümü atlattı ını gösteren ferahlık çizgileri belirirdi. Ne var ki halk, hâlâ bunun kanlı bir oyundan önce güçlülerin ço u zaman gösterdikleri küçük bir oyun sanıyordu.

E er, Topal Osman, daha birkaç gün önce Havza'da Mustafa Kemal'i görüp de orda bir köy hocasının bir mitingte haiki nasıl co turup dāvaya kazandırdı ını bil meseydi Müftinin diriminden yine umut kesilebilirdi.

Osman A a, bu oyuna getirilmi olan Müftiyi kendi dāvasında kullanmayı kurmu tu.

Müfti, hemen oracıkta, padi ahın ve stanbul hükümetinin dü manların elinde esir ve kukla oldu unu, on

Jann buyruklarını dinlemenin dine ve mü6 ümanlı a ay-kırı dü tü ünü, Anadolu'da ba lamakta olan yeni millî sa-va a katılmanın farzoldu unu bildiren güzel bir fetva yazdı. Bu fetva, ilk olarak salonda toplananlara okundu; sonra da bütün camilerde durmadan okunması için karara vanıdı.

ÖDEM ZEYBEKLER

Korkak, ölmeden önce birkaç kez öliir; yürekliler, ölümü bir kez tadarlar.

Shakespear

stanbul'dan, göz doktoru Esat Pa a'nın kurdu u Mil-lî Ahrar Partisi'nin beyannamelerini da itmak üzere kendi memleketi Ödemi 'e gitmekte olan Avukat Beybaba zâde nceo lu Hâmit evket, Bandırma vapurunda Albay Bekir Sgmi beye denk gelmi ve ondan dü mana bu kâ-it parçalarıyla de il ancak silâhla kar ı konulabilece ini ö renmi ve memleketine, kafasında bir yeni dü ün-çenin ı iltıları çakıp dururken ayak basmı tı.

Yemye il da ların, namuslu ve yi it efelerin tekir denilen Ege ormanları kaplanının en eski cenneti olan Öde-mi kasabası, dü manın zmir i galinde i ledi i cinayet-leri i itmi ,, kara kara dü ünüyor, ne yapaca ını kestire miyordu. Her i gale u rayan ehir, kasaba ve köyde e raf ve zenginler, dü man askerine tuz ekmek sunmak sure-tiyle boyun e iyor, yoksullar da kaçacak tokatları olma-dı indan kadere boyun e erek oldu u yerde kalıyordu. Birçok yerde bu böyle olmu tu. E rafı sevgili mal ve mül-künün üstünden kımıldatıp öne dü ürmedikçe bir ehri, bir kasabayı dü mana kar ı ayaklandırmak elden gelmi-yordu. Bergama ve daha ba ka yerler, bunun çok rezil bir örne ini vermi ti.

Genç avukat, genç albaydan aldı ı ı ı ı, umutsuz Ödemi sokak ve köylerinde gezdirmeye ba layınca, kor

leu yarasaları da birer birer ruhlardan uçup gitmeye ba - lamı tı.

Evet, ödemi , bu anlı zeybekler ve efeler ehri, da lan, ormanlan yi itlik hikâyeleri anlatan bu güzel e - hir, dü mana kar ı koymalı ve da larında bol zeybekler dola tı ının nedenini dosta dü mana anlatmalıydı.

Kapı kom uları olan Bayındırlıların yaptı ı gibi Öde - mi 'in e rafını birkaç kilometre öteye gönderip, gelen dü - mana tuz ekmek verip onları güzel Ödemi 'e ça ıramaz - lardı. Hayır, bu olamazdı.

Yalnız, bugünlerde Ödemi 'in ba ında bir u ursuz - luktur dönüyordu. Bir yandan dü man Aydın'ı, Bayındır'ı. Tire'yi almı hızla buraya do ru ilerliyordu. Bir yandan da zmir'i Yunanlılara arma an eden Vali Kambur zzet, hı mını Ödemi üzerine yöneltmi bulunuyordu. Bunun nedeni vardı:

zmir'in i galine dek zmir'de barınabilen ttihat ve Terakki'nin zmir mes'ul kâtibi Mahmut Celâl bey (Celâl Bayar) ile jandarma yüzba ısı Edip bey (Sarı Efe Edip) hüviyet ve kılık de i tirerek zmir'den güç belâ kaçmı ve bir sürü tehlike atlatarak Ödemi 'e dek gelebilmi - ler, burda da Beybaba Zade nceo lu Refik evket beyin (Hamit evket beyin karde i) evine saklanmı lardı. Kam - bur zzet, onların yakalanması için her yana haber salmı , emir göndermi ti. Sarı Efe Edip beyin teyzesinin kocası olan Refik bey de millî kurtulu a inananlardan oldu u için onları sonuna dek saklamak tehlikesini göze almı tı.

Herhalde birisi bir haber uçurmu olacaktı ki, Vali durmadan Kaymakam Zühtü beye kaçakların çabucak yakalanıp zmir'e gönderilmesi için emir üstüne emir ya - dırıyordu.

Kaymakam Zühtü bey, gammazlandı ından habersiz, her gece gizlice Refik evket beyin evine gidiyor ve or - da toplanarak sabahlara dek memleketin kurtulu çare - leri üzerinde dertle lyor, kafa patlatıyorlardı.

Bir gün, Kaymakam Zühtü bey. Validen öyle bir telgraf aldı:

«Sizin, aranan kaçakların arkada ı oldu unuz anla

ildi. Bunlar, Ödemi 'te gizlendikleri halde siz tevkif etmiyorsunuz. Size i ten el çektiriyorum. Vazifenizi derhal oraya gelecek olan Nif (Kemalpa a) kazası kaymakamına devrediniz.»

Bunun üzerine Celâl, Edip ve Zühtü beyler Ödemi 'ten ayrılıp bilinmeyen bir yana savu mak zorunda kaldılar. Yeni gelen Kaymakam Erzurumlu Bekir Sami beydi.

nceo lu Hamit evket beyin geli inden önce Ödemi 'te epeyce i ler geçmi ti: 15 Mayıs 1919 per embe sabahı zmir'in Yunanlılarca i gali haberi Ödemi denen efeier kentinde gerçekten top gibi patlamı tı. Hemen o ak am kentin aydınlarından Avukat Refik evket, Doktor Mustafa evket, Eczacı Tevfik, jandarma tabur kumandanı Yüzba ı Tahir ve Ödemi e kiya izleme kumandanı jandarma üste meni Ahmet Rifat beyler, jandarma" tabur karargâhında toplanarak i gal i yle bunun sonuçları üzerine görü üp tartı tılar. Hemen hepsi Yunanlılara kar ı bir savunma örgütü kurulması üzerinde bir karara vararak birlikte bu kararlarını kasaba halkına açıp onların dü üncelerini de ö renmek istediler.

Ertesi sabah, Belediye meydanında toplanan halk, heyecandan titreyerek aklı erenlerin konu malarını dinlemeye hazırlanmı tı. Refik evket bey, balkona çıkarak Yunanlılara kar ı bir savunma örgütü kurmanın gereklili i üstüne güzel, etkili bir konu ma yaptı. Ne yazık ki her kasaba, her kentte, her köyde bulunan yüreksiz, bilinçsiz birkaç ki i, bu toplantıda da yer almı tı. Edip Hoca ile birkaç ba ka hoca, ıngırdaklı Yüzba ı diye anılan Yarbay Halim Pertev, Iraklı emekli Yarbay Sait, bunlardan ba lıcalarıydı. Refik evket beyin halkın ruhunda yarattı ı sıcak yurtseverlik rüzgârı, daha çok güçlendirilmek gerekirken ruhlarında ihanet tohumları filizlenen ki ilerinin temsilcisi olan ıngırdaklı Yüzba ı Halim Pertev, u konuyu i leyen bir konu ma yaptı:

«Alman gibi müttefikimiz, bol cephane ve silâhımız oldu u halde ba a çıkamadık. Silâhsız ve yardımsız bu

i yapılamaz. Bu hâl memleketin yanmasına ve halkın katliamına sebep olur.»

Bu kötü konu mayı ba ırıp ça ırarak destekleyen öbür hocalara kar ı balkona çıkan Hacı Mümtaz Hoca. pek çok çabaladıysa da bir sonuç alamadı.

Hürriyet ve tilâf Partisi'nin adamları yurtsever aydınları meydandan püskürtünce onlar da hemen o ak am ticaret odasında gizli bir toplantı yaptılar. Yunanlıların zmir'de yaptıkları katliam hepsinin tüyelerini ürperti inden oniarın kasabaya girmesini önleyecek yeni bir çözüm üzerinde dü ündüler. Daha nazik bir dü man olarak ün yapmı olan talyan ordusundan yardım istemeye karar verdiler. Refik evket ve Doktor Mustafa evket beyleri Ku adası'na karargâh kurmu olan talyan kumandan^ lı ina gönderdiler. Tire'den geçerken Kahrat'ta Gökçen Efe'nin yanında saklı Celâl (Bayar) beyle onun yanında toplanmı olan Ödemi jandarma tabur kumandanı Tahr, jandarma yüzba ısı Sarı Efe Edip, jandarma üste meni Ahmet Rifat beylerle de görü tüler. .

talyan galini sa lamak için gittiklerini söylediler. Celâl bey bunun üzerine :

— zmir'deyken talyanlar, bana silâh yardımında bulunacaklarını vaatetmi lerdı. Gidince bu vaatten de yararlanmaya çalı n, dedi.

Bu kez Ku adası'na Refik evket beyle Tireii Akif bey gitti. Oraya vardıklarında Ciyano zırhlısındaki talyan kumandanı Ferara'yla görü tüler:

— Bize silâh yardımında bulunursanız, biz Yunanlılara kar ı durabiliriz, dediler.

Ancak, talyan kumandanı. Yunan i galine bırakılmı bir bölgeye kar ı mamak için onları bir bahaneyle ba ından savdı.

Hamidiye kahramanı Rauf bey, bu sırada stanbul'dan birlikte çıktı ı arkadaşlarıyla ülkenin nabzını yoklamak üzere Ödemi 'e de u radı, yanında Topçuo lu Nazmi, eski zmit mutasarrıfı Süreyya (Yi it), Çukurova kahramanı Yüzba ı Osman (Tufan) beyler de vardı. Hükûme

tin biti i indeki otele inerek halkla ili ki kurmaya çalı tı lar.

Rauf beyin çevresinde kasabanın ileri gelenleriyle yöneticileri toplanmış , memleket sorunları üstüne konu- uluyordu. Jandarma üste menî, Rauf beye :

— Sizi gören Ödemi halkının co arak çevrenizde toplanacağına inanıyorum, dedi.

Bunun üzerine, herkesi a ırtan bir olay meydana gel- di. O güne dek ülkenin savunması için en önde gidenler- den biri olan jandarma tabur kumandanı Tahir bey, Üs- te menî baya ı terslercesine öyle dedi:

— Ödemi 'te imdilik millî bir hareket yapılması müm- kün de ildir. Te kilâatlanmak için zaman uygun de ildir. Te kilâatın Nazilli'de yapılması daha uygundur.

Bunun üzerine ba larında Rauf bey ve arkada larıy- la Celâl beyin bulundu u Kıyamcılar Beyda üzerinden Nazilli yönünde yola çıktılar. Yurtsever Ödemi liler, a - kına dönmü lerdî. Son güne dek yurtsever bir adam gibi davranan bu jandarma subayına ne olmu tu? Bu bilme- ceyi hiç kimse çözemedi. Tahir bey, kendi bölgesinde savunma örgütleri kurulmasını iddetle yasakladı ve bun- ları yapanlara, dü ünenlere dü manca davranmakta çok ileri gitti.

Ödemi 'te savunma örgütü kurulmasından umudu- nu kesen yurtseverlerden Hakkı Pa azade Fahri beyle Adagide'li Hanaylı lu Mehmet A a ve arkada ları Nazil- li'deki örgütlerde çalı mak üzere yola çıktılarsa da Bey da lı'ndan geçerken e kiya Tıkla Mustafa'nın çetesi eliy- le ehît edildiler. ehîtlerin ba ları, Ödemi 'e getirilip hal- ka gösterilince yurtseverli e do ru yükselmiş ruhlarda korkunç bir umutsuzluk ve panik ba gösterdi.

te, Ödemi halkı, bu kara umutsuzluk dumanı için- de bo ulurken nceo iu Hamit evket Bozda üzerinden Ödemi 'e vardı. Aya ının tozuyla, evine bile u ramadan tabur kumandanı Tahir beyin yanına gitti, Üste menî Ah- met Rifat bey de ordaydı. Hamit evket kasabanın yeni durumu üstüne kumandanın bilgi istedi, o da imdiye dek geçenleri anlattı. Rauf beyle arkada larını nasıl Na

zilli'ye savdı nı da anlatınca, genç Avukat hop oturdu hop kalktı;

— Ne yaptınız, Tahir bey, ne yaptınız? Onların buradan uzakla tırılması çok fena olmu . Onlar burada bize çok gerekliydi. Onlardan çok yararlanacaktık, diye dö vündü.

Hamit evket beyin Tahir bey üzerine yaptı ı baskı ya yeni bir baskı daha eklenerek onu iyice sarstı. On yedinci kolordu kumandan vekili Albay Bekir Sami beyin emir subayı Yüzba ı Rasim bey (General Aktu) ulak olarak Bozda üzerinden geçip Ödemi 'e giderken Birgi'ye u radı. Ordan Ödemi 'in yeni kaymakamı Bekir Sami beye telefonla öyle çıktı tı:

— Dü man eline dü mek üzere olan Ödemi 'teki silâhlara daha güvenli bir yere ta nınması için validen emir almadıkça el sürülmeyece ini söyleyen ve Ödemi 'te yapılacak te kilâta engel olanları hükümet kapısına asayım da Validen o zaman talimat alsınlar.

Tahir beye de öyle sordu :

— Sen orada iken nasıl oluyor da hiçbir ey yapılmıyor?

Ödemi 'e vardı nda kaymakama, askerlik ubesi ba kanına, Tahir beye, kolordu kumandan vekili Albay Bekir Sami beyden birer de mektup getirdi. Bu mektuplarda «Ödemi 'te millî bir hareket yaratılmasına çalı ılması. Yunanlıların kollarını sallaya sallaya Ödemi 'i i gal etmelerine engel olunması, devletin silâh ve malzemesinin dü man eline geçmemesinin sa lanması ve gerekti inde yok edilmesi, yoksa sorumlulu un a ır olaca ı» yazıyordu.

Bu kesin buyru u okuyan Tahir bey, i in akaya gelir yanı olmadı nı anladı. Hamit evket ve Rasim beylerle birlikte Kaymakam Bekir Sami beye gitti.

Onların birlikte kaymakamlı a gitti ini gören yedek Üste men Ahmet ükrü bu ünlü hem ehrisini bir kenara çekerek Ödemi 'in son günlerde içine dü tü ü korkunç panik havasını, kaymakamın savunmak için yapılacak örgütlenmeye engel oldu unu Kambur zzet'in Erzurum

lu hem ehri si olan Bekir Sami'yi yedek subay Ali Orhan'ın ortadan kaldırmak istedi ini, kendisinin bu giri imi zorla önledi ini anlattı.

Yurtseverce örgütlenme dü manlı inı bu kerte ileri götüren kaymakamın durumu Hamit evket'i hem a irtmı , hem de öfkelen d rmi ti:

— Biz, te kilât için geldik. imdi, do ruca kaymakamın yanına gidiyoruz. yilikle olmazsa zor kullanarak mutlaka mücadeleyi kabul ettirece iz. Siz yedek subaylara haber gönderin. Hükümetin altındaki Osmaniye Oteli kahvesinde toplansınlar ve haberimizi beklesinler, diyerek arkadaş larıyla birlikte Bekir Sami'nin yanına çıktı.

Ödemi 'in en aydın çocukları, Birinci Dünya Sava ının kan ve ate i içinden geçerek pi mi , yeti mi , yurt denen topra ın ne kutsal nesne oldu unu anlamı yedek subaylar, kahvede saatlarca beklediler. Vakit nerdeyse gece yarısına yakla ıyordu. Sabırsızlıktan çatlayacakları bir sırada yarı gece horozları ötü meye ba larken bir jandarma eri gelip onları kaymakamın odasına götürdü. Odaya girdiklerinde kaymakamı masaya kapamı a lar bir durumda buldular. Biraz sonra ba ını kaldırarak kızarmı ya lı gözlerini hepsinin yüzünde dola tırdı ve öyle konu tu :

— Çocuklar, beni affedin, ben, gaflet içindeymi im, imdi, her eyi anladım. Te kilât kuruyoruz. Sonuna kadar dövü ece iz.

Orda hep birlikte varılan karara göre hemen yi it ordusu diye bir milis örgütü kurulacak, ba ina da jandarma tabur kumandanı Yüzba ı Tahir bey getirilecekti. Hamit evket danı man ve emir subayı olacak. Üste men Ahmet Rifat da harekât i lerini yönetecekti. stanbul ve zmir'le ba lantı kesilecek. Kaymakam Bekir Sami bey •de cephenin geri hizmetini yönetecekti. ube ba kanı Ali Rıza bey millî güçlerin levazım ba kanlı ını yapacaktı.

Yunan güçleri, Hacıilyas köyünün batısındaki sırtlarda kurulacak ulusal cephe ile durdurulacaktı.

Ödemi bölgesinin kanunsuz adamları olan bütün

efelerle zeybekler, düze indirilip milis saflarında görevlendirilecekti.

Bütün yedek subaylar, yurt görevine çağırılacaktı. Bölgedeki bütün silâh ve cephane yi it ordusunun buyruğuna verilecekti.

Doktor Mustafa evket beyin emrinde bir gezici hastane meydana getirilecekti.

Aydın'la kurulması düşünülen ba lantıyı on adamıyla Mendegüme üzerinden Çolak Yusuf yapacaktı. Bu karar bütün köylere ve bucaklara bildirilecekti.

Ba larında Hamit evket, Yüzba ı Rasim, Yüzba ı Tahir. Kaymakam Bekir Sami beylerin bulunduğu yedek subay grubunun da yardımıyla bir protestoname kaleme alındı. Bu ortakla a yazılmış yazının altına yalnız kaymakamın imzası atıldı. Bütün itilâf devletlerine gönderilecek olan yazı öyleydi:

« nsanî dü ünceler arasında zaferi temin, adalet ve hürriyet vaadeden büyük milletin necip evlâtları, Paris'te sulh konferansının kararı ile ne büyük bir cinayet i lendini artık idrak edemiyorsunuz zannedirim.

Bugün burada ba layan millî galeyana, benim vatanımın perianlı ı, islâm âleminin felâketi, insanlığın heyecanlı arasında Kuvayi Milliye kumandanının süngüleri altında yazdı ım söz, sizi artık ikaz ederek fazla kanlar akmasına meydan vermeyece inize milletinizin, devletinizin namusu kâfidir. Muazzam devletlerin alicenap müessesileri, aktetti imiz mütareke bizim ve sizin namusunuz de il midir? Biz buna riayet ettik. Siz bunu ihmal ederek göz yumdunuz. Güzel zmir'imizi Yunanlıların mülevves ayakları üe çi nettiniz. Mukaddesatımıza taarruz ettiniz. ehitlerimizi istihfaf ettiniz. Muhafazasını ahdetti ininiz silâh ve cephanelerimizi onlara verdiniz.

Hükümet muhaberatı müstesna iken, resmî telgraf-ları bile sansüre tabi tuttunuz. Dünyanın her tarafında yükselen Türk'ün feryadına kulaklanmayı tıkadınız.

Hıristiyanların camı ve mahı insani dü üncelerle galeyana gelen Türk'e bir vedia dır. Buna emin olunuz. 3 u güne kadar kötü muameia yapılmadı ı gibi bundan sonra

da yapılmayacaktır. Anladığımız hakikatler bugün meydana çıktı. Türklük ve slâm alemi medenî vazifesini göstermeye başladı. Bu u urda bundan sonraki dökere imiz kanların mes'uliyeti, size ve temsil ettiğimiz milletlere raci olacaktır. Yirminci asrın cem'iyeti insanîyesini ya atmak sizin vereceğiniz son karara bağlıdır. Silâh patlarsa göreceğiniz netice pek acı ve pek elim olacaktır. Artık biliniz ki, kalem de il silâh dönüyor.»

Ödemi Kaymakamı
Bekir Sami

Bekir Sami bey bu bildiriği bütün itilâf devletleri temsilcilerine yolladıktan sonra Dahiliye Nezaretine de telgrafla bildirdi:

«Yunanlılar, güzel zmir'i i gal ettiler. Kâfi kudret ve kuvvet ve imanımız vardır. Emrinizi makina baında bekliyorum.»

istanbul, Bekir Sami beye u karılığını verdi:

«Talimatı validen alınız.»

Telgrafın altındaki imza: Timyolyon'du.

Bekir Sami bey, Dahiliye Nazırına yeniden bir telgraf çekti:

«Ben, Timyolyon adında bir müstearı tanımiyorum, sizin imzanızla emir bekliyorum.» Dahiliye Nazırı da aynı karılığını verince Bekir Sami mabeyn yoluyla doğrudan pa di aha bir telgraf çekti; bu telgrafa Damat Ferit, savsaklayın bir karılığını verdi.

Bekir Sami bey, bu telgrafları mahsus, istanbul'u amarlamak istercesine çekiyor, onlarla e leniyordu. istanbul'dan gelen telgrafların hepsi esirlik, kölelik, pısırlıklık kokuyordu. Mustafa Kemal'in baında bulunduğuy he yet i temsiliye'nin verdiği kuvvetle istanbul'a çatmaktan zevk duyuyordu.

Kaymakam Bekir Sami beyin ba a geçmesiyle Kuray ı Milliyecilik Ödemi 'te baya ı resmî bir i haline geldi . Hürriyet ve tilâfçılar bile buna katılmaya ba lamı - lardı. E raftan ve zenginlerden hiç kimse yoldaki Yunanlılara tuz ekmek götürmeye cesaret edemiyordu. e öde

mi 'in yeti tirdi i aydınlarla Ödemi da larının yeti tirdi i yi it köylüler el koymu tu. Bekir Sami, Hamit evket, Yüzba ı ve jandarma kumandanı Yüzba ı Tahir beyler el ele vererek ilk önce silâhlı bir kuvvet, bir milis gücü meydana getirmeye çalı tılar.

Ödemi 'te bir askerlik ubesi vardı. Askerlik ubesinin emrinde ve süvari kı lasındaki depoda bulunan 1500 tüfek, imdilik bu umut kayna ı halindeydi. Yalnız, bu tüfekler bir tipte de il, türlü türlüydü. Bundan ba ka 525 sandık piyade cephanesiyle 5000 atımlık top mermisi de vardı.

Askerlik ubesi ba kanı da Kuvay ı Milliyecilere katılan Ali Rıza beydi. Silâh deposunun elli yedinci tümen kumandanı Albay efik beyden aldı ı emir üzerine Ödemi Kuvay ı Milliyesi'nin emrine verdi. Ne var ki bunun baskınla alınmasını istedi. Böylece sorumluluktan kurtulmak istiyordu. Da lardan, köylerden, bayırlardan inen zeybekler, efeler ve köylü yi itler, silâh deposunun çevresinde karınca gibi kayna maya ba lamı tı. Kaymakam, bütün dü manla vurj mak isteyenlere piyade silâhı dağıtılacağını her yana duyurmu tu.

Askerlik ubesi ba kanı Ali Rıza, Bekir Sami, Binba ı Tahir beylerin gözü önünde, efelere, zeybeklere silâhlar ve cephaneler dağı tıldı. Milis'in kumandasını üzerine alacak olan Tahir bey, ömrünün en kutsal görevini yüklenene ine seviniyor, imdiye dek 1500 ki ilik bir kuvvete hiç bir vakit kumanda etmedi ini dü ünerek zaferler hayalliyordu. Davanın büyüklü ü onu gerçekten heyecanlandırıyordu.

Bütün silâhları da ittikten sonra, eline geçecek büyük Milis kuvvetini bo una bekledi. Silâhı alan scvu mu . içlerinden yalnız 120 ki i dü manla vuru maya hazır olduklarını göstermek üzere sıraya girmi ti.

Evet, 1500 1600 tüfekliden ancak 120 ki i yi itler meydanında boy göstermek yüreklili ini göstermi ti.

Tahir beyin Milis'i az da olsa hazırđı; gelen dü man.

mah er gibi de olsa ona kar ı çıkacak, bir kez elindeki bütün kur unları onun gö süne bo altacaktı.

Yi it ordusu kumandanı ilk kur un cephesi kumandanlı ını yedek subaylardan Ahmet ükrü'ye vermek istediye de sonradan, Kafkas cephesinde yıllarca dövü mü , daha tecrübeli bir yedek subaya, Ali Orhan'a verilmesi uygun görüldü.

Ali Orhan bey, 30 Mayıs günü tanyeri atarken on be yedek subay arkada ı, on be de jandarma eri ile Hacı İlyas tepelerini tutmak üzere Ödemi 'ten yola çıktı. Hacı İlyas istasyonundan geçerlerken Hıristiyan istasyon memurlarının Yunanlılara haber vermemesi için Ahmet ükrü bey telgraf tellerini kesti. Tepeler tutulduktan sonra Dereba ı istasyonu yönünde ileri gönderildi.

Jandarma ba çav u Sezai, köylü milislerle Bayındır yönünde Kayaköy gedi ini tuttu. Ak ama do ru Ka; yaköy'den Hacı İlyas cephesine giralt. martinli. av tüfekli on gönüllü daha katıldı.

30 Mayıs günü ö leye do ru Ödemi 'ten Bayındır'a giden, bir otodrezin görüldü. çinde bir Rum, bir Ermeni e rafı ile sarıklı bir ö retmen, Tahsin adlı bir jandarma subayı, iki de jandarma eri vardı. Bunlar ıngırdaklı Yüzba ı diye tanınan Yarbay Halim Pertev'ce ba kanlı ında Yunan kumandanlı ına gönderilen bir kuruldu. Kuvayı Milliye'nin Ödemi 'teki çalı malarını daha büyümeden bastırmak üzere Yunanlılardan yardım istemeye gidiyorlardı. Ne yazık ki genç Kuvayı Milliyeciler, onların ellerindeki uydurma belgeye kanarak geçmelerine müsaade ettiler. Onlar da gidip kapkara görevlerini yerine getirdiler.

O gün ak amüstü, cepheye yüz ki ilik atlı zeybek geldi. «Ba larında kır çiçeklerini andıran oyalı po u vardı.» Cephede öyle bir gösteri yaparak Ödemi yönünden uzakla tılar. Bunlar. Postlu Mestan Efe'nin kızanlarıydı. Salihli'deki örgütlerime için gidiyorlardı.

Bu sırada cephede patlamalar i itildi. Yedek istihkâm subayı Ö retmen eref bey, tüfekçiyef yıkım bombalarıyla Ödemi Bayındır demiryolunu atmaya çalı yor

du. Ak amüstü, Yunan bayraklarıyla süslenmi trenin De reba ı istasyonuna geldi i görüldü. Türk tren makasçısı hattı tarayarak cepheye do ru geliyordu. Tren, Yunan askeriyile ve sivil halkla doluydu. Ali Orhan bey, makasçıyla trendeki Yunan kumandanına haber salarak ya çekilip gitmelerini ya da treni havaya uçuracaklarını bildirdi. Siraz sonra, tren, gerisin geri uzakla ıp gitti.

31 Mayıs günü yi it ordusu kumandanı Tahir bey. emir subayı Hamit evket, harekât subayı Ahmet Rifat beyler, yanlarında kırk elli gönüllü, tekbir sesleriyle inleyen bir törenden sonra Ödemi 'ten cepheye yollandılar. Yanlarında az sayıda zeybek de vardı. Bu zeybekler, yarı yolda cepheye gitmekten caydılar. Çoluk çocuklarından habersiz ayrıldıklarını söyleyerek geri döndüler.

Bu kez, Tire'nin ünlü zeybe i ve Cakırcalı'nın eski kızanı Gökçen Efe'ye yine haber alınmaya karar verildi. Daha önce milis için ça rıldı ndan elçi Ö retmen Faik beyi bir öldürmedi i kalmı tı. Onu hakaretlerle, dövdürek yanından kovmu tu. Böyle oldu u halde Tire'ye yapılması dü ünülen baskında ondan yararlanmayı bir kez daha denemek istediler. Hamit evket'le Üste men Ahmet Rifat, Kahrat'ta Gökçen Efe'yi bularak durumu anlattılar :

— Çok iyi olur, çok muvafık, yarın. Tire'de hepsini bo arız ve Türk'ün yurduna girmenin ne demek oldu nu o gâvurlara gösteririz, dedi.

Sonradan, dü mana ya lı kur unlar savuracak olan yi it Gökçen Efe, ne yazık ki sözünde durmaması bir yana, Tire'deki Yunan birli ine üç koldan yapılacak baskını Türklerin yapaca ı baskını, Yunanlılar yapmaya davrandı. Yunanlılar Zincirlikuyu yönüne bir tabur Efonla iki yüz yerli Rum atlı gönderdi.

Ahmet ükrü bey, Menderes'in ötesinde Gökçen Efe' nin ba lataca ı çatı mayı beklerken sabahın saat altısında Efonların avcı hattında kollarını sallaya sallaya geldi ini görünce a ırdı. Emrindeki seksen milisin seksen tüfe i birderi patladı. Yunanlılar gür ekin tarlalarının ye

il örtüsü arkasına çekilerek ellerindeki öldürücü silâhların bütün mermilerini bu seksen milisin üstüne boşaltmaya başladılar. Daha çok ayakta silâh atan milislerin mermileri çabucak tükendi. Yunan atlıları da onların sırtlarını çevirmeye başladılar. Çarpışma iki saat sürmüştü. Ahmet Ükrü, çekilmekten kaçarak çıkar yol olmadığını görerek yirmi tüfekli ile soldaki Fata sırtlarını tutarak milislerin geri çekilmesini sağladı. Bu çatışmada salt iki yaralıya mal olmuştu.

Milisler, Fata köyü tepelerine çekildiklerinde köy meydanında yepyeni giycekleri, pırıl pırıl silâhlarıyla oturmuş dinlenen yirmi yirmi beş zeybeciye rastladılar. Çatışmadan biri onların yanına vararak Arnavut aksanıyla şöyle konuştu :

— Arının yuvasını kurcaladınız, şimdi de kaçıyor sunuz ha?

Ahmet Ükrü bey dedi :

— Siz, karılar gibi burda oturacaktınız bize yardıma gelseydiniz biz de kaçmazdık, dedi.

Zincirlikuyu çatışmasına hiç bir zeybek katılmadı gibi ilk kurşun savaşına da yine hiç bir zeybek katılmayacaktır.

Ali Orhan bey, Hacıılyas sırtlarından dürbünle Yunanlıların gelebileceği yerleri gözden geçirirken saat sekize doğru Zincirlikuyu yönünden silâh seslerinin geldiğini işitti. Bir taburluk Efzon askerinin saat dokuzda Bayındır yönünden ve üç kilometre uzaktan Hacıılyas sırtlarına doğru uzandığını gördü. Bu sırada kayıkçı müfrezesi düman avcı hatlarının önüne dikilerek ayakta ateş etmeye başladı. Kayıkçı ile otuz kişilik milisinin ayakta görerek ateş etmesi Yunanlıları aşırttı. Düman avcıları solda Derebaşı köyünün önündeki çukur bölgeye doğru çil yavrusu gibi kaçtılar.

Ali Orhan Efe, savaşta seyir gelen on beş yarındaki delikanlılara cephane sandıklarını vererek kayıkçı müfrezesine gönderdi. Çocuklar, bu işi seve seve yaptılar, balarında da yedek subay Mahmut bey vardı.

Sonra, düman kalabalık askeriyile Kayaköy'ün ege

men tepelerine do ru ilerlemeye ba ladı. Dü man Ko u dura ı ile Me eli arasında iddetli bir saldırıya geçmi ti. Bir ba ka Yunan gücü de Dereba ı köyünün batısından toplu düzende ilerleyerek Me eliler tepesine yakla ıyordu.

Milisler, bütün sava alanında da ınık olarak bulunuyordu. Ate hattında ancak yüz ki i vardı. Ali Orhan Efe'nin top sesi veren martinleri ate e ba layınca dü man bunlara ye nik ve a ır makineli tüfeklerle kar ılıklı verdi. Ali Orhan Efe, hem sava ı yönetiyor, hem de dürbünüyle gelecek yardım güçlerini ara tırıyordu. Ne yazık ki görürde hiçbir ey yoktu, olmayacaktı da.

Biraz daha soluk alan dü man, ikindiüstü yine davrandı. Ali Orhan Efe'nin bulundu u tepeye saldırdı.

Ali Orhan Efe, yaralılarını alarak hemen gerideki sırtların ardında gözden uzakla tı. Böylece Hacı İlyaslar köyü ve istasyonu, i gal ordusunun eline geçti. Milisler, Zircirlikuyu'da dü mana ilk kur unu atmı tı. Bu, halk yi itlerine unutulmuş bir örnek olacaktı. Dü mana zmir'de Kordonboyu'nda ilk kur unu atan Osman Nevres (Hasan Tahsin Recep)ti; ikinci kur unu Hacı İlyaslar sava ından önce Ayvalık'taki yüz yetmi ikinci alayla ora milisleri atmı tı. Ödemi 'te atılan kur unların yankısı daha gür çıktı. Halk ordusunun dü mana ilk kur unu attı ı köy ve istasyona İnkur un adı verildi.

SULTANAHMET M T NG

nsan ölmedikçe yitirilmiş hiçbir ey yoktur.

H. Baurdeau

1919 Haziran'ının altıncı günü kara ipek çar aflı, genç, güzel ve aydın ki ilere özgü ince anlamlı çizgilerle süslü yüzü peçesiz bir kadın birkaç stanbul aydını ortasında Fuat Pa a Türbesi Soka ından aya ı ta larda tökezleyerek hasta ya da hafifçe sarho gibi Sultanahmet meydanına do ru ilerliyordu. Genç kadın, ba ta olmak

üzere bu grubun yüzleri yaşlı insanlarınki gibi asık, yorun ve üzgündü. Ba kaca, heyecanlı da görünüyorlardı. pek çar aflı genç kadın, sanki bir dü te yürüyor gibiydi. Konu muyorlardı. Sultanahmet meydanına gelinceye dek yüre i küt küt atan genç kadın, obelisklerin yükseldi i Sultanahmet parkı ile ta Ayasofya'nın duvarlarına dek uzayan alanı bir insan denizinin doldurdu unu gördü. - ne atsan yere dü mez deyimi bu kalabalı ı ancak açıklayabilirdi. Kum gibi kaynayan bu yaşlı ve umutsuz Türk kalabalı ı, kadınlardan, erkeklerden, ya lılardan, gençlerden, askerlerden, subaylardan meydana gelmi ti. Bu 200 bin ki ilik insan yı ını, bütün meydanları evlerin balkonlarını, a açların üstlerini, cemilerin duvarları ile kubelerin üstlerini, minarelerin erefelerini, damları doldurmu bekliyordu. Bu 6 Haziran günü için büyük bir miting hazırlandı ını stanbul'un bütün kö e buca ı i itmi ti. stanbul'un her sınıf halkı burdaydı. Bütün bu yaşlı insan yı ını, bu ipek çar aflı genç kadının söyleyece i ate li ve co turucu güzel sözleri dinlemeye gelmi ti. Bu edebiyatçı, romancı ve Ö retmen Halide Edip hanımdı.

Halide Edip hanım, bir dü gibi geçti i soka ın ucu bu insan denizine çıkınca birdenbire kendine gelir gibi olmu tu. Tam kar ısında Sultanahmet Camii'nin sülün gibi minareleri, altın yaldızlı kubbe uçlarının üzerinde göklere do ru isyanla yükselirken, bunların erefelerinden a a ı do ru kapkara yas bayrakları sarkıyordu. Bozdan gelen güçlü bir rüzgâr bu yas bayraklarını sanki herkes iyice görsün diye dalgalandırıyordu.

Türk tarihinin bu en büyük ve muhte em mitingini stanbul'un aydınları, halkın kollektif zekâ ve yurt sevgileri yaratmı tı. Bu miting, hemen bugün ba lamıyordu. Bu, bir çok provalardan sonra meydana gelmi ti. zmir'in Yunanlılarca kanlı bir biçimde i gali, bu bir sıra mitingin yapılmasına sebep olmu tu.

Halide Edip, zmir'in i galini i itince, can evinden vurulanlardan biri olmu tu. Onun sanatçı ruhu, elbette, ortalama yurtseverlerinkinden daha derince yaralanmı - tı. Batı uygarlı ına kar ı birdenbire içinde bir küskünlük

meydana gelmi ti. Onların okullarında okuyup yeti mi , batı kültürünün inanmı bir çömezi haline gelmi ti. Bu ne oluyordu? Lloyd George, Türkleri uygarla tırmak için Yunan süngüsünü mü seçmi ti? KoVdonboyu'nda dökülen. Türk subay, asker ve çoluk çocu unun kanları, bu uygarla tırma çabasının ilk kanlı formülüydü. ngillz Amerikan kültürünün altın yemi leri ile beslenerek yeti en bu genç kadın, imdi ngiliz emperyalizminin kanlı oyunlarıyla kar ı kar ıya gelince a ır mı tı. ngilizler, bu kanlı oyunları yüzlerce yıldır, Asya'da, Afrika'da ve Amerika'da alabildi ine oynamı lardı. Ba a gelmedikçe bunun ne denli acı oldu u bilinemiyordu.

Genç sanatçıda imdi bir zmir kompleksi yer etmeye ba lamı tı. Güzel zmir yeniden bize dönünceye dek bu kompleks, ruhunda demirden bir yengeç gibi yer edecek ve onu yurtseverlik idealizminin en ön siperlerine dek itip götürecekti.

zmir'in i gali haberini, ne gariptir ki, ilkin 16 Mayıs 1919 sabahı, Amerikan Kız Koleji'nde hâlâ ö retmen olar» eski ö retmeni Miss Dodd'tan almı tı. Bu haber onun duygulu yüre ini korkunç bir sızı ile ne terlemi ti. zmir'in acısı, etkisi zamanla daha çok artan ve yayılan bir zehir gibi onun ruhunda ate ten kompleks a ını örerken kendisini bir konferans vermesi için görevlendirmi lardi.

Bu konferans, Üsküdar Kız Koleji'nde verilecekti. Bunun için de daha önceden söz vermi bulunuyordu.

Bu konferansın lgine yanı uydu ki burda her milletten temsilciler söz söyleyecekti. tilâf devletlerinin genç yalı, pırıl pırıl subayları da geni salonda yer almı tı Konferans salonu doiup ta iyordu.

Kapkara bir yas giyne i içinde genç bir kadın, kürsünün basamaklarını kur un gibi a ır dü üncelerle tırmanmı tı. E itim üstüne konu acaktı. Üzerinde konu aca ı e itim sorunları, kafasını a ırla tıran kur un gibi siyasal problemlerin yükü altında eziliyordu, yamyassı oluyor, biçim de i tirerek yine siyasal bir sorun olup çıkıyordu.

Kendisinden önce bu kürsüye çıkıp konu an Fransız,

ngiliz, Amerikan temsilcileri, rahat rahat kendi e itim sorunlarını anlatmı ve gösteri yapıyormu çasına alkı lanmı lardı. Onlar rahattı. Onların siyasal sorunları yoktu artık; onu çözümlerdi.

Halide Edip, kürsüye çıkarken bile ne söyleyece ini kestiremiyordu. im ek gibi bir eyler dü ünebilme için de hem yer, hem de zaman elveri li de ildi. Kar ısındaki yüzlerce dinleyici ö renciden pek azı Türktü. Bunların yüzü de deminki korkunç alkı seslerinden sararmı ve küçülmü gibiydi. Konferansıya sanki acıyarak bakıyorlardı. Hepsi de bu gözleri üzüntüden çukura kaçmı genç kadına büyülenmi gibi bir tuhaf bakıyorlardı.

Genç konferansçı, sözlerine politik bir yön vermekten dikkatle kaçınarak konu maya ba lamı sa da e itim konusunu yine de politika kazanının sihirli çorbasına daldırarak pna dokunaklı bir anlam vermi ti. Evet, e itim, insan o lunu, kendi benzerlerine kar ı insanca davrana bilen ki iler olarak yeti tirmedikçe bir hiçti. Eski Roma'nın uygar bir e lence olarak gördü ü vah ice ve korkunç zulüm biçimleri, bu sırada kafasının içinde cirit oynuyordu. zmir'de yapılan vah ice öldürme ayiniyle Neron'un zulümleri arasında ne ayrım vardı? nsanı insana dü man eden her türlü pedagoji çabası, bo lu a çarpma tehlikesi ile kar ı kar ıya idi.

Genç yazarın kutsal öfkesi, bu biçimde akacak bir kanal bulmu tu. Hiç olmazsa, zmir için duydu u üzüntüyü dolayısıyla ye nikle tirecek bir olanak yaratmı tı. Sözlerini anlayanlar, elbette anlamı tı. Bu küçük olanaklarda ancak bu kadar konu ulabilirdi. Sanki bir cezbenin renkli ve ılık dumanı içinde konu mu gibiydi. Kürsüden ne zaman ve nasıl indi ini de bilmiyordu. Alkı seslerini bile hayal meyal i itmi ti. Salonun bütün gerçe i gözlelerinden silinmi , silik siluetlerle dolu bir fon haline gelmi ti. Yalnız, bunun önünde, uzun boylu, iri kemikli, yüksek rütbeli bir ngiliz subayı boy veriyor ve kendisi ile konu uyordu. Bu ngiliz Generali Long'tu ve genç yazarın aklında kalan en önemli sözü de u olmu tu :

— Biz, a zımıza çi neyemeyece imiz kadar büyük

bir lokma attık. (We have bitten off more than we can chew already.) Bu güzel söz. o mert görünülü Generale gerçekten ne de çok yakı yordu. Demek ki bu büyük İngiliz, onun kapalı sözcükler arkasında ne demek istediğini anlamı tı.

Halide Edip'in bu konferansı kapalı salonda da geçmi olsa stanbulluların pek duygulu olan kulaklarına hemencecik çarpıvermi ti. Ertesi gün. «Türk Oca ında bir ses onu aramı ve öyle demi ti:

— zmir kıtalini protesto etmek üzere hemen gel! Bu maksatla bir miting hazırlıyoruz. Bütün talebe birlikleri buna dahildir.

Halide Edip, ertesi gün. Türk Oca ına gitti inde bütün Üniversite gençlerini heyecan içinde bulmu tu. Gençlerden birinin öyle dedi ini i itmi ti:

— Cebimde 30 lira olsa hemen zmir da larına çıkacağım. Türk Oca ı Ba kanı Ferit bey. toplantının amacını anlattı. Bu bir protesto toplantısı olacaktı. Ferit bey, i i daha önemli bir amaca yöneltmek dü üncesindeydi. Sözü dinlenir aydınlar arasından bir heyetin padi aha gönderilmesini istiyordu. Bu heyet, padi aha kabinenin daha yurtsever ve milletsever ki ilerden kurulmasını önercekti.

Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Ferit beyi nezarete ça ırtınca, ocak'ta bir ikirciklenme olmu , her kafadan bir ses çıkmaya ba lamı tı: Protesto nutkunu kim söyleyecekti?

Ortalıkta baya ı bir umutsuzluk havası esmeye ba lamı tı. Halide Edip:

— Mitingde ben konu urum! deyince birdenbire yüzlerdeki karamsarlık silinmi ti.

Meydana çıkıp nutuk söylemek bir babayi itlikti. Hele bu karanlık zamanda!

Tertiplenecek bir sıra mitingin ilki Fatih'te yapılacaktı. Halide Edip 1908 den beri birçok kapalı salonda nutuk söylemi , konferans vermi se de açık havada ve bir meydana toplanan pek kalabalık insan yı nları karşısında hiç konu mamı tı.

Sokak konu malarından biraz da tiksindir olmu tu.

1908 Hürriyet Devrimi ite ba layan sokak konu maları, çok baya ıla mı , soysuzla mı , kadınların dinleyemiyec e i kar ılıklı bir sövü me halini almı tı.

İk miting Fatih Belediyesi önünde 23 Mayıs 1919 do yapılacak ve Belediyenin balkonundan konu ulacaktı. Belediye, Türk bayrakları ile donanmı , yalnız hatibin konu aca ı balkondan a a ı kapkara bir yas bayra ı sal landırılmı tı.

Haiide Edip, bu balkona çıkıp da bu kara örtünün üzerinden gözlerini meydana do ru kaldırınca kendisine dikilmi onbinlerce meraklı ve üzgün gözle kar ıla - mı tı. Bir umuda do ru ko an bu umutsuz halk yı ınları, ondan mucizeli sözler bekliyordu. Tep gibi, tüfek gibi, bomba gibi dü manları kahredecek büyük ve korkunç sözler bekliyordu. Evet, millet kendine gelmek, silkinmek, yeniden hür ya ayabilmek direncine sahip olmak istiyordu. Halk yı ınının en önünde askerler ve subaylar vardı. Kara çar aflı yı ınlarca kadın, aynı güçlü ve derin ilgiyle genç hatibe gözlerini dikmi sabırsızlıkla bekliyordu. Ak sarıklı hocalar, abanı sarıklı hacılar, fesliler ve apkalılar da göze çarpıyordu.

Halide Edip, sözüne bir özdeyi le ba ladı:

— Gece en karanlık ve ebedi göründü ü zaman, gün ı ı en yakındır!

Hatip, kar ısında, kendisinden medet uman onbinlerce üzgün gözün sahibine kıvılcımlar gibi yakıcı sözlerle, serin avutmalar da itadursun iki ngiliz uça ı, meydanın üzerinde kartallar gibi dönmeye ba lamı tı. Uçaklardan biri halk yı ınlarının sa yanına do ru bir pike yapar gibi dalmı ve halk korkudan birbirini çi neyerek kaçmaya ba lamı tı. Kaçı an halk yı ınlarının ortasındaki kara çar aflı kadınlar, hiç yerlerinden kıpırdamayarak oldukları yerde kalmı lardı. Kalabalıkta yerinden kımıldamayan subaylardan biri, emreder gibi:

— Yine konu ! diye ba ırmı tı. Halide Edip, yine konu maya ba lamı , da ılan halk, yine toplanmı , söylenenleri can kula ı ile dinliyordu. Halk, umut ve ık ülkesine do ru bir gedik arıyordu. Bu korkunç karanlı ın

nasil bir öldürücü bataklık oldu unu çabucak anlamı tı.

Darülfünun Hukuk profesörü Salâhattin bey, söylenenlerin bir özetini yaptıktan sonra seçilecek bir heyetin padi aha gitmesini ve onu, milletine destek olması için uyarmasını önerdi.

Mitingi hazırlayanlar, mitingten sonra Darülfünun'a gittiler. Orda padi aha gönderilecek elçileri seçeceklerdi. Elçiler seçilmi ti. Bunlardan biri Halide Edip, ötekiler de iki Üniversiteliydi. Bu üç ki i Fatih'te toplanan halk yı nlarının iste ini Vahidettin'e iletecekti.

Halide Edip, iki Üniversiteliyi yanına alarak do ruca Yıldız Sarayı'na gitmi ti. Sarayda onu ve Üniversitelileri ' kuzgunî kara bir resmî giynek giymi bir adam kar ılayıp kabur salonuna götürmü tü. Halide Edip, bu adamın ku - kulu bakı larında dü manca bir anlam bulmu , midesi bulanmı tı. Biraz sonra, bir deniz subayı ile bir de kara subayı oimak üzere iki yaver onları içten ve sempatik yüzleriyle kar ılayınca genç romancının ilk karanlık ür - küntüsü da ılmı tı. Bu iki subayın kalbi de mutlaka on - larınki gibi «Vatan! Vatan» diyerek çarpıyordu. Her iki - si de hallerinin dilleriyle konu uyorlardı.

Sonra, Vahidettin'in ba yaveri Yaver Pa a, elçileri kar ıladı. Elçilerin ne istediklerini sordu. Birkaç kez on - ların dediklerini padi aha iletmek için mabeyne girdi, çık - tı. En sonra, büyük bir üzüntü taklidi yaparak padi ahın, hasta oldu unu, bu yüzden huzur u ahaneye kabul edi - lemeyeceklerini söyledi. Yalnız padi ah, «Evlâtları»nın ar - zularını göz önüne alaca ını söylemeyi de unutmamı tı. Yaver Pa a da bu ba tan savma i inin daha nazikçe ol - ması için birkaç güzel ve avutucu söz söylemeyi unut - mamı tı.

Ö renciler de direnmi :

— Bizi halk gönderdi, mutlaka kabul edilmek iste - riz! demi lerdı. Padi ah da nuh demi , peygamber deme - mi , bunun üzerine de Halide Edip'le öbür iki genç elçiye arkalarına bakarak kös kös saraydan ayrılıp gitmek dü - mü tü.

ı Artık, stanbullular, Halide Edip'in romancılı ı yanın

da zengin ve co turucu hatipli ini de ke fetmi lerdi. Fa-
tih mitinginden sonra, Kadıköylülerin ve Haydarpa a Tıp
Fakültesi ö rencilerinin de istekleriyle Kadıköy'de konu -
ması da bir olup bitti haline gelmi ti.

Cuma günü, sürekli bir yaz ya muru onbinlerce din '
leyicinin emsiyelerinin üzerine bardaktan bo anırcasına
dökülürken, Halide Edip, Fatih'teki konu masına çok ben-
zeyen bir konu ma yapmı tı. Ya murun kül rengi perdesi
arkasında kendisinden ık, umut ve ate isteyen onbin-
lerce göz, kar ısında dostluk, efkate ve sevgiyle parlı-
yordu. Gökyüzünde karanlık bulutlar, yerinden kaymı
da lar gibi gürültüleriyle yuvarlanıp gidiyor, im ekler
trajik güzellikleriyle çakıp duruyordu. Ya murun damlar-
da, a açlarda, yerlerde ve emsiyelerin bezleri üzerinde
çıkardı ı gürültü, genç hatibin sesini ve sözlerinin ço u-
nu alıp götürüyordu. Yine de i itilen tek tük sözcükler,
dinleyicilerin yüre inde ate ten sözler biçiminde bütün
leniyor, anlam alıyordu. Millet, yalnız güzel lâf aramıyor,
bu kahpe olaylara kafa tutacak, meydanlara çıkıp hak-
sızlıklara kar ı haykıracak yi it insanlar arıyordu. Onu
kürsüde seyretmeleri bile koca bir destan dinlemi çesi
ne onları co turmaya yetiyordu. te, bu ilk meydan mi-
tingleri, Halide Edip'in Sultanahmet meydanında konu a-
ca ı 200 bin ki ilik miting için bir prova yerine geçmi ti.

Bu pek kalabalık ve co kun mitingin hazırlanması
kolay olmamı tı. Günlerce önceden gizli ve açık yurtse .
ver ve milletsever eller davranmı , stanbul'un duyan ve
dü ünen milyonluk halkını dalgalandırmı tı. Bu gizli ve
açık eller arasında türlü seçkin ki iler, türlü millet sever
kurullar vardı. Halk Oca ı çevresinde toplanmı kalbur-
üstü bir avuç aydın, uyarıcıların önemli bir bölümünü
kapsıyordu. Halide Edip'in kocası Doktor Adnan (Adıvar)
bey, yazar ve hatip Nakiye hanım, göz doktoru Esat Pa-
a, Cemil bey. Maliye Müfetti i Arif bey, smail Hami
Dani ment bey, Kasımpa a Eczanesi sahibi Vasıf bey,
Çanakkale Sava ı malûllerinden Hayri bey, yedek subay
Fehim Galip bey, basın genel müdürü Ahmet Hikmet

bey, bu dev mitingi tertipleyenlerden birkaçıysa da bahçaları de ildi.

Türk basını bunda en büyük rolü oynamı tı. Süleyman Nazif'in Türklü ün kahramanlık damarlarına, yeni ya atma ve sava ma kıvılcımları atan konuma ve yazıları. Yunus Nadi'nin her eyi göze almı yurtseverce yazıları, Mehmet Akif'in vaazı andıran pek dokunaklı şiirleri, umutsuzlu un gazlı ve öldürücü bataklı nda ellerini havaya kaldırmı olan halka ölmek için çarpı maktan, sava maktan bahka yapılacak bir ey kalmadı nı anlatmaya çalı yordu.

Genç ve anlamlı yüzü gümü bir saç demetiyle süslenen tek büyük hatip Hamdulah Suphi, genç bir yanarda gibi, kükreyerek stanbul'un üstüne çökmü olan kardü ü da itmak için u ra yordu.

Bu co kun çabalamaların bir de yeraltı yanı vardı ki, bunları ancak birkaç kula ı delik kimse biliyordu. Akdeniz müstahkem mevki kumandanı Galatalı evket bey lö, Kara Vasıf bey ve arkadaşlarının 1918 ubat'ında kurmu oldukları gizil Karakol Kurumu, daha zmir i gal edilmeden önce ilk sava sloganını ortaya atmı , zmir'in i - galinden sonra da «harekete geçmi sti.

Dünya çapında bir dev miting hazırlayabilmek için pek de erli karakol militanları halk denizine öyle bir dalı yapmı tı. eyh kılı nda bütün Asya'yı gezip dola mı ve Türkiye kuzu için çalı mı bir idealist olan Baha Sait bey, kendisine sempati besleyen hocaları uyandırmak için bir kez daha davranmı tı. Kumandan Kemalettin Sami bey (Pa a) aydınlarla, Galatalı evket bey gazetecilerle (Süleyman Nazif beyle) ilgilenmeye bahlamı tı. Gazetecilerin yi itçe çı lıkları, halk üzerinde bir alarm etkisi yapmı tı. Fatih meydanında yapılacak ilk miting için rozetler hazırlanmı tı. Bu rozetlerde « zmir Türk kalacaktır» yazılıydı.

Dev Sultanahmet mitingi için gazeteciler, sadece gazete sayfalarında kalmamı , stanbul'un en ücra kö eleline sokularak birer militan gibi çalı mı lardı. Sonradan her biri tanınmı birer aydın olan türlü fakültelerden genç

•lik temsilcileriyle, genç gazeteciler, birer genç kurt gibi mahallelere da ımlı , ömürlerinin en kutsal na ralarını at- mı lar, Türk halkının vicdanına giden sihirli kapıyı açma- sını bilmi lerdı. Nizamettin Nazif, Mükrimin Halil (Ord. Prof.), Ahmet Hamdi Ba ar, karde i Hüseyin Ragıp, me - hur kuvayı milliyeci ve millî casus Asker Saime (Prof. Münevver), Sadri Ertem, Raif Necdet ve daha birçoqları bunlar arasındaydı. Emin Âii, Servet, Meki, Tarık, Elif Naci, Nazmi Acar ve daha ba kaları da bir komite düzeni içinde çalı mı lardı. Gazetecilerden Ziya Gevher, Kemal Salih, Arif Oruç, Velid Ebüzziya, Hilâli, İhami beyler dev gibi u ra mı tı.

ttihat ve Terakkicilerin evleri karınca yuvası gibi kaynıyordu. Onlar, gerçekten yurt ve milletsever, aynı za- manda da tecrübe sahibiydiler. Bu kaos ortasında en az a iran yine tecrübeli subay kadrosuyla onlardı.

Bütün bu bilinçli tertipçilerin amacı Sultanahmef meydanında hiç olmazsa sekiz on bin ki ilik bir kalaba- lık toplayabilmektı. «Hatıplerin Obelisk ile burun buruna kalmalarından* korkuyorlardı.

Padi ah ve itilâf devletleri temsilcileri, bu mitingten ku kulanmı tı. Hükümetin bunu önlemesini stedilerse de Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in yerine vekâlet eden air fi lozof Rıza Tevfik bey, bu iste e uymamak yi itli ini gös- terdi :

— Miting menedilemez! diye kestirip attı. Öbür na zırların kimisi, bu mitingi önlemesi için Filozofu çok sı kı tırdılarsa da o bunlara boyun e medi.

En sonra, Rıza Tevfik bey, yine konu tu :

— Pek iyi, kabul, dedi, yarın öyle bir iddetli tedbir alaca ım ki toplanmalarına imkân kalmayacaktır.

Ertesi sabah, Dahiliye Nazırı Vekili olan Maarif Na- zırı Filozof Rıza Tevfik bey, gerçekten alaca ı tedbiri almı tı. M tingi önlerse bu önleyecekti.

«Park çimenlerinin ezilmemesi ve çiçeklerin koparı- lması için parklara girilmesi» iddetle yasaklanmı tı.

Halk, bunu ö renince parkların çevresinde bo una .süngülü nöbetçiler cradı. Ortada hafif bo az rüzgâriyla

ba larını sallayan renk renk çiçeklerden ba ka kimsecikler yoktu. (Sevr muahedesine imza atan o büyük air, ke ke bu ince. yurtseverce ve nükteli emirlerini sonuna dek sürdürmek yürekiili ı.ı gösterseydi de o acıklı hale dü meseydi!)

Bir damlacık umut iksiri için birçok eyini feda etmeye hazır olan iki yüz bin insan. Belediyenin güzel çiçeklerini küçük engeller gibi çi neyip geçti ve elinin yeti ti i, aya ının basabildi i her yeri doldurdu.

**

Hglide Edip'in gözlerinin önündeki dü sislerine benzeyen büyük heyecanın bu usu, yava yava silinmeye, canlı cansız her ey kendi gerçek yerini, büyüklü ünü ve tonunu almaya ba lamı tı. imdi, yüksek bir kürsü ile kar ı kar ıyadı.

Bu, Türk Oca ının hitabet kürsüsüydü. Getirilip Sultanahmet Camii'nin önüne yerle tirilmi ti. Kapkara bir örtü ile örtülmü olan bu kürsünün önüne Amerika Cumhuriyeti Wilson'un prensiplerinden on ikincisini gözlerle sokmak ister gibi kocaman harflerle yazmışlardı: «Wilson prensibi 12 nci madde.» Bu yazı da kara yazılmıştı.

Bu kürsüye dek gelebilmek için o i ne atsan yere dü ürmeyecek insan denizini nasıl yarıp ilerledi ini imdi anlıyordu. Evet, onu buraya dek getiren dört süngülü asker olmu tu. Bunların ikisi önden, ikisi de yanlardan yol açmışlardı.

Halide Edip, kürsünün önüne geldi inde ömrünün en büyük, en erefli olayını ya adını anlamı tı. Pek az insan ömründe böyle bir insan denizi kar ısında söz söylemek ansına sahip olabilirdi.

Gövdesi, bir elektrik akümülatörü haline gelmi ti. Kalbinin bu korkunç elektrik yüküne nasıl dayandı ına kendi de a ıyordu. Kürsüye tırmanıp da bu insan denizi üzerinde gözlerini gezdirince ruhu biraz yatırı r gibi oldu. Bu yarım milyona yakın üzgün bakı lı göz, ondan, ya amayı sürdürmek çin güç ve kuvvet istiyordu. Ruhundaki öldürücü elektrik yükünü serin bir avutma ya muru

gibi hem ehrilerinin kalbine bo altmak için artık önünde hiç bir engel yoktu. Artık, padi ah da onun konumasını yasak edemezdi. Padi ah da bu barı yanık insan denizinde bo ulup giderdi.

Halide Edip, bu üzgün halk yınının u anda bir tek yüre e sahip oldu unu ve bu dev kalbin içinde kendi kalbinin de bir zerre gibi attı nı duyuyordu.

ki yüz bin insan, bir tek yürek gibi çarpıyor ve bir tek insan gibi susuyordu. Bu sırada Ayasofya ve Sultanahmet camilerinin kara bayraklar sarkan yirmi erefesinden birden stanbul'un, belki de bütün Türkiye'nin en yanık ve güzel sesli müezzin ve hafızları bir anda ve hep birlikte salâ vermeye ba layınca dev halk yını, bir kez içinden titredi ve bütün gözler kendinden geçercesine yukarı kalktı. Mini mini birer biblo gibi görünen hafızlar, minarelerden a a ı dev gibi sesler salıveriyorlardı.

Salâ, halka o denli dokunmu tu ki, kadınlar a lama ya, erkeklerse yerinde duramamaya ba lamı tı. Mitinge katılan hemen herkes, ömrünün en büyük gününü ya adı na inanıyordu; bütün halleri bunu gösteriyordu.

Salâ bitince yine hafızların ba ladı ı tekbir, iki yüz bin insanın a zına geçti ve meydanın üzerinden sıra sıra gök gürültüleri gibi dalgalanarak geçmeye ba ladı.

ki yüz bin a ızdan üç kez yenilenen :

— Aliahü ekber, Allahü ekber, lâ ilahe illallah, val lahü ekber Allahü ekber ve lillâhül hamd!

Bu Arapça sözler, belki imdiye dek islâm dünyasında bu denli kalabalık ve inançlı bir müslüman yınının ca bu denli anlamlı ve co kun söylenmemi ti.

Bu gök gürültüleri, padi ahı Yıldız Sarayı'nda ve galipleri kuruldukları maroken koltuklarında bir kez hoplatıp sıçratmı tı. Biraz sonra yanık sesli hafızların ilk yaylım ate i açtıkları minarelerin tepesinde ilk dü man uçakları uçmaya ba ladı. gol ordusunun taburlarına alarm verildi. Kö eba larına a ır makinalı tüfekler yerle tirdiler. Bu, onlarca bir ayaklanma ba langıcından ba ka bir ey de ildi.

Tekbir de bitmi , sıra hatiplerin konumasına gel

misti. Halide Edip, nutkunu yazıp hazırlamamı tı. Halktan aldı ı güçle konu acaktı.

— Karde ler! Vatanda lar, diye ba ladı;

Yedi yüz yılın erefi, gö e yükselen bu minarelerin tepesinden Osmanlı tarihinin yeni faciasını seyrediyor, bu meydanlardan çok zaman alay halinde geçmi olan büyük atalarımızın ruhuna hitap ediyor, ba ımı bu görünmeyen ve yenilmez ruhlara kaldırarak diyorum ki: Ben islâmiyetin bedbaht bir kızıyım ve bugünün talihsiz, fakat, aynı derecede kahraman anasıyım.

Atalarımızın ruhları önünde e iliyor, onlara bugünün yeni Türkiye'si adına hitap ediyorum ki, silâhsız olan bugünkü milletin kalbi de onlarınki gibi yenilmez kudrette-dir. Allah'a ve haklarımıza iman ediyoruz.

Karde ler! Evlâtlar! Size dünyanın verdi i hükmü dinleyiniz: Avrupalı itilâf devletlerinin tecavüz siyaseti ba zan hıyanetle ve daima haksız olarak Türkiye'ye çevrilmi tir. E er ayda ve yıldızlarda da Türkle müslüman bulundu unu söyleseler, oralara da istilâ orduları gönderirlerdi.

Nihayet, hilâli parçalamak için ellerine bir fırsat geçmi tir. Bu kararlarına kar ı bizi tutacak hiç bir garplı kudret yoktur. Bu meselede bu insanî olmayan karara katılmayanlar da aynı derecede belki daha da mesuldürler. Onların hepsi, insan haklarını ve millet haklarını müdafaa için bir mahkeme kurmu lar, fakat, orada yenilenlerin parçalanması hükmünü vermi lerdir. Türklere günahkâr diyen bu kimselerin kendileri o kadar günahkârdırlar ki, okyanusun suları onları temizleyemez.

Bir gün gelecektir ki daha büyük bir mahkeme, milletleri tabîi haklarından mahrum bırakanları mahkûm edecektir. O mahkeme, bugün bizim aleyhimizde olan devletlerin fertlerinden te ekkül edecektir. Çünkü, her ferdin içinde ezeli bir hak duygusu vardır ve milletleri meydana getirenler de fertlerdir.

Karde ler! Evlâtlar! Beni dinleyiniz! Sizin iki dostunuz vardır: Müslümanlar ve haklarımız için seslerini bir gün yükseltecek olan medenî milletlerin fertleri!.

Birincisi bugün sizinle beraberdir. kincilerse. bizim a maz olan gayemizin hakkını er geç anlayacak olan fertlerdir. Hükümetler dü manımız, milletler dostumuz ve kalbimizde haklı isyan kuvvetimizdir. Bütün milletlerin haklarını kazanaca ı gün, çok uzak de ildir. O gün geldi i zaman, bayraklarınızı alınız, bu maksat için canlarını veren karde lerimizi ziyaret ediniz.

imdi yemin edin ve benimle beraber tekrarlayın :
«Yüre imizdeki mukaddes heyecan, milletlerin haklan ilân edilinceye kadar devam edecektir!»

nsan denizi ses halinde gürledi:

— Yemin ediyoruz!

Minarelerin tepesinde ve Halide Edip'in ba ı üzerinde vızıldayıp duran dü man uçaklan, birçok sözlerin i itilmesine engel olmu tu. Böyle de olsa ba arı büyüktü. s-tanbul'un ruhu, bir kez ayaklanmı tı.

Halide Edip, sözlerini bitirip de kürsüden a a ı baktı nda hemen oracıkta bir yı in sakat asker ve subay gördü. Bu genç ya lı kalabalı ın gençlerinden bir grup kürsünün koruyuculu unu üstlerine almı görünüyordu. Bu sava sakatlarının meydana getirdi i hilâlin içinde Fransız Generali Faulon ile Korsikalı Fransız jandarma albayı Sekaldi de vardı. Halide Edip, General Faulon'un gözlerinde de o Türk gözlerindeki içten ve altın ya ları görmü ve çok sevinmi ti.

Bu arada kürsünün yanba ındaki Üniversiteli dinleyicilerden biri:

— Milletim, zavallı milletim! diye gözya ları içinde haykırarak oldu u yere yı ıldı kaldı, bayılmı tı. Halide Edip de kürsüden indi, birçokları gibi çocu un yardımına ko tu. Genç hatibin gözleri, kürsünün basamaklarında oturan ye il sarıklı bir Anadolu hocasına çarptı. Adamca ız hüngür hüngür a lıyor, gözya ları sakalından a a ı süzülüyordu.

— Halide hanım. Halide hanım, kızım! diye a layarak Halide Edip'in ellerine sarıldı. O da hocanın yanına **çok**lu. Ya lı adamca ız ba ını onun ellerinin üstüne koymu , hâlâ a lıyordu. Bu hal, Halide Edip'e de dokundu undan

o da a lamaya ba lamı tı. En sonra, ihtiyarcı in sırtını ok adı ve:

— Haydi, kalk, kürsüde dua et! dedi ve kürsüyü gösterdi.

Hoca, yüzü gözü gözya ı içinde olarak kürsüye çıktı ve memleketi Tann'nın tez zamanda kurtarması için dua etti. Miting bitmişti. İmdi, İstanbul gençli inin co - kunlu u ba lamı tı.

Fatih Belediyesi önünde yapılan ilk mitingten sonra gençler, Türkiye'nin Bastil'i Bekira a Bölü ü'ne bir baskın yaparak memleketin bütün büyük adamlarının hapsedildi i bu siyasal zindanı bo altmak niyetindeydiler. Intelligence Service bunu haber almı , Amiral Galtrop'la General Harrington'a bildirmişti.

Birkaç saat sonra i gal kumandanlı ı, bütün sokak toplantılarını, mitingleri iddetle yasaklayan yaftalar bastırmı ve İstanbul'un bütün kö e buca ına astırmı tı. Bunun tersini yapanlara verilecek en küçük ceza idamdı. Sultanahmet meydanında toplanmı olan dev kalabalık, ölümden korkusunu bütün dünyaya göstermişti.

Sultanahmet mitingi da ıldıktan sonra heyecana dü mek sırası kö e ba larını makinalı tüfeklerle tutmuş olan i gal kuvvetlerine gelmişti. Bu sırada ellerinde bunca insanı öldürmeye yetecek kur un bile yoktu. Onun için, aydın gençli in önyak oldu u yürüyü dalgası. Divan yolu'ndan Beyazıt meydanına dek sürüklenmişti. Sloganlar atılmıştı :

— Bekira a Bölü ü'ne!

Harbiye Nezaretinin demir kapıları sıkıca kapatılmış , Fransız tankları, Bekira a Bölü ü hapishanesinin çevresinde mevzi almıştı.

Harbiye Nezaretinin demir kapılarına dayanan bu öfkeli insan kasırgası, önündeki bütün engelleri yıkmak üzereydi.

Bastil'in hürriyetçi halk yı nları eliyle nasıl yıkıldı ını tarihte okumu aydınların sayısı, pek az de ildi.

Artık bu millî öfkenin çılgınlığına tutulmuş bu boyunları ne demir kapılar, ne gökte uçarak sık sık dalırlar yapan iğalci uçaklar, ne de tankların ateşe hazır topları durdurabilirdi. /

Küçümencik bir olay, bu büyük çaptaki tarih olayının meydana gelmesini önledi.

Halide Edip de, biten mitingle beraber yerinden oynayan korkunç kalabalığın seline kapılmıştı. Fuat Pa'nın Türbesi Sokağının başında halk, fırtınadaki bir gemide panik tutulmuş yolcular gibi heyecan içindeydi. Bu konu an ve durmadan birbirleriyle konu an ve birbirlerinden bir eylem anlamak isteyen halkı böyle heyecanlandırmış, acaba ne olabilirdi? Birkaç dakika önce miting dokunaklı havasında gözyaşı döken bu halk, şimdi, başka bir heyecanın peşinde koşuyor gibiydi. Halide Edip de herkes gibi ayrılmıştı. Hayır, mitingin kutsal havası henüz dağınık değilmiş. Genç hatip baktı: «Bir ihtiyar Nafia Nezaretinin duvarına dayanmış, ellerini göğze kaldırmış» dua ediyor gibiydi. Yanından koşarak geçen yoksul bir kadın, şöyle söyleniyordu :

— O da geldi, bize geldi.

Acaba, bu gelen, buca heyecana sebep olan kimdi? Acaba, halk, bir büyük evliya mı görmüştü?

Halide Edip'in yanında bulunan ablasının kızı Feride, bu sırada eilmi, ayakkabıllarını çıkarıp eline aldı gibi ileri doğru yalınayak koşmaya başlamıştı. Ne oluyordu? Millet delirmiş miydi?

Halide Edip de kızın arkasından koşmaya başladı ve köşebağında onu yakalayiverdi.

— Ne oluyor. Feride?

— Teyze, geldi, geldi.

— Kim geldi?

— Padi ah!

Genç kadın, bütün çılgınca heyecanının nedenini anlamıştı. O zaman, kaygusuzca ordaki bir aca yaşlandı ve hâlâ çılgınca akan insan selini ibretle seyretmeye başladı. Görünürde padi ah filân yoktu. Bu sırada ağacın yanında dikilip duran ve kendisini biraz önce dinlediğini an

la ılan bir deniz subayıyla gözleri kar ılaınca subayın
•acı acı gülümsedi ini gördü, ona :

— Padi ah nerde karde im? diye sordu.

Deniz subayı :

— Padi ah filân yok. dedi, bu. halkın hayalinde. Gö-
rüyor musunuz, kalabalı ın içinde mü ir üniformalı biri
var?

Halide Edip, e ilerek bakınca tıpkı padi aha benze-
yen uzun boylu, ince vücutlu, gözlüklü ve Mare al üni-
formalı bir adam gördü.

Padi ah, Harbiye Nazırı evket Turgut Pa a'yı hal-
kın Bekira a Bölü ü'nü basmasına engel olmak için gön-
dermi ti. Adamca ız, halka bir tek söz söylemeye vakit
bulamadan padi ah sanılarak arabasından indirilmi ti. Bu
halkın padi ahı kendi arasında görmek iste inden do -
mu tu.

Bu sırada halk birbirine öyle ba ırıyordu:

— O de il! O de il!

Halide Edip, yanından ayrılıp giderken deniz subayı-
nın söyledi i u sözden çok ho lanmı tı:

— Hem ire, padi ahın gelmedi ine ökredelim!

evket Turgut Pa a. gerçi halkla konu mamı sa da
Türkiye Bastil'ine yönelen kalabalı ın kaynayan kazanı-
na bir teneke so uk su gibi girmi ve onu yolundan çe-
virmi ti.

Sonra, dalgalar yava yava sa a sola ayrıldı , cad-
dede yalnız ayak seslerinden meydana gelen bir gürül-
tüden ba ka bir ses i itilmez olmu tu.

Herkes, kös kös çekilip gittikten sonra. Padi ah Va
hidettin'e pek çok benzeyen Harbiye Nazırı evket Tur-
gut Pa a, halk gibi a kın, onların ardından bir süre ba-
ka kaldı.

Oysa evket Turgut Pa a. vatan ve millet sevgisiyle
dopdolu bir askerdi.

FARE DO URAN DA

Sava ı bilmeyen, barı ı da bilmez.

Japon Atasözü

Vahidettin, Damat Ferit Pa a'yı huzuruna ça ırarak:

— Bu Sultanahmet mitingi, bütün stanbul'u yerinden oynattı ı gibi ingilizleri de çok ku kulandırdı. Memleketin bir ucundan gelen telgraflar, temsilciler, haberler var. Hepsi bir çare bekliyor. Ne yapabilece imiz hakkında bir dü ünceniz var mı? diye sordu.

Ferit Pa a, etli fenerini göbe inde ba layarak :

— Eski, yeni birçok devlet adamları, bir ûrayı saltanat toplanmasını istiyor. Yunanlıların memleket içerilerine do ru ölebildi ine ilerlemesi herkesi tedirgin etmi . Buna bütün tecrübeli devlet ve fikir adamlarını sinesinde toplayan ûrayı saltanatın çare bulaca ı umuluyor. Bir ûrayı saltanat toplanmasını irade buyurunuz, fikirleri yatı tırmanın çaresine bakalım.

— Peki, bir ûrayı saltanat toplanıp bu heyecanı yatı tırsın!

Damat Ferit Pa a, o dev mitingden tam iki gün sonra, 8 Haziran 1919 da bir ûrayı saltanat toplanacağını, bütün delegelerin, kurulların ve ki ilerin Yıldız Sarayı'nda toplanmasının irade i seniye gere i oldu unu bildirdi.

8 Haziran Pazartesi günü ö leden sonra bütün kabine üyeleri, ayan üyeleri, bilim adamları, bütün eski nazırlar ve elçilerle onbe profesör, ûrayı devlet ve temyiz mahkemesi üyeleri, basın kurulu üyeleri, baro delegeleri, medrese delegeleri, Pa aeli Müdafaayı Hukuk derne i delegeleri, Sulh ve Selâmet Partisi delegeleri. Adana Müdafaayı Hukuk u Milliye derne i delegeleri, Vilâyatı arkiye Müdafaayı Hukuk u Milliyesi delegeleri, Millî Ah rar Partisi delegeleri. Kürt Taâli derne i delegeleri, ûrada yer alacaklar arasındaydı.

En ba ta da Padi ah Vahidettin, Veliâht Abdülmecit efendi ve Sadrazam Damat Ferit Pa a yer alıyordu.

Büyük bir önem verilen bu toplantıya Türkler bir kur tuu urriuduyla sarılırken, itilâf devletlerinin temsilciler de bir ba ka açıdan bakıyordu. Acaba bu. padi chı bir ulusal direnmenin liderli ine mi sürükleyecekti?

Toplantı, Yıldız Sarayı'nda mabeyn dairesinin üst kat direkli salonunda yapılacaktı. «Bu tarihî salon, üç bölüm den baretti. Yan bölümler, iki er mermer direklerle ortadaki büyük parçadan ayrılıyordu. Salona merdiven baındaki iki kanatlı bir kapıdan, kapı önüne konulmuş Hınt kârî bir paravananın kenarından geçilerek giriliyordu. Salonun ortasındaki büyük avize altında yuvarlak bir masa bulunuyordu. Girilen kapının tam karısındaki ba ka bir salona açılan kapalı üç kapıdan ortadakimin önünde ba kanlı a özgü bir masa duruyordu.

«Ba kanlık makamının hizasından itibaren sa lı sollu sandalyelerin ön sırası vükelâ heyetine, arkası sırası ayan üyelerine ayrılmı tı. Ba kanlık masasının karısında iki sıra olarak dizilmiş sandalyeler de dernek ve parti mensuplarına ayrılmı tı.»

«Toplantı salonunun iki yanındaki mermer direklerle ayrılmı yüksekçe ahni lerde eski nazırlar, elçiler,, i miye, büyük mülkiye âmirleri, temyiz mahkemesi, devlet ûrası, divanı muhasebat ba kanları, üyeleri v.b. ki ilet bulunuyordu. Ayan üyelerinin karılarında basın, yanlarında Darülfünun mensupları oturuyorlardı. Zabıt kâtipleri salon kapısının sol yanındaki kö ede yer almı lardı.»

Pazartesi günü saat tam iki buçukta salona kara ordusu ve donanma kumandanları girdiler. Bunlardan sonra ilmiye, yüksek mülkiye yöneticileri. Ayan üyeleri, eski nazırlar ve elçiler, siyasal parti ve dernek delegeleleri ki, bunların arasında Sosyal Demokrat Partisi delegeleleri de bulunuyordu, en sonra da Damat Pa a'lar ve nazırlar geldi.

Salona girenler, hemen te rıfatçılarca alınıp kendilerine ayrılan yerlere oturuyorlardı. Ç a rılanlara da itılan programda toplantı" üstüne gerekli bilgi veriliyordu. Bu bir fikir yoklama ve danı ma toplantısı olacaktı. Son siyasal durum üstüne herkes kendi dü üncelerini ve alın

ması gereken tedbirleri söyleyebilecekti. Gerek padi ah, gerekse kabine üyeleri, bu yararlı fikirleri örenecek ve üzerinde düüneceklerdi.

Dernek olarak gelenlerden yalnız birer ki i konu acaaktı. Ayan meclisi üyeleri, eski nazırlar ve elçilerin her biri isterlerse söz alabileceklerdi. Darülfünunla basından yalnız iki er ki i konu abilecekti. Söz söylemek isteyenler de toplantı ba lamadan önce adlarını yazdırmak zorundaydılar. Yalnız önemli bir i vardı: Hiç kimse bugünkü acı olaylardan söz açamayacaktı. Hatipier, söyleyeceklerini yalnız ba kanlı a kar ı söyleyeceklerdi.

Birbiriyle tartı mak yasaktı. Hiç bir millet, hiç bir ki i ve hiç bir zümre üstüne a ır sözler kullanılmayacaktı. Konu ma süresi onbe dakikaydı. Nazırlardan hiç biri, kendi düünceğini söyleyemeyecekti.

Osmanlı mparatorlu u'nun bütün seçkin insanları, hemen hemen bu salonda toplanmı denilebilirdi. Hepsi susuyor, a armı saçlarının çerçeveledi i yüzlerinde derin düünce kır ıkları ve gözlerinde yitirilmien aziz eylerin kutsal acısı göze çarpıyordu. Ayan ba kanı Mustafa Asım efendi, eski ayan ba kanı ve eski hürriyetçi Ahmet Rıza bey, ayan birinci ba kan vekili Aristidi Pa a, ikinci ba kan Azaryan efendi, Abdurrahman eref bey, Mü ir Ömer Rü tü Pa a, Fuat, Osman, Ferit, Süleyman Pa a'lar, eski nazırlardan Re it ve Cevat Pa a'lar, Nâbi, Mehmet Ali, Cemil Molla beyler, eski elçi Galip Kemali bey, Safa bey, ehremini Cemil Pa a, Mü ir Kâzım Pa a, Esat Pa a. Fevzi Pa a, Amiral Vasıf ve Arif Pa a'lar, salonu süsleyen yüksek ki iler arasında göze çarpıyordu.

Kocaman salonda, öksürüklerden ba ka ses i itilmiyordu. Saat üçe be vardı. Bu sırada ba mabeynci Yaver Pa a, salona girdi ve do ruca Damat Ferit Pa a'ya •giderek yava bir sesle :

— Zatı ahane salona gelmek üzeredir! dedi.

Bu sözü yava söylenmekle beraber, bütün salonda kiler i ltimi ti. Ba kan Damat Ferit Pa a, bu söz üzerine aya a kalkıp saygı duru una geçince herkes aya a kolk

ti. Bunların pek ço u ellerini göbeklerinin üstünde ba -
ladılar.

Herkesin gözü ba kanlık makamının arkasındaki bü -
yük çift kanatlı kapıya dikilmi ti. Bu iki kocaman kanat,
bir anda açıldı ve padi ah ince uzun ve kamburca göv
desiyle içeri girdi. Ba kanlık makamına do ru kararsız
adımlarla ilerledi. Koyu renkte bir sivil giynek giymi ti.

Veliaht Abdülmecit efendi de padi ahın arkasından
ve hemen iki adım gerisinden geliyordu. O da padi ah
gibi koyu renkte bir giynek giymi ti. Ak sakallarının çev -
reledi i yüzünde iri mavi gözleri bir zekâ güzelli iyle par -
lıyordu.

Salondakilerin birço u, memleketin i gali sorunu üze -
rinde veliahtın dü üncelerini biliyordu. Vahidettin, i gal
i i üzerinde çok bir ey konu masa bile o konu abilir
ve bir hareket yaratabilirdi.

Sultanahmet mitinginden | sonra, dü üncesini soranla -
ra öyle demi ti :

— Topkapı Sarayı'ndan çıkarılan sanca ı erif ile z -
mir'in i galini protesto etmek için toplanan kalabalı ın
yalnız Türk milleti de il, bütün âlem i islâmdan ibaret ol -
du unu, zmir'in galini tasvip etmeyenlerin bilhassa Sul -
tanahmet meydanında te kil etti i adedin yüzbinleri im -
diden a tı ını gördükten sonra, bu ümidin yerinde oldu -
unu söylemek, bizim için, hakikati ifade etmektir.

Darülfünunun konferans salonunda zmir'in i galini
protesto için yapılan büyük toplantıda Abdülmecit efen -
di de bulunmu tu. Yazar Süleyman Nazif'in ate li konu -
masından sonra heyecana gelerek aya a fırlayan veliaht,
bütün saray erkânını, padi ahı ve i gal makamlarını a -
ırtan sözler söylemi ti. imdi, bu yüzden Sultan Vahi -
dettin, ondan adamakıllı ku kullanıyor ve onu göz hap -
sinde bulunduruyordu.

Veliaht, Mustafa Kemal gibi Anadolu'ya geçmek is -
tiyordu. Yazar Ru en E ref bey, Abdülmecit efendinin
bu iste ini yakından bilenlerdendi. Mustafa Kemal'in ya -
kınlarından oldu unu bilen veliaht, ona bu ste ini söy -
lemi ve Anadolu'ya geçmenin yollarının ara tırılmasını

dilemi ti. Enver Pa a'nın ulusal casus örgütü demek olan «Te kilâtı Mahsusa»sı o gittikten sonra süvari Albayr Hüsamettin beyin elinde kuvayı milliyenin istanbul örgütlerinden birisi haline gelmi ve güçlü bir çalı maya koyulmu tu. te) Hüsamettin beyin gizli örgütüne ba li bulunan ve TopKapı ehremini bölgesindeki kuvayı milliyeye örgütünün ilk kurucusu ve Hüsamettin beyin yakın arkada ı Yüzba ı Emin Âli beye Ru en E ref bey, Abdülmecit efendinin bu Anadolu'ya geçme iste ini açmı ve buna çare bulunmasını istemi ti. Bu haber, Hüsamettin beye iletilmi se de Albay, bunun olamayaca ını söylemi ti. undan ki Musaf3 Kemal, çok radikal dü üncelere sahipti: Havza'da bulundu u sırada hanedanın kaldırılaca ı üstüne konu mala' yapmı tı. Bu yüzden de veliahtın Anadolu'ya geçirilmesi memleketin ba ına yeni ve büyük bir serüven hazırlamak demek olurdu. Orda ulusal kahramanlıklarla palazlanan bir veliaht, ulusal kahraman Mustafa Kemal için çok tehlikeli bir rakip olabilirdi. Ondan sonra da bu belâli Osmanlı hanedanını memlekettten söküp atmak bir hayal olurdu.

Sonra, Abdülmecit efendinin seccadecibasısı Zeki bey de Hüsamettin beyin ulusal örgütündendi. O da ve liahtın Anadolu'ya geçmek istedi ini birçok kez Hüsamettin beye açmı sa da Hüsamettin bey, bunun clamayaca ını nedenleriyle Zeki beye anlatmı tı.

Abdülmecit efendi'nin Anadolucu oldu u bir olay dolayısıyla da biliniyordu: Veliiaht, padi aha bir önerge hazırlayıp vermi ti, bunda «milli mücadelenin» haklı bir dâva oldu unu savunmu tu. Vahidettin'in gizli kaldı ını sandı ı bu önerge, stanbul kuvayı milliyecilerinin eline geçmi ve smail Hâmi Dani ment bunu gizlice bastırıp dağıttı ı «Memleket» gazetesinde yayımlamı , Vahidettin'i iyice ürkütmü tü.

Vahidettin, ba kanlık kürsüsüne varmadan önce bütün salondakilere burnundan tutturulmu altın çerçeve li gözlüklerinin arkasındaki anlamsız gözleriyle ara tırarak baktı ve hepsini askerce selâmlayarak ba kanlık kürsüsüne çıktı.

Bütün salondakiler, manyetize olmu gibi son Türk padi ahına gözlerini dikmi bakıyor ve ondan güzel ve umutlu birkaç söz bekliyordu. Vahidettin. öksürüp bo azını temizledi, sonra bir ezber okur gibi renksiz, heyecansız ve biteviye sesiyle öylece konu tu :

— Vaziye,t i hazıra i hariciyeden dolayı sizleri devlet ve âyan ı kiram ile mütehayyızan ı memleketi buraya davet ettik. Devlet i Osmaniyemizln duçar oldu u mü kilâtı hazırası hakkında lâzım gelen tedbirlerin acilen itihazı için meclisimizde bulunan aziz zevat ı kiramın her birlerinize lâyük olacak fikir, rey ve mütalâalarını beyan buyurmalannı sizden istemeyi dü ündük. Bu içtimai, memleketimiz ve devletimiz için müteyemmen ve mesut etmesini meclisimiz ile heyetimizi bai i intibak ve hidayet buyurmasını Cenab ı Vacibüttealâ hazretlerinden niyaz eyledik. Bu hayırlı içtimain kü adıyla makam ı riyaseti i gal eylemesini sadrazam pa aya havale eyledik. Allah cümlemizi eltaf ı nahiyesine isal buyursun ve peygamberimiz efendimizin efaat ve manevî huzurlarına ula mak saadetiyle müyesser eylesin!

— Âmin!

Vahidettin, salondakilerin âminini dinledikten sonra yine onları askerce selâmladı ve salondan çıkarken kolunu, arkasında dikilip duran Abdülmecit efendiye verdi, o da ister istemez onun koluna girdi. Böylece toplantıda kalıp konu mak ansını yitirmi oldu. Vahidettin. Abdülmecit'i kolunda sürükleyerek orta kattaki özel dairesine götürdü. Abdülmecit efendi, memleketin gerçekten aydın insanlarından biriydi. Sanatçı ruhunda her Türk aydını gibi bu zâlim i gale kar ı sonsuz bir tiksinti vardı. Bu duygularını kendinden dı arı bile ta ırması tı. Herkes bunu biliyordu. Salondakilerden birço u, onun güzel bir eyler söylemeye hazırlıklı oldu unu biliyordu. Padi ah, veli ahdın pot kırmasından korkarak onu sanki sürüklercesi ne alıp götürmü tü.

Padi ahın konu ması, salondakilerin üzerinde bir souk du etkisi yapmı tı. Abdülmecit efendiyi de konu turmaydı tüy dikmi ti. Yüzlerdeki umutsuzluk azalaca ına.

artmı tı. Birçok yüz, bir fırtına bulutu gibi kararmı ve sarkmı tı. Bütün salon somurtuyordu.

Padi ah çıkıp gittikten sonra, sadrazam, iri gövdesiy le ba kanlık kürsüsüne kuruldu ve herkesi yerine oturtuktan sonra öyle konu tu:

— **Ayanı** kiram, müderrisan ı izam ve misafirin i be nam efendilerimiz hazeratı, memleketimizin kar ıla tı ı mü kilâtı azıme. her türlü tavsif ve tasvirin haricindedir. zmir'in i galine kar ı Devlet i Osmaniye'nin itirazını muhtelif noktalarımızla itilâf devletlerine duyurmu bulunuyorum. Elbetteki mütareke hükümlerine muhalif bulunan bu i gali kabul etmemekte haklıyız. Düvel i itilâfiyeye bu hussusta verdi imiz notaların suretlerini, müsaade buyurursanız, burada kiraat ettirece im.

Kâtip, itilâf devletlerine verilen notaların suretlerini okuyup bitirdikten sonra. Damat Ferit Pa a, oturuma on be dakika ara verildi ini, bundan sonra, herkesin dü ün-celerini söyleyece ini bildirdi.

İkinci oturum saat dörde yirmi kala açıldı. Baro ba -kanı Celâlettin Arif bey, Vahdet i Milliye Cemiyeti'nden Hâmit bey, Trabzon Muhafazayı Hukuk derne inden Ömer Fevzi bey, Darülfünundan Âkil Muhtar bey, gazetecilerden Süleyman Nazif bey, ayan ba kanı Mustafa Asım efendi, ayandan Mü ir Fuat Pa a, konu anlar arasındaydı. Oturum açıldı nda ilk olarak Ahmet Rıza bey, parmanını kaldırarak söz istedi. Ba kan ona söz verince öyle konu tu :

— Sadrazam pa a hazretleri, bir takım muhaberat suretlerini okuttular. Halbuki bu notalann mefadı gazetelerde ilân edilmı bulunuyor. Mademki buraya bu mühim vaziyet kar ısında reyimizi bildirmek üzere davet buyrulduk. Notalarımıza düvel i itilâfiye tarafından cevap verilmi midir? Cevap vürut.etmi ise ne ekildedir? Cevap gelmemi ise ne suretle mukabele edilece i memuldur? Sadrazam pa a hazretleri, lütfen bunları izah buyursunlar da tenevvür edelim, rey ve mütalâalarımızı ona göre arz edelim.

Damat Ferit Pa a, bunları oturdu u yerde dinlemi ,.

dinledikçe de öfkelenmi , yüzü kızarmı tı. Sonra, yapmacı a daha çok benzeyen eski bir politikacı öfkesiyle yerinden do ruldu ve Ahmet Rıza beyi ummadı ı bir biçimde ha ladı:

— Ahmet Rıza beyefendi, burası meclisi ayan de ildir. Muhalefeti oraya saklayınız.

Mü ir Fuat Pa a da söz alarak unları söyledi:

— Ahmet Rıza beyin haklı mütalâasına sadrazam pa a hazretlerinin hiddetlenmesini ahsan muvafık görmedi imi huzurunuzda arzederken bu hava içinde konu ma nın faydasız olaca ı kanaatini muhafaza ediyorum.

Fuat Pa a'dan sonra hemen hemen hiç kimse konu - mak istemedi. Bu arada ngiliz muhipleri cemiyeti üyele ri, söz alarak Türkiye'nin ngiliz mandasını kabul etmesi üstüne yı ınla lâf ettiler ve Damat Ferit Pa a onları gü lümseyerek dinledi. Konu mak için epeyce hazırlanm ı olan birçok hatip, bu i in yararsızlı ını anlamı , konu - maktan vazgeçmi ti. Yalnız, Galip Kemalî bey kürsüye çıkarak :

— Bu vaziyet kar ısında kalan milletimiz için yapı lacak ey, umum milletin yekvücut bir kütle halinde kıyam etmesi olmalıdır! dedi.

Eski elçinin bu yi itçe sözleri, ûrayı saltanattan ki misini çok sevindirmi , büyük bir ço unlu u da adamakıl ılı ürkütmü tü. Herkes, gizlice birbirinin yüzüne bakıyor, yanındakinin bu söz kar ısındaki durumunu anlamak isti yordu. Herkes, yanındakinin bir provokatör olmasından korktu undan bu söz üstüne hiçbir ey söylemeyi daha akıllıca buluyordu. Yalnız Sulh ve Selâmet Partisi'nin li deri Ferit Pa a, Galip Kemalî beyin do ru söyledi ini birkaç sözcükle olsun salondakilere ve Damat Ferit Pa a'ya i ittirmek yi itli ini gösterdi. Damat Ferit Pa a. topl antının bitti ini gösterir bir davranı la aya a kalkınca herkes aya a kalktı. Herkes somurtarak bu belâlı yerden bir an önce uzakla mak çin adımlarını açtı. ûrayı sal tanat saat be i be geçe da ıldı. Da , bir fare do ur mu tu.

TUZ VE EKMEK

*Erdemsiz zenginlik kadar tiksini-
lecek hiçbir ey yoktur.*

Riverel

10 Haziran 1919 günü Balıkesir Bergama yolu üzerinde doludizgin giden genç atlı. Bergama'yı gören fundalıklı, pırnal çalılılarıyla örtülü bir tepeye tırmanarak durdu.

Güne , batmak üzereydi.¹Batı ufkunun üstünde top top olmu ak kediler gibi uyuklayan kümülüs bulutları, yava yava kızardılar, bir nar bahçesi halini aldılar. Gök bitimi, gittikçe kadife yumu aklı ında deha mor renk tonlarına bürünen da ve tepe yı nları üstünde pespembe ve bamba ka bir dünya gibi ı kılanarak gerisin geri çekildi ve derinle ti.

Atlı, gökbitiminin bu güzelliklerine kar ı durmuş da ., bunları görmeksizin ehrin panoraması üzerinde inceleyen bakı larını dikkatle gezdiriyordu.

Bu yolcu. Balıkesir'den Bergama'ya kuvayı millie örgütü kurmak üzere giden Kurmay Yüzba ı Kemal beydi (General Kemal Balıkesir), sivil ve çeteci gibi giyinmişti. Gö sünde çapraz fi eklikler, omuzunda da kız gibi bir mavzer vardı.

Burdan Bergama'ya epey çekiyordu. Karanlık basmadan oraya varmalıydı. Ne yapılacaksa bu gece yapılacaktı. Yarın, artık i i ten geçmi olacaktı.

Menemen'i alan Yunan kuvvetleri, imdi Menemen Bergama yolu üzerindeydiler. Re adiyenin yurtsever telgraf memurunun her yana çekti i u telgraftan onun da haberi vardı:

«Bergama'ya gelmek üzere bugün. Menemen tarikiyle bir tabur Yunan piyadesi, seksen süvari, mitralyöz ve cebel toplarının hareket etti ini, din karde lerin müteyek kiz bulunmasını Menemen'den haber veriyorlar. Re adiyetelgraf memuru. 9 Haziran 1919.»

Yüzba ı Kemal bey, kendi kendine konu tu :

— Bergama'ya biz, Bergamalıların çağırısı üzerine geldik; yine de dikkatli ve tedbirli olmalıyız. Her memlekette iyi, yurtsever insanların yanında erirler, alçakları da ya amaktadır. ehrin dı ında pusu kurup bizi yakalayabilirler.

Kemal bey, attan inerek bir kayanın üstüne oturdu. Bergama'dan gözlerini ayırmadan sigarasını içerek düşünüyordu. Üzerine çok çetin bir i almı tı. Bir subayın, böyle bir zamanda halkı uyarıp arkasına takabilmesi çok zor bir i ti. Halk, subaylara artık güvenmiyordu. Bütün bu zincirleme felâketlerin suçunu onlara yüklüyorlardı. Bir efe, bir zeybek, bugün halk üzerinde daha çok sözü geçer bir adam durumundaydı. Genç Yüzba ı, Bergama'ya gidip bir kez talihini deneyecekti. Onu bütün umutlandıran da Bergama halkının, Balıkesir'den yardım stemesiydi. Balıkesir, Bergama'ya istedi i imdadı göndere memekle beraber, oraya bir umut gibi Kurmay Yüzba ı Kemal beyi gönderiyordu.

Balıkesir, korkunç Yunan i gali kar ısında toplu olarak ilk uyanan ehirdi. ttihatçılar, Hürriyet ve tilâfçılar, hacılar, hocalar ve e raf denen zenginler ve fakir halk, toplu olarak savunma çareleri aramaya ba lamı ve nizamî ordu ile el ele vererek bir savunma örgütü kurmuşlardı. Balıkesir'de eski hükümet kona ı kar ısında saat kulesi biti i indeki Okumayurdu'nda ehrin bütün zenginleri (e raf), Rum zengin ve e rafı da aralarında olarak toplanmı tı. Hürriyet ve tilâf Partisi'nin kodamanları da tıpkı Rum hem ehriler gibi bu toplantıya katılmı tı. 16 Mayıs günü, zmir'in i gali dolayısıyla yapılan bu toplantı, daha ilk adımda ba arısızlı a u ramı tı. Toplantıda bu yersiz i galin protesto edilmesine karar verildiyse de Rum hem ehriler, bu protestoya katılmayacaklarını söyleyerek çekimser kalmı lardı. Böylece, Rumlar, toplantıyı sabote edince Maarif Müdürü Sabri bey, Belediye Reisi; e -raftan Osman bey, Vehbi bey ve daha ba kaları katıksız Türklere meydana gelecek bir toplantının yapılması için önayak oldular. Bu yeni toplantıda hıristiyanlar dı ında bütün parti ve zümrelerin temsilcileri de bulun-

yordu. Bu. hemen birinci toplantıdan sonra 17 Mayıs günü, Alaçamescit Camii'nde okunan mevlûttan sonra yapılmı tı. Mevlûttan hemen sonra, kırk ki ilik bir heyet seçilmi ye bu, büyük sorumluluk yüklenmi ti. Bu heyete Feddi lhak heyeti adı verilmi ve elden geldi ince bütün Balıkesir'i temsil edebilecek ki ilerden kurulmasına çalışılmı tı. Ne yazık ki bu heyete sokulan Hürriyet ve tilâf Partisi ilgilileri, tıpkı Rumlar gibi i i sabote etmeye çalışmı lardı.

Bu kırk ki ilik heyet, ilk i olarak Yunan i galine kar ı halkı uyarmaya ve örgütlenme fikrini yaymaya başlamı tı. Bu heyet içinden seçilen daha seçkin bir grup İstanbul'a gönderilmi ti. Heyet, Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in kar ısına çıkıp ondan imdat isteyince o, kendisinden hiç umulmayan u sözleri söylemi ve uyanık heyet üyelerini baya ı a ırtmı tı:

— Biz, size, sizi ayaklandırmaktan menedecek emirler verimiz, çünkü, tazyik altındayız. Siz, bize dahi isyan ediniz! Millî müdafaa, bir milletin en kutsi hakkıdır.

Sonradan Ali Kemal'in ba langıçta a kınlıkla söyledi i bu güzel sözleri yalanlayacak pek çok «beyanatı» ve emirleri Anadolu'ya yayılmaya başlamı . Hürriyet ve tilâf Partisi'nden olanlar birer iki er heyetten ayrılmı , heyetin üyelerinin sayısı 10 12 ye dü mü tü.. Hürriyet ve tilâfçılar, Ali Kemal'in yeni emirleriyle «amel» etmeye başlamı ve memleket dü manlarıyla birle ivermi lardı.

Ne var ki bir kez tohum atılmı tı.

1919 Haziran ayının ilk günlerinde Yusuf zzet Pa a, orda bulunan altmı birinci tümenin bir alayını tefti etmek üzere Balıkesir'e gelince, Reddi lhak'tan Müdafaaı Hukuk'a çevrilen uyarıcı heyetin üyeleri, hemen pa anın çevresini almı ve onun dü üncelerini yoklayıvermi lardı. Onun millî davranı ları sempati ile kar ıladı nı görünce çok sevinmi ler ve hemen onunla el ele vermek için davranmı lardı. Balıkesir'de<i alayda eli silâh tutan ancak yüz ki i vardı. Bu, tek ba ına bir kuvvet sayılmazdı. Bunun için halkın, eli silâh tutan çocuklarının bu alayın çevresinde toplanması gerekiyordu. Alayın tecrübeli eleman

lanndan yararlanarak bir gönüllü kuvvet meydana getirmek, ba dü ünçe oldu.

Müdafaayı Hukuk heyeti, az zamanda, alaydan ayrılan elli nizamiye askerine yüz elli ki ilik de bir çete katarak iki yüz ki ilik bir vurucu kuvvet meydana getirmiş ve bunun kumandanlığını ad Kurmay Yüzba ı Kemal beye vermişti. Bu kuvvet kurulur kurulmaz hemen Soma'ya do ru yola çıkarılmış ; trenden yararlanamarak yayan gitmek zorunda kalmış tı. Demiryollarına Fransız i gal kuvvetleri el koymuş tu.

ki a ır makinalı tüfe i de alan müfreze. Soma'nın kenarına dek gelmiş , orda duraklamış tı. Kemal bey, Soma'nın dı nda karargâh kurarak kasabanın e rafını çartmış ve onlara bu gördükleri gönüllülerin, asıl kuvvetin küçük bir bölümü olduğunu söyleyerek onlarla birlikte Soma'ya girmiş , do ru hükümet dairesine gitmişti. Kemal bey, psikoloji silâhının kullanılması gerektiğini anlayarak, biraz gev ek gördü ü kaymakamı korkutmuş ve hemen oracıkta bir Müdafaayı Hukuk heyeti kurdurmuş tı.

Soma halkı, imdi ehrin dolaylarında binlerce gönüllü toplandığını sanıyordu. Kemal bey, bununla, kasaba zenginlerinin Yunan ordusunu tuz ekmek ve ak teslim bayra ıyla kar ılamasını önlemek ve halkın moralini yükseltmek istemişti.

Kemal bey, Müdafaayı Hukuk heyetini kurduktan sonra ilk elde gerekecek bir miktar da para toplamış tı ki üç bin lira kadar tutuyordu.

Kemal bey, ertesi gün, müfrezesinin önüne dü erek Kırkac'a yollanmış tı. Müfrezesini kasabaya sokmamış , onun civarındaki yüz elli evlik mert, iyi insanlarla dolu bir köy olan Bakırköy'e giderek orda konaklamış tı. Tam güne batarken köye girmiş ler, köylerin kendilerini büyük konukseverlik ve yurtseverlik duygularıyla kar ıladıklarını görmüş lerdik. Kemal bey ve müfrezesinin buralara neden geldiğini anlayan köy halkı, hemen o gece bu müfrezeye en yi itlerinden otuzunu katmakta gecikmemiş

terdi. Bakırköylüleri, gönüllüleri yedirip içirmi , gere i gibi a ırlamı lardı.

Kemal beyin yorgun eratı karınılanı doyurduktan sonra, hemen derin bir uykuya dalmı tı. Bütün gün sırtlanndaki teçhizatla ve Haziran sıca nda boncuk gibi terler dökerek yürümü lardı. Bu kısa sürecek uyku sırasında ise nöbeti, müfrezeze yeni katılan köy yi itleri tutmu tu. Kemal bey. Haziran'ın 10 unu 11 e ba layan bu ılık gecesinde ufak bir ekerleme kestirdikten sonra, kalkmı , eratı da kaldırmı ve Akhisar'daki Yunan kuvvetine afak atarken bir baskın yapmak üzere talimat vererek müfrezesinin ba nda yola koyulmu tu.

Gün ı rken, sıkı bir yürüyü ten sonra Akhisar yakınlarına geldiklerinde burdaki Yunan kuvvetinin apansız çekilip gitti ini ve çekilirken de biraz e ya bırakmı olduklarını ö renmi lardı.

Yunan ordusunun her ne sebeple olursa olsun Akhisar'dan çekilip gitmesi, bütün o bölgede ya ayan Türklerin umudunu güçlendirmi , moralini yükseltmi ti. Yunan kuvvetlerini kar ılamak için Kırka aç kasabasının kapısında yapılmı olan takla beraber daha yapılmakta olanlar da yıktınlmı tı. te, Akhisar'daki Yunanlıların çekilmesi dolayısıyla onlarla çarpı madan müfrezesiyle Balıkesir'e dönen Kurmay Yüzba ı Kemal beye burda yeni bir görev çıkmı tı.

Öbür kasabalar halkı gibi Bergama halkı da bu çekili ten ve Balıkesir'in canlı bir savunma merkezi haline gelmesinden umutlanmı , ora Müdafaayı Hukuk'undan yardım istemi ti. Her ehir, salt kendini koruyacak bir kuvveti bile zorlukla çıkarırken ba ka bir ehirin imdadına nasıl ko abilirdi? Bunun için de bir formül bulunmu tu.

Her ehir ve kasaba kendisini savunacak gücü kendi varlı ndan çıkarmalıydı. Onlara yalnız uyarıcı kılavuzlar gönderilebilirdi. Bunun için de Kurmay Yüzba ı Kemal bey, ileri atılmı ; Bergama'ya tek ba ına giderek orda bir milis toplamak ve kasabaya do ru ilerleyen dü manı bununla kar ılamak istedi ini söylemi ve hemen yola çıkmı tı. Balıkesir ve Ayvalık'tan da Bergama'ya müfrezeler

gelecekti. Bunlar yeti inceye dek Bergama'nın dü man güçlerine kar ı ahlınmasını ve kendi ya ıyla kavrulmayı becermesini sa lamak görevini genç Yüzba ı üzerine almı tı. Bu i i ba araca ına da inanıyordu. Sonra Bergama halkı, dü mana memleketini çi netmemeye hevesti görünüyordu. Ayrıca, yme bu kasaba halkı. 16 Mayıs'ta zmir'in i galine kar ı protestolar ya dırmı , yi itçe sesler çıkarmı tı. Bu yüzden Kemal bey, u ara bu kayanın üzerinde elindeki dürbünle Bergama'nın dı yollarını, kıyısını kö esini dikkatle incelerken umutlu ve iyimser görünüyordu.

Güne , ate ten bir ka nı tekerle i gibi da zincirinin arkasına kayarken Kemal bey. atına atladı ve fundalıkları arkada bırakarak tozlu yolda doludizgin kasabaya do ru ilerlemeye ba ladı.

Kemal bey, tepeden inip de kasabaya yöneldi i sırada bayırlardan yeri gö ü sarsan cephanelik patlamasına benzer sesler i itti. Üzerinde gitti i yol bile sarsılıyordu. Burda bir askeri depo oldu unu, imdi de esliha komisyonu üyesi Üste men Nuri beyin bakımı altında bulundu unu biliyordu. Daha önce Nuri beyin, kaçınlamayınca bunları patlatarak ortadan kaldıracı ı haberini de almı tı. Yine de cephanelerin yeri. gö ü sarsarcasına ve kulaktan sa ır edercesine böyle patlayıp durması, onu a ırtmı , hem de üzmü tü. Ta inamamak, kaçırılmamak yüzünden altın de erinde güzelim cephaneler kül olup gi diyordu.

Bergama'da minarelerden ak am ezanı okunurken bile herkes sokaklardaydı. Halkın gözlerinde umut ve korku yanyana parlıyordu. Kemal bey, sokaklardan dörtnal geçerken halk, dü man geliyor sanarak ürküp evlerine kaçtıysa da gelenin Türk askeri oldu u anla ılınca merak artmı ve halk, sokaklara dökülmü tü. Kemal bey do ruca hükümet dairesine indi. Kaymakamı ça ırttı. Kaymakam, stanbul'a ba lı ve i leri ortalama yönetmeye çalı an bir adamdı. O, salt bir idareciydi, makinaya, robota benzer bir yönetici. Kemal bey mavzeri elinde, hükümet kona ında dinlenirken Kaymakam, Dahiliye Nazırı Ali Ke

mal beye sordu u sorunun geçen hafta içinde aldığı karılığını gösterdi. O, bunu daha önce bütün kasaba halkına da bildirmişti. Dahiliye Nazırının bildirisi uydurdu :

«Hükümet i Osmaniye Yunanistan ile hali harpte olmadığı için ve mütareke ahkâmına göre düvel i itilâfi ye tarafından bütün tekilât ve teçhizat tahdit edildi için bu yolda vukua gelen tecavüzlere karşı tabiatıyla protesto etmekten başka bir çareye tevessül edilemez.

ayyet Yunan kuvvei i galiyesi tarafından böyle bir taarruz vukua geliyorsa tarafınızdan hükümet namına iddetle protesto edilsin. Fakat, fiilen mukavemet, sulh konferansında Yunanlılara karşı serd eyleyecek imiz efkâr ve müddeiyatı hukukiyeyi sektedar etmek demektir.

Dahiliye Nazırın
Ali Kemal»

Kemal bey, bunu okur okumaz içinden: «Tüüü! Namussuz herif, diye söylendi. Memleketi düpedüz Yunanlılara peke çekmek istiyor.»

Sonra Kaymakama sordu:

— Peki. bu telgrafı halka bildirdiniz mi?

— Elbette, bildirdim.

— Çok fena. imdi halk. bizim gönüllü toplamamıza engel olacak. Çünkü, Yunanlılara karşı durulmamasını ate edilmemesini padi ahın nazır emrediyor. Keke, bu tehlikeli yazıyı halka bildirmeseydiniz. Fakat, ben. buraya Bergamalıların iste iyle geldim. Bergamalılar bizden imdat istediler. Bu telgraf, halk bizden imdat istedikten sonra gelmi se çok fena!

— Maalesef öyle!

— Erafı, ileri gelenleri çağırınız konu alım.

— Ortada hükümet otoritesi mi kaldı? Sebebini bildiklerinden gelmezler.

— Öyleyse tellâl çağıralım.

Kaymakam, tellâli çağırttı ve Kemal bey, tellâla nasıl baıracağını anlattı; tellâl, akam namazından gece yarısına dek Bergama'nın sokaklarında baırdı durdu :

— Ey hali, duyduk, duymadık demeyin. Balıkesir ve

Ayvalık'tan kuvvet yeti inceye kadar dört buçuk Yunanlıya kasabayı çi netmemek için yedi yandan yetmi yasına kadar Allah'ını seven silâhını kapıp hükümet meydana gelsin!

Tellâl, bir yandan ba ırıp dururken, bir yandan da Nuri beyin ate ledi i cephaneler patlıyor, gökyüzüne do ru im eklere benzer keskin ık demetleri saçılıyordu.

Üstü ba ı peri an bir halk yı ını, kasabanın çalı kan ve namuslu halkı, hükümet kona ının çevresini almı , lüks lâmbasının aydınlı ında genç Yüzba ıyı ve tek tük çıkıp gelen sivil kılıklı silâhlı delikanlıları seyrediyorlardı. Kasabanın bütün zengin e rafı evlerine kapanmı , lâmbalarını söndürmü , tilki uykusuna yatmı tı. Uyumu yorlardı. Fakir halkın çocukları, Üste men Nuri beyin da itti ı kız gibi mavzer ve kütüklüklerle Kemal beyin kar ısında hizaya girerken kasabanın e rafı da saman altından su yürütüyordu. Çeçen Çerkezlerinden Hamit Çavu , yanında Fransız tebaasından Ömer ve arkada ı Bekta olarak ev ev dola ıyor, elindeki bir kâ ıda imza topluyordu. Bu kâ it, Bergama'nın zenginlerince ve Hürriyet ve tilâf Partisi kodamanlarınca yazılıp hazırlanmı tı. Bunda, Bergama'ya do ru bin türlü ihtiyatla ilerleyen Yunan kuvveti, kasaba adına i gale ça rılıyordu. imdiden elli imza toplanmı tı. Büyük mal ve mülk sahipleri, Yunanlılara tuz ve ekmekle beraber hemen yarın sabah bu kâ ıdı da götüreceklerdi. E raftan on ki i, ba larında Hamit Cavu 'la iki arkada ı olarak sabahleyin erkenden dü man ordusuna kar ılayıcı çıkacaklar, güzel kasabaları Bergama'yı ve bunun topra ı üzerine serpilmi güze! mal ve mülklerini ate ten, demirden ve ya madan koruyacaklardı.

Zaten Yunan kumandanlı ı, ilk önce i gal edece i kasabanın ya da ehrin e rafı ve Hürriyet ve tilâf Partisi kodamanlarıyla el altından haberle ip anla ıyor ve buralara barı havası içinde yürüyerek kendi öz topraklarına girer gibi güvenle giriyordu. Cahil ve fakir halk, hep e rafın boyunduru u altında ya adı ından onların

isteklerine hiç bir vakit boyun e mezlık edemiyor, onların isteklerini ister istemez kendi iste i olarak benimsiyordu.

Kemal bey, hükümetin önünde oturmu , gelecek kahramanları büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu. Üste men Nuri'nin ate ledi i cephanelik, sessiz yaz gecesini bir sava meydanı gibi korkunç gürültülerle dolduruyor, halk, ba ıbo sokaklarda dola arak hem Kemal beyin milislerini, hem de kar ı yamaçta alevler püskürerek patlayıp duran cephaneli in ürkütücü görünü ünü seyrediyordu. Tellâlin ba ırmaktan sesi kısıldı ı halde, gönüllüler, kurumaya ba lamı bir çe meden uzun aralıklarla damlayan su damlaları gibi geliyordu. Gece yarısına do ru ise musluk büsbütün kurumu , gönüllü damlaları damlamaz olmu tu.

Kemal bey, hem sigarasını içiyor, hem de toplanan otuz silâhlı ba ıbozu un kar ısında arpacı kumrusu gibi dü ünüyordu :

zmir i gal edildi i gün, her yana telgraflar ya dırarak ve bu i gali protesto ederek:

— E er dü man gelirse memleketi silâhla müdafaa edece iz! diye haykıran o günkü Bergamalılar, bugünkü Bergamalılar de il miydi? Hiç otuz silâhlı derme çatma ba ıbozukla bir tabur gücünde dü man piyadesi, seksen süvari, mitralyöz ve da toplarına kar ı durulabilir miydi?

Evet, dü man sekiz yüz piyade, seksen süvari, makinalı tüfek ve toplarıyla Menemen yoluyla Ali A a Çift li i Re adıye yönünde Bergama'ya do ru ilerliyordu.

Kemal bey, bu hal kar ısında umutsuz dü mü tü. Bergama üzerinde bildiklerine göre imdi elinde otuz ki i yerine iki yüz elli üç yüz ki i bulunmalıydı.

«Ah, bu i hep u Kaymakam namussuzunun ba ının altından çıktı. E er o, Ali Kemal'in alçakça bildirisini bucaklara, köylere kadar yaymamı olsaydı, yi it Bergama, benim ça rım kar ısında böyle vatan haini gibi susmazdı. Ne yaptıysa o bildiri yaptı! E raf, zaten hazır, hiç ellerine böyle bir nimet geçer de bundan yararlanmaz olurlar mı? Fakat, yine de Türküz, otuz ki ilik derme

çatma kuvvetle modern silâhlarla araçlanmı bir tabur; dü mana kar ı yürümek zorundayız. Türklü ün en büyük artı da bu de il mi, zaten?»

Bu sırada Üste men Nuri bey, birkaç milisle geldi:

— Ho geldin Yüzba ım, dedi, dü mana bir tek i e yarar silâh ve cephane bırakmamaya karar verdim.

—Evet, Bergama'ya geldi imden beri patlayıp duruyorlar.

— Bütün kullanılabilir silâhları isteyen kasabalı ve köylülere da ittim. Fakat silâhı alan geçip gidiyor. Yanımda pek az ki i kaldı. Onlar da zoru görünce kaçıp gedecekler. Çünkü, Kaymakam, her yana bir tamim yollayarak Yunanlılara kar ı durulması için yapılan çalı maların önünde geçti. Kasabanın e rafı, her an beni ve sizi birisine öldürtebilirler. Bütün subayların padi ah dü -manı, Yunanlıların da padi ah dostu oldu unu yayıyorlar. Artık, bence Bergama'nın içinde yapılacak bir ey kalmamı tır. Yarın, dü man burdadır. Bir e raf hançeri le yere serilmeden önce buradan uzakla malıyız.

— Ben de hemen Re adıye yolu üzerinde dü ündüm bir pusu yerinde Yunanlı dostlarımızı çelik leblebilerle kar ılamak üzere yola çıkaca ım.

Kemal bey, gün ı imadan önce silâhlı 30 gönüllünün önüne dü erek Re adıye yolunda ilerlemeye ba ladı. Duru mavi bir gökyüzü ba larının üzerinde bütün irili ufaklı yıldızlarını yakmı tı. Büyük ve küçük ayılar, parlak yıldızlarıyla apaçık görünüyor, türlü burçlar için eliyle yapılmı pırlanta süsler gibi Haziran gecesini bir kat daha güzelle tiriyordu. Çoban yıldızı, bir lüks lâmbası parlaklı ıyla lâcivert da yı ınlarının tepesinde pır pır ederek parlıyordu. Yol kıyısındaki yaban gülleri çalılıklarında ve öbür a aç kümeleri içinde bülbüller, nsanı kitaplardaki bülbül iirlerine do ru yakla tırarak seslerinin bütün ak raklı ı ve sevinç serpintileri ile ötü üyordu. Kasabadan epey uzakla mı lardı. ehrin horozları hâlâ onları kay gusuz sesleriyle u urluyor, bilinmez bir yerde bir e ek anıyor, uzak bir tarlada domuz kovalayan köylülerin çaldı ı tenekeler ötüyor, bir yanda bir erkek sırtlan haykı

rıyordu. Çokal sesleri, yava yava kasabanın kenarındaki mezbahadan ve çöplüklerden uzak fundalıktı tepe Jere do ru uzakla ıyordu.

Bakırçay'ın arılıtları i itilmeye ba lamı tı. Bu çayın üzerindeki E rigöl köprüsünün imdi dü manın eline geçti ini hesaplayan Kemal bey, köprünün gerisinde bir gözetleme yeri seçerek milisi oraya yerle tirdi.

Dü manın kasabaya gündüz gözü ile gelece ini bi Jen Kemal bey. gönüllüleri, iyi korunulabilen yüksekçe bir yerde mevziye soktu, öyle ki. ba ları sıkı inca çekili yolu serbest kalıyordu. Haziran güne i, bu küçük müfrezeyi pusuda yakalamı ve Ege'nin bunaltıcı sıca ını üzerlerine bo altmaya ba lamı tı. Bu ara, fundalıklar arasında hı ırtılar i itildi ve Kemal beyin verdi i parolayı söyleyen 20 silâhlı gönüllü daha çıkageldi. Bunlar da Nuri .beyin milisleriydi. Kemal bey buna çok sevindi. imdi, elinin altında 50 silâhlı vardı. E rigöl köprüsünü nöbet çileri ile göz hapsine aldırın Kemal bey. gönüllüleri toplayarak talimat vermeye ba ladı. Bu ara. silâhsız bir baıbozuk, sinsi adımlarla hepsini tanıdı ı anla ılan gönüllülere yakla tı ve onlarla fısıldayarak bir eyler konutu. Kemal bey, bir kenarda kalivermi ti. Bütün milisleri, hemen gelen sivil adamın çevresini almı , onu ilgi ile dinlemeye ba lamı lardı. Biraz sonra, o adamın çevresindeki gönüllü kalabalı ı üçer be er ki ilip gruplar olarak birer kenara çekildiler. Kemal bey, bunu pek yadırgadı, dikkat ediyordu. Yüzler yava yava de i yor,, dostluk ve sava kanlık maskesini atıyor, dü manca ve sinsi bir renk alıyor, ona dönüp dönüp ters bakı larıyla bakı Yorlardı.

Kemal bey, 50 yüzün birdenbire dü man kesildi ini görünce a ırıp kaldı. Bu nasıl a ulu bir rüzgârdı ki, ufak bir solu u ile hepsini a ulamı , kendisine dü man etmi ti?

Bu dü manlık, bir iki dakika içinde ses olarak da yükseldi. Gönüllülerden biri ona di bileyerek u sözleri söyledi :

— Biz, geriye, evimize gidece iz. Biz, muharebe is

temiyoruz. Padi ah, Yunanlıların dostu imi , sen padi ah .dü mamısın!

Kemal bey, bu dü man havayı da itabilmek için onlara birçok dokunaklı ö ütler verdi. Vatan, millet, din, peygamber ve Allah üstüne bir yı m söz söyledi. Kimisinin inadını kırmı a benziyorsa da ço unluk dönük ve somurtkan yüzleriyle ona küçümseyerek bakıyordu. Genç subay, bir ara canını kurtarmak kaygusuna bile dü tü. Bu sert. bu karanlık inadı kıramayaca mı sezmeye ba lamı tı.

Kemal bey, bu kaygu verici durumun hızını henüz kırmamı tı ki, dört silâhlı atl. kendilerine do ru gelmeye ba lamı tı.

Gönüllülerden biri:

— Çeçen Hamit Çavu geliyor! dedi. Hepsi yeni gelenlere baktılar.

Hamit Çavu . Hürriyet ve tilâf Partisi'nin azınlılarından ve azgın bir kuvayı milliye dü manıydı. Çeçen Hamit Çavu 'un yanındakilerden ikisi de efe kılı nda, biri de e raftan zengin bir adamdı. Geçen Hamit Çavu , gönüllülere :

— Selâmünaleyküm arkada lar! diye ba ırdı.

— Aleykümselam! diye kar ılık verdiler.

— Ne arıyorsunuz burda? Sizi de mi aldattılar? Padi ahımız efendimizin stanbul'dan gönderdi i emri i itmediniz mi?

— ittik amma, bu zabıt onun yalan oldu unu söyledi.

— Siz, beni dinleyin: Yunanlılar, bize dü man de il, padi ah efendimizin dostu onlar. Yunanlılara kur un atmak yok. Yoksa, barı ı kaybederiz. Anla ıldı mı?

— Anla ıldı.

— Haydi, imdi dönün bakayım, hepiniz evinize! Bo ubo una ba mıza belâ açmayın. Biz, Yunanlılarla anlıyoruz. Korkmayın, hiç biriRizin burnu kanamaz.

Bu ara, gönüllülerden ayrılp uzakla mamın çaresini arayan Kemal beyin çevresi Tuzsuz Efe, Bekta ve

Ömer denilen adamlarla çevrildi. Silâhlarını ona çevire rek:

— Teslim ol ulan! diye ba ırdılar. Gönüllüer. bu acıklı sahneye hem a kın, hem de kaygusuzca bakıyorlardı. Genç subayın silâhını ve tabancasını alan Hamit Çavu 'la Tuzsuz Efe, onun ellerini de arkasına ba ladılar.

Uzun boylu, küçük gözlü genç bir adam olan Hamit Çavu , bundan sonra gönüllülere döndü :

— Bana bakın arkadaş larım, dedi. Yunan nerde ise gelmek üzeredir. Hemen buracıktan sır olun. Geçin gidin çotu unuzun çocu unuzun yanına. Günün birinde, «ulan Hamit bizim ba ımızı sa lam bir belâdan kurtardıydı» diye bana dua edersiniz. Gönüllüler, bu söz üzerine gruplar olarak konu a görü e Bergama'ya giden yola indiler. Biraz sonra ayak sesleri de kesilmi , ortada yalnız gönüllülerin içine ilk karı an sivil atlı ile Hamit Çavu . Tuzsuz Efe, Bekta ve Ömer, bir de Kurmay Yüzba ı Kemat bey kalmı tı.

Ellerini sımsıkı arkadan ba ladıktan genç subayı yüzükoyun yere yatırdılar.

Hamit Çavu bu ara Tuzsuz Efe'ye:

— Haydi efe, dedi, unun kellesine bir kur un yerle tir! Kafasını keser, kar iki heyetle birlikte Yunan kumandanına götürürüz. Mükâfatın da alınız.

Tuzsuz Efe, yüzünü buru turdu:

— Hamit Çavu , dedi, ben kaatil de ilim. Bana dokunmayan adama ben silâh çekemem. Sonra, bu bir za bit, ben buna kur un atmam, hum de attırmam. Hamit Çavu , bunu böyle bil! E er bu adamı öldürürsen bembem de kar ında bulursun.

— öyleyse onu diri diri götürüp Yunan kumandanına teslim edelim.

— Ben buna da he demem. Bırakalım gitsin.

— Efe, ben onu kumandana götürmeye kararlıyım.. Artık, sen gerisine karı ma! (Tuzsuz Efe sonraları kuvayı milliyeci olmu tu.)

Sonra, gitti Kemal beyi tekmeleyerek yerinden kaldırdı. Onu önlerine katarak a a ı yola indiler. Kar ılayıcı

heyet de yeti mi , a a ida onları bekliyordu. Bunlar, be - li atları üzerinde iyi giyimli, iyi be li on ki iydi.

Bergama'nın sözü geçen ilk safta on e rafı, zengini idiler. En ba takinin elinde bir ak teslim bayra ı vardı. Bir sırı n ucuna geçirilmi ap ak bir bez parçasını bir bayrak gibi ba ının üstüne kaldırmı , sa elinde tutuyordu. Ondan sonrakinin elinde güzel bir sepet vardı. Bunun içinde fırından yeni çıkmı taptaze bir bu day ekme i ile bir kâse içinde tuz vardı. Bunlar Yunan kumandana verilecek ve onun dostlu una sı nılacaktı.

Kafile, yolu ikiye bölen Bakırçayı köprüsüne do ru ilerlemeye ba ladı. Hamit Çavu yarı asker, yarı sivil ve silâhlı olarak oynak bir atın üzerinde en önde gidiyor, onun arkasından teslim bayra nı ta ıyan adamlar, tuz ve ekme k sepetini ta ıyan kimse gidiyordu. Elleri arkasında sımsıkı ba lanmı olan ve silâhları alınmı olan Yüzba ı Kemal bey, ellerini ba layan ipin ucu kendisini yakalayanlardan bir atlının eliyle çekilerek ve kafilenin yanı sıra ko turularak yürütölüyor; ara sıra tökezleyip dü üyor, zorla kalkarak atlılara ayak uydurmaya çalı ıyordu.

Vakit de ku luk olmu tu. Güne iki mızrak boyu yükselmi , yakmaya ba lamı tı. Atlıların kaldırdı ı sapsarı bir toz genç Yüzba ıyı ara sıra görünmez hale getiriyordu. Bakırçayı köprüsüne varıldı nda, Kemal bey, baktı: Köprü gerçekten Yunan ordusunca tutulmu tu. Sa da ve solda pusuya yatmı Yunan erlerinin çelik mi ferleri yüksek otların arasında parlıyor, köprüye do rultulmu sa lı sol - lu iki makinalı tüfe in namluları karanlık gözleriyle yolcuları gözetliyordu. Kafile köprünün ba ina geldi inde öteki uçtan :

* — Vire. kimdir gelenler? diye Türkçe bir soru i itildi. Soran görünmüyorsa da makinalı tüfe in ba ndaki lerden biri oldu u anla ılıyordu. Hamit Çavu :

— Kumandan hazretlerini görmek istiyoruz. Hamit Çavu dersiniz o bilir. Daha önce konu ulmu tur.

Biraz sonra, sa dan soldan bir manga asker fırladı; silâhlarını gelenlere do rulttular. Genç bir subay Yunanca :

— Haydi gelin geçin, kumandan ilerde sizi bekliyor! dedi. Bir sahra telefonuyla çabucak görü ülüp konu oldu u anla ılıyordu.

Kafile, köprüyü tıkırdatarak kar ıya geçti. Elleri ba lı Kemal bey, Yunan subay ve erlerinin ilgisini çekti.

Subay. Hamit Çavu 'a :

— Kimdir bu adam, vire? diye sordu.

* Kumandanınız bunun kim oldu unu biliyor. Bir subay, bir vatan haini. Etrafına topladı ı cahil memleket çocuklarını dostumuz Yunan ordusuna kar ı silâhla kar » koymaya kı kırttı. Biz de kendisini yakaladık. Sizin kumandan hazretlerine götürüyoruz. Bunlar, ttihatçidir, memleketi yeniden ate e vermeye çalı ıyorlar. Cezasını biz verecektik, ama vazgeçtik. Varsın, padi ahımızın dostu olan Yunan kumandanlı ı versin.

Yunan askerlerinden birkaçı Türkçe:

— Vay haine bak! Vire, sen üç buçuk külhaniyle ne yapacaksın kbca Yunan ordusuna kar ı?

— Hem de subay, hâlâ akıllanmamı .

Bu Türkçe konu an askerler. zmir'in yerli Rumlandan öyle çabucak dev irilmi , metropolit Hirisostomos'un kutlayarak cepheye sürdü ü e itimsiz delikanlılardı. Bunlar, Türkçeden ba ka dil bilmeyen yerli Rumlarla Yunan ordusu arasında önemii bir ba meydana getirmek üzere toplanmı lardı.

Bunlardan biri, tüfe ini Kemal beye do rultarak j

— Vire, dedi, ben temizleyece im bu herifi!

Yunan subayı, hemen ona çıkı tı:

— Dur, o, kumandana teslim edilecek! Sorumlu dü eriz sonra.

Hamit Çavu 'a :

— Haydi, Hamit Çavu , dedi, al bu kafileyi yoldan do ruca yürü. Yarım saat ilerde. Binba ı sizi bekliyor.

Kafile, Re adıye köyüne do ru ilerlemeye ba ladı. Kemal beyin tökezleyerek, sarsılarak yürümeye çalı ması. Yunan askerlerinin mizah duygularını gıcıkladı; hepsi birden sadistçe güldüler. Birisi son olarak:

— Hain! diye arkasından ba ırdı.

Kemal bey, içinden: «Bu herifler beni sa bırakmazlar, diye dü ünüyordu, çünkü, benim gibilerin azınlıkta oldu unu sanarak ellerine geçirdiklerini yakaladıkları yerde öldürememi lerse, götürüp zmir'de bir divanı harp komedisinden geçirdikten sonra kur una diziyorlar.»

Bakırçay'ın temiz çakıllar üzerinden sekerek giden sularına özlemle baktı. Hınçtan, öfkeden, sıcaktan dudakları çatlamı tı. u on onbe ki i. u anda bütün Bergama halkını mı temsil ediyordu? Hele u Hamit Çavu denen tüyü bozuk, bu zavallı memleketin derin acısından bir zerresini duymak gücünde olmayan bir çıyandan, İpir solucandan ba ka neydi? Yunan kumandanlı ının verece i birkaç kuru mükâfata bir Türk yurtseverini satmak,, ne korkunç, ne karı ık, ne a a ılık, ne baya ı, ne rezilce bir i ti!

Kemal bey. bundan sonra: «Padi ah, sadrazam. Ali Kemal hainleri toptan bir milleti, bir memleketi satmak, hakkına sahip olurlar da bir Çeçen Hamit Çavu , bir Türk subayını satmak hakkına neden sahip olmaz? Örnek önüneyken hiç onu taklit etmekten geri durur mu? Acaba, u güzel memleketin kurtulu unu görmeden öldürülecek miyim? Kimbilir? Belki de bir kurmay subay oldu um için Yunan Kurmay Ba kanlı ı benden haber sızdırmak umuduna kapılır da geçici olarak hayatımı ba ı layabilir. Ondan sonra Allah kerim.»

Sfcak. gittikçe artıyor, Kemal bey kan ter içinde kolarak rahvan giden e raf atlarının gidi ine ayak uydurmaya çalı ıyordu.

Tabur kumandanının mola verdi i a aç altına varıldı nda, Hamit Çavu , attan inerek ötekileri de indirdi. Ve onları ki er yaparak kumandana do ru yürüttü :

— te, Bergama halkı, size memleketlerine ho geliniz diyor, kumandanım! dedi. Ve elindeki elli Bergamanın imza ve mühürünü ta ıyan Bergamaya'ya ça rı kâ idini verdi. Yunan kumandanının ak di leri birdenbire im ek çaktı:

— Bergama ehrinin akıllı büyüklerini selâmlarım, buyursunlar! dedi.

Elinde ak teslim bayrağını taşıyan iyi giyimli Bergamalı zengin, ilerledi, Hamit Çavuş'tan sonra kumandanın elini sıktı. Sonra sepetli adam ilerledi, kumandanın elini sıktı ve Hamit Çavuş'un yardımıyla sepette ak bir somun çıkardı, kumandana uzattı, tuzu da kristal kâse içinde Hamit Çavuş elinde tuttu. Kumandan büyük bir honutlukla ekmekten bir lokma kopardı ve tuza banarak a zına attı. Çi neyip yuttuktan sonra Yunanca :

— Biz, Yunan milleti buralarda vaktiyle büyük medeniyetler kurduk ve küçük Asya milletlerini barı ve mutluluk içinde ya attık. İmdi de buraya ban ve medeniyet getiriyoruz. Hiç bir Türk'ün burnunu kanatacak değiliz. Yalnız onun gibi (Kemal beyi gösterdi) dik baları biraz terbiye etmeye çalı aca ız. Haydi, imdi salkla dönünüz güzel, eski ve medenî Bergama'ya! Orda in a allah el ele vererek yine büyük bir Bergama medeniyeti yarataca ız.

Hamit Çavuş , kabileyi iki er yaparak ata bindirdi. Bergama'ya yollandılar. Tabur kumandanı. Kemal beyi birkaç muhafızla gerideki karargâha gönderdi. Genç Yüzbaının erefli, anlı serüveni bundan sonra da sürüp gidecekti. Esir olarak zmir'e götürülen Kemal bey. orda. bir süre kalacak, sonra e siz bir vatan sava ında yıldızlardan biri olmak ve kurtarıcılardan birisi durumuna yükselerek iç ve dış dü manları dize getirmenin tadını tadabilmek için acar zekâsını kullanarak esirlikten kaçıp kurtulacak, yine cepheye dönecek. Soma cephesi kumandanlı nı alarak dü manla hürriyet içinde bo u manın ve sava manın tadını tadacaktı. Kader ona böyle bir yol çizmi ti.

*

• *

Hürriyet ve tilâf Partisi'nin çalı kan adamı Çeçen Hamit Çavuş ; bayrak, tuz ve ekmek töreninden sonra yine kafilenin önüne dü tü, atını oynatarak, büyük bir bannın mutlulu u içinde Bergama'ya do ru yollandı. Arkasından kendi adamlarıyla on ki ilik e raf grubu geliyor, yaptıkları i ten honut, gülerek birbirleriyle konu uyorlardı. ki üç yüz metre arkalarından da taburun öncü

leri. bir gezinti yapar gibi kaygusuzca ilerliyordu. Saat onda Yunan ordusunun öncüleri, üzerlerine ya an çiçek ya muru altında Bergama'nın ilk evlerini geçtiler ve hükümet konağına doğru ilerlediler. Yahudi. Ermeni. Rum erkek ve kadınları. Yunanlıları iddetle alkılıyordu. ehrin Türk e rafı da kar ılamak üzere hükümet meydanına sıralanmışlardı. Tabur kumandanı, Kaymakam Rasim beyi görmek istedi. Rasim bey, ciddî bir yüzle odasından dışarı çıktı ve Yunan kumandanına:

— Bergama'nın i gali, mütareke artlarını açıkça ihlâl etmektedir. Bergama'nın yegâne sorumlu idarecisi olarak bu i güli protesto ederim. En yakın zamanda askerlerinizi Bergama'dan çekmenizi talep ederim! dedi.

Yunan tabur kumandanı, bunun üzerine centilmence gülümsedi ve sarı evrak çantasını zarif ve davranışla açtı. çinden çar af gibi yazılı bir kâ it çıkarıp Rasim beyin gözlerinin önüne tuttu. Rasim bey. dehetle açılan gözlerini kâ it üzerinde gezdirdi ve kendi haberi olmadan doldurulup Yunan kuvvetleri kumandanına verilen bu kâ itta bütün Bergama zenginlerinin. Hürriyet ve tilâf Partisi ilgililerinin, birkaç da zavallı hem ehrinin imza ve mühürlerini gördü ve afalladı. Kocaman kâ idin üzerinde tam 50 imza ve mühür vardı. Tabur kumandanı. Kaymakamın a kınlık gösteren mimiklerini zevkle seyrediyor ve bu zavallı Türk idarecisinin acizli ine içinden kahkahalarla gülüyordu.

— te, görüyorsunuz de il mi. Kaymakam bey? Biz buraya bir dü man gibi de il, bir hâmi, bir dost olarak gelmi bulunuyoruz. Kasabanızın bütün gayri müslimle riyle söz sahibi Türk hem ehrileri, bizi elli imzalı bir çar ı ile çar ırdılar. Biz de bunun üzerine kalktık, buraya geldik. Biz, ttihatçıların peri an ettikleri Türkiye'yi kalkındırmaya geldik.

Rasim bey, en sonra, bir Türk vicdanı ta ıyordu. Bütün bu sözleri tiksintiyle dinledi ve kumandana kar ık duygularla baktı.

Yunan tabur kumandanı, bu ara, Ege'nin yeti tirdi i •çok güzel bir Rum kızının kendisine ikram etti i büyük

bir tas ayrıntı içerken alaycı bakı larla kaza kaymakamına bakıyordu. En sonra, okumu bir adam olan Kaymakam, bu bakı lardaki fatih gurur ve çalımını görmemezlik edemezdi. Fakat, artık i i ten geçmi ti.

YE ILIRMAK KİYİSİNDA HT LÂLC LER

Bir i e ne denli çok insan katılırsa o i , o denli çabuk bitir...

Homeros

Saatte ancak dört be kilometre yol alan dolma tekerlekli bir Alman Benz otomobili, Havza Amasya yolu üzerinde, arkasında birkaç yaylı araba oldu u halde sarsılarak, hırılayarak, horlayarak, yalpa vurarak, tökezleyerek sabahın alaca karanlı ndan beri yol almaya çalı ıyordu, ufacak yoku lardan sonra fokur fokur kaynayan su. de i tiriliyor, yeniden yol alınıyordu.

Mustafa Kemal, yine yanına doktorları, Refik beyle brahim Talî beyi almı tı.

1919 yılı Haziran'ının 12 nci günü, tan yeri a arırken Havza'dan yola çıkmı lardı. Hoyrat Benz, gürültüsüyle, sözde gizli yapılması istenen yolculu u bir gösteri haline getirmi ti. Yol boyunca büyük bir sessizlik vardı.

Yollarda hiç bir yolcu gölgesi görünmüyordu. Bütün bu da lık ve ormanlık bölgeyi yalnız bir eyin, korkunun bekledi i açıkça anla ılıyordu. Her türüü e kıyanın yanı sıra bir de siyasî Pontos çetelerinin varlı ı, buraları bu saatlerde ku uçmaz, kervan geçmez bir çöl haline getirmi ti. Mustafa Kemal, sabahın serin ve uyarıcı havasında kendisini demir gibi duyuyordu. Do rusu uydu ki Havza'daki ifalı banyolara doyasıya girememi , umdu u ifayı da bulamamı tı.

Uzak ormanlardan silâh sesleri geliyordu. Bir arada u ufku üzerinden gö e do ru bir kızılık yükseldi. Kim bilir bu yakılan bir Türk köyünün alevleri miydi?

Sonra, tatlı bir mavilik, gökyüzünde bir rüzgâr gibi esti ve son yıldızları da söndürdü. Ku lar, tek'notalı vah-i ve ürkek ku lar, tek ba ma gezip dola manın acı üz-günlü ünü seslerinde ta ıyarak ötmeye ba ladılar. Kuy-tu ve henüz karanlık dere içlerinde bülbüller yorgun, acı ve tatlı sesleriyle ara sıra bir çıkı yapıyor, sonra, yine meydanı tek ve basit notalı. güzel tüylü küçük ku lara bırakıyorlardı. Biraz uzaktaki küçük bir gölde beyaz ga-galan ve kapkara gövdeleriyle bir sürü su tavu u yüzü-yor, sürü sürü kargalar, aydınlık sesleriyle kafilenin ba ı üzerinden geçip ekilmi ve sürülmü tarlalara do ru uzak la ıyorlar, a açkakanlar, irili''ufaklı, kalın gövdeli a açla-n çekiçliyorlardı.

Mustafa Kemal'in, «altın yapa ıyı» bulmaya giden idealist kafilesi, bu güzel, insansız topraklardan geçerken büyük bir üzüntü duyuyordu.

Çalı kan Türk halkı, korkudan bir köyden kasabaya, bir köyden bir köye gidemeyecek hale gelmi ti. Vah i silâh seslerinden ba ka hiçbir ey buralarda babayı itlik taslayamazdı. Hâlâ. kafiye, Pontos dü ünün bir cehen-nem haline getirdi i zengin sevimli do a güzellikleri için-den geçmekteydi. Fakat, bu zenginlik, sessizlik ve ıssızlık içinde kar ıla acakları herhangi bir tehlikeyi kolayca sa-vu turabilecek silâhlan vardı.

Güne yükseldikçe, büyük bir insan kalabalı mın kendilerini bekledi i yere biraz daha yakla ıyorlardı. Ku -luk vakti orda olabilişlerdi. Komiser smail ve arkada ları gizlice Havza'ya gitmi , Mustafa Kemal'le arkada larının Amasya'da her an beklendi ini söylemi ti.

Artık, Merzifon'dan Havza'ya sarkarak kendilerini kıştırarak ngiliz taburunun tehlikeli bölgesinden çıkılmak üzereydi. Artık Merzifon'daki ngilizlerle Samsun'daki n-gilizlerin kışkacına girmek kara dü ü de silinmek üzereydi.

Saat dokuz on arası, Mustafa Kemal'in kafilesi, Amas-ya'dan dört kilometre uzaktaki Gezirlik denilen gezinti yerinde kendisini dört gözle bekleyen Amasya ileri ge-lenleriyle halkına ula tı. Gezirlik. Karasu'nun kenarında

serin a açılı ve içilecek güzel sularıyla tanınmış bir yerdi. Komiser Smail Kesin'in Mustafa Kemal'e ağızdan iletmiş habere göre kar ile manın orda yapılacağı anlaşılmıştı. Yine, Mustafa Kemal'in daha önceden Amasya'ya saldıran adamlarının ağızıyla, kış ilini üstüne güzel bir propaganda yapılmıştı. Bütün Amasya halkı, tithatçısı, itilâfçısı, Çanakkale ve Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşasıyla ve daha çok onun Anadolu'ya derli toplu gelmesiyle birlikte getirdiği kurtarıcı düşüncelerle ilgileniyordu. Bunun için de bütün Amasya halkı, yollara dökülmüştü. Onu görmek istiyordu. Amasya'nın sakin temposunu birdenbire kımlıdan, elektrikleyen, dalgalandıran büyük bir olayın başlamakta olduğunu sezen halk, yürekleri merak, umut dolu olarak Gezirlik'e akın ediyordu.

Mustafa Kemal'in dolma tekerlekli ve ancak hızlı bir yaya kadar yol alabilen Benz'ini arkadaki arabaları bırakarak Gezirlik'te durdu.

Mustafa Kemal, üstü açık arabada ilkin aya kalkarak halkı gözden geçirdi. Gülümsedi, sonra, inerek yol kenarına dizilen halkın gözlerinden gözlerini ayırmadan :

— Merhaba Amasyalılar! diye sıcak ve gür sesiyle onları selâmladı.

Halk hep bir ağızdan :

— Sa ol, çok ya a! diye karışık verdi.

te, bu iş de olmuştu. Anadolu'dan bir ehir daha fethetmek üzereydi. Sırası gelecekti, günde beş on ehir bile fethettiğini olacaktı.

Halk, bu genç ve yakışıklı paşadan hoşlanmıştı. Hepsi, ilkin merakla baktığı halde şimdi yüzünde sempatiyi iflan olarak bakıyordu.

Genç paşaya, yol kenarında sıralanan ileri gelenlerin ellerini sıktı, hallerini hatırlarını sordu. Halk, ömründe ilk kez bu denli yanlarına sokulup «hal hatır» soran bir paşaya rastlıyordu. Akıllıca bir reklâm da yapılmış oldu. Mustafa Kemal, halka mistik bir güzellikte de görünüyordu,

Mustafa Kemal, burda mola vermek istemiyordu. Amaç doğrudan Amasya'nın içiydi. ehirde burdakinden

çok daha güçlü, çok daha büyük görülebilirdi. Do anın içinde yalnız kalmı bir deha ile bir saka ku unun kade-ri arasında hiç bir ayırım olamazdı. Örgüt, kalabalı ın çok oldu u yerde yapılabilir, i , insan malzemesini kullanarak meydana gelirdi. Onun için onun ruhu da lık, ormanlık ve ıssızlıktan bir an önce kurtulup insanı bol bölgelere, mübarek toprakların göbe ine do ru atılmak istiyordu.

Halkı yeniden selâmlayarak otomobile bindi. Motor homurdanarak çalı tı ve ileri atıldı. Yayıllar da sarsılarak arkasından yollandılar.

Mustafa Kemal'in gözleri, sof yandaki çayın her iki yanındaki ye illiklere hayran takıldı kaldı. Elma bahçeleri, fundalıklarla örtülü yeme il da in ete i boyunca Amasya'ya do ru uzuyordu.

rile meye yüz tutmu henüz yeme il elmalar a aç- ların dallarından pıtrak gibi sarkıyordu. Alt yandaki de- irmenlerin gürültüsü, çaydan teneke kutular içinde su kaldırıp elma bahçelerine giden harklara bo altan bostan dolaplarının biteviye gıcirtısına kan ıyor, çayın hızlandı ı yerlerden serinletici ça ıltılar geliyordu.

Amasya'ya, yakla tıkça bu dolaplann gıcirtıları daha ço alıyordu. imdi, yol, daha çok daralan bir vadinin sa ındaki sırtın eteklerini sıyrarak geçiyordu.

Kafile Kulüstepe'yi geçti. Amasya'ya yakla maya ba - ladı. Yolun solundan akan Tersakan Çayı'nın ötede Ye il ırmak'la birle ti i yerde elma bahçelerinin üzerinde geli - tirdikleri düzlük geni liyor, ye illik, bir do a bayramı ha- lini alıyordu. Ku köprü'ye vardıklarında Mustafa Kemal, sa lı sollu Amasya'nın tepesine dikilen kül renkli, yük- sek da ların altında bunalır gibi oldu... Bu denli güzel do a görünü lerinin içinden geçip geldikten sonra, sanki insan hayal kırıklı ına u ruyor gibi oluyordu. Bu yalçın kayalıklar, Amasya ehrinin^ pek çok korkunç tarihî zo- runluluklar süresince bir zaman için olsun korumak gö- reviyle görevlenmi ti.

Yoksa insanların kendilerine kalsaydı, ölümsüz bir barı havası içinde, daha açıklık, daha ferah bir yerde

konaklarını kurmaya çalışıyorlardı. Ku köprü'nün ak ta tan ayakları altından Ye ilirmek'in pek azalmı olan yaz suyu kıyıda ki sö üt a açlarının ve yemi a acı yı ınlarının yansımalarıyla yemye il akıyordu.

Kıyılarda durgunla an bu suda tatlı ye illikleri kocaman sö üt a açlarıyla alaca gövdeli ve çırpıntılı yapraklı akçakavaklar ba a a ı duruyor, böylece kıyının ye illi ine dü gibi yumu ak bir ye illik bölgesi daha katıyorlardı. Demek ki Ye ilirmek, biraz da bunun için Ye ilirmek'ti.

Mustafa Kemal, Ku köprü'nün ba ında otomobilden inerek köprüyü yayan geçti. Köprü'nün öbür ba ında Ku lüstepe'ye ve Gezirlik'» yeti emeyen çoluk çocuk, kadın kız. İhtiyar bir yı ın Amasyalı, toplanmı tı. Pa a, burdan elden geldi ince tatlıla tırmaya ve dost tonlar koymaya çalış tı ı sesiyle hepsine bir:

— Merhaba, çekt i, sonra be er onar hatırlarını sordu, gönül alıcı sözler söyleyerek yürüdü.

Öteki arkadaş ları da arabalardan inmi , onun arkasından yürüyorlardı.

Ya lı kadınlar, yüksek sesle onun ömrüne dualar ediyor, çocuklar, yüzlerinde bir bayram sevinciyle onu seyrediyorlardı.

Böylece tozlu bir yoldan iki yanını ku atmı halk toplulukları arasından geçerek hükümet kona ına vardı.

Amasya'nın bütün dü ünen ba ları ve ileri gelenleri büyük salonda toplanarak Mustafa Kemal'in konuşmasını dinlediler.

Halk, Mustafa Kemal'in stanbul hükümetinin çizdi i çizgiden dı arı ta mı , ona kar ı ba kaldırmı oldu unu biliyordu. Bunun için Hürriyet ve tilâf Partisi'nderi olanlar salona somurtkan yüzleriyle girmiler, pusuda bekler gibi bir hal almı lardı.

Mustafa Kemal, gözlerinin pek i leyici ve içten bakı larıyla salondakilerin dostlu unu kazandıktan sonra unları söyledi:

— Aziz Amasyalılar!

. /

Padi ah ve hükümet, itilâf devletlerinin elinde esir vaziyettedir. Memleket, elden gitmek üzeredir. Bu kötü

vaziyete çare bulmak için sizlerle i birli i yapmaya gel-
dim. Hep beraber aziz vatanımızı ve istiklâlimizi kurtar-
mak için bütün gayretimizle çalı aca ız.

Efendiler, zmir'in, daha sonra Aydın'ın i gali, gele-
cekteki tehlikeyi daha açık göstermi tir. gal ve ilhak
gibi hâdiseler, asil milletimizin kalbini parçalıyor.

Memleketimizin tamamen muhafazası için mitingler
yaparak millî heyecanı çok canlı bir i ekinde göstermek
lâzımdır. Tahammülü imkânsız olan bu acıklı vaziyet kar-
ısında derhal bir te kilât kurmak ve büyük devletlerin
mümessillerine tesirli telgraflar çekmek lâzımdır.

Amasyalılar!

Burası. Havza'dan ötesi, Pontos oluyor. Sivas'ın do-
usu Ermenistan'a katılıyor. Memleket ngiliz mandası
altına giriyor. Tarihi büyük Türk mileti, böyle bir esareti
kabul etmez. Milletimizin tarihî erefi vardır.

Muhterem Amasyalılar!

Memleketin her tarafında ate li çalı malar ba ladı.
Türk vatansenverlerinin gayretiyle garp ehirlirimizde
millî cephele kuruldu. Cenupta Fransızlarla elbirli i yapan
Ermenilere kar ı bir Adana cephesi te kil edildi. Kuvvetli
çetelerimiz. Fransız ve Ermenilere saldırmaya ba ladılar.
Erzurum'da Ermenilere kar ı mücadelede ba lamı tır.

Amasyalılar, ne duruyorsunuz? Burada da mutlaka
her türlü haklarımızı korumak üzere bir (Müdafaa i Hukuk
Cemiyeti) kurmalıyız. Amasyalılar, dü manların Samsun'-
dan yapaca ı herhangi bir ihraç hareketine kar ı ayak-
larımıza çarıklarımızı çekecek, da lara çekilecek, vatani
en son kayasına kadar müdafaa edece iz. Allah, mille-
timize ma lûbiyeti gösterirse bütün evlerimize, malları-
mıza ate verecek ve vatani bir harabezara çevirerek bo
bir çöl halinde dü mana bırakaca ız.

Amasyalılar, buna hep beraber yemin edelim.

Amasyalılar gö üs dolusu haykırdılar:

— Bütün Amasyalılar emirlerinizi bekliyor, pa am!

Mustafa Kemal de co mu tu :

— Sa olun, Amasyalılar, zaferi kazanaca ız. Vatan
kurtulacaktır! diye ba ırdı.

Mustafa Kemal, hükümet dairesinde arkadaşlarıyla yemek yeyip dinlendikten sonra akşam üstü, Amasya'nın yukarısında Saraydüzü denen yüksek bir yerde bulunan kılıya çıktı. Komiser Osman Çanın'ı çağırarak miting için yazdığı yazıyı Beyazıt Camii vaizi Abdurrahman Kâmil efendiye gönderdi. Ertesi günü Cumaydı. Kâmil Cuma namazında vatanın kurtuluşu için, tıpkı Havz'daki gibi bir vaaz verilmesini istiyordu.

Komiser Osman Çanın, bu kâidı götürüp Abdurrahman Kâmil Hoca'ya verdi inde, hoca, sonsuz sevindi ve bunu göstermek için de kâidı öptü, başına koydu ve öyle dedi:

— Başım, gözüm üstüne, bu işi seve seve yaparım!

Ertesi gün, yine, Cuma sabahı, kalabalık bir Amasya heyeti Amasya'nın üstünde, kılıyanın, idadi okulunun ve memleket hastahanesinin yanına bulunduğunda Saraydüzü * denen yere çıktılar. Mustafa Kemal ve arkadaşları, geceyi kılıda geçirdiler. Orda hastahanesinin bitişiğinde tek penceresi ehre bakan ve önünde genç kavak ağaçları yükselen boş bir oda vardı. Mustafa Kemal, burasını ihtilâlciler için bir büro halinde kullanmaya başladı. Buraya sonradan «karanlık oda» denilmesinin nedeni kısaca şuydu: Gerçekten karanlık, perihan, zavallı, fakirce bir odaydı bu. Mustafa Kemal, burada, bayağı bir tahta masanın başında oturmuş, ev sahibi olarak heyeti bekliyordu.

Heyet geldi, odayı doldurdu. Gelenler, ttihatçılar, itilâfçılar, yansız hemehrilerdi. Oturdular, Mustafa Kemal, hepsinin elini hararetle sıkarak hal ve hatırlarını sordu. Ondan sonra, kendisine gerek ttihatçı, gerekse itilâfçılarca sorulan sorulara karılıklı vererek :

— Ortada ttihatçılık, itilâfçılık yoktur. Memleket meselesi vardır, dedi.

Sonra, hükümetten korkarak da da bayırda saklanıp kaçak gezen bütün ileri gelen ttihatçı hemehrileri çağırıttı. Bundan böyle parti kavgalarının bittiğini herkesin el ele vererek ortaklaşa dümana karşı savaşması • ge

rekti ini anlattı. Hepsini kendi çevresinde toplu olarak çalı maya ça ırdı.

Amasya heyeti, bu u urlu Cumayı yeni bir dönemin ba langıcı olarak benimsedi ve yürekleri Mustafa Kemal'in seri in sıcaklı ı ve gelece in güzel umuduyla dopdolu olarak beraber a a ı Beyazıt Camii'nde ö le namazını kılmaya ve vaaz dinlemeye indi.

Namaz kılındıktan sonra, camiyi tıklım tıklım dolduran halk, pek me hur bir vaiz olan Abdurrahman Kâmil Hoca'nın vaazını dinlemeye hazırlandı. Mustafa Kemal, bu vaazı caminin sol kayyumlu unda oturarak dinlemeye hazırlanmı tı. Abdurrahman Kâmil Efendi, Mustafa Kemal'in konu malarından da aldı ı esinle öylece özetlenen vaazına ba ladı:

— Ey ahali!

Milletin eref ve haysiyeti, istikbali hakikaten tehlikeye dü mü tür. Bu felâketten kurtulmak için icap ederse vatanın son bir ferdine kadar ölmeyi göze almak lâzımdır. Bu noktada büyük milletimizin azimle, imanla beraber çalı ması lâzımdır. Artık, padi ah olsun, halife olsun, ismi. unvanı her ne olursa olsun, hiç bir ahsın ve makamın hikmeti mevcudiyeti kalmamı tır. Yegâne çarei halâs, halkın do rudan do ruya hâkimiyeti eline alması ve iradesini kullanmasıdır. Hep beraber Mustafa Kemal Pa a'nın etrafında toplanarak vatani kurtaraca ız.

12 Haziran'da Amasya'ya varan Mustafa Kemal, 13 Haziran'da Beyazıt Camii'nde bu ihtilâlcı vaozı verdirmiş , ayın 14 ünde de Amasya yurtseverlerini karanlık odaya toplayarak Müdafaayı Hukuk cemiyetini kurdurmuş tu.

Mustafa Kemal, henüz Havza'da iken Amasya'da bir olay geçmi ti. Bu, Mustafa Kemal'in Amasya'ya do ru uzanacak yolunu kesmek içindi. 1919 yılı Mayıs'ının sonlarına do ru ydu. ngilizlerin Samsun temsilcisi ve Pontosçuların ba yardımcısı Yüzba ı Solter, Amasya'ya gelmiş , hükümet kona ının hemen önünde buldu u Komiser ismail Kesin'e gözda ı vermek üzere öyle çıkı mı u :

— Hepinizi tutup Malta'ya sürece im sizin!

— Neden? demeye vakit kalmadan mutasarrıfın ner

de bulundu unu sormu tu. Mutasarrıf Sırrı beyle de daha önce geçmi bir olaydan dolayı payla ılacak kozu vardı. Merzifon'daki ngiliz subayları, bir gün bir Pontoslu Rum tercümanla, ıkagelip bütün hapishanenin bo altılarak mahkmların serbest bırakılmasını istemi lerdı. Mutasarrıf, ngiliz subaylarına ba ırarak öyle kar ılık vermi ti:

— Bu mahpusları buraya ngiliz hükümeti sokmamı tır.

ngiliz subayları, en sonra mahpuslar arasında bulunan Hintli bir müslümanla arkada ının çıkarılmasını istemi lerdı. Sırrı bey, buna da evet dememi ve ngilizler, ta stanbul hükümetinden emir çıkartarak karıları talyan tebaasından olan iki mahpusu en sonra serbest bıraktırmı lardı.

te, Solter: «Hepinizi Malta'ya srdrece im» diye tehdit savururken mutasarrıfın dikba lılı nı da anlatmak istemi ti.

Mustafa Kemal, Amasya'ya do ru yola çıkmadan önce burasını ngizlere e ilimli bir ehir halinde göstermek isteyen Solter, Sırrı beyi de ürküterek hemen köprü ba ında ve hükümet kona ının yanba ında bulunan saat kulesine ngiliz bayra nı ektirmi ti.

ngiliz bayra ının saat kulesinde dalgalandı nı gören Amasyalılar, küplere binmi ti. 1k millî öfkeyi ve heyecanı duymu lardı.

Bir koluyla bir gözünü dünya sava ı cehenneminde yitiren mall gazi topçu yüzba ısı Cevat bey, fırtına gibi belediye binasına girmi ve belediye ba kanıyla oturup konu an Solter'le tercmanına öyle çıkı mı tı:

— Bu bayrak ne? Biz muharebe meydanlarında bunun için mi sava tık? Bunun için mi kolumuzu, baca ımızı, gözümüzü kaybettik?

Tek gözü öfkeden kan ana ina dönen Gazi Cevat beyi glkle durdurdular.

Dı arda gittikçe kalabalıkla an ve bayra ı saat kulesinden indirip parçalamak isteyen haık bir, hâdise çıkarmak üzereyken Kadı Ali Hikmet Berki efendi ıkagel mi ve olayı u sözlerle önlemi ti:

— Sakin olun, kardeşlerim, Allah büyüktür. Böyle asil bir milletin memleketinde, böyle âlimler, evliyalara yatağında yabancı bayrağı dalgalanamaz.

Çok gariptir, o sırada sabahdan beri esen kuvvetli bir rüzgâr, korkunç bir kasırga haline gelmiş, damlardan kiremitleri uçurmuş, ağaçların dallarını kırmış, havadaki kuşları yerlere çarptırıyor. Solter'in astırdığı İngiliz bayrağı da bu arada yırtılıp parçalanmış ve Yeşilirmak'a doğru uçup sürüklenmiştir.

Solter, tam anlamıyla paniğe uğramıştı. Halkın bir fırtına gibi kabaran ve tehdide balyan ruhunun yanı sıra, doğaya güçleri de yardıma gelmiş ve bu, Amasya halkınca Tanrı'nın bir mucizesi olarak kabul edilmiştir.

Bundan sonra, Solter'e, otomobiline atlayıp Amasya'dan kaçmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı.

ATE VE DEMİR

Zalimlere isyan etmek, Tanrı'nın boyun eğme mektir.

Th. Jefferson

Albay Kâzım bey altmış birinci tümen kumandanlığını bir süs, bir etiket olarak almamıştı, İzmir'in kanlı işgali sırasında bu trajedinin çok yakınlarında bulunmuş, eskiden kurmay başkanı yapılmıştı ruhsuz Ali Nadir Paşa'nın zmir'i Yunanlılara nasıl bir tek protesto kurunu olsun atmadan teslim ettiğini pek yakından izlemiştir; tıpkı Selanik Muhafızı Hasan Tahsin Paşa'nın. Mustafa Kemal'in bu güzel memleketini Yunanlılara peşkeş çektiği gibi. Mayıs ayının yağmurlu, çamurlu günlerinde Albay Bekir Sami beyle Akhisar ve dolaylarında üradıkları korkunç barışsızlık, onu örkütüp karamsar düürmemiş, tersine enerjisini, yiğitlik, yurtseverlik, insanlık ve en sonra subaylık duygularını daha çok kamçılıyordu. Bekir Sami beyden ayrılıp Bandırma'ya uğramış, orda gördüğü

eylerden umuda kapılmı tı. Bandırmadaki altmı birinci tümen ba sız, da ınık, umutsuz ve peri an bekliyordu.

Tam yeri ve zamanıydı. Yurda batı kapısından girmi olan dü man, yine buralarda da ınık bir durumda bulunan kuvvetlerin toplanarak vurucu bir kuvvet haline getirilmesiyle durdurulup hırpalanacak, belki de kovulabilecekti. Altmı birinci tümenin böyle kumandansız bulun u, gerçekten de ne büyük anstı. Evet, direnme i ine buralardan ba lanmalıydı; da ınık yurtsever gruplarını bir an önce bir emir altında toplamalı, ilk dayanma çekirde i olarak hazırlamalıydı. Belki de kader bu yi itçe ve e-refli görevi Albay Kâzım'a vermekten çekinmeyecek, bunu onun bir eyler yapmak için çırpınan genç, tecrübeli ve kuvvetli ruhundan esirgemeyecekti.

Bekir Sami beyden ayrıldıktan birkaç gün sonra, sırtına bir kat sivil giynek çekerek Bandırma'dan vapura, binmi stanbul'a yollanmı tı.

stanbul'da do ruca Genel Kurmay Ba kanı Cevat Pa a'nın katına çıkmı ve bu de erli yurtsever pa anın yi itli ine sı nmı tı. zmir ve dolaylarında olup bitenleri. Yunanlılara kar ı durulabilece ini, bunun için de ordaki subaylarla yeniden stanbul'dan oraya gitmek isteyenlere zorluk çıkarılması üstüne dokunaklı bir rapor vermi , pa aya son olarak :

— Beni Bandırma'daki altmı birinci tümen kumandanlı ına verin! demi ti.

Cevat Pa a. genç Albayın bu yi itçe iste ini büyük bir sempati ile kar ılamı ve istedi ini yapmı , sonra da u yurtseverce sözü söylemeyi unutmamı tı:

— in aailah muvaffak olursun!

Altmı birinci tümen kumandanlı ına atandı ını gösteren kâ ıdı eline alan Albay Kâzım bey, çok sevinmi ti.

Bu kâ ıtla Bandırma'ya dönen genç Albay, yine subay giyne ini sırtına geçirmi ve tümen kumandanlı ı makamına oturarak görevine ba lamı tı.

Kâzım beyin tümen kumandanlı ına gelmesiyle bas kın biçimindeki Yunan i galleri de sıralanmaya ba lamı tı. 27 28 Mayıs gecesi Yunan i gal kumandanlı ı. Ayva

hk kasabasına asker çıkırmı ve Ali (Çetinkaya) bey, ehre çıkan dü mana ilk nizamî ordu birli iyle ilk silâhları patlatmı tı.

Ali beyin kuvvetleri yanı sıra Edremit'in kuvayı miliyeti kaymakamı Hamdi beyin milisleri de büyük yararlık göstererek dü mana «bundan ötesi yasaktır» demi lerdı.

te, imdi, yer yer türemi bulunan, nizamî ordunun yaratıcı gücüyle a ılanmı bütün bu kayna an sava çı grupları Bekir Sami beyle Kâzım beyin çevresinde toplanmaya ba lamı tı.

Bergama e rafının ihanetinden önce, Bergama halkının Balıkesir ve dolaylarından istedi i yardım kuvvetleri yeti emeden, Bergama kasabası dü mana satılmı tı. Bura ya yardım için Ali beyin, Binba ı Cemal bey emrinde gönderdi i kuvvet, Bergama'ya do ru yola çıkmı tı. Bu yüz yetmi ikinci alayın birinci taburu ile Altınovc, Gömeç, Burhaniye, Kozak dolaylarından toplanan milis eratını kapsıyordu. On dördüncü kolordu kumandanlı ının emriyle Akhisar kasabasının savunması için gönderilen altmı birinci tümenin yüz seksen sekizinci alayı da 9 10 Haziran gecesi dü manın apansız Akhisar'ı bo altıp gitmesiyle Soma'ya getirilmı , buradan da Bergama'yı almı olan Yunanlıların Kınık Soma yönünde ilerlemeleri dü ünülerek savunma tertibatı almak üzere Kınık'ın batısında bulunan Poyracık köyüne gönderilmı ti.

ki a ır makinalı tüfekte güçlendirilen Binba ı Cemal bey müfrezesi, 12 13 Haziran günü Belliköy yönünde yür rüyü e geçmi ve 13 14 Haziran'da köye girmi ti.

Buradan yine yola çıkan Cemal bey müfrezesi. Kozak, Ya cı Bedir a iretlerinden de katılan gönüllülere biraz daha büyüyerek Yukarı Bey'den Bergama yönüne do ru ilerlemi ti.

Cemal bey müfrezeleri, 14 Haziran 1919 da Bergama'nın sekiz kilometre kuzeyindeki ncecik köyüne girmi ti.

Burda Cemal bey, Ayazmentli Nazmi bey ve Ya cı Bedir a iretinin yüz erattık milisini Bergama'nın batı yö

nüne göndermi ti. Burda Dikili ve Menemen yönünden gelecek ya da Bergama'dan bu yönlere gidecek Yunanlıların yolları ve ba lantıları kesilecek ve haberle me olana kları yok edilecekti.

Böylece Poyracık köyünde, subaylarıyla birlikte yet mi altı nizamiye eri iki yedek subay ve iki yüz altmı sekiz milis eratı toplanmı oluyordu.

Kınık telgraf merkeziyle Poyracık arasında telefon ba lantısı kurulmu tu.

Binba ı Cemal beyin milisleri, hemen hepsi daha önce askerlik yapmı olduklarından, avcı hattı düzeninde, ana yolu da koruyarak Bergama'ya do ru sinerek, gizlenerek ilerliyordu. Haziran'ın 14 üncü günü, Ege'nin bütün yakıcı sıcaklı ıyla milislerin ba ına çökmü tü. Bergama'ya birbuçuk saat çeken Kapıkaya'ya varmı lardı. Saat tam dokuzdu. Birdenbire müfrezenin öncüleri üç ki ilik bir Yunan ke if koluyla kar ı kar ıya geldiler. Yunan askerleri çetelere bir yandan ate ediyor, bir yandan kaçmaya çalı yorlardı. Arkalarından yapılan yaylım ate le bunlardan ikisi vurularak hemen oracıkta can verdiyse de üçüncüsü a açların arkasında saklanarak izini yitirdi ve kaçıp kurtuldu.

Müfreze ilerlemeye, hem de sıkı bir yürüyü le ilerlemeye ba ladı. Kaçıp' kurtulan asker, Bergama'ya daha önce yeti irse yapılacak baskın suya dü ebilirdi.

Eski Türkmen ba ları denilen yerde iki ki ilik bir Yunan ke if koluna denk gelerek ate ettiler, birisi vurulup dü tüyse de öbürü kaçıp gitti.

Dikiü Bergama yolunu tutan Ayazmentli Nazmi beyin emrindeki Ya cı Bedirler köyleri, milislerinin meydana getirdi i yüz ki ilik çete grubu da, Rumların Dikili'den Bergama'ya götürdükleri büyük bir erzak kafilesine denk geldi; sava ı kabul etmek zorunda bırakılan muhafızlar bütünüyle öldürüldü ve erzak oldu u gibi çetenin eline geçti. Yunanlıların Bergama Dikili ve Menemen telgraf ve telefon hatları da Nazmi bey çetesince kesilmi , yok edilmi ti.

Akhisar'dan gelen eski tecrübeli Rumelili çeteci par

ti Mehmet Pehlivan'la Çerkez Ethem beyin eni tesi Hafız Hüseyin beyin çeteleri. Bergamalı Ekrem bey çetesi ve Binbaşı Cemal bey müfrezesi Bergama'yı batıdan ve güney batıdan bir yarım ay gibi çevirecek. 14-15 Haziran gecesi, birdenbire toplu bir baskın yaparak Yunan taburunu yok edeceklerdi. Evdeki hesap böyleydi. Bu hesap, çar ıya uymadı. ki ke if kolundan birer Yunan eri Bergama, yönünde kaçırılmı ve böylece büyük bir tehlikeye ba göstermi ti. Bergama'ya do ru kaçan iki Yunan askeri. Bergama'daki Girit taburunu alarma kaldırmı olmakla kalmayacak. Menemen yönünden yardım birlikleri getirilmesine sebep olacaktı. Böylece baskın dü üncesi suya dü mekle kalmayacak, büyük kuvvetler kar ısında erimek tehlikesi de ba gösterecekti. Bunun için Cemal bey, bütün kumandanları toplayarak im ek gibi bir karar vermek zorunda kaldı. Bergama'ya hemen u anda. güpegündüz, kaçan Yunan askerleri girerken onlarla beraber girmeliydi. Ancak böylece, ba arılı bir baskın yapılmı olurdu. Kuvvetli Yunan taburunun gündüz gözüyle bir baskın beklemesi a ıllacak bir dü ünçe olurdu. te. bu dü ünceden de yararlanmalıydı. «

Haziran güne i, gö ün ortasına do ru yükseldikçe. Ege bölgesinin eflâton sisli havasına, ormanlarına, çıplak kayalıklarına ve kıvıldağan insanların, hayvanların, yaprakların üzerine kıvılcımlar ya dırıyordu. A ır makinalı tüfekleri, çapraz fi ekleri ve bellerindeki bombalarıyla ko arak ilerleyen müfrezelerinin yüzünden kıvılcım gibi terler saçılıyordu.

Vakit ö leye yakla ıyordu; yani, askerlikte baskın için en az uygun olan saatti. Müfrezeler, büyük bir hızla her yandan Bergama'ya saldırdılar. Önden ve arkadan bir anda ehre giren milisler. Yunan taburunu da ınık ve silâhsız olarak sokaklarda, çar ıda kıstırdılar. Ancak, elinde silâh bulunan, ya da silâhını almaya fırsat bulan kimi dü man erleri, ancak birkaç silâh patlatabildiler. Halk birdenbire pani e u rayıp haykırı larla çil yavrusu gibi da ılmı tı. Çar ı pazar yeri birkaç dakika içinde Yunan askerlerinin üst üste yı ılan ölüleriyle doldu. Bütün ev

ferin, dükkânların üzerine asılan mavi beyaz Yunan bayrakları hem çeteciler, hem de ehrin fakir halkınca yırtılıp yerlere atılıyordu. Hâki elbiseli Yunan askerlerinin ölüleriyle, yırtılıp atılmı yüzlerce bayrak sokakları örtmü tü. Çeteciler, nalar atarak karargâha ve yan sokaklara do ru kaçan dü man askerlerinin üstüne ahin gibi atılıyor, kur un atmaya kıyamayarak ellerindeki kama, saldırma, koltukaltı gibi kesici âletlerle i görüyorlardı.

Kurtulabilen dü man askerleri bütün a ırlıklarını geride bırakarak üçer, be er, onar ki ilik gruplar halinde kırlara, da lara do ru kaçıyor. Dikili ve Re adiyeye giden yollara dökülüyor, yollar da kesilmi oldu undan ölümden öteye yol bulamıyorlardı. Kayık köprüsünden geçip kurtulmayı uman büyük ve silâhlı gruplar, ate altına alınan bu yerden geçemeyerek çarpı mayı kabul ettiler ve son erlerine dek eridirler.

Ölümden kurtulabilen dü man taburunun eratı. Min netli osesi boyunca ve geri kalanı da peri an bir durumda ıssız da lar ve ormanlardan kaçarak Menemen yönünde uzakla tılar.

Türk çetecilerinin Bergama'yı basıp bütün taburu kılıçtan ve kur undan geçirdi ini ö renen Re adiyeye köyündeki Yunan müfrezesi, bunu hemen zmir gal kumandanlı na bildirdi. Re adiyede ki 30' u a kın Yunan askeri de Menemen'e do ru kaçarak canlarını kurtardılar. Türk atlı milisleri ahin gibi oraya da yeti mi leri di.

Kemal beyi esir edip Yunan ordusuna teslim eden. daha kötüsü, Bergama e rafının önüne dü erek burasını Yunan ordusuna pe ke çeken, yine Yunan ordusundan elli ki ilik bir müfrezenin önüne dü erek 13 Haziran 1919 da Dikili'yi bunlara i gal ettiren Bergamalı Hürriyet ve itilâf Partisi'nden Çeçen Hamit Çavu , cezası verilmek üzere pek çok arandı ise de bulunamadı. Onu tanıyan milislerden birkaçının attı ı kur unlarla yararlanarak da lara ve ormanlara sıvı tı ı, ordan da zmir'e giderek bir Yunan askeri hastahanesinde tedavi altına alındı ı sonradan ö renildi. Bu haberi getiren de onun dü mana teslim etti i Kurmay Yüzba ı Kemal bey oldu.

Bu baskının arkasında bir duman perdesine gizlenmi Kolordu Kumandanı Yusuf zzet Pa a vardı. Yalnız o, ilerde ne olur ne olmaz kaygusuyla hâlâ stanbul'u idare etmeye çalı ıyor, beri yandan da millî ayaklanma ile en yakın ili kisini sürdürüyordu. Bergama baskınının hemen arkasındaysa altmı birinci tümen kumandanlı ina kendini yeni atandırmı olan Albay Kâzım bey ile Albay Bekir Sami bey vardı. Burda Kâzım beyin silueti, sislerden büsbütün kurtulmu , cephede ileri atılan yi itlere bir bölük kumandanı kadar yakın bir yere dek sokulmu tu.

Kolordu Kumandanı Yusuf zzet Pa a, Bergama kurtulur kurtulmaz hemen oraya gelmi ti. Yüz seksen sekizinci alay kumandanı Akif bey, Bergama bölgesi kumandanlı ina atandı. Kendisi bundan sonra, Soma'ya döndü. Altmı birinci tümen kumandanı, Soma'daydı. Kolordu kumandanı, birdenbire çok önem kazanan Bergama ve dolaylarının kumandanlı ını Albay Kâzım beye verdi. Akif bey ve kuvvetlerini de son bildiriye dek onun kumandasına ba ladı. Altmı birinci tümen karargâhı, bundan böyle Bergama'da yerle ecekti. Kâzım bey, karargâhıyla gidip Bergama'ya yerle ti.. Binba ı Cemal bey de son bildiriye dek Bergama bölgesi kumandanlı ının emri altında bulunacaktı.

te, bu konuda pek de erli bir kitap yazmı olan Rahmi Apak'ın dedi i gibi bir avuç yi it de erli bir iki kumandanın uyarması ve deste iyle Bergama'da tuz ve ekmele uzatılarak çarılan dü mana asıl hakkı olan «ate ve demir»i ikram etmi ler ve vatansız Hamit Çavu 'la erdemsiz e rafın yaptıkları korkunç yanlı lı ı düzeltmi lerd. Dü mana ikram edilecek en güzel kahvaltının ate ve demir oidu unu torunlarına da bir kahramanlık destanı olarak bırakan Bergama cephesi gönüllüleri, dü man i gali ba ladı ndan beri ilk kez olarak elden giden bir ehri kurtarmı ve kurtulu sava tarihine altın bir kapı açmı lardı.

• *

Albay Kâzım bey, Bergama'daki karargâhına henüz büsbütün yerle memi ti ki kolordu kumandanlı ndan ge

İlen yeni bir bildiriye okudu ve a zının tadı kaçtı. Oysa. bu cepheyi adamakıllı güçlendirip vurucu bir de er haline getirmeyi öyle istiyordu ki, bunun için ilk önce zaman etkeni gerekiyordu. te, o da kahpeli ini yapmakta gecikmemi ti. Yusuf zzet Pa a'nın verdi i bilgiye göre Yunan i gal kumandanlı ı, Bergama i ini gözünde çok büyütmü tü. Büyütmesi de bo una de ildi. Bergama taburunu oldu u gibi yitiren ileri karargâh. Albay Zafiryos'a çok a ırı sayılar bildirmi ti. Sözde Bergama'ya saldıran Türk kuvvetleri üç bin piyade ve be yüz milisti. Elbette 800 Yunan piyadesiyle bir bölük süvariye, bir a ır maki nalı tüfek bölü ünü ve iki de topu yalnız be yüz milis ve nizamiye erinin saf dı ı etti ini bildirecek de illerdi ya!

te, bu kabarık sayıda gösterilen Türk akıncılara haddini bildirmek üzere Yunan i gal kumandanlı ı Bergama'ya büyük sayıda bir kuvvet göndermeye karar vermi ti. Bu sırada zmir'e gelmi olan Akdeniz tümeninin altıncı alayını vapurlarla Dikili'ye gönderdi. Yine bu tümenin be inci alayını da Menemen'e yolladı. Bu iki kuvvet de 17 Haziran 1919 da Bergama yönünde yürüyü e geçti.

Dikili'den ilerleyen Yunan alayını Binba ı Cemal bey. Sancı köyü dolaylarında kar ıladı. Üç bin ki ilik tam araçlı modern Yunan alayı kar ısında iki makinalı tüfe iyle çok dayanamadı. Zaten Bergama'nın geri alınmasından sonra, milislerin ço u görevlerinin artık bitti ini sanarak da ılmı , kumandanın elinde ancak yüz ki iden biraz çokça bir piyade milis gücü kalmı tı. Bu milislerden birazı da burda vurulup öldü ya da yaralanarak sava dı ı oldu. Elinde kalan az bir kuvvetle Sancı köyünün do usundaki Cam köyüne çekildi. Ertesi gün. Yunan alayı yine sava düzeninde ilerlemeye ba ladı. Cemal bey bu alayla adım adım sava arak Alacalar ve Çakırlı köylerine çekildi.

Her yandan onların kar ılarına çıkıyor, öldürmese de, da ıtmasa da tedirgin ediyor, alayın hızını kesiyordu.

Dü man, yolu bo bulunca Soma cephesindeki .ayif kuvvetlere saldırdı. Soma cephesinin kuvvetleri de Cemal

bey müfrezesi kadar bir eydi. Bu kuvvet, ayrıca Mene-
men yolunu kapamak için kayık köprüsünü, Burhan, Se-
bil tepelerini de ayrı müfrezelerle tutturmuştu. Bundan
da çok zayıf duruma düşmüştü. Menemen'den gelen dü-
man kuvveti, ayrıca iki süvari bölü üyle de güçlendiril-
mişti. Bu yüzden Türk kuvvetleri, kolayca geri atıldı ve
19 Haziran 1919 da Bergama'yı da boşaltarak geri çe-
kildi. Bergama, ikinci kez işgal altına düştü. Yunanlıların
Bergama'ya bu denli kalabalık kuvvetlerle gelişi, halkı da
korkutmuştu. Belki baskının acısını çıkarırlar korkusuyla
köylerle beraber Bergama'dan yüz bin kişiye yakın insan,
uzun göç kafileleri meydana getirerek göçmen ve ka-
nı arabalarıyla yollara döküldü.

Yunan ordusu, ehre ikinci kez girdi inde eski co-
kun Rum, Ermeni ve Yahudi yollarını ayrıca karıştırmadı,
hepsi, kiliselere, havralara kapanmışlardı. Sadece, Yunan
kumandanına her cemaat namına kurtarıcı olarak te-
klif etmek üzere birer heyet gönderdiler. Türk kuvvetleri,
kutsal evlere sığınmış olan cemaatlara hiç dokunmamış-
lardı.

Çok üstün düman kuvvetleriyle yapılan çarpışma-
lar akama dek sürmüştü, elde kalan bir avuç insan. Soma
üstüne çekilmişti, altmış birinci tümen kumandanı Albay
Kâzım bey de bunlarla beraber karargâhını Soma'ya gö-
türmüştü.

Bergama üzerine yürüyen üç bin kişilik düman gü-
cünü, karanlık basıncaya dek durduran bir tek makinalı
tüfek ve elli altmış kişilik bir Türk savaç grubu olmuş-
tu. Te men Sabri beyle makinalı tüfek erlerinin de iş-
tepelere taşıyıp yerle tirerek takırdatıp durdukları bir tek
makinalı tüfek, üç bin kişilik Yunan gücünü akama dek
oyaladı. Makinalı tüfeğin yöneticisi kumandanı Sabri bey, dü-
mana esir düşmüştü. Tümen kumandanı Kâzım bey, karar-
gâhıyla kiraladıkları bir yaylıya atlayarak yine Soma'nın
yolunu tutmuşlardı. İmdi, Bergama ile onun yöneticisi koru-
yucu te men Sabri bey. Yunanlıların elindeydi. Yunan kö-
tüsü. Yunanlılar, esir aldıkları bütün çete elebaşlarını

ve subayları önünde, sonunda öldürüyorlardı. Hikaye u-
dur :

Bergama'dan çekilen sava ı grubu Kınık'ta bir müf-
reze kumandanlı ı kurduktan sonra Soma'ya gitmi ler,
orda yine toparlanmaya ıalı maktaydılar.

Kınık müfrezesinin görevi çok önemliydi: Soma'da
kilere zaman kazandırmak için, gücünün pek çok üstün-
deki bir i i ba armaya ıalı acaktı. Üç subay, sekiz piya-
de eri, be süvari eri ve bir makinalı tüfek. Yüzba ı Sa-
mi beyin emrinde Soma yolunu kapamakla görevlendiril-
mi ti.

Sabri. beyin makinalı tüfe i, Bergama tepelerinde ıı-
kardı ı sonsuz;

— Ta... ta., ta., ta., ta..! sesleriyle tozlar kaldırıyor-
du. Nerden ate edece i belli olmadı ı için Yunanlıları
duraklatıyor, öfkeleniyor, küplere bindiriyordu. Dü man
bu bir tek makinalı tüfe in sabahtan beri kendilerine et"
ti i oyunu affetmedi. En sonra onu, yi it atıcısıyla bir
kayanın ardında kıştırıp yakaladı.

Yunan subayları, sabahtanberi saflarını biçip duran
bir Türk subayının sa elinin parmaklarını demirle vura-
rak bir ta ın üzerinde ezdiler ve yamyassı ettiler.

— Bize bu biçici makinalı tüfek ate ini açan parmak-
lar bunlar mıydı? diyerek sözüm ona genç subaya bir
ihtar cezası verdiler. bununla da kalmadı, ezilerek yam-
yassı kesilen sonra da yaz sıca ında i en bu parmakla-
rın bahtsız sahibine üstelik bir de kelepçe vurdular.

Kınık'ta bir evin bir odasına kapatılarak ba ina da
bir süngülü nöbetçi dikilen Sabri bey, karanlıkta kelep-
çeyi elinden çıkarmanın yolunu bularak nöbetçinin tüfe-
ini kaptı ı gibi pencereden atlamı ve Yunan i galindeki
Kınık kasabasının içinden büyük bir beceriklilikle kaçmı ,
Soma'ya giden kıtasına yeti mi ti.

**

Kâzım bey, Soma'ya döndükten bir gün sonra, ingi-
liz temsilcisi Hatkinson onu arayıp buldu. Onunla konu -
mak istedi. Oraların en dinamik insanı olon genç Albay-
dan elbette önemli eyler ö renmek ya da onun üzerin

de umutsuzca bir baskı yapmak istiyordu. Kâzım bey, Hatkinson'u karargâhın serin odasına aldı. Kisi de ana caddeye bakan pencerenin önünde oturmuşlardı. Karargâhta çete kılıklı erlerle, nizamiye kılındaki askerler kayna ıyordu.

Hatkinson. bu da lık ve ormanlık bölgelerin Efe ve Zeybek denen yürekli adamlarını dikkatle inceliyor, onların ahin bakılarını andıran gözlerle süslü genç ve dinç yüzlerinde gözleri uzun uzadıya takılıp kalıyordu. Ödemi . Ayvalık derken i te bu adamlar, Bergama'da da kendilerini göstermişlerdi. Hatkinson'un anladı ı bir ey daha vardı ki bu Kâzım bey gibi nizami ordunun tecrübeli ve aydın kafalı kurtları, ık tutmasa bu efeler bu denli korkunç olamazlardı. Geride durur gibi yapan Türk ordusunun tecrübeli ba lan, ellerindeki sihirli de nekle bu yitit halk adamlarını dürterek canlandırıyor, bir araya topluyor, sonra gerekli amaçlara saldırtıyorlardı.

Hctkinson'la Kâzım beyin gözleri, yolları dolduran büyük perian, ardı arkası gelmeyen bir kalabalık üzerinde geziniyordu. Bunlar, Bergama'dan kaçan yüz bin kişilik halkın bir bölümüydü. Çocuklar, kadınlar, ihtiyarlar, toz duman içinde, bir iki tencere, çanak çömiek ve yatak yorganlarını e eklerine, atlarına ya da öküz ve at arabalarına yüklemi , yollara dökülmüşlerdi. Hemen hepsinin gözü ya lıydı. Çocuklarla kadınlar, açıktan açığa ve yüksek sesle a lamaktan çekinmiyorlardı. Kâzım bey, bu acıklı tabloyu Hatkinson'a göstererek:

— Bakınız, dedi. İlk önce u perian manzarayı hayalinize bir kere nak ediniz, ondan sonra sizinle konuşmaya ba layalım.

Hatkinson, bunun üzerine dikkatlice o perian tabloya bir kez daha baktı. Çok acımı gibi mimikler yaptı :

— Ne yapalım, bizim kabahatimiz de il! dedi.

Kâzım bey:

— O halde görü elim! dedi.

Hatkinson, u sözlerle özetlenebilecek herkesin bildi i beylik lâfları sıralamaya ba ladı:

— Ahali ve askerinin Yunanlılara karşı harp etmeleri

çok tehlikelidir. Bu hareket. ngilizlere ve di er itilâf devletlerine kar ı mütarekeyi ihlâl edecek bir mahiyettedir. Yeni bir tecavüz demektir. Siz. bu hareketinizle bütün itilâf devletlerini Yunanlıların yanba ında bulundurmamak. Yunanlılarla birlikte kar ınıza çıkarmak tehlikesine maruzsunuz. imdi, bir ey yapmayınız. tilâf devletleriyle temas ederek fikrinizi sulhen anlatmaya çalı nız.

Kâzım bey:

— Bu gibi nasihatlerden hiç bir fayda çıkmaz, dedi.

Ve:

— Acaba memleketimizi i gal eden ve her türlü tecavüzde bulunan Yunanlılarla ngilizler aynı fikirde de iller midir? diye ekledi. Hatkinson, dü ünmesini öyle açıkladı :

— Biz, mezalime taraftar de iliz. Muayyen bir mın takanın i galine itilâf devletleri muvafakat etmi lerdir, dedi.

O zaman Kâzım bey :

— Hükümetin resmî memurları ve kumandanları, ahaliyi vatanlarını müdafaa etmekten men'e kadir de il dirler. Her taraftan toplanan silâhlı ahali, Yunan kuvvetlerine tecavüz için geliyorlar. Yakında yine taarruz edeceklerdir. Bu i i yapan vatanperver ahalidir. Resmî memurları mü evvik ve alâkadar sanmayınız, dedi.

Hatkinson :

— O halde, diye kar ılık verdi, ahaliye bu yaptıkları i in memleket için zararlı olacağını söylemek istiyorum. Beni millî kuvvetlerle temas ettiriniz.

Genç Albay, yine Hatkinson'a pencereden Bergama göçmenlerinin yürekler acısı durumunu gösterdi:

— te, bakınız, dedi. Muvafık görürseniz gidip nasihat ediniz.

Hatkinson, o peri an kalabalı a dalgın dalgın bir daha baktı ve Albayın son sözlerine hiç bir kar ılık vermedi. Önüne bakarak bu tehlikeli anı savu turmaya çalı tı..

Kâzım bey yine söz aldı:

— Menemen'de yapılan katliamdan haberdar mısınız? zmir facialarını gördünüz mü?

— Evet, i ittim. Çok üzücü hâdiselerdir. Tahkikat yapılıyor.

Kâzım bey:

— Türk ahali, yapılan tecavüzlere tamamıyla vakıf olmu tur, dedi. Bu hale göre, halka, Yunanlılara teslim olunuz, diyebilir misiniz?

Hatkinson, Albayın bu çetin sorusu kar ısında susmak filozoflu unu göstermekten ba ka umar bulamadı.

Kâzım bey, konu manın sonunda Hatkinson'a öyle bir soru sordu :

— tilâf devletlerince Yunanlıların i gal sahası takarrür etmi midir, etmi ise nereye kadar amil oldu unu bana söyler misiniz?

Hatkinson, buna öyle kar ılık verdi:

— Bu i gal, zmir sanca ı ile Ayvalık kazası içindi, bunu nasıl olup da imdiye dek stanbul hükümetinin anlayamamı olmasına do rusu, a ıyorum, dedi.

Sonra, yine birkaç dilek ve ö ütte bulunarak Kâzım beyin yanından ayrıldı; dizleri çıplak ve bir silâh sergisi halindeki efelerin arasından geçerken onları merakla süzdü.

Gene Albay, onun uzakla masını pencereden seyrederek bir sigara yaktı: «Hatkinson, Hatkinson, diye dü ündü, artık ok yaydan çıktı, bu gidi i bundan sonra, ne sen, ne ben, ne Yunan kuvvetleri, ne de itilâf orduları önleyebilir! Sen bo una çene çaluyorsun! tilâf devletleri, imdi, zafer uykusuna yattılar. Onları bundan uyandırmak çok güç olacaktır. Hasan Tahsin Recep'in patlattı ı ilk silâhın sesi, büyüyüp devle ecek ve bir ses yelpazesi halinde gittikçe daha çok açılarak bütün Türk ülkesine yayılacaktır. Haydi, sana u urlar olsun Hatkinson cenapları!»

MALKOÇ KÖPRÜSÜ

*Affa lâyük olmayanlara ho -
görü göstermeliyiz. Kusurlar
düzeltilece i için ba ı lanır.
Suçlar hiç bir vakit ba ı lan-
maz.*

Anonim

1919 yılı Haziran'mın 14 ünü 15 e ba layan gecesi Yeni Pazar Menderes köprüsü yolu üzerinde rahvan gi- den birçok atın nallarından çıkan biteviye bir tıkırtı i iti- liyor, ara sıra nalların ta lara sertçe sürtünmesinden ko- yu karanlı a kıvılcımlar saçılıyordu. Karanlık, iri yıldızlar- la süslü bir yaz gecesi ortasıydı.

Atların ba ında giden iki ki iden biri Yörük Ali Efe, öbürü de onun ba kızanı ve yine onun kadar genç Mergi " meli Ali'ydi. Binba ı Hacı ükrü bey, jandarma yüzba ısı Nuri bey ve birkaç genç subayla Kılıo lu Hüseyin Efe de arkadan geliyordu. Yörük Ali Efe'nin yanında efe giy ne i giymi ;iki de kılavuz jandarma eri vardı.

Zeybekler, fısılda arak konu uyor, sigaralarını avuç- larının içinde saklayarak içiyorlardı.

Köprü ba ına gelince Yörük AH Efe:

— Kızanlar, dedi, imdi, atlardan inip onları gündü- zün belledi imiz a açlı a saklayaca ız. Ba larında bir ki i kaiacak, geri kalanlar Menderes'e do ru yürüyece iz.

Zeybekler, hemen atlarından indiler; hayvanları ba - larından çekerek yolun ötesindeki bir a açlı a götürdü- ler. Sonra Yörük Ali Efe ba larında olarak gemi denen salın bulundu u yere do ru yürümeye ba ladılar. Birbiri ardınca aralıklı olarak gidiyorlardı. Menderes'e birkaç yüz metre kala Yörük Ali, duruverdi, arkadan gelenler de durdu. Yörük Ali, Mergimeli Ali'ye ;

— Cankızanım, dedi, sen, imdi, sala do ru git. Ar- kandan bir ki i daha gönderece im. Salcı bizi orda bek- leyecek, kar ıda bir tehlike olup olmadı nı haber vere- cekti. imdi, bunu ö ren, gel! Seni bekliyoruz.

Mergimeli Ali, hemen, tilki aya ıyla ileri fırladı; ka ranlı n içinde gözden silindi. Artık, ayak sesleri bile i itilmiyordu. Yalnız, öteden Menderes ırma nın tok ça ılı tısı geliyordu. Yörük Ali Efe, çökmü , ötekiler de onun gibi yapmı tı. Sessizce bekliyorlardı. Ötede, sazlıkta ça kalların ekese, ince, tiz ve u ursuz bir sesle uludu. Do u eteklerinden buna kar ılık geldi. Bir hayvan le inin ba nda ölen yaptıkları anla ılıyordu. Irma n üzerinde, yüksekten geçen bir balıkçıl, acı bir çı lık atarak a ır a ır a a ı do ru uzakla tı.

Havada ate böcekleri uçu uyor, da dan Menderes'e do ru esen hafif, serince bir rüzgârla sürükleniyorlardı. Cırcır böcekleri, kurba alar, geceyi sessizlikten kurtarıyor, bir yerden tarla fareleri yavrularının ya amaya hevesli cırıltıları geliyordu. Irma n a a ılarında bir sırtlan i reñç bir sesle haykırıyordu.

Yörük Ali Efe, çömeldi i yerden do ruldu. Dizlerinin üzerine koydu u tüfe ini ileriye do rulttu :

— Kim o? Ses ver!

Mergimelinin sesi i itildi:

— Benim, efe, Ali!

— Gel!

Mergimeli Ali ile arkada ı yine tilki adımıyla sokul dular :

— Kayıkçı bekliyor, efe, sal hazır. üpheli hiçbir ey yok.

→ Dü ün arkama!

Aralıklı tek sıra ile ilerlediler. Menderes birdenbire kar ılarına çıktı. İlık yaz gecesinin içinde yıldız ı ıklarıyla yer yer parlayarak akıyordu.

Yörük Ali, ya lı salcıyla bir yana çekilerek bir iki da kika fısıltılarla konu tu, sonra ilk olarak sala bindi. Kı zanlar da binerek çömeldiler. Sal, suyun akı na kar ı koyarak çekilen ipin hizasında öbür kıyıya do ru yollan dı. Kar ıdan apansız çıkıverecek bir tehlikeye kar ı, tü feklerin namluları hep oraya dönüktü. Sal, en sonra kı yıya yana tı. Dı arı atladılar. Yoldan ayrılarak kıra açıl dılar. Menderes'in doldurmu oldu u yumu ak yatak üze

rindeki uzun sazlar ve otlar arasında, silik gölgeler gibi hafif hırıltılar çıkarak ilerlediler. Açıla geldiler. Yaz gecesini hoş bir kokuyla dolduran yaban gülleriyle örtülmüş bir bahçe çitinin kıyısından ilerlediler, incir bahçelerine daldılar, incir yapraklarının acı kokusunu genizlerinde duydular. Karanlık aç kumelerinden üzgün ishak kuş sesleri geliyordu. Demiryoluna yakla mı lardı.

Bir lokomotif, bir durak yerinde oflayıp pufluyordu. Demiryolunun ötesindeki incir bahçelerinin ve yumuak topraklı ihtiyar tepeleri dolduran zeytinliklerin arkasından ba layan ve dimdik yükselen Aydın da ları ta yukarda büyük ayının birkaç yıldızına de iyor gibiydi. Da ların do ru una silme uzanan gökyüzü, daha aydınlık görünüyordu. Bir ara, batıdan do uya do ru e rimsi uçup gelen bir yıldız. Yörük Ali'nin ve kızanlarının ba ı üzerinde bir ık fıskiyesi gibi parlayıp söndü. Yörük Ali ve' arkada ları, bir sürü kurt bir a ıla yakla ır gibi sessiz adımlarla, soluk almayarak ilerliyorlar, güdük bir a acın tepesindeki leyleklerin uzun gagalarıyla çıkardı ı takırtılara, üzerine basarak geçtikleri gece gezici zehirli yılanların çaldıkları ıslak ve sürünüp kaçarken meydana getirdikleri hırıltıya dikkatle kulak veriyorlardı. Yörük Ali ve arkada ları, da larda gezen ki ilerinin yabancı hayvanların sesleriyle i a retle ip anla tıklarını biliyorlardı. ittikleri bir yaban domuzu homurtusunu, bir çakal sesini, bir köpek havlayışını da ya da bir bayku haykırmasını ölçüp biçiyor ve sahici mi, sahte mi olup olmadığını hemen anlıyorlar, adımlarını buna göre atıyorlardı.

Kılavuz jandarmaların yardımıyla kolayca ilerliyorlardı. Ba larda, bahçelerdeki kulübe ve sayvanlarda bir tek insan yoktu. Oysa Yunan i galinden önce bu incir ve bal yüklü bahçeler, insanla kayna ırdı. ncirler olmak üzere undan herkes, bahçesini hırsızın, u ursuzun talanından korumak için yıldızların altında sabahlar; afak atarken uzun gagalı, mavi tüylü, gelin gibi güzel arı ku larının tatlı ötü leriyle uyanırlar, olgun incirlerin cennetine ü ü en, arı yı ınlarının u ultusunu dinlerlerdi. im

di, hepsi evlerine ve kulübelerine kapanmı , hem gece-
den, hem de gün ı ı ndan korkar olmu lardı.

En sonra, Sultanhisar imendifer istasyonuna yak-
la mı lardı. stasyonda bir makine pufalayıp duruyordu.
Yörük Ali Efe, bir çitin arkasına siniverdi; ötekiler de
oldukları yere çömeliverdiler. stasyon yapısının içinde
sönük bir lâmba ı ı ı vardı. Her yan karanlıktı. Yalnız,
pufalayıp duran lokomotifin oca ndan dört yana kıpkızıl
bir aydınlık yayılıyor ve bu aydınlı ın içinde ara sıra bir-
birine kar ı gidip gelen çift Yunan nöbetçilerinin süngü-
leri ve mi ferleri parlıyordu.

Dü man nöbetçi ve devriyeleri, yapılardan çok uzak
la mıyor, hep belli bir yerde gezip duruyorlardı. Bunun
için de gerek istasyonun, gerekse bunun biraz ilerisinde-
ki karakol yapısının birkaç yüz metre sa ı solu bütün bo
kalıyordu.

Yörük Ali Efe'nin amacı Sultanhisar istasyonu de il,
do rudan do ruya karakoldu. Orda bir gedikli ba çavvu-
un emrinde altmı yetmi Yunan askeri barınıyor ve bü-
tün Sultanhisar ve dolaylarından ku uçurmuyorlardı.

te, Yörük Ali Efe de, günlerdir bu karakola yapaca-
ı baskının hesabı ve dü ünceleriyle dopdoluydu. Bu, top-
lu bir dü man kuvvetine yapaca ı me hur baskınlarının
ilki ve en parla ı olacaktı. Orun için de çok dikkatli ve
çok iyi hazırlanmı tı. Dünyadan habersiz bir çoban kılı-
ına girerek günlerce karakolun dört bir yanında gezip
dola mı , dü manın kuvvetini günlük ya ayı ve davra-
nı larını gözden geçirmi , karakolu ate altına alabilecek
pusu yuvalarını bir bir kararla tırmı , bir tek can verme-
den birçok can alabilmek için bütün gerekeni yapmı tı.

Bir baskının ancak geceleyin yapılabilce ini herkes
gibi Yörük Ali Efe de biliyordu. Bunun için o da bu'ka-
rakola bir gece yapaca ı baskın için hazırlanıyordu. yi-
ce dü ününce bu gece baskını i inin ya oldu unu an-
ladı. Bir kez. karakol kumandanı geceleri çift nöbetçi çı-
karıyor ve eratin ço u, sa lam bir yapı olan karakolun
ta duvarları arasına sı nımı bulunuyordu. Karanlıkta iki
nöbetçiyi ve onlara yardıma ko acak birkaç askeri vura

bilse bile geri kalanlar duvarların arkasına sinip saatlerce savunma yapabilir, ba ka Yunan kuvvetleri imdada gelinceye dek çarpı abilir, böylece istedikleri zamanı kazanabilirlerdi.

En iyisi, gece baskını, gündüz baskını haline getirmekti. Yunanlılar, güpegündüz bir baskın yapılamayacağını do al mantı ı içinde alabildi ine kaygusuz davranacaklardı. Gündüzün, belirli saatlarda bütün askerin dı ar da bulundu u anla ılmı tı. te, Yörük Ali Efe de tertibatını buna göre alacak. Hepsi dı ardayken yayılım ate e ba layacak ve duvarların arkasına gizlenmelerine fırsat vermeden hepsini temizleyecekti.

Gece, hızla sabaha yakla ıyordu. Yörük Ali Efe, karakolun dört yanındaki pusu yerlerine adamlarını teker teker yerle tirdi. ncir a açlarının fundalıkların, kamı tan ve yaban gülünden çitlerin arkasında imdi bir yı ın göz ve birçok namlu karakola dikilmi duruyordu. Karakolun dört yanında süngü takımı bir çift nöbetçinin gidip geldi i ayak seslerinden anla ılıyordu. Karakolun çevresindeki a açlardan bir ey görülmüyordu. Gün a arınca bu böyle olmayacaktı. Zeybekler, karakolu ve onun davetsiz konuklarını ayna gibi görecek ve gık demelerine bile meydan vermeden mihlayacaklardı.

Yörük Ali Efe, adamlarını yerlerine yerle tirdikten sonra, döndü ve yanındaki en iyi atıcılardan bir kızanılla karakol kapısının kar ısındaki incirlerin altında pusuya yattı.

Uzun otların üzerine yüzükoyun uzanınca ezilen otlardan tatlı ve güne kokan bir koku yükseldi. Çocukluktan beri bu e siz kokuya bayılıyordu. Bir tozlu, susamı topra ı döven yaz ya murunun çıkardı ı toprak kokusu, bir de bu biçilmi ve güne te ısınımı taze otların kokusu, onu sarho ediyordu. Tüfe inin namlusunu sol elinin bile i üstüne koyarak karakolun kara silüetine büyülenmi gibi gözlerini dikti, sabahı, güne i ve kopacak kıyameti sabırsızlıkla beklemeye ba ladı.

Hiç de korkmuyordu, yüre i tatlı bir heyecanla çarpıyordu. Ömrünün en iyi itce i ini ba armak yolundaydı.

imdiye dek milletin jandarması onu zararlı bir adam, bir mırmır olarak kovalayıp durmuştu. Ne denli yiğit bir efe olsa, en sonra koca Çakırcalı'nın akıbeti kendisini beklemiyor muydu? İşte, kendi efesi Alanyalı Molla Ahmet, bir karakol baskınında, hem de bir Türk karakolunun baskınında karnından kurunu yiyerek pisi pisine gitmemi miydi? Bu işi bağı kaydı. O, burada yapacağı baskınla zorlu bir dümanınını ocağını söndürecek ve Türk milletinin alkışlayacağı, el üstünde tutacağı bir millet kahramanı olacaktı. Bu duygu bile genç yüreğini dünyanın en temiz, en tatlı ve en zengin heyecanıyla dolduruyordu.

Demin ayak seslerinden susan bülbüller, birkaç adım ötedeki yaban gülleri yığınlarını içinde yeniden akımaya başlamıştı. Akşamleyin çok canlı akıyan bu hayvanlar, tan yeri aracağınaya yakın, bir pınar suyu gibi durmuş, temiz, uzun iniltilelerle geceyi dolduruyor, gün ışığında da susuyorlardı. Bundan sonra gagaları ancak sevdikleri böcek ve kurtları avlamak için çalışıyordu. Yaban güllerinin ek imtrak ayva kokusunu andıran kokuları, incir yapraklarının ağırlık veren kokusuyla yarıyor gibiydi.

Yörük Ali Efe'nin kulağı her an kırıyordu. Göz kapakları yorgunluktan ve uykunun ihanetine uğramamak için çabalayıp duruyordu. Uykuyla savaşmak için kafasını çalıştırmalıydı. Biraz ötede yatan koskoca tehlike bile, uykuyu yenecek güçte de değildi. Yaşlılar, uykusuzluktan gençlerden daha çok dayanıyorlarsa da Yörük Ali Efe, henüz yirmi yaşında dolaylarında bulunuyordu. Kafasını çalıştıran uykunun zulmüne meydan okumaya, çocukluktan bu yana geçirdiği serüvenleri bir bir kafasından geçirmeğe başlamıştı: Yörük Ali Efe, bir aydın çocuğu uydusu. Babası, Scritekeli Türkmen ailesinden Yörük Apti idi. Koyunculukla uğraşan bu adamcağız, pek genç denecek bir yaşta ölmüş ve Ali'yi iki yaşında medenî öksüz bırakmıştı. Genç yaşında dul kalan annesi, Kasap Osman adında yine koyunçileriyle uğraşan bir adamla evlenmişti.

Ali, pek çok da köyünden biri olan Kavaklı'da doğmuştu. Babasını hayal meyal bile anamıyordu.

Babalığı Kasap Osman, ona babasını aratmamıştı.

Ali, koyun kuzu güdecek /a a gelince bütün köy çocukları gibi yalçın da larda ve yemye il yaylalarda üvey babasının davarını gütmeye ba lamı tı. Ali, geni gö üslü, tıknaz yapılı, ak tenli, kara saçlı ve kara gözlü, temiz yüz lü bir çocuktı.

Köylüler ona yalnız Ali demezler, Yörük Ali derlerdi. Babasının yörüklü ü ona yadigâr kalmı tı.

Yörük Ali, bu gidi le iyi ve namuslu bir Aydın köylüsü olup gidecekti. Kavaklı köyünde bu ara lenen, hem de Yörük Ali'nin gözleri önünde i lenen bir cinayet, onu kendi hailnde köylü yı nları içinden almı , serüvenlerle, korkunç ve heyecanlı olaylarla, en sonra gerçek kahramanlıklarla dolu bir ya ayı n güzel dünyasına atmı tı: Kavaklı köyünün en güzel kızı Hasan adında bir delikanlı ile evlenmi , dü ünleri yapıldı ı gün de zavallı güvey, köyün kahpe tabiatlı, halkın mırmır dedi i serseri Çola n Mehmet'in eliyle ıssız köy yolunda vurulmu , Yörük Alı de tam bu sırada çitlerin arkasından bu korkunç i görmü tü. te, onun bu cinayeti görmü olması. Çola n Mehmet hergelesini çileden çıkarmı tı; bu tek tanı ı ortadan kaldırmak için fırsat kollamaya ba lamı tı. Bundan sonra olaylar, zincirleme birbirini kovalamı tı.

Sultanhisar jandarma karakolunu boylayan bu cinayet i inde köyün kötü adamı mırmır ne etmi se etmi . Yörük Ali'nin direnerek yürüttü ü ahitli i de çürütmü ve cinayeti sahipsiz cinayetler listesine koydurmu , Yörük Ali'ye di bilemekten de hiç bir vakit geri durmamı tı.

Üvey babası, Yörük Ali'yi uzaktaki akrabalarının yanına kaçırarak Çola n Mehmet'in errinden kurtarmak istemi se de o, buna yana mamı tı. Oysa, köyün kötü adamı, onun gibi yi it çekirdekli nice köy delikanlısının kanını içmi , hepsini de hasıraltı ettirmenin yolunu bulmu tu.

Çola n Mehmet, imdiye dek birer bahane ile bıçaklayıp dünyadan sildi i yi it çocuklardan biri gibi Yörük Ali'yi de ya ayı n güne li bahçelerinden silip atmak için bekledi i fırsatı bir gün yakalar gibi olmu , çocukluktan yeni çıkan Yörük Ali'ye bir tüfek yüzünden sata ıvermi tı.

Yörük Ali, bu ka arlanmı kaatille kapı maktan geri durmamı , ölesiye bir dövü e tutu mu lardı.

Köyde, bu dövü le ilk kez köyün kötü adamı, hiç umulmadı ı halde Yörük Ali'den ilk daya ı yemi ti.

Yörük Ali, i te o gün, ilk kez. Kavaklı köylülerinin gözünde birdenbire de erlenivermi ti. Köyü tir tir titreten bir alça ı, bir rezili yerlere çarpımı ve yüzünü gözünü kana boyamı tı. imdi o, köylülerin adamı haline gelmi ti.

Yine, yaz güne i altında masmavi kesilen yalçın da - ların sulak düzlüklerinde koyunlarını güdüyor, sö üt dallarından yaptı ı kavalını çalıyor, Çola ın Mehmet hergesini çoktan unutmu bulunuyordu, ata özüydü: Su uyur, dü man uyumazdı.

Bir gece, Kavaklı'nın biricik berber dükkânı soyulmu ve berberin takımları ertesi sabah Yörük Ali'lerin damında bulunmu , o lan da daki koyunlarının ba ından alınarak bir saatlik a a ıdaki Sultanhisar köyü karakoluna götürülmü tü. Suçsuz oldu u için kendisini yakalamak isteyen jandarmayla dövü mü , Sultanhisar jandarmasının gazabını üstüne çekmi , yeni bo u mada jandarma onba ısının di lerini kırmı ve çifte suçlu olarak Nazilli mahkemesine yollanmı tı. Çola ın Mehmet'in ona yüklemek istedi i hırsızlık suçunu mahkeme sabit görmeyerek beraet ettirmi se de jandarmanın di lerini kırmak ek suçundan onu altı ay hapse mahkûm etmi ti.

Böylece Yörük Ali'nin kader çizgisi üzerinde hızlı adımlarla ilerledi i görülmüyordu.

Nazilli hapishanesine eski bir çuval gibi atılan toy ve temiz delikanlı dama asiyla yaptı ı çetin bir dövü te onu yıldırımı , böylece ya amanın sürekli bir kavga olduğunu anlamı tı.

Damda, efelere de rastlamı , bunların Aydın da larının kardelenleri, havası ve suyu gibi tertemiz insanlar oldu unu görmü tü. Bunların ço unun, kendisinin u radı ı haksızlı a benzer nesnelere yüzünden buraya dü tü ünü görüyordu. Yalnız, gerçek e kiyalar da bu nam altında da ları kirlettiklerinden efelik ve zeybeklik üpheli bir ey olup çıkıyordu.

Yörük Ali. Nazilli Cezaevi'nde üç ay yatmış , sonra Aydın Cezaevi'ne gönderilmişti. Geri kalan günlerini burada doldurdu. Hapishaneden çıkıp köyüne yollanan Yörük Ali'nin içinde çok ince, çok de erli kimi mücevherler ve sırçalar kırılmış , hattâ tuz buz olmuştu. Bunlar, hükümet, devlet saygısı, insan sevgisi ve adalet düşüncesi idi. Artık, bunları, kar ısında birer haksız ve azılı düşman olarak görmeye başlamıştı..

Bunlar, insanların en iyilerini ayakları altında ezip çiyeyen demir ayaklı ejderhalardı. Köylünün parasıyla ayakta duran bu canavarlar, kimi koruyordu? Kimi olacak. Çolanın Mehmet gibi kaatilleri, mırmırlan. Sulfanhisar jandarması, onunla ne çabuk ve ne kolay anlaşmıştı. Artık, Yörük Ali'nin kafasının taşı atmıştı. İmiden kendini bir Çakırcalı gibi görüyor, da ları güm güm inleteceği günleri ipe çekiyordu. Artık, Osmanlı ülkesinde hak, namlunun uçundaydı. Çolanın Mehmet, artık, namlunun ucundan çıkacak ya lı kur unun adaletine sıınacaktı.

Yörük Ali, cezaevinden çıktı ı günlerde büyük olaylar patlak vermişti. Seferberlik patlaması , Kavaklı'nın yirmi ya ına bile de memi delikanlıları, apar topar cepheye sürülmüştü.

Yörük Ali, köye vardıktan birkaç gün sonra davulla zurnayla köye gelen askerlik ubesi heyetinin damızlık hayvan arar gibi köyün bütün delikanlılarını bir doktora muayene ettirdi ini gördü. Onu da muayeneden geçiren doktor, silâh tutabilecek durumda oldu unu söyledi. Böylece Yörük Ali, damda yuttu u altı aylık pis havayı yaylaların mavî dumanlı havasında temizlemeden askere alındı.

Sultanhisar stasyonundan, birçok hem ehriyle birlikte, trene binen Yörük Ali, Aydın'a götürülmüş , orada da kendilerine pek çok delikanlı katılarak zmir'e gönderilmişlerdi.

Yörük Ali'yi zmir'deki mehur depo alayına vermişlerdi. Talimsiz gün geçirmiyor, bol bol tüfek kullanmak ve mermi yakmak olana ını buluyordu. Askerliğin en tatlı yanı ite buydu. Çocuklu undanberi düşmanlarına giren

silâh, i te imdi elindeydi ve onu sonsuz bir zevkle kul-
lanıyor, silip ayna gibi parlatıyordu. Alayının en keskin
ni ancısı o olmu tu.

Cok seviniyor. Aydın yaylalarında bundan sonra ge-
çirece i zevkli ya ayı ı dü ünüyor, atıcılı ı ile bütün dü -
manları ve kötülükleri dize getirece ine inanıyordu.

Talihsizli e bakın ki Yörük Ali'nin kar ısına Hecimli
depo alayı subaylarından pek sert ve dayakçı bir Erme-
ni çıkmı ve ona fena halde yüklenmeye ba lamı tı. Al
sana bir belâ daha!

Bir gün bu subaydan durup dururken bir tokat yiyen
Yörük Ali, adamı haklamak üzere davranmı sa da arka-
da ları onu tutmu tu. Yörük Ali, bu olaydan sonra aynı
subayca hapsedilmek istenmi , bu da barda ı ta ırımı -
tı. Yörük Ali, bu çe it askerli e alı amayaca ını anlamı ,
Aydın da larının mavi dumanı gözünde tütme ye ba la-
mı tı. Kararı im ek gibi çabuk olmu tu. Kaçacak, bu gibi
namussuzlukların bulunmayaca ı hür ve serbest bir ye-
re dek gidecekti.

Evet, askerden kaçacaktı. Sultanhisar dolaylarına da
gidemezdi. Nereye gitmeliydi? Bilemiyordu. Bildi i tek ey,
bu zulüm diyarından kaçıp gitmekti.

Yörük Ali, askerden kaçıp Aydın'a gelmi ti. Kararsız,
karanlık, umutsuz denecek günler ba lamı tı. Birdenbire
kanun kaçkını bir adam olmu tu. Be parasız, silâhsızdı.
Bir akrabasının yardımıyla bir kırma tüfekle dokuz mer-
miye sahip olmu , hemen yaylalara do ru açılmı , çam-
ları yalayıp geçen ak dumanlara gömülüvermi ti. Artık, o
da o imrendi i zeybeklerden biriydi. Kavaklı köyüne va-
ran kaçı haberi, annesini gözya larına bo mu sa da
köyün rezilini de titretmeye ba lamı tı.

Yörük Ali, bir gün da da tek ba ına dola ırken Ya-
nık Efe adlı kalabalıkça kızanlı bir efeye denk gelmi ti.
Bu efenin iyi bir ünü yoktu. Yanık Efe'nin kızanları ara-
sına karı an Yörük Ali, o yayla senin bu yayla benim
diye dola ırken günün birinde Aydın da larının biricik
okumu efesi olan Alanyalı Ahmet Efe'ye denk gelmi
onun kızanlarından birisi olmu tu.

Yörük Ali, pek ökıllı ve namuslu bir adam olan Alan yalı Molla Ahırvıt Efe'yle iyi ba da mı , onu sevmi ti. O. Yörük Ali'yi, bü:ün cevherleriyle anlayabilecek kadar zeki ve pkıllıydı.

Molla Ahmfet Efe, Ali'nin ba ina gelen haksız i leri iyicö biliyordu. Onun için ilk fırsatta Kavaklı köyünün kötü adamını, Ali'nin hatırı için temizleyebileceklerini vaadetmi , onu ruhunda bir hınç çıbanı gibi i leyip du-ran bu derin yarayı bir kur unla ifalandırabilece ine onu inandırmı tı. Yörük Ali, bu i i nasıl olsa günün birinde kendisi yapmaya kararlıydı. Efesinin bu vaadi, onu çok sevindirmi ti.

Bir gün, Alanyalı Molla Ahmet Efe, kızanlarıyla Kavaklı köyünün kenarına dek inmi , Ali onları orada bıra-karak tek ba ina köye girmi ve Çola ın Mehmet'i bir hiyle ile evinden dı arı çıkararak kafatasına yerle tirdi i bir kur unla gebertivermi ti. Böylece onun gö süne bir çekita ı gibi oturan a ırlık da kalkmı , köyün namuslu insanları da bu i renç belâdan kurtulmu tu.

AH, bundan sonra birkaç kez, Alanyalı Molla Ahmet Efe'nin canını kurtarmı , o da bu arada ona, hapisshane-de ba ladı ı okuma yazmavı ö retmeye çalı mı tı.

Alanyalı Molla Ahmet Efe, Yörük Ali'ye bir iyilik da-ha yapmak istiyordu. Günü birinde onun a zını aramı , Kavaklı köyünde zengin Hası Yusuf'un kızı Feride'yi sev-di ini ö renmi ti. Kız da onu seviyordu. Askere giderken annesi iki sevgiliyi birbirleriyle ni anlamak istemi se de Hacı Yusuf, buna razı olmamı tı. Evet, bu bir gönül ya-rasıydı, bu yarayı da sa dırmak gerekti.

Alanyalı Molla Ahmet Efe, Hacı Yusuf'u tanıyordu. Bir gün, birdenbire kızanlarıyla Kavaklı'ya nmi , Hacı Yusuf'u kahveye ça ırtmı ve oracıkta, bütün Kavaklıla-rın önünde Feride ile Yörük Ali'nin ni anlamı oldu unu ilân etmi , herkes Hacı Yusuf'un elini sıkı ve bu ni-anı bıyıkaltından gülerek kutlamı tı. Hiç varlıklı, zengin bir a a, kızını da da gezen zibidi bir e kiya parçasına verir miydi? Molla Ahmet Efe'nin kanunu, bu i i bir çır-pıda yapmı tı.

Yörük Ali'yle Feride'yi ni anlayan Alanyalı ile kızan lan, köyün kıyısındaki a açlıkta Sultanhisar yolundan gelebilecek jandarmaları gözetleyerek büyük bir sabırsızlıkla pusmu bekleyen Yörük Ali'ye bu müjdeyi büyük bir sevinçle götürmü lerdı.

Çeteden bir tek o, köye inmemi , ni an gıyabında yapılmı tı.

Aradan çok geçmemi ti ki orada bir jandarma karakoluna baskın veren Alanyalı Molla Ahmet çetesi, ba - sız kalmı tı. Bu baskın Alanyalının ba ını yemi , çete da - ılma tehlikesiyle kar ıla mı tı.

Kızanlardan Killıo lu Hüseyin ya efenin yerine geç - mek ya da ayrı bir çete kurmak yoluna sapmı tı. Alanya - lının yerini alan Ba kızan Hacı Mustafa da bir çatı - mada vurulmu , Ali kendisiyle kalan birkaç kızanın ba - ına geçmi , yirmiüç ya ında efe olup çıkmı tı. Killıo lu Hüseyin de ayrıca ba çekerek efeli ini ilân etmi ve çete - siyle ayrı yerlerde dola maya ba lamı tı.

Yörük Ali Efe, yüreklili i, ni ancılı ı,, kurnazlı ıyla çok az zaman içinde, Bozda 'ın, Madran Da 'ının ve Ka - rıncalı Da 'ın zeybekleri arasında adamakıllı tanınmı , hepsinin kıskandı ı bir efe durumuna gelmi ti. Aydın jan - darmasının en mütehassis jandarma çavu u Manastırlı Üzeyir Çavu 'un en tehlikeli pusu ve «takip»lerinden kurtulmu ve en sonra, Aydın bölgesi jandarması için bir çözümlenmesi gerekli sorun olup çıkmı tı. Jandarma su - baylarının da katıldı ı bir pusuya dü ürme olayında Men - deres üzerindeki saldan bir mucize olarak kurtulması, onun ününü adamakıllı arttırmı ve onu dillere destan bir efe yapıp çıkmı tı.

Son kez, kendisini Üzeyir Çavu 'un pususuna dü ür - ten bir yatak'ı vurup öcünü alması, Yörük Ali'nin artık ameliyat masasına yatırılması gerekti i dü üncesini uyan - dırmı tı. Onu ya öldürmek, ya da i e yarar bir ki i duru - muna getirmek gerekiyordu. Bölgesinde durmadan «vu - kuat» çıkararak bu genç efe için jandarma kumandanı Fet - hi bey, bir gün Üzeyir Çavu 'la dertle mi , ikisi de ona kar ı gizli bir sempati beslediklerini anlamı lardı. Onu

da ba ına sürükleyen nedenleri iyice biliyorlardı. Yörük Ali. da ba ında bile hâlâ bozulmamı tı. Da lardaki zey beklerin en temizini, en merdini, yine oydu. Kendisini kaç kez pusuya dü üren jandarmalardan hiç birini vurmamı tı.

Yörük Ali'nin kötü talihini yenmek, onu kazanarak memleketin namuslu insanları arasına katmak için anla makta gecikmemi leri. Bu genç adamı kurtaracaklardı. Onu düze indirecek, hem da ları, gelece in korkunç bir efesinden temizleyecek, hem de onu yararlı bir insan yapacaklardı. Onu düze indirdikten sonra kırserdarı yapacaklardı. Azılı efeleri dize getirmek için da lara salacaklardı.

Fethi ve Mehmet beylerle Üzeyir Çavuş ba ba a verip bir daha uzun uzadıya konu mu lar ve ailesinin aracı ıyla ona randevu vermi leri.

Bir gün Yüzba ı Mehmet bey Sultanhisar da larında Yörük Ali'yle bulu up görü tü.

Yüzba ı Mehmet beyie Yörük Ali, ormanın ıssız bit yerinde oturmu lardı. kisi de ba da kurmu tu. Biri Osmanlı devletinin kanununu, öbürü de kanunsuzlu u temsil eden bu iki adam, kuru me e ve çam yaprakları üzerinde oturmu güvenle konu uyorlardı. Yüzba ı Mehmet bey, silâhsiz gelmi ti. Yörük Ali Efe de silâhını dizlerinin üstüne yatırmı , içten bakı larla Yüzba ıyı süzüyor ve bu i in altından ne çıkacak diye meraklan çatlıyordu. Yüzba ıyla öyle bir yer seçmi ti ki, herhangi bir kahtelik olursa da lara do ru kaçması kolay, a a ıdan gelecek tehlikeyi gözetlemesi kolaydı. Menderes Ovası yemye il incir bahçeleriyle uzuyor, ırmak bir ye il örtü arasından sıra meydana çıkıyor, yaz güne i altında çelik parıltısıyla kıvrılarak akıyordu.

A a ıdan geçen bir trenin keskin düdü ü i itiliyordu. Sultanhisar a a ıda, ayaklarının altında kalıyordu. Mehmet bey, pakfon tabakasından bir sigara sardı, Ali'ye de uzattı. Ali sigaraya alı madı ı halde beceriklice bir sigara sardı, tabakayı kapayarak jandarma subayına uzattı.

Birinci Dünya Sava ı'nın bitti i, Türklerin de sava ı yitirdi i üzerinde konu tular. Yörük Ali Efe de herkes

gibi bunu biliyorsa da onun bildi i ancak bu kadardı. Yüzba ı, zmir'e Yunan askerinin çıkaca ını, belki Aydın'a kadar da gecele ini söyleyince, genç efe a ır mı , bu a kın lı ı da oldukça uzun sürmü tü.

Yüzba ı, kar ısındaki delikanlının hiç bozulmamı oldu unu hemen anlamı tı. Henüz, eski tertemiz çoban Ali'den hiç de uzakla mı de ildi.

Yüzba ı, memleketin bugünkü korkunç durumu üstünde uzun uzadıya konu mu , Yörük Ali'nin bunları renkten renge girerek dinledi ini görmü tü. Yaban gülü aklı ndaki yüzü kızarıp bozarıyor, heyecanından kendisini zor tuttu u görölüyordu.^

Konu masının sonunda Yüzba ı Mehmet beyi a ırtan bir ey olmu tu: Yörük Ali, iki eliyle yüzünü örtmü , hüngür hüngür a lıyordu.

Artık, Mehmet bey, bu temiz zeybe e açılabilirdi. Ya e kıyalı ı sürdürecektir, ya da düze inip vatan ve millete yararlı bir insan olacaktı.

Yörük Ali Efe, Yüzba ı Mehmet beye teslim olarak düze inmi ve bu i resmile mi ti. Düze inme töreni Sul tanhisar'da yapılmı tı. Bütün oraların ileri gelenleri bu törende bulunmu tu.

Onu ancak ününden tanıyan halk, yı ın yı ın ko up gelmi ve gördükten sonra da a ırıp kalmı tı. Demek ki da larda ku uçurtmayan o yi it efe, bu bacak kadar çocuktu!

Yörük Ali, Kavaklı köyüne bir dü üne gider gibi girmi , köylüsünün sevgisiyle kar ılanmı tı. Üvey babası, evin e i inden içeri adım atarken, o lu için bir kurban kesi vermi ti.

Yörük Ali Efe, düze ini inden birkaç gün sonra, Sul tanhisar jandarma karakolunda bekleyen Yüzba ı Mehmet beyce ça rıldı ve oraya varınca. Yüzba ı, kendisine maa lı bir kırsardarlı ı görevi verildi ini bildirdi. Artık, genç efe, hükümetin maa lı bir memuruydu. Yüzba ı öyle diyordu :

«— Son zamanlarda yerli Rumlar e! altından bütün e kıyaya bol bol yardım ettikleri gibi. Söke tarafında da

bir Rum e kıyası türedi. Adına Deli Yani diyorlarmı . Ama. asıl adı bu mu, de il mi belli de il. Hem o hem de on ki i kadar olan maiyeti Girit'ten gelmi , ya da getiriimi. Tabii, yanlarına yerli Rum e kıyalarından katılanlar varmı . Bütün Rum köyleri bu Deli Yani denilen haydudu saklıyor ve besliyorlar. Bunlar hep zeybek elbisesi giymi ler ve Türk köylerine durmadan baskınlar yapıyorlarmı . Birkaç kazada da hükümet binalarını yaktılar. Yedi ki il k bir jandarma takip müfrezesini pusu kurup oldu u gibi yok ettiler. Gayet gaddarca yaptılar bu i !

«Bu çetenin Çine, Dalama ve Gölhisar taraflarına sızdı rını ö rendik. Deli Yani, Püsküllü Efe adını ta yor mu . Bunun da sebebi, Girit Rumlarının uzun püsküllü fesler giymeleridir. Dahası da var:

«Biz, bu adamın bir çete reisi de il, hakikatte Yunan ordusunda yeti mi bir zabıt olmasından üphelenil yoruz. Sana o gün de söyledim. Devleti zayıf bulan Yunanlı politikacılar, fırsattan faydalanarak, zmir, Aydın ve civarını i gal etmeyi tasarlıyorlar. Yerli Rum halkının bir kısmı da Aydın'da bunları davet ediyor. Geçenlerde Aydın'da bir Yunan casusu yakaladık. Onun, Yunan ordusunda zabıt oldu unu da ispat ettik. Fakat, ngilizlerin müdahalesiyle elimizden alındı.»

Yörük Ali Efe. ömründe ilk kez yapmak istedi ini bulma a benziyordu. Bu, milletin hayrına bir i ti. Çakırcalı'nın i inden daha erefliydi bu. Türk jandarmasına silâh atmanın hiç bir erefli yanı yoktu. Bilerek kaatıllıkti:

Kırserdarı Yörük Ali Efe, Kadı Efe denen tehlikeli bir zeybe i tek ba ına gidip da da buldu ve düze indirdi. imdi, en iyi arkada ı haline gelen Sultanhisar karakolundan Hasan Onba ı ile onu Aydın hastahanesine götürüp yatırdılar. A ırca yaralıydı.

Yörük Ali, Aydın'da bir iki gün kalmı , a kına dönmü tü. Bütün Aydın'lı Rum hem ehriler, imdi sokaklarda hep birer efe kesilmi lerdı. Aydın Rumları, dı ardan geldi i anla ılan adamların eliyle te kilâtlandırılmı , büyük bir ey bekliyorlardı. Bekledikleri nesne de kimsenin yabancı s de ildi; Yunan ordusunun pek yakında Aydın'a

gelece ini ve buraların Yunanistan'ın bir parçası olacağını açıktan açıkça söyleyip duruyorlardı.

Bütün Türkler, umutsuzluk içinde pis pis dü ünüyor, Rum e rafıyla Türk e raf sıkıfıkı dostluk kurmaya çalışıyor, birbirleriyle eskiden oldu undan daha sık konu up görüşüyorlardı.

Yörük Ali. Aydın'a varıp da bir iki gün kaldıktan sonra, vatan ve memleket için çalışmak zamanının gelip de geçti ine bile inanmı tı. Aydın jandarma kumandanlığından Deli Yani çetesi ve dola tı ı bölgeler üstüne biraz daha bilgi alarak kovalama ine ba lamak için hazırlıklarını tamamladı. Kumandanlık, bütün jandarma karakollarını kırserdarı Yörük Ali'nin kovalama inden haberdar edecekti.

Aydın sokaklarından atlı olarak geçerken kılı na kıyafetine di bileyerek, kimi zaman da küçümseyerek bakan palikaryaları dumana bo mamak için gerçekten çok sabırlı davranmı tı.

Atını kö ke do ru sürmü , orada kendisini bekleyen Hasan Onba ı ile arkadaş larını görmü . Cine yoluna dü mü tü. Avin kokusu bu yanlardan geliyordu. Deli Yani'yi mutlaka bulmalı, onun korkunç çetesinin nasıl da itilip yok edilece ini dosta dü mana göstermeliydi.

Yörük Ali Efe, bir plân tasarlamı tı. Deli Yani'yi haritadan silmek için bu plânı uygulayacaktı. Bunun için de ilk yapılacak i , tek ba ina, halkı silme Rum olan Cine yolundaki büyük köylerden birine u ramaktı. Öyle de yaptı. Yol kıyısındaki büyük bir Rum köyüne indi. Burada kendini, jandarmalarla yapılan bir çarpı mada da ilan bir çetenin adamlarından biri olarak tanıttı. Sözde jandarmaca aranan bir zeybektı. Silâhliydi. Ba ında kozonlu ba lı ı, bunun üzerine sarılmı ak po usu, aya ında çak ır menevre i, sırtında mavi camadanı ve bunun üzerindeki çapraz fi ekli i ve elindeki kız gibi mavzeriyle tam jandarmanın aradı ı bir zeybektı. Sözde saklanacak yer, buyru unda çalışaca ı ba ka bir efe arıyordu. Rum köylüler, onunla çok yakından ilgilenmi lerdı.

Yörük Ali, jandarmaca aranan efelerden konu urken

bu yanlarda bir de Püsküllü Efe derler namlı bir efenin dola tı nı i itti ini söyleyince Rumlar daha çok ilgilenmeye ba lamı lardı. Yörük Ali. Püsküllü Efe ile çalı mak ister gibi davranmı ve bir posta vurgunu i i oldu unu çıtlatmı tı.

Köylüler, Yörük Ali'nin bo olmadı nı anlayarak onu alıp evlerinde konuk ettiler. Sözde posta, belli bir günde Mu la memurlarının maa nı götürcekti. Bunun ne gün, ne saat olaca ı da sözde ö renilmi ti. Bu fırsat, sözde bu posta vurgununu birlikte yapmak için Kılıo lu Hüseyin Efe'yi arıyordu.

Posta vurgunu i tihasıyla Yörük Ali'yi konuk yapan Rum köyü halkı, Püsküllü Efe'nin yanına bu köyden bir delikanlının da kızan olarak girdi ini çıtlatınca Yörük tam istedi i yere dü tü ünü anlamı tı.

Rumlar arasında Kaptan Yani denilen Deli Yani, Yö rük Ali'nin kılavuzlu uyla posta soygununu yapmayı uygun bulmu tu. O gece, efeyi köyün kıyısındaki bir çadırda konuk ettiler.

Yörük Ali, ertesi gün. Deli Yani çetesinin önüne dü erek onları sözde soygun yerine götürdü. Yörük Ali Efe, atının üzerinde en önde gidiyor, onun yanba ında da yürekli bir adam oldu u anla ılan ve tam bir efe kılı na bürünmü olan uzun bıyıklı, sert bakı lı Deli Yani gidiyordu. Yalnız Deli Yani'nin fesinin arkasından uzun bir püskül sallanıyordu. te, onun Püsküllü Efe adını alı ıda .bundandı. Püsküllü Efe'nin gözferi, yırtıcı ku gözü ne penziyordu ve bu gözler hep Yörük Ali'nin üzerindeydi. peli Yani, bir tek sözcük Türkçe bilmiyor, Yörük Ali'y le i isinin yanında giden bir tercüman onları birbirleriyle anla tırıyordu.

Cine yolunun yoku u ba ında pusu kurulmu , posta arabası da tam o sırada uzaktan gözük mü , Yörük Ali' nin do ru söyledi i anla ılmı tı.

Tercüman palikaryayı yanına alarak a a ı yola inip sözde pusu kuran Yörük Ali Efe, posta arabası meydana çıkar çıkmaz onu bo azlamı ve arabadaki jandarmalar da Deli Yani çetesine ate etmeye ba lamı lardı. Kala

balık Yani çetesine kar ı dört ki iydiler. Tüfek düellosu biraz sürmü , sonra, Yörük Ali ile jandarmalar çatı ma yerinden kaçır gibi uzakla maya ba lamı lardı. Bu askerce anlamıyla bir hileli çekili ten ba ka bir ey de ildi. Kaptan Yani, bu tuza ı kuran düzmece Efe ile yardımcıları olan jandarmaları bir an önce tepelemek için gözleri dönmü olarak adamlarıyla a a ı yola inmi , arkalarına dü mü tü. Arabanın arka kapısı açılıp da ba larında Hasan Onba ı'nın bulundu u bir manga silâhlı jandarma dı arı dökülünce Kaptan Yani, ikinci bir tuza a dü tü ünü anlamı tı. Artık bütün çabalaması bo unaydı, iki ate arasına dü mü tü. Artık, Cennette arsalar satın almak için de vakti yoktu. Çarpı ma bir iki saat sürdü ve Deli Yani, Püsküllü Efe denilen püsküllü belâ ve adamları Yörük Ali ile jandarmaların kur unları altında güne te kalmı bir topak tereya ı gibi eridiler.

Bütün Aydın jandarmasını u ra tıran ve durmadan can yakan, Türk köylerine korku salan bu korkunç çeteyi ortadan kaldırması, hem de göz açıp kapayacak kadar, kısa bir zamanda bu i i ba arması Yörük Ali'nin namını da ların kurduna ku una dek tanıtmı tı. Yalnız, bu namın ve erefin ona pek yararı olmamı tı. Osmanlı devleti çökmü , memurlarına maa veremez duruma gelmi ti. Bunun için de o, küçük kırsardarı ı maa ını alarak henüz bir geçim yolu bulamamı tı. Hâlâ, köyde çobanlık yaptı ı günlerde oldu u gibi yoksuldu. Bunun için de hiç bir gün aklından çıkaramadı ı yavuklusunu gidip görmek yüreklili ini gösteremiyordu.

Bir gün hâlâ da larda dola ıp duran Kılıo lu Hüseyin Efe ile Habip'in Ali Efe, Yörük Ali'ye haber salarak düze inmek istediklerini bildirmi , Yörük AH de hemen Nazilli Jandarma Kumandanı Arap Yüzba ı denen Yüzba ı Nuri beye ko mu ve bu iki eski çete arkada ını onun aracılı ıyla affettirerek düze indirmi ti. Bu da onun sevdi i lerden biri olmu tu. Kılıo lu Hüseyin yi it ve yürekli bir efe oldu u halde ters tabiatlı, arkada lı ına pek güvenilmez bir adamdı. Düze indikten sonra bile Yörük Ali'yi yeniden da a çıkarmak için kandırmaya biie çalı mı tı.

Yunan ordusu. zmir'e çıktıktan sonra hızla Ege bölgesinde ilerlemeye başlamıştı. Hazır, önlerinde hiç bir sabotajcı Türk'ün eliyle yıkılmama güzel bir demiryolu varken ilerlemeleri gerekiyordu. Böyle kollarını sallayarak, askerce bir gezinti yapar gibi memleket i gal etmek ilkel Afrika'da bile görülmemişti.

Yunan ordusu böylece Aydın'ı, Manisa'yı. Tire'yi ve Dirçok yerleri kolayca ele geçirmişti. Bu tatlı serüven pek ho larına gitmişti. Her türlü araçla Türkiye'nin en zengin toprakları üzerinde, Atina'nın caddelerinde yürür gibi yürüyorlardı.

Yörük Ali Efe, Yunanlılar Sultanhisar'a geldiklerinde yeni evlenmişti. Bunun için de Kavaklı köyünde Yunan jandarmaları görününceye dek yerinden kıpırdamamıştı. Sonra, onun köyünden ayrılmamasının bir nedeni de uydu: Yunan ordusunun idarecileri, bir altın madeni bulmuş gibi da lardaki efelere ve zeybeklere sarılmış , onlardan medet ummaya başlamışlardı. Bütün da daki kanunsuz adamlar, Osmanlı devletinin do al birer dü manı sayıldı ndan Yunanlılar bunları müttefik olarak benimseyip paraya bo arak Türkiye'nin kötülüüne çalı tırmak istiyorlardı. Gerçekten de birçok efe ve zeybek kılıklı e kiya. Yunan subaylarının tatlı masallarına aldanmış ve onların saflarında görev almaktan çekinmemişlerdi.

te, bundan yüreklenen Yunan subayları, her türlü koçyi iti aynı yerlerle avlamak için çalı maya başlamışlardı.

Bir gün, Yörük Ali Efe, karısının dizi dibinde oturmuş , arpacı kumrusu gibi nidip ni leyece ini düşünüp dururken Sutlanhisar'daki i gal kumandanlı ndan ba ında bir papaz bulunan küçük bir heyet çıkagelmiş , Yörü ü de tıpkı öbür efelere gibi «imana davet» etmişti. Yörük Ali Efe, büyük bir tiksintiyle, yine de aldatıcı bir dille papazı sepetlemiş ve ortalama hem ehrileri gibi bir ya ayı tutturur görünmüştü. Bu küçüklük içinde ya amaya dayanmayan kocaman ruhu patlamış , bir kez daha atına atlayıp Kılılı lu Hüseyin ve Habip'in Ali ve bir sürü yeni kızanla zararsız bir atlı kalabalığını alarak Büyük Mende

res ırma ının kar ı gecesine sı nımı , orda ba ıbo do-
la maya ba lamı tı.

Kıllıo lu Hüseyin Efe, bu ara onun kızını durumuna girmi , Yörük Ali Efe, kendisinden genç oldu u halde onun efeli ini ister istemez benimsemi ti. Kıllıo lu Hüseyin, bu karı ık günlerden yararlanarak büyük vurgunlar vurup zengin birer adam gibi bir kenara çekilmeleri için Yörük Ali Efe'yi çok kı kırttı sa da o, bu oyuna gelmemi ti; batının eski yoksul, namuslu övalyeleri gibi Cakır calı'nm dola tı ı ba ı bulutlu, çamlı me eli da larda ser-serice gezip dola arak kendisine bir Hazreti Ali gücü ve kuvveti vermesi için Allah'a yalvarıyordu. Dü manla er geç kapı aca ını biliyor, bunun nasıl, ne yolda olacağını bir türlü kestiremiyordu. Son günlerde da dan da a, obadan obaya, köyden köye böyle dola ıp dururken acı acı hem kendi talihine, hem de memleketin talihine ya nıp duruyordu.

Yörük Ali Efe, daha çok Yenipazar dolaylarında gezip dola ıyordu, burası i gal bölgesinin dı nda kalıyordu. Buraları da talyanların i gal edece i, Ku adası'na çıktıkları, Söke bölgesini i gal ettikleri bile söyleniyordu. Er geç buraya da gelecekler, burası da Sultanhisar dolayları gibi barınılmaz, soluk alınmaz duruma gelecekti.,

• Böyle rezil gibi, kadınca da dan da a kaçmaktansa dü manı her görüldü ü yerde yeyip bitirmeye çalı mak gerekti. nsan vurulup ölse bile bu rezil dünyada sürünüp gidece ine hiç olmazsa cennete gider, rahata kavurdu. Vurulup ölmek, herhalde dü man çizmesi altında kalmı olan güzel köyü Kavaklı'da köy bekçili i yapmaktan ye di. Evet, kayınbabasının parasını yemek küçüklü ünde bulunmamak ve alınının akıyla birkaç kuru kapanmak için kendi iste iyle köy bekçisi olmu tu. Dü man bunu da kendisine çok görmü tü. Dü man, her yerde ve her zaman dü mandı. Onun anlayacağı en iyi dil, mavzerin konu tu u dildi. Yörük Ali Efe de. Allah'a ükür, tüfe ini papa an gibi konu turmanın sırrını biliyordu.

Yörük Ali Efe, bir gün Nazilli Jandarma Kumandanı Yüzba ı Nuri beyin kendisini arattı ını i itmi , hemen bun

da iyi bir müjde olacağını düşünerek Killio lu Hüseyin Efe'yi, Habib'in Ali Efe'yi ve öbür kızanları ardına takarak do ru Çine kasabasına ko mu tu. O, Arap Yüzba ı Nuri beyin erkekli ine ve milletseverli ine inanıyor ve güveniyordu. Demek ki Nuri bey de Nazilli'yi bırakıp Menderes'in kar ı gecesine atlamı tı. Öyle ya, tek ba ına Nazilli'ye giren bir tabur Yunan askeriyile dövü ecek de ildi ya. Çine'ye, kimi nizami ordu subaylarıyla askerlerinin karargâh kurduklarını ve i gal edilen yerlerden kaçan subay ve jandarmaların orda toplandı nı biliyordu. ç-lerinde tanıdık ki ilerin olup olmadı nı bilmiyordu. Bir haberci aracılı ıyla Arap Yüzba ı'nın kendisini Çine'deki elli yedinci tümen karargâhında bekledi ini i itinçe dünyalar onun oimu tu. Zaten günün birinde, kapanmı gibi görünen talihinin yeniden açılaca nı biliyordu. çinde herkese parmak ısirtacak büyük i ler yapmak hırsı kaynıyordu. Bunlar, herkesin be endi i, övündü ü iyi i ler olacaktı. Hazreti Ali'de Zülfikâr, onda da meteli i sektirmeyen bir mavzer tüfe i vardı. Allah'ın izniyle, millet yolunda çok i ler yapmak istiyordu. te. en sonra, kapılar açılmak üzereydi. Çine'ye bir an önce eri mek için çamlıklar, me elikler arasından geçen ince yollarda toz kaldırarak atını dörtnal sürüyor, arkasından aynı hızla at sürmek zorunda kalan Killio lu Hüseyin ve öbür kızanlar, sanki sava a atılıyorlarmı gibi, haykırıyor, nalar atıyor, camadanlarının geni yerleri rüzgârda kartal yavru gibi uçu yordu.

Yörük Ali Efe, 1919 Haziran'ının 5 inci günü ak amı Cine askerlik ubesinin önünde arkada larıyla atından indi. Atlarını kavak ve sö üt a açlarına ba layan kızanlar onların yanında mola verdiler. Yörük Ali Efe, kapıdaki nöbetçiden Arap Yüzba ı Nuri beyi sordu. Ordaydı. Geldi. Yörük Ali Efe'yi sevinçle kar ılayarak elli yedinci Tümen Kumandanı Kurmay Albay efik beyle tanı tırmak için çeri götürdü. Nuri bey, çokça esmer bir adam olduğundan halk, daha çok efeler ona Arap Yüzba ı adını takmı lardı. Çok cesur, zeki, yurtsever, milletsever bir adamdı. Çok da sertti. Nazilli da larının binbir e kiyası, efesiy

le yıllar yılı sava ıp durmaktaydı. Bütün zeybekler de ondan yıldı.

efik bey, iri yarı, iyi yüzlü, cesur ve zeki bir askerd i. Yörük Ali Efe'yi yerinden do rularak kar ıladı, elini sık tı, kar ısında yer göstererek oturttu. Çay içtiler, yemek yediler. Zeybeklere de askerlerin karavanasından çıkarıldı. efik bey de herkes gibi Yörük Ali Efe'nin gençli ine a ıp kalmı tı. Yirmi ya ında ancak gösteren bu delikan lıda ne gibi cevher vardı ki bu ya ta Aydın da larını ve bölgesini namı tutmu tu. Hele onun Kaptan Yani'yi tepeleyen efe oldu unu dü ündükçe aklı kar ıyordu. Bu da bir Türk çocu uydu. Bunlar için olmayacak ey yoktu. Çanakkale'deki kumandanlıklarında bacak kadar çocuk ların âleme parmak ısırtan ne yi itlikler yaptıklarını kendi si yakından biliyordu.

efik bey. Yunan ordusu ilerledi i Aydın Nazilli hat tı üzerinde çekilmeyerek, Yunanlıların giremedi i talyan i gal bölgesine girmi ve örgütünü orda kurmaya çalı mı tı. Aydın dolaylarında biricik direnme merkezi olarak onun bulundu u Çine karargâhı, hemen yurtseverlerin gözüne çarpmı , dü mana kur un atmak isteyen genç ya lı herkes, en çok subaylar, oraya ko maya ba lamı lardı. te, Nazilli Jandarma Kumandanı Nuri beyle. Aydın Jandarma Kumandanı Fethi bey de bu ilk direniciler arasında olarak Albay efik beyin karargâhında yer almı lardı.

efik beyin elinde, tepeden tırna a dek modern silâhlarla araçlanmı Yunan ordusu birlikleriyle ba arılı sava lar yapabilecek ne bir kuvvet, ne de erat vardı. Yunanlıların kollarını sallayarak memleketin en bereketli, cennet gibi güzel ve zengin yerlerini elma toplar gibi böyle birer birer ele geçirmesi, onun yüre ine kan a latıyordu. Bir eyler yapmak, hem de çok çabuk bir eyler yapmak, halkın bakir ve taze kuvvetini dü manın önüne korkunç bir kale gibi dikmek gerekti. Yoksa, bu zavallı memleket, zengin e rafın ve Hürriyet ve tilâf Partisi'nin elinde kaldıkça i ler büsbütün kötüye gidecek, en kötüsü, memleket elden gidecekti. Bir eyler yapmalıydı.

efik bey, her gün oldu u gibi yine bir gün iki eski jandarma kumandanıyla. Yüzba ı Nuri ve Fethi beylerle dertle iyordu. efik bey, da da bo ubo una dola an ve zararsız birer insan olmaktan ileri geçemeyen efelerle zeybeklerin, hazır silâhlı oldukları için düze indirilip dü - manla çarpı tırılıp çarpı tırılamayaca ını sordu.

Nuri bey, imdilik yapılacak biricik akıllıca i in bu olaca ını söyledi. Bunlar, nizamî ordunun çekirde i ya da bir iki subayca yapılan destekleme sonucunda dü - manı a ırtacak i ler ba arabilirlerdi. Dü man, bu yalçın da ların kurdu olan bu adamlara hiç bir fenalık yapamazdı. Nizamî ordunun yönetmesiyle pek akıllıca bir gerilla yürütmek, her zaman olabilirdi. Hiç olmazsa demiryolları bozulabilir, köprüler atılabilir, küçük 'dü man müfreze ve gruplarına baskınlar yapılabilir, dü man adamakıllı tedirgin olarak bu hızlı yürüyü ünü yava latmak zorunda kalır, memleket de direnmek için, örgütlenmek için zaman kazanabilirdi. Albay efik bey, Yörük Ali Efe'ye öyle dedi :

«— Dü man, topraklarımızı i gal ediyor ve hiç bir mukavemet görmüyor. Çünkü, stanbul'daki hükümet, her gün bize emirler ya dırıyor, i gal kuvvetlerine kolaylık göstermemizi emrediyor. Aksi halde, bu i galin devamlı olabilece ini ileri sürerek bizi tehdit edip vebal altında bırakıyor. Halbuki, bizim yapamadı ımız i i siz kolayca yapabilirsiniz. Senin emrine zabıt de verece im, nefer de. Bunlar, sizin gibi (zeybek gibi) giyinecekler. Silâh ve cephanede temin edece im. Birkaç baskın yapabilir, onlara Türklerin ölmeme i oldu unu gösterebilirseniz memlekete büyük hizmetler yapmı olacaksınız. Bunu görecek ve i itecek ba ka memleketsever gençler de cesaret bulacaklardır.»

Yörük Ali Efe:

— Siz benden istemenhi olsaydınız bile ben kendi kendime bu i i yapmaya zaten karar vermiştim. Dü man çizmesi altında ya amaktansa ölmek elbet daha hayırlıdır. Siz, yalnız bana dediklerinizi veriniz ve beni serbest bırakınız, yeter!

Zaten, milleti e raf aldattı. Biz imdiye kadar çoktan Yunanlılara kar ı çıkardık. imdi, hemen gidip adam toplayaca ız!

Elli yedinci tümen kumandanıyla Yörük Ali Efe'nin anla ması çok kolay olmu tu. Bu anla ma sonucunda e- fik bey. Yüzba ı Nuri beyle Yüzba ı Fikri beyi. Yüzba ı Mehmet beyi, zmir'den kaçıp elli yedinci tümene katılan Te men Zekâi ve yedek Aste men Necmi beyi kurmay ve örgütçü olarak Yörük Ali Efe'nin yanına kattı. Sonra, bu araziyi karı karı bilen iki jandarma da Yörük Ali'nin kızanları arasına kılavuz olarak katıldı. Bunlar, Hacı Ka sabin Mehmet ile Pekmezin Ahmet'ti. Menderes bölgesi- nin en acar, en yi it subayı Binba ı Hacı ükrü bey de, efik bey aracılı ıyla Yörük Ali Efe ile tanı tırıldı. Böyle- ce, genç efenin arkasında yi it ve heyecanlı, çok yurt- sever, iri çapta bir nizamî ordu kadrosu da belirmi ve yapılacak* baskınlar üzerinde teknik çalı malara hemen ba lanmı tı.

Yörük Ali Efe, örgütünü yapmak için Yenipazar'a çe- kilmi , orda karargâh kurmu tu.

1919 yılı Haziran'ının 10 uncu günü Yenipazar'a yer- le en Yörük Ali Efe, böylece Aydın'ın ilk millî kuvvetinin ba ı olarak hızla çalı maya ba lamı , adamlarının sayı- sı az zamanda elliye bulmu tu. Bu kuvvetle ba arılı .bas- kınlar yapılabiliirdi.

Binba ı Hacı ükrü bey, ba ta olarak küçük, tecrübeli subay kadrosu Yörük Ali Efe'yi ilk kullanacakları önemli noktayı dü ünmeye ba lamı lardı. Babasının evindeymi gibi kara trenlere oturup memleketin içerlerine do ru her gün biraz daha çok sokulan dü manın, bu kolaycı hızını kırmak, ilk akla gelen dü ünçe olmu tu. Artık, Yörük Ali Efe, arkasını zayıf da olsa bir nizamî kuvvete dayamı - tı. Elinde tüfe i de, bombası da, dinamiti de vardı. Su- baylar, Aydın'ın do usunda ve batısındaki demiryolu köp- rülerinin atılmasını, böylece Yunanlıların ilerleyi hızının kesilmesini, ba lantıları kesilen dü man birliklerine bas- kınlar yapılarak bunların geriye püskürtülmesini salıkladı lar. Bu, benimsenmi se de ilk baskının nereye yapılmas

gerekti i üzerinde dü ünölmeye ba lanmı tı. Yörük AH Efe, ilk aklına gelen dü ünceyi hemen söyleyivermi ti.

Sultanhisar jandarma karakoluna yerle mi olan Mal-koç imendifer köprüsü muhafızlarına saldırmalıydı. Bur da altmı yetmi dü man askeri vardı. Aydın'dan da yetmi kilometre uzakta bulunuyordu. Baskında meydana gelen çarpı ma bitinceye dek dü man yardımcıları kolay kolay yeti emezdi. Sonra, Sultanhisar, Yörük Ali'nin memleketiydi. Orda çok acı tatlı bir ya ayı ı, herbiri yüksek telden ses vermi anıları vardı. Ora halkı kendisini de seviyordu. Dü ünü orda yapılmı , be parasız oldu u halde padi aho lu gibi evlenmi , halk onun dü ününe çok yakınlık göstermi , her yandan hediyeler ya mı tı. Yalnız, kızı Kavaklı'dan almak için Sultanhisar'dan bin ki iye yakın adam ayaklanmı tı. Onun dü ününde herkes bulunmu , yenilmi , içilmi , e lenilmi ti. Bunlar, unutulur anılar mıydı? te, bu güzel am.ar.n uzenne le kargaları gibi dü man ordusunun adamları gelip çökmü ve onu birkaç günlük eviil. inde sürgüne göndermi ti. Bırakı ma günlerinin yoksul havası içinde ba layan bu tatlı gençlik ya ayı ı, insafsızca yarıda bırakılmı tı. Yörük Ali Efe, gençli inin bütün co kun duygularıyla Sultanhisar bölgesindeki hem ehrilerine gerçek yi itli in ne oldu unu, dü man çizmesi altında ya amanın ne i renç bir ey oldu unu bir kez anlatmak istiyordu. Onlara demek istiyordu ki yi itlik günleri gelmi tir, dü manla ba da maya çalı arak ya amayı dü ünme olacak i de ildir. Da dan bir me e dan kırabilen herkes, her rastgeldi i yerde bunu dü manın kafasında kırmalıdır. Yine hem ehrilerine anlatmak istiyordu ki, hemen herkesin ömründe bekledi i yi itlik günleri gelip çatmı tır, hiç ummadı in ki iler kahraman olabilir. Memleket bir karınca yuvası gibi dü manla kaynamaya ba lamı tı. Hemen herkesin elinde unutulmaz kahramanlardan biri olabilmek için bir de il birçok fırsat vardır.

Yörük Ali Efe'nin Malkoç köprüsünü koruyan karakola yapaca ı baskın ba arılabilirse yankıları çok büyük olacak ve uyuyan hem ehrilerden, üzerlerine ölü topra ı

serpilmi kasaba, köy ve ehirlerden birço u, bu ölüm uykusundan silkinip kalkacaklar ve er meydanına tümen tümen kahraman atacaklardı!

Yörük Ali Efe, çevresindeki koyu karanlı ın yava yava morardı ını. sonra kül rengine girdi ini, daha sonra nefti ve açık ye ile do ru a ardı ını gördü. Gün ır ken, Aydın da larının üzerindeki gökyüzü çizgisi ilkin tatlı bir gümü e, sonra su ye ili bir aydınlı a, daha sonra açık pembeye çalmaya ba lamı tı. ncir seven ku lar, daha imdiden sürülerle bahçelere yayılıyor, kargalar kaba. sevimli sesleriyle günlük nafakalarına do ru atılıyorlardı.

Güne , do du. Yörük Ali Efe, baktı. Yunanlılar, gece nöbetçilerini de i tiriyorlardı.

Efenin sa ında ve solunda ni ancılar da nöbet de i tiren dü man askerlerini görünce dikkat kesildiler ve heyecanlandılar. Pusudakilerden hiç biri, kendi ba ına ate etmek serbestli ine sahip de ildi. İk kur unu Yörük Ali atacak, ondan sonra ötekiler, gördükleri hedefleri ve karakolu mermi ya muruna tutacaklardı. Yörük Ali, bu baskına otuz sekiz ki iyle gelmi ti. Bunlardan bir bölü mü birinci hatta pusuya sokulmu , birazı da Binba ı Hacı ükrü. Yüzba ı Nuri, Yüzba ı Fikri, Yüzba ı Fethi ve Te men Zekâi beylerle arka plânda bir hat tutmu lardı.

Güne yükseliyor, incir a açlarının altındaki tatlı se rinlik yitiyor. yerine bo ucu Ege sıca ı yayılıyordu. Sul tanhisar ölü gibiydi. Hiç bir ses i itilmiyordu. Sultanhi sar*'ın bir kilometre do usunda ve Malkoç köprüsünün hemen yanba ında bulunan karakol çi bir güne altında, sessizli e bürünmü duruyor, bahçede silâhlı silâhsı? dü man askerleri gidip geliyor, yemek hazırlayan, çama ır yıkayanların sessizce i leri üzerine e ildikleri görü lüyordu. Bahçede henüz istenilen kalabalık yoktu. Malkoç deresinin azalan suyu çakıllar üzerinde sekerek ılık ırılıtlarla sık ye illikler arasından Menderes'e do ru akıp gidiyordu.

Karakolun çevresindeki asker kalabalı ı artmaya ba lamı tı. Pek kaygusuz görünüyorlardı. Bir gedikli ba

çavu , onların arasında dolaıyor, sık sık içeri girip çıkıyordu. Karakolun önünde bir tek nöbetçi gidip geliyordu

Yörük Ali Efe, vaktin geldi ini anlamı tı. Haziran gününün bol aydınlığı içinde bütün hedefler daha çok yakta mı gibi görünüyordu. Karakola giren bir dü man askerine ilk kurunu yolladı. Asker, haykırarak merdivenlerin üzerine yığılıp kaldı. Yörük Ali'nin bu ilk kurunuyla beraber karakolun çevresinde koşulan ve ne olup bittiğini anlamaya çalışın askerlerin üzerine dört bir yanda birden bir mermi yağmurudur yağmaya başladı. Barınaklar çarınmalar, sövüp saymalar itiliyor, saklanmak ya da silâhını almak için karakolun kapısına koşanlar, Yörük Ali Efe'yle yanındaki nişancıların attıkları kurunlarla haykırarak yere seriliyorlardı.

Dü man askerinin büsbütün boş bulunduğunu gören zeybekler, pusudan çıkıp ileri atılmaya ve son canlıları daha yakından kovalamaya başladılar. Geride hıyatro bekleyen Hacı Ökrü beyle öbür subaylar da ileri sokulmuş, işin bitmiş olduğunu görmüşlerdi. İmdi, bütün zeybekler, ölümlerin üzerinden atlayarak karakola girmişlerdi. Karakola ilk giren Yörük Ali Efe, hemen ilk ağızda ordaki cephane sandıklarıyla, fişintaları, makinalı tüfekleri yüklenip Menderes'e doğru bütün hızlarıyla koşmalarını kızanlarına buyurdu.

Zeybekler, sandıkla cephaneleri ve kız gibi fişintaları gördükçe ağızlarının suyu akıyordu.

Yörük Ali Efe:

— Aman, çocuklar! Çabuk, çabuk olun! diye bağılıyordu. Görünümüne göre bir tek dü man sakalmamıştı.

Zafer, tamdı. Bunu yarıda bırakmamak için dü man imdadı gelmeden Menderes'te bekleyen gemiye atlayıp karı geceyi tutmalıydı.

Ağız cephane sandıklarını yardımla atayan kızanlar, iki er, üçer Yunan tüfeği de yüklendiklerinden kanter içinde Menderes'e doğru koşuyorlardı. Baskını tadında bırakmalıydı: Vurup kaçmak gerekti. Biraz sallandı mı dü man, yapacağın baskını ateşten bir ecel mi ferigibi başına geçirmekte gecikmezdi.

Gemi denilen sala bindiklerinde, hepsi Menderes'in suyunu avuçlayarak ate saçılan yüzlerine vurdular; serinlemeye çalışırlar. Hepsi birbirinin elini sıkıyor, birbirini kutluyordu. Yenipazar'daki karargâha vardıklarında Albay efik beyi büyük bir merak ve sabırsızlık içinde kendilerini bekler buldular. Albay efik bey, hepsinin böyle en gerekli ganimetlerle dönüüne sonsuz sevindi, Yörük Ali Efe'ye sarılıp yanaklarından öptü. Heyecandan gözlelerinden yaşları kırıyordu.

B R MASALIN DO U U

Ba da en kestirme yol tepeden tepededir, bunun için de uzun bacak ister.

Niçe

1919 Mayıs'ının Haziran'a dediği günlerden bir gündü. Köyün üstündeki açlıklı tepecikte dikilip duran çete bahlıklı ve çete giynekli silâhlı bir nöbetçi, tatlı Mayıs güneş altında titreyen sıcak ve mavimtırak havanın içinde bir atlının dolu dizgin geldiğini görmüştü. Gelen adam, silâhsızdı ve yabancıydı, nöbetçi hemen bulunduğuyeri bırakarak a a ı, köyün yoluna indi, yolun kenarındaki bir i de a acının sık yapraklı dalları arkasına sındi. delerin sarı çiçekleri sıcak havayı ve insanın içini a k duygularıyla süsleyen baygın kokularıyla doldurarak uzaklara dek yayılıyordu.

Atlı, köye yaklaştığı sırada dizgini çekmi, hayvanı tırısda kaldırmıttı. Tam i de a acı hisasına gelince pusudaki nöbetçi:

— Kimsin sen, arkadaş, dur! diye ba ırdı.

Yolcu:

— Çık meydana, arkadaş, dedi, ben de sizleri arıyorum, söyleyeceklerim var.

Nöbetçi, meydana çıkınca Ku çuba izade E ref be

yin en küçük karde i Ahmet'in çetesinden biri olan atlıyı hemen tanıdı:

— Ne var. ne yok. hayır ola?

— Haberim var. Ethem beyi görece im, burda mı?

Nöbetçi, yola çıktı. Atlı da atından inmi , hayvanı yularından çekerek yürümeye ba lamı tı.

Bu, Manyas ovasında oldukça ıssız bir yerdeki köylerden biriydi. Halkı hep Cerkezdi. Sokaklarda san saçlı, çakır gözlü güzel çocuklar oynuyordu. Nöbetçi, yolcu-yu büyük bir köy evinin önüne götürdü. Evin önünde nöbet bekleyen ki silâhlı, çeteciye:

— Ahmet'in adamı. dedi. Ethem beyi görmek istiyor.

— Bey uyuyor.

Haberci:

— Uyandırın, çok acele bir i , dedi.

Atını arkadaki çite ba layan haberci, henüz yanındaki çetecilerle birer sigara sormamı tı ki. evin üst katından ba layan dı tahta merdivenin ba nda uzun boylu, hem do epey uzun boylu, genç maviye çalar çakır gözlü, açık kumral saçlı, düz kumral bıyıklı bir adam göründü. Ayaklarında uzun çizmeler vardı ve bu çizmelerin üst kenarlarından uzun konçlu çoraplar meydana çıkıyordu. Bir ara durup gelen adama baktı, sonra mahmur-lu unu açmak için sa elinin yumru uyla gözlerini o u turdu. Geleni tanıdı tı;

— Gel yukarı, dedi

Adam, çevik adımlarla tahta merdivenleri inleterek yukarı çıktı:

— Ne var?

— Efendim, Bahriye Nazırı Rauf bey sizi ça ırıyor.

— Hangi Bahriye Nazırı ulan?^k

— Efendim, sizin tanıdı ınız Rauf bey, hani eskiden Bahriye Nazırı mı neymi .

— Anlad m, nerede o imdi? Nereye ça ırıyor beni?

— Ku çuba ı E ref beyin çizi ine u rayıp bulamaz san Salihli'ye varaca ız.

— Ne zcıman geldi?

— Bugür geldi.* «Ethem bey, hemen gelsin. ki elin

kanda olsa onu bulup adamlarıyla birlikte getireceksin,» dedi.

— Yalnız mı geldi?

— Yok, yanında birçok efendi daha var.

— Ahmet orada mı?

— Çiftlikte, efendim.

— Peki sen in, a a ıda bekle, diye Ethem bey hemen a a ıdaki adamlarına seslendi:

— Haydi çocuklar, hazırlanın, yarım saate kadar yola çıkıyoruz.

Bunu söyleyerek hazırlanmak üzere içeri girdi.

Biraz sonra sofada görüldü ünde ba ina kara çete ba lı inı sarmı çapraz fi ekliklerini, tabancasını takmı , pırıl pırıl flintasını ufak bir oyuncak gibi sa eline almı tı.

Çevik adımlarla avluya indi inde adamlarından birisi binmek üzere atını getirmi ti. Süslü ve güzel bir Çerkez e eri kuvvetli ve güzel atın sırtına bir kız gibi oturmu tu. Ethem bey, eski bir binici oldu unu gösteren gösteri li bir davranı la atına bindi. Kara lâz ba lıkları sarmı on üç ki ilik bir çete toplulu u da onun pe inden atlarına atladılar: Ethem bey, tüfe ini kayı ndan boynuna astı. adamları da onun gibi yaptılar. Sonra :

— Haydi, yolculuk Salihli'ye, Ku çuba ı Zâde E ref beyin çiftli ine, dedi.

Ethem bey, birkaç gündür epeyce dinlenen ve yalnız arpa kestirip güçlenen atının ba inı bırakınca hayvan tırısı kalktı. Çiçek kokuları, ku sesleri arasında ve ya amaya ça ıran güzel bir Mayıs güne i altında henüz otuz be ya ında bulunan genç adam, ilk kez kendisini hür ufuklara do ru atılı n sarho edici müjdesiye dopdolu duyuyordu. Bırakı madan beri, bir vah î hayvan gibi, dosttan ve dü mandan saklanmak için da larda, bayırlarda, ormanlarda gizlenmekten, Türkçesi beklemekten bıkmı , usanmı tı. Evet, bekliyordu. Dünya siyasetini kaplayan ve Türkiye'nin, bu güzel, bu ya anası toprakların üstünü karratan tozun dumanın biraz olsun durulmasını; bir eyler olmasını bekliyordu. Bu korkunç tozun dumanın memleket ufuklarından kendili inden kalkmayaca inı pek çok tec

rübeleriyle biliyordu. Onun için de nazırlanıyordu. Da a çekili inin nedenini bilen biliyor, yerli dü manları, bunu salt e kıyalık ve soygunculuk olarak adlandırıyor ve yayıyorlardı. Çok ükür, anla ılmamanın verdi i korkunç ve öldürücü sıkıntı artık, geride kalmak üzereydi. Artık, Türkiye'nin en tanınmı kahramanlarından biri ona elini uzatmaya, ona destek olmaya gelmi ti. Artık, ufuklardaki koyu karanlık fırtına bulutlarından bir parçası yırtılmı ve ilk umut mavili i bütün iç açıcılı ı ve güzelli iyle orda parlamaya ba lcımı tı. Ethem beyin açık mavi ya da çakır gözleri o mavili i görmü tü, atını oraya do ru sürüyordu. çinde mutluluk duyguları ta ıp köpürüyordu. Millet yolunda yeni bir sefere çıkaca ının müjdesini almı gi biydi. Rauf bey, Ku çuba ı Zâde E ref beyin çiftli ine bo una gelmemi ti. Mutlaka. Yunanlılar zmir'e çıktık-tan sonra a abeysi Re it beye, stanbul'dan gönderdi i mektupta **dediğini** yapıyordu. Rauf bey, bu mektup ta birçok heyecan verici eyler söylüyordu, diyordu ki: «Memleketi kurtarmak için dahilî mukavemetten ba ka çare yoktur; ben de ilk fırsatta Anadolu'ya geçece im, sizin havaliye gelece im; imdiden mümkün oldu u ka dar silâh toplayın ve taraftar elde etmeye çalı n.»

Bir süre sonra Rauf beyin eni tesi Deniz Binba ısı Aziz bey, Manisa mutasarrıfı olarak atanmı tı. Ethem bey, bunu itti inde çok sevinmi ti. Bu atanmayı yaptıran, elbette Rauf beyden ba kası de ildi. Aziz bey, Manisa'ya varır varmaz, hemen direnmede kendisine yardımcı dokunabilecek kimseleri yoklayıp örgüt kurmaya ba lamı tı.

Ethem bey. Bandırma ile Mihaliç sınırındaki Çerkez köylerinden birinde dünyaya gelmi ti. Babası Çerkezlerin apsıh kabilesinden Ali beydi. Âli bey, hem Ethem'in do um yeri olan Emre köyündeki malı ve mülküyle u - rarı r, bir yandan da Bandırma'daki evinde otururdu. Ethem gözlerini Emre köyünün bol ye illikleri ve güzellikleri içinde dünyaya açtıktan sonra biteviye de irmen gürültüsü dinlemi ve çocuklu u ile ilk gençli i hep bu çiftlik havasını dolduran tatlı de irmen gürültüsü içinde geçmi ti. Ethem'in kendisinden ba ka dört karde i daha var

.di. En küçükleri ve babalarının gözde çocu u da kendisiydi. Bu yeri babasının ölümüne dek hiç bir karde ine kaptırmamı tı.

Ethem'in en büyük a abeysi Iyas ile üçüncü a abeysi Nuri, o sıralardan jandarma ve e kıyalarla pek sık meydana gelen çatı malarda vurulup ölmü lerdı.

Ethem'in ailesi, sava çı insanlar yeti tirmi ti. Sa kalan büyük a abeysi Re it bey 1901 de Harbiye'den piyade subayı olarak çıkmı , küçük a abeysi Tefvik bey de Re it beyden bir yıl sonra aynı okuldan subay olarak çıkmı , orduya katılmı tı.

Her iki a abeysi de bütün Harbiye'den ilk çıkanlar gibi Rumeli'de e kıya kovalamaya ve böylece staj yapmaya gönderilmi ti.

Ali bey, çok sakin tabiatlı, yumu ak huylu, pek do ru karakterli Ethem'e kar ı duydu u a ır ı sevgi yüzünden onun e itimini karde lerininkinden geriye bırakmı , duydu u sonsuz heves ve iste ine kar ın evde alıkoymu , onun da ötekiler gibi subay olmaması için elinden geleni yapmı tı. Onun da Rumeli'ye gidip e kıya kovalamalarında vurulup öldürülece ini dü ünüyor, buna da gönlü bir türlü razı olmuyordu.

Ethem, ilk gençlik ça ına kızların gönül verdi i pek yakı ıklı bir Çerkez delikanlısı olarak girmi ti. Sarıya çalan kumral saçları, açık mavi ve iri gözleri vardı. Baba sinca onun adı «Çakındı. Onu Ethem diye ça ırmazdı.

imdi; Ethem bey, gözleri tatlı ye illikleri yalayıp geçerken hızlı hızlı dü ünüyordu; Acaba Ku çuba ı Zâde E ref bey, ngilizlerin elinden kurtulmu muydu? Son günlerde ilgili herkes gibi E ref beyin yakalanıp Bekira a Bölü ü'ne tıkkıldı ını o da biliyordu. Türk ordusunun bu civa gibi ele avuca sı maz, çalı kan ve yurtsever subayı, kimbilir imdi, belki de Malta adasına sürülmü bulunuyordu. Te kilâtı Mahsusa'nın dayanaklarından biri olan koca çiftlik, imdi küçük karde i Ahmet'in birkaç adamıyla bekçili ini yaptı ı bir harabeye dönmü tü. O, bu çiftli e son kaçak günlerinde pek çok u ramı , silâh ve cephane almı tı. Koca Ku çuba ıo lu E ref bey! Ne gü

nün adamıydı o! A abeylerinin a abeysi oldu u gibi kendi a abeysi de sayılırdı o. E ref bey, iki a abeysinın kaderiyle ilgili kahraman bir adam oldu u gibi kendine de yön verecek güçte bir adamdı.

O, Abdülhamit'in ku çuba ısı Mustafa beyin o luydu. Böyle civa gibi ve erkek bir adamı daha bir kez dourmazdı analar!

Ku çuba ı Mustafa bey, bir gün gazaba gelen Abdülhamit'in iradesiyle Hicaz'a sürgün edilmi , genç o lu E ref de o cehennem gibi kum ve güne dünyasında çetin yıllar geçirmi ti. Söylendi ine göre, Ku çuba ı'nın Hicaz'a sürülmesinin ba lıca nedeni hürriyetsever dü ün-celerinin padi ahça anla ılmı olmasıydı.

E ref bey, Harbiye'den subay çıkarak ordu saflarına karı tıktan sonra da, Hicaz'da babasıyla birlikte geçirmi oldu u korkunç sürgün yıllarını unutmamı , i i hürriyet? çili e ve ihtilâlcili e dökmü tü. Zaten, her yeni çıkmı subayın ilk temel görevi bu de il miydi?

Makedonya'da ilk ihtilâl örgütünü kurarken yakalanmı ve Mithat Pa a'nın bo duruldu u tanınmı sürgün yeri Taife sürülmü tü. Taif'ten kaçmı , bütün Hicaz'ı birbirine katan olaylara sebep olmu tu.

Abdülhamit, bu acar delikanlıyı affetmek zorunda kalmı ve onu zmir'de Tepeköy'de padi aha özgü çiftliklerde karde i Süleyman Sami beyle oturmaya zorlamı tı.

te, bu sıralardaydı ki E ref beyin ihtilâlcı parma ı, zmir'deki askerî birliklere atanan Ethem beyin a abeysi Re it beyin kaderine ilk kez dokunuvermi ti. E ref bey, bu uzun boylu, mavi gözlü, yakı ıklı genç subayın babasını yakından tanıyordu. Onunla ahbaplık kurmakta gecikmemi ve ilk a ızda her yerde, her genç subaya yaptı ı ihtilâl a ısını ona da ba arıyla yapıvermi ti. Zaten istibdadın en karanlık günleriydi ve hemen hemen her genç subay, ihtilâlcı idi, ufak bir kıvılcıma bakıyordu, hepsi, ate almaya hazırđı.

Niyazi ve Enver beylerin bayra ını açtıkları hürriyet ihtilâline daha üç yıl gibi önemli bir zaman vardı. ttihat ve Terakki, çalı masını çok hızlandırmı tı. ttihat ve Te

rakki'nin programında memleketi haraca kesen ve böylece istibdada destek olan «mütegallibe» adlı zengin e - rafı ve zenginleri de bir kenara iterek halka soluk aldirmek ve böylece ona kavu acı haklardan birisi üzerinde yakın bir bilgi vermek de vardı. te, E ref bey, tam bu sırada Bandırma'da canlar yakmakla tanınmış «mütegallibe» Molla Garip Pa a'yı ortadan kaldırmak için Manastır ve Selanik'ten emir almıştı. E ref bey, az zamanda bu zorbanın oca ına incir dikerek da a çıktı. Abdülhamit, yeniden pirelenmişti. E ref bey, bu i i en a a - ı kendisi kadar acar ve yürekli bir adam olan karde i Hacı Sami ile birlikte ba armıştı. ttihat ve Terakki adına yapılan bu gürültülü olayları Rumeli'deki merkez sevinç ve umut içinde izliyordu.

E ref bey, da larda saklana dursun, ttihat ve Terakki merkezinden teslim olması için emir geldi. O da karde iyle teslim olarak stanbul'a mabeyne .götürüldü. Bu i e Re it beyin babasını ve küçük o lu Ethem'i de karı tırarak tutuklamış ve sorguları yapılmak üzere stanbul'a mabeyne götürmü leri.

Padi ah, bu sorgu sualden sonra hepsini serbest bırakmış, E ref beyin subaylığını, rütbesini de verdimiş ve onu zmir jandarma örgütüne atamıştı. E ref beyin karde i Hacı Sami polis kadrosunda görevlendirilmiş, Re it bey de o zamanlar «Kanun» denen inzibat örgütünde çalı maya ba lamıştı.

te, Ethem bey, zmir'e, E ref beyin yanına giderek bir vazife almak hevesinde bulunmuş ve onun kadere de ortalama insanın basit ve silik çizgili kader ormanından ayrılıp çıkmış ve onu adı söylenen insanlar arasına atıvermişti.

ki a abeysin ve E ref beyin himayesi altında zmir örgütlerinde çalı maya ba layan genç Ethem, ya ının gerektirdi inden üstün güçler göstermiş ve en çetin i leri ba arabilecek bir ki i izlenimi uyandırmıştı.

E ref bey, bu uzun boylu, terbiyeli, zeki, yürekli delikanlının arkasını bırakmamış ve onu Te kilâtı Mahsusa'nın ba kanı Süleyman Askerî ile tanıştırmıştı. Bu, hür

riyet devriminden sonra olmu tu ve Süleyman Askeri. t-tihat ve Terakki'nin kuvvetli adamları arasında bulunuyordu.

Ethem'in a abeysi Re it bey. orduda görev yapamı yacak bir hastalı a yakalanarak subaylıktan ayrılmak zorunda kalmı , babasının çiftlik i lerini örgütlendirmeye, toprakla bo u maya ba lamı tı. Toprak i lerıyla ba edemeyece ini anlayarak yine orduya, eski görevine dönmek istemi ve bu i i kolayca yapabilecek olan E ref beye ba vurmu tu. Tam da bu ara talyanlar Trablus'a saldırmı . t-tihat ve Terakki'nin mekanizmasını ellerine geçiren eski kodamanlar, oraya bütün genç ve güçlü subay kadrosunu harcarcasına sürmeye ba lamı lardı.

te, E ref bey de bunlar arasındaydı. Hazır eline gelmi ken Re it beyi de alıp Trablus'a götürdü, cephenin iki ba ı olan Enver ve Mustafa Kemal beylerle tanı tı. Mustafa Kemal, bu uzun boylu, ho sohbet genç adamdan baya ı ho lanmı tı. Orda, Derne cephesinde kaldı ve Mustafa Kemal'in emrinde talyanlarla çarpı tı.

Genç Ethem, daha ilk gençli inden beri a abeyleri Re it ve Tevfik beyler gibi subay olmayı öyle istemi ti ki, babası yüzünden bu iste ine eri emeyince gönüllü asker olmak için kaçıp stanbul'a gitmi ti. Henüz on dokuz ya ındaydı; çiftlikte kendisine yardımcı olması ve hiç askere gitmemesi için «bedel» vermeye hazırlanan babası, bir sabah kalktı nda, onun «asker olmak» için stanbul'a kaçtı nı ö renmi ve çok üzölmü tü. stanbul'a varan genç Ethem, er olarak süvarili e girmi ve okuyazar oldu undan yükselmesi, rütbe alabilmesi için onu talimhanelerde staja göndermi lardı. Ethem bey, Balkan Sava ı'ndan önce ordudan süvari ba çav u olarak terhis edilmi ti.

Balkan Sava ı patlayınca yine Bandırma'dan ayrılarak stanbul'a ko mu , Bakırköy'deki süvari subay okuluna girmi , bir süre sonra süvari subay vekili olarak orduya katılmı , Çürüksulu Mahmutpa a Kolordusunun Çengri'de Bulgar ordusuyla yaptı ı sava ta bulunmu tu.

Bundan sonra, bölü üyle yeniden tatbikat okuluna

giden Ethem bey, birkaç ay kaldıktan sonra Bandırma'ya ailesinin yanına dönmüştü.

te, onun askerlik ya ayının hepsi buydu. Bu, askerlik ya ayının pratik yanıydı. Bunun bir de nazari yanını vardı ki bunu da abeylerinin askerlik kitaplarından öğrenmişti: Her iki abeysi de tatillerde eve döndükçe okul kitaplarını da getirir, askerlik âıı genç Ethem çiftlikte bir ağ gölgesinde bu kitapları yercesine okur, tek sözcüüne dek yutmaya çalışırdı.

Genç Ethem, Balkan Savaını yalnız biraz askerlik, başavulu, subay vekilliği üzerinde eğitim ve kolordusunun muhafız taburunda bekçilik yapmakla geçirmemiştir. bu savaşın ikinci döneminde Teşkilatı Mahsusa çeteleriyle Batı Trakya'ya sızdı, burasını Bulgarlardan kurtarmaya çalışıyan yürekli ve atılgan elebaşısı arasında göze çarpmıştı. Türk süvari birlikleriyle Teşkilatı Mahsusacılar, Batı Trakya'yı kurtarmaya çalışırken, Balkan Savaından arslan payını almak isteyen Yunanistan. Bulgaristan. Sırbistan da birbirleriyle kanlı bir boğuşmaya tutunmuş buluyorlardı.

Reis. Tefik ve Ethem bey çetesinin yanı sıra Hüseyin Sami, Kuşbaşı İzzet Efendi, Sapanca Hakkı, Topçu Subayı İhsan, İskeçeli Teşmen Arif beylerin çeteleri de Batı Trakya'daki Türk yığınlarının başına çöken yabancı zulmünü bütün güçleriyle yok etmeye çalışmışlardı.

Bütün Balkan çetecilik sanatının kitabını satır satır ezberleyen genç Ethem, Birinci Dünya Savaına kana kanlı ve pişmiş olarak girmiştir.

Batı Trakya'nın Bulgar çetecilerinden temizlenmesinde abeysi Reis beyle Ethem beyin de önemli bir payı vardı.

Ethem bey, Batum ve Kafkasya yoluyla Türkistan'a sızmaya çalışırken birkaç bin kişilik Teşkilatı Mahsusa çetelerinde yararlı bir elebaşısı olarak vuruşturdu. Bu büyük çete grubunun başısı, Yakup Cemil'di.

Afganistan'ı İngilizlere karşı kırtıp örgütlendirmek için Enver Paşa'nın Bağdat ve İran üzerinden yola çıkardığı Rauf beyin kumandasındaki kalabalık sefer heyeti

nin arasında çete reislerinden biri olarak bulunan Ethem bey, ran'ın güney da lık bölgelerinde ngiliz etkisindeki yerli kabilelerle uzun uzadıya çete sava ı yaptı ve tam bir gerillacı olup çıkmı tı. Baskın, vurgun, pusu temelleri üzerine kurulan gerillacılı ın her türlüünü denemi , bit çeteci stratej gücü kazanmı ve arkadaş ları arasında görü lerinin gücü, yüreklili i ve uzak görü lülü üyle göze çarpmı tı.

Re it ve Ethem bey karde ler, bırakı madan sonra, stanbul'u bırakarak memleketlerine, Bandırma'ya dönmü lerdı. Te kilâtı Mahsusa'nın bütün kalburüstü elemanları, Galatalı Albay evket beyle Albay Kara Vasıf beyin kurdukları «Karakol» örgütünün yeni ve gizli yapısına kapılanmı lardı. Re it bey de bu kurucuların hemen yanı ba ında yer alanlardan biriydi. O da bütün yurtseverler gibi öyle dü ünüyordu: «Sava bitti ama, daha korkunç bir sava ba lıyor.» te, Re it bey de Bandırma'ya bu hızla dönmü tü. Zaten stanbul'da eski bir Te kilâtı Mahsusacı olarak barınamazdı. Bekir a Bölü ü, bu gibiler için döv gibi a zını açmı bekliyordu.

Re it bey, Bandırma'ya dönerken yeni haberler de götürmü tü.

Ethem ve Tevfik beyler de, yava yava oralarda ba kaldıran Hürriyet ve tilâf Partisi adamlarıyla çatı ma yoluna girmek üzereydiler. Onlar, ttihatçıların ba ı ezilecek olanları arasında sayılıyordu. Bu karde ler, öyle kur^ da ku a yem olacak türden insanlar de ildi. Çoktan örgütlenmi , kendilerini hem stanbul'un yeni kanununa, hem de yerli Hıristiyanlara ve Türk dü manlarına kar ı koruyabilecek hale gelmi lerdı. Balkan da larının me hut parti pehlivanı da kendisinden hiç ayrılmayan adamlarıyla onların yanına ındaydı.

Ethem ve Tevfik karde ler, ba lamakta olan karanlık ça a kar ı koyabilmek, kafa tutabilmek, okkanın altına gitmemek ve çakallara kelleyi vermemek için ttihat ve Terakki'nin en zenginlerinden biri olan zmir Valisi Rahmi beyi tedirgin etmek zorunda kalmı lar; onun o lunu da

d kaldırarak elli bin altın kurtulu parası istemi ler, bu parayı da çok geçmeden almı lardı.

Rahmi beyin valili i, zmir'de son günlerini ya ıyordu. Yeni bırakı ma kabinesini kuran zzet Pa a, bütün göze çarpan ttihatçı büyük memurları birer birer yelelerinden uzakla tırıyordu. Elli bin altın fidyenin büyük bir bölümünü zmir'in zengin Rumları toplayıp vermi ti. Rahmi beyi seviyorlardı. Sava süresince hiç birinin burnunu kanatmamı tı.

te, Re it bey, Bandırma'ya döndü ünde Ethem ve Tevfik beyler, bugünün parasıyla hemen hemen yarım milyon lirayı tutan bu altınların üzerinde oturmu , olayları kolluyordu. Bütün bütün de tembelce oturup sinek avlamıyorlardı.

Ellerindeki büyük parayı hem kendilerinin, hem de yurdun kara günleri için saklıyor ve her fırsatta bunun bir bölümünü çekinmeden harcıyorlardı.

Yunanlıların zmir'e çıkaca ı kanlı günler, büyük bir hızla yakla ıyordu. Bundan haberi olan Ege ve Marmara Rumları, yıldırım hızıyla hazırlanıyor ve Türkiye'yi büyük Yunanistan devinin a zına lâyük bir lokma olarak atmak için sabırsızlanıyorlardı. Bunun için Türk köylerini sindirmeye çalı yıyorlardı. te, böylece. Bandırma'nın hemen kar ısına dü en karde Erdek kasabasının ba ına da bu kara belâ çeteleri ü ü mü tü. Sayısı dört yüze varan Rum çetesi, büyük soygunlar ve ya malar pe indeydi. Erdek ve dolaylarındaki sahipsiz Türk köylerinden imdat sinyalleri geliyor, hiç kimse onların derdine çare bulamıyordu.

Serezli Binba ı Muhtar bey, kalabalık nizamiye askerleriyle Erdek'in bütün da ını ta ını taradı ı ve aylarca pe lerinde dola tı ı halde bu Rum çetesinin hakkından gelememi ti.

Sonra, bu çete, rastgele bir çete de ildi. Do rudan do ruya Yunan hükümetinin etkisi altında ve Venizelos' un adamlarıydı, bu demektir ki, siyasî bir çeteydi. Bütün kalabalık Rum köyleri de onları destekledi inden, birden

bire ortcdn siliniyor, mantar gibi birdenbire yerden bi tiveriyorlardı.

Son olarak da Arnavut çobanlarının güttü ü bin sekiz yüz ba koyunu sürüp götürmü lerdı. Yıllardır, çetecili in bütün inceliklerini ö renmi olan Ethem ve Tefvik beylerle Parti Pehlivan, Rahmi beyin parasıyla hazırladıkları büyük bi' çete ile bu tehlikeli Rum çetesinin üzerine vardılar. Erdek kıyılarında ve kayalıklarında dola maya ve Rum köylerine yıldırım baskınları yapmaya ba layan Ethem bey çetesi, kısa bir zaman içinde dört yüz ki ilik Rum çetesini silip süpürmü ve çete reisi de içlerinde oldu u halde pek ço unu öldürmü tü. imdi bu tehlikeli bölgede devriye geziyor ve yeniden türeyecek bu zararlı çeteye göz açtırmamaya çalı ıyordu. Bütün Türk köyleri, rahat bir nefes almı tı. Hepsi, bu uzun boylu, çakır göz- lü, yakı ıklı çete reisine dua ediyorlardı.

te, bu sıralardaydı ki Ethem beyin gözüne ilginç bir olay çarpmı tı: Erdek önünde yatıp duran bir ngiliz torpidosu zararlı bir i in pe indeydi. Her gece, karanlık basınca bu torpidodan pırıldaklar, kıyıda ki Rum köylerine ı ıktan mors harfleriyle «talimat» veriyor ve haber alıyorlardı. Zaten, bütün Marmara kıyısındaki Rum köyleri, bu yolda çalı ıyorlardı. Rum kayıkçıları, belli saatlerde torpidoya yana arak her türlü silâh ve cephane alıyor ve akıllarındaki karanlık ve sonu belirsiz serüvene hazırlanıyorlardı. Ethem bey, bunu kesin olarak ö renince hemen Rahmi beyin yerine zmir'e vali olarak atanan Nurettin Pa a'ya bu durumu bildirmekte gecikmedi; bir yandan da sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet zzet Pa a'ya bildirmi , ikisinden de bir sonuç alınamamı tı.

Ne yazık ki, Ethem beyin çetesi, ingiliz torpidosuna bir ey yapabilecek durumda de ildi. Çokça üzülmeye de mezdi. Gerçek sava , bundan sonra ba lıyordu.

Bir gün, a abeysi Re it bey, ansızın çıkagelmi ve Parti Pehlivan da içlerinde oldu u halde karde lerini karısına alarak onlara yeni «talimat» getirmi ti: Enver Pa a, Rusya yoluyla Kafkasya'ya geçmi ti. Balkan Sava ı'nın birinci döneminde nasıl yenilerek ikinci döneminde

yenmi sek, dünya sava ında dc öyle olacaktı. Bu sava ın birinci döneminde yenilmi tik, ikinci dönemini biz açacaktık. İnsiyatifi ele alarak bizi yenmi olan dü manlarımızı yenecektik. Enver Pa a, Kafkasya'da elde kalmı ordu birlikleriyle yeniden kuraca ı ordularla Ruslara dayanarak do u Anadolu'dan a a ı do ru inecek ve dü man ordularıyla kar ıla tıkça bunları yine yine batıya do ru ilerleyecekti. Bunun için biz de bu yanda hazırlıklı bulunacak, büyük sava gününü bekleyecektik.

Ethem bey ve adamları, bu habere çok sevinmi lerd i. Enver Pa a, büyük ve yürekli bir askerdi. Kaderin elinde yenilmi ti, ama, Edirne'yi hiç umulmadık bir zamanda kurtardı ı gibi hiç olmazsa Anadolu'yu kurtarabilecek, Türkiye'nin ölüm çanlarını çalmaya, Ayasofya'ya «Büyük Yunanistan» bayra ını asmaya hazırlananlar daha bir kez hayal kırıklı ına u rayacaklardı.

Bunun için, Rahmi beyden alınan altınlarla vurucu bir örgüt yapmak, ilk yapılacak i olmalıydı. Ethem bey. hemen bu i e ba lamı tı.

te, tam bu sıralardaydı ki Rauf beyin stanbul'dan gönderdi i o umut ve sava ruhu dolu mektup Re it beyin eline gelmi ti.

Artık, Yunanlılar da zmir'e çıkmı ve yıldırım hızıyla memleketin içerilerine do ru ilerlemeye ba lamı lardı.

Bekir Sami beyden sonra bir ihtilâlci, bu sefer daha büyük çapta bir ihtilâlci devlet adamı daha çıkagelmi ti. Evet, Rauf bey, Anadolu'nun kaderine el koymayı dü ünen pek az insandan biri olarak ve bütün geçmi an ve erefini ve hayatını tehlikeye atarak gelmi ti. u sırada o büyük yurtsever, görü mek üzere kendisini bekliyordu. Güney ran'da oldu u gibi onun yanba ında, demek, daha bir kez sava a atılacaktı. Ne güzel eydi! Koca Hamidiye kahramanıyla aynı saflarda cehenneme bile giderdi o. Artık, vah iler, e kıyalar gibi ma aralarda saklanmaktan kurtulacak, daha bir kez, alnı açık ve e kıya damgasını yemeden yurt dü manlarıyla vuruacak, öldürecek, ölecekti. çinden mutluluk ta ıyordu. Atını dört nala kaldırdı. Kelebek sürülerinin arasından uçar gibi ge

cen terli atlar, biraz sonra onlan E ref beyin, bir a açlık içine gömülmü çiftli ine ula tırdı.

Sık yemi ve gölge a açlarının ortasında ak badanalı yapılar önünde hayvanlar, insanlar görünüyordu. Nal seslerini tâ uzaklardan i iten Ahmet'in adamları, tam çeteci kılı nda ve silâhlı olarak kar ıcı çıktılar. Yavruları arkasında dola an sarkık memeli bir di i köpek, yeni gelenlere yırtınircasına havlıyor, bir bacanın üzerinde ku luçkaya yatmı ana leylek, sonsuz bir takırtı koparıyordu. Kocaman bir gübre yı ını üzerinde tavuklar, serçeler karmakarı ık e inip yem arıyor, kavakların arkasında ba ıbo bir e ek, yanık yanık ve gürbüz sesiyle anırıyordu.

E ref beyin küçük karde i Ahmet'in çetesinden birkaç ki i Ethem beyi kar ıladı. Biraz sonra Ahmet meydana çıktı, Ethem beyle kucakla tılar:

— Rauf bey ça ırımı beni.

— Evet, ama, imdi Salihli'de, oraya gidece iz. Biraz dinlenin.

Ahmet de, kumral ve iyi yüzlü, açık gözlü bir Çerkez tipi idi. Ba nda bir Çerkez kalpa ı vardı. Belinden gü mü lü bir Çerkez kaması sarkıyordu. Biraz dinlenip bir eyler yedikten sonra Salihli'ye yolandılar. Kasabaya girdiklerinde Rauf beyi stanbul'dan beri kendisine yolda lık eden arkada larıyla bir otelde dinlenir buldular. Ahmet'in çetesinden bir grup, Rauf bey ve arkada larını korumak üzere otele yerle tirilmi ti.

Ethem beyle Rauf beyin kar ıla ması çok içten oldu. Dünya sava ının birinci yılından beri, yani Afgan sefer heyetinin stanbul'a dönü ünden beri hiç görü memi leri di.

Otelde kar ılıklı oturarak konu tular; yanlarında stanbul'dan gelen arkada larla Ahmet de vardı.

— Ethem, Bandırma'ya indi imde sizin eve de u radım. Re it ve Tefik beylerle uzun boylu konu tuk. Bütün bu bölgede dü mana kar ı durabilecek kuvveti ancak abeylerinle sen yaratabilirsin. Erdek'i haraca kesen siyasî ve kalabalık Rum çetesini kolayca temizledi ini

i ittim. Rahmi beyden aldı n para herhalde bundan sonra çok i ine yarayacaktır.

Yunanlılar, gördü ün gibi yalnız zmir'le ya da girmekte oldukları yeni ehir ve kasabalarla kanaat edeceğe benzemiyor. Arkalarında Lloyd George'un ve Venize Jos'un i tihası var. Bütün Türkiye'yi i gal etmek istedikleri anlaşıyor. Biz, stanbul'da Mustafa Kemal Pa a, Ali Fuat Pa a ve Kâzım Karabekir Pa a ile vatan kurtuluşuna kadar her türlü yabancı ve yerli dü manla vuru mayaya karar verdik. Mustafa Kemal dokuzuncu ordu müfettişli ini alarak Samsun'a çıktı. Ben de ondan tam bir hafta sonra bu tarafa geldim. Hem ehriler arasında büyük mukavemet grupları kurulabilir ümidindeyim. Fakat, her eyden ve herkesten önce sana ve a abeylerine güveniyorum. Bütün bu bölgeyi sizler koruyabilecek kudreti kazanabilirsiniz. Elimizde nizamî kuvvetler kalmadığından gerilla sava ları vererek yıldırım hızıyla ilerleyen dü manın bu hızını kırmaya çalı malıyız. Sen, çete harplerinde bulundun. Bu mücadele tarzını iyi bilirsin. Ahmet'in müfrezesini burada kolaylıkla kuvvetlendirebilirsiniz. Ben, Miralay Bekir Sami beyle temas etmek üzere ayrılacağım. Merkezinizi E ref beyin çiftli inde kurarsınız. Burada, silâh, mühimmat, yiyecek, para, at, her ey var. Bütün bunları istedi iniz gibi kullanabilirsiniz.

Bergama, Yunan kuvvetleri tarafından i gal edilmek üzere dir. Ödemi 'te zeybekler dü mana kar ı harekete geçmeye ba lamı lardır. Akhisar'da cephe teessüs ediyor. Salihli cephesinin vaktinde kurulmaması bütün müdafaa hattını çökertebilir. Ahmet'in kuvvetleri gittikçe artıyor. A abeyin Tefvik beye de haber gönderdim. O, de erli bir zabittir. Vaktiyle Makedonya'da avcı taburlarında, çete harplerinde mümaresesl vardır. Sizi tensik eder. Haydi, Allah muvaffakiyet ihsan buyursun; vatan evlâtlarını bugün için bekler.

Rauf ve Ethem beylerle bütün arkadaş ları. E ref beyin çiftli ine gittiler. E ref bey, bu bölgenin Te kilâtı Mahsusa âmiri oldu undan, çiftli i, gizli silâh deposu halindeydi. Gizli yerlerde saklanmı , tüfekler, a ır ve hafif

makjinalı tüfekler, fi ekler, Alman ve İngiliz bombalan, asker giyecekleri, kasaturalar, mataralar iki bölük askeri tepeden tırna a donatacak bolluktaydı.

Rauf bey, yanındaki Ahmet ve Ethem bey ve öbür arkadaşları olarak bütün bu silâhların depo edildi i yerleri geziyor, bir yandan da öyle diyordu :

— Bunların hepsini kullanmakta serbestsiniz. Ben E ref beye haber gönderirim. Memlekete harcanan her ey onu memnun eder.

Sonra gizli bir kasanın kapısını açtı; içinde yınla çil çil altınlar istiflenmi duruyor ve tatlı bir parıltı ile kasanın bo lu unu dolduruyordu.

— Ethem bey, bu altınları da Ahmet'le kuracınız te kilâta bırakıyorum.

Rauf beyin, E ref beylerin malları üzerinde bu denli serbestçe davranı ı bo una de ildi. E ref bey. Malta zindanlarına sürölmek üzere yakalanıp Bekira a hapishanesine tıkmadan önce Rauf beyle yurtseverce dertle meler yapmı ve çiftli inde depo edilmi silâh ve paraları kurulacak direnme örgütleri için harcamaya. her an hazır oldu unu birçok kez söylemi ti. te, Rauf beyin, onun mallarına böyle serbestçe el atması bundandı.

Rauf bey, bütün çiftliktekilere büyük umutlar vererek Albay Bekir Sami beyle bulu p görü mek üzere yaylı bir araba içinde yol arkadaşlarıyla çiftlikten ayrıldı.

Rauf bey, çiftli e geldi inde E ref beyin ailesi çiftlikten ayrıldı , Bandırma'ya gitmi ti. Buralar artık silâhlı Rum çeteleriyle Türk, Abaza e kıyalarının ve asker kaçaklarının sık sık talan için ba vurdukları bir u rak olmu tu. Ahmet, elindeki silâhlı adamlarıyla çiftli i güçlkle koruyabiliyordu. Rauf bey, Salihli'ye gelmeden önce Bandırma'dan ayrıldı inda yolda E ref beyin ailesini Bandırma'ya götüren arabalara rastlamı ve bunların on ki i tutarındaki silâhlı koruyucularını ki bunlar çiftli in adamlarıydı gerisin geri çiftli e göndermi , E ref beyin ailesini de trene bindirerek Bandırma'daki dayılarının yanına yollamı ti.

Bu bir mangalılık adam, Ahmet'in müfrezesinin çekirde ini meydana getirmi ti.

Ethem bey, çiftlikteki silâhları hemen çıkartıp sildir mi . ya latmı , hafif ve a ır makinalı tüfeklere, çoktan beri yitirdi i öz karde leri gibi sarılmı tı. Bunlarla her ey yapılabilirdi. Heyecan içinde i e koyulmu lardı. Bu onbe yirml ki ilik müfrezeye bütün Yunan ordusunu dar-mada ın edeceklerini sanıyorlardı. Rauf bey, onlara çok büyük bir yürek gücü a ılamı tı. Da ılmı , peri an edil-mi , anlı Türk ordusunun ilk gücünü kendilerinin mey-dana getireceklerine inanıyor, daha çok heyecanlanıyor-lardı. Birkaç günlük bir çalı madan sonra. Yunanlılarla çatı maya girecek güce sahip olmu gibiydiler.

Ethem bey, bu küçük müfrezesini bir alay gibi güç-lü ve güvendirici buluyordu. Hele ye nik ve a ır maki-nalı tüfeklerin, çiftli in stratejik noktalarında arslan gi-bi nöbet tutup bekçilik edi i, onunla birlikte bütün müf-reze erlerini de güven içinde bulunduruyordu.

Ethem bey, çiftli in çevresindeki köylerin a aların-dan can sıkıcı mırıltılar i itmeye ve üzölmeye ba lamı -tı. Bütün bu köylerin a aları, Ethem bey müfrezesine kar-ı az zaman içinde büyük bir kar ıt dayanı ma meydana getirmi lerdı. Silâhlı bir direnme örgütünün kuruldu u E ref bey çiftli i, bu a aların gözüne diken gibi batıyor-du. Bu silâhlı örgütün aleyhinde olan a alardan birkaçı, bir gün Ethem beyin yanma gelerek öyle dert yandılar:
' — Sizin bu ekilde mukavemetiniz, dü manın gaza-bını tahrik eder. Evlerimizi yakarlar, bizi öldürürler, mah-voluruz. Nasıl olsa kar ı koymanızdan hiçbir ey çıkmayacak. Siz, kaçıp gideceksiniz; geride bizler kalaca ız. Onun için buralarda durmayın; ba ka yerlere gidin!

Nizamî kuvvetler de bu müfrezeye iyi bir gözle bak-mıyordu. Babiâli'de bir yandan bildiriler yayıyor, Yunan-lılara kar ı hiç bir biçimde ba kaldırılmamasını salıkla yıp duruyordu. ehirlere, kasabalara ve köylere Yunan ordusundan birkaç gün önce ngiliz casusları giriyor, si-vil idareleri korkutarak ve halkı da avutarak ba kaldırmaya ba layan direnme ruhunu kolayca eritiyorlardı. Yar

dımcıları tümen tûmendî. Yerli Rumlar, Babîâlî'nin zehirleyici bildirileri, Hürriyet ve tilâf Partililer, Türk e raf, zengin ve a aları, bunların ba lıcalarıydı. Bu da azım sanacak bir kuvvet de ildi. Yunan kuvvetleri, imdiye dek elde ettikleri kazançlarını bu korkunç kuvvete borçluydular.

Bunca dü man arasında bir de Yunanlıların modern sava gücüne kar ı durmak, her babayi idin kârı de ildi. Hele nizamî kuvvetlerin de kendilerine yan bakı ı, anlaşılacak çok üzüntülü bir noktaydı.

Ethem bey. Kâzım (Özalp) beyin altmı birinci tümen kumandanlı nı aldıktan sonra kendi evlerine gelip a a beyleri ve kendisiyle «mukavemet» üzerinde konu tu unu ve el ele çalı mak için istek gösterdi ini dü ünerek, bu küçük müfrezeyi onun «himayessine ba lamaya karar verdi; müfrezesinin bir bölümünü alarak Soma'ya gitti. Buralarda bugünlerde Ethem bey gibi acar silâh or leri heyecanlandırarak ve zevklerinden tir tir titretecek kanlı tatlı olaylar geçiyordu. Daha çok Kâzım beyin örgütlendirdi i millî ve nizamî kuvvetlerden birkaç demet çik, Bergama'yı i gal edip bu güzel kasabaya yan gelen Yunan kuvvetlerine çok ustaca bir gündüz baskını yapmı , onları darmada in etmi lerdî. Ölüler hasır gibi meydanlara ve sokaklara serilmi ti.

Soma'ya varan Ethem bey, yorgun ve uykusuz genç Albayla pek içten görü melerde bulundu, onu ve arkadaşlarını kutladı. Müfrezesinin daha çok geni letilmesi için silâha ihtiyacı oldu unu söyledi. Salihli köy a alarının dü manca durumlarını anlattı. Sonra, Salihli'nin ötesinde henüz örgütsüz duran Akhisar üzerinde konu uldu. Kâzım bey. Bekir Sami beyle ordan daha önce nasıl sepetlenmi olduklarını anlattı. Oranın e rafını korkutarak örgüt yapmaktan ba ka çare olmadı ı üzerinde anlattılar. Ethem bey. bu görevi seve seve üzerine alalı. Yalnız, Kâzım bey, bir tümen kumandanı olarak, Ethem beyi Akhisar'da örgüt kurmak için görevlendirecek, Ethem bey de oraya elindeki bu resmî kâ itta gidecek, tepeden inme bir örgüt denemesi yapacaktı. Akhisar e ra

finin ba ka dilden anlamayaca ı meydandaydı. Onlar, ancak makineli tüfeklerin namluları kar ısında dü manla elbirli i yapmaktan çekineceklerdi. Terzilerin harıl harıl dikip durdukları Yunan bayrakları, ancak bu makineli tüfeklerin verece i emirlerle sandıkların dibinde saklanmaya ya da yırtılıp atılmaya mahkûm edilebilecekti. Kâzım bey, Ethem beyin müfrezesinin yanı sıra silâh ve cephane yüklü birçok at ve katır katarak kendisine de tümen kumandanı mührü basılmı örgütte görevli oldu unu anlatan bir kâ it verdi.

Ethem bey. ilkin Salihli'deki karargâhına u rayarak yeni aldı ı silâh ve cephaneleri bıraktı, biraz dinlendikten sonra müfrezesinin büyük parçasıyla Akhisar'a do ru yola çıktı.

15 Haziran 1919 günü on üç ki ilik bir atlı çeteci topluluğu unun ba ında Akhisar'a giren Ethem bey, kara çeteci ba lı ının altında çakır gözleri Haziran güne inden büsbütün açık ve soluk bir renkle parlamaya yıldırım gibi sokaklardan geçti; hükümet kona ının önünde atından inerek kaymakamın odasına girdi. Bütün müfrezede atlarından inerek onları, terlerini kurutmak üzere meydana da gezdirmeye ba ladılar.

Ethem bey, kaymakamın odasına girerek ayak ayak üstüne attı ve altında altmı birinci tümen kumandanı Kurmay Albay Kâzım beyin imzası görülen kâ ıdı ona uzattı:

— unu okur musunuz, efendim? dedi. Kaymakam, kara çete ba lı ı ve giyne i içindeki bu iri, zeki ve çakır gözlü, uzun boylu genç adama ürkererek baktı.

Belindeki geni kemerde üç sıra dizilmi mermiler ve bu kemerin üzerinden geçen palaskada yan asılmı yarım metre boyunda gümü kınlı bir kama sallanıyordu. Sol yanda bir tabanca, sol elinde de kız gibi bir ngiliz filintası vardı. Oturunca silâhı kuca ına koymu tu.

Kaymakam, bu adamı imdiye dek hiç görmemi se de adını sanını i itmi ti. Erdek'teki Rum çetelerini yok eden, i ine yaramayan kaymakamları yerinden oynatan,

zmir Valisi Rahmi beyden elli bin altın alan Ethem. demek buydu.

I

— İmdi, ne yapmamı istiyorsunuz Ethem bey? diye sordu.

Ethem bey, çabucak ısmarlanmı olan kahveyi hö pürdetirken:

— Kaymakam bey, dedi, Akhisar'ın bütün Türk e - rafını, zenginlerini, hâkimini, polisini, memurlarını buraya toplayacaksınız. Bir konu ma yapaca ız. Tümen Kumandanı Kâzım beyin emirlerini ve yapılacak i leri anlataca ız. Sizler de bu i te ba çekeceksiniz. Halk, kendili inden dü mana kar ı mukavemet te kilâtı kurmaya korkuyor. Her eyi hükümetten, onun temsilcilerinden bekliyor. İtti ime göre, bir ay önce buraya gelip de te - kilât kurmak isteyen İmdiki elli altıncı tümen kumandanı, ve o zamanki on yedinci kolordu kumandan vekili Kurmay Albay Bekir Sami beyi bura e rafı kovmu . Bu, Akhisar gibi iyi ve namuslu insanlarla dolu bir kasaba için yüz karasıdır. Bütün kasaba halkını reyî sorulmadan be on ki ilik bir e raf grubu, dü mana kar ı durmama kararını nasıl verir? Zatiâliniz de onların kararına i tirak eder görünmü sünüz o zaman!

Kaymakam, gözünün ucuyla pencereden dı arı bak ti: On üç gürbüz çeteci, orda atlarıyla birlikte dinleniyordu. Tepeden tırna a silâhlıydılar.

— O zaman. Dahiliye Nazırı Ali Kemal bey, bütün memlekete bir tamim göndermi : Sakın olmaya ki. Yunanlılara kar ı silâh atmaya te vik edesiniz, demi ti. Biz de onun emrinde birer küçük memur oldu umuzdan...

— Yunanlılar, kasabanızda ufak bir misafirlik yaparak gittiler. Fakat, yine gelecektedir. te, muhterem Kaymakam bey! Ben, her neye mal olursa olsun Akhisar' - da bir müdafaa te kilâtı kurmak için buraya gelmi bulunuyorum. Sizin de bana yardımcı olmanızı istiyorum.

— Peki, Ethem bey! Ben İmdi haber gönderip bütün kasabanın İleri gelenlerini, e rafını buraya ça irtaca İm. Herhalde bu vatansever kasaba halkı, bu sefer

aya ina kadar gelmi olan nimeti tepip geri çevirmeye
• cektir.

Ethem bey gülerek :

— Ne de olsa birkaç günlük bir dü man i galini ve yerli Rumların ımarıklı inı görmü tür.

— Elbette.

Manisa'yı i gal eden Yunan be inci piyade alayı, ayrılan kıtalarıyla bir yandan Kasaba Urganlı Ahmetli yönünde yayılmayı sürdürürken bir ikinci kol ile de Saruhanlı Kayı lar yönünde yürüyü e geçmi ti. Bu kol, 30 Mayıs 1919 günü ö leden sonra Kayı lar istasyonuna varmış ve orada çadırılı ordugâh kurmuştu. Kayı lar Akhisar yönünde bu dü man ilerleyi ini durduracak hiç bir kuvvet yoktu.

Çadırılı ordugâha geçen iki yüz elli ki ilik piyade, yedi süvari ve iki makineli tüfekli dü man birli i, Akhisar'dan ayaklarına dek gelip bu güzel kasabayı da i gal etmeleri için yalvaran Akhisarlı Rum temsilcilerinin hatırını kırmamak için yeniden yürüyü e geçmi ve Kapaklı Çakıro lu çiftli i üzerinden 5 Haziran 1919 günü ö leden sonra Zito yaygaraları arasında Akhisar'a girmişlerdi. Bütün Türk Rum e rafı kar ılayıcıların ön safında yer almışlardı. Mavi Beyaz Yunan bayrakları herhalde bu küçük Yunan müfrezesine kendi ehirlerinden birine girdikleri sanısını vermi olmalıydı.

Bu aceleci dü man kıtasının unuttu u ufak bir noktada vardı: Kendi ana kuvvetinden çok uzak dü mü tü.

Gerçi, Türkler, topraklarına bir sel gibi yayılan dü man askerlerine imdilik ili miyor, hattâ yan bile bakmıyor görünüyorlardı, ama, yine de asker kafasıyla dü nmek gerekiyordu.

Bir gece, Akhisar Rumlarının i tahlarını kursaklarında bırakan olay meydana geldi:

Bu küçük i gal gücü, 9 10 Haziran 1919 gecesi durup dururken Akhisar'dan çekilip gitmiş, hem kendilerini artık büyük Yunanistan'da sanan Rum hem erileri, hem de Türk hem ehirleri a ırtmıştı. Yunan i gal kumandanı Albay Zafiryos, Akhisar'ın bo altılması emrini do rudan

do ruya kendisi vermi ve bu tedbirsiz müfreze kumandanını da yirmi gün hapse mahkûm ettirmişti. Zafiryos, Akhisar'ın i galini tam be gün sonra haber almış ve öfkesinden küplere binmişti. Gerçi, Türk halkı, be günlük i gal içinde Yunanlıların paparasını yemeye vakit bulmamışsa da dü man süngüsünün parıltısından gözleri tedirgin olmuştu. Burada Balkan Sava ının vah iliklerini görmüş , bar ı yanık Rumeli göçmenleri de vardı.

Akhisar'ın yoksul halkı, o ulları için bedel parası bulamayan halk, dü manın ne oldu unu e raftan çok daha iyi biliyordu. Onların çocuklarından pek ço u. imdi gurbet ellerde çoktan toprak bile olmuştu.

te, bunun için. Yunan ordusunun Akhisar'a böyle kollarını sallayarak giri i, ilkin onları a ırtmış ve tiksindirilmişti. Ba çeken olsa, bu yi it halk ruhu hemen ahlanacaktı.

*

«»

Akhisar e rafı birer iki er görünmüşü. Hâkim ve bütün memurlar da zaten daha önce Ethem beyle kaymakamın kar ısında el balamışlardı. Fesli, setre pantolonlu, abani sarıklı, genç, ya lı e rafın ardınca halk da kabu-undan çıkmış , meydana dökülmüşü.

Halk toplandıktan sonra, kaymakam öyle konu tu :

— Muhterem kaza halkı ve bilhassa muhterem e - raf ve ileri gelenler, altmış birinci tümen kumandanı, hâlâ Yunanlılarla milislerin çarpış tı ı Soma ve Bergama cephesinden bize temsilci ve te kilâtçı olarak Ethem beyi göndermiş . Bütün vatan, dü mana kar ı harıl harıl te - kilât yapmaya çalı yor. tiraf etmeli ki bizim kazamız bu hususta geri kalmış tır. Fakat, zararın ne yanından dö-nülse kârdır. imdi, sözü Ethem beye veriyorum. O si-ze gerekeni anlatacak.

Ethem bey, görenler üzerinde uzun boylu, iri, parlak ve zeki gözleriyle ilk anda etki yapan ve bir de çete kılı ına bürünmüş ki ili iyle ileri çıkarak konu maya ba - ladı :

— Muhterem Akhi arlılar!

Ben de buraların çocu uyum, çok uzaklardan gelmedim. Belki içinizde, beni, babamı ve kardeşlerimi tanıyanlar da bulunacaktır. Fakat, mesele bu de ildir. Bugün, eli silâh tutan herkesin dü manla vuru mak için meydana atılaca ı gündür. Ben size altmı birinci tümen kumandanı Miralay Kâzım beyin selâmını getirdim. Buralar da onun tuttu u cephenin içindedir. Benim, imdiye kadar dü manın yaptı ı canavarlıklar hakkında uzun uza dıya konu mam gerekmez. Hepiniz, bunları i itmi sinizdir. Türk halkı, kendi kendini korumaya ve kurtarmaya çalı - madıkça, hiç bir mucizenin kendisini kurtaraca ını beklememelidir. te, padi ah da, sadrazam da bizi bırakıp dü manla elele verdi. Dahiliye Nazırı Ali Kemal namusuzunun gönderdi i tamimlerin halkı nasıl aldattı ını sizler de yakından biliyorsunuz. Muhterem e raf! Halk, sizin sözünüzü dinler. Sizi büyü ü sayar. Bunun için sizler, önyak olup süratle Reddi lhak Cemiyetini kurmalısınız. Dü man çekilip gitti, ama, yine gelecektir. Burada, yalnız ve uzak kaldı ından gitmi tir. Ayvalık'ta, Ödemiş'te, Bergama'da halk ve nizamî kuvvetler kurması kuvayi milliye, dü mana «dur!» demesini bilmi tir. Yörük Ali Efe, Sultanhisar'da Malkoç köprüsünü koruyan bir bölük tutarındaki dü man kuvvetini bir baskın yaparak kur undan geçirdi. Bütün a kına dönmü yi itler uykusundan uyanıyor. Çiftesini, eski kılıcını, martinini, maverini eline alan babasının evine gider gibi rahatça ilerleyen dü man kollarının kar ısına dikiliyor.

E raftan biri, bu ara terini silmek üzere duraklayan Ethem beye kar ılık vermek üzere ilerledi. Bu, Belediye Reisi Ali beydi:

— Ethem bey, dedi, bizler de her ehir ve kasaba halkı gibi daha önceleri a kın haldeydik. Sanıyorduk ki Yunan bayraklarıyla, tuz ve ekmekle dü mana kar ıcı çıkar, onu memleketimizi i gale ça ırırsak ya madan ve ölümden kurtulaca ız. Fakat, az zamanda dü manın ne kahpe bir dü man oldu unu zmir'de ve daha ba ka yer

lerde yaptıklarıyla ö renmi bulunuyoruz. Biz de siz gelmeden önce bir te kilât kurmak kararına varmış bulunuyorduk. Sizin geldiğiniz de çok iyi oldu. Hiç olmazsa bu te kilâtı, bugünden tezi yok hemen yapıveririz. Çok geç kaldık. Bizi himaye edecek bir kumandan da elimize geçmi ken bo durarak Allah'tan belâmızı mı isteyece iz?

Yalnız bir ey var: Biliyorsunuz ki burası sapa bir yerdir. Eskidenberi burada ne bir askerî te kilât, ne de esliha deposu vardı. Bu yüzden elimizde av tüfeklerinden ba ka bir ey yok. n aallah, kumandanlığın da yardımıyla karınca kararınca biz de bir eyler yapmaya çalışacağız.

Ali bey, bunları söyledikten sonra unları ekledi:

— Muhterem Ethem bey, bakınız, bizim Reddi gal Heyetimiz, daha önceden hazırlanmış gibidir. Ulemadan Hafız Mehmet Sait, halktan Mehmet Nuri, Müderris Zade Süleyman, Musa Zgde Rıza, ahaliden Hafız Osman o lu Hasan, Müderris Zade Mehmet efendiler Akhisar Reddi gal Heyeti'nin namzetleridir.

Ethem bey, buna sevinmişti. Demek ki e rafın ve memurların dü üncelerinde, Albay Bekir Sami beye ettikleri oyundanberi epeyce de i iklik olmuş, yola gelmişlerdi.

15 Haziran 1919 günüydü. Akhisar'ın üstünde masmavi bir gökyüzü vardı. Tek tük pamuk yığınlarına benzeyen yığın bulutları, bu mavilik üstünde yorgun ve dalgın ilerliyordu. Kasabadaki evlerin ve dükkânların önlerinde iri, çok iri gelincikler halinde Türk bayrakları, bir kara dü gibi kasabayı kaplamış, sonra birden yok olmuşlardı. Bugün, Akhisar, dü manla sava mak için Reddi gal Cemiyeti'ni kurmuştu. Yüzlerce silâh, gizlendikleri yerden güne e çıkıyor, silinip parlatılıyordu, do a kasabayı kaplayan Türk bayraklarının tatlı kırmızılığıyla yarı mak için bütün ovaya ate renkli gelincikler püskürtmekteydi.

Büyüklik odur ki, memleket için hakiki mefkure ne ise, onu görecek ve o hedefe yürüyeceksin.

Atatürk

Mustafa Kemal, daha bir gün önceden alarm vermi ti. Ertesi sabah, 12 Haziran 1919 da Ankara'dan bir yaylı arabayla ve gizlice yola çıkmı olan en de erli iki arkada i: Rauf beyle Ali Fuat Pa a, Amasya'ya varmı olacaktı. Bunun için yurtsever Amasya halkının onları, Mustafa Kemal ve arkadaş ları ba ta olmak üzere, Ku köprü'den öteye giden yol üzerinde kar ılaması gerekiyordu.

Hamidiye kahramanıyla Ali Fuat Pa a'nın ki ilikleri üstüne bilinen yi itlik destanları, kulaktan kula a yayılmı tı. imdi, sabahın erken saatlerinde yollara dökülen Amasyalılar, bu yeni kahramanları görmek için can atıyordu. Rauf beyin daha be altı yıl önce açık denizlerde, bütün dünyanın gözlerini kama tırircasına yazdı ı altın destan, hâlâ unutulmamı tı. Ali Fuat Pa a'nın kolordu larındaysa askerlik ve yedek subaylık yapmı kimseler Amasya'da eksik de ildi.

Ali Fuat Pa a ile Rauf beyi Havza'ya ça ıran ifre telgraf, öyle diyordu: «— Telgrafınızı ö leden sonra yedide aldım. Refikinizle ve zati âlinizle görü mekli imiz fevkalâde mühim ve elzemdir. Ancak benzin fıkdanı beni buraya ba lamı tır. Osmancık'a kadar zahmet fedakârlı ını göze aldıktan sonra Havza'ya kadar uzanmanızı ve mümkünse yarın yola çıkmanızı hassaten rica edirim. Hareketinizin ve Havza'ya ne vakit vasıl olabileceğinizin i 'arına makina ba ında muntazırım, Refet ve Hamit beyleri de davet edece im. Osmancık'ta katî lüzum olmadıkça zati âlinizin de hüviyetiniz hakkında kimseye malûmat vermemenizi muvafık buluyorum. Gözlerinizden öperim ve hasretle muvasalatınıza intizar ederim.»

Tam Havza'ya do ru yola çıkılaca ı sırada stanbul'- dan Rauf beyin Arif bey adlı bir arkada ı da çıkagel mi , onu da beraberlerine almak zorunda kalmı lardı. Arif bey, bir maliye müfetti iydi. stanbul'dan yeni haberlerle yüklü gelmi ti: stanbul, bırakıp çıktıkları gün denberi daha kötü bir duruma dü mü tü. Damat Ferit Pa a hükümeti, büsbütün ngilizlerin kuklası haline getirmi ti. Aydın yürekli stanbul halkı, artık, bu devlet adamı kılı ındaki paçavraların iç yüzünü anlamaya ba lamı tı. Padi ahın tahtını ve tacını kurtarmak pahasına milletin hürriyeti, namusu, erefi ve gelece i oyuna sürü lüyordu.

8 Mayıs 1919 da toplanmı olan saltanat ürasında kimi delegeler ngiliz himayesini isteyecek kadar küçülmü ve alçalmlar, millî bilinçle konu mak isteyenler de Damat Ferit Pa a'nın gücüyle susturulmu tu. Türkçesi. zavallı stanbul, gemi aziya almı vatansızların elinde en kara günlerini ya amaya ba lamı tı.

Ali Fuat Pa a, Mustafa Kemal'le bulu mak üzere Havza'ya do ru yola çıkarken yirminci kolorduyu, sonradan Bolu isyancılarının ehit etti i de erli asker Yarbay Mahmut beye emanet etmi ti. Mahmut bey, kolordunun yirmi dördüncü tümen kumandanıydı. Elini sıkıp arabaya binen kumandanına :

— n aallah hayırlı haberlerle dönersiniz, pa am! demi ti. Önemli herhangi bir ey oionca hemen kumandanına haber verecekti. Ankara, Damat Ferit Pa a'mn ve ngilizlerin türlü oyunlar oynamaya heveslendikleri bir meydan haline gelmi ti. Ali Fuat Pa a'nın nasıl bir demir leblebi oldu unu anlamı lardı. Onu ve kolordusunu zararsız bir hale getirmeyi dü ündükleri de açtıktı.

Vali Muhittin Pa a'nın her türlü davranı ı kontrol altına alınacaktı. stanbul hükümetinin /Ankara'da en kuvvetli kozu. Muhittin Pa a'ydı. Yeni Dahiliye Nazırı Ali Kemal bey. ona el atabilir, tatsız olaylara sebep olabilirdi. Ali Fuat Pa a'nın bu korkusunun da yersiz olmadı ı sonradan anla ılmı tı. Sungurlu Çorum Merzifon yolunu daha uygun bulan Ali Fuat Pa a, yaveri dris Çora'nın al

di ı tertibat sayesinde arızasız olarak Havza'nın birkaç kilometre güneyindeki Çeltik Bo azı'na dek sokulmuşlardı. Takyim 1919 yılı Haziran'ın 18 ini gösteriyordu. Yolcular, burada a ırıp kalmışlardı. Bu de irmenlerdeki konak noktası subayı, Mustafa Kemal'in birkaç gün önce Amasya'ya geçti ini söylemişti.

Burada bir karara varmak gerekiyordu. Kendileri orda kalarak dns Çora'yı Havza'ya gönderdiler. Yaver, oradaki telgrafhaneden Mustafa Kemal'le görüşecek ve durumu anlayarak dönecekti.

Ali Fuat Pa a ile Rauf beyin Havza'ya girmemesini gerektiren küçük, tehlikeli bir neden vardı. Havza, Fransız askerlerinin elindeydi. Herhangi bir tehlikeye dü ebilirlerdi..

Yaver, Amasya'da bulunan Mustafa Kemal'le bağlantı kurmuş ve geri dönmü tü. Mustafa Kemal, konukları dört gözle Amasya'da bekliyordu. Posta müdürünün yardımıyla bu i de olup bitmişti. dris Çora beyin telgrafları aldı ı yeni haberler unlardı: Merkezi Konya'da bulunan üçüncü ordu müfetti li i, ikinci ordu müfetti li i, dokuzuncu ordu müfetti li i de üçüncü ordu müfetti li i olmuştu: kinci ordu müfetti i, sonradan Harbiye Nazırlı ını kabul ederek millî sava saflarından kaçan Mersinli Cemal Pa a idi.

Ali Fuat, Rauf bey ve arkadaşları o geceyi de irmenin un yüklü havasını soluyarak geçirdiler. Gece yolculu u, çok tehlikeliydi. Tırnakları vah etle bilenmi her türlü zararlı insan, geceye dökülüyor, akıtacak kan, vuracak para, yakacak ev arıyordu. Çok tedirgin bir gurbet yolcusu uykusu uyudular. Su arıltısı ve ku sesleriyle uyanarak hemen yaylıya bindiler ve bozuk düzen yollarından Amasya'ya yollandılar. Biraz ilerde Mustafa Kemal'in ünlü Benz otomobilinin kendilerine do ru geldi ini görünce sevindiler.

Otomobil de atlı arabadan hızlı gitmiyordu, ama, ne de olsa otomobildi.

Amasya'ya yakla tıkça, seçkin yolcular, do anın burada yarattı ı güzellikleri büyük bir tatla seyretmeye ba

ladılar. Ye ılmak'ın bir kolu boyunca uzanan elma bahçelerine, ırmaktan bir sıra teneke kaplarla su alan bostan dolapları biteviye gıcirtılılarıyla havayı doldurarak durmadan su bo altıyorlardı. Bu su. elma bahçelerinin derinli ince açılan arklar boyunca gidiyor, yeti meye ba layan elmaları suya bo uyordu.

Konukları, Amasya'nın giri yerinde gerçekten büyük bir kar ılayıcı yı ını bekliyordu. Davayı çok çabuk kavrayan kadirbilir Amasyalılar, Türkiye'nin bu iki büyük adamını kendilerine uygun bir önemle kar ılamaya çıkmışlardı.

Mustafa Kemal, güler yüzüyle hepsinin önünde dikilmi , onları bekliyordu.

Bütün ehir halkı, çoluk çocuk, ordaydı.

Rauf bey. stanbul'dan yola çıktı ındanberi genel olarak, hep gizli, insanlara gözükmemeye çalı arak yol almıştı. Bu, gerçi kendisine zengin bir serüven duygusu veriyorsa da onu kendi öz yurdundan bir kaçak gibi geçiren talihe de için için sövüp sayıyordu. Bunca millet hizmetini en sonunda, sevgili memleketinin aziz toprakları üzerinde bir mapusane kaçkını gibi gezmek için mi yapmıştı?

te. en sonra, kendilerini anlayan, kendilerinden oldu u gözlerinden, sevinçlerinden okunan bir yurttan yınıyla kar ıla mışlardı. Akdeniz akıncılı ından döndü ünde Çanakkale'de ve stanbul'da da böyle kar ılanmıştı.

Demek ki Mustafa Kemal. Amasya'yı yerinden oynatacak sihirli manivelayı bulmuştu! Bu sevindirici bir eydi. Demek ki dü man istilâsından en uzak Türk ehirleri bile uyanıktı.

Mustafa Kemal, Ali Fuat Pa a'yla Rauf beyi"SaTılıp öperken :

— Sizleri zahmete soktuk, fakat, bulu mamız çok iyi oldu, dedi. Sonra, Amasya Müdafaayı Hukuk Heyeti Üyeleri, Amasya'nın ileri gelenleri, genç ya lı, yeni konukların ellerini sıktılar.

Amasya, Mustafa Kemal'le karargâh arkadaşları gibi onları da candan bir sevgiyle ba rına basmıştı.

Günlerce süren yol yorgunluğu, uykusuzluk, toz duşunu, en sonra bitecek, çok ükür biraz dinlenebileceklerdi. ki dost bir ehirde sere serpe uzanıp uyuyabileceklerdi. Ne yazık ki bu olmadı.

Konuklar, Amasya'nın üstünde Saraydüzü denen yerde kurulmuş kılânın kumandanlık dairesinde konuk edildiler. Henüz soyunup dökünmeye vakit bulmadan Amasya ileri gelenleri, bastırdılar. Bu hoşbeş, bu hoşgeldin ziyaretleri akama dek sürdü. Mustafa Kemal'le, bütün isteklerine rağmen, bir tek söz edemediler. En sonra, Amasya'nın erken gelen karanlığı, bu ziyaretlerin ardını aldı. Amasya'nın önünde ve ardında, sanki söylemek için karışık karışık ba da kurmuş iki deve benzeyen iki yükseklik, hemen Ye ilirmak vadisini karanlıkla doldurmuştu.

Bütün bu ihtilâlciler, kalabalık, akam yemeğini yan yana konmuş ve uzatılmış bir masanın başında yediler. Havadan sudan konuşulup duruluyordu. Sanki Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahının başına tahtını yıkacak olanlar, bunlar dedildi. Yemek, uzun sürmüştü. Mustafa Kemal, Rauf bey, Ali Fuat Paşa, en sonra başbaşa kaldılar. Dinamik güç, onlardı. Bütün ötekiler, figürandan ileri geçmiyordu. Yalnız başbaşa konuşmada eksikliği sezilen iki kişi vardı: Biri Erzurum'daki onbeşinci kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, öbürü de imdi Samsun'daki tümenin başında bulunan üçüncü kolordu kumandanı Albay Refet beydi.

Üç ihtilâlciler, imdiye dek az çok bildiğimiz sorunlar üzerinde bir daha konuşuyorlardı. Kesin karara vardıldıktan sonra, bu düünceleri gürültülü bir bomba gibi yurdun uyuşuk havası üzerine atacaktı. Onlar konuşurken odaya yalnız Albay Kâzım, bey girip çıkıyor, yazı işlerine bakıyordu. Ara sıra Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede) bey pek yakışıklı bir subay, içeri girip çıkıyor, Mustafa Kemal'in verdiği kimi emirleri yerine getiriyordu.

İkin söze başlayan Mustafa Kemal, Galata rıhtımından ayrıldıktan beri geçmiş olan irili ufaklı olayların hikâyesini bir çırpıda anlatıvermişti.

Bu arada mülki ve askeri birçok makamla haberle

misti. Ondan sonra söz alan Rauf bey. Batı Anadolu'nun psikolojik durumunu anlatmış, ötekiler, bundan heyecanlanmıştı. Batı Anadolu halkı, önde yol gösteren oldukça her an mukavemet örgütleri kurup savaşa atılmaya hazırdı. Albay Bekir Sami beyle Albay Kâzım bey. Batı Anadolu'nun kahramanlık ateşini üfleyip hazırlamaya çalışıyorlardı.

Zeybekler, dağdan inmiş, dümanla vuruşmak için altın bir parmanın işaretini bekliyordu. Nazilli'de Demirci Mehmet Efe, Bandırma'da Ethem bey ve kardeşi, meydana atılmak için hız almaktaydılar. Artık, uyanmak, atılmak, vuruşmak için gözlerini o uyanık bu uyanık halkı, bu kahraman milleti daha çok sallantıda bırakmamak için hızlı kararlar verip, ortaya imkân gibi sloganlar atmak gerekiyordu. Bu duruma göre bütün sorumluluk aydınlardaydı.

Ali Fuat Paşa, Mersinli Cemal Paşa ile, Mustafa Kemal de Kâzım Karabekir Paşa ile haberleşecek ve onların düşüncelerini anlayacaklardı. Böylece, iş daha çok hızlandırılmış olacaktı. Kurmay Başkanı Albay Kâzım bey de kararın bildirileceği daha birçok yerlere gidecek, mektup ve telgrafları ertesi gün akşamda yeti tirmeye çalışacaktı.

Ali Fuat Paşa, hemen ertesi gün Mersinli Cemal Paşa'yı makine başına çağırarak durumu bildirdi. Cemal Paşa, üçlerin kararına candan ortak olduğunu bildirmişti. Bununla da kalmamış, Konya'yı işgal etmiş olan talihlilerden silâh ve cephane edinerek halka dağıtabileceğini ve böylece bir milis meydana getirebileceğini de vaatmişti.

Kâzım Karabekir Paşa ile haberleşen Mustafa Kemal de aynı sonuca varmıştı. O da bu kararları candan onaylıyor, yalnız kongre işinde ortaya kimi düşünceler atıyordu: Sivas'ta toplanması düşünülen genel kongre, Erzurum'da toplanmalıydı. Sivas, Orta Anadolu sayılırdı, orası için henüz acele bir istilâ tehlikesi yoktu. Erzurum'da topun ağızdaydı. İngiltere, bütün bu bölgeyi «büyük Ermenistansa pekiştirmek niyetindeydi. Lloyd Cur

zon ile Lloyd George'un kararları böyleydi. Bunun için. jlk halk ayaklanı gösterisinin Erzurum'da yapılması ge- rekiyordu.

Bunun adı da «Vilâyat ı arkiye» kongresi olmalıydı. Böyle bir ad altında bir savunma örgütü kurulalı çok olmu tu. Böylece en tehlikeli alan haline gelen Do uda ba layan kurtulu davranı ı, yava yava Batı bölgemi- ze do ru yayılırdı.

Erzurum kongresi hazırlanmaktaydı. En uzak vilâ- yetlerden dahi delegeler yola çıkmı tı. Mustafa Kemal'le Rauf beyin de Erzurum Kongresi'ne yeti mesi Kâzım Ka rabekir'ce dileniyordu.

Mustafa Kemal'le Rauf bey, Erzurum Kongresi'ne ka- tılmayı hemen benimsediler, yalnız bir noktada Mustafa Kemal'in içine bir kurt dü mü tü. Bu, ileride do acak an la maziıkların pek küçük, mini mini bir çekirde i ise de ne de olsa dü ündürücüydü.

Kâzım Karabekir'in dü üncesi üzerinde dertle mek gereksinimini duyan Mustafa Kemal, Ali Fuat Pa a'ya öy- le dedi:

— Erzurum'dan böyle bir cevap alaca ımı tahmin etmi tim. Yanılmamı ım. stanbul'da kendisiyle görü tü- üm zaman. arkta muhtelif namlar altında toplanmı olan te ekkülleri birle tirerek Erzurum'da bir mukavemet merkezi yaratılmasının ve millî bir Türk hükümetinin esas- larını kurarak yine buradan harekete geçilmesinin isabe- tinden bahsetmi ti. Oysa memleketi ark ve Garp diye ikiye ayırmak do ru de ildir. Vatanı bir kül olarak müta- lâa etmeli, kurtulu için umumî çareler aramalıdır.

Verilen kararlara Kâzım Karabekir Pa a'nın istedik- lerini de ekleyerek «Amasya mukarreratı» adı altında öy- le bir ihtilâl beyannamesi meydana getirdiler:

«1 — Vatanın tamamıyeti ve milletin istiklâli tehli- kededir. Hükümeti merkeziye, itilâf devletlerinin tesir ve murakabesi altında bulundu undan deruhte etti i mesu- liyetin icabatını ifa edememektedir. Bu hal, milletimizi mâ dum tanıttırıyor.

Milletin istikbâlini, yine milletin azim ve kararı kur

taracaktır. Millet'in hal ve vaziyetini derpi etmek ve so-dayı hukukunu cihana i ittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyiti milliyenin vücudu elzemdir. Bunun için bilmuhabere her taraftan vâki olan teklif ve arzuyu millî üzerine bilvücu Sivas'ta millî bir kongrenin serian inikadı takarrür (itmi tir. Bu maksatla teknil vilâyatı Osmaniye'nin her livasından fırka ihtiiâfatı dikkat nazarına alınmaksızın muktedir ve millet'in itimadına mazhar üç kadar zatın sûratle yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale kar ı bunun bir millî sır halinde tutularak da da aya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin mütenekkiren icrası.

«2 — Do u vilâyetleri namına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması mukarrer kongre için mezkûr vilâyetlerin Müdafaayı Hukuku Milliye ve Reddi lhak Cemiyetlerinden müntehap azalar, zaten Erzurum'a müteveccihen yola çıkarılmı lardır. O vakte kadar, vilâyatı sairemizin" murahasları da Sivas'a vâsil olabileceklerinden Erzurum Kongresi'nin âzası, tensip edece i zamanda umumî toplantıya i tirak etmek üzere Sivas'a hareket edecektir.

«3 — Yukarıdaki mevada göre Müdafaayı Hukuk ve Reddi lhak Cemiyetleri ve Belediyeler tarafından vesair suretlerle ntihap edilecektir.

«4 — Bu mukarreratın tatbikine Üçüncü Ordu Müfetti i Mustafa Kemal Pa a, Esbak Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf bey, On be inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Pa a, On Üçüncü Kolordu Kurnandan Vekili Miralay Cevdet ye Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet bey, Canik Mutasarrıfı Hamit bey, kinci Ordu Müfetti i Ferik Cemal Pa a, On kinci Kolordu Kumandanı AH Fuat Pa a, Bur üa'da On Yedinci Kolordu Kumandanı Miralay Bekir Sami bey, Edirne'de Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar bey ve di er bazı mülkî ve askeri mühim zevat tarafından çalı ılacaktır. Bundan ba ka Sadrı Esbak Mü ir Ahmet zzet Pa a, Nafia Nazırı Ferit bey ve Ayan âzasından Ahmet Rıza bey gibi zevatın fikir ve mütalâaları alınacaktır.

«5 — Reddi lhak ve Müdafaayı Hukuku Milliye Ce

miyetlerinin verecekleri telgrafların yalnız telgrafhanelerde kabul edilerek çekilmemesi Posta ve Telgraf Umum Müdürlü ünden tamim edilmi tir. Bu husus sureti katiyede reddedilerek muhaberatin behemehal serbestçe temini için tezahüratta bulunularak, muhaberati temin edilecek ve temin edilinceye kadar tezahürata devam olunacaktır.

«6 — Te kilâtı askeriye ve milliye hiç bir suretle ilga edilmeyecektir. Kumanda hiç bir suretle terk ve âhara tevdi olunmayacaktır. Vatanın herhangi bir tarafından yenden vâki olacak dü man i gal harekâtı umum orduyu alâkadar edecek ve hâsıl olan vaziyete nazaran müdafaa-yı memlekete mü tereken tevessül olunacaktır. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Esliha ve mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır.»

Üçler, 21 Haziran 1919 da Amasya'da son toplantılarını yaptılar. Yine Amasya'nın çıplak kayaları, inlerinden ba ka bir ey olmayan da ları, küçük ehri koyu bir karanlı a gömmü tü. Memleket hastahanesinin bir ucuna ili tirilmi , önden küçük bir tek pencerele i e yaramaz bir yer odası, ihtilâlciler üç adama ba ba a son kez görü mek için bir sını ak olmu tu. Bu oda, alçak tavanlı, karanlıkça bir odaydı. Gündüzün bile önünde, yaprakları çırpınıp duran kavak a açlarından dökülen gölgeler : le lo lu u daha çok artıyordu. Buradan bakılırjca Amasya, a a ıda ayaklarının altında kalıyordu. Ye ilirmek'in eteklerini yalayıp geçti i ve üstünde eski Amasya kalesi yükselen kar ı da in bö ründe ak amin donuk aydınlı ı içinde bile eski ma aralar kararıyordu. Bunlar, da in bö ründe yontularak açılmı düzgün ta odalardan ba ka bir ey de ildi. Aslında bunlar eski Pontos kralları ve hanedan büyükleri için oyulmu mezarlardı. Tarihte pek az süren Pontos Krallı ı, bir süre Amasya'yı merkez yapmı ve ordusunu Türk ve Rumlardan meydana getirmi ti Bunun için Merzifon'daki Amerikan Koleji'nde hazırlanan Pontos lejyonları ilk hedef olarak Amasya'ya atılacak ve bu kutsal Pontos ehrini yeniden ele geçireceklerdi.

te, uzun boylu, yakı ıklı «üç ihtilâlciler» kar ıların-
daki bu karanlık ma aralarda gözleri dinlenerek bir kez
daha toplanm ı lardı. Bu sefer onlara, ufak tefek, ince
yapılı genç bir Albay da katılm ı tı: Bu. Samsun'dan ıka
gelmi olan Refet beydi.

Kurmay Ba kanı Albay Kâzım. Mustafa Kemal'in dik-
te etti i kimi emirleri not ediyor; maliye müfetti i Arif
beyin stanbul'a götürece i mektuplar hazırlanıyordu.
Arif bey, bunları stanbul'da karakol örgütünün kurucu-
larından Kara Vasıf beye götürecekti. Vasıf bey de ge-
ni örgütü eliyle bunları gereken yerlere da ıtacaktı. Ge-
len kar ılıkları da yine Kara Vasıf bey gönderecekti. Bu.
Rauf beyin bulu uydu. Galatalı Albay evket ve Kara Va-
sıf bey ve arkada larının kurmu oldu u bu gizli terör
örgütünü ta kuruldu u gündenberi Mustafa Kemal Pa a
da biliyordu. Pek çok subay ve aydın bu kurulun üye-
siydi. Mustafa Kemal, stanbul'dayken sevkiyatçı Rıza
ve skeçeli Arif beylerin kanalıyla bu örgüt üzerinde ge-
rekli bilgiyi alm ı tı.

Refet bey, oturmu , kendi bulunmad ı günlerde ar-
kada larınca hazırlanm ı yazı ve kararları dikkatle gözden
geçiriyor. Ali Fuat Pa a da ihtilâl bürosu ile öbür arka-
da ların bulundu u yer arasında arasına gidip geliyordu.
Bu ara, dris Cora. Ankara'dan bir telgraf getirmi ti. Bu
bir ifre telgraftı, yerine bırakt ı de erli arkada ı Mah-
mut beyden geliyordu. Telgrafta Vali Muhittin Pa a'nın.
hemen kendisinin arkasından kazaları tefti e çıktı ı ya-
zılıyordu. Genç pa a, birden irkildi. Acaba, hain Ali Ke-
mal, Muhittin Pa a'ya. kendi yoklu undan yararlanarak
bir uyarmada mı bulunmu tu? Telgraf kısa ve karanlık-
tı. Genç pa anın iri mavi gözlerinde uzak bir koygunun
gölgeleri dola maya ba lam ı tı ki Mustafa Kemal'in ya-
verlerinden biri, yanına sokuldu :

— Pa a hazretleri sizi rica ediyorlar! dedi.

Toplantı odasına girdi inde Mustafa Kemal, Rauf
beyle ba ba a oturuyor. Refet bey de hâlâ, dalgın, ımu
karrerat» kar ı tırıyordu.

Mustafa Kemal Pa a, bir ara sandalyesinin arkasına yaslanarak :

— Hamdolsun, i lerimiz tamamlandı, dedi. Burada bulunmayıp da kararlarımıza i tirakini temin eyledi imiz arkadaşlarla da muhabere ederek mutabakatı efkâr hasıl oldu unu gördük. Öyleyse, imdi, kararlarımızı imzalayabiliriz!

Hüseyin Rauf beyle Ali Fuat Pa a hiç duraksamadan kâ ıdı imzaladılar. Sıra Refet beye gelme ti. Refet bey, bir an Ali Fuat Pa a'nın gözlerine daldı. Kafasında kimi soru kırıntıları kıvrılıyordu :

— Kongrenin, icabında bir hükümet te kil edece i anlaşıyor. Acaba siz de böyle mi anlıyorsunuz? diye soru du.

— Evet, kongrenin her eyi tetkik ve müzakere ettikten sonra milletin hürriyet ve istiklâlini temin maksadıyla bir hükümet tesisi de lâzım geliyorsa bunu yapabilece ini ben de anlıyorum.

Ali Fuat Pa a'nın açıklamasını dinleyen Refet bey, ba ka hiçbir ey sormadan Mustafa Kemal'in uzattı ı kâ ıdı hemen imzaladı. Mustafa Kemal, bu imzalamadan ho lanmamı ti. O, onun, Refet, imzasını daha açık ve serbest olarak atmasını istiyordu. mzayı çok küçük ve çok okunaksız buldu u anlaşıyordu. Hiçbir ey söylemedi. Kendisi, imzasını atarken im ek gibi sert ve güçlü bir «mim» kondu du.

Mustafa Kemal, karargâh personelinden Kâzım beyi. Arif beyi ve Hüsrev beyi ça ırarak ihtilâl vesikasını gösterdi, onların da bunun üzerinde kesin dü üncelerini ö renmek istedi.

Üçü de öyle yemin etmekte acele ettiler.:

. «Vatan ve milletin kurtulaca ı güne kadar, ne olursa olsun, aynı yolda, aynı maksatla kendisiyle beraber her tehlikeye gö üs gererek yürümekte devam edece imize askerlik namus ve erefimiz üzerine yemin ederiz.»

Artık, Amasya i i bitme ti. Ali Fuat Pa a'nın «mukaddes ittifak» adını verdi i bu andla madan sonra, Mustafa Kemal'le Rauf bey, Sivas üzerinden Erzurum'a, Kâ

zım Karabekirm yanına gidecek. Ali Fuat Pa a. yaveri dris ve maliye müfetti i Arif beyler de Ankara'ya döneceklerdi. Arif bey. aldı ı tehlikeli mektupları Ankara üzere-rinden stanbul'a götürüp da ıtılmak üzere Albay Kara Rasif beye verecekti. stanbul'dan beri Rauf beyle gelen Süreyya bey de Mustafa Kemal Pa a'nın karargâhıyla Erzurum'a gidecekti.

Ali Fuat Pa a. o gün dönecekti. Mustafa Kemal Pa a. onu bir kenara çekti:

— Fuat Pa a, dedi, beni ordu müfetti li i makamında uzun müddet bırakacaklarına ihtimal vermiyorum. u önümüzdeki birkaç gün içinde vaziyet anla ılacaktır. Seni temin ederim ki mücadelemize sıfat ve salâhiyetten **azade** olarak da devam edece im. Arkada larımın aynı yakınlı ı ve vefayı gösterece inden eminim.

Ali Fuat Pa a, Mustafa Kemal'in ne demek istedi-ni anlamı tı. Ona, stanbul'daki görü melerinde bir yemin gücüyle söyledi i o ferahlık verici sözleri bir kez daha i itmek istedi i belliydi.

Bunu gereksiyordu. O sözü bir kez daha yineledi:

— Vaziyet, ne ekilde tecelli ederse etsin, ben ve kolordum, daima emrinde kalaca ız!

— Bu adamlar seni de kolordunun ba ından ve hat-tâ askerlikten ayırabilirler.

— Bu takdirde dahi seninle beraberim, pa am.

Mustafa Kemal, büyük bir dostluk heyecanıyla Ali Fuat Pa a'nın elini sıktı :

— Biliyorum, biliyorum, Fuat! dedi.

22 Haziran 1919 günü, yine Amasya'nın ye illikleri, elma, çiçek kokuları ve güne le yıkanyordu.

Ali Fuat Pa a ve arkada ları Ku köprü'nün ba ında, Mustafa Kemal ve arkada larınca u urlanıyordu. Ye ilir mak'ın azalmı durgun yaz suyunda akçakavaklarla sö-üt yı ınlarının hayalleri ba a a ı yüzüyordu.

Mustafa Kemal :

— Haydi, u urlar olsun, dedi, Vali Muhittin Pa a' ya hürmetlerimi söylemeyi unutma.

Yaylı sarsıldı, fıkırdayarak ilerlemeye ba ladı. Ara

ba, yolun kıvrımında gözden yitinceye dek oldu u yerde durup arabadakilere el sallayan Mustafa Kemal, elma bahçelerinde bir zaman bakı larını dola tırdıktan sonra, Saraydüzü'ne do ru çıkan yolda yürümeye ba ladı. Cizvit Okulu'nun önünden geçerken kapıdaki papazlarla Rum ve Ermeni çocuklarının dikkat ve korku ile kendisini süzdü ünü gördü. Okulun bahçesinden Rumca arkılar yükseliyordu.

Mustafa Kemal'in Ali Fuat Pa a'ya söyledikleri çok geçmeden olmu tu. Su uyur, dü man uyumazdı. ngiliz ma ası Ali Kemal, Dahiliye Nazırlı ı kanalından, Amas ya'daki Mustafa Kemal'e öyle iri ve tehlikeli bir ngiliz bombası savurmu tu ;

«Mustafa Kemal Pa a, büyük bir asker olmakla beraber siyaseti zamana o derece agâh olmadı ı için, fartı hamiyet ve gayretine ra men, memuriyeti cedidesinde asla muvaffak olamadı. ngiliz mümessili fevkalâdesinin talep ve ısrarıyla azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha ziyade meydana vurdu. Reddi lhak Cemiyetleri gibi Karesi ve Aydın havalisinde ahali i islâmîyeyi nahak yere kırdırmaktan ve fakat, bu vesileden istifade ile halkı haraca kesmekten ba ka bir i görmeyen emirsiz, saygısız ve gayrı kanunî te kil edilen bazı heyetler için öteden beri çekti i telgraf namelerle de hata i siyasisini idareten de arttırdı. Mü a-rünileyhin stanbul'a celbi Harbiye Nezaretine ait bir vazifedir. Lâkin, Dahiliye Nezaretinin size emri kafisi, artık o zatın mazul oldu unu bilmek, kendisiyle hiç bir muamele i resmîyeye giri memek, umuru hükümete müteallik hiç bir matlubunu is'af ettirmemektir. Bu talimat da-iresinde hareket eylemekle ne gibi mesuliyetlerin mün defi olaca ını takdir buyuraca ınızdan ve bu vahim dakikalarda memur, ahali, her Osmanlıya terettüp eden en büyük vazife, sulh konferansınca mukadderatımıza dair karar verilirken ve be senedir yaptığımız cinnetlerin hesapları görülürken artık aklimizi ba ımıza dev irdi imizi göstermek, akilâne ve müdebbirane hareketlere imtisal etmek, fırka, mezhep, ırk ihtilâflarını gözetmeksizin her

ferdin hayatını, roalını. ırzını siyanetle nazarı medeniyetle bu memleketi bir daha lekelememek de il midir?»

MENEMEN'DE KAN BAYRAMI

*Talihsizliklere dayanamayan;
gerçekten talihsizdir.*

Yunan Atasözü

Bergama e rafının tuz, ekme ve bir de ak teslim bayra ıyla ehre ça ırdıkları Yunan Girit Taburu 13 14 Haziran'da kuvayı milliyeciilerin korkunç satırını yemi ; ve topunu, tüfe ini, a ır makinalı tüfeklerini bırakarak salt canını kurtarmak için da a ta a sı nımı tı. Ço u, tüfe ini bile almadan kaçmaya ba lamı tı. Kaçanlar arasında birkaç kur un yarası alanlar da vardı. Rüzgâr gibi kaçıyorlardı. Yollardan kaçmayı denemi , ba aramamı lardı.

Yol namına ne varsa, bunların üstünde ya da sa ında ve solunda kendi üzerine dikilmi mavzer ve makinelili tüfek namluları görünüyordu.

Bunun için, can avcılarında kurulmanın biricik yolu da a ta a sarmaktı. Onlar da bunu yaptılar. Amaçları Menemen'di. Her ta ın, her a acın ardından bir kuvayı milliyeci ba ı çıkacak diye ödleri kopuyordu. Tav an gibi avlanmamak için, askerlikte ö rendikleri bilgilere göre ayarlanarak gidiyorlardı. Menemen'den Bergama'ya geldiklerinde yalnız bir turist hafifli i ve bir fatih gururu ta ıyorlardı. imdi, onlarda bunlardan hiç biri kalmamı tı. imdi, içlerinde iki canavar solumaya ba lamı tı: Bunlardan biri korku, öbürü de ö ç almak hırsıydı; buna öy. le de denilebilirdi: Öldürmek psikoza. Ne yazık ki, yanından geçtikleri da köylerinden bir tek canlıyı yakalayıp öldürmenin tadını tadamıyorlardı. Kimbilir belki de yüzlerce arkadaşlarını birkaç dakika içinde hasır gibi Bergama sokaklarına seren kuvayı milliyeciler arkalarından geliyordu; yolda rastladıkları Türk köylerinde birkaç ka

dın çocuk ve ihtiyarı keselim derken yeti irler ve geri kalanları da do rayabilirdi. Ah, bir kez Menemen'e var salardı. Bir kez u Allah'ın belâsı efe ve zeybek yata ı da lardan, ormanlardan kurtularak Menemen ovasına dü ebilselerdi! Evet, o zaman ne yapacaklarını bir Allah bildirirdi!

Menemen, Yunan ordusunun, tereya ndan kıl çeker gibi kolayca eline geçirdi i kasabalardan biriydi. Burayı i gal için Yunan kumandanlı ı, bir güzel bahane de yaratmış tır: «Makinalı tüfeklerle araçlanmı birçok Türk çetelerinin Menemen ve civar köylerine geldi ini, Rum ahalinin hayatlarının tehlikede oldu unu ve bunun için de buranın askerî i gal altına alınması gerekçesini» ileri sürmü leri.

Cakalos kumandasındaki be inci alaydan bir piyade taburu, bir a ır makinalı tüfek bölü ü ve bir batarya 21 Mayıs 1919 günü zmir'den Menemen'e varmak üzere yola çıkmış tı. Bu kuvvet, yolda kendisine katılan yerli ve ya macı Rum çeteleriyle de her an büyüyerek 21 22 Mayıs'ta bir turist kalabalı ı gibi Menemen'e girdi. Yalnız, hazırlıklı olan Menemen Rumları, ellerinde çar af gibi Yunan bayrakları oldu u halde i gal kuvvetini ehri dışında kar ılamı ve gökyüzüne binlerce «Zito» yükseltmiş ti. Türk e raf ve zenginlerinin ço unlu u, yerli Rum e rafın koltuklarının altına sı ındı ndan Yunan birli i burda kan dökmek zevkinden yoksun kalmı sa da yerli Rumlar. Türk hem ehrilerine yine de hatırı sayılır zulüm çe itleri uygulamaktan geri kalmamış tı. ehri Türk halkından eli aya ı tutan ve ölümden korkanlar daha önceden çekip gitmiş , da a ta a, uzak köylere ve ehirlere sınımanın çaresini aramış lardı.

Menemen ovasına eri inceye dek geceli gündüzlü yürüyen Bergama Yunan taburunun yüzü en sonra gülmü tü. İmdi, Menemen'de eski Yunanistan'ın arap Baküs bayramlarını andıran yeni bir bayram ba layacaktı. Bu kan bayramıydı. Kırmızı yakut renkli arapla yıkanmış taze ve güzel genç kız ve genç erkek vücutları, burda kırmızı yakut renkli kanla yıkanacaktı. Yalnız, bayramı süs

lemek üzere dökülecek kan, Türk kanı. Menemenli Türklerin kanı olacaktı.

Sakalları uzamı , gözleri kan çana ina dönmü , yoruluktan bitkin bir Girit taburunun kılıç artıkları, Menemen'in sokaklarına dalar dalmaz, tüfeklerinde atmaya vakit bulmadıkları kur unları ilk rastladıkları yalınayak üstü ba ı yırtık pırtık Türk çocuklarının, çe meden dolduran kadınların, evinin sundurmasında güne len ak sakallı ihtiyarların, dükkânında mü teri bekleyen bakkal ve satıcıların, pencereden merakla bakıp ne oldu unu anlamaya çalı an genç kız ve ya lı ninelerin üzerin bo alttılar. Birkaç dakika içinde sokaklar ve evlerin i iniltiler, ba ırıp ça ırılar ve haykırı larla doldu. Kolundan, baca ndan vurulmu yaralı çocuklar, sokaklara taze kanlarını serpererek, korkudan yusuvarlak açılmı gözleri ve a lamaktan kısılmı sesleriyle gizlenecek bir y arıyor, tek ayak üstünde zıplayarak öteye beriye ko uyorlardı. Bütün evlerin kapıları da kapandı ı için girecek bir yer bulamıyor, bir ikinci, bir üçüncü, bir dördüncü, bir be inci kur un ya da bir süngü ucuyla yerlere seriliyor ve yeni kesilmı kuzular gibi taze kanları içinde, ayaklar altında kıvrılıp kalıyorlardı.

Bütün Türk evlerinin kapılarının kapandı ını gören kılıç artıkları, bu sefer, yerli Rumlardan kılavuzlar alarak av aramaya ba lamı lardı. Kapılar, dipçiklerle, kepenk demirleriyle kırılıyor, evlerin içinden silâh sesleri geliyor ve ardından insanın tüylerini diken diken eden kadın, kız ve erkek çı lıkları i itiliyordu. Bir kur unla ölmeyenler, sün güye delik de ik edilerek do anın güzel güne ini görmekten yoksun ediliyorlardı.

Haziran güne inde insan sürahilerinden yahut renkli arap gibi dökülüp sokakları, evlerin dö emelerini, dükkân arın önlerini ıslatan kutsal ve aziz kan, suçsuz insan kanı, Menemen'in yerli Rumlarını da i taha getirmitti. Onlar da ilk gal gününden beri tatlı tatlı koklayıp durdukları kan kokusu özlemini birdenbire dindirmek, do yurmak hırsına kapılmı , ellerine geçirdikleri bütün vurucu, kesici ve öldürücü âletlerle Türk kom ularının üze

rine çullanmı lardı. Bu sırada, canının korkusuna dü üp evlerinin bodrumlarında, kuyularda, çatı aralarında saklanan Türklerin tersine, Arap Hasan adlı bir Menemenli hem ehri, mavzerini kaparak penceresine dayamı ve sokakta korkunç bir insan avına çıkan dü man askerleri üzerine ate etmeye ba lamı tı. Az zamanda, i i anlayan Rumlar ve Yunanlılar, makinalı. tüfekleri kurup pek yakından ya dırdıkları kur unlarla hem Arap Hasan'la yanında bulunan öbür üç canı hem de bütün evi kalbura çevirmi olmalarına ra men Arap Hasan sonra ölümün kıyısından geri dönecektir.

Bu arada yerli Rumlar, kadın erkek; çoluk çocuk, sahipleri artık kımıldamayan Türk kom ularının evlerine da lıyor ve ordan kucak kucak çama ır, çar af, kuma ve bakır kaplarla çıkıyor, karınca gibi i liyorlardı. Güzel genç kızların ve kadınların bulundu u evlere yı nla dü man askeri girip çıkıyor, yalvarı lar, iniltiler, beddualar sokaklara ta ıyordu. Bu gibi evlerin önünde delikanlı Yunan askerleri kuyruk yapıyor ve a ızlarından ehvet salyaları akararak birbirlerine yaptıkları marifeti anlatıyorlardı. Dükkânlar ve bakkaliyeler büyük gürültülerle ya malanıyor, ya macılar, dükkânın önünde boylu boyunca kanlar içinde yatan sahiplerini çi neyerek girip çıkıyorlardı.

Kimi dü man askerleri küçük çocukları, sapladıkları süngünün ucunda sokaklarda gezdiriyor, bunu gören küçük Rum çocukları keyiflerinden kahaahalar atıyorlardı.

Sahiplerinin ölüleri kar ısında inleyen köpekler kur unlanıyor, ahırlardan çıkarılan sı ırlar, atlar, koyun ve keçiler, kümeslerden üçer be er toparlanan tavuk, horoz, hindi ve kazlar yeni sahiplerinin evlerine do ru sürülüp götürülüyordu.

Menemen iki üç saat içinde tam bir mezbahaya dön mü tü. De ilmi karınlardan dökülen ba ırsakların ve pisliklerin üzerinde ye il ve kara sinek orduları vızıldıyordu. nsan, bir mezbahanın yanından geçerken duydu u o i renç ve korkunç kan, sidik, ba ırsak ve i kembe kokusunu bugün Menemen'in sokaklarında da duyabilirdi.

Üç saata yakın bir süre içinde iki yüz Türk öldürül

mü , iki yüzü de yaralanmıştı. Zayıfın bu kadarcıkla kalınının bir tek nedeni vardı. Daha ço unu bulamamışlardı. Türk zenginleri. Rum zenginlerinin evlerinde tır tır titreyerek gizleniyordu. Ço unluk ise daha ı galden önce uzakhra kaçıp gitmişti.

Daha önce zmir'e çekilenler, ya da Yont da larındaki köylere sı inanlar, atik davrandıkları için Tanrı'y kimbi ir kaç yüz kez dua etmişlerdi.

Ak amleynin yuvalarına dönen kırlangıçlar ve leylekler yerlerde hâlâ uzanmakta olan taze ölümlerin farkına varmadılar; bunların cıvıltıları ve takırtıları sona erdinde kan bayramı da bitmişti.

Aç köpekler ve kediler sokaklarda göllenmiş kanları yalıyordu. Hükümet kona ı da sessizdi. Pencereler ve duvarları, kur un sa na ı altında çiçek bozu una u ramı gibiydi.

Kaymakamın ölüsü, ba a a ı olarak merdivenlerde uzanmış yatıyordu. Odalarda küçük memurlar, giyneklerinin üzerinde kanlı <ur un delikleri oldu u halde sonsuz uykularında görünüyorlardı.

Bir mucize olarak ölümden kurtulan askerlik ube ba kanı Hakkı bey, stanbul Harbiye Nezaretine 19 Haziran 1919 da Menemen'den ölüm korkusuyla dolu öyle bir telgraf çekti:

«Kaza Kaymakamı ehit ve ahaliden iki yüze karışık ehit ve iki yüze karışık mecruh. Gaip miktarı meçhul:
ube Reisi Hakkı»

20 Haziran 1919 günü Akhisar'da Ethem beyin uyarılmasıyla henüz yeni kurulmuş olan Reddi i gal Derne i, stanbul Harbiye Nezaretine öyle bir telgraf çekti::

«Harbiye Nezareti Celllesine

Dün ak amdan bugüne kadar Menemen'deki Yunan askerinin memurini hükümetle ahaliyi islâmiyeyi katliam eyledikleri ve katliamın hâlâ devam etmekte bulundu unu nakabîli tarif bir heyecan ve teessürle haber almaktayız. Esasen vatanımıza kcidei adli insaniyetle milliyet esaslarının hilâfına olarak ayak atar atmaz zmir sokaklarında ika'eylemiş cinayati pek vicdansız bir tarzda tek

,ar eylemesi, i gal ordusunun mahiyetini göstermektedir.

Türk milleti ve islâmiyet, vatanını ve hayatı namusunu bu elim tecavüzattan temizlemek için kıyam etmi ve dâvayı muhikkini silahıyla müdafaaya ba lamı tır. Düveli mütelife namına zmir ehrine münhasır olan i gali askeriye keyfemaya a tevsi ve sivil memurin ile silâhsız ahali ve kadın ve çocukların ifnayı hayatını müeddi te cavüzatı hünkâranesini ne vakte kadar devam ettirece i milletimizi cidden dü ündürmektedir. Hükümetimizden hukuku milliye ve vataniyeyi kurtaracak vazih bir hattı hareketin tayini ve fiilen ibrazını katiyen talep ederiz. zmir ve stanbul'da düveli mütelife mümessili siyasilerine sureti mahsusada çekti imiz telgraf ile cinayâtı vakıa kar ısında mensup oldukları devletlerin adaletini temenni ve derhal müdahalesi talep edilmi tır. Namert dü manın vilâyetimizin her noktasını hemen tahliye etmedikçe silâhımızı elimizden bırakmayaca ımızı ve müdafaayı nefis emrinde tevellüt edecek netayici feciadan katiyen mesul kalmayaca ımızı arz ederiz.

Akhisar Reddi gal Heyeti»

Y TLK ÜSTÜNE Y TLK

*nsanlar, sava maya güçleri
yetti i sürece a lamak hak-
kına sahip de ildirler.*

E. Lami

20 Haziran 1919 günü küçük ve çevik atları üzerinde elli zeybek, geni yenleri ve po uları rüzgârda uçarak tozlu ve her iki yanı a açıklı patikamsı bir yoldan doludizgin Nazilli'ye do ru gidiyordu. En ba larında Yörük Ali Efe ile Kılıo lu Hüseyin Efe vardı. Yörük Ali Efe. orta ya a yönelmi posbıyıklı Hüseyin Efe'nin yanında toy bir çocuk gibi kalıyordu.

Malkoç köprüsünün muhafızlarını kolayca haklayan

Yörük Alî Efe'ye bu baskın ı adamakıllı sarmı tı. Daha henüz Sultanhisar Yunan karakol muhafızlarının ölüleri so umadan bir ikinci baskın için dü ünmeye ba lamı , bunu da bulmu tu. Kendi kasabası demek olan ve hapi sanesinde bo yere bunca yattı ı Nazilli'yi ya dü manın elinden kurtaracak ya da ehitlik erbetini içecekti. Kıl lıo lu Hüseyin Efe ve arkada ları da bu i i hemen benimsemi lerdı. Nazilli dü man kuvvetlerince daha on be gün önce i gal edilmi ti. Aydın'ı i gal eden Yunanlılar. 27 Mayıs 1919 günü ö leden sonra bir taburluk kuvvetlerini Çine yönüne do ru sürmü ler, Menderes köprüsüne dek ilerlemi lerdı.

Yunan i gal kumandanlı ı Nazilli'ye gidip yerle mek için de harcıâlem bahanelerden birini ileri sürmü tü. Sözde Nazilli ve Denizli dolaylarında on iki bin ki ilik bir milis kuvvetimiz vardı. Bu çeteciler, Denizli ve Nazilli'deki gayrimüslim halkı çi çi yemeye hazırlanıyordu. Bu zavallı halkı kurtarmak için bu iki ehri i gal etmek gerekiyordu.

gal kumandanlı ı, bu bahanenin emsiyesi altında Nazilli'ye trenle kuvvetli bir müfreze göndermi ti. Bu kuvvet, Umurlukö k ve Sultanhisar'ı alarak 4 Haziran 1919 günü yerli Rumların alkı ları ve çiçek ya muru altında Nazilli'ye girmi ti. Yolun her iki yanına dizilen e raf, Hürriyet ve tilâf Partililer ve kimi yobazlar, toplu Rum hemehrileri gibi Yunan askerlerini avuçları çatlayıncaya dek alkı lamı lardı. Nazilli Rumları, daha da ileri giderek sokaklarda: Kahrolsun Türkler! diye gösteri yaparak barırıp ça ırımı lardı. Bunun üzerine. Yunan ordusunu, Rum e rafla el ele vererek Nazilli'ye ça ıran Türk e raf ve ileri geienleri de, fakir ve orta halli halk gibi bu ta kınlıktan üzüntü duymu tu. Yörük Ali Efe, Nazilli'ye do ru ku gibi uçarken eskiden beri di bile di i e rafa da bir yurtseverlik dersi vermek istiyordu. Eline beyaz bir bayrak, biraz tuz ve ekme k geçiren e raf, hemen yakla an dü man ordusunu ehri n dı ında kar ılıyor ve ayaklarına dü erek onun köleli ine girmeyi kabulleniyordu.

Yörük Aü Efe, Albay efik beyin Çine karargâhına u ramı , efik beyi görmemi , eski Nazilli jandarma takım kumandanı Yüzba ı Arap Nuri beyle kar ıla mı , Nazilli'yi basmak istedi ini ona açıvermi ti. Nuri bey bunu i itince kulaklarına inanmamı tı.

Hiç modern bir taburun i galinde bulunan bir ehre kırk elli atlı ile saldırılabilir miydi? Bu düpedüz delilikti. Elli atlı ile ba larında bir Yörük Ali bile olsa, bir ehir ele geçirilebilir miydi? Ne var ki Yörük, bir eye karar verdi mi Nuh deyip Peygamber demeyen soyun dandı. ehitlik mertebesini göze almı bir ki i için sözlerin ne de eri olabilirdi?

Dü manın, sayısı belirsiz bir ordu olmasının ne de eri vardı? Yüzba ı Nuri beyin sezdi i buydu: Yörük Ali Efe, ehitli i göze aldı i için bu denli yürekliydi. Onu Nazilli'ye saldırmaktan hiç kimse alıkoyamazdı. Elde Yörük Ali türünden o denli az yi it vardı ki onların bo u bo una harcanmasını önlemeye çalı mak da bir yurt göreviydi. Malkoç köprüsü olayını stanbul'daki hükümet de. ngilizler de i itmi ti. Bütün o bölgelerdeki hükümet âmirlerinden ve jandarma kumandanlarından, Yörük Ali Efe' : nin kelepçelenerek stanbul'a gönderilmesi isteniyordu. Nuri bey, böyle evrakın üzerine ancak tükürebilirdi ve bunu yapmı tı.

Yörük Ali Efe, Çine'den ayrılırken Nuri beyle vedala mamı , baya ı helâlla mı tı. Genç jandarma subayı da bunu adamakıllı duymu tu. Vaktiyle e kiya diye bunca hırsla kovalayıp durdukları bu genç adam, me er yurdun ne bulunmaz cevherlerinden biriydi. Yüzba ının yanaklarına süzülen gözye ları onunla kucakla an genç Yörü ün yüzünü de ıslatmı tı.

Yörük Ali Efe, karargâha emir almak için de il yalnızca verdi i kararı bildirmeye gelmi ti.

Yörük Ali Efe, karargâhtan çıkarak bir kavak a a cına ba ladı ı atını çözdü, hayvanın ötesini berisini yokladı, a rısına bir aplak indirdi. Hayvan kış atar gibi akacıktan bir yekindi. Sahibi üstüne bindikten sonra, gösterilen yöne do ru yel gibi atıldı. Sokakta ba ıbo aylak

aylak dola an cici giynekler giymi çocuk ya ta talyan askerleri ezilmemek için sa a sola kaçı mak zorunda kaldılar.

Nuri bey ardından :

— Tann'ya emanet ol, Yörük! diye ba ırdı. Bunu i iten bir talyan subayı:

— Yörük Ali bu mu? diye heyecanla Nuri beye sordu.

— Evet. o!

talyan askerleri de onu gıyaben tanıyorlardı. A ızları açık arkasından baka kaldılar. Demek ki Yunanlıları titreten dev buydu, ha'* Onların a kınlı ı geçinceye dek Yörük Ali de yolun ucunda gözden silinmi ti.

5 Haziran 1919 günü kuvvetli bir Yunan müfrezesi Nazilli'ye girerken iki yüz ki ilik bir talyan müfrezesi de ba larında bir Tu general olarak Çine'ye girmi ve burasını i gal etmi ti. Bu iki yüz eratın ellisi makinalı tüfeklerle araçlandırılmı tı. Albay efik bey, hemen o gün hükümet kona nda italyan Ger.eraiiyle görü mü ve talyan askerinin kasabaya geli ini a ızla protesto etmi ti.

General, efik beye:

— Hükümetinizin protestoya hakkı yoktur, demi ti, bizim geh imiz salt hükümetinize yardım edebilmek içindir.

efik bey. bunun üzerine:

— talyan müfrezesinin burayı i gal için geli ini kumandanlı ımız da protestoya yetkilidir; sizi görevli bir fırka kumandanı olarak, protesto ederim! demi ti.

General, askerini ve subaylarını kasabaya yerle tirdikten sonra çekilip gitmi ti. Menderes ırma ının güneyi talya'nın payına dü en talihsiz topraklardandı. Hiç olmazsa bunlar, Menderes'in kuzeyinde kalan dü man gibi ölüm saçmıyordu. Tersine çok yumu ak, çek anlayı lıydılar. Yörük Ali gibi azgın mukavemetçiler bile onların bölgesinde bir sı ınak bulabiliyorlardı.

Yörük Ali Efe'nin Sultanhisar'daki Malkoç deresi üzerindeki önemli Malkoç imendifer köprüsünün bütün muhafız askerlerini öldürmesi, sonra, Te men Mithat beyin Malkoç köprüsünü atması, Nazilli yolunu kesmi gibiydi.

Bu yüzden de Nazilli'yi i gal etmi olan kuvvetli dü manın müfrezesi, korkudan titremeye ba lamı tı. Artık, ortada bir Bergama Türk baskını, bir Malkoç köprüsü baskını gibi çok tehlikeli ve anlamı geni iki baskın da vardı. Bu da yetmiyormu gibi 19 20 Haziran gecesi, bir Türk çetesi, Malkoç yakınlarındaki bir ba ka köprüyü havaya uçurmu , bir ba ka müfreze de yme bu aradaki birkaç demiryolu köprüsünü havaya uçurdu u gibi telgraf tellerini de kesmi , haberle meyi olanaksız duruma getirmi ti. Nazilli'deki Yunan taburu, pirenemeye ba lamı tı. Mutlaka ba larına bir gelecek vardı. Bütün bu gittikçe kendilerine yakla an sık sabotajların ba ka ne anlamı olabilirdi? Aydın'daki Yunan kumandanlı ı da böyle dü ünüyordu. Vaktiyle bir bahane olarak ileri sürülen on iki bin ki ilik Türk çetesinin varlı ı demek ki do ruydur. Sa - duydu Nazilli'nin bo altılmasını emrediyordu.

Yörük Ali Efe, Yüzba ı Fethi bey, Kılıo lu Hüseyin Efe, Tekeli smail Efe, Nazilli'nin hemen pek yckınlarında bir a aklıkta bir sava meclisi kurdular. Daha önce köylü kılı ina sokarak Nazilli'nin içine saldıkları iki arkada - ları da gelmi , onlara katılmı tı. Onların anlattı ina göre Malkoç köprüsü baskını Yunan askerlerini çok ku kulu yapmı tı. Her an kulakları kiri teydi. Her yana çift nöbetçiler dikilmi ti. Devriyeler çift çift geziyordu. Yunan askerleri, buldukları yere sokulan apkasız herkese sorgusuz sualsiz ate ediyorlardı. On üç Nazillili delikanlı, Malkoç köprüsünde bulundu diye tutulup hapsedilmi ti.

Küçük sava meclisinde Yörük Ali Efe, kumandan olarak emirlerini öylece verdi: Nazilli'ye Türk mahallesinin bulundu u yandan gireceklerdi. Küçük topluluklar halinde yıldırım gibi girecekler ve sokaklardan geçerken havaya durmadan ate edecekler, elden geldi ince yüksek sesle sava na raları atacaklardı; yine yüksek sesle tekbir getirilecekti.

te, Rum mahallesine böylece girilecekti. Bütün mesele, çok kalabalık görünebilmektir. Bu i korkutma, yıldırım temeline dayanıyordu. Bu ruhu yaratabildikleri sürece zaferi elma gibi dev ireceklerdi.

Dü mana yeni bir Malkoç ya da yeni bir Bergama baskını havasını vermek gerekti. Dü manın yüzü bir kez AydwVa döndü mü, artık, zafer gelip it' gibi ayaklarına sürünecekti. Ama bu, i in kolay yanıydı. Bir de dü man mevziye girer de sokak sava larına ba larsa o zaman baskının bütün ruhu öldü demekti. Böyle olunca ya ehit olmak ya da çekilip yeni baskınlar için daha tertipli olarak hazırlanmak vardı.

Ne var ki Yörük Ali, dü manın korkup kaçacağına yedi i ekmeğ gibi inanıyordu.

Yunan askerine kaçacak bir yol da bırakmak gerekiyordu. Bir odaya kapatıldrak i kence edilen, ya da öldürülmek istenen bir kedi bile sırasında can kaygusuyla insanın üstüne atılıp gözlerini çıkarabilirdi.

Sonra, bütün yolları tutacak kuvvetleri de yoktu. Onları kaçırabilirlerse yine büyük bir başarı kazandılar demekti. Onun için de. Atça yolu açık bırakıldı. Bu, küçük bir baskıncı kuvveti gö üsleyecek tehlike için önemli bir güvenlik supabıydı. Varsın Atça'ya do ru kaçsınlar. Amaç. Nazilli'yi dü manın errinden kurtarmaktı.

Kıllıo lu Hüseyin Efe, Nazilli Rumlarını ya malamak, soymak için bir an önce ehre saldırmaya can atıyordu. İlk kez böyle büyük bir ehre baskın vereceklerdi. Nazilli'nin zengin Rumlarında kimbilir ne çok altın ve mücevherat vardı. Yalnız Kıllıo lu Hüseyin Efe'nin istinası kursa ında kaldı. Ya ma i ini açtı ında Yörük Ali Efe, onu adamakıllı tersledi. Millî çetecili in kanununda ya ma yazmadı ını anlattı. Onların görevi, sivil halkla u ra mak de il, yalnız silâhlı dü manla çarpı maktı.

Yapılacak anla ılımtı. Ö le çoktan geçmi , ikindi ba lamı tı. A açların gölgeleri uzuyor, yüksek , ye il da ların bö rü koyu nefti gölgelerle doluyordu. Hafif bir ikinci rüzgârı, ekin tarlalarının üzerinden, gelinciklerin uzun boyunlarını sallayarak ve ısınımı olgun incirleri serinleterek geçip gidiyordu. Kuytu çalılıklarda bülbüller, yava tan akımaya ba lamı lardı.

Yeniden atlarına atlayıp Nazilli'nin Türk mahallesinde

göründüklerinde güne kar ı da ların doru una yakla - maktaydı. Tam ikindi üstüydü.

Kaldırımlarda atların nallarından çıkan sert akırtıla - rı ve na ralarla silâh seslerini i iten Nazillililer, önce ne oldu unu anlamayarak korkmu lar, sonra tekbir seslerini i itince i i anlamı , hep birden soka a dökülmü lerdı. Her sokaktan çıkan atlı efeler, havaya silâhlarını bo alta - rak, yıldırım gibi Rum mahallesine do ru gidiyorlardı.

Nazilli Türklerinin a ızlarında bir dua gibi:

— Yörük Ali Efe! Yörük Ali Efe! sözleri dökülüyordu. Geienin kim oldu unu anlamı lardı. Zaten ondan ba ka - sı böyie güpegündüz bir dü man ordugâhına saldıramaz - dı. Onun korkusu yoktu. Ona kur un i lemiyordu. Yörük Ali Efe, Rum mahallesine do ru dörtnal uçarken bir yan - dan da :

— Vurun kızanlar, vurun kahpenin döllerine! diye haykırıyordu. Bir kez arkasına bir göz atınca a ırmı tı: Eline baltasını, naca ını, çiftesini, sopasını alan yı nlar ca insan, bir ordu gibi ardından geliyordu. Yunan karar - gâhına do ru bir çı gibi büyüyerek ilerleyen Türk halkı, öncüleri olan efelere yeti tiklerinde kur unlar çoktan atıl - maya ba lamı tı. Birkaç gündür Aydın'a çekilmek için fırsat kollayan Yunan taburu, on iki bin ki ilik Türk milis kuvvetinin baskınına u radı ını sanarak hızla çekilme emrini almı ve örtü olarak efelere a ırtıcı birkaç kur - un attıktan sonra Atça yoluna dökülmü lerdı. kinci bir Bergama katliamında kurban gitmemek için bundan ba - ka çare bulamamı lardı.

Yörük Ali Efe ve kızanları, bu kalabalık «kefere» kar - ısında « ahadet erbeti»ni içmeye hazırlanırken atılan birkaç kur undan sonra, sokakların böyle bombo , dü - mansız kalı ına gerçekten a mı lardı.

Oysa. Aydın'a kaçmak için geceyi bekleyen Yunan taburu, Yörük Ali Efe'nin baskınıyla kar ıla ınca pek çok a ırmamı , artçılara koruma ate i emrederek son hızla Atça'ya do ru yola koyulmu tu. Yunan tabur kumandam - ın ne denli hazırlıklı oldu unu anlamalı ki, çekilirken yirmi Nazilli Türkü rehine olarak alıp götürmü tü. Atça'ya

varan bu taburun kumandanı, ordan da onbe Türkü beraberinde sürüklemi, bunlara Sultanhisar'da be Türk rehine daha katmışlardı. Yolda bu rehinelere birçoğunu i kencelerle parçalayıp oldu u yerde bırakmışlar, yolu ra ı olan kimi köy ve kasaba halkından epeycesini türlü usullerle öldürmüşlerdi. Bir kaç tan ba ka bir ey olmayan bu zoraki çekili in öcünü ancak böylece almak istemi lerd i.

Kaçan Yunan taburu, Kö k'e vardı nda bir karakoldaki be ki ilik bir Türk jandarmasına saldırmış, uzun bir çatı madan sonra onlara bir ey yapamadan çekilip gitmek zorunda kalmıştı. Be jandarma, koca taburu kaçırmıştı.

Yörük Ali Efe, Yüzba ı Fethi bey, Kılıo lu Hüseyin Efe ve öbür sava çılar, çit çıkmayan Rum mahallesinden geçerek Yunan karargâhına girdiler. Ortada dola an ser ^ seri kedi ve köpeklerden ba ka hiçbir ey görülüyordu. Bütün suçlu yerli Rumlar da çabucak taburla birlikte sıvı mı tı. Rum evlerinin ço u bombo tu. Kimisinde ya lı . 4ar. hastalar, sakatlar ve çocuklar bulunuyordu.

Pek ucuz bir zafer kazandıkları için Yörük Ali Efe ne diyece ini bilemiyordu. Gülmek mi, sevinmek mi gerekti ini kestiremiyordu. Bunda bir bit yeni i vardı, ama, neyin nesiydi? Aydın'daki Yunan kumandanlı nın verdi i çekilme emrini bilseydi, bir mucizeye benzeyen bu garip sava üzerinde bu denli kafa yormazdı. Yörük Ali Efe'nin içi içine sı mıyordu. Dü man mademki kaçıyordu. Onu kovalamak, vurmak, kırmak ve yıldırımak gerekti. Bunun için dört bir yanını çevirmiş gözü ya lı ve yüzleri minnet ve ükran ya larıyla parlayan mazlum Nazilli halkının önünde böyle sonuna dek dikilip duramazdı ya.

— Haydin, kızanlar, kaçan dü manı kovalayaca ız! emrini verdi. Bu umulmaz zaferden sarho olan sava çılar, atının boynuna e ilerek üzengileri karnına gömen ve yıldırım gibi Atça yoluna dü en Yörük Ali Efe'nin ardınca atlarını dört nala sürdüler. Halk, sevincinden yalnız a lıyordu. Ellerinde bir atı kalmı olan kimseler, bunlara binerek efelerin ardınca sürdüler.

Yörük Ali Efe'nin çetesi, kaçan taburun ufukta kaldırdığı toz dumandan başka bir şey göremiyordu.

Sabahtan beri yol alan bu yorgun hayvanlarla ona yeti ilemezdi. Yol boyunca, taburla birlikte kaçan yerli Rumların daha hızlı gitmek için safra gibi attıkları pek çok eya ve hendeklerde yeni parçalanmış Nazillili Türk rehinelere ölümleri yatıyor, henüz kıpkırmızı, yakut gibi parlak kanların üzerinde yeşil sinekler kıvılcımlar gibi yığınla uçup duruyordu.

Bu sırada Nazilli'deki hengâmeyi haber alan Komiser Hamdi bey müfrezesi, çabucak oraya koştu, hükümsüz ve başıboş kasabada hükümeti yeniden kuruyordu.

Yörük Ali Efe ile kızanları, savaş arkıları ve yanık sevdalı türküleri çağırarak Yenipazar'daki karargâhlarına dönerken Bozdoğan kasabasında pek önemli bir soygun olayı geçiyordu:

Henüz düman karısında görünmemiş olan, buna sevk edilerek hazırlanan Demirci Mehmet Efe adındaki ufak tefek, kuru ve cılız dağ kralı, Bozdoğan kasabasının kalabalık kızanlarıyla sarmıştı. Ziraat Bankasının veznedarının karısına dikilivermişti. Gelip çatmış olan büyük günler için para gerekti. Ziraat Bankasının bütün kasalarını boşaltan Demirci Mehmet Efe, pek az zaman sonra, arkasında tam iki yüz zeybek olarak dümanın karısına dikilecek ve Yörük Ali Efe'yi gölgede bırakan bir üne ve güce erişecekti.

ÇAMLIBEL'İN ARDINDAKİ TEHLİKE

En büyük düman, sınırların dışında da, milletin içindedir.

Romain Rolland

Kalın taş duvarlar içine gömülen yüksek ve geniş pencerelerden giren tatlı Haziran güneşi, üzeri kristal

bir camlı örtülü masanın başında oturmuş, elleriyle bol kırçıl sakallarını sıvazlayarak bir yandan da sabah kahvesini hüpürdeten yeni Sivas Valisi Re it Pa a'yı aydınlık bir dekor içinde bulunduruyordu. İkinci katta bulunan Valilik ocağı, hemen hemen Sivas'ın bütün görünümünü kapsıyordu. Geni hükümet meydanının biraz ötesinden ba layan lise yapısının bahçesinde koşu alan, gezip dolanan öğrencilerin gürültüsü açık pencereden içeri dek geliyordu. Sivas'ı bir le enin kenarları gibi çevreleyen uzakdaki esmer ve çıplak dağların eteklerinde bir yarım çember çevirerek akıp giden Kızılırmak sarı bozkır güneş altında platin gibi parlıyordu. Dağların sırtından ba layan mavi gökyüzü üzerinde kuzeyden güneye giden parça parça ak bulutlar, geni yaylada kıvılcıyordu. Görülen biricik varlıktı. Ehlî bahçelik gösteren uzun ve yemyeşil kavak dizileri, ovanın biteviyeli ini bozarak gözleri dinlendirecek vahalar meydana getiriyordu. Re it Pa a, Kastamonu gibi açık denizleriyle çevrilmemiş bir ehlî Valiliğinden geldiği için bu kurak, güneşsiz ovaları biraz yadırgamıştı. Burada Kastamonu'da bulunmayan bir şey vardı; açık, geni ve bombolu ufuklar, insanı alıp götürüyordu. İnsan, ruhunun geni ledi ini, yeşil ile tını duşuyor, bu geni likleri, kendi düğmelerinden bir şeyler katarak dolduruyordu. Re it Pa a, Sivas'a gelip göreve ba layalı henüz on beş gün bile olmamıştı. İmdi, en çek tanımı, her gün vakit buldukça seyrettiği bu masmavi geni ufuklardı. Bu da hoşuna gidiyordu. Bu aydınlık, geni ve mavi ufukların altı tekin de ildi. Eski ve tecrübeli bir yönetim adamının uykusunu kaçırarak pek çok kara düğme, imdi bu geni toprakların kaderi üzerinde a ulu soiyukianya soluyorlardı.

Re it Pa a, bir yönetim adamı olarak, tam dört yıl süren o «arkunç dünya savaşında Türk denmiş çileke insan yıllarının neler çektiğini çok yakından görmüş ve onların acılarını beraber yaşamıştı. Bu millet, yüzlerce yıldır aynı topraklar üzerinde kardeş kardeş yanyana yaşamıştı. Millet döküntülerinden ihanet görmüştü.

O, bu kanlı tarih parçası oynanmaya başlandı

Kastamonu Valisi idi. Bir gürbüz milletin nasıl eriyip bir kemik, bir deri kaldığını o da her Allah'ın günü gözleriyle görmüştü. Ac insan yığınlarının korkunç görünümünü karşısında sinir buhranları geçiriyor, elinden hiçbir şey gelmediği için de hastalanıyordu.

O, Kastamonu halkının açlık feryatları ve gözyaşları içinde bozulup kahrolurken Enver ve Talât Pa'alar, hâlâ eski dülerden, zümrütanka kuşuna dönmüş olan zaferden dem vuruyor, onlar da umutsuzluklarını bu lâfların aldattığı içinde bozmaya çalışıyorlardı. Yurt, yurttaşız, insansız bir topraklar bütünü olarak kaldıktan sonra, bu bir fetih haline gelen zaferin ne anlamı vardı?

O zamanlar. Re it Pa'nın aklına sık sık Pyrrhus geliyordu. Pyrrhus, Epir kıtasının bu tanınmış kralı, Roma ordularını, talya toprakları üzerinde iki kez yenmişti. Yenmişti ama, eli silâh tutan tebaasının yarısını da bu savaşlarda yitirmişti. İşte bu kral, Romalılar ikinci kez yenisinde savaş meydanını bir gözden geçirmiş ve yanındaki baş vekili Kinyas'a dönerek üzgün bir sesle şöyle demişti:

— Dostum, iki zafer daha kazanırsak, bu sefer yurdumuza seninle yalnız başımıza döneceğiz! İşte, Re it Pa'a'ya göre, Türkiye'nin durumu, Birinci Dünya Savaşı'nda bu hikâyeyi andırıyordu. Ne berbat günlerdi o günler! Emzikteki çocuklara eker, ölümlere kefen bulunamıyordu. Oysa, halkın bu korkunç acıları ne de olsa biraz azaltılabilirdi. Çalıp çırpılmaktan uzak, bilgiye ve iyi niyete dayanan bir yönetim sistemi kurulmaya çalışılırdı bu yapılmayacak bir iş de idi.

Böylece idealistçe bir yol deneneceğine büsbütün tersi yapılmış, eli ete işi temiz kalmış bütün yönetim adamları, sanki kasten yerlerinden alınıp birer köye atılmış ve unutulmaya bırakılmıştı.

Böylece Re it Pa'a da onların errine uymaması, merutiyet devrimindeki birçok devletlerine bakmayarak onu da dikbaşlılıkla suçlaması, işinden uzaklaştırmaktan çekinmemişlerdi. Abdülhamit de böyle de işliydi? «Boyundan ve huyundan hoşlanmadığı kimseleri azleder ve sür

güne gönderirdi.» Oysa me rutiyet bütün buna benzer kötülükleri ortadan kaldırmak için ilân edilmemi miydi?"

Abdülhamit'in yerine oturanlar da görevlerini sınırlayan açık kanunlar yapmayı hiçbir vakit akıllarına getirmemi lerdi.

ttihat ve Terakki Partisi, yine de pek sa ır ve kör de ildi. Partinin hükümeti, memurlarını uluorta kaldırıp atmaktan çekinmedi i halde partinin kademelerinde oturmu idealist ve duygulu ki iler, hükümetlerinin haksızlık etti i bu erden sahipli «menkûpsları ellerinden tutmaktan çekinmiyordu. Nitekim, zamanın Dahiliye Nazırı Talât bey (Pa a), Re it Pa a'ya i ten el çekirtmi se de, ttihat ve Terakki'nin lideri olarak da onun gönlünü ho nut etmek için çalı maktan geri durmamı tı. Onu Ergani sanca ından mebus çıkarttı ve yeni kurulmu bir bankanın yönetim meclisine de üye seçtirmi ti.

Re it Pa a, böylece, dünya sava ının son günlerini bir mebusun gözlükleri arkasından seyretmi ti.

Birçok akılı ba ında mebus gibi «meclisi mebusan» sıralarına yumruklarını koyup uyumamı , tersine tam anlamıyla uyanmı tı. Osmanlı mparatorlu u'nun yava yava batan bir gemi gibi çökmekte ojdkunu çabucak anlamı tı. Bütün güdümlü propagandalar ve yaldızlı lâflar, bu korkunç çöküntüye paravana olmaktan çok uzaktı.

Günün birinde bu gerçe i hükümet de açıktan söylemi se de artık çok geç kalmı tı. Ancak, çatırtılarla yıkılmakta olan kocaman bir yapıyı payanda dire i gibi cılız omuzlara bırakarak çekilmi ti. Dört sava yılı içinde a zını açıp hükümeti uyarmak için do ru bir ey söylemekten çekinen bir sürü mebus, arslan kesilmi ti. Hepsi, dü en hükümeti ve onların dört yıldır yaptıklarını yerden yere vuruyordu. Kimi mebuslar da hükümeti ya da ttihat ve Terakki'ye duydukları hıncı Türk milletinden çıkarmaya çalı ıyorlardı. Nasıl olsa ölecek sandıkları bu masum milleti yerin dibine batırıyorlardı. Türk milletinin kötülü ünü dünyanın bütün yabancı milletlerine duyurmak için meclisi mebusan kürsüsünü kullanmaktan da utanmıyorlardı.

Re it Pa a, yalnız Talât ve Enver Pa aların, hesap vermeden memleketten kaçıp gitmelerinden ho lanmamı - tı. Bunca a ır yükleri, milletin omuzlarına yükleyerek gitmek do ru muydu? Onlar bütün iktidarları süresince namuslu kalmasını bildikleri halde bu hesaptan neden kaçınmı lardı? Sonra, onlar bir dönemi yıkıp yenisini kur mu , ileri dü ünceli kahramanlar de il miydi? Ölmek var, kaçmak yok demeleri gerekmez miydi?

Arkalarında ne korkunç bir öfke ve kin denizi bırakıp gitmi lerdi. Önemli sayıda Türk yı nları, bütün azınlıklar, onların arkalarından ate püskürüyordu. Damat Ferit Pa a ve Ahmet Rıza bey gibi kar it kutuptan iki ayrı politikacı, ayan meclisinde, bütün hürriyet ve itilâfçı basın ve yayın organlarıyla birlikte onlardan Dikran Keleşyan'ın ve Zehrap'ın kanlarına kan istiyorlardı.

Re it Pa a, bütün bu kin dalgasının kar ısında çok acı çekiyordu. Mondros bırakı ması, imparatorlu un, hattâ Türk ülkesinin çatırtılarla çöktü ünü gösteren resmî bir belgeden ba ka neydi?

Bu durumda, yurdu kurtarmak için her türlü dü ün ce sahibi yurtta ın, bütün hınçları unutarak elele vermesi gerekmez miydi? Re it Pa a, biraz bu gürültüden uza a çekilip de kendini ve halkı dinlemeye ba ladı ında derinlerde çarpan Türklü ün yi it nabzını duymu ve gözü açılıvermi ti. Ba sız yı nların kalbi, vatan sesleriyle at maya ba lamı tı. Kahraman, ölmemi , yalnız yedi i darbeden sersemlemi ti.

Bu sersemlemi kahramanı imdi, yerli e kiyalar zincirlemeye, prangalamaya çalı ıyorlardı. Salt, onun sırtından geçinmek için.

Süleyman Nazif beyin «Hâdisat» gazetesinde yazdı ¹ bir arslan hikâyesi Re it Pa a'nın içinı titretmi ti. Bu gazete, do u vilâyetlerinin haklarını savunmaktaydı. Türkün kara günleri hikâyede öyle canlandırılıyordu: Mısır'ın ngilizlerce i gali sırasında Kahire kalesinde paslı zincirleri içinde son günlerini ya ayan bir arslan varmı . - gal kumandanı bir gün kaleye çıkmı ve bu ya lılıktan tüyleri dökülmü , gözlerinin ferisi sönmü arslana gözleri

İK mi . Kendisiyle beraber gezen iri köpe ine arslanı göstererek:

— Hop! Hop!., demi . Köpek, bu emri alır almaz, arslanın kocamanlı ina bakmadan üzerine atıldı ve bir yanını ısırarak geri çekildi . Arslan, bu saldırıya yalnızca kükreyerek karılık vermi . Co an köpek, arslana bir kez daha saldırıp canını yakarcasına ısırıldı . Arslan yine sesle protesto etmekten başka bir şey yapmamı . Ayrıntı kabaaran köpek, bir kez daha saldırıp da canını adamakıllı yakınca, hayvanca ız, en son gücünü kullanarak paslı zincirini kopardı ve korkudan oracıkta sinip duran köpe i bir iki pençede parçaladıktan sonra kale duvarının üzerine sıçradı ve çölün enginlerine doğru yanık yanık kükredikten sonra kendini kaleden aşağı atıverdi .

Bu hikâye, hiçbir eyden umut kesilmeyeceğini Re it Pa a'ya iyice anlatmıştı . Hele köpeklerin ısırması biraz çö alsın, Türkiye arslanının da nelere gücü yeteceğini o zaman anlayacaktı . Bu i o denli kolay olacağını benzemiyordu . Damat Ferit Pa a'nın çevresinde Hürriyet ve tilâf Partisi, vatanın kaderi üzerine tehlikeli bir engerek yılanı gibi çöreklenmişti . Onun da biricik amacı, bizi yenmi olan dümanlarla el ele vererek tithatçı diye bütün aydınlardan, memleketten öç almaktı . Bütün Türkiye'yi " bir ngiliz Muhipleri Cemiyeti haline getirmek için var güçleriyle çalışıyorlardı . Albay Sadık'lar, Hoca Sabri'ler, eyh Zeynelabidin'ler, Sait Molla'lar, hep bu yol üzerindeydiler . Kinden gözleri karardı ı için dümanların kucacına dü mü lerdı . Parti dümanlı ı ne çabuk da memleket dümanlı ı, vatan hainliği haline gelmişti?

Hürriyet ve tilâf Partisi'nin de göz yummasıyla vatan parça parça elden gidiyordu . te, Yunanlılar da zmir'e girmeler ilerliyorlardı . nsan, vatan, millet sevgisiyle kaynaklı birçok gönüllerin çaresizlikten cayır cayır yandı ı bir sırada kulaktan kulağa bir haber yayılmış , bu Re it Pa a'nın kulağına da çalınmıştı .

— Mustafa Kemal Pa a, te kilât yapacakmı ! Re it Pa a, «bu mehur askeri yakından, fakat, vesikası bol ve her satırı aydın bir tarih sayfası gibi» tanıyordu . Me ru

tiyet devriminde birçok övgülerini dinlemi , 31 Mart kar-
ı devrimindeki hareket ordusu olayları sırasında aynı
övgüleri bir daha dinlemi , Trablusgarp ve Balkan Sa-
va ları sırasında ondan hayranlıkla daha çok konu ulmu ,
Anafartalar'da yarattı ı destanın yankılarını ise yalnız
Türkiye ile de il bütün dünya ile beraber kendisi de i it
mi ti. stanbul, dünya sava ı içinde dü manın eline dü
memi se, bu, salt Mustafa Kemal'in Çanakkale'de dü -
mana indirdi i darbeler yüzündendi.

Bu me hur ve büyük asker, memleketi, bu korkunç
durumdan ne gibi bir te kilâtla kurtaracaktı? nsanüstü
bir güç isteyen bu i i nasıl ba aracaktı?

Re it Pa a, bu soruya kar ılık aramamı tı. Onun için-
de de umutlu bir ık yanmı tı. O da Anadolu'yc gitmek
istiyordu. Hattâ, bu büyük bir gereklilik gibi kendisini giz-
liden gizliye sıkı tırıyordu. Yalnız, bu mübarek topraklara
gitmek iste i, orda büyük yurt görevleri yapmak kaygu
sundan do mamı tı. Böyle bir iddiada buinmak elbette
gülünçtü. Oraya gitmek içinden geliyordu. O temiz ve
güzel topraklara, Rıza Tevfik'in dedi i gibi o koçyi itier
diyarına gitmek iste i, daha imdiden gönlünü mutluluk-
la dolduruyordu. O, ku ku yok ki, bu_dü üncede, bu mut-
luluk duygusunda yalnız de ildi.

stanbul'un korkunç gerçe inden tiksinen belki bin-
lerce, on binlerce insan, o topraklara kaçmak için gizli,
açık bir özlem içinde kıvranmaya ba lamı tı. Bu, her-
kes için olabilecek bir ey de ildi. Anadolu'ya kaçmakla
insan, ancak stanbul'u kaplamı olan yerli yabancı yılan-
lar, çıyanlardan uzakla abilirdi. Bu, yurdu kurtarmak için
hiç bir garanti ba ı lamazdı ki.

Re it Pa a, bir kolayını bularak Anadolu'ya kapa ı
atubilmek için gece gündüz kafa yorup duruyordu.

En sonra, ttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden
bir dostu, ona bu i te kılavuzluk yapmı tı. O öyle de-
mi ti :

— Devlet idaresini imdi ellerinde tutanlar kendile-
rine yar olacak sekiz on ehliyetli insan dahi bulamaya-
cak bir mevkidedirler. Bütün valileri, mutasarrıfları, nahi

ye müdürlerini bir çırpıda de i tirmek isterler. Ordu kumanda heyeti üzerinde de derece derece aynı de i iklimi yapmayı dü ünürler. Lâkin, ellerinde adam yoktur. Onun için mütekahtlere ba vuracaklardır. Halbuki ya ını ba ını almı , dinlenmeye hak kazanmı ve dinlenmek zevkini de tatmı olan mütekahtler arasından askerî, mülkî, malî, adlî bütün devlet kadrosunu dolduracak elemanlar bulmak imkânsızdır. Onun için sadrazam da, yolda ları da hayret içindeler, belki de fütura dü mü lerdir. Onlara, münasip suretlerle kendinizden bahsettirebilirseniz mutlaka meraminize nail olur, bir vilâyete vali tayin olunursunuz.

Re it Pa a, sava ın en civcivli zamanında Talât Pa a'ca aç ı a çıkarılmı tı. Sait bu yüzden, Hürriyet ve tilâfçılara irin görünebilirdi. Yalnız bir ey daha vardı: Onu i inden uzakla tıran aynı parti, sonra onu kendi partisinin saflarından mebus çıkarmı tı ki bu, mide bulan dırıcı bir neden olabilirdi.

Re it Pa a, bu yüzden, ttihatçı dostunun gösterdi i çareye çokça önem vermeyerek denk geli lerinin lût funu beklemeye ba lamı tı.

Onun ttihatçı dostu, dedi ini yaptırmaya al ı mı , becerikli insanlardan biriydi. Re it Pa a'nın 'sözlerine bo verdi ini anlayınca hemen kendisi davranmı tı. Tam da suyun gözüne gitmi ti. Hürriyet ve tilâf Partisi'nin koda manlarına dek etki yapabilecek adamı bulmakta güçlük çekmemi ti. Bu, ttihat ve Terakki Kulüplerinden «alkı ç ılar kâhyalı ı yapan», Hürriyet ve tilâf Partisi'ni alk ı la maktan avuçları patlayanların ba ında bulunan ve abdest lerden sonra Zeynelabidin efendinin eline pe kir tutan lerden adamdı. te, bu adam. Re it Pa a'yı ele alarak hizmetlerinden yararlanılacak tecrübeli bir yönetim adamı olarak Hürriyet ve tilâf Partisi liderlerine tanıtmakta gecikmemi ti.

Artık, Re it Pa a, unutulmuş dünyasından kurtulmak üzereydi. Artık, herkes onu anyordu. Damat Ferit Pa a'dan ba ka, partinin bütün ileri gelenleri, nazırlar, ona selâm üstüne selâm gönderiyorlardı. Hemen hepsi, de selâm ve saygı sözlerinden sonra, kendileriyle i bir

ligi yapması için dileklerde bulunuyorlardı.

Re it Pa a, ttihatçı dostunun ne denli haklı olduğunu anlamaya başlamı tı. Hiç akıllarında yokken devret yönetiminin çarklarını birdenbire ellerine geçiren bu adamlar, me er ne denli gafil ki ilerdi. te, Re it Pa a'yı unutulmuş lar dünyasından çekip çıkararak büyü, bu gafletten meydana gelmi ti.

Re it Pa a, Sivas Valili ine böylece atanmı , 11 Haziran 1919 da da Sivas'a vararak bu kocaman ta odaya yerle mi ve görevine başlamı tı.

Sivas'a gelir gelmez ilk i olarak «asayi » mekanizmasının iyi i leyip i lemedi ini yoklamı tı. Bir vali için bundan daha önemli bir i i yoktu. «Asayi » ve güven olmayan bir bölgede insanca ya anamazdı.

Mondros bırakı masından sonra ise «asayi » berbat bir durum almı tı. Yabancılarla onların oyunca ı olan azınlıklar, yönetimi **laçka** etmi lerdı. Bu durumu do uran da Mondros bırakı ması denen paçavranın u maddesiydi: «Asayi dolayısıyla lüzum görülürse» Türk topraklarının herhangi parçası tilâf devletlerince i gal edilebilirdi. Bu maddeye dayanan azınlıklar ise memleketin hemen her yanında gemi aziya almı lar, i gali kolayla tırmaya çalışıyorlardı.

Bundan dolayı Re it Pa a, Sivas vilâyetinin asayi iyle u ra mayı yalnızca bir yönetme görevi olarak düşünmüyor, bunu tam anlamıyla bir yurt, bir varlık yokluk sorunu olarak ele alıyordu. O zamanlar, Amasya, Tokat, Do u Karahisar da Sivas vilâyetine ba lıydı.

Masasının ba ina ilk oturdu u gün. Re it Pa a, Sivas vilâyetine ba lı yerlerin kaymakamlarına, mutasarrıflarına ve jandarma kumandanlarına birer tezkiye yazarak asayi durumunu sormu tu. Bu tezkerelere gelen karılıkları gözden geçiren Re it Pa a, az kalsın aklını ka çırıyordu. Akla durgunluk verecek bir asayi sizlik korkusuyla vilâyet, çepeçevre sarılımtı. Bütün bu geni topraklar üzerinde pek bol e kıyalık yuvaları vardı. Bütün vilâyet, Re it Pa a'nın dü ünçesine göre bir e kiya kargâhına benziyordu. Kurtulu Sava lının e i inde bu

lunan memlekette, i te, u çeteler karınca gibi kaynıyordu. Amasya kazası: Daray nahiyesine Çerkez brahim'in be , Fındıklı'da Rum Atana 'ın yirmi, Karaa aç köyünde. Kostî'nin yirmi. Abacı Lefter'in yirmi ki ilik çeteleri.

Lâdik kazası: Yüzde yirmisi müslüman, ondan yu- karısı Rum olmak üzere üç yüz tutarında çeteler.

Tokat Sanca ı: Merkez kazasında siyasî çete yok.

Erbaa kazası: Hacıbey köylü Lefter'irj, Kozlucaalan köylü stil'in, Kırkharman köylü Anastas'ın, Karamuklu Karlok köylü Parilos'un kırk ki ilik çeteleri,

Merzifon kazası: Gürcü Ahmet'in (Gürcü ve Türk karı ık) altı ki ilik çetesi.

Gümü hacıköy kazası: Maden bölgesinde Hampo ve Küçük Hampo ile Kadıköylü Angios'un kırk ki ilik Rum çetesi,

Havza kazası: Havzalı Adriyan'ın on be ki ilik çetesi,

Vezirköprü kazası: Arslano lu lya ve Mina'nın on sekiz, Çakır'ın ve kıpınarlı ba ka bir Anastas'ın, Karamuk- lu Karlok köylü Pavlos'un kırk ki ilik çetesi,

Hafik kazası: Otuz ki ilik bir Ermeni çetesi.

Darende kazası: Ufak ölçüde çarık hırsızlan.

Tenos kazası: Bo azlıyan da larından inerek köy ba- san ve yine o da lara dönen elli ki ilik bir Ermeni çetesi.

Divri i kazası: Siyasî çete yoksa da Kasımo lu sma- il, Süleymano lu zzet, Hamuçlu Ali, Zurnacı Hüseyin'in yol kesenlik yapan çeteleri, bütün bu geni ve sahipsiz gibi görünen topraklar üzerinde köyleri ve kasabaları haraca kesiyor, soyuyor, yakıp yıkıyorlardı. Türk e kıyası daha çok paraya ve mala kastederken siyasî Rum ve Er- meni çeteleri mala, cana birden kastediyor, bastıkları köyleri yakıp yıkmadan çekilip gitmiyorlardı.

Re it Pa a'nın gözleri dört açıldı: Demek ki, vi- lâyet sınırları içinde dönüp dola an en azından be yüz e kiya vardı. Ço u da siyasî amaçlarla kurulmu ve ip- leri dı ardan çekilen çetelerdi. Bunlar, çok kan dökücüydü. Hepsinin ellerinde de Rus, Osmanlı, Avusturya. Al- man, ngiliz tüfekleri vardı.

Kaymakamlar ve mutasarrıflar. Re it Pa a'ya verdik

leri raporlarda a ız birli iyle bir gerçe i dile getiriyorlardı ki o da uydu :

Jandarmalarımız, bu siyasî gayri müslim çetecilerin üzerine varıp da onları sıkı tırdı ında bütün azınlık köy-leri, silâhlanarak bu çetelerden yana geçiyor ve onlarla birlikte jandarmalara kar ı koyuyor ve onları kolayca püs-kürtüyorlardı. Re it Pa a, telgraf ba ında kaymakamlarını, mutasarrıflarını bir kez de yakından dinleyerek tam bir kanı sahibi olduktan sonra stanbul'da Dahiliye Nazırına öyle bir telgraf çekmi ti:

«Vilâyet dahilinde bugünün en mühim meselesi olan asayi ve inzibat hakkında nazarı dikkati a hanelerini celbetmeyi lâzımei memuriyet ve hamiyet tanıyorum; asayi i en ziyade bozuk olan mahal Amasya sanca ıdır. Bu lıvanın müstakil Canik sanca ıyla hem hudut olmasından dolayı müteaddit siyasî Rum çeteleri mevcut oldu u gibi bunlara mukabil müsellaah asker kaçaklarından müte ekkil islâm çeteleri de vardır. Katli nüfus, gasbı ga ret, da a adam kaldırmak, ya kasten ya kayıtsızlık yüzünden hapishanelerden firarlar, Amasya sanca ı için her gün görülen vak'alardır.

Asayi ve inzibatın teminiyle mümasil hadiselerin izalesi hakkında ciheti askeriye ve mülkiyece imdiye kadar tedbir alınmakta ihmal ve tekâsül vukuu inkâr olunamamakla beraber bu halin devam edip gitmesine en ziyade ~~sak~~ olan ey vesaiti inzibatiye ve takibiyenin keyfiyet ve kemiyetçe noksan oldu una kanaati kâmile hasıl ettim.

Be on gündenberi ba gösteren ekavet vakaları faillerinin kovalanıp tutulması için yapılan tebligata kar ı jandarma kadrosunun noksanı, mevcut efradın bu gibi i lerdeki kabiiiyetsizlikleri ve iki üç aydanberi aylık alamamaktan ileri gelme evksizlikleri ileri sürülerek cevap verilmesi bunun **en bahir** delilidir.

Vilâyet jandarma alayı kadrosu esas itibariyle 1452 piyade ve 480 süvariden ibaret olup bugünkü mevcudu ise 936 piyade ve 350 süvariden ve bunların ço u da hiç bir i e yaramayan bakaya ve firari efrat ile kısmen gönül

lülerden ibarettir. Hapishane ve posta muhafızlı ı, emir berlik, yazı i leri gibi muhtelif hizmetlere ayrılan miktar tenzil olundu u takdirde mevcut 523 piyadeye ve 205 süvariye maksur kalıyor ki arzetti im kabiliyette bulunan bu efrat ile bir milyona yakın nüfuslu bulunan üç livaya, yirmi iki kazaya, altmı nahiyeye bölünmü bir vilâyet asayı inin ne dereceye kadar temin olunabilece i teemmüle ayandır.

Bir taraftan açlı ın, bir taraftan türlü türlü emellerle, maksatlarla karga adan istifade etmek isteyen muhtelif âmillerin tesiriyle irazeden çıkarak fevkalâdelik kesbetmi olan mahallerde bu kadro ile i görülmek kabil de ildir. Nisbeten sükûn ve asayı bulundu u zannolan Kastamonu ve Konya gibi civar vilâyetlerden alınacak kıymetli efrat ile kadro ihtiyaç derecesinde geniletilir veyahut buraca i e yarar zabıt ve efrat tedarik olunabilmek için aylıkların zamlarıyla beraber her ay verilmesi temin edilir ve kadronun geniletilmesi mümkün olmadı ı takdirde imdiki noksanının tamamlanması için maa ve zabıt meselesi temin edilmekle beraber takip i lerinde meleke kazanımı muktedir zabıtlar kumandasında tam mevcutlu iki bölük asker daimî surette jandarmaya kuvvetüzzahr olarak tayin ve izam buyurulur ise asayı meselesinin barılabilce ini ve aksi takdirde bu vesait ile hiçbir ey yapılmak imkânı olmadı ını anladım.

Arzetti im asker meselesi için kolorduya veyahut mülhakattaki fırkalara müracaat konusu hatıra gelirse de askerinin terhisinden dolayı bunların da mevcudu sıfıra indi i gibi imdiye kadar vücutlarından asayı itibariyle hiçbir istifade temin edilmedi i de bugünkü halae meydana bulundu undan buralardan fazla bir ey beklemek fikrimce abes olur. Binaenaleyh, maruzatımı lâıyk oldu u ehemmiyetle telâkki buyurarak harb musibet ve âfetlerinden zaten pek ziyade müteessir ve mutazarrır olan bu havalı ahalisinin mal ve can ve namuslarının muhafazası çaresinin bir an evvel istikmali zımında icap edenlere emri kat'i verilmesini sureti mahsusada arz ve istirham eylerim.

Sivas Valisi RE T»

Re it Pa a'nın bu önemli telgrafına Dahiliye Nazırı .Ali Kemal bey hiç bir kar ılık vermemi ti. Bir milyon yurttan canı ve malı tehlikededir diye bar bar ba iran bu valiyi i itmezlikten gelmi ti. Bunda çokça a ilacak bir ey yoktu. Bu, eski Babîali zihniyetinin hâlâ süregelmekte oldu unu gösteren bir belgeydi. Babîali, eskiden beri «kös dinlemi » bir bürokrasi yata ıydı.

Telgraf, istanbul'a çekildi inde. Dahiliye Nazırı AH Kemal beydi. Re it Pa a da bunu biliyordu. Me rutiyet devriminden sonra «hamiyet» sözcü ünü en çok kullananlardan biri de bu kös dinlemi Ali Kemal beydi. Bunu da biliyordu. Hamiyet sözcü ü üzerinde bu denli durmu olan bu adamın hiç oimazsa sudan bir kar ılık vererek bu i - ten sıyrılması beklenebilirdi. O bunu da yapmamı tı. Neden mi? Gerçekten bunun çok önemli bir nedeni vardı. Ali Kemal'in paçaları ate almı tı. Yangın saça ı sarmak üzereydi.

Re it Pa a, bu önemli nedeni ancak birkaç gün sonra anlayabilmi ti. Bir zamandanberl stanbul'da «Mustafa Kemal meselesi» diye büyük karga alar yaratan bir sorun ba göstermi ti. Mustafa Kemal, Damat Ferit ve avanesini atlatarak büyük bir memuriyet koparmı ve Anadolu'ya kapa ı atmı , burda da ihtilâlcı dü üncelerini açı a vuran emirleriyle valilikleri, kumandanlıkları sarsmaya, daldıkları gaflet uykusundan uyandırmaya ba lamı tı.

Me er Vali Re it Pa a, kendi vilâyetinin asayi ini korumaya çalı rken Damat Ferit'le nazırlar da Mustafa Kemal'in ki ili inde beliren büyük tehlikeyi ate bacayı sarmadan söndürmeye çalı yorlardı. Bütün Babîali, bunun için seferber olmu tu.

Onlar, koltuklarını yitirmek korkusuyla yalnız Sivas'ı de il, bütün Türkiye'yi unutmular dı. Re it Pa a, Mustafa Kemal'in Amasya'dan kendisine de göndermi oldu u u bildiri ile büsbütün uyanmı tı :

«Sivas Valisi Re it Pa a Hazretlerine :

Vatanın tehlikeli inkisamını aynen gösteren safhanın hunin icraatı, vicdanı milliyi bir emeli halâs etrafında ve Müdafaayı Hukuku Milliyi ve Reddi lhak Te kilâtı namı

altında seri bir surette toplamaya ba lamı tır. Yalnız mi-tingler vesaire gibi tezahürat, büyük gayeleri hiç bir vakitte kurtaramaz ve ancak sinei milletten bilfiil do an kudreti mü terekeye istinat ederse rehakâr olur.

Kuvayı milliyeyi bugün için böyle yanlı yollara sevk ile da itmanın mücazâtını vatanımızın aleyhinde ve pek mebzul surette görmekteyiz. Binaenaleyh stanbul'un i - bu muhalif cereyanları, artık, Anadolu'ya ve amal ve hissiyatı milliyeye hâkim de il, tabi olmak mecburiyeti va taniyesidir ve payitaht düveli itilâfiye tarafından tahliye edilinceye kadar bu mecburiyetin mutlak oldu u kana atındeyim ki bu hal bittabi zatı devletlerince de takdir buyurulur. Melfuf arizamda takdim olunan vaziyet, bugün seri ve umumî bir millî kongrenin in'ikadını icap ettirmektedir. Bu davet, her tarafa tamim edilmi tir. Devletin in kisamı mevzuubahis oldu u bir sırada dü man propagan dasıyla ba veren Kürdistan istiklâli gibi cereyanlar dahi bilmuhabere taraftarlarını celp ve hilâfeti saltanat etrafındaki gayei mü terekemize davet ve tamamii mutabakat suretiyle lehülhamt lehimize dönmü ve kongreye davet olunmu tur. Bu millî ve hayatî mesele için zatı devletleri gibi vatanperver ve sahibükelim mütefekirlere teveccüh eden fedakârlık bilhassa pek büyüktür. Bu gaye, felahı millî istihsal edilinceye kadar acizleri Anadolu'dan ve sinei milletten ayrılmayaca ima ve bu noktada nihayetine kadar bir ferdi millet gibi çalı aca ima millete kar ı mukaddesatım namına söz verdim.

Hiç bir kuvvet, bu azmi milliye mâni olamayacaktır.

Bu kararı âcizanem umum Anadolu'da re'sikârda bulunan mesul ve kıymettar umum arkadaş larımın içtihat ve kanaati mü terekesine istinat etmekte oldu unu da ilâveten arz ile ihtiramatı mahsusai kalbiyemi teyit eylerim efendim hazretleri.»

22 Haziran 1919

Üçüncü Ordu müfetti i yaveri fahriî
Hazreti ehriyârî Mirliya
MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal'in «melfuf arıza» dedi i yazı da «devletin tamamıyeti, milletin istiklâli tehlikededir» diye ba layan ünlü ihtilâl bildiri idi.

Re it Pa a'nın eline Mustafa Kemal'in bu ihtilâl bildirisinden sonra, Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in o çok tehlikeli ve alçakça bildirisi gelmi ti: «Mustafa Kemal Pa a, büyük bir asker ve gerçekten vatanperver olmakla beraber..» diye ba layan bu bildiri memleketin mülkî amirlerine de onu kısıkvrak ba lamak için emir vermi oluyordu.

Dahiliye Nazırının bu bildirisi, Re it Pa a'yı arpac kumrusu gibi dü ündürmeye ba lamı tı. Talihsiz vali. imdi kendisini örs ile çekiç arasında görüyordu.

Mustafa Kemal Pa a, onun valilik etti i topraklar üzerinde ihtilâl meclisi toplayacaktı. Sivas'ı bir ihtilâlciler ehri yapmaya hazırlanıyordu. Onun toplamak istedi i kongre, bir ihtilâlciler kongresinden ba ka bir ey de ildi.

Buna göre. Re it Pa a, Ali Kemal beyin valisi olduğundan Mustafa Kemal Pa a ile herhangi bir ili kide bulunamayacak duruma dü üyordu.

Gerek Mustafa Kemal'in, gerekse Ali Kemal beyin bildirisi aynı günde Re it Pa a'nın eline gelmi ti.

Tecrübeli Vali, a kına dönmü tü. Çok zor bir duruma dü tü ünü anlıyordu. Onun amiri Ali Kemal beydi. Onu dinlemek zorundaydı, ekme ini de o veriyordu. çide Anafartalar kahramanının sözlerini dinlemek istiyordu. Bunun için öylece dü ündü :

«Kanun, iyice incelenirse, millî isteklerin ve ihtiyaçların açıklanması demektir. Bu iki bildiriden hangisi milletin iste ine daha uygundur? Mesele bunun bilinmesine kalıyordu.»

Acaba içlerinde Re it Pa a da bulunan Anadolu valileri, Mustafa Kemal'in dediklerine kulaklarını tıkar ve ona sırtlarını dönerlerse daha mı iyi ederler, yani milletin iste ine daha uygun mu kar ılık vermi olurlardı?

Re it Pa a, Anadolu'ya yeni gelmi ve memleketin çeteler elinde mim inim inledi ini görmü ve stanbul'un da bu duruma hiç kulak asmadı inı deneyerek anlamı tı. Re it Pa a, vicdaniyla uzun boylu dövü mek zorunda kalıyordu. Mevkii ve ekmek parasıyla bu yeni, heyecanlı millî durum arasında bir denge kurmak gerekiyordu. Bu her babayi idin yapaca ı i de ildi.

O, bir gaflet eseri olarak Hürriyet ve tilâf Partisi'nin Anadolu'ya vali olarak gönderdi i bir adamdı. O, bir Hürriyet ve tilâf Partili gibi dü ünemezdi. Bir yandan da mat ve mülk namına hiçbir eyi olmayan bir adamdı. Biricik geçim kayna ı, devletin verdi i maa tı. Açıkta bırakıldı-nda kimden yardım görecektir, açlı inı neyle dindirecekti?

Mustafa Kemal Pa a, onun geçimine yardım edebilir miydi? Mustafa Kemal Pa a'nın, Erzurum'dan sonra Sivas'ta da bir ihtilâl kongresi toplamaya çalı rken stanbul hükümetince i inden atıldı inı da bilmiyordu.

Re it Pa a, bu duruma ne yanından baksa zorlukla kar ıla ıyor, bunu çözümlenecek bir çare bulamıyordu.

Bir yan da onu avutan kimi belirtiler vardı. Sivas halkı arasında onun yaydı ı ihtilâl dü üncelerine kar ı sıcak bir ilgi uyanmı tı. Müdafaayı Hukuku Milliye ve Reddi lhak Cemiyetlerinin halkın varlı ı bakımından olan de eriyle stanbul hükümetinin dayandı ı Hürriyet ve tilâf Partisi'nin de eri arasında do ru bir ölçü me yapmak gerekiyordu. Yine anla ılıyordu ki 1908 hürriyet ihtilâlini yapan ordu, bu sefer de millî kurtulu davranı larına kılavuzluk edecekti. Bu, açıktı.

Re it Pa a, Sivas'a varmak üzere stanbul'dan ayrılırken Hürriyet ve tilâf Partisi liderlerinden birkaçı, onu u urlamaya gelmi ti. Bunlardan biri, partilerinin sözcüsü olarak ona unları söylemi ti:

— Siz, bizim babamızsınız. Sivas vilâyetini bu kana atla elinize verdik. Orada o ullarınızı (Hürriyet ve tilâf çılar) tenvir ediniz, ir at ediniz, nizam ve ntizam altına sokunuz.

Buna «hay hay» dememek elinde de ildi, bu köprü

yü mutlaka geçmeliydi. Re it Pa a, Sivas'a vardı ında verdi i bu sözü, çoktan unuttu tu bile. O, imdi ancak kanunun ve vicdanın emrinde namuslu bir yönetim adamıydı. Yalnız, onun unuttuklarını, Hürriyet ve tilâf Partisi'nin Sivas'taki kuyrukları unutmamı tı. Bir gün, bir adam ziyaretine geldi. Bu, eski Sivas mektupçusu Elleziolu (lyaszade) Halit beydi. Kendisini öylece tanıttı:

— Hürriyet ve tilâf fırkasının Sivas ubesi Reisi!

Re it Pa a'nın aklına hemen stanbul'dan ayrılırken vaadetti i «babalık» gelivermi ti. te, ilk «o ul» da çikagelmi ti. Bu ara, Re it Pa a'nın burnuna kötü bir kokukuşarpmı tı. Herifin a zı le gibi rakı kokuyordu. Evet, Damat Ferit Pa a'nın Sivas temsilcisi sarho tu. Konurken, sözcükleri alkol kokusuna bulanarak çıkıyordu.

Re it Pa a, bu saygısız «o ulsa yine de güler yüz gösterdi. Bu le gibi kokuyu duymazlıktan geldi.

Halit bey, hiç bir «buyur» i areti beklemeden geçip, pa anın sa ındaki koltu a uzanır gibi oturmı tu, buna yayılmak demek daha do ru ydu.

Adam, senli benli konu uyordu. Sanki valinin kırk yıllık ahbabıydı.

Halit bey, ho be ten sonra, sözü ttihat ve Terakki'ye getirip veri tirmeye ba lamı tı. Bu parti adamları idetle kovalanmalı, tutulup ba ları ezilmeliydi.

Re it Pa a :

— Neden? diye sorunca öteki, u kar ılı ı verdi:

— Hürriyet ilân ettik, dediler, eski hayratı da berbat edip bütün hürriyetimizi elimizden aldılar. Sopayla intihap yaptılar; kendi meclislerine bile danı madan harp açtılar, milyonlarca vatan evlâdını vatan hudutları dı ında öldürttüler. Ba dat dü erken onlar Galiçya'da Avusturya topraklarını müdafaa ettiler. Bir yandan da hırsızlı a germi verdiler. Ma azaları resmen soydular, eski devirlerin müsaderelerine ta çıkarttılar. Zelili celil, celili zelil eylediler. Aya ı ba , ba ı ayak yaptılar. Arap kavmi necibini incittiler, bizden so uttular. Daima oynar gibi so ukkanlılık içinde tehcirler yapıp on binlerce insanı kıtadan kıtaya a ırdılar. Nihayet, mülkün dörtte üçünü el

den çıkardılar. Sonunda milyonları dercep edip savuttular. Pirincin taını ayıklamak için bizim firkanın omuzuna bıraktılar.

Re it Pa a. durgun bir sesle :

— Memlekette kanunun hâkim olmasını lâzım görüyor musunuz? diye sordu.

— Tabii.

— O takdirde devlet idaresinde hata veya suç işleyenler Divan ı Âli'den ba layarak mevkilerine, vazifelerine göre derece derece mahkemelere tevdi olunur. Varılacak neticeye göre cezaları verilir.

Öteki bir kakhaha atarak:

— ttihatçılar kanun tanıdılar mı ki, biz de onlara kanun dairesinde muamele yapalım? Siz, Fosfor Mustafa Pa a'ya Erzurum müftüsünün verdi i cevâbı bilir misiniz?

— Hayır!..

Halit bey, bundan sonra bacak bacak üstüne atarak unları anlattı:

— Fosfor Mustafa Pa a, ttihatçı gibi uluorta i görürdü, saını solunu dü ünmezdi. Erzurum valisi iken de derebeyvari davrandı, unu hapsetti, bunu sürdü, istediine, dayak attırdı, bütün vilâyeti titretti. te. bu adam, bir gün Erzurum müftüsüyle konu uyordu.

Sözün akı na uydu, müftüye sordu :

— Kabirde sual cevap varmı . Münkir Nekir adlı iki melek gelip ölülere bir eyler sorarlarmı . Do ru mu?

Müftü efendi hiç dü ünmeden cevap verdi :

— Do rudur, hem de bu sual cevap pek a ırdır pa a hazretleri. Ama sizin için böyle bir geçit noktası yoktur. Münkir'le Nekir, efendimizi kabirde rahatsız etmeyeceklerdir.

— Neden?

— Çünkü, ölülerin mezarda sorguya çekilmeleri imanlarının veya imansızlıklarının anlaşılması, imanı olanların cennete, imansız olanların da cehenneme yollanmaları içindir. Zatiâlinizin makamı cehennem oldu undan sual melekleri tarafından imtihana çekilmenize hacet kalmayacaktır.

Halit bey, bu hikâyeyi anlattıktan sonra, yapımı oldu u büyük etkiyi hesaplayarak anason ve pastırma kokularıyla cilalanmış bir kahkaha attı ve hikâyesine u sonucunu ili tirdi:

— İttihatçıları da mahkemeye vermek zaittir. Onlar sorgusuz sualsiz ipe çekilmelidir.

Re it Pa a, bu sarho la bir tartı ma kapısı açmaktan dikkatle sakınarak konu mayı daha durgun bir alana götürmek istedi:

— Fırkanızın vaziyeti nasıldır? Kulübünüzde kaç kişi mukayyet? Halkın size kar ı dü üncesi ne ekildedir? Seviliyor musunuz? Alâka görüyor musunuz? dedi ve sonra kesesinden at nalı gibi kocaman bir mühür çıkararak Re it Pa a'ya gösterdi:

— Hürriyet ve tilâf fırkası da, halk da, Sivas'ta u gördü ünüz fakir insandan ibarettir. Ben dü ünürüm, söylerim, fırka mührünü, halk da kalıbını basar!

Halit bey, sonra pek yüksekte bir poz aldı:

— Mühür kimdeyse, Süleyman odur. n aallah bu Süleyman sizden ho nut olur, siz de Süleyman'dan memnun kalırsınız. imdilik Allahaismarladık.

Halit bey, gitmek üzere aya a kalktı, kapıya dek gitti, yine geri döndü. Re it Pa a'nın yanına gelerek onun kula ına fısıldar gibi öyle dedi:

— Mustafa Kemal Pa a'nın itttihatçılı ı hortlatmak için didinip durdu unu elbette biliyorsunuz. Enver'ler, Talât'lar, kaçarken onu yerlerine vekil bıraktılar; emrine de birkaç yüz bin altın verdiler. Anadolu'ya geçip itttihatçılı ı hortlatmasını emrettiler.

Fakat, eski çamlar bardak oldu. imdi, kimse dolma yutmuyor. Heriflerin maskesi dü tü, yüzlerinin karası meydana çıktı. Onun için aldırın yok. Herkesin kula ı Hürriyet ve tilâfta, itilâf devletleri de bizimle dost. Mustafa Kemal bo una yoruluyor. Lâkin ne de olsa, ordu kumandanlı ı etmiş bir asker. Zarar vermese bile mide bulandırır. Merkezi umumiye yazdım; azlını istedim. Bugün yarın onun da çanına ot tıklarlar. Sizden niyazım, ondan tel

graf filân alırsanız bana bildirmenizdir. İkinci bir niyazım da onun a zını kullanan Rasim beye yüz vermemenizdir.

Re it Pa a :

. — Rasim bey mi? diye sordu.

— Eski Sivas mebusu, iline kadar ttihatçı. Daha do rusu, yeni ba tan mebus olabilmek için, ttihatçılı a sadakat gösteriyor. Mustafa Kemal'in emriyle müdafaayı Hukuk Cemiyeti diye bir dirinti meydana getirmek istedi. Tek bir adam kandıramadı. Kazdırdı ı mührü koynunda gezdirip duruyor.

— Mühür kimdeyse Süleyman odur, demi tiniz. Demek Rasim bey de bir Süleyman.

— Aramızda fark var. Ben parma ımı kaidırsam Sivas aya a kalkar. Rasim bey, davul zurna çaldırsa kulak asan, dinleyen olmaz.

Rasim bey, da ıtılan stanbul meclisi mebusanından Re it Pa a'nın arkada ıydı. Pa a, onu temiz bir nсан olarak tanıdı. Mebusların ço u, onu seviyordu. Rasim beyin. Mustafa Kemal Pa a ile ba lantı kurması Re it Pa a'nın çok ho una gitmi ti. Bu genç adam, özü sözü bir kimseydi. Onunla içten ve zevkli konu malar yapılabilirdi.

Rasim beyin bu yeni durumu Re it Pa a'nın çok ho una gitmekle beraber onunla ne biçim bir ba lantı kuracağını kestiremiyordu. Hürriyet ve tılâfçıların errine u - ramadan onunla kar ılıklı konu abilmesi çok güçtü. Ejderhaları ku kulandırmamak gerekiyordu. Yoksa, valilik elden gidebilirdi.

Bütün tehlikesine kar ın Rasim beyi görmeyi çok istiyordu. Rasim bey, bir gün kendisi kalkıp Re it Pa a'nın ziyaretine geldi ve onu sevindirdi.

Re it Pa a'nın bu eski mebus arkadaşına ilk sorusu u oldu :

— Mustafa Kemal Pa a ne yapıyor, ne yapmak istiyor?

— Vatani parçalanmaktan, devleti batmaktan, milleti esir olmaktan kurtarmak istiyor.

— Neye güveniyor?

— Türkün ahametine, cesaretine, fedakârlı ına! Ra sim bey, Mustafa Kemal'in yirmi iki gündür Anadolu'da bulundu unu, valilerle müstakil mutasarrıflara birçok bildiriler, direktifler gönderdi ini ve bunları incelemesini söyleyerek Re it Pa a'yı uyardı. Kendisinden önce vali vekilli i görevini yapmı olan Hasbi efendi, bu dosyayı Re it Pa a'ya vermemi ti. Acaba bu bir unutkanlık mı. yoksa bir kasıt mıydı?

Re it Pa a, bunun üzerine hâkim olan Hasbi efendi- yi ça ırtmı , bu dosyayı getirmesini istemi ve almı tı.

Hâkim ve vali vekili Hasbi efendi bu dosyayı henüz yeni vahye verecek zaman bulamamı tı. Hürriyet ve ti- lâf Partisi'nin Sivas Te kilâtı Ba kanı Halit bey, Re it Pa- a'yı, Sivas'a geldi i günün hemen ak amüstüne do ru ziyaret etmi , Rasim bey de ertesi gün onu görmeye gelmi ti. Arada yirmi dört saatlik bir ara vardı.

Re it Pa a, 12 Haziran 1919'da Sivas'a varıp valilik kona ına yerle irken, Mustafa Kemal de Havza'dan Amas- ya'ya geliyordu. Bunun için de Re it Pa a, Ali Kemal'in o tehlikeli telgrafıyla Mustafa Kemal'in ihtilâl bildirisini henüz almamı tı.

i te, Re it Pa a, Sivas'a gelmeden önce. Hasbi efen- dinin eline geçmi ve bir zarfın içine doldurulmu olan daha önceki ihtilâl bildirisi ve direktiflerini imdi eime almı merak ve dikkatle incelemeye ba lamı tı. i kin zarfın içinden ilk kâ ıdı çekmi , okumu tu; öyle ba lı- yordu: «Sivas Vali Vekili Hasbi efendi hazretlerine :

zmir'in ve maalesef bunu takip eden Manisa ve Ay- dın'ın i gali müstakbel tehlikeyi daha alenî ihzas etmi - tir..» dedikten sonra Türk milletini büyük ve heyecanlı mi- tinglerle bu i gali protesto için uyarmayı salıklıyor, ve gayri müslimlere kar ı yapılacak ta kınıklara hiç bir va- kit fırsat verilmemesi gerekti ini söylüyordu.

Re it Pa a, Mustafa Kemal'in bu bildiride gösterdi- i yüreklili e hayran olmu tu. Genç ihtilâlcı pa a, daha imdiden memleketin gerçek sahibi ve koruyucusuymu gibi konu uyordu. Re it Pa a'nın merakı artmı tı. kinci belgeyi dikkatle çekmi ve okumaya ba lamı tı. Bu, onun

istanbul Harbiye Nezaretine yazdı ı bir yazıydı ve öyle diyordu:

«Harbiye Nezareti Celilesine:

C. 2 Haziran 1919 ifre:

Sivas ve civarında bulunan Ermenileri ve bilâhare gelen mültecileri tethi edecek hic bir hâdise olmamı tır. Ne Sivas'ta ve ne de civarında daii endi e hiçbir hal yoktur. Herkes sakinane i ve güçleriyle me guldür. Bunu sureti katiyede arz ve temin ederim. Binaenaleyh, ngiliz notasındaki istihbarat membainın ne oldu u âcizle rince bilinmemek lâzımdır. zmir'in ve Manisa'nın i gali müessifi üzerine ahali slâmiyece yapılan ve anasırı Hris tiyaniye hakkında hiçbir fikri husumet tazammun etmeyen içtimalardan belki de bazılarının mütevahhi olmaları varidi hatırdır.

tilâf devletleri, milletimizin hukuk ve istiklâline riayet ., kâr kaldıkça ve millet, vatani tamamii masuniyetinden emin buldukça, anasırı gayri müslimenin duçarı ha yet olmasına hiçbir sebep yoktur ve bu bapta devlete kar ı her türlü mesuliyeti taahhüt ve buna tamamiyle emniyet buyurulmasını istirham ederim. Fakat, stiklâl ve mevcudiyeti milliyeyi imha ve bakayı hayatı tehlikeye isal eden i gal, suikast ve taaddi gibi zmir havalisinde görölmekte olan fiiliyatın zuhuratı mümasilesine kar ı ne milletin heyecan ve teessürat ı vicdaniyesini ve ne de buna müstenit tezahüratı milliyeyi men, tevkif için nefsimde ve hiç kimseden kudret ve takat göremeyece im gibi, bu yüzden tahaddüs edecek vakayi ve hâdisdtın kar ısında mesuliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim.

Mustafa Kemal.»

Mustafa Kemal, bu yürekli ve demir gibi yurt ve insanlık kokan yazıyı Harbiye Nezaretine gönderirken birer suretini de kumandanlık ve valiliklere göndermişti.

Re it Pa a, bunu okuduktan sonra bir sigara tellendirerek öylece dü ünme zorunda kalmı tı:

« te, cesaretin allyulâlâsı böyle olur ve bir milleti

ayaklandırmak istiyen bir inkılâpçı, kendilerinde kuvvet ve kudret hissedenlere karşı böyle ağız kullanır. Lâkin, Mustafa Kemal Paşa, İngiliz notasına ve Sadrazama böylelikle karılıklı verirken acaba neye istinat ediyor? Tahsilat yüzde otuza dü mü , malsandıkları tamtakır, memurlara aylık verilemiyor. Umumî terhis münasebetiyle, kolordu mevcutları yüzde on nisbetine dü mü . Yeni efrat alınmıyor, daha doğrusu alınmıyor. Alınsa da şu pahalılıkta giydirilmeleri, yedirilip içirilmeleri imkânsız. Her da da, her derecede bir kaç çete, karargâh kurmuş, köylüyü ve ehirliyi korku içinde ya atıyor. Siyasî vaziyet ise berbat. Dünyanın en büyük ve en kudretli devletleri aleyhimize. Bunlardan bir kısmı yurdun en mühim noktalarını ellerinde bulunduruyorlar. Bir yandan da yorulmamı, yıpranmamı bir orduyu vatanın bö rüne sokmuşlar. O vasıtayla da manevî kudretimiz üzerinde tazyik yapıyorlar. Evet, bu vaziyette Mustafa Kemal'in istinatgahı ne olabilirdi?»

te, Re it Paşa bunu karşı ziyaretini yaptı . sırada eski mebus arkadaşları Rasim beye sormuş , ondan şu karılıklı almıştı:

— Millet!...

Re it Paşa, bu denli kolay bir karılıklıla yetinmemiştir. in daha derinliklerini kurcalamak hevesine kapılmıştır. Ona milletin bezgin ve yorgun olduğunu söylemiş , böyle bir millete ne yapılabileceğini öğrenmek istemiştir.

Rasim bey, Re it Paşayı a kına çeviren şu karılıklı vermiştir:

— Mustafa Kemal Paşa, çok büyük bir ahsiyettir. Onun her güçlü ü yeneceğine inanmak gerektir. Millete gelince o, mânâsız bir harpten bıkkındır. Fakat, boynuna zincir takılmak istendiğini anlarsa arslan kesilir, ate kesilir, yıldırım kesilir. te Mustafa Kemal Paşa o arslana, o ate e, o yıldırıma istinat ediyor.

Re it Paşa, bu taptaze heyecana bayağı imrenmiştir. Ne ipirin, ne taptaze, ne güzel ve ne yüksek bir heyecandı bu!.. Yalnız, bir milyon yurttan malını, canını, namusunu korumakla görevli bir idare adamı bir ihtilâle gözleri kapalı nasıl katılabilirdi?

O. 1908 hürriyet devrimine karı mı bir ttihatçıydı. Bu yeni karga aya gülyüz gösterebilmeyi akılı, bir idareci olarak bir türlü almıyordu.

Bunun için de adımlarını çok dikkatle atma a karar vermi ti. Bu arada Rasim beyden müdafaayı Hukuk ve Reddi lhak Cemiyetleri üzerinde bilgi almayı da unutmamı tı. Ona öyle bir soru sormu tu:

— Hürriyet ve tilâf Kulübünün reisi hem ehriniz Ha lit bey, o kulübü nefsinde temessül etti ini söyledi. Sizin cemiyet de o ekilde mi? Sade bir mühürden ibaret mi?

Rasim bey, bu soruya temiz yürekli bir dost olarak kar ılık verdi:

— O kadar kalabalık de iliz. Fakat ba ta müftü olmak üzere ulema takımı hemen hemen bizimle beraberdir. Okur yazarların, bilhassa münevver gençlerin hepsi etrafımızda toplanıyor. Millî vaziyetin a ırlı ı, yurdun bölü ülmek istendi i hakikati, daha açık surette anla ılırsa bütün halk, hattâ Hürriyet ve itilâfçıların siyasî ihtiras veya ahsî menfaat takip etmeyen takımı da bize iltihak edecektir. Çünkü, dâva, vatan davasıdır, istiklâl davasıdır.

Sivas'a gelir gelmez, bölgenin siyasî durumu üzerinde, Re it Pa a'nın ö renebildikleri bunlardı. Daha sonra da doktor brahim Tali beyle görü en Re it Pa a, Mustafa Kemal'in i i sa lama ba lamak için kendi adamlarını daha önceden gidece i yere gönderip orda bir ortam yaratma a çalı tı ını anlamı tı. brahim Tali bey, illegal bir ihtilâlcı ortam hazırlamak için çok kuvvetli bir propaganda yapmaktaydı. Mustafa Kemal gelinceye dek, Sivas Millî örgütünün hazırlanması gerekti.

Re it Pa a. görü tü ünde, ondan da Mustafa Kemal Pa a'nın dehasından lâflar i itmi ti. O da batmakta olan Türkiye'yi ancak böyle bir liderin kurtarabilece ini söylemi ti. Re it Pa a, hâlâ sallantıdaydı. Bir yönetici olarak hâlâ kafasını bu i e yatıramamı tı. Yine, bir yönetim adamı olarak çalı acak, elden geldi ince serinkanlı ve akıllı davranacaktı.

Re it Pa a, bütün imparatorluk ülkelerini yitiri imizi

do al buluyor ve i in ancak bu kadarlıkla kalaca ın! sa-
nıyor ve Türkiye denen gerçe in haritadan silinmek is-
tendi ine bir türlü inanmıyordu. zmir'in i galine de, bu
yüzden geçici bir saldırı gözüyle bakıyordu.

Bu dü üncelerle davranma a çalı an Re it Pa a, s-
tanbul'un emirlerini elden geldi ince uygulama a çalı i-
yorsa da Mustafa Kemal'in ihtilâlcı çalı malarını da gör-
mezlikten geliyordu. te bu ılımlı yönetme kararıyledir
ki, daha sonraları Erzurum Kongresine katılmak için Si-
vas'tan delege seçilen Evkaf ba kâtibi Ziya beyle ö ret-
men Fazlulian beyin seçilmelerine, yol paralarının millet-
ten toplanmasına ses çıkarmamı tı.

Bu, devlet aleyhine i lenmi bir suç oldu u için kim-
lerin bununla ilgili oldu unu ara tırmaktan da uzak kal-
mamı tı. Bu da ilerdeki bir sorumluluk kaygusuyla olmu -
tu.

Ziya bey, gece gündüz içen bir adamdı. Bir içki sof-
rasında gidecek delegeler aranırken :

— Ben giderim, demi ti. Sonra, bunun kelleyi koltu-
a almak demek oldu unu anlayınca, gitmek istememi -
ti. Faziullah Hoca da bu i in yenili ini sevmi olanlardan
biriydi ve gözleri kapalı ileri atılmı tı. öhret dü künü,
harisin biriymi ve mebus olmak meraklısıydı.

Bu iki namuslu adamı böylece Re it Pa a katında le-
kelemek isteyen, Hürriyet ve tilâfın Sivas ubesi Ba -
kanı Halit beyden ba kası de ildi. Rasim beyle Müftü Ra-
uf efendiye göre ise bu iki adam karakterli, namuslu, yurt-
sever ki ilerdi.

Re it Pa a, bu iki adamın bunca tehlikeyi küçümse-
yerek Erzurum'a do ru yola çıkı larının, ruhlarının derin-
li inde duydukları bir yurtseverlik heyecaniyle oldu unu
sezmi ti. Onlar vatanın elden gitti ine gerçekten inanmı -
lardı.

Bu denli büyük tehlike yalnız kuru bir ün için göze
alınamazdı. Re it Pa a'ya göre, Babiâli de «Bu Anadolu
yavrularını isyana sevkedecek hataları üstüste i lemek-
ten geri kalmıyordu.»

Babiâli'nin i ledi i en önemli ve korkunç yanlı lık,

sava yıllarındaki Ermeni tehcirine karı mı olanları ihbar edilmesini, tutulup hapsedilmesini ve cezalandırılmalarını istemesi olmu tu. Bu, büyük iftira ya murlarına ve halkın güvensizlik dalgaları içinde bocalamasına sebep olmu tu. Bu yüzden de stanbul hükümetinin prestiji halkın gözünde adamakıllı kırılmı tı.

Rum ve Ermeni halkın sürülmesi, öldürülmesi, yalnız ittihat ve terakkinin kodamanlarınca, o da sava kanunlarına dayanılarak yapılmı tı. Onun için de ortadaki sorumlular, ilkin sava kanun ve zorunlukları, daha sonra devletin sorumlularıydı. Anadolu halkını bu tehcir cinayetlerinden sorumlu tutarak Anadolu'ya yeni bir karga a ve güvensizlik tohumu serpmek do ru muydu?

Sonra, do u vilâyetlerindeki Türk Kürt Müslüman halk, azınlıkların sürgün ve öldürülmesi i iyle hiç ilgili olmadıkları halde general Antranik'in emrindeki Ermeni ordusu eliyle acımadan kesilip biçilmi ti. Ve bu ehitle- rin tutarının be yüz bin ki iye yükseldi i söyleniyordu. Bunların hakkını arayan kimse de yoktu.

Re it Pa a, zarfın içindeki Mustafa Kemal imzalı yazıları çekip okudukça, gözleri açılıyor ve durumu kavrar gibi oluyordu. Bütün bunları, Sivas'a geldi inin ertesi günü ö renmi ti. Mustafa Kemal'in Sivas'ta bir kongre yapılaca ını bildiren yazısıyla Dahiliye Nazırı Ali Kemal beyin o tehlikeli yazısını kar ıla tırarak okudu unda da Re it Pa a, tam anlamiyle kanmı de ildi. Mustafa Kemal'i, hem haklı, hem de güçlü görüyordu. Bütün bu haklı in ve güçlülü ün, gerek stanbul'u, gerekse tilâf devletlerini dize getirecek kertede oldu unu kestiremiyordu.

Ne yapmalıydı, yurda yararlı olacak adımı nasıl atmalıydı? Bunun için, Dahiliye Naziriyle Mustafa Kemal'den gelen yazı ve telgrafları okuyor, bunları vicdanının terazisinde tartarak bir sonuca varma a çalı yordu.

te, tam bu sırada Sivas'a Ali Galip adlı bir ki i geldi. Gelir gelmez de aya ının tozuyla Re it Pa a'nın katına çıktı. Bu, Elâzı 'a yeni Vali olarak atanmı ve stanbul'dan yola çıkarak do ruca^o Sivas'a gelmi ti. Yalnız deildi, yanında birkaç da maiyet memuru getirmi ti.

Ali Galip bey, uzun boylu, dik durulu eski bir kurmay albay emeklisiydi. Karısındaki koltuğa gömülmeden önce kendi adını ve sanını söyleyince Re it Pa a onu hemen tanıdı. Bu adam, Balkan savaından önce Kay sen'den, ttihat ve Terakki'nin bütün adaylarını yenerek kendini mebus seçtirmişti. O meclis, pek uzun ömürlü olmamıştı. Ali Galip bey de bu sırada açıktan açığa Hürriyet ve tilâfçı olduğunu göstermemişti. Bir çokları iç yüzünü anlamıştı halde kendini bağımsız bir mebus olarak tanıtmayı da başarabilmişti.

Re it Pa a, büyük savaş yıllarında onu yitirmişti. Ondan konu almıştı hiç işitmemişti.

te, bu yüzden de, dört yıl öncesinden dalıp bugün karısına bir karabatak kuşu gibi birdenbire çıkivermesi, Re it Pa a'yı bayağı şaşırtmıştı. Elbette, Babiâli, bu tip entrikacılarla işbirliği yapacaktı. Bunun da pek anlaşılacak bir yanı yoktu. Ali Galip, geveze bir adamdı. Re it Pa a'nın deyişleriyle azı kalabalık bir adamdı; habire konu uyordu. Daha çok, övünüyor, durmadan ttihat ve Terakkiye sözü sayıyordu.

Re it Pa a, biraz şakın, biraz üzgün ve sıkıntı içinde bu yavelleri dinlemeye çalışıyor, ya da dinler görünüyordu. Adam, böyle ulu orta konu urken birdenbire de işik bir durum alarak damdan düşer gibi:

— Aman, Pa am, demişti, ben İstanbul'dayken Mustafa Kemal Pa a'nın azli derdestti. Hattâ, Divanîharbe evki de düşünülüyor, konu uluyordu. Resmî bir işi var mı?

Re it Pa a, Ali Kemal beyin telgrafını onun eline tuttu. O da bunu büyük bir ilgiyle okudu ve sonra Re it Pa a'yı anlamlı anlamlı süzerek:

— Peki, ne yapmak fikrindesiniz? diye sordu.

— Hiç!

Re it Pa a bu lâkonik karışılı işi hiç düşünmeden vermişti. Sonra karısındaki adamın kendisini İstanbul'a jurnallayacağını düşünerek:

— Nezaret, bize sadece o zatın azledildiğini ve kendisiyle temastan içtinap etmeli imizi bildiriyor. Hattâ

istanbul'a celbinin Harbiye Nezaretine ait oldu unu tas-
rih ediyor. O halde ne bizce, ne sizce yapılacak bir mua-
mele olmasa gerek.

Ali Galip bey, bunun üzerine kuyru una basılmı bir
yılan gibi yerinden fırladı ve «sol elinin ba parma ını ye-
le inin koltuk kesimine» geçirerek:

— Muhterem pa a hazretleri, dedi. Her vazife ma-
fevk makamdan tebli edilmez. Çok kere hâd.selerin gi-
di inden vazifeler vücuda gelir. Mustafa Kemal Pa a me-
selesi de o kabildendir. **Çünkü**, bu zat, her idare memu-
runu kendi ahsiyle alâkalandıracak ve devlet menfaati
noktai nazarından halü halini üpheli gösterecek takım-
dandır. Nitekim, Dahiliye Nezareti de onun bu vaziyetini
tesbit edip size bildirmi tir. Zatiâliniz, nasıl olur da mas-
lahatın icabını ifada müsamaha edersiniz?

— Maslahatın icabı ne olabilir?

— Devlet aleyhine kıyam etmeyi tasarladı ı sabit
olan Mustafa Kemal Pa a'yı hemen yakalatmak, mahfu
zen istanbul'a yollamak.. Maslahat bunu icap ettiriyor.

— Ne hakla?

Bu, barda ı ta ırımı tı. Ali Galip bey, öfkeden küple-
re bindi. Re it Pa a, hem ya ça ondan büyük, hem de
eski bir Valiydi. Bunun için de onun yüzüne kar ı sö üp
sayacak yüreklili i gösteremiyordu. Sonra, bu korkunç
öfkenin yeri ve zamanı da de ildi. Bunun için ister iste-
mez öfkesini yenmek zorunda kaldı.

— Galiba, lâtife ediyorsunuz. Çünkü bir Vali, hele
sizin gibi bir çok vilâyetler idare etmi tecrübeli bir Vali,
ahsî ekavetler gibi, siyasî ekavetlerin de hemen gide-
rilmesi lâzım oldu unu biz mevkide naçiz çömezlerden
duyma a ve ö renme e muhtaç de ildir.

— Fikrinize hiçbir surette i tirak etmiyorum. Fakat,
münaka amızı mantıkî bir surette bitirmi olmak için i -
tirak eder görünerek, anlamak istiyorum. Mustafa Kemal
Pa a'yı siz benim yerimde olsanız tevkife te ebbüs eder
misiniz?

— Tereddüdsüz!

— Hangi kuvvetle?

— Polis, jandarma ve icabında asker kuvvetiyle!

O zaman. Re it Pa a, bu adamın Dünya Sava ının sonundan beri halkın ruhunda meydana gelmi olan de i ikli in zerresini bilmedi ini anladı.

Mustafa Kemal Pa a'nın unun urasında bir aylık bir zaman içinde halkı kendisiyle ve dü ünceleriyle nasıl ve neden bu denli ilgilendirdi ini anlayamazdı.

Re it Pa a, yönetim adamlarının böyle ve buna benzer zamanlarda çok daha dikkatli ve serinkanlı olmasını söylemek isteyerek a zını açaca ı sırada kapı vurudu ve Hürriyet ve tilâf Partisi Ba kanı Halit beyle Belediye Re isi Zihni efendi içen girdi.

Re it Pa a, iki Vali arasında geçmekte olan tartı mayı bu yeni gelenlerin i itmemesi için susmu ve konu masının bitmi oldu unu anlatacak bir davranı takınmı tı. Yeni gelenleri Ali Galip beyle tanı tırmak isteyince o gülerek :

— Beyefendiyle otelde te errüf etmi tim. Buraya te rifleri de nimet oldu. Kendisini münaka amıza hakem yapalım, deyiverdi.

Ali Galip bey, bunu der demez de Re it Pa a'yla yaptıkları tartı mayı oldu u gibi onlara anlattı.

Re it Pa a, bu patavatsızlık ve saygısızlık kar ısında a ırıp kalmı tı. Az kalsın bu patavatsız herifi tersliye cekti. Çok içerlemi tl. Yalnız, Hürriyet ve tilâf Partisinin bu ta ralı iki kodamanının neler yumurtlayacaklarını çok merak etti inden öfkesini yenmek zorunda kaldı.

Belediye Ba kanı Zihni efendinin görünü e göre, belirli bir dü ünce sahibi olmadı ı meyaandaydı. Acaba o. bu konu malarda nasıl davranacak, ne yanı tutacaktı? Bu, Re it Pa a için oldukça ilginçti.

Halit beyin. Dahiliye nezaretini Mustafa Kemal do layisiyle Vilâyete gönderdi i yazılardan haberi yoktu. Ali Galip bey, ona söyleyince zıvanadan çıktı:

— Ben yazmı tım, e er kuvvetli telkinlerimle istan bul'dakileri cesaretlendirmeseydim Mustafa Kemal Pa a mutlak ensenizde boza pi irirdi.

Bunu söyledikten sonra Re it Pa a'ya döndü, onu baya ı u sözlerle azarladı:

— bavulu biz çaldık, ama parsayı siz toplayacaksınız. Günkü, ordu müfetti ini yakalatmak erefi size nâsip oluyor.

Re it Pa a, Ali Galip beye söylediklerini ona da söylemekten çekinmedi. O, Mustafa Kemal'i tutuklamak için hiç bir makamdan emir almamı tı ve böylece onun katında bir tutuklama konusundan söz edilemezdi.

te. o zaman kızılca kıyamet koptu. Halit bey. a zından anason, pastırma kokularıyla karı ık köpükler saçarak Re it Pa a'ya saldırmaktan çekinmedi ve onu vatan hainli iyle suçlandırıncaya dek ileri gitti. Sanki Re it Pa a'nın âmiri imi çesine onu azarlama a kalkı tı.

Elâzı Vali adayı ise bu durumdan çok sevinçliydi. Bütün davranı larıyla onun dediklerini do ruluyor ve pek" ho nut görünüyordu. Bunun üzerine, davranmak Re it Pa a'ya dü mü tü. Hem valilik erefini, hem de kendi kişisel erefini kurtarmak ve korumak zorundaydı. Do ruldu ve dedi ini yapmak gücünde bir insan gibi:

— Efendi, bir kelime daha söylerseniz sizi kapı dı arı ederim, dedi.

Ali Galip beye de:

— Beyefendi, dedi, mânâsız konu uyorsunuz. Sizde bana yol göstermek. vazife vermek hakkı ve kudreti yoktur. Mustafa Kemal pa a'yı hapsedmek size lâzım ve bilhassa kolay görünüyorsa onun kendi vilâyetiniz hudutları içinde cevelân edece i günleri bekleyiniz.

«Halit bey. Vali sillesinin ne demek oldu unu sınıma kimselerdendi.» Yüzünü buru turarak susmaktan ba ka care bulamayı ı da bunu gösteriyordu. Ali Galip bey, o türden de ildi. O Re it Pa a'yla di e di tartı mayı denemekten geri durmadı. Vatan görevlerini unutanları uyarmanın da bir vatan görevi oldu unu söyleyecek oldu. Re it Pa a, hemen kabaca onun sözünü kesiverdi:

— Birbirimize rehberlik etmek hakkına malik de iliz. Onun için susalım.

Bunu söyleyerek eline bir kalem aldı ve i yapar gibi görünerek, onları böylece küçümsediğini göstermek istedi. Ali Galip bey, Re it Pa a'nın bu davranışının anlamını anlamı ve odadan çıkmak gerekliliğini duymtu. Onun çıktığını gören Halit bey de odadan çıkmak zorunda kalmı tı. Re it Pa a, öyle kızgındı ki, onların odadan çıkarken Allahısızlardık deyip demediklerini bile i it memi ti.

Bu sırada Belediye Başkanı Zihni efendi, sağ elinin parmaklarını uzunlamasına birleştirecek şekilde onları arkasından tuzlama işareti yapıyordu. Sonra da yine pandomima ile Re it Pa a'nın durumunu alkışlıyor ve onun eli öpülesi bir insan olduğunu anlatmak istiyordu.

Re it Pa a, bu tip insanlardan öyle tiksiniyordu ki, ona da yüz vermedi. Karşılıklı çattı, böyle maskaralıktan hoşlanmadığını anlatmaya çalıştı.

Re it Pa a, bu saygısız insanların yaptıklarından çok sıkılmıştı. Kendisini karanlıklar içinde, kimsesiz, eşsiz, dostsuz ve yalnız duyuyordu.

Bir iki saat böyle yalnız başına ve karamsar düünceler ve duygular içinde yüzerek oturdu. Bu sırada candan bir arkadaşla birlikte meşrepleme yapıyordu. Neredeydi böyle bir arkadaş ?

Ancak, ikinci güne ilişkin sarı altın gibi hulyalandırıcı özellikleri içinde içkin sertliği, katılığı biraz yumuşak, duyguları ve düünceleri normal tonunu bulmuştu.

te, bu sırada, kapı vuruldu ve bahçesinde pek uzun boylu, ince kırmızı yüzlü, mavi gözlü, uzun boyunlu, sarı saçlı orta yaşlı bir adam, arkasındaki dört kişiyle içeri girdi. İlk içeri giren, Sivas'ın en varlıklı ve zengin ailesinden Çerkes Emir pa'ydı.

«Emir Pa a, Sivas'ın eski hanedanından Mehmet Ali Efendiye refikasından dolayı akrabalığı olan bir Çerkeşti. Eni te dedi ki Mehmet Ali Efendinin çocuğu olmadığını hayli bir yekûn tutan malı, mülkü haremine, ondan da Emir Pa a'ya kalmı tı. Emir Pa a, bu umulmaz mirasın içinde yaşamayı az bularak tegallûp yoluna sapmak istediğinden yirmi beş yıl evvel Valilerden Halil beyin to

kadını yemi . Diyarbakır'a sürüle yazmı . Re it Pa a'dan önceki valilerden Re it Akif Pa a ise kendisini hazineye borcundan dolayı hapsedtirdi i gibi etliye sütlüye tövbe edecek derecede de tazyik altında bulundurmu tu. Bu zatın pa alı ı da Abdülhamit devrinde Babı seraskerî masarifat nazırı Sadettin Pa a'ya yolladı ı bir halayı- nın saraya kabul edilmesinden ve ahzade do urup göz- deler arasına girmesinden dolayı idi.»

Re it Pa a. Emir Pa a'nın hikâyesini çok önceden bi- liyordu. Hürriyet devriminden sonra da birçok i lere ka- rı ma a yeltendi ini i itmi ti. Albay Sadık beyin kurmu oldu u Hürriyet ve tilâf Partisinin Sivas ubesini açanın da Emir Pa a oldu u kula ına çalınmı tı.

Re it Pa a, ilk Sivas'a geldi i günlerde ehrin e ra- fından olan Emir Pa a da bir çokları gibi onun ziyareti- ne gelmi ti. Halit beye çıkı masından sonra Re it Pa a'- nın Hürriyet ve tilâf Partisine hiç de sempati duymadı- ı anla ılmı tı. Bunun için Emir Pa a. bu partinin aley- hinde atıp tutuyor ve büsbütün bu partinin kar ısında bir adam .rolü oynuyordu. Gündüzleri böyle görünen Emir Pa a, geceleri külâhını çıkarıp silâhlanıyor ve Halit beyle rakı masasının ba ında asıp kesiyordu.

Elbette bunun hikâyesi de çabucak Valinin kula ına geliveriyordu. Abdülhamit. gönderdi i güzel Çerke kızı- na kar ı Emir Pa a'ya pa alık vermi ti, ama bu türlü pa- alıklar, sırmalı giynekler ve üniforma sa layamıyordu. Böyle de olsa Emir Pa a yine de me rutiyet devriminden sonra Sivas'ta har vurup harman savurmu tu. Emir Pa a adamlarıyla daha kapıdan girer girmez Re it Pa a'ya u soruyu sordu:

— Mustafa Kemal Pa a azil mi edildi?

— Bilmiyorum.

Re it Pa a, bu kar ılı ı dü ünmeden vermi ti. Bu- nu a zından kaçırdıktan sonra da pek üzülmemi , pi - man olmamı tı. Onu patavatsızca sorguya çeken bu mü tegallibeye böyle kar ılık veri ine sevinmi ti bile.

Abdülhamit'in mirülümeralık rütbesi verdi i Emir Pa- a, hemen di lerini göstermekte gecikmedi:

— Siz bilmiyorsunuz ama, halk biliyor, diye alaylı bir biçimde konu tu. Hattâ sizin gibi henüz bu i i duymayanlar varsa duysunlar, diye duvarlara yaftalar yapı tırılıyor!

Emir Pa a'nın dedikleri do ru ydu. Re it Pa a'nın yanından kovdu u Hürriyet ve tilâf Partisi Sivas Ba kanı, ayrılır ayrılmaz hemen Mustafa Kemal'in i ten el çekti rildi tni bildiren birkaç yafta yazdırıp ehrin göze çarpan birkaç yerine astırırvermi ti.

Re it Pa a, Emir Pa a'nın verdi i bu haber üzerine hemen polise yaftaların indirilmesi için emir verdiyse de polisler, hiçbir yerde yafta namına bir eye rastlayamadılar. Yine haber alındı ina göre Halit beyle adamları yaftaları kendileri yapı tırıp, sonra yine kendileri kaldırmı lardı. Yaftalarda Mustafa Kemal'in i ten uzakla tırıldı i ve tutulup hapsedilmesinin gün meselesi oldu u yazıyordu.

Valinin merak etti i uydu: Acaba Halit bey bu yaftaları neden hem kendisi astırıp kendisi kaldırttı mı? Acaba yaptıklarına pi man mı olmu tu?

Akla gelen ba ka bir ey de Mebus Rasim beyle doktor brahim Tali beyin bu yaftaları kaldırttı olmasındı.

Emir Pa a, bu haberi vermi , Sivas asayı inin korunması için de dilekte bulunarak çekilip gitmi ti.

Vakit, ak ama yakla ıyordu. Re it Pa a, sabahtan beri ilk kez yalnız ve dü ünceleriyle ba ba a kalmı tı. Tek ba ina hükümet kona ından çıktı. Jandarma daire siyle sa daki hapishanenin arasından geçen tozlu yoldan yukarı, Kabakyazısına do ru yürüme e ba ladı. Mezarlıkları geçmi , sanayi mektebinin önüne gelmi ti. Mera küm yayalasından kopan serin bir ak am rüzgârı yüzünü ok uyor, kafasının içindeki yecüç mecüç ordusuna benzeyen karanlık sorgu sual yı ınlarını ve bir sonuç isteyen dü üncelerini serinletiyordu. ehrin batı ufku, gö ün yar ı yerine dek altınla kaplanmı gibiydi. Güne bütün ovayı da bu altın renginin tonlarına boyamı tı. Ovanın güney ucundan yılankavi kıvrılarak geçen Kızılırmak da bir

erimi altın suyu gibi akıyor ve yer yer kıvılcımlar saçıyor.

Sessiz bir dünyanın ortasında, karanlık dü ünceleleriyle bir süre dola an Re it Pa a. zengin do a güzelliklerini de ba indaki a rıyı dindiremeyece ini anlayarak eve döndü.

Bütün dü ündü ü, yafta yapı tırma i inden dolayı Halit beye nasıl bir darbe indirece iydi. Onu kanunun pençesine takarak polise ve mahkemeye sürüklemek, s-tanbul'daki ejderhaları uyandırabilirdi.

Bunun için Hürriyet ve tilâf Partisi Sivas Ba kanına hiçbir ey yapamayacağını dü ünerek de epey üzüldü. Re it Pa a, çok önemli bir Valilik görevini mahsustan unutarak, yalnız Halit beye de il, stanbul'daki ejderhalardan Ali Kemal beye de önemlice bir vuru vurm tu. Ali Kemal beyin, Mustafa Kemal Pa a'nın i inden uzakla tırıldı nı bildiren bildirisini emir altındaki Kay ' makamlık ve mutasarrıflıklara bildirmemi ti. Böylece de Tokat, Amasya, ebinkarahisar mutasarrıfları ile yirmiye yakın kaymakam, bu melunca haberi almaktan uzak kalmı tı.

Hürriyet ve tilâfçıların yafta kepezeliklerine kar ılık böyle bir ceza dü ünmü olması. Re it Pa a'nın vicdanını huzurla dolduruyor ve onu bu le kargalarından ölç alını çasına sevindiriyordu...

Halit bey ve arkada lariye Emir Pa a. Re it Pa a'yı 24 Haziran 1919 günü görme e gelmi ler. Mustafa Kemal'le ilgili yaftalar da duvarlara o gün yapı tırılmı tı. Ertesi sabah, 25 Haziran günü doktor brahim Tali bey erkenden Re it Pa a'yı ziyaret etti. Aynı konular üzerinde uzun uzadıya konu uldu. Re it Pa a, kar ısındaki bu hem hâkim, hem de hekim olan aydın adamla konu mak-tan büyük bir haz duyuyordu.

brahim Tali bey, ilkin öyle bir konu ma kapısı açmı tı:

— Dahiliye Nazırı Ali Kemal bey, bir zamanlar edebiyatta yaptı nı imdi siyasiyatta yapmayı emel edinmi galiba! Malûm ya! O, Abdülhamit devrinde bir müddet

kdam gazetesinin Paris muhabirli ini yapmı tı. Gönderdi i mektuplarda bazan bir resim salonunun açılma merasiminde, yahut Elize'de verilen bir ziyafette hazır bulundu unu bildirir ve o merasimle o ziyafet hakkında uzun uzun tasvirler çiziktirirdi. Serveti Fünun edebiyatı üstatlarından Hüseyin Cahit bey, bir gün onun teselsül edip giden yalanlarını açığa vurdu, bütün o merasim ve ziyafet haberlerinin Fransız gazetelerinden alınmış olduğunu ispat etti. Bana öyle geliyor ki, bir emri vaki husulüne yol açmak istiyor.

Re it Pa a, böyle bir davranışın olamayacağını söyleyince İbrahim Tali bey de :

— Kolorduya böyle bir işi 'ar yok. Halbuki sizden önce kolordu kumandanlarının bu mühim haberi almaları lâzım gelirdi, dedi.

Re it Pa a, İbrahim Tali beyle konuşurken onun Mustafa Kemal'in Sivas temsilcisi olduğunu bilerek konuşuyordu :

— Bu işin aslını mümkünse Erzurum ve Ankara kolordularından öğrenmeye çalışınız.

İbrahim Tali bey, Sivas'taki müdafaayı Hukuk ilelerini beraberinde getirdiği topçu binbaşı Kemal beye görürdü. Rasim bey de bu ikisiyle ayrı ayrı bahantiler kurmuş bulunuyordu. Re it Pa a, çok dikkat etmişti. Bunların vatan ve millet ilerinden konularını bir bakıyordu. Bir içtenlikleri, bir inandırıcılıkları vardı. Bundan ki, kendileri de tuttukları dâvaya yürekle bağlanıyorlardı. •

Halit bey ve arkadaşlarının bu konuda yaptıkları konular Re it Pa a'da tiksinti uyandırmı tı.

İbrahim Tali bey ve arkadaşları, hiçbir çıkar peşinde koşmuyor, yalnız elden gitmekte olan yurdun kurtuluşu için çareler arıyorlardı. Ötekilerse dümanların acıma duygularına sınırlanarak yurdu kurtarabileceklerini sanıyorlardı. Onlarca bu işi başaracak olanlar da ancak Zeynelabidin, Mustafa Sabri ve Vasfi Hocalar, bir de Damat Ferit Pa a'ydı.

Re it Pa a da tıpkı brahim Tali Bey ve arkada ları gibi dü ünüyordu. Ne yazık ki isyan ve ihcilâlı açıktan açığı a destekleyemezdi, hattâ Ali Kemal'in emirlerine bile kafa tutamayacağı nı anlıyordu.

Bunun için brahim Tali Beye bu i ler üzerinde neler dü ündü ünü de açmaktan dikkatle sakınmı tı. Öyle ki Ali Kemal beyin tehlikeli bildirisini sancaklıcra ve kazalara bildirmedi ini bile Tali beye söylememi ti.

Yalnız, Ali Galip'in saçmalıklarını anlatmaktan da kendini alamamı tı. brahim Tali bey de bu iki i i ö renmek için valiyi aramı tı. Doktor, bu iki çok önemli haberi hemen Amasya'daki Mustafa Kemal'e ifrelemek için kocarcasına Re it Pa a'nın yanından ayrıldı.

brahim Tali Beyin Re it Pa a'yı ziyaretinin ertesi günü Ali Kemal beyin Dahiliye Nazırlı ından çekildi i haberi geldi. Re it Pa a, tam anlamıyla a ırımı tı. Bu ne demektir? Hiç de yıkılacak bir kuvvete benzemiyordu. Hele Halit bey ve arkadaş lariyle Ali Galip bey, onun topla yıkılmaz bir kale oldu una yedikleri ekmek gibf inanıyorlardı. Oysa Mustafa Kemal'in i ten el çektirmesini sa ladıktan sonra esrarlı bir biçimde çekilmi ti. Halit beyle Ali Galip bey, bu haberi alır almaz a kına dönmü ler, hemen durumu anlamak ya da tartı mak üzere Vali'nin yanına ko mu lardı. Mustafa Kemal'e i ten el çektirdi inde ku kusu olmayan o kudretli adam, nasıl olur da Dahiliye Nazırlı ından çekilirdi?

Halit beyle Ali Galip bey yine Re it Pa a'nın yanındaki koltuklara kurulmu ve atıp tutma a ba lamı lardı. «Daha önce Mustafa Kemal'i tutup stanbul'a yollamak vacipti, imdi farz olmu tu.» Böylece, hükümette bir darbe yedi i anlaşı lan Hürriyet ve itilâf Partisi, prestijini yeniden yükseltebilirdi.

Re it Pa a, kırçıl sakalının kıllarını hırsıyla ve üzüntüyle çeki tirerek bu iki adamın yaptıkları tatsız tartı mayı tiksintiyle dinliyor, ikide bir onlarla e lenmeyi de unutmuyordu.

Bir aralık konu büsbütün Mustafa Kemal'in yakalanması çevresinde dönme e ba lamı tı. Ali Kemal'i unut

mu lar, a ızlarından köpükler saçarak bu yeni konunun tartı masını yapıyorlardı. Aü Galip bey «tevkif, tevkif, tevkif» deyip dururken, Re it Pa a, yüzünde eytanca bir alayla:

— Ne hakla? deyivermi ti. Ali Galip bey yine kuyru-
una basılmı bir yılan gibi yerinden fırladı. Daha a zını
açıp bir sözcük söylemesine vakit kalmadan Re it Pa a.
ona ikinci amarı yapı tırıverdi:

— Ve hangi kuvvetle?

Ali. Galip bey, artık, ayakta kıvranıp duruyor, sustu-
rucu kar ıhklar bulmak için ne yapaca ını bilemiyordu.
Yine sa elinin ba parma ını ye le inin Koituk çizgisine
sokarak garip ve megaloman davranı larla odada dola ı-
yor. Re it Pa a'yı azarlıyor, tehdit ediyor, sonra yalvarır-
casına dileklerde bulunuyordu:

— Sizin altınızdaki u sandalyenin bile hicap duya-
rak ve harekete geçerek Mustafa Kemal'i tevkif etmesi lâ-
zımdır diye bar bar ba ırıyor.

Ali Galip bey, bir ara susunca Re it Pa a hemen bun-
dan yararlandı ve u soruyu sordu:

— Geçen gün buyurmu tunuz ki, vilâyetin hudutla-
rı dahilinde, müsamaha etmem, bu i i yaparım. Hasta-
landı mı ileri sürerek sizi yerime vekil bıraksam o hül-
yanızı burada da tahakkuk ettirmeye çalı ır mısınız?

Ali Galip, en yüksek perdeden öyle ba ırdı:

— Dedi imi vallahi yaparım, **billahi** yaparım, parot
donör, yaparım!

Halit bey, söze kar ıtı:

— Harput Valisi bir yana dursun, bu i i ben bile ya-
parım. Yalnız, siz bana küçük bir pusula ile salâhiyet ve-
riniz, üst tarafını dü ünmezsiniz.

Re it Pa a öyle konu tu :

— Alemdar Mustafa Pa a'yı, büyük i ler dü ündü ü
anla ılmı iken Sadrazam Çelebi Mustafa Pa a, hattâ
4 üncü Sultan Mustafa onu niçin tevkif ettirmediler de
onun yata anı altında mevkilerini kaybettiler? Görünü-
te Yeniçerili e husumet izhar, hakikatte ise stanbul'un
siyasî ve içtimaî rezaletleriyle mücadeleyi tasavvur eden

Abaza Mehmet Pa a'yı yine burada, Sivas ehrinde Kala vun Yusuf Pa a niçin tevkif edemedi?

Tarihi karı tırırsak yakın sayılacak mazi içinde halkın muhabbetine ve müzaheretine güvenerek herhangi bir sebeple ileri atılanların kolaV kolay ma lûp edilemediklerini görürüz. Onun için mokui olalım, sükûnetle konu alım. Ba rı yanık vatana yeni bir yara da biz açmaya lım.

Re it Pa a'nın bu akılıia sözleri bitti inde kızılca kıyamet de koptu. Her iki konuk birden en a ır davranı sayılacak sözlerle Re it Pa cı'ya çullanıverdiler. Neymi , tarihten konu mak? Neymi so ukkanlılıktan dem vurmak? O isyancıların yardakçısı, ittihatçının daniskasıydı. Bu lâflar üst üste Valinin yüzüne kar ı tekrarlanarak söyleniyordu. Ona, artık topun a zında oldu unu üstüste kabaca söylemekten çekinmiyorlardı.

Re it Pa a, bu lâflara kızmaz gibi görünerek dirençle gülümsüyor ve onları böylece küplere bindiriyordu. Bu zoraki gülümsemeleriyle oyalama a çalı arak' onları nasıl sepetleyece ini dü ünüp duruyordu.

Tam bu sırada, Sivas telgraf müdürü, yüzünden kıvılcım gibi terler fı kırarak ve hızlı hızlı soluyarak içeri girdi ve konu maları bıçakla keser gibi kesip atıverdi. Sa elinde rüzgârda bir güz yapra ı gibi titreyen bir telgraf tutuyordu. Re it Pa a, telgrafı hemen merakla açıp okuma a ba ladı. Telgrafta unlar yazıyordu:

«Sivas Valisi Re it Pa a Hazretlerine:

imdi, Tokat'tan Sivas'a müteveccihen hareket olundu unu ve zatı devletleriyle te errüf imkânının tekarrüp ve tahakkuk etmek ü^ere bulunmasından dolavı samimi surette mütehassis bulundu umu arzederim.

Üçüncü Ordu Müfetti i
MUSTAFA KEMAL

Bugünler, a ırtıcı günlerdi. te, Re it Pa a, Mustafa Kemal'in telgrafını okuyunca bir kez daha a ırmı tı. 23 Haziranda i ten el çektirildi i bildirilen Mustafa Ke

mal, yine Ordu Müfetti i olarak telgraf çekiyordu. Bu anlaması güç bir oyundu.

imdi 27 Haziranda yine Üçüncü Ordu Müfetti i olarak Sivas'a geliyordu. Sonra. Sivas'ta Harput Valisi eliyle yakalanmak istenen genç pa a, hiç gözünü kırpmadan tehlikenin gözüne geliyordu. brahim Tali beyin ifresini, hiç ku kusuz almı tı. Böyle oldu u halde yi itçe geliyordu. Re it Pa a'yı a ırtan bir ey de bu gözü peklik ; ti. Re it Pa a, ilk a kınlı ı geçtikten sonra elindeki telgrafı uzattı:

— Buyrun okuyun. Sonra da kalkın tertibat alın. Üçüncü Ordu Müfetti ini yakalayın!

Telgrafı yer gibi, içer gibi bir solukta okuyup bitiren Ali Galip beyin gözleri fal ta ı gibi açılmı , beti benzi birdenbire uçuvermi ti. Gözleri kımıldamadan bo lu a bakıyor, yalnız dudakları titriyordu. Bu sefer, Halil bey, onun titreyen elinden telgrafı çekip aldı, yuvarlak la an gözleriyle, bir kez, bir kez daha okudu; onun da yüzünde bir damla kan kalmamı tı. Re it Pa a, bu iki adamın gülünç durumları kar ısında nerdeyse keyfinden kahkaha atacaktı. Öyle yapmayarak mahsus ka larını çattı ve öyle dedi:

— Beyefendi, bir ey söylemiyorsunuz. Üç dört saat sonra Mustafa Kemal Pa a, Sivas'ta bulunacak. Burada niçin oturuyorsunuz? Dü üncelerinizi yapsanıza!

Ali Galip bey, hem üzgün, hem de utanmı bir durum almı tı. Telgrafı bir kez daha gözden geçirdikten sonra:

— Geliyor, de il, geliyor de il, imdi gelmi , Sivas'a hemen hemen girmi , çünkü telgrafın ke ide saati üzerinden altı saat geçmi !

a ırmak sırası yeniden Re it Pa a'ya gelmi ti. O, saat kaydını görmemi ti. Telgrafı yeniden okuyunca bunun do ru oldu unu anlamı tek sorumlu adam olarak etekleri tutu mu tu:

— Ben, Pa a'yı kar ılama a gidece im, isterseniz siz Halit beyin temin edece i kuvvetle kendisini tevkif ediniz! dedi.

Ali Galip bey, mahmurlu undan ayılmı ti:

— Onunla Harput'ta kar ıla saydık dedi imi mutlaka yapardım. Lâkin, burada mesuliyet size aittir.

Re it Pa a, kar ısındakilere blöf yapmamı tı. Gerçekten Mustafa Kemal'i kar ılama a gidecekti.

Onu dü ündüren bir ey vardı. Mustafa Kemal'i kar ılamak için hiç bir hazırlık yapılmamı tı. Telgrafta yazılan saate göre Mustafa Kemal, nerdeyse ehre girdi girecekti. Bunun için kar ılayıcı toplama a da zaman yoktu. Yalnız, brahim Tali beyi ça ırttı, telgrafı gösterdi. Tali bey, bu i ten haberi oldu unu pa aya duyurur bir davranı aldı. Yalnız:

— stikbale çıkacak mısınız? diye sordu.

— Tabii! Yalnız vilâyet erkânını pa anın geli inden haberdar edebilmek ve onları da istikbale çıkarmak için. biraz vakit kazanmak lâzım. Sizden çok rica ederim. Numune çiftli ine te rif buyurunuz. Mustafa Kemal Pa a henüz oraya gelmemi se kendisini bekleyiniz, bizler gelinceye kadar da çiftlikte istirahat etmelerini temin ediniz. öyle derlice topluca istikbale çıkmazsak ayıp olur.

Bu arada Harput Valisi ve Hürriyet ve tilâf Partisi ba kaniyla yaptı ı tartı mayı da bir çırpıda anlatıverdi.

Doktor, onun sözlerini susarak ve gülümseyerek dinliyordu. Sonra:

— E lenceli bir muhavere! dedi ve çıkıp gitti.

Re it Pa a da, Rasim beye haber göndererek, Mustafa Kemal'i kar ılamak için gerekli ki ileri toplayıp hazırlanmasını bildirdi. Sonra, telgraf müdürünü ça ırttı, ona da, Mustafa Kemal'in Tokat'tan ve Yenihan'dan ne zaman ayrıldı ını mutasarrıf ve kaymakamdan sorup öğrenmesini istedi.

Gelen kar ılıklarda Mustafa Kemal'in henüz Yeni han'la Sivas arasında bulundu u anla ılıyordu. Henüz Numune Çiftli i evlerine varmadı ı da meydandaydı.

Re it Pa a da bu sırada gereken hazırlı ı yapmak için vakit buldu una sevindi ve de erli yolcunun Numune Çiftli ine varaca ı saati de ayarlayarak otomobile bindi ve batıya do ru yola çıktı.

Re it Pa a, sapsarı bir toz bulutu kaldırarak giden arabada hem iyi bir kar ılama yapamadı ı için üzüüyor, hem de Türkiye'nin bir numaralı millî kahramanı olmak yoluna giren bu genç ve kudretli pa ayla kar ıla aca ına seviniyor, bu yüzden de garip bir heyecan duyuyordu.

Otomobille on dakika çeken Numune Çiftli i yolu uzadıkça uzamı tı, ya da Re it Pa a'ya öyle görünüyordu.

En sonra tozlu yolun sa ında a açlar içindeki uzun yapı göründü. Re it Pa a, bir çocuk gibi seviniyordu. Mustafa Kemal'le kar ıla mayı ömrünün en önemli olayı olarak alıyordu.

Uzaktan çiftli in önünde gördü ü otomobil, Mustafa Kemal'in otomobili olmalıydı. Ne var ki. Mustafa Kemal ve arkadaş ları otomobile binme e hazırlanıyorlardı. Bu, ne demektir?

Pa a'nın bir saat çiftlikte dinlenmesi. Sivas'takilerin at. araba bularak kar ıcı çıkabilmesi için çok gerekliydi.

Otomobil, çiftli in önünde durunca Re it Pa a, hemen indi. Kar ısında iki uzun boylu, yakı ıklı adam, dikilmi kendisine bakıyordu. Bunlardan sivil giyinenin Hamidiye Kahramanı Rauf bey oldu unu hemen anlamı tı. Yaver kordonları takmı pa a giyinekli olanı da elbette Mustafa Kemal Pa a'ydı.

Hemen büyük bir sevgi ve heyecanla bu genç, sarı in ve bakı ları delip geçici mavi gözlü askere do ru ilerledi, onun uzattı ı kemikli ve iradeli eli sıktı ve sonra :

— Ho geldiniz, ama, dedi ehre gitmekte acele bururuyorsunuz. İk kahvemizi burada içmek tenezzülünde bulunmaz mısınız?

Mustafa Kemal'in yüzü, sert ve asıktı. Re it Pa a'yı a kına çeviren bir emredici sesle:

— Hayır, hayır, kahveye lüzum yok. Hemen hareket edece iz! dedi. Re it Pa a, gerçekten ne oldu unu anlayamamı tı. ehre dönmek üzere kendi otomobiline binme e giderken yine Mustafa Kemal'in sert bir ton ta ıyan sesini i itti:

Siz de yanma buyurunuz!

Re it Pa a, Mustafa Kemal'le aynı otomobille gitme e can atıyorsa da yakın bir devrin ünlü kahramanı Rauf beyin öbür otomobilde kalmasına gönlü razı olmadı-
ından :

— Rauf beyefendiyi zatiâlinizden ayırmak istemem. Ben, müsaadenizle kendi otomobilime bineyim, dedi.

— Olmaz, yanıma geliniz!..

Mustafa Kemal, bunu tam bir kumandan otoritesiyle söyledi inden Re it Pa a, ba ka bir ey söylemeden git-
ti, Mustafa Kemal'in yanına oturdu. Yalnız, fena halde sarsılmı tı. Bunun altında bir bit yeni i vardı, ama neydi?

Ba langıçta bir «iltifat» sandı ı bu ça rı ın sonun-
da bir ku kunun eseri oldu unu sezmekte gecikmeyen
Re it Pa a, çok büyük bir acı duyma a ba lamı tı. Bu
belki de ömrünün en büyük aç ıydı.

Mustafa Kemal, gerçekten Re it Pa a'dan ku kulan-
mı tı. Çiftlikte onu kahve içmek bahanesiye e lendirip
Sivas'ta tutuklamak üzere bir hazırlık yaptıraca ını sanı-
yordu. ehre asılan yatta i i de Mustafa Kemal'in mide-
sini bulandırmı bulunuyordu. Mustafa Kemal, burada tam
bir ihtilâlcı gibi tedbir amaik zorunda kalmı tı.

Otomobiller, ehre do ru yollanmı tı, henüz. Musta-
fa Kemal'in ku kusunu bilmeyen Re it Pa a :

— n allah, yolculu unuz iyi geçti! dedi. Mustafa
Kemal, ku kulu bakı larını onun gözlerine dikti:

— Sen, onu bırak da, dedi, Sivas'ta yapılan hazırlık-
ları anlat: Beni tevkif etmek için kaç ki i bulabildin ve
bunları nerede pusuya yatırdın?

Re it Pa a, tam anlamıyla a ırmı tı. Yalnız kekeler
gibi unları söyleyebildi:

— Aman pa am, bu nasıl söz?

Re it Pa a, ruhunun üzerine bir çekita ı dü mü gi-
bi ezilmi , bitmi tı. Mustafa Kemal. Re it Pa a'nın yü-
zündeki dferin üzüntüyü görerek ku kunun yersiz oldu-
unu anlamı gibiydi. Yine de tam karar verememi tı.
«Gözlerinde beliren bir gülümseyi le» :

— Ali Galip'le yapt ınız münaka alardan haberim

var. dedi. Fakat beni Numune Çiftli ine alıkoymak için brahim Tali beyi memur edi inizden, ahsen de aynı tek- lifte bulunmanızdan üphelendim. Ali Galip'in sizi de ken- dine uydurmu olmasına ihtimal verdim. Sizi otomobili- me alı m da bu yüzdendir. Yanımda rehine gibisiniz. a- yet bir pusu varsa, sizin belki de benden önce kurban gitmeniz muhakkaktır. Re it Pa a'nın gözleri ya armı tı. Mustafa Kemal yine gülümseyerek:

— htiyat iyi eydir. Size de tavsiye ederim ve bu macerayı unutmanızı isterim, dedi.

Mustafa Kemal, Amasya'da ayın yirmi be inde Si- vas'ta aleyhinde tehlikeli bir kımıldama ba ladı nı ha- ber almı tı. Bu haberi Sivas'tan brahim Tali bey, ifrele mi ti.

Mustafa Kemal, ucunda bir tehlike sezilen nedenleri yerinde bo mak için hemen davranmak gerekti ini an- lamı , her zaman oldu u gibi im ek gibi karar vermi ti. 25 26 gecesi yaveri Cevat Abbas beyi ça ırmı ve sabah- leyin gün ı imadan Amasya'dan güneye do ru yolculu a çıkılaca nı ve ona göre hazırlık yapılmasını emretmi ti.

Öbür yandan da be inci tümen kumandanı ve kur- may heyetiyle bir tedbir almak üzere davranmı tı.

Bu tedbir uydu: Be inci Tümen kumandanı, hemen o gece en iyi subay ve eratından bir atlı piyade takımı hazırlıyacaktı. Mustafa Kemal, 26 Haziran sabahı Rauf, Süreyya (Yi it) ve Cevat Abbas beylerle me hur Benz otomobiline binerek Tokat'a do ru yola çıkacaktı. Çabu- cak kurulacak atlı piyade takımı da aynı yönde yola çı- karılacak ve her an Mustafa Kemal'le ba lantılı buluna- caktı.

Bu yolculuk, hiçbir yana telgrafla bildirilmeyecek, Amasya'da da kimseye söylenmeyecekti.

Mustafa Kemal, Rauf bey ve öbür iki arkada iyle 26 Haziran 1919 sabahı Amasya da larının bütün koyu göl- gelere bo du u Amasya'yı arkada bırakarak, henüz ku - lar uyanmadan yola dü mü tü. Ye ilirmek sa yanda, elma bahçeleri arasındaki yata nda sessizce akıyor, ara

sıra, a açların seyrekle ti i yerlerden, birden bire uzun bir cam erit gibi parlıyor, sonra yine gözden siliniyordu.

Sol yandaki yüksek da lardan serin ve tatlı bir esinti geliyor, yolcuların endi eli dü üncelerle yanan alınlarını serinletiyordu. Carcurum kı lalarını sa da bırakarak tozlu ve bozuk yolda sarsılarak ilerlediler. Sı ır ve koyun sürüleri a ır a ır otlaklara do ru gidiyordu. Amasya'ya giden e ekli, atlı ve yayan köylüler, otomobildeki sarı in subayla arkada larını merakla gözden geçiriyorlardı. Kazova'da yaman bir Haziran güne i yediler. Turhal'a vardıklarında kahvelerin önünde sıralanmı ak saçlı ve sakallı «Piri fani» lerin çoklu una a maktan kendilerini alamadılar. Burda ölüm insanlara pek dokunmuyor mu neydi? Gerçekten de bir yı in sa lam ihtiyar, çubuklarını içerek, nargilelerini tokurdatarak peykelerde oturuyor, bu yeni yolcuları sakın bakı larla süzüyorlardı.

Ye ilirmek biraz a a ıdaki bol ve zengin sö ütlük" içinden yine sonsuz akı nı sürdürüyordu.

Mustafa Kemal'le arkada ları, ak ama do ru Tokat'a girdiler. Amasya gibi iki yandan da larla çevrilm büyük bir sel yata na benzeyen ehre girer girmez Mustafa Kemal'in ilk i i, telgrafhaneyi kontrol altına aldırma olmu tu. Gidi inin, Sivas'a oldu u gibi hiç bir yana da bildirilmemesini sa lamak istiyordu.

Mustafa Kemal, arkada lariyle 26/27 gecesini Tokat'ta geçirdi ve Sivas Valisine, oraya yollandı nı bildiren açık bir telgraf çekerek 27 Haziran sabahı Yenihan. Camlıbel üzerinden yola çıktı. Sivas'a otomobille altı saat çekiyordu. Telgrafın altı saat sonra çekilmesini emretmi ti.

Araba, Tokat yoku unu çok zorlukla çıkmı , Yenihan'a do ru ve ordan ötede de epeyce düzlükte yol af mı , Camlıbel denen ve me hur Köro lu ile ilgili oldu u söylenen Dolambaçlı daracık ve dik yoku a tırmanmada acı acı homurdanıp tıksırma a ba lamı tı. Yolcular yukarı yürüyerek çıkmı lar, tepede Köro lu çe mesinin baında yine ihtiyar Benz'e kavu mu lardı.

Ortalama yükseklikteki bir sıra ya lı tepeler, yemye il ve genç çamlıklarla örtülüydü. Camlıbelin güneyinden

a a ı yine yılankavi inen yol, tepelerin bitiminde tipik, bir cam erit gibi parlıyor, sonra yine gözden siliniyordu. a açsız, kel topraklara giriyordu. Artık burdan ötesi, Sivas'ın sarı bozkırlarla çevrili geni ekin tarlalarıyla birle - ti i sınır üzerinden bir yaylım ate gibi keklik sesleri ge , liyordu. Açık bu usuz bir mavilikle örtülü gökyüzü, geni ufuklu yayla üzerinde* gözü ve gönlü doyuruyordu. Otomobilin gürültüsünden yollardaki at fı kıları içinde arpa arayan ba ı kâküllü tarla ku ları havalanıyordu. Ekin siz, çorak topraklarda otlayan koyun sürülerinin köpekleri, a ız dolusu havlayarak yıldırım gibi otomobilin üzerine atlıyor, kimi zaman otomobilin üstü açık oldu undan tehlike bile yaratıyorlardı. Yollarda tek tük ka nılar, alvarlı kadınların ve keçi kılından alvarlı erkeklerin önünde uzun, yanık gıcırtilar çıkararak a ır a ır Sivas'a do ru yol alıyor, erkekler Pa a ile arkadaşlarını, ellerini göüslerine bastırarak selâmlıyorlardı.

htiyar Benz, artık yayıanın sapsarı tozundan, hem kendi boz bir renge bulanmı , hem de binicilerini toza dumana batırmı olarak Sivas'a girmek üzereydi. Numune Çiftli inin hemen yakınlarında Sivas'tan bütün hızıyla gelen bir otomobile kar ıla arak duruvermi ti. Bu Mustafa Kemal'e kar ıla mak üzere yola çıkan brahim Tali beyin otomobiliydi. Otomobilden inerek çiftlik yapısının avlusunda birkaç dakika oturup dinlenmi lerd ki. bu sırada Tali bey, Mustafa Kemal'e Re it Pa a'nın kendisini biraz alıkoymak iste ini anlatıvermi ti.

te, bunun üzerine kafasında bir ku ku im eki çakan genç pa a, yerinden fırlamı ve:

— Öyleyse çabuk otomobillere ve Sivas'a! diye ba ırmı tı. Onlar otomobillere binmek üzereydiler ki. Re it Pa a'nın otomobili çıkagelmi ve hep birlikte Sivas'a yollanmı lardı. Numune Çiftli inden biraz ayrıldıklarında kar ıdan eski ve büyük bir Yayla ehrinin panoramasıyla kar ıla tılar. Ye illikler içine gömülmü koskoca bir ehir, ekin tarlalarının kıyısına dek yayılmı tı. Daha yaklaınca bu ye illi i meydana getiren nesnenin, Sivas'ın me hur kavakları oldu unu anladılar.

— te göründü Sivas'ın ba ları! hikâyesini anlata-
rak gülü tüler. Suları çok bol olan ehir, çok güzel ka-
vak yeti tiriyordu. Orta dire i kavaktan yapılan Orta Ana-
dolu köyleri için en de erli a aç kavaktı.

Kavakların görünü ü bitip de sa yandaki lisenin
önünden geçen yolun ba langıcına vardıklarında, bütün
Sivas halkını orda toplanmı buldular. Kara ve alaca
çar aflı genç ve ya lı kadınlar, ak sarıklı hocalar, kavun-
içi abani sarıklarını, kırmızı feslerine dolamı ayak pan-
taionlu hacılar, çoluk çocuk, zaten dar olan tozlu yolun
her iki yanını iki sıra halinde doldurmu , adı bunca gü-
rültüler çıkarmı olan pa ayı görebilmek için sabırsız-
lıkla bekliyorlardı.

Üçüncü kolordunun bulabildi i bütün askerler ve su-
baylarsa en ba ta yenilmi bir memleketin askerleri ol-
duklarını unutmı görünerek sarı ın pa a ile arkada la*
rını dimdik selâmladılar. Mustafa Kemal, bu kar ılamaya
sonsuz sevinmi ti. Hemen otomobilden indi, arkada ları
da inerek askeri ve halkı selâmlayarak yürüyen pa anın
ardınca ilerlediler.

Mustafa Kemal Pa a, sonradan tarihî olaylara sahne
olacak olan, liseyi sa ında bırakarak meydanı geçti ve
Hükümet kona ının kocaman yapısından biraz a a ıda
tam dört yol a zındaki üçüncü kolordu merkezine gitti.

Hepsi Kolordu Merkezine girmi lerdi ki, Mustafa Ke-
mal'in kolordu subaylarından birine u emri verdi i i-
tildi :

— Burada bulunan Harput Valisi Ali Galip'le onun
istanbul'dan beraber getirdi i kimseleri hemen buldurun,
buraya getirin. Ali Galip beyin beraberinde tâ stanbul'-
dan getirdi i ku kulu adamlar on ki iydi.

Aradan çok geçmemi ti ki, askerler ve subayların ön-
lerine kattı ı Ali Galip beyle adamları Kolordudan içeri
girdiler.

Mustafa Kemal Pa a, hükümet meydanına bakan ge-
ni ve aydınlık kumandanlık odasındaki masanın ba ında
oturmu , onları bekliyordu. Geldiklerini görünce hep-
sini odaya aldırıp kar ısına dizdi. Yüzünden dü en bin

parça olurdu. Karları çatılmı , yüzü asılmı tı. Bu durumda Ali Galip beyi yerden yere çarptı, batırıp çıkardı. «Kelimelerin silleden farkı yoktu.»

Sivas'ta günlerdir çevirdi i i reñç dolapları bir bir sayıp döküyor, tükrükten beter hakaretler Harput Valisinin yüzüne ya mur gibi ya ıyordu. Onları oturtmamı , hâlâ ayakta tutuyordu. Genç pa a, kar ısındakileri yerden yere vururken sırasını dü ürüp «Millî hareketin» niteli i ve kutsallı ı üzerine de çok güzel sözler söylüyordu.

Bu utandırıcı hırpalama kar ısında put gibi duran Ali Galip, «Süt dökmü kedi» ye benziyordu. Re it Pa a da bu hakaret ya murunun Ali Galip beyin yüzüne nasıl ya dı ını seyredenlerdendi. «Bu «Süt dökmü kedi» benzetii de onundu.

Ali Galip bey, ne yapacağını, ne diyeceğini, büsbütün a ırmı tı. Yalnız kuruyan dilini dama ını ıslatma a çalı ıyor, büyük bir korku içinde yutkunup duruyordu.

Mustafa Kemal, tam yirmi dakika Ali Galip beyi hırpaladıktan sonra elindeki iri taneli te bihini yanı ba ındaki etajerin üzerine fırlatırcasına bıraktı ve sözünü öyle sürdürdü:

— Askerler, mert olur, dedi. Türk askeri ise mertlerden mert ve pek civanmert olur. Siz, cihanın kabul etti i bu kaideye istisna mı te kil ediyorsunuz? Yoksa, ordudan ayrılmakla Türk askerine mahsus bütün kıymetlerden de uzak mı dü tünüz? Nedir bu yaptınızı? Kime ve kimlere hizmet, yahut kime ve kimlere ihanet ediyorsunuz? Hiç dü ündünüz mü?

Ali Galip bey, kendini savunmak için a zını açacak oldu. Mustafa Kemal, ona a ız açtırmadı. Yüzü öfkeden kıpkırmızı kesilmi ti:

— Size, daha a ır muamelede bulunabilirdim, dedi. Mütেকait bir asker oldu unuza hürmet gösterip bu kadarla iktifa ediyorum. u kadar ki, aklınızı ba ınıza almaz, haddinizi tanımaz, dilinizi de kısmazsanız, akibetiniz vahim olur. Haydi buyurun, yerinize gidin. Derin derin dü ünün! Harput'a mı gitmek, geri stanbul'a mı dönmek lâ

zım oldu unu kararlar tırtn. Yalnız unu unutmayın ki. Anadolu'da sizin gibilerin ve efendilerinizin düdü ü ötmeyiz, ötemez!

Artık bu zehirli paparayı yedikten sonra Ali Galip beyin ilk fırsatta kapa ı stanbul'a ataca ı sanılıyordu. Hic te böyle olmadı. Mustafa Kemal'in paparasını yedikten sonra, arkadaşlarıyla birkaç saat ortadan kaybolan Ali Galip bey. yatsıya do ru tek ba ına Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Kolorduya gitti.

Mustafa Kemal. Rauf bey. Re it Pa a ve Süreyya beylerle kolordudan kimi subaylar oturmu konu uyorlardı.

Bu sırada Ali Galip beyin gizli ve önemli bir şeyler söylemek için geldi ini Mustafa Kemal'e bildirdiler. Oturanlar, a kın a kın birbirlerinin yüzüne baktılar. Bu ne demekti?

Re it Pa a dikkat etti; Ali Galip, hem sofada volda diye kalkıp usulca dı arı çıktı. Bu anda Ali Galip'le yüz yüze geldi. Adam çok dü ünceli ve heyecanlı görünüyordu.

Re it Pa a dikkat etti; Ali Galip, hem sofrada volta vuruyor, hem de ceketinin dü melerini ilikliyerek huzura girme e hazırlanıyordu. Re it Pa a, ona selâm vererek:

— Nasılsınız? dediye de konu malarına zaman kalmadı. Cevat Abbas bey. dı arı çıkararak ona:

— Buyurun! dedi. Onu odaya soktu.

Rauf bey ve ötekiler de dı arı çıktılar. Ali Galip bey. istedi i gibi Mustafa Kemal'le ba ba a kaldı. Yorgun adamı bin türlü yalan dolanla sabaha dek lâfa tuttu. Görünü e aldanılmamasını kendisinin de bu u urda çalı - mak üzere Anadolu'ya gelmi oldu unu öyle iblisçe ve aldatıcı bir konu ma düzeniyle anlattı ki, en sonra genç. yorgun, uykusuz pa a. onun sözlerine kandı ve Harput'a Vali olarak gitmesine izin verdi.

DA LARINDAN YA , OVALARINDAN BAL AKAN EH R: AYDIN

Albay efik bey, 27 Haziran 1919 günü atına atlayarak Menderes Köprü baına varmak üzere Çine'deki askerlik ubesinde kurdu u 57. Tümen Karargâhından ayrıldı. Her günü a irtıcı olaylarla dolu zaman, herkes gibi onu da a irtmamı de ildi. Yine de kendi direnciyle davranabilecek durumdaydı. Olaylar, onun kar ısında öyle sıralanmı tı ki artık yapaca ı bir i i ba ka bir ba a danı - madan yapabilecek bir duruma gelmi ti. Son günlerde Aydın yönünden Anadolu'nun içerilerine sokulup tutunma - a çalı an bütün Yunan birliklerini sık baskınlarla yerinden söküp atan Kanunsuz Aydın Çocukları, Yi it Efeler ve Zeybekler, do rudan do ruya onun kafasından çıkan direktiflerle i e koyulmu lardı. Malkoç köprüsü baskını. Nazilli baskını ve bu arada Aydın'ın do usunda ve batısındaki birçok demiryolu köprülerinin atılması, hep Çine'deki talyan bölgesinde alçak gönüllü bir tümen kumandanı sessizli iyle pusmu olan efik beyin ba ının altından çıkıyordu. Bu i leri yapan genç efeler ve subaylar erefli birer kahraman olarak dillerde gezme e ba - larken efik bey, küçük karargâhında do acak daha büyük belâlar ve olaylar için sessiz sedasız plânlar tasarlıyordum

Bugün, Menderes köprü baında mevzilenrtji olan 175. alay kumandan vekilinden aldı ı haber çok ilginçti: Söзде Aydın'a yüz elli ki ilik bir itilâf devletleri subay ve er kadrosu gelmi , Yunan birliklerinin bırakıp kaçtı ı karakolları teslim alıyordu. Bu da ne demekti? te, kendisini ve atını terleten bu durgun Haziran gününde Çine Aydın yolunu tepmesi bundandı.

Yolun birkaç yüz adım ötesinden batıya do ru yemi bahçeleri ve sö ütlükler, kavaklıklar arasından sarımtrak suyuyla küçük Menderes ırma ı akıyordu. Yol kıyılarına yerle tirilmi kocaman küpler, küçük Menderes'in bulanık suyu ile dolduruluyor, gelip geçen susuz yolcular tos - ları doldurarak bu sudan içiyorlardı. Çok eski zamanlar

dan beri süregeldi i anlaşılan bu güzel gelenek yüzünden, susuz yolcular biraz ötedeki ırmaktan avuçlarıyla su içmekten kurtuluyorlardı.

efik bey, kalpa nı çıkararak sık sık elinin tersiyle alınının terini silerken yoldan gelip geçen deve kafilelerini, bisikletli ve atlı talyan askerlerini, tek tük yolcuları inceleyerek süzüyor, aklında da hep o yeni aldığı haber dolayla duruyordu.

Albay efik bey, Büyük Menderes köprü ba ndaki müfrezenin yanına vardı nda ikinci olmu tu. Menderes ırma ı, sıcaktan kaynaklı düz ovanın ortasından serin ve bulanık sularıyla sürüklenerek geçip gidiyordu. Sırtını yüksek ve yemye il da lara yaslamış olan Aydın ehrinin camları ikinci güne inde uzaktan uza a parlıyordu. Gemi denen kocaman sallanmaya gecen albay, binba ı Hacı ükrü bey ve arkadaşları kar ılındı. Köprü ba nda yuvalanmış olan küçük birlikler ve çetele re toptan binba ı Hacı ükrü bey ile Topçu binba ısı Hakkı bey kumanda ediyordu. efik bey, yuvalanmış olan kuvvetleri gözden geçirdi. 175 nci alayın elli ki ilik birinci taburu bir makineli tüfek bölü ü, bir da obüs takımı, Mu la'dan ve Çine'den gelen gönüllüler. Söke'deki 175 nci alayın otuz ki ilik ikinci taburu Ba arasındaki kırk ki ilik bir piyade birli i, on yedinci kolordunun mızraklı süvari bölü ü, Yörük Ali Efe ve Kılıo lu Hüseyin Efe **çetesi**, Komiser Hamdi bey çetesi, Denizli Yedek [Subayları müfrezesi, Topçu Yüzba ısı Fehmi bey kumandasındaki Tavaslı Ömer a a müfrezesi ya da Menderes güne i, dokuzuncu Mehmet Efe müfrezesi, Mesutlulu Mestan Efe müfrezesi, Te men Kadri bey müfrezesi (20/21 Haziranda Söke Aydın arasındaki Erbeyli istasyonuna bir baskın yaparak bir Efsun bölü ünden yetmi ini öldürmü tü) Sarayköy müfrezesi, Emekli Yüzba ı brahim bey müfrezesi (Bu ya lı subay Aydın sava nda ehit dü tü) 175 nci alayın Sarayköy'deki üçüncü taburu, kırk iki ki ilik süvari bölü ü ve bir takım sahra topçu bataryası karakolları bo altarak Aydın ehrinin içine çekilen dü man kuvvetlerinin çevresini her yandan çevirmiş durum

davdı. Albay efik beyin yakından kontrol etti i Menderes köprü ba indaki kuvvetler. Yunanlıların gözüne en ook çarpanları ve gerçekten de buradaki birkaç yüz ki ilik kuvvet, bir akıncı ruhu ile dopdoluydu.. efik bey, tilâf devletlerinin, Yunanlıların koruyamadı ı Aydın karakollarını kendi asker ve subaylarıyla doldurmasına çok önem verdi inden yeni bir haber alabilmek için çırpınıyordu. Buna çok önem veri inin nedeni açtı; Aydın çevresindeki millî kuvvetleri Aydın üzerine akına kaldırmayı dü ünüyordu. Yunanlılardan ba ka bir de ngiliz Fransız kuvvetleriyle bo u mak mı gerekecekti?

Albay efik bey, Çanakkale'de bu dü manlarla gö üs gö üse süngü sava ları yaptı ı günleri andı. Ne korkunç günlerdi, o günler; tarih bir kez daha yeniden mi ba lıyordu. 1914 yılıydı. efik beyin yirmi yedinci piyade alayı Maydos'a yerle mi ti. Bu alayın görevi, Kabatepe Arıburnu arasındaki deniz kıyısı parçasını herhangi bir çıkarmaya kar ı korumaktı.

1915 yılı nisanının yirmi be inci günü, alaca karanlıkta kıyamet kopma a ba ladı. Yer gök sarsılıyordu. Dü manın en büyük, en korkunç sava gemileri, yan yana dizilmi , savurdıkları en iri mermileriyle o küçük kara parçasını hallaç pamu u gibi atıyorlardı.

Mermi ya murunun çelik perdesi arkasında ilk dü man askerleri Türk topra na ayak basmı tı. ngiliz ve Fransız askerleri, Arıburnu Seddülbahir Kumkale'de karınca gibi kaynama a ba lamı tı. Sandallar, karaya durmadan asker döküyordu. 27. alay kumandanı efik bey. hemen ba lı oldu u dokuzuncu tümen kumandanı na bir haberci göndermi ti; Alay harekete hazırды. Bu çıkarma bir oyalama de ildi, gerçekte. kinci tabur kumandanından aidi ı bilgi bunu gösteriyordu.

Haberci ile gönderdi i bu bilgiyi, telefonla da ayrıca bildiren efik bey, dokuzuncu tümen kumandanından sabahleyin saô 5.45'te telefonla hareket emrini almı tı.

ki piyade taburuyla bir makinalı tüfek bölü ü, im ek gibi çıkarma yerine do ru yönelmi ti. Bu kuvvetler, Mustafa Kemal'in sonraları, sava ı yönetti i bir yer ola

rak «Kemal yeri» adını alan «Topçulara sırtına vardı in da dü manın epeyce içerilere sokuldu u görülmü tü. Dü - manın sol kanadı «Kılıç» bayırına, sa kanadı da «Kani' Sırt»a dayanmı tı.

efik bey, dürbünüyle çıkarma yeriyle denizin üzerini öyle bir taramı ve u kaniya varmı tı. Kıyıya pek yakın bulunan yirmi altı çıkarma gemisi, durmaaan karaya asker döküyordu. Olsa olsa bu saate dek çıkarılan asker sayısı on üç bin ki i olabilirdi. Alayın iki bin ki i siyle bunca kalabalık bir dü man kuvveti deniz döküle mezdi. Bunun için ihtiyattaki 19 ncu tümenin yardımı ko ması, çok iyi olurdu. Bu tümen. Bo aza hâkim olan Kocaçimen da ı yönünde yürütülebilirdi.

efik beyin bölgesine en yakın olan kuvvet, Yarbay Mustafa Kemal'in kumandasındaki bir ihtiyat tümeniydi. 19 ncu tümen, efik beyin sa kanadına yeti inceye dek. dü manı Conkbayırı ve Kabatepe'ye çıkmadan alıkoyma ıydı. Bunun için gerekli olan da geni bir cephe saldırı ıydı.

lerleyen dü manın her noktasına yöneltilecek bir saldırı, onu a ırtıp oldu u yere mihlar ve gelecek kuvvetlere zaman kazandırabilirdi.

Bu kararı veren efik bey, hemen Maydos'taki 9 ncu tümen kumandanlı ina; dü manın Arıburnu sırtlarını i gal etti ini, Arıburnu ile Kocadere arasındaki sırtlardan taarruza ba layaca ını bildirmi ve Kocaçimen da ının çabucak 19 ncu tümence tutulmasını istemi ti.

efik bey, raporunu bir atlı haberciyle gönderdikten ve verdi i kararı telefonla bildirdikten sonra hiçbir emir beklemeden **27** nci alayı toptan üstün dü man kuvvetieri üstüne saldırtmı tı. Güne batıncaya dek, gö üs gö üse yapılan korkunç süngü sava larından sonra alayın **iki** taburu kar ısındaki sekiz bin dü man askerini yerlerinden söküp atmı tı.

Bu sırada 19 ncu tümen kumandanı Yarbay Mustafa Kemal de yarımadanın ve paytahtın kaderiyle ilgili büyük bir i oldu unu anlayarak hiç kimseden emir almadan **27** nci alayın kana boyadı ı sırtlara tümeniyle yeti

mi ve Conkbayırına tırmanma a ba layan dü manın soi kanadına 57 nci piyade alayını bir süngü ormanı halinde scidirtivermi ti.

Korkunç sava meydanında yalnız ba ina ve komu tansız kalmı olan efik Bey, Mustafa Kemal yeti tir yeti mez hemen ona cephesindeki olaylar üzerinde bir rapor sunmu ve onun kumandası altına girivermi ti.

27nci alayın iki taburuyla 19 ncu tümenin üo taburu o gün ei ele vererek sanki dü mana bir süngü oyunlar; esteti i göstermi , karanlık, her iki ordu ölü ve yaralıların üstünü kalın battanisiyle örtünceye dek bu süngü bayramı sürüp gitmi ti.

Artık, sava salt Yarbay Mustafa Kemal'in kumandası ve kontrolü altında sürüyordu. riyarı, uzun boylu, co u okumu ve iyi e itimli onbe bin tutarında Avustralyalı ve Yenizelândalı ngiliz askeri,' deniz kıyısında uzanan ince bir toprak eridine dek kanlar içinde sürülmü , atılmı ti.

«Kemalyeri»'nden, bu karaya yapı mı dü man yınları üzerine dikilmi iki keskin mavi göz, bunları tam yedi ay manyetize eder gibi oraya mıhlamı ti.

Bu mıhlamı olayı, çelik ya murlarının senfonik u ulu ve ishkiarı altında sürüp gitmi , efik beyin 27 nci alayı da tam yedi ay en ön plânda durup dinlenmeksizin dü manla en çetin durumlarda dö ü üp durmu tu. Çanakkale sava larının en gerçek cehennemini. efik beyin alayı ya amı tı. Bu yi it alay, öyle güçlükler içinde bir destan yaratmak zorunda kalmı tı ki, en sonra ba kumandan vekili Enver Pa a da bu destanı i itmi ve görmü , 27 nci alayın sanca ina altın ve gümü harp imtiyaz madalyalarını kendi eliyle takmı tı.

efik bey, Mustafa Kemal, Anafartalar grup kumandanlı ina atandıktan sonra onun yerine 19 ncu tümen kumandanlı ina getirilmi . ngilizler Gelibolu yarımadasını bo altıp gidinceye dek, bu tümenin kumandanlı ını yapmı tı.

Çanakkale sava ndan sonra tümeniyle birlikte karlı Galiçya cephesine gönderilen efik bey, orada da parlak

bir kumandan oldu unu göstermi , tam sırasında yaptı ı birçok kar ı saldırılarla üstün Rus kuvvetlerini her zaman geriletmi ti. Alman Ordular Grup kumandanlı ı, onun bu ba arısını görerek de erlendirmi ti.

Albay efik bey. 1917 yılında Antalya'daki 57 nci tümen kumandanlı na atanmı tı. 1918 Kasımında Mondros bırakı masının yapılmasıyla efik beyin 57 ncı tümeni Aydın'a alınmı , böylece kader onu en civcivli bir. sava bölgesinin içine atmı tı. Bunda, efik bey, da ılmı ordu döküntülerinaen, çetin ve yi it efe e kıyalarından. Aydınlı ehirlı ve köylülerden meydana getirdi i ilk millı kuvvetle bir kez daha azgın dü manların kar ısına diki- lecekti.

Bırakı madan önce, 57 nci tümen karargâhı, Aydın'ın içindeydi. Birlikler çok da ınıktı ve uzak yerlerde bulunuyordu. 175 nci aiay ile topçu taburu Aydın'ın içinde ve Denizli'de bulunuyordu. Alaylar da küçük birlikler halin " de da ıtılmı tı.

En kuvvetli 135 nci alay, Sisam adasından Türkiye'ye geçen ve yerli Rumlarla güçlenen kalabalık çetelerin kovalanmasıye u ra ıyor, bu yüzden de çok da ınık bir durumda bulunuyordu. 175 nci alay da, demiryolu boyunca ufak birlikler halinde yayılmı ve da ılmı tı. O da e kiya ile u ra ıyordu. Bü yüzden gerçek bir güç olmaktan çıkmı tı. Aydın'ın içinde yalnız zayıf bir tabur barınıyordu.

efik bey, modern Yunan Ordusu. zmir'den Aydın'a do ru yola çıktı nda bu duruma bakıp eli çenesinde derin derin dü ünüyordu in açıkçası, ortada tümenin adından ba ka bir ey yoktu. Hazarî gücü ıki yüzer ki i olan aiaylar, bölününce birer avuç insan varlı ı durumuna dü üyordu.

Dü man, hiç a madan geçti i yolları sa lamıyarak Aydın'a do ru yakla ıyordu. 17 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri Urla, Çe me, .Seferihisar'ı i gal etmi ti.

Tam bu sırada, talyan ordu birlikleri de Söke'ye girmı ti. Yunan i gal kumcndanı Zafiryos. Rum e kıyasının Seydiköy, Develi, Cuma ovasında Müslüman halka zuiüm yaptı ını bahane ederek sözde bunu önlemek üzere dör

düncü piyade alayından bir birlik ile tümen süvari bölü-
ünü Develi yönünde ileri sürmü tü. Albay Zafiryos'un
asıl amacı, Söke'yi i gal eden talyanlar'ın bir olup bitti
ile Aydın'ı i gai etmelerinin önüne geçmekti. Oysa Söke'-
yi alan bu iki yüz ki ilik talyan kuvvetinin Aydın'ı i gal
etme e niyeti yoktu.

Büyük Menderes ırma ı, onların i gal bölgesini za-
ten kendili inden ayırmı tı. Albay Zafiryos'un elindeki
kuvvet bir tümenlikti.

Tümen kumandanı, zmir'deki 56 nci tümenden ka-
çıp içerlere gelen iki bin silâhlı Türk piyadesiyle yüz elli
Türk süvarisinin Cumaovası köylerinde dola tı ını bildi-
ren tatsız bir haber almı , bu yüzden de yürüyü ün hızı-
nı azatılmak zorunda kalmı tı. Gerçek hiç de böyle de il-
di. Bütün bu köylerde yirmi Türk askeri bile yoktu. Yal-
nız köy bekçilerinde martinler vardı.

Aydın'ın i galine çok önem veren Yunan kumandan-
lı ı, Develi ve Seydiköy'ü aldıktan sonra Torbalı'yı da i -
gal etmek gerekti ini dü ünerek biraz zaman kazanma-
a çalı tı. zmir'deki 1/38 nci Efzun alayından bir taburu
Develi köyüne gönderdi. Bu tabur 20 Mayıs 1919'da Tor-
balı'yı i gal etti.

Artık sıra Aydın'a gelmi ti..

Albay Zafiryos da, Ayvalık'ın i galini sa lamak için
Venizelos'un uydurdu u bahanelere benzer yalanları üs
tüste uydurarak Anadolu'nun en güzel ehirleri armut
toplar gibi birbiri pe inden i gal etmek yolunu tutmu tu.
Torbalı'dan sonra Aydın için de öyle bir bahane uydu-
rulmu tu; sözde Aydın dolaylarında dört bin Milisle, iki
bin nizamî orduya ba lı asker toplanmı tı ve yine sözde
bunlar Aydın'ın içinde ve dolaylarında oturan Rum hal-
kını bo azlama a ve mallarını ya malama a hazırlanı-
yordu.

Oysa. Aydın'da durum tam tersineydi. Kimi aydınlr
ve subaylar, felâketin her an yakla tı ını görerek kar ı
koymak için hazırlanılması üzerine ilk adımı atmı lardı
ki. Aydın e raf ve zenginleriyle Hürriyet ve tilâf Partisi
ilgilipleri, bu millî kıpırdanı ın kar ısına bir umacı gibi di

kiüvermi lerdı. Bunlar öyle zararlı bir propaganda yayıyorlardı: E er Aydın'ın savunmasına kalkılırsa. Yunanlılar, izmir'de yaptıkları gibi bura halkını da kesip biçeceklerdi. Onun için, halk, i gali sessizce karılamalıydı. Büyük toprak sahibi e raf, ehri birçok memurlarını da kendi **salama** çekmi ve hep beraberce fakir Aydın halkını, parmcını kımıldatamayacak derecede zehirlemiyti. Aydın mıtroDO idi ve yerli Rum e raf, Türk e raf ve Hürriyet ve tilâi Partililerle el ele vermi ve aynı amaç çevresinde kenetlenmi lerdı.

Et kafalı eski <tina e rafının ve onların emrinde çalı an din istismarcısı politikacıların çıplak balı ve yalınayak Sokrates'e içirmi oldu u baldıran zehrini, Türk ve Rum Aydın e rafı Allanın sebili'gibi Aydın'ın yi it, fakir halkına tas tas bo keseden içirmi ler ve temiz halkı da bütün kendilerine benzetmi lerdı. Böyle bir halk içinden^ kim, hangi yürekle milis toplayabilir, vurucu örgüt ya " pabilirdi?

Yeniden örgüt yapmak bir yana dursun, eldeki silâhlı erat da zehirli propagandalar karısında silâhlarını bırakıp birer iki er savu ma a ba lamı lardı.

izmir'deki kanlı Yunan i galinden daha önce, atik davranarak kaçıp kurtulabilen 56 ncı tûmenden birkaç subay, Tire'ye dek gelebilmi , dü manın azgınca ilerledi ini görerek ve daha çok gerilemeyi yurt sevgisiyle ba da tırmayarak hemen oracıkta Yunanlılara karı gelecek bir halk kuvveti meydana getirme e davranmı lardı. Kimi Tire memurlariyle e raf ve zenginleri, onların te - kilât yapmasını önleme e çalı mı ve kasabalarının ba ına belâ getirmemek için hemen çekilip gitmelerini salıklamı lardı.

ki ate arasında kalan bu yurtsever subaylar ne yapacaklarını a ırmı lardı. Kasabanın belediye bakanı, askerlik ubesi ba kanının deste ini de sa layarak Aydındaki 57 nci tûmen kumandanı Albay efik beye öyle bir telgraf çekmi ti:

«Her ne kadar ascyi temin edilmi se de burada kalan bir kısım asker ve subaylar, memleketin ihtilâline se

bebiyet vermek te ebbüsünde bulduklarını gören memleket halkı, bunların buradan hemen aldirılmaılarını musır ren talep etmekte olduklarından, haklarında yapılacak muamelenin sür'ati i 'arı ehemmiyetle maruzdur.»

efik bey, bu telgrafı okuyunca gözlerinin önünde kıvılcımlar oynama a ba lamı tı. Bir cahii Belediye Ba - kanı, haydi diyelim böyle dü ünebilir, koca bir askerlik ubesi ba kanı, kendi meslek arkada larına böyle alçakça ve namussuzca bir kötülü ü nasıl yapabiliirdi? Yirmi, otuz subayla birkaç askercik, o sahipsiz topraklar ve köyler için bir nimet de il miydi?.. Bunlara dört elle sarılarak onların çevresinde bir örgüt kurmak varken nasıl olur da bir Türk kasabasından ko ulabilirdi?

efik'bey, buna hiç a mamı tı. Sadece gözleri ya a rırcasına üzölmü tü. Aynı dert kendi ba inaa aa dönüyordu. Onun niyetini sezmi olan Aydınli Rum ve Türk e raf «Sakin olmaya ki kar ı koyasin!» diye onu türlü kanallardan sıkı tırıp duruyordu.

18 Mayıs günü, erkenden Tire Askerlik ubesi Ba - kanının telgrafını aiarak öfkesinden küplere binen efik bey, birkaç saat sonra da Tire Belediye Ba kanı Abdül kadir beyden u telgrafı almı tı: «zmir civarından ric'at etmi ve Binba ı Aziz bey kumandasında yirmi be kadar subayla elli kadar erattan mürekkep bir kuvvet vardır. Memleketi ihtilâle vermek için buradan hareket etmiyorlar. Müslim ve gayrı müslim bilcümle ahali heyecandadır. Bunlar hakkında yapılacak muamelenin serian icrası, ahali namına rica olunur.»

efik beyi bu iki telgraf sonsuz üzüntülere saldı tı. Belediye Ba kanının e raftan birisi oldu unu dü ünerek bo veriyorsa da Askerlik ubesi Ba kanı Mehmet beyi bir türlü affedemiyordu.

Izmirde Yunanlıların silâh oyunlariyle kanlı bir i - gal trajedisi meydana getirmi olması sanıldı ı gibi Türk halkını ahlandıraca ina büsbütün korkutmu ve sindirmi ti.

Zehirli bir korku rüzgârı. Hürriyet ve tilâf Partisinin ve mal ve mülklerinden ba ka dünyada gözleri hiçbir

ey görmeyen e rafın megafonla yaydıkları afyonlu ve ürkütücü yaygarayla korkunç bir hız alarak Ege bölgesinin ehirleri ve köyleri üzerinden ısıklar çalarak esme e ba lamı tı. Türk halkı, ahin görmü keklik yavruları gibi darmada in olmu tu. Gelecek dü manı ku kulanmamak için iki ki i yan yana geliip konu maktan çekiniyor, bir silâh sanılır korkusuyla ekmek bıçakları bile saklanıyordu. Bu, gerçekten, bu yi it halk için son derece büyük bir talihsizlikti. Çok ükür, Albay efik bey ve onun gibi birkaç iri kıyım insan, bu sönme üzere bulunan yitler ate ini üfleme için avurtlarını i irek hız alma a çalı yorlardı.

efik bey, Menderes'in sarı ve serin sularına gözlerini dikmi , bütün bunları im ek hızıyla dü ünüyor, o günleri andıkça sevinci artıyor, o korkunç anlardan ne denli uzakla mı oldu unu açıkça görüyordu.

Ne pis anıardı bunlar: zmir Reddi lhak Cemiyetinin Aydın'a göndermi oldu u ate parçası gibi telgrafın ruhunu yeniden ya adı. Altın yürekli birkaç Aydın'lı hem eri, hemen bir ihtilâl bayra ı gibi kızarmı tı. Doktor Maz har Germen bey, bunların ba ındaydı. Bütün Türk evlerine çı irtkanlar gönderilmi , ancak bir avuç insanın yardımıyle i gali protesto etmek için bir toplantı yapılmı tı. Halk, bu toplantıyı hiç de u urlu saymcmı , elden, geldiince bundan uzak durmu tu. Bir lise ö rencisinin söyledi i birkaç ate li söz, kaygusuz kulakların de/imi inde yitip gitmi ti. Bu toplantı, halka verilen zehrin etkisini da ıtamamı tı.

Birkaç gün sonra, trenle zmir'den kaçan halk, korku rüzgârını korku fırtınası durumuna getirmi ti. Aydın ve dolaylarında artık çiçek rüzgârları de il, yılgınlık esiyordu. zmir'den kaçıp gelen halkın bilmiyerek yaptı ı gevezelikler. Aydınlı. Rum ve Türk e rafın ekme ine ya sürmü tü. Gelen halk, soranlara öyie diyordu:

— E er zmir'de Yunanlılara kar ı silâh kullanılma saydı bu fecî hâdise çıkmayacaktı. Herkes i iyle, gücüyle me gui olacak, hükümet memurları vazifeleri ba ında kalacaktı.

Bu sözler, kaynayan millî duygular kazanına teneke lerce so uk su dökmek gibi bir ey olmu tu. stanbul hükümetinin ölü topra na benzeyen u sözleri de durmadan a kın, üzgün ve sahipsiz halkın üstüne afsunlayıcı dualar gibi ya ıyordu:

— gali sabır ve sükûn ile kar ılamalıyız. Sulh konferansında hakkımızı arıyaca ız.

Bu sırada dü mana kar ı koymak için hazırlanan gözü pek, yüre i duygulu subayların emrindeki askerler. Hürriyet ve tilâfçı unsurlarla ve e rafça kı kırtılarak kıtalarından kaçırılıyordu. 57 nci tümen gerçekten acınacak bir haldeydi. Bunca geni bölgeye da ılmı olan erat ve subay nasıl bir araya getirilebilirdi? Sonra, erler her fir* satta kaçıyorlardı.

Albay efik bey, bütün bu talihsizlikler ortasında yine de kimi kararlar almak zorunda kalmı tı. Önünde sonunda dü mana kar ı çıkması gereken biri varsa o ca kendisiydi. Dü manın nasıl yenilece ini bütün bu talihsiz bölgede yalnız o biliyordu. Anafartalar kahramcniyle yan yana tam yedi ay bu yeni gelen dü manın ekelerini yenmi , denize dökmü , ya da bütün üstünlü üne kar ın onları deniz kıyısındaki mezarlarına mıhlamı tı. Evet bu silâhlı ve zorba turiste, tıpkı Çanakkale'de oldu u gibi had-dini bildirecekti. Yalnız u sırada Aydın'da elinin altında ancak gülünç denecek kadar önemsiz silâhlı insan kalmı tı. Onların da dü man gelinceye dek kaçıp gitmeyeceğini hiç kimse sa layamazdı. Onun belini büken en büyük dert buydu.

26 Mayıs 1919 da Aydın'a do ru ilerleyen Yunan kuvvetleri, ehrin be kilometre batısında durmu tu. Yunanlılar, eldeki kuvvetlerle ehre girdiklerinde herhangi bir kar ı koyma olayında tehlikeli bir sürprizle kar ıla mamak için daha çok kuvvet biriktirmek istiyordu. Bunun için de zmir'den trenle durmadan asker getirip toplama yerine yı ıyorlardı. 23 Mayıs 1919 sonuna dek Yunanlıların ilk i gal kuvvetlerinin tutarı üç alaydı, altıncı ve sekizinci Girit alayları da toplanma yerine gelince Zafiryos, Aydın'jn i gal emrini vermi ti.

Dördüncü Piyade alayı, bir Eczun taburuyla bir da topçu bataryası ve bir jandarma bölü ünü Aydın'ın i - gali için yola çıkarmı tı. Torbalı'yı daha önce alan Eczun taburu da Tire yolundan gelebilecek Türk tehlikesine kar - ı pusuya yatırılmı tı.

izmir'de bulunan dördüncü alay, her gün bir tabu - runu izmir'den trenle yola çıkararak, ilk tabur Balacık' ta indirilerek Germencik'e do ru yürütülecekti, ikinci gün yola çıkan tabur, Germencik'e indirilecek ve her iki ta - bur orda birle erek Aydın yönünde yürüyü e geçecek, en son trenle gönderilen taburlar da yoldaki kıtalarla Teke IL'de toplanacaklardı.

Bu, trenle az zamanda çok insan ta ımak için dü ü - nülmü bir çareydi. Selçuk'a da tren muhafızlı ı yapmak üzere Sekizinci Girit alayından bir tabur gönderilmi ti.

te. bu taburun askeri yerli Rum çeteleriyle el eie vererek orada bulunan elli altıncı tümenin silâhlarını ve cephanesini ya malamı lardı.

Albay Mehmet efik bey, ilk önce kendi emri altın - daki bütün i gal tehlikesine açık bölgelerdeki silâh ve cephanenin kurtarılabilmesi için çırpınma a ba lamı tı. 56. tümen silâh ve cephanelerinin Yunanlılar ve Rum ce tecilerce ya malanması, çok canını sıkı tı. Hemen Ay dın'da elli yedinci tümenin emrinde bulunan bütün silâh - ların halka da ıtılmasını emretmi ti. Ne korkunç ve ne acıklı durumdu ki, kendilerine silâh verilmek istenen halk, bunları almamak, hattâ görmemek için uzakla mı tı.

ehir halkının silâhlara boykot etmesi, efik beyi yıl dırmamı , yarın mutlaka gerekece ini dü ündü ünden bunları hep zeybek ve efe yeti tiren da köylülerine da - ıtmı tı. Ödemi 'teki silâh deposunun halka ve köylü - lere da atılmasını emreden de yine efik beydi; bu em - ri Albay Bekir Sami beyden almı tı.

Albay Mehmet efik beyin belini büken ve onu bir tümenlik vurucu bir güç haiinde ehrin be kilometre ba - tısında saldırıya hazırlanan dü man kar ısında tek bir adam durumuna sokan olay daha çok uydu: Yunanlıla - rın, zmir'in i galinde gözlerini korkutarak ve yıldınlı a

u ratarak Anadolu'nun içine saldıkları elli altıncı tümenin emrindeki Ali Nadir Pa a'nın askerleri, psikolojik bir silâh gibi her yandan elli yedinci tümen erlerinin içine dalmı lar ve onları darmada ın etmi lerdı. Bunlar, gözleri korkudan yuvarlakla mı olarak Aydın, Denizli ve Antal ya'daki kıtaların eratı üzerinde gerçekten i renç ve korkutucu etkiler yapmı lar, onları sürüyle kaçmaya zorlamı lardı.

Henüz, Yunanlılar, Anadolu içerlerine do ru serüvene çıkmadan önce bilmeyerek, dü ünülmeyerek yapılan bir propaganda Mehmet efik beyin elli yedinci tümenini az zaman içinde yemi i dev irilmi bir a aca döndürmü tü. Erat, kendi kıtasından kaçmakla kalmamı , tüfe ini, mermisini ve kıtasının hayvanlarını da birlikte alarak memleketine savu mu tu.

Mehmet efik bey, bu korkunç durum kar ısında ellerini ba layarak oturmamı , elde kalan bir avuç asker ve jandarma ile, bu kabilelerle kaçmakta olan asker kaçaklarına her görüldükleri yerde ate edilmesini, ölü ya da diri ele geçirilmelerini emretmi ti. Bu da i e yaramaktan uzak kalmı tı. Aydın ehrinin içinde bile asker kaçaklarıyla birçok kez silâhlı çatı malar olmu tu. Artık, asker kaçaklı ının önüne geçilemeyece i anla ılmı tı. Asker de halk gibi devletin yıkıldı ını ve gemisini kurtarmanın kaptan oldu unu anlamı tı.

Aydın'daki tümen erlerini ba tan çıkaran yalnız elli altıncı tümenin korkudan zehirlenmi askerleri olamı , ehrin e rafıyla Hürriyet ve tilâf Partisi'nin zehirledi i bütün halk da askercikleri kıtalarından kaçırma yarır ma girmi lerdı.

Zengin yoksul bütün Aydın halkı, artık bir tek amaçta anla mı lardı: Yunan i gal ordusunu bir çatı maya meydan yermeden Aydın'a getirebilmek, istanbul hükümeti, bu zeybekler ve efeler bölgesinin i galinde belki «münasebetsiz» birkaç silâh patlar da istenmeyen bir «hâdise» çıkar diye i galden iki gün önce Aydın'a Hürriyet ve tilâfçı yeni bir mutasarrıf göndermi ti.

Aydın e raf ve zenginleri, çabucak yeni mutasarrı

fin çevresinde saflarını sıkla tırmı ve i galin gürültüsüzce yapılmasını sa lamı lardı.

Aydın'ın içinde elli yedinci tümene ba lı bir piyade taburu ile bir da topçu taburu vardı. Piyade taburunun birçok eratı hâlâ ehirden çok uzaklarda e kiya kovalamakla görevliydi. ehri bir saat uza ında bando ile ehre girmeye hazırlanan i gal tümenine kar ı efik beyin elinde yalnız kırk altı er kalmı tı. Bunlar da her an kaçmak için çare arayan, bulamayan zavallı askerlerdi. Zavallılıkları surdan geliyordu ki, bunlar varılması güç uzak memleketlerin çocuklarıydı.

çlerinde epeyce Suriyeli de vardı. Bunlar da silâh kullanacak durumda de ildi. Ancak tümenin hayvanlarını kaçırabilmekle görevliydi.

E er, Aydın halkının morali bu denli bozuk olmasaydı. efik bey mızıka aletlerini parlatarak bir zafer yürüyü üne hazırlanan i gal tümenine unutulamayacak bir oyun oynamayı dü ünmü tü.

Askerin kaç ı ve halkın namussuzca aldatılmı olması, onu yeni bir Türk kahramanlık destanı yaratmaktan yoksun bırakmı tı.

Yunan i gal ordusunu kar ılayacak heyet, mutasarrıfça hazırlanmı ve bu heyete bir de polis komiseri katılmı tı. Bütün Rum hem ehriler, evlerine kocaman Yunan bayrakları asmı lar, pek çok Türk evinin penceresinde de bu bayrak görülmü tü. efik bey. Türk milletinin karakterine yakı tıramadı ı bu acıklı durum kar ısında a lamaklı olmu tu. Ancak, bunları E me'deki on yedinci kolordu kumandan vekili Albay Bekir Sami beye bildirerek dertle mi gibi hafifletmeye çalı mı tı. .

efik bey, her an ehre girmek üzere olan dü manın bir tuza ına dü memek için ehirden ayrılmak zorunda kalmı , piyade ve makinalı tüfek bölü ünden elinde kalan kırk üç (kırk altı idi, yirmi dört saat içinde üçü daha kaçmı tı) eri ve ki obüs topunu beraberine alarak telsiz telgraf sırtlarına çekilmi ve i gali orda beklemi ti. Elbette elde kalan tümen subayları da Albayın yanında yer almı lardı. Yalnız efik bey, ehirden ayrılırken Yu

nanlıların zmir'deki gibi bir «hâdise» çıkardıklarında obüs toplarıyla gerekli hedeflerin dövülece im kesin olarak bildirmi ti. Dü man, üç koldan bando çalarak ve zito yagaralarıyla kar ılanarak hâdisesiz ehre girmi ti. Tam altı bin ki ilik modern araçlı bir kuvvet. Aydın ehrinin korkunç korkusu üzerine kolayca ve rahatça çörekleni vermi ti.

Albay efik bey, ehrin önünde yayılan geni ve sıcaktan cayır cayır yanan ovanın güney ucunda Menderes ırma ı köprüba ında, namluları Aydın'a çevriimi olan obüs toplarının ba ında arpacı kumrusu gibi dü ünmeye balamı tı. «Acaba, Aydirt'ın içinde bırakıp geldi i kimi subay ve eratın hayatlarını bilmeyerek tehlikeye mi atmı tı?»

Yanında üç subayla bir inzibat kıtası bulunan yüz yetmi inci alay kumandanı Binba ı Nuri beyi mevki komutanı olarak ve askerî hastahane ve silâh mühimmat ve askerî e ya depolarını da, ba larındaki memurları da ehirde bırakmak zorunda kalmı tı. Bunu, Yunanlılarla sava halinde olmadı ımız için yapmı tı. Bu, biraz da Harbiye Nezaretine henüz kendini ba lı duyurusundan dolayı yapmak zorunda kaldı ı bir i ti. Telsiz telgraf istasyonunu da yıktırıp dü manın eline salam geçmesini önleyerek Menderes köprüba ına çekildikten sonra, içi sızlamaya balamı tı. Demek ki, onları henüz büsbütün yene medi i bürokratik duygularına kurban etmi ti.

ehirden ayrılırken arkada bıraktı ı memurların durumlarını mutasarrıfa da bildirmi ti.

gal günü, Aydın Çine yolu üzerindeki köprüba ına çekilen elli yedinci tümen, burada üç gün konaklamı ve Yunanlılarla Rumların Türklere herhangi bir saldırıda bulunup bulunmayaca ını beklemi ti. Köprüba ında, namluları Aydın'a çevrilmi Türk topları, gerekti inde istenen noktalara ate etmek üzere beklemeye balamı tı. Orda bırakılan subay, erat ve halka yapılacak kötü davranı , bu topların gürlemesine sebep olacaktı.

Mehmet efik bey. bu topları, herhangi bir cinayet ya da katliama kar ılık vermek üzere buraya yerle tirdi

ini mutasarrıf aracılı ıyla Yunan kumandanlı na bildi-
rilmesini de istemi ti. Karanlık gözlerini talihsiz Aydın
ehrinin üzerine dikmi olan bu gazi toplar. Rumların ta-
kınılık yapmasını, çılgınca gösterilerde bulunmasını ve
Türk halka sata masını önlemek görevini ba arı ile yap-
mı ti.

efik bey, Aydın'dan çekilirken çok dü ünme-
k zorunda kalmı tı. Demiryolu boyunca çekilmeyi çok dü ün-
mü se de bu koca i gal ordusunun önünde bir avuç sa-
vunucu ile sonsuz bir kaçı tan ba ka bir ey olmayacak-
tı. Oysa Aydın bölgesinin zeybek yata ı da ları, gerilla
sava ları, baskınlar için çok elveri liydi. Buralarda ycpı-
lacak millî örgütle dü manın demiryolu boyunca ilerleme-
si durdurulabilir, hiç olmazsa geciktirilebilirdi. gal gü-
cünün önünde durmadan ileri do ru kaçmaktansa bunu
yan ate ine almalı, yandan vurup hırpalamaya çalı malıy-
dı. Bunun için de do al bir sınır olan Menderes ırma nı
a ıp ehri güneyinde ve dü manın tam bö ründe bas-
kınıcı güçler hazırlamak, tek çıkar yoldu. efik bey, bu i
üzerinde uzun uzadıya dü ünme , en sonra. Menderes'in
kar ı gecesinde yuvalanmayı, Çine'ye karargâh kurarak
çalı mayı ve karınca kararınca, sava a atılmayı uygun
buimu tu. Denizli üstüne çekilip direnme i ini do ru bul-
mayarak sonradan birdenbire talyan i gal kumandanlı
ınca i gal edilen Çine kasabasına çekilmi ti.

efik bey Çine'ye çekilir çekilmez kıtalarından ka-
çan askerleri yakalatıp getirme çalı malarına hız vermi ,
bir yandan da millî heyecanları kamçılılamak ve örgüt kur-
mak için yeni olanaklar dü ünmeye ba lamı tı.

Albay efik beyi en çok a ırtan ey. Aydın gibi yi-
it, dövü çü ve adalet sevgisi için her belâyı göze alan
insanlar yata ı bir bölgede gördü ü bu çekingenlik ve
korkaklıktı. Dü man, öyle bir dü mandı ki, zmir'de yap-
tıklarını hiç çekinmeden burada da yapacak. ırza, na-
musa ve cana saldıracaktı. Bunu bilen bu yi it halk, na-
sıl oluyor da olacakları görmemek için, ba nı kuma so-
kabiliyordu? Evet, dünya sava ı, buranın yi it insanlar
hazinesini bol keseden harcamı hattâ bir hiç u runa har

camı tı. Bütün bölge, bütün Türk yurdu gibi körler, topallar, evlât, baba, karde , koca acısı çeken insanlarla doluydu. Bunların hepsi de sava ın hiçbir ey kurtarmayacağı nı görmü lerdı. Bunun çin kolları, kanatları kırıldı.

«Sava a girdik, yenildik, kırıldık, yine esir olduk. Hiç olmazsa bu sefer son kalan evlâtlarımızı öldürtmeden gönül ho lu uyla esir olalım!» diye dü ünüyorlardı.

«Kahrolsun sava !» diye dü ünen bu zavallı halkı silâh ba ı etmek için yeniden nasıl co turmalı, nasıl ayak landırmalıydı? imdiye dek hiç bir dü man boyunduruğunun acısını çekmemi olan bu sapa bölge halkına millî heyecanı nereden ve nasıl a ılamalıydı? En küçük bit çabalama da kar ısına e raf ve zenginler ve köy a aları dikiliyor, ondan halkı rahat bırakmasını istiyorlardı. Subayların bugüne dek kırdı ı bunca ana baba kuzuları, cenneti doldurmaya yeter de artardı bile. Dü manı bo ubo u na öfkelen dirip kan içicili e zorlamak do ru de ildi!

Subay dü manlı ı, sava dü manlı ı, her yanda. efik beyin kar ısına bir heyula gibi dikiliyordu. efik bey, böyle oldu u halde, elindeki bir avuç insanla Yunanlıları a ırtmak, hırpalamak, sırasında yı ınla öldürmek için kararlıydı.

Bu arada, Yunanlıların Denizli'ye do ru ilerleyi ini durdurmak için. Aydın demiryolunun E ridir'e dek varan bölümünü korumak üzere yüz yetmi inci alayın üçüncü taburunu Sarayköy'de görevlendirmi ti. Yine Sarayköy'de süvari bölü ü ile topçu taburunun bir bölümünü toplu bulundurma , bu müfrezenin kumandanı ına da elli yedinci alay kumandan vekili Binba ı Hakkı beyi atamı tı.. Sarayköy yakınındaki Menderes köprüsünden Yunanlıları geçirmemesi için ordaki müfrezelere emir vermi ti.

Sarayköy ve Denizli'de Yunan i gali için Rumların havayı hazırlamalarına meydan verilmemi ti.

Albay efik bey, Çine askerlik ubesinde yeni karar gâhını kurduktan sonra jandarma tabur kumandanı Nuri beylerle el ele vererek Aydın bölgesinin zeybek ve efelelerinin da dan indirilip eldeki bir avuç jandarma ve nizamîye eriyle yo urarak baskıncı bir kuvvet meydana ge

tirmek için hazırlanmaya başlamı tı. Halkın gücünü i in içine sokmadıkça bu i in altından kalkılamayacağını iyi-ce anlamı tı. Yörük Ali Efe de halk yı inlerinin vurucu bir eleba ısı olarak kızanlarıyla karargâha gelmi ve onun emrinde çalı rtayı kabul etmi ti. efik bey. halk yı ininin ruhuna, bu ıslak, ya mur yemi pamuk yı inına Yörük Ali Efe'nin ki ili inde ilk kibriti çakmı tı. Bu ıslak pamuk yı ininuru günün birinde bir barut fıçısı gibi ate alması da beklenebilirdi.

te bu ualardaydı ki, efik bey. imdiye dek bu bölgede örne ini görmedi i bir genç mutasarrıf tipiyle kar ıla mı tı. Kar ıla mı tı dediysek yüz yüze gelmi de-ildiler. Yalnız telgraf haberle mesi yoluyla kar ıla mı -tı. efik bey, sivil hükümet memurlarının. Kambur zzet beyi örnek tutmu gibi, i gali hiçe sayarak koltuk ve sandalyelerinden kıpırdamamak için bin türlü cambazlı a ve alçaklı a yeltendiklerini görmü ve tiksini ti. te, son örnek, Aydın mutasarrıfıydı. Bu adam efik beye. Yunan i gal ordusunu beraberce kar ılamaya gitmeleri ste inde bile bulunmu tu. Bu sefer, Denizli'den gelen güzel ve büyü lü ses, hiç de bu türlü a a ılık mutasarrıf tiplerinin kine benzemiyordu. Bilgilice, akıllıca, yurtseverce ve yi-itçe konu uyordu. öyle diyordu :

«Yunanlıların ileri harekâta devamı, konferans kararına müstenit olmayıp, mukavemet ve hattâ suale maruz kalmamalarından ileri geldi i anla ılıyor. Konferans kararına müstenit olsa. zmir'de oldu u gibi. Aydın ve Nazilli'de dahi bundan bahisle bir nota verilmek ve konferans kararından Osmanlı hükümeti, gerek merkezde ve gerekse me gul mahallerde resmen haberdar edilmek lâzım gelirdi. Halbuki, böyle eyler yapılmıyor. Di er taraftan Nazilli'yi i gal eden kuvvet, Atça'dan mürur ederken, kumandan nahiye müdürünü görerek i gal maksadıyla de- il, belki Rumların müracaat ve istimdadı üzerine onları korumak kasdıyla geldiklerini söylemi olmasından. Aydın ve Nazilli telgraf muhaberelelerinin vesairenin kontrol edil-memesinden anla ılıyor. Bu sebeple bendeniz, Menderes

sahilinde ve güzergâhta, küçük, yani birkaç yüz ki ilik bir kuvvet bulundurarak ordan geçmek isteyen Yunan kuvvetine ne maksatla geldiklerini sormak ve konferans kararına müstenit ise bunun usulü dairesinde hükümete ihbar lüzumunu ihtar etmek ve böyle bir muamele yapı lıp hükümeti mefbualarından emir almadıkça, gelen kuvveti muntazam bir kuvvet suretinde tanımakta mazur olduklarını ve bilmecburiye bir çete ekinde telâkki ederek ona göre muameleye mecbur olacaklarını ve bunun mesuliyetinin bittabi, müsebbiplerine ait alacağını beyan eylemek pek münasip ve hattâ bizim için bir vazife oldu unakaniim.

Bu sebebie alay kumandanı Hakkı beye iki yüz ki ilik zayıf müsellaah bir kuvvet tertip etmesini rica eylemitim. Bir cevap alamadım. Zannedersem bunu zatıâlileri de terviç ve tasvip buyururlar. Bunu yapabilirsek, belki de Menderes'in bu tarafını kurtarmı oluruz. Buraya gelmekte olan süvan bölü ü de bu i e i tirak edebilir. ndelicap geri çekilmeleri, bittabi, mümkün ve kolaydır. Bu husustaki fikri âlilerinin beyanını rica ederim efendim.»

efik beyin, ba tan beri yapmak istedi i bu de il miydi? efik bey, bu pırlanta dü ünceli yönetim adamından çok ho lanmı tı. Onun kadar çaresizlik içinde kıvranan bir ba ka kumandan da u sırada gösterilemezdi. Ke ke, elinde olsaydı da mutasarrıf Faik (Öztrak) beyin istediklerini yapabilseydi.

Faik beye öyle kısa bir kar ılık vermi ti .

«E er asker firar etmi se bilâtereddüt bu tedbiri yapmalı ve ahali i slâmiyenin eli silâh tutanları hemen i tirak için ulema ve e raf sarfı gayret etmeli efendim.»

Bundan ba ka öyle kısacık bir kar ılık daha verdi:

«Hep belimizi büken, asker in firar etmesidir. Yoksa, biz de bu tedbiri yapacaktık, efendim.»

Albay Mehmet efik bey, Denizli'de gördü ü kıpırdanmadan çok sevinmi ti. Mutasarrıf Faik bey, bu kıpırdanmanın inatçı bir temsilcisi gibi direniyordu. Mehmet efik beye unları da tellemi ti:

«Topçu alayında iki yüz kadar efrat var. cabında

Çal'dan dört be yüz kadar efrat alınabilece i anla ılıyor. Hüsnü idare edilebilirse i görmek mümkün. Alay kumandanlı ina bu bapta icap eden emrin itası ve derhal i e ba lamalarının tebli i pek muvafık olur. In aailah, bu suretle bu parçayı olsun kurtarınız, efendim.»

Mehmet efik bey, Denizli'de zmir'in i galinin hemen ertesi günü bir eyler oldu unu, Denizli müftüsünün bir ayaklanma örne i gösterdi ini i itmi ti! Mutasarrıfı da bu türden olan bu ehir gerçekten umut vericiydi. Hemen Faik beye unu tellemi ti:

«Alay kumandanına hemen imdi u emrimi gönderiniz ve bu ümidiniz kuvvetli ise hiç durmayınız. Fakat, unutmayınız ki, bu i i yalnız alayın ba ina bırakmayınız. Bütün ahali, bu i e yardım etmeli, ayaklanmalıdır.»

Bununla beraber, 6 Haziran 1919 günü Denizli'deki elli yedinci topçu alay kumandanlı ina u emri vermi ti .:

«Bilâsebep imendifer hattını i gal edegelen Yunanlıları Menderes köprüsünden Denizli tarafına geçirmemek için icap ederse harben menediniz ve bu hususta makamı mutasarrıfı ile karar ve i birli i yapmaktı nız lâzımdır.»

Denizli'deki uyanıklık biraz da Mehmet efik beyin i iydi. Onun birliklerinin bulundu u her yerde bir direnme dü üncesi de vardı. efik bey, emrinin yeti ti i bütün topun a zındaki bölgelerde depolardaki silâhların halka da ıtılmasını emretmi ve tümenin asker kaçaklı ı yüzünden da ılmaması için direnmi , her türlü araçta bunun önüne geçmeye çalı mı tı.

15 Mayıs 1919'da zmir'in i gali Denizli halkının bir bölümünü çok sarsmı tı. Yerli Rumlar, tıpkı Aydın'da oldu u gibi Hürriyet ve tilâfçı elemanlarla ve e rafla anlaarak i gal ordusunu barı çı bir yolla Denizli'ye getirebilmenin hazırlıklarını yapmaktaydılar.'

Umudu her yandan kırılmı olan halk, 16 Mayıs sabahı, birdenbire bir sarsıntı ile uyanmı tı. Bu sarsıntı, bir yer sarsıntısı de il, bir ruh sarsıntısıydı. Elli yedinci alay kumandanı, yani efik beyin adamı Hakkı bey, mutasarrıf Faik bey, askerlik ubesi kalem serisi Albay Tevfik bey

(sonraları Demirci Mehmet Efe'nin öldürdü ü) Denizli polis komiseri Hamdi bey, daha önce sık sık toplanıp görü mü ve efik beyden de gelen esinti üzerine bir direnme ve kar ı koyma kararına varmış lardı. Tam anlamıyla sözle mi ve anla mı olduklarından, Denizli'nin en çok sayılan adamı müftüyü öne dü ürererek Kayalık Camii'nde sanca ı erifi çıkarmı lar ve co kun bir miting hazırlamış lardı.

Bu mitingi, bütün yedek subaylar, e rafın birkaçı desteklemi se de Hürriyet ve tilâfçılar, bu mitingi küskün ve somurtkan yüzleriyle ancak uzaktan seyretmiş ler ve ileride onların ba ına gelebilecek beîâları hesaplayarak kıs kıs gülmüş lerdî.

Büyük bir halk kalabalı ı, sabahın erken saatlerinden beri sokaklara dökülmüş tü. Müftü Ahmet efendinin elinde sanca ı gören ve onun tatlı sesiyle getirdi i tekbirleri i iten halk, hemen ona katılmış ve tekbir sesleri deniz dalgaları gibi Denizli sokaklarında gurlemi durmuş tu.

Bütün bu co kun kalabalı ı belediyenin önünde toplanan kır sakallı müftü, kürsüye çıkmış ve halkın umutsuzlu unu darmada ın eden bir konu ma yapmış tı. zmir'in i galini anlattıktan sonra sözlerini unlarla bütünlemi ti :

— Her ne pahasına olursa olsun. Yunanlılara! kar ı koymak gerektir. Yunanlıların i gal eyledi i memleketler halkı için kavgaya giri mek farzı ayındır.

gale u ramayan memleketler halkı için de farzı ki fayedir: Ben fetva veriyorum. Silâh ve cephan azlı ı veya yoklu u hiç bir zaman kavgaya mani olamayacaktır,

Hiç bir müdafaa vasıtası olmayan bir müslüman dahi yerden üç ta alarak dü mana atmaya mecburdur; müftünün bu sözleri Denizli'yi ate lemiş , e rafın bir bölümüyle Rumları ve Hürriyet ve tilâfçıları çileden çıkarmış tı.

Türk'ü sevmeyenlerin ve Türkten olmayanların öfkesi, bununla da kalmamış , zmir'de çıkmakta olan Rumca gazeteler, yurtsever müftü için a ıza alınmayacak sö

vüntüler kusmaya başlamışlardı. Bu nutuk, her eyden önce Denizli'nin toprağına, milletine bağlı Türkleri çok sevindirmişti, onları daha çok birbirine kenetlemişti.

Türk ocağının bir fikir tapınağı olan yapısı, bu sefer, içinde toplandı ve hazırlandı. Aydın insanlar aracılığıyla Denizli'ye rafının, Rum'eye rafı ve Yunan ordusuyla birleşmesini önlediği gibi memleketin namuslu müftüsünü de bir ateş parçası gibi dümanın ve onun yordakçılarının yüzüne çarpmıştı.

Denizli'nin Hürriyet ve tilâfçıları, Yunan ordusu gümrütü patirtısızca Aydın'a girdikten sonra seslerini daha çok yükselterek karı koyucularla müftüye saldırmaya başlamışlardı. Karı koyma ve direnmenin sembolü haline gelen müftü Ahmet efendi için tehlike birden başlamişti. Aydın'ın dümesinden bir hafta sonra, müftü, Dinar'a kaçıp dirimini kurtarmak zorunda kalmıştı. Yitit müftü, korkuya kapılıp yılmamış, orada da direnmenin altın tohumlarını umutsuz yüreklere serpmekten uzak durmamıştı.

Nazilli'nin bir taburluk Yunan gücüyle iğali, Denizli'de kurulmakta olan direnme yapısını bir deprem gibi sarsmış ve çökertivermişti. Fakat, bu direnme gücü, yıkıntılar altında ezilmemiş, başkomiser Hamdi beyin çevresinde yeni bir oğul arı kümesi gibi toplanıvermişti. Yedek subaylar da silâhlarını aldıkları gibi ayrı bir başçekmişlerdi. Yüzbaşık Ekrem beyin kumandasındaki süvari bölüğü de Denizli cephesinde bir akıncı grup görevi almıştı. Bu aîoi\ öüt vermek için Anadolu turnesine çıkmış olan ehzade Abdürrahim efendinin muhafazası için kolordu kumandanının zmir'den beri görevlendirdiği muhafız bölüğüydü. zmir iğal edilince oraya dönmeyerek burada kalmıştı. ehzade, Afyonkarahisar'dan trenle İstanbul'a dönmüştü. Haziran'ın 8 inde bu süvari bölüğü, daha birçok genç, yitit ve yürekli subayla güçlenerek Sarayköy'e yollanmıştı. Bu subaylar: Denizlili Yüzbaşık ükrü, yedek baytar, Hocazadeolu Ali Tevfik, yedek Aste men ükrü, Derebeyolu Halil Hilmi, Vasfi, elli yedinci tümen

subaylarından Yüzba ı Baha, Te men Kemal, Nazilli Askerlik ubesi'nden «Yüzba ı Emin beylerdi.

Albay efik beyin, Çine'ye çekilerek kurdu u sembolik cephe, artık, yava yava kur un i lemeyen yi it göüslerden meydana gelmi gerçek bir cephe halini alıyordu. Bu alçak bölgeye do ru, eriyen kar suları gibi. küme küme yi itler toplanıyor, birikiyor ve Aydın'daki sava görmemi dü man alaylarını titretmeye ba lıyordu.

Ekrem beyin kumandasındaki atlı bölü ü, Saraykö ye yakla tı ında istasyonda bir kalabalık, bir kımıldama görülmü tü. Bu kalabalık. Sarayköy Rumlarıydı, a ızlarında zitoiar ve ellerinde mavi beyaz Yunan bayrakları olarak bu gelen atlılara kar ı çıkmı lardı.

Yunan i gal gücünün geldi ini sanarak büyük bir co kunluk içinde istasyona ko u an ve ba ırıp ça ıran bu halk, kar ılarında kalpaklı Türk subaylarıyla kabalaklı Türk atlılarını görünce pek a ırmı lar ve korkudan çil yavrusu gibi da ılmı lardı. Ekrem beyle öbür subay arkadaşları, orada Yunan ordusu için kurulan bir de tak gördüler ve hemen bunun üzerine Türk bayra nı çekiver diler.

Denizli'nin ilk örgütü Menderes ırma ının kıyısındaki Dailli köyünde yuvalanmı ve tren istasyonu Yüzba ı Ve cih beyce kontrol altına alınmı tı. zmir'den gelip giden trenler onun gözü altında bulunuyordu.

Açıkçası: Elli yedinci tümenin direnme dü ünceleri, bütün o bölgedeki altın yüreklere ve ba lara bir dalga gibi çarpmı ve i gal ordusunun kar ısına bir yı ın umacı çikarmı tı.

Albay efik beyin çevresinde yava yava çiçekle nen bu sava gönüllüleri bahçesi, sivri ve zehirli dikenle riyle Zafiryos'un toy askerlerini hacamat etmeye, ısırma ya ve bir yarım ay biçiminde Aydın'a do ru da yakla maya ve kapanmaya ba lamı tı. <

Aydın do usunda ve batısındaki önemli demiryolu köprüleri, acar subay ve kuvayi millie kadrolarıyla at tırılmı . Malkoç köprüsünün bekçi askerlerini Yörük Ali Efe, Binba ı Hacı ükrü bey. Kılılı Efe ve öbür zeybekler

büyük bir başarıyla burunları kanamadan biçmişler, Nazilli'deki düman taburunu ehirinden çıkararak pislediği yere dek kovalamışlardı.

İmdi, Albay Zafiryos'un seçkin alayları, güzel Aydın ehrinin içine tıkmış, titreyerek bekliyorlardı. Aydın'ı çepeçevre kuşatmış olan kuvayı milliyeci grupları ise koyun sürüsüne ihtarla bakan kurt sürüleri gibi ehirdeki Yunanlıları gözetliyor ve bunların kumandanları Yunan kumandanına öyle küçük dürücü haberler salıyorlardı:

— ehre kapanmak ve slâm ahalinin arasına sıınmak mertlik değildir. ehirden dışarı çık da boy ölçü elim.

Yine o günlerde, artık Aydın'a bir baskın yapılacağını sezen düman, bunun önüne geçmek için bir deneme yapmıştı. Malkoç köprüsü baskınından sonra adı her yana bir bayrak gibi dalgalanan Yörük Ali Efendiye Komiser Hamdi bey müfrezesinin Denizli yedek subaylar grubunun, topçu yüzbaşı Fehmi bey müfrezesinin toplu olarak bir cephe tuttuğu Umurlu'ya Aydın'ın İngiliz kontrol subayı Huder, yanında ehrin Belediye Başkanı ve emirleri ve ileri gelenlerden bir topluluk olarak gitmiş ve bu millî kuvvetlerle görüşmek istemişti.

öyle bir öneride bulunmuştu :

— Aydın aleyhinde bir hareket yapmayınız! slâmî ara ve Hristiyanlara zararlı olur.

Buna Umurlu'nun on beş müfrezeye kumandanı, imzaladıkları bu beyanname ile karışık vermişti: «Aydın'ın İngilizleri mütareke hükümlerine aykırıdır. Türk ahaliye zulmedildiğini haber alıyoruz. İnsanlık namına müdahale etmek istiyoruz. Yunanlılar, yirmi dört saat zarfında Aydın'ı terkedip gitsinler. Aksi halde akacak kanın mesuliyeti, Yunanlılar ve onları oraya getirenlere aittir.»

İngiliz subayı Huder, yanındakilerle bu kesin kararın alınarak Aydın'a döndüğünde Yunan kumandanı Siminas'ın ense kökünde buzlu bir soluk esmeye başlamıştı. Korkmakta da haklıydı. Kargaların ona taktığı haberlere göre Aydın'ı çepeçevre saran Türk milis ve nizâmî gücünün toplumu elli bindi. Aydın Rumlarının meydana getireceği

bin ki ilik bir yardımcı gücünse .çokça de eri olmayaca ı
açıktı. Siminas'ı çok çileden çıkaran da uydu :

— Niye ehre sı indın, çık dı arı!

Cete reisleri bunu sık sık yineliyorlardı.

Siminas, hem bu küçültücü sözlere bir kar ılık vermek,
hem de millî müfrezelerin ehre olan yakınlık ve yo un-
luklarını ölçmek için Haziran'ın 25 inci günü tam gereçlen
mi bir bölük askerini güneye do ru yoklamaya çıkarmı tı.

Telliidede yönünde ilerleyen dü man bölü ü, orda Ko-
çarlı milislerine çarpmı , süreki ve inatçı bir çarpı ma
ba lamı tı. Koçarlı milisleri, oldukça ba arılı çarpı an bu
bölük kar ısında güneye çekilmek zorunda kalmı , dü -
man bölü ü. Koçarlı milislerini barındırdı diye buradaki
iki Türk köyünü bütün yakıp yıkımı , eline geçirebildi i
bütün insanları öldürmekten çekinmemi ti. Öldürülen za-
vallılar da yalnız kaçamayan çok ya lı köylülerdi.

Koçarlı müfrezesini güneye do ru süren ve iki Türk
köyünü yakan ve ellerini de sivillerin kanına bulayan dü -
man, batıya do ru da tam araçlı bir bölük göndermi ti.
Burada i leri ters gitmi , Kızılcaçay yakınlarında pusu
kurmu olan Türk milislerinin kuca ına dü mü ler ve on
be ölü bırakarak Aydın'a kaçmaktan ba ka çare bula-
mamı lardı.

te. imdi, Menderes köprü ba ındaki karargâhta
Binba ı Hacı ükrü beyin yanında bulunan Albay efik
bey, imdiye dek olup biten bütün bu eyleri yakından
biliyordu ve hemen hemen hepsinde onun parma ı var-
dı. Geçici de olsa, dü man, Aydın'a mihlanıp kalmı tı.

Haziran'ın 25 inden beri dü manda hiç bir kıpırdama
yoktu. Acaba hazırlanıyor muydu, yoksa zaman kazan-
mak çin tilki uykusu mu kestiriyordu?

Albay efik beyi 27 28 gecesı uyku tutmadı. ri yıl-
dızların donuk aydınlı ında arıldayarak akıp giden ırma-
ın kıyısında, derinlemesine dikilen nöbetçilerin verdi i
güven havası içinde Hacı ükrü beyle uzun uzun konu-
up dertle ti. Bu gece, atlı bir müfreme çıkarılarak Ay
dın'ın yakınlarına dek bir ke if yapılmasını emretti., O
önemli haber kafasına adamakıllı takılıp kalmı tı: tilâf

devletleri askerleri acaba karakolları niçin devralacaktı? Acaba bu haber bir balon muydu? Millî kuvvetlere gözda-
ı mı vermek istiyordu? Yunanlılara kar ı sava açan.
miliî kuvvetler itilâf devletlerinin askerinden korkar mı
sanıyorlardı? Her ne olursa olsun Aydın'a kapanıp kalmı
olan dü mana her gün yeni bir baskı yapmalı, onu dur-
madan tedirgin etmeliydi. Belki de zamanla güzel Aydın
kurtarılabilirdi.

Atlı ke if kolu, karanlıkta a ır a ır* ilerledi. Güzel
Aydın ehri, arkasındaki kara da lara yaslanmı bir kara
duman yı nından ba ka bir ey de ildi. Bu kara duman
yı nı içinde uyanık bir yı n insan vardı.

Sabah, Menderes ırma nı maviye boyamaya ba la-
dı nda Aydın önünde bir cayırtı koptu. Makinalı tüfekler:
— Ta, ta, ta, ta, ta! diye ovayı bir demir tarak gibi
tarıyor, piyade tüfeklerinin mermileri havayı avlayarak,
delip geçiyordu. Gün ı ı nda ovadan, dört nala atlı ke if
kolunun geldi i görüldü. Dü manın avcı hattında sıçra-
yıp yatarak ilerledi i açıkça görülüyordu. Onları koruyan
birkaç makinalı tüfe in yaylım ate leri, ırma nın pek yakın-
larındaki çatlama ve yarılmı kuru topraktan çizgi gibi
toz kaldırıyor, bomba topları da ku kulu hedeflere bütün
hızıyla bomba ya dırıyordu.

efik bey, ovada birkaç dalga halinde ilerleyen dü -
manın bir taburluk bir güç oldu unu anlamı tı. Bu, bir
ke if taarruzundan ba ka bir ey de ildi. Sıkı durulmaz
sa bu ate gücüyle Menderes köprüba nı silip süpüre-
bilirlerdi. Dü man, bir zamandan beri Menderes köprü
ba mda bir eyler oldu unu seziyordu. Yalnız bunun de-
recesini anlamaktan uzak bulunuyordu. Buraya kar ı ya-
pılacak saldırı, hiç ku ku yok, daha büyük kuvvetlerle
yapılmak isteniyordu. Aydın dolaylarında toplanmakta olan
nizamî ve milis gücünün elli bin ki i tutarında oldu unu
i ttiklerinden, köprüba nı temizlemeye giderken arkadan
Aydın'a çullanacak ba ka kuvvetleri dü ünüyor, buna ce-
saret edemiyorlardı.

Modern silâhlarla gereçlenmi bu bir taburluk dü -
man gücü, Binba ı Hacı ükrü beyin kumandasındaki bo

iüme çullanmı tı. Hemen merkeze, Menderes cephesinin yıldız sava çı ve baskıncısı Yörük Ali Efe ile Kılıo lu Hüseyin Efe'nin ortakla a kuvvetleri yerle tirilmi ti. Bu kuvvet, de erli subaylarla güçlendirilmi ti.

Dü man saldırısının önemi kar ısında, efik bey yakındaki bütün müfreze kumandanlarını topladı. Ufak bir danı madan sonra oldukça yakla an dü man üzerine yo un bir ate açılmasına karar verildi. Yunan askerleri hâlâ ko uyor, sığıyor, yatıyor ve durmadan ilerliyordu.

istenilen çizgiye dek geldiklerinde ilkin Yörük Ali Efe'nin mavzerinden çıkan kur un cıvladı ve ötekiler onun arkasından makinalı tüfeklere rahmet okutan bir ate e ba ladılar. Ik anda kımıldanan bütün ba lar ve gövdeler, bir daha kalkmamak üzere topra a serilmi ti. Çok uza a yerle tirilmi dü man makinalı tüfekleri bir ara susmu tu. undan ki, iki yanın sava çıları birbirlerine çok yakla mı lardı.

Yunan taburu, ilk a kınılıktan sonra, toparlanarak yo un bir piyade ate ine ba ladı. Bu arada bomba topları da köprüba ındaki milislerin yapı tı ı toprak parçası üzerine ate e ba ladılar. Yörük Ali Efe'nin varlı nı ke feden dü man, bütün ate ini oraya do rultmu tu. Yine de Yörük Ali ile kızanları, bana mısın demiyorlardı. Yunan taburu, yanlardaki zayıf milisleri sürerek geri atmı , Yörük Ali müfrezesi bir koçba ı gibi ortada kalıvermi ti. Bunu gören dü man taburu, Yörük Ali Efe'nin yanlarına, daha çok sa yanına yüklendi. Böylece Efe ve müfrezesini arkadan çevirerek ırma ın kar ı kıyısına geçmelerini önlemek ve onları oracıkta yok etmek istiyordu. Yörük Ali Efe, büyük^ bir tehlike çemberine girmek üzereydi.

Tam bu sırada, Umurlu'da toplanmı bulunan ve Al-bay efik beyin çabucak köprüba ına yeti meleri için emir verdi i Komiser Hamdi bey ve Molla brahim müfrezeleri, na ralar aarak sava meydanına girdiler. Yörük Ali Efe'nin kızanlarını sa dan çevirmeye çalı an ve hattâ onları epeyce terleten Yunan taburuna onlar da soldan yüklendiler. Arkalarına geçmeye çalı tılar.

Dü man, tam anlamıyla iki ate arasında kalmı tı.

Yok olmaktan kurtulmak için korunarak çekilmek zorunda kaldı. Yunan taburu, imdi artık tabana kuvvet Aydın'a do ru (açmaktaydı.

Dü manın hızlı bir çekili le Aydın'a do ru uzakla tını gören Yörük Ali Efe, epey zamandır yapı ıp kalmı oldu u toprak parçasından aya a fırladı.

Ve kendisi gibi bütün aya a fırlayıp çevresini almı olan milislere öyle ba ırdı:

— Arslan din karde lerim! Bugün arife, yarın bayramdır. Giri ti imiz i e göre ya yarın bayram namazını Aydın'da, Bey Camii'nde kılaca ız, yahut da müslümanlar bizim cenaze namazımızı kılacaklar. Aydın'a gönderdi im adamlardan gelen haberlere göre, i gal kuvvetleri, Aydın'da pek çok din karde lerimizi hapishaneye ve camilere doldurmu lar. Bunların hepsini öldürmek üzere hazırlık yapıyorlarmı . Geç kalacak olursak Türk kanı dereler gibi akacak.

Bugün ise Allah bize yardım edecektir. Çünkü, niyetimizi biliyor! Bu yoldan yüz geri edecek yoktur. Böyle bir eye kalkı acak olanın kafasına kur unu ben yerle tirece im. Haydi, arslanlarım. n aallah, yarın Aydın camilerinin minarelerinde güzel sesli müezzinlerin okuyacakları ezanları dinleyece iz.

Yörük Ali Efe, bunu söyleyip bitirdikten sonra, Aydın'a do ru döndü ve i

— Bismillâhirrahmanirrahirn! Allahuekber! diye bütün gücüyle ba ırdı ve tüfe ini bir eline alarak Aydın'a do ru ko maya ba ladı. Tâ kar ıda yemye il, zeytinli, incirli sırtların üzerinde ak badanalı evleriyle ehir görünüyordu.. Bütün milisler, yarı edercesine ileri atılmı , habire koyor, bir yandan da :

— Allah! Allah! Allah! Allah! diye haykırıyorlardı.

Dü manın, artık kaçmakta oldu unu gören efeler ve zeybekler, zafer yemi lerinin dallarda kızardı ını, elleriyle de ecek gibi kendilerine yakın oldu unu sezmi lerdı. Önden kaçan korku, arkadan kovalayan yüreklilik, ilginç bir olaya g*be mi görünüyordu. Albay efik bey, Hacı ükrü beyin ve Yörük Ali Efe'nin bir i aretiyle ileri atılan

bu bir avuç kahramanı artık geri çevirmek gücünde deildi. Zaten o da bu saldırıyı durdurmak düüncesinde de ildi. Bu saldırıda, bütün esir Türkiye'nin sembolik hızı ve gücü gizliydi. Elinde dürbünü, bir küçük tümse in üzerinden kaçı ve kovalayı ı'zevkle seyrediyordu.

Bu sonuç, hiç ku kusuz, bu bölgeye kendisinin saçtı ı altın tohumların geli mesinden ba ka bir ey de ildi. O, yalnızca seyyal bir savunma, direnme ve kar ı koyma sembolü olarak Menderes ırma ının kuzeyinde, güne-yinde, do usunda ve batısında kımıldamaya, yön göstermeye, umut a ılamaya ba lamı , bölgenin bütün gelenekten yi it ruhları, birer ık damlası gibi hızla onun çevresine ko mu lar ve i te imdi de bir inan dalgası gibi dü manın ya dırdı ı çelik ya muruna kar ı koymaya ba lamı lardı. Bu, azımsanacak bir sonuç de ildi. Bu ko an yi itler, halk çocuklarıydı. Ba ıbozuk giynekler i içinde kendilerini daha rahat, daha hür duyarak ko uyorlardı. Milyonluk Osmanlı ordularının dört yılda yapamadı ını birkaç saatte yapabilmenin iste i ve inaniyla ko uyorlardı. Elu saldırıya kalkan, nizamî ordu erlerine ve subaylarına da efe ve zeybek giyne i giydirilmi ti. efik bey, bu millî gücün yaratıcısı oldu u halde, onlann kendili inden ayaklanmı halk çocukları oldu u kanısını vermek için bu hileyi do ru buluyordu. Kimbilir. belki de nizamî ordu birlikleri, kendi üniformalarıyla sava a girerlerse itilâf devletleri, buna kar ı tehlikeli bir tepki gösterebilirdi.

Bunun için bütün erler ve subaylar böylece kamufle edilmi ti. efik bey, Türk subaylarından kimisini üniformalarını feda etmekten çekindi ini görerek, bunu bir emir olarak uygulamaya ba lamı tı.

Binba ı Hacı ükrü bey, bu sırada Menderes bölgesinin efik beyden sonra ikinci kumandanı durumuna yükselmi ti. Ate li, mert ve cesur Binba ı, kumandanı Albay efik beyin bu emrini ilk olarak uygular ve apoletlerini, rütbesini ve subay elbiselerini bir yana atıp efe giyne ini giyerken öyle ba ırmı tı:

— Bu dakikadan itibaren bir Binba ı de il, sadece bir fert. bir vatanda olarpk milletin hizmetine atılıyorum.

Bu yi itlik sahnesi. efik bey ba ta olmak üzere bütün dinleyenleri duygulandırmı tı.

efik bey, durum Aydın'a do ru bir saldırı halini alınca hemen bütün uzak yakın millî müfrezelere haberci gönderdi ti. Asıl canavarın ininde gizlendi ini ve onun Aydın'dan ansızın yapaca ı bir çıkı la bütün bu yürekli zayıf grupları ezece ini biliyordu. Bunun için bütün eldeki avuçtakilerin bu kumara atılması farzolmu tu.

28 Haziran sabahının dokuzunda ba layan kovalamaca saat on dörde do ru gerçek bir sava durumunu almı tı. ehirdeki dü man taburlarından birkaçı daha ileri sürülmü ve ba siperleri arkasından ardı arası kesilmeyen bir mermi sa na ı ya maya ba lamı ve her iki yanı da oldu u yere mıhlamı tı.

Çukur Menderes ovasının en sıcak günlerinden biri ortalı ı yakıp kavuruyordu. Sıcaktan namlular ve meka nizmalar ate gibi yanıyor, yere kcanmı yi itlerin yüz " lerine topraktan yükselen kavurucu bir hava çarpıyor, ayrıca güne enselerinde boza pi iriyordu.

Uzun bir ko udan sonra giynekleri terden sıırıslıklam kesilen sava çılar mataralarındaki suları da bitirmi lerdı. Yine de yürekleri taptaze, pırıl pırıl bir umutla doluydu.

Ö leden sonra, do udan ve batıdan yeti en ba ka kuvayı milliyeci gruplar, Aydın i gal kumandanı Yarbay Siminas'ı büsbütün a ırtmı tı. Var olmak, ya da yok olmak durumunda oldu unu anlayan dü man kumandanı, artık ehrin kıyısına dek sokulmu , bu hiçbir eyden yıl mayan Türk akıncılarına kar ı elindeki bütün kuvvetleri sürmek zorunda kaldı. kindi geçmi , cehennemden bir pencere gibi açılmı olan güne , çok uzaktaki mor da lar üzerinde durmu hâlâ Aydın ovasına ate püskürüyordu. Ova, tozdan dumandan görölmez olmu tu. Toz direkleri, yangın ate leri gibi kıpkırmızı yükseliyordu. Yakın köylerin bütün eli aya ı tutan halkı kadın erkek, çoluk çocuk, ellerinde kazmalar, kürekler, baltalar, eski paslanmı dede yadigârı kılıçlarla sava meydanına dökülmü , kan ter içindeki zeybeklerin hemen birkaç adım arkasından ilerliyordu. Kadınların , çocukların, genç kızların el

lerinde güne ten hamam suyuna dönmü sularla dolu çam a acından oyularak yapılmı bardaklar (a aç de tiler), çamur i i de tiler, susayan sava çılara habire su yeti tiriyorlardı. Ye il yemi ler, kuru incirler, çökelek, peynir dolu torbalar ta ıyan yalınayak köylü kadınları, fırsat buldukları yerde sava çıların a zına sırasında kendi elle-riyle bunları tikiyor, onların kur un atmak için vakit yitir memeierini sa lıyorlardı. Susuzluktan ci eri yanmı yi- itler, gö üslerinden a a ı akıtarak acele ile bu suları içiyorlardı.

Ovada vurulmu , kanlar içinde inleyen yaralıların silâhlarını silâhsız köylülerden biri alıp ileri fırlıyor, güçlü kuvvetli köylü kadınları, bu yaralıları sırtlarına alarak gerilere ta ımakta birbirleriyle yarı ıyorlardı. Kimi zaman, bu yaralıların silâhlarını genç ve bakire köy kızları kap- tı ı gibi ileri hattaki zeybeklerin arasına karı ıyordu. Bu kalabalık arasında tıpkı bir zeybek kılı ına girmi , ellerinde mavzerleri, gö üslerinde armaları üç yi it kadın sava - çı da vardı. Ay e Aliye, yine Ay e (takma adı Mehmet Çavu), erife Ali adındaki bu üç kadın zeybeklere parmak ısırtan bir yüreklilikle dövü üyor, gözlerini kırpmadan dü mana mermi üstüne mermi yakıyorlardı.

Ak amın altın renkli dumanı içinde hâlâ bir ana baba günüdür gidiyordu. ehrin kıyısındaki i de a açlıklarının, hendeklerin, siperimsi her nesnenin arkasına sinmi üç bin ki ilik dü man gücü, bu altın renkli ovada yeniden yenleri havadan uçarak sıçrayıp yatan küçük kara gölgelere durmadan makinalı tüfek ve piyade mermisi ya dı- rıyordu.

Bütün bu sıçrayan kara gölgelerin en yakın kumandanı olan Binba ı Hacı ükrü bey. biraz ilerdeki Yörük Ali Efe, Yüzba ı Fikri ve Te men Zekâi beylerin, Killio lu Hüseyin Efe'nin hâlâ bir koçba ı gibi Aydın'a do ru sokulmaya çalı an grubunun arkasındaydı.

Umurlu Aydın yolunun iki yanında toplanmı kuvvetlerle birlikte bütün köprü ba ı kuvvetleri, imdi, Aydın ehrini üç yandan çevirivermi ti.

Dokuzun Mehmet Efe müfrezesi, Umurlu Aydın yolu

üzerinde sa ında emekü Yüzba ı brahim bey müfrezesi, onun daha sa ında on yedi ki ilik Denizli yedek subayları müfrezesi, bunlardan sonra Sarayköy müfrezesi. Ortak çılı Mehmet Efe müfrezesi, dikkatle ve güvenle ilerliyordu. Zeytinli da lardan ve kuzeyden Menderes güne i müfrezesi, Aydın'a do ru sarkıyor, onun sa ında da Dani mentli Asyalı Efe'nin kızanları. Yunan kuzularını i tahla ara tıran ac kurtlar gibi ayaklarının ucuna basarak a a ı do ru iniyordu.

Binba ı Hacı ükrü beyin kumandasındaki Yörük Ali Efe'nin müfrezesiyle öbür müfrezeler, dü manı Aydın'a do ru kovalamaya ba layınca Umurlu müfrezelerinden ba ka yine do udan Aydın'a do ru bir grup sava çı daha yollanmı tı ki, bunların arasında Sancaktar Ali Efe, Teke li Mehmet ve smail Efeler, Dokuzun Hasan Hüseyin Efe, Dani mentH Hacı Ahmet Efe ile Yüzba ı Nuri bey de bu lunuyordu.

Binba ı Hacı ükrü bey, Balkan Sava ı'nda bir ma kinalı tüfek bölük kumandandı. Seroviç bölgesindeki sa va larda bir Yunan tümenini yan ate ine almı ve on bir Yunan topunun Türk ordusunun eline geçmesini sa lamı - tı. Menderes cephesinin meydana gelmesinde büyük ener jii harcayan Hacı ükrü bey, tıpkı bir efe gibi en önlerde çarpı mı , Yörük Ali Efe ile Kılıo lu Hüseyin Efe'nin ya nı sıra Malkoç köprüsü baskınına yapmı tı. Daha sonrc, Mestan ve Kara Durmu Efe'lerle el ele vererek Umurlu demiryolu köprüsünü uçurmu tu. 21 22 Haziran gecesi. Çerkezköy ve Yeniköy baskınlarında bulunmu . Kara Dur mu Efe iie (ehit) Te men Mehmet bey bu baskında çok büyük yararlık göstermi ti. 23 Haziran gecesi Erbeyli bas kınının ba ında bulunmu tu. Bu baskında seksen ölü, yüz elli yaralı verdirmiş lardı. En sonra, bu 28 Haziran sabahı, bir taburluk modern dü man taburunu telsiz telgraf sırt larına dek bir ko uda süren bir avuç gönüllü yi itin ba ında yine o vardı. Bütün bu kalabalık gruplar yalnız bir ey için emir almı lardı. Albay efik bey, onlara 28 Hazi ran 1919 günü Aydın'a yürümek emrini vermi ti. Bunu bi liyorlardı. Gerisini dü ünme k, küçük saldırıları yönetmek

bu küçük asker topluluklarının kumandanlarına dü üyordu.

Efeler, Aydın'a artık çok yakla mı lardı. Ne var ki ehrin kıyılarındaki acele kazımlı siperlere iyice yerle - mi olan dü man askerleri, göz açtırmamacasına ya an bir ate e ba lamı lardı. Mermisi bol olan makinalı tüfek - ler, derinlemesine ve geni lemesine ovayı tarayıp duruyor, mermiler ovada de medik bir karı toprak bırakmıyordu.

Türk gönüllüleri, Aydın'a do ru ko maya ba ladı ın - da Söke'deki Caferaki milisleriyle yüz otuz be inci alay kuvvetleri de Germencik ve Balatçık'da bulunan dü man kuvvetlerine saldırmı lardı. Bu baskınlarla onları yerinde mihlayarak Aydın'a imdada ko malarını önlemeye çalı - yorlardı.

Gerçek bir kumandan olan Albay efik bey, bunu da dü ünmü ve bu emri vermekte gecikmemi ti.

Ak am olmaya ba lamı , ovanın altın tütsüsü mor gölge yı ınlarına dönmü tü. Bir zamandır altın gibi akan büyük Menderes'in suları, imdi hafif pembeye, maviye, sonra mora dönmü tü. Piyade tüfekleriyle makinalı tüfek - lerin çeneleri en sonra kısımlı , dost ve dü manın seçi - lemeyece i alaca karanlık, ehri ve sava meydanını kap - lamı tı. Hâlâ toz pembe bir renkle örtülü ufkun üstünde ak am yıldızının iri ve parlak elması, pır pır titriyordu. Her ey susmu tu. Yalnız, uzaktan uzc a yaralıların inil - tileri kimi zaman da haykırı ları i itiliyordu. Aydın ovasını dolduran leylekler, ak hayaletler gibi hâlâ karanlık hava - da dönüp duruyor, tüfek sesinden bir türlü yana amadık - ları ehre do ru güvensiz güvensiz yakla maya çeli i - yorlardı.

Gerek milli kuvvetler, gerekse ehre tıklımlı olan dü - man, pek sıtmalı ve ku kulu bir gece geçirdi. Bütün gün, güne in bombardıman; ve makinalı tüfek mermilerinin öldürücü sa na ı altında çarpı an gönüllüler, yorgunluk - tan kımıldanamayacak duruma gelmi ler ve gecenin yil - dızlı serinli i altına rastgele atılmı birer eski çuval gibi serilmi lardı. Karanlıktan yararlanan yakın köylerin kadın, ihtiyar ve çocukları durmadan su ve yiyecek ta ıyor, a - fakla beraber ba layacak sava için hazırlık yapıyorlardı.

Albay efik bey, Hacı ükrü bey, Yörük Ali Efe ve öbiyr subay ve müfreze kumandanları, yıldızların aydınlı ında bir sava meclisi kurarak yarın olabilecek ve olması gereken i ler ve sava hareketleri için uzun uzun konu tular. Dü man, zmir'den büyük takviyeler almaya vakit bulmadan direnme gücü çökertilmen ve gerçekten Yöiük Âli Efe'nin dedi i ramazan bayramı namazını Aydın'daki Bey Camii'nde kılınmalıydı. Dü mana yakınlardan gelbcek küçük takviye kuvvetlerinin çokça de eri yoktu. erirdeki ana dü man kuvvetini kavrayan panik havası, onların moralini de az zamanda çökertebilirdi.

Kısa yaz gecesinde ancak kısa bir tav an uykusu kestireni en sava çılar, tan yeri atarken çabucak sabah namazını kıldılar. Mor bir ejderha gibi Aydın ovasından kıvrılarak geçen Menderes ırma ı, ilkin duru bir açık mavili e büründü, sonra mavile ti, daha sonra pespembe akmaya ba ladı. Bununla birlikte ilk kur unlar Aydın'ın ki " yısınca çepeçevre siperlenen dü man askerlerinin üzerine ya maya ba ladı. Bunun üzerine dü manın makinalı tüfekleri takırdadı. A açların yaprakları biçilip ye il bir ya mur gibi yere dökülüyor, yine kuru ve çatlak topraktan fiskiye gibi toz fı kırıyordu.

Millî kuvvetler grup kumandanlarının Aydın'a bir an önce girmek istemelerinin önemli nedenlerinden biri uydu: Aydın'daki Yunan ordusu durmadan yardım alıyordu. Tire'den gelen bir Efun bölü ü ile bir fen bölü ü Aydın'a ula tı ı gibi zmir'den geien ve erzak, cephane ve mühimmat yüklü bir tren de ehre girmi ti. Batıdan Aydına do ru ilerleyen milisler, bu treni yaylım ate ine **tutmu** larsa da geçip gitmesini önleyememi lerdi. 28 Haziran sava ında top kullanmayan Yunanlılar, 29 Haziran sabahından beri yukarda top yata ı denen yerdeki bataryalarla ehre epeyce sokulmu olan kuvvetlerimizi iddetle bombardıman etmeye ba lamı lardı. Ovaya serpilmi milisler, çok zor anlar geçiriyorlardı. Bomba topları a ır makinalı tüfekler ve piyade tüfekleriyle açık ovada savanan gönüllülerin üzerine dayanılmaz bir cehennem kusan dü man, aieyhimize dengeyi bozmak üzereydi ki, ırma ın

kıyısına yerle tirmen bizim bataryaların da kullanılması dü üpölmeye ba landı. Hacı ökrü bey, hemen efik beyi bularak topçuyu kullanmanın zamanı geldi ini söyle-diyse de efik bey top kullanılmaması için ayak diredi. ehrin yıkılaca ndan korkuyordu. ehrin yıkılması bir ey de il, esir Türkiye'nin ilk direnen gücü, Menderes ova-sında toza dumana karı acak, bir süre sonra izi bile kal-mayacaktı. Bu ilk saldırı gücünün, günden güne daha çok büyüyerek ya aması gerekti. Albay efik bey. «Nuh» deyip, «Peygamber» demiyor, Aydın'ı, bu güzel Türk eh-rini içindeki Türk halkıyla birlikte yok etmek sorumlulu-unu üzerine alamıyordu. Zora gelmi kuvayı milliye ku-mandanı Hacı ökrü bey, kumandanına kar ı öyle hay-kırdı :

— Görmüyor musunuz, kuvayı milliye yok olmak üze-re. Ben halkın fedaisiyim. Bütün sorumlulu u üzerime ala-rak bataryayı kullanaca ım.

Be dakika sonra, topçu erlerini ve subaylarını ba-taryaların ba ına geçirtmi , dü manın en kalabalık bu-lundu u savunma noktalarına kar ı korkunç bir top ate i açtırmı ve dü manın moralini peri an etti i gibi bizim kiierinkini de adamakıllı yükseltmi ti.

Sabahın saat on buçu unda ba layan Türk topçu ate-i, Aydın'daki i gal kumandanı Yarbay Siminas'ı a irt-mı tı. Hemen zmir'deki kumandanlı a u telgrafı çekti :

«Dü man, imdi top ate i açtı. Topçu kıtaları gön-dermenizi rica ederim. Siminas».

Türk topçu bataryasının etkili ate i altında darma-da in olan dü man savunması, sava çı Türk gruplarınca yava yava kemiriliyor, dü man, her saat biraz daha ge-riliyordu. Dört yandan aynı zamanda sıkı tırılan dü man, birçok mevzilerini bırakarak çekilmek zorunda kaldı.

Ak am karanlı ı bastı nda, dü man, ehrin do u-sundaki Kepez sırtlarında topyata ı ve demiryolunun e-hirden geçti i çizgi üzerinde tutunmaktaydı. Koyu karan-lıkla beraber sava , biraz tavsamı , yaralıların iniltileri ve sövüp saymaları sessizli i delmeye ba lamı tı.

Siminas, gece saat yirmi ikide zmir'e u telgrafı çeyordu :

« ehir büsbütün kül olmak tehlikesiyle kar ı kar ıya dır. Sava , sabahtanberi sürüp gidiyor. Büyük ölçüde kuvvetlerin saldırısına u radık. Takviye kıtalarına ve cephaneye ihtiyacımız çoktur, iddetle gerekmektedir.

Sinimas»

Yunanlılar, sava ba lamadan bir gün önce ehirdeki pek çok Türk'ü toplayıp camilere doldurmu ve bunların çevresini tel örgülerle çevirerek bolca nöbetçi dikimilerdi. Bütün Türk dükkânlarına tebe irle i aretler konmu tu. Hristiyanlara zorla apka giydirilmi Türk mahallelerine giden bütün su yoları kesilmi ti. Bu da anlatıyordu ki Yunanlılar ve Rumlar el ele vererek büyük öldürme kampanyasına giri mek üzereydiler. Yunanlılar, Türk savaşçılarının 28 Haziran'da yaptıkları saldırı ile bu öldürme bayramını kutlamaya vakit bulamamı lardı. 29 Hazi " ran sabahı tan yeri a arırken yi itler sabah namazına durduklarında ehirin Türk mahallesinde, tenekelerle gazya ı dökülerek tutu turulan evlerden ilk kıpkızıl alevler ve zifir gibi kapkara dumanlar yükselmeye ve ölüme kar ı kar ıya gelmi insanların çı lıkları i itilmeye ba lamı - tı. İlk yangın alevleri istasyondaki Ahmet a anın otelin-den, yükselme ti. Demek ki dü man, bozguna u ramak üzereydi, bunun için de yakacak, yıkacak ve öldürecekti. Demek ki kuvayı milliyeciler yeti inceye dek, Aydm'da bir tek Türk ve bir tek Türk evi kalmayacaktı.

Yörük Ali Efe, Binba ı Hacı ükrü beyin yalvarmalarına aldırmayarak kendisinden ayrıldı ve arkasındaki kızanlarıyla Kozdibi denen yerden ehre girdi. Rum mahallesi, bir kale haline getirilmi ti. Can vermeyi göze almadıkça bu sokaklardan geçilemezdi. Soka a uzanan namululardan mermi ya ıyordu. ehirin göbe ine varıncaya dek bir tek sava çı sa kalmayacaktı. Yörük Ali Efe, hayatının en korkunç emirlerinden birini verdi. Rum evlerini birer birer yakmaya ba ladılar. Ötede Rumlarla el ele vermi Yunan askerleri Türk evlerini ya malar ve içindeki Türkleri süngü ve kur unla kalbura çevirirken beri

yanda Rum mahallesinde de Yörük Ali Efe aynı i yapmaya ba lamı tı. Zeybekler, eli silâh tutan bütün erkek Rumları ve Yunan askerlerini kur unlayıp kesiyor, kordudan yalvaran ve onlara teslim olarak canlarını kurtarmak isteyen genç Rum kız ve kadınlarını bir kenara itiyorlardı. Efeler ve zeybekler onlara öyle diyorlardı:

— Bizim kadınlarla i imiz yoktur. Dayılarınız Yunanlılar sizi bırakıp neden kaçtı? Korkmayın biz, sizin a alarınız gibi ırz ile oynayan namussuzlardan de iliz.

Hacı ükrü beyin Yörük Ali Efe'ye verdi i en önemli emir. üç caminin minaresine de Türk bayra nı asmaktı. Bu Türk halkının ve sava ıllarının moralini çok yükseltece i gibi son dü man direnciierinin de moralini sıfıra indirebilirdi. Yörük Ali Efe, Rum mahallesini yakarak, tütsü verilmi bir e ek arısı yuvası gibi arkada bıraktıktan sonra ileri atıldı. Ne var ki meydanlardan ve açık cadde ve sokaklardan geçilmiyordu. Türk bayra ı çekilmesi gereken minarelere a ır makinalı tüfekler yerle tirilmi ti ve bunlar, yangından kaçan Türk halkını insafsızca biçiyor/alevlerin içine seriyordu. ki ate arasında kalmı olan zavallı halk, içeride kalsa yanıyor, dı arı çıkırsa kur unlarla delik de ik oluyordu. Bey Camii'nin minaresine yerle tirilen bir a ır makinalı tüfek, birkaç saniye içinde Yörü ün kızanlarından sekiz on tanesini cansız biribiri üstüne serivermi ti. Bunu gören Yörük Ali Efe. öfkeden deliye dönmü tü. Her zaman oldu u gibi zekâsı, yüreklili i ve beceriklili i imdada yeti ti. Minarenin erefe deliklerinden birinden dı arı fırlayan makinalı tüfe in namlusu güne te parlıyor ve arkasında da hâki renkli bir kep görünüyordu.

Ni ancılı ı ile nam salmı olan Efe. hemen bir evin kenarından ni an aldı. Besmele çekerek teti e dokundu ve a ır makinalı tüfek, birdenbire sustu. .

Yörük Ali Efe, do ruca Cihano lu Camii'ne gitti. Ay dın'ı dost gibi Yunan ordusuna teslim eden ehrin koda-manları, e rafı ve zenginleriyle daha pek çok ki iyi buraya kapatılmı buldu. Hepsini kurtardı. Ondandı sonra hâpishanenin kapısını kırdırıp açtırarak yı ınla masum Ay

drnliyi da buradan kurtardı. Ve bundan sonra ilk i olarak üo minareye Türk bayrağını astı.

Sava , hâlâ bütün iddetiyle sürüp gidiyordu. Kepez'de kanlı bir bo u ma vardı.

Yörük Ali Efe. bu arada büyük bir i yaptı. Yunanlıların kanlı bir direnç gösterdi i Kepez'i ehrin öbür bölümlerinden ayırdı. Böylece sava 29 Haziran ak amına dek sürdü. Artık, so ukkanlılı nı yitiren Yunan ordusu, modern bir ordu oldu unu unutarak önüne geleni öldürüp parçalamaya ve büyü; bölümüyle ehirden çıkıp batıya do ru uzanan zmir oluna dökülmeye ba lamı tı.

Ölüm korkusundan ns yapacağını a iran binlerce Rum sava çısı, zengini, çoluk çocu uyla Yunan ordusunun arkasına takılmı tı. gal kumandanı, bunları dipçikle, süngü tehdidiyle bo una geri çevirmeye çalı yordu. Darmada ın kaçan Yunan ordusu, yolları tıkayan bu Rum göçmenler yüzünden ne yapacağını a ırmı tı.

Yarbay Siminas'ın en çok korktu u, elli bin (!) çetecinin çekilen Yunan alaylarının arkasından kovalaması dü üncesiydi. 29 Haziran gecesi. Yunan ordusu yangınların aydınlı ında ehri bo altıp giderken köylerden gelen halkla birlikte bütün kuvayı milliye grupları ehre giriyordu.

ehir, henüz büsbütün dü mandan kurtarılmı sayı lamazdı. Çekilen i gal ordusunun ço unlu unu korumak üzere ehrin urasında burasında direnme yuvaları bırakmı tı. Yunan ordusunun artçıları ehrin batısındaki Top yata ı'nda gürleyen topları ve takırdayan makineli tüfekleriyle hâlâ bir me ale gibi yanan bahtsız Aydın'a ölüm püskürüyorlardı.

Elli yedinci tümen kumhdanı Albay efik beyle Hacı ükrü bey, gece yarısı erire girdiler. Hacı ükrü bey. Belediye Ba kanı Re at beyi bir tekkede saklı buldu. On dan ö rendi ine göre Yunanlılar çekilirken bütün zenginlerin ve e rafın paralarını, de erli e yalarını ya malamı lar, kendilerini de koyun gibi do ramı lardı. Yunan ordusunu Aydın'a ça iranlar arasında bulunan bu adam, onların e rap attı ı satırın korkusundan hâlâ tir tir titiyordu.

30 Haziran güne i. Aydın ehrinin sokaklarında serilmi yatan binlerce Türk, Rum ve Yunan askeri ölüsünün ve kararmı merteklerinden hâlâ kara dumanlar yükselen binlerce ev le inin üzerine do du. Yunan artçıları hâlâ Topyata l'nda inatla dayanıyorlardı. Bu sırada, Albay efik beyin tez elden ça ırdı ı. Antaiya'daki yüz yetmi altıncı alayın birinci taburu, Aydın'a yeti ti. Yorgun olmakla beraber taze bir kuvvet sayılan bu taburu. efik bey hemen Kepez sırtlarındaki direnme yuvalarına do ru sürdü. Bütün Türk topları da bu sırtları dövmeye ba lamı tı. Dü man burada bir süre daha dayanmayı denediyse de pabucun pahalı oldu unu en sonra anlayarak demiryoluna do ru kaçmaya ba ladı. Büyük dü man kuvveti de bu yoldan çekilmi ti.

Kepez sırtlarındaki son dü man dayanı nın da çökmesiyle ehir ba tanba a Türklerin eline geçmi ti. efik bey. Hacı ükrü bey, Yörük Ali ile öbür subay ve kuvayi milliyeye ki'mandanları, beraberce gezip gördükleri bu ehri artık tanımıyorlardı. ehri dörtte üçü yanmı , yıkılmı tı. Yangından kaçarken makinalı tüfeklerle ehit edilmi yınla çoluk çocuk, kadın ve erke in kaldırımlarda yattı nı gördüler. Birço unun açık kalmı a ızları ve gözleri, ölümden önce duydukları korkunun derecesini gösteriyordu.

Sava süresince sa kalan Türk ve Rum halkından birkaç yüz ki i, Fransız kilisesine sını nmı tı. Buraya sınınanların daha ço u, Rumdu. efik beyin, Menderes köprübaına gelip inceleme yapmasına sebep olan altı Fransız jandarması da buraya sınınanlar arasındaydı.

Albay efik bey, yanında bütün öbür kumandanlar olarak do ruca bu Fransız kilisesine gitti. Birçok Rum kuvayi milliyecilerin kendilerini öldüreceklerini sanarak a lamaya, inlemeye ve efik beyin ayaklarına kapanmaya ba ladı. Bunlar, kendilerinin «ecnebi» olduklarını söylüyor ve öldürülmemeleri için yalvarıyorlardı. Kumandan :

— Hangi millet ve ırktan olursanız olunuz, canınız ve malınız emniyet altındadır, hiç kimse kılınıza dokunamaz, Türk milleti vah i bir millet de ildir, dedi. Sonra kösede bucakta saklanmı birçok Rum kadın ve kızını da

toplatıp Duraya getirtti. Ganimet olarak alınan bütün silâhlarla cephane toplanıp sayıldı.

efik bey, Aydın'dan ayrılırken ta itamadı ı ve bu yüzden de ehirde bırakmak zorunda kaldı ı bir yı nı top mermisini yeniden eline geçirince çok sevindi. Hemen bunları, elde kalabalık asker varken uzak köylere ta itmaya ba ladı. Rahibelerin manastırına ve hükümet konaına sı inan Rumların sayısı iki üç bin kadar vardı.

Albay efik bey, hükümet yapılarında topladı ı Rum halkı artıklarına sıcak yemek ve ekmek verdirerek, onları herhangi bir öfkeye kar ı korumak görevini de üzerine almı tı.

Aydın hükümet dairesinde toplanan kumandanlar, bir mucize gibi yarattıkları bu büyük olaya kendileri de aıyor ve çocuk gibi seviniyorlardı. Ba ta efik beyie Hacı ükrü bey olarak hepsi de bu dövü ün yıldızları olarak ^Yörük Ali Efe ile Kılıoğlu Hüseyin Efe'yi görüyor ve on ""iarın yi itli ini hayran hayran yüzlerine kar ı söyleyerek bir minnet borcu ödediklerine inanıyorlardı.

Aydın'a ilk giren *re hükümet kona nını i gal eden korkusuz Yörük Ali Efe, hemen kendini bir foto raf makinasının objektifi kar ısında bulmu tu. Bir sandalyede oturarak çekti i bu resim, onun genç, temiz ve mert yüzünü çok sonra yazılacak tarih kitaplarının sayfalarına da arma an edecekti.

Bir ngiliz tanık, Aydın'da öldürülen Rumların sayısını dört yüz olarak bildirmi . Yunanlılar ise iki bin Rum öldürüldü ünde ayak diremi lerdı. Bir Fransız subayı ise öldürülen Rumların bin be yüz, iki bin ki i, Türk ölülelerinin ise bin iki yüz bin be yüz arası oldu unu söylemi ti.

Albay efik bey, az zaman içinde böyle bir ba arının kazanılmı olmasından çok umutlanmı tı. Bu millet, zorla da olsa, en sonra arslan gibi öncülerinden örnek alarak dü manı toptan gö üsleyecek ve bu cennet gibi toprakları kurtaracak ve onun üzerinde hür ya amanın tadını çıkaracaktı. Yalnız, Aydın'ın alınmasından bir iki gün sonra i ler de i mi ti. O na ralarla ileri atılarak dü ma

na ya lı kur unlar atan babayi itler, grup grup çekilip gitmi ti. Hâlâ yangınları söndürülmeyen koskoca Aydın'ın kül ve ölü yı nları arasında dola arak öç hırsıyla di lerini gıcırdatan Yörük Ali Efe ile vefalı arkada ı Kılıo lu Hüseyin Efe'den gayri bütün sava çılar çekilip gitmi ti. imdi efik ve Hacı ükrü beylerin elinde Yörük'ün kırk elii ki ilik ba ıbozuk sava çısıyla birkaç nizamiye aske- rinden ba ka bir ey kalmamı tı. Bölgenin efe ve zeybek- leri, civa gibi eie avuca sı mıyordu. Aydın mucizesini ya- ratıp yi itliklerini denedikten sonra çoluk çocuk kaygu suyla da ılıp gitmi lerdı.

efik bey, ehirden kovulan dü manın yeniden gele- ce ini, hem de pek korkunç bir biçimde gelece ini çok iyi biliyordu. Sonraları talihsiz Yunan ba kumandanı Tri kopis'in «Ovalarından bal, da larından ya akan ehir» diye adlandırdı ı bu güzel ehri bir daha yakıp yıkacak- lar, biraz daha Türk kanı akıtacaklardı.

Aydın bölgesinin de en güzel zamanıydı. Her türlü yemi olmaya ba lamı tı. Demiryolunun alt ve üst yanın- daki incir bahçeleri cenneti imrendiren türüü incirleriyle Haziran güne inin yaratıcı sıcaklı ı altında mutlu insan elleriyle ok anmayı bo una bekliyordu. ehri'n üstündeki ya lı ve sevimli bir sıra tepeciklerde top top gümü yı ınicin gibi yaldızlı yapraklarıyla uzaktan uza a parlayan kutsal zeytin a açları, imdi, gölgelerinde hiç bir mutlu insan gölgesi barındırmıyordu. Lloyd George'un tâ Lon- dra'dan üfledi i zehirli kasırga, bu güzel ba ve bahçe- lerin Türk Rum bütün sahiplerini kılıç ve kur un yarala nyla yere sermi ti.

efik bey, Aydın ovasına hâkim bir yükseklikteki kı - lanın bahçesinde dola ırken böyle dü ünüyordu :

Dü man, en azgın biçimde gelecekti, yine de elde avuçta ne kalmı sa bunlarla onun kar ısına dikilmekten ba ka çare yoktu. Milislerle sahra topçu bataryasını eh- rin batı yamaçlarına, yüz yetmi be inci alayın üçüncü ;aburu ile yüz otuz be inci alayın birinci ve üçüncü tabur- larını da telsiz telgraf istasyonuna, yüz yetmi altıncı ala- yın birinci taburuyla yüz yetmi be inci alayın geri kalan

larını altmış ki ilik Aydın'ın milislerle Topyata'na yerle tirdi. Elli ki ilik Yörük Ali Efe çetesi ve on beş ki ilik Temen Kadri bey çetesiyle bütün savaşçıların toplamı iki yüzü aştı ve öldü.

Saldırı için Tire'de toplanıp Aydın'a doğru yollanan Yunan gücü ise bir tümenlik, yani on bin silâhlıydı.

Albay efik bey, bunca zulüm görmüş olan Aydınlıların dümanla çarpışmasını sağlayabilmek için çok çalıştı. Bunlardan ancak otuz kırk ki ilik savaşçılara katılmış, geri kalanı ise aldıkları tüfeklerle çocuklarını da beraber alarak ya Menderes'in güneyine, talyan bölgesine geçmiş, ya da demiryolu boyunca ilerleyerek Anadolu'nun içerilerine doğru savuşmuştu. efik beyin de ileri de Aydınlıları, Aydın'ın savunmasında kullanmaktı. Dümanın yeniden ehlere doğru ilerlediği itilirdi itilmez, efik beyle Hacı Ökrü beyin elleri bölünmüş kalmıştı.

3 Temmuz 1919 günü. Yunan ordusu Aydın'ın üstüne yeniden yürüdü. Tümen kumandanı Albay Zafiryos ile Sarı Yanıdis kuvvetleri Tire'de toplanıp hız aldıktan sonra, kendilerine güvenli bir çıkış gibi silâh ve makine aletleriyle ilerlediler.

Dümanın bir kolu demiryolunu izliyor, öbür kolu da Aydın'ın gerilerine doğru yürüyordu. Bunu anlayan efik bey, topçu kumandanı Hakkı beyi, bütün [savaşçıları toplayarak dümanın ilerlediği yöne sürmesini emretti. Demiryolunun her iki yanından ilerleyen bir alayı aştı dümanın gücüyle piyademi karışıklık tüfeklerini patlatmaya başladılar. Hava çok sıcaktı. Savaşçıların beyni kayınıyordu. kindi olmak üzereydi. Yunan topçusunun insafsızca ateş karışık bizim toprakları gürlemeye başladı. Yirmi otuz ki ilik kuvvetiyle Aydın'ın batısındaki sırtlara yerleşen Temen Erafettin beyin çok becerikli asker makinalı tüfek ateşleriyle dümanı yandan biçmesi ve topçumuzun isabetli ateş, dümanı oldu u yerde durdurdu. Dümanın top ateş, bütün hıncını Topyata'ndaki makinalı tüfeklerimizin üstüne boşaltıyordu. Toprak, yer yer kayıyor, küme küme kül rengi dumanlar yükseliyordu.

Aydın'ın batı sırtlarında toprağa sıkıca yapılan bu bir avuç savaşı, dümanı akama karanlına dek bir adımleri attırmadı ve Aydın, bu süre içinde hep elimizde kaldı.

Saat üçte başlayan savaş. Yunanlılara hiçbir umut vermeden akama dek sürmü, efik bey de, çokça umuda kapılmamıştı. Öfkeli bir düman alayının ve arkasından da daha gelecek alayların karışındaki Türk gücü yüzdoksan silâhlı piyade, on yedi süvari, sekiz at makinalı tüfek, dört toptu..

Az da olsa, Menderes bölgesinin umudu bu küçük kadrodaydı. Onun için bunları üstün düman baskısı karşısında eritmek doğrudu idi. Bunu düünen efik bey, 3 4 Temmuz 1819 gece yarısı horozlar öterken bu küçük kuvvetin Menderes yönünde çekilmesini emretti. Ovalarından bal, da larından yakan çileli Aydın'ı bir kez daha arkada bırakan bu bir avuç savaşının başında Menderes ırmağına doğru atının üstünde ilerleyen efik bey, ilerde bundan çok daha zor günler geleceğini düünüyordu.

Albay efik beyin bu küçük kuvveti, iki kademeli olarak çekildi. Birinci kademe köprüünün ilerisinde, ikincisi de gerisindeki yamaçlarda mevzilendiler. Topçu bataryası Petraki çiftliğinde mevziye sokulmuştu. Hepsinin kumandanı da Binbaşı Hacı Ükrü bey idi.

Albay efik bey, Aydın'ın dümanca ilk i galinde Nazilli yönünde çekilmeyerek Menderes'in güneyine dünen Cine yönüne çekilmişti.

Bu kez de yine onun gibi yaptı. Bunun ikisini de yaparken gerçekten çok düünmü, çok ince hesaplar yapmış, ondan sonra karar vermişti: Bir kez dümanla arada doğaal bir engel meydana geliyordu. Savunması kolaydı. Nazilli yönünde ise böyle bir engel yoktu; bunun için de savunması güçtü. Hele kendi elindeki bu küçümencik kuvvetle savunmak hayaldi. Nazilli yolu savunma için açık, düman için çok elverişli idi.

Sonra, düman, sabö rüne dayanmış bir kama gibi bir dümanı her zaman kovalamak zorunda olacığından Anadolu'nun içerilerine doğru demiryolunu izleyerek gitmekten bir süre için olsun çekinecek ve oralarda mil

İli kuvvetlerin toplanması ve toparlanması için vakit kazanılmı olacaktı.

En sonra, orası talyan bölgesiydi. Onların pasif yönetimleri altındaki bu bölgede bir süre için olsun hazırlanılabilir. Yunanlılar, kuvayi milliyeyi yok etmek için Menderes'in güneyine geçince de talyan ordusuyla karşılaacaklardı. Bu da birbirinden hırslı bu iki dümanı birbirine dürebilirdi.

4 Temmuz 1919 günü, erkenden Yunanlılar ehrin batısındaki Topyata ına bo una yüzlerce top mermisi atıldılar. efik bey, kuvvetlerinin hâlâ ehirde ve o sırtlarda oldu unu sanıyorlardı. Hiç bir yandan kendisine ate edilmedi ini gören düman, bir kez daha kollarını sallayarak ehre girdi. Artık onu tuz ekmekle karılayan ne bir Rum. ne de bir Türk e rafı vardı; ölümler, ölümler, ölümler ve hâlâ dumanı tüten yangın yerleri, bol ve zengin Ege aydınlının içinde sırtıyordu. efik beyin, öfkeli savaçılarının elinden kurtardı ı birkaç bin hristiyan, hükümet dairelerinden ba larını uzatmı gelen Yunan kuvvetlerini somurtkan seyrediyorlardı. Artık, hepsi sava ın ne oldu unu anlamı lardı.

Aydın'a giren Yunan kumandanı. efik bey kuvvetlerinin çekilme yönü olan Menderes köprüba ına do ru önemlice bir saldırı yaptırdı. Bir Yunan alayı, köprüba ına do ru ilerlerken iki taburluk bir kuvvet de Menderes köprüsünün güneybatı yönünde yayılarak yürümeye başladı. Güneybatı yönünde ilerleyen taburlar, bizim topçumuzu tehlikeli bir duruma sokmak üzereydi. Hacı ükrü bey, bataryanın ba ından ayrılmayarak bu düman taburlarını sürekli ve isabetli bir ate altına aldırdı. ki düman taburu sendeledi ve oldu u yerde kalıverdi. Merkezden tam köprüba ına do ru ilerleyen Yunan alayı bizimkilere çok yakla mı tı. Onların büsbütün yakla masını isteyen Hacı ükrü beydi. Tam gerekli bir hedef haline geldiklerinde üzerlerine korkunç bir batarya ate i ile a ır makinalı tüfek ate i açtırdı. Koca alay bir kez sarsıldı, sonra allak bullak oldu. Tam bu sırada Yörük Ali Efe ile Te men Kad

ri bey müfrezeleri, yandan saldırdılar. Eldeki nizamiye kuvveti de Yörük Ali Efe ile birlikte ileri atıldı.

Dü manın kuvveti yirmi kat üstün ise de hiç sava yüzü görmemi oldu u anla ılan dü man alayı içinden sık sık vurulup dü enler haykırıp iniedikçe hepsinin morai bozuldu ve yüzlerini Aydın'a dönerek kaçmaya başladılar.

En çok iki yüz ki ilik Türk kuvveti, Yörük Ali Efe ile Kılıo lu Hüseyin en ba ta olarak bu karınca gibi kalabalık dü man kuvvetini önlerine katıp kovalamaya başladı.

Sava ı geriden dürbünle seyreden efik bey, bu i e a ıp kalmı tı. Gerçi Çanakkale'de ve Galiçya'da böyle eylerle çok kar ıla mı sa da yine de a mamaktan kendini alamıyordu. Bu bir avuç kahramanı yaratan kendisiydi, bu arslanlardaki maya ne mayaydı!

Dümdüz Aydın ovasına çıkan bir avuç sava ıcı, gerçekten bir avuç oldu unu gösterince, sava ı Aydın'ın güneyinde bir yerden yöneten Yunan kumandanı, hem öfkelenmi , hem de a ırmı tı. O, ba tan büyük bir çeteci dalgasına çarptıklarını sanmı tı. Hepsi öyle sanmı tı.

Türk sava ıcılarının azlı nı böylece gören dü man, geri döndü ve arkalarından kovalayan bu bir avuç kahramanın üzerine dalga dalga çullandı. Sava ıcılarımız, bu ansızın gelen dalga yüzünden köprüba ina varamayarak Nazilli yönüne do ru atıldılar. Makınalı tüfeklerimizin mevzilerinde yalnız kaldı nı anlayan dü man, bu noktaya korkunç bir topçu ate i açtı, sonra buraya üst üste birkaç kez saldırdı. Topra a yapı ıp kalmı birkaç sava ıcı, dü manı sabaha dek bu mevzilere sokmadı.

Eldeki son gönüllülerin eriyip gitmesi tehlikesi belirdi inden 4 Temmuz ak amının karanlı ı. Aydın ovasını kaplayınca efik bey, kuvvetini Menderes'in öbür gececine geçirerek Devri kahvesi denen yerde topladı.

Yörük Ali Efe'nin müfrezesiyle nizamiye erleri geriden kocaman bir salla bir kez daha kar ıya geçtiler ve kar ıda siper kazarak dü manı ırma in güneyine geçirmemek için, yeniden sava a hazırlandılar.

4 Temmuz 1919 gecesi, ba ta Albay efik bey, Binba ı Hacı ükrü bey ve Yörük Ali Efe olarak yanyana kurutopra a oturarak talihsiz Aydın ovasının genili ince göklere yükselen kızılıkları seyrettiler. Aydın'da yanaktan kurtulan son Türk evleri de ate lenmi , cayır cayır yanyıyor, ehrin üzerine kıpkızıl bir duman yını yükseliyordu. Menderes'in kar ısına çekilen Yörük Ali Efe'den sözde öç almak için bu gece serbest kalan Yunan taburları, oradaki bütün Türk köylerini ate lediler, kaçamayıp evlerinde kalan bütün Türkleri öldürdüler. Venizelos'un askerleri, bu gece dünyanın en zengin topraklarından biriyle örtülü bulunan Aydın ovasında ate bayramı yapıyorlardı.

Bu ate ve kan bayramından kurtulmaya çalı an Türk köylüleri durmadan Nazilli'ye do ru kaçı yıyor ve kayalıklarla Menderes'in güneyindeki talyan bölgesine geçiyorlardı.

5 Temmuz 1919 günü ak amına dek dü manı Menderes'in öbür yakasına geçirmeyen sava çılar, 6 Temmuz 1919 gecesi, Menderes ırma ını köprüden ve Gölhisar kayı ndan geçen bir dü man kuvvetince çevrilmek tehlikesi geçirdiler. Bunu gören Yörük müfrezesiyle nizamiye kuvveti, köprüba ını bırakarak tehlikeden sıyrılmak zorunda kaldı. Menderes'in güneyine geçen bu dü man kuvveti, ırma a yakın iki Türk köyünü ba tanba a yaktı. Bu çarpı maları yakından izleyen talyan kumandanlı ı, Yunanlıların ba ka vah et yapmasını önledi.

6 Temmuz 1919 gecesi, Menderes köprüsünün yakınlarından kar ı yakaya geçen Yunanlılar. efik beyin Çine'deki karargâhına do ru ilerlemeye ba ladılar. Kuvayi milliyeciler hep köyelerine da ıldı ndan hiç bir kur un sesi i itmeden rahatça ilerliyorlardı. Bu sırada efik beyin dü ündü ü ey oluverdi. Yunan ordusunun kar ısına, dört yüz ki ilik bisikletli bir talyan Zagileri bölü üyle bir da topçu bataryası, iki makinalı tüfek bölü ü ve bir de piyade bölü üyle güçlendirilen Çine'deki talyan i gal gücü dikiliverdi.

Yunan ordusu, zoru görünce, dört günlük bir i gal

den sonra 10 Temmuz 1919 günü yine Menderes ırma ının kuzeyine çekildi. talyanlar, bundan sonra Menderes köprüsünün her iki yanına asker yerle tirdiler.

talyan askerleri Menderes kıyılarını kontrol altına aldıktan sonra, Menderes kıyısındaki köylerinden kaçıp Çine'ye çekilen bütün köylüler yeniden evlerine döndüler.

talyan i gal kumandanlı ı, Çine'de Albay efik beyle kar ılıklı görüşerek, bir daha Menderes yönünde Yunanlılara saldırılmaması üstüne söz aldı.

Artık, Çine karargâhı tarihe karı ıyordu, görevini yapıp bitirmişti. imdi, efik bey, Umurlu'da toplanan adamlarının başına geçecekti. Topçu kumandanı Hakkı bey, orda bin kişiye yakın bir kuvvet toplamıştı.

imdi, Menderes bölgesinin bütün kuvayi milliyecileri Umurlu'da bir araya geliyordu. Demirci Mehmet Efe, gıcır gıcır giynekleleriyle küçük atlarının üzerinde arkasından gelen iki yüz zeybekte Umurlu'ya inmiş, Nazilli jandarma tabur kumandanı Yüzbaşı Nuri bey ve kumandan Hakkı beylerce kar ılanmıştı.

Demirci Mehmet Efe'nin iki yüz atıyla Umurlu'ya gelişi, bir bayram havası yaratmıştı.

Albay efik bey. bir gün talyan kumandanlarıyla vedala arak yanında Binbaşı Hacı Ükrü bey, Temen Kadri bey, Yörük Ali'Efe ve Killio lu Hüseyin Efe ve adamları olduğu halde Çine Dalama yolundan Umurlu'ya yollandı.

efik bey, atının üzerinde, Çamlar, meşeler, pırnalılarla kaplı Dalama da yolunda a ır a ır yol alırken bir yandan zeybeklerin söylediği yanık gurbet türkülerini dinliyor, bir yandan da bundan sonra olacakları düşünüyordu. Yunanlıların ilk Aydın'a geliplerinde, elinde bin kişilik bir kuvvet bulunsaydı hiç onları o güzel ehre sokarmıydı? te, o bin kişilik kuvvet imdi Umurlu'da toplanmış bulunuyordu. Artık destan, günden güne büyüyenini leyerek sürüp gidecekti. Bu altın destanın baş sayfalarında yer alan u bir avuç ylitin yanı sıra o da kılıç salladığı için seviniyordu. Yörük Ali Efe, güneşleri, yaz sıcağından mavi bir duman gibi eriyen yüksek ve yalçın

da ların doru unda dola arak efik beyin yanına atını dehliyor ve ara sıra kumandanla ve Hacı ükrü beyle bir iki lâf atıyordu. Onu bütün dü üdüren Demirci Mehmet Efe'ydi. Onu aylarca önce sava a ça ırdı nda:

— Ben a zı süt kokan çoluk çocunun sözüyle hareket etmem! diye haber salmı tı. Yörük'ün bütün korkusu onunla günün birinde çatı maktı. O. Demirci üstüne epeyce eyler biliyordu. Demirci Mehmet Efe. bulundu u yerde kendinden ba ka efe barındırmazdı. Ya onun emrine girilirdi, ya da ölünürdü, parola buydu. Yörük'ün Tann'dan ba ka kimseden korkusu yoktu. Bunu Demirci Mehmet Efe de bilse gerekti. Hacı ükrü bey, bütün Umuriu'da toplanmı olan kuvayi milliyenin kumandasını almak üzere gidiyordu. Albay efik bey ise, bütün bu i leri kendisi yönetti i halde, hâlâ stanbul'daki Harbiye Nezareti'nin tümen kumandanlarından biriydi; onunla ilgisini kesmemi ti. Böyie «seyyal» bir durumda çalı mayı dâva için daha yararlı buluyor, bunun için de kuvayi milliyenin dı nda görünmeye çalı yordu.

Umurlu'ya vardıklarında her yanda karınca gibi silâhlı zeybeklerin kayna tını görerek sevindiler. Topçu kumandanı smail Hakkı bey ba ta olarak Yüzba ı Nuri bey, onun yanında narin yapılı, keskin kahverengi bakılı ve tam Efe kılı nda silâhlara bo ulmu Demirci Mehmet Efe, onun ayvazı Sökeli Ali Efe ve sıraya girmi bir yi ,] in sava çı, onları sevinçle kar ıladı. Yörük Ali Efe ile **Demirci Mehmet Efe** ilk kez kar ıla tılar. Demirci ileri | atılarak Yörük Ali Efe'yle kucakla tı ve yanaklarından öperek onu birkaç güzel sözle övdü. Menderes bölgesinin yeti tirdi i bütün yi itler Umuriu'da toplanmı lardı. Çok î konu ulacak ey vardı, kumandanlar bir yanda, zeybekler] bir yanda oturup ak am yeme i yediler ve sabaha dek j konu up dertle tiler.

**Büyük dü ünceler u runa ya-
ayan ki i, kendini dü ünmeyi
unutur.**

Feuerbach

Kâzım Karabekir Pa a, on be inci kolordu karargâ-
hının bahçesinde askerlerin suladı ı yaz çiçeklerini sey-
rederek a a ı yukarı dola ıyor, bir yandan da «sanayi
gürbüzleri» adını verdi i, yine kolorduya ba lı öksüz-
du çocukları için bir arkı bestelemeye çalı ıyordu. Yürü-
yü e de uygun gelecek biçimde bir arkı besteledi inde hep
gezinerek dola mak âdetiydi. Do unun öksüz çocukları-
nı toplayarak kolorduya ba lı sanat okulları kurmayı ta
Trakya'dayken tasarlamı ve Harbiye Nazırına da aç-
arak bu dü üncesinin uygulanması emrini almı tı. u sı-
rada elleri arkasında çiçeklere bakarak dola ırken ruhun-
da iki türlü mutluluk kayna maktaydı. Bunlardan biri.
epeyce zamandır tasarlayıp durdu u «sanayi gürbüzleri»ni
kuru u, ikincisi de yarın. 3 Temmuz 1919 günü Mustafa
Kemal Pa a ile Rauf bey ve arkada larının Erzurum'a ge-
lecekleri gerçe iydi. Mustafa Kemal'in Erzurum'a geli i,
çok önemliydi. Sonra, yalnız da de ildi, onun yanında hem
devrin en yi it ve en ünlü adamı «emekli Bahriye Nazırı»
Hüseyin Rauf bey de bulunuyordu. Kâzım Karabekir'in
onunla eski ve yakın dostlukları vardı.

Bütün kolordu ve ehir halkı arasında Mustafa Ke-
mal Pa a'ya kar ı bir sempati yaratılması için elinden ge-
leni yapmı ve yaptırmı tı. Do u halkı, Mustafa Kemal'i,
çokça tanımazdı. Bununla beraber onun kendisini çabu-
cak istedi i gibi tınataca ına inanıyordu. Hele Mustafa
Kemal çapında, Anafartalar dolayısıyla üstüne dünya ga-
zetelerinde pek çok yazı yazılmı büyük bir kumandanın
Erzurum'a, kendi yanına gelmesi, kendi prestijini de ar-
tıracak bir nitelik ta ıyordu. Artık, do u illerinden kurtu
'u güne inin do ması, bir hülya olmaktan çıkıp gerçek
'e iyordu. Mustafa Kemal, gerçi, stanbul'da konu tukla

ndan beri, do uda bir hükümet kurulması dü üncesini yerinde bulmamı tı. Ama, hele bir gelsin, neler olaca nı kimse bilmezdi. Hele Refet Pa a'nın, Mustafa Kemal Pa a'nın, Erzurum'a do ru yola çıkmasından sonra 1 Temmuz tarihiyle çekti i telgraf, çok a irtıcı bir eydi., San-ki, Mustafa Kemal, Sivas'tan ayrılır ayrılmaz, hain eller bir daha geri dönmemesi için Sivas'ın muazzam demir kapılarını ardından kapamı gibiydi.

Her ne olursa olsun, imdilik meydanda iki ampiyon görüyordu: Bunlardan biri kendisiyse. öbürü de Mustafa Kemal Pa a'ydı. Bütün ötekiler irili ufaklı figüranlardan ba ka bir ey de ildi. E er Mustafa Kemal Pa a ile iyi anla abilirse Türkiye'nin kurtulu u çabucak bir gerçek haline gelebilirdi.

Mustafa Kemal Pa a'yı kıratınca kar ilamak, artık bir görev olmu tu. Bunun için. pa a, Sivas'tan yola çıktı-ndan beri halk, ordu, okullar ve «Sanayi Gürbüzleri» gelecek büyük adamı en iyi biçimde kar ılayabilmek için elinden geleni yapıyordu.

Kâzım Karabekir Pa a, ikindi serinli inde üstü açık otomobiline binerek ehirde ufak bir gezinti yaptı. O ge-çerken ehir halkı durup ona bakıyor, gülümsüyor ve onu selâmlıyordu. Çok cefalar ve belâlar görmü olan Erzu-rum halkı, Erzurum'un bir Ermeni ehri olmayaca ı ga-rantisini bu gürbüz gövdeli, açık alınlı, demir bakı lı pa-ada görüyor ve onu seviyordu.

Hâlâ, geni bir harabe yı nından ba ka bir ey ol-mayan bu eski Türk ehri Erzurum, imdi ancak birkaç eski yapısıyla ve yanıp yıkılmamı birkaç eviyle ayakta duruyordu. General Antranik denen Ermeni beiâsının kı-lıcından geçmemi birkaç bin ki i kovuklarda ve harabe-lerde barınmaya çalı arak, günlerin acılı nı umudunun güzelli iyle yenmeye çalı ıyordu. Bunun için genç pa a-nın canlı, tra ii ve kırmızı yüzü, onların bu tatlı umudunu besleyen bir yi itlik örne i gibi görünüyordu. Günü ge-lince onun Ermeni ordularıyla bo u aca nı ve bu belâyı bu sınırların çok ötesine ataca nı biliyordu.

Pa a, yarın Erzincan kapısında Mustafa Kemal Pa

a'yı kar ılayacak olan asker kıtasını gözden geçirmek için kı laya gitti. Temmuz gecesinin pek iri yıldızları, Erzurum'un karanlık göklerine asılınca ehirdeki bütün gü-rültü de dinmi ti. Meydanlarda gevi getiren öküzlerin yanba ında ka nılar ve bunların içinde uyuyan köylüler horluyordu. İssız caddelerde bekçilerin keskin düdükləri i itiliyordu. Kâzım Karabekir'in odasında hâlâ lâmba ya-nıyordu. Genç pa a, bir yı ın müsveddenin üzerine e il-mi , çocuklar için yazdı ı bir piyesi yeniden gözden ge-çiriyordu. Sonra, balkona çıktı. Karanlık ehre ve onun ötesindeki karanlıklara ve karanlık da silüetlerine dal-dı. Uykusu gelmiyordu. Yarın, ömrünün en önemli gün-leri ba lıyordu. Evet, Mustafa Kemal Pa a'nın geli iyle, yapılan gizli hazırlıkların çarkı birdenbire daha hızlı dön-meye ba layacak, çok önemli günler Türkiye'nin kapısını çalacaktı.

Erzurum'a geldi geleli, önemli olaylar Türkiye'nin ka-pısını çalmak de il, kırıyor, hâlâ ev sahibi yata ından kalkıp da kapıyı kırana öyle gerinerek bir yumruk ata-mıyordu. Bölgesinde bir eyler oldu unu i itiyorsa da bun-lar yetmezdi. Asıl büyük dövü , o, Mustafa Kemal'le el ele verip dü manın üzerine yürümeye ba ladıktan sonra ba layacaktı.

Dü ünüyordu: 15 Mayıs'ta güzel zmir, Ali Nadir Pa-a «bunak»inin errine kurban gitmi ti. Kambur zzet ha-ini ile el ele veren bu alçak kumandan, demir çizmeii dü mana paha biçilmez bir köprüba ı olarak zmir'i ba ı layıvermi ti. Herkes a kınılıktan küçük dilini yutmu , ancak o kadarıikle kalmı tı. zmir'in i gali, elbette bir ba langıçtan ba ka bir ey de ildi.

zmir'in elden gidi i birçok gerçek yurtsever gibi Kâ-zım Karabekir'i de uyarmı tı. Genç pa a, o zaman, Er-zurum depolarındaki yı ınla silâh ve cephanenin neden trenlere doldurularak Türkiye sınırlarından dı arı aktarıl-makta oldu unu iyice anlamı tı. Genç pa a, zaten bunu daha önce dü ünmü tü. Kumandanın istihbarat dairesi adamakıllı çalı tı ından hiç bir önemli haberi sektirmiş

yordu. Bunun için de ngilizler hem onu aidatamamı iar.. h?;m de kendileri güzelce aldatılmı lardı.

14 Mayıs 1919 günü, yani i galden bir gün önce zmir lhakı Red heyetinin Erzurum'a gönderdi i u telgraf ne acıydı:

« zmir ve havalisi Yunon'a ilhak ediliyor. gal ba - ladı. zmir ve mülhakatı kamilen ayakta ve heyecanda. zmir son tarihî gününü ya ıyor. Son imdadımız, sizin gönderece iniz muavenete ba lıdır. Mitingli telgraflarla her yere ba vurunuz ve vatan ordusuna iltihaka hazır- lanınız.

Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine dikkat ve itina olunması.»

te, Belediye Reisi Zakir efendinin kendisine o gün verdi i telgraf, böyle diyordu. Bu telgraflarla mitinglerin ne gibi bir yararı olacaktı? Yabancı milletlere kar ı inleyip feryat etmektense bir an önce vurucu millî gücü, meydana getirmeye çalı malıydı. Dü man, ancak silâhın dilinden anlardı. Bu, eski bir dersti. Pasif davranı larla dü - manı durdurmaya dü ünenler, zmir'in i gali kar ısında sersemlemeli ldi.

Pa a, Harbiye Nezaretine iddetli bir telgraf çekerek o sersemlemlere «ne yapıyorsunuz?» diye sormu tu ve Erzurum halkıyla birlikte ordunun da heyecanda oldu unu söylemekten çekinmemi ti.

Harbiye Nezaretine bu telgrafı çeken pa a, el altından da büyük bir miting tertiplemesini subaylara ve halka emretmi ti. Miting, 18 Mayıs'ta yapılmı ve miting yöneticileri eliyle itilâf devletleri mümessillerine iddetli protestolar yazılmı tı.

zmir bölgesinde neler oldu unu, Erzurum halkına 19 Mayıs tarihli Aydın bölgesi Reddi lhak heyetlerinin imzalarını ta ıyan telgraf anlatmı tı. stanbul hükümetinden hiç bir ses çıkmamı tı. Kimbilir, belki stanbul hükümeti, bu i lerde Anadolu'da haber bekleyenler kadar da bilgi sahibi de ildi.

Bu çetin durum kar ısında genç pa a, ne gibi bir güç sahibi oldu unu öylece bir hesaplayıvı rmi ti: Is

tanbul'daki birinci, Trakya'daki ikinci ve zmir'deki on yedinci kolordulardan artık hiç bir yararlık beklenemezdi. Pa a, Diyarbakır ve Sivas'ta bulunan kolorduları istenilen amaçlar için kullanabilece ine güveniyordu. Erzurum Müdafaayı Hukuk Derne i de sözünden dı arı çıkmadından onun aracılığıyla do u vilâyetler halkını uyarabilir ve aydınlatabilirdi.

Ermenistan, Pontos ve Kürdistan için dü manlar, bütün güçleriyle çalışıyorlardı. Do u sorunu, gerçekten çok nazikti. Bunda ufacık bir yanlışlık yapmaya gelmezdi Burada yapılacak bir yanlışlık dü manların sel gibi memleket içine do ru akmasına sebep olacaktı. E er do u ufuklarında demirden bir direnç gücüyle silâh elde beklenmeseydi buralar da çoktan zmir'in akıbetine u rayabilirdi.

Ermenilerle Pontosçular, bütün el ele vermi ti ve itilâf devletlerinin kılavuzlu u ile ileri atılmaya hazır bekliyorlardı.

zmir'in i galinden sonra, do uda da amaçları büyük tehlikeler gösteren bir propaganda balamı tı. Do u vilâyetleri ancak Kafkas devletleriyle bir federasyon kurarak kurtulabilirdi. Ermeniler büyük savaşın sonlarında ve bitiminden sonra üç yüz bine yakın Kürt, Türk ve Müslüman kestiklerinden onlara federatif bir devlet kurmak dü üncesi her zaman iflâsa mahkûmdu. Daha çok Kürtlere yöneltilen bu propagandayı pa anın kurdu u geni örgüt az zamanda önleyivermi ti.

Kâzım Karabekir, do u halkını bu korkunç felâketler ve propagandalar kar ısında uyarmaya çalışırken bu halkın, istibdat dönemi içinde bütün körle mi vicdanlarının yalçın duvarına da çarpımı tı. zmir için miting hazırlamaya çalış an pa aya birçok Erzurumlular gelmi :

— Acaba bu i in sonra, ark için bir fenalı ı olur mu? Bu Erzurum'daki ngilizlerin gözü önünde iyi olur mu? diye bile sormu lardı.

Genç pa a onlara öyle kar ılık veriyordu :

— zmir için imdi haykıracaksınız; ark için ise sonra silâha sarılacaksınız!

Pa anın bölgesinde. Rumlar devede kulak oldu undan imdilik Trabzon tehlikede sayılmazdı. Trabzon için dü ünülecek bir tek tehlike dı arıdan tıpkı zmir gibi i gal edilmesiydi.

Trabzon metropoliti Hrisantos 2 Mayıs'ta Paris Ban Konferansı'na korkunç bir muhtıra vermi ti. Buna göre. bütün o bölgede ya ayan Müslümanların pek ço u da Rumdu. Pontos Cumhuriyetinin kurulmasıyla hepsi yine eski dinlerine ve milliyetlerine döneceklerdi. E er bu güzel Türk ehri, dı ardan Pontosçular adına i gal edilirse Bayburt'a dek uzanan bölge, birdenbire tehlikeye dü ebilirdi. Ermenilik ve Kürtlük sorunu hemen canlanıp ate inebilirdi.

te, bu tehlikeyi göz önüne alan pa a, Narman bölgesinde bulunan üçüncü tümeni, Gümü hane Trabzon bölgesine yerle tirmek istemi ti. Ermeni ordusuna kar ı üç nizamiye tümeniyle iki tümenlik de, a ıret askeri bulunuyordu. Gerekince üçüncü tümenden de hemen yararlanabilece ini dü ünüyordu.

Sarıkamı bölgesinden dı arıda «Elviyei Selâse» denilen bölgede bütün Türk sının üzerinde küçük ûra hükümetleri kurulmu tu. Ermeniler henüz bu bölgeyi ele geçilmemi lerdı. Kâzım Karabekir, bu hükümetçikleri destekleyerek ya amalanna yardım etmek ve onlan elde tutmak için çabalıyordu.

Burada en önemli yer, Nahcivan'dı. Burası ileriki hareketler için stratejik bir bölge de eri ta ıyordu. 1918 yılında burada bulundu unda pa a, halktan bir milis alayı kurmu ve bunu pek çok silâhla silâhlandırmı ti. Bu bölgede Ermeninin gölgesi bile yoktu. Pa a, acar ve fedakâr birkaç subayını bu bölgeye salarak bizim topra ımızla birle tirivermi ti.

Pa a, 20 Mayıs'ta Erzurum civarından geçen Halit bey (Pa a) kumandasındaki üçüncü tümeni tefti etmi ti.

Halit bey, pa a ile Erzurum'a gelmi ve orada her eye ba kaldıran iki ihtilâlcı gizlili iyle konu mu lardı. Pa a daha Erzurum'a varmadan önce, Harbiye Nezaretinden Halit bey için emir gelmi ti. ngilizler, Nezareti sıkı

tırarak Halit beyin stanbul'a gönderilmesini istiyorlardı. Ordan da, elbette onu yakapaça ederek Malta zindanlarına süreceklerdi. Halit bey. dünya sava ında ngilizlerin di bile di i kumandanlardandı.

Pa a ile Halit bey, uzun uzun dertle mi l erdi. Halit bey, daha birkaç ay önce Elviye Selâse'nin i gali için Kâzım Karabekir'i sıkı tırıp duruyordu. imdiyse aynı kumandan, Elviye Selâse bir yana, bütün do udan umudunu kesmi ti.

Pa anın:

— Sulhun erefli olması istiklâlimizin kurtarılması için münasıp bir fırsatta Ermenistan'ın rehine olarak i galiyle mümkün olacaktır, sözüne kar ı öyle diyordu :

— Ben bunu tehlikeli görmüyorum. Bize üç vilâyet de verseler gidip orada hükümet kurmaya ve Türk milletini ya atmaya mecburuz!

Harbiye Nazırının izinli olarak stanbul'a dönmesini de iyi niyetle kabullenen Halit bey, pa ayı iyiden iyiye a ırtmı ti. Ona:

— Gerçi, bugün gördü ünüz ahval sizi müteessir ediyor, fakat bu ahvali ben zuhurundan evvel stanbul'da iken görmü ve kararımı vermi oldu umdan bende hiç bir yeis hâsıl etmemi tir. Siz Bayburt'a kadar gidin. Ben size kat'i emrimi veririm., demi ti.

Sonra da Erzurum'da kalması için emjr vermi ti. Pa a, stanbul'da toplanmı olan bütün de erli kumandanların artık uykudan uyanarak yava yava Anadolu'ya geleceklerini dü ünerek avunuyordu. Bu de erli insanlar, köle ruhlu de illerdi ve bu kölelik isteyen duruma daha çok dayanamayarak stanbul zindanından birer birer Anadolu'ya kaçıp gelecekleri meydandaydı. Pa a, ancak bu dü ünceyle avunuyordu. Damat Ferit Pa a, kabinesini kurmu , Kâzım Karabekir'in kumandanı ve çok namuslu bir asker olan evket Turgut Pa a yine bu kabinede Harbiye Nazırlı ına getirilmi ti. Gelecek milî felâketleri daha önceden görmü olan bu asker, Kâzım Karabekir'in yanında bir gün :

— Silâha sarılmaktan başka çare yoktur! diye barmı tı.

İmdi evket Turgut Pa a dı ında bütün bu kabine bir ha erat yı ınından başka bir ey de ildi. Pa a. 21 Mayıs'ia çok sevindirici bir ifre almı tı. Mustafa Kemal Pa a, dokuzuncu ordu müfetti i olarak Samsun'a çıkmı tı.

Demek ki, büyük günler bakalamak üzereydi.

Mustafa Kemal Pa a'nın gelmesine çok sevinmişti. Zaten bu geli i bir aydır bekleyip duruyordu. Çok büyük felâketler, Türkiye'nin kapısında, hemen içeri dalmak üzere nöbet bekliyordu. Bu büyük çaptaki dev felâketler kar ısında halk yı ınları apı ıp kalabilirse de tecrübeli asker ve kumandanlar onları demirden bir yumruk haline getirerek dü manın aö süne gö süne indirirlerdi.

Evet, artık do uda, merkez Erzurum olmak üzere bir hükümet kurmanın zamanı gelmişti.

Yalnız, mülkî ve askerî gücün bakına kimler geçecekti? Erzurum'da başka bir askerî kumandan gereksinmezdi. Buraları, o tek bakına sonuna dek tutabilecek güçteydi. O bu gücün varlığını kendinde duyuyordu. Bu hükümetin bakına ancak Mustafa Kemal geçebilirdi. Bunu İstanbul'da kendisiyle görüştü ü günden beri zaten aklına koymuştu. Çinde onun büyüklü ünü kıskanmamak prensibi ya ıyordu.

Kendisi, en sonra bir askerdi ve onun Çanakkale'de. Anafartalar'da göstermiş oldu u çok yüksek kumandanlık dehasını vaktiyle de erlendirdi i gibi imdi de unutmada ildi.

Sonra, Mustafa Kemal Pa a'nın özelliklerini de pek yakından tanıyordu. Onda gerek sivil, gerekse askeri iktidarın en yüksek doru unda bulunmak iste i pek do al bir biçimde ya ıyordu. Onun için Mustafa Kemal'in en yüksek dorukta emir verebilmek gücünü, bütün varlı ıyla desteklemeye karar vermişti.

Mustafa Kemal'in bir ayak önce Erzurum'a varmasını öyle can ve gönülden istiyordu ki. Mustafa Kemal, bunu yakından bilseydi mutlaka a ardı. undan ki Mus

tafa Kemal onun kendisiyle rekabete girmek e ilimi ta-
dı nı ta stanbul'da sezer gibi olmu ve bu duygusun-
dan kurtulamamı tı.

Do u, bir aydan beridir hazırlanıyordu. Erzurum Kon-
gresi orduya bir dayanak, bir destek yaratacak ve bu
kuvvetle ordu en yakın dü manların üzerine «bir çı gi-
bi» yuvarlanarak onları ezecek, sonra batıya do ru, bü-
yüyerek yuvarlanıp gidecekti. Erzurum «hareket» üssü ola-
caktı.

Ne yazık ki, Mustafa Kemal Pa a Samsun'a çıkmak-
la Erzurum'a ula tıracak yolu pek çok uzatmı tı. Doku-
zuncu ordu müfetti i, e er Samsuna çıkaca ı yerde Trab-
zon'a çıkmı oisaydı, bir iki günde otomobille Erzurum'a
varabilir, böylece bir an önce i e ba layabilirlerdi. Sam-
sun'un asayi i için birkaç gün e lenmek, görü melerini
belki daha çok zaman uzatacaktı. Sonra, kare yolları si-
yasî ve adî e kiya sürüleriyle doluydu. Hele Samsun
Sivas yolu üzerinde benzin bulmaya çalı mak, ölü gözün-
de ya aramak gibi bir eydi.

Trabzon Erzurum yolundaysa durum hiç de böyle de-
ildi. Kendisi, Trabzon yoluyla stanbul'dan gelip Erzu-
rum'a geçerken bir ara Samsun'a u ramı , oradaki kor-
kuñ asayi sizli i önlemek için Trabzon'daki alayla top-
çu taburunu oraya göndermi ti.

Mustpfa Kemal'in Samsun'a çıkı ı. Kâzım Karabekir'i
gerçekten çok üzmü tü. Henüz, vakit geçmemi ken he-
men ona ifreli bir telgraf çekerek do ruca Trabzon yo-
luyla Erzurum'a gelmesini dilemi ti. Trabzon Erzurum yo-
lunda asayi ve benzin bulundu unu, Sivas yolunun ise
otomobil için hiç elveri li olmadı nı söyledikten sonra
do ruca Erzurum'u ereflendirmesini ve bunun kendisini
pek sevindirece ini söylemi ti.

Mustafa Kemal Pa a, kendi dü ünçe ve kararlarının
parlak ta larına basarak yürümesini seven bir insandı.
Bunun için, o, yine kendi bildi i yolda gitmekten a ma-
mı tı.

»

Üçüncü tümen, artık Trabzon'a gidiyordu. Halit beyle

bir kez daha ba ba a vererek konu mu lardı. Halit bey, tümen kumandanlı nı takma bir adla yapacaktı. Gerekince Halit beyden kuvayi milliyeci olarak yararlanabilecekti.

Bu sırada. Kâzım Karabekir'in en çok canını sıkın bir ey olmu tu: Sait Molla imzasıyla stanbul'dan belediye ba kanlarına birer ihanet belgesi gelmi ti. Bu vesikada stanbul'da «ngiliz muhipleri cemiyeti» kuruldu unu, bütün ta ra vilâyetlerinde de bu biricik kurtulu yolunun denenmesini, oralarda da bunun ubelerinin kurulmasını salıklıyordu. Bu i renç belgenin pek yakında memlekette kötü yankıla» olaca nı dü ünen pa a, yanılmamı tı. Kulaktan kula a gelen manda sorununu bu telgraflar adamakıllı alevlendirmi ti.

15 Mayıs'tan beri, zmir'in i galinden bu yana, sesi çıkmayan Ravlırison, birdenbire meydana çıkarak Kâzım Karabekir"ı görmeye gelmi ti. O gün, pa a, Kars kapısındaki jimnastik meydanında bulunuyordu. Erzurum'da Cuma günleri bu mevsimde bu meydan çok cümbü lü spotlar geçirirdi. Çevik atları üzerine atlayan delikanlı dada lar, ellerindeki sö üt dallarını savuracak rakipler arayarak cirit oynarlar, pehlivanlar soyunup ya lı güre e çıkarlar, bir yanda da davullarını patlatırcasına döven davulcular, zurnasını bangır bangır ba ırtan zurnacılar yer alır, bütün halk yeni giyneklerini giyerek bu meydanın kenarlarınd toplanır, onları heyecanla seyrederdi. Eskiden beri, bir gelenek olarak Erzurum halkının yapageldi i bu oyunlara Kâzım Karabekir, futbolu, türlü ko uları, maneji, bisiklet yarısını da katarak zenginle tirmi , bu kısa zamanda Erzurum halkına e lenceli saatler ya atmak olana nı yaratmı tı.

Ö leden sonra ba layan bu e lencelere yediden yetmi e dek Erzurumlular ko ar gelir ve çok e lenirlerdi. Pa a sonradan bu meydana «çocuklar ordusu talimhanesi» adını vermi ti.

Pa aya göre bu örgütün bütün memleket çapında yapılması gerekiyordu.

te, 30 Mayıs Cuma günü ö leden sonra, bu e len

çeleri oturup seyreden Kâzım Karabekir, Albay Ravlinson'un geldi ini görmü tü.

Ravlinson:

— Tiflis'te bulunan stanbul karargâhı murahhası General Beach Erzurum'a gelecek. Niçin oldu unu yazmıyor. Zannederim, bu havalinin istikbaline taallük eden mesele içindir. Herhalde geldi i iyidir. Paris'teki dört efendi, buradaki ahvali bilmiyor. Ters bir karar verebilirler. Ermeniler, buralara hâkim olamaz, dedi.

ki saat kadar konu mu lardı.

Onlar, konu urken çocuklar, gençler, ya lılar, bütün güçleri, bütün sevinçleriyle oynuyor, ba ırıp ça ırıyor, e - leniyorlardı. Ravlinson, bundan baya ı ho lanır görünüyor, onları bütün dikkatiyle izliyordu.

Kâzım Karabekir, bu fırsatı kaçırmak istemeyerek Ravlinson'a :

— Bu halk, hiç Ermenileri buraya sokar mı? Yediden yetmi e kadar stiklâl Harbi yapmaya yemin ediyorlar, dedi. Ravlinson da ona u kar ılı ı verdi:

— Akılsız olan yalnız Ermeniler de il, Paris'teki dört mösyödür. Denikin ordusundan haberiniz var mı? diye de sözü hemen de i tiriverdi.

Kâzım Karabekir:

— Son aldı ımız ajanslardan Denikin'in Azak denizi sahilinde Maripol'ü zaptetti i ve altı bin Bol evik esir aldı ı anla ılıyor, dedi.

Ravlinson :

— Ruslar (beyaz Ruslar) yalan söylüyor, Denikin ordusunda hiç zaptü rabt yok. Her kafadan bir ses çıkan ve herkesin istedi ini yaptı ı zaptü rabtsız bir ordu. Bol-eviklerin zaptü rabtı pek mükemmel. Denikin'in bir ey yapaca ı yok. Denikin'in karargâhı Bekatrinovar'da idi. Ben askerlerinin berbatlı ını gözümle gördüm. Hazer denizi kıyısında Krestobosk limanı ve imendiferi ngilizlerin elinde. Astrakan Bol eviklerde. Burada her nevi mü , himmat yapıyorlar. Tersaneleri, mühim fabrikaları var. Burası zaptedilmedikçe i ler pek zor, dedi.

Kâzım Karabekir, Bol eviklere hiç ilgi göstermiyor

gibi yapmı , onun sözlerini de önemsemiz gibi görünmü -
tü.

Ravlinson. ertesini gün otomobille So anlı da larında
Generai Beach'i kar ılamaya gidece ini söylemi ti. Kâ-
zım Karabekir, Irak'ta bir kez bu Generali görmü tü. Bu
da, Kutulamare'nin dü ü ünden sonra yaralı esirleri de-
i toku etmek için geldi inde olmu tu.

Kâzım Karabekir, 30 Mayıs'ta Havza'daki Mustafa
Kemal'den aldı ı telgrafı pek karamsar bulmu tu. Mem-
leketin batisinde öyle olabilirse de do uda hiç de öyle de-
ildi. Do uda Türk ordusu vuracak dü man arıyordu. ti-
lâf kuvvetlerinin de artık buralarda serüven aramaya gel-
mesi dü ünülemezdi. Gürcüler de Ermenilerle el ele ve-
rerek Türklere saldırmazlırdı. Pa a, bunu da böyle bili-
yordu.

Pa a. o fûnleri bir kez daha andı: zmir'in i gal edi-
li inin ilk günlerinde bütün Türkiye ufuklarında bir pasif
isyan dalgası top gibi gürlendi. imdiki u Vahidettin
bile o zaman padi ahlıktan çekilerek bir «vatan evladı»
gibi ya ayaca ını, Damat Ferit Pa a bile iktidardan çe-
kilip bir yurtta gibi vatan u runda çalı aca ını söyle-
mi ti. Bunlar ne çabuk unutulup gitmi ti? Bu millî ve in-
sanca duygular imdi ne olmu tu?

zmir'in gidi inden sonra bir avunma ilâcı da bulun-
mu tu: zmir geçici olarak i gal edilmi ti. Menderes bira-
kı ması hükümlerini usluca, akıllıca yerine getirir, do u
vilâyetlerini de isteyenlere verecek olursak zmir'i sonra
yine bize geri vereceklerdi.

Ravlinson, bu propagandayı pa anın yüzüne kar ı
bile yapmaktan çekinmemi ti. İlk günlerde yaptı ı millî
kabadayılı ı çabucak unutan Damat Ferit'in imdi yeni-
den kurdu u kabinenin koltu unda kasılarak verdi i «bs
yanatsta tıpkı Ravlison'un a zına benziyordu.

Do uda Ermeni üstünlü üne dayanan bir hükümet
kurulması için bütün dü man çarklar habire i liyordu.
Bu. milleti birbirine dü ürececek melunca bir dü ünüeydi.
Do u vilâyetlerimizi harcayarak belli bir bölgede ba ım

sız bir Türk hükümeti kurulmasını isteyen pek çok yurtta da vardı.

Bu tip yurtta ların korkusu uydu: E er do uda bu büyük Ermenistan'ın kurulmasına engel olacak millî davranı lar hızlanır, hele sava halini alırsa biz o küçükük ba ımsız Türkiye'ye de kavu amayaca ız. Barı , uzadıkça uzayacak ve «Türkiye gerçe i» yeryüzünden büsbütün silinip gidecektir. Bu biçim tartı malara zaman zaman en aydın, en akılı ba ında sanılan yurtta lar da katılmı , mildi dâvayı büsbütün bulandırıp bir bataklı a do ru sürüklemişlerdi.

Kazım KaraDekir'i en çok a ırtan arkadaş larından birisi de Halit bey olmu tu. Bu denli yi it, sa lam ve demir iradeli olarak tanıdı ı adam da umutsuzluk çukuru nun bu türlü süne dü mü olanlardan biriydi. Pa a ise onu, do uda dayanaca ı payanda direklerinden biri olarak dü ünüyordu.

Sonra, olaylar, zincirleme sökün etmeye ba layınca bu sevdi i asker de gerçe i anlar gibi olmu tu.

Irak'ta ve Kafkasya'da yıllarca ordu kumandanlı ı etmi olan Halit Pa a, Erzurum'dan geçerken Kâzım Karabekir'le görü mü ve onun demir gibi direnme dü üncelerini pek çocukça bularak öyle demi ti:

— Buralarda ne u ra ıyorsunuz? Kaç vilâyet vereceklerse orada u millete birçz rahat ettirin, yeter!

Halit Pa a, Kâzım Karabekir'in Erzurum yaylasının ıssızlıklarında Türkiye'nin ba ımsızlı ı için çalı masına a ıyordu.

zmir'in i gali her eye kar ın birbirinden kopuk parçalar gibi görünen Türk milletinde bir perçinlenme meydana getirmi , bu da korkunç dü üncelerini tereya ından kıl çeker gibi ba aracaklarını sanan dü manları afal atmı tı. te, bu a kınılıktan kurtulan dü manlar, büyük bir propaganda kampanyasına giri erek padi ahla milleti sonuna dek birbirinden ayırmayı, daha sonraları da mii •eti birbiriyle çarpı tırmayı amaç tutmu ve ba armı lar -dt.

Kâzım Karabekir, bu kara günlerin gittikçe karararak

gelip çatacağını bildiğinden İstanbul'dan ba layarak Trabzon ve Erzurum'da gerekli hazırlıklarda bulunmuş, «millî ve askerî nüveyi» meydana getirmiştir. Onun i aretiyle hilâyatı arkiye, Müdafaa-ı Hukuk derne i tarihî görevini yapmıştı: Bu millî kurulun eliyle Trabzon, Sivas, Diyarbakır, Mamuretilaziz (Elazığ), Bitlis, Van, Erzincan vilâyetleri müdafaa-ı hukuklarına: Askerî ve millî te kilâtımızın yok edilemeyece i, kilerin, kar ılı ı gelmeden de i tirilemeyece i, silâh ve cephanelerin de i tirilen bölge dı na gidilemeyece i, silâh ve cephanenin dü mana teslim edilemeyece i, herhangi bir vatan parçasına dü manın yapacağı saldırının genel savunmayı gerektirece i üstüne kesin emirler vermişti.

Yapılması kararla tırılan kongrenin toplanma gününe dek İstanbul'dan gelecek emirleri oyalamak ve savsaklamak, genç pa anın en önemli görevleri arasında yer almıştı. Burada yapacağı görev, Erzurum'da ngiliz mümesili Ravlinson'u durmadan aldatmaya çalışmak olacaktı.

Sınırdaki herhangi bir saldırıya, üç tümenle hemen yıldırım gibi kar ılık vermek, elbette, en ba göreviydi. Yalnız, herhangi bir dü mana yapılması gereken bir saldırı için tek ba na karar vermeyecekti.

Kâzım Karabekir, bu arada Mustafa Kemal'le kurdu u ba lantıyı hiç kesmeyerek ona Pontos ve Rum tehlikesinin i itildi i bölgeye bir tümen ve Ermeni tehlikesine kar ı da üç tümen ayırdığını yalnız kumandan ve kurmay yoklu u çekildi ini, bunun için de İstanbul'dan seçme kumandan ve kurmaylar getirilmesini Erzurum Kongresi için hazırlıkların ilerledi ini, durumun burda çok salamlam oldu unu türlü ifrelerle bildirmiştir.

1 Haziran da ngiliz Generali Beach, Ravlinson'la birlikte Erzurum'a varmıştı. 29 Mayıs'ta Kars'tan gelen bir gizli haberci ise: «ngilizlerin ran'a çekilmekte oldukları, sebebinin de Bol eviklik sirayetinden endi eli olduğu» haberini getirmiştir. Yalnız orda hiç bir kıvılcığa görülmemiştir. Demek ki, bu söylenti bir propagandanın ba ka bir ey de ildi. Pa a, 2 Haziran'da General Beach'le görüşmüşü. Bırakı ma gere ince ngilizlerin teslim

edilecek silâh ve cephanenin demiryolu ile Sarıkamı 'a, ordan da Batum'a gitmesini sa lamak ve kumandanın a - zından söz alıp bu i i sa lama ba lamak istedi i anla ı - lıyordu.

Pa anın kurmay ba kanı, pa anın General Beach'e bir oyun oynamak kararında oldu unu bildi inden, gö - rü meden önce çok heyecanlanmı tı. Oynanacak oyunun anla ılması, Generalle pa anın arasını çok açacak ve i - ler belki de sarpa saracaktı. Pa a, kurmay ba kanına öyle demi ti:

— Korkmayınız, ngilizlerde bu gurur oldukça kar - ısındaakilere zekâ ve görü lerinin derecesini anlamak gücünden yoksun kalacaklardır.

General Beach, pa anın bürosunda uzun bacaklarını birbirini üstüne atıp piposunu di lerinin arasında gezdirir - ken ona :

— Silâh ve cephaneyi bu biçimde ta ıtma i ine ne dersiniz? diye sormu tu.

Pa a da:

— Ravlinson'a müte ekkirim, demi ti, bizi Trabzon'a nakliyat gibi masraf ve zahmetten kurtardı."

General Beach, üçüncü tümen kumandanı Halit be - yin tutuklu olarak stanbul'a gönderilmesi için Harbiye Nezaretinin vermi oldu u emire de dokunmu tu. Demek bunu o da biliyordu :

— Bu emir yerine getirilmelidir, diye ayak direyince, pa a:

— Ben, böyle emir almadım, demi ti, sonra, kendisi mezunen stanbul'a hareket etmi ti. imdi, nerededir bil - miyorum.

General, Erzurum'un gerekli yerlerini atla dola arak ayrılaca nı söylemi ve pa anın elini sıkarak gitmi ti. Pa a, onu epey de meye, bir eyler ö renmeye çalı mı - tı. Acaba sınırın ötesinde neler oluyordu? Acaba Tiflis dü mü müydü? Yani, Bol evikler bu ehri ele geçirmi - ler miydi? Kafkasya, ne durumdaydı? General Beach, çok tatlı konu mu , hiç bir sır vermemeye çalı mı tı. Yalnız, unu söylemi ti:

— Ermeniler, bir haftaya kadar hududun öbür tarafındaki imendiferin bozuk yerlerini tamir edeceklerdir. Cephane ve silâhları da onlar sevsedeceklerdir. Sevket malzeme ile Batum'a kadar bir zabıt göndermenize muvafak ederiz.

Pa a :

— Lütufkârlı nıza çok te ekkür ederim, demi ti. General, i i çabucak tatlıya ba ladı ndan çok seviniyordu. O da Ravlinson gibi kolayca atlamı tı.

Bir hafta sonra Ermeni ordusu, demiryolunu onarmı bitirmi ti. Ravlinson, pa ayı görerek;

— Demiryolunun onarılması bitti, artık sevkiyata ba layalım, dedi, onun önerisine kar ılık pa a :

— Evelâ, Tiflis yoluyla bir zabitimiz Batum'a kadar yolculuk etsin. Yolların serbest olup olmadığını ö renelim, ondan sonra nakliyata derhal ba layabiliriz, deyip savsaklayarak ona son komediyi oynamaya hazırlanmı tı.

Kâzım Karabekir 9 ve 10 Haziran'da Kafkasya'dan yeni haberler almı tı. Bol evikler Tiflis'e girmişti. slâm ve Gürcü halk da oldu u gibi Bol eviklere katılmı tı. Batum'a birçok ngiliz yaralıları gelmişti. Batum'a yine bu sırada yedi vapur dolusu italyan askeri o'e çıkmı tı.

ngiliz ve Ermeni kuvvetleri Kars'tan, Sarıkamış'tan ve Ka rızman'dan çekiliyordu. ngiliz kıtaları ran'a gitmişti. Van'dan da Musul'un ngilizlerce bo altıldı ı haberi gelmişti. Ne güzel haberlerdi bunlar! Harbiye Nezareti ve ajanslar da Yunanlıların Aydın ehrini bo altmaya ba ladı ı, yerlerine talyan ordusunun gelece i üzerine haberler yaymaktaydılar.

Pa ayı, daha birçok haberler içinde derinden ilgilenen Kafkasya sorunu idi. Pa a. sabırsızlık içindeydi. Hemen, o bölgelere becerikli adamlar ko turulmuş, onlar da aynı haberleri do rulamışlardı. Henüz telsizle bu haberler do rulanmamıştı. E er bu haberler do ru ise hemen aleste bekleyen tümenleri oralara do ru yürütmekten ba ka yapılacak bir ey kalmıyordu. Elviye Selâse hemen i gal edilmeliydi.

E er, durum tersineyse. bo ubo una eldeki kuvveti

eritmek tehlikesiyle karılaşılabilirdi. Paris Konferansı da hemencecik aleyhimize bir karar vermek için davranırdı.

Henüz, Erzurum Kongresi de toplanmamıştı. Henüz paanın elindeki kuvvetin arkasında do u halkımın desteği yoktu. Bu davranı böylece millî bir davranı niteliğini de taşıyamayacağından, basbayağı bir serüven olarak alınır ve* bunun sonucu çok tehlikeli olabilirdi. Beklemekten ve sabretmekten başka yapacak bir şey yoktu.

Oysa :

— Bol evikler Tiflis'e geldiler, ne duruyorsunuz? diyen propaganda da birdenbire ateşlenmiş ve hızlanmıştı. Bütün bunların yankıları gelip genç paayı buluyorsa da onun zeki ve asker mantığını çokça zorlayamıyordu.

Pa a da türlü kanallarla ulaşan haberleri yaymaya başlamıştı :

— Bütün bunlar, İngiliz propagandasıdır. Nanmayız. Bol eviklerle temas halindeyiz. En doğru haberi yakında alacağız. Heyecana kapılmayınız!

Pa a. 11 Haziran'da on üçüncü kolordunun jandarma birlikleri haline getirilmek üzere olduğunu bildiren bir bildiri almıştı.

Bu bildiri üzerine üzüntüye ve heyecana kapıldı. Hemen, ordu müfettişliği ile Harbiye Nezaretine bunun bir daha düzelmeyecek bir yanlışlık ve felâket olacağını, sonucunun da Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulması hayaline yöneleceğini, bunun kendi emrindeki on beşinci kolorduyu da adamaklı güç bir duruma sokacağını yazdı.

Hele, tümenlerde bulunması gereken silâh sayısının üç bin iki yüz ondan bin beş yüze indirilmek istenmesi, çok kötü bir dü üncenin ürünüydü.

Bunun daha ilki a ızda reddedilmesi gerekli, hem de çok gerekti. Hükümetin, her türlü itilâf devletleri önerisini ve isteğini hemen uygulamaya kalkması çok üzülecek bir durumdu.

Genç pa a, bunları gözünü kırpmadan, bu yüksek makamlara yazmayı bir yurt görevi bilmişti.

Ordu müfettihi inden gelen karılıkta Mustafa Kemal öyle diyordu:

— On üçüncü kolordunun da itilmesini İngilizler çoktan beri istiyorlardı. Bu yüzden kolorduya kumandan atanmasını önlüyorlardı. İngilizler bu kez yine bu kolorduya el atınca Cevat Paşa bir kurnazlık olarak hiç olmazsa oldu u gibi jandarma kolordusu durumuna getirilmesini istedi.

Bu kolordunun da itilmeyerek oldu u gibi korunmasını, bu da olmazsa zaman kazanmaya çalışılmasını Cevat Paşa'ya yazdım. On üçüncü kolordunun da ılma emri gelse bile bunun saksavlanmasını söyledim. Hükümetin, bu türlü düman öneri ve emirleri karşısında dayanıksızlığı gerçekten çok üzücü ve çok gariptir, kardeşim! Bunları anlatan Mustafa Kemal Harbiye Nezaretiyle on üçüncü kolorduya kendisinin yazdığı yazıların suretlerini de bildirmişti.

Bir başka Yüzbaşı ile Erzurum'a gelen Trabzon'daki İngiliz temsilcisi Farel, 12 Haziran'da Kâzım Karabekir'e bir mektup yazmış ve bunda:

— Rus mermilerinin Trabzon'a, sair Osmanlı silâh ve mühimmatının da mütareke mucibince teslim olunacakları Sarıkamış'a sevk hakkında emir aldım., demişti.

Bu iki Yüzbaşı, ertesi gün gelmek üzere. Mamahatun üzerinden Erzincan'a gitmişlerdi. Ravlinson da Trakya'dan dönmüştü. Yabancı yüzbaşılar vızır vızır ilerleyip duruyordu. Bunların elbette bir tek amacı vardı: Türk ordusunun durumu üzerinde en son bilgiyi almak. Yüzbaşı Farel'in yanında tercüman olarak Türk ordusu kaçaklarından amlı Nuri adında biri bulunuyordu.

Kâzım Karabekir, hemen her yana öyle iddetli bir emir yazmak zorunda kalmıştı:

— Bundan sonra mıntakamda haberim olmadan hiç bir ecnebi zabiti seyahat edemeyecektir. amlı Nuri, ordumuz kaçaklarından oldu undan bize teslim olunmalıdır.

Paşa, bundan sonra hemen yollarda, ambarlarda hat-tâ Trabzon'da ne kadar sürgü kolu ve kama gibi teslim olunacak eyler varsa Erzurum kalesinde saklanmak üzere

re getirilmesini emretmişti. Bunu İngilizlere öyle açıkladı :

— Bunları, Sarıkamış'a göndermek üzere bir araya toplatıyorum. İngilizler, Rusların çekilirken bıraktıkları mermi stoklarını da alıp götürmek istiyorlardı: Erzurum bunlarla doluydu. Hele, Erzurum'daki Rus topları ilerde, genç paanın elinde çok iler görmek üzere bekliyordu. (Kâzım Karabekir, bütün bu çok değerli araçları kaptırmamak için tâ Erzurum Kongresi'ne dek İngiliz subaylarıyla elelenip durmuştu.)

Kars'ta İngilizlere casusluk yaptıran anlaşılan amli Nuri için Ravlinson 15 Haziran'da paaya taziyeye gelmişti. Bu adamı Türk sınırlarından içeri sokan Yüzbaşı Kibkorti'ydi.

Bu subayı sınırda ederek bu işi kapamak ve tatlıya bağlamayı dilemişti.

Ravlinson, paaya:

— Tercüman Nuri beyin Türkiye'ye teslimine İngiliz kanunu müsaade etmez! Çünkü, o, Kars'ta İngiliz hizmetine girmiştir! deyince paaya da ona:

— İngiliz kanunu ordumuzdan firar etmiş bir neferi yine ordumuz içine getirip hizmetinde kullanmaya müsaade eder mi? diye karıllık vermiş ve onu utandırmıştı.

Bunun üzerine Casus Nuri, onu getiren İngiliz subayıyla birlikte sınırda edilmişti.

Böylece, İngilizler, daha tatlı, daha terbiyeli davranmanın artık gerekmece bağıdırını anlamışlardı.

Olaylar hızlandıkça. Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in Erzurum'a bir ayak önce gelmesini istiyordu.

Doğuda Müdafaa Hukuk örgütü, en ücre kölelere dek hızla yayılıyordu. Bu iş, Erzurum Kongresi'nin daha sağlam bir temel üzerine oturması için gerekliydi. Sonra, Kâzım Karabekir'in düündüüne göre, Mustafa Kemal'in İstanbul hükümetiyle arası günden güne daha çok açılmaktaydı. Artık, o, başka yönlerde çabalamayarak doğrudan Erzurum'a gelmeliydi.

Kâzım Karabekir, doğrudan bağlayacak çalıma ve ayaklanmanın, Türkiye kurtuluşunun temeli olacağına inanıyordu.

nıyordu. Taa stanbul'da i li'deki evde Mustafa Kemal'e bu dü üncesini açmı , ondan da bu dü üncesine ortak olmasını istemi ve bekle mi ti.

Henüz, Kafkasya'ya ngilizler hâkimdi. Henüz, bir kohgre yapılmamı , Türk milletinin gözü ve gönlü bir mil-lî noktaya toplanmamı tı. Böyle bir durum ve zamanda herhangi bir davranı ta bulunmaya kalkı mak büyük tehlikeler yaratmaz mıydı? Bir tek pa anın isyanı, içerde de, dı arıda da sonucu sıfır olan bir davranı olmaz mıydı?

Ravlinson da Kâzım Karabekir'i Erzurum'da böyle, sonu felâket olacak bir davranı a kı kırtıp durmuyor muydu?

Bol eviklerin, Elviye i Selâse'yi aldıkları, ya da almak üzere olduklarını söyleyerek onu vakitsiz ve tehlikeli bir davranı a zorlamıyor muydu? Kimbilir kendisini Bol eviklere takarak, ayaklanmı Türkiye'nin ileride Sovyetlerle dostluk kurarak emperyalizme kar ı birlikte sağlamak «ihtimal»ini mi önlemeye çalı ıyordu?

Böylece itilâf orduları, Türkiye'ye daha kolay yerle eceklerdi. Hâlâ itilâf devletlerinin ordularıyla bo u an Sovyetler, ileride do al olarak Türk ayaklanmasını destekleyecekti.

ngiliz subayı, bu sonucu önlemek için Türk sınırlarında bir Bol evik Türkiye rekabeti, belki de dü manlı ı, yaratmaya çalı ıyorOu.

Yeni gelen haberlere göre Bol evikler 16 Haziran'da Gümrü'yü i gal etmi . Ermeni ordusu da Kars'ı boaltmı tı. Bu haberler Oltu ve Sarıkamı 'tan gelmi ti. Söylentilere göre Arpaçayı'na dek gelen Bol evik kuvvetinin ba nda da Enver Pa a vardı.

Bu haberler üst üste öyle çok itilmi tı ki, hemen hemen Kâzım Karabekir'den ba ka herkes bunlara inanmı gibiydi. Çok merak içinde bunalmı olan Kâzım Karabekir, oiayların geçti i söylenen bölgeye stihbaratçılar göndermi ti. Bunların getirdi i haberlere göre Kafkasya'da çok önemli i ler cırnaktaydı. Batum'da hâlâ İngiiz

ler. babalarının evindeymi gibi kaygusuz oturmaktaydılar. Sarıkamı sınırındaki Ermeniler de öyleydi.

Bol eviklerin Tiflis'i almaları bu bölgelerde büyük kıvımdamalara, belki de pani e sebep olabilirdi.

Her türü Bol evik dü manı insan, onların önünden çı lıklar atarak kaçıacak, geli ve gidi yönierini belli edeceklerdi. Sonra, stanbul'dan Azerbeycan hükümeti emrine birçok Türk subayı gönderilmi ti ki, bunların sınırı geçerek on be inci kolorduya sı nımları gerekirdi.

Pa a, imdilik stanbul hükümetiyle arasının açılmasını istemiyordu, hattâ böyle bir ey zararlıydı da.. Erzurum Kongresi'ni toplamak o zaman güçle ecek ve bu millî davranı , birkaç pa anın ayaklanı ı oarak kabul edilecekti.

Kâzım Karabekir'i en çok ürküten ey, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktıktan sonra dokuzuncu ordu müfetti li i resmî görevini bir yana bırakarak tam bir ihtilâli gibi korkusuzca davranmaya ba lamasıydı. Anadolu'ya ayak atar atmaz maskesini atmı , tam bir anti emperya list yurtsever olarak elindeki bütün olanakları kullanmaya ba lamı tı.

Kâzım Karabekir bu resmî görevi, bir pakt çevresinde kullanırken, Mustafa Kemal, padi ahı dı arda tutarak bütün tehlikeli noktalara saldırıyordu. Telgraf genel müdürü Refik Halit (Karay), Mustafa Kemal'in göndermek istedi i her türlü telgrafın çekilmemesini emretmi , ihtilâli en önemli aracından yoksun etmeye çalı mı tı.

Sonra, Mustafa Kemal'in bu çok önemli görevi almasını sa layan ve bu yüzden de kabineden atılıp gözden dü en Dahiliye Nazırı Mehmet Ali bey, do u vilâyetlerini incelemek için bir heyetin ba nda Anadolu'ya geçmek istemi ve Mustafa Kemal'in öfkeli bir telgrafıyla karıla mı tı :

— Yemin ederim ki, e er açıktan açığı a konulan ve samimiyeti mütekebile husule gelen zatiâliniz gibi bir zat olmasaydı bu telgrafhanemi takdime de lüzum görmeyecektim. Bilmünasebe arzedeyim ki, hiç bir siyasî ve hususî içtihat ve gayem yoktur.

Mustafa Kemal, bu telgrafla, kuduz gibi susturucu amaçlar pe inde ko an stanbul hükümetini küçük bir zaman için olsun afyonlamaya, gözlerini kütleleme çalı yordu.

Kâzım Karabekir, böylece pek erken ve mevsimsiz olarak stanbul hükümetine kar ı isyan bayra nını açmak zorunda kalacaklarından dolayı üzülüyordu. Bu isyan bayra ı, ne zaman olsa açılacaktı, hiç olmazsa büyük kongreden sonra olsaydı..

Bunun için i ler büsbütün sarpa sarmadan Mustafa Kemal'in Amasya'dan kalkıp Erzurum'a gelmesi için bir yazı daha yazmak zorunda kalmı tı. Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal. Rauf bey ve Ali Fuat Pa a'nın Amasya'da oldukça kritik ve zor günler geçirdi ini biliyor, acele edip de stanbul'daki görü melerinde de kar ı koydu u kimi tehlikeli dü üncelerini karar durumuna getirmelerinden korkuyordu.

Koskoca bir dü man okyanusunun ortasında bir fındık kabu unun üzerine tutunmu karıncalara benzeyen bu büyük ihtilâlcilerin «karanlık odada kimi kararlar vermesi de ola andı.

Amasya ihtilâlcileriye. son derece realist kafalara sahiptiler. Birçok tehlikeli sanılan dü üncelerin bile «Bol-evikli in Türkiye'de ilanıyla Sovyetlerle ortakla a bir anti emperyalist cephe kurmak dü üncesi» tartı masını rahatça yapmı lar, sonunda Türkiye'nin o günkü kaderine hâkim olan mantı ın çerçevesinden dı arı çıkmamayı kararla tırarak Kâzım Karabekir'i de sevindirmi leri.

Mustafa Kemal, 22 Haziran 1919 tarihli ifresinde Kâzım Karabekir'le Amasya ihtilâlcilerinin temelde aynı dü ünceleri payla tı nı ve Erzurum'da kendisiyle bulu mayı çok istedi ini bildirmi ti:

— Ba tan beri deniz yolunu ngilizler tehlikeli bir duruma sokmu tu. Kara yolunda .benzinsizlik var. imdi elde edilen bir miktar benzin ile Sivas'a ve ordan belki Erzincan'a kadar gitmek mümkün olacaktır. Herhalde dört otomobile yetecek kadar benzinin Erzurum'dan Erzincan'a götürülmesi gerekmektedir.

Kâzım Karabekir'in içi en sonra rahatlamı tı. Mustafa Kemal, en sonra önemli bir olay engel olmazsa, Haziran'ın 25'inde Amasya'dan otomobille Sivas'a yollanacak, oradan da Erzurum yoluna dü ecekti.

Pa a, hemen Erzincan'a otomobille üç yüz elli kilo benzin göndermi ti.

te, tam bu sıradaydı ki. Kâzım Karabekir'in çok canını sıkan bir olay geçmi ti. Bu olay gerçi İstanbul'daki hükümet erkânının kafasında geçmi ti ve Erzurum'daki pa anın durumunda ve dü üncesinde hiç bir yenilik meydana getirmeyecekti. Yalnız birkaç gün sonra el ele vererek bir dü manlık dünyasına meydan okuyaca ı büyük kavga arkada ı küçültölmek, haritadan silinmek isteniyordu. Hayır, genç pa a, bütün bu yeni kombinezonlara kar ı direnecekti. Vatan, millet ve ihtilâlcilik namusu buydu.

Kâzım Karabekir, 22 Haziran'da Harbiye Nazırı evket Turgut Pa a'dan bir garip telgraf almı ve a mı tı. Bu telgrafın anlattı ına göre , Vahidettin'in ve Damat Ferit Pa a hükümetinin harcamaya karar verdi i Mustafa Kemal'i imdi dost denecek insanlar da harcamaya çalışı yordu. Bu da elbette, Mustafa Kemal'in, ihtilâlcili ini pek erken meydana vuru undan ileri gelmi ti. evket Turgut Pa a, telgrafında Kâzım Karabekir'e unu diyordu:

— Sizi dokuzuncu ordu müfetti li ine vekil olarak Mustafa Kemal'in yerine atamak istiyoruz. On be inci kolordunun kumandanlı ına kimin vekil olarak atanmasını salık verirsiniz? Sonra kolordu kurmay ba kanlı ına aa sizin dü üncelerinizi izleyen ve uygulayan birisini bulun da atayalım.

Kâzım Karabekir, bunu okuyunca çok garip duygular içinde bocalamı sa da namuslu insan, do ru asker, temiz ve fedakâr ihtilâlcı mantı ı, hepsinden baskın çıkmı tı.

evket Turgut Pa a, vaktiyle onun kumandanı, o da onun kurmay ba kanıydı. Bu yakınlık, hiç bir vakit koca bir Mustafa Kemal'in yerini almak için bir neden sayılmazdı. Hemen kaleme, kâ ıda sarılarak evket Turgut Pa a'ya unları belirten bir yazı yazmı tı:

— Öteden beri bana göstermi oldu unuz teveccühe te ekkürden âcizim. u sırada benim Erzurum'dan ayrılmam çok büyük tehlikeler do uracak bir durum yaratabilir. Sonra, kolordu kumandan vekili olacak kimse de yoktur. Büyük kumandînların sırasıyla birer bahane ile ortadan kaldırılması suretiyle Türkiye'nin daha kolay yok edilebilece i kanısı bugün her aklı ba nda yurtsevenin kafasına yerle mi bulunmaktadır. E er, sa lık durumunun görevini yapmasına engel oldu unu gösteren bir sebep yoksa Mustafa Kemal Pa a'nın müfetti likten ayrılması çok tehlikeli olacaktır.

Kolordu kurmay ba kan vekili Mustafa bey, görevini pek iyi yaptı ndan asil olarak atanmasını dilerim.

Kâzım Karabekir. en son zafere dek Erzurum'dan hiç bir yana ayrılmamak kararını vermi ti. Bunun için de böyle kurnazca oyunların ve kombinezonların tuza ina dü , memek için bütün gücüyle sava acaktı.

Ramazan bayramının birinci gününe rastlayan 29 Haziran'da Erzurum'a kimi yabancı subaylar gelmi ti. Bunlar, Ravlinson ba ta oimak üzere.Denikin ordusundan bir Rus Albayı, Amerikalı bir Te men (Amiral Bristol'ün müavirlerinden) idi. Hepsi de pa anın ziyaretine gelmi ti. Rus Albayının, Rus ordusunun çekilirken bırakmak zorunda kaldı ı askeri malzemeyi aradı nı pa a hemen anlamı tı. Bu Albay, umutsuz, karamsar ve bitkin bir ruh durumu ta ıyor ve bunu da gizlemeyi pek gerekli görmüyordu.

Amerikalı Te men :

— Enver Pa a, sava ta bütün Ermenileri öldürttü. İmdi de Kerusi'ye geldi! diye yakınırcasına konu tu.

Pa a, Ravlinson'u kar ı ziyarete gitti inde Amerikalı Te meni de onun bürosunda bulmu tu.

Raviinscn, bir ara Amerikalı Te mene takılmak işle mi ve onun yan cebine eliyle birkaç kez vurma ve öyle demi ti:

— Amerikalıların i i ceplerini doldurmaktır.

Te men de bunun altında kalmak istememi ve hemen u kar ılı ı yapı tırmı tı:

— ngilizlerin i i de bütün dünyayı yutmaktır!

— Burada ne arıyorsunu?. söyler misiniz?

Konu mayı Fransızca yapan iki askerden Raviinson kızarak ngilizce konu maya ba lamı tı. Kâzım Karabekir ngilizce bilmedi inden her ikisinin yaptı ı küçük tartı - manın anlamını yüzlerinin mimiklerinden anlamaya çalı - mı tı.

Buna göre Raviinson, Te mene:

— Münasebetsizlik yaptınız, demi , o da ona :

— Asıl münasebetsizli i daha önce yapan sensin! diye kar ılık vermi ti.

Kâzım Karabekir, 30 Haziran'da Kars jimnastik bayramına yabancı subayları da ça ırmı tı. Erzurum halkı, bir kez daha yediden yetmi e oraya toplanmı , büyük bir canlılık içinde jimnastik bayramını kutluyordu.

Yabancı subaylar, bu canlı ve güçlü halkın oyun ve jimnasti ini a kın bakı larla iziemi lerdı.

Henüz bayram bitmemi ti ki, Amerikalı Te men, Kâzım Karabekir'den müsaade alarak:

— Yarın gidece im! diye ayrılmı tı. Arkasından Raviiinson da kalkmı tı. Onu yalnız bırakmak istemedi i anla - ılıyordu.

Kâzım Karabekir, Rus subaylarıyla ba ba a kalmı tı. Rus Albayı, pa anın yanına sokulmu ona unları fısılda - mı tı :

— Bol evikler Lengeran'ı ba arı ile ele geçirdiler. Enver Pa a da Bol evik ordusuyla Kerus'a girdi.

Pa a, bundan u anlamı çıkarmı tı: Ruslar (beyaz da olsalar) ngilizlerin do uda hâkimiyet kurmasını istemi - yorlardı.

Bunun üzerine pa a, Rus Albayını biraz kurcalamak istemi ti:

— Bol evikler gelmi , gelmemi . Enver gelmi , gel - memi bizim için önemli de ildir. Millet, kararını vermi - tir. Türkiye müstakil ya ayacaktır. Buraları da Türk'ün - dür. Buralarda ba ka kimse ya ayamaz.

Pa a, Rus subayının gözlerinde sevinçli bir parıltı

nın çaktığını görmüştü. Albay, birdenbire umutsuzluk ve karamsarlıktan sıyrılmış, enerjik bir durum almıştı:

— Bunlar, bu ngilizler, demi ti, burada ne arıyorlar? Kabahat bizim hükümetlerde oldu. Ruslarla Türklerin samimi anlaşmaları bu felâketlere meydan vermemeliydi. Bundan sonra olsun bu anlaşılmalı ve bu adamlar koyulmalıdır. ngilizler, Bol eviklerden çok korkuyorlar, her taraftan askerlerini ran'a topluyorlar.

Rus subayları, her yanda bu biçimde ngilizler aleyhinde propaganda yapar gibi konu tuklarından, bunlar Ravlinson'un da kulağına gitmiş ve adamca ızları çabucak sınır dışına çıkartmıştı. Birkaç gün sonra pa ayı görmeye gelen Ravlinson, bu Rus subayları üzerine öyle konu muştı:

Keratalar, Bol evik mi nedir? Beni görsünler, Denikin ordusuna cephaneye ve silâh bulsunlar diye getirdim. Onlarsa başka şeyler hazırlıyorlar. Denikin ordusunun mostralık subayları bunlar değil! Ordu de il, sürü! Bol evikler, bunlardan çok yüksek!...

30 Haziran'da Nahcivan'dan kötü bir haber gelmişti. Ermeniler Nahcivan'ı işgal etmişler, şimdi de bütün Türk ve Müslüman halkın silâhlarını teslim etmelerini istiyor, halk da Beyazıt mevki kumandanlığına başvurarak ne yapacaklarını soruyorlardı. Pa aya, hemen bunu Ravlinson katında protesto etmiş ve Van'daki on birinci tümen kumandanlığına bu anlamda bir emir göndermişti:

— Kuvvetli slâm ve Türk Bol evik kıtalarının başında bulunan Enver Pa aya, iki hafta önce usa'da Ermenileri darmadağın etmişti. Bugünlerde de Kerusi'yi ele geçirdiği haberini aldık. Nahcivan'dan yanınıza gelenlere bunları söyleyiniz, sakın silâhlarını teslim etmesinler, uygun yerlerde tutunarak karıştı koymaya çalışsınlar. Silâhlarını teslim ederlerse yok olacaklarını bilsinler. Onlara elinizden gelen her türlü yardımı yapınız! Buradaki ngiliz mümessilinin söylediğine göre ngiliz kıtaları Kafkasya'yı bütün boğmuşlar, Ermenileri silâhtan başka hiçbir şeyin durduramayacağını da söyledi.

Kâzım Karabekir, ngilizlerin ran'a çekilmesiyle Tür

kiye sınır bölgelerine Ermenilerin akbaba gibi akın etmeye ve bütün bizden olan canlıları yok etmeye başladıklarını görmü , hafiften oralara örgütçü, savaçı ve kuvayi milliyeci göndermeye başlamıştı.

Birdenbire ön plâna çıkan Nahcivan'a da acar ve genç subaylardan piyade yüzbaısı Halil, Üste men Osman Nuri, topçu üste men Nuri beyleri göndermeye hazırlanıyordu.

Yüzbaşı Halil bey, daha önceleri o bölgede kuvayi milliyeye kumandanlık yapıyordu. Bu yürekli subay, bu işe kendi gönlüyle katılmıştı.

Paşa, Beyazıt'ta bulunan Halil beyi Erzurum'a çağırarak talimat verdi. Paşa, Nahcivan'da 1918'de Nahcivanlı gençlerden bir alay kurmuş , o bölgedeki Ermeniler de temizlenmişti.

Halil bey, imdi Nahcivan'a gider gitmez oradaki millî örgütü ele alacak, gelen Ermenileri yok ederek eski örgütü yeni letip millî hükümeti kuracak ve sonra paşadan emirlere göre davranacaktı.

Bugünlerde bütün Kafkasya ve Türkiye sınırlarının ötesi, hattâ üzeri, bir cadı kazanı gibi kaynıyordu. Bu kazandan sonunda ne türlü bir çıkarcılığına u sırada hiç kimse kestiremezdi. Kâzım Karabekir bu 23 Temmuz gecesi başka her şeyi bir yana bırakmış , yalnız, yarın Erzurum'a gelecek olan dokuzuncu ordu müfettişi Mustafa Kemal'le Rauf bey ve arkadaşlarını düşünüyordu. İstanbul'da hülyasını kurdu u do u hükümeti, imdi, gerçekle mek yoluna girmek üzereydi. Mustafa Kemal ve Rauf bey çapında iki büyük asker, onun ayaklarını demir gibi bastırıyorlardı. Erzurum kayasının büyümesine kapılmış , geliyorlardı. Mustafa Kemal'e yapacağı parlak karlıama töreni, İstanbul hükümetinin kendisine karşı yüz çevirmesine sebep olacaktı da artık, korkusu yoktu. Elinde kolordu namında koskoca bir ordu vardı. O ufak tefek oyunlara pabuç bırakacak kıratıda vardı. Bu kuvvet, günün gelince doğudan batıya doğru bir silindir gibi ilerleyecek ve bütün sahte direnmeleri ve engelleri yok ede

rek geçecekti. Genç pa a, bunu bir hayal olarak bulmuyordu.

Kâzım Karabekir, vakit gece yarısını geçti i halde hâlâ kafasının bir cehennem makinası gibi i ledi ini duyuyordu. Gökyüzüne bir daha baktı. Merih yıldızı, iri pırlantalar gibi ı ıldayıp duran binlerce yıldız arasında kırmızı bir gül gibi tam tepeye gelmi ti. Uzaklarda belki mezarlıkta aç bir köpek uluyor, surdan burdan horoz sesleri geliyordu. Sabahleyin erkenden kalkacaktı. Birazcık olsun uyumaya çalı malıydı. Evet, yarından ba layarak Türkiye'nin kaderine el koyacaklardı. Mustafa Kemal'i hırpalamaya çalı acak, her türlü karanlık gücün kar ısına dikilecek, onu do unun insanına tanıtip sevdirecekti. Mustafa Kemal, Türkiye'nin tanyerine do ru sabahleyin a fakla beraber ilerlemeye ba layacak ve Kâzım Karabekir, bu tanyerinde ona tertemiz, kahraman ellerini uzatacaktı.

Kâzım Karabekir, ekerleme gibi kısa süren uykusundan uyandı nda Erzurum yaylasının bol ve zengin güne i pencereden içeri giriyordu. 2 3 Temmuz güne i, genç pa aya pek parlak gelmi ti. Bu yepyeni bir güne ti. Bu güne in, yakılıp yıkılmı bahtsız Erzurum'un harabelerine vuru u bile bir ba kaydı. Sokaklarda görünmeye ba layan halk, Ramazan Bayramı hâlâ sürüyormu çasına en az eskimi giyneklerini giymi ti. Halk, bugün önemli bir eyler olaca ını biliyordu.

Kâzım Karabekir, berberini ça ırarak sinekkaydı tra oldu, yıkandı ve en yeni pa a giyne ini sırtına geçirdi. Aynaya baktı: Henüz kırkına varmamı bu etli, kanlı canlı yüzde demir gibi bir sertlik ve kahverengi gözlerde tatlı bir umut parıltısı vardı. Pa a, bu sabah, bütün görünüşüyle mutluuydu. Ömrünün ilk altın sayfası bu sabah açılıyor ve bu sayfa zengin yayla güne i altında parlamaya ba lıyordu.

. Mustafa Kemal'in Rauf beyle Erzurum'a geli i, yalnız do uda tanınan Kâzım Karabekir'in yıldızını bütün Türkiye ölçüsünde parlatacaktı. Gerek Mustafa Kemal, gerekse Rafu bey, hürriyet ihtilâlinden beri parlayıp sönen yıldızlar arasında parıltısını yitirmeyen iki sava yıldızı

di. kisini de hem Türkiye, hem de dünya tanıyordu. Bu iki büyük askerin Erzurum'a geli iyle kutsal Hürriyet ve htilâl oca ı bütün ak ı ıklar püskürerek yanmaya ba la-yacaktı. Yalnız, ortada gün gibi açık bir ey vardı ki. o da uydu: Bu iki kahraman, Erzurum'a yalnız yıldızla-rını getiriyorlardı. Kâzım Karabekir do uda bir süngü or-manı dikmi , sulayıp yeti tirmeye çalı ıyordu. Onların yıldızına o da bu güne altında tepeleri kıvılcımlar saçan güçlü süngü ormanını katacaktı. Bunun için onun yıldızı da o kahramanların yıldızı yanında pek sönük kalmaya cak, belki de onlarınkiyle denk bir parlaklıkla parlayacak-tı. Yalnız bu iki insan, onun kıskanamayaca ı kadar ileri adımlar atmı lardı. Onlar, kendisinden çok önce öhretin altın doru una tırmanmı lardı. imdi kendi açtı ı bayrak altına sı ınarak öylece dövü meye geliyorlardı. Bu az ta-lih miydi? Kâzım Karabekir, bunun için de sevinçliydi ve mutluydu.

Kâzım Karabekir ile kurmay subayları ve Müdafcayı Hukuk derne inin üyeleri iki grup oiarak otomobillere bi-nip ehrin on yedi kilometre batısındaki Ilıca'ya yollandı-lar. Eski Türk ehri Erzurum'un kendisi kadar eski bir gelene i vardı. ehrin batısından, yani stanbul kapısı yö-nünden gelen konuklar, hep bu sıcak suların ılık, ak bu-ularla tütüp durdu u kaplıçalarda kar ılanır, ehre bur-dan alınıp götürülürdü. stanbul'dan gelen yüzlerce vezir, vüzera. vali ve pa alar hep burada kar ılanmı tı. Burası. Erzurum kalesinin eteklen ve geni Erzurum ovasının da ba langıcı sayılırdı. te Mustafa Kemal de o eski gele-ne e göre burada kar ılanacaktı.

Erzurum'un ilk kuvayi milliyecileri olan Müdafaayı Hukuku Milliye deme inin üyeleriyle Kâzım Karabekir ve kurmay heyeti epeyce beklediler. Cayır cayır yanan Tem-muz güne i, birkaç bodur sö üt a acının ye il yaprakla-rında kırılıyor, bu a açsız ve demir renkli da lar ve te-peler ortasında bir vaha gibi ye il bir sı ınak meydana getiriyordu. Asker ve sivil ihtilâlciler, burada oturup uzun süre çene çalmak zorunda kaldılar. En sonra ikindi gü-ne inin altın rengine boyadı ı uzun sırt üzerinde daha

önce homurtuları i itilen otomobiller göründü; oturanlar, hemen yerlerinden fırlayarak ilerlediler. Mustafa Kemal'le Rauf beyin otomobili, Kâzım Karabekir'in yanba ında durdu. Mustafa Kemal, oförünün yanından çabucak inerek Kâzım Karabekir'in uzanan iki eline sarıldı, el sıkı tılar ve öpü tüler. Sıra Rauf beyle Kâzım Karabekir'e gelmi - ti. Aynı içtenlikte ve eski arkada lı ın verdi i yakmlıkla el sıkı ıp öpü tüler. Kâzım KarabekirMe Rauf beyin ta - nı maları ve dostlukları hürriyetin ilânından önce ba la - mı tı. Rauf bey, o zaman «Peyki evket» sava gemisi - nin süvarisiydi. Onunla Zeyrek'teki evin bahçesinde ta - nı mı lardı. Kâzım Karabekir, o zaman, Harbiye okulun - da kola ası rütbesiyle tabiye ö retmen yardımcısıydı.

Rauf beyi, Kâzım Karabekir'e tanıtan Kurmay Binba ı Salâhattin Adil bey idi. Sonraları Hamidiye'siyle dünyaya parmak ısırtan ve Türk milletinin umutsuzlu unu da itan **Rauf** bey, daha o zaman, «Peyki evket» sava gemici i ile her eyi yapmaya hazır oldu unu söylemi ve Kâzım Karabekir'de hayranlık duyguları uyandırmı tı.

Rauf bey, daha o zamandan Kâzım Karabekir'i bü - tün cepheleriyle tanıyor ve onun ne denli mert ve sözü - nün eri bir adam oldu unu biliyordu.

Kâzım Karabekir'i sevindiren bir ey de Rauf beyin Mustafa Kemal'le geli ydi. O kendisini Mustafa Kemal'e ancak eski arkada ı Rauf bey tanıtabilirdi. Mustafa Ke - mal, kendisini Rauf bey gibi pek yakından tanımiyordu.

Kurmay subaylar ve Müdafaayı Hukuk üyeleri, Mus - tafa Kemal ve arkada larıyla tanı tırıldı.

Kâzım Karabekir:

— Pa am, çok bekledik.. Ho geldiniz. imdi birer yorgunluk kahvesi içer, sonra ehre yollanırız! dedi.

Gerçekten bu, genel olarak çok içten bir kar ılama olmu tu. Her iki grubun insanları da büyük bir dâvanın ate iyle içleri tutu an ki ilerdi. Bunun için de çok çabuk birbirine ısındılar. Birbirinden ayrı sö ütlerin gölgesine serilen sekiz on ki ilik ev sahibi ve konuk grupları kah - velerini içerken, bir yandan da günlük olayların en önem - lileri üzerinde birbirlerine bilgi vermeye çalı yorlardı.

Ilıcalardan çıkan sıcak su incecik bir harktan akıyor ve bu kurak yerde bu birkaç sö üdü sulayarak geçip gidiyordu. Kısır, kurak ve a açsız topraklar insano lunun zulmüne u radı ını dilsiz varlı ıyla sanki haykırıyordu. Uzun sava yılları, bu kel da ların ve tepelerin bütün eski ye illikleri üzerinden çekirge sürüleri gibi geçmi ti. Demir ayaklarıyla bu yerde tepinen dört sava yılı, insanları öldürmekle kalmamı , canlı cansız her eyin hakkından gelmi , ana topra ı bile öldürmü tü. Mustafa Kemal, bütün yol boyunca sava ın öldürdü ü ana topra ın bitmez tükenmez geni li ini büyük bir üzüntüyle seyretmi ti.

Mustafa Kemal'i, Rauf beyi ve Kâzım Karabekir'i çevreleyen bu do unun ilk ihtilâlcı insanları, hem kahvelerini içiyor, hem de konu uyorlardı. Burada ancak bir kahve içimi süresince kalacak, sonra ehrin stanbul kapısında kar ılama töreni için dizilmi , sabırsızlıkla bekleyen bütün Erzurum halkını selâmlamak üzere yollanacaklardı. Mustafa Kemal, bir eyler soruyor, dikkatle dinliyor, sonra, bunun üzerinde kendi dü üncelerini açıklıyordu. Konu tu u hep «milli hareket» çevresindeydi.

Bu sırada, gözlerini ılıcanın batısındaki sırtlara dikti. Ilıcaya gelen yol, o güne li sırtların ardında birdenbire gözden yitiyordu. ste, bu sırtların üzerine dü en yolda yalnız Mustafa Kepal'in de il, bütün orada bulunanların gözlerine çok ilginç bir olay çarpmı tı. Altın ı ıklarıyla kara demir renkli sırtları yıkayarak yava yava bu sırtların ardına do ru inmeye ba layan ikindi güne i, birdenbire burada beliren iri insan gövdelerini tunçtan heykeller gibi yaldızladı ve ufkun mavi perdesi üzerine bütün gü zelli iyle resmetti.

Mustafa Kemal, parmakları arasında sigarası tüten elini uzatıp bu olayı yanındakilere gösterdi. Sırtın üzerinde, Mustafa Kemal'in gözlerine çarpan iri yarı bir Erzurumlu ihtiyarın hayali olmu tu. «Omuzlarına kartal kanat attı ı paltosu» ve elindeki uzun de ne iyle gerçekten basit bir Türk köylüsünden ba ka bir eye benziyordu. Seyircilerden kimisinin hayalinde eski mitoloji kahraman

larını canlandıran bu adam. sırttan bu yana kıvrılan yolu inmeye ba layınca ardından yava yava ilerleyen bir yı in insan ve araba da sökün etmi ti.

Bunlar, pılıpırtılarını öküz arabalarına yüklemi otuz ki ilik bir göçmen kafilesiydi. Kafilenin öncüsü olan bu iri yarı adam, ihtilâlcilerin oturdu u sö ütlü e do ru ilerlerken orda birkaç otomobille bir yı in da subay ve sivil insan görünce duraklamı ve onları öyle bir süzerek önemli insanlar oldu unu hemen anlamı , a ır ve iri adımlarıyla yakla arak hepsini eski Anadolu usulünce sa eli ni gö sünün ü.*:irne bastırarak selâmlamı tı.

Hepsi dikkat ve merakla baktı. Bu iri yarı ve dinç bir ihtiyardı. Gür ve ak sakalı gö sünü doldurmu , Anadolu ovalarının güne i. Anadolu da larının rüzgârı çehresini tunçla tırmı tı.

Hepsi, yine dikkat etmi ti. Bu çok gün görmü adarrj; bunca yakına geldi i halde yine tepedeki gibi dev görünü ünü yitirmemi ti.

Mustafa Kemal, adamın hatırını sorup gönlünü aldıktan sonra :

— A a, böyle nereden geliyorsun? dedi.

Koca adam (Mevlût a a) :

— Pa am, Rus gelirken muhacir olmu tum. Çukurova'da idim. imdi köyüme dönüyorum, diye kar ılık verdi.

Mustafa Kemal :

— Fakat a a, dedi, böyle tehlikeli zamanda insan hiç buraya döner mi? Her taraf yakılıp yıkılmı , ne yiyecek kalmı , ne yakacak... Üstelik Ermeniler de buralara gelip son canlıları kesmek için nöbek bekliyor! Yoksa oralarda geçinemedin mi?

— Hayır, pa am, Çukurova cennet gibi bir yer.. Bir eken yüz biçiyor. Allah, millete zeval vermesin, bize tarla da verdiler, çayır da.. Hamdolsun u aklar da çalı kandırlar. De il Çukurova gibi bir yerden, ta tan bile ekmeklerini çıkarırlar. Geçimimiz padi ahta bile yoktu. Çok rahattık. Yalnız, son günlerde i ittim ki, stanbul'daki «ırzı kırıklar», bizim Erzurum'u Ermenilere vereceklermi . Geldim, göreyim bu «namertler» kimin malını kime veriyorlar?

Mustafa Kemal, bu sözler söylenirken ba ını, orada bulunanlardan öteye çevirmek zorunda kaldı. Gözlerine birdenbire saldıran ya ları saklamak istemi ti. Sonra, ya - lı gözlerini oradakilere çevirerek lirizmden ve heyecandan titreyen tok sesiyle:

— Bu milletle neler yapılmaz dedi.

Bu ya lı köylü, Erzurum'un 1319 1322 ihtifallerine adı temiz bir yi itlikle karı mı olan Meyarkalı Mevlût a aydı.

Mustafa Kemal, Rauf bey, Kâzım Karabekir ve arkadaş ları Mevlût a anın göçmen kafilesini Ilıca'da bırakarak Erzurum'a yollandılar. Mustafa Kemal, stanbul kapısına yakla ınca bütün ehir halkının yediden yetmi e dek oraya toplanmı oldu unu gördü.

Otomobilden inerek «ihtiram kıtası»nı selâmladı. Kâzım Karabekir'in «Darüleytamlılar = Sanayi Gürbüzleri» uzun sıralar olarak dizilmi , onu ve arkadaş larını görmek için sabırsızlıkla bekliyordardı. Pa a babalarının, bunca de er verdi i Mustafa Kemal Pa a, herhalde çok büyük bir adam olmalıydı...

Erzurum Valisi Münir beyle bütün büyük küçük memurlar ve on be inci kolordunun subayları, onu bekleyenlerin en ba ında yer almı tı. Bütün halk, ö renciler gibi heyecana gelmi :

— Ya asın Mustafa Kemal Pa a!..

— Ya asın Rauf bey! diye haykırıyordu.

Mustafa Kemal'le Rauf bey, bu dev stanbul kaçakları, payitahtın kapısından korku ve heyecan çinde çıkmı , imdi Türkiye'nin öbür ucundaki eski ve anlı bir Türk ehri ne yine « stanbul Kapısı»ndan giriyorlar, hem de anla ve erefle giriyorlardı. Burada, stanbul'daki o yürekleri buz gibi donduran korku ve terör havası yoktu. Burası hür ve gerçekten hür bir Türk ehriydi. Kâzım Karabekir adlı o yi it ruh, buradaki dü man korkusunu demir avuçlarına almı , sonra ezerek çi nemi , pestile çevirmi ti. Amasya ihtilâlcileri, Kâzım Karabekir'in yarattı ı hür ülkeden içeri girerken gerçekten mutluydular. Mustafa Kemal de, Rauf bey de, onların büyük yürekli

arkadaşları da Kâzım Karabekir'e karşı bir minnet duygusuyla doldular. Ali Fuat Paşa'nın tuttuğu Ankara'nın ve Kâzım Karabekir'in tuttuğu Erzurum'un dışında her yer karanlıktı. Hiç bir Türk ehri u sırada Erzurum'un olduğu gibi güvenli de ildi. Burada her şeyi it Erzurum halkının ve Kâzım Karabekir devinin elindeydi.

Amasya ihtilâlcilerinin ilk duydukları şey, buydu. Mustafa Kemal, subaylarla mülkî memurların ve halk ileri gelenlerinin ellerini sıkarken yüzü, gözleri ve elleri sanki ılık saçıyordu. Ö rencilerin yanaklarını engin bir babalık duygusuyla okarken, onlarla konuşuyordu. O, bu öksüzleri pek iyi bilirdi. Kendisi de bunlardan birçoğunu toplayıp annesinin evine göndermişti ve ölümden kurtarmıştı.

Rauf bey, Kâzım Karabekir'in bu parlak karılıma törenine, kendine göre anlamlar vermişti. İstanbul hükümeti, Sivas'tan beri Mustafa Kemal'in kişiliğini adamakıllı hırpalamaya başladığından, bu parlak törenle, o korkunç saldırılara meydan okumak istemi gibiydi.

Sonra, Mustafa Kemal'i ekarte etmeye çalıştı İstanbul hükümeti, ne yaptıysa çok iyi, hınzır gibi biliyordu. Mustafa Kemal'in kişiliğini bir ihtilâl bombasına benziyordu. Kâzım Karabekir başta olarak hiç bir paşaya, henüz onun gibi ihtilâl bayrağını açmış de ildi. Henüz hepsi Ali Fuat Paşaya bile, legal bir kuvvet toparlanması biçiminde ve legal koşullar altında elden geldiince hazırlanmaya ve güçlenmeye çalışıyordu.

Mustafa Kemal'se hepsinin üstünde memuriyetini büsbütün bilinçli olarak yakasından silkip atacak yitlimi göstermişti, bütün İstanbul hükümetine, bütün onu destekleyen iç ve dış düşmanlara karşı direnmekten çekinmemişti.

O, legal bir güçlenme, kuvvet toplama sistemi içinde kurtuluşa giden yolun çok uzun, çetrefil ve daha çok tehlikelerle dolu olduğunu seziyordu. Bunun için İstanbul'da ve Amasya'da çok daha kestirme yollar aratmıştı. Türkiye'nin kaderi, onun o düşünce çizgisine dek sokulmasına Kâzım Karabekir'le birlikte engel olmuştu.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in bu karılıyı tanı

duydu u ho nutlu u gördükçe bir yandan seviniyor, bir yandan da üzülyordu. Refet beyin Sivas'tan büyük bir karamsarlıkla çekmi oldu u ifreli telgraf, bu gece, onun sevincini adamakıllı kaçıracak a benziyordu.

Bu telgraf, Kâzım Karabekir'i de hem a ırttı , hem üzmü tü. Bir ihtilâlcinin yolu her zaman zehirli dikenlikler içinden geçmez miydi? Mustafa Kemal ve arkadaşları, kolordu kumandanlık dairesine yerle tirildiler. Mustafa Kemal, Erzurum'a vardı varacaktı. Kâzım Karabekir, bir gün Morkof Kışlası'nda (Fevzi Çakmak Hastanesi) postacı olan AH Çavuş'u çağırttı. Bu, kalın çatık kağıt, kara gözlü, iri yarı bir Anadolu çocuğuydu. Kâzım Karabekir, yakın «istihbarat» iplerinde kullandığı Ali Baçavuş'unları söyledi:

— Ali Çavuş , Mustafa Kemal Paşa bize müfettiş olarak geliyor. Yanına on nefer al ve müstahkem mevki binasında bir oda hazırla. Gözünü aç, sırlarımızı ona vermeyelim.

Bugünkü karılayıcılar arasında AH Baçavuş da vardı. Hemen Mustafa Kemal'in bavullarını alarak müstahkem mevki binasında hazırlattığı odaya yerle tirdi ve karısına dikilerek öyle «tekmil» verdi:

— Ben, Kâzım Karabekir Paşa'nın emriyle Mihaliçcikli Hacı Smail oğlu Ali, postacı olarak emrinizdeyim, paşam.

Mustafa Kemal, dikkatle onun yüzüne bakarak geçmişten bir şeyler anlamaya çalıştı ve sonra:

— Sen, Enver Paşa'nın yanında de il miydin? diye sordu.

Ali Çavuş , birdenbire bu soruya bir karılık bulamadı. Biraz düşünmek zorunda kaldı ve sonra:

— Hayır, de ildim, diye yalan söylemek zorunda kaldı. Mustafa Kemal, öfkelenerek onu odadan kovdu:

— Haydi, çık dışarı!

Ali Çavuş , burdan çıkınca doğru Kâzım Karabekir'in yanına koştuktu :

— Paşam, ne olur, beni paşanın yanından al! diye yalvardı.

Ali Ba çav u , orda görev almamakta direnince i sarpa sardı. Mustafa Kemal'in büyüler gibi bakan keskin, mavi gözlerinden korkar olmu tu. Onca insan yı nı içinden Enyer Pa a karargâhının bu en sönük ki isini belki bir iki kez görmü lükle imdi tanıyabilen pa a, Ali. Cavu 'u korkutmu ve yıldınmı tı.

Bir gün, hastalık bahane ederek görevine gitmedi. Onun yerine gönderilen Hasan Çav u' u istemeyen Mustafa Kemal:

— imdi, onu istiyorum, derhal bulup getiriniz, diye emir verdi. Ali Ba çav u' un hasta oldu unu söylediklerinde de. hemen Dr. Refik (Saydam) beyi gönderip onu muayene ettirdi.

Mustafa Kemal'in bu Ali Ba çav u i ine mim koydu u anla ılıyordu. Bir kez o, uzun yıllar Enver Pa a'nın karargâhında postaba ılık yapmı , Mustafa Kemal'in bu en büyük rakibinin pek çok önemli sırlarını ö renmi ti. Sonra da onun bir espion olarak kendi hizmetine verildi ini hemen anlamı tı. Daha çok bu yüzden onun kendi hizmetinde, kalmasını istiyordu. Kâzım Karabekir'in kendisinden neler ö renmek istedi ini çok merak ediyordu.

Ali Ba çav u , çaresiz Mustafa Kemal'in yanında çalı maya ba lamı tı. Mustafa Kemal, onu tongaya bastırmaq için akla gelen gelmeyen birçok tedbir alıyordu. Valizlerini, i aretleyerek açık bırakıyor, ortada önemli önemsiz paralar unuttu u oluyordu. Pek tecrübeli Ali Ba çav u , bütün bunların düzen oldu unu bildi inden, hiç birine ili miyordu.

Ali Ba çav u , zamanlı zamansız, gece gündüz Mustafa Kemal'in yaptı ı toplantılarda bir adım arkasında ve belindeki dolu Parabellum'uyla dikiliyor, serbest kalıp da dı arı çıktı nda Kâzım Karabekir'in kurmayları hemen onu yakalayıp bir kuytuya çekiyor, ondan Mustafa Kemal'in o günkü davranı ları üzerine haber sızdırmaya çalı yor, onu baya ı terletiyorlardı. Konuklar yıkanıp temizlendikten ve ak am yeme ini yedikten sonra odalarına çekildiler. Mustafa Kemal'in odasında Rauf bey, Kâzım Karabekir ba ba a kaldıklarında Kâzım Karabekir, cebln

den Refet beyin 2 Temmuz'da Mustafa Kemal'e çekmi oldu u ifre telgrafı çıkarıp ona verdi.

Mustafa Kemal, ka larını yıkarak telgrafı okurken Kâzım Karabekir'le Rauf bey onun yüzünde de i ip duran ve gittikçe trajik bir ton alan mimikleri büyük bir dikkatle gözden geçiriyorlardı.

Üçüncü kolordu komutanı Refet bey, Sivas'tan u anlamda bir eyler söylüyordu :

— Sivas delegeleri seçildi. Gerek bunlar, gerekse li va delegeleri yola çıkmak üzeredir. Telgrafhanelerle yapılan bildiri üzerine hemen bir karara varılmasın; zorunlu görüyorum. Oranın durumu ba ka türlü davranı a uygun de ilse en elveri li çare, artık i i sürüncemede bırakmayarak ve bu son olay dolayısıyla büyük bir üzüntü göstererek istifa etmektir. Hele askerlikten çekilmeyerek ve yalnız görevinizden çekilerek stanbul'c gitmeyecek olursanız bu durum stanbul'un daha çok gözüne batacak ve sizi stanbul'a ça irtmakta direnecektir. E er böyle bir karar verecek olursanız, Sivas'a dönmeyerek Erzurum'da kalmanız hem co rafya bakımından, hem de Erzurum halkının kararlılı ı ve yi itli i bakımından daha elveri lidir.

E er, bu dedi im gibi bir karar verecek olursanız üçüncü kolordu karargâhının buradaki bölümleri üzerinde ne gibi davranmamı uygun bulursunuz?

Tümen kumandanından hiç bir haber yok. Fırsat elden kaçmadan Arifi Amasya'ya göndermek istiyorum. Uygun bulur musunuz? Amasya'ya onunla çantayı göndereyim mi? Her ihtimale kar ı be yüz lira alıkoymak istiyorum. Uygun mudur?

Mustafa Kemal, telgrafı yüksek sesle okumu tu. Okuyup bitirince gözlerini kaldırıp soru turucu bakı larını arkalarının gözlerinde gezdirerek :

— Ne yapmalıyız? der gibi onları yardıma ça ırdı. Adamakıllı, üzümü tü. Bu bozguncu bir telgraftı. çten duyularak yazıldı ı da meydandaydı. Kâzım Karabekir, bütün sevinci birdenbire sönüp giden Mustafa Kemal'in gözlerinin içine bakarak :

— Pa am, dedi, müfetti likten, hattâ askerlikten çekilmenize hiç teessür duymadan karar verebilirsiniz. Sizi mukaddesatım namına söz veriyorum. Size müfetti bulundu unuzdan daha ziyade hürmetkar bulunurum. Sizi millete tanıtmak ve halkın ordunun hürmetini üzerinizden ayırmamak vazifemdir. Daha stanbul'dayken arka gelmenizi rica etti imi hatırlayınız. Müfetti de il, bir ferdî millet olarak dahi gelse idiniz sizi ba layaca ınız istiklâl mücadelelerinde re'sikârimıza çıkarmaya daha o zaman dan karar vermi tim. Erzurum Kongresi esaslarında tevhidi efkârdan soıra millî kuvvetle i e ba larız.

Gerdekten üzjilecek hiçbir ey yoktur, pa am! Durumu cümlenize malûm olan saray ve Babiâli'den zaten ba ka türlü bir hareket beklenemezdi.

Kâzım Karabekir, bunları söylerken Mustafa Kemal'in e ik. üzgün ve dü ünceli ba ı. yava yava do rulmu gözleri onun gözlerine parlayarak, sanki bir dü ten uya nır gibi bakmaya ba lamı tı. Mustafa Kemal, bu sırada ta kın duygularının etkisi altında so ukkanlılı nı yitirdi ini anamı tı. O da büyük ve a ırtıcı olaylar kar ısında en az Kâzım Karabekir kadar sa lam, so ukkanlı ve dayanıklıydı.

Kâzım Karabekir'in bu olgunca sözleri, Mustafa Kemal gibi Rauf beyi de çok duygulandırmı tı. imdi ikisi de kar ılarında bir yontma granit heykel gibi oturan bu güçlü kuvvetli ve altın yürekli adama, bü idealda larına sanki büyülenmi gibi gözlerini dikmi , a ırmı ve hayran bakıyorlardı. Deminki karanlık ve karamsar hava. bu sözler üzerine da ılıp gitmi ti.

Mustafa Kemal, stanbul'la yaptı ı boks maçının birinci raundunu Kâzım Karabekir'in babacanlı ıyla savu - turmu , imdi sıra ikinci raunda gelmi ti:

Mustafa Kemal, yollardayken. Harbiye Nazırı evket Turgut Pa a'dan Kâzım Karabekir'e can sıkıcı bir ba - ka telgraf daha gelmi ti. Birinci telgrafın etkisi yitip gittikten sonra Kâzım Karabekir. bu ikinci telgrafi çıkararak Mustafa Kemal'e uzattı. Telgraf u anlamdaydı:

— Sizi Mustafa Kemal Pa a'nın yerine dokuzuncu

ordu müfettihi ine atamak istiyoruz. On be inci kolordu kumandanlığı için kimin vekil olarak atanmasını istersiniz? Sonra, orada izlediğiniz ileri düşünce ve ilerlerinizi yakından bilen ve bunları sizin gibi izleyebilecek bakanını kolordu kurmay bakanına getirmek gerekirse kimi salık verirsiniz? Bunları çok çabuk bildiriniz!

Mustafa Kemal, bunu da okuyunca ufak bir a kınlık geçirmekten kendini kurtaramamıştı, yüzü kızarmış, kaları çatılmış ve bakışlarının dupduru gök rengi bulanmıştı.

Kâzım Karabekir, bunun etkisini de da itip karagün dostluğunun ahane bir örneğini ortaya koymak üzere bir bakan yazı çıkararak Mustafa Kemal'in eline tutturdu: Bu, evket Turgut Pa'nın göndermiş olduğu telgrafın karışılıydı ve Kâzım Karabekir Pa'nın el yazısını taşıyordu; anımsamaya öyle diyordu:

— Öteden beri bana göstermiş olduğu unuz teveccühte tekkürden âcizim. U sırada benim Erzurum'dan ayrılmam çok büyük tehlikeler doğuracak bir durum yaratabilir. Sonra, kolordu kumandan vekili olacak kimse de yoktur. Büyük kumandanların sırasıyla birer bahane ile ortadan kaldırılması suretiyle Türkiye'nin daha kolay yok edilebileceği kanısı bugün her aklı bakanında yurtseverin kafasına yerleşmiş bulunmaktadır. Eğer, salık durumunun görevini yapmasına engel olduğunu gösteren bir sebep yoksa Mustafa Kemal Pa'nın müfettişlikten ayrılması çok tehlikeli olacaktır.

Kolordu kurmay bakan vekili Mustafa bey, görevini pek iyi yaptığın dan asil olarak atanmasını dilerim.

Mustafa Kemal, bunu da yüksek sesle ve sesi titreterek okuyordu. Bu gece, gerek Mustafa Kemal, gerek Rauf bey, ideal kardeşinin insan olgunluğunun en yüksek örneklerinden biriyle karşılaşmışlardı. Birkaç dakika hiçbir şey konuşmayan bu üç ihtilâlcisi, sessizlik içinde bu perçinlenen dostluğun varlığını kutluyor gibiydiler. Kâzım Karabekir'in demir gibi yitilmiş ve olgun insanlığı, iki arkadaşını mat etmişti. Korkunç ve hınzır hırsın bundan böyle de böylece yenilmesini emreden yüksek bir an yaşıyorlardı.

Kâzım Karabekir, bu yaptığı ile. Mustafa Kemal'e bir insanın gösterebileceği en yüksek saygıyı ve dostluğu göstermişti. Kâzım Karabekir'in demir eli ve sıcak sevgisinin hüküm sürdüğü bu doğu ehrinden hiç bir kuvvet. Mustafa Kemal'i ve ona benzeyenleri tutup zorla İstanbul'a, Malta zindanlarına sürükleyemezdi.

Artık Mustafa Kemal de, Rauf bey de gece geç vakit yataklarına girdiklerinde kendi evlerinde oldu undan daha rahat ve huzur içinde bir uyku çektiler. Kumandanlığının içinde ve dışında nöbetçilerin hafif ayak sesleri işitiliyor, odanın içindeki cep saatlerinin sevimli tıkırtıları biteviye mavi bir uyku ya muru serpiyordu.

*

**

Mustafa Kemal, sabahleyin ilk işi olarak Cevat Abbas'ı Müdafaa-ı Hukuk derneğine gönderdi. Bugün orayı ziyaret edecek ve üyeleriyle konuşup görüşecekti. Onun ziyaretini önemseyen bütün üyeler, derneğin binası olan «Vuslat Erverdi» evinin güneye bakan büyük odasında toplandılar. Bu dernek üyeleri için de bugün çok önemli günlerin başlangıcı olacaktı. Onun için hepsi de sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Beklenenler, en sonra görünmüştü: «Mustafa Kemal Paşa, en yeni üniformasını giymiş, yaver kordonlarını takmış ve bütün nişan ve madalyaları göğsünde olarak kolordu kumandanının bineğine mahsus bir çift koyu doru ve çok güzel atın çektiği paytonla ve yanında o zamanki lakabıyla Hamidiye kahramanı Rauf, zmit mutasarrıfı Süreyya (Yiğit) beyler olduğu halde Müdafaa-ı Hukuk'a» vardılar.

Bu Müdafaa-ı Hukuk'u Milliye derneğinin uzunca bir hikâyesi vardı: Bir kez Erzurum'da değil ilkin İstanbul'da kurulmuş, sonra buraya getirilmişti. Bu hikâyeyi sırasıyla öğrenmek için, İstanbul'da her aydın memleket çocuğu gibi yeni olaylarla beraber yanmış bir Erzurumlu yedek subayı 1918 yılının o civcivli ve aşkın günlerinde, İstanbul sokaklarında adım adım izleyelim :

Her duyan, düşünün insan gibi tutunacak bir dar arayan Erzurum'un aydın gençlerinden Dursun Zade Ce

vat (Cevat Dursuno lu) bey, bir gün gazetelerde kendisi için çok ilginç bir haber okumu tu. Tanınmı air yazar ve gazeteci Süleyman Nasif'in kılavuzlu uyla «Vilâyati arkiye Müdafaayı Hukuk u Milliye» adlı bir dernek kurulmu tu. Cevat beyin kafasında birdenbire bir im ek çakmı tı Koyu, zifir gibi koyu karanlı ın içinden mavi ufukları gösteren küçücük bir pencere açılmı gibiydi. Demek ki, bu sarho adamları bırakıp o yöne do ru sıkı adımlarla yürümekten ba ka umar yoktu. Genç adam, hemen o gün, Divanyolu'nda «Müdafaayı Milliye sepet fabrikasının üstündeki küçük bir odanın kapısını vurarak içeri girmi ti.

Oda, tıklım tıklım doluydu. Ço unluk ya lı ba lı insanlardı. Tipik, esmer bir Erzurum çocu u oldu u hemen anla ilan Cevat bey, kendini tanıttı. İkin derne in ba ka nı olan eski Bitlis Valisi Harputlu Nedim bey adlı ya lı ba lı adamın elini sıktı. Arkasından, kara kırçıl sakallı, ate bakı lı Süleyman Nazif'in, eski Beyrut vailsi Diyarbakırlı ismail Hakkı, Diyarbakır mebusu Feyzi, Sivas mebusu Rasim, Sivaslı genç yedek subay Abdümuttalıp, genç yedek subay Diyarbakırlı Cavit beylerin ellerini sıkı ti ve bir kö eye sıkı arak oturdu :

— Efendim, ben de cemiyet emrinde çalı maya gel dim, dedi. Derne in ruhu durumunda olan Süleyman Nazif, genç bir do ulunun daha kendilerine katılmasını sevinçle kar ılamı tı.

O gün, önemli bir i üzerinde görü mek üzere toplanmı olduklarından Cevat bey, hepsiyle birden tanı mak için fırsat bulmu , buna da sevinmi ti. Gündemde çok önemli bir, memleket sorunu vardı: «Kürt Taali Cemiyeti» tartı ılacaktı.

Tartı ma ba lamı tı bile. Cevat bey de Kürdistan olarak Türkiye'den koparılmak istenen bögeyi son sava yılları içinde epeyce gezip dola mı ve pek çok eyler görüp ö renmi ti. Bunun için o da söze karı maktan çekinmedi. Görü menin sonunda bir karara varılmı tı. Süleyman Nazif, bir kez bu dernekle görü ülmesini, ne yapmak istediklerinin anla ımasını ve bunun da ıtılarak kendi

derneklerine katılmasını sağlamak için hemen davranılması gerektiğini söyledi.

«Kürt Taali Cemiyeti»yle konuyu ve onu yola getirmeyi de Süleyman Nazif üzerine almıştı. Yalnız, bir dernek namına görüşülecek için yanına bir kişi daha almak istiyordu. Vaktiyle yüksek devlet hizmetlerinde bulunmuş olan bu yaşıbaşı kişilerden hiç biri Süleyman Nazif'in yanına yamak gibi katılmayı kendilerine yediremediklerinden bu iş de gençlere düştü. Cevat bey de o bölge üzerine en yeni bilgi, haber ve izlenimleri taşıdığından Süleyman Nazif'in yanında onun gitmesi kararlaştırıldı.

Ertesi gün, Süleyman Nazif'le Dursun bey zade Cevat. Doktor Abdullah Cevdet'in yine Divanyolu'ndaki çitihat dergisi idarehanesinin hemen yanındaki «Kürt Taali Cemiyeti» merkezinin kapısını çaldılar. Bu derneğin başkanı ayandan Seyyit Abdül Kadir'le üç genç üyeyi orda buldular. Cevat bey, bu gençlerden birisini hemen tanıdı. Bu, Bitlisli Yüzbaşı Emin beydi. Onunla doğu cephesinde tanışmıştı. Yüzbaşı Emin, o zaman Ziya Gökalp'çat ve Türkçü idi. Eski Türkçüyü burada kürtçe görmek. Cevat beyi adamakıllı şaşırtmıştı. «Öbür ikisi pürüzsüz Türkçe konu an refahlı iki İstanbul çocuğuydu idiler.» Cevat bey bu iki delikanlının bir tek kürtçe bilmediğini kabını basabilirdi.

«Kendilerini dilini bilmedikleri, yurtlarını görmedikleri bir kavmin «muhayyel taht»ının adayları sayıyorlardı.»

Bunlar, Süleyman Nazif'le arkadaşını çok şok karıştırdılar. Süleyman Nazif, bu delikanlıların şokluklarına aldırmayarak şöyle konuştu:

— ark vilâyetlerinin üzerinde kötü ihtiraslar dolmaktadır. Ermeniler yurdumuza göz dikmiştir, bu durum karşısında müslüman hâkimiyetinin devamı ancak bu bölge halkının gösterecekleri birlikle mümkün olur. «Kürt Taali Cemiyeti» adıyla bir dernek kurulması, kürtle Türkü birbirinden ayıracaaktır. Halbuki bizim kurduğumuz «Vilâyatı arkiye Müdafaayı Hukuk ve Milliyet Cemiyeti» hiç

bir kavmi ayrılık gütmeksizin, Türk kürt ayırmaksızın bütün bu vilâyetler halkını içine alabilecektir.

air, bu türlü sözleri ate li dili ve güçlü mantı ıyla uzun uzadıya anlattı. Öyle güzel konu tu ki artık kar ı sindakilerin imana geldi ini sandı ı anda derne in ba - kanı, arkasına yaslanarak:

— Sizinle görü ecek hiçbir eyimiz yoktur. tilâf devletleri bize her türlü yardımı yapacaklar, siz de kendi ba ınızın çaresine bakınız, diyerek kestirip attı.

Süleyman Nazif, büyük bir dü kırıklı ina u ramı a benziyordu. Ertesi günkü toplantıda :

— Kürtlerin Türklere ayrılması ölümleri demektir. Kürt kavmi kar ısındaki durumlarını gazetelerde açıklayıp maskelerini dü ürmekten ba ka çare yoktur, diyerek yeni bir kalem sava ına ba lamak üzere burnundan , soluyarak çıkıp gitti.

Müdafaayı Hukuk U Milliye deme inin toplantılan birini kovalamı ve bunlarda dernek adına çıkarılacak gazete i i, Ermeni sürgünü dolayısıyla Türk milletine kar ı toptan açılan iftira kampanyasını etkisiz bırakma yollar ve do u Türkiye'sinde ya ayan yurtta ların haklarının hangi yollardan korunabilece i üzerinde uzun tartı ma lar yapılmı tı.

Bütün bu toplantılar sonunda unlar anla ılmı tı:

— Do u bölgesi, tarihin çok eski dönemlerinden beri bir Türk ülkesidir. Ermeniler, bu bölgede her zaman bir azınlık olarak ya ayagelmilerdir.

Ermeniler, bu bölgede elli yıldır bir huzursuzluk kayna ı halindedirler. Yı ın halinde Türk ve müslümanlar öldürmü ve pek zalimce bir komitecilik gelene i içinde bölgeyi kana ve ate e bo mu ve müslüman yurtta ları kendilerini koruma zorunda bırakmı lardır.

Bütün bu gerçekleri dünya kamu oyuna yaymak ve açıklamak için Fransızca ve Türkçe birer gazete çıkarılacaktı. Türkçe gazetenin adı «Hadisat» olacaktı. Bunların sorumlulu u da Süleyman Nazif'e yüklenmi ti.

Birkaç hafta içinde Süleyman Nazif'in dev çabasıyla

epeyce i ler yapılmı , iki gazete ve örgütün geni letilmesi üzerinde epeyce olanaklar sa lanabilmi ti.

Bir gün, umutsuzluk içinde çırpınan bir üye, durumun son kerte karanlık oldu unu belirterek :

— Bu durumda nasıl olur da bir yurt savunması dü-
ünülebilir ve bu ne ile yapılabilir? diye ortaya karamsar
bir dü ünçe atmı tı.

Süleyman Nazif, Victor Hugo'vari ate li konu ma-
sıyla onun umutsuzlu unun üzerine u ate i püskürtmü
tü :

— Ben, bu halkı tanırım, bu mübarek bir millettir.
Biraz karnı doysun, sırtı ısınsın, cihana mucizeler göste-
recektir.

Güzel ve umutlu sözleriyle oradakileri ate leyen Sü-
leyman Nazif, umut arttırıcı ba ka bir haber daha getir-
mi ti: Bir gün önce genel kurmay ba kanı Arapkirli Ce-
vat Pa a'yı görmü ve onunla derne in amacı üzerinde
bir hayli konu up görü mü tü. Cevat Pa a, Harbiye Ne-
zareti kadrosunda salt en yeni memleket dertlerine bir
umar bulmak üzere kalmaya çalı an gerçekten yurtsever
askerlerden biriydi. Süleyman Nazif gibi büyük bir ga-
zeteci, air ve yurtseverin böyle yüksek bir i i örgütle-
meye çalı masına çok sevinen Cevat Pa a, bu derne e
elinden gelen yardımı esirgemeyece ine söz vermi ti. Der-
nek üyeleri, airi büyük bir heyecanla dinlemi lerdı. Bu,
gerçekten büyük bir müjdeydi. Ordu ile el ele vermedikçe
hiç bir dü ünçe ve davranı , güvenli bir sonuca eri e-
mezdi. Dü üncenin «müeyyidesi» silâhtı. Dü man, ba ka
türlüsünün dilinden anlamazdı.

Cevat Dursuno lu, bu toplantıdan sonra, daha bir iki
kez derne e u ramı sa da en sonra stanbul'un bo ucu
ve öldürücü esir havasına dayanamamı , Erzurum illeri-
ne do ru yola çıkmayı aklına koymu tu. Bir sıra özlemi
de içini yakıyor, yakılıp yıkılmı Erzurum, hayalinde bir
cennet güzelli ine bürünüyor ve onu uzaktan uza a ça-
ırıp duruyordu. Sonra, stanbul'da oturup Erzurum'un ve
do u illerinin kurtulmasına çalı mak, biraz da ütopi ile
u ra mak demektı. Bundan ba ka sava içinde ba ka

illere göç etmi olan ailesi de toplu olarak Erzurum'a dönmü , onlara bakacak hiç kimseleri de kalmamı tı. Cevat Dursuno lu'nun karde iyle eni tesi Suriye'de ngilizlere esir dü mü lerdı ve hâlâ esir kamplarında çile doldurmak-taydılar. Cevat Dursuno lu, Erzurum'a gitmekle bir ta la iki ku vuracaktı: Hem kimsesiz kalmı erkeksiz aile oca-nının ba ina geçecek, hem de halk arasında yapılacak örgütte çalı acak, memleketi için karınca kararınca bir çıkar yol arayacaktı. Bu kararı verdikten sonra, merkeze ba vurarak «Vilâyatı arkiye Müdafaayı Hukuk u Milliye» derne inin Erzurum'da da bir ubesini açmak için müsa-ade istedi:

O gün, bu izinle birlikte bir de deme in bir nizam-namesini alarak ayrıldı ve Erzurum yaylasının mavi du-manlarına bir an önce karı mak için hazırlanmaya ba ladı.

Cevat Dursuno lu dayızadesi ve aynı zamanda ideal da ı Ahmet Erverdi ile 1918 Aralık ayının sonlarına do ru am vapuruna binerek Trabzon'a yollandı.

Trabzon'a vardı nda a ınp kalmı tı. Mondros bıra-kı ması, Rumları saldırgan yurtta yı nları durumuna ge-tirmi ti. Trabzon'un dü ünen, akli ba ında aydınlan hemen davranmı , bu azgın Pontos seline kar ı hiç olmazsa imdiden dü ünçe barajları kurmaya ba lamı lardı. Güzel Trabzon'u herhangi bir olupbittiye kurban etmemek için hemen hemen bütün Trabzon halkı, umutsuzluktan içinde bir yandan da toparlanmaya, birle meye çalı ıyordu.

Trabzon aydınlan, e raf ve zenginleri ilk olarak el ele vermi «Trabzon Muhafazayı Hukuk Cemiyeti»ni kur-mu lardı. Bu derne in bir de gazetesi vardı: Barutçu Za-de Faik Ahmet beyin çıkarmakta oldu u « stikbal» gaze-tesi, derne in bütün dü üncelerini büyük bir yüreklilikle savunmaya çalı ıyordu.

Cevat bey, burada gördü ü canlılı a baya ı imren-mi , Erzurum'u da çabucak bu duruma getirmek gerekti-ğini dü ünmeye ba lamı tı.

Bir ayak önce, Erzurum'a varmak istiyordu. u gün-lerde yollar keskin ve karlı buzlu kı havasıyla örtülü ol-makla beraber asıl karak ı bastırınca yolculu a çıkmak

bir sorun halini alacaktı. Bir yandan da Trabzon jandarma alay kumandanı Kâzım beyi çok görmek istiyordu. O Erzurumlu bir hem ehri, bir dada oldu u kadar da millî davalarla ve «Muhafazayı Hukuk»la candan ilgilenmeye ba layan içten, yürekli, do ru bir halk adamı karakteri ta iyordu. «Vaktiyle politikaya karı mı , halk hareketlerinde ba olmu » bu de erli hem ehrisini görmeyi o denli istedi i halde, göremeden Erzurum'a yollandı ina l çok üzümü tü. Zigana da lan gedi iyle Kop da ı gedi inin yol verece ini bilseydi, birkaç gün daha Trabzon'da] kalabilirdi. O namlı gediklerde kurt ulumalarıyla kan ık ak tipiler ıslık çalmaya ba lamak üzereydi.

Cevat bey, Zigana da ları gedi ini arkada bıraktıktan sonra ç Anadolu'nun yürek sızlayan gerçe iyle kar ı kar ıya gelmi ti.

«Yollar Rus ordusunun çe itli döküntüsüyle dolu idi Köylerin ço u bo tu. Halkın pek azı köyelerine döneBil mi lerdı. Bunlar da birer virane olan evlerine yerle meye çalı yor, günlük geçim derdiyle çırpıyorlardı. Hele Gümü hane'den öteye kı ı sertle meye ba layan amansız iklimde yoksul halkın durumu hakiki bir afet halini almı tii Köylerde od yok, ocak yok. Geçen dört yılın çetin kı sava larında insan eti yeme e ah an kurtlar, geceleri sürülerle dola yor ve insanlara saldırıyorlardı.»

Cevat beyle dayısı o lu, ancak ba ka yolcularla ka fileler halinde ve günde on be yirmi kilometre yol alabiliyorlardı. Kpra kı , açlık, yoksulluk yeti miyormu gibi bunlara Dir de «hükûmetsizlik» katılmı tı.

Cck çetin ve dayanılmaz bir yolculuk sürüp gidiyordu. Yo larda parasıyla dahi yiyecek kuru ekmek bulunmuyor, yolcular so uk han kö elerinde ya da sava viranelerinde aç ve bo karınlarının üzerine kıvrılıp açlık, uykusuzluk ve yorgunlukla sava yıyorlardı.

Bu ko ulla^ a m r da Kopda ı gedi ini de a mı , en sonra tam yirmi bir günlük çetin bir yolculuktan sonra Erzurum'a varabilmi lerdı.

Da ı ta ı en mutlu çocukluk günlerinin en tatlı renk feriyile süslü Erzurum, i te, bir kez daha onu ba rına bas

mı tı. 1915 1916 kı ında askerinin sayısı bellisiz bir dü -
mana kar ı tabyalarında ölesiyeye dövü tü ü bu aziz ehir,
bugün, bir yangın yerinden ba ka bir ey de ildi. Sa lam
kalmı duvarların gövdesindeki pencerelerden bakılınca
öbür yandan mavi gökyüzü görünüyordu. Yangınlar, bü-
tün evlerin ah ap bölümünü yalayıp yuttu undan bu ev-
lerin hiç birinde çatı ve dam diye bir ey de yoktu. Kar-
lı Erzurum da larını yalayıp gelen buzlu rüzgârlar, aç
kurtların ürküntü veren solu u gibi bu yıkık duvarların
arasında zehirli ısıklar çalıyordu.

Eski anlı anlı koca Erzurum'dan kala kala ortada
yıkılmı bir köy harabesi kalmı tı. Bu talihsiz sınır eh-
rinin üzerinden hangi felâketler geçmemi ti ki, yerli ve
yabancı orduların ayakları altında dümdüz olmu tu. Top-
raklar, insana küsmü , ba rında ot bile bitmez duruma
gelmi ti. Rus ordusundan önce ehre bir ba tan dalan
tifüs, öbür ba tan çıkarken, onbinlerce insanı kara top-
ra a bir daha kalkmamak üzere sermi , geri kalanlardan
kimisi güneye do ru kaçıp gitmi , orda kalanları da Rus
ordusunun arkasından gelen Antranik ordusu, kıtır kıtır
kesmi , öldürmü ve yakmı tı.

te, bunca âfetin öldüremedi i birkaç bin ki i, eski
yuvalarının harabelerine dönmü , eski ma ara insanları
gibi buralarda barınmaya çalı ıyorlardı. Yakacak namına
ne odun vardı, ne de tezek!

Ancak yangınların kemiremedi i tahta ve mertek par-
çalarını yıkıntılarının altından çıkararak yakıyor ve so uk-
tan donmamanın umarını arıyorlardı. Birço u da yalnız
umutlarının sıcaklı ıyla ısınmaya çalı ıyorlardı. E er, Er-
zurum köylerinden gelip yerle meye çalı an halk da ol-
masaydı, ehir, kalabalık bir köy görünü ünü bile alama-
yacaktı.

Özet olarak söylemek gerekirse. Erzurum, kendi top-
ra ında tomurcuklanmamı olan herkesi bu bahtsız görü-
nü üyle korkutabilirdi.

Cevat bey, evinin yıkılmaktan «kurtulan bir kö eci
inde kendinden önce oraya gelmi olan hısım ve akra

basının, edin dostun, tanıdık ve bildiklerin dertlerini dinleyerek günier geçirdi.

Yol yorgunlu unu öyle böyle çıkararak ehri daha yakından görmek için soka a çıktı inda. stanbul'dan geldi ini i iten bütün hem ehrileri, çevresine birikmi ve ona u soruyu sormu lardı:

— stanbul hükümeti, buralar hakkında ne dü ünüyor? Memleketin mukadderatı bu gidi le ne olacak?

Sonra da hep a ızbirli i etmi çesine:

— Zajen stanbul'dan bir ey beklenmez, artık! diyerek kestirip atıyorlardı. Demek ki, Erzurumlu hem ehrilerinin sa duyuları i liyordu. E raf da, köylü de, fakir halk tabakası da böyle dü ünüyordu.

Ba tanba a Türk ve slâm olan bu ehri ve onun dolaylarını Ermenilere vermeyi akıllarına koyan itilâf devletleri, nasıl oluyor da bu denli gerçe in dı ina çıkıyor ve" haksızlı in bataklı ina saplanarak hüküm verebiliyordu?

Evet, Erzurum halkı, her gün, her saat bunları dü ünüp duruyor, bu derdi kökünden yok etmenin umarını nasıl bulaca ını bir türlü bilemiyordu.

Cevat bey, kendisine karanlık bugünden ve yarından dert yanan ve umar soran hem ehrilerine u kar ılı ı vermi ti :

— Te kilât yapmalı, gücümüzü bir araya toplamalıyız. Bunun çaresi ancak te kilâttadır.

O zaman da konu up dertle ti i ki iler, Necati beyin örgüte benzer bir eyler yaptı ını» bunun ne idü ünü henüz hiç kimsenin do ru dürüst bilmedi ini, kimisi bu örgütün bir ttihatçı i i oldu unu söylerken, kimisi de bunun Ermeni isteklerine kar ı kuruldu una inanıyordu. Bu sonuncuyu söyleyenler, Necati beyi sevenlerdi. Necati bey, Erzurum'da çıkmakta olan «Albayrak» gazetesinin sahibi ve ba yazarıydı.

Necati beyin örgütündekilerden birkaçının adı öyle böyle biliniyordu. Gezmahalleli Yüzba ı Nalbanto lu sma il beyle alay müftüsü Hoca Nusret efendi bunların ba lıcalarıydı.

Albay deli Halit beyin de bu örgütten oldu u söylen-tiler arasındaydı.

Cevat bey, i in aslını astarını ö renmek için suyun gözüne gitmeyi denedi. Süleyman Necati'yi bulup bu i in do ru olup olmadığını ö renecek, e er do ru ise buna katılmakta gecikmeyecekti. yi niyet sahibiydi ve gerçekçi bir kafa ta ıyordu. Necati bey «Ta ma azlar kar ısındaki eski ttihat ve Terakki hanında «Albayrak» okulunu kurmu , birkaç arkada ıyla birlikte satın aldı ı matbaayı yerle tirerek «Albayrak» gazetesini çıkarmaya hazırlanıyordu.»

Cevat bey, Necati beyi sava içinde tanıdı tı. «Alçak gönüllü bir insandı, çok sempatikti, herkese emniyet telkin ediyordu. Dünya görüşü ü, milliyetçiydi. Temiz ve idealist bir hayatı vardı. O zaman Erzurum gençli ine a a beylik ediyordu.» te, onun karakteri üzerine bildi i bu güzel niteliklerdir ki Cevat beyi hemen ona ko turmu tu.

Necati bey, artık Cevat beyin hem Albayrak gazetesinden, hem de Albayrak okulundan çalı ma arkada ıydı. Bir aydanberidir çok içli dılı olmu lardı. Kar ılıklı oturdular ve Necati bey i i ta ba ından beri anlattı :

— Mondros mütarekesi olmu tu. Erzurum'da eski a inalardan yalnız Doktor Fuat Sabit bey vardı. Hastane ser tabibiydi. Bir gün emir neferi ile beni ça ırttı. Gittim, kapıdan girerken doktor:

— Müjde, mütareke oldu, dedi.

— Mütarekename var mı? dedim.

Telgrafı gösterdi. Yirmi dördüncü maddeye gelince :

— Eyvah, Vilâyatı arkiye Ermenistan oluyor! dedim.

Doktor:

— Öyle bir ey yok! dedi. Maddeyi okuyorum. «Vilâyatı Sitte'de i ti a zuhurunda mezkûr vilâyetlerin herhangi bir kısmının i gal hakkını itilâf devletleri muhafaza ederler.»

Bu madde u demektir ki, «Ermeni çeteleri muhilli asayı hareket yapınca itilâf idaresi Erzurum'a girecek ve Ermeniler de Türkleri keserek ekseriyet teminine ça

lı acaklardır. Bir Ermeni bulunmayan buraları müdafaa etmemek namussuzluktur.»

Doktor Fuat Sabit:

— Ben seninle beraberim. Fakat, askerim; te ebbüs-te bulunamam. Ne lazımsa siz yapınız! dedi.

Bir cemiyet kurulmasına karar verdik. Cemiyetin nizamname ve beyannamesini hazırladım.

Necati bey, vilâyete ba vurarak yaptı ı resmî te eb-büsün fiyasko ile sonuçlandı ını anlattıktan sonra, sözü-nün sonunu öyle getirmi ti:

— Bundan sonra, gizli te kilât yapmaya karar ver-dik. Nalbant o lu Yüzba ı smail. Batum'dan dönmü tü. Alay müftüsü Nusret, mütekait Binba ı dris ve benden mürekkep ilk merkez heyetini te kil ettik. Nusret efendi memuriyeti ba ına, Bolu'ya gitti. dris, ticaret için köy-lere çıktı. Merkezde smail ile birlikte kaldık. Cemiyetin adı « stihlâsı Vatan»dı.

O günlerde stanbul'dan kaçan merkezi umumî aza-sından Hilmi beyle Ebulhindili Cafer bey, Erzurum'a gel-diler.

Hilmi ile beraber gelen Cafer ve maiyet atlıları hü-kümetçe takip edilince hududun öte tarafındaki (1914 hu-dudu) harekâta i tirak etmek üzere gittiler. Erzurum'da yalnız kalmı tım. Dokuzuncu fırka karargâhı Hasankaie'deydi. Kumandanı bulunan Rü tü bey, eski arkada lar-dan oldu u için yardım umuyorduk. Bir karlı gündü. s-mail ile beraber Deveboynu'nu a arak Hasankaie'ye git-tik. Maksadı kumandana anlattık:

— Bir ihtiyat zabiti var, çok cesurdur. Onu erken ter-his edeyim. Erzurum'a gelsin. Size iyi bir kuvvet olur. Bu zat Künbetli Gençâ anın o lu Hüseyin Avni'dir.

O zamana kadar bu zatla görü memi tik. Filhakika kıymetli ve fedakâr bir arkada kazandık.

Fakat, Rü tü beyin bunu bize yardım sayması tees-süre ayandı. Hasankale'den inkisarı hayalle döndük.

Necati bey, bunlardan ba ka sınır boyunda bulunan Albay deli Halit ve Ebulhindili Cafer beylerle « stihlâsı Va-tan» Cemiyeti adına yaptıkları haberle meleri de anlat

ti. İmdi bile bu iki yi it adamlı mektupla ıp haberle tiklerini de söyledi.

Erzurum'un kenar mahallelerinde «stihâsı Vatan» için imdi bile üye yazıldı ı do ru ydu. Oysa Müdafaayı Hukuk, Vahidettin hükümetine kar ı açıktan aç ı a sava a geçmi ti. Böyle olunca aynı amaç u runda bir ba ka gizli illegal derne in çalı ması anlamsızdır. Bunun için bütün kuvvetlerin Müdafaayı Hukuk etrafında toplanmasına, sınır boyundaki arkadaş ların da örgütlenen milletin ilk silâhlı kuvveti olarak çalı tırılmasına ve bunlarla olan muhaberenin eskisi gibi sürmesinin daha do ru olaca ına karar veren Müdafaayı Hukukçular, imdi sınır boylarına dek kollarını uzotabilmenin sevinci içindeydiler.

Lord Curzon'un kayınbiraderi Yarbay Ravvünson, bu sıralarda, Mondros bırakı ması ko ullarının uygulanmasını kontrol etmek üzere Erzurum'a gelmi ti.

ngiliz Yarbayı, sık sık kolorduya gidiyor. Kâzım Karabekir'le resmî ili kiler sürdürüyordu. Kolordunun halk hareketiyle ili kisinin sezilmemesi için Kâzım Karabekir, hemen tedbire ba vurma ve Necatı bey aracılı ıyla Müdafaayı Hukuk'a öyle talimat göndermi ti:

— Müdafaayı Hukuk'la benim aramızdaki münasebetlerden Ravvünson ku kulanmamalıdır. Ku kulanırsa halk hareketine bunun zararı dokunabilir. Bunun için bundan sonra kolordu ile olan temasların Erzurumlu Miralay Rütü bey yoluyla yapılmasını zarurî görüyorum.

Bu davranı , bütün Müdafaayı Hukukçuları kaygulan dırmı sa da Mayıs'ın 25 inci günü, ansızın Reis Raif efendiyle Cevat beyi Kâzım Karabekir'in karargâhına ça ırması, bütün kayguları gidermi ti. Ba kan bulunamadı ından yalnızca Cevat bey gitmi ti. Kâzım Karabekir, Müdafaayı Hukuk'un son çalı maları üzerine bilgi almak istemi ve sonra Cevat beye «bir ifre mahlülü» vermi ti. Bu ifre Havza'dan geliyordu.

Altında Mustafa Kemal'in imzası vardı: Mustafa Kemal, Erzurum Müdafaayı Hukuk'unda çalı anların kimliklerini soruyor, ayrıca Kâzım Karabekir'den bu örgütün desteklenmesini diliyordu. Kâzım Karabekir, Cevat bey

yoluyla Müdafaayı Hukukçulara çok selâm gönderdi ve hepsine ba arılar diledi.

Cevat bey. Mustafa Kemal'den gelen ve kendilerini amaç tutan ifreyi arkadaşlarına gösterince hepsinin yüzü sevinçle aydınlandı. İmdi, cemiyet, artık öksüz değildi, iki da gibi irsan, onlara elini uzatmıştı. Bunlardan biri Kâzım Karabekir, öbürü de mehur Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'di.

Mustafa Kemal'in, karargâhıyla Erzurum'a gelişi doğu siyasetine ve havasına bir kıvılcık getirmişti. Ermeniler 5 ve 6 Temmuz günleri Erivan yakınlarındaki büyük vadi denen Ürk kasabasına saldırmışlar ve kafalardan ordaki sert kayalara çarparak çekilmişlerdi.

Bu kalabalık saldırıda sekiz yüz ölü ve bin iki yüz yaralı bıraktıkları söylentiler arasındaydı. Türk savaşçılarının eline iki top, altı makinalı tüfek ve birçok da ganimet geçmişti.

Büyük vadi saldırısını yöneten Ermeni Generalinin kitalarına verdiği gizli emir de Türklerin eline geçmişti. General, bütün bu bölgedeki Türklerin öldürülüp Aras ırmağına atılmasını emretmişti. Emrin altında görülen imza General Mayor Olkonikof'tu. Yine anlatıldığına göre hikâye bununla bitmemişti. Savaştan sonra Erivan'dan iki İngiliz subayı kasabaya gelmiş ve:

— Ermenilerle Türkleri barırtmaya geldik! demişler, Türklerin ele geçirdiği iki topun da İngilizlerin o idunu söyleyerek alıp götürmüşlerdi. Neden sonra bu iki İngiliz subayının, İngiliz üniforması giymiş iki Ermeni olduğunu anlamıştık da işi ten geçmişti.

Elviyeyi Selâse'yi İngilizlerin yardımıyla ele geçiren Ermeniler, bu sefer Kızılırmak boyunca, Sivas'ta Pontos çuvarla sınır komşusu olmak hülyası peşine düşmüşlerdi. Ermeni iir ve edebiyat ustaları politikacılarla el ele vererek coşkun İhak ve istilâ iirleri yazıyor. Büyük Ermenistan sloganıyla Ermeni halkını kamçılıyıp duruyorlardı. (Kızılırmak adına uygun olarak, Türk kanıyla kıpkızıl yapmaya and içiyorlardı.)

Bir yandan da Mustafa Kemal'in ba tanberi çok bel

ba ladı ı Mersinli Cemal Pa a. stanbul hükümetinin gü leryüzüne kapılarak geçip stanbul'a gitmi ti, Mustafa Kemal, buna çok üzölmü tü. Elden ne gelirdi?

Mustafa Kemal, Erzurum'dan üçüncü ve yirminci kol-ordu kumandanlıklarına yeni iki ifre göndermi ve imzasının üzerinde «Yaveri hazreti ehriyarı» sözünü kullan-mı tı. Bunu gören Kâzım Karabekir, «Acaba, Mustafa Ke-mal, bu sözleri hâlâ neden kaldırıp atmıyor?» diye dü-ünüyor ve bunu mantıksız buluyordu. Mustafa Kemal'in dü üncesi de bamba kaydı: Bu resmî ve yüksek sıfatla sonuna dek dâvasına hizmet etmek ve daha kolay hiz-met etmek istiyordu.

Mustafa Kemal, 5 Temmuz 1919 ak amı stanbul'dan Harbiye Nazırı Ferit Pa a'ca görü meye ça rıldı. Makina ba ında yapılan görü me ak amın altısından on bire dek sürdü. Ferit Pa a öyle «diller döküyordu» :

— Pa a. evketmeabımız sizi o kadar seviyor ki ben gıpta ediyorum. stanbul'a geliniz. Hayat ve istikbaliniz münemdir. 6 Temmuz'da da süren görü mede:

— Memleket mahvolacak, itilâf mümessilleri yarına kadar cevap bekliyor! diyordu.

Mustafa Kemal de ona öyle kar ılık veriyordu :

— Memleketin bu tehlikeli dakikasında felâkete ta vassuttansa sen de efradı millet arasına gel.

Fakat Harbiye Nazırı hâlâ :

— Behemehal istanbul'a geliniz! deyip duruyordu.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'den u sorunun Har-biye Nazırına sorulmasını istedi:

— zmir'den Nurettin Pa a'yı kaldırarak yerine âciz Ali Nadir Pa a'yı koymakla zmir felâketini teshil eden hükümet, bu sefer de di er kumandanları sırasıyla tebdile mi kalkmı tır? Bu a ır mesuliyeti kimler yükleniyor? Vatanın istilâsı teshil edildi i bilinerek mi icraat yapılıyor?

Mustafa Kemal, bunları da stanbul'a yazdı. Görü -mede her iki taraf da hızını alamamı tı. Onun için ayın sekizinde görü meye yeniden ba lamak üzere ayrıldılar.

Bu görü meler yapılırken Kâzım Karabekir, stanbul'-dan ayrılmadan önce Ferit Pa a'yla ilgili çok ilginç anı

1annı Mustafa Kemal'le Rauf beye anlatmaktan kendini alamadı.

imdi. Harbiye Nazırı olan bu aynı Ferit Pa a. Türkiye jandarmasının tensikine memur edilen Fransız su-bayı Klut'e öyle demi ti:

— Ben Türk de ilim, Mısırlıyım. Orduya lüzum yok-tur. Kâzım Karabekir, daha o zaman Türkiye'nin hangi el-lere dü tü ünü anlamı ve bütün tanıdıklarına da bunu anlatarak onları uyarmaya çalı mı tı.

Bu konu mayı makina ba ında yazıp yanına alan Kâzım Karabekir, arkada larına da okumu ve stanbul'-dan beri ta ıdı ı o i renç anı ile bunları kar ıla tırmı tı. Artık, padi ahın ne korkunç insanlar ve tiplerle çevrilm-i oldu unu ayrıca açıklamaya çalı mak gereksizdi.

8 Temmuz'da sınır boyundan yine kötü haberler gel-mi ti. Ermeni ordusu birlikleri, sınır boylarındaki Türk köylerini yakıp yıkmakta ve halkını kesmekteydiler. ngilizler, Mustafa Kemal'in Erzurum'a geli ini bu kanlı oyun-larla protesto ediyor gibiydiler.

Bunun bir tek anlamı uydu: Bu öldürmeler ve yakıp yıkmalar, yalnızca Mustafa Kemal'in Erzurum'a geli i yü-zündendir. O burdan gitsin, bu kanlı oyunlar da durur.

Babiâli de Mustafa Kemal'i Ferit Pa a'nın a zıyla stanbul'a ça ırarak ngilizlerle koordüne çalı tıklarını an-latıyordu.

Kâzım Karabekir de Hasankale'de bulunan Yarbay Lavrinson'u sıkı tirmaktan ba ka çare bulamadı. Ona ge-rek telefonla, gerekse yazı ile u aniamda eyler söyledi ve yazdı :

— Bir an önce Sarıkamı 'a giderek bu kanlı olayları gözlerinizle de görünüz. Ermenilerin elinden kaçıp kur-tulanların anlattıklarına göre Ermeniler, Ka ızman ve do-layları Müslüman halkını kesin öldürerek yok etmeye ba -lamı lardır. Kurudere'yi basarak be erkek, üç kadın e-hit etmi ler, sonra da otuz üç erkek, bir gelin, bir kız ve dört yüz ba koyun alıp götürmü lerdir. Temmuzun 4 ün-de Kars ile Oltu arasındaki Akçakale'ye ba lı dört köye baskın yaparak birisinin insanlarını bütün kesmi ler, öbür

lerinden de altmı ar adam götürüp yine kesmi lerdir. Bu köylere" baskın yapan Ermeniler, be top, yedi makinalı tüfek kullanmı lardır. Bu kuvvetin kumandanının Arsak adında birisi Oldu u söylenmektedir. Ayrıca Yüzku köyünden bir müslümanın karde ini, karısını ve kızını yine Ermeniler alıp götürmü lerdir.

Sonra, yine Ermeniler Karaku bölgesinde müslüman ları öldürüp durmaktadırlar. Bu öldürmeler sınırlarımızın dı ında olmakta ve duyan halk üzerinde pek derin etkiler bırakmaktadır. Buna bir an önce bir çare* bulunuz ve sorumluları cezalandırınız. Bizi de ayrıca aydınlatırsanız çok seviniriz.

Kâzım Karabekir, Yarbay Ravvlinson'a bunları söyledi inin ak amı Mustafa Kemal'in yanına gitti. Yine beraberce stanbul'la makina ba ında görü üldü. Bu sefer, görü me do rudan do ruya mabeynle yapılyordu. Ma beyn ba kâtibi Fuat bey, Mustafa Kemal'e bundan böyle görevine son verildi ini bildirdi.

Kâzım Karabekir, bu ko ullar altında askerlikten çekilmesinin do ru oldu unu söyledi. Rauf bey de bu dü ünçeye ortak oldu. Bütün arkada lar da bu dü üncedeydi. Yoksa, pa ayı, sarayın askerlikten kovması tehlikesi vardrki çok küçük dü ürücü bir durum yaratabilirdi. Bunun için Mustafa Kemal'in saraydan önce davranması gerekiyordu.

Mustafa Kemal, askerlikten çekilmenin büyük sakıncaları oldu u kanısında oldu undan bir türlü istifaya yana mak istemiyordu. Ona öyle geliyordu ki böyle b;r sırada askerlikten ayrılmak, karaya vuran bir balık durumuna dü mek demekti.

En sonra stanbul'dakilerce kovulmaktansa kendi iste iyle çekilip prestijini kurtarmaya karar vermek zorunda kaldı ve birkaç güzel tümceyle Babıâli'ye ve padi aha meydan okuyarak Türk milletinin ba rına sı ındı:

— Mübarek vatani ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni amaline kurban et

memek için açılan mücadeleyi milliyetçi u runda milletle beraber serbest surette çalı maya sıfatı resmiye ve askeriyem artık, mâni olmaya başladı. Bu gayeyi mukaddese için milletle beraber nihayetine kadar çalı maya mukaddesatın namına söz vermiş oldu um cihetle pek â kı bulundu um silki celili askeriye bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra, gayeyi mukaddese milliyemiz için her türlü fedakârlıkla çalı mak üzere sinei millette bir ferdi mücahit sıfatıyla bulunmakta oldu umu arz ve ilân eyledim. Mustafa Kemal.

Mustafa Kemal'in hemen oracıkta yazıp saraya bildirdi i bu istifa, onun bugüne dek gö sünde bo arak sakladığı isyanını artık açığa vurmuştu. Bu artık onun İstanbul ve sarayla tam anlamıyla karşı karşıya gelmesi ve onların hepsine meydan okumak demekti. Onların üniformaları, maaşları, kumandanlıkları başlarında parçalanmıştı. O, artık, Babıâli'nin ve sarayın değil Türk milletinin adamı, askeri ve kumandanıydı. O, artık, Türk milletinin başında patlamaya hazır bulunan kutsal isyanın temsilcisiydi. O, pa alı ndan, maaşından, rahat ve huzurundan uzaklaşarak, halkın duyduğu o sahipsiz ve gerçek isyana daha çok yaklaşı ve bunun sahibi olmuştu. O, şimdi, yalnız Babıâli'ye değil, yalnız padişaha değil Türk imparatorluğunu bir yıl önce yenmiş ve esir etmiş dünyanın en büyük, en zengin öldürme araçlarına sahip devlet ve milletlerine karşı da isyan bayrağını açmıştı. Hem iç, hem de dış düşmanlar ortasında yardımsız, çaresiz bir adacık gibi kalmış olan Türkiye ve Türk milleti, Mustafa Kemal'in a zından bütün bu sayısız düşmana karşı patlamış, isyan etmiş oluyordu. Bu yol, Tann'ın. doğanın insana başladığı kutsal hürriyete giden bir yol oldu undan ve koskoca bir milletin başından geçti inden kutsaldı. Bu yoldan kutsal isyanla yeleleri köpürmüş halk yığınlarını geçecekti.

Artık hem iç, hem dış düşmanlara karşı ahlakını bir milletin başında kızıl saçları bir meale gibi dalgalanarak gidecek olan Mustafa Kemal, bir anda, iç ve dış

dü manların, kaderine do ru zehirli bir ok gibi atılmı oluyordu.

Mustafa Kemal, artık, bütün resmî ba lardan, hükümetten ve padi ahlıktan kopmu tu. Artık, kendisine yol gösteren kutsal isyanın dı nda hiç bir kuvvet ve kanun tanımıyordu. Kocaman isyanını istifaneme adı altında birkaç alçakgönüllü sözle meydana vurduktan sonra, kendisine resmî ba larla ba lı bulunan karargâh arkada larıyla da açıkça konu up görü mesi gerekiyordu.

Rauf bey de hemen o gün, Mustafa Kemal'i yi itçe, erkekçe destekleyen bir manifest yazıp yayınladı:

— Vatan ve milletimizin inkıraz ve inkisamı kafisini hazırlamakta olan bugünkü dü man harekâtı ve bütün eli ba lı kalan dersaadetteki hükümeti merkeziyemizin naçarı yüzünden vakî müma atı kar ısında hakkını ve topra nını ve istiklâlini müdafaa ve fedaya azmeyleyen çereyan ve iradei milliye u runda bir ferdi âciz olarak çalı mak için dersaadetin çıktım. Aydın tarihiyle gelerek Mustafa Kemal Pa a hazretleriyle rüfekasının cihadi mil liyesine i tirak ettim. stanbul'un solgun, mahsur siması altında kaynayan dindar ve namuskâr ve hareketli bir kan vardır. Payitahtın bütün namuskâr ricali alesseviye ve bilfiil temasta bulundu um hüdavendigâr ve karesi ve Ankara ve Sivas vilâyetlerinin tabakatı milliyesi tama miyle bu gaye ile mütehalli olup mübarek milletin kudreti milliyesine raptı ümit ve amal eylemi tir. Vatan ve milletin halâs ve istikbalı, makamı saltanat ve hilâfetin masuniyeti bilfiil temin olununcaya kadar Mustafa Kemal Pa a ile beraber çalı maya mukaddesatım namına ahdü misak eyledi imi arz ve ilân eylerim. 1919 Temmuz.

Bahriye Nazırı Esbakı Vlüseyin Rauf

8 Temmuz gecesi, Mustafa Kemal, en yakın arkada ları Kâzım Karabekir, Rauf bey, Erzurum Valisi Münir bey, Van Valisi Mazhar Müfit bey, karargâh kurmayba kanı Kâzım (Dirik) bey, eski zmit mutasarrıfı Süreyya (Yi it) bey, Doktor Refik (Saydam) bey ve kurmay subay Hüs rev (Gerede) beyle bir toplantı yapmak zorunda kaldı.

Bu arkada lar içinde Vali Münir bey. Babîâli'ce i ten

el ektirilm i ise de Mustafa Kemal'in iste i üzerine stanbul'a gitmemi , konuk olarak Erzurum'da kalmı tı. Mazhar Müfit bey de Van Valili inden ayrıldı . stanbul'a giderken o da bu idealist gruba katılmaktan kendini alamamı tı.

Bütün bu de erli insanlarla evrelenmi olan Mustafa Kemal, genel ve özel olarak izlenecek yolu en uygun-suz durumları, ki iyi çevreleyecek tehlikeleri ve bütün bunların kar ısında yapılacak fedakârlı a hazır olunmasını anlattıktan sonra, sözünü öyle uzattı:

— Bir de millî gaye için ortaya atılacakların, bugün imhasını dü ünen yalnız saray, hükümet ve ecnebidir, dedi.

Fakat, bütün memleketin i fal edilmesini ve aleyhe çevrilmesini ihtimal dahilinde görmek lâzımdır. Pi man olacakların, her ne olursa olsun, gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefesle " rini verinceye kadar, gaye u runda fedakârlı a devam edeceklerine i in ba ında karar vermeleri icap eder. Kalplerinde bu kuvveti hissetmeyenlerin te ebbüse geçmemeleri elbette lâzımdır. Zira, bu takdirde, hem kendilerini ve hem de milleti i fal etmi olurlar.

Bir de mevzuu bahis vazife, resmî makam ve üniformaya sı ınarak el altından kabili tedvir de ildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat, artık, o devir geçmi tir. Alenen ortaya çıkmak ve milletin hukuku namına yüksek sada ile ba ırmak ve bütün milleti, bu sadaya i tirak ettirmek lâzımdır.

Benim azlolundu uma ve her türlü avakibe mahkûm bulundu uma üphe yoktur. Benim ile alenen te riki mesai etmek, aynı avakibi imdiden kabul etmektir. Bundan ba ka, mevzuu bahis etti imiz vaziyetin talep etti i adamın, di er birçok noktai nazarlardan dahi, mutlaka benim ahsım olabilece i gibi bir iddia mevcut de ildir. Yalnız, herhalde, bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması zarurî olmu tur. Benden ba ka bir arkada ı dahi dü ünme m mümkündür. Yeter ki o arkada bugünkü

vaziyetin kendisinden talep etti i tarzda harekete muvafakat etsin!

Mustafa Kemal, sözlerini bitirdikten sonra, herkese bir dü ünme payı bıraktı. Yeniden toplandıklarında iki ki iden ba ka bütün arkadaş lar, çalı malarında Mustafa Kemal'e yardımcı olacaklarına söz verdiler. Vali Münir bey:

— Ben de sizinle beraberim, fakat, bu ya ta sizinle da bayır çıkamam, beni mazur görün! dedi. Sonra, Mustafa Kemal'in kurmayba kanı Kâzım (Dirik) bey, aya a kalkarak u sözleri söyledi:

— Pa am, siz askerlikten istifa eylediniz. Bundan sonra, benim vazifeme devam etmeme imkân kalmadı. Müsaadenizle Kâzım Karabeklr Pa 'dan bir vazife iste yece im. Evrakı kime teslim etmemi emir buyuruyorsunuz?

Bu sözler, herkesin üzerinde bir so uk du etkisi yapmı tı. Rauf beyse donakalmı tı.

Mustafa Kemal'in a kınlı ı, büyük hayal kırıklı ından geliyordu :

— Ya! Öyle mi, efendim? Peki, efendim, demekten ba ka bir ey yapamadı.

Kâzım bey, askerce selâm vererek odadan çıkıp git mi ti.

Mustafa Kemal, oturdu u koltu a öyle bir fyce yer le tikten sonra gözlerinin duru mavisi içinde üzüntü ve kaygu gölgeleri yüzerken Rauf beye:

— Gördün mü Rauf? dedi. Haklı de il miymi im? Rütbe ve makamın de er ve ehemmiyetini anladın mı? Düne kadar benimle asla üpheye yer vermeyecek bir samimiyet ve ba lıjıkla çalı arak azamî gayret gösteren bu adamın u hareketi, benim görü ümdeki isabeti teyit etmiyor mu?

Rauf bey, üzüntüsünün a kınlı ından hâlâ kurtulamamı olan Mustafa Kemal'i avutmaya çalı tı:

— Kâzım beyden böyle bir hareket beklenemezdi. Ahde vefasızlı ın bu derecesi elbette çirkindir. Fakat, istifanızla bir kat daha arttı ından emin oldu um mevki ve itibarınıza zerre kadar nakise vermeyece inden de emi

nim. Hattâ, bu gibi zayıf unsurların i in ba nda saf dı ı olu ları, daha çetin samanlarda ayrılmalarından da ha- yırlıdır. Ve bu bakımdan bu hareketi isabetli olmu tur.

Mustafa Kemal, hâlâ üzgündü :

— Bu görü , hissen do rudur, ama, fiiliyatta yeri yok tur. Gerçe e uymaz imdi, ahidi oldu umuz u hare ketin in aallah, arkası gelmez. Yoksa, seninle birlikte ya paca ımız bir ey kalır, o da ayak altında ezilmekten ko runmak için emin bir yere çekilmektir.

Fakat, Rauf bey, Mustafa Kemal'in bu ta kın üzüntü- sü kar ısında gerilemedi:

— Ben, aynı kanaatte de ilim, dedi. stifa ederek bir millet ferdi gibi vatanın müdafaa ve kurtarılmasına nef- sinizi vakfedece fniz yollu açıklamanız üzerine gerek or- du ve gerekse halkın gözünde bir kat daha sevgi ve em- niyet kesbettiniz. Ve herhalde Kâzım Karabekir Pa a'nın da hakkımızdaki muhabbet ve hürmeti artmı tır. Kâzım Karabekir Pa a. birkaç gün önce, sizin için aynen öyle demi ti:

«— Rauf, her cephede vuru makla ba layıp umumî zaferle sona erecek olan bu memleket kurtarma dâvasın- da, bize kumanda etmek salâhiyet ve kudretini haiz olan tek ahsiyet. Mustafa Kemal Pa a'dır.»

Mustafa Kemal:

— n aallah öyledir, dedi. Memleket ve millet bu her cümerçten ne zaman kurtulacak?

Tam bu söz üzerine Cevat Abbas bey se irterek içeri girdi:

— Efendim, kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Pa- a geliyor! dedi. Kâzım Karabekir'in geli i, Mustafa Ke- mal'in üzüntüsünü daha çok arttırmı tı. Yüzünde büyük bir kaygu da okunuyordu.

Albay Kâzım beyin yarattı ı üzüntü, imdi daha kom- plike bir durum almı tı. Bu sırada, stanbul hükümetinin zehirli propaganda ve emirlerinin millet üzerindeki türlü olumsuz etkilerini dü ünüyor ve güne tutulmasına ben- zer geçici bir karanlı a gömülmü bulunuyordu. Rauf be

y. yüzüne öyle bir bakı la baktı ki, Rauf bey, bu bakı ta unları okumaktan hâli kalmadı:

«— Gördürüüz mü, tahminlerim, do ru de il miymi ?»

Bu sırada yüzünün üzerine zehir gibi ve sinirli bir gülümseme gerilmi ti.

Rauf beyin anladı ina göre Mustafa Kemal, Kâzım abekir'in geli inden de ku kulanmı tı.

Cevat Abbas beye:

— Buyursunlar! dedi. Rauf bey, «Kâzım Karabekir Pa a'nın, ne pahasına olursa olsun, küçücük bir zaaf göstererek, stanbul hükümetine uygun vefasızlık edebilecek herhangi bir harekette bulunamayaca ndan imanı kadar emindi.»

Kâzım Karabekir, üstünün katına çıkan askerlik geleneklerine saygılı bir kumandan do rulu u ta ıyan kiirik kıyafetiyle içeri girdi ve «Mustafa Kemal Pa a'nın karısında, onunla göz göze geldi, dimdik durdu, topuklarını birbirine vurup selâm verdi ve öylece selâm durumunda tok ve tatlı sesini duyurdu :

— Kumandamda bulunan zabitan ve efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz. bundan evvel oldu u gibi. bundan böyle de bizim muhterem kumandanımızsınız. Kolordu kumandanına mahsus araba ile maiyetinize bir süvari takımı getjirdim. Hepimiz, emrinizdeyiz, pa am!

«Her ey bir anda de i ti. Lo odayı kaplayan bif lâhzalık sessizlik içinde, birdenbire aydınlık, ferah ve geni ufuklar açıldı.

Ordakilerin içleri ve yüzleri sevinç kıvılcımları saçmaya ba ladı.»

Rauf bey, Mustafa Kemal'in yüzünden gözlerini ayıramıyordu. Bu e siz sahnenin Mustafa Kemal için gerçek bir mucize oldu unu biliyordu. O, Mustafa Kemal'in böyle sevinç ı ıkları saçtı ını bir de Çanakkale'de, Anafar talar'da dünyanın en modern ordularını yenip de:

«— Hamdolsun, stanbul'u kurtardık!» dedi i gün. görmü tü.

u sırada Kâzım Karabekiriin. onun karanlı a gömül

mü ruhunda yarattı ı umut aydınlı ı, yeni zaferlere do - ru giden yolları aydınlatacak büyüü ta ıyordu.

Mustafa Kemal, karanlık umutsuzluk denizinden do an bir ık topu gibi yava yava ı ıldayarak do ruldu. Kollarını olanca gücüyle açarak Kâzım Karabekir'i kucakladı. boynuna sarılıp onun etli yanaklarından apır upur öptü.

Onun yanaklarından hem öpüyor, hem de te ekkürler ediyordu.

8 Temmuz günü, epeyce civcivli bir gün oldu: Ali Fuat Pa a. stanbul'dar aldı ı önemli haberleri bildirmiş tir Romanya'daki Yunan ordusu birlikleri zmir'e getiriliyordu. Yine Romanya'daki Fransız askerleri de Fransa'ya gönderiliyordu.

Fransızların Karadeniz'deki Jandark zırhlısıyla iki torpidosunda deniz subcy ve erleri isyan etmiş ve Bol eviklerle birleşmiş lerdmiş. Bunu gören öbür Fransız savaş gemileri de stanbul'dan kaçmış gibi ayrılmış tı. Fransız denizcilerinin Bol evikle mek tehlikesi kar ısında itilâf ordularını kumandanları, kaygulanmaya başlamış tı. Yunan ve talyan gemileri de stanbul'dan ayrılmış , yalnız ngiliz savaş gemileri, kalmış tı. Paris'te Damat Ferit Pa a'nın başkanlığındaki barış kongresi heyetimiz, kovulmuş tu.

Yine, bu haberlere göre Rus Bol evikleri Kırım'da Bahçesaray doğu i lerini dalını kurmuş lar, stanbul'a da bir adam yollamış larmış. Bu adam. kuvayı milliyeci Türklerden bir iki adam istiyordu.

Türk ihtilâlcilerinin hemen demokrat bir hükümet kurmalarını, i çini ve köylünün korunmasını sağlayacak örgütler kurulmasını ve bunların, hükümetin yönetimine katılmasını istiyorlardı. Büyük sermayeler, imtiyazlar, irketler ve bankalar millile tirilecekti. Türk ihtilâlcilerine Kırım'da altın ve gümüş olarak yardım parası da hazırlanmış tı. E er Mustafa Kemal ve arkadaşları isterlerse Bol evikler, hemen her türlü yardıma ve ortaklaşa askerî hareketlere katılmaya hazır dırlar.

Yalnız, ngiliz ve Fransızlar. Türkiye'den koyulmalıydılar. Haberin, Mustafa Kemal ve arkadaşlarınınca en önem

li yanı, Besarabya'daki itilâf askerlerine Bol evikli in sıçramı olmasıydı. Bol eviklerin Türkiye'ye yardım ellerini uzatmaları ku kusuz iyi bir eydi. (Fakat, bu yardımın arkasından Türkiye'nin Bol evikle tirlilmesi tehlikesi gelmeseydi!)

te, bu tehlike kokusu, ba ta Kâzım Karabekir olarak bütün Erzurum'daki Türk ihtilâlcilerini acı acı dü ündürüyordu.

Bol evik Rusya'dan gelen ve ta Havza'dayken vaade dilen her türlü yardım önerisi, yabana anlamazdı. Bunun için Mustafa Kemal, Rauf bey ve Kâzım Karabekir. ba ba a verip görü tüler. Sovyetlere daha yakın ve korri u bir bölgede görevli bulunan Kâzım Karabekir, Bol eviklerle yürütülecek ili kilerin kendi kanalıyla kurulup sürdürülmesini istedi ve bunda ayak diredi. Kendisinden ba ka herkesin zamanla Bol evik olabilece i üzerinde kompleks halinde bir kanı ta iyordu. Daha önceleri, kısa ve kestirme bir kurtulu yolu arayan ihtilâlciler, bu konuda da kimi tartı malar yapmı iar, kurtulu a do ru bir gedik bulabilmek için, en karanlık günlerde ta i li'deki evde yapılan bu türlü konu malar. Kâzım Karabekir'in «havsala» sına sı mamı tı. Mustafa Kemal'in politik bir elastikiyet ta ıyan kafasında, Türkiye'nin ve Türk milletinin bu esaret zincirinden kurtulu dü üncesi biricik amaçtı. Buna giden bütün yollar, politik birer strateji olana ıydı.

Bol eviklerle kurulacak ili ki i ini üzerine alan Kâzım Karabekir, bu sırada ordu kumandanı durumunda bulunuyor ve bütün gücü ellerinde tutuyordu. Mustafa Kemal Pa a'nın hırslı ve diktatör ruhlu bir asker oldu u kanısını ta ıyan eski Harbiye Nazırı evket Turgut Pa a, dokuzuncu ordu müfetti li ini Mustafa Kemal'den alarak Kâzım Karabekir'e verdi ti.

te, üzerinde, gizli ihtilâlcili i dı ında, bir de ordu kumandanlı ı görevi ta ıyan Kâzım Karabekir, Bol evik Rusya ile hemen ili ki kurmaya davrandı. Erzurum askerî hastanesi ba hekimi Doktor Fuat Sabit beyle Azeri Türklerinden Binba ı Yusuf Ziya beyi delege olarak seçti, bunların birincisini Moskova'ya, ikincisini de Baku'ya gön

derdi. (Fuat Sabri bey. orda bir Bol evik kızıyla evlenip Bol evik olmu , öbürü da Baku'da bu yolu seçmekte gecikmemi ti.)

9 Temmuz sabahı, Cevat Abbas bey. Mustafa Kemal'in bir istifadan çok bir ihtilâl manifestosunu andıran yazısını Müdafaayı Hukukçulara götürdü. Onlar bunu bekliyordu. ehirde alttan alta dola an söylentinin do ru olup olmadığını anlamak için Süleyman Necati beyi Mustafa Kemal'e göndermi ler, o da bunu do rulamı tı.

Bu havadise Müdafaayı Hukukçulardan çok sevinen olmadı. Koskoca Anafaitalar kahramanı ve yıldırım orduları grup kumandanı, artık, kendileriyle bir hizada, haikla bir safta dövü ecekti. Bunu bütün dünyaya erkekçe ve yi iççe ilân etmi ti. Bu gerçekten büyük ve yüksek bir jestti. Artık, resmî unvanlarından soyunmu olan Mustafa Kemal. Müdafaayı Hukukçuların en do al ba kanıydı.

Müdafaayı Hukukçular, bu co kunlukla hemen top " tandılar.

Bu yüksek jesti derneklerince büyük bir minnet ve sevinçle kar ıladıklarını. Mustafa Kemal'in ba kan, Rauf beyin de ikinci ba kan olması dile inde bulunan bir yazı yazarak Süeyman Necati beyle Mustafa Kemal'e gönderdiler:

Mücahidi muhterem Mustafa Kemal Pa a hazretlerine.
Erzurum 10 Temmuz 1919

Vatanı parçalanmaktan, hukuku milliyeye ve saltanat ve hilâfeti çi nenmekten kurtarmak emeliyle açılan mücadele milliyeye bilistifa bir ferdi mücahit sıfatıyla i - tirak buyurdıklarına dair desti tevkire alınan 9 Temmuz 1919 tarih ve 346 numaralı tezkereci âlileri umumî bir vect ve ihtiram ile alındı. Tarihimizde kıymetli sayfeler ilâve eden hayatı askeriyeinizden çekilmek yolundaki fedakârlı ı minnet ve ükranla kar ıladık. Zatiâiî vatan perveranelerine kar ı beslemekte oldu u itimadı, hürmeti bu vesile ile de arzı bir vecibe addettik. Samimî ihtiramlarımızı sunarken cemiyetimizin ba ına geçerek vatanın temini selâmetine ve hukuku millet ve saltanatın muhafazasına matuf amali milliyenin tahakkukuna hasrı him

met buyurmalarını müsellemler olan hamiyeti vataniyele rinden temenni ederiz. Leffen takdim kılınan talimatta muharrer oldu u veçhile vezaifi muhtelifi vataniye ile mükellef bulunan heyeti faale riyasetinin zatı samileri ve riyaseti saniyesinin muhterem Rauf beyefendi hazretleri tarafından kabul buyurulmasını ve heyeti mahfu zeye heyetimizden de bâlâda isimleri muharrer zatların tâyin ve tefrik edildi inin arzıyla temennii muvaffakiyet ve kesbi eref ederiz efendim hazretleri!

Vilâyatı arkiye Müdafaayı Hukuku
Milliye Cemiyeti Erzurum ubesi
Raif

Bu yazının ba yanında Müdafaayı Hukukçulardan Ba kan Raif efendi, yönetici kurul üyesi emekli Binba ı Süleyman, üye emekli Binba ı Kâzım, üye Albayrak Müdürü Süleyman Necati, üye Dursun bey Zade Cevat beyler yazılmıştı.

Müdafaayı Hukukçular, bununla da yetinmeyerek Albayrak gazetesine de ate parçası gibi bir yazı dö en diler.

14 Temmuz 1919 tarihli sayıda öyle yazıyordu:

— Mustafa Kemal Pa a hazretlerinin yukarıya der cetti imiz istifanamesi bir azim ve inan vesikasıdır. Millette henüz eski kanın sönmemi oldu unu gösterir müazzam hücettir. Anafartalarda, erefi milliyi nesli hazırdan beklemekte oldu u mukaddes vazifeyi alâ ve ilâ eden bu muhterem kumandanı bugün de mücadelei milliyenin ba ında görmek mesut bir tema adıdır. Kemali azim ve imanla Müdafaayı Hukuk'u vatana hasri vücut eden Mustafa Kemal Pa a'nın etrafında millet, pâk, nezih, parlak bir hale te kil etmektedir. Böyle temiz, fedakâr ruhların ittihadından milletin hürriyet ve istikbal gibi iki mukaddes nurunun do aca ı üphesizdir. Azim ve iman her mü külü iktihama kâfidir.

10 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Pa a, ö leden sonra, saat dörtte müstahkem mevki karargâhında ilk faal heyet toplantısını yaptı. Mustafa Kemal, Kâzım Ka

rabekir ve Rauf bey, kolordu kumandanının arabasıyla « imdi Cumhuriyet Caddesi'nde Dursun Cinisli'nin oturdu » evin önünde indiler ve Müdafaayı Hukukçuların toplu bulundu u oraya girdiler.

Ortada, basit bir tahta masa ve çevresinde bir yığın iskemle vardı. Mustafa Kemal, arkası pencereye dönük olarak başkanlık yerine oturdu. Raif efendi ile Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in sağında ve solunda yer aldılar. Rauf beyle Müdafaayı Hukukçular, geri kalan boş yerleri doldurdular. İmdi, tahta masanın çevresinde sekiz gözük pek ihtilâlciler oturuyordu. Mustafa Kemal Paşa, daha önceden bir Avrupa haritası buldurup masanın üzerine yaydırtmıştı.

Herkes, yerini alıp da bir süre havadan sudan konuşulduktan sonra, Mustafa Kemal, haritanın üzerinde Avrupa'nın bütün siyasî ve askerî durumunu derin bir bilgi ve anlayışla anlattı ve bu sefer, bu Avrupa'nın Türkiye sorunu ile olan ilişkilerini ve Türkiye'nin tekilâtlandırılmasından başka yapılacak bir şey olmadığını uzun uzadıya açıkladı. Miliî bir müdafaaya da ancak, Müdafaayı Hukuk örgütünün eliyle yapılmasıyla olacaktı. Büyük savaş bittikten sonra, zaten yenen devletler, birbirine düştü. Bunun için de Türkiye'nin başkaldırması ve bir millî kurtuluş savaşını açması dolayısıyla onların el ele vererek Türkiye'ye çullanmaları mümkün değildi. Bu, zaten daha önceleri de birçok kez tartışılmıştı. Türkiye'ye ilerli sürdükleri küçük devletler dışında hiç bir büyük devlet, yeni bir istilâ savaşını açmaya cesaret edemeyecekti. Zaten, bunlar, ordularına Bolşeviklik geçer diye Rus sınırlarından son birliklerini de çekmiyorlar mıydı?

Bunun için yapılacak biricik iş, halk yığınlarını sarıslı uyandırarak bir millî savaş açmaktır.

Mustafa Kemal, konuşmasının her satırına ateş gibi sloganlar koyarak ve sonsuz bir inançla, dinleyenleri büyüleyerek içten bir hitabet örneğini göstermişti.

Mustafa Kemal'in konuşmasından sonra Kâzım Karabekir Paşa, ortaya öyle bir düğünce attı:

— Günün birinde padişah, bana: «Kolordunu Kızılır

mak hattına çek, der ve ben bunu kabul etmezsem ne olur?»

Mustafa Kemal, buna verilecek kar ılı ı biliyordu. Kâzım Karabekir ve Rauf bey de biliyordu. Müdafaayı Hukukçular buna ne diyecekler diye kulakları kiri te bekle-diler.

Raif efendi, yüzünde anlamlı bir gülümsemeyle öyle ie dedi:

— Anla ıldı ina göre, pa a hazretleri, «hurucu ales sultan»dan bahsetmek istiyorlar.

Konu ma çok vakitsiz olarak çok tehlikeli bir vadiye dökülmü tü.

Uç tecrübeli asker, padi aha isyan etmek anlamına gelen ve daha sonraları Mustafa Kemal'i bu «hurucu ales sultan» sözüyle arkadan idama mahkûm eden Nemrut Mustafa Pa a mahkemesinin ruhunu ad eden bu dü ünü biçiminden ürperdiler ve ku kulandılar. Demek ki, Müdafaayı Hukuk'un ba kanı Raif Hoca, herhangi bir ih-tilâlcı de il, yalnızca bir yurtseverdi.

Süleyman Necati bey, üç büyük askerin herhangi bir kar ılık vererek tehlikeye girmelerini önlemek önsezisiy Je Raif efendiye kar ılık olarak hazırladı ı sözlerini Kâzım Karabekir'e bakarak öyle söyledi:

— Pa a hazretleri, o zaman memleketin hakikî sa-hibi olan millet size emir verir ve huduttan ayrılmamanı-zı ister!

Üç büyük askerin yüzü, bu güzel sözle aydınlandı. Mustafa Kemal'in ka ları gev edi ve Kâzım Karabekir:

— O zaman, vaziyet de i ir ve hareket me ru olur! dedi.

Mustafa Kemal, toplantının kendisini çok sevindir-di ini ve ertesi gün, yine toplanacaklarını söyleyerek aya-a kalktı.

Cevat beyle Süleyman Necati bey, karanlıkta Musta-fa Kemal'in elini sıkarak soka a çıktılar, birlikte eve do -ru yürümeye ba ladılar. Lala Pa a da birbirine yakın otu-ruyorlardı. Saat dokuzdu. ki genç adam da toplantının, ideaiist ruhlarında meydana getirdi i co kunluk ve aydın

lı n etkisi altında idiler. kisinin de ya armı gözlerinde acı bir mutluluk kıvılcımlanıyordu.

O ne keskin, ne büyüleyici, ne sancı bir konu maydı o! Ömürlerinde kimsenin böyle sözler söyledi ini i itme- mi , görmemi lerdı. O ne kandırıcı, ate leyici söz gücü, göz gücüydü o!

Hır iki arkada , daha soka a ilk adımlarını atarken, birbirlerinin a zından kapmı gibi:

Büyük adam! demi lerdı. Evlerine varıncaya dek bu iki sözcükten ba ka lâf etmediler.

*

10 Temmuz 1919 günü* toplanacak olan Erzurum Kongresi, 23 Temmuz'a atılmı tı. Do u vilâyetlerinden de- legeler, türlü nedenlerden bir türlü gelememi lerdı.

Bu i için gece gündüz yorulan yalnız Mustafa Ke- mal ve arkada ları de ildi. Müdafaayı Hukukçular, paça- yı sıvamı yo un bir çalı maya koyulmu lardı. Mustafa" Kemal'in ba kanlı ını yaptı ı ikinci toplantıda kongre gü- nü olarak 23 Temmuz'u kesin olarak kararla tırmı lardı. Bu karar, bütün do u vilâyetlerine bildirilmi ti.

Müdafaayı Hukukçuların omuzlarındaki yük a ırdı. Bütün evleri yakıp yıkılmı olan Erzurum, gelecek kongre üyelerini a ırlayacak, barındıracak durumda de ildi. im- dilik çözümlenecek en önemli i buydu. lerin daha ça- buk ve kolay yürümesi için aralarında i bölümü yaptılar. «Birkaç arkada , Erzurum'a gelmeye ba layan azaların misafir edilecekleri yerleri, kongrenin toplanaca ı okulun salonunu ve komisyon odalarını, istirahat yerlerini hazırlayacaklardı.»

«Süleyman Necati, gazetenin o günkü nüshasını ter- tip edecek ve esasları heyeti faale içtimalarında kararla tırılan nizamname tasarısını kaleme alacaktı.»

Ba kan Hoca Raif efendi ile sekreter Dursun bey zade Cevat bey, merkezde kalacak ve gelen delegeleri kar ılayacaklardı. Müdafaayı Hukukçuların gündüzleri gi- bi geceleri de doluydu. Gündüzleyin derne in pratik i - lerini yoluna koymaya çalı ıyor, geceleri geç vakitlere dık toplantılar yaparak gündüzleyin yapılacak i leri ha

zırılıyor, mektup, telgraf, beyanname gibi haberle me ve propaganda i lerini düzenliyorlardı.

9 Temmuz 1919 günü askerlikten resmen çekilen Mustafa Kemal, imdi artık, basit bir millet bireyi gibi bu gece toplantılarına serbestçe katılabiliyordu.

Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir ve Rauf bey gibi irikiyim ordu ampiyonlarını yedekleyen ve bu yüce da lara sırtını dayayan genç Müdafaayı Hukukçular, güzel niyetlerle dopdolu bir çalı ma temposu içinde yuvarlanıp giderlerken birdenbire suların bulanır gibi oldu unu gör düler. Bu duru akarsuyu bulandıran kimdi, ya da kimlerdi?

Son gece toplantılarında artık, Mustafa Kemal gö rünmüyor, yerine Süreyya (Yi it) beylerle Mazhar Müfit beyi gönderiyordu. Bu iki yakın arkada ı, Mustafa Kemal' in kongreye girip girmemesi, e er girerse ba kan ola maması üzerinde Müdafaayı Hukukçuların dü üncelerini yüklüyorlardı.

Demek ki Mustafa Kemal'in kula ına giden tedirgin edici kimi kı kırtmalar vardı ve Mustafa Kemal, bu kı - kırtıcı kayna ı arıyordu. Onun kula ına birçok önemli de dikoduların çarptı ı anla ılıyordu. Müdafaayı Hukukçular, Mustafa Kemal'in iki arkada ına da açık kar ılıklar ver di: Mustafa Kemal, Müdafaayı Hukuk'un ba kanı oldu u gibi kongrenin de ba kanı olacaktı. Bundan daha do al bir ey var mıydı? Acaba bu suyu bulandıran kimdi ve kimlerdi?

Bu toplantılardan birine gelen Mustafa Kemal, Rauf beyle kendisinin Erzurum merkezinden delege seçilmek istediklerini söyledi. Bunu do rudan do ruya de il de dolambaçlı yollardan anlatmak istedi.

Hoca Raif efendi, Erzurum merkezinden delegelerin seçilmi oldu unu, bu seçimin ancak delege gönderme mi vilâyetlerden yapılabilece ini ortaya attı. Mustafa Ke mal'le Rauf beyin Erzurum'un merkezinden seçilmek iste dikleri görölüyordu ve bu istekleri, çok güçlüydü. Mustafa Kemal, Raif efendide gördü ü bu kar ı koyma e iliminin kökünün çok uzaklarda, imdiki Türkiye sınırlarının öte sinde oldu unu dü ünüyordu. Kafkasya bölgesinde do

la ip duran Enver Pa a ve arkada ları, ilk aklına gelen kaynak olmu tu. Demek ki ttihatçılar hâlâ onun arkasında ve kar ısındaydı. Kar ısına Raif efendiye dikmi lerdı. Evet, onun yıldızını karartmak isteyen bir tek adam vardı, o da Enver'di. Ordu saflarına kavu tukları ilk istibdat günlerinden beri birbirlerini amansız iki rakip gibi görüyor ve yerden yere vurmak için sıra bekliyordı.

Raif efendisinin toplantıda böyle kesin bir konu ma yapması havayı birdenbire karartır gibi olmu tu. Müdafayı Hukukçuların gençleri, çok üzümü lerdı. Bu sırada gençler arasında kakı larla bir dayanı ma oldu u görüldü. «Politika sezi i çok kuvvetli olan» emekli Binba ı Kâzım bey, hemen yerinden kalkarak Cevat beyin yanına gitti. Kendisiyle Cevat beyin çekilerek Mustafa Kemal'le Rauf beyin kendi yerlerine seçilmesini ileri sürdü. Cevat bey. Kâzım beyin bu dü ünmesini hemen benimsedi. Bunun üzerine Kâzım bey, i i açtı. Öyle ki bu bir olupbitti olmu tu. Hiç kimse a zını açıp bir ey söylemek yürekli ini gösteremedi. Çok tehlikeli bir konu. dal budak salmadan oracıkta yararlı bir biçimde çözümlenmi , Mustafa Kemal'le Rauf bey, Erzurum hem ehrişi olarak delege seçilmi ti.

Böyle kolayca çözümlenen i , herkesi a ırttı , Mustafa Kemal'le Rauf beyi ise çok sevindirmi ti. Mustafa Kemal, o gün, ak amleyn toplantıdan ayrılırken Kâzım beyle Cevat beyi bir yana çekti ve onlara öyle bir soru sordu:

— Peki, siz, ne olacaksınız, kongreye girmeyecek misiniz, bu nasıl olur?

Cevat beyle Kâzım bey de biraz akaya benzer bir tonla :

— Pa am, bizim yerimize de istifa edecek bulunurl! Biz, imdi, bununla u ra aca ız! diye kar ılık verdiler. Bu kar ılık, Mustafa Kemal'i doyurmu tu.

Ertesi gün, Cevat beyle Kâzım bey, Tortum ve Ha sankale delegelerinin gelememesi dolayısıyla oralar için delege seçilmekte gecikmediler. Bu i de böyle kolayca olup bitivermi ti.

Müdafaayı Hukuk katında böylece tatlıya ve sa lama ba lanan bu i , kimi noktalarda kangren olmak tehlikesi göstermeye ba lamı tı. Sönmekte olan bu ate i hâlâ karanlıkta üfleyenler oldu u ku kusu, ilgililer katında sürüp gidiyordu. Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in bu konunun konu ulmasından ho landı ını sanıyor ve çok üzülüyordu. Bu kuruntulu günlerden birindeydi, Mustafa Kemal'in oturdu u yerde toplanılmı tı. Mustafa Kemal, Rauf bey, Kâzım Karabekir, Hoca Raif efendi ve Süleyman Necati beyin bulundu u odada Raif efendi ile Necati bey, Kâzım Karabekir'i bir yana çekerek unları fısıldadılar:

— Biz, Mustafa Kemal Pa a'nın kongreye gelmesi bizim için iyi mi, fena mı olaca ına karar veremedik. Aleyhte birçok sözler vardır. Halkın son kararı sizin re yinizdir. Siz, girsin dersiniz intihap olunacaktır, muvafakatiniz yoksa kabul olunmayacaktır.

Kâzım Karabekir, bunları i itince a ırmamı tı. Birkaç gündür Mustafa Kemal'in aleyhinde iddetli bir kampanya açılmı tı. Kâzım Karabekir, bütün Erzurum halkının bu kampanyaya katıldı ını sanıyordu. Gerçekten de halka yapılan propaganda çok ince noktalardan i lenmi ti. Mustafa Kemal'in kongreye katılması, Erzurum'un yabancı ordularca hemen i gal edilmesiyle sonuçlanacaktı. Erzurum'un ileri gelenleri, Müdafaayı Hukuk'u da a arak do ruca Kâzım Karabekir'e ba vuruyor ve bu i in çıkar bir yol olup olmadı ını soruyordu i

— Mustafa Kemal Pa a'nın Erzurum Kongresi'yle ne münasebeti var? ark halkından mürekkep bir Erzurum Kongresi'nin tesiri ba kadır. Mustafa Kemal Pa a, bilâhare keyfî i ler yaparak millî kuvveti istedi i yere sürükleyebilir. Askerlikten istifa etti i halde hâlâ üniforma vö yaver kordonu ta ıma ihtirasına delildir. Kumandanlık üniformasını tahakküm için ta ıyor.

Kâzım Karabekir, bunları dinlerken hep kafasından u dü ünceler geçiyordu :

— Bir ordu kumandanı, bu felâketli zamanaa milletin sinesine sı nıyor, efradı millettten oluyor. Bu ne acı

bir vaziyettir. Yarın, bana kar ı da vaziyetin bu olaca ına acı bir misal de il mi?

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'ne girmezse büyük bir bo lukla kar ı kar ıya kalacaktı. Bunu Kâzım Karabekir'le beraber arkadaş larına da söylemi ti. Onun Erzurum Kongresi'ne girmesi, hem de bir ba kan olarak girmesi, gerekiyordu. Kâzım Karabekir de bunu candan istiyordu. Onu i li'deki evde do uya a ırdı ında dâvanın ba ına geçirmeyi de d nm t. Bunun için Raif efendi ile Süleyman Necati beye o k ede kesin olarak u sözleri söyledi;

— Mustafa Kemal Pa a, kongreye yalnız murahhas de il, reis dahi yapılmalıdır. Bir ordu kumandanı, hayatının bütün kazancını sizler için feda etmi tir. Samimi alı aca ına millet kararından aykırı i ler yapmayaca ına itimat etmeliyiz. Bununla beraber, böyle vaziyet kar ısın ., da dikilece ime pheniz var mı?

Kâzım Karabekir, bir çekita ı gibi kötü söylentilerin üzerine oturmu tu.

K E S K B A

D mana merhamet, aciz ve zaafır. Bu, insaniyet göstermek de il, insanlık hassasının yoklu unu ilân demektir.

Mustafa Kemal

8 Temmuz ' günü tren Akhisar istasyonunda dur rn \P trpnHpn i bir Türk köylüsü, elindeki bezlere sarılı yuvarlak karpuzla benzer eyi açarak halka gösterdi. Bu, kesik bir insan ba ıydı:

— Karde lerim, dedi, u gördü nz kesik ba , bütün Manisa'nın, buraların en yi it adamının, Kara Osman O ullarından Halit Pa a'nın ba ıdır. Gördük görmedik demeyin. Bu ba ı gövdesinden ayıran zalimler, Papazlı köyünün azmı Rumlarıdır. Bunu, bir sıra a geçirerek Pa

pazlı'nın sokaklarında gezdirip dola tırdılar, sonra da beni yakalayıp bu mübarek ehit ba nını elime tuttu turdular:

— Haydi, götür bunu Akhisar'daki alayına, hepsi bunu görsün de akıbetlerinin ne olacağını anlasın, dediler, ben de aldım geldim. Beni Halit Pa a'nın alayının bulunduğu u yere götürün, varın!

Köylü, kanlı ba ı kara saçlarından tutarak orda duyuyor ve halktan yardım diliyordu. stasyondan fırlayan muhafız Fransız askerleri, adarmı çevresini almı , ilgi ile kesik ba a bakıyorlardı. Onlar da hemen soru turarak bunun kimin ba ı oldu unu anlamı lardı. Türkler, acıma, hınç, korku ve umutsuzluk dolu yüzler ve gözlerle bu zavallı ba a büyülenmi gibi bakıyorlardı. Biraz sonra göüsleri çapraz armalarla süslü ki milis göründü, bu esmer tenli, kara ba lı büyük ba a yakla ıp dikkatle baktılar:

— Kimin ba ı bu ba ülen?

— Tanıyamadın mı? Halit Pa a'nın!

Adamlar, dizlerini dövdüler, biri:

— Vah, vah, vah! Yi it Halit Pa a da dü mana ba verir miymi ? diye a lamaklı bir sesle inledi.

Öbürü, köylüye:

— Haydi, gel bizimle karargâha! dedi, üçü birden izli adımlarla ilerlediler.

Karargâha vardıklarında i

— Kızanlar, dediler, i te, bizim zavallı kumandanın ba ı. Rumlarla Yunanlılar kesip bize göndermi ler.

— Vah, vah, demek, Halit Pa a'yı pusuya dü ürmü ler, yoksa o kolayca ba vermezdi.

Bunu söyleyen, Halit Pa a'nın köylülerinden bir mi listi.

Köylüye sordular:

— Halit Pa a'yı ehit ettiler, anladık, onun yanında bir manga da adam vardı, onlar ne oldu acaba?

— Vallaha, bilmem. Onlar diyesi ki Halit Pa a'yla bütün adamlarını çiftlikte temizlemi ler. Bana dedikleri bu. Kimse ba ka bir ey bilmiyor.

O gece karargâhta kimsenin gözüne uyku girmedii. Masanın üzerine oturttukları ba a baktıkça dü mana en a ır biçimde sövüp sayıyorlar, bununla da yürekleri se- rinlemedi inden öç almak için üst üste and içiyorlardı.

Ertesi gün, ö le üzeri, bir yenilik oldu. Halit Pa a ile birlikte çiftli e gidenlerden be milis, yara bere içinde dönmü lerdii. Halit Pa a'nın kesik ba ını kar ılarında gö- ren adamca ızlar, çok fena oldular. Halit Pa a ile birlik- te altı ki i ölmü , geri kalan be ki i de bir mucize ola- rak kurtulmu tu Hikâye uydu: Mayısın sonlarında ya - murlu, çamurlu /e zifir gibi karanlık bir gecede Albay Be- kir Sami beyle Albay Kâzım (Özalp) beyi ve arkada la- rını Akhisar'ın tzak köylerinde bırakıp kayıplara kar ı an Kara Osman O ullarından Halit Pa a. 22 Haziran 1919 günü arkasındaki yüzlerce milisle Harmandalı Terke cep- hesini tutmak üzere Akhisar'a çıkagelmi ti. Bundan ön- ceki olaylar da öyle geçmi ti: ttihat ve Terakki'nin Ma- nisa ve dolaylarında en yi it ve sözü geçer adamı olan Halit Pa a, Mondros bırakılmasından sonra yeni hükü- metçe aranan suçlular arasında bulunuyordu. Bunun için de sık sık yer de i tirerek saklanıyordu. Kolordu Kumand- danı Bekir Sami beyle Albay Kâzım beye dek geldi inde bu durumda ve çok tedirgindi. İlk önce genç albaylara yüzlerce gönüllü toplayaca ı üzerine büyük bir umut ve- rerek sonradan sıvı ması ki ili i üzerinde büyük bir dü kırıklı ı yaratmı tı.

Onun o gece ansızın savu masının ba lıca nedeni. ilerleyen Yunanlıların ele geçirece i bölgelerden çoluk çocu unu kaçıırıp stanbulda güven altına almak kaygu suna dayanıyordu. Nitekim, onları dü man çizmeleri dtın dan uzakla tırınca hemen 61. tümen kumandanını bulmu ve onunla Harmandalı Terke cephesinin yaratılması için konu up anla mı tı.

Gerisi, artık kendi bilece i i ti. Biraz zor olmakla beraber etkisi altındaki köyleri bir kez daha teker teker dola mı ve arkasına yüzlerce yi it takarak yeni cepheye yollanmı tı.

Harmandalı Terke cephesi, ilk millî alay kumandanı

Halit Pa a'nın yeniden meydana çıkmasıyla 22 Haziran 1919 da açıldı. Henüz tam bir örgüt kurulmadı ndan milis eratin, yiyece i, içece i, silâha ve cephaneye olan gereksinimi sonsuzdu. Bir tek avuntu vardı: Buralar, Halit Pa a'nın kendi bölgesiydi, kendisine ba lı birçok köyler ve köylülerle birlikte kendi büyük ve zengin çiftli inde cephenin dolaylarında bulunuyordu.

Yalnız, onu tedirgin eden talihsizlik uyd u ki çiftli i u sırada Yunan i gal bölgesinde bulunuyordu. Çiftli e pek uzak olmayan kalabalık ve tepeden tırna a silâhlı Rum köyleri de içlerinde tüneyen Yunan karakollarıyla oralara korku salıyor, yollardan ve da lardan ku uçur muyorlardı.

Papaslı köyünün silâhlılarıyla Yunanlılar, bir sava meydanı haline gelmemesi ve böylece yakılıp yıkılmaması için çiftli i i gal etmemi ler, orasını birlikte sömürmeye bakıyorlardı. Çiftli e yerle tirdikleri Rum ırgatlar, Halit Pa a'yla adamlarının çiftlikten yararlanmaları için geceli gündüzlü göz kulak oluyorlardı. Öte yandan çiftli in Yunanlılarca i gal altına alınmayı i Halit Pa a'yı umutlandırıyor, alayın ilk günlerdeki önemli erzakını ordan sa lamayı kuruyordu. Rum köyelerinin hâlâ kendisinden korkup titredi ini ve çiftli i bu yüzden i gal etmek yüreklili ini gösteremediklerini ve gösteremeyeceklerini sanıyordu. Oysa, Yunan karakoluyla el ele veren Papaslı Rumları, eski dü manları Halit Pa a'yı ya ölü ya da diri ele geçirmeye and içmi lerd i. Çiftlikte eskisi gibi çalı an Türk ve Rum ırgatlar, bir barı dünyasının çocuklarına benziyorlardı. Oysa, çiftlik, eski ttihat ve Terakki'nin bu güçlü adamı için üstü otlar ve çalırla örtülü bir vah i "hayvan tuza ı gibi korkunç ve tehlikeliydi. Onlar, Halit Pa a'nın her zaman ya bir iki muhafızı ya da birkaç silâhlısıyla gezip dola tı ını biliyor, buna göre hazırlanıyorlardı. Onun. bir gün çiftli e mutlaka gelece ini biliyorlardı. Kurdu u milis alayını beslemek için çiftli in zengin olanaklarından yararlanmak isteyece i meydandaydı.

Yunanlılarla Rumlara nın bildi i önemli bir ey daha vardı: E er Halit Pa a'yı tutabilir ya da öldürebilirlerse

Harmandalı Terke cephesi daha kurulmadan çökebilirdi, surdan ki rastgele bir milis kumandanı onun yerini doldu ramazdı.

Böyle de olsa ilk millî alayı kurma sorumlulu unu severek üzerine alan Halit Pa a. onu besleme kaynaklarını da bulmak zorundaydı. Akhisar'da ilk millî müfrezeyi kurmak erefini bo bir lâf olarak benimsemek niyetinde de ildi.

Ethem beyin ondört atlısıya gelip Yunanlılara kar ı ilk direnme örgütünü kurdurdu u günden sonra Akhisar, birdenbire canlanmı . Albay Bekir Sami ve Albay Kâzım (Özalp) beylere gösterdi i kemli i affettirmek istercesine sert parolalar ve silâh akırtılarına çınlamaya ba lamı tı. Akhisar, imdi, bir ay önce sokaklarından kovdu u Kurtulu Sava ı'nın ilk yi it kumandanları yerine ba kalarını ba rına basıyor ve onların çevresinde toplanmaya çalı yordu. Öncelerden beri hiç bir askerî deponun ve subay kadrosunun bulunmadı ı bu sevimli kasabaya Hürriyet ve tilâf partililerin asık suratlarıyla kar ıladı ı bir yı ın mavzer, makineli tüfek ve subay geliyordu. Arka plânda 14. Kolordu Kumandanı Yusuf zzet Pa a ve daha ön plânda 61. Tümen Kumandanı Albay Kâzım bey vardı. Silâh ve cephe onların i aret ve buyruklarıyla geliyordu. Kolordu, bu bölgeye birle tirici bir askerî kumandan olarak Binba ı Hüsnü beyi göndermi ti. Hüsnü bey, bir yandan kolordunun buyruklarını uygulamaya çalı ıyor, bir yandan da Kınık Reddi gal örgütünün temsilcisi olarak çalı ıyordu. Kolordunun gönderdi i silâh ve cephe sayısı arttıkça milis ve askerî örgüt sayısı da artıyordu. Yalnız, hızla geli en silâhlı örgütlere o arada subay gerekme ye ba lamı tı. Hüsnü bey, bunun üzenne stanbul'daki i -siz subay stokuna ba vurmaya dü ündü. Kalkıp stanbul'a gitti. Ali Nadir Pa a'nın 17. Kolordusundan ayrıl mı olan subaylardan on be ini beraberine alarak 14 Haziran 1919 da Akhisar'a döndü. Her müfrezenin milis kumandanının yanında böylece birer de askerî kumandan

bulunmu oldu. Bir alay olarak bir araya toplanan bu küçük müfrezelerin kumandanı Halit Pa a'ydı.

* «

Halit Pa a, 7 Temmuz 1919 ak amı, yanına on atlı ve birkaç da yük hayvanı alarak Yunan i gal bölgesinde kalmı olan çiftli ine do ru yola çıkmı tı. Çiftli e baskın yapacak, yiyecek namına ne bulursa çuvallara yükleyip hayvanların sırtına vuracak, alayına yeti tirecekti. Issız ve sapa patikalardan sessizce ilerleyen küçük silâhlı müf-reze, gece yarısı çiftli e girmi , bütün gizli ambarlardaki yiyecekleri çuvallara doldurmaya ba lamı tı.

Ne var ki Halit Pa a'nın silâhlı adamlarıyla çiftli e geldi ini gören bir Rum ırgat, hemen tembihli oldu u üzere çiftli in güneyindeki Papaslı köyüne ko arak ha-ber verdi. Papaslı'nın her an tetikte bulunan Rum mi lisleriyle Yunan karakolu davrandı. Be altı yüz evlik ko-caman Papaslı köyünde binlerce ki i oturuyordu. Bütün erkekler, yediden yetmi e silâhlıydı. Manisa'nın i galinde, Türklerin bo altıp kaçıramadı ı silâh ve cephane depo-larını ya malamı lar, tepeden tırna a silâhlanmı lardı. Si-lâhlandıktan sonra da bo durmayarak Papaslı'nın dolay-larındaki Türk köylerine saldırmaya ba lami lardı.

Habercinin getirdi i haber üzerine bütün köy ayak-lanmı , yüzlerce silâhlı milis, birkaç koldan çiftli in üze-rine yürümeye ba lamı tı. Çiftli i, çok kalabalık bir mi-lis gücüyle ku atmayı kararla tıran Rum milisleri, on ki-ilik bir Türk milisine kar ı çok üstün sayıda milis çıka-rabilmek için Mütevelli ve Koldere köylerinden gelen mi-lislerle de birle mi , birkaç yüz ki ilik bir sava çı yı nı meydana getirmi lerd! Çiftli e giden bütün yollar tutul-mu tu. Çiftli in yalnız bir yanı serbest bırakılmı tı ki ora-sı da büyük ve geçilmez bir bataklıkla çevrilmi ti.

Bu yüzlerce ki ilik Rum milisi, geceye in çiftli e sal-dırmayı göze alamamı , tuzaktaki bu küçük ve de erli avlarını çi çi yemek için sabahı bekleme lerdı.

Halit Pa a müfrezesi, i e yarar pek çok eyi hayvan-lara yüklemi , afak sökerken geri dönmek üzereydi ki birdenbire çepeçevre tarlalar ve a açlıklar arasından bir

cayırtıdır kopmu tu. Halit Pa a, sarıldıklarını, hem de çok kalabalık bir dü manla sarıldıklarını anlayınca evlerin içine saklanıp ordan savunmayı buyurmu tu. Böylece, binde bir kurtulmayı dü ünebilirlerdi. Gizlendikleri evin üzerine ya mur gibi kur un ya iyordu. Güne do mu , a açların, çalılıkların ve tümseklerin arkasından durmadan kur un ya dıran Rum milislerinin ba ları iyice seçilmeye ba lamı tı. Rum milisleri, Halit Pa a'ya her kur unla birlikte bir de sunturlu sö üntü yolluyorlardı.

Halit Pa a, milislerine, rastgele kur un atmamalarını, ancak her kur unda bir ki iyi vurabilmek u runa teti e dokunmalarını buyurmu tu.

Rumlar kar ıdan :

— Halit Pa a, teslim ol, ordan sa çıkamayacaksın! diye ba ırıyorlardı.

Halit Pa a da :

— Yi itmeniz gelip teslim alın! diye kar ılık veriyordu.

Halit Pa a le adamları, gerçi dü mana kar ı saat larca dayandılar, birçok Rum milisini yaraladılar ya da öldürdüler. Ne var ki dü man, bitip tükenecek gibi deildi. Gittikçe yapıya daha çok yakla mılar, solumaları duyulacak duruma gelmi ti. Halit Pa a, birkaç yerinden yaralanmı tı. Yanıba ında kanlar içinde birkaç da ehit yatıyordu. Halit Pa a, can alacak yerlerinden yaralı olarak inerken son cephanesi tükenmi ve sa kalmı olan arkada larına :

— Çocuklar, dedi. Rumlar bataklık tarafını bo bıraktılar. Ordan kaçtılamayacağım sanıyaıar. Burda tav an gibi ölmemiz gerekmez. Bir kez talihinizi o yanda deneyin. Binde bir de olsa o yol kurtulu a çıkabilir. Bataklıkta gömülüp gitmek, burda u canavarların eline dü üp derimizi yüzdürmekten yüz kez ye dir. imdi, birer birer çalılıkların ardında kaybolun. Yalnız, son kalan cephanelerinizi bana verin. Siz gidinceye dek dü manın dikkatini buraya çekeyim. Çok kan kaybediyorum. Ölmek üzereyim. Bana öyle geliyor ki bu bataklık sizi ölümden kurtaracak. Haydi, Allah'a emanet olun. Alaya gidebilirsiniz.

bütün arkadaşların gözlerinden öpün. Bizler için dua etsinler.

Sa kalan be milisle Halit Pa a. Rumların üzerine son kurunlarını ya dırarak onlara savunmanın sürece ini anlatmak istediler. Sonra, birer birer bataklı ı çevreleyen sık sö üt, i de a açları ve üzerlerinde mosmor böürtlenlerin görüdü ü böürtlen dikenlikleri arasında gözden uzakla tılar. Rum milis kumandanı o yanı bütünüyle bo bırakmı tı. undan ki ordan kaçılmayaca ı kanısın daydılar.

Be ki i, i de kokularıyla burcu burcu kokan, kurba a, yılan, leylekle dolu bataklı ın küme küme yükselelen tehlikeli ye illikleri arasında uzakla tı ı sırada Halit Pa a, hâlâ parmaklarındaki son takatla teti e dokunuyor ve meydana gözükmek yürekli ini gösteren tek tük dü mana son kurunlarını yolluyordu. Ölümün sarholu u, gövdesindeki kur un yararalarının üzerine afyonlu bir toz serperken boynundan ve omuzlarından içeri dalan birkaç dü man kur unu daha, onu yi itlerin daha yıllarca dü mana kur un ataca ı sava meydanlarının canlıları arasından sonrasız aldı götürdü.

*

mm

Yüzlerce Rum milisi, tüfek seslerinin kesilmesinden sonra savunucuların cansız yattı ı yere girdiler. Be Türk milisiyle Halit Pa a'nın kanlar içindeki ölülerini, birer mezar soyguncusu dikkatiyle soydular. Tüfeklerini, cephanesi tükenmi armalarını, bıçaklarını, çakılarını, tabanca' larını, paralarını, tütün tabakalarını, çizmelerini, cepken ve pantolonlarını aldılar ve onları orda don gömlek bırakıp gitmeden önce Halit Pa a'nın kafasını keskin bir bıçakla ensesinden kesip almayı unutmadılar. Milislerin ço u onu tanıyordu. Hepsi, ölüler, arasında görünce sevinç çı lıkları attılar.

Halit Pa a'nın ba ın! bir fasulye sıırı ina geçiren Rum milisleri, küçük müfrezenin hayvanlarını da önlerine katarak zafer arkılarıyla Papası'ya yollandılar. Üzerinde ye il sinek bulutları vızıldayan kesik ba ı, köyün sokaklarında saatlarca gezdirerek sevinçli na ralar attılar ve

sonra, bu ba ı yakalayıp getirdikleri bir Türk köylüsüne vererek Akhisar'daki alay karargâhına gönderdiler.

Halit Pa a ile öbür ehit arkadaşlarının öcünü almak için and içen milli müfrezeler, çabucak toparlandılar. Hazırlanan müfrezeler, Terke 'ten Koyuncuali'ye gönderildi. Burca, iki taburlu bir milis alayı örgütlendirilerek bunun bir t:ıburu Burunören'e yerle tirildi. Alay kumandanı Halit Pa p'nın yerini Ali efik bey aldı.

Koyuncuali millî tabur kumandanlığına Tirezade s-mail bey. Burunören tabur kumandanlığına da Murat bey atanmıştı. Daha sonra. Ali efik beyin yerini smail bey almış, onun yerine de Mehmet bey atanmıştı. Bu arada, alaya kırk erlik bir de süvari takımı katıldı. Bu atlılar ikiye bölündü. Yarısı alayın emrinde alıkonarak öbür yarısı Burunören taburu emrine verildi. Bu ba ıbozuk milis örneği, güttleri arasına yeniden yeniye karışan Birinci Dünya Savaşı'nın usta ve tecrübeli subayları, bunlara karşı göz arasında gerekli emirler vermek için çalışıyordu. Geri plânda. Akhisar'ın içindeki karargâhta Osmanzade Hamdi bey, örgütün güçlenmesi için çalışıyordu. Albay Avni bey de bu karargâhın en çalışkan militanlarından. Bölge kumandanının yokluğunda onun yerine bakıyordu.

Böylece günden güne palazlanmaya başlayan Akhisar millî alayı, bir ay önce ehit edilerek başı kesilip kendilerine gönderilen eski ve yeni it kumandanları Halit Pa a'nın öğününü dilerini gıcırdatarak bekliyordu. Gerçi onlar, başı düman Yunanlıları tepelemek için hazırlanıyorlarsa da hemen yanılardaki bu yerli düman kırıntısını, Papaslı köyünün bu yerli canavarlarını edebe ça ırmayı ve böylece yeni it kumandanları Halit Pa a'nın öcünü bir ayak önce almayı da iyice kafalarına koymuşlardı. Öyle ki hep bu dolayların çocuğu olan bu savaşçılar, sanki Papaslı'dan öğün almak için yaşıyorlardı. Halkı silme Rum olan bu köy, aç kurt sürüleri barınan vahşi bir ormana benziyordu. Yanından, uzaktan geçen her Türkü çi çi yemek istercesine üzerlerine atılıyor, vuruyor, kırıyor, öldürüyorlardı. Bu köy milisleri, artık, yüzde yüz

dü mandan yana, yüzde yüz dü mandı. On yi it Türk sava çısının üzerine yüzlercesi birden varmıştı. Yalnız Papaslı'da bir Yunan kıtası da tünemi, karakol görevi görüyor, dolaylarındaki Rum köylerinin milis örgütlerini e-
tiyor, sava ve «büyük ödürüm» günü için yeti tiriyordu.

*

»*

Halit Pa a ile arkadaşlarının çiftlikte ehit edilmesi üzerinden bir ay, üç gün geçmişti. 10 A ustos 1919 gününü 11 e ba layan geceV Burunören taburu iki makinelili tüfekle gereçlenmiş olarak güneye doğru yürüyüşe geçti; bunlar, Papaslı köyünü kuzeyden ku atacaktı.

Burunören taburundan ayrılan küçük bir fedai grubu da bombalarla gereçlenerek Alibey köyünden geçip Çal da ı üzerinden dolaarak Papaslı'nın yüz metre güneyindeki tepelere yerleşti. Koyuncu bölüklerinden meydana gelen mürettep büyük grup da Mihaili Halit Pa a çiftlikleri yönünde yürüyerek Papaslı'yı doğudan çevirdi.

Bombalı fedai grubu sabahın alaca karanlında hayaletler gibi birdenbire köyün önüne kazılmış düman siperlerine bombalarını savurdular. Meydana gelen büyük karaklıktan ve gürültüden yararlanan öbür büyük sava çı grupları, düman siperleri üzerine atıldılar. Siperlerdeki Rumlar, az zaman içinde kurunlarla oldukları yere mihlandı.

Sava çı gruplar, birkaç dakika sonra, kendilerini köyün sokaklarında buldular. Bütün köy halkı, korkudan evlerine kapanmış, kapılarını, pencerelerini sınıksız kapamıştı. Türk baskıncılarının üzerine damlardan, köy evlerinden, pencerelere yerleştirilmiş namlulardan kurun ya ıyordu. Kediler, köpekler, tavuklar ve büyük bahayvanlar da can korkusuyla sava sola kaçıyorlardı.

Sokak sava ı süredursun, Manisa, Mütevelli ve Koidere'de yerleşmiş olan Yunanlılar, se irterek Papazlı Rum larının ve ordaki Yunan karakolunun yardımına geldiler. Düman yardımı gelecek yollar üzerine yerleştirilen engelleyici milis grubu, dümanın büyük üstünlüğüne dayanarak çekilmek zorunda kaldı. Köyü ve düman siperlerini ele geçiren Türk milisleri, gelen düman yar

dımcısının üstünlü ü altında ezilmemek için dü man ölü-
lerinin silâh ve cephanelerini yüklenerek geri çekildiler.
Yalnız, bu çekili düzgün olmadı. Epeyce yi it. Yunan
makinalı tüfeklerinin ya mur gibi ya an bol mermili atı -
larıyla ilk kurtulu ehitleri arasına katıldı.

ehitler listesinde bir subay, on üç er vardı. Yunan
karakolunun bütün atlarını ve katırlarını birlikte sürük-
leyip götüren baskıncılar, yine de sevinç içindeydiler. Alay
kumandanlarını ehit eden bu azgın ve korkunç dü ma-
na iyi bir kötek atmışlardı. çlerinde büyüğü yi itlik kev-
seri, gürül gürül akmaya ba lamı tı. Artık, Yunanlıları
yeneceklerine inanıyorlardı. Bir ay önce Akhisar, Manisa
bölgesini kasıp kavuran korku rüzgârı, bir avuç yi itin
ba rında kırılıp gerilemi ti. Yunan askerleriyle azgın Rum
milislerinin ölülerini ç i neyerek karargâha dönen bu bir
avuç subayla Türk milisi, dü manın önüne durulmaz ve
yenilmez bir canavar olmadı inı herkese gösterdi. Ulu-
sal kurtulu sava ına giden kırmızı ve sivri granitlerle
örtülü yol, artık sava çılara altın ve gümü le dö enmi
cennet yolları gibi çekici ve dümdüz görünüyordu.

*

»*

Akhisar alayı, çevreye korku salan Papazlı köyünün
Rum milislerine ve Yunan karakoluna ilk kötü i attıktan
sonra, silâhını alan yeni gönüllüler, üçer be er karargâha
damlamaya ba ladılar. Koyuncu millî alayının eratı ça-
bucak iki yüz elliye yükseldi. Her gönüllü. Papazlı'ya in-
dirilen amaran yarattı ı pırıl pırıl bir umut damlasından
ba ka bir ey de ildi. Elde edilen iki a ır makinalı tüfek,
yeni satın alınan hayvanlara yüklendi; böylece meydana
getirilen yem bir takım. Burunören'deki milis gücüne ka-
tılmak üzere yola çıkarıldı.

Azimli köyündeki Mehmet bey müfrezesi, Papazlı'ya
indirilen amardan yüreklenerak Tatar'daki dü mana Sa
ruhanlı üzerinden saldırdı. Ordaki Rum milisleriye Yunan
karakolunu darmada in etti. Mehmet bey, Tatar'da ka-
rargâh kurarak dü man yönünde siperler kazdırdı. Kara
a aç'taki büyükçe dü man birli i. Tatar'a do ru birkaç
kez ke if kolları çıkardıysa da Mehmet bey müfrezesi,

bunları da önüne katıp kovaladı. Bölge kumandanlığı, bir ileri karakol durumuna gelen Tatar müfrezesini daha çok güçlendirdi. Burda Mehmet bey milislerinin başlıca görevi, dümanla sürekli olarak «temas»ı korumaktı. Bölge kumandanlığı, yerle mi gibi görünen cepheyi daha çok daraltmak ve her zaman zehirli bir dikenlik gibi biraz ötede sırtı duran Papazlı'yı bir düman olarak haritadan silmek üzere bir karara varmıştı. Birinci Papazlı saldırısının tadı hâlâ damaklarında olan savaçılar, ikinci kez oraya saldırmak için sabırsızlanıyorlardı.

Yalnız, Papazlı'nın daha önce başına gelen felâket, Yunanlıları uyarılmıştı; burdaki milis sayısını başkaynarlardan getirdiği milislerle arttırdığı gibi 5/42 nci Efsun alayının bir taburu, bir asker makinalı tüfek bölüğü ve bir atlı takımıyla Papazlı'yı güçlendirmiş, köyün çevresindeki egemen sırtlara sağlam siperler kazdırmıştı. Çal dağı üzerinden baskın yapacak Türk milislerini oyalamak, engellemek üzere de Çal dağı üzerindeki kaleyi makinalı tüfeklerle tutturmuştu. 27 Ağustos 1919 günü. Burunören taburu, birinci Papazlı saldırısından sonra oldukça güçlendirilmiş olan Koyuncu Ali bölükleriyle birlikte tipki eskiden Papazlı üzerine yürüdü. Bu arada Tatar'daki Mehmet bey grubu Karaağaç üzerine bir asker taburuna saldırısına başlandı.

Mütevelli yönünden gelmesi düman ünülenen düman yardımını önlemek üzere Papazlı'nın batısına gönderilen bir milis grubu da bu sırada yerine gitmiş bulunuyordu. 27-28 Ağustos gecelerini düman yana yana mak ve saldırıya hazırlamak üzere geçiren savaçılar, günün erken burunlarının ucuna dek sokuldukları dümanın üzerine atıldılar. Birinci Papazlı saldırısının kolaylığının verdiği yüreklilikle ve na ralarla düman siperlerine çarpan milisler, çok yorulmuş bir ateşle karışarak öldüler. Bütün piyade tüfekleri, asker ve yerli makinalı tüfeklerin cayırtısı ve insanı olgun bu day başlıkları gibi biçen sayısız kurunları yanında Mütevelii'nin doğu sırtlarına yerleştirilen düman topları da savaçılarının üzerine korkunç bir salvo ateşini püskürtmeye başlamıştı. Bu sırada Çal dağındaki Yunan

arı makinalı tüfekleri de güneyden saldıran milislerin üzerine ölüm ya dırıyor ve onlara göz açtırmıyordu.

Sava çılarımız, ilk anda çok üstün dü man hazırlı ıyla kar ıla tıklar nı anladılar. Yalnız, Papazlı'nın batısından saldıran sava çılarımız ilk siperlerdeki dü man milislerini temizleni ve onları önüne katıp kovalamaya ba lamı tı.

Bu siperlerden sökülen dü man, köyden çıkarak Mütevellî yönüne do ru kaçmak istediye de orda da Türk milisleriyle burun buruna gelince a aladı. Dü man, öyle daracak bir yere sıkı tırılarak ku atılmı tı ki bir çığı davranı ı yapması da beklenemezdi. Milis kumandanlı ı, haklı olarak bunların teslim olmasını beklediye de teslim olmadılar. Dü manla milislerimiz birbirine pek yakın bulundu undan Mütevellî'nin do u sırtlarındaki dü man topları da artık gürelemez olmu tu. imdi, yalnız piyade tüfekleri ve ara sıra ye nik makinalı tüfekler, gevezelik⁴ edip duruyordu. Saatlar, en de erli saatlar, bo una geçip gidiyordu. Bizimkilere kar ı çalı an saatlar, dü manın ekme ine ya sürüyordu: Dü man yardımı bütün öldürücü araçlarıyla nerdeyse gelmek üzereydi. En önemlisi de milislerimizin fi eklerinin bitmek üzere oldu uydu. Öyle ki dü man yardımı yeti ti inde ellerindeki tüfekleri ancak birer sopa olarak kullanmak zorunda kalacaklardı.

u da vardı ki ku at mi olan Rum milisleriyle Yunan askerleri, bu sırada ecel teri dökmekteydiler. Bu durumda bir asker birli i ancak teslim olabilir ve böylece belki dirimini kurtarabilirdi. Ne var ki Yunan kumandanlı ı, Yunan askerlerinin ör üne her gün tayın gibi u propagandayı sürüyordu: «Türkler, teslim olan Yunanlıları öldürüyor. Teslim olursanız i kencelerle öldürülece inizi bilin.»

Papazlı'daki ku atılmı ı Yunan gücü, gerçi ecel ferleri dökümü se de saatların k3ndi hesaplarına çalı tı ını da biliyorlardı. Biricik umutları, gelecek olan yardımdı.

Saldırı ba layalı üç saat olmu tu. Gün, milislerimizin üzerine devriliyordu. Kumandanlık, emir verdi, milislerimiz, yaralılarını ve ölülerini de birlikte alarak çekildiler.

Rum milisler ve Yunan askerleri, alınlarında nohut gibi ecel terleriyle oldukları yerde kaldılar ve ya amanın güzel oldu unu bir kez daha anladılar. E er milislerimizin tüfeklerinin ucunda birer süngüleri olsaydı, dü man askerleri, hiç bir vakit ya amanın güzel oldu unu dü ünemeyeceklerdi.

ERZURUM KONGRES

19 A ustos 1919 Amiral Wehden Lord Curzon'a mektup, ...Amerika, Trabzon ve Erzurum'u da içine alan bir Ermenistan'ı koruyacak. Buna göre Wilson, Türk otoritelerinden Ermenilerin korunmasını istiyor, yoksa fena olur. diyor.

10 Temmuz, Kâzım Karabekir için oldukça civcivli bir gündü. Trabzon'daki tümenden kötü bir haber gelmişti. Boztepe'deki kırmızı cephanelikte siyasî oldu una ku ku olmayan bir sabotaj yapılmı tı. De irmendere yönündeki erzak ve gereç ambarı yıkılıp çökmü , kom u ma hallelerjjekl yapılar ve evler ço unlukla yıkılmı tı.

Bir subayla üç er ölmü , bir subayla üç er yaralanmı , halktan da on yedi ki i ölmü , yetmi be ki i yaralanmı tı. Bunların be i a ır yaralıydı. Ayrıca dört orçju hayvanı ölmü , on dört hayvan da yaralanmı tı. Ruslardan kalma üçbin be yüz sandık dinamit, epeyce barut, onbe lik üç yüz top mermisi yok olmu tu.

Kâzım Karabekir, artık, ku kulanmıyor, yedi i ekmek gibi biliyordu: Bu sabotaj da, do u sınırında Ermenilerin bir katliam kampanyasına giri meleri de Mustafa Kemal'in do uya gelmesi dolayısıyla ngilizlerin yaptırdı ı rezaletlerdi. Mustafa Kemal'in çevresindekileri korkutarak onu bu bölgeden kaçirtmak dü üncesinde oldukları belliydi.

Bu kuru gürültüye pabuç bırakacak kimse de yoktu. Yarbay Rawlinson bunu anlamaktan uzaktı.

ngilizler, kongrenin yapılacağı gün olarak hâlâ 10 Temmuz'u biliyor ve bu sırada a a ıdan ve yukardan baskı yaparak kongre üyeleri ve onları seçen halk üzerinde panik yaratmak istiyorlardı.

Kâzım Karabekir'e göre Boztepe'deki patlamayı yapanlar, yüzde yüz Pontoslu Rumlardı. Yalnız, üstünkörü bir ara tırmayla bunlar bulunup meydana çıkarılmazdı.

Bu arada Yarbay Rawlinson, Erzurum Kongresi'nin yapılmaması, yapılırsa Mustafa Kemal'in buna alınmaması için bütün gücüyle ve her türlü silâhı kullanarak çalışıyordu. Kongre yapılır da Mustafa Kemal de bu kongreye alınırsa i lerin çok kötüle ece ini, yani, do unun i gal edilece i tehdidini savuruyordu.

Raı/vlinson'un el altından oynadığı bütün bu oyunları Kâzım Karabekir, bütün dikkatiyle izliyordu. Rawlinson'un doğu sınırı üzerinde Ermenileri Türk ve müslümanlara saldırtıp onları yı nıla öldürtmesi haberi, Erzurum halkı üzerinde kötü bir etki yapmaya başlamıştı. Halk birbirine :

— Aman, ne olur, ngilizleri darıltmayalım. ngilizler, her türlü fenalı ı yapabilirler! demeye başlamıştı.

Bu türlü lâfların dahi bir ngiliz propagandası oldu unu anlayan Kâzım Karabekir, bir kar ı propagandayla bu ngiliz zehrine bir panzehir yaratmaya çalışıyordu :

— Ben, diyordu, Erzurum millî kararından sonra Ermenilere lâzım olan terbiyeyi verece im. Bunu ngilizler de haklı görüyor. Pontosçulara gelince, onların ba ını kaldıracak kuvveti yok. Sarıkamı 'ı aldıktan sonra öksüz çocuklar kasabası yaparak binlerce yetimi orada toplayacağım. Kars'ın ormanlarından Erzurum ve arkın odun ihtiyacını bedava verece im.

Sonra, Yarbay Ravlinson'a bir yazı yazarak gönderdi. Bunda Pozat ve Mecitli köyleri halkının Ermenilerin eliyle nasıl kesilip öldürüldü ünü, gidip gözleriyle görmesini. Karakurt yönünden gelen makinalı tüfek ve tüfek ate i

seslerinin herkesi nasıl üzdü ünü ve kayguya dü ürdü ünü söylüyordu.

12 Temmuz'da Beyazıt bölgesinde de bir Ermeni ke if kolu, bir postamıza saldırmı ve püskürtülmü tü.

Yine 12 Temmuz'da, Erzurum'a gelmeye ba layan delegelerden birkaçı, karargâhta Kâzım Karabekir'i görme-ye gittiler. Pa a, onlara yüreklendirici güzel sözler söyledi :

— Kıtaatımız kongrenin emrine hadim olacaktır, dedi, memleketimizi ve istiklâlimizi kurtarmak için esası siz kuracaksınız; itilâf kuvvetleri, bir i yapacak halde de ildir; en sonra Ermeniler ve Rumlarla kar ı kar ıya kalaca ız ve onlarla mücadele edece ız; bunu da Türk milleti nasıl olsa ba aracaktır. En mühimi, kongre ile millî birlik ve millî kuvvetin gösterilmesidir. Bunları büyük bir ilgi ile dinleyen delegelerin arasında bu ara bir ba kı mıldadı ve bir a ız konu tu :

— Orduya artık, lüzum yoktur, dedi. Herkes silâhını evinde ta ısın, harplık i kalmamı tır.

Bunları sabırla dinleyen Kâzım Karabekir'in yüzü öfkeden kıpkırmızı kesildi. Bu adamı, hiç görmemi ti ve tanımıyordu. Gazap haline gelen öfkesini güçlûkle yenerik :

— Siz kimsiniz ve bu fikri nereden aldınız? diye sordu. Delege, öyle kar ılık verdi :

4 Ben, Sürmene murahhası avukat ve gazeteci Ömer Fevziyim. Harbi umumi oldu bitti. Artık, hâlâ harp fikri memleketi tahrip eder. Kanaatimdir. Orduya lüzum yoktur. Orduları da ıtmalı!

Kâzım Karabekir, içinden unları geçirdi: «Erzurum Kongresi'ne gelenler arasında böyle bir zehirli dima ın bulunması ne kadar vahim!»

Sonra, Ömer Fevzi'nin yüzüne kar ı, uzunca bir uyarıcı konu ma yaptı; elbette bu bir azarlamadan ba ka bir ey de ildi. Sözünün sonunu öyle getirdi :

— Hudut üzerinde Ermeni topları patlarken, Erzurum Kongresi'ne gelen bir murahhasın böyle bir fikrini bir daha izhar etmemesi lâzımdır.

<•

Pa a, elinden gelse bu yılını tutup ayaklarının altında ezmek isterdi, ne var ki onu bir halk yı nını seçmi - ti, bu halka duydu u saygı yüzünden böyle bir ey ya - pamazdı. Kim bilir, adamca ız, belki de durumu henüz kavramamı tı. Belki, gerçe i gördükten sonra aklı ba ina gelebilirdi.

Kâzım Karabekir. 13 Temmuz'da delegelere bir kar - ı ziyaret yaptı ve onların moralini güçlendirmek için öy - le konu tu:

— Ne stanbul hükümeti, ne de itilâf devletleri, kor - kulacak kuvvetler de ildir; ya amak ya da ölmek kararı sizin ellerinizdedir.

Karadeniz kıyısı delegeleri de itilâf devletlerinin do - nanmasından korkuyorlardı. Onları yatı tırmak ve moral - lerini güçle tirmek üzere birkaç söz söylemek zorunda kaldı:

— ngiliz milleti, do u i lerine karı mıyor; karı mak istemiyor; ngiliz hatipleri bir ngiliz neferinin dahi bur - nunu kanatmayacaklarını haykırmaktadır; bunun için de bugün ngiliz donanması, bostan korkulu undan ba ka bir ey de ildir.

Delegeler, do u bölgesi kumandanının a zından böy - le güzel sözler i itince pek sevindiler ve bu sevinçlerini pa aya duyurmaktan da ayrı bir sevinç duyular.

Mustafa Kema ve Rauf bey, hâlâ üzgün ve asık yüz - leriyle dola mak ve görünmekten kendilerini olamıyorlar - dı. Kâzım Karabekk, onların içindeki son üzüntü ve kay - gu kırıntılarını da silmek için her ikisine de birer güç ve - rici yazı yazdı. Mistafa Kemal'e yazdı ı yazı uydu :

— Hidemat ve fedakârlı ı bütün cihanca müselle m olan ve ordu ve m letin mabeliftiharı bulunan zatı sami - lerinin istifaya mecburiyetlerinden dolayı ahsım ve kol - ordum son derece müteessirdir. Yalnız, gayei mukadde sei milliyemiz için mücadeleden hiç bir an geri durulma - yaca ı hakkındaki va'di samileriyle müteselli oldu umuzu arz ile vatan ve milletimiz için her türlü mesaide Cenabı Hak'kın muvaffakiyetler ihsan buyurmasını tazarru eder

ve kolordumun ihtiramat ve tazimat mahsusasını takdim eylerim efendim.

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva
Kâzım KARABEK R

Eski Bahriye Nazırı Rauf beye de unu yazdı:

— imdiye kadar vatana pek anlı ve erefli hide mat ifasıyla milletimize kıymetli sahifeler yazdıran zatı sa mileri gibi bir recülü hükümetin, vatan ve milletin saadet ve selâmeti için bir fert sıfatıyla çalı mak üzere bütün varlı indan vazgeçerek Erzurum'u te rif ve bu gayei mu kaddese u runda her türlü fedakârlı ı ihtiyar buyurması, vatanın istihlâsı için yürekleri çarpan bütün insanlara bü yük bir teselli ve ümit bahsetmi tir.

Herhalde muvaffakiyetlerin ve mülkü millete nâfi hiz metler ifasına mazhariyetlerini Cenabı Hak'tan temenni eyler, ihtiramat ve tazimatı faikamı takdim eylerim.

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva
Kâzım KARABEK R

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal ve Rauf beyle üç lü bir konu mada, sınır üzerinde kanlı oyunlar oynayan Ermenilerden söz açarak öyle dedi:

— Ermeniler, çok sunardılar. ngilizler, mütareke mu cibince diye toplayacakları silâhları ve mühimmatı Erme ni arazisinden geçirmekle Ermenilerin maneviyatını yük selterek Erzurum'a yürütmeye çalı ıyorlar. Erzurum Kon gresi esnasında bir taarruza maruz kalmaklı ımızı da dü ünerek icap eden hazırlıkları yaptım. 15 Temmuz'da hu duda kadar giderek kıtaatı tefti ve tatbikat yaptıraca ım.

Esas projem: Elviyel Selâse'nin istirdad, Ermenilerin silâhtan tecrid ve Ermenistan'ın rehine olarak i galini ilk fırsatta tatbik etmek.

Mustafa Kemal:

— Bu hareketi muvaffakiyetle yapaca ına ümidin var

mı? Ne kadar zamandır Ermeni ordusunu da itabilirsin? diye sordu.

— Geçen sene emen aynı kıtaatla aynı arazide muvaffakiyetle yapmış tım. Ermeni ordusunu fena hırpalamış tık. Gerçi, külliyyetli silâh, cephane almaktadırlar. Fakat, manen gerek ahsımdan, gerekse Türk askerinden yıldırdılar. Ba ka bir hükümetten yardım görmezlerse bir buçuk iki ayda meseleyi hallederim.

Bugün için bir taarruzlarını muvaffakiyetle defederim.

Bol eviklerin imalî Kafkasya'ya girmesiyle Ermenilerin münferit kalacaklarını kat'î görüyorum. te, bu fırsat, kaçırılmamalıdır. E er ngiliz kıtatı kamilen Kafkasya'dan çekilirse, Bol evikler Kafkaslara girmeseler dahi Ermenilerin yine yalnız kalacağını ümit ederim. Gürcülerle anlaşılabiliriz; onların derdi Batum'dur.

Mustafa Kemal, bu dü ünceleri do ru buldu unu söyledi.

Kâzım Karabekir'in imdilik kararı, Ermeni saldırısını beklemektir. Ermeni ordusu, istilâ için Türk sınırlarından içeri ilk adımlarını atar atmaz hemen kolordusunu onların karısına dikecek ve hazırladı ı plânı rahatça uygulayacaktı :

• Kâzım Karabekir, 15 Temmuz'da otomobille birlikleri denetlemeye çıktı. Dokuzuncu ve on ikinci tümenleri gözden geçirdi. Ak amleyn de Horasan'da on ikinci tümen karargâhında kaldı. Ermenilerin korkunç katliamlarına karşın halkın moralini yükseltmeye çalıştı.

17 Temmuz'da Erzurum'a aöndü. 17 18 Temmuz gecesi daha önceleri hazırladı ı bir oyunu uyguladı: Beyazıt garnizonundan fedai dört subay ve üç erden meydana gelen Yüzba ı Halil bey müfrezesini Nahcivan bölgesine sözde asker kaça ı olarak geçirtti. Bunlar, Nahcivan'daki Türk ve müslümanları kesip asan Ermenilerin korkunç zulümlerine karşı manevî bir güç yaratmaya gittiler. Ermeni zulmü, sınır bölgesinde sürüp gidiyordu. Türkiye'ye sı inan yedi evlik Akçakale göçmenini Ermeni memurları snırda tepeden tırna a soymuşlardı.

' Kâzım Karabekir, kula ina gelen bütün bu olayları Yarbay Ravvlinson katında durmadan protesto ediyorsa da Ravvlinson, kös dinlemi gibi duruyordu. Pa a, bununla da kalmayarak bunları açık telgraflarla istanbul hükümetiyle beraber her yana yazıp bildirmekte gecikmiyordu.

Kâzım Karabekir, her Cuma günü Kars kapısı alanında yaptırdı ı jimnastik oyunlarına yediden yetmi e bütün Erzurum halkının katılmasını sa lıyor, böylece ehirde büyük bir kımıldama meydana getiriyor, halkı da böylece birli e alı tırıyordu. Böyle günlerde Erzurum, kendi kendine yeten bir site görünü ü alıyordu. Erzurum halkının yaptı ı bu canlı jimnastik hareketlerine ve türlü oyunlara kongreye gelen delegeleri ve Mustafa Kemal'in karargâhını da ça ırıyor, böylece yakılıp yıkılmı , ufuklarında Ermeni topları gürleyen, ba ında türlü ngiliz dolapları dönen bu çileli ve rahatsız ehir felekten bir gün çalıyor ve dertlerini, kaygularını unutuyordu. Hele 18 Temmuz'da pa anın verdi i müsamere, yokluk içinde yaratılmı bir varlık denebilecek güzellikteydi. Ancak, hürriyet ve ba ımsızlı ı içinde bir de e lenmek isteyen bir ehirde böyle sevinçli ve hareketli bir gün geçirebilirdi. Kâzım Karabekir, bu e lenceyi ak amleyn de uzatmanın yolunu buldu: Kolordu gazinosunda, Mustafa Kemal'in karargâhıyla bütün delegelere enfes bir ölen ve müzik konseri verdi.

Bu güzel günü sanki büsbütün sevince bo mak istercesine, stanbul'dan, Harbiye Nezaretinden güzel haberler de gelmi ti: Bol evikler, Dobrice'ye girmi ti. ki Fransız tümeni Bol eviklere katılmı , bu yüzden Fransız makamları öbür askerlerini de bu tehlikeli bölgeden çekip götürmü lerdı.

talyanlar da yenilmi lerdı. Bulgarlardan Dobrice karılı ında yardım istemi lerdı. Macarlar Vidin'i i gal etmi lerdı. Batı Trakya'da bir Bulgar tümeni, üç Yunan tümeninin saldırısını püskürtmü tü. Amiral Kolçar, Bol evikler kar ısında yenilmi ve pek çok esir vermi ti.

ölende ve konserde Mustafa Kemal, Rauf bey ve Kâzım Karabekir, hep bu güzel ve umutlu haberler üze

rinde konu up türlü yorumlarda bulundular: Türkiye'nin sınırlarını bir çember gibi ku atan itilâf ordularının kalıntıları, türlü zorlayıcı nedenlerle çekilip gidiyor, böylece, Türkiye kıyılarına yapılması akla gelen itilâf ordularının çıkarma birlikleri gittikçe zayıflıyordu. Kâzım KarabekirMn dedi i gibi, kuvayı milliyecilerle henüz elde kalan Türk ordusu kadrolarının yalnız do uda Ermeni, batıda da Yunan ordusuyla kar ı kar ıya kalaca ı anla ılıyordu. Türk milleti, yalnız sopalarla bu iki küçük saldırganı tepeleyebilirdi. Mustafa Kemal, henüz hasta oldu undan içemiyor, sa ından solundan buram buram tüten mis gibi anason kokusunu koklayarak sarho oluyordu. Evet. zaman, kim ne derse desin, Türkiye için çalı ıyordu. Eh son zafer Türklerindi.

Kâzım KarabekirMn, Mustafa Kemal'in yerine 3. ordu (9. ordu, sonraki bir emirle 3. orduya çevrilmi ti) Müfetti li ine atanmasından iki gün sonra. 23 Temmuz'da Erzurum Kongresi, parlak enliklerle ve ordunun büsbütün göze çarpan deste iyle açıldı. 23 Temmuz hürriyet devrimi bayramı da mahsustan kongrenin açılı gününe rastlatılmı ve yapılan büyük enliklerin me rutiyet bayramı için mi kongrenin açılı ı dolayısıyla mı oldu u su götürür bir durum almı tı. Erzurum halkı, bu enliklerin neden yapıldı ını yakından biliyordu. Onlar, bayramı kongrenin açılı ı erefine Sapiyordu.

Kâzım Karabekir, «Sansaryan» Ermeni okulunu «dayatıp dö etmi » ve kongrenin burda yapılmasını sa lamı tı. Kongrenin yapılmaması için stanbul hükümetinin üstüste gönderdi i emirler Kâzım Karabekir'e vızgelmi ti. Bütün resmî memurlar törene katıldı ı gibi, açılı töreninde kolordu bandosu da ne eli ve co turucu mar lar çalmaya ba ladı. Bütün kongre üyeleri Sansar/an okuluna girerken Kâzım Karabekir'in ihtiram kıtasınca selâmlandılar. Böylece, Türk ordusu da halkın ihtilâl liderlerini saygıyla selâmlayarak onun yanıba ında oldu unu korkmadan ve çekinmeden herkese göstermi oldu.

«O gün Erzurum'un en güzel günlerinden biriydi. Gök bulutsuz ve koyu mavi. Dumlu da ından esen serin bir

imal rüzgârı ovayı yalıyor ve bu bin yıllık Türk ehline bir tazelik veriyordu. Sabah saat on birde ba layacak olan kongrenin üyeleri erkenden imdiki yapı usta okulunun yerindeki «pek mütevazi mektepsin bahçesinde kurulmu çadırlar altında toplanma a ba lamı lardı.

Bütün yüzlerde esaslı kararlar vermeye hazırlanmış insanların ciddiliği görünüyordu. Erzurum Müdafaayı Hukuk Derneği, bu yapının küçük bir odasında geçici bir büro kurmuştu. Derneğin ücretli kâtipi Çevri efendi, her zamanki ciddiliğiyle gözlerinde gözlükleri masasının önüne oturmuş, üyelerin bir cetvelini dolduruyordu.

«Pek mütevazi mektepsin takriben on iki metre genişliğinde ve yirmi metre uzunluğundaki salonun duvarlarına çam tahtasından bir reis, iki kâtip kürsüsü yapılmış ve açılı günü için bu kürsüler halî seccadelerle örtülmüştü. Salonun diğer kısmına yüzleri kürsüye doğru gelmek üzere basit ve yine çam tahtasından mektep sıraları dizilmişti. Duvarlar, pencereler çıplaktı. Gözü ve gönülü oyalayacak ne bir resim, ne de bir yazı vardı.»

Bütün delegeler, ömürlerinde ilk kez çok önemli bir işle karşılaşmış olduklarının dü ünceliliği ve ayrıcalığı için heyecandılar. Bahçede grup grup toplanıp öteden beriden konuşuyor, sonra kongre salonunu görmek için içeri giriyor, çıkıyorlardı. Hemen herkes, kendilerine ikram olunan çay ve kahveleri okulun bahçesinde ayakta içerek yarılarındaki en önemli işle girişmek üzere hazırlanıyordu.

Bu sırada, birkaç çift atın ritmik ayak sesleri işitildi ve üç güzel araba, okul bahçesinin önündeki yolda durdu. En önde kolordunun «muhteşem» denecek kadar güzeli ve süslü arabası duruyordu. İmdi, bütün delegelerin gözleri o yandıydı. Soluk almadan bekliyorlardı. Ncelmiş, uzamış, sarımsın yüzü, mavi gözleri ve üstündeki mirliva üniformasıyla Mustafa Kemal, ilk önce arabadan indi. Arkasından kırmızı, yuvarlak yüzü ve gülbüz vücuduyla Kâzım Karabekir, inerek onun yanına inip yürümeye başladı. Arkalarından da bir yaver inmiş, onları izlemeye başlamıştı. «Arkadaki arabalardan da Rauf beyle birlikte

Mazhar Müfit, brahim Süreyya beyler ve pa aların ma iyetinden bir iki kurmay subay inmi ti.*

Mustafa Kemal'in pa a üniforması üzerinden sarkan «Fahri yaveri Hazreti ehriyarî» kordonlarına bütün delegeler de i ik duygularla bakıyorlardı. Uzun boylu, çok yakı ıklı ve kara gözlü Rauf beyin sırtındaysa, kendisine çok yakı an koyu renkli sivil bir giynek vardı.

Müdafaayı Hukukçular, hemen ko arak Mustafa Kemal'le Kâzım Karabekir ve Rauf beyi bahçenin ortasında kar ıladılar. Bütün delegeler, iki sıra olarak kongre salonuna giden kapıya açık bir koridor bıraktılar. Mustafa Kemal, bu koridordan geçerken hepsinin ayn ayrı elini sıkıyor ve gerekince alçak sesle bir eyler konu uyordu. Yüzü. içine girdi i i in önemince sertti. Salona giden kapının yanındaki a açların altında bir grupla konu maya daldı. Kongre, on birde ba layacaktı. Dakikalar hızla akıyordu. Bu sırada Kâzım Karabekir ve arkasındaki kurmay subaylar, Mustafa Kemal'i ve delegeleri selâmlayarak arabalarına bindiler ve gittiler.

Saat tam onbirde Mustafa Kemal ba ta olmak üzere Rauf bey, Amasya delegesi Süreyya Yi it ve bütün delegeler salona girerek yerlerini aldılar. «Mustafa Kemal Pa a, ön sıralardan birinde oturan Erzincan delegesi eyh Hacı Fevzi efendinin yanına oturdu.»

«Delegeler arasında en ya lısı Trabzonlu Eyüp o ullarından zzet beydi. zzet bey, Erzurum Müdafaayı Hukuk'una bir cemile olmak üzere bu hakkını Raif efendiye bırakmı tı. Raif efendi, kürsüye geldi. Bir iki söz ile kongrenin açıldı nını ve bir ba kan seçilmesi gerekti ini bildirdi. Seçimden önce iran delegesi müftü Hasan efendi, çok güzel Türkçe bir dua okudu. Bu da kongreye manevî bir hava getirdi.

Kongreden önce birçok mırın kırın edildi i halde yine de Mustafa Kemal, oy birli iyle ba kan seçildi. Ba kanlık kürsüsüne çıktı. Açılı nutkunu okumak üzereydi. Üzerinde yine pa a giyne i vardı. Askerlikten resmen ayrıldı ı halde sırtındaki pa a giyne ini ve padi ahın fahri yaveri oldu unu gösteren atafatlı kordonları henüz çt

karıp atamamı tı. Bunun iki türlü nedeni vardı: Bir kez, sırtına giyece i bir kat sivil giyne i yoktu. Sonra, kendisindeki pek köklü bir dü üncenin emrindeydi; bu türlü resmî üniformalarla büyük etki yapılabiliyordu. Amaç için de her ey me ru oldu una göre birkaç gün daha bu büyük etkili giyekten yararlanmak günah mı olurdu?

Mustafa Kemal, ne yazık ki, daha a zını açıp bir çift söz söylemeden ilk kafa tutma ve kar ı gelme olayıyla kar ıla tı: Gümü hane delegesi Zeki bey ona :

— Pa a, evvelâ arkanızdaki elbisenizi ve gö sünüzdeki kordonunuzu çıkarın da sonra riyasete ba layın. Tahakkümden korkuyoruz, dedi. Bu sözler, koca salonda buz gibi bir hava yarattıysa da ya ay ı süresince pek çok irikiyim hasımlarını ve rakiplerini kolayca gö üslemesini bilmi olan Mustafa Kemal, ufak bir duraklamadan sonra öfkelenmenin yeri olmadığını anladı ve derin sesiyle elindeki kâ ittan açılı nutkunu okumaya ba ladı.

— Muhterem murahhas efendiler!

Kongremiz heyet riyasetine âcizlerini intihap eylemek suretiyle gösterilen asarı itimat ve teveccühe hassaten te ekkür ederim. Bu münasebetle bazı maruzatta bulunmak isterim.

Efendiler!

Tarih ve hadisatın evkiyle, bilfiil içine dü tü ümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç ve müteessir olmayacak hiç bir vatanperver tasavvur, edilemez.

Harbi umuminin sonlarına do ru milliyetler esasına müstenit vaadler üzerine hükümeti Osmaniyemiz de âdilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye talip oldu.

stiklâl u runda namus ve ehametiyle dövü en milletimiz, 30 Te rinisani 1334 te (1918) imzalanan mütarekename ile silâhını elinden bıraktı.

Devletlerin ahsiyeti mâneviyesi ve vaziülimza murahhasların namusu zatileri zaman ve kefaletinde bulunan i bu mütarekename ahkâmı bir tarafa bırakılarak itilâf devletleri kuvayı askeriyesi payitahtı saltanat ve makam celili kilâfet olan stanbul'umuzu i gal etti. Gün geç

tikçe artan bir iddetle hukuku hilâfet ve saltanat, hay-
siyeti hükümet, izzeti nefsi millimiz tecavüz ve taaddi-
lere u radi. Tebaayı Osmanîye'den olan Rum ve Ermeni
anasırı, gördükleri te vik ve müzaheretin netâyiciyle de
namusu millimizi cerihadar edecek ta kınıklardan ba-
layarak nihayet hazin ve kanlı safhalara girinceye kadar
küstahane tecavüzata koyıldular. Fakat, derin bir tele-
hüf ile itiraf etmeliyiz ki, bu cüretler, sekiz aydanberi.
birbirini takiben mevkii iktidara gelen, murakabeyi milli
yeden azade hükûmatı morkeziyenin, birinin di erinden
daha fena olarak gösterdi i zaaf ve âciz asarından ve
payitahtta ve bazı matbuatta görülen pek mezmum ih-
tirasattan ve vicdanı millînin inkâr, kuvayı millîyenin ihmal
olunmasından nâ i vüs'at bulmu tur.

Salifülarz esbap ve payitahtı saltanatın da mahsur
ve tamamiyle murakabeye tâbi kalması yüzünden artık,
bu vatanda mukaddesat ve mukadderata sahip bir kud-
ret ve iradei millîyenin mevcut olmadı i zehabı bâtilı hü-
kümran olmu ve cansız bir vatan, kansız bir millet ne-
lere müstahak ise bimuhaba onların tatbikatına itilâf dev-
letlerince ba lanmı tır.

nkisamı vatan mevzuu bahis ve karar olarak vilâ-
yatı arkiyemizde «Ermenistan», Adana ve Kozan hava-
lisinde Kilikya namlarına Ermenistan, garbî Anadolu'nun
zmir ve Aydın havalisinde Yunanistan, Trakya'da payi-
tahtımızın kapısına kadar kezalik Yunanistan, Karadeniz
sahillerimizde «Pontos» krallı i ve ondan sonra kaian ba-
kiyei aksamı vatanda da ecnebi i gal ve himayesi gibi
artık 650 senedenberi müstakilen saltanat sürmü ve ta-
rihi adlü celâdetini . vaktiyle Hindistan hududuna, Afri-
ka'nın ortasına ve Macaristan'ın garbine kadar yürütmü
olan bu milletin esarete, kölelik payesine indirilmesi ve
nihayet, bu devletin sahifei tarihini kapatarak mezarı ebe-
diyete defnetmek gibi insaniyet ve medeniyetle ve alel
husus milliyet esasatıyla kabili telif olmayan emeller, cayı
kabul ve tasvip bulmu ve görölüyor ki tatbikat devresi
de ba lamı tır.

. Bu tatbikat, bu anda gözümüzün önünde hazin bir

surette cereyan ediyor. zmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde imdiye kadar binlerle anaların, babaların, kahramanların, çocukların revan olan hûnu pâki. Aydın gibi Anadolu'muzun en güzide bir ehrinin Yunanlıların zalim ve ate in tahribatına kurban olu u, muhtelif aksamı memleketin talyan ve saire i gali altına alını ı ve dahile do ru elim bir surette muhaceret yapılması, elbette gayreti Allah'a ve gayreti jnilliyeye dokunmu tur.

Efendiler!

Malûm hakayıktandır ki: Tarih, bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiç bir zaman nkâr edemez. Binaenaleyh, böyle bir nikabı batılın arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler, muhakak mahkûmu iflâstır. Ve te bütün bu menfur zulümlerden ve bu bedbaht tacizlerden, tarihimize kar ı reva görülen haksızlıklardan mütessir olan vicdanî, millî, nihayet sayhayı intihakını yükseltmi ve müdafaayı hukuku milliye ve muhafazayı hukuku milliye ve müdafaayı vatan ve Reddi lhak gibi muhtelif namlarla ve fakat, aynı mukaddesatın temini sıyaneti için tebarüz eden millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik ebekesi haline girmi bulunuyor. te, bu ebekeyi azimkâranenin vücuda getirdi i ruhu celâdettir ki, mübarek vatan ve milletin mukaddesatını tahiis ve himayeye müstenit son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik ettirecektir.

Efendiler!

Vaziyeti umumiye ve hususiye hakkında,cümlenizce malûm olan bazı hususatı burada tekrar hatırlatmayı fa ideden kâli bulmuyorum:

A) Dört aydan beri Mısır'da istikbali millinin temin ve istirdadı için pek kanlı vakayi ve ihtilâlât devam ediyor.

Nihayet, ngilizler tarafından blttevkif Malta'ya götürülmü murahhaslar tahliye olunmu ve Paris sulh konferansına azimetlerine muvafakate mecbur olmu lardır.

B) Hindistan'da istiklâl için vasi mikyasta ihtilâller oluyor. Maksudı millîlerine vusul için bankalar, Avrupa müessesatı. demiryolları bombalarla tahrip ediliyor.

C) Afganistan ordusu da ngilizlerin milliyeti imha

siyasetine karşı harbediyor. İngilizlerin bel ba ladıkları hudut kabailinin dahi Afganlılara i tirak etti ini ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dahile çekilmeye mecbur oldu unu İngiliz gazeteleri itiraf etmişlerdir.

D) Suriye'de ve Irak'ta İngilizlerin ve ecnebilerin tahakküm ve idaresinden tek mil Arabistan hali galeyandır. Arabistan'ın her yerinde ecnebi boyunduruğu redd olunuyor. Yalnız refah ve saadeti memleket için ecnebinin iktisadî, ümranî, medenî vesaitinden muavenete nza gösteriliyor.

Ba dat ve am içtimai umumîleri her tarafa bu kararı ne retmiş tir.

E) Ahiren, devletler arasında hasıl olan rekabet mü nasebetiyle İngilizlerin Kafkasya'dan kamilen çekilmesine karar verilmiş ve tatbikat bir müddettenberi başlamıştır. Talyan kuvvetlerinin Batum tarikiyle Kafkasya'ya gelmesi mukarrer ise de Talya'daki ve Kafkasya'daki ahvali dahiliye münasebetiyle bu kararın tatbikinden korkuyorlar.

F) stiklâli millilerini tehlikede gören ve her taraftan istilâyâ maruz kalan Rus milleti, bu tahakkümü umumiye karşı bütün efradı milletin kudreti mü terekisiyle çarpıpıp ve umumun malûmu oldu u veçhile bu kuvvet kendi memleketleri dahilinde galebe çalmı ve kendi üzerine musallat olan milletleri de dairei nüfuz ve sirayetinde almakta bulunmuştur.

G) imdi Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan birbirleriyle ittihat ederek mevcudiyeti milliyeleri aleyhine yürümek isteyen Denikin ordusunu harben tazyik ve Karadeniz sahiline sürmüştür.

H) Ermenistan'a gelince: Bir fikri istilâ perverde eden Ermeniler, Nahcivan'dan Oltu'ya kadar bütün ahali is lâmiyeyi tazyik ve bazı mahallerde katliam ve yomagerlikte bulunuyorlar. Hudutlarımıza kadar isiâmlan mahva mahkûm ve hicrete mecbur ederek vilâyatı arkiyemiz hakkındaki emellerine do ru emniyetle takarrüp etmek ve bij" taraftan da dört yüz bin oldu unu iddia eyledikleri Osmanlı Ermenisini bir istinatkâh olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.

Karadeniz'in garp tarafındaki vakayie gelince: Macar ve Bulgarlar memleketlerinin mühim bir kısmını isti Jâ etmek isteyenlere kar ı bütün mevcudiyeti milliyele riyle çarpı ıyorlar.

Meriç nehri garbinde, yani Balkan Harbi'nden evvel devletimizin malikânesi olan garbî Trakya'nın Bulgarlardan alınarak Yunanlılara verilmesi düveli itilâfiyece karar gir olmasından na i harekâtı tatbikiye ba lamı ve Yunan i gal kuvvetlerine kar ı Bulgar kuvayı milliyesi tarafından takviye edilen Bulgar kuvvetleri, garbî Trakya mın ta kası dahilinde verdikleri muharebat neticesinde müteadit Yunan fırkalarını defetmi tir.

Vaziyeti hususiyemize gelince: Daha dersaadetten çıkmadan evvel vatan ve milletin çarei tahlisi hakkında birçok ricali mes'ule ve muktedire ile görü ülmü tü. Payitahttaki müneveranın ve din ve devlete hizmetleri mes buk zevatı âliyenin mesaii masrufeleri kıymettar olmak la beraber tesir ve murakabe altında mahsur bir muhit, kendilerini daima tehdit ve akamette müteessir etmektedir. Her halde mukadderata hâkim bir idari milliyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu'dan müntazardır. Buna istinadendir ki bir ûrayı millînin vücudunu ve ancak kuvvetini iradel milliyeden alacak mes'ul bir hükümetin mevcudiyetini talep etmek, bilhassa son zamanlarda payitahtın hemen tekmil tabakatı mütefekkirini için bir fikri sabit halini almı tir.

urada acıklı bir hakikat olmak üzere arzedeyim ki memleketimizde külliyetli Ermeni parası ve bir çok propagandalar cereyan ediyor. Bundaki gaye pek a ikârdır ki hareketi milliyeyi akîm bırakmak, amali milliyeyi felce u ratmak. Yunan, Ermeni amalini ve bazı aksamı mühimmei vatanı i gal gayelerini te kil etmektir. Bununla beraber, her devirde, her memlekette ve her zaman zuhur etti i gibi bizde de kalp ve asabı zayıf, gayrı müdrik insanlarla beraber vatansız ve aynı zamanda refah ve menfaati ahsiyesini vatan ve milletin zararında arayan esafil de vardır. ark umurunu tedvirde ve zayıf noktaları arayıp bulmakta pek mahir olan dü manlarımız,

memleketimizde bunu adetâ bir te kilât haline getirmilerdir.

Fakat, mukaddesatının gayei necatiyle çırpınan bütün millet, i bu tarihi azim ve mücahedesinde her türlü mevanii muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir.

Bütün bu gayeleri istihsal için vakfı amal eyleyen milleti necibemizin içinde bir ferdi millî gibi çalıktan mütehasıl zevk ve mubahatı burada ükran ve mefharetle arzeylerim.

En son olarak niyazım udur ki Cenabı Vacibülamâl hazretleri, habibi ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve diyaneti celilei Ahmediye'nin ilâ yevmülkiyam harisi esdaki olan milleti necibemizi, makamı saltanat ve hilâfeti kibriyayı masun ve mukaddesatımızı dü ünmele mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun!.. Amin!

*

Mustafa Kemal'in nutku, birçok yerlerinde alkılanması sa da bittikten sonra, genel bir alkı , okunan nutkundo rulandı nı gösterdi. Sonra, birkaç komisyon seçildi. Bu cetvelleri, derne in sekreteri olan Dursun olu Cevat bey kaleme aldı.

Bu sırada, bir delege «Te kilâtta kaza idare heyetlerinde kaymakamların reislik ve askerlik ube reislerinin ikinci reislik, vilâyetlerde valilerin reislik ve ahzı asker daire reislerinin ikinci reislik vazifelerini görmelerini» önerdi.

Oysa, Müdafaayı Hukuk, halkın ba rından fı kırımı bir örgüttü. Bu delegenin ileri sürdü ü dü ünceyi benimsemek, örgütü daha imdiden bürokratların ya da Osmanlı devletinin eline vermek demektir. Belki de dalgınlığa geldi inden Rauf bey de bu dü ünceyi benimser görününce i in rengi de i ti. «Rauf bey, kongreye kendini çok sevdirmi ti. Hal ve tavrı, mütevazili i, azalara saygı ve sevgi telkin etmi ti.»

in derinlerini dü ünemeyen birkaç delege daha bu dü ünceyi benimsemekte gecikmedi. Bunun üzerine Er

zurum ve Trabzon örgütleri, ipin ucunu elden kaçırmamak için davranmak zorunda kaldılar.

Hemen her iki örgütün hatipleri söz alarak kürsüye çıktılar. Birinciler, tezlerini öylece savundular: Onların örgütü bir halk örgütüydü ve bü biçimde korunmalıydı. Sonra, kaza ve vilâyetleri yöneten yüksek mülkiye memurları, hep stanbul hükümetinin adamı ve onun emrindeydi. Bunların eline verilen örgütün yozlaşması ve ilk sahiplerinin elinden kurtulması belki de ilk sahiplerine karşı dönence idi meydana geldi. Bu, en sonra yavaş yavaş yürüyen bir ihtilâl davranışıydı. Hiç bir ihtilâl örgütü böyle amaç tutulan kimselerin adamlarına emanet edilebilir miydi? Bu, örgütün daha ilk adımında ölümü demek demeydi de neydi?

Müdafaayı Hukukçuların karışındakilerin de bir tezleri vardı: Eğer dedikleri gibi yapılacak olursa Anadolu'daki hükümet memurları daha ilmden örgüte bağlanmayacaklardı. Sonra delegeler hep halktan seçileceklerinden ve çoğunlukta da bulunacaklarından bir tehlike düşünülemezdi.

ki grup, böylece sert bir tartışma sürdürmekteydiler ki Mustafa Kemal, duruma el koymanın gerektiğini anladı ve hemen oturuma bir saatlik ara verdirirdi. Ufak bir operasyonla kongrenin gövdesinde kangren olan bu küçük parçayı kesip atmakta gecikmedi. Bu sorunun yalnız Rauf, Servet, Kâzım, Necati ve Dursunolu Cevat bey arasında konu ulmasını istedi. Bunlar, işi komisyon odasında tartışmaya bağladılarsa da bir adım ilerlemedi. Her iki grup da düşünmesini iddetle savunuyordu. Mustafa Kemal, bu sırada komisyon odasına girdi: Rauf beyi aradan çıkarmakla bu işin tavsayacağını biliyordu. Bunun için tartışmayı biraz dinledikten sonra Rauf beyi odanın bir köşesine çekti ve yine de Cevat beyin işi itebileceğini bir sesle ona şöyle dedi •

— Raufcu um, ısrar etme, bu mesele bana o kadar ehemmiyetli görünmüyor. Biz, bir iken be , be iken bin olmak istiyoruz. Tekliflerini kabul et, kırılmasınlar.

Bundan sonra, tartışma yeniden başladı. Mustafa

Kemal, biraz daha dinledikten sonra ortaya :

— Lütfer çabuk bitirinde toplanalım! diyerek odadan çıktı gitti.

Rauf bey de i i tatlıya ba lamanın gerekti ini anlamı ve tartı mada sivri bir uç olmaktan çıkmı tı. Böylece, Müdafaayı Hukukçuların korktuktan tehlikeli dü ünçe de karar duamuna gelmeden gürleyip gitti.

Cevat bey ve arkadaş ları da durumu kurtarmak için kimi sözcük ve tümcelerde ufak tefek de i iklikler yaparak nizamnameyi ortaya sundular ve bu oldu u gibi benimsendi.

Nizamname konu uldu u sırada önemli bir olay daha meydana geldi.

Ömer Fevzi bey, Giresun delegeesi Doktor Naci bey ve birkaç arkadaş ıyla birlikte kongreye Müdafaayı Hukukçuların hazırlamı oldu u nizamnameyi baltalayıcı bir tasarı sundular. Bir siyasî parti tüzü ünü andıran bu tasarı, **Toplayıcı** olmaktan çok da iticiydi. Müdafaayı Hukukçu ar gibi Mustafa Kemal ve arkadaş larının da dü ün dü ü gibi, bu tasarı, salt kongreyi ba arısızlı a u ratmak üzere eytanca dü ünülmü tü. Bunu dü ündürecek nedenler de eksik de ildi. O günlerde Yarbay Ravlinson da Erzurum'da bulunuyordu. Bir dolaplar çevirdi i kususun! uyandırıyor. Kongre delegelerinden kimisiyle konu up görü tü ü de gözden kaçmamı tı. Mustafa Kemal'in, kendisinden ku kulandı nı anlayan Ömer Fevzi ve arkadaş larının çıkarmak istedikleri gürültü. Müdafaayı Hukukçuların iddetli kar ı koymalarıyla bastırıldı; kongre, yine normal gidi ine ba ladı.

Ömer Fevzi bey, avukat ve gazeteciydi ve korkunç bir ttihatçı dü manıydı. Dünya sava ı içinde Rumların sürülmelerine, Ermeni azınlı nın sürülüp öldürülmesine kar ı pek çok atıp tutmu ve ttihatçıların dü manlı nı üstüne çekmi ti. Deli men tabiatlı bir adam olan Ömer Fevzi bey, ttihatçı dü manlı nda o denli ileri gitmi ti ki memleket u runa olumlu bir söz söyleyen, dü mana kar ı direnmek isteyen her yurtseveri bir ttihatçı ve vatan haini olarak görüyordu. Ömer Fevzi bey, bütünüyle

İstanbul'un etkisi altında ve onların gizli görevlisi olarak Erzurum'a gelmişti. Bütün niyeti delegeler arasında propaganda yapıp panik yaratarak kongreyi daıtmak, Kâzım Karabekir'le Mustafa Kemal'i elleri bõründe ortada bırakmaktı. Daha ilk günlerde Kâzım Karabekir'in karısında yaptı ı çıkı la mimlenmi , imdi de kongreyi baltalamak üzere birkaç arkada ıyla sundu u u ursuz öneri ile Mustafa Kemal'ce mimlenmi bulunuyordu. Kurtulu Sava ı süresince Ömer Fevzi'nin daha birçok oyunları görülecektir. Yalnız, bu önerinin kongreye sunuldu u, Mustafa Kemal'i hemen uyardı tı. Bu zehirli mantarın türünü ve gücünü ö renmek merakına dü erek hemen o akşam Ömer Fevzi'nin yatıp kalktı ı odanın penceresine vararak camı tıklattı. Ömer Fevzi, Mustafa Kemal'in geldi ini görünce a ırdı. Etekleri zil çalarak kalkıp kapıyı açtı. Mustafa Kemal, durgun ve bir eyler belli etmeyen sesiyle:

- Bir çayını içmeye geldim, Ömer bey! dedi. .
- Buyurun, pa am; ho geldiniz.

Mustafa Kemal, odaya girip bir kö eye oturdu. Hal hatır sordu. Havadan sudan konu tular. Ömer Fevzi de bir tartı ma kapısı açmaktan dikkatle sakındı. Demli çaylar geldi, içtiler ve kar ılıklı sigaralarını tüttürdüler. Mustafa Kemal de dikenli bir konu üzerinde durmadan konuklu un bitmesini bekliyordu. O, bu ziyaretten çok bir ey beklemiyor, yalnız, niteli ini, dü ünü yapısını çok derinden sezdi i bu tehlikeli adamı, ufak tefek tanı ıklık afyonuyla uyu turup pek zararlı olmaktan çıkarmaya çalı yordu. ki eski dost gibi kar ılıklı konu tular. Ömer Fevzi, elden geldi ince saygılıydı. Mustafa Kemal'in uzun te bihi dakikalar boyunca tek ba ına sessizli i bozmak üzere sakırdıyordu. Konu tukları konular pek dikenli olmamakla birlikte yine de epeyce eyler üzerinden kıvılcımlar çıkararak geçtiler. Geç vakit, Mustafa Kemal, yatakhanesine döndü ünde konu tu u adamın ba ı ezilecek zehirli bir yılan oldu unu anlamı tı.

Ertesi gün de Ömer Fevzi bey kongreyi dinamitlemek isteyen arkadaş larıyla sundukları önerinin tartı masını

gürültü ile yapmaktan çekinmediler. Mustafa Kemal, hiç sesini çıkarmadan onların patirtisini uzaktan uza a dinledi. Yine, gecenin karanlı ında Ömer Fevzi'nin camını taklattı:

— Ömer Fevzi bey, bir bardak çayını içmeye geldim.

— Buyurun, pa am!

Yine kar ılıklı oturan iki adam, içlerindeki öfkeyi ve hırıcı gizleyerek çaylarını içtiler, havadan sudan konular. Mustafa Kemal, kırk yıllık ahbap gibi onun elini sıkarak ayrıldı ında horoz sesleri Erzurum'un koyu karanlı nı sıcak sesleriyle ılıklı bir örümcek a ı gibi örüyorlardı.

*

**

Kongre üyelerinin dinlenmesi için okulun bahçesinde kurulan çadırlardan birinde hararetili bir konu ma vardı. „• Mustafa Kemal, çadırlarında oturup dinlenen, çay kahve içen ve salonda konu ulan konular üzerinde rötular, do rulamalar yapmakla vakit geçiren kongre delegelerini kapılarından ba nını uzatarak selâmlıyor, gönül alıcı, ho sözlür söyleyerek dola ıyordu. Böylece her toplulukla kimi sorunlar üzerinde ayaküstü öyle bir iki lâf ederek geçiyordu. Her türlü konu mada ruhunun derinliklerinde gizlenmi gerçeklerden ve do rulardan birkaçının tohumunu serpmekte de kusur etmiyordu. Böylece dola ıp duran Mustafa Kemal, Müdafaayı Hukukçuların toplulu una da u radı. Birisi yeni ajans haberlerini okuyor, öbürleri de dinliyordu. Bu haberler içinde onları en çok ilgilendiren biri vardı ki üzerinde çokça durmak zorunda kaldılar. .

Erzurum'a yeni bir vali daha geliyordu. Ajans, stanbul'dan yola çıktı nı söylüyordu. Bunun adı da Sivas valisinin adı gibi Re it Pa a'ydı. Re it Pa a, yola çıkmadan önce padi ahça kabul edilmi ve ondan direktif almı tı. Erzurum'a her halde babasının hayrına gelmiyordu. Bir eyler yapmak için çirpınaca ı belliydi. Mustafa Kemal, tam haberin üzerine gelmi ti. O, artık, Anadolu'ya her yeni gönderilen valiyi kendisini yakalamak, yapaca ı i leri aksatmak üzere yola çıkmı bir dü man, bir cellât

olarak dü ünüyordu. Ba ka türlü de olamazdı. imdi, artık, sarayla ba a ba , di e di dövü ülüyordu. , diplomasi alanından çıkmı , eldeki güçleri ve kozları kullanmaya gelip dayanmı tı. Saray, onu bir eline geçirirse artık ne olaca ı, üzerinde çokça dü ünme gerekmezdi. Hoca Zeynelabidin'le Nemrut Mustafa Pa a, onu ilk teslim alacak cellâtlar olacaktı. Bunun için Mustafa Kemal, bu i lerde Kâzım Karabekir gibi liberal dü ünemiyordu. Kendisi, artık su götürmez bir ihtilâlciydi. Kâzım Karabekir ise, hâlâ, yapacaklarını legal yollarla yapmayı dü ünüyordu. Bunun için de Mustafa Kemal'le aralarında gizliden gizliye ve kıyasıya bir «mücadele» ba lamı tı. Bunu ikisinden ba ka bilen de yoktu.

Kâzım Karabekir, onun eskiden etkisi altında kaldı ı otoritesini kırıp atacak gücü kendinde bulamıyordu. Mustafa Kemal de Kâzım Karabekir'in elinde bulundurdu u askeri gücü ve onun bu bölgedeki köklü prestijini hiçe saymak tehlikesini göze alamıyordu. Zaten bu denli saçma bir ey de olamazdı. Her iki lider de kendisini dâvanın ampionu olarak görüyor ve ötekini kendi hesabına ve en elveri li biçimde, en verimli biçimde kullanmanın çarelerini arıyordu. Her ikisi de birbirinden korkuyor ve birbirini göz hapsinde bulundurmaya çalı ıyordu. Mustafa Kemal'in Kâzım Karabekir'den olan korkusu açıktı. O. insan ruhunun kanunlarını ovucunun çizgileri gibi yakından biliyordu. Bütün bu karı k mekanizmayı yalnız bir küçümencik dü meye basarak kımıldatabilir, çalı tırabilirdiniz. Bu dü me, hırs denen manivelanın ucundan ba ka bir ey de ildi. Pek çok iyi huylara ve erdemlere sahip olan Karabekir, kendisini tutup stanbul hükümetine teslim edebilirdi. O, Rumelili oldu undan biraz da komiteci gibi dü ünme zorundaydı. En. yakın arkada ı, uykuda ba ını ta la ezebilirdi. Mustafa Kemal, önceden beri Kâzım Karabekir'in, hırslarını maskeleyen ve frenlemekteki beceriklili ini yakından biliyordu. Hiç. do uda ayrı bir devlet kurmak isteyen ve bunun için eline kimi olanaklar geçirmi olan bir adam. bu olanakları ve hükümetme araçlarını, kendisinden daha yüksek erdemlere

sahip olsa bile. tutup bir **ba kasına** kendi eliyle verir miydi?

Kâzım Karabekir. Mustafa Kemal ve Rauf bey gibi iki «a ır sıkleti» Erzurum'a, aya ına dek getirmi ve dâvasında kullanmak için ilk adımı atmıştı. Yalnız, kendisinden daha üstün güçlere sahip oldukları hemen anlaşılan bu iki adamı, daha çok Mustafa Kemal'i nasıl «idare» edecekti? O, olup bittileriyle tanınmış bir kumandan, ele avuca sızmaz bir zekâydı. Bunun için bir günlük ya ayını tam bir kontrol altına aldırma istedi i Mustafa Kemal'in hizmetine Ali Çavuş diye birini verdi ti. Mustafa Kemal'in öyle çok tecrübeleri vardı ki daha ilk günden bunu. kendisini gözetlemek için yanına verdiklerini anlamı ve ürkmü tti. Hem ihtilâlcı, hem cesur, hem de biraz ürkek ve korkak olmak zorundaydı. En yakın arkadaşından kullanılmak ve herhangi bir komploya kar ı her zaman uyanık ve hazırlıklı bulunmak gerekiyordu.

Kâzım KarabekirMn hâkim oldu u bölgede Mustafa Kemal'e sırasında destek olacak hiç bir kuvvet yoktu. Binde bir belki ile bir komploya ya da bir tehlikeye kar ı kendisini koruyacak hiç bir kuvvetinin olmay ı, bir ihtilâlcı bilinciyle, onu dü ündürmekten uzak kalmıyordu. Deli Halit beyin, Bayburt'ta saklandı nı ö renince ondan yararlanmayı dü ündü. Onu eski ikinci ordudan tanıyordu. Bu son derece atak ve yürekli **adam**, stanbul hükümetine tutuklu olarak istendi inden Kâzım Karabekir, onu **Bayburt'ta** gizlenmeye kandırmıştı. Böylece yararsız bir adam olarak orada bekleyip duruyordu.

Mustafa Kemal, Halit beyi görmek istedi ini Kâzım Karabekir'e söylemiş, o da 10 Temmuz'da onu Erzurum'a çağ ırtarak Mustafa Kemal'le görüşürmü tti.. Mustafa Kemal, sonradan Halit Pa a olan bu Halit beye salt can kaygusuyla öyle demi ti:

— Sen de, ben de menkûbuz. stanbul hükümeti bizi istiyor. Günün birinde Karabekir bizi tahtelıfz stanbul'a gönderebilir. kimizin istikbali aynı dü ünmeye ve aynı çalı maya bizi mecbur ediyor. Karabekir'e itimat etme.

u ifreyi al, icabında arkta vaziyete hâkim olmanı temin et. cabında talimatı ve i leri sana yazarım.

Mustafa Kemal. Deli Halit denen bu yi it askerle öyle böyle anla mı gibiydi. Tam o sırada azledilen Erzurum Valisi Münir beyin yerine Mithat bey adlı yeni bir valinin yola çıkarıldı ı ö renilmi ti. Mustafa Kemal, artık, stanbul hükümetinin Anadolu'ya gönderdi i her in-sanda bir suikastçı hayali görmeye ba lamı tı. Bunun için bu yeni valinin, i lerini bozmaya geldi ini dü ünmeye ve bunu atlatmaya karar vermi ti. Kâzım Karabekir, onun için iyi bir icra aracı de ildi. O, birçok i leri normal bir devlet ve hükümet mekanizması içinde çalı yormu gibi dü ünüyor ve yapıyordu. Bunun için, Mustafa Kemal, Halit bey, Erzurum'dayken Mithat beyi Erzurum'a varmqdan tutup ters yüz stanbul'a göndermesi için emir vermi ti. Halit bey, üst olarak Kâzım Karabekir'e ba lı oldu undan bunu hemen ona çıtlatmı ve Mustafa Kemal'in vermi oldu u emri uygulaması için ondan emir almı tı.

Mustafa Kemal'in buna kırılmaması ve kızmaması dü ünülemezdi. Askerlikten ayrılmakla beraber o hâlâ kendini hepsinin üstü olarak görüyordu. çlerinde Rauf ve Kâzım Karabekifin de bulundu u önemli bir toplantıda hepsinden bu sözü almı tı. O, rütbesiz de hepsinin ba ı ve kumandanı sayılacaktı. Oysa, imdi Karabekir Pa a, üst bir kumandan görevini Mustafa Kemal'e kar ı da uygulamak için kararlı görünüyordu. Kendi haberi olmadan Halit beyle. Vali Mithat bey i inin konu ulması, onu yalnız öfkelenmemi , gazaba getirmi e benziyordu.

Henüz, bunların, pa ada uyandırdı ı gazap dinmeden Mustafa Kemal, hepsinin üstüne tüy diken bir yeni pot (!) daha kırmı tı. Halit beyin kendisine salıkladı ı ünlü Ebul hindili Cafer bey çetesi eliyle Elazı Valisi Ali Galip'i öldürtmeye kalkmı tı. Cafer bey, Erzurum'dan Harput'a do - ru yola çıkmı ken bunu haber alan Kâzım Karabekir'ce geri döndürülmü tü. Mustafa Kemal, bir valiyi öldürtmek için tek ba ina nasıl karar verebiliyordu? te. bunu Kâzım Karabekir'in akıllı bir türlü almıyordu.

Ordu müfetti li i sorumlulu u kendisindeydi. Bunun

için her eyin ona danışılması gerekiyordu. Mustafa Kemal, neden bundan yan çiziyordu? Mustafa Kemal, Ali Ba ç a vu 'un resmî bir espion oldu unu anladıktan ve do ru lu una inanarak verdi i emirlere Kâzım Karabekir'ce kar ı duruldu unu gördükten sonra kalbine üstüste koydu u mimler gittikçe artmaya ve midesi adamakıllı bulanmaya ba lamı tı.

Kendisini öldürmek için ta Sivas'tan beri hiç olmaz sa dü ünceleriyle hazırlanan ve yarın ba ına büyük bir i açabilecek kıratla bir adam olan Vali Ali Galip'i öldürmek, onun en do al hakkı de il miydi? Bu herif, bal gibi Damat Ferit'in polis köpe iydi. Damat Ferit, u sırada Mustafa Kemal'i eline geçirse asmayacak mıydı? Demek ki Kâzım Karabekir, kendisi üzerinde otorite kurmaya ve açıkçası onu gütmeye hevesleniyordu. Bu da hiç bir vakit olmayacak bir i ti.

te, Dursuno lu Cevat ve Necati beylerin ajans ha " herlerini okudukları çadırda Mustafa Kemal'in aldı ı Va li Re it Pa a haberi, kendisini bu nedenlerden dolayı de rinden ilgilendirmi ti. Bu da yeni bir kaygu kayna ıydı. Çadırdakiilere:

— Bu Re it Pa a'yı içinizde tanıyan var mı? Ne bi çim bir adamdır? diye sordu. Necati bey, onu tanıdı ını söyledi.

— Re it Pa a 1328 yılında Erzurum'da valiydi. O za man bile tükenmi bir ihtiyardı. Niçin sordunuz bunu pa am?

Mustafa Kemal:

— E er i imize zarar verecek bir adamsa Trabzon'- dan stanbul'a iade edelim, ba ımıza i açmasın! dedi.

Bu sırada Rize delegesi Necati Hoca atıldı:

— Pa am üzölmeyin, dedi, icap ederse Kop da ında temizlenir.]

Bu adam, eski ;eteci ve te kilâtı mahsusacılarından biriymi. «Piyerlermit» lakabıyla tanınıyordu.

Yalnız, Piyerlerriit'in sevinci yarıda kaldı. Mustafa Kemal:

Hoöam, ne "diyorsun? dedi. Kuttai tariklik ederek

adam mı vurduraca ız? Bu memlekette hükümsüz adam öldürülmez. Vatanda ancak mahkeme kararıyla cezalandırılır. Devlet adamının böyle dü ünmesi lâzımdır.

Bir ihtilâlcı, hele, pe inde cellâtlar dola ıp duran gerçek bir ihtilâlcı için bu sözler, ku kusuz, bıyıkaltından gülünecek eylerdi. Hiç kimse buna bıyıkaltından olsun gümedi. Hiç kimse onun, iriyarı, yi it, genç bir adam olan kuvayı milliyeci ve eski te kilâtı mahsusacı Ebul hindiii Cafer beyi, Harput Valisi Ali Galip'i öldürtmeye gönderdi ini bilmiyordu. Yalnız, Kâzım Karabekir Pa a, bu sahnedeki dinleyiciler arasında bulunsaydı, bıyıkaltından gülebilir ve legal bir devlet adamı gibi valiyi korumak üzere hemen tedbir almaya kalkardı.

» *

Mustafa Kemal, kongrenin ilk günlerini bir ba arı zinciriyle kapamı gibiydi. İlk önce Kâzım Karabekir'in, «bir Generalin isyanı» olarak dü ünülmemesi için örgütlenmenin, bir halk hareketi olması tezini gizlice çevreye yayması iflâs etmi ve Mustafa Kemal kongreye ba kan seçilmi ti. Ömer Fevzi bey ve arkada larının ku ku uyardırıcı tasarısı püskürtülmü , hocaların «asri» sözcü üne kar ı kıyımı önlenmi , böylece kongre onun büyüüne kapılmı tı.

Yalnız kongreden ayrılıp da en yakın arkada larıyla bulutu unda vicdanını gizliden gizlice acıyla burkan bir i i aç ı a vurdu. Bu, elbise meselesiydi. Gümü hane delegesi Zeki beym «çıkart üstünden u pa a elbisesiyle padi ah yaveri kordonlarını, biz tahakkümden korkuyoruz!» sözleri hâlâ kulaklarında çın çın ötüyordu. Bu söz bir yi itlik, bir mertlik havası ta ımıyordu. Bu, açıkça bir hakaretti. Daha do rusu, gizli, rakipçe ve dü manca niyetler önünde bir paravanaydı. 'Bu, bir klikten geliyordu. Yakında hepsi anla ılacaktı.

Haydi padi ah yaveri kordonlarıyla birlikte pa a giy ne ini de çıkarıp atsın, ne giyecekti? Bu, imdiye dek hiç dü ünmedi i bir eydi. u sırada yeni bir kat giynek diktirmek çok güç bir i ti. Arkada larının kendisine verebilecekleri güzel bir kat giynekleri de yoktu. Böyle konu

ulup dururken eski Erzurum Valisi Münir beyin aklına törenlerde giydi i resmî giyne i geldi. Bu bir jaket atay ile bir raye pantolundu. Mustafa Kemal, içinde büyük bir acı ile pa a giyne ini çıkardı ve bir kenara attı. Kısacık donu ve gömle i ile artık her insan gibi bir insandı. Vücudunu sıkıca saran ve ona güven ve ki ilik veren hava, birdenbire da ılımı ve koca asker, kendini bir bolukta bulmu tu. Ne büyük bir mucizeli emeklerle kazandı- ı bu güzel pa alık giyne iyle bütün madalya ve ni anlan, artık müzelik olmaya mahkûmdu.

Arkada larının yanında törenle ilkin pantolonu aya- na geçirdi. Pantolon bol gelmi ti. Biraz da uzundu. Kara jaket atayı da sırtına geçirdi. çi bir mizah duygusuyla doldu. Caket, uzun yolculuklar, kaygular, tasalar ve hastalıkla daha çok zayıflayıp incelmi gövdesi üzerinden sarkar gibi bir durum aldı. Viyana'da ve Paris'te kendisini rezil eden ci er gibi kırmızı fesi de kafasına yerle tirin " ce aynada kendini pek garip buldu. Bu fesi de ona eski Harbiye arkada ı Mazhar Müfit bey vermi ti. Bu giyne in, bu vücudu yadırgadı ı daha ilk bakı ta anla ılıyordu. Kara sakallı, iri yarı bir adam olan Münir bey, Mustafa Kemal'den biraz da uzuncaydı. Buna da üküdü. Yoksa, koca Erzurum'da don gömlek kalmak i ten bile de ildi.

stanbul'da avuç dolusu para vererek ve özenerek dik- tirdi i kız gibi pa alık giyne iyle padi ahlık kordonlarına bir daha baktı ve padi ahlık kordonları dı ında, bunları yine daha büyük erefle yeniden giymeye içinden and iç- ti. Evet. onlan bir daha giyecekti. Kimbilir, belki de pek yakın bir gelecekte! çinde böyle söyleyen bir sürü neden- ler kayna ıyordu.

Mustafa Kemal, pa alık giyne ini soyundu undan be- ri, artık, kaderi bir Yörük Ali Efe, bir Demirci Mehmet Efe ya da bir Çakırcalı'dan ayırdedilmez olmu tu. stan- bul hükümeti, ona «Ba i» ve «Celâli» gözüyle bakıyordu. Bunların ise her yakalandıkları yerde boyunları vurulabi- lirdi; kanları helâldi. O, hem devlete, padi aha ba kal- dırmı , hem de elinden büsbütün gücü kuvveti alınmı tı. Birkaç arkada ı hesaba katılmazsa, yapayalnızdı. Bütün.

gücünü kendisi yaratmak zorundaydı. Bu da zaman isteyen bir i ti. O da artık, Aydın da larının mavi dumanları arasına karı an zeybeklerden biriydi. İstanbul'dan getirdi i kızanlarıyla burdan kendisiyle katılan dadda lar, iyi direnecek olurlarsa kendisinin de bir efe rütbesine erişece i dü ünülebilirdi. Nitekim Mustafa Kemal, tam bir yıl böylece sembolik güçlere hükmeden bir durumu sürdürmü tü. Bu yüzden de Demirci Mehmet Efe ile öbüj efe ve zeybekler, onç «Büyük Sarı Efe Sarı Zeybek» adını takmı lardı. Büyük Sarı Efe demelerinin nedeni vardı: Batı cephesinin kuvayı milliye sava çıları arasında Mustafa Kemal gibi sansın, mavi gözlü bir yi it sava çı daha vardı ki bu jandarma yüzba ısı Edip beydi. Zeybeklerden büyük bir müfrezenin ba ında bulundu undan ona «Sarı Efe» adı verilmi , Mustafa Kemal'i ondan ayırt edebilmek için de «Büyük Sarı Efe» denmi ti. te, bu da gösteriyor ki Mustafa Kemal, asker giyne ini soyunup bir yana attıktan sonra bir halk adamı, bir efe olmu tu. Efeler, hemen onu sahiplenmi ti. Artık, Anadolu, bir efeler meydana ydı. Her sava çı orda kendi gücüne, zekâsına, te kilâtçılık dehasına göre boy atacak ve kahramanlık dereceleri alacaktı. Mustafa Kemal'in Vali Münir beyden i -reti olarak «İp giydi i bol resmî giynek bile onun bir «Sarı Zeybek» olmasını önleyecek güçte de ildi. O, artık ba kumandanlık üniformasını sırtına geçirece i güne dek bir «Sarı Zeybek», bir «Büyük Sarı Efe» olmak erefini ta ıyacaktı. Onun için de da da kızanlarıyla geçen ve kafası istenen bir efenin içgüdüğü ile davranacak, bütün yanına ina dek sokulan tehlikeleri vaktinde yakalayıp yere vurabilmek için bir efe gibi uyanık bulunacaktı.

Ba kızan durumundaki Rauf beye sonsuz güveni varsa da ayrı bir efe durumunda olan Kâzım Karabekir' den ku kulanması Erzurum'dan ayrılınca da dek sürüp gidece e benziyordu. Ali Ba çavı 'un ki ili inde. Kâzım Karabekir ve onun yakın subayları yattı ı odayı düzinelerle göz olarak ku atmı bulunuyordu ve bu ku kulu eski kumandan da «esen rüzgârdan hiyle sezen» zekâsıyla onların çabalıklarını bo a çıkarıyordu.

— Vali pa a, dediler, dün gerek Ilıca'da sizi kar ılayanlara, gerekse hükümet kona ı önüne toplanan halka «Celâliler»den bahsettiniz. Bununla neyi ve kimleri kas detti inizi lütfen bize söyler misiniz?

E er, devletin istiklâlini ve milletin hayatını koru mak için toplanan ve millet iradesine dayanan kongreyi ve onun erkânını kastediyorsanız bunu iddetle protesto ederiz ve buna kar ı tedbir almak zorunda kalaca ımızı da arzederiz.

Bu dedi ini yapaca a benzeyen iki aydın gencin güç lü konu ması, daha do rusu ültimatı kar ısında Re it Pa a, yelkenleri suya indirdi. Arslan postu birdenbire sırtından dü tü. Bunun altından zavallı bir insan harabesi meydana çıkıverdi.

Bu adam, birçokları gibi ittihat ve Terakkicilerin tek mesini yeyip posa gibi bir kenara atılmı oian eski valilerdendi. Yönünü yöresini anlayıp dinlemeden çok ileri gitti ini anlamı a benziyordu. Sonra ak amleyin onu ziyaret eden eski dostları da onun kula ını bükümü olmalıydılar. Erzurum'da halkla ordunun el ele ve omuz omuz oldu unu bu konu malar sırasında ö renmi oldu u da anla ılıyordu.

Bu durum kar ısında ya Erzurum'daki deveyi güdecek ya da ordan son valilik hevesini almadan çekip gitmek zorunda kalacaktı.

Vali Re it Pa a, tükürdü ünü yalamaktan korkanlardan de ildi:

— Efendim, dedi, size benim sözlerimi nakledenler, beni yanlış anlamı lar. Ben, vakıa bu havalide türeyen «Celâliilerden bahsettim. Fakat, bununla, ba ında devletimizin eski bir ordu kumandanının bulundu u «münevverânî memleketin» toplandı ı heyeti muhteremeyi kastetmedim. Siz de biliyorsunuz ki vilâyetin ötesinde' berisinde birçok e kiya türemi tir. Memleketin asayı ini ihlâl ediyorlar; ahalinin huzurunu selbediyorlar. Ben bunların temizlenmesini kastettim ve padi ahımız efendimizin iradesi de budur.

Vali. bu sözleriyle teslim bayra mı çekmi ti. Bu da imdilik yeterdi. Necati bey, söz alarak:

— Bendeniz, zatîalinizi ta ilk valili inizden beri ta nırm, dedi, ne kadar vatansever oldu unuzu da bilirim. Bunun için de size çok saygım vardır. Vatanseverli iniz gere ince imdi de sizden millî harekete yardım bekleriz. Sonra stanbul'daki hükümete artık zerrece güvenimiz kalmamı tır. Padi ahımız efendimizi aydınlatmanızı bilhassa rica ederiz.

Sonra, valiyi a kınlı ıyla ba ba a bırakarak ayrıldılar. Dursunbey Zade Cevat bey ve arkadaş ları, valiyi bu kadarla da bırakmadılar: Ak amüstü Cevat beyin karde i Sıtkı beyi vali pa anın yanına gönderip i i perçinlemek istediler. Sıtkı bey. ta stanbul'dan beri aynı vapurla ve sonra aynı arabada vali ile ahbablık ederek Erzurum'a gelmi ti.

Onun özelliklerini ve dü üncelerini oldukça ö renmi ti. Sıtkı bey. yeni vali ile derin konu up görü tü; onu adamakıllı uyardı. Valinin yanından ayrılarak do ruca Müdafaa'yı Hukuk'a ko tu. Konu ulanları anlattı. Buna göre. vali artık ellerindeydi. Onu zararsız duruma getirmi lerti.

Re it Pa a. ertesi gün, hemen Kâzım Karabekir'i ziyaret etmekte kusur etmedi ve onunla iki saat görü tü. Artık, ihtiyar vali, Karabekir Pa a'nın direncinin demir çemberine girmi ti. stanbul'la yaptı ı bütün yazı maları ilk önce Kâzım Karabekir'e gösteriyor, sansürden sonra yolluyordu. Re it Pa a, bundan sonra tam bir birbuçuk yıl. Erzurum Kuvayı Milliyesine gerekli bir memur gibi çalı acaktı.

Her ba langıcın bir sonu oldu u gibi Erzurum Kongresi de ba ladı. Çok yararlı ve sa lam kararlar alıp do unun durumunu aydınlı a kavu turduktan sonra bitti. Kongre sürdü ü sûrece Mustafa Kemal liderli ini herkese kabul ettirmi , sivillere ba olabilmek gücünü de göstermi ti. Birçok yerden gelen kar ı koyma ve tehlikeler, elbirliyle savu turulmu , kongre huzur içinde sürüp gitmi ti. Kongre bitti i gece bütün delegeler, ba ta pa alar ve Rauf bey olmak üzere çok sevinçliydimler. Çok zor gibi

görünen bir i i ba armı lardı. Erzurum'un birdenbire çö-
ken yayla karanlı ı, görevlerini bitirmi olan delegeleri
ku tüyü bir yatak gibi koynuna almı tı. Hemen hepsi bir
gönül rahatlı ıyla yataklarına uzanmı , sevinen insanın
biraz da ku kulu uykusu ile uyuyorlardı.

Mustafa Kemal'in karargâh personeli, eski Alman
konsoloslu u olan kona a yerle mi ti. Eski Vali Münir
bey burasını bo altıp stanbul'a gittikten sonra Mustafa
Kemal ve arkada larını Kâzım Karabekir buraya yerle tir-
mi ti.

Gece epeyce ilerledi i halde Mustafa Kemal, brahim
Süreyya beyle oturmu , sigara ve kahve içiyor, donuk
lâmba ı ında parlayan gözlerinin mavisi daha koyu gö-
rünüyordu. Yarı açık pencereden Erzurum yaylasının gece
serinli i giriyor, koyu sigara dumanlarını bir yandan alıp
•götürüyordu. Mustafa Kemal, bir ara kapıdaki emirlerine:

— Çabuk, git bana Mazhar Müfit beyi ça ır, dedi.
Pa a, Süreyya beyle oturuyor. E er uykunuz yoksa sizi
de istiyorlar; kahve içeriz diyorlar, dersin!

Mazhar Müfit bey, biraz sonra odaya girdi. Bütün gün
çalı tıktan sonra gece uykusunu da fedadan çekinmeyen
pa anın hastalanmasından korkan eski vali, bunu ahbap-
ça çıkı ır gibi ona söyleyince, pa a:

— Sen, bunları bırak, korkma, dedi, ben bu hayata
alı ım. Bak, Süreyya ile oturuyor ve kongrenin mukad-
deratı hakkında konu uyoruz. Kahve de ısmarladık. Sen
de bir tane içersin de il mi?

Eski vali de pa a kadar tiryakiydi. Mis gibi kahve
burnunda tutmu tu.

— Tabii! dedi.

Pa a:

— Söyle bakalım, kongre kararlarını sen nasıl bulu-
yorsun? diye sordu.

Mazhar bey, hemen dü ünmeden :

— Muhakkak, çok iyi, dedi. Ancak, ark vilâyetlerine
mahsus bir program halinde. Bakalım, Sivas'ta ne ola-
cak, ne ekil alacak?

Bunun üzerine Mustafa Kemal, aya a kalktı. Bir eliy

le bıyıklarını burarken öbürünü de pantolonunun cebine sokarak:

— Evet, dü üncen do rudur, dedi. Ancak, umumî millî kongre mahiyetinde bir bünyeye sahip bulunacak olan Sivas Kongresi için bir esas hazırlamı olduk. Bu esaslar, Sivas'ta i lenecek ve geni letilecektir. Fakat, ana dâva aynıdır.

Erzurum Kongresi, her eyin ba ında ark vilâyetlerinde muhtelif âmillerle te ekkül etmi bulunan cemiyetleri (ark Vilâyetleri Müdafaayı Hukuk Cemiyeti) sakafı altında bir araya topladı oldu. Bu, çok mühim bir noktadır. Sivas'ta da aynı hedefi tahakkuk ettirmek, memleket müdafaasına ait olarak te ekkül etmi bulunan bütün cemiyetleri tenkit etmek muvaffakiyetini elde etmek lüzumu var. Biliyorsunuz ki bugün muhtelif yerlerde kurulu olarak faaliyette bulunan ondan fazla cemiyet vardır. Münferit çalı malar yerine toplu mesaiyi ikame etmekle hem muvaffakiyet gücümüz artacak, hem de millî irade ve millî mücadele ruhunun sevk ve idaresi bir dima noktasına ba lanmı olacaktır. Erzurum Kongresi'nin en bariz vasıflarından bir de, millî iradeyi her eye hâkim ve her eye üstün kılmak kararıdır.

Vatanın müdafaasını ve millî istiklâli, iradei milliyeye tabi kılmak ve kuvayı milliyeyi bu hüküm altında tutmak prensibi, belki birden ehemmiyeti kavranamayacak basit bir ifade zannolunur. Hakikatte bu, büyük, her türlü zan ve tahminin üzerinde büyük bir dâvadır.

Mustafa Kemal, bunları söyledikten sonra odada bir a a ı bir yukarı dola tı. Sonra, Mazhar Müfit beyin karısına dikildi ve gözlerini onun gözlerine dikerek:

— Memlekette iradei milliyeye hâkim olacak, dedi. Kuvayı milliyeye de bu iradeye tâbi! Hakikat bu olunca neler olmaz?

Sonra daha durgun bir sesle sözlerini öyle uzattı:

— «Asri» kelimesi, hoca efendilerin taassubuna dokundu. Yanlı tefsir ve mülâhazalara kapıldılar. O kelimeyi çıkarmakla iyi ettik. «Asri» kelimesi u mânâya mı, bu

mânâya mı gelir? diye saatlar harcamanın ve yanlı tefsirlere yol açmanın mânâsı yoktu.

Kongrenin, siyasî partiye inkılâbı hakkındaki teklifi reddetmesi de mükemmel oldu. Ben siyasî partilerin bugünkü vaziyet içinde aleyhindeyim. Biz, siyasî partilere de il, millî birli e muhtacız. Böyle felâketli anlarda siyasî partiler, millet beraberli ini bozar. Ömer Fevzi ve, bir arkada ının takriri Bol eviklik yolunu açıyordu. Onun da ittifakla reddi çok iyi oldu. Bunlar, küçük sanılan, hakikatte mühim olan noktalardır. Demin de söyledim: En mühimmi, iradei milliye prensibinin kavranması ve benimsenmesidir. radei milliyeyi millet i lerinde hâkim kılmak birinci gayemizdir. Bu uur, kongrede bütün hâkimiyetiyle kendisini gösterdi.

Erzurum'da ve kongrede gördü üm samimiyet, mertlik ve fedakârlık, azim ve iman, beni, do rusu, çok cesaretlendirdi, memleketimi kurtarmak yolundaki cesaretimi arttırdı.

Erzurum'a ilk geldi im günkü vaziyetimi biliyorsunuz. Ben burada rütbemi, yaveri Hazreti ehriyarili i, resmî mevkiiml, üniformamı attım ve bütün kâinata sinei millette bir fert oldu umu ilân ettim.

Arkada larım da böyle. Üniformalarım, memur olanlar memuriyetlerini terkettiler. Hepsine minnettarım ve hepsinin takdirkârıyım. u halde, ihtirassız, yalnız vatan ve memleket selâmetini gaye edinen insanlar olarak çalışıyoruz. Allah koruyucumuzdur. Mutlaka muvaffak olacağız.

Süreyya bey:

— Muvaffak olduktan sonra dahi i bitmiyor, pa am, memleketin namütenahi çalı maya ve inkılâplar vücuda getirmeye ihtiyacı var! dedi. Böylece de konu daha derinle mi oldu: Mustafa Kemal, memleketin kurtulu undan sonra yapılacak i lerin ba nda Cumhuriyet ilânının geldi ini anlatarak, bunun nedenleri üzerinde uzun uzadıya açıklamalarda bulundu. Sonra, Mazhar Müfit beye:

— Mazhar, not defterin yanında mı? diye sordu.

— Hayır, pa am.

— Zahmet olapak ama, bir merdiveni inip çıkacak-sın. Al, gel.

ehrin koyu sessizli i içinde horoz sesleriyle tek tük köpek havlama ları i itiliyordu. Sabah yakla ıyordu. Cephe ya ayı ında uykuyu, tıpkı Napolyon ve daha ba ka büyük askerler gibi yenmeye alı mı oian Mustafa Kemal için gece ile gündüzün sınırları birbirine karı ıyor ve bunla-rın nerde ba layıp nerde bitti i pek iyi anla ılmıyordu.

* Mustafa Kemal için gece ve gündüzden önce ba lan-mı olan bir i in bitip bitmemesi vardı. O, çevresindekile-re de uykunun pek öyle önemli bir ey olmadı ını davra-nı larıyla sık sık anlatıyordu. Mazhar Müfit bey de onun uykuya pul vermeyen dünyasına girmenin tatlı serüveni çindeydi. Hemen, defteri getirmek için a a ı indi. Eski vali. bir «fatura defteri» tutuyor ve önemsemi i olayları günü gününe bu deftere aktarıyordu. Mustafa Kemal de onun bu gelene ini biliyordu. Günün birinde çok önemli eylerin uçup gidece ini pek iyi bilen pa a, yakın bir ar-kada nın bu defter tutu undan çok ho lanıyordu. Kimi zaman, arkada lar arasında öyle diyerek akala maktan da kendini alamıyordu :

— Hafızalarımız zayıfladı ı zaman, Mazhar Müfit'in defteri çok i imize yarayacak.

Mazhar Müfit beyin defteri getirmesi üzerine Musta fa Kemal, sigarasını üjstüste birkaç kez çekerek :

— Ama, bu defterin bu yapra ını kimseye gösterme yeceksin. Sonuna kadar mahrem kalacak. Bir ben. bir Sü reyya, bir de sen bileceksin artım bu, dedi.

Mazhar Müfit beyi î Süreyya bey de :

— Buna emin olabilirsiniz, pa am, dediler.

Mustafa Kemal:

— Öyleyse önce tarih koy, dedi.

Mazhar Müfit bey, u tarihi koydu: 7 8 A ustos 1919. Onun, tarihi, sayfanın ba ına yazdı ını gören Mustafa Kemal:

— Pekâlâ, yaz, dedi, zaferden sonra ekli Hükümet Cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sualiniz münasebetiyle söylemi tim. Bu, bir...

ki: Padi ah ve hanedan hakkında zaman gelince icap eden muamele yapılacaktır.

Üç: Tesettür kalkacaktır.

Dört: Fes kalkacak, medenî milletler gibi apka giyilecektir.

Mazhar Müfit bey a ırımı tı. Kalem elinden dü tü. a kın a kın Mustafa Kemal'in yüzüne baktı. O da anlam dolu bakı larıyla onun gözlerine bakıyordu. Neden sonra :

— Neden durakladın? diye sordu.

Mazhar Müfit bey, pa a ile senli benli konu acak kadar içten bir arkada tı:

— Darılma ama pa am, dedi. sizin de hayalperest taraflarınız var. Mustafa Kemal bunun üzerine:

— Bunu zaman tayin eder. Sen yaz! dedi.

Be : Latin harufu kabul edilecek.

— Pa am, kâfi kâfi!

Mazhar Müfit beyin a kınlı ı daha çok artmı ve dudaklarından istemeyerek bu sözler dökülüvfermi ti. Sonra sözünün gerisini öyle getirdi:

— Cumhuriyet ilânına muvaffak olalım da, üst tarafı yeter. Bunu der demez de defteri kapayarak koltu unun altına aldı. akanın böylece bitmesini istedi i meydan-daydı :

— Pa am, sabah oldu. Siz oturmaya devam edecekseniz ho ça kalın.

Mazhar Müfit bey, bunu diyerek Mustafa Kemal'in yanından ayrıldı. Yatak odasına gitti.

SUYUN BA INDA EJDERHALAR

*Amiral Robeck'ten Lord Curzona mektup:
Mustafa Kemal'in etkisi git-tikçe yayılıyor.' Sultan, ngiliz otoritelerinden, kuvvet kullanarak milliyetçileri durdurmalarını istedi.*

Sivas Valisi Re it Pa a'nın ba ı, tam anlamıyla belâ-daydı. stanbul hükümetinin yeni Dahiliye Nazırı Adil bey, ifre üstüne ifre göndererek Mustafa Kemal'le Rauf bey üzerine bilgi alıyor, vilâyet sınırlarından içeri girdikleri anda tutulup stanbul'a gönderilmelerini emrediyordu. Son günlerde stanbul'dan öyle komik telgraflar geliyordu ki, pa a kır sakalını ka ıyarak bunları okuyor, gülmekten kendini alamıyordu. Aynı Nazır, Erzurum Kongresi sürüp gitti i sırada gülünç telgraflarıyla orayı da bombardıman etmi ti. Kongre bitip de Sivas Kongresi'nin açılma zamanının yakla ması üzerine Adil bey. h ılımlı telgraflarıyla imdi de Re it Pa a'yı dövmeğe ba lamı tı. Re it Pa a. Dahiliye Nazırının son telgrafına u anlamda bir kar ılıklı vermi , içi de epeyce rahatlamı tı:

— Erzurum'da toplanan Müdafaayı Hukuku Milliyet Kongresi görü melerini bitirmi , da ılmaya ba lamı tır. Mustafa Kemal ve Rauf beyler (!) bütün do u vilâyetleri delegeleriyle birlikte Sivas'ta açılması kararla tırılan ikinci bir kongrede bulunmak üzere Erzurum'dan yola çık-mak üzeredirler. Her ne kadar Mustafa Kemal ve Rauf beylerin (bu terim Dahiliye Nazırındandır) tutulması siz-ce emrediliyorsa da buna Erzurum'da imkân bulunmadı ı gibi burada da imkân yoktur. Bana bırakırsanız ben Si-vas'ta bu i i akıllıca yönetmeye ve memlekete zararlı bir sonuca varmamasına çalı ırım. Bundan ba ka buraca ya-pılacak bir i yoktur.

14 Temmuz 1919 günü stanbul'a yolladı ı bu tel-grafın anlamını dü ündükçe keyifleniyordu. Bu. stanbul'u

akla, mantı a ve gerçe i anlamaya ça ırmak de il de neydi? stanbul'un gözü dönmü tü. Bunun ne dedi ini anlayamazdı.

Re it Pa a, henüz bu telgrafı yollamak üzereyken kendisini görmek üzere birkaç Cizvit papazıyla üç de Fransız subayı gelmi ti. Kendisini makamında ziyaret eden Fransızlar, bo una gelmemi lerdı. Dünya sava ında Fransız Cizvit papazlarının bo altarak gitmek zorunda kaldıkları Fransız okullarını geri istiyorlardı. Bunlar, sava içinde devletin eline geçmi ti ve okul olarak kullanılıyordu. Fransız subayları, papazları desteklemek üzere stanbul'daki Fransız i gal kumandanı Franchet D'esperey'ce gönderilmi ti. Re it Pa a, çok önem verdi i telgrafını telgrafhaneye gönderdikten sonra Cizvit papazlarıyla Fransız subaylarına bir kar ı ziyaret yaptı.

Pa a. papazlar ve genç subaylarla görüş, kahveler içildikten sonra bir zamandan beri Sivas'ta bulunan Fransız jandarma binba ısı Bruno'ca gizli ve ayrı bir konu ma ya ça rıldı.

Bruno, Sivas'ta görevli bir jandarma müfetti idi. Ona tercümanlık yapmak üzere yanına Zeki adlı bir de Türk jandarma subayı katılmı tı. Co u zaman postane gi elelerinde ıslık çalarak vakit geçiren bu Fransız subayı, Türk halkınca pek de terbiyeli bir adam olarak görülmüyordu. Sözde Türk jandarma örgütünü tensikle görevlendirilen bu Binba ı, bir itilâf devletleri casusundan ba ka bir ey deildi..

Valiyi ba ka bir odaya alan Binba ı Bruno, kendisiyle özel olarak görüşmek istedi ini söyleyerek ufak tefek bir ba langıçtan sonra hemen i e geldi:

— Sivas'ta toplanacak kongre, hern devlete, hem de ahsınıza' felâket getirir, dedi.

Bu sözleri Dahiliye Nezareti de zaten çoktan beri geveleyip duruyordu. Bu. Fransa hükümeti namına yapılmı tehlikeli bir tehditti. Hem de bunu kuru bir tehdit saymak aptallık olurdu. Adana, Fransızların i gali altındaydı. Vali. bu sözlerden çok heyecanlandıysa da Mösyö Bruno karısında belli etmedi. Re it Pa a'nın heyecanı tam bir kay

gu ve telâ anlamı taşıyordu. Bu kaygulu dü üncelerle daireye dönen Vali, civcivli günlerin gelip çattığına inanarak kötü bir gece geçirdi. Binbaşı Bruno, Valinin arkasını bırakmak niyetinde de ildi. Mustafa Kemal'in yüzünden Re it Pa a birdenbire önemli insanlardan biri olup çıkmıştı. Binbaşı, bu sefer Re it Pa a'ya unları söyledi:

— E er kongrede Fransa aleyhinde kararlar alınmazsa ve bana da müzakere hakkında do ru ve dürüst olı olarak bilgi verirseniz muhtemel tehlikenin önüne geçebilirim.

te, bu sefer iyi yürekli Valide afak attı. Bu aalam dün ne denli do ru konu mu sa bugün de o denli e ri konu uyordu. Bu sözlerin arkasında bir piçlik gizleniyordu. Binbaşı Bruno, Re it Pa a'nın dü üncesine göre «Kongrenin toplanmasını temin etmek» ve sonra Adana'dan ansızın gelecek Fransız kuvvetlerine kongre azasını tutuklatmak ve vilâyeti i gal ettirmek istiyordu.

Re it Pa a'nın heyecanı, bu dü ünceyle korkuya dön mü tü. Binbaşı Bruno, millî hareketi söndürmek için bir komplo mu hazırlıyordu? Sivas, bu sıra suyun ba ı far zolunabilirdi. O da bu suyun ba ını bir ejderha gibi kesip Türk milletinin son umudunu yok etmek için mi hazırlanıyordu?

Hemen bir polis memuru göndererek eski mebus arkadaşı Rasim beyi ça ırttı. Rasim bey, yarım saat sonra gelece ini söyleyince onu geri gönderip hemen gelmesini rica etti. Sabırsızlıktan çatlıyordu. Rasim bey, önemli bir i oldu unu anlayarak hemen geldi. Ona durumu ve bütün kaygularını anlattı. Rasim bey durgun bir sesle :

— Mustafa Kemal Pa a'ya dü üncelerinizi yazınız. Onun verece i emre göre hareket ediniz, dedi.

Sonra da sözlerine unları kattı:

— O, iyi dü ünür, iyi görür ve musip olan eyi söyler.

Re it Pa a, bu dü ünceyi benimsemekle birlikte, Rasim beyi de bu i e ortak etmek istedi:

— O halde, dedi, telgrafhaneye beraber gidelim, pa aya yazılacak telgrafı birlikte kaleme alalım ve birlikte imzalayalım.

Eski mebus yine sakin sesiyle öyle dedi;

— Fransız Binba ısıyla konu an sizzsiniz. Vilâyetin idaresinden mes'ul olan da sizzsiniz. Benim i itmedi im bir muhaverenin hikâyesine i tirak etmekli im vilâyetin i - gali ihtimalleri üzerine mülâhaza yürütmekli im abes olur. Yalnız u var: Siz telgrafınızda benim dahi vaziyetten telâ a dü tü ümü yazabilirsiniz. Ben de mebuslukta tanııp sevi ti imiz Erzurumlu Hoca Raif efendiye bir iki satır yakarım. Mustafa Kemal Pa a'nın bu meseleye azamî de-recede alâka göstermesine delâlet etmesini rica ederim.

Re it Pa a:

— Peki! dedi ve merkez telgraf müdürlü ünden haberle me odasın: bir süre için bo altmasını istedi. Sonra Rasim beyle oraya gitti. Erzurum'u buldurdu. Mustafa Kemal Pa a'nın makina ba ına gelmesini istedi. Erzurum'dan Mustafa Kemal'in. Kâzım Karabekir'le Sankamı 'a gitti ini, nerdeyse dönmek üzere oldu unu bildirdiler.

Re it Pa a, bunun üzerine bir telgraf müsveddesi yazmaya ba ladı. Bu sırada Erzurum'dan bekledi i haber de geldi. Mustafa Kemal, telin öbür uçundaydı. Re it Pa a, u anlamdaki telgrafı hemen makineye verdi:

— Erzurum'da Mustafa Kemal Pa a Hazretlerine:

: İkönce sizi rahatsız etti imden dolayı beni ba ı la-manızı diler, sa lı ınızı sorar ve rahatsız edi imin nedenlerini açıklamak isterim. Görünürde Fransızlara ait müesseseleri yeniden almak, gerçekten buraların durumu üzerinde incelemelerde bulunmak üzere Cizvit papazlarıyla beraber stanbul'dan önceki gün gelerek vilâyet makamını ziyaret eden Fransız subaylarına kar ı ziyaret için yanlarına gitmi tim.

Ziyaret vd görü memin sonunda orada hazır bulunan Fransız binba ılarından jandarma müfetti i Mösyö Bruno biraz öze! görü mek iste i göstererek bendenizi ba ka bir odaya aldı. Söyledi i sözleri oldu u gibi nakle-diyorum :

«— Mustafa Kemal Pa a ile kongre heyetinin Sivas'a gelip burada da bir kongre yapacaklarını i ittim. Bunu stanbul'dan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle bu

kadar samimî görüür ve ahsınıza karı pek çok saygı beslerken bu i i benden saklamanıza çok üzüldüm,» dedi.

Bendeniz de gereken karılı vererek kendisini kandırmaya çalı tımsa da son söz. olarak :

«— E er Mustafa Kemal Pa a Sivas'a gelir ve burada kongre yapılmaya çalı ılırsa, be on gün içinde buraların i gal altına alınacağını iyice biliyorum. Sizin ahsınıza karı besledi im saygı gere i olarak bunu haber veriyorum. nanmazsanız olup bitti durumuna geldi inde inanırsınız. O zaman vatanınızın felâketine sebep olanlar arasına siz de girmi olursunuz.»

Sözlerini söyledi. Dahiliye Nezaretinden daha önce almı oldu um ifreli telgrafta ba ka biçimde yazılmakla beraber aynı kanıyı verecek gibiydi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri de dün kolordu kumandanıyla uzun uzadıya görü erek kongre üzerinde kumandan beyefendinin dü üncesini almaya çalı tı tı gibi bu sabah da Mös-yö Bruno bana gelerek saat alafranga üçte öbür Fransız subaylarıyla beraber kongre üzerinde görü ülece ini ve fakat, kendisinin aradaki samimiyet dolayısıyla daha önce ayrıca görü mek istedi ini söyledi. Bir süre konulduktan sonra sonuç olarak unu söyledi:

«— Ben dün den beri bu sorun üzerinde pek çok dü ündüm. En sonra una karar verdim ki, e er Mustafa Kemal Pa a ile kongre heyeti Sivas Kongresi'nde itilâf devletleri aleyhinde kı kırtmada bulunmazlar ve onlar üzerinde tecavüz edercesine dil kullanmazlarsa kongrenin toplanmasında hiç bir sakınca yoktur. Ben Franchet D'es perey'e yazar, Mustafa Kemal Pa a üzerindeki tutuklama emrini geri aldırır ve kongrenin toplanmasına engel olunmaması için Dahiliye Nezaretinden size emir veriririm. Fakat, u artla ki, siz de benden hiçbir ey saklamayacaksınız. Ve samimî dostlu umuzdan dolayı her zaman birbirimize karı açık bir dil kullanaca ız. Yahut, kongrenin ne zaman toplanacağını ö renmek gerekiyor.» dedi. Ben de kendisine bunun üzerinde kesin bir ey bilmedi imi ve ö rendi imde kendisini haberdar edece i

mi ve aradaki dostluk dolayısıyla hiçbir ey saklamayaca mı söyledim.

Binba ının, i gal sorununda dün sözleri çok kesin oldu u halde bugünkü yumu aklı ının nedenini çokça incelemek gerekmez sanıyorum. Bu hususta uzunca yazmayı gereksiz buluyorum. Aynen anlaşıyor ki bunların dü üncesi, kongrenin Sivas'ta toplanmasını ister görünerek kongre delegeleriyle sizi burada toplatmak ve e! altından kı kırtmalarda bulunarak bütün arkadaşları ele geçirmekten ve aynı zamanda i gal ini de oıup bitti durumuna getirmekten ibarettir. Dün ak am Dahiliye Nezaretinden aldı m ifre telgraf da'ba ka biçimde olmakla beraber aynı anlamda idi. te, ben her gerçe i gizli tutulmak dile iyle efendimize bildiriyorum. Bundan sonra yapılacak i leri dü ünmeğe size aittir. Entrikalı bir tehlikenin bu denli yakın ve sanki elle tutulacak kadar göz önünde oldu unu bilip dururken, bundan size bilgi vermeyi ve bunun için de Sivas'ta kongre toplamaktan vazgeçilmesini söylemeyi vicdanıma sı dıramadım.

te bunun için sizden ve orada bulunan öbür saygıde arkadaşlardan dile im udur ki, ikinci bir kongrenin toplanması kesin olarak gerekmiyorsa vazgeçilsin. Varsa, dört yandan i gali pek kolay olan Sivas'ın, toplanma merkezi olmasından vazgeçilerek i gali ihtimali pek uzak olan Erzurum'da, ya da uygun görülürse Erzinan'da toplanmasına çalı lmasını memleketin selâmeti namına dilerim.

Kolordu Kumandanı Salâhattin beyefendi de bununla ilgili dü üncelerini ayrıcc yazacaklardır. imdi yanımda bulunan eski Sivas mebusu Rasim bey de eski Erzurum mebusu Hoca Raif efendi hazretlerine bu konudaki bilgi ve dü üncelerini kapsayan bir telgraf çekecektir. Okuduktan sonra Hoca Raif efendi hazretlerine lütfen yolursunuz. te efendim, durum böyledir. Herkesçe bilinen yüksek yurtseverlik duygularınıza kar ı sizi daha çok tedirgin etmekten sakınır ve emir ve cevabınızı beklerim efendim.

Re it

Re it Pa a, Rasim beyle telgrafhaneden çıktı ında kendini anlatamamı olmanın karı ik psikolojisi içindeydi. Mustafa Kemal'e: «iyi dü ün!» demekten de çekinmedi. Caddede yürürlerken Rasim bey birdenbire durakladı :

— Mustafa Kemal Pa a'ya kar ı ayıp oldu! dedi. Ortada ne fol. ne yumurta varken yaygara kopardık. Daha a ırba lı davranabilirdik. Re it Pa a içini dökebilmek için bir fırsat yakaladı ını anlayarak :

— Birader, dedi; Farnsızlar Sivas'ı i gal ederiz, diyorlar. Bunu, bu tehdidi Mustafa Kema! Pa a'ya haber vermek lâzımdır. Çünkü, kongre kurmayı kararla tıran odur ve bu halde Fransızların savurdıkları tehdit evvelâ ona râcidir. Sonra; bu i e stanbul da son derece ehemmiyet veriyor; Sivas'da kongre açılmasına müsaade et memekli imi iddetle ihtar ediyor. htarla kalsa yine iyi. Kongreye gelecek azanın ba ta tabiatıyla Mustafa Kemal Pa a olmak üzere tevkif edilmelerini istiyor. Bu vaziyette, telâ etmemek benim için mümkün mü?

Rasim bey gülümseyerek:

— Telâ etmek belki zarurî idi. Lâkin bu telâ ın yersiz oldu u, i te anla ıldı. Artık bu bahsi kapamak icap eder, dedi.

Re it Pa a kendini tutamadı:

— Ortada, kongrenin men'i, azanın tevkifi emri var. Buna kar ı ne buyurulur?

— Erzurum Valisini taklit etmenizi tavsiye edebilirim.

Ayrıldılar. Rasim üey evine, Re it Pa a da daireye gitti. Dirseklerini masaya dayayarak, o çapra ık dü ünce a ından kurtulmanın yollarını arıyordu. Oldukça güç, tedirgin edici bir durumda oldu unu anlıyordu. Ömründe rastladı ı en güç durumla kar ı kar ıya bulunuyordu.

Bu sırada kapıda bekleyen polis içeri girdi:

— Pa a hazretleri, Emir Pa a ile e raftan birkaç ki i sizi görmek istediklerini söylediler.

Re it Pa a :

— Gelsinler! dedi. Ba larında uzun boylu, kırmızı ince yüzlü, cesur bakılı bir adam olan konuklar içeri girdiler ve maroken koltuklara yerle tiler.

Eleba ıları olan Emir Pa a:

— Pa a hazretleri, dedi; Sivas'ı Fransızların i gal edeceklerini haber aldık. Zatı âlinizin böyle bir felâketi önlemek için neler dü ündü ünüzü bilmiyorsak da, sabık mebus Rasim beyle mü avere ve müzakere halinde bulundu unuzu duyduk. Halbuki, Sivas, sade Rasim beyden ibaret de ildir. Biz de Sivaslıyız. Memleketimizin mu kadderatıyla alâkadarız. Onun için ehir namına hattâ vilâyet halkı namına zatı âlinizden soruyoruz: Sivas'ın i gali için Fransızlar tarafından te ebbüse giri ildi i. zati âlinize resmî tebligat yapıldı ı do ru mudur? Do ru ise bu mühim haber neden Sivas halkından ve onu hakkıyla temsil edebilecek kimselerden saklanıyor da yalnız Rasim beyle görü ülüyor?

Bu, kar ılık verilmesi oldukça zor bir soruydu. Mustafa Kemal'e çekti i gizli telgraftan sonra içinde ufak da olsa bir umut aydınlı ı belirmeye ba lamı tı. Onun için Emir Pa a'ya yuvarlak bir kar ılık vermekte gecikmedi:

— Fransızlar uurlu bir millettir. Ba aramayacakları i e el vurmazlar, dedi.

Emir Pa a, bu kar ılık kar ısında afallamı tı. Yine de toparlanarak: '

— Sivas'ı i gal meselesinin koca Fransız devleti için ba arılmaz bir i oldu u nerden malûm?

— Her hamiyetli Türk bu kanaatte olsa gerektir.

— Lütfen açık söyleyiniz, pa a hazretleri!

' — Sözüm açıktır pa a hazretleri; ^yalnız izah edeyim, vatanını seven her Türk elde kalmı olan yurt parçalarını kanıyla, canıyla müdafaaya azmetmi tir. Sivas da o cümledendir. Her istilâ ve i gal te ebbüsüne kar ı müdafa olunacaktır. Fransızlar, bu hakikati kavramı olduklarından yeni bir macera ardına dü mezler, arslan a zından lokma kapmaya kalkı mazlar.

Re it Pa a, bunu hesaplı konu mak istememi ti. YI

ne de pek hesaplı dü mü tü. Emir Pa a'nın a zını mü-
hürlemek için bundan daha güzel söz bulunamazdı. Va-
li, sözünü bitirip de Emir Pa a'ya öyle bir dikkatlice
bakınca onun ezilip büzüldü ünü, eski yi it görünü ünü
bütün yitirdi ini gördü. Sonra da bilmeden bunca güzel
lâf etti ini anlayarak sevinmekten kendini alamadı. «Emir
Pa a. Cerkezdi. Ömrünün her devresinde de Çerkez kal-
mı tı.»

Re it Pa a'nın ruhunun derinliklerinde, Mustafa Ke-
mal'in yaktı ı ı lda ın gizli pırıltıları pır pır edip duruyor-
du. O bunu anlamazlıktan geliyordu* te, Emir Pa a'ya
verdi i kar ılık da bugün meydana çıkmı tı. Vatanın her
türlü i gal te ebbüsüne kar ı savunulaca ını söylerken,
Mustafa Kemal'in yarattı ı inanç kayasına dayandı ını se-
ziyordu.

Re it Pa a'nın «Vatanını seven her Türk» sözü. Emir
Pa a'yı cin gibi çarpı tı. Re it Pa a'ysa, bu sözü hiç de
Emir Pa a'nın Çerkezli ini yüzüne bir suçmu gibi vur-
mak için söylememi se de, o bundan, alınmı tı. Valinin:

— Türklere ait i lere karı ma! dedi ini kurarak «renk-
ten renge giriyor, a kın a kın yutkunuyordu.» Emir Pa-
a'nın yanındaki figüranlar, yerli Sivas Türklerindendi
ler ve pa anın sözlerinden gerçek olarak heyecana ka-
pılmı lardı :

— Evet. Pa a hazretleri, hepimiz ölmeye hazırız! de-
meye ba ladılar.

Re it Pa a. bütün yönetim ya ayı ı süresince, hiç bir
insanî zümreyi birbirinden üstün, ya da a a ı tutmamı -
tı. Irklar ve milletler de bu dü ünçe içinde yer alıyordu.
Emir Pa a'yı istemeyerek afallatmı tı, buna da gizlice se-
viniyordu. Türk vatani ve ehirlere kurtulu u için öl-
meye hazır olduklarını söyleyen öbür konuklara bol bol
güler yüz gösterdi. Her zaman Çerkezii iyle övünen Emir
Pa a, o a kın durumuyla oracıkta kalakaldı. Re it Pa-
a, ötekilere unları söylemeyi de unutmadı:

— Böyle dedikodulara kulak asmayınız, halkı her fa-
sit dü man propagandasına kar ı tenvir ediniz. Aynı za

manda vatan için fedakârlıklar göstermeye hazır bulununuz!

Arkadaşlarının birdenbire kendi düncelerinden kopup ayrılma eilimi gösterdi ini gören Emir Pa a, öyle bir direnmeyi denedi:

— Bütün bu rivayetler, Sivas'ta açılacak kongre yüzünden çıkıyor. Acaba hükümeti seniyye, bu gibi teebbüslere karşı kayıtsız kalacak mı, müsamaha gösterecek mi?.,

Re it Pa a, sertçe bu karılı ı verdi:

— Orası size gerekmez!

Sonra, Emir Pa a'nın a zını mühürlemi olmak için, sözünün gerisini öyle getirdi:

— ayet sizi kongreye davet ederler veya âza seçerlerse!

Re it Pa a ziyaretçilerine yol vermek isteyince, eskiden beri bir âdet edinmişti. imdi de öyle yaptı. Eline bir kâ it alarak okumaya başladı. Bunu gören Emir Pa a ile arkadaşları, kendilerine yol göründü ünü anlayarak kalkıp kapıya yöneldiler.

Bu adamların kalkıp gitmesiyle Re it Pa a'nın derdi bitmemi ti. Bunlar, Binba ı Bruno'nun kendisine gizli olarak söyledi i eyleri nereden ve nasıl ö renmi ldi? E er Mustafa Kemal'e çekti i gizli telgrafı da ö renmi ve s-tanbul'a duyurmuş larsa, hali dumandı. Bunun için imdi tedbir almak zorundaydı. Re it Pa a için en büyük tehlike i ten el çektilirile olabilirdi. Babîâli, onun kendi kirli i lerinde kullanabilecekleri a a ılık tiplerden ölmedi ini anlamı a benziyordu.

Re it Pa a, böyle iki yandan gelen baskı arasında hem insanlı ını, hem haysiyet ve erefini, hem de vatan ve millet sevgisiyle ekmek paresini korumak durumundaydı. İlie yapacağını a ırımı de ildi. Çok sıkı mı tı.

Ve bütün bu saydıklarımızı kurtarabilecek tedbirlerin ne olabilece ini dü ünerek kafa patlatıyordu.

Sivas'ın havasını kaplayan A ustos'un bo ucu fırın sıcaklı ı, açık yüksek pencereden içeri doluyordu. O, böyle bir karara yönelmi dü ünceleri içinde bocalayıp durur

ken, eski mebus arkadaşı Rasim bey içeri girdi. Vaktiyle o Ergani'den, Rasim bey de Sivas'tan mebus seçilmi ve böylece dost ve ahbab olmu lardı. Onu adamakıllı tanıyordu. Bu yüzden de Sivas'ta sırda olarak konu tu u bir tek adam oydu.

Re it Pa a, onun Doktor Albay brahim Tali ve kolordu kumandanı Albay Refet beylerle pek sıkıfıkı oldu unu, Mustafa Kemal'in ihtilâlcı dü ünceleri çevresinde i birli i yaptı ını yakından biliyordu. Sonra, Mustafa Kemal'in ihtilâlcı **dü üncelerini** Sivaslılar arasında yaymaya çalı an en gayretli m litan da oydu.

Re it Pa a, onunla duyu ça birse de dü ünce yönünden ayrı oldu unu anlıyordu. Mevkii dolayısıyla ondan ayrıldı ını biliyor, onu gittiği yoldan ayırmaya çalı mak da hiç bir vakit aklından geçmiyordu. Aralarında böyle bir sanı uyandıracak en ufak ıbir konu ma bile geçmemi ti.

Bugün, onun böyle birdenbire çıkageli ine Re it Pa a bir anlam verememi ti Sivaslı ihtilâlcinin yüzü somurtkandı. Bu, valiyi dü ündürdü:

— Hayrola Rasim bey mühim bir haber mi var? diye sordu.

«Aziz dostu, sitem etmek ister gibi derin derin ve kızgın kızgın» Re it Pa a'nın yüzüne baktı

— Haber, dedi, sizde, Erzurum Kongresi beyannamesinin ve kararlarının villâyet matbaasında basılmasını menetmi siniz.

Dostunun dedi i do ruydu. «Orta çapta iki sayfa tutan on maddelik bir beyanname ile kongre mukarreratını muhtevi iki sayfalık bir bro ürün Müdafaayı Hukuk Cemiyeti namına istendi i» basımevi müdürünce bildirilmesi üzerine Re it Pa a :

— Olamaz! demi ti. Vali, ihtilâl beyannamesinin vilâyet matbaasında bastırılmak istenmesini çok tehlikeli bulmu tu.

Re it Pa a, Rasim beye tatlı dille bunu neden olamayacağını anlattıktan sonra öyle dedi:

— Hem, canım efendim, vilâyet matbaalarıyla alı

veri u sırada pahaliya mal olur. Siz kendi maksatlarınıza ait evrakı müstensihle ço altırsanız kârlı çıkarsınız.

Rasim bey, donuk bir yüzle bunları dinledi, daha çok diremedi, yalnız :

— Mustafa Kemal Pa a ile arkadaşları Erzurum'dan ayrılmak üzeredir. Eski valilerden Bekir Sami bey de kongreye katılmak üzere Sivas'a gelecektir, dedi ve çekilip gitti.

Re it Pa a, gür ve kırçıl sakallarını karı tırarak uzun ooyu ile odada dola ıyor, i lerin günden güne de il, saatten saate daha çapra ık bir durum aldı nı dü ünüyordu. A ustos, bütün hızıyla sonuna do ru sürükleniyor, Erzurum yaylasından kalkan karanlık kongre bulutları, Sivas ilinin ufuklarına gittikçe yakla ıyordu. Evet, Sivas ili ve onun valisi için her saati sürprizle dolu, heyecanlı, sırasında tehlikeli günler ba lamak üzereydi.

istanbul'dan gelirken sakin, sessiz ve rustaî bir kö-e olarak dü ündü ü Sivas'ın ba ında me er ne belâli bir kader ku u dola ıp duruyormu . Bunca tecrübesi vardı; sıkı duracak, açık vermeyecekti. Aklını, zekâsını ve so ukkanlılı nı bir an kullanmaktan uzak kalacak olursa memleket içine ne büyük felâketlere yol açaca nı anlıyordu.

Yüksek pencereden dı arı baktı. Pek uzakta, sararmı bozkır düzlükleriyle eflâtun renkli kel da zincirinin birle ti i yerden yılankavi akan Kızılırmak, güne altın-da sert bir çelik parıltısıyla parlıyordu.

Ufuklar, bombo , kımıltısız ve insansızdı. Uzun boy-lu yemye il kavak dizileri, bu sapsarı, ölü ve durgun yay-la dekoru ortasında yine de bir parça dü sel bir dünya yaratıyordu. Bu denli bo , ıssız ve yalnız do a parçasının, birdenbire çok heyecanlı olaylara sahne olabileceğini bir türlü aklı almıyordu.

Civcivli günler gelip çatmı tı. 26 A ustos 1919 yeni bir tedirginlik getirmekte gecikmedi. O böyle dü ünüp dururken kapı vuruldu, posta ve telgraf ba müdürü içeri girdi. Lütfü bey, cebinden çıkardı ı telgrafı Re it Pa a'

ya uzattı ve bunu okuyan valinin mimiklerini seyre daldı. Bu telgraf, Mustafa Kemal ve adamlarının Sivas'a mutlaka gelip bir kongre de burada yapacağını anlayarak İstanbul'a kaçıp giden Osman Pa'zaade Haiit beyden geliyordu.

Valiyi çok güç durumda bırakmış ve benzeyen bu telgraf u anlamdaydı:

— Sivas'ta Evliya efendi eliyle müftü. Emir Pa'za, Zihni efendi hazretlerine ve saygıde emir ve valilerden gelenlere:

Sivaslılar, yüksek hilâfet ve saltanat makamına candan bağlı ve padişahın emri aitindeki hükümetin emirlerine bütün kalbiyle inanan sadık bir kitle olduklarını ve bu sarsılmaz isteği genel arzuya karşı koyacak her türlü teebbüsü hep birlikte ezerek yok edeceklerini bildirmelidirler.

Bütün bilginler, şeyhler, emir ve esnaf hep birlikte padişah makamına, sadarete, Dahiliye Nezaretine hiç vakit geçirmeden bunu bildirmelidirler. Makine bakanında karlı inızı bekliyorum. Osman Zade Halit.

Reis Pa'za, ilkin gözlerine inanamadı. Sivas'ta Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin liderliğini yaptı ve sıralarda bu adamın çevresinde iki üç do ru dürüst üye bile yoktu. İmdi bu adam, padişahla Sivas arasında bir arabulucu rolü oynamaya çalışıyordu. Ellez Zade Halit beyin bu yaptığı, gerçekten büyük bir küstahlıktı. Sonra Sivas'ta onun sözünü dinleyecek tek bir akli bakanında adam çıkacak mıydı? Bu, gülünç bir ikti. Bu da bir yana, önemli olan, söyleyerek padişahla Sivaslıları karşı karşıya getirmesi ve böylece yarattığı olup bitti idi.

Halit bey gibi megaloman bir sarho un sözleriyle harekete gelen Babiâli adamları, demek ki, kendilerini denize dü mü bir durumda görüyorlardı.

Haiit bey gibi bir adamın Babiâli'yi kı kırtabilmesi, artık devlet adamlarının ne kerte a a lılık mallar olduğunu gösteriyordu. Bu durum, Reis Pa'za'nın yüreğini sızlatmaktan uzak kalmadı. Bu telgrafın, Sivas halkı üzerinde bir etki yapmayacağını biliyordu. Böyle oldu u halde

bu telgraf i ini ele almaya ve üzerinde durmaya karar verdi. «İkin Müftü Abdürrüuf efendiye cc irarak fikrini» sordu.

Müftü, derin bir bilgisi olmayan çok namuslu bir adamdı. Telgraftan haberi yoktu. Vali teigrafın suretini ona okudu:

— Ne dersiniz? diye sordu, böyle bir telgraf yazmak imdilik do ru olur mu?

Müftü Abdürrauf efendi hiç dü ünmeden kar ılık verdi:

— Halit bey Hürriyet ve itilâf reisi de il mi, nal kadar mühür ta ımıyor mu? istedi i eyi kendi yazsın, kendi mühürlesin, kendi eliyle de götürüp uraya buraya assın. Ben onun sözüyle sigaramın külünü bile silkmem.

Re it Pa a, müftüden sonra Emir Pa a'yı ça ırdı. Emir Pa a geldi ve Halit beyin telgrafı dolayısıyla ça rıldı ını görünce yüzü rahat ve geni bir gülümseyi le aydınlandı :

— Karganın kılavuzlu unu kabul edecek adamlardan de ilim, dedi. Çünkü burnumun temiz kalmasını isterim.

Re it Pa a, ondaki bu de i ikli e a madı. undan ki. Emir Pa a, bugünlerde memleket ve milletsever bir büyük adamla yakından ahablık ediyordu. Bu eski valilerden Bekir Sami beydi. Ve Mustafa Kemal, Rauf bey, Albay Bekir Sami beylerin gitti i yolun yolcusuydu. Geni görü lü ve çok tecrübeli bir adamdı. Sivas Kongresi'n de bulunmak üzere o günlerde Sivas'a gelmi , Çerkez Ziya beyin evine yerle mi ti. Onun geli iyle Sivas Çerkezleri hemen hemen hep kuvayı milliyeci oldular. Bekir Sami bey de Çerkezdi ve Rauf beyin Sivas'a gelmesini dört gözle bekliyordu.

Emir Pa a'dan sonra sırasıyla ça ırılan e raf, Halit beyin telgrafına pu! vermediklerini söylemekte acele ettiler.

Bir vali olarak Sivas'ın padi aha âsi tanıtılmasını ve bunun için de ona «sadakat yemini» etmesini hiç do ru bulmuyordu. Halit beyin bu telgraftan bekledi i çok me-lunca bir sonuç vardı: Sivas halkını kongrecilerin üye

rine çullandırmak istiyordu. Vali, en sonra Halit beyin en yakın akrabasının bile bu telgrafa güler yüz göstermedi ini anladı ve içi rahatladı. Bu üzüntü de bitmi ti.

Ne yazık ki, üzüntülerin arkası gelece e benzemiyordu: 28 A ustos'ta gelen stanbul gazetelerindeki bir haber Re it Pa a'nın a zının tadını kaçırarak gibiydi. Gazeteler, a ız birli i etmi çesine Re it Pa a'nın Sivas valili inden alındı inı yazıyorlardı.

Pa a, zaten aylardan beridir bu haberi bekliyor gibiydi. stanbul'daki Hürriyet ve tilâf Partisi'nin kodamanları, onu büyük umutlarla Sivas'a u urladıkları halde o, onlara ufacak bir iyilikte bile bulunmamı tı. Demek ki Damat Ferit, en sonra kızımı , onu idareci kadrosundan tekerlemeye karar vermi ti.

Re it Pa a'yı çok üzen bir tek ey vardı. imdiye dek birçok valiliklerde bulunmu , mebusluk bile etmi , " bir kulübeye sahip olmak mutlulu una eri ememi ti. Çoluk çocuk yine açıkta kalacaktı demek! Bâri emekliye ayrılıysaydı, hiç olmazsa birkaç kuru luk bir gelir demek olan bu para ile soka a dü mezdi. Elli lira tutarında olması gereken bu para, onun ailesini yoksulluktan kurtaramazdı.

imdiye dek Re it Pa a'ya türlü cambazlıklar yaptırarak korkunun kayna ı i te buydu. imdiye dek Dahiliye Nezaretini en a ır telgraflarla bombardıman edemeyi inin biricik nedeni i te buydu. olaca ina varıyordu. Bütün kurnazlı ı, diplomatça dil dökmeleri bo a gitmi ti. Bütün bu korkuların kayna inı elinden kaçırarak Re it Pa a, birdenbire **gönlünün** rahatladı inı duymaya ba ladı.

Geçim kaygusundan do an **büyük** korkusunu yenen Re it Pa a, imdi Dahiliye Nezaretine kar ı dozu gittikçe artan bir öfke duymaya ba lıyordu. Bütün ömrünce namus ve erefiyle memleket hizmetinin yüksek basamaklarında bulunmu bir idare adamı nasıl olur da böyle eski bir çuval, bir paçavra gibi tutulup bir kenara atılabilirdi?

Re it Pa a, uzun bir öfkeli dü ünü ten sonra Dahi

üye Nezaretine u anlamda bir telgraf çekti:

«— Valilikten uzakla tırıldı ımı gazetelerde okudum. stanbul'dan da bu haberi do rulayan telgraflar aldım. Valilikten atıldı ı herkese i ittirilen bir valinin böyle buhranlı bir zamanda i ba ında bulunması do ru olamayacağından Sivas'tan hemen ayrılmak üzere yeni vali gelinceye dek vali vekilli ini kime bırakmam uygun görülyorsa bildirilmesini dilerim.

Re it

Nazır Adil beyden gelen kar ılıktaki gazete haberine kulak asmayarak yine görevinde kalması Re it Pa 'ya bildirildi. Re it Pa 'nın anladığına göre, görevini bir ba -kasına bıraktıktan sonra Sivas'tan ayrılmak istemesi, onun yine valilikte kalmasını sa layan bir psikolojik neden olmu tu.

ORTA YAYLADA YANAN ME 'ALE

17 Eylül 1919. Sir F. Robeck ten Lord Curzon'a mektup . İzmir'in Yunanlılarca i gali üzerine, Mustafa Kemal'ce Erzurum'da ba layan, Kastamonu ve Sivas'a yayılan bu harekete göre, Anadolu'da özgür bir cumhuriyet kurulmak üzeredir.

Anadolu'nun yüksek yaylasından birer iki er ayrılan ihtilâlciler, orta yaylaya yollanıyorlardı. Sivas Kongresi Eylül'ün dördüncü günü toplanacaktı. Yaylanın yüksek, masmavi ve dupduru gö ünde kuzeyden gelen büyük leylek sürüleri öyle bir dola yıyor, sonra yava yava güneye do ru iniyorlardı. Müdafaayı Hukukçular da uzun ve toziyu yollara dökülerek güneye gitmeye çalı an ihtilâlciler delegeleri ellerinden geldi ince selâmetlemeye çalı yordu. A ustos'un son günleri gelip çatmı tı. Açılacak kon

grenin lideri hâlâ Erzurum'daydı. Bo da durulmuyordu. Bir yandan Müdafaayı Hukukçular, bir yandan Mustafa Kemal, durmadan öteye beriye propaganda mektupları yazıyorlardı. Bu çalı malar Müdafaayı Hukuk kona ında, ya da Mustafa Kemal'in yanında toplanılarak yapılıyordu.

Mustafa Kemal, ikinci ordu kumandanlı ını yaparken tanı mı oldu u a ilet reislerine, eyhlere uzun ve tatlı mektuplar yazarak onları dâvaya ba lamaya ve Kürt Taali Cemiyeti ile ngiliz Intellicens Servisi'nin oralara saçmakta oldu u çok tehlikeli zehirin etkisini yok etmeye çalışı yordu. Mustafa Kemal, bununla Erzurum'da son çalı malarını yapıyordu. O da Sivas yaylasına inece i gün ve saati iple çekiyordu.

Yola çıkılaca ı gün anla ılmı tı, ama, en önemli engel olan parasızlık çözümlenmemi ti. Erzurum Belediye Başkanı Zakir efendi, dört yaylının Sivas'a dek yüzerden dört yüz liraya tutulabilece ini söylemi ti. Bu dört yüz lira ntsrden bulunacaktı?

Bir ak am yeme inde Mustafa Kemal, arkadaş larına :

— Hazır mıyız? diye sordu. Mazhar Müfit bey:

— Elimizde çürük çarık üç otomobil var. Karoseri leri berbat. Körükleri yırtık pırtık. Lâmbaları da yok. Karpit ya<aca ız. Geceleri yola devam etmek mecburiyetinde ka ırsak karpit de yanmaz. Burada karpit tedarik etmenin de imkânı yok.

— Çürük çarık, lâmbalı lâmbasız gidece ız. Ancak üç otomobil hepimizi ve e yamızı nakle kâfi mi?

— Tabiî kâfi de il.

— Rauf, Süreyya, Hüsrev, Raif beylerle sen, Cevat Abbas ve Muzaffer otomobillere taksim oluruz. eyh Fevzi efendi için de yer ayrılır. Kendisini Erzincan'dan alırız. Recep Zühtü, Hayati, Memduh ve di er zabıt arkadaş larla e yalarımız da arkadan araba ile gelirler.

— Güzel, pa am. Ben de böyle dü ünüyordum. Ancak, üç dört arabaya htıyacımız var. Bugün belediye reisi ile görü tüm, ucuza bize araba temin edecek. Fakat, dört yüz lira kadar bir paraya ihtıyacımız olacak. Tabiî

yol boyunca ve Sivas'ta da paraya ihtiyacımız olacak. Kamamız malûm.

Mustafa Kemal «Kamalarını çatarak ve dilelerini sıkarak, gözlerini masanın üzerinde duran kahve fincanına dikti ve hafif bir sesle» ;

— Evet, bir de para meselemiz var! dedi.

— Pa am, siz bu mevzu ile me gul olmayınız. Elbette bir tedbir dü ünece iz.

Mustafa Kemal, birdenbire yerinden fırladı. Yüzü kıpkırmızı kesilmi ti:

— Ahmaklar, memleketi Amerikan mandasına, İngiliz himayesine terketmekle kurtulacak sanıyorlar. Kendi rahatlarını temin etmek için bütün bir vatanı ve tarih boyunca devam edip gelen Türk istiklâlini feda ediyorlar.

Mustafa Kemal'in be parası yoktu. Bir gün onun yanından dönen Kâzım bey, Müdafaayı Hukukçulara bu haberi verdi. Para bulmadıkça Mustafa Kemal, Erzurum'dan ayrılamayacaktı. «Zaten nizamname de temsil heyetinin masraflarını kar ılamak ödevini Müdafaayı Hukuk Te kilâtına vermi ti.» O gün de Müdafaayı Hukuk'un elinde ancak seksen lira kadar bir para vardı. O zamana dek halktan yalnız bin be yüz lira tutarında bir ey toplamı lardı. Bu para da gelen delegelerin yer - tirilmesine, telgraf haberle melerine harcanmı , suyunu çekmi ti. Müdafaayı Hukukçular da be parasızdı.

Bu iyi insanlar, Mustafa Kemal'e yol parasını nereden bulacaklarını bir türlü kestiremiyor, arpacı kumrusu gibi dü ünüp duruyorlardı. En sonra akıllarına bir ey geldi: Çoluk çocuklarının süs e yalarını satarak paraya çevirmek. Kadınlar, süslerinin arkasından istediklerini a layabilirlerdi.. Ba ka hiç bir çare yoktu.

yice hesaplayınca göçmenlik günlerinin, bütün bu süs e yasını eritmi oldu unu anladılar ve umutsuzlu a dü tüler. Müdafaayı Hukuk derne i olarak da para için hiç bir kimseye ba vuramazlardı. Bu derne in çok güçlü ve zengin görünmesi gerekiyordu.

Sıkı an kula Hızır yeti ir, derler, i te, bu da öyle

oldu. «Heyeti Faale» üyelerinden emekli subay Süleyman bey, hiç kimsenin yapamayacağı şeyi yaptı: Mustafa Kemal'e gerekli olan parayı Müdafaa-ı Hukuk üyelerine verdi ve onları dünyalarca sevindirdi. Bu idealist gençlerin umutsuzluk kuyusunda nasıl bocaladığını gören eski, mert ve iyi yürekli asker, onlara şöyle dedi:

— Çocuklar, ben bu işin çaresini buldum. Benim tasarruf edilmiş dokuz yüz liram var. Ben altmış yaşını geçmiş bir adamım. Allah'ın rızasından, milletin selâmetinden başka bir dileğim yok. Ben bu parayı size veririm. Fakat bu parayı verdiğimi ne paşa, ne de başka hiç bir kimse bilmeyecek. Eğer Müdafaa-ı Hukuk'un parası olursa verirsiniz. Olmazsa helâl olsun. Ben devletin verdiği tekaüt aylığı ile geçinir, giderim.

Bu sözleri dinleyen genç idealistlerin gözleri yasardı. Süleyman bey, bu sırada gerçekten onlara çok büyük bir iyilik yapmıştı. Bu hiç bir ölçüye vurulamayacak kadar büyük bir iyilikti.

Genç adamlar, Süleyman beyin getirip verdiği dokuz yüz liranın üstünü, yüz lira da kendi aralarında toplayarak bütünlendiler.

Kâzım bey bin lirayı Mustafa Kemal'e götürüp verdiğinde o, gençler kadar sevindi. Yol parası olarak böyle diye dokunur bir şey bulunabileceğini hiç bir vakit aklına getirmemişti.

O zaman için pek önemli olan bu parayı eline alan Mustafa Kemal, çok sevinmişti. Çünkü, bu paranın bulunmayışı bile Türk ihtilâlini engeller, zorla tırır, geciktirebilirdi. Her şey olabilirdi,

Mustafa Kemal, parayı eline alır almaz hemen Mazhar Müfit beyi çağırttı. Ona kasadarlık görevi veriyordu işi

— Mazhar Müfit, tamam, yol paramız var. Al sana bin lira! deyince ağız ırmak sırası eski valiye gelmişti:

— Paşam, nasıl oldu bu?

Parmaklarını dudaklarına götüren Mustafa Kemal:

— Üzümünü ye, başını sorma! dedi. Bunu söylerken zor bir işi yeni bir insanın sevinciyle yüzü parlıyordu.

*

Artık en çok bir hafta, on gün içinde Sivas Kongresi'ne do ru yola çıkılacaktı. Bu sırada en önemli i lerden biri de Sivas Kongresi'ne götür en yolların güven altına alınabilmesiydi. Kâzım Karabekir Pa a, Erzurum'a yakın bölgelerde çok sıkı ve etkili güven tedbirleri aldır mı olmakla beraber Orta Anadolu'dan Sivas'a giden yollar çok büyük tehlikeler altındaydı. Ali Fuat Pa a da bu tehlikeli yollar demir gibi bir güven çemberi içine almı , buralardan hiç bir yırtıcı ku uçurtmuyordu. Böylece Sivas Kongresi'ne gidecek delegeler, her adım ba ında ko-runarak, Sivas'a iletiliyordu.

20. Kolordunun bütün araçları, Sivas'a gidecek delegelerin emrine verilmi ti. Delegeler, küçük gruplar olarak yola çıkarılıyor ve kongre üzerinde gerekli bilgiler verilerek uyarılıyorlardı. Her grubun yolcu edili inden sonra Erzurum'a, Mustafa Kemal'e telgraf çeken Ali Fuat Pa a, onların özel dü ünceleri üzerinde de bilgi vermekten geri kalmıyordu.

Mustafa Kemal, bu telgrafları aldıkça çevresindeki arkadaş larınq da yüksek sesle okuyor ve arkasından bu en eski okul arkadaş ını övmekten de kendini alamıyordu :

— Bravo, Fuat, arslan gibi çalı yıyor! diyordu. Ali Fuat Pa a'nın güzel telgrafları ve aldı ı tedbirler yüzünden övgülere bo uldu u bir gün, üzücü bir haber ortalı ı alt üst etti. Sivas Kongresi'nin ba ında bir kara dumanın döndü ünü bildiren bu haber görünürde heyecan vericiydi.

Mustafa Kemal:

— 29 A ustos'ta Erzurum'dan ayrılmalıyız! diye kesin emrini verdi ve herkes buna göre hazırlanmaya ba lamı tı. Arkada larının içinde yine en sabırsız Mustafa Kemal'di. «Mümkün olabilse kongreyi hemen yarın toplamak için ku gibi Sivas'a uçacak»tı.

Ne yazık ki bütün engeller bunu önlüyordu. Her ey bir yana, kongreyi istenilen günde toplayabilmek bile talihin güler yüzüne ba lıydı. Sivas Kongresi, Mustafa Kemal için bir ölüm dirim sorunuydu. Erzurum Kongresi gerçi Mustafa Kemal'i öyle bir im ek aydınlı ı gibi parlat

mı sa da bu daha çok Kâzım Karabekir'e büyük bir ans vermi , onu birdenbire büyük bir güç olarak millete kabul ettirmi ti. Bir Sivas Kongresi ise Mustafa Kemal'in ki ili ini bütün dünyaya duyuracak ve Kâzım Karabekir'i gölgesi altına alacaktı. Ve ancak böyle bir ihtilâlcı olarak milletin kaderine el atacaktı.

Sivas Kongresi, Erzurum'da «Vesayet» altında toplanan kongreden anlam ve geni likçe ve yapaca ı etkice çok daha büyük olacak ve bütün pısrıklıklara duyulan korkulara erkekçe son verecekti. Onun için Mustafa Kemal, gerçekten kanatları olsa uçarak Sivas'a gidecek ve hürriyet esasını güne e do ru kaldıracaktı. Mustafa Kemal bir de, stanbul'dan Anadolu'ya geçece i günlerin arifesinde böyle sabırsız ve heyecanlıydı. Buradaki engeller de bir o denli tehlikeliydi. Bütün iç ve dı dü - manlar el ele vermi , Sivas Kongresi'nin toplanmaması için görünür görünmez tedbirler almakta, tuzaklar hazırla " maktaydılar. Evet, bu, sabırta ının cartadak çatlayaca ı günlerden bir gündü. Ö le yeme indeydiler. Mustafa Kemal, vaktiyle gönüllü olarak Enver Pa a ve daha birçok larıyla gidip talyan emperyalistleriyle çarpı tıkları günleri anıyor, bu arada Süreyya (Yi it) beyin de o sava larda gösterdi i yararlıkları övüyordu. O da gönüllü saf larında ve Mustafa Kemal'in kumandası altında çarpı an lar arasındaydı.

Tam bu sırada emir çavv u Ali, soluyarak içeri girdi:

— Pa a hazretleri, bir telgraf memuru hemen sizi görmek istiyor.

— Hangi telgraf memuru?

Cevat Abbas'la yaver Hayati hemen dı arı fırlamı tı. Cevat Abbas'ın getirdi i haber uydu :

— Sivas Valisi Re it Pa a, zatı devletinizin hemen telgraf makinası ba ına te rif buyurmanızı rica ediyor mu .

Hayati beyin getirdi i haber de aynıydı:

— Telgraf memuru, Sivas Valisi Re it Pa a'nın çok acele ve hemen i areti ile telgrafhaneye te rif etmenizi rica etti ini haber vermek üzere gelmi , pa am.

Mustafa Kemal, birdenbire ka larını çatmı , ciddile - mi ti :

— Garip ey, dedi. Acaba Sivas'ta bir hâdise mi var? Bu derece isticale neden lüzum görüldü?

Herkes meraklanmı tı. Süreyya bey:

— Pa am, herhalde merak edilecek bir ey de ildir. Bilirsiniz Re it Pa a çok hassas ve çok venhamdır.

Herkes bunda bir bit yeni i oldu unu sezmi , türlü belkiler üzerinde kafa yormaya ba lamı tı.

Bir ihtilâlcinin, en küçük belkilere önem vermesi, onları yabana atmaması gerekti. Mustafa Kemal, yeme - ini yarıda bırakarak dalgın, merdivenlerden a a ı indi.

Mustafa Kemal'le arkada ları telgrafhaneye vardık - larında telgraf memuru hâlâ Re it Pa a'nın uzun telgra - fını almaya u ra ıyordu. Mustafa Kemal'in telgrafhaneye girmesiyle telgraf memuru telin öbür ucundaki Re it Pa sa'ya :

— Pa a hazretleri geldi. İmdi telgrafınızı kendisine veriyorum, dedi ve telgrafın alındı ı kâ itları Mustafa Kemal'e verdi ve ona :

— Sivas Vaiisi Re it Pa a hazretleri makina ba ında efendimize muntazır bulunuyor, bu telgrafı veriyorlar, de - di. Ve ona, oturması için yer gösterdi. Yeniden makina nın ba ına geçen telgraf memuru telgrafın, gerisini de almaya çalı tı.

Mustafa Kemal, oturdu u yerde içinden telgrafı oku - yor, okudu u kâ itları da çevresinde dikilen arkada ların - dan Mazhar Müfit beye veriyordu. O da okudu u kâ ıdı hemen sıradaki arkada ına uzatıyor, böylece hepsi tel - grafi sessizce okuyordu. Herkes okudu u telgraf üzerin - de bir eyler dü ünüyor, fakat hiç kimse dü ünmesini söylemeye cesaret edemiyordu. Kesin bir ey söylemek hakkı yalnız Mustafa Kemal'indi. Telgraf bitmeden ortaya bir dü ünçe atmak da do ru de ildi.

Bu telgraf, kestirilebilece i gibi Re it Pa a'ya Sivas' - ta ku kulu haberler veren Fransız subayı Bruno'nun i iy - le ilgiliydi.

Yalnız, çevresindekiler, dikkatle Mustafa Kemal'in yü - züne bakıyorlar, onun bu konuda ~~neler~~ dü ündü ünü yü

zünün mimiklerinden anlamaya çalışıyorlardı. Onun ne dü ündü ünü anlamak çok güçtü. Son kerte kritik bir haberi okurken ara sıra gülüyor, tek sözcük söylemiyor-
du. in bir noktasında bu gülü ler, Mazhar Müfit beye pek garip gelmeye ba lamı tı. Re it Pa a, telgrafın bir yerinde çok heyecan ve endi e verici sözler söylüyordu :

— Kongreyi burada açtıtacaklar, hepinizi toptan ya-
kalayacaklar!

Evet, bu haber büsbütün yersiz olamazdı. Yapılama-
yacak bir ey de ildi. Telgrafın alınması bitince Mustafa
Kemal, telgraf memuruna:

— Pa a hazretleri, lütfen biraz intizar buyursunlar,
hemen kendilerine cevap arzedece im! dedi ve sonra
çevresini merakla sarmı olan arkada lanna döndü ve
hepsinin gözlerine bakarak:

— Çocuklar, verin bana u kâ ıtların hepsini! diye-
rek herkesin elindeki kâ ıtları topladı. Bir daha dikkatle
hepsini okudu. «Telgrafı tamamiyle okuyup bitirdi i ana
dek, hepsinin gözleri gayri ihtiyarî pa aya ve yüzündeki
mimikleri tetkike dalmı tı. Telgrafı okurken vali pa a,
sanki kar ısında imi de konu uyormu gibi yüzündeki
hatlar ve renkler devamlı ekilde de iiyor, kâh hiddet,
kâh nefret arz ve ifade ediyor, kâh istihfaf ve istihza be-
lirten çizgiler yüzüne yayılıyordu. Fakat, heyeti umumi
yesiyle pa anın sinirlendi i ve Re it Pa a'nın izahatını
kayıtsızlıkla kar ılamadı ı açık açık görünüyordu.»

Mustafa Kemal, telgrafı bu biçimde ikinci kez oku-
yup bitirdi ve sonra, kendine dikilmi olan arkada larının
sorucu gözlerinde bakı larını gezdirdi. Arkada larının yüz-
lerinde çözümlenmesi çok güç bir bilmecenin derin me-
rakı okunuyordu. Bu bilmecenin anahtarını çıkarıp ortaya
atmakta gecikmedi:

— Gülünç! dedi ve sonra oturmu kendisine merak-
la bakan telgraf memurlarından da saklanacak bir eyi
olmadı ını gösterircesine yüksek sesle Mazhar Müfit be-
ye ünledi:

— Azizim, Mazhar Müfit, dedi. Bunlar hakikaten gü-
lünç eyler. Fransızlar Sivas'ı i gal edeceklermi . Kongre-
nin toplanmasına müsaade etmeyeceklermi . Sonra, bu

fikirlerini de i tirmi ler, düveli itilâf iyi aleyhine tezahüratta bulunmamak artıyla kongrenin toplanmasına müsait bir hal almı lar. Beni tevkif ettireceklermi , uymu , buymu . Fakat, vali pa anın kanaatine ve Dahiliye Nazirından Fransız Binba ısının beyanatına uygun olarak aldı ı ifre telgrafının münderecatından edindi i fikre nazaran kongreye müsaade etmeleri bir tuzakmı . Bu vesile ile hepimizi bir arada yakalayıp, millî mücadele ruhunu da boacaklarmı . Kongreyi Sivas'ta de il Erzincan'da toplamalı imi iz.

Re it Pa a da bütün bunlara inanmı olarak bizi düünceleri istikametinde harekete sevk etmek için vicdanî bir vazife yaptı na kani bulunuyor.

Mustafa Kemal, bunları, içinde birçok duygu türleri bulunan büyük bir öfke ile söylüyordu. in sonu henüz gelmemi ti. Telgrafçı, eski Sivas mebusu Rasim beyin. Raif Hoca'ya çekti i telgrafı almaya çalı ıyordu.

Mustafa Kemal'in hızı kesiimemi ti.

— Teessüf ederim ki, diye yeniden gürlledi. Re it Pa a da, Rasim bey de manevî bir tezelzüle u ramı lar. imdi pa aya gereken cevabı verece im. Fakat bu ne gaflet, ne bilgisizlik ve ne görü kıtlı ı. Bir Fransız Binba ısının geli igüzel atıp tutmasından ibaret sözler. Sivas'ın i gali kolay mı? Fransızlar bunu hangi kuvvei seferiye ile hemencecik yapabilecekler?

Arkada lar, buna nasıl inanabiliyorlar? Alelade bir propaganda ve blöf kar ısında arkadaşlarımızın maneviyat kırıklı na u ramaları ayanı hayrettir do rusu!

Mustafa Kemal, bu sözleri söyleyip bitirdikten sonra bir moral graniti biçimini almı tı.

— Birer kahve içelim de vali pa aya cevap arzede Hm, dedi.

«Bir sigara yakarak oturdu u sandalyeden kalktı ve muhabere salonunun içinde sert adımlarla dola maya ba ladı. Sigarasını bitirdikten sonra kahve ile yeni bir sigara yaktı ve» :

— Ne Sivas'ı i gal edebilirler, ne de kongreye mani olabilirler. Ancak her ne olursa olsun bizim bir an önce Sivas'a gitmemiz iktiza ediyor. Hareketimizi mümkün

oldu u kadar tacil etmeliyiz. Göreceksiniz, biz Sivas'a gitmeden önce Fransız Binba ısı Bruno efendi ve arkadaş ları Sivas'ı terke edeceklerdir.

Granitten bir moral heykeli gibi ortada dola arak bunları söyleyen Mustafa Kemal, kendisini merak ve sevinçle dinleyen arkadaş larını da birer moral kayası biçimine getirmi ti.

Mazhar Müfit bey, bunun üzerine:

— Haklısınız, pa am, dedi, bize hiçbir ey yapamazlar. Kar ımızda milletin iradesini önleyecek hiç bir kuvvet yoktur. Re it Pa a'yı makina ba ında, fazla bekletmememiz münasip olacaktır.

Mustafa Kemal:

— Do ru söylüyorsun, zaafımıza hamledebilirler, dedi ve Re it Pa a'ya verilecek kar ılı ı yazdırmaya ba ladı. Bu gerek Vali Re it Pa a'nın, gerekse Rasim beyin bütün gereksiz kuruntularını yıkacak güçte bir kar ılıktı.

Mustafa Kemal, kendi iste i ve Müdafaayı Hukukçuların da daha büyük iste iyle Erzurum hem ehrili ine kabul edildikten sonra artık gönlü rahat olıraq Sivas'a gitmeye hazırlanıyordu. Mustafa Kemal, Rauf bey, Raif Hoca, karargâh erkânının ço unlu u, Mazhar Müfit bey, Süreyya bey, 29 A ustos günü otomobille yola çıkacaklardı. 28 A ustos ak amı heyeti temsiliye üyeleri bir kez daha Kâzım' Karabekir'in evinde toplandılar. Konu ulup görü üldü. Son iç siyasetin almı oldu u yön öylece yorumlandı: Padi ah ve onun yardımcıları olan hükümet adamları, Türkiye'nin bölünmesine karar vermişlerdir. İstanbul ile memleketin bir bölümünün ngiliz mandası altına girmesine razı olmu lardır.

zzet Pa a ilde kimi namuslu ki iler buna kar ı direnmekte ve Amerikan mandasını kötülü ün daha ye ni olarak görmektedir. Erzurum'da toplananlar ise iç ve dü dü manların bütün zorbalıklarına sonuna dek kar ı koyarak milleti esarete dü mekten korumak istemektedir. En sonra, hiç bir kurtulu çaresi kalmazsa yapılacak

i memleketin bütünlü üne dokunulmamak üzere Ame- rikan mandası altına girmektir.

Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin beyden gelen ifre telgraf i lerin yolunda gitti ini gösteriyordu. Sivas'ta yapılacak kongreyi her türlü görünür görünmez tehlikeye kar ı korumak üzere tedbir alınıyordu. Atlı ve katırlı süvari müfrezeleri meydana getirilerek bütünlü mekte ve Sivas'a toplanmaktaydı. Amasya'deki istihkâm taburu ile kolordu îoncu alayı Sivas'a do ru yola ııkarılmı tı. Bu topçu alayından bir takım, bıvasa varmı bu- lunuyordu, inzibat bölü ünün ba ına en güvenilir subay- lar verilmi ti. Yine güvenilir kimi polislerle jandarma era- tı, sivil giydirilerek kongre emrine verilmek için aleste bekliyordu. Sivas'ın belli ba lı giri ve ıkı yerlerine pos- talar dikilmi ti. Halkın morali her türlü yoldan yükseltil- meye ıalı ılıyor, bir yandan da kongre emrinde ıalı mak üzere bir gazetenin ıkarılması için hazırlıklar yapılıyordu.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal ve arkada larının Sivas Kongresi için yola ıkaca ını Erzurum yolu üzerin- deki bütün kumandanlıklara bildirdi i gibi Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin beye de yazmı ve parlak bir kar ılama töreni hazırlamasını, yolcuların Erzurum'- dan da aynı parlak törenle u urlanaca ını bildirmi ti.

29 A ustos sabahı. Kâzım Karabekir'in hazırlattı ı üç binek otomobiliyle birkaç yaylı. Mustafa Kemal'in ka- rargâhının önünde bekliyordu. Mustafa Kemal. Rauf bey, Raif efendi, Erzincan eyhi Fevzi efendi ile onlara yol- da lık edecek iki kumandan, be subay, eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit, eski zmit Mutasarrıfı Süreyya beyler yer- lerini almaya hazırlanıyorlardı.

Hepsi, birkaç gün önce bir otomobil kazasında sa- katlanan aya ı yüzünden merdivenleri inemeyen ve evi- nin penceresi önünde oturan Kâzım Karabekir'le helâl la tılar. Mustafa Kemal'le Rauf bey. Kâzım Karabekir'e sarılarak öptüler ve a a ıda bekleyen otomobillerine bin- diler.

Otomobillerle e yaları ta ıyan arabalar gürültülerle yola ııktı. Bütün Erzurum halkıyla kalabalık bir asker kıtası, onları stanbul kapısından u urlarken parlak bir

Üç hurda otomobil ve üç yaylı araba bir dizi olarak yola koyulmuş, tangır tungur gidiyordu. A ustos sonu oldu undan gökyüzü artık bulutlanmaya başlıyor, yağmur yağmadıktan otomobillerin kaldırdığı toz bulutları güne te daha çok sarararak geriye, arabalara doğru sürükleniyordu. Alınan karara göre her araç gidebildi ince sürüp gidecek ve hep beraber mola verilecek yerlerden sonra ilk toplanma yeri Hafik olacaktı. Ondan sonra, tam bir kabile olarak yola çıkılacak ve Sivas'a böylece girilecekti.

Mustafa Kemal'in Erzurum halkının, kendisini ehirdi in adıyla dek u urlayarak:

— Allah muvaffak etsin, hayırlı olsun! diye dua edenlerini dü ündükçe minnet duygularıyla gözleri ya arıyordu. O, Erzurum halkıyla tanışma az olmuştaki bu halk, ona inanıyordu. Bundan dolayı onun geçip gittiği yol boyunca ııkı bir kurtuluş umudu da uzuyordu. Halk Sivas'ta ve ondan sonra çok yararlı işler başlatılacağına da inanıyordu. Kafile, Erzurum'dan epeyce uzaklaştı. Bu, yağya yolcuların iki üç saatte kestirebilecekleri bir yoldu. Mustafa Kemal, kendi hülyalarına gömülmüştü. Gözleri hep, geçecekleri yol üzerindeydi. Sivas'a dek kim bilir onları ne tehlikeler bekliyordu? Elâzı Valisi Ali Galip de hiç aklından çıkmıyordu. Kâzım Karabekir de sanki neden onun temizlenmesine engel olmuştu? Ebulhindili Cafer'in 30 40 kişilik kuvayı milliyeye çetesi, onu öldürmek için emir almışken, Karabekir sanki niye onun öldürülmesini istememi ve onları yolundan alıkoymuştu? Çünkü, tehlikede olan Karabekir de ildi de ondan.

Mustafa Kemal, bu sırada arkadaki otomobilde «ey gaziler» marşının söylendiğini işitti. Döndü, baktı: Bunu söyleyen Mazhar Müfit beydi.

— Daha yüksek sesle! diye bağırdı.

Bunun üzerine bütün arkadaşlar hep bir ağızdan :

Ey gaziler, yol görüldü yine hudut boyuna,
Çoktan beri hasret idik tatlı Tuna Suyuna!..

arkısını söylemeye başladılar. ,

Uzaklardaki mavi, mor ve erguvan renklere bürünmüş dağların üzerinde ak bulut yığınları toplanıyor, yağ

karıdan vadilere do ru gittikçe serinle en bir rüzgâr esi-
yordu. Gökyüzü de iyice bulutlanmaya ba lamı tı. Gü-
ne , bulut yı nlarının ardından uraya buraya altın ok-
lar ya dırıyordu. Bodur sö ütler ve genç kavaklar altın-
da kaynayan bir pınar ba nda yemek molası verildi inde
vakit ö leyi geçiyordu.

Eylül'ün dördünde Sivai Kongresi açılacaktı. Zaman
çok de erliydi. Makinaların. atların ve insanların da din-
lenmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal, inip su ba nda eli-
ni yüzünü yıkayarak yolun tozlarını temizledikten sonra
bir yere ili ti ve:

— Yeme imizi yiyelim, dedi. Nevaleler ortaya dökü-
lünce ö le yeme inin pek yavan olaca ı anla ıldı. Su
ba nda daha önceden yer almı köylü yolcular da ya-
van azıklarını yemekteydiler Peynir, zeytin ve kuru ek-
mekle yapılan ö le yeme ine köylüler de birkaç ba kuru
so an . katarak zenginle tirailer.

Yolculardan hiç biri bu yoksul yeme i yadırgamadı.
Pınarın buz gibi suyunu katık ederek aç kurt gibi yediler.

Hepsi, bir ölenmi gibi, i tahla ve zevkle yemekle-
rini yedikten sonra, yine. otomobillere ve yaylılara dul-
dular. Konu arak, gülü erek yol alıyorlardı. Gökyüzü, git-
tikçe bulutlanıyor, serin rüzgâr, yolcuların yüzünü yala-
yıp geçiyor, yol boyundaki kavakların sık yapraklarını gü-
rültüyle çırpındırıyordu. kindiye do ru gök gürültüsü ve
im ekle iddetli bir sa nak, bir yaz sonu ya muru bo-
anmaya ba ladı. Önden giden üç otomobilin körükleri
her ne kadar örtüldüyse de bunlar yırtık pırtık oldu un-
dan ya mur içeri geçiyor ve yolcuları ıslatıyordu.

Sular, pa anın yüzünden, bıyıklarının ucundan a a-
ı süzülüyordu. çine çekilerek büzülen Mustafa Kemal,
sa na ın iddetine böylece kar ı koymaya çalı ıyordu.
O da otomobillerdeki arkada ları gibi tepeden tırna a ısl-
lanmı tı. Yaylı arabalarda yolculuk edenler onlardan da-
ha anslydı. Perdeleri indirilmi olan arabaların damla-
rında trampet çalan ya mur, bir türlü içeri yol bulamı-
yordu.

Geceyi geçirecekleri köye vardıklarında ortalık iyice
kararmı tı. Ya mur da hâlâ ya ıp duruyor, ya murun ve

karanlı in zifir gibi kara perdesi, ara sıra keskin im-
eklerle parçalanıyor, dü en yıldırımlar, da lan sarsıyor,
yollardan seller gidiyordu.

Köye vardıklarında daha önceden onların gelece i-
ni bilen ve yollarını bekleyen köylüler, bu Tann konuk-
larını nereye koyacaklarını bilemediler. Mustafa Kemal'-
in kim oldu unu ve ne yapmak istedi ini onlar da Erzu-
rumlular gibi biliyorlardı.

Köyün en büyük evi. iki toprak yer odalı olanıydı.
Bu evi oldu u gibi Mustafa Kemal'e ayıran köylüler, öbür
arkada larını ba ka evlere yerle tirdiler. Mustafa Kemal
de en yakın arkada larını bu odalardan birine aldı. Yol-
cuların adamakıllı ıslandı nı gören köylüler, oca a bol
odun atarak parlattılar. Herkesin ilk yaptı ı i soyunup
dökünüp ısınmak ve kurunmak oldu. Köylüler biraz son-
ra ellerindeki en güzel yiyeceklerini konukların önüne
getirdiler. Mustafa Kemal ve arkada ları evlere yerle ir-
ken bir baskına u ramamak için nöbet tertibatı da al-
dılar.

Karınlarını doyurup kurundular ve sıcak odalarda
erken kalkmak üzere uyumaya, çalı tılar. Yerlere serilen
yataklardan bit almak korkusuyla rahatça bir uyku çek-
mekten de yoksun kaldılar.

Mazhar Müfit de Mustafa Kemal'in yerle ti i evin
öteki odasında bir sandalyeye oturup öbürüne de bacak-
larını uzatarak kestirmek üzereyken Mustafa Kemal'in
odasından bir ses geldi:

— Muzaffer, Muzaffer!

Giyme iyle yata a uzanmı olan yaver hemen kalkıp
öbür odaya ko tu. Biraz sonra da döndü :

— Pa a biraz rahatsız, dedi. Ate i var, ne yapalım?

Mazhar Müfit bey hemen yerinden fırladı. Mustafa
Kemal'in yanına gitmeye davranarak:

— Hemen Doktor Refik beyi ça ırtalım! diyerek onun
odasına girdi. Ona da Refik beyin ça nılmasını söyledi.
O direndi:

— Refik beyi rahatsız etmeyin, doktorluk bir eyim
yok.

Çoktan Refik beye haber salınmı ve genç doktor

ko arak gelmi ti bile.

Refik bey, hemen pa aya derece koydu. Arkada larına :

— Ate i 37,5, bir ey de il, biraz ü ütmü ! dedi. Hemen ocakta çay kaynattılar. Pa a sıcak çayla bir iki aspirin aldı. Anla ilan bu, gündüzün yedi i ya murun bir azizli iydi. Refik bey onun yanından ayrılırken :

' — Geçmi olsun pa am, dedi. Sabaha kadar arslan gibi olursun!

Yatmaya giderken de Yaver Muzaffer beyle Mazhar Müfit beye öyle salıkta bulundu :

— Pa amın üzerine biraz kalınca bir eyler örtün ve terletmeye gayret edin.

Denildi i gibi Mustafa Kemal'in üstünü sıkıca örttüler ve çekildiler. Pa a sabaha dek uyku ile uyanıklık arasında saatları güçlükle bitirerek yerinden kalktı. Odanın içi karanlıktı. Ocaktaki ate küllü ba lamı tı. Ak amki ya murun serinli i bir yerlerden odaya sızıyordu. Erkenden yola çıkılacaktı. Herkesten önce kalkması gerekiyordu. O biliyordu ki. bundan sonra, en küçük davranışlarda bile örnek olmak zorundaydı. Bu dâva, ancak böyle yürüyecekti. Bu dâvayı sonuna dek ciddiye alan bir tek kendisiydi. Herkes, her eyde ba çekmeyi ondan bekliyordu. Mazhar Müfit beyle ötekiler, hasta pa amın herkesten önce kalkmı oldu unu görenek a tılar, onlar da sandalyelerinden inerek yataklarından kalkmı oldular. •

afakla beraber yine yola koyuldular. Bu ak am. Erzincan'da olmaları gerekiyordu. Yollar çok bozuktu. Çukurlardan atlaya. sıçraya giden, otomobiller ikide bir arıza yapıyor, onların onarımı sırasında çok de erli dakikalar, belki de saatlar yitip gidiyordu, ö le olmu tu. Erzincan'a da daha çok vardı, Mustafa Kemal, arkadaşlarına :

— Hiç bir yerde mola vermeyelim, dedi. Zaten peynir, ekmek, zeytin yiyecek de il miyiz? Arabalarda yenilsin.

Emir kesindi. Arabaların arasına. bozulmaları yüzünden yitirilen zamanı kazanmak için elden geldi inde hızlı gidilecek ve olur olmaz yerde durulmayacaktı.

Erzincan'a bir saat kala a açlık bir su ba nda Mus

tafa Kemal'i© arkadaşlarını bekleyen Erzincan mutasarrıfı, askerlik ubesi ba kanı ile daha birkaç kişi, onları arabalarından inmek ve bir küçük mola vermek zorunda bıraktılar.

Burada oldukları «bu su, gazlı bir suydü. Belki de tahlili yapılmamı oldu u için ismi ve hususiyeti memleketçe meçhul en nefis bir madensuyu idi.» Yolcular bu ifalı sudan bol bol içtiler. Erzincanlılar, bu suya Ek isü diyorlardı.

Yolcular, Ek isü'yun buradan ayrılarak Erzincan'a vardıklarında ak am olmu tu. Erzincanlılar, Mustafa Kemal'le arkadaşlarını bir ölenle a ırladılar. Mustafa Kemal, orda toplanan Erzincan ileri gelenlerine büyük ve kutsal bir sava a atılmı olduklarını anlattı. Erzincanlılar da yurtlçrı yakılıp yıkılmı yurttalardı. Onu anlamakta gecikmediler. Bu sava ta onunla birlikte olduklarını ve bu urda son damla kanlarını akıtmaktan geri durmayacaklarını söylediler. Mustafa Kemal, dâvasına inanan insan yı nları arasında kendini pek mutlu duyuyor, seviyiyordu. Onun dâvasına inanan insanlar, her gün çı gibi büyüyordu.

Erzincan'ın sabahında serçeler burayı ip çarı maya burakırken Mustafa Kemal ve arkadaşlarının otomobil ve yaylı arabaları da batıya do ru Sivas yoluna dizildi. Kafile her iki yandan sarp da parçalarının birbirine ycjna masıyla meydana gelen dar bo aza vardı ında garip bir olay oldu. Bo az birkaç jandarma subayı ve onların emrindeki jandarmalarca kapatılmı tı.

Mustafa Kemal, jandarma subaylarıyla jandarmaların otomobillerin yolunu kestiklerini görünce biraz irkilmele beraoer a ırmadı. Bu adamlarda au manik de il de içtene benzer bir telâ , bir tehlike kar ısında gösterilen bir koruma psikolojisi göze çarpıyordu. Mustafa Kemal, onların bu ruh durumunu anladıktan sonra sordu :

— Nedir, ne oluyor?

Subaylar, hep bir a ızdan :

— Efendim, Dersim Kürtleri bo azı tutmuşlardır, tehlike var, geçilmez. Merkeze kuvvet gönderilmesini yazdık. O kuvvet gelince tertibat alarak hücum edeceğiz ve e

kiyayı püskürterek yolu açaca ız. Ancak o zaman geçebilirsiniz.

— Peki, bu e kiyanın kuvveti nedir? Neresini ve nasıl tutmu ? Ne kadar kuvvet ve ne zaman gelecek? diye sordu.

T—Hiç birini kesin olarak bilmiyoruz. Biz yalnızca haber aldık.

Mustafa Kemal, ya tahtaya basamazdı:

— Fakat, biz bu muamma çözülünceye kadar bekleyemeyiz. Erzincan'a dönsek kim bilir ne kadar zaman orada bekleyece iz. Bizim i imiz pek acele, biz her eye ra men yolumuza gitmeliyiz.

Mustafa Kemal, bir yandan konu urken, bir yandan da e kiyaca tutulması akla gelen tepeleri gözleriyle tarıyordu. Uzakta Mercan da larının kül rengi ve çıplak manzarası, bir e kiya külâhı gibi yükseliyor, yakın tepelerdeki çamlık ve me eliklerde do al olmayan hiçbir ey göze çarpıyordu.

Dersim e kiyası, gerçi eskiden beri bu bo azlarda adi soygunlar yapıp duruyorsa da Mustafa Kemal'in bu kez aklna gelen «belki» bunlardan ba ka bir renk ta ıyordu.

Elâziz'e vali olarak gönderilen ve kendisini Sivas'ta fena halde faka bastırımı olan Ali Gaip namussuzu. Dersim e kiyasını kı kırtımı ve örgütlü bir baskına hazırlanmıştı. u sırada Kâzım Karabekir'e öyle içerliyordu ki, imdi kar ısında olsa onu adamakıllı azarlayabilirdi. te böylece Ebulhındili Cafer beyi yolundan alıkoymakla, Kâzım Karabekir dâvaya çok büyük bir kötülük yapmış oluyordu. Cafer, bir ayak önce bu hergeleyi temizlemi olsaydı, imdi u geçidin kapanması akla gelebilir miydi? Evet, bu e kiya i i siyasî bir yön ta ıyordu. Belki de ortada hiçbir e kiya filân yoktu da Ali Galip böyle ku ku verici bir haber, bir balon uçurmuş olabilirdi.

Fırat ırma ı, biraz öteden ça ıl ça ıl akıp gidiyordu. Sö üt ve kavaklarla örtülü ırmak boyundaki bahçe ve tarlalar bombo tu. Oralarda ne bir hayvan, ne de bir insan kımıldıyordu. Çok yükseklerden çı lıklar atarak turna kartarları cıeçiyor, a ır a ır güneye do ru iniyorlardı. Ya murdan tozlar bastırılmış , hava da biraz serinleml ti. Güneye

do ru ko an kalın yorgana benzer bulut yı ınlarının arasından güne bir çıkıyor, bir kayboluyordu. Fırat boyunca ince bir duman uzuyor, kavakların ve sö ütlerin gövdeleri bu sis içine bir batıp bir çıkıyordu, hava ısındıkça bu duman yükselerek da lara yayılmaya ba lamı tı. Bekedikinin yitmesi bile Mustafa Kemal'i dü ündürüyordu. Sivas Kongresi'nin mutlaka bilinen gün ve saatte toplanması gerekiyordu. Erzurum Sivas yolunu hesaplanmı olan saatte kestiremez de gecikir, yollarda kalırlarsa çok tehlikeli sonuçlar meydana gelebilir, bütün i ler alt üst olabiliirdi.

Dersim e kıyası yüzünden yollarda kalmaları. Ali Galip namussuzunun prestijini arttırır, stanbul'u umuda dü ürebilirdi. Bu da yeni yeni ba lamı olan moral yükselmesini birdenbire önler ve meydana gelmi olanı da yıkabilirdi. Çanakkale'de, Anafartalar'da tıpkı bunun gibi tehlikeli, hattâ korkunç bir geçidi ko arak nasıl geçti ini ve arkasından o biçimde geçen kuvvetlerle dü manı nasıl silip süpürdü ünü bir kez daha andı. Burası da öyle bir yerdi. Burasını da öylece olanaksızlık dü ünçe ve duygularına meydan okuyarak geçecekti. Onu ancak kendi yüreksizli i ve ürkekli i durdurabilirdi. Bunlar da kendi nitelikleri arasında bulunan nesnelere olmadı ından bozdan geçilmesi demek ki kesinle iyordu.

<tO halde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Ba ka çaremiz yok.> diye dü ünerek geçi tertibatı üzerinde kafasını çalı tırmaya ba ladı. Osman (Tufan) beyin ba larında bulundu u hafif makineli tüfeklerle geçilenmi birkaç arkada ın bulundu u otomobil öne sürüldü. Sa dan soldan gelecek uzak mesafedeki atelere ehemmiyet vermeyerek otomobiller seri hareketle ose üzerinde ileri yürümeye devam edecekler, vurulan, ölen olursa onlarla me gul olunmayacak, tam ose üzerinde ve yakınından oseyi kapayan e kıyaya temas edilirse hep otomobillerden atlayacaklar ve sa kalanlar sa lam otomobillere binerek ve hızlıca ileri uzakla arak yollarını sürdüreceklerdi.

te, Mustafa Kemal'in im ek gibi, dü ünerek verdi i buyruk buydu.

Mustafa Kemal, jandarma subay ve erlerinin a kın-
lıktan bir karı açılmı a ızlarına aldırı etmeyerek yürü-
yü emri verdi. Otomobiller, homurdanarak do anın ses-
sizli ini da ittiler.

Mustafa Kemal/bo azın Kürtlerce tutulaca ma yüz-
de elli inanyordu. Bunun bir blöf oldu unu da bir o denli
seziyordu.

Ne yakın, ne de uzak tepelerden silâh sesi geldi. Yüz-
ba ı Osman (Tufan) beyin otomobili, sessizli in kalın ba-
raçmı a arak Mustafa Kemal'in otomobiline de yol açtı.
Bütün konvoy, Hafik kazasına do ru güven ve sevinç
içinde ilerlemeye ba ladı. Fırat ırma mın ça iltısı, bir
süre daha onlara yolda lık etti. Artık 2 Eylül ak amı Si-
vas'ta bulunmaktan onları hiçbir ey alıkoyamazdı.

I . *
»*

Mustafa Kemal'le arkada ları otomobil ve yaylılarla
Sivas'a do ru hızla ilerlerken Sivas vilâyetinin bir milyon
ki iyi barındıran geni sınırları içinde bu ilerleyi i büyük
yürek çarpıntıları, türlü kar it duygular ve dü ünceler
ve büyük bir kaygu ile bekleyen bir adam vardı ki o da
Vali Re it Pa a'ydı. öyle tertibat almı tı ki, Sivas'ın sı-
nırları içinde sinek uça haber alıyordu. Kocaman ta
yapının, ikinci katındaki yüksek ve geni pencerelerin
önünde oturup bo ufukları kolluyor ve dü ünüyordu, örs-
le balyoz arasında kaldı mı anlıyordu. Harbiye Nazırı Adil
bey, adamakıllı ba nda ek imi ti. Buna kar ı yine de
vali olarak bulunuyordu ama, günleri, diken üstünde ge-
çiyordu. Kongrede bulunacak delegeler Sivas'a geldikçe
onlarla da yakından ilgileniyordu.

Bütün Sivas'ta garip etkiler yaparak yayılan hır haber
onun kula ma da geldi: Bu kongreciler hesabına kötü
bir haberdirdi. Kongreye katılmak üzere gelmi olan dele-
gelerden biri, birdenbire ortadan silinmi ti. Ne oldu, ne
oldu derken, adamca ızın korkudan sıvı ıp gitti i anla-
ıldı. Ondan ba ka bir tabansız daha çıkmadı ndan ba
gösteren panik çabucak yatı tı.

Re it Pa a'nın dikkatine çarpan çok önemli bir ey
vardı: Mustafa Kemal, «rütbesini, padi ah yaverli ini ve
hattâ askerli ini feda etmek ve sonu meçhul, muazzam

bir maceraya atılmak yüzünden» yeni ve büyük bir değer kazanmış ve benziyordu. Bir nizâmî ordu paşası, vaktiyle Enver ve Niyazi beylerin olduğu gibi, birdenbire bir halk kahramanı olup çıkmıştı. Artık, Mustafa Kemal adı, Anadolu halkının aynasında ereflî bir ad oluvermişti. Halkın başı yavaş yavaş ondan yana dönmeye başlıyordu. Halk, Sivas Kongresi'nden, büyük sürprizler bekliyordu. Sivas Kongresi'ni hazırlayan ekibin başında Albay Doktor İbrahim Tali bey, eski mebus Rasim bey, Müftü Abdürrauf efendi ve Emir Paşa vardı. Kongrenin büyük bir güven içinde yapılabilmesini sağlamak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Müftü Abdürrauf efendi, bütün Sivas halkını yediden yetmişe karıştırmak olarak hazırlamak görevini büyük bir başarıyla yapıyor; «cübbesinin eteklerini toplayarak ev ev, dükkân dükkân dolaşıyordu.» «Emir Paşa, kongre heyetinin kendi şahsı hakkında hürmetkar bir fikir edinmesi için neler yapmak lâzım geldiğini tasarlamağa çalışıyordu. Çünkü, o, Sivas'ta bir varlık olarak tanınmak kaygusundan başka bir şey düşünmüyordu. Bu kongrenin önemli bir «siması» olmak için plânlar hazırlıyordu.

Kongreyi hazırlayanların başında bulunan Albay Refik bey, tam Mustafa Kemal'le arkadaşlarının Sivas'a gelecekleri günlerde birdenbire ortalarında görünmez oldu. Sivas'tan ayrılıp bilinmeyen bir yöne gittiği söyleniyordu. Bu, Refik Paşa'nın kafasına bir türlü anlayamadığı bilmece gibi takılıp kaldıysa da bunda yalnızca deşildiği ilgili herkes, bu karanlık gidişin arkasında kafa patlatıyordu.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, babası İsmail Fazıl Paşa, elçilerden Rüstern bey. Kurmay Albay Kara Vasıf bey, Bekir Paşa Bölüğü'nden yeni kurtulup hemen, kapağı Sivas'a, eski arkadaş Mustafa Kemal'in yanına atılan Manastırlı mehur Hüsrev Sami bey, «Memleket» gazetesi sahibi İsmail Hami Danişment bey, göze çarpanlar arasında bulunuyordu. Bunlardan başka, Ankara'da İkinci Ali Fuat Paşa'yla bir konuşma yapmış olan Amerikalı gazeteci Mr. Edgar Brown da gözlemci olarak Sivas'a gelenler arasındaydı. Bu Brown, Ali Fuat Paşa'ya Kara

deniz'de iki takanın, içi silâhli İngiliz askeriyle dolu bir yolcu vapurunu nasıl soydu unu çünkü kendisi de soyulanlar arasındaydı anlatmış ve gerek subaylardan, gerekse bine yakın askerden hiç birisinin bu soyguna karışmadığını anlatmıştı. Amerikalı gazeteci, bu olayın hikayesiyle zeki Türk Generaline psikolojik bir ipucu vermek istemişti: tilâfçı devletlerin askerleri artık savaş istemiyorlardı. Yani, büyük devletler, Türkiye'ye bir çıkarma yapamazlardı. Genç paşa için bu düşünce çok değerliydi. Bu, Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Rauf bey ve kendisi arasında başlangıçtan beri tartışılan ve henüz tam anlamıyla çözümlenemeyen bir sorundu. Brown, şimdi, Sivas'ta Amerikan mandasının, Türklerce kabulüne belki de «zemin hazırlamak» için bulunuyordu.

Bu sırada General Harboard heyetinin de Sivas'a geleceği haberini alan Reith Paşa, talihine küsmek mi, sevinmek mi gerektiğini anlayamayacak hale gelmişti. O sırada yalnız Türkiye'nin değil bütün dünyanın gözleri onun üzerindeydi. Herkes, bu ehre kendine özgü bir ilgi ile bakıyordu. İşte, böyle önemli bir ehri valisi olmak da onun için büyük bir kazançtı.

Reith Paşa'nın bir türlü karar veremediği sorunuydu: Sivas'a nerdeyse ayak basacak olan Mustafa Kemal'i karargâh olarak kullanılacak olan Sivas lisesinin kapısında karşılayacaktı. Böylece, hem onu çokça kırmamış, hem de İstanbul hükümetine açıktan açığa meydan okumamış olacaktı. Bu karara vardıldıktan sonra içi biraz olsun durulmuştu. Öyleden sonra, ikindiye doğru pencerenin önüne oturarak Mustafa Kemal'in gelişi bekledi. Onun otomobili görününce adımlarını öyle düzenleyecekti ki tam lisenin cümle kapısı önünde yüz yüze gelmiş olacaklardı. Yine de çok önemli bir olayla karşılaşmıştı. Kendisi biliyor, heyecandan yerinde duramıyor, kalkıp odada bir ayağı, bir yukarı geziniyor, sonra, yine gelip eski yerine oturuyordu.

KNC K TABIN SONU

Mustafa Kemal, Bekirağa bölüğündeki ziyareti bitirmiş, Rauf beyle yanyana kurulmuş, Cevat Abbas'ı karşılarına almış bir Lando ile Şişli'ye dönüyordu. Araba, Sultanahmet tramvay durağına varmıştı ki Mustafa Kemal'in gözleri, orda, elinde bir demet leylakla bekleyen genç bir kadının gözleriyle karşılaştı. Bu, Fikriye idi. Harbiye - Aksaray tramvayını beklediği anlaşılıyordu. Mustafa Kemal arabacıya :

— Biraz durur musun ahbap, dedi. Araba, tam Fikriye'nin önünde durdu. Mustafa Kemal eliyle işaret ederek :

— Durmayın binin, eğer bizim eve gidiyorsanız!
dedi.